

LIVIU REBREANU

O P E R E 8

Coperta: Sergiu Georgescu

LIVIU REBREANU

Opere 8

Ediție critică

de Nicolae Gheran

Variantele în colaborare cu

Valeria Dumitrescu

RĂSCOALA

București—1975

E D I T U R A M I N E R V A

INSTITUTUL DE LINGVISTICA
INVENTAR CĂRȚI NR. 22154

CHATELAIN

1880

1880
1880
1880
1880

Tot pentru Fanny

VOLUMUL I
SE MIȘCĂ ȚARA!

— D-voastră nu cunoașteți țaranul român, dacă
5 vorbiți așa! Ori îl cunoașteți din cărți și din discursuri,
și atunci e mai trist, fiindcă vi-l închipuiți martir,
cînd în realitate e numai rău și prost și leneș!

Ilie Rogojinaru sfîrși gîfîind de convingere. Își
șterse chelia sfătoasă cu o batistă mare tărcată și
10 își smuci mustața groasă-pleoștită din care cîteva fire
i se încurcaseră, supărîndu-l, în colțurile gurii. Era
arendașul moșiei Olena-Dolj. Slăninos și burtos, cu gît
de taur și capul rotund, avea niște ochi căprui săltăreți
și o figură jovială, parcă pornită mereu numai spre
15 bucurii.

Se uită la tovarășii de compartiment, văzu că nu i-a
convins și continuă să gîfîie mai tare. Atunci Simion
Modreanu, director în Ministerul de Interne, îmbrăcat
cu multă cochetărie, tuși ușor să-și dreagă glasul și
20 rosti sentențios:

— Domnul meu... domnule Rogojinaru, un lucru
rămîne indiscutabil: că noi toți, dar absolut toți trăim

de pe urma trudei acestui țăran, așa prost și leneș și rău cum îl categorisești d-ta!

Arendașul fu atât de uimit, că nici nu mai putu răspunde. Scoase iar batista să-și răcorească tâmplile.

5 În clipa aceea apăru conductorul trenului reclamînd, cu respectul cuvenit clasei întîi, biletele pentru București. Rogojinaru se însenină ca și cînd i-ar fi venit mîntuirea:

10 — Cum, șefule, sosirăm? Ei bravo! Bine-am mers, n-am ce zice...

— Adineaori am lăsat Chitila — observă conductorul, schițînd un zîmbet drept răspuns la bonomia arendașului și luînd biletele de la ceilalți călători.

15 În răstimp, dintr-un portofel ca o geantă, Rogojinaru scoase o foaie galbenă pe care o arătă conductorului cu o mîndrie ostentativă:

— Poftim, șefule!... În vremurile astea grele se mai cîrpește omul cu cîte-o economie că n-o să se facă gaură în cer fiindcă un creștin merge gratis cu trenul...

20 Numai conductorul surîse iarăși, retrăgîndu-se cu degetele la cozoroc, militărește. Arendașul însă, cuprins subit de griji, se apucă să-și adune geamantanele, coșurile și legăturile pe care le resfirase în compartiment, profitînd că ceilalți nu prea aveau bagaje.

25 Modreanu își luase mai demult pe genunchi geamantănașul de piele fină cu cartea de vizită scoasă în evidență. Un căpitan de jandarmi, înalt, cu figura speriată, care se urcase numai la Găești, n-avea decît sabia și o mapă, iar tînărul brun, cu mustățile mici, negre, retezate englezește, își așezase trusa de voiaj pe mes-

30 cioara de la fereastra compartimentului.

Trenul duduia și fumea ca un animal apocaliptic. Directorul regreta că s-a coborît să discute cu un om atât de vulgar. Căpitanul urmărea ostenele lui Rogoj-

5 naru cu o curiozitate plină de admirație. Tînărul, de cînd plecase conductorul, se uita pe fereastra vagonului în care apăruse silueta Capitalei. De-a lungul liniei răsăreau și piereau table cu reclame pe stîlpi anume ori pe calcane de case singuratice. Perechile de șine se multiplicau, se apropiau, se întretăiau. Roțile pocneau tot mai des peste încrucișări, treceau de pe o linie pe alta cu o siguranță mașinală. Pe urmă se iviră suburbiile murdare, case dărăpănate, ulițe desfundate, contrastînd violent cu sclipirile ce vesteau mai încolo palatele.

10 După ce umplu cu bagajele-i prețioase locurile libere de pe canapele, după ce scoase și pe coridor vreo două coșuri ce nu mai încăpuseră înăuntru, arendașul se ghemui cum putu pe o margine, lîngă un geamantan, și se adresă direct tînărului care privea pe fereastră, reluînd firul convorbirii de adineaori:

— Și uite-așa, domnule, cum vă spuneam, cu țăranii.. Pe mine mă puteți crede pe cuvînt și fără greșală că am o experiență veche de tot în chestii de agricultură și de țărani. Sînt acuma de șaizeci de ani fără unul și din ei vreo patruzeci tot la țară i-am irosit și între săteni. Am luat-o de jos, cum se cuvine, și la treizeci de ani țineam cu arendă o moșioară de peste cinci sute

25 de pogoane în Teleorman. Iar de atunci mi-au mai trecut cîteva și mai măricele prin mîină, așa că îmi cunosc țăranii cum nu cred să-i mai cunoască mulți în țara românească. Nu zic că toți sînt ticăloși, cum zic alții, nu, Doamne ferește, sînt creștin și m-ar bate Dumnezeu.

30 Dar mărturisesc cu mîna pe cruce: să te ferească Dumnezeu să ai nevoie de țăran, că țăranul atunci te strînge de gît cînd te doare mai tare!

Băgă de seamă că nici chiar căpitanul nu-l mai asculta. Fiindcă tocmai și trenul începuse să-și înceti-

neze goana, își aduse iar aminte de bagaje, se sculă să treacă în coridor, să fie mai aproape de ieșire și să poată prinde negreșit un hamal și o trăsură. Din ușă se întoarse însă să-și ia rămas bun. Întinse mâna lui
5 Modreanu, cu care venise de la Craiova împreună și socotea că se împrietenise de ajuns ca să poată găsi la dînsul un sprijin de s-ar întîmpla să aibă vreo nevoie pe la Interne. Deși cu tînărul, care se suise la Costești, vorbise mai puțin și nici nu i se recomandase, arendașul chibzui că la despărțire trebuie să știi cu cine ai călă-
10 torit și deci îi zise încrezător:

— Îmi dai voie, domnule, sînt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine că am venit împreună, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri.

15 Nu tocmai încîntat, tînărul se ridică totuși puțin și, strîngînd mâna întinsă, răspunse:

— Grigore Iuga.

Arendașul tresări, se îndreptă și strigă:

20 — Iuga?... Iuga ai zis?... Te pomenești că ești chiar feciorul domnului Miron Iuga de la Amara?

— Te pomenești! surîse tînărul intrigat puțin de entuziasmul patetic al arendașului...

— Fugi, nu mă nebuni!... D-apoi bine, boierule, eu cunosc pe conu Miron de cînd eram copil, aș putea
25 zice, măcar că trebuie să fim cam de aceeași vîrstă! Că doar acum vreo douăzeci și cinci de ani am ținut o moșie numai la cîteva poște de proprietatea d-voastră de la Amara. Ce mai face conu Miron? Bine, voinic, sănătos?... Strașnic om, ce să vă spun! adăogă cu mîndrie, întorcîndu-se brusc spre căpitanul de jandarmi și Modreanu. Știți, boier sadea, nu d-ăștia de au umplut țara și tîrgurile! Ei, bată-te să te bată toate noroacele! urmă apoi iar către Iuga, clipind din ochi cu mare

bucurie. Dar văd că sosim... Să trăiești, cucoane, și să-ți trăiască părintele că-i un om și jumătate!

Îi scutură mîna încă o dată și, apucînd un coșuleț la care ținea mai mult, se repezi afară, în coridor, mormăind în treacăt către căpitan: „Salut, salut!“.
5 Modreanu, cu geamantănașul în mînă, așteptase nerăbdător să isprăvească arendașul ca să poată ieși. Pentru că nici el nu făcuse cunoștință cu Iuga, dădu indiferent din cap și se strecură după Rogojinaru care se înfipsea chiar lîngă ușa vagonului.
10

— Cine-i individul, domnule Rogojinaru, că te văzui prea mulțumit de cunoștință? întrebă Modreanu, plecîndu-se la urechea arendașului fiindcă pufăitul locomotivei sub bolta gării înăbușea vocile.

15 — Ehe, iubitule! făcu Rogojinaru cu mai mare respect parcă decît adineaori în fața tînărului Iuga. Șapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeș, jos, aproape de Teleorman!... Șapte mii, domnule Modreanu, înțelegi? Și niște gospodari cum nu-s alții în toată Muntenia. Bătrînul nu ți-ar arenda un petec de pămînt, mai bine să-i tai mîinile. Așa ceva mai rar, ce să-ți spun... Ei, te-am salutat, cucoane, că văd că ne-am oprit, și să ne mai întîlnim sănătoși!... (Deschisese portiera.) Aide, hamal, hamal!... Aici băiete!... N-auzi,
20 bre? Ce, ești surd?... Unde te uiți, zăpăcitule? Nu mă vezi? Ce, ești orb?... Vino repede și ia astea!

Locomotiva gîfîia rar, extenuată. Printre respira-
țiile ei dominatoare, glasurile oamenilor ce coborau din vagoane și ale celor ce-i așteptau pe peron umpleau
30 cuprinsul gării cu un zgomot aspru din care se ridicau ici-colo izbucniri de rîsete, cîte-o vorbă veselă, cîte-o pupătură mai pleoscăită și mai ales țipete stăruitoare după hamali. Călătorii zoreau spre ieșire, cei mulți cu bagajele în mînă, cei puțini cu hamalii în urma lor.

Toată lumea era grăbită, unii chiar fugeau ca și când i-ar fi alungat cineva din urmă.

5 Grigore Iuga rămăsese liniștit la locul său, așteptând să se dea jos cei ce se îmbulziseră pe coridoare. Din
geam văzu pe Modreanu cum își ferea geamantănașul
de insistențele hamalilor, pe căpitanul înalt cum,
depărtându-se, se uita speriat împrejur parcă ar fi
căutat pe cineva, pe Rogojinaru, umeros și legănat,
10 ținându-se după omulețul împovărat cu geamantane
și legături, dăscălindu-l neconținut atât de energic că
glasul lui parcă domina tot vacarmul gării.

În sfârșit, când se mai potoli vâlmășagul, tânărul
Iuga coborî și el, găsi anevoie o trăsură și porunci să-l
ducă acasă în strada Argintari. Birjarul apucă pe
15 Calea Griviței, lată, murdară și gălăgioasă, cu fel de fel
de magazine în fața cărora vânzătorii se războiau cu
trecătorii șovăitori să-i facă negreșit clienți, cu zeci de
hoteluri, hanuri și ospătării menite să adăpostească
scump și prost pe călătorii pe care Gara de Nord îi
20 vărsa Capitalei mereu alții și mereu mai mulți. Pe
trotoarele largi se vânzolea o lume pestriță într-un
amestec oriental: muncitori și funcționari, apoi țărani
umblînd în grupuri ca niște oi speriate, servitoare în
costume țărănești ungurești, soldați pirpirii, vagi
25 domnișoare foarte fardate, trăgînd cu ochiul la toți
bărbații, ucenici și elevi de liceu hîrjonindu-se și izbin-
du-se de oameni și de ziduri, bragagii bulgari de lux
cu clopoței de alamă, turci cu acadele...

În vreme ce trăsura alerga pe cuburile de granit,
30 Grigore Iuga, ca totdeauna cînd sosea de la țară în
București, privea furnicarul de oameni de pe străzile
zgomotoase cu un simțămînt de sfială. După viața
molcomă de la moșie, forfoteala aceasta îl obosea și-l

întrista, cel puțin în primele momente, pînă se reobiș-
nuia cu ea.

Pe Bulevardul Colței, aproape de întretăierea cu
strada Argintari, unul din caii trăsurii alunecă și căzu.
5 Birjarul se repezi întîi cu sudălmii, apoi cu biciul.
Degeaba. Trebui să sară de pe capră, să dea drumul
streangurilor... Cum nu mai erau decît vreo sută de
metri pînă acasă, Grigore coborî, plăti și continuă
drumul pe jos.

10 A doua casă din strada Argintari era a lor, adică a ei,
a nevestei lui. Grilajul de fier cu vîrfurile poleite avea
o poartă monumentală la mijloc. În fața casei o grădi-
niță îngrijită, cu cîteva ronduri de flori, cu poteci
prunduite. Clădirea însăși, cu etaj, arătoasă și înzorzo-
15 nată, oprea atenția trecătorilor mai ales prin scara de
marmoră roșie, apărută sus de o uriașă scoică de sticlă
lucitoare.

2

20 Intrînd pe poartă, Grigore Iuga văzu în capul scării
pe servitorii lui în conciliabul cu un domn străin.

Feciorul, într-o livrea puțin grotescă (fantezia
Nadinei), veni să-l întîmpine și-i raportă îndată că
tînărul înăltuț și blond e un domn din Ardeal, că a mai
fost pe aici de cîteva ori și caută pe conașul Gogu.
25 Între timp și străinul coborîse treptele și se apropia de
Iuga, iar cînd servitorul plecă cu trusa stăpînului,
scoase pălăria și zise foarte încurcat:

— Mă recomand Titu Herdelea, poet...

30 Grigore răspunse numai cu un zîmbet nehotărît
care pe tînărul Herdelea îl zăpăci mai rău. Lavaliera
vînată cu picouri albe îi acoperea gulerul tare și înalt.

— Își trecu pălăria în mîna stîngă și încercă să zîmbească și el, fără a reuși. După o pauză, care i se păru un secol, își luă inima în dinți, și, potrivindu-și pălăria în cap cu băgare de seamă, ca și cînd n-ar fi fost sigur dacă
5 face bine sau nu că se acoperă, urmă cu un glas învăluit de emoție:

— Să mă iertați, domnule, că mă găsiți aici, dar am fost poftit să trec negreșit, încă de astă-vară, adică acum vreo două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sîngeorz, în Transilvania...
10

— A, din Transilvania? murmură Grigore cu un interes care încurajă pe interlocutorul său să confirme mai apăsător:

— Da, mă rog, din Transilvania... Aș putea adăoga că sînt chiar puțin neam cu domnul deputat fiindcă, nu știu dacă știți, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pinteș din Sătmăr, iar sora lui George e soția domnului deputat Ionescu.
15

— Așa? făcu Iuga mai înviorat, luîndu-i mîna și scuturîndu-i-o. Încîntat!... Și află că atunci ești și cu mine puțin neam, cum ziceai, pentru că nevasta mea e sora lui Gogu Ionescu.
20

Titu Herdelea dădu din cap surîzînd. Cunoștea relațiile casei. Venind deseori să se intereseze de Gogu Ionescu, aflase de la servitori toate amănunțele și
25 chiar mai multe decît ar fi vrut.

Lui Grigore îi plăcu înfățișarea modestă a tînărului și mai ales timiditatea lui pe care zadarnic se silea să o ascundă. El însuși era sau cel puțin se socotea tot așa de dezarmat cînd întîmplarea îl punea în situații neașteptate. Îl luă de braț ca pe un vechi prieten,
30 zicîndu-i:

— Fiîndcă ne-am întîlnit aici, aidem pînă sus să stăm puțin de vorbă!

Titu roși de bucurie.

Urcară împreună pînă pe platforma de sub scoică, unde Grigore se opri să-i lămurească împărțirea casei, să nu-și închipuiască tînărul cumva că el ar fi putut
5 avea asemenea fantezii arhitecturale. Clădirea cuprindea două case complet deosebite care însă, în loc să aibă intrările separate laterale și numai fațada comună, aveau o singură intrare principală. Socrul lui Grigore, cînd a făcut casa, cu vreo zece ani în urmă, a pretins cu orice preț o scară monumentală de marmoră cu o
10 scoică deasupra, cum avea și Nababul, deși palatul — așa-i zicea dînsul — era destinat de zestre celor două odrasle ale sale, cînd se vor așeza, fiecare cu gospodăria proprie. Nadina, soția lui Grigore, se tînguia acuma și-i imputa bătrînului că a construit casa înadins ca
15 locatarii să se poată spiona reciproc și permanent. Ușa colosală, de stejar și fier împletit, dăruind aparent casei o înfățișare unitară, de fapt o despărțea: aripa dreaptă închidea domeniul lui Gogu Ionescu, cea stîngă, pe care o ținea larg deschisă feciorul, introducea în
20 apartamentele Nadinei.

— Nevastă-mea e plecată în străinătate de vreo trei luni și casa e toată în naftalină — adăogă Iuga trecînd cu musafirul său din hall spre etaj unde, într-o cameră
25 de rezervă, i se improvizase un dormitor ca să aibă un refugiu cînd vine în București în lipsa Nadinei. Dealtfel eu numai iarna sînt bucureștean și încă și atunci cu intermitențe; restul anului stau la țară și pentru că trebuie și pentru că acolo mă simt mai bine. Nevastă-mea are oroare de țară, întocmai cum mie mi-e silă de oraș. Dar ia șezi, te rog! Mă vei ierta dacă eu, printre vorbe, am să mă primenesc și să mă curăț puțin... E unu și jumătate! Și la trei am întîlnirea cu negustorul meu. De-abia va fi timp să îmbuc ceva undeva la repezeală...

29/54

Titu Herdelea îi povesti apoi pe îndelete cum a debarcat în Capitală de aproape patru săptămîni, cu mari speranțe în sprijinul lui Gogu Ionescu care îi făgăduise că-i va face rost să intre la un ziar ca astfel să-și îndeplinească visul de-a îmbrățișa cariera scrisului, și cum a avut dureroasa surpriză de a nu-l găsi în țară. Mai grav e însă că, pînă una-alta, a cheltuit peste o treime din puținii bănișori cu care a sosit, ba i-e frică să nu fie silit, tot așteptînd zadarnic, să cheltuiască și bruma de rest înainte de-a afla vreo ocupație, și să se pomenească într-o bună zi vagabond prin străini.

— N-aș vrea să-ți spulber iluziile — zise Grigore aproape gata primenit — dar bunul meu cumnat nu prea e omul în care să-ți poți pune toate nădejile. E foarte simpatic, un suflet minunat, numai că-i cam lasă-mă să te las. Doar dacă nevastă-sa s-ar ține de capul lui poate că s-ar mai mișca, fiindcă ea singură are farmecul și darul de a-i stimula energia somnolentă...

După o clipă de spaimă, tînărul Herdelea spuse cu nouă încredere:

— Atunci tot aș putea spera căci cumnată-mea mi-a arătat maresimpatie cînd ne-am întîlnit, astă-vară...

— Nici prea multă să nu fie — surîse Iuga. Gogu e gelos ca un turc și ar fi în stare să te expulzeze din țară dacă ar intra la bănuială că...

În visările lui, Titu întrezărise o zi cînd Eugenia, pe care la Sîngeorz o văzuse ca o rară frumusețe, îi va cădea în brațe, cucerită de versurile lui devenite celebre. Dar să abuzeze de sentimentele femeiei iubite pentru a dobîndi avantaje, i se părea atît de rușinos că se făcu deodată palid pînă-n virful urechilor. Grigore observă amărăciunea lui și se grăbi să-l potolească:

— Ești naiv, amice, și tare mă tem că n-ai să te procopsești la noi! Îți trebuie îndrăzneală și cinism

și aroganță dacă vrei să reușești, cel puțin în vremurile astea. Cine umblă cu scrupuluri feciorelnice e osîndit mai dinainte să fie strivit de cei ce nu cunosc nici măcar din nume astfel de sentimentalisme romantice!

5 Gata de plecare și luîndu-și servieta, adăogă cu alt glas:

— Ai luat masa?

— Încă nu — bîlbîi, surprîns, Titu.

— Dacă-ți face plăcere, să mergem să mîncăm împreună!

Deși foarte măgulit, tînărul răspunse că el ia masa la o familie ardeleană, și fiindcă n-a anunțat, oamenii l-ar aștepta nemîncăți cine știe pînă cînd, încît n-ar vrea să... Nu s-ar fi prăpădit el de grija gazdelor dacă nu s-ar fi sfiit să meargă cu Iuga la vreun restaurant mare, îmbrăcat slăbuț cum era acuma. Purta un costum cam costeliv ca să nu-și strice hainele cele bune pînă ce va avea posibilitatea să-și cumpere altele. Dealtfel și Grigore îl poftise numai de formă căci nu mai stăruia, ci urmă repede:

— Firește, firește... Cu toate astea aș vrea să ne mai vedem. Știi ce?... Luăm masa împreună diseară! Îți convine? Ai timpul și d-ta să-ți vestești gazda, voi fi și eu mai liber și mai liniștit... Atunci așa! Să fie, să zicem, la Enache! Cunoști?... În strada Academiei. La opt!... Așa!

3

Titu Herdelea alerga pe trotoar cu pălăria puțin pe ureche și cu fața atît de strălucitoare de bucurie, că oamenii întorceau capul după el parc-ar

fi fost beat. Îi bătea strașnic inima. Și blîguia într-una:

— În sfîrșit, mulțumesc lui Dumnezeu!... Ce om de treabă! Se cunoaște îndată că e boier... În sfîrșit mi se pare că mi-a ajutat Dumnezeu...

Prin strada Romană ieșise în Calea Victoriei. Coti acumă spre strada Verde să ajungă mai drept în Buzești unde avea o cameră mobilată și unde, în vecini, lua masa la familia Gavrilăș.

De baștină din Amaradia, Gavrilăș se găsea în țară de vreo zece ani și era agent secret în poliția Capitalei, însărcinat cu controlul hotelurilor. Cunoștea pe învățătorul Herdelea cu care fusese odinioară coleg de școală. Astfel cînd, într-o dimineată, a descoperit în registrul de călători de la Hotel English numele Herdelea printre cei sosiți în ultimele zile, și cînd a văzut mai ales că a venit din Ardeal, a ghicit imediat că trebuie să fie feciorul lui Zaharia. Fără multă ezitare s-a urcat la camera lui Titu și l-a sculat din somn să-i ureze bun sosît și să-i ofere serviciile lui prietenești ca să nu fie jumulit ca toți străinii cari pică în acest oraș frumos dar foarte stricat. În aceeași zi i-a găsit o odăiță bună și ieftină, chiar alături de locuința lui, iar pe înserat l-a dus și l-a instalat. Pe urmă l-a poftit să cîneze în familia lui, să-l cunoască și nevastă-sa. În afară de soții Gavrilăș, din familie făcea parte și d-șoara Marioara Rădulescu, o fetiță de vreo optsprezece ani, drăgălașă și vioaie ca o veveriță, elevă la școala profesională. Din pricina ei n-a putut Gavrilăș să-i propuie lui Titu să locuiască chiar la dîșii. D-na Gavrilăș, mărunțică, grasă și roșie, cu fața veșnic lucioasă, socotise totuși că ar fi putut lua în gazdă și pe domnul Titu. Odaia în care stă Marioara avea două paturi și tinerii s-ar fi învoit cum e mai bine, că doar amîndoi sînt cuminți.

Gavrilăș însă s-a împotrivit spunînd că așa ceva nu se cuvine și ar putea stîrni vorbe urîte... Peste cîteva zile, pentru că Titu nu se obișnuia cu mîncările de pe aici, s-a înțeles cu d-na Gavrilăș să-l primească și pe el la masă, plătînd o sumă modestă și potrivită. Venind astfel zilnic în casă, Marioara i-a mărturisit că se simte slăbuță la limba română și ar avea nevoie de o meditație serioasă. Galant, Titu s-a oferit să o mediteze el gratuit spre marea bucurie a d-nei Gavrilăș, care o iubea ca pe copilul ei și ținea mult să-și treacă bine toate examenele. Lecțiile le-au început chiar în seara aceea, după cină, în odaia lui Titu, unde puteau fi mai liniștiți și nesupărați de nimeni. Prima lecție s-a prelungit pînă după miezul nopții. Tînrul a explicat a doua zi d-nei Gavrilăș, care fusese cam îngrijorată, că a ținut-o mai mult fiindcă într-adevăr fata a fost foarte neglijată. Marioara însăși a recunoscut că mai plăcute lecții ca Titu încă nimeni nu i-a dat și că ar fi bucuroasă dacă Titu ar putea să o învețe cît mai des ca să fie sigură de izbîndă.

Cînd sosi acumă Titu Herdelea, îi găsi la cafea.

— Ți-am pus lingurile-n brîu, nenișorule! îl întîmpină Gavrilăș, pufnînd rar dintr-o țigară răsucită de el însuși cu multă meticulozitate.

— Numai fata asta-i de vină, domnu Titu — se scuză d-na Gavrilăș trăgînd cu ochiul spre Marioara care zîmbea șiret. Că zicea că e moartă de foame și că ea nu mai așteaptă nici pe prințul...

Titu se simțea atît de fericit că trebuia să se răcoarească. Se repezi deci la Marioara, o luă în brațe și începu s-o sărute pe gură, pe ochi, pe obraji, pînă ce toată o ciufuli, ba-i mai răsturnă și ceașca de cafea pe fața de masă, spălată și călcată de însăși d-na Gavrilăș și pusă numai atunci întîia oară.

— Na, apoi astea mie nu-mi plac — se supără Gavrilaş, silindu-se să-și apere propria-i cafeluță amenințată, în vreme ce d-na Gavrilaş își frîngea mîinile, amuțită, parc-ar fi asistat la un cataclism.

5 Fata însă se arăta măgulită de explozia aceasta și primea vijelia de sărutări gîngurind ca o turturică.

— Victorie, domnule Gavrilaş! răcni în cele din urmă Titu, zvîrlindu-și pălăria pe pat cu un gest de general triumfător.

10 Și povesti pe nerăsuflăte cum a întîlnit pe Grigore Iuga, ce-au vorbit, cum era gata-gata să nu mai vie deloc la dejun și cum diseară va mîncă la Enache. Pozna cu răsturnarea cafelei și prăpădirea feței de masă fu repede iertată și uitată. Gavrilaş fusese cîțiva ani
15 un fel de ajutor de administrator la o moșie de prin Vlașca, unde a făcut și ceva gologani, încît avea mare respect de moșii și moșieri, singurele instituții solide din România, împotriva restului nutrind eterne nemulțu-
20 miri deoarece, în trei ani, de cînd intrase în poliție, n-a izbutit să dobîndească nici o avansare, deși ar fi meritat cu vîrf și îndesat, fiind un funcționar conștiin-
cios și cu mai multă carte decît alții, dar fără proptele la cei sfinți.

— Dacă ai putea să te înfigi administrator la moșia
25 lui, măcar vreun an, doi, știu că ți-ar pune Dumnezeu mîna-n cap și te-ai face om! observă Gavrilaş mai tîrziu, gînditor și cu o privire de admirație invidioasă spre Titu care înfulica zdravăn din tocana ardelenască păstrată caldă. Gavrilaş era tot atît de mic la statură
30 ca și nevastă-sa, avea niște mustăți groase și prea mari pentru chipul lui, fruntea foarte încrețită și o roșeață pe toată fața, parc-ar fi fost vopsit pentru o reprezentație de circ.

Urmă o dezbatere amplă asupra perspectivelor
tînărului. Se amestecă și d-na Gavrilaş cu amintiri discrete despre administratorul din Vlașca. Numai Marioara tăcea, pufnea din cînd în cînd spre Titu
5 și-l bombarda cu cocoloașe de pîine, la care însă el nu lua seama, fiind acuma ocupat cu chestii serioase.

Încetul cu încetul totuși entuziasmul proiectelor se potoli. Gavrilaş, obișnuit să ațipească după-amiazi
cîte-un ceas, începu să caște și apoi se întinse, oftînd,
10 pe pat. Marioara se cărăbăni la școală, iar d-na Gavrilaş se apucă să spele vasele. Plecă și Titu acasă la el, să se pregătească pentru masa de la Enache.

Locuința lui era chiar în corpul de case de alături. O poartă de lemn dărăpănată dădea într-o curte lungă,
15 murdară, cu sumedenie de cămăruțe, toate închiriate. Apartamentul dinspre stradă, două odăi cu antreu la mijloc, era ținut de d-na Elena Alexandrescu, femeie trecută de patruzeci de ani, încă arătoasă, văduva unui ofițer pe care ea îl pomenea cînd maior, cînd colonel
20 și care murise locotenent. În camera din față ședea doamna împreună cu Jean Ionescu, copist la Interne, tinerel și berbant. În antreu se găseau numai două lăzi cu cărți, biblioteca doctorului Vasile Popescu de la Pitești, soțul fiicei d-nei Alëxandrescu, Mimi. Odaia
25 din fund, cu două ferestruici spre curte, un pat de tablă, un lavabou, o masă rotundă, trei scaune, un dulap hodorogit și cîteva fleacuri, botezate bibelouri de familie, era a lui Titu. În curte, mai încolo, stătea un cismar evreu, Mendelson, cu cinci copii, dintre cari cel mare
30 își termina armata la artilerie, apoi un plăcintar bulgar cu dugheana în vecini, un croitor rămas văduv de curînd cu patru copii mici, un pensionar cu soție tînără avînd în gazdă un student...

De cum pași în curte tînărul Herdelea auzi ciripirile mulțumite ale d-nei Alexandrescu și înțelese că Jean trebuie să fi plecat la birou. Ușa dinspre antreu era larg deschisă, iar doamna se aranja în oglindă cu
5 puful de pudră într-o mînă și batonul de roșu în cealaltă, ca o porumbiță bătrînă și cochetă.

— Sărut mîna, doamnă Alexandrescu! strigă Titu amabil ca totdeauna, scoțînd din buzunar cheia de la camera lui și potrivind-o în broască.

10 — Bonjur, bonjur, domnu...! răspunse gazda încîntată de chiriașul ei care se purta atît de cuviincios. Da ce ești așa de grăbit? Poftim încoace nițel, că doar n-am să te mănînc — adăogă apoi cu glas de sirenă răgușită, continuînd operația de pictură facială, în
15 vreme ce Titu, din pragul camerei lui, după ce deschisese ușa, își aruncă pălăria pe masă. Sînt singură. Jenică, sărăcuțul, s-a dus la minister... Vino, vino, n-ai frică! Jenică nu-i gelos, cu toate că mă adoră...

Își aduse aminte de pat, văzu niște adîncituri și se
20 repezi să le netezească, murmurînd cu o satisfacție plină de mîndrie:

— Uite-așa-s bărbații de neastîmpărați... Parcă poți scăpa de insistențele lor?

Titu sesimți jenat și, ca să schimbe vorba, se grăbi să-i
25 spuie că diseară va veni acasă poate mai tîrziu pentru că are să petreacă la restaurantul Enache cu un domn.

— Ah, Enache, ce delicios se mănîncă la Enache! suspină romantic d-na Alexandrescu. N-am mai fost
însă de cînd trăia răposatul, fie iertat...

30 Se pierdu un răstimp în glorificarea bietului Mache care s-a prăpădit așa de tînăr. Îi arătă o fotografie, să-i dovedească ce frumos bărbat a fost. Îi spuse că numai grație zestrei ei reglementare a putut mărta pe Mimi, că altfel, prin cîte necazuri a trecut, nici n-ar

fi avut cu ce s-o urnească din casă. Pe urmă, sfîrșindu-și pictura, începu să-i istorisească pe larg cîte certuri și aproape scandaluri a avut bietul Jenică din pricina
5 ei cu părinții lui care sînt niște oameni foarte bine, dar cu idei foarte învechite în unele privinți și n-au vrut să-i admită în ruptul capului să trăiască cu ea, ci au umblat din răsuputeri să-l însoare cu o urîțenie despre care ziceau c-ar fi o partidă strălucită. Jenică însă, cît e dînsul de drăguț altfel, are o fire foarte voluntară și le-a declarat categoric că mai degrabă rupe cu
10 toată familia orice relație decît să se despartă de iubita lui care, pe lîngă că e o femeie superbă, îl și îngrijește admirabil și-l iubește cu adevărat. Și așa bătrînii au fost siliți să cedeze, încît azi sînt buni prieteni și absolut intimi. Dealtminteri și ea a avut destule mizerii și
15 mai are, din cauza lui Jenică, cu ginerele ei. Mimi n-ar zice nimic, fiindcă ea știe cît a suferit sărmana maică-sa și s-a jertfit și că măcar acum are dreptul să-și trăiască și ea traiul. Darginerele e băiat de la țară cu moravuri de la patruzeci și opt și i-a declarat verde că el nu-i va mai trece pragul cît va fi cu Jenică, nedorind să se găsească față în față cu peștele ei. „Auzi, Jenică,
20 pește, el care e funcționar și...” Ba a oprit și pe Mimi să o vază, așa că drăguța de ea, cînd vine prin București, trebuie să se întîlnească aproape pe furiș cu mama ei care a născut-o și a crescut-o.

— Of, Doamne, greu se mai plătește și puțina fericire ce i-e scrisă omului! suspină sfîrșind d-na Alexandrescu, cuprinsă de înduioșare.

30 Tînărul se zăpăci de tot ascultînd destăinuirile atît de intime, mai ales cînd luară o întorsătură tristă. Se sculă încet, gîndindu-se ce-ar putea să-i spuie ca să-i șteargă amărăciunea. D-na Alexandrescu își regăsi singură vioiciunea pornindu-se să-și laude fata, frumu-

seșea ei, inteligența ei, dragălașia ei și făgăduind lui Titu că-l va prezenta negreșit ca să o cunoască și să-și dea seama ce înseamnă o ființă într-adevăr adorabilă... Neavînd nici o treabă, doamna l-ar fi ținut la taifas pînă noaptea, ca și alte dăți. Titu ardea de nerăbdare să se pregătească pentru întîlnirea de diseară care poate să însemneze o întorsătură în viața lui. Tocmai chibzuia cum să se retragă fără să o jicnească cumva, cînd auzi în curte o voce strigînd:

— Domnul Titu Herdelea!

Cîteva glasuri răspunseră îndată afară:

— În față, în față!

— E factorul — explică d-na Alexandrescu.

Titu făcu numai trei pași pînă în antreu unde se și ivise factorul. Era o scrisoare de acasă. Salută pe d-na Alexandrescu și intră în odaia lui, cuprins subit de emoție. Prima scrisoare de cînd s-a așezat în București... Rupse plicul și sorbi cu înfrigurare cele șase pagini de scris mărunt în care d-na Herdelea, în stilul ei evanghelic, presărat cu maxime morale și povește înțelepte pentru „dragul mamei înstrăinat“, îi spunea toate cîte s-au petrecut prin Amaradia după plecarea lui, de la moartea lui Ion Glanetașu și pînă la logodna Ghighiței cu învățătorul Zăgreanu. „Cununia însă vom face-o tocmai după Crăciun ca să ne putem înfățișa cu vrednicie. O să le dăm lor casa din Pripas, să nu mai stea așa pustie și să le poarte și lor noroc, cum ne-a purtat nouă... Ne-ar fi drag să fii și tu la nuntă, biata copilă și acumă plînge gîndind că tu poate n-ai să poți veni. Dar tu să-ți vezi de soarta ta și să cauți să te chivernisești cît mai bine și să nu pierzi nădejdea în Dumnezeu, că Dumnezeu nu lasă pe cei dreپți și cu credință. Trebuie să ai răbdare multă, dragul mamei, că nici pe acolo nu zboară pui friپți

și plăcinte calde, omul să nu despereze ci să lupte cu toate piedecile pînă ce izbîndește cu ajutorul lui Dumnezeu... Are să înceapă în curînd frigul și iarna și nu știu dacă tu ai haine groșuțe. Să iei seama și din cei dintîi bani să-ți cumperi ori, dacă pe acolo-s prea scumpe, să trimiți bani, să-ți faci Ștrulovici, că-l știi ce frumos lucrează și ieftin...”

Într-un post-scriptum Ghighi adăoga că ea nu se cunună, orice ar face bătrînii, dacă nu vine și el la nuntă, și-i mai spunea că va merge negreșit la balul studenților, dar încă nu știe cu ce rochie, că ea ar vrea să-și facă una nouă, mai ales că e și logodită și toți ochii vor fi pe ea.

În alt post-scriptum bătrînul Herdelea îl îndemna să nu uite a scrie ceva pentru *Tribuna Bistriței*, cum a făgăduit cînd a plecat, căci directorul și acumă așteaptă dările de seamă despre serbările Astrei. De asemenea să-i trimită gazete din Țară, să vadă și domnii noștri foi românești adevărate, iar cînd va publica de ale lui, să poată arăta tuturor ce face feciorul lui în România.

Titu reciti scrisoarea de cîteva ori parc-ar fi vrut s-o învețe pe dinafară. Complecta din sufletul lui toate veștile. Se simțea din nou acasă, în Ardeal, în lumea unde fiecă amănunt, oricît de neînsemnat, avea o rezonanță vie pentru întreaga lui fire; subț farmecul amintirilor, cuprins de o nostalgie dureroasă, vru să se apuce pe loc să răspundă, ca și cînd numai astfel și-ar fi putut ușura inima. Pe masă erau cîteva cărți aduse de acasă, biblioteca lui, apoi caiete cu însemnări, cu crîmpeie de poezii, cerneală, tocure... Numai hîrtie de scrisori n-avea. Căutînd un petec de hîrtie potrivită, își aduse aminte de Iuga, coborî în realitate și hotărî să amîne răspunsul pînă ce va putea comunica lucruri mai multe și poate mai bune.

Dealtfel se făcuse ora șase și deci era momentul suprem să se gătească pentru diseară. Mai cu seamă că trebuia să-și mai aranjeze unele mici lucruri, să-și mai coase cîte ceva, să-și lustruiască ghetetele, să-și perie costumul negru de camgarn pe care nici nu l-a prea îmbrăcat aici, încît s-ar putea duce cu el și la Palat. Voia să fie foarte exact la întîlnire, căci omul civilizat întîi după exactitate se cunoaște. Mai bine să aștepte el cîteva minute decît să fie așteptat.

10

4

— Ai întîrziat, prietene! zise Grigore Iuga zîmbind și întinzîndu-i mîna. Mi se pare că te-ai bucureștenizat și d-ta!... Dar ia loc colea, lîngă mine!... Noi nu te-am așteptat că ne-a fost foame...

15 Un chelner luă pălăria și pardesiul lui Titu în vreme ce el, uluit, nu știa dacă să mărturisească adevărul sau să lase pe Iuga să creadă că n-a fost exact la întîlnire. Se pomeni murmurînd cu un glas străin, confuz:

20 — Ba eu sînt pe aici demult, mi-am și zvîrlit o dată ochii înlăuntru, iar pe urmă m-am plimbat prin fața restaurantului tot așteptîndu-vă de mă și mir cum nu v-am văzut cînd ați intrat...

— Nu te scuza că și noi am întîrziat un sfert de oră! îl întrerupse Grigore amical. Așa sîntem noi românii toți... Dar să cunoști pe prietenii mei!

30 Făcu prezentările. Avocatul Baloleanu, deși numai cu cîțiva ani mai mare ca Iuga, era foarte voinic, avea o bărbuță cafenie tunsă energic și un început de chelie pe care o ascundea cu fire de împrumut. Ochii albaștri-verzui îi sticleau inteligent și șiret. Mîncă mult, se văita că băutura îl balonează și nu se putea reține

28

oricît medicii îl preveniseră că e predispus la obezitate. Îl pasiona politica. Fusesse deputat cînd i-a fost partidul la putere, devenind șef de organizație la Ialomița unde avea, dobîndită mai recent, o moșie de vreo 5 șase sute de pogoane. Clientela puțină dar solidă îi asigura venituri considerabile, care îi dădeau faima de mare avocat, pe cînd de fapt el nu pleda decît prea arareori și privea chiar cu puțin dispreț pe confrății de bară, pe lătrători, cum îi poreclise el în glumă. 10 Totuși se bucura de trecere la Palatul de justiție, pentru că era socotit om politic de viitor și făcea multe servicii prin influența lui la mărimile zilei. Celălalt tovarăș de masă, Constantin Dumescu, directorul Băncii Române, cu ochelari de aur, spîn, părul blond-cărămiziu, smead și puțin adus de spinare parcă trupul i-ar fi fost prea lung, părea un taciturn. Era 15 burlac și prieten bun cu tatăl lui Grigore.

Cei doi primiră pe Titu fără entuziasm, ca și cînd le-ar fi stricat atmosfera. Tînărul, după invitația lui 20 Iuga, se adînci în studiul listei de bucate, înfricoșat, necunoscînd încă mîncările din Țară și mai ales numirile lor. Îi era apoi necaz și nu se putea dumeri cum de n-a observat pe Grigore cînd a sosit, încît acuma are să creadă că nu e om de cuvînt, deși el a venit cu o 25 jumătate de ceas mai înainte, numai ca să nu întîrzie, dar n-a îndrăznit să intre și să ocupe o masă.

După o scurtă tăcere, Baloleanu reluă convorbirea întreruptă de apariția tînărului, zicînd cu un aer de superioritate:

30 — Așa, dragă Grigoriță, cum îți spuneam... Problema țărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul. Asta-i lege! Toate celelalte, toate considerațiile secundare sînt paliative. Țăranul vrea pămînt. Scurt. El atîta știe și asta îl doare.

29

— Iartă-mă, Alexandre — răspunse Iuga, calm, cu o lucire în ochi care arăta că discuția îi frământa sufletul — dar așa cum o pui tu, problema devine un simplu pretext de propagandă electorală sau de demagogie ieftină și primejdioasă. A stîrni poftă e foarte ușor. Mai greu e să le și împlinești. Cum vrei tu să mă convingi pe mine, proprietar, să dăruiesc țăranilor pămîntul pe care-l muncesc împreună cu dîșii din moși-strămoși, cînd în același timp tu însuți cumperi moșii și...

10 Puțin vexat, avocatul nu-i dădu răgaz să continue:

— Pardon, pardon! Să punem lucrurile la punct! Înainte de toate să fim înțeleși că nu discutăm chestia din punct de vedere particular personal. Eu am vorbit făcînd abstracție că tu, întîmplător, ești mare proprietar sau că eu, tot întîmplător, fac politică. Sîntem, mai 15 presus de orice, oameni care cunoaștem problema țărănească și din cărți și din experiență, care ne interesăm de ea cum se interesează toată lumea, fiindcă de rezolvarea ei depinde soarta noastră și chiar viitorul țării, nu-i așa? Va să zică o dezbateră academică. Sînt sigur dealtfel că, de-ar fi nevoie de sacrificii, conu Miron și cu tine ați fi cei dintîi să faceți gestul...

— Ba te înșeli grozav, dragul meu! protestă Grigore. Tata n-ar consimți niciodată să se despartă de moșia de care-l leagă un trecut de greutăți și de mîndrie. 25 Pentru el pămîntul înseamnă viața însăși, ca și pentru țăran, știi prea bine, că ai fost pe la noi și cunoști situația. Dar nici eu, cu toate că nu mă simt atît de intransigent, n-aș fi dispus să fac cadouri, nu țăranilor, care nu le cer, ci demagogilor mărunți de la orașe care vor să-și creeze merite electorale agitînd pe subt 30 mină teorii pe care cei cu răspundere le repudiază și pe care nici înșiși agitatorii nu se gîndesc să le puie în practică!

— Uite conservatorul! zîmbi Baloleanu către Dumescu, apoi întorcîndu-se iar la Iuga: Un moment, iubitele! Pentru că adineaori m-ai pus în cauză pe mine, țin să precizăm lucrurile... Ei bine, crezi tu că mica mea 5 proprietate cîștigată cu sudoarea unei munci cinstite de zece ani, de încă și azi mai am datorii pe ea, crezi tu că tocmai cele cîteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema? Și totuși, iacă, declar aici solemn, deși sînt om sărac, că într-un caz de nevoie, eu 10 pun la dispoziția țării petecul meu de moșie, fără să crînesc! Ești mulțumit? Am fost clar?

— Evident, cum să n-o oferi și statului, dacă ai putut s-o arendezi îndată ce ai luat-o! făcu Iuga apăsător, fără a-și ascunde disprețul.

15 Jicnit și scandalizat că s-a găsit cineva, ba încă un bun prieten, care să-i pretindă lui, avocat cu vază și om politic, să se înfunde la țară, Baloleanu zise ironic:

— Doar n-ai să-mi ceri acuma, puiule, să mă las de meseria mea pe care, de, o cunosc nițeluș, ca să mă 20 apuc de agricultură?

— Îți cer, dacă vrei să ai pămînt! Cine are pămînt să-l muncească și să-l iubească, ori să renunțe! Tu, dragul meu, ai luat moșia ta de sub nasul sătenilor care umblau s-o cumpere și s-o împartă între ei. Te-ai dus, 25 i-ai înlăturat și a treia zi ți-ai trimis arendașul să stoarcă bani din ea pentru tine și pentru el. Pe de o parte împiedecați pe țăran să cumpere pămînt cînd se oferă prilejul, iar de altă parte mă îndemnați pe mine, care asud alături de țărani, să mă despart de moșie, s-o arunc uite așa ca pe un dinte stricat!

— Ei, dragă Grigoriță — observă avocatul mai moale — sînt prea puțini proprietari ca voi. Marea, imensa majoritate a pierdut demult contactul cu

pământul. O măsură generală nu se poate lua după cei puțini, ci după ceilalți.

— De ce n-ai lua întâi măsuri față de cei ce s-au înstrăinat de moșiile lor? De ce vă gândiți numaidecât să distrugeți o clasă socială, poate cea mai loială, cea care reprezintă bogăția de bază a țării? A, firește, n-au rămas mulți proprietari la datorie. A început să le vie unora greu să stea la țară, să li se pară dezonorant a munci pământul sau chiar a munci în general. Preferă să tragă venituri grase și să le risipească în petreceri. Locul lor l-a luat arendașul care stoarce arenda pentru boier și alta, mai bună, pentru el însuși. Atunci evident că țăranul geme și se zvîrcolește și amenință când în surdină, când fățiș. În vreme ce eu, proprietar, muncind și economisind, de-abia scot din moșia mea cât să pot trăi onorabil, arendașul, vecinul meu, plătește zeci de mii de galbeni proprietarului și își umple și el dășagii. De unde diferența? Din buzunarul arendașului sau din mizeria țăranului?... N-am dreptate, nene Costică? sfârși Grigore adresându-se deodată lui Dumescu. Spune d-ta, am ori n-am dreptate?

Directorul de bancă ședea cu ochii în farfurie și asculta jenat, fiindcă amândoi vorbeau tare, încît lumea de la mesele dimprejur se uita la ei. Întrebarea totuși îl surprinse. Nu urmărise discuția decît superficial. Lui, om de cifre, dezbaterile la un pahar de vin i se păreau cam futile, dacă nu comice. O problemă gravă nu se limpezește între un șnițel vienez și o plăcintă cu mere. Cel mult se încurcă și mai rău. Înainte însă de-a răspunde el, de la masa de alături interveni cineva cu glas familiar:

— Îmi dați voie...

Toți întoarseră capetele, mirați de amestecul unui străin în conversația lor.

— Sînt Ilie Rogojinaru și am avut fericirea să ne cunoaștem azi în tren cu domnul Iuga...

Arendașul era singur la masă. Venise mai tîrziu și, vrînd nevrînd, a auzit discuția. Neturburat de mira-rea lor, își mută scaunul puțin mai aproape și urmă parcă i-ar fi cunoscut pe toți de cînd lumea:

— Numai pentru că domnul Iuga spunea că arendașii ar fi așa și pe dincolo... Acu nu că sînt și eu arendaș, dar cred că dumnealui greșește vorbind rău despre niște oameni care nu merită atîta hulă. Să nu fie cu supărare, cucoane, dacă iarăși nu ne lovim în păreri, zău așa! Arendașul nu e chiar o pacoste pe țară, cum ziceți d-voastră și cum scrie prin gazete. Nu, nu! Ca să poată scoate arenda plus un oarecare venit pentru ostenele lui, arendașul trebuie să muncească de trei ori cît un proprietar. Țăranul nu lucrează nici mai mult nici mai ieftin la arendaș ca la boier, ba mai degrabă dimpotrivă. Iau martor chiar pe domnul Iuga, să vă spuie cîstit dacă învoielile la arendașii vecini cu Amara sînt mai grele ca pe moșiile dumnealor. Arendașul însă, împins de nevoi, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens pământul, a pus în circulație terenuri care înainte erau pîrloage, a introdus mașini, în sfîrșit a ridicat nivelul exploatarei agricole. Toate astea nu valorează nimica? Or fi ei și arendași ticăloși cari asupresc pe țărani, cum sînt și printre proprietari, dar să-i osîndim așa, în bloc, fără circumstanțe ușurătoare, nu e drept și nici bine!

Grigore Iuga, enervat de intervenția insolită a arendașului, răspunse apăsător și disprețuitor:

— O fi, stimate domn, dar dacă nu apăreau arendașii între proprietari și țărani azi n-am mai avea o chestie țărănească în România! Nașterea arendașului a împiedecat trecerea pământului în mîinile țăranilor,

cum ar fi fost natural și sănătos. Proprietarul care s-a săturat de moșie ar fi vândut-o sătenilor dacă nu se îmbulzea arendașul oferindu-i un venit mare și sigur, fără nici o muncă și bătaie de cap pentru dînsul!

5 — Asta se poate—admise Rogojinaru cu un surîs candid. Se prea poate. Nu zic ba... Cu condiția ca țăranul să fi fost într-adevăr harnic și întreprinzător. Mie însă, care am o veche experiență în privința asta, dați-mi voie să rămîn convins că arendașul a inter-

10 venit tocmai fiindcă țăranul român e leneș și nepăsător, așteptînd să-i vie totul de-a gata de la boier sau, în vremea din urmă, de la stat... Uite-așa, domnilor! Scuzați-mă dacă sînteți de altă părere, dar eu...

15 Baloleanu avu un gest de consternare fără a putea protesta. Grigore, abia stăpînindu-și revolta, întrerupse vehement pe arendaș:

— Te-am auzit și în tren vorbind cum vorbești acum, onorate domn. Nu ți-am răspuns, fiindcă mi se pare monstruos ca un om care trăiește și se îmbogățește din exploatarea țăranului să afirme totuși cu atîta insistență că țăranul e leneș. Dar chiar presupunînd că ar fi cum zici d-ta, imputarea sau ocara d-tale n-ar privi pe țăranul nostru ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă și l-au lăsat, în fapt, mai încătușat

20 ca pe vremea robiei. În loc să-i fi dat învățătură și educație cetățenească, a fost menținut cu sila în întunec. Nu ne-a trebuit țăran cetățean, ci țăran animal. Și acum, culmea batjocurii, îl mai și insultăm că e rău și trîndav... A, întreabă-l pe dumnealui — continuă

25 arătînd brusc pe Titu, care încremeni — că-i ardelean și-a venit de curînd încoace, întreabă-l dacă țăranul dumnealor e leneș și lipsit de inițiativă! Și nu uita că acolo românul se află sub jug străin! A avut însă conducători cu tragere de inimă care l-au învățat și

30

i-au deschis mintea, a avut pilde care l-au îndreptat pe calea cea bună. Noi vorbim mereu despre țăranii și ne mulțumim cu vorba goală și niciodată nu facem nimic cîstit și dezinteresat pentru ei!

5 Avîntul lui stîrni mici surîsuri ironice prinprejur. El însuși își dădu seama că a devenit patetic, că tonul lui nu cadrează cu locul, și tăcu mai jenat chiar decît Dumescu care începuse să dea semne de nerăbdare. Rogojinaru, deși avea replica gata, ca să nu mai învenineze lucrurile, se mulțumi să mormăie ceva în farfuria lui. Doar Baloleanu zise, încet, ca pentru masa lor:

— Foarte just, dragă Grigoriță, foarte adevărat! Bietul țăran nu știe decît să rabde, fiindcă nimeni nu l-a învățat altceva. Iar cînd nu mai poate și-i ajunge

15 cuțitul la os, atunci e natural să izbucnească în iureșe de foc și sînge. Numai la noi se mai pomenesc, în plin secol de civilizație occidentală, răscoale de țăranii exasperați, cînd ici, cînd colo, pentru că numai la noi țăranul nu găsește nicăiri dreptate. Pînă ce avem să

20 ne trezim cu o catastrofă să zguduie țara din temelii!

Tot el însă, înțelegînd că discuția s-a împotmolit, căută să-i schimbe făgașul. Aduse vorba despre recolta care ar fi fost destul de bună, dar nu se poate valorifica din pricina crizei financiare, apoi despre situația guvernului pe care el o socotea șubredă, în speranța că în

25 curînd va reveni la cîrmă partidul lui. Trecînd la politica externă, ajunseră la frații ardeleni și la Titu Herdelea. Acuma se mai învioră și Dumescu, naționalist fervent care visa veșnic numai cucerirea Transilvaniei.

30 Grigore le spuse că tînărul Herdelea ar dori să-și găsească un rost în țară și Dumescu, fiind vorba de un ardelean, îi oferî îndată un loc de funcționar la banca lui, deocamdată modest, firește, rămînînd să se vază ulterior dacă va merita mai mult. Iuga mulțumi refu-

zînd: ce să caute un poet la bancă, afară, cel mult, de vreun împrumut de franci, fără girant, fără dobîndă și fără termen de plată? Titu însuși tăcuse, dar se bucură că Grigore n-a primit. N-a trecut el Carpații
5 ca să ajungă funcționar la bancă. Mai curînd la vreun ziar ar fi să i se găsească vreo întrebuintare, adăogă Iuga. Da, da, la vreun jurnal, repetă și tînărul, cu însuflețire. Baloleanu era bun prieten cu directorul *Universului*, căruia îi cîștigase un proces dubios. Făgădui
10 că va interveni, numai Titu să aibă grije să-i reamintească, dacă cumva ar uita.

— Pe mine să mă iertați acuma — zise pe urmă avocatul pregătindu-se de plecare. Mi-am lăsat nevasta să mănînce singură numai de dragul tău, Grigoriță,
15 că nu te-am mai întîlnit de un veac. Sper că și tu ai să-mi faci plăcerea să vii într-o zi să dejunezi la noi, să te mai vază și Melania mea, că mereu vorbim de tine. Poțtești cînd vrei tu, oricînd, nici n-ai nevoie să anunți, ca acasă...

20 Între Grigore și Dumescu se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligația de plată. Grigore ieși biruitor numai amenințînd cu o supărare eternă. În fața restaurantului se despărțiră. Iuga rămase cu Titu. Chiar atunci apăru în ușă
25 și Rogojinaru, cu o țigară de foi între dinți, cu o umbrelă străveche la subțioară.

— Cucoane! zise dînsul către Grigore, cu glas dulce părintesc. D-ta ești tînăr și te aprinzi iute, pe cînd eu sînt bătrîn și nu mă supăr cu una cu două. Nu
30 știu cînd ne-om mai întîlni, dar să dea Dumnezeu să nu zici niciodată: a avut dreptate afurisitul de Rogojinaru... Noapte bună!

Grigore Iuga îl privi o clipă și nu răspunse nimic. Familiaritatea arendașului îl sîcîia. Dealtminteri se

simțea obosit și mai ales plictisit. Discuția de la masă îi răscolise nervii. Își propusese de atîtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea și totuși mereu își călca hotărîrea.

5 Coborîră în Calea Victoriei fără a schimba un cuvînt. Se pornise un vînt aspru, prevestitor de ploaie rece. Norii se lăsaseră jos, aproape pînă pe acoperișele caselor. Cîte un vîrtej de aer se răsucea pe stradă, măturînd praful, ridicîndu-l și aruncîndu-l pe trotuare,
10 între picioarele rarilor trecători. Grigore își aduse iar aminte de Rogojinaru: vezi, el a presimțit schimbarea vremii și a venit cu umbrela... O trăsură venea în goană dinspre Șosea cu un domn între două femei, hohotind de veselie parcă toată lumea ar fi
15 fost a lor.

Titu Herdelea pășea tăcut și prudent. Vedea că Iuga n-are chef de vorbă și nu voia să-l supere. Își făcu în gînd bilanțul serii și chibzuia că poate fi mulțumit. Dacă ar intra la *Universul*, s-ar putea socoti
20 aranjat definitiv și bine. Nu e un ziar subțire, dar pare a fi solid și răspîndit. Ar fi preferat *Adevărul*, care e mai simpatic, mai opozant și mai intelectual. Pentru început e bine și așa. Numai să nu uite avocatul să vorbească cu directorul. Are să treacă mîine
25 negreșit pe la Baloleanu... Adică nu, să se consulte întîi cu Iuga... Trebuie să ia seama, să nu facă vreo gafă, să-l ofenseze și să-l piarză. Cînd i-a scos Dumnezeu în cale un om atît de extraordinar, nu mai contează cîteva zile de așteptare...

30 Prin Piața Palatului regal i se păru totuși că tăcerea a fost prea lungă. Cumpănind despre ce i-ar putea vorbi, își aminti cu cît interes a discutat Grigore despre nevoile țărănești. Îi zise deci ezitînd, parcă i-ar fi pipăit sufletul:

— Nici n-am pomenit atîta ce se vorbește pe aici despre țărani și mereu despre țărani. Toată lumea pretutindeni, într-una: chestia țărănească, problema țărănească, să facem așa, să facem altfel... De ce atîta discuție? Pînă și la mine, în curte, toți chiriașii, cum se adună la taifas, repede ajung la țărani ș-apoi dă-i și dă-i cu problema și cu chestia... Baremi un cismar jidov și mai ales feciorul lui, care-i mare socialist, nu mă întîlnesc o dată să nu-mi bată capul cu fel de fel de soluții și cu proorocirea că, de nu se rezolvă chestia țăranilor, are să vie revoluția să facă praf și cenușă Bucureștii!

Grigore tresări ca trezit dintr-o visare. În aceleași clipe aceeași întrebare și-o pusese și el, căutîndu-i răspunsul. Murmură cu privirea spre norii mînioși ce se vîltoreau peste capetele lor:

— Poate să fie numai o modă trecătoare, dar poate să fie și o durere străveche care apasă sufletele ca o piclă năbușitoare. Cine știe?

5

Grigore Iuga se perpelea în pat fără somn. Răsfoise gazetele de seară și nu reținuse nimic. Gîndurile îi rătăceau turburi, neostoite, răscolind amintiri, amărăciuni, planuri, speranțe și izgonind mereu liniștea sufletului. Stinsese becul de pe noptieră de cîteva ori și tot de atîtea ori îl reaprinsese, ba să refacă un calcul salvator, ba să controleze un preț al zilei, ba să observe un amănunt pe fotografia Nadinei, care din perete, deasupra patului, îl urmărea cu ochi galeși. Prăvălită, trei sferturi goală, pe o blană de urs, cu brațul răzimat pe capul fiarei, sînii ei mici păreau încremeniți într-un spasm voluptos, iar șoldurile-i calde

se alintau cu îndemnuri în vreme ce întreaga-i figură surîdea cu o candoare virginală și prefăcută. În ramă grea, fotografia mărită aproape natural, era un cadou de ziua lui din partea ei. Atunci, cu trei ani în urmă și numai un an după cununie, a mințit că-l bucură cadoul ei, i-a mulțumit și a îmbrățișat-o, dar în sine și a fost întristat și decepționat. Avea pretenția, nemărturisită, să-i aparție exclusiv lui măcar goliciunea ei trupească. Îl indigna închipuirea că soția lui, dragostea lui cea mare, s-a putut arăta astfel unui bărbat străin, fie el chiar fotograf.

Sosise în București plin de încredere că toate vor merge strună. A încasa rata a doua și ultima din prețul grîului vîndut și livrat, a aranja cu Dumescu, la Banca Română, polița care ajunge luni la scadență, erau treburi ce se puteau lichida în două ore. După ce va isprăvi afacerile, proiectase să mai stea vreo două, trei zile, să se întîlnească cu prietenii, să le reamintească prin prezență că trăiește. Pe urmă înapoi la Amara cu restul de bani care va fi suficient pentru nevoile curente pînă la valorificarea porumbului. Era ordonat și meticulos. Cu atîta se alesese din cei doi ani petrecuți în Germania. Își întocmise de acasă programul în toate amănuntele. Polița cerealistului o avea în buzunar cu scadența pentru mîine. O considera aur curat. Semnătura celei mai importante firme de export de cereale din România se bucura de respect în toată Europa.

În strada Bursei, primul punct din program, soarta a tras o dungă brutală peste combinațiile lui. Șeful firmei, un armean înalt, bătrîn și rigid, l-a poftit în biroul său particular, i-a oferit cafea și o havană de contrabandă și l-a rugat confidențial și stăruitor să-i îngăduie o amîinare de o lună, una singură, pentru plata ratei. Grigore a încercat să obiecteze că e vorba

de o poliță, că... Au urmat explicațiile și considerentele. Timpuri excepționale. Prețurile au scăzut brusc pe piețele străine în ultimele săptămîni, aproape o prăbușire. A căzut în balanță concurența rusească, neașteptată; recolta muscalilor, de unde se anunțase compromisă, a ieșit deodată arhiabundentă. Rusia e totdeauna cu surprize. Nu l-ar fi durut capul de asta. El, negustor prevăzător, a făcut toate aranjamentele în timp util. L-au nenorocit însă căile ferate care n-au putut executa transporturile cînd a trebuit. Apoi vapoarele care au stat, unele mai stau și azi, la Brăila, de pomană, fiindcă n-au avut ce să încarce. Pierderile se ridică la peste treizeci la sută din valoarea mărfii. Și, vîrf la toate, criza financiară, stupidă, care s-a abătut așa din senin, a zdruncinat tot creditul și paralizează orice posibilitate de mișcare.

Grigore asculta și nu auzea. Precis era doar faptul că nu va primi banii; restul erau vorbe. Ascultînd își zicea într-una că, în ciuda tuturor explicațiilor, dacă el ar refuza amînarea, armeanul totuși ar plăti, căci n-ar putea lăsa să i se protesteze polița și astfel să-și ruineze toată întreprinderea. Refuzul însă ar însemna ruptura cu firma cu care tatăl său lucrează de douăzeci de ani și care, de multe ori, în momente grele, le-a făcut destule înlesniri. Poate el să-și ia răspunderea unui refuz? Sau, dacă acceptă amînarea, cum să aranjeze datoria de la Banca Română și cum să se întorcă acasă cu mîna goală? Nici n-a refuzat, nici n-a acceptat. Va răspunde mîine, după reflexiune matură.

De la armean s-a dus la Dumescu, la bancă, să-i ceară sfat și ajutor. Era într-o consfătuire gravă și nu l-a putut vedea. I-a lăsat un cuvînt, poftindu-l la masă. Știa că Dumescu nu discută lucruri serioase

decît la birou. Și-a închipuit că poate se va ivi totuși un prilej favorabil să pregătească măcar terenul. De aceea l-a luat și pe Baloleanu. Acuma, tîrziu, își dă seama că toată combinația, care i s-a părut foarte ingenioasă, a fost o nerozie. Dacă ar fi fost înțelept, vîzînd că nu poate vorbi cu Dumescu la bancă, ar fi așteptat liniștit pînă mîine, ar fi mîncat cu tînarul transilvănean și acuma ar dormi în loc să se zvîrcolească zadarnic.

Cînd a intrat în odaie, după ce s-a despărțit de Titu Herdelea, a întîlnit îndată privirea Nadinei din fotografie. S-a infuriat. Și-a adus aminte că din pricina ei (altădată ar fi zis: de dragul ei) a făcut datoria la Banca Română, puțin înainte de surpriza ei cu cadoul. A crezut atunci că refuzul ei de-a sta la țară mai mult de douăzeci și patru de ore ar fi numai din cauză că i-e silă de „cocioaba fără gust și fără comfort“, cum spunea ea că este conacul bătrînesc de la Amara. Ca să o ademenească, s-a gîndit să clădească un castel demn de frumusețea ei. Bătrînul era mîhnit că vechiul conac, în care s-au născut și au trăit patru generații de înaintași, nu mai mulțumește pe Grigore. Socotea planul lui drept începutul destrămării. Construcția s-a început și s-a terminat cu bani împrumutați de la Banca Română. Nadina a găsit foarte gentilă atenția lui, a petrecut două săptămîni să-și inaugureze castelul, apoi s-a întors, plictisită, la București. Nimeni nu-i poate pretinde să se înmormînteze de vie nici chiar într-un cavou de lux. O fotografie, soră geamănă cu cea de deasupra patului, numai cu rama ruralizată, potrivită locului, a rămas acolo să-i ție de urît lui Grig. Și datoria la Banca Română, din care nu s-a putut amortiza nici jumătate în cei trei ani trecuți de atunci.

Pe Nadina a descoperit-o Miron Iuga pe cînd Grigore era la Berlin. Tatăl ei, Tudor Ionescu, cumpărase mai demult de la Teofil, fratele lui Miron, cele două moșii, Babaroaga și Lespezi, vecine cu Amara. Noul
5 proprietar a venit, foarte prietenos, îndată ce a iscălit actele, și a cerut lui Miron povește asupra mijloacelor de exploatare cît mai bună a pămînturilor. A fost un simplu pretext de cunoștință; nu-i trecuse lui niciodată prin minte să-și bată capul cu muncirea moșiilor.
10 Își găsisese arendaș și se înțelesese asupra venitului înainte chiar de a fi încheiat cumpărarea. Miron a aflat mai tîrziu că Ionescu ar fi un bogătaș de origină obscură, stabilit de puțin timp în București, unde achiziționase cîteva case de raport. Asta a fost cu vreo douăzeci
15 de ani în urmă. Apoi, de niște Paști, acum cîtiva ani, a primit iar vizita vecinului, de astă dată însoțit de fiul său Gogu și de Nadina. Între cele două odrasle era mare deosebire de vîrstă, feciorul putea să aibă peste patruzeci de ani, fata cel mult douăzeci. Tudor
20 Ionescu i-a povestit c-a fost însurat de trei ori și că Gogu e din prima căsătorie, iar Nadina din a treia. Fiindcă a schimbat arendașul, i-a adus și pe ei să vază proprietățile, mai ales că ale lor vor fi în curînd, Babaroaga a Nadinei și Lespezi a lui Gogu. Deocamdată
25 atîta vrea să le dea, cînd se vor căsători, și cîte o casă în București. Ce mai are tot a lor va fi, parte dreaptă, dar numai după moartea lui. „Mult n-au să mai aștepte, că am bătut șaptezeci“, a adăogat zîmbind fără regrete. Numai de nu s-ar săvîrși înainte de a-i vedea
30 așezați. Mai frică i-e de Gogu, că atîta a amînat însurătoarea pînă ce i-a cam trecut vremea. Despre Nadina n-are nici o grijă; o fată ca ea nu poate rămîne nemăritată pentru că n-ar lăsa-o pețitorii. Miron Iuga s-a uitat atunci mai bine la ea și a răspuns că da, așa

este... Pînă peste vreo trei luni, cînd s-a întors Grigore din Germania, bătrînul Iuga s-a gîndit deseori la Nadina, viitoarea stăpînă a moșiei Babaroaga. Cît l-a mîhnit pe el fărîmițarea și înstrăinarea pămînturilor părintești și cum le-ar mai fi luat dînsul dacă Teofil n-ar fi pretins bani gheață! Cu limbă de moarte se gîndea să dea de grijă lui Grigore să reîntregească domeniul Iuga, dacă
5 Dumnezeu nu-l va învrednici pe el însuși să-și împlinească dorința cea mai fierbinte.

10 Grigore avea atunci douăzeci și patru de ani. Plecase în Germania să se specializeze serios în agronomie, după ce își luase licența în drept la București, nu ca să practice, ci să aibă un titlu. A plecat pentru trei ani, maică-sa a murit după primul și bătrînul i-a cerut
15 să rămîie acasă, să dea dracului știința ceea zadarnică. De-abia s-a învoit să-l mai lase încă un an.

S-a întors din străinătate cu capul plin de planuri îndrăznețe și cu soluții sigure pentru toate greutățile. Bătrînul l-a ascultat de cîteva ori fără să se supere,
20 cum se aștepta Grigore. Își zicea că generozitățile acestea sînt ale tinereții și că băiatul se va cumîni cînd se va izbi el însuși cu capul de pragul de sus. Ba, în loc să-i combată „teoriile“, într-o zi i-a spus că s-ar bucura dacă i-ar plăcea fata lui Tudor Ionescu. Grigore a înțeles îndată de ce s-ar bucura bătrînul și i-a
25 răspuns că, în alegerea tovarășei lui de viață, nu se poate lăsa condus de anume utopii, căci trecutul nu se mai întoarce oricît am vrea noi să-l întoarcem.

— Tu să vezi fata, utopiile le iau asupra mea — a zis Miron ironic.
30

Cînd a văzut-o, Grigore a uitat tot și i-a rămas numai ea. Luna pînă s-a făcut cununia și apoi celelalte trei, cît au călătorit împreună, singuri, în Grecia, Italia și Spania, a cunoscut fericirea cea mai mare. Atunci

Nadina a fost într-adevăr nevasta lui, numai și numai a lui. Așa ar fi vrut el să fie totdeauna: în sufletul și în gândurile ei să nu existe nimeni și nimic afară de dînsul. Suferea de o gelozie cu atît mai chinuitoare cu cît mai mult îi era rușine s-o mărturisească. A încercat s-o ademenească la țară nu ca să îndrăgească ea pămîntul, ci ca să-și ferească iubita de tentațiile orașului. Patru ani iubirea lui a îndurat toate durerile pînă ce și-a destrămat speranțele. Dacă a consimțit el ca Nadina lui să plece singură în străinătate, a doua oară! Și, în trei luni, de cînd e dusă, a primit de la ea exact trei scrisori și în toate trei îi cerea numai bani...

Cu becul electric aprins pe noptieră, Grigore privea umbrele imobile ce împeștrău odaia ca niște amintiri împietrite. Din cînd în cînd, cu coada ochiului, se uita la Nadina care surîdea în ramă, încîntată de ea însăși.

— Cîte ceasuri să fie?... Două! murmură dînsul amărît. La nouă mă așteaptă Dumescu și eu visez treaz la Nadina!... Doamne, Doamne, cît sunt de idiot!

6

A doua zi, pînă la prînz, Grigore a isprăvit cu bine toate afacerile. (Dumescu a fost amabil, ca totdeauna, a scontat polița armeanului și a reținut pentru amortizarea datoriei numai cît i s-a oferit.) Trecu pe urmă, să zică bună ziua, pe la Victor Predeleanu, prietenul lui cel mai bun, unde fu oprit la masă. Se simțea ca acasă în familia Predeleanu.

Era mulțumit că a scăpat de grijile care azi-noapte luaseră proporții catastrofice. Insomnia nu e chinuitoare doar pentru că îți scurtează odihna, ci mai ales prin gândurile negre ce-ți inspiră și care te înfășoară

într-o rețea tentaculară. În atmosfera caldă de la Predeleanu, aducîndu-și aminte cît l-au amărît închipuirile, zîmbi în sineși, dar cu o umbră de tristețe. Își recunoștea o slăbiciune în ezitățile eterne care îi răsuceau nervii și-l împiedecau să înfrunte cu siguranță viața. Ca tatăl său, de pildă, sau cel puțin ca Predeleanu.

De-abia pe la cinci, cînd ajunsese acasă, își aminti că dăduse întîlnire pentru ora trei tînărului transilvănean. De unde să-l mai ia acum? Se simțea vinovat că a jignit un om care poate a crezut într-însul. Porunci servitorilor să-l reție, dacă ar reveni, sau baremi să-i afle adresa.

Se duse apoi la mătușă-sa, Mariuca, văduva generalului Constantinescu, care nu l-ar fi iertat nici pe lumea cealaltă dacă ar fi auzit că a umblat prin București și pe ea a ocolit-o. Era o femeie plină de bună-tate, primitoare, veșnic veselă și cunoscînd toate canecanurile amoroase și militare din România. Grigore la ea a stat cît a fost student, iar bătrînul Iuga la ea trăgea și acum. Pentru că n-a vrut să rămîie la cină, l-a pus să-și dea cuvîntul de onoare că va veni negreșit mîine la dejun, cînd vor fi singuri și are să-i povestească o sumedenie de lucruri extrem de importante.

Ziua următoare se întîmplă să fie duminică și Grigore se sculă mai tîrziu. Coborînd grăbit să plece, întîlni în poartă pe Titu Herdelea care, după o noapte de amărăciune și decepție, revenise să-și mai încerce norocul. Luară o nouă întîlnire pe după-masă, spre marele regret al Măriucăi fiindcă n-a avut răgaz să-i spuie lui Grig nici un sfert din cîte ar fi dorit și ar fi trebuit. Ca să repare uitarea de ieri, Grigore stătu apoi cu Titu Herdelea pînă seara, îl pofti a doua zi să-l ia la masă

5 în familia Predeleanu (pe care i-a și vestit pe cînd se întorcea de la mătușa Mariuca), îi promise că se va duce la Baloleanu să se intereseze dacă a făcut vreun demers la *Universul* și, mai presus de toate, îi propuse să fie oaspele lui la moșie pentru vreo săptămînă sau două sau oricîte, pînă cînd i se va aranja ceva în București, să nu-și cheltuiască banii degeaba pe aici..

10 Numai cînd s-a văzut în casa Predeleanu s-a convins Titu Herdelea că n-a visat și că promisiunile lui Grigore sînt serioase.

15 Și înainte, dar mai ales după masă, Victor Predeleanu a ținut să arate oaspei său și prietenului lui Grigore tot ce avea mai de preț în bibliotecă, socotind că pe un poet trebuie să-l intereseze edițiile rare, cărțile românești cu însemnări de demult sau feluritele hrisoave și documente vechi. Se bucura văzînd emoția lui Titu și ar fi vrut să-l dea de exemplu lui Grigore care nu se prăpădea deloc după comorile lui.

20 Deși mare proprietar care-și iubea și cultiva cu pasiune pămînturile, Predeleanu își avea reședința în Capitală. Pe domeniul său Delga din Dolj, cuprinzînd trei sate, realiza ceea ce Grigore rîvnea și nu putea din pricina bătrînului. Dealtfel și tatăl lui Victor la fel s-a împotrivit. La Craiova, unde s-a născut, a trăit și a murit, a fost socotit printre oamenii cei mai bogați. Zgîrcenia lui a rămas proverbială. Numai după moartea bătrînului a putut angaja un administrator special-
25 list, a introdus mașini care să micșoreze mîna de lucru, a început în sfîrșit o exploatare mai modernă pe proprietățile ce-i reveniseră lui. Mare parte a anului o petrecea și el la țară, iar în timpul muncilor nu se mișca de acolo săptămîni întregi. Cu țărani se purta corect fără a se amesteca prea mult între ei. Făcea învoieli cum se obișnuiau prinprejur, nici mai grele,

dar nici mai ușoare. Le vînduse cîteva sute de pogoaane de pămînt, nu din nevoie, căci era dintre cei puțini proprietari cari n-aveau nici un fel de datorie, ci din dorința de a-i emancipa și în același timp de a
5 se emancipa și el de dînșii. Obișnuia să spuie că adevărat mulțumit va fi numai atunci cînd va fi scăpat de țărani și țărani de el.

10 Mama lui Victor mai trăia și ședea la Craiova împreună cu Elena, sora lui, măritată cu un profesor de liceu, tinerel, frumuseț, inteligent și foarte sărac, pe care l-a luat din dragoste, dar numai după moartea bătrînului care n-ar fi consimțit niciodată să-și dea averea pe seama unui calic. Dealtfel și Victor, cînd s-a însurat a trebuit să cam forțeze mîna bătrînului
15 care ar fi dorit să-i aleagă el o nevastă după placul lui, adică cu o zestre cel puțin egală. Teclă însă, afară de nume și frumusețe, n-a avut avere. Era fiica președintelui Curții de Apel din Craiova, Nicolae Postelnicu, vlăstarul unei vechi familii boierești, sărăcit de tot.

20 Cu toate că moștenise virtuțile economice ale tatălui său, inclusiv zgîrcenia, lui Victor îi plăcea să se mîndrească, mai mult chiar decît cu experiențele agricole, cu biblioteca lui și cu colecția de pictură ce și-o înjghebase de cîteva ani și pentru care nu se codea
25 a cheltui, ba și a risipi.

— Lasă-l să mai răsufle, Victore, că l-ai asasinat! zise într-un timp Grigore care se întreținea cu d-na Predeleanu și cu sora ei.

30 — Din fericire am observat că domnul Herdelea nu s-a plictisit prea rău în mijlocul cărților frumoase, ca alții! răspunse Predeleanu ironic.

— Ca mine adică! recunosc Iuga dînd din cap. Eu, ce-i drept, prefer alte frumuseți, mai ales în casa voastră...

Titu Herdelea încercase să murmure o protestare, dar foarte timid, să nu facă cumva o gafă. Aceeași teamă a avut-o mereu și în timpul mesei încît d-na Predeleanu a trebuit să-i vie în ajutor cu un suris
5 de aur care să-i mai stingă emoția.

Înăltuță, zveltă, de o feminitate mîngietoare, d-na Tecla Predeleanu răspîdea atîta seninătate și bunătate că lumina și locul pe unde trecea. Ochii ei albaștri-verzui păstrau o candoare feciorelnică. Deși măritată de nouă ani făcea impresia unei fete cuminți,
10 iar cei doi copilași ai ei, Mircea și Ioana, voinici și ștregari, ar fi părut frați și cu ea dacă mîndria și dragostea de mamă n-ar fi strălucit atît de fierbinte în privirile ei.

15 — Mulțumesc de compliment, dacă ai făcut aluzie la noi — interveni sora d-nei Predeleanu cu o cochetărie familiară — dar nu primim, fiindcă...

— Atunci îl retrag în ce te privește pe d-ta și-l ofer numai Teclei căci ea cu siguranță nu-l va refuza!
20 întrerupse Grigore.

— Așa e, eu primesc orice, chiar și complimente! zise d-na Predeleanu.

Sora ei, Olga Postelnicu, avea douăzeci de ani și era zglobie și drăgălașă ca o porumbiță. Cu un veșnic suris vesel pe buze, care-i ședea foarte bine, cu
25 ochii negri scilipitori de curiozitate și adumbriți de gene lungi, cu nasul mic și obraznic, cu obrații bucălați și fragezi de copil, o răs fătau și părinții ei și toți cîți o cunoșteau. Puțin mai scundă ca Tecla, avea
30 o supleță felină pe care o evidenția mai ales cînd dansa. Îi plăcea să danseze mai mult ca orice. Idealul ei ar fi fost să se facă dansatoare.

— Dar n-ai observat, Tecla — insistă Olga cu o încăpăținare de copil — că a fost numai un pretext

din partea lui ca să poată vorbi cu Victor iarăși despre chestia țărănească?

Toată lumea rîse. Într-adevăr Grigore, cît au stat la masă, n-a vorbit decît despre moșii, arendași, țărani și învoieli, din ce în ce mai avîntat, cu toate că
5 nimeni nu-l contrazicea. D-na Predeleanu îl conjură acuma să nu mai reînceapă. Chiar și Titu găsi oportun să-l roage să mai lase în pace eterna chestie țărănească ce-l urmărea pretutindeni ca o obsesie.

10 — Pe dumnealor nu zic să le intereseze, că le-am plictisit de atîtea ori — spuse Grigore resemnat — dar d-ta, care ești încă nou pe meleagurile noastre?

— Voi prefera să mă inițiez la fața locului! replică tînărul Herdelea profitînd de ocazie să provoace o nouă
15 confirmare a invitației ce i-o făcuse Iuga.

— De asta să fii sigur că nu scapi! strigă Grigore, adăogînd către ceilalți: Îl iau cu mine la Amara să-mi ție de urît și nici nu-i dau drumul pînă ce nu va fi
tobă de chestia țărănească!

20 Predeleanu, după ce își așezase la loc comorile, spuse că tocmai și ei se pregătesc să plece cu toții la Delga pentru vreo două săptămîni, sfîrșind:

— Cu ocazia asta vom lăsa și pe Olguța acasă la ea, să nu se înstrăineze prea tare de Craiova noastră
25 iubită!

— O, dacă-ți închipui că am să rămîn la Craiova exact cînd începe sezonul la București! se revoltă fata.

De doi ani, de cînd era socotită fată mare, Olga mai mult a stat în București decît pe-acasă. Victor
30 avea ambiția s-o mărite el, cu un bărbat care să-i placă și lui. Fiind cam plin de sine, se gîndea negreșit la cineva care să-i semene. De aceea îi și zicea mereu: „Dacă vrei să fii fericită, să aștepți pînă ce voi zice

eu: acumă!“ El însuși era brun, cu mustăți fine, cu niște ochi puțin bulbucăți în care lucea mai multă bunătațe decît inteligență.

5 Apoi veni vorba despre Nadina. Întrebarea s-a pus convențional căci Nadina n-avea nici o simpatie pentru familia Predeleanu și o frecvența numai la zile mari și din pricina lui Grigore. Dealtfel simțămintele erau reciproce. Dacă Nadina socotea pe Tecla o ipocrită fără înțelegere pentru viața mondenă, Tecla o găsea
10 pe Nadina mai mult aventurieră. Ea cunoștea multe din cîte circulau asupra d-nei Grigore Iuga și știa că sînt mai multe pe care nu le cunoștea și nici nu dorea să le afle. Din toată familia singură Olga admira pe Nadina, dar numai în taină și pentru că era o excelentă dansatoare care găsea prilejul să danseze mereu.
15

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeț în care totuși se simțea amărăciunea. Spunea că o vede aproape mai rar decît pe Olguța și că discută împreună mai cu seamă de afaceri; Nadina își administrează singură averea așa de bine că totdeauna are
20 deficite pe care el, firește, trebuie să le acopere spre a-i dovedi că e soțul ei și că o iubește. Speră că zilele acestea are să se întoarcă din străinătate, deoarece începe sezonul și ea n-ar putea lipsi. Apoi brusc, cu
25 alt glas, parcă și-ar fi despiciat inima:

— Cît vă invidiez eu pe voi, dragii mei!... Casa voastră e casa fericirii. Eu, care sînt un sentimental, uitate așa ceva am visat pentru căsnicia mea. Idealul meu de femeie a fost o ființă ca d-ta, Tecla! În adîncul sufletului meu... Nu te superi, Victore?
30

— Dimpotrivă, mă măgulești! zise Predeleanu. Adică mai mult pe Tecla. Dar cum Tecla e a mea și noi doi sîntem unul...

Tecla surîdea. Iuga adăogă:

— Da, așa, cu surîsul d-tale, cu blîndețea d-tale, cu copilașii d-tale... Cum să nu te invidiez, Victore? Mai ales cînd pe urmă mă uit la mine...

5 Cum Grigore devenea prea sumbru, Predeleanu îl întrerupse glumeț:

— De, Grigoriță, dacă te-ai pripit? Cine-i de vină?... Iacă, ți-aș fi dat acumă o nevastă mai strașnică decît Tecla. Uitate, pe dumneaei!

10 Olga se roși pînă-n vîrfurile urechilor, dar izbucni totuși în rîs ca să-și ascundă încurcătura. Grigore o privi lung și răspunse:

— Evident, evident... Cine ar fi bănuir că din ștrengărița de acum cinci ani are să iasă o domnișoară
15 așa de nostimă?... Regrete zadarnice, dragă Victore!

— Nu te grăbi cu regretele, onorate domn! protestă Olga revenindu-și. Întîi ar trebui să te întrebă dacă te-aș fi luat eu!... Și pentru că m-ați pus în joc, ei bine,
20 să vă spun: bărbatul meu va trebui să fie un tip vesel, elegant și mai presus de toate dansator perfect!... Iată!... Nu un ursuz ca d-ta!

— Bravo! strigă Victor. Bine că te-ai demască, domnișoară! Va să zică un dansator dorești?... Poate să-ți procurăm unul de la operetă, ce zici?
25

Grigore o privea stăruitor, ca și cînd gluma i-ar fi răscolit în suflet crîmpeie de visuri ce s-au înăbușit înainte de-a se contura în forme. Olga i se părea complexarea Teclei. Avea toate calitățile ei, dar colorate mai viu și, în ochii ei, subț scînteierile șăgalnice, parcă
30 palpita o umbră sentimentală. Clătină din cap, să-și alunge închipuirile, și rosti domol:

— Prea tîrziu...

— Domnu Titu... Ghici ce surpriză am să-ți fac? zise d-na Alexandrescu misterios, oprindu-l în antreu. Nu ghicești?... Atunci poftim încoace!

5 Titu Herdelea tocmai se despărțise de Grigore Iuga, după masa de la Predeleanu. Era, firește, în costumul cel bun, pimpant și elegant ca un mire. D-na Alexandrescu îl introduse în camera ei unde aștepta o doamnă micuță, foarte blondă și mirată, dragălașă și simpatcă.

10 — Uite! făcu d-na Alexandrescu arătând-o triumfătoare.

Tînărul îi sărută mîna ceremonios, zicînd:

— Sînt fermecat, doamnă Mimi!

15 — Cum ai cunoscut-o așa dintr-odată? se minună d-na Alexandrescu.

— După frumusețe și încă după ceva! răspunse Titu.

Mimi rîse. Era măgulită de galanteria tînărului. Gînguri:

20 — Mi-a spus mama că ești poet. M-am convins acuma și eu.

Îi ceru insistent, secondată de maică-sa, să explice și restul. Tînărul Herdelea mărturisi că, scotocind prin lăzile din antreu, a dat peste un roman pe care nu-l cunoștea și a vrut să-l citească. Doamna Alexandrescu îi permisesese să examineze biblioteca ginerelui ei, numai să așeze toate la loc, cum au fost. Pe cîteva file din carte a găsit o întrebare, scrisă cu creionul: „Puișorule drag, mă iubești?” A înțeles că Mimi trebuie să fi făcut întrebarea viitorului ei soț. După scris și după întrebare el a încercat să și-o închipuiască și a văzut-o în închipuire așa cum este. Ba, fiindcă în carte n-a găsit nici un răspuns la întrebarea ceea gingașă,

și-a luat voie să răspundă el: „Te iubesc mult, puișorule drag!”

— O, o, adevărat? făcu Mimi cu o surpriză plăcută. Vezi, eu nici nu-mi mai aduc aminte!

5 — Ascultă, domnu Titu — interveni d-na Alexandrescu. Sănu te apuci să faci curte lui Mimi că ginere-meu e gelos foc și ar fi în stare cine știe ce să...

— Fugi, mămică, nu mai ponegri așa pe Vasile, să crează domnul că bărbatul meu e un bătăran!

10 Titu se apăra că nu și-ar permite să crează nimic, adăogînd că soțul unei doamne atît de încîntătoare n-ar fi de mirare să facă și crimă pentru ea. Află apoi că doctorul a fost mutat la București într-un post foarte bun, la primărie, că au venit să se intereseze de locuință fiindcă peste vreo două săptămîni el trebuie să se prezinte la slujbă și că ea va mai rămîne aici cîteva zile pînă va găsi o casă potrivită...

15 — Ți-am spus eu, domnu Titu, că e un băiat foarte distins — zise d-na Alexandrescu. Dacă n-ar fi așa de sălbatic... Adineaori a adus-o pe Mimi pînă aci, a intrat doar să zică bonjur și a șters-o. Știi d-ta de ce. I-am spus — adăogă către fiică-sa — ce-mi face din cauza bietului Jenică...

20 Mimi schimbă vorba. Titu îi veni în ajutor oferindu-se să o însoțească, dacă are nevoie, în căutarea casei și regretînd că tocmai acuma, zilele astea, trebuie să plece și el la moșia unui prieten...

Pe cînd altădată nu știa cum să fugă mai repede, acuma de-abia se dădu dus. Mimi i se păru interesanta și ispititoare.

30 „Mă țin de prostii în loc să-mi văz de necazurile mele!” își zise după ce se retrase în odăița lui. „E draguță, nici vorbă, dar acuma nu e momentul să-mi pierd vremea cu aventuri d-astea.”

Nu putea ști cînd va pleca cu Iuga. El i-a spus: două, trei zile. Deci trebuie să fie gata în orice clipă. În cameră era frig și întunerec. Se făcuse ceasurile șase. Întîi să se schimbe, să nu-și strice degeaba hainele cele
5 bune. Mare lucru e să ai o haină cum se cade. Parcă altfel te simți. Mai stăpîn pe tine și pe alții. Ce noroc că s-a întîmplat să fie tocmai gătit cînd a cunoscut pe fata gazdei. Tot Mimi îi umbla prin cap. Destul! Își aduse aminte că pingeaua de la gheata de purtare
10 din dreapta s-a descusut puțin. Tot n-are nici o treabă și e frig. Ia să meargă la cismar cu ea înainte de a se strica mai rău...

Trecu, în capul gol, la Mendelson, în fundul curții. Din antreu a mai auzit ciripitul d-nei Mimi: încă nu
15 plecase. Cunoștea pe cismar, dealtfel ca pe toți chiriașii ceilalți care, fiind toți săraci, alcătuiau un fel de familie mare, cam certăreață și zgomotoasă. Mendelson ocupa două cămăruțe, amîndouă spre curte. Una avea fereastră, cealaltă ușă de intrare. Atelierul era în colț, după
20 ușă. Aici ciocănea și cosea și bombănea toată ziua, ghemuit pe scăunelul cu trei picioare, bătrînul Mendelson, sfădindu-se cu muiera ori dăscălindu-și ucenicul, dacă n-avea alături vreun mușteriu cu care să tăifăsu-
iască. Deși împlinise cincizeci de ani, nici un fir alb
25 nu i se ivise încă în părul negru stufos, veșnic încîlcit ca și barba. Se fălea că a învățat meseria la Rapaport și rîvnea din tot sufletul să-i pice o comandă de încălțăminte noi, dar era mulțumit și cu reparații, numai să fie și să iasă un ban. Titu îl nimeri bocănind de zor
30 la un pantof de damă.

— Numai două secunde să ai răbdare, domnule Herdelea — zise cismarul fără să se oprească din lucru. Doar să isprăvesc tocul d-nei Tănăsescu că se duce diseară la teatru și, uite, așteaptă domnul Tănă-

sescu... Poftim, stai jos un minut... Mișule, unde ești? Dă un scaun d-lui Herdelea!

Titu dădu mîna cu Mișu și cu Tănăsescu. Așezîndu-se mai văzu un militar, pe care însă nu-l cunoștea,
5 în colțul cel mai întunecos al cămăruței.

După o mică pauză, refăcîndu-se parcă atmosfera, Tănăsescu vorbi cu glasul bătrînesc:

— Dacă-i pe dreptate, domnule Mișu, apoi s-o începem de la început, că așa se cuvine. Fă-i d-ta
10 dreptate țăranului, nu zic, dar mai întîi nu lăsa de batjocură pe cei cari au slujit statul o viață întreagă și nu l-au furat și nici învîrteli n-au făcut și au ajuns la bătrînețe ca vai de păcatele lor!

Tănăsescu era ieșit numai de un an la pensie și
15 avea o nevastă cu douăzeci și cinci de ani mai tînără ca dînsul. Cum Mișu nu spuse nici da, nici ba, continuă aproape mînios:

— Să nu mă silești d-ta pe mine, care ți-am muncit pînă m-ai stors ca pe o lămîie, să mă înjosesc la bătrî-
20 nețe, că nu șade frumos și nu-i drept!

Mendelson, socialist înfocat, fost de cîteva ori arestat și bătut prin beciurile poliției, răspunse fără să ridice ochii de la lucru:

— Dreptatea nu costă nimic și de aceea n-are circulație în comerț!

Mișu însă strigă deodată cu imputare:

— Domnule Tănăsescu, dacă d-ta te plîngi și suferi de nedreptate, atunci gîndește-te ce trebuie să
fie la țară unde nu pătrunde nici o rază de nădejde!

Pensionarul se supără de-a binelea.

— Ba să mă mai slăbești d-ta cu țopîrlanii d-tale, înțelegi? Că țăranul are și de mîncare, și de îmbrăcat, și de odihnă, slavă Domnului! Nu ne tot luați pe noi cu țărani, că noi știm prea bine ce-i la țară! Mai aveți

grijă și de cei orășeni, că noi ducem greul și suferim și ne chinuim, numai Dumnezeu ne știe!

Regreta că a fost cinstit în slujbă și n-a strâns avere, ca alții, să nu-i mai pese de nimeni și de nimic în lume.
5 Și o țină așa pînă ce Mendelson îi întinse pantoful reparat și lustruit ca oglinda.

— Cu moșul nu-i chip să discuți obiectiv, că el din chestia pensiei lui nu iese — observă Mișu ironic după plecarea lui Tănăsescu. Dealtfel funcționarii și pensionarii sunt stîlpii burgheziei noastre. De aceea își închie-
10 puie că statul numai de ei trebuie să aibă grije și că lor li se cuvine tot... D-tale îți plac stările astea, domnule Herdelea?

Titu se simțea fericit și n-avea chef de controverse.
15 Răspunse totuși ca să zică și el ceva:

— Eu nu cunosc îndeajuns stările de aici și nu le pot judeca, dar știu că nedreptatea e pretutindeni și sub diferite forme. Dincolo într-un fel, aici altfel...

— Dar în alte părți oamenii se luptă împotriva ei,
20 se agită, țipă, pe cînd noi o privim ca o stare normală! Asta e buba cea mare!

— Uneori și lupta e inutilă! murmură Herdelea, convins.

— Iacă, asta e mai rea ca toate, domnule! Resem-
25 narea asta! strigă Mișu. Credeam că d-voastră, cei de dincolo, sînteți mai dîrzi pentru triumful dreptății!

Lampa de petrol ce atîrna din tavan peste mes-
ciora încărcată cu cuie de lemn și calapoade și scule, lăsa restul odăiței într-o obscuritate în care și oamenii
30 păreau siluete de umbre. Mișu, subțirel și slăbuț, în picioare, gesticula violent ca și cînd s-ar fi luptat cu întunerecul. Titu mai stătuse de vorbă și cu tînărul și cu bătrînul, îi socotea revoltați din pricina mizeriei, îi înțelegea și aproba, deși el, fire discretă, nu-și cheltuia

durerile în cuvinte aspre, ci își tortura cu ele numai sufletul lui. Apoi știa de la Gavrilăș că Mendelson e deocheat la poliția de siguranță și nu voia să facă cor cu dînșii și să aibă poate cine știe ce încurcături.

5 — Mișule, astîmpără-te că ești militar și ai să dai de dracu! zise deodată bătrînul, speriat parcă de zelul fiului său.

— Da ce, pentru că-s militar n-am dreptul să-mi spun o părere cinstită? Lasă că peste zece zile am scăpat de armată, dar și pînă atunci, ce, am să mă jenez de
10 dumnealui? Ce, dumnealui nu e proletar ca și noi?

— Ba ce mai proletar, domnule Mișu! făcu Titu și mai în glumă, și mai în serios. Atît de proletar că deo-
camdată tai frunze cîinilor cu speranța că voi găsi
15 cîndva de lucru!

După o tăcere tulbure, Mișu urmă cu un glas mai potolit:

— Măcar dreptul de-a ne tîngui între noi să ni-l păstrăm, că altfel... Ce zici, frate Petre?

Întrebarea o puse militarului care, în colțul cel mai întunecos, pe marginea patului de scînduri, ședea cu șapca pe genunchi, mut, neclintit, parc-ar fi fost de piatră. Surprins de întrebare făcu un început de mișcare
20 să se scoale în picioare își luă seama și se înțepeni mai tare pe loc. Răspunse gros, straniu, ca din altă lume:

— De...

Titu Herdelea întoarse capul spre el, uimit. În întu-
nec desluși o față osoasă, negricioasă, din care scăpă-
rau doi ochi aprinși. Mîinile mari, noduroase sprijineau
30 capela pe genunchi, împreunate într-o crispăre stîngace, înfricoșate parcă să n-o turtească.

— Dînsul mi-e camarad — explică Mișu. Am început miliția în aceeași baterie și am rămas prieteni. E băiat

foarte de treabă. A ajuns căprar, uite tresa! Caporal Petre Petre! Îl știe tot regimentul.

— Petre Petre — repetă Titu, adăogînd în sine: Ce nume! Socoti că trebuie să-i adreseze un cuvînt, să nu-și închipuie că se ține mîndru. Zise: Mi se pare că nu ești bucureștean?

— Nu, nu! făcu repede și apăsă căprarul ca și cînd ar fi vrut să se apere de o rușine. Sînt de la țară, județul Argeș.

— Așa, da!... Firește! Mi-am închipuit.

Necunoscînd încă bine geografia țării, Titu căută să-și rememoreze harta, să vadă unde vine județul Argeș. Adăogă ezitînd:

— De pe lîngă Pitești?

— Aproape de Pitești — aprobă căprarul, înviorat. Comuna Amara. Pleci cu trenul de aici și mergi la Costești, la Costești schimbi, iei pe cel de Roșiori și apoi cobori în gara Burdea, iar de acolo numaidecît ești la Amara.

Herdelea își amintea că și Grigore Iuga a vorbit de Amara. Te pomenești că Petre Petre o fi chiar de pe moșiile Iuga. Îi stătu pe lîmbă să întrebe pe artilerist dacă a auzit de un boier Grigore Iuga. Îi fu rușine de Mendelson care ar putea crede că vrea să se laude cu cunoștințe boierești.

— Îți pare bine că scapi de oaste? întrebă apoi într-o doară.

— Rău nu mi-a fost nici la regiment, n-am ce mă plînge — zise Petre Petre domol și grav. Dar de, tot mai bine-i acasă că, vedeți d-voastră, omul de la țară...

Se încurcă și tăcu.

— Desigur — continuă Titu ca să-l scape din încurcătură. Tot omul trage la căsuța lui, la pămîntul lui... Ceva avere ai, pămînt?

— Ba pămînt nu prea avem și tare ne-ar trebui! răspunse căprarul cu lăcomie. Pe aici se tot aude că poate s-or îndura boierii și...

— Auzi, domnule Herdelea? strigă Mișu batjocoritor. Îți place? La boieri e nădejdea lor! Să se îndure boierii!

Petre Petre se uită mirat, neînțelegînd de ce batjocorește Mișu. Și zise liniștit, simplu:

— D-apoi de la cine să tragem nădejdea dacă nu de la boieri?... De la cine n-are? Cine n-are ușor dă, că nu pierde nimic...

— Atunci o să mai așteptați mult și bine! făcu Mișu cu dispreț.

— Om aștepta, ce să facem! mormăi Petre Petre, coborînd ochii spre genunchi, la șapca pe care o mototolise cumplit.

Plecînd, Titu dădu mîna pe rînd cu toți. Mîna lui Petre era grea și aspră și reavănă ca pămîntul.

1

În gara Burdea, posomorită și singuratică în mijlocul
5 cîmpiei, pe linia Costești-Roșiori, aștepta brișca gal-
benă, cunoscută, de la Amara. Cînd opri trenul, un
băiețandru se repezi la vagonul în ușa căruia se arătase
Grigore Iuga, strînse bagajele și le duse la trăsură.
10 Vizitiul Ichim, bătrîn și sfătos, ținea strîns din hățuri
pe cei doi telegari neastîmpărați, care-și rodeau zăbalele
și scormoneau cu copitele pietrișul.

— Bine-ați venit, conașule!

— Bine v-am găsit, Ichime! răspunse Grigore
suindu-se lîngă tînărul Herdelea. Toate bune pe aici?

15 — Toate, conașule, și sănătate!

— Ei, dă-le drumul!

Un țîțlit energic și caii porniră atît de brusc că
băiețandrul de lîngă vizitiu se îndoi de spate. Din dosul
gării brișca, după cîțiva pași, coti pe drumul nepietruit
20 care taie cîmpia curmeziș pînă la Curteanca. Drept
înainte, în zarea plumburie, satul se zugrăvea ca un
mușuroi uriaș crescut cu bălării. Pe de lături, de jur
împrejur, miriștea arămie se întindea nesfîrșită, tăcută

și netedă. Numai ici-colo poposeau cîrduri de ciori,
punctînd cu pistrui negri obrazul pămîntului. Cerul,
căptușit cu nori tomnatici, apăsă greu și parcă-și afunda
marginile în orizont. Rari copaci, aliniați perpendicular,
5 însemnau șoseaua județeană ce leagă Costeștii cu
Roșiorii.

Cînd intrară în satul Curteanca, Grigore zise deo-
dată lui Titu:

— Aici e reședința lui Popescu-Ciocoiul! De la
10 gară venim tot pe moșia lui. Pînă acum cîțiva ani a
ținut-o în arendă. Vezi ce bine a știut să lucreze dacă
a reușit să scoată pe stăpînul său din casă și să se
instaleze dînsul. Dar poate că proprietarul și-a meritat
soarta. Nu l-am pomenit niciodată pe la moșie...

15 Satul era numai cîteva bordeie în mijlocul cărora
se înălța conacul, o clădire informă cu un turn pătrat,
vopsită toată în culoarea sîngelui și înconjurată cu
magazii diverse. Drumul spre Amara încrucișa șoseaua
județeană în Curteanca, trecea pe lîngă conac spre margi-
20 nea Văii Teleormanului. Malul cobora pieziș ca o
stîncă, vreo cincizeci de metri, pînă jos. Valea însăși,
largă mai bine de un kilometru, netedă ca-n palmă,
cu pămîntul cel mai roditor, părea o nesfîrșită pan-
glică vrîstată cu grădini de zarzavat. Gîrlă însă nu se
25 vedea nicăiri.

— Oprește, Ichime! strigă Iuga înainte de-a începe
coborișul. Și adăogă către Titu, puțin înduișat și
mișcat: Vreau să-ți arăt pămînturile noastre, și care
au fost și care au mai rămas. De aici se văd mai toate
30 ca pe o hartă...

Dincolo de Valea Teleormanului, ce se afla acum
la picioarele lor, pămîntul se încovoia prelung și lin
ca o spinare uriașă.

— Rîul Teleorman e linia de hotar din partea asta ! rosti Grigore ridicîndu-se în trăsură și indicînd cu mîna șerpuirea ușoară a văii. De la satul Ionești, care se vede colo, departe, în stînga, și pînă jos de tot, în dreapta, unde se varsă într-însul Valea Cîinelui care ne hotărînicește de partea cealaltă. Limba de pămînt între aceste două gîrle a fost odinioară domeniul Iuga. Azi nici jumătate nu mai e al nostru. Dealtfel limba era destul de respectabilă, peste douăzeci de mii de pogoane.

10 Vezi un sat dincolo de gîrlă, drept înainte, chiar pe drumul nostru?... E Babaroaga. Dincolo de Babaroaga mai e un sat, Gliganu-Nou... se zărește luciul de tinichea nouă a turnului bisericii, colo, puțin mai sus, în grămădirea de copaci... Așa ! Partea din stînga

15 drumului a fost cea dintîi înstrăinată din pămînturile familiei. Un străbunic a înzestrat cu ea o fată. Acuma îi zice moșia Vlăduța fiindcă conacul se află în satul Vlăduța. Proprietarul e azi unul Stănoiu care nici nu stă în țară: nu știu ce face prin Italia, se pare c-ar fi în diplomație. Moșia o ține în arendă un colonel pensionar, Ștefănescu, om foarte de treabă, cu trei fete de măritat pe care nu le poate urni cu nici un chip deși sînt drăguțe și au cîte ceva zestre... Tot restul a fost un singur trup pînă la moartea bunicului cînd s-a

25 împărțit între tata și un frate al său, Teofil, care apoi și-a vîndut treptat toată partea lui. Odinioară, va să zică nu tocmai așa demult, tot pămîntul acesta se numea simplu, moșia Amara ori moșia Iuga. Acuma moșia Amara e numai vîrfurile limbii, partea din jos — am să ți-o arăt pe urmă mai de aproape. În dreapta satului

30 Babaroaga e moșia nevestei mele, două mii cinci sute de pogoane, și ține pînă la drumul ce se vede mai de vale între Găujani și Birlogu. Dincolo de proprietatea Nadinei, spre Valea Cîinelui și în jos pînă la satul

Lespezi, e moșia Lespezi a cumnatului meu Gogu Ionescu, omul d-tale. Amîndouă sînt arendate aceluiași grec, un anume Platamonu, încă de pe cînd le îngrijea tatăl lor. Un arendaș harnic și priceput, bun platnic.

5 Se îmbogățește vîzînd cu ochii. Cu toate astea, sau poate din pricina asta nu prea se bucură de simpatii. Drept este că nici lui nu-i prea pasă de simpatii și își vede de treburile lui... Așa ! Pe urmă vine moșia Vaideei, de la Lespezi înainte, între Amara și Valea Cîinelui.

10 Vreo două mii de pogoane. E proprietatea unei bănci din București, dar o exploatează în arendă de mai mulți ani un moldovean cumsecade, Cosma Buruiană, pripășit prin părțile astea el știe cum. Aleargă, asudă, horobăiește grozav și fără folos, căci la plata fiecărui cîștiu dă din colț în colț. Tata ține mult la el și-l laudă, desigur pentru că e păgubaș... Ce mai rămîne între cele două gîrle e al nostru. Adică afară de un colț de vreo patru sute de pogoane împrejurul satului Izvoru, chiar la confluența apelor, care ține de domeniul Ghica.

20 Fiindcă s-a ciopîrțit așa, acuma ne-am apucat și noi să ciopîrțim măcar cu numele ceea ce mai avem: moșia Ruginoasa, moșia Amara, moșia Birlogu, fiecare după satul lîngă care se află. Am să te lămuresc mai bine cînd vom ajunge la Lespezi că e tocmai pe

25 spinare și se vede pînă la Izvoru, ba uneori și pînă în județul Teleorman, care începe numai la cîțiva kilometri din jos de Izvoru. Aidem, Ichime ! O luăm peste Gliganu și oprim nițel la Lespezi, sus !

Înainte de a porni caii, Grigore mai strigă :

30 — Stai ! Stai ! Încă un minut !... Să profit de ocazie și să-ți prezint pe vecinii din partea asta. Poate să-i întîlnești cît vei sta la noi și baremi să știi de unde să-i iei !... Pe colonelul Ștefănescu ți l-am spus. Trecem deci la dreapta. La Găujani nu e nimeni. În satul

următor, la Humele, are o moșie mică, foarte bine îngrijită și un conac, ca o bonboană, generalul Dadarlat din Pitești. Mai încolo, alături de șosea, pe dîmbul
5 cela, se vede bine cătunul cu conacul, e moșia Goia, tot așa numai de cîteva sute de pogoane, a lui Ioniță Rotompan, prieten bun cu tata, boier sadea, legat de pămînt și muncitor; are o fată măritată cu un magistrat la Roșiori. La Orodelu, mai de vale, în dreptul Izvo-
10 rului, dincoace de gîrlă, e proprietatea Perticari, cu un castel și un parc care merită să fie văzute. Poate să și mergem odată, să le vezi și dumneata, dacă vom avea răgaz. Firește, moșia e arendată, castelul și parcul însă sînt rezervate pentru proprietarii care vin destul de des să petreacă aici. Domeniul familiei Matei Ghica
15 se întinde de la Izvoru pînă în județul Teleorman și e exploatat în regie de un administrator care în patru ani și-a chivernisit o moșioară proprie la marginea Bucureștilor, oferind totuși proprietarilor numai deficite peste deficite. Și la Izvoru e un conac simpatic
20 și confortabil, iar boierii stau aici de cum se desprimăvărează pînă toamna tîrziu. Noi însă nu sîntem în relații cu dînșii, nu știu de ce, așa am apucat... Gata, am isprăvit!... Dă-i drumul, Ichime!

Grigore se simțea la largul lui, vorbea și explica cu
25 mare volubilitate și cu o plăcere care-i îndulcea glasul. Titu Herdelea privea, asculta, tăcea.

Brișca porni în trapul reținut al cailor pe drumul ce cobora într-o serpentină severă pe malul escarpat ca o faleză.

30 — Așa-s gîrlele noastre pe aici — se grăbi Iuga, observînd nedumerirea tovarășului său din pricină că nu descoperea nicăiri urmele rîului. Mai tot anul le treci cu piciorul, sau chiar seacă de tot, dar și cînd se înfurie cîteodată, cam primăvara, apoi se umflă

din mal în mal, parc-ar fi Dunărea. Furii d-astea grave totuși se întîmplă rar. De aceea, cum vezi, nici măcar de o punte n-avem nevoie. Sus, la Ionești, pe șoseaua județeană, s-a făcut un pod pentru orice eventualitate,
5 dar s-a rupt acum cîțiva ani, nu l-a mai dres nimeni și lumea trece tot pe de lături ca și aici. Valea Cîinelui însă, cu toate că e mai mică, e mai mînioasă, face mai multe stricăciuni aproape în fiecare an și nici nu seacă niciodată!

10 Trecură valea. Drumul continua drept ca o ață și în puține minute intrară în Babaroaga, un sat amărît, două ulițe încrucișate, niște căscioare murdare, prin ogrăzi mulți copii și orătănii, ici-colo vreun țaran pipernicit, iar pe un dîmbuleț, mai afară, o bisericuță
15 de lemn ca o jucărie stricată. Titu Herdelea deschise gura să întrebe ceva, dar Iuga i-o luă înainte:

— Aici odinioară au fost numai colibe pentru argații de pe domeniu. Satul s-a înfiripat fără voia nimănui, de aceea e cum e...

20 După ce ieșiră din Babaroaga, urmă:

— Ai observat încrucișarea ulițelor în mijlocul satului? În stînga era drumul spre Ionești și mai departe spre Costești, iar în dreapta, traversînd moșia Nadinei,
25 spre satul Bîrlogu, al nostru, afară de o harabaie de casă, într-o margine, pe care țaranii au botezat-o conac deși servește numai ca magazie, fiindcă arendașul șade în Gliganu, iar nevastă-mea, înainte de a se mărita, cînd a venit pe aici, de două sau trei ori, a tras la conacul din Lespezi, al fratelui ei, în orice caz mai prezentabil...

30 Vreun sfert de ceas, în trapul cailor, brișca merse printre moșiile Vlăduța, la stînga, și Babaroaga, la dreapta. Priveliștea era monotona. Aceeași cîmpie, pleșuvă, pustie, cu pămîntul răscolit de brazde printre

care firicelele de griu de toamnă, abia răsărite, păreau niște plăpânzi fulgi verzui pe un trup înfrigorat.

— Uite, aici șade Platamonu, arendașul moșiilor Nadinei și a lui Gogu — zise iar Grigore când fură în
5 satul Gliganu, arătând la stînga o curte mare, împrejmuită cu uluci, în mijlocul căreia, ascunse de coroanele veștede ale copacilor, se întrezăreau clădiri albe cu coperișuri de țiglă.

Pe poarta deschisă larg tocmai atunci ieșea un
10 bărbat cu fața prăjită de soare, uscat, vioi și energic, cu o pălărie veche, într-o haină scurtă de piele, cisme cu turecii moi și înalți. Când auzi clopoțelii și văzu brișca de la Amara, se opri pe podețul dinaintea porții și salută ceremonios și respectuos:

15 — Să trăiești, coane Grigoriță!... Bine te-ai întors și cu noroc!

Iuga răspunse rece, ridicînd pălăria.

— Arendașul? șopti Titu cu ochii la omul de pe podeț.

20 Grigore dădu din cap, iar când se mai depărtară puțin, murmură:

— Nici mie nu mi-e simpatic, cu toate că nu mi-a făcut nimic.

Apoi cu glasul de mai înainte:

25 — Uite, acum sosim la altă răscruce, aproape de capul satului. Dacă mergi drept înainte dai pe moșia cumnatului Gogu Ionescu, iar mai încolo, trecînd peste Valea Cîinelui, ajungi îndată la Gliganu de Sus și ceva mai departe în satul Rociu, care se află pe șoseaua
30 Pitești-Fierbinți, și unde are o moșie frumoasă actualul nostru prefect, Boerescu. Drumul din stînga vine de la Șerbănești, adică satul pînă unde se întinde moșia lui Gogu. Noi însă acum cotim la dreapta, spre Lespezi și Amara. Proprietatea Nadinei ține pînă în șoseaua pe

care am apucat, iar la stînga continuă pămînturile lui Gogu...

Cam pe la mijlocul drumului, între Gliganu și
5 Lespezi, vizitiul opri cum i se poruncise. De aci cîmpia cobora lin pînă la împreunarea celor două văi. Vederea era mai largă, parcă s-ar mai fi curățat aerul. Jos, spre miazăzi, se deschisese o fișie de cer albastru.

— Ei, acumă să-ți mai arăt și restul! zise Grigore. Iată, se zărește în stînga Valea Cîinelui! Colo, în dreptul
10 satului Lespezi, ăsta din fața noastră, sfîrșește moșia lui Gogu și începe Vaideei. Dincolo de Lespezi se vede cum continuă șoseaua pe care vom ajunge în curînd la Amara, satul celălalt, mai mare și mai arătos. Linia șoselei prelungită pînă în Valea Cîinelui însemnează
15 marginea moșiei Vaideei. Tot ce se află la dreapta liniei ține de noi pînă în cealaltă vale a Teleormanului, peste care am trecut... Acumă tot la dreapta, dar aici, aproape, cătunul acela cît un cuib, e Bîrlogu. Pînă acolo, adică pînă la drumul dintre Lespezi și Bîrlogu, merge
20 moșia Nadinei și apoi continuă pînă la Teleorman. Cum vezi, aproape am ocolit întreg domeniul nevastei mele... Între Bîrlogu și Amara, mult mai de vale, se vede încă un sat — Ruginoasa, chiar în centrul proprietății noastre. Acolo avem acumă acareturile
25 de căpetenie și uneltele mai bune. La orizont se zărește și de aci satul Izvoru. Pata roșie e coperișul castelului Ghiculeștilor. Pădurea aceea, la stînga Izvorului, e a noastră. Sunt vreo trei sute de pogoane. Atîta s-a mai salvat. Cu un secol în urmă, Amara se afla la marginea
30 pădurii care cuprindea toate locurile astea... Uite, în stînga, pe Valea Cîinelui, se vede și satul Vaideei! De acolo drumul care albește ca o panglică merge la Mozăceni. Mai încoace, dar peste gîrlă, se vede foarte bine satul Cantacuzu. Moșie de peste trei mii de po-

goane, se zice c-ar fi fost cîndva a Cantacuzineștilor, dar azi e a unui căpitan de la Pitești, Lache Grădinaru... Dealtfel pe aici, ori încotro te întorci, numai moșii boierești ai să vezi. Colo e Buta, mai încolo

5 Negrași, pe urmă Zidurile, pe urmă Dumbrăveni...

În Lespezi îi mai arată conacul lui Gogu, destul de întreținut, fiindcă el mai vine din cînd în cînd, adus de nevestă-sa, căreia îi place viața la țară, măcar ca o variație după petrecerile Capitalei.

10 Apoi ajunseră la Amara. Satul, mai mare, era copleșit de aceeași sărăcie, cu aceleași căsuțe coperite cu paie, aceleași ogrăzi pline de bălării. Grigore însă atrase atenția lui Herdelea, cu o mîndrie nedisimulată, asupra bisericii de piatră cu turnul poleit, ridicată de

15 bunicul său, și asupra școalei noi, clădită de tatăl său, iar într-o ulicioară, pe stînga, îi arată și conacul moșiei Vaideei, în care locuia arendașul Cosma Buruiană și care fusese casă de argați înainte de a se fărîmiți domeniul.

— Stai, Ichime, să ne dăm noi jos, să vază boierul

20 mai bine ce-avem pe-aici! strigă deodată Grigore, sărind din brișcă urmat de Titu. Voi luați-o înainte!

Pe dreapta începea gardul de uluci pe subzidire de cărămidă, cu stîlpi pătrați din loc în loc. Era conacul Iuga. În dosul împrejmuirii un șir de plopî bătrîni

25 străjuiau ca un front de ostași de gardă. Printr-o poartă deschisă se vedea ograda cu clădirile pentru logofeți, argați și alți slujitori, cu grajduri, cotețe, hambare... Mai încolo, după vreo sută de pași, venea intrarea principală la casele boierești. Poarta era înaltă și largă,

30 cu trei arcade de zid unite deasupra într-o cușcă de porumbei.

Intrînd cu Titu, Grigore îi spuse cu o undă de tristețe:

— Acuma ai să vezi ce-a fost în stare să facă iubirea!

În perspectiva aleii de brazi tineri castelul nou apărea ca un surîs de femeie frumoasă. Herdelea știa că tînărul Iuga l-a clădit de dragul Nadinei. Alb, cu o

5 vastă verandă primitoare, cu ferestre luminoase, cu patru turnulețe ca niște sulite de apărare, era înveșmîntat jur împrejur cu iederă ce-și întindea pe alocuri verdeața pînă la geamurile etajului de sus. Aleea se lărgea și, în fața casei, cuprindea un rond mare în forma

10 unei inimi veșnic aprinsă cu flori roșii.

— Fantezia cu inima înflorită trebuie să mi-o treci cu vederea — făcu gazda zîbind cînd văzu că Titu examinează atent rondul. A fost a unui biet îndrăgostit și gusturile îndrăgostiților sunt cum sînt.

15 Dacă am păstrat-o și o cultiv mereu, este numai pentru că vreau să mă conving pe mine însumi că n-am renunțat la iubire.

Rîse sec și, după o pauză, continuă cu alt glas:

— Ca să te familiarizezi deplin, îți propun să facem

20 un ocol, să vezi tot. Nu te superi că te-am plictisit cu atîtea explicații? A fost prima și ultima oară.

Conacul cel nou era așezat în mijlocul unui parc îngrijit meticulos de Grigore însuși. El a adus brazii cărora dealtfel nu le mergea prea bine în regiunea

25 aceasta de șes. Potecile cu prundiș mărunt șerpuiau printre chioșcuri și ronduri de flori, printre grupuri de copaci speciali și peluze tunse în fiecă săptămînă. Gardul viu care înconjură parcul era dublat de un grilaj de sîrmă înspre ograda cealaltă ca să nu pătrundă galițele

30 de acolo. Numai porumbeii zburătăceau pe alee și prin fața castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo, unde se simțeau în largul lor printre orătenii fără număr.

Ocoliră prin dreapta. În spatele castelului, la vreo sută de pași, se afla vechiul conac, vast, scund, bătrîn, înfipt parcă pe jumătate în pămînt, cu un cerdac sprijinit pe stîlpi care împodobeau fațada ca un portic primitiv. Bătrînul Iuga continua a-și păstra locuința în care s-a născut și, cum el ședea aproape permanent la țară, casa veche părea mai vie decît cea nouă.

— Asta e împărăția noastră! zise Grigore cînd ajunseră iarăși în fața castelului unde aștepta ajutorul vizitiului în semn că a descărcat tot ce fusese în brișcă.

Pe Titu Herdelea îl rodea de mult o întrebare pe care totuși parcă nu îndrăznea s-o rostească. Acum, ca și cînd ar fi fost pe punctul să se despartă pentru totdeauna de lămuririle lui Grigore, întrebarea îl durea.

O puse subit, cu o privire arzătoare:

— Mi-ai arătat atîtea moșii boierești, moșii peste moșii, mari și frumoase. Dar pămînturile oamenilor unde sunt?

Grigore Iuga tresări. Nu așteptase acuma întrebarea, deși, pe cînd îi explica, pe drum, în cîteva rînduri, i-a fulgerat și lui prin minte și chiar s-a mirat că Titu nu i-o pune. Își reveni repede și răspunse:

— Apoi vezi, pămînturile oamenilor, asta e chestia țărănească!... Pămînturile! Nu prea sunt și unde au fost s-au cam spulberat... Dar asta-i altă poveste!

Titu Herdelea nu înțelese și totuși nu mai stăruia. Simțea că a răscolit o rană.

2

— Bine-ai venit, tinere, și să te simți la noi ca acasă! zise Miron Iuga întrerupînd prezentarea ce o începuse Grigore și înăbușind răspunsul emfatic pe care Titu și-l pregătise încă din tren.

Într-un halat de casă lung ca un caftan, bătrînul Iuga strînse bărbătește mîna tînărului Herdelea. Îl privi o clipă drept în ochi, parc-ar fi vrut să-l cîntărească definitiv dintr-odată. Avea niște ochi negri atît de pătrunzători că-ți scormoneau sufletul și-ți citeau gîndurile. Era mai înalt și mai chipeș ca Grigore, cu înfățișarea voluntară a omului obișnuit să poruncească și să fie ascultat. Mustața groasă românească, puțin căruntă, îi împodobeau fața, iar glasul metalic, energic și totuși cald te cucerea. Mîinile osoase, puternice, păreau în stare să țină coarnele plugului, cu toate că erau fine și mai ales degetele foarte delicate.

Indică mosafirului un scaun aproape de dînsul și apoi se uită la fiul său, întrebător. Grigore știa că bătrînul e nerăbdător să afle ce-a făcut la București. Îi povesti cum a umblat și cum, grație culanței excepționale a lui Dumescu, s-a putut întoarce cu geanta mai plină decît a sperat.

— Va să zică tot Dumescu! murmură Miron Iuga mulțumit. Numai prietenii cei vechi sunt săritori la nevoie... Dar pe armean ai făcut bine că nu l-ai strîns de gît. Foarte bine!

Rămase un răstimp cu ochii la Grigore, pe urmă se întoarse iarăși spre Titu pe care înfățișarea și prierea bătrînului îl cam zăpăcise. Îl întrebă despre părinți și frați, apoi cum, cînd și de ce a trecut Carpații... Auzind că face versuri și vrea să scrie în gazete, Miron Iuga avu un gest disprețuitor. Îl observă și Titu și Grigore și amîndoi se uluiră. Ca să-l îmblînzească, Herdelea începu să vorbească despre unguri, despre suferințele și persecuția românilor și alte asemenea lucruri de efect sigur. Bătrînul ascultă atent și la sfîrșit zise:

— Tocmai fiindcă poporul o duce greu cu stăpînirea, conducătorii lui nu trebuie să-l părăsească. Dragi îmi

sunt ardelenii cari vin încoace, nu zic, dar mai dragi mi-s cei cari stau pe loc, acolo, să înfrunte primejdiile, să atragă asupra lor fulgerile asupritorilor, ca astfel poporul să fie la adăpost. Mulțimea nu poate trăi fără conducători sau ajunge să vegeteze într-o viață animalică. Păstorul care-și părăsește turma e mai rău ca acela care o conduce greșit, căci turma singură se risipește, pe cînd cu păstori, buni sau răi, tot nu se pierde...

10 Grigore se simți atît de jenat, mai ales că Titu Herdelea schimba fețe-fețe, încît întrerupse cu glas de protestare:

15 — Bine, tată, d-ta ai aerul că-l dojenești pentru că dorul de libertate l-a îndemnat să vie între noi, unde, în orice caz, are mai multe posibilități să-și dezvolte talentul. Nu uita că neamul românesc, tocmai pentru că soarta l-a despărțit între atîtea dominații străine, trebuie să-și păstreze vie cel puțin unitatea sufletească, iar unitatea aceasta numai cîntăreții și scriitorii o pot întreține!

20 — Foarte just! aprobă Miron. Dar dacă toți cîntăreții și scriitorii, cum zici tu, se vor muta la București, în țara liberă, atunci poporul rămas dincolo ce va face? Unitatea e necesară, firește. Nu însă între cîntăreți, ci pentru sufletele celor mulți. Dimpotrivă, cîntăreții vor cînta mai sincer acolo, simțind și ei durerile, decît aici unde patriotismul a ajuns mai mult articol de paradă.

30 — Nu, nu, ești profund greșit, tată! insistă Grigore din ce în ce mai aprins. Unitatea sufletească o face în primul rînd limba unitară. Apoi dacă scriitorii noștri se vor închide în provinciile lor, în mod fatal vom avea despărțiri tot mai pronunțate și în grai, iar în cele din urmă nici nu ne vom mai înțelege frate cu frate!

Neclintit și calm, bătrînul urmă:

— O mie sau două mii de ani, de cînd om fi existînd, prin vremuri poate mai aspre decît cele de acum, văd că ne-am păstrat graiul cu toții la fel, fie aici, 5 fie în Transilvania, fie în Basarabia. Scrierile ce le-am avut, multe-puține și bune sau slăbuțe, au circulat și peste granițele care ne-au despărțit și vor mai circula, fără îndoială. Și scriitorii, fiecare la locul său, și-au făcut datoria cum s-au priceput. Dezertarea însă eu 10 n-o admit sub nici o formă și pentru nici un motiv. Mîine sau cînd va veni ceasul să luăm Ardealul, eu am nevoie acolo de conducători firești, de oameni cari au ieșit din poporul de acolo și cari să poată pune umărul la cîrmuirea țării.

15 Discuția se prelungea fără ca vreunul să cedeze din convingerea sa, în vreme ce tînărul Herdelea asculta cu un surîs fad și umil, vrînd să aprobe în același timp pe amîndoi și chiar dînd dreptate în sinea lui amîndurora, după fiecare replică. Spre fericirea lui fu anunțat arendașul moșiei Vaideei pe care îl chemase Miron.

20 Cosma Buruiană avea treizeci și cinci de ani, șapte copii și o nevastă drăguță care promitea să-i mai sporească numărul urmașilor. A fost logofăt pe la diferite moșii prin Teleorman pînă ce în sfîrșit i-a ajutat Dumnezeu 25 de a putut lua, acum patru ani, pe seama lui, proprietatea Vaideei de la Banca Agrară, cu o arendă modestă față de prețurile ce se plăteau în regiunea aceasta. Cu mulți ani în urmă, pe cînd era la moșia Stătescu, a fost bătut cumplit de niște oameni cari se plîngeau că i-ar fi înșelat la dijmuit. De atunci trăiește într-o frică de țărani soră cu moartea.

30 — Cucoane Miroane, ce vă spuneam eu mereu? zise dînsul, îndată ce se așeză pe scaun, cu o înfățișare amărită parcă ar fi băut oțet. N-ați auzit ce-am pățit?

Adică de unde să auziți că și eu adineaori aflai pocinogul... M-au prădat, cucoane Miroane! O jumătate de vagon de porumb, pe puțin, azi-noapte, din hambarul cel nou!... Pîndarii nu știu, n-au văzut, argații nu, 5 nimic, în sfîrșit nimeni nu știe ce-a fost și cine a fost. Și doar trebuie să fi umblat toată noaptea, nu unul, ci mulți... Și de-abia săptămîna trecută îl dijmuisem, de, cîstit, părți drepte, cum mă știți... Acu vedeți și d-voastră norocul meu!

10 Miron Iuga deveni grav și mohorît auzind jelania arendașului, spre deosebire de Grigore care avea pe față numai batjocură. Bătrînul compătimea pe Buruiană c-a suferit atîta pagubă, totuși mai mult îl îngîndura faptul în sine. Dacă țărani au ajuns să fure în 15 grup o cantitate așa de considerabilă, chiar să nu fi fost cît spune arendașul, e semn rău. Cînd fură unul, treacă-meargă; îl prinzi sau nu-l prinzi, n-are importanță. Un caz izolat. Cînd se adună însă mai mulți pentru prădăciune, atunci se schimbă lucrurile.

20 — Uite rezultatele vorbelor de clacă cu care ați împuiat urechile țăranilor! făcu Miron apăsător, adresîndu-se mai cu seamă fiului său. Cîtă vreme țăranul a știut că trebuie să se învoiască cu moșierul, ca să poată trăi amîndoi, au mers toate bine. De cînd le-ați 25 băgat în cap toți gîrgăunii au început fapte d-astea. Și e numai începutul! Fii sigur că vor urma altele și mai urîte!

— Să nu exagerăm lucrurile, tată — zise Grigore cu o ușoară ironie în glas. Au mai furat țăranii și altădată, 30 și de la alții. Ei și? Parcă nu se fură de cînd lumea? De ce să tragem concluzii atît de negre dintr-o întîmplare atît de obișnuită?

Bătrînul Iuga nici nu socoti de trebuință să-i mai răspundă. Sofisme lui Grigore le cunoștea prea bine.

La toate el găsește explicații și scuze. Umblă gînditor de ici-colo un răstimp, apoi se opri hotărît, spunînd:

— Să-mi trimiteți încoace pe primar și pe șeful postului de jandarmi! De unde o fi să-mi găsească 5 imediat hoții! Pe urmă vom mai vorbi... Dar și pîndarii tăi, faini bărbați, n-am ce zice! Întîi ei ar trebui bătuți pînă vor mărturisi cine-s hoții. Da, da! Aș putea pune rămășag că ei știu, dacă cumva nu sunt și ei din bandă!

Arendașul se închină îngrozit:

10 — Vai de mine, cucoane Miroane, vreți să-mi dea foc, să mă nenorocească de tot? Eu umblu cu dînșii cum umbli cu buba coaptă și vedeți ce-am pățit. Dar mi-te dacă i-aș lua cu răul!... Să mă ferească Maica Precista!... M-am plîns d-voastră, așa, ca unui părinte care totdeauna m-ați ajutat și m-ați ocrotit, dar încolo... 15

— Am să mă ocup eu de chestia asta mai de aproape — mormăi Miron închis. Eu o consider de o importanță excepțională.

Ceilalți tăcură. Grigore nu mai voia să se amestece 20 văzînd înverșunarea bătrînului, iar Titu, mai ales după scena de adineaori, se simțea mîhnit și nu-l interesa controversa.

Miron Iuga chemase pentru altceva pe Buruiană. Acuma însă numai furtul îi era în minte și, după cîteva 25 momente, zise iarăși, fără să se uite la cei din casă, parc-ar fi vorbit singur:

— Lasă că nu e înțîia oară că se fură ca-n codru pe aici. Numai în toamna asta au fost vreo cinci cazuri. De două ori au fost chiar la noi, lucruri mici, dar au fost.

30 Iar tăcu și își morfoli singur gîndurile și în sfîrșit, ca și cînd ar fi descoperit ce căuta, declară sever:

— Răul trebuie curmat din rădăcină. O pildă la timp e mai eficace decît represiunea violentă, cînd boala s-a întins și s-a adîncit.

Cosma Buruiană, înfricoșat de întorsătura ce-o lua întâmplarea pe care el o povestise mai mult ca să demonstreze boierului cât este de ghinionist, încercă să îndulcească puțin lucrurile:

5 — S-au schimbat mult țăranii, coane Miroane! S-au deșteptat de sunt chiar prea deștepți. Dealtminteri toată lumea e azi prea deșteaptă și de aceea merge din rău în mai rău. Apoi țăranul, dacă s-a deșteptat, numai pământ vrea și iar pământ și nu se uită

10 de se poate ori nu se poate, ci o ține una și bună...

Titu socoti momentul potrivit, acumă când părea că s-au mai potolit spiritele, să observe și dînsul cu blîndețe:

15 — Așa e țăranul pretutindeni, mă rog. Și la noi, în Transilvania, tot după pământ se zbate. Și niciodată nu-i ajunge. Și e bine că e așa. Cît timp țăranul va iubi cu atîta patimă pămîntul, e sigur că nimeni nu i-l va putea smulge...

20 Bătrînul se uită la el lung și atît de batjocoritor că tînărul își întrerupse cuvintele și plecă ochii perplex, neputînd înțelege ce o fi greșit de și-a atras atîta nemulțumire. Arendașul însă, ca să-i facă plăcere boierului, interveni zelos:

25 — Altele sunt împrejurările prin părțile d-voastră, domnu... (Nu înțelesese numele lui Titu și îngîmă niște sunete în loc.) Acolo pămîntul trebuie luat de la străini care vi l-au răpit în timpul veacurilor, pe cînd aici pămînturile ale boierilor au fost din neam în neam și boierii le-au ținut și le-au apărut de toate urgiile...

80 — Fii pe pace și fără grijă că în curînd și la noi va fi ca și dincolo! zise Grigore disprețuitor. Chiar azi mai bine de jumătate din moșiile boierești se află în mîinile tuturor veneticilor pe care numai dragostea de pămînt nu se poate spune că-i doare. Ce va fi mîine,

Dumnezeu știe, dar parcă tot mai folositor ar fi pentru țară dacă moșiile ar ajunge în mîinile țăranilor, căci de la ei mai greu o să le ia străinii decît de la noi. Nu din alt motiv, dar cel puțin ei sunt mulți.

5 Bătrînul se uită și la dînsul ca adineaori la Titu, și nici lui nu-i răspunse nimic. I se părea atît de evident că vorbește prăpăstii că se mira numai cum de un băiat inteligent ca el nu-și dă seama.

10 Buruiană însă, simțîndu-se și direct atins, răspunse mîeros dar și puțin indignat:

15 — Coane Grigoriță, vorbiți cu păcat, zău așa, coane Grigoriță! Ce spuneți d-voastră în glumă, să fiți sigur că are să se întîmple, uite crucea! Le-a intrat oamenilor în cap să puie stăpînire ei pe pămînturile boierilor și să vedeți că așa va fi. N-ați observat d-voastră că unde se aude de o moșie de vînzare, țăranii se și reped s-o cumpere și s-o împartă? Iată, chiar la noi, că tot mă țineam să vă spun, cucoane Miroane, umblă vorba că oamenii vor să cumpere ei moșia conîței Nadina!

20 Miron Iuga ridică deodată fruntea, zicînd mirat: — Cum s-o cumpere?... Ca s-o cumpere ar trebui să fie întîi de vînzare.

— Apoi așa vorbesc ei, c-ar fi de vînzare.

— Auziși, Grigoriță? rîse bătrînul necăjit.

25 — Auzii — făcu tînărul dînd din umeri.

— Mi se pare că de pe la Platamonu ar fi ieșit vorba — continuă arendașul cu importanță. Fiindcă, după cîte am prins eu întîmplător de la oameni, parcă și grecul ar umbla s-o cumpere, iar oamenii ce zic, de ce s-o ia grecul și să n-o luăm mai bine alde noi...

30 — Cum ies zvonurile astea așa, Grigoriță? zise Miron, acumă enervat. Mișună cumpărătorii pe moșia nevestei tale și tu parcă habar n-ai avea!... Cu toate

astea trebuie să fie ceva că oamenii n-au înnebunit din senin.

— Chiar așa e, cucoane, se amestecă iar Buruiană. Se zice, adică zic oamenii, că cuconița însăși ar fi spus grecului că nu-i mai prelungește arenda, măcar de i-ar da oricît, și îndoit de cît îi dă azi, pentru că dumneai vrea negreșit să vînză și să scape de tot balamucul cu arenda și cu oamenii și celelalte... Iac-așa, coane Miroane!

Pe bătrînul Iuga vestea aceasta îl impresionează mai mult chiar decît povestea cu furtul. Încercă să mai descoasă pe arendaș, dar nici arendașul nu cunoștea alte amănunte. Pe urmă se închise și nu mai zise nimica... Un fecior îi pofti la cină. Buruiană, sculîndu-se să se retragă, întrebă cam nedumerit:

— M-ați chemat, cucoane Miroane, să-mi spuneți ceva, și eu v-am ținut cu necazurile mele, să mă iertați...

Miron încercă să-și amintească pentru ce l-a chemat și se înfurie mai rău că nu-și putea aduce aminte. Vru totuși să-i spuie ceva ca să-l concedieze delicat și nu găsi nimic. În sfîrșit, fără să întoarcă ochii spre dînsul, mormăi mohorît:

— Acu lasă că m-ai supărat destul... Du-te cu Dumnezeu!

Titu Herdelea nu se simți cu adevărat bine decît cînd, după cină, rămase singur în camera ce-i fusese pregătită și unde îl adusese Grigore explicîndu-i să nu puie la inimă cuvintele bătrînului, că el așa a fost totdeauna, original în păreri și gesturi, dar are un suflet minunat... Voia tînărul să nu ție seama și totuși stătuse pe ghimpi la masă și înghițise cu noduri căci Miron

Iuga fuse și mai ursuz, nu i-a adresat nici o privire și s-a hărțuit toată vremea cu fiul său pe fel de fel de mărunțisuri.

Odaia lui era la etaj, în clădirea cea nouă, cu o fereastră spre curtea conacului și alta spre parc. Grigore se reîntoarce la tatăl său, în casa cea veche, unde și mîncaseră. Dealtfel viața acolo și-o petrecea și el. Numai cînd avea oaspeți dormea dincoace ca să nu le fie urît și să nu pară castelul pustiu. I-a arătat lui Titu, în celălalt colț, dormitorul cochec în care stăpînea fotografia Nadinei.

Tînărul Herdelea se mai învîrte puțin prin cameră, se gîndi că Grigore ar putea să revie să mai stea de vorbă, își zise apoi că și-au luat noapte bună și deci pînă mîine dimineață slobod este să facă ce-i place. Nu era tîrziu. În sobă ardea focul cu un duduie adormitor. Mai bine să se odihnească.

A doua zi se sculă mai de dimineață de cum obișnuia la București. Firește toată lumea era de mult sculată. Înainte de amiază tîndăli prinprejurul conacului. Fiindcă Grigore Iuga avea de descurcat niște socoteli cu un slujbaş, anume Isbășescu, care ținea contabilitatea gospodăriei, în afară de diverse alte însărcinări, Titu Herdelea se simțea încurcat și nu știa ce să facă sau încotro s-o apuce. Logofătul Leonte Bumbu, un țaran dezghețat, înalt și osos, cu o înfățișare energică de sergent reangajat, l-a plimbat puțin prin curtea cea mare și i-a arătat la repezeală grajdurile cailor și un șopron încuiat care fusese transformat în garaj pentru automobilul conitei Nadina cînd venea la țară. Dar se vedea că omul are alte treburi, ca și ceilalți de la conac. Se chibzui c-ar fi mai înțelept să dea o raită prin sat în loc să stea aici de prisos. Se răzgîndi deocamdată. Poate că ar fi nedelicat față de amfitrioni.

La masă însuși Grigore îl îndemnă să se considere absolut liber pe mișcări, scuzându-se că azi e ocupat pînă peste cap cu balamucurile, dar că de mîine încolo va fi cu totul la dispoziția lui.

5 Coborînd mai tîrziu, Titu întîlni pe alee o fetișcană cu niște ochi negri și un zîmbet care-i alungară îndată urîtul. Era subțirică, desculță și cu o băsmăluță albastră legată cochet pe cap.

10 — Ascultă, fetițo — îi zise oprind-o. Ești de aici, de la curte?

— Sînt numai de cîteva zile — răspunse fata. M-a adus tușa Profira, a de-i bucătăreasa boierului al bătrîn, că de mult mă tot chema să viu negreșit, să-i dau ajutor că tare i-e greu și deloc nu se învoiește cu celelalte fete...

15 — Și cum te cheamă?

— Marioara! zise ea, adăogînd după o scurtă pauză: A Irinii lui Vlad Ciungu. Maică-mea, că tăicuțu a murit acu patru ani, e soră cu tușa Profira.

20 — Ei, bravo, Marioară — făcu tînărul, ocrotitor. Dar pentru că ești fată așa de drăguță, spune-mi, aveți învățător în sat?

— Cum nu, conașule! Avem. Foarte de treabă și tînăr. E chiar de aici și-i însurat și-i trăiesc părinții, 25 că stau toți împreună...

— Șade departe?

— Nu-i așa departe, conașule... Cum ieși în uliță, faci la stînga și mai mergi nițel și vezi o casă cu flori în geamuri. Acolo șade.

30 — Bine, Marioară, mulțumesc și să-ți jucăm curînd la nuntă! zise Titu ciupind-o galant de obraz.

— Să dea Dumnezeu! răspunse fata mai domol și roșind puțin.

Schimbul de cuvinte mai învioră pe Titu Herdelea. Coti la stînga pe ulița satului. Plouase binișor azi-noapte, dar în cursul zilei a fost puțin soare încît pămîntul s-a zbicit. Îi venise în minte să facă mai 5 întîi o vizită învățătorului; el însuși era fiu de învățător și deci se cuvenea. A treia casă, pe stînga, după conacul Iuga, acoperită cu tablă roșie, avea o tăbliță de tînchea pe perete, între ferestre. Era postul de jandarmi. Apoi ajunse la încrucișarea cu ulicioara ce duce spre 10 satul Vaideei, în care Grigore îi arătase, mai în fund, conacul lui Cosma Buruiană. Chiar în colț văzu cîrciuma cu streășina foarte lată și o bătătură în față, cu ușa deschisă larg. Doi țărani se tocmeau de afară cu cîrciumarul voinic și gras, țaran și el, care stătea în prag și 15 cu pălăria pe ceafă. Văzînd pe Titu, cîrciumarul salută foarte respectuos... Mai încolo, tot pe dreapta, despărțită de cîrciumă numai prin cîteva case, venea primăria cu ogradă mare, apoi pe stînga școala și pe urmă iar pe dreapta biserica. În dreptul bisericii tînărul se opri: 20 n-o fi trecut oare de casa învățătorului? Un copil i-o arătă cu degetul: numai nițel mai înainte.

Casa nu se deosebea întru nimic de celelalte. Doar curtea era mai curată și în geamuri într-adevăr rîdeau niște mușcate însîngerate. Deschise portița. Un dulău 25 șchiop și zbîrlit se aruncă la dînsul lătrînd atît de furios de parcă să-l sfîșie. Din cerdacul îmbrăcat cu viță sălbatică îi coborî într-ajutor o țarancă sprintenă care alungă cîinele.

30 — Aici șade, mă rog, domnul învățător? întrebă Titu nehotărît.

— Aici, aici, poftiți!... N-aveți frică, nu mușcă, dă-l încolo de nebun! Face și el gălăgie ca să-și plătească viața! adăogă femeia văzînd că străinul trăgea cu coada ochiului spre dulăul care, pînă să se poto-

lească, mai hămăia din cînd în cînd neîncrezător și răgușit.

În cerdac apăruse un bărbat de vreo treizeci de ani, cu fața suptă și ochii negri cari ardeau straniu, cu mustața mică răsucită. Purta un veston negru de subt care atîrnau jur împrejur poalele cămășii țărănești înflorite.

— Eu sînt învățătorul, domnule!

Titu Herdelea se prezentă ceremonios și explică în cîteva cuvinte cum a ajuns în Amara. Intrară în casă. Învățătorul îi recomandă pe nevastă-sa, țărancă de adineaori. Cu stîngăcia sficiunii acuma părea și mai simpatică. Pe Titu numai costumul țărănesc îl nedumerea. Cu mentalitatea-i ardelenescă el își închipuia că învățătorul, adică reprezentantul intelectualității în sat, trebuie să fie îmbrăcat orășenește ca astfel să se poată bucura și prin exterior de un prestigiu deosebit în fața poporului.

— La d-voastră și stăpînirea dorește probabil să aibă dascăli cu prestigiu, pe cînd la noi!... observă învățătorul cu un gest de dezgust.

Dăscălița Florica sosi cu dulceața.

— Vai, doamnă, nu trebuia! protestă Herdelea, luînd însă cu plăcere.

Femeia roși, se scuză, surîse, dispăru.

După o scurtă șovăire învățătorul se crezu dator să încunoștiințeze pe oaspele său că domnii de la curte nu vor fi prea încîntați cînd vor afla despre vizita aceasta. Mai ales bătrînul Iuga care i-a și interzis să mai calce pe la conac, fiindcă o dată a cutezat să ceară o foarte ușoară îmbunătățire a învoielilor.

Tînrul Herdelea se spăimîntase. În vreme ce învățătorul vorbea, el se gîndea dacă într-adevăr n-a făcut o greșală venind la un om care, pe drept sau nedrept, nu e bine văzut de Iuga. Se liniști însă auzind

că e vorba de bătrînul care și cu dînsul se poartă destul de prost.

Pe urmă învățătorul, încălzindu-se, îi spuse că oamenii vor pămînt și că nu mai pot trăi din ceea ce prisosește boierilor. Învoiala, chiar cinstită, impune țăranului să dea jumătate din rodul muncii lui proprietarului. Muncind cît muncește azi, dar pe pămîntul lui, omul ar avea un trai de două ori mai bun. În realitate însă trei sferturi din truda săracilor merge să întreție huzureala celor ce stăpînesc pămînturile. Mai fericiți au fost sclavii de odinioară care erau hrăniți, îmbrăcați și îngrijiți în schimbul robiei, pe cînd țăranii noștri, robotind mai rău ca robii, nu ajung să-și cîștige nici măcar mîncarea omenească și trebuie să cerșească și să rămîie veșnic datori la ciocoi ca să nu moară de foame...

Ion Dragoș, învățătorul, vorbea din propria-i experiență, trăind și el la rînd cu țăranii. Numai întîmplarea l-a făcut să ajungă dascăl. Fiind copil silitor și cu mare dragoste de carte, învățătorul de pe vremuri a rugat pe boierul Miron să-și facă o pomană și să sprijine pe băiatul lui Dragoș ca să poată intra bursier la școala normală. Bătrînul a intervenit și băiatul nu l-a făcut de rușine, a fost elev strălucit și a luat diploma cu distincție. Soarta voind ca tocmai în anul acela dascălul cel vechi să se prăpădească, Miron Iuga l-a adus în locul vacant, să fie un îndrumător pentru popor. Așa a spus atunci boierul, așa a crezut și tînrul Dragoș. Mai tîrziu boierul s-a căit că l-a adus, iar învățătorul și-a zis că a fost adus aci să fie slugă recunoscătoare. Pînă ce deunăzi Iuga a cerut revizorului școlar să-i caute un om cu care să se poată înțelege și care să nu-i mai bage zîzanie între țărani, ca Ion Dragoș. Revizorul îl cunoaște, îl prețuiește și n-ar vrea să-l sacrifice; de aceea șovăie și mai încearcă să temporezeze,

sperînd că bătrînul se va înmuia. Miron Iuga însă nu e o fire care să-și schimbe gîndurile și, cînd va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului, prieten de-al lui, sau va pune pe cuscrul său, deputatul

5 Gogu Ionescu, să-i măture pe amîndoi.

Biata nevastă-sa nici nu bănuiește ce primejdie îi paște, și nici ceilalți ai casei. Se zbuciumă singur și așteaptă. Stă în casa părintească împreună cu un frate, scăpat anul trecut din armată, și cu bătrîni.

10 Din pămîntul ce l-au avut, jumătate l-au dat de zestre unei surori, cea mai mare dintre ei, măritată cu un țaran. El însuși a luat o fată săracă, fără nimica, numai pentru inimă. De n-ar fi salariul, așa puțin cît este, ar fi vai de toți. Ba mîine-poimîine poate să mai vie

15 și vreun copil, deși pînă azi, în doi ani, nu s-au învrednicit, măcar că au dorit.

— Bine, dar nu există nici o lege care să...? întrepruse Titu plin de indignare.

— Legile sunt pentru noi, cei mici și umili — zise învățătorul Dragoș cu tristețe. Pentru încătușarea noastră...

Glasul și înfățișarea învățătorului dovedeau sinceritate fără umbră. Titu Herdelea, ascultîndu-l, se minuna cum se poate să se tolereze niște stări atît de barbare.

25 Chiar dacă Dragoș ar exagera, ca toți cei ce suferă greu, și încă durerile lui trebuie să fie crîncene. Își zise că va vorbi negreșit cu Grigore Iuga care trebuie să facă dreptate.

— Domnule învățător, ai răbdare! zise dînsul cu însuflețire. Dreptatea trebuie să triumfe!

— Se poate, dar pînă atunci noi vom pieri! răspunse Dragoș cu amărăciune. De sute de ani așteptăm dreptatea, domnule, și nu mai vine. Poate că în realitate nici nu există. O fi numai un basm pentru oamenii necăjiți.

Primarul Ion Pravilă dădu buzna la jandarmerie. În odața de la mijloc era cancelaria, în cea dinspre uliță locuia șeful postului cu nevasta, iar în cea din

5 fund, mai mărișoară, oamenii.

— Ei, domnule șef, acu să te vedem pe unde scoatem cămașa! răbufni primarul cu fața strîmbată de îngrijorare.

Plutonierul Silvestru Boiangiu ațipise puțin după masă și numai adineaori se sculase și trecuse în cancelarie. Era încă buhăit și mahmur și primarul îl întrepruse tocmai dintr-un căscat binefăcător. Vru să-l repează că „ce se năpustește așa peste creștini“, mai ales cînd auzi că-l ia și cu „domnule șef“, titlu care i se

10 părea că-l scoboară, pe el, cogeamite plutonier vechi. Dar văzîndu-i mutra îngrozită, fu cuprins și el de spaimă, încît deodată îi sări lenevia și întrebă:

— Ce s-a întîmplat, omule?

— Poznă mare, nene, belea mare — glăsui Pravilă parcă mai prăpădit el însuși din pricina efectului ce-l făcuse asupra șefului.

Primarul era mijlociu de statură, cu ochi mici, vicleni și obraji tăbăciți și încrețiți. Venea glonț de la conac și avea în urechi proaspăt glasul boierului cel

25 bătrîn: „De unde știi să-mi aduci hoții, primare, că altfel pe tine te iau de guler!“ Parcă niciodată nu-l nimerise atîta de proclat pe boierul Miron, încît a fost bucuros cînd l-a dat afară.

— Are dreptate și boierul — zise plutonierul cînd înțelese despre ce era vorba. Dacă are, are. Nu-ți spun eu mereu că aici toți sunt țîlhari? Acu vezi bine și d-ta...

Silvestru Boiangiu, mustăcios și țațoș și voinic munte, glăsuind astfel căuta să-și răcorească inima

speriată. Primarului ce-i pasă la adică? Se spală pe
mâini. De ce sunt jandarmi în sat?... Acum câteva luni
Miron Iuga s-a plîns comandantului companiei, venit
în inspecție și poftit la masă la conac, că jandarmii sunt
5 slabi și șeful cam molcuț și de aceea iar au început să se
înmulțească răutățile țăranilor. Căpitanul, firește, a
tăbărit asupra plutonierului, l-a făcut albie de porci
și i-a pus în vedere că-l zvîrle tocmai în fundul Dobrogei
dacă va mai da motive de nemulțumire d-lui Iuga care
10 așa și pe dincolo... Și iată că din senin îi pică pacostea
asta pe cap, cînd abia se mai liniștise și el puțin.

— Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele
astea de hoți de codru și pe lumea cealaltă! declară
Boiangiu scrișnind.

15 Se sfătuiră îndelung. Era limpede că hoții trebuiau
căutați numai în Amara, în Vaideei și în Lespezi.
În fruntea bănușilor puseră pe pîndarii arendașului
Cosma Buruiană. Plutonierul trimise un jandarm să-i
aducă numaidecît la post. Apoi luară pe rînd pe toți cei
20 mai deocheați din toate trei satele, oprindu-se la cite unii,
înlăturînd pe alții, mai revenind asupra cîtorva. Pînă
la sfîrșit Silvestru Boiangiu își întocmi o listă de vreo
treizeci de oameni pe care voia s-o mai rumege după
ce va fi ascultat pe pîndari...

25 Jandarmul intră cu trei țărani în cancelarie. Drept
introducere plutonierul cîrpi fiecăruia cite două perechi
de palme zdravene, iar pe urmă le zise supărat:

— Acu să-mi spuneți cine a furat porumbul aren-
dașului?

30 — Spuneți, măi băieți, spuneți degrabă, să nu vă
mai zdrobească oasele de pomană — adăogă primarul
cu glas părintesc și plîngător. Trebuie să-mi găsiți
pe hoți din fundul pămîntului, altminteri e foc mare,
că voi trebuie să-i știți de n-oți fi cumva chiar voi...

Iacob Mitruțoiu, cel mai bătrîn și gîrbovit puțin,
cu urmele degetelor plutonierului pe obrajii gălbejiți,
se jură că el n-a fost de serviciu în noaptea aceea și a
dormit acasă cu copiii, precum pot mărturisi toți
5 vecinii lui și tot satul. Ceilalți doi se scuzaă că ei au
avut poruncă de la boier să păzească hambarele de
la curte, cele cu grîu, iar despre hambarul cel nou
nici n-a fost pomeneală. Totuși ei au tras cu urechea și
într-acolo, dar n-au auzit nimica. Adevărat că ham-
10 barul cel nou e mai depărțitor de conac încît bătrînii
au și spus boierului, cînd l-a clădit, că nu e bine așezat
așa de stingher...

Vorbele pîndarilor fură primite cu batjocură și cu o
nouă serie de ghionturi. Toți tîlharii se apără cu nu știu,
15 n-am văzut, n-am auzit. Dar cum să nu simți nimica tu,
pîndar, plătit cu bani grei să păzești avutul stăpînului,
cînd se fură un vagon de porumb numai la cîțiva pași
de tine?... Irimie Popa, mai chipeș și mai îndrăzneț,
nu se putu opri să nu zică:

20 — Ce vagon, domnule plutonier, păcatele noastre?
Că paguba să fi tot fost doi, trei saci, dacă a fost...
Și nici boierul Cosma nu s-a putut plînge de mai mult,
uite crucea, dom-plutonier! Doi, trei saci poate, dar
ce vagon?

25 Plutonierul îl plesni cu dosul palmei peste gură,
răcnind:

— Ești obraznic după ce furi?... În fața mea cutezi
să...

30 Obrăznicia țăranului îi vîrîse un ac în inimă. Strigă
un jandarm odihnit și-i ordonă să aplice indivizilor o
bătaie românească, să le fie de tinere de minte. Dar
pe urmă îi iertă și le dădu drumul cu condiția ca mîine
dimineață să se prezinte la primărie cu hoții, altfel
va fi vai și amar de ei.

— Adică asta cum vine, primarule? întrebă Boian-
giu când rămase singur cu Pravilă. Boierul Miron ți-a
spus de un vagon de porumb, iar arendașul reclamă
trei saci?

5 — De, știu eu? ridică din umeri, celălalt.

În interesul anchetei, chestia asta trebuie lămurită
mai întâi. Fiindcă într-un fel se anchetează un vagon și
alta e când sunt câțiva saci. Prin urmare primarul va
merge la fața locului să constate cât și cum s-a furat.

10 — Dar să nu te culci pe o ureche, nea Ioniță! adăogă
plutonierul. C-apoi și d-ta dai de dracul cu mine,
așa să știi!

5

15 Titu Herdelea, ascultînd jelanile învățătorului,
se simțea aproape rușinat și vinovat că se află pe aici
ca mosafir al asupritorilor norodului. Numai când
Dragoș scăpa și cite o vorbă mai blîndă despre Grigore
Iuga, își revenea în fire zicîndu-și că în definitiv el e
invitatul lui Grigore. Totuși, spre a-și manifesta față
20 solidaritatea cu învățătorul și cu mulțimea oropsită
din care face parte și dînsul, în clipa plecării, strîn-
gîndu-i mîinile mișcat frățește, îl rugă să-l însoțească
pînă la preotul satului, să cunoască baremi și pe celălalt
îndrumător al poporului.

25 În ogradă intrase și oprise un car cu doi bouleni
jigăriți. O babă uscată se iuțea să închidă poarta, în
vreme ce un flăcău se apucase să dejuce, iar un moșneag
scotea apă din fîntîna cu roată pentru adăpatul vitelor.

30 — Uite-mi toată familia! zise învățătorul Dragoș,
arătîndu-i, după ce Titu își luase rămas bun în cerdac,
de la soția lui.

Tînărul coborî și dădu mîna cu bătrînii și apoi cu
flăcăul, mai înalt și mai spătos ca învățătorul. Când să
iasă în uliță, flăcăul spuse fratelui său:

5 — Ar fi bine să te abați nițel și pe la primărie că
mi se pare iar umblă să-i bată pe oameni de pomană
jandarmii, iar pe pîndarii de la arendașul Cosma
i-au și bătut.

D-na Dragoș însă interveni înfricoșată:

10 — Ba să nu te mai amesteci, Ionel, și să-ți vezi de
necazuri, că avem destule, că pe urmă iar o să zică
boierii că ții partea oamenilor și o să te asuprească
și iar...

15 — Bine, bine, lăsați-mă-n pace acuma! zise învăță-
torul autoritar și cam mîndru, mai ales cînd și bătrînii
se grăbiră să-l povățuiască la fel.

Pe drum Dragoș găsea cîte-o vorbă bună aproape
pentru fiecare om ce-l întâlnea. Titu Herdelea era
obișnuit de acasă să fie prietenos cu țărani, dar i se
20 părea că învățătorul exagerează înadins ca să-i arate
lui cât se interesează de soarta tuturor.

30 O femeie amărită îi opri, rugînd pe Dragoș s-o
învețe ce să mai facă și să înceapă că într-atîta i s-a
urît cu viața asta de necazuri de nici nu știe ce-o ține
să nu se arunce cu capul în jos într-o fîntînă. O între-
bare a învățătorului o stîrni apoi să le povestească
cum bărbatul ei a fost omorît de pădure astă iarnă și
cum de atunci se luptă ea singură să hrănească o casă
de copii, că ceasul rău a făcut de a pierit și un bou odată
cu bărbatul, încît a trebuit să vîndă mai pe nimic pe cel
rămas, fiindcă bani n-a mai avut să-i cumpere altă
pereche. Boierul cel bătrîn a chemat-o atunci și a
mîngîiat-o și i-a făgăduit că are să-i plătească dumnealui
boul și să aibă grijă de bieții orfani, dar numai cu
făgăduiala s-a ales, căci pe urmă, de cîte ori s-a mai

5 dus la curte și s-a rugat, la boierii cei mari n-a mai
putut pătrunde, iar logofătul, când a văzut și a văzut
că nu mai scapă de lacrimile ei, i-a spus că boierul
s-a ținut de vorbă și a dat porunci d-lui Isbășescu să-i
10 plătească paguba, dar că răposatul, fie iertat, a avut
mulți bani luați înainte, așa că paguba trebuie să i-o
scază din datorii și încă tot nu se acoperă. Apoi dacă
n-a avut boi, de-abia au mai vrut să-i dea pământ și
aratul a trebui să-l plătească în bani și bani n-a avut
15 și s-a împrumutat de unde a putut și uite-așa acuma
intră în iarnă cu porumb puțin de n-o să le ajungă nici
până la Bobotează, că sunt mulți, și la datorie mai are
de dat și...

15 — Apoi acu mai ai răbdare și d-ta, că-ți vine acasă
băiatul cel mare de la oaste și are să ia el cîrma — făcu
Dragoș, căutînd s-o liniștească.

20 — Of, măcar de l-ar aduce Dumnezeu! bîlbăi femeia
cu glas mai plîngător. Dar văd că alții au venit și lui
Petrică nu-i dă drumul și nu vine și, Doamne, mult mă
mai chinuiesc singură și multe lacrimi vărs și nu știu
ce am păcătuit de m-a bătut Dumnezeu așa de rău...

— Vine, n-ai grijă! reluă învățătorul. Mîine-poi-
mîine te pomenești cu el acasă!

25 Femeia plîngea și se scuza că așa plînge mereu și
nu se poate stăpîni de cînd au copleșit-o nevoile de nici
noaptea nu mai are odihnă.

30 — A avut un bărbat foarte de treabă — îi spuse lui
Titu învățătorul despărțindu-se de femeie. Păcat că
s-a prăpădit. Norocul ei că feciorul cel mare bate în
partea tătine-său, dacă nu cumva să-l și întreacă.

Ajunseră în dreptul primăriei în fața căreia Dragoș
zărise de adineaori oprindu-se o trăsură cunoscută.
Din curtea primăriei tocmai ieșea arendașul Platamonu
însoțit de băiatul său Aristide, student la București,

foarte bine îmbrăcat și frumușel, cu trăsături fine,
cu niște buze cărnoase și umezi.

5 Zîmbitor și cordial, Platamonu merse spre Dragoș
cu mîna întinsă, spunîndu-i c-a venit să roage ceva pe
primar, dar a nimerit rău fiindcă primarul are o anchetă
gravă și cine știe pe unde aleargă acuma.

10 — Dacă umbli să cauți femei, apoi cuminte ai făcut
de l-ai luat și pe dumnealui, că le cunoaște prea bine!
zise învățătorul mai în glumă, mai în serios, arătînd
pe tînărul Aristide care se apropiase și el.

Arendașul rîse zgomotos și mulțumi:

15 — Ei, tinerețea, sînge fierbinte! Mai bine să alerge
după muierile de aici, decît să ia la oraș cine știe ce
boli, cu toate că acuma nici la țară nu mai ești sigur...

20 Rîseră cu toții. Platamonu se declară foarte încîntat
de cunoștința cu Titu Herdelea, aminti că l-a văzut
cînd a venit cu Grigore Iuga și-l pofti să vie pe la ei
să-i cunoască familia și să se împrietenească cu Aristide
care e un băiat de zahăr. Dealtfel zilele astea va trece
și el pe la curtea Iuga, deoarece a primit scrisoare de la
conița Nadina că sosește în țară și vine negreșit și
la moșie.

Îndată ce se depărtară puțin, Dragoș murmură:

25 — Nu e fată și femeie tînără de care să nu se lege
javra asta grecească! Tatăl despoaie pe bărbați și
băiatul pe femei!

30 În fața cîrciumii erau acum mai mulți oameni care
vorbeau și gesticulau cu aprindere. Cînd văzură pe
Dragoș cu Titu, glasurile se potoliră. În mijlocul
grupului se aflau pîndarii lui Cosma Buruiană, care se
plîngeau că-s nevinovați, și primarul Ion Pravilă
care se silea să explice că hoții trebuiesc negreșit
descoperiți.

— Auziși, domnule Nică, ce s-a întâmplat? strigă primarul din mijlocul oamenilor către învățătorul care voise să treacă înainte.

Trebuiră să se oprească. Grupul de țărani îi înconjură, ascultînd din nou povestirea primarului pe care pîndarii îl întrerupeau mereu, încurajați de pîrtinirea tuturor. Pentru că Dragoș se codea să-l aprobe, Ion Pravilă ceru de-a dreptul părerea lui Titu, așteptînd o acoperire a purtării lui.

— Apoi, oameni buni, eu sunt străin și de-abia de ieri în sat — zise tînărul Herdelea puțin încurcat de privirile curioase care-l pipăiau din toate părțile. Nu cunosc împrejurările și nici ce pagubă este, dacă este, și...

— Nu e pagubă deloc, conașule, strigă brusc pîndarul cel bătrîn. Pofțiți și d-voastră să vedeți și dacă...

— Tu ține-ți gura, Iacobe, și lasă-l pe dumnealui să vorbească! îl opri primarul, grav.

— Cum zic, nu știu ce e și ce nu e — continuă Titu — dar atîta știu bine că de obicei dracul nu-i așa de negru cum spun cei fricoși.

Cîțiva țărani rîseră, iar unul observă:

— Așa, așa... Să nu-i năpăstuiască degeaba pe bieții oameni că-i păcat!

Profitînd de reaprinderea mai aprigă a discuției, Dragoș cu Herdelea își urmară calea cotînd pe ulicioara dinspre Vaideei unde, aproape peste drum de conacul arendașului Buruiană, ședea popa Nicodim Grancea, într-o casă arătoasă, cu multe acareturi și o ogradă cît o grădină.

Îl găsiră ajutînd de zor la descărcatul unui car de dovleci. Era în potcap, cu o rasă cafenie soioasă suflecată în față peste genunchi. Avea o barbă mare albă, cam înnegrită de murdărie. Se ținea verde, deși trecut de

șaptezeci și văduv de douăzeci de ani. Doar că nu mai vedea bine. Astfel și acuma nu recunoscuse îndată pe Dragoș și numai cînd îi auzi glasul, izbucni cu vioiciune:

— Bată-te să te bată, Ionică, nici nu te mai cunoașteam!... Ochii, ochii m-au lăsat de tot. Și la biserică, nu mai văd deloc buchile. Toată slujba o fac numai din suflet. Ei, degeaba, bătrînețele!

Vorbind se uită nedumerit la Titu. Cînd îi spuse învățătorul cine e, preotul îi zise blajin:

— Să trăiești, taică! Și să ierți că ne găsești așa, că pe aici așa suntem preoții, mai nemernici și mai fără învățătură, cum am apucat din bătrîni. Ei, fiu-meu, săracul, el știe carte multă, a făcut seminarul la București și a ieșit un popă de i-a mers vestea pînă la Mitropolie, că are și glas minunat, poate l-a moștenit de la mine, că glas bun am avut și eu de mi-a mai rămas și acuma ceva — uite, Ionică poate să mărturisească! Cît mă ustură inima că nu-i aici lîngă mine, numai eu știu, taică, dar de, dacă boierul Miron nu se îndură să mi-l aducă...

Feciorul preotului trebuise să ia o parohie, dealtfel destul de bună, tocmai prin Gorj, fiindcă Miron Iugan-a vrut să-l primească în Amara, nimeni nu știa din ce pricină. Asta era jalea cea mare a preotului Nicodim și despre asta întreținu toată vremea pe cei doi mosafiri, pofțiți în casă, să ia măcar o dulceață. Mai avu totuși prilejul să prezinte și pe fiică-sa, Niculina, femeie aproape de patruzeci, mai mare ca băiatul, măritată cu un țaran înstărit din sat, Filip Ilioasa. Servindu-i, Niculina nu înceta să se scuze că au găsit casa așa de răvășită și pe ea desculță. Avea șase copii, dintre cari cel mai mărișor era în clasa cincea de liceu la Pitești. Trăiau cu toții aici, în casa preotului, pînă ce se va milostivi Dumnezeu să înmoaie inima boierului Miron

și să aducă pe Anton în locul bătrînului Nicodim, că Filip are gospodăria lui părintească și s-a așezat la socrul său numai ca să nu-l lase singur la bătrînețe.

— Ai văzut? zise Dragoș în uliță, cînd ieșiră petrecuți pînă la poartă de toată familia preotului. Pretutindeni mîna lui Iuga. În mîna lui e viața noastră a tuturor, poate și moartea.

— E un caz special! răspunse tînărul Herdelea. Și desigur trecător! Mîine-poimîine bătrînul Iuga se duce, iar tînărul...

— Nu, nu, te înșeli, nu e special! se aprinse învățătorul. Așa e pretutindeni, în toată țara! Boierul sau locțiitorul lui, arendașul, e stăpînul satului. El e legea, el e tot. Și, ca să vezi că nu-s nici pornit și nici absurd, îți voi adăoga că Miron Iuga e mai de treabă decît cei mai mulți alții. El nici nu înșeală pe nimeni și nici nu caută să stoarcă pe țărani, ba chiar face bine unde poate și cînd crede de cuviință. Nu mai vorbesc de dărnicia lui pentru biserică, pentru școală și în sfîrșit pentru orice lucruri de interes obștesc. Firește, în schimb nu admite să crîcnească nimeni, convins că numai ce crede și face dînsul poate să fie bine... Va să zică nu e vorba de un caz care ar fi mai rău, ci poate dimpotrivă. Și totuși vezi bine și d-ta că sîntem de fapt robi! Nu din pricina lui Miron Iuga, ci din pricina situației în care ne aflăm. Iar asta nu se poate schimba prin dispariția unui om. Urmașul lui, oricît ar fi de bine intenționat, va continua, va trebui să continue sistemul. Schimbarea adevărată nu va fi decît atunci cînd vor dispărea toți și cînd pămîntul va fi stăpînit de cei care-l muncesc!

Simțind în glasul învățătorului un fel de amenințare ascunsă, Titu Herdelea observă împăciuitor:

— Da, dar asemenea schimbări nu se pot face de azi pe mîine!

— Nu, firește! rosti Dragoș mai întunecat. Ar trebui să se zguduie lumea din temelii, iar asta n-o doresc nici eu și nici nimeni... Numai vreo minune dacă s-ar întîmpla...

— Minune! murmură Titu. În ziua de azi numai oamenii mai fac minuni!

— Oamenii, da, nu! robii! adăogă învățătorul cu o străfulgerare aspră în ochi.

6

Ziua următoare, în zorii zorilor, primarul Ion Pravilă se afla pe moșia arendașului. Pîndarul Zamfir Chelaru, slăbănog și pămîntiu, se învîrtea în jurul hambarului nou ca lupul cînd dă tîrcoale unui grajd bine zăvorît. Primarul se uită, cercetă, se suci și, nedescoperind nici o urmă de spargere, întrebă deodată mînios:

— Pe unde au pătruns hoții, măi creștine?

— De, parcă noi știm? zise pîndarul amărît. Să-ți arate boierul că uite-l, vine!

Cosma Buruiană, zgribulit, fiindcă se lăsase o brumă groasă, sosea să fie de față la descinderea ce i-o anunțase de aseară pîndarii. Primarul Pravilă îl întîmpină cu o imputare respectuoasă:

— Ce-mi făcurăți, cucoane, păcatele noastre? Nu puteați mai bine să ne spuneți nouă și să nu mai amestecați în treburi d-astea pe boierul Miron, că doar îl știți cum se supără de tare și ce pătimim pe urmă cu toții...

Arendașul încercă să ia lucrurile în glumă, dar cînd află ce poruncă strașnică i-a dat boierul cel bătrîn primarului, se întristă rău. Uite, domnule, ce încurcătură iese dintr-o vorbă aruncată. Îi venea să-și muște limba

că s-a apucat de-a trîncănit, încît acuma o să prindă
țărani ură pe dînsul să nu mai aibă trai cu moșia.
Dar cine să-și închipuie că Iuga are să facă atîta tărăboi
dintr-un fleac de nimic?... Spuse primarului să nu se
5 pripească și să mai aștepte olecuță că va merge și
dînsul negreșit la cancelarie să declare că n-are nici o
pretenție și să lase lumea în pace.

Mulțumit, Pravilă porni spre sat. Pe drum însă se
gîndi că arendașul degeaba își retrage jalba, dacă boierul
10 Miron nu-i poruncește nimic, el nu poate lăsa lucrurile
baltă, că te pomenești că boierul Miron se supără mai
rău și-și descarcă toată mînia asupra lui. În același
timp Cosma Buruiană își zicea că are să-și aprindă
paie-n cap cu declarația de renunțare și se hotărî să
15 tacă mîlc deocamdată.

Plutonierul Boiangiu, în urma unui vis pe care
nevastă-sa i l-a tălmăcit în rău, era mai dîrz ca aseară.
Aștepta la primărie să sosească Pravilă cu rezultatul
descinderii. Trimisese să-i aducă cincisprezece bănuți
20 din Vaideei și alți zece din Amara, care se și aflau în
curte și pe care tocmai se pregătea să-i instruiască.
Voia să lucreze în cancelaria comunală, pentru că aici
era, în fund, o odaie bună de arest pentru mai mulți,
pe cînd la sediul postului n-avea decît o cămăruță
25 în care nu încăpeau nici trei oameni.

Primarul veni roșu, gîfîind și înmuiat. Trecînd prin
fața cîrciumii a intrat și a înghițit o jumătate de țuică,
să se încălzească puțin. Boiangiu îi declară că el nu va
răbda să fie notat prost din pricina unor țopîrlani
30 netrebnici și nu vru să-și schimbe hotărîrea nici cînd
auzi că arendașul s-a domolit. Lui nu-i pasă de toanele
d-lui Cosma. El e militar și-și face datoria. Avea o
privire atît de cruntă că Pravilă se înfricoșă parcă și
dînsul ar fi fost bănuit.

Secretarul Chiriță Dumitrescu era un băietan
îmbrăcat nemțește cu o cochetărie rurală, cu cămașă
murdară și fără manșete, dar gulerul de celoid șters
bine cu gumă, absolvent al unei vagi clase de liceu,
5 încăput funcționar comunal prin protecția bucătă-
resei lui Iuga, căreia îi era nepot de frate. Acuma se
trudea să-și lege mai fercheș cravata verde la gît,
nepăsător față de tot ce se petrecea, cu gîndurile la fata
greului cu care a avut norocul să vorbească ieri și
10 care i-a zîmbit.

— Domnule Chiriță, rogu-te, ajută-mi mătăluță
nițeluș la procesele-verbale! strigă deodată plutonierul,
întorcînd spatele primarului. Eu dictez și mata doar
să scrii, ca să mergem mai repede.

— Parcă n-am eu destule pe cap! protestă secretarul.
15 Uite colea cîte mă așteaptă! adăogă arătînd spre un
teanc de hîrtoage, cu gîtul însă, căci mîinile îi erau
ocupate cu cravata rebelă.

— Servește-mă, domnule Chiriță, că nici eu n-am
20 să-ți rămîn dator! stăruia Boiangiu cu o imputare amicală.

— Dacă-i așa, iacă, las toate și te servesc, nene
Silvestre! făcu tînarul încîntat că reușise să-și înnoade
cravata cum dorise și admirîndu-se într-o oglinjioară
răzimată de călimară. Poți să-i și dai drumul că eu
25 m-am terminat! urmă dînsul după ce-și mai potrivea
și frizura așa ca un cîrlionț să-i atîrne cuceritor pe
frunte.

Cei zece țărani din Amara fuseseră trecuți din
ogradă în antreul cancelariei sub paza unui jandarm
postat la ușa de afară. În sfîrșit plutonierul Boiangiu
se ivi în prag, îi măsură pe toți tăcut și sumbru două
30 clipe, apoi întrebă:

— Mă, care ești hoțul de-ai furat porumbul boie-
rului?

— Noi nu sîntem, don plutonier — răspunseră cîteva glasuri timide.

— Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai? continuă şeful cu un zîmbet acru. Bun!... Aide vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă?

— Pe mine, don plutonier?... Orbişor Leonte ! zise omul intrînd în cancelarie cu Boiangiu.

Cîteva minute se auziră dinăuntru numai plescăituri de palme şi răbufniri de ghionturi, întretăiate de gîffielile şefului: „Spune, mă!... Nu vrei să spui?” şi de vaietele omului din ce în ce mai prelungite: „Nu mai da, don plutonier!... Iartă-mă, don plutonier! Nu ştiu! Nu-s eu, don plutonier!” Țăranii rămaşi în antreu se uitau unii la alţii, uluiţi, şi din cînd în cînd la jandarmul care stătea în uşă, nemişcat, parc-ar fi fost de lemn. De-abia într-un tîrziu Serafim Mogoş, om cu cinci copii, cărunţ pe tîmple şi cu o privire de înţelept, ridică glasul:

— Măi fraţilor, spune care ai furat, mă, să nu ne omoare pe toţi fără vină!

Se jurară care de care că el nu. Apoi se deschise iar uşa cancelariei de unde ieşi, clătîndu-se ca un beat, cu faţa scofîlăcită şi cu dîre de sînge pe mustăţi şi pe bărbie, Leonte Orbişor, împins de spate de către plutonierul care răcni:

— Să mi-l bagi la arest, jandarm, pînă i-o veni din nou rîndul să stea de vorbă cu mine!

Pînă să se întoarcă jandarmul din fundul curţii, Boiangiu se adresă mai domol celorlalţi:

— Mă, spuneţi care aţi furat ! Spune, mă, cu binele, că vă bat pînă storc şi sufletul din voi!

Țăranii tăgăduiau cu desperare. Atunci şeful, mai întăritat, strigă lui Mogoş:

— Aide tu, ăl mai ţanţoşu!... Poftim înlăuntru!

— D-apoi că pe mine să mă şi omori, don plutonier, că-n mîna d-tale mi-e viaţa, dar dacă n-am furat, cum să zic c-am furat, don plutonier?

Cu o lovitură scurtă în falcă îi curmă vorba şi, trăgîndu-l de umăr în odaie, închise uşa. Şi iar începură plescăiturile şi răbufnirile, gîffielile şi vaietele...

Ancheta ţinu vreo două ceasuri. Între timp sosiră şi cei cincisprezece din Vaideei, escortaţi de doi jandarmi, tocmai bine căci amăranii erau pe isprăvite şi şedeau în arest, ştergîndu-şi sîngele şi mîngîindu-şi falcile. Plutonierul însă obosise rău de atîta muncă şi, cînd sfîrşi instrucţia cu ultimul amăran, îşi îngădui să facă o pauză, să răsufle. Mai mult profită totuşi primarul care se repezi pînă la cîrciuma lui Busuioc să-şi mai întărească inima cu o Țuică. În trecere nu uită, nici la ducere şi nici la întoarcere, să îndemne pîrinteşte pe Țăranii ce aşteptau în ogradă:

— Măi oameni, de ce nu spuneţi voi, de ce sînteţi ai dracului?

Boiangiu nici în pauză nu stătu cu mîinile în sîn: iscăli procesele-verbale, revizui lista altei serii de bănuţi pe care socotea să-i instrumenteze după-amiazi...

În afară de cei cincisprezece se mai strînsese în ogradă un pîlc de oameni, parte din Amara, parte din Vaideei, care voiau să mărturisească pe sfînta cruce că nici cei bătuţi şi nici cei ce-şi aşteptau rîndul nu sînt vinovaţi şi nici nu s-au mişcat de la casele lor în noaptea cu năpasta. Şi mai erau cîteva femei, speriate şi bocite, fiecare cu o legăturică de merinde subţioară, pentru bărbaţii lor oropsiţi, ca să nu mai îndure şi foame dacă s-ar întîmpla să-i Ție mai mult jandarmii.

Cînd reluă ancheta și fură aduși în antreu bănuîții, plutonierul văzu nedumerit că au mai rămas țărani în curte. Întrebă din prag:

— Da voi ce poftiți, măi creștini?

5 Pantelimon Văduva, un flăcău rumen, luat la oaste și urmînd să se prezinte peste vreo săptămînă la regiment, la Pitești, aflîndu-se mai în față, răs-punse repede:

10 — Noi am venit să mărturisim, don plutonier, că dumnealor n-au nici o vină cu porumbul boierului.

— Așa? făcu Boiangiu, apropiindu-se de el. Ia vino-ncoace, măi Pantelimoane, că doar tu ești sol-dat!... Care va să zică umblați și cu rebeliune?... Paștele și arhanghelii și anafura care te-a făcut pe
15 tine, Pantelimoane!

Cu o mișcare fulgerătoare îl înșfăcase de guler și începu să-i care la pumni peste cap, peste obraji, pe unde-l nimerea. Ceilalți văzînd una ca asta, o zbu-ghiră în uliță cu niște rîsete prostești amestecate cu
20 spaimă, căci felul cum plutonierul vorbise flăcăului și cum îl apucase la bătaie li se păruse întîi caraghios. Pantelimon însă izbuti să se smulgă din strînsoarea lui Boiangiu și o luă la goană, după ceilalți, avînd totuși și el pe fața stîlcită de lovituri același rîs uluit ;
25 numai cînd se șterse cu mîneca, din pricina unei dureri ce-i stăruia în falcă, crezînd că l-a podidit sîngele, îi dispăru rîsul. Scurpă cu sînge. Își mușcase limba în zăpăceala pumnilor.

În ciuda supărării, văzînd pe țărani rîzînd, pluto-nierul răcni aproape cu veselie:

30 — Stai, Pantelimoane!... De ce fugi, măi Pante-limoane?

Își reveni îndată, se mohorî mai tare și se întoarse la datorie. Bănuîții, îngrămădiți ca oile în tindă,

5 auzind rîsetele de afară, își luară și ei niște mutre zîmbitoare în speranța că așa vor cîștiga bunăvoința plutonierului. Acesta însă crezu că vor să-și bată joc de el și, ca să le taie scurt pofta de veselie, împărți la întîmplare o droaie de ghionturi, mormăind in-dignat:

— Rebeliune, ai, puturoșilor?... Și hoți, și obraz-nici, ai?

10 Peste cîteva clipe, răcorit, se înfipse falnic în pragul cancelariei și strigă, arătînd pe unul din mulțime:

— Tu, ăla!... Tu, tu!... Aide, nu te codi, mocofane!

7

În aceeași zi Grigore Iuga luase pe Titu Herdelea mai de dimineață să-i arate mai de aproape moșia
15 și mai cu seamă instalațiile gospodărești ce le aveau concentrate la Ruginoasa, sat nou, numai de vreo treizeci de case, făcute toate de bătrînul Miron și dăruite oamenilor ca să-i aibă acolo, la îndemînă.

20 Merseră, firește, pe jos. De la Amara la Ruginoasa e o plimbare de jumătate de ceas. Titu admiră mul-țimea de vite, de cai, de păsări, de servitori, de ham-bare imense pe picioare înalte, apoi clăile uriașe de paie și de fîn, stogurile de coceni, dar fără entuziasm deosebit, ci numai ca să facă plăcere lui Grigore care
25 într-adevăr se bucura.

De la Ruginoasa coborîră apoi pînă aproape de Izvoru, pe un drum de care, avînd în stînga moșia Amara și în dreapta moșia Ruginoasa, aceeași cîmpie dreaptă, pustie, monotonă, neagră sub cerul cenușiu
30 de toamnă. Numai la orizont se vedea petecul arămiu al pădurii Amara și, mai la dreapta, coperișul roșu al castelului Ghica din Izvoru.

Se întoarseră în Ruginoasa unde Grigore mai avea puțin de lucru. Pe urmă o luară pe alt drum spre Bîrlogu, iar de acolo, peste cîmp, pe o potecă dreaptă, înapoi la Amara.

5 Mai mult decît locurile și gospodăria, pe tînrul Herdelea îl interesa că în sfîrșit avea prilejul să vorbească în tihnă cu Grigore Iuga. Nu îndrăznise și n-avusese ocazia să-l întrebe măcar ce-a făcut la Baloleanu în chestia cu *Universul*. Acum Grigore îi spuse
10 de la sine, printre altele, că Baloleanu a aruncat o vorbă și a primit o asigurare că va fi satisfăcut, dar el, Grigore, nu s-a mulțumit cu atîta, ci i-a luat cuvîntul de onoare că pînă se înapoiază Titu de la țară va fi aranjat tot. Deocamdată să nu se gîndească totuși
15 la Capitală și la jurnale, ci să se simtă bine aici.

Titu îi mulțumi cu efuziune și-i povesti apoi cum a fost ieri prin sat, la Dragoș și la popa Nicodim. Grigore lăudă pe învățător că e harnic și inimos, adăogînd că și bătrînul îl prețuiește, deși îl consideră cam demagog, ceea ce chiar este într-un fel.

— Mie mi s-a părut foarte sincer, doar puțin exaltat! zise Herdelea.

— Tocmai sinceritatea și exaltarea fac periculoși pe oamenii cu o cultură insuficientă! răspunse Iuga.
25 De aceea și Dragoș nu mai trăiește în realitate și se crede ținta tuturor persecuțiilor. Astfel de oameni stîrnesc, fără voia lor, multe nenorociri...

Sosiră la Amara pe la amiazi. Cînd să intre la conac, întîlniră tocmai pe învățătorul Dragoș, palid și foarte emoționat, care venea spre ei. Salută și vorbește cu glas
30 înecat:

— Pornisem la domnul Miron, cu toate că mă expuneam să fiu izgonit, dar eram obligat să încerc chiar imposibilul ca să opresc ceea ce se... Fiindcă

am avut norocul să vă întîlnesc pe d-voastră, coane Grigoriță, vă rog să mă ascultați și să...

Îi spuse cum jandarmii schingiuesc zeci de țărani, cum au venit femei și bătrîni la dînsul și la preotul
5 Nicodim, rugîndu-i să-i salveze, cum el, oricît îi sîngeră inima, nu s-a mișcat, crezînd că plutonierul va osteni, dar se pare că ancheta e de-abia la început și după prînz urmează să fie stîlciți în bătăi alți nenorociți...

10 — Pentru cîtiva saci de porumb, coane Grigoriță! sfîrși învățătorul tremurînd. Oamenii s-au oferit să puie mîna de la mîna și să despăgubească pe arendaș. Voi da și eu, vom da cu toții, numai să...

— Vrei să mergem pînă la primărie? întrebă Grigore pe Titu.

15 Porniră. În fața primăriei și în ogradă stăteau plcuri de bărbați și mai ales femei.

Grigore fu întîmpinat în cancelarie de un „sărut mîna” speriat al primarului care se afla tocmai
20 într-o consfătuire cu plutonierul și secretarul în privința programului anchetei pentru după-amiazi. Socotind că conașul Grigoriță a venit să inspecteze mersul cercetărilor din ordinul boierului Miron, primarul Pravilă se tîngui umilit că de aseară se chinuiește, împreună cu șeful postului, dar în zadar,
25 nimeni nu vrea să mărturisească. Plutonierul, încremenit în „drepti”, declară că el are să-i dibuiască totuși, numai că-i mai trebuie timp, deoarece țărani sînt mulți și dînsul e singur cu instruirea lor.

30 Atunci Grigore îi sfătui să suspende deocamdată interogatoriile, să nu se facă zarvă de prisos în sat, și să pornească pe altă pistă cercetările. Să stabilească întîi precis cît s-a furat și mai ales cum, ca astfel să

poată deduce cam cine ar putea fi hoții. Primarul raportă că el n-a găsit nici-o urmă de spargere și că arendașul nu mai are pretenții.

5 — Dacă nu sînt urme, s-ar putea să nu fi umblat hoții? întrebă Grigore simplu.

— Apoi că de n-ar spune domnul Cosma, eu nici n-aș fi cunoscut c-au umblat! zise primarul cu o sinceritate care îi îmbujoră fața.

10 — Nici un hoț nu mărturisește de bună voie cînd n-a fost prins asupra faptului! spuse Boiangiu dîr.

După plecarea lui Grigore, primarul mai rămase la sfat nițel cu Boiangiu. Pe Grigore îl respectau, dar de Miron Iuga le era frică. Va fi deci cuminte să meargă Pravilă după prînz să raporteze bătrînului cum au lucrat și ce le-a poruncit conașul Grigoriță, să fie dînșii la adăpost de orice vină. Miron Iuga avu o tresărire cînd auzi de intervenția fiului său. Aprobă însă ce-a poruncit Grigore, observînd doar că asta nu înseamnă încetarea cercetărilor și repetînd că hoții 15 trebuie descoperiți...

20 Seara, după cină, bătrînul Iuga zise:

— Aș vrea să-ți vorbesc ceva, Grigoriță, într-o chestie care...

25 Titu Herdelea, înțelegînd că e de prisos, se sculă imediat murmurînd:

— Pe mine vă rog să mă scuzați... Sînt și prea ostenit de cît am umblat azi...

— Atunci noapte bună! făcu Miron cu o umbră de recunoștință în glas.

30 Cum ieși Herdelea, Grigore începu să protesteze că iar a jicnit pe prietenul lui, fără să ție seama că... Cu un gest, bătrînul îi curmă vorbele:

— Lasă asta că n-are nici-o importanță!... Mai grav este că tu începi să-mi sapi autoritatea în fața

lumii și că oprești pe oameni să execute poruncile mele. Asta da, e foarte grav! Și asta nu se poate, dragul meu!... Cît timp sînt încă în picioare, rămîn eu stăpîn aici, Grigoriță! E dorința mea hotărîtă, știi bine... Cînd voi dispărea eu, vei face tu cum vei crede. Pînă atunci însă te rog, puiule! Te rog!

5 Era atîta fermitate în tonul lui, că Grigore se simți întocmai ca odinioară cînd, copil nepriceput, îi primea dojenile fără crîcnire și cu o supunere fricoasă. Răspunse ca și atunci:

10 — Da, tată.

De-abia după o pauză îndrăzni să adaoge, tot ca un copil:

15 — Am crezut că sînt în vederile d-tale cînd am încercat să împiedec asuprirea celor nevinovați.

— Nu! zise bătrînul scurt, parc-ar fi apăsător un sigiliu pe un ordin irevocabil.

1

5 Peste câteva zile primarul Pravilă caută într-ascuns
pe Grigore Iuga și-i mărturisi că nu se pot găsi hoții
pentru că nici n-a fost furt. A mai cercetat cu de-amă-
nuntul hambarul cu pricina în tovărășia plutonierului,
au mai muștruluit pe câțiva oameni care li s-au părut
mai deocheați, dar degeaba. În sfârșit s-a dus la Cosma
10 Buruiană și dînsul i-a spus că într-adevăr s-a pripit
cu jalba căci și lui i se pare că n-a fost nimic, că toc-
mai se gîndește să se spovedească boierului și nu
îndrăznește de teamă că n-are să-l ierte.

— Ș-acu venii la d-voastră să vă dau de știre —
15 urmă primarul — că sînteți mai îngăduitor și o să
puneți o vorbă bună la boierul Miron să afle și dumnealui
pentru care pricină nu i-am împlinit poruncile cum
am fi poftit și cum sîntem datori...

20 În aceeași zi Grigore comunică vestea aceasta și
tatălui său care o ascultă foarte calm, fără să arate
vreo mirare sau supărare. În sine însă era indignat
împotriva lui Buruiană. Mai ales se simțea atins pen-

tru că trebuia să recunoască, chiar ocolit, în fața fiului
său că a greșit.

— Bine ai făcut că mi-ai spus! zise la urmă simplu,
liniștit. Și peste un răstimp, ca și cînd ar fi vorbit
5 singur: Vezi d-ta ce om și arendașul ăsta! Ei lasă
că am să...

Tăcu brusc. Nu voia să se deschidă. Schimbă
vorba. Dealtfel zvonul despre vînzarea moșiei Nadinei
îi rămăsese în inimă ca un cui. Fără să se fie interesat
10 direct, ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dînsul, din
diferite părți și sub diverse forme, i s-a confirmat
mereu. Însuși Grigore a recunoscut acum două sau
trei zile, că într-adevăr a auzit parcă o dată pe Nadina
pomenind de așa ceva, dar nu i-a dat importanță
15 pentru că nevastă-sa, cînd spune lucruri d-astea, vrea
doar să-și arate mai mult disprețul pentru tot ce pri-
vește moșia. Bătrînul Iuga profită acum să întrebe
cu ton de glumă:

— La fel o fi și cu înstrăinarea proprietății Baba-
20 roaga?

Mirat de întrebarea neașteptată, Grigore totuși
răspunse cu un gest de indiferență:

— Nu știu. Se poate. Din partea mea n-are decît
s-o și vînză, dacă-i place. E zestrea ei, și-o adminis-
25 trează cum crede...

— Dar fără consimțămîntul tău știi bine că nu poate
înstrăina nimic? făcu Miron privindu-l drept în ochi.

— Consimțămîntul meu îl are anticipat! De vreme
ce Nadina a preferat să lase arendat pămîntul în
30 loc să...

— Va să zică are consimțămîntul tău? repetă
bătrînul fără să-l slăbească din ochi.

— Negreșit! Fără discuție și oricînd va dori ea!
zise Grigore ferm și susținîndu-i privirea.

— Oricui ar vinde? stăruie tatăl. Chiar țăranilor?

— O, mai ales țăranilor! făcu tînărul cu un rîs scurt, sec. Decît să am de vecin pe Platamonu sau alt asemenea boier, mai bine niște țărani flămînzi de pămînt, care așa cel puțin își vor mai astîmpăra foamea și ne vor lăsa pe noi în pace:

Parcă de mult ar fi așteptat acest răspuns, bătrînul zise deodată, fără mînie, cu glasul de imputare care știa că impresionează pe Grigore:

— Observ, dragul meu, cu mare, mare durere că demagogia ți-a strîmbat judecata cu desăvîrșire și încep să mă gîndesc cu spaimă ce se va alege de biata asta de gospodărie cînd voi închide eu ochii. Nu știu de ce, dar mereu mă ispitește amintirea lui Teofil, fie iertat, și mi-e să nu mergi și tu pe urmele lui de să se irosească toate pe aici și să rămîie numai praful și cenușa...

— Din partea asta poți fi liniștit, tată! glăsui Grigore simțindu-se în dreptul său. Iubesc și eu pămîntul cît și d-ta, te asigur, dar iubirea nu mă poate orbi să nu văd că și țăranii au dreptul să trăiască!

Acuma Miron Iuga se supără:

— Adică eu nu-mi iubesc țăranii și nu-i las să trăiască? Eu care am împărțit cu ei tot ce-am avut și le-am purtat de grijă, eu nu-i iubesc, și-i iubiți voi cari le împuiati capetele cu făgăduieli și vorbe goale! Aidaie, Grigoriță, să fim serioși!

Continuă mai potolit după o mică pauză:

— Agricultura cere experiență și experiența e categorică în privința asta: o moșie flancată de țărani e condamnată la moarte. Precis și fără apel!... Cînd vor ajunge cele două mii cinci sute de pogoane de la Babaroaga în mîinile țăranilor, aș vrea să te văd ce învoieli ai să mai poți face cu dînșii. Au să-ți ridă în nas și

să-ți dea cu tifla, băiete! Azi sînt (vru să spuie că sînt hoți, dar își aminti de Buruiană și schimbă)... sînt cum îi știm; atunci o să-și bată joc de tine și mai tîrziu o să te bată de-a binelea. Mulțimii îi trebuie stăpîn și frîu, altfel vine anarhia!

Grigore asculta și nu încerca să-l contrazică. Îi auzise de atîtea ori păreri și știa că nimeni nu i le poate schimba. Dealtfel Miron merse pînă la capăt:

— Consimțămîntul tău, în cazul de față, trebuie să fie o armă de apărare pentru noi. Consimți întrucît înstrăinarea nu va însemna primejduirea proprietății tale. Asta e ceva normal... În realitate primejdia n-ar fi înlăturată decît dacă ai face o sforțare să cumperi tu însuși Babaroaga.

Tînărul Iuga surîse, atît i se părea de ciudată ideea. Răspunse ironic:

— Nadina ar fi în stare să se răzgîndească dacă ar afla că și eu sînt amator. Ea vrea să mă zmulgă de la țară, nu să mă întărească aici... Dar de ce n-ai cumpărat-o mai bine d-ta, tată, dacă ții așa de mult?

Miron Iuga rămase o clipă mirat, parcă ar fi auzit o noutate mare. Apoi zise gînditor:

— Așa-i, Grigoriță, ai dreptate! La urma urmelor...

2

Fiindcă se arătase o vreme frumoasă, cîrciumarul Cristea Busuioc avuse grijă să tocmească lăutari ca să poată tineretul să învîrtească hora toată după-amiaza, iar seara să se veselească și bătrînii la un pahar de băutură. Era ultima duminică din octombrie. În alți ani, la data asta, era frig și zloată; acuma pe cerul senin ca vara soarele galben lucea călduț, răspîndind o lumină melancolică peste tristețea pămîntului.

Hora începea pe bătătura dinaintea cârciumii, dar se întindea curînd pînă în uliță, unde se înșirau fetele și femeile care priveau jocul. Așa, cînd se întîmpla să treacă vreo căruță — foarte rar, cîte una, două —
5 toată lumea, jucători și privitori, trebuia să se îngrămădească înapoi spre bătătură, țipetele femeilor speriate acoperînd atunci țîrîitul înflorit al lăutarilor.

Acuma hora era chiar în șosea și se legăna lin sub privirile fermecate ale femeilor și fetelor. Lăutarii,
10 numai doi (îi plătea cârciumarul care făcea economie zicînd că ori doi, ori trei, același lucru, dar să cînte bine și mereu), se frămîntau mai abitir ca jucătorii, mutîndu-se de ici-colo, îndemnîndu-se unul pe altul. Cismele flăcăilor tropoteau greu pe ulița zbicită, pe
15 cînd fetele săltau gîngăș ca niște căprioare și abia de atingeau pămîntul.

Pe băncile de lîngă pereții cârciumii odihneau cîțiva bătrîni, iar împrejurul lor, pe locul rămas slobod,
20 stăteau la sfat bărbații, ca în alte dumineci. În Amara, la cârciumă, obișnuiau să se strîngă oamenii, în sărbători, de prin toate satele ce au ținut odinioară de domeniile Iuga. A rămas așa din bătrîni cînd aci veneau toți cu toate durerile, și cei din Lespezi, și cei din Vaid
25 deei și Birlogu, întocmai ca și cei de la Gliganu sau de la Babaroaga, fără a mai pomeni pe cei din Ruginoasa, care erau în Amara ca acasă.

Serafim Mogoș, cu tîmplele cărunte și cu ochii cumînți, povestea ce-a pătimit de la jandarmi. Vorbind însă nu se uita la oameni, ci undeva departe,
30 parcă s-ar fi jeluît unui judecător drept. Un copil îl ținea de mîină și se învîrtea în jurul lui cînd încoace, cînd încolo, vesel ca un fluture alb lîngă un pom

bătrîn. Toți cunoșteau întîmplările, că doar s-a dus vestea anchetei în toate satele, mai erau de față vreo
5 trei dintre cei bătuți, printre ascultători, și totuși luau seama de jelania lui Serafim parc-ar fi auzit înțîia oară o poveste nemaipomenită sau parcă s-ar fi complăcut în evocarea unor suferințe care le răscoleau sufletele. Ignat Cercel, mai tînăr ca Mogoș de ani
10 dar la înfățișare mai bătrîn, cu priviri de cîine de pripas, se uita numai la gura lui, clătina din cap, ofta și întrerupea mereu cu aceleași vorbe:

— Păi, ce să facem, oameni buni, ce să facem?

Întreruperile aveau, fără voia lui, niște intonații atît de ciudate, durere și umilință resemnată, că oamenii îl săgetau cu priviri disprețuitoare, iar Toader Strîmbu,
15 văduv cu trei copii și fără un petec de pămînt, izbucni în cele din urmă furios:

— Ce să facem, ce să facem? (Se spăimîntă însă singur de revolta lui și urmă repede, morfolindu-și
20 vorbele.) Dumnezeu știe ce să facem...

Dealtfel și Ignat Cercel a fost bătut, acum vreo patru ani, de plutonierul care fusese înaintea lui
25 Boiangiu, tot pentru că s-ar fi furat niște lucruri de la curte, dar bătut așa de rău că a zăcut două săptămîni și a rămas cam beteag pentru toată viața.

Ca să șteargă mai bine urmele mîniei lui Toader, Leonte Orbișor, mic, cu glas ascuțit, cu fața vioaie,
30 găsi cu cale să observe împăciuitor:

— Am pătimit și eu cu Serafim și cu ceilalți laolaltă, dar mă întorc și zic: stăpînirea ce să facă dacă
e furt? Și de ce să fure munca altuia hoții?

— Așa e, vezi bine!... Să nu fure! ziseră cîțiva, dînd din cap.

Se făcu o mișcare nehotărîtă ca și cînd s-ar fi ridicat brusc o piatră de pe inimi. Și tocmai atunci Trifon

Guju mormăi întunecat, mai mult pentru sine, dar auzit de toată lumea, căci glasul lui era ursuz și pătrunzător ca și fața-i veșnic încruntată:

— D-apoi că tot munca noastră e!

5 Toți întoarseră deodată ochii spre el ca și când le-ar fi dezvăluit o mare taină sau măcar o credință intimă a tuturor. Nimeni însă nu zise nimica și chiar Trifon, care obișnuia să repete când credea că a spus o vorbă mare, acumă tăcu și lăsă capul pe piept.

10 După un răstimp de tăcere, frământată de cântecul lăutarilor și de chiotele jucătorilor, începură să vorbească cu toții deodată, fiecare despre altceva și cu alte cuvinte. Nu se mai uitau deloc unii la alții, ci numai la hora din uliță, ca și când le-ar fi fost frică de ei înșiși. Glasurile lor se împleteau și se prelungeau într-un oftat fără sfârșit.

15 Hora zburda în cerc larg, se întindea ca un șarpe, atingea cu sfichiuri alintătoare când pe femeile de pe margini, când pe bărbații din bățutura cârciumii. Bucuria jucătorilor izbucnea în frânturi de strigături, în floricele de pași ritmați. Privitorii se îmbulzeau cuprinși de aceeași veselie, parcă ar fi căutat să se topească cu toții într-o singură ființă fără griji și fără necazuri.

25 Cel mai vesel părea totuși Pantelimon Văduva și toată lumea se bucura de veselia lui pentru că el peste câteva zile trebuie să plece la oaste și cine știe când va mai avea prilejul să se veselească. El însuși gîndea la fel, deși se lăuda că vrea să se întoarcă cel puțin câprar ca și Petrică a lui Petre care are să vie acasă tocmai când el se duce. În sinea lui însă avea groază de necunoscutul vieții de soldat. A stat de vorbă cu mulți și i-a descusut; toți se mîndreau cu milităria lor și spuneau că tare-i frumoasă dar și tare grea.

Inima lui era și mai grea din pricina Domniciei, fetișcana ceea mică de șaptesprezece ani încheiați, plinuță și roșcovană, care se prinsese lîngă el în horă și se agăța acumă de brațul lui ca un lăstăruș de iederă.

5 Când se gîndea Pantelimon că va trebui să se despartă de ea și nici să n-o mai vadă cine știe cîtă vreme, îl ustura sufletul de amărăciune. El a vrut să se cunune cu Domnica înainte de a pleca la armată, cum au mai făcut și alții. S-au împotrivit însă și părinții lui, și ai ei. Ai lui sperau că are să uite pe fata lui Nacu pînă va isprăvi cu oastea și își va găsi pe urmă o pereche mai potrivită cu starea lui. Părinții ei, mai ales mai-că-sa, erau înfricoșați să nu i se întîmple ceva lui Pantelimon la militărie, cum s-a întîmplat cu bietul Florea Butuc care s-a însurat, fiind numai de opt-sprezece ani, cu Anghelina lui Nistor Mucenicu, i-a făcut trei copii și apoi s-a prăpădit prin cele regimente, iar Anghelina a rămas de ți-e mai mare mila. Și încă Anghelinei, din pricina copiilor, au trebuit să-i dea părinții lui partea ce s-ar fi cuvenit băiatului, încît femeia tot are o căsuță în care șade să n-o bată vînturile, pe când Domnica poate că n-ar apuca să facă nici copil și, într-un caz de primejdie, ar rămînea nici fată și nici nevestă, să ție de urît celor dornici de alte muieri.

25 Pantelimon, căruia inima îi juca mai sprinten decît mintea, nu umbla cu astfel de socoteli. El se gîndea numai că va pleca și nu va mai vedea ochii ei câprui și șăgalnici în care i se părea că s-au adunat toate tainele lumii și nici gurița ei fierbinte care-i făgăduia toate bucuriile. De aceea era acumă atît de vesel și de amărît, și chiuia și se sfărîma jucînd cît știa dînsul mai frumos, să-l vază și să-l audă Domnica și să-și aducă aminte că nu e flăcău în sat mai bine ca dînsul,

și să nu-l uite ori să îndrăgească pe altul. Domnica înțelegea că Pantelimon face toate de dragul ei, se simțea mândră, îi strângea mîna uneori și se mai lîpea de el, și se uita împrejur, la oameni, parc-ar fi vrut să spuie tuturor că are să-l aștepte pe Pantelimon, orice s-ar întîmpla.

Fruntea flăcăilor totuși era Nicolae Dragoș, fratele învățătorului, o cruce de voinic cu mustăcioara pana corbului, înalt și spătos, deștept și harnic cît patru. Nu-i lipsea decît o nevastă de seama lui ca să fie om întreg și fruntaș în sat. Dealtfel fata de la stînga lui, Gherghina lui Chirilă Păun, arăta că și în privința asta e înțelept. Gherghina era singură la părinți și frumusică picătură. Chirilă avea casă și cîteva petece de pămînt și gospodărie așezată aici, în Amara, dar de un an se mutase în Gliganu unde îl chemase ca logofăt arendașul grec, cu contract și cu leafă bună, lăsîndu-și averea în grija tatălui său care, deși bătuse de mult șaptezeci, era încă zdravăn și muncea la sapă mai spornic ca un flăcău.

— Foaie verde mătrăgună — Veselia nu-i a bună!

Un băiețandru începuse să chiuie așa, cu ochii închiși, ca un cocoș tînăr și fără pricepere. Pe țiganul cu vioara nu-l răbdă inima să nu riposteze pe dată:

— Foaie verde păpădie — Viața-i numai veselie — Pentru cine nu-i Ilie!

Toată hora împreună cu privitorii izbucniră într-un rîs gălăgios. Rîse și băiețandru pe care-l chema Ilie Cîrlan. Încurajat de mulțimea poporului, țiganul strigă către flăcău:

— Să nu mai zici nimic că te iau și cu cîrlanul!

Altă năvală de rîsete de răsună văzduhul. Dar hora, un lanț de trupuri înfierbîntate, continua, șerpua mai avîntată, parcă nu s-ar fi oprit nici un moment de cînd a început și nici n-ar mai vrea să se oprească niciodată.

■

În cîrciumă, așezați la o masă lungă, în fund, vreo doisprezece bărbați frunțași se sfătuiă de mulțisor și n-ajungeau să se înțeleagă, cu toate că își mai ajutau îndrăzneala și înțelepciunea cu păhărele de țuică, servite de însuși cîrciumarul Busuioc cu încrederea cuvenită unor oameni de seamă și siguri la plată. Busuioc dealtminteri lua parte și el la tocmeală, cît îi îngăduia negustoria, fiindcă era doar vorba de pămînt, iar dînsul ca orice om de omenie, tot numai pămînt visa, că și de cîrciumărit s-a apucat de nevoie și cu nădejdea să agonisească ceva, să-și mai cumpere cîteva pogoane bune și să se facă om adevărat. Luca Talabă, un bărbat cît muntele, fost primar odinioară, îi adunase pe oameni la sfat. Țăranii însă erau neîncrezători și fricoși. Se gîndea fiecare că poate să se supere boierii că umblă să cumpere moșia cucoanei și nici pămînt de muncă n-o să le mai dea, să rămîie muritori de foame. Lupu Chirițoiu, cel mai bătrîn dintre toți, cu pletele crescute pînă pe umeri și cărunte ca un fuior de cînepă melițată, cu ochii albaștri apoși, întrebă cu glas plin de îngrijorare:

— Toate bune și frumoase, măi oameni, dar ia să facem socoteala că boierul zice: nu pot să vă vînd vouă moșia, că voi n-aveți bani destui și nouă ne trebuie toți banii pe masă!

Luca Talabă, sfătos și cu o energie strălucitoare pe fața-i încă tînără, îl opri:

— Stai, moș Lupule, ține-ți firea! Păi dacă o întoarcem așa, nu mai cumpărăm noi pământ pînă-i lume! Că atîți bani n-om strînge niciodată să-i avem la chimir ca să-i vărsăm pe masă cînd or porunci boierii.

5 Apoi d-ta, că ești bătrîn, pomenita-i vreodată una ca asta?... Cine vrea să vîndă te mai îngăduie, te mai înlesnește, nu te strînge de gît cum crezi d-ta, moșule!

10 Cîrciumarul tocmai sosise la masa lor cu o litră pentru Matei Dulmanu, om tăcut și mohorît, din Lespezi. Sări îndată în ajutorul lui Luca:

— Cînd o fi la adicătelea s-or mai găsi bani și în bancă, iar boierii de la bancă te ajută dacă-i rogi frumos și cînd e vorba să cumperi moșii, că banii sînt siguri și-i scoate oricînd din moșie...

15 — Așa-i, cum spune dumnealui! Întrerupse Luca, mai hotărît, și în bancă găsim, dar pe urmă muncim, oameni buni, că muncim pentru al nostru. Deocamdată să punem de la mîină ce avem și ce-om mai putea aduna, noi, cîți sîntem și alții care-or vrea, să facem

20 arvuna, c-apoi nu ne-om lăsa noi de rușine să nu plătim!

Marin Stan, slab, uscat, cu figura ascuțită de pasăre, trăznit puțin de țuicile pe care le sorbise, strigă deodată mînios din colțul mesei unde se afla:

25 — Să punem noi mîina pe pământ, că pe urmă nici Dumnezeu nu ni-l mai ia!

Alții adăogară repede:

— Nu, nu!... Pământul înapoi nu-l mai dăm!

30 Cristea Busuioc, cîrciumarul, interveni iarăși, uitîndu-se cu dispreț la Marin:

— Ehe, credeți că boieru-i prost să vă dea pământul pînă nu se asigură de bani, ca să-l înșelați voi și pe urmă să ziceți: n-avem bani, dar moșia n-o dăm înapoi că-i a noastră măcar că n-am plătit-o... Ei, Marine,

băiete, multă țuică ai să mai înghiți pînă să păcălești tu pe boierul Miron!

5 — D-apoi că omul cu socoteală nici nu se poate gândi să ia pământul de pomană — zise și Luca Talabă dojenitor. Numai dumnealui crede așa, că vorbește din țuică.

10 Toți aprobară din cap, în vreme ce Marin Stan, zăpăcit, se uita la ei, pe rînd, parcă nu s-ar fi putut dumeri de ce s-au supărat oamenii cînd el a spus numai ceea ce credea că gîndesc cu toții.

Lupu Chirițoiu, care-și rumega aceleași gînduri, se adresă acuma lui Luca cu imputare:

15 — Măi omule, că te știam bărbat în toată firea și cu scaun la cap, apoi nu vezi tu că noi vorbim și ne tocim și ne certăm și nici măcar nu sîntem lămurii dacă moșia e de vînzare?

Luca Talabă zise aproape supărat:

20 — Așa ar fi, moșule. Dar vezi, eu știu că-i de vînzare de la Chirilă Păun care-i mîina dreaptă a grecului de la Gliganu. Ai înțeles, moșule? Ei, și grecul i-a spus lui Chirilă, uite așa cum îți spun eu d-tale: la anul schimbăm învoielile că pînă atunci, cu ajutorul lui D-zeu, am să cumpăr eu moșia cuconiței pe seama mea! Uite așa i-a spus grecul lui Chirilă... Dar, tălică,

25 moș Lupule, trebuie să ții minte, că ești mai mare ca noi și erai bărbat pe vremea aceea; n-a umblat vorba tot așa și cînd a vîndut fratele boierului Miron?

— Multe zvonuri s-au purtat ș-atunci — încuviință moșneagul. Cine să le mai ție minte pe toate?! Dar să știți, oameni buni, că boierii nu poftesc să vîndă la oameni moșiile, că dacă or avea și oamenii pământul lor, cine să mai muncească boierescul?

Cuvintele bătrînului împînziră o tăcere greoaie. Se auzeau de afară tropotele jucătorilor, scîrțîitul

viorilor și glasul lui Pantelimon Văduva chiuind năvalnic. După un răstimp apoi răsună, de la tejghea, strigătul cârciumarului către un ajutor duminecal, băiat mare și prostănac:

5 — Băă, n-auzi?... O jumătate pentru Serafim Mogoș, înțelegi?... Na, du-i-o, fire-ai al dracului de nătăfleață!

10 Glasul acesta zgârietor risipi încurcătura oamenilor și Luca, parcă și-ar fi recăpătat brusc graiul, vorbe mai tare:

— Așa ați făcut mereu și d-aia nu ne mai putem scutura de sărăcie ... Tot de frică să nu greșiți și să nu se supere boierii ați lăsat pe alții să ne ia pământurile de subt nas. Nu-ți fie frică, moșule, că oameni de muncă or găsi boierii totdeauna, numai moșii să aibă, că oamenii se tot înmulțesc, dar pământul nu se întinde ca pelteaua.

20 — Ce mai atîta vorbărie, măi oameni! strigă deodată Vasile Zidaru care tăcuse toată vremea, fiindcă ar fi avut prea multe de spus și nu l-ar fi lăsat ceilalți, răcorindu-se acuma cu un glas mai virtos ca al tuturor. Aidem să și plecăm la boierul cel bătrîn, să-l rugăm frumos și să punem mîna pe moșie!

25 Matei Dulmanu tocmai își isprăvise băutura și-și ștergea mustățile cafenii cu dosul palmei. Adăogă convins:

— Că doar dumnealui e părintele nostru și n-are să ne lase ...

30 Luca Talabă voia să facă el propunerea asta: de aceea și chemase pe oameni la sfat. Auzind acuma gîndul lui din gura altuia, avu o poticnire ca o gloabă care se opintește din toate puterile să urnească din loc căruța și e cît p-aci să vie peste cap deoarece căruța e goală. Se scărpină în ceafă, zicînd:

— Ia stați nițel, măi fraților, că nici la boier nu te poți duce ca la moară, ci trebuie să știi bine ce vrei, că dumnealui are să te întrebe și să te sucească și-apoi dacă-i sta ca prostul, are să te ocărasească și să se supere, și-atunci degeaba ne-am mai răcit gura că ne-om întoarce mai rău de cum ne-am dus!

10 Izbuti să stîrnească o nouă nedumerire pe care pe urmă nici el n-o mai putu risipi. În sufletele oamenilor se strecurase frica și lașitatea care înăbușeau dragostea de pămînt. Consfătuirea se înmuia și se lăbărța. Zădărnice încerca Luca s-o dreagă cu „stați, măi fraților, să ne înțelegem”. Vorbele oamenilor se împrăstiau și nu se loveau. Numai Marin Stan își păstrase curajul deplin și striga din cînd în cînd, răgușit, parc-ar fi vorbit singur:

15 — Pămîntu-i al nostru că noi îl muncim, tot pămîntul!

20 Cîrciumarul, văzînd că s-au încurcat lucrurile, își făcu treabă la tejghea dăscălindu-și ajutorul cu mai multă vehemență. La o masă, lîngă ușă, un jandarm tînăr, cu înfățișarea sfioasă, stătea la un pahar cu Anton Nacu, vorbind rar și uitîndu-se cu jînd afară la hora tineretului. Om prudent, Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo. Îi era teamă că jandarmul, sub pretext că privește hora, ascultă ce vorbesc țărani și are să se afle la curte, să-și găsească și el beleaua cu boierii. Cînd Marin începu să se plîngă răcnind că nu-i ajunge pămîntul, cîrciumarul se repezi la jandarm și-l întrebă foarte zîmbitor dacă nu poștește să intre în horă. Jandarmul se roși; inima îi îndemna, dar frica de plutonier îi oprea avîntul. Răspunse oftînd că nu-i place jocul și primi în schimb să-i mai aducă o măsură. Asigurîndu-se astfel din partea jandarmului, Busuioc trecu iar la masa oamenilor:

— Văd că bateți apa-n piuă și n-ajungeți la nici-o ispravă, iar Marin colea se vaită și nu-i dă prin mintea lui cea de pasăre că omul harnic nu se bocește ca muierea, ci se apucă de muncă și...

5 Marin Stan îl întrerupse minios:

— Apoi tălică-ți vine ușor să dojenești pe alții, că pământ ai, negustoria-ți merge, cu boierii ești bine, ce-ți pasă!

10 — Ce-mi pasă, vezi bine! se supără cârciumarul. Că tare-i plăcut să te slujesc eu pe tine pînă-ți întunecă țuica mințile, în loc să mă slujească alții pe mine! Dar tu ești bețiv și ticălos, Marine, și mă mir cum te rabdă dumnealor să-i faci de rușine cu prostiile tale!

— Da ce, beau din averea d-tale?

15 — Ai bea tu dacă ți-aș da, numai că...

— Ia lăsați, lăsați sfada, măi fraților, că nu ne lipsește! strigă Luca Talabă deodată, sculîndu-se. Și haidem să mergem la curte! Ce-o fi să fie!

20 Toți se ridicară, parcă energia lui ar fi șters toate șovăirile lor. Cârciumarul constată dintr-o privire rotundă că n-a rămas nimeni neplătit și zise liniștit:

— Duceți-vă cu Dumnezeu! Și luați seama la Marinică să nu vă facă vreo rușine că dînsul a cam pus-o de mămăligă!

25 Marin Stan rîse. Îi trecuse supărarea.

*

— Uite pe nea Petrică!

Un copil strigase și o femeie auzise. Întoarse capul și-l văzu și repetă:

30 — Uite pe Petrică!

Venea din sus, pe ulița zbicită, cu pălăria pe ceafă, cu lădița în spinare. Fața lui negricioasă părea mai smeadă. În ochi însă îi strălucea o bucurie mare.

Capetele se întorceau pe rînd spre Petre Petre care se apropia zîmbind. Pantelimon Văduva se desprinsese din horă și alergă înaintea lui, urmat de alți flăcăi. Jocul se sparse și toată lumea se îngrămădi în jurul celui ce sosea, cu întrebări, cu strigăte, cu mirări. Lăutarii mai continuară a cînta un răstimp, ca să-și facă datoria, apoi se amestecară și ei printre oameni.

10 Petre nu biruia cu răspunsurile. Tot satul îl iubea fiindcă era bun și liniștit și săritor la nevoie. Pantelimon îi luase lădița, să i-o ducă el pînă acasă. Stătea lipit de dînsul, apărîndu-și locul cu îndîrjire și repetînd mereu pînă ce în sfîrșit fu auzit:

— Tu vii, Petrică, iar eu azi-mîine trebuie să plec!

15 — Lasă că are să-ți ajute Dumnezeu și ție! îi spuse Petre privindu-l în ochi cu o căldură mîngîietoare.

20 Apoi schimbînd cîte o vorbă cînd cu unul, cînd cu altul, Petre ajunse în bătătura dinaintea cârciumii, între bărbații cari începură a-l descoase despre nou-tățile de la oraș. Însuși cârciumarul Busuioc, foarte curios din fire, își părăsi o clipă tejgheaua ca să afle și el cîte una alta. Fiindcă Petre vorbea mai mult despre întîmplări de la armată, Ignat Cercel îl iscodi deodată cu glasul lui tînguitor:

25 — Dar boierii de la București ce gînduri mai au cu alde noi, sărăcimea?

— Apoi cu boierii te învoiești oriunde, dacă ești supus și ascultător — răspunse Petre.

30 Răspunsul nu-i plăcu lui Ignat, deși clătină din cap aprobativ.

— Omul cît poate tot rabdă, că altfel ar trebui să-ți iei lumea-n cap! observă Serafim Mogoș amărît.

Atunci Ignat, apropiindu-se mai tare și cu glas mai scăzut, parcă n-ar fi vrut să-l audă toți, urmă:

— Despre pământuri n-ai aflat nimic, Petrică?... Pe aici se aude că Vodă vrea să împartă moșiile la oameni și că boierii nu-l lasă.

— Așa spune și Marin Vilcu de la Izvoru c-ar fi auzit de pe la fecioru-său care învață carte la Alexandria și umblă să se facă popă! adăogă Leonte Orbișor, întinzînd gîtul ca și cînd mărturia lui ar fi fost hotărîtoare.

Toader Strîmbu zise aproape cu mînie:

— De spus se spune mereu, dar vād că tot nimic nu se face! Că și la Pitești, deunăzi, cînd fusei la judecată, niște oameni se jurau că pînă-n primăvară toți trebuie să avem pămînt, că așa a dat porunci Vodă; ba s-au și supărat și m-au ocărit pentru că n-am vrut să-i cred...

Petre, întăritat puțin de scăpărările lacome din ochii tuturor, murmură:

— Se poate, cum nu... Că multe vorbesc oamenii și la București. Unii într-un fel, alții într-alt fel. Nici boierii nu știu cum ar fi mai bine și cum ar face să împace pe toți oamenii. D-aia se tot sfătuiesc și se sfădesc, iar pînă nu s-or înțelege dînșii...

— Ehe, greu îți vine să dai cînd ai de la Dumnezeu prea mult! bolborosi Ignat.

— Numai Vodă să dea poruncă și apoi n-ai grijă că și-or lua ei oamenii ce li se cuvine fie c-or vrea boierii, fie că n-or vrea! făcu iarăși Toader Strîmbu cu o flacăra aspră în privire.

Cîrciumarul Busuioc zise batjocoritor:

— Apoi dacă Vodă te-ar asculta pe tine, așa ar fi, negreșit, numai vezi că Vodă cu boierii trăiește și n-are să se certe cu boierii de dragul tău, măi Toderică!

Cîtiva rîseră, în vreme ce Leonte Orbișor spunea:

— Dacă ar ajunge glasul nostru pînă la Vodă...

În clipa aceea, prin mulțimea dimprejurului lui Petre, își croi drum cu coatele maică-sa, strigînd și plîngînd:

— Petrică, Petrică, dragul mamei și bunul mamei!... Cum mi te-a adus Dumnezeu tocmai cînd mi-e viața mai amară!... Of! bine că ți-a ajutat Dumnezeu și Maica Precista...

Îl îmbrățișă și-l sărută, lăcrimînd și bolborosind neconținut. Flăcăul îi cuprinse mijlocul cu un braț, șoptind blînd:

— Taci, mamă, taci și nu mai plînge!

Smaranda, vestejită înainte de vreme, își șterse lacrimile cu colțul basmalei și zîmbi fericită un moment. Plînsul însă o podidi iarăși îndată ce deschise gura să-l întrebe cum a venit, spăimîntată la gîndul că o fi umblat tot pe jos ori o fi flămînd. Feciorul o liniști că nu e ostenit deloc, fiindcă în gara Burdea cînd a coborît din tren, a avut norocul să întîlnească pe Ștefan Oanță care l-a adus cu căruța pînă la Lespezi, așa că a călătorit ca un boier.

— Dar hai să mai mergem și pe-acasă, mamă, că am zăbovit destul cu dumnealor — zise apoi Petre, luîndu-și rămas bun.

Pantelimon îi însoți, cu lădița. Casa lor era din jos de curte, aproape de capul satului înspre Ruginoasa. Îndată ce se depărtară puțin de horă, Petre întrebă:

— Marioara pe unde-o fi, mamă, că n-am zărit-o printre fete?

Pe cînd Smaranda îi spunea că pe Marioara a luat-o la curte mătușă-sa Profira, bucătăreasa, și are simbrie bună și muncă ușoară, Pantelimon își aduse

aminte că, de dragul lui Petrică, a uitat pe Domnica. Din urmă se auzea iar cântecul lăutarilor, semn că hora reîncepuse.

Pe lavița de lângă poarta ogrăzii, la sediul postului de jandarmi, plutonierul Boiangiu ședea de vorbă cu receptorul Constantin Bîrzotescu, lung, slab, deșirat și spînat. Petre scoase pălăria, salutînd militărește:

— Trăiți, don plutonier!

— Veniși, Petre? răspunse Boiangiu prietenos.

Petre se apropie respectuos, îi spuse cum domnul căpitan i-a dat drumul cu cîteva zile mai înainte fiindcă s-a purtat bine și n-a avut nici o pedeapsă. Plutonierul îi mai puse cîteva întrebări, mai oftă după viața de la București, unde a petrecut și el de vreo două ori înainte de a se însura, și apoi strigă către Pantelimon:

— Uite-așa să te porți și tu, băiete, ca dînsul, nu să-mi umbli cu rebeliuni!

Îl amenință, rîzînd, cu degetul, apoi strînse mîna lui Petre:

— Într-un ceas bun!

3

— Ia s-auzim, măi băieți, ce vă doare? zise Miron Iuga către țărani care, cu capetele goale, îl întîmpinaseră cu respectuoase „sărut mîna“.

Oamenii se uită o clipă unii la alții, îndemnîndu-se. Pe urmă Luca Talabă spuse tare lui Lupu Chirițoiu:

— Începe tălică, moș Lupule, că ești mai mare și mai iscusit la vorbă!

— Scurt, moșule, că-i răcoare și-s îmbrăcat subțirel! făcu Miron nerăbdător, întrerupîndu-l curînd pe bătrînul Lupu care o luase de la Adam.

Atunci Luca, încurajat, interveni simplu:

— Așa-i, boierule! Vorba multă-i sărăcie... Vrem să cumpărăm noi moșia cuconiței ca s-o muncim fiecare cît ne-o veni partea. Și venirăm la d-voastră să ne rugăm să ne ajutați și să vă fie milă de...

— Că doar d-voastră sînteți părintele nostru! făcu Matei Dulmanu liniștit, parcă ar fi avut siguranță că prin vorbele acestea l-a și înduplecat.

— Altfel nu-i chip să mai trăim, boierule, că prea ne-a cutropit calicia! spuse și Vasile Zidaru blînd și moale încît abia își mai recunoștea glasul.

Erau doisprezece și fiecare se crezu obligat să arunce în cumpănă cîte o vorbă sau măcar un oftat.

Miron Iuga îi privea mirat ca și cînd i-ar fi văzut întîia oară sau ar fi ascultat cuvinte străine, neînțelese. Tocmai într-un tîrziu, după ce oamenii își epuizară rugămințile, întrebă clipind repede:

— Care moșie?... (își luă seama și adăogă:) Adică da... Știu. Am înțeles.

Pe cînd spunea c-a înțeles, simțea cum i se umple sufletul de o amărăciune dureroasă. I se părea jicnitor pentru mîndria lui că înșiși țărani de pe pămînturile familiei Iuga cutează să se ofere a cumpăra frînturile moșiei care i-a hrănit generații de-a rîndul. Dacă ar fi fost după pofta inimii sale, ar fi pus slugile să-i dea pe mîna jandarmilor, să le înmoaie oasele și să le scoată din capete asemenea obrăznicie. Se stăpîni și zise rece:

— La mine degeaba veniți că eu n-am moșii de vînzare.

Oamenii se zăpăciră. Numai Marin Stan ridică glasul:

— Apoi conia nu mișcă fără voia dumneavoastră, boierule!

Luca Talabă iar prinse curaj:

— Noi pe d-voastră vă cunoaştem stăpîn şi de la d-voastră aşteptăm mila!

Miron Iuga avu un surîs dispreţuitor:

5 — Da, da... De data asta însă e mai bine să vorbiţi cu dumneaei, că eu nici nu ştiu că vrea să-şi vînză moşia... Iacă, de la voi aflu!

Țăranii, crezînd că glumeşte, zîmbiră. Boierul continuă:

10 — Dealtfel dumneaei trebuie să pice dintr-un moment într-altul. Aşa ne-a înştiinţat încă de aseară, prin telegraf, că soseşte azi cu automobilul. Chiar o aşteptăm.

Lupu Chiriţoiu bolborosi trist:

15 — Se vede, conaşule, că n-aveţi poftă să ne vindeţi nouă şi d-aia ne trimiteţi la cuconiţa care nici nu ne cunoaşte, nici n-o cunoaştem... Le-am spus eu oamenilor înainte de a porni încoace, dar n-au crezut. Acu, iată, să bage la cap!

20 Iuga se ofuscă, tocmai fiindcă moşneagul îi cetise în suflet. Zise răstit:

— Eşti cărunt, Lupule, şi ai minte de vrabie!... Doar n-aţi vrea să vă vînd eu o moşie care nu-i a mea?

Luca sări îndată împăciuitor şi cu glas supus:

25 — Acu nu vă mai supăraţi, conaşule, şi iertaţi-ne, că noi sîntem proşti şi nu ştim bine rînduielile. Ne-om duce şi la cuconiţa cînd va aduce-o Dumnezeu, şi om stărui şi ne-om ruga, c-ar fi păcat să ne ia alţii pămînturile pe care le muncim tot noi din moşi-stră-moşi. Că sîntem nevoiaşi de te miri cum mai răsufăm dacă n-avem pămînt destul...

30 — Destul nu-i niciodată! zise Miron Iuga mohorît, adăogînd după o pauză: Dar pînă acuma cum v-aţi ajuns?

— Am tot răbdat, conaşule! strigă Marin Stan. Şi tot mai rău ne-am scufundat în sărăcie, dacă n-avem pămînt...

5 — Pămînt, pămînt! mormăi Iuga. Cei din bătrîni nu rîvneau la pămînturile boierilor şi au trăit mai bine.

— Alte vremuri erau pe atunci, conaşule! zise Vasile Zidaru.

10 — Am fost robi, boierule! strigă iar Marin Stan. Luaţi-ne iar în robie că poate aşa o fi mai bine de noi!

— Ba v-aţi învăţat să umblaţi numai cu cerşitul! strigă Miron Iuga, enervat puţin de stăruinţa ţăranilor.

15 — D-apoi noi ne-am tot rugat şi ne rugăm, că atîta putere avem, făcu foarte umil Lupu Chiriţoiu. Cu rugăminţile nădăjduim şi noi să dobîndim mai multă milă!

20 Văzînd străfulgerările flămînde care răzbăteau prin obișnuita plecăciune a privirilor lor, bătrînul Iuga avu pentru întîia oară impresia că oamenii aceştia, pe care i-a socotit totdeauna credincioşi, îi sînt vrăjmaşi în inimile lor. Îi păru rău că i-a primit şi mai ales că le-a îngăduit să se întindă la vorbă. Dar fîşi da seama că nu mai poate drege greşala cu răul.

25 Murmură morocănos:

— Aide, lăsaţi gura c-aţi trăncănit destul! Nu mai aveţi nici ruşine nici bunăcuviinţă...

30 Apoi îi măsură pe rînd, încet şi rece, şi pe toate feţele citi limpede aceeaşi dorinţă mare. Privirile lor stăruitoare îl frigeau. În tăcerea neliniştită răsună atunci deodată aspru, prelung: „Huo, boală, fire-ai a dracului!” Un argat adăpa vacile. Erau în ograda conacului. Cîrduri de galiţe scormoneau şi ciuguleau. O găină începu a cotcodăci sîcîitor.

— Aşa, măi oameni! zise Miron liniştit, ca şi când înjurătura argatului l-ar fi smuls dintr-o toropeală. Să vorbiţi cu conişta dacă n-o să vă luaţi seama, că dumneaei e stăpîna moşiei. Dealtfel mă bate gîndul s-o cumpăr mai bine eu...

— Aoleu! Apoi atunci degeaba ne mai străduim noi! făcu Luca Talabă speriat.

— Ba de ce? continuă boierul. Luptă dreaptă. Vreţi voi pămînt, dar vreau şi eu. Şi mai drept ar fi s-o cumpăr eu moşia, că a noastră a fost, trup din trupul pămînturilor mele. Tu, Lupule, trebuie să-ţi aduci aminte, că ai muncit în tinereţe la noi, când trăia tata?... Aşa e cinstit, măi băieţi! Boierul să cumpere de la voi, nu voi de la boier!

Cîţiva încercară să mai spună ceva, dar Miron Iuga îşi pierdu răbdarea:

— Acum hai, plecaţi! Am isprăvit. Că voi nu ştiţi ce-i omenia!

Ţăranii mormăiră „sărut mîna” şi se cărăbăniră spre poartă. Îndepărtîndu-se, Lupu Chiriţoiu le spuse aşa încît să audă şi boierul:

— Are dreptate dumnealui, că moşia una a fost de la Izvoru pînă la Şerbăneşti. Că-mi aduc bine aminte că odinioară...

În acelaşi timp însă Matei Dulmanu bufni printre dinţi cu ură înăbuşită:

— Nu-l mai satură Dumnezeu de moşii, mînca-l-ar viermii să-l mănînce!

Miron Iuga rămase pe loc ca un stîlp. Se uita după dînşii şi nu mai auzea nici cîrîitul găinilor, nici răgetul unei vaci care-şi chema viţelul despărţit. Prin creieri îi alerga mereu acelaşi gînd:

„Pămînt şi iar pămînt, atîta ştiu netrebnicii!”

Cînd se întoarse, în porţiţa dinspre conac, văzu pe Grigore cu Titu Herdelea. Hoinăriseră pe cîmp ca să profite de vremea frumoasă.

— Ce faci aici, tată? zise Grigore. Încă n-a sosit

Nadina?

— Nadina n-a sosit, dar i-au venit cumpărători la moşie — răspunse bătrînul.

— Ce spui? făcu tînărul mirat. Şi anume cine, cine?

Miron Iuga îl privi o clipă şi pe urmă spuse, întorcînd capul:

— Ţăranii!

4

— Dă-te jos de acolo, măi băiete, că-mi dărfmi porţiţa, fire-ai al dracului! strigă baba Ioana, bosumflată ca totdeauna, către copilul lui Vasile Zidaru care se legăna, căţărat pe ulucile porţiţei, lălăind cît îl ţineau plămîinii.

Ioana dădea de mîncare purcelului mai în fundul ogrăzii care era una cu grădina. Îi ţinea ceaunul cu lături şi-l îndemna: „Mănîncă, băieţelul mamei, hai mănîncă!” Porcul însă îşi scoase deodată rîtul din zeama de tărîţe şi trecu la celălalt ceaun gol, scormonind după rămăşiţe. Baba se supără: „Nebun eşti, ori nu ţi-e bine, măi porcule?... Na, aici, crapă, mînca-te-ar cîinii!” În vreme ce porcul îşi scufunda iarăşi rîtul pînă-n ochi în lăturile grase, cîinele cel alb, cu mari pete negre, îndrăzni să se apropie de ceaunul gol, să vază de a mai rămas ceva şi pentru el. Baba Ioana îl alungă: „Ia mai du-te dracului şi tu şi nu-ţi băga botul!” Ascultător, cîinele se retrase şi dădu din coadă fără a pierde nădejdea, uitîndu-se cu jînd şi la

porc, și la stăpînă și la celălalt cîine, o corcitură de șase luni, care sărea pe la spatele babei și hămăia arar ca un copil jucăuș.

5 Cînd văzu baba Ioana că porcul în loc să soarbă, mai mult se hîlborește, îi luă ceaunul, mormăind: „Văd că te-ai săturat și-ți arde de joacă, nebunule; și mă ții aplecată de mă dor vinele de la picioare!” Drept răspuns, purcelul grohăi mulțumit și începu să caute pe jos dacă n-o fi căzut vreo bucată mai bună.

10 Negăsind nimic, vru să plece după stăpînă-sa, dar legat cu sfoara de un pociumb, trebui să-și oprească avîntul. Cîinii însă se țineau după Ioana care, ajungînd la ușa casei, așeză ceaunurile lîngă prag zicînd: „Na, mîncăți și voi, lua-v-ar dracii!” Cel mare se repezi

15 la ceaunul gol, își dete seama c-a greșit, se strîmbă la cățelul care nimerise mai bine și, negăsind ascultare de bunăvoie, îl înșfăcă de ceafă și-l tăvăli puțin, ca să-l învețe minte, iar pe urmă se apucă de mîncare, fără să se sinchisească de chelălăiturile tovarășului mai

20 mic și nici de baba care îi probozea: „Nu vă învoiți, ai, fire-ați ai dracului!”

Copilul lui Vasile se hățănea mereu pe portiță, parcă nici n-ar fi vorbit cu el adineaori baba Ioana.

— N-auzi tu, măi drace, că-mi rupi țîțînile? strigă

25 baba mai mînioasă. Mai du-te și pe-acasă și lasă-mă să răsufli că destul mi-ați mîncat sufletul toată vara cu celălalt smintit dimpreună! Ori tu n-ai părinți să te strîngă de pe ulițe și din curțile oamenilor?

Totuși copilul nu s-ar fi speriat de mînia ei, dacă

30 nu intervenea alt glas:

— Nicule maică, vin' la mama!... Auzi tu, Nicușor?... De ce stai să te blesteme dînsa?

Vasile Zidaru ședea peste drum și avea o muieră cît un granadir și rea de gură de nimeni nu-i stătea

înainte. Copilul, bălan și durduliu, nu știa decît de frica ei; altfel toată casa îl răsfața și-i răbda orice năzdrăvăanii. Zidaru avusese trei fete și nici un băiat. De-abia după ce și-a măritat fetele a venit pe lume Nicu de-i

5 era și rușine femeii că a mai pedepsit-o Dumnezeu să nască tocmai la bătrînețe și să se trudească iar cu copil mic.

Pe cînd Nicu scobora de pe portiță și trecea drumul, baba Ioana luă din casă două oale și merse la fîntîna

10 ce se afla nițel mai încolo, lîngă casa jandarmilor, la marginea uliței. Cîinii o însoțiră voioși, grăbindu-se să miroase toate porțile și șanțurile parc-ar fi uitat ceva. Nicu, deși abia apucase să intre în curte, nu mai avu stare. Își luă biciul și porni săgeată după babă. Își aduse aminte însă că și ei au cîini și se întoarse înapoi.

15 Era o cățea albă, șchioapă de cînd o împușcase într-o noapte jandarmii, și atît de rea că o țineau ziua legată ca să nu muște pe vreun trecător. Pînă să deznoade el sfoara, Ioana se înapoia cu oalele pline. Copilul o

20 interpelă urmînd-o în ogradă:

— Ne lași să ne jucăm cu cîinii matala și cu cățeaua noastră?... Ai?... Ne lași?

Baba nu răspunse. Băiețelul se obișnuise la ea, fiindcă pînă deunăzi a ținut aci pe nepotu-său Costică,

25 tot de vreo cinci ani, negru ca un pui de țigan și ștren-gar de n-avea pereche în sat. Rămas acum singur, Nicu își găsea petrecere cînd cu cîinii, cînd cu găinile, sau cu pisica. Ioana însă îl ocăra și-l alunga, dar numai din gură, căci îi erau dragi copiii și-i plăcea să simtă

30 ființă de om pe lîngă căsuța ei, cum avusese parte toată viața.

Numai de un an stătea aici, vecină cu ograda cona-cului. Avea casa ei mare și frumoasă în ulița cealaltă, dincolo de conacul arendașului Cosma Buruiană. Acolo

și-a petrecut zilele cu bărbatul ei Ioniță Crăciun pe care l-a strâns Dumnezeu acum vreo zece ani. Nu s-a speriat însă de văduvie căci ea a purtat de grijă gospodăriei și când trăia Ioniță. El cam avusese darul beției și, ca să poată petrece fără supărare, s-a ținut tot de slujbe pe afară, ba primar, ba pîndar, ba cine știe ce, de a avut mereu leafă de cheltuit prin cîrciumi. Ioana a crescut copiii și i-a așezat pe toți bine. Feciorul a ajuns grefier la București, două fete le-a măritat după preoți, iar pe cea mai mică, pe Florica, cu Pavel Tunsu, în sat. A crezut că Florica cu Pavel îi vor fi toiagul bătrînețelor și i-a luat în casa ei, să trăiască toți împreună. O chema feciorul mereu la București, la dînsul, ca să nu se mai trudească și să fie tihnită după atîta amar de muncă. N-a vrut să se înstrăineze de pe locurile unde s-a născut și a îmbătrînit. Împlinise șaiszeci de ani, dar se simțea încă zdravănă, măcar că i se cocîrjise puțin spinarea. Se hrănea bine, nu-i lipsea ciocănașul de țuică la nici o masă, porc avea, păsări avea, porumb avea — era grăsună și voinică, nu ca alte femei de vîrsta ei.

Cînd a înțeles că nu se poate învoi cu Florica, după ce a răbdat și a înghițit șapte ani, s-a hotărît să o lase în plata Domnului și să-și înjghebeze altă gospodărie. Mai bine orice sărăcie, decît necontenită zarvă, și sfadă și inimă grea. Noroc că nu apucase să împartă toată averea copiilor și-și păstrase pe seama ei cîteva petece de pămînt, să le aibă de s-ar întîmpla ce nu dorea și ceea ce totuși s-a întîmplat. S-au despărțit anul trecut prin bună înțelegere. Ginerile a ajutat-o mai mult decît fata. Fiindcă avea locul acesta, lîngă conac, la uliță, și-a durat aici o căsuță dintr-un coșar de porumb, adus pe roate, cu doisprezece boi. Ea singură l-a lipit cu lut pe dinafară și pe dinăuntru,

l-a vărui. Un om i-a cîrpit coperișul și i-a făcut o vatră cu o închipuire de horn, un coteț pentru galițe și altul pentru purcel. Un vecin i-a dăruit două feres-truici care nu-i mai trebuiau. Numai trei ochiuri aveau sticlă; celelalte le-a astupat cu hîrtie de la popa... Florica, după ce a văzut cum s-a așezat maică-sa, s-a supărat că o face de rușinea satului. Bătrîna i-a răspuns cu puțină amărăciune:

— De, draga mamei, v-am răbdat destul...

Pe urmă s-a împăcat și Florica și, de cum s-a desprimăvărat, a trimis pe băiețelul cel mai mărișor, pe Costică, să mai stea pe la bunică-sa, să-i ție de urît și să scape de un mîncător. Copilul a necăjit-o pe Ioana toată vara și toamna, pînă deunăzi, i-a întors pe dos căsuța, strîngînd după dînsul o liotă întreagă de alți nebunatici. L-a ținut însă tocmai ca să arate că ei au nevoie de ea, nu ea de ei.

Guralivă n-a fost baba Ioana niciodată, ci mai mult morocănoasă, deși avea o inimă ca untul cel proaspăt. Mai bucuroasă boscorodea singură ori cu dobitoacele care o înțelegeau și o ascultau mai bine ca oamenii. Se mulțumea să preîntîmpine orice pornire pe sfadă cu un „fire-ar a dracului” modulat după cerințele împrejurărilor.

— Uite, maică Ioană, că ăl mare nu lasă-n pace pe cocoș! zise deodată Nicu, care voia să lege și pe cîinele babei de sfoara cățelei șchioape ca să se joace cu ei de-a caii.

— Huo, potaie, ce ai cu cocoșul! făcu Ioana fără însă a se uita, zorită cum era să pregătească mîncarea găinilor ce începeau a se aduna acasă de pe unde hoinăreau toată ziua, fiindcă începea să se însereze.

Mai trecu un răstimp pînă ce se putu așeza pe pragul casei, cu blidul mare în poală, strigînd cum făcea în fiecare seară:

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

5 Găinile și puicile veniră din toate părțile ca niște copii ascultători; se îmbulzeau și se ciocăneau la picioarele ei. Le numără. Lipseau două bătrîne și cocoșul. Deșertă blidul, goni cîinii să nu mănînce porția galitelor și porni spre uliță, chemînd mai prelung:

10 — Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

Cînd deschise portița, auzi din sus un uruit zgomotos și o trîmbiță care tutuia amenințător. Zări în marginea cealaltă a uliței găinile scaldîndu-se într-o pojghiță de pulbere, cu cocoșul lîngă ele. Strigă

15 necăjită:

— Păsărelele mamei...

Automobilul se apropia în goana mare și găinile nici nu se sinchiseau. Desperată brusc că o să dea mașina peste ele, baba se repezi să treacă, să le ferească

20

de primejdie. Nu apucă însă să ajungă decît pînă la mijlocul uliței. Șoferul răsuci aprig volanul și automobilul țîșni pe lîngă ea ca o săgeată, gata să intre în șanț ca să n-o calce. Țipete de femei izbucniră din mașină, iar de peste drum, glasul nevastei lui Vasile

25

Zidaru:

— Nicule, unde ești, că te omoară mașina!

Baba Ioana încremenise pe loc. Cele două găini fugeau cotcodăcind speriate, cocoșul însă, care stătuse să le apere, era prefăcut într-o grămăjoară de pene

30

însîngerate. Bătrîna îl luă de o aripă și îl tirî spre casă, bodogănind înăbușit:

— Fire-ar ai dracului!

Cu un viraj îndrăzneț, automobilul stopă scurt în fața scării. Grigore, care auzise zgomotul eșapamentului și semnalele sirenei, aștepta pe trepte împreună

5

cu Titu Herdelea. Șoferul închise motorul, sări jos și se repezi de deschise portierele să poată coborî boierii cotoșmăniți în blănuri, pleduri, măști și ochelari ca niște exploratori polari.

Cel dintîi, Gogu Ionescu, izbuti să se descurce din învelitori și să ia contact cu pămîntul. Stătuse lîngă

10

șofer. Era enervat și plictisit din pricina emoțiilor călătoriei. Strînse mîna lui Grigore, declarînd ursuz:

— Dragul meu, bine te-am găsit, dar să știi că pe mine nu mă mai prindeți pentru astfel de experiențe! M-am săturat!

15

— Ce s-a întîmplat, Gogule, de ești așa de supărat? Întrebă tînărul Iuga, nepricepînd nimic.

— Dacă nevastă-ta are poftă de emoții tari, să-și aleagă alți clienți, nu pe minel urmă Gogu Ionescu,

20

smulgîndu-și ochelarii de pe față.
— Gogule, ești un caraghios! strigă un glas vesel de femeie. Ți-e frică să mergi cu automobilul?... Să-ți fie rușine!

Toți rîseră, numai Gogu se înfurie:

25

— Desigur. Eu n-am temperament pentru aventuri și nici n-am chef să-mi frîng gîtul pe șosele de dragul sportului automobilistic!

Supărarea lui învioră pe ceilalți, care între timp își scoaseră măștile și ochelarii. O clipă mai stătură

30

în fundul mașinii toți trei, așa cum călătoriseră, Nadina la dreapta, Eugenia la stînga și între ele Raul Brumar. În sfîrșit, Nadina se ridică în picioare, zicînd:

— Toate ca toate, dar cu baba, adineaori, a fost serios! Dacă Rudolf n-avea prezență de spirit, ori

intra ea sub roate, ori intram și ne răsturnam noi în șanț... Bravo, Rudolf!

Șoferul zîmbi recunoscător, iar Nadina se aruncă drept în brațele bărbatului ei, continuînd cu glas convențional tandru:

— A, Grig, micule, ce dor mi-a fost de tine!

Grigore îi sărută obrazul, jenat de cuvintele ei și mai ales de felul cum le-a rostit. Numai acum recunoscuse pe Brumarul. În același moment privirea lui alunecase dincolo de mașină, pe rondul cu flori roșii, inima înflorită pe care iubirea lui o așternuse în fața cuibului Nadinei. Întinse mîna lui Brumarul, murmurînd nehotărît:

— Tu erai?... Nici nu te recunoșteam sub deghizarea asta...

Nadina interveni repede cu explicația:

— L-am cules și pe el ca să fim compania mai mare... Nu te superi?

— O, se poate? Din...

Vruse să zică „dimpotrivă“, își luă seama, se întrerupse, ocoli mașina pe la spate și, sărutînd mîna Eugeniei, o ajută să coboare. Cîțiva servitori se învîrteau să descarce lucrurile și nu știau ce să facă. Nadina observă și zise șoferului:

— Vezi, Rudolf, să nu se piarză ceva de-a conitei Jenny!

Titu Herdelea stătea de o parte foarte rușinat că nimeni nu-l băga în seamă. Grigore îl văzu, își aduse aminte de el și se grăbi să-și repare greșeala:

— Dați-mi voiele!... L-am uitat, uita-l-ar necazurile!... Să vă prezint pe prietenul și mosafirul meu Titu Herdelea!...

Tînărul se înclină surîzînd discret. Nadina îl examină o secundă și-i întinse mîna. Titu nu

se uitase bine la ea; numai atîta văzuse că e foarte frumoasă.

Eugenia îi surîse drăgălaș, zicînd:

— Ce surpriză!

— Dealtfel voi trebuie să-l cunoașteți că doar v-ați întîlnit împreună! spuse Grigore lui Gogu observînd că privește pe Titu ca pe un străin necunoscut. E cumnat cu Jenny și face poezii!

— A, da, firește! făcu Gogu apropiindu-se de tînărul Herdelea. Așa-i!... Ce mai faci?

Tot nu-și amintea de el, dar nu voia să arate că nu l-a recunoscut. Se jena să pară că n-are memorie, fiindcă asta ar fi semn de bătrînețe. Titu văzu încurcătura lui și avu un cuțit în inimă, gîndindu-se cum l-a mai invitat astă vară să vie încoace și să stea la dînsul și toată ziua numai poezii să scrie. Schimbă două vorbe și apoi Gogu se întoarse iar la Grigore:

— Puile, noi nici nu ne mai urcăm, ne ducem acasă, la Lespezi, că am și dat ordin să facă foc și să ne pregătească masa... Of, și cînd mă gîndesc că tot cu mașina trebuie să mergem!

Tînărul Iuga protestă că nu poate să nu se odihnească măcar cîteva minute, fără să mai puie cît s-ar mîhni bătrînul.

— Se vede că te-a zdruncinat rău de tot mașina dacă-ți trece prin minte să faci asemenea mojie! observă batjocoritor Nadina, adăogînd apoi simplu: Aideți înlăuntru!... Jenny dragă, te rog!... Raul!

În hall ardeau lămpile și era cald, iar dulceața aștepta oaspeții. Curînd apăru și bătrînul Iuga care îmbrățișă foarte afectuos pe Nadina:

— În sfîrșit, am mai pus și noi mîna pe tine, ștren-găriță frumoasă și nestatornică!

Ea, măgulită, îl sărută murmurînd dragălaș:

— Cine-i mai dulce și mai adorabil ca tăicuțul nostru?

5 Gogu profită să se plîngă iarăși de peripețiile călătoriei. Au avut trei pane de cauciuc și două la motor. Au omorît nenumărate găște, rațe, găini și un purcel. Erau să calce nu se știe cîți oameni și să se ciocnească cu diverse care și căruțe. Și asta se cheamă, pentru Nadina, plăcere. De vină e însă numai Grigore fiindcă
10 i-a permis să-și cumpere automobil cînd în toată țara de-abia sunt două trei duzini de descrierați cu asemenea dihanii periculoase. Nu e păcat să cheltuiesti o avere ca să plătești întîi mașina și pe urmă o leafă de profesor universitar unui pîrlit de neamț care să
15 o conducă, în loc să mergi binișor cu trenul ca toată lumea cu scaun la cap?

— *Mais, voyons, Gogule, si c'est sérieux, tu es plus que ridicule!* zise Nadina. Cred că-mi pot permite și eu o plăcere cum vă permiteți voi atîtea? Mîine-poi-mîine, cînd și bărbierii vor avea automobilul la ușa
20 frizeriei, n-are să mă mai intereseze. Azi însă un Benz solid și elegant poate să-ți dea frisoane!

— Mersi, eu renunț la frisoane d-astea! strigă Gogu cu mîinile spre tavan, stîrnind ilaritate generală.

25 Peste cîteva minute își luă rămas bun. Eugenia invită pe Titu să meargă și pe la ei, deși ei nu sînt așa de bine aranjați la Lespezi.

— Ai să ne faci plăcere — adăogă ea cu un surîs bun. Dar să nu amîi, că noi nu zăbovim pe aici mai
30 mult de cîteva zile!

— Am să viu chiar mîine! murmură Titu Herdelea fericit.

— Foarte bine!... Nu-i așa, Gogule? zise Eugenia către bărbatul ei.

— Mai încape vorbă? aprobă dînsul. Ce zici tu e sfînt!

După plecarea lor, Nadina povesti cîte ceva din vilegiatura ei prelungită, adresîndu-se însă mai cu seamă bătrînului Miron. Apoi deodată se întrerupse
5 și spuse lui Grigore:

— Micule drag, nu vrei tu să te ocupi puțin de Raul, să-i dea o cameră, să se instaleze?... Te rog, dragul meu... El e mai străin!

10 Tînărul Iuga conduse pe Brumaru. Titu Herdelea îi însoți de teamă să nu fie aici de prisos. Observase puțin pe Nadina și i se părea tot frumoasă, dar de o frumusețe care îl uluia și-l cutremura.

15 Miron Iuga rămase în patru ochi cu Nadina, o privi un răstimp atît de scrutător că ea se miră și întrebă:

— Vrei să-mi spui ceva, tăicuțule?

— Da! făcu bătrînul cu seriozitate. Am aflat că vrei să vinzi Babaroaga.

20 — A, asta e? zise Nadina cu un fel de decepție. Te interesează?

— Trebuie să-ți închipui cît de mult — răspunse Miron. Poate c-aș cumpăra-o eu.

25 — Bine, să stăm de vorbă! surîse Nadina. Deși nu-mi place să fac afaceri cu rudele, dar tăicuțul drag merită o excepție. Vrei o arvună de la mine? Uite!

Îl sărută pe amîndoi obrazii. Bătrînul îi luă capul în mîini, o privi în ochii lunecoși:

— E foarte serios, Nadino!

30 — Evident! confirmă ea cu același surîs indiferent.

Miron Iuga nu era tocmai mulțumit cu răspunsurile ei. I se părea că prea a luat în glumă propunerea lui. Poate că pentru ea vînzarea unei moșii n-are importanța unei tranzacții serioase, dar se mai poate să

fie și un fel de a se strecura... Se retrase ca s-o lase să-și odihnească puțin și ea oboseala drumului. Astfel Grigore, când se întoarse, o găsi singură, într-un fotoliu, cu ochii închiși, parc-ar fi dormitat.

5 — De ce l-ai adus aci pe ăsta? îi zise el cu impu-
tare, observînd că e trează.

— Care ăsta? se miră ea. Apoi rîse scurt, ironic:
Pe Raul?... O, o!... Iar ești gelos, Grig? Nu te mai
vindeci de boala asta urită?

10 Se sculă, întinse brațele în lături ca și când ar fi
așteptat o îmbrățișare. Corpul ei zvelt și nervos avea
o vibrație nevăzută care răspîndea împrejur moleșală
și ispită. Se uita la Grigore cu niște ochi blînzi în care
palpita o neastîmpărare eternă. Gura ei fină șopti
15 melodios:

— Prostule mic... Nu mă mai iubești?

Bărbatul respira aerul ei, căuta să reziste și își
dădea seama că se pierde. Îi trecu prin gînd cu o ful-
gerare dureroasă că-și bate joc de el. Pe urmă i se
20 topiră toate gîndurile în minte într-o singură dorință
stăpînitoare. Ea se apropiase și-și lipise corpul de el
cu brațele mereu răsirate. Nu mai vedea decît ochii
ei, gura ei, sîinii ei. O cuprinse brusc de mijloc și o
răsturnă pe fotoliu, acoperind-o cu sărutări lacome.
25 Nadina îi murmură la ureche cu același glas:

— Nu aici... Nu vreau aici...

Îi alunecă din brațe. Apoi îl luă de mînă. Și el o
urmă ca un cîine credincios.

6

30 A doua zi, îndată după dejun, Titu Herdelea se
retrase să se pregătească pentru plecarea la Lespezi.
Toată noaptea își făcuse planuri, iar dimineața le-a

aruncat ca fiind inutile. De la Gogu Ionescu nu mai
avea nimic de așteptat. Dacă nici măcar nu l-a recu-
noscute?

5 Își amintea el, de când a venit, că satul Lespezi
e aproape de tot, cam distanța dintre Pripas și Jido-
vița pe care o făcea odinioară în fiecare zi de cîte două
și trei ori. Pentru orice eventualitate vru să întrebe
pe logofăt. În ograda conacului dădu peste un flăcău
care i se păru cunoscut și care scosese pălăria zîm-
bind.

10 — Ce faci pe aici, domnule căprar? zise Titu adu-
cîndu-și aminte deodată de Petre Petre de la cismarul
Mendelson.

15 — Iacă sosii și eu acasă ieri și am mai venit pe la
curte — răspunse Petre.

Tînărul Herdelea îi dădu mîna. Flăcăul se oferî
bucuros să-l conducă el pînă la Lespezi fiindcă tot
n-are nici-o treabă. Subt pretext că umblă să se inte-
reseze de despăgubirea ce o făgăduise boierul cel bătrîn
20 pentru accidentul cu pădurea din iarna trecută, venise
să vază nițel pe Marioara. Din pricina mosafirilor și
mai ales a Nadinei însă la curte era zarvă mare și
toate fetele alergau și zoreau ca sfîrlezele, încît de-abia
a putut schimba două vorbe cu Marioara. Era mul-
țumit și cu atîta. Dăduse ochii dealtfel și cu boierul
25 Miron, care l-a lăudat că s-a purtat vrednic la oștire.

Pe drum, din vorbă în vorbă, Petre se răcori tîn-
guindu-se că ar vrea să se așeze și dînsul, că biata
Marioara destul l-a așteptat doi ani, dar nu știe dacă
se va putea înlesni să facă nunta în iarna asta, că
30 o nuntă costă bani mulți și nici fata n-are, nici el.
Titu Herdelea, fără să vrea, își aduse aminte de Ion
al Glanetașului care tot așa se plîngea de sărăcie.

Îl mîngîia cu cîte o vorbă, cum se pricepea, mai mult ca să zică ceva.

— Dar poate că s-or îndura boierii să ne dea pămînt; că așa se aude — zise Petre uitîndu-se la el întrebător, ca și cînd s-ar fi agățat de un fir de nădejde.

— Cum să vă dea boierii? se miră Titu. De pomană? Să împartă cu voi moșiile?

— Apoi da, că dumnealor au prea mult și noi n-avem deloc, făcu flăcăul. Dealtminteri am auzit și la București pe mulți boieri că trebuie să se împartă moșiile la oameni, că nu-i drept ca tocmai oamenii să n-aibă pămînt, care îl muncesc.

Tînărul Herdelea clătină din cap:

— De, bine ar fi să fie cum zici, dar eu, îți spun verde, nu cred. Nimeni nu împarte de bună voie cu alții ce are. D-ta ai împărți, spune drept?

— Așa-i, nici vorbă — murmură Petre abătut. Dar atunci noi trebuie să pierim, că nu mai putem duce povara.

Merseră cîteva clipe tăcuți, apoi flăcăul urmă parcă l-ar fi chinuit un singur gînd:

— Dacă dumnealor nu se îndură de bună voie, cine poate să-i silească?... Noi n-avem nici-o putere...

Titu observă decepția tovarășului său de drum, îi părea rău că i-a sfărîmat o speranță și nu știa cum s-o dreagă. Din fericire ajunseră în Lespezi și astfel putu schimba vorba:

— A, dar e aproape de tot... Nici n-apuci să pornești și ai sosit!

Dintr-o ogradă le ieși în cale, grăbit și important, un om în capul gol, cu părul lung și încîlcit, cu o bărbuță cafenie rară, cu niște ochi mari negri foarte vii, îmbrăcat cu un suman larg cenușiu care-i ajungea pînă la genunchi, desculț și cu o traistă vărgată în băț.

Se adresă lui Titu parcă l-ar fi pîndit de mult, cu un glas limpede, cu privirea arzătoare:

— Nu trece nepăsător, boierule, că s-apropie ziua judecării și are să-ți pară rău că n-ai ascultat glasul. Trîmbițele dreptății sună și oamenii nu le aud, că și-au astupat urechile cu noroiul păcatelor. Și vor veni călăreți cu săbii de foc pe armăsari albi, iar oamenii se vor minuna și nu vor pricepe că i-a trimis Dumnezeu să pedepsească lumea cea plină de rele...

Titu asculta năvala de vorbe, uluit mai ales de înfățișarea omului. Petre îl ostoi:

— Lasă, măi nene Antoane, că dumnealui n-are vreme de brașoavele tale!

Omul se încăpățîină:

— Nu-s brașoave, măi Petrică! Numai cei nepriecuți nu pot pătrunde rostul cuvîntului, că eu nu vorbesc din capul meu, ci vorbesc după poruncile celui care știe toate cîte sînt și nu sînt!

— Bine, bine, rămîi sănătos! făcu Petre pornind înainte cu Herdelea și spunîndu-i pe urmă că Anton e un sărman care a fost călugăr pe undeva, s-a smintit, a fugit din mănăstire și acuma, de ani de zile, propovăduiește năzdrăvăanii și trăiește din mila oamenilor.

Conacul din Lespezi era bătrîn, modest și prietenos. În curtea largă, înconjurată de acareturi, stătea stîngheră o cabrioletă cu un cal negru. Titu Herdelea recunoscuse pe fiul arendașului Platamonu, pe care-l întîlnise deunăzi cu învățătorul Dragoș. Tînărul îi spusese că e aici cu tatăl său care a venit la Gogu Ioanescu, proprietarul moșiei. El n-a vrut să intre pentru că îl plictisesc conversațiile de afaceri. Între timp Petre se înțelese cu Ileana să vestească pe boieri că a

sosit un domn de la Amara. Și numaidecît fetișcana pofti pe Titu în casă. Eugenia îl primi drăgălaș:

— Ai venit?... Ce bine-mi pare!

5 Într-adevăr se bucura. Avea acum douăzeci și cinci de ani și era măritată de patru. Gogu Ionescu o iubea ca și în prima zi și îi îndeplinea toate dorințele, dar avea aproape de două ori vîrsta ei. Eugenia nu-și permitea nici măcar să se gîndească la alți bărbați, socotind că datorește soțului ei nu numai credință, ci și recunoștință pentru devotamentul lui fără
10 margini. Totuși simțea uneori nostalgii nelămurite pe cari nu i le astîmpăra viața mondenă cu artificiiile și convențiile ei. Nadina glumea și nu înțelegea cum poate o femeie frumoasă ca Eugenia să fie fericită cu Gogu care a ajuns să-și vopsească și părul ca să
15 pară mai berbant. În realitate Eugenia, deși își însușise felul de a fi și obiceiurile lumii în care trăia, rămăsese sufletește fata preotului Pintea de la Lechința. De aceea se simți în tovărășia tînărului Herdelea parcă
20 s-ar fi întors cîteva clipe acasă. Vorbiră despre Laura, sora lui, și despre George, fratele ei, își aduseră aminte de Sîngeorz și numai de oameni și locuri din Ardeal. Pe urmă își luă seama, zîmbi melancolic:

— Dar Gogu întîrzie cu arendașul lui... Ia să-i spunem c-ai venit!

Întredeschise o ușă. De dincolo răspunse glasul lui Gogu:

— Gata, suflete scump...

Apăru în deschizătură, văzu pe Titu:

30 — A, de ce nu m-ai vestit, puișor iubit?... Eu isprăvisem de mult cu greul socotelile și ne-am apucat să facem nițică politică!

Scutură călduros mîna mosafirului. Părea mai tînăr ca ieri și era bine dispus. Chemă dincoace și pe
5 Platamonu, îl ocări că l-a înșelat, dar îl pofti să mai stea, să ia o cafea bună, cu toate că nu merită decît pușcărie pe viață. Greul rîdea cordial, se scuză că mai are puțină treabă în sat și apoi e dator să se prezinte conitei și stăpînei Nadina. Se oferî chiar să ducă și pe tînărul Herdelea, înapoi la Amara, dacă-i face plăcere.

10 — Atunci mai zăbovește prin sat — zise Gogu jovial. Că doar n-o să îndrăznești să-mi momești oaspeții cu teleguța d-tale? Dealtfel fii sigur că Nadina nu e grăbită să-ți vază mutra, căci știe bine cît o înșeli și pe ea!

15 Conduse pe Platamonu și apoi se întoarse frecîndu-și mîinile de mulțumire:

— Ei, acumă să vedem ce mai spune poetul nostru!

20 Îl descusu cînd și cum a venit în țară, ce-a făcut aici, ce rost și-a găsit. Auzind deslușirile tînărului, se indignă, se scuză și strigă:

— Dar se poate una ca asta? Un poet ardelean să nu se poată aciui în România? Revoltător! Bietul băiat!

25 Tînărul Herdelea era mișcat de atîta interes, iar Gogu, în cele din urmă, declară patetic:

— Te rog să faci bunătatea și să nu fii amărît! Asta-i una! Iar al doilea să știi că eu, asta care mă vezi, voi avea grije ca poetul familiei noastre să se simtă acasă la el în țara românească!... Nu-i așa, suflete scump? adăogă scurt către nevastă-sa.

30 — Firește, ciripi Eugenia. Trebuie să facem ceva pentru el!

Cînd în sfîrșit reveni Platamonu să ia pe Titu, Gogu găsi un nou pretext să-l ocărase:

— Fiindcă ne-ai luat mosafirul, să știi că am să-ți scumpesc arenda!... Și spune-i conitei Nadina că mîine mergem să dejunăm la ei ca s-o învăț să-ți scumpească și ea! Uite-așa, Efialte!

7

Platamonu mîna calul, vorbea cu Titu Herdelea și cu fiul său, dar gîndurile îi rătăceau în altă parte. Nu voia să arate nici chiar iubitelui Aristide, lumina ochilor lui, cîtă zbuciumare îi pricinuia drumul acesta la Amara. De rezultatele ce le va obține depinde viitorul familiei Platamonu. Îi era drag pămîntul nu numai pentru cîștigul ce-l produce, dacă e muncit bine și cu chibzuială, ci mai ales pentru stabilitatea ce o oferă posesorului. A fi proprietar de moșie i se părea cea mai mare fericire și a fost visul lui de cînd s-a apucat de arendășie. Acuma în sfîrșit visul se apropia de împlinire. O proprietate mai frumoasă ca Babaroaga nici nu se putea. Numai la preț să se nimerească. Pe Nadina o știe veșnic în nevoie de bani. I-a avansat și el de atîtea ori. Și la proprietatea pămîntului nu ține deloc, ba o consideră o corvoadă. Ea însăși l-a întrebat astă-primăvară dacă nu-i poate găsi un cum-părător serios și a adăogat că vor sta de vorbă la toamnă, cînd el a observat modest că amatori ar fi dacă ea n-ar pune condiții prea grele, fiindcă baniș-au scumpit rău în timpurile din urmă, iar pămîntul nu mai rentează ca odinioară. Firește, făcuse aluzie că el ar fi amatorul și ea a înțeles.

Era grec născut în țară. Nu știa grecește decît vreo zece cuvinte. Dragostea pentru elenism și-a

manifestat-o botezîndu-și copiii cu nume eroice, băiatul Aristide și fata Elena. Altfel se naturalizase și spera că fiul său, făcînd politică, va ajunge deputat. De aceea cheltuia cu el să studieze dreptul și-i împlinea toate dorințele. Aristide însă nu moștenise hărnicia tatălui său. Îi plăceau mai mult petrecerile și femeile decît cărțile. Era de trei ani student și încă nu luase nici un examen, pretextînd că vrea să fie perfect pregătît.

— Noroc, noroc, cucoane! îi strigă cîrciumarul Busuioc, din prag, vîzîndu-l trecînd.

Arendașul răspunse vesel cu o glumă. Știa să vorbească după inima țăranilor și se bucura de simpatia lor mai mult ca ceilalți moșieri dimprejur. Oamenii cu necazuri întîi la grecul alergau fiindcă el nu era mîndru, îi asculta totdeauna și îi mulțumea măcar cu o vorbă bună.

Trase în ograda conacului, nu în fața castelului, ca să nu indispuie pe boieri. Avusese intenția să ia și pe Aristide la întrevvedere cu Nadina: în fața unui băiat nostim orice cucoană tînră vrea să rămîie numai fermecătoare. În ultimul moment se răzgîndi. Cine știe cum se pot întoarce lucrurile și de ce să fie băiatul de față dacă s-ar întoarce în rău?

După primele schimburi de cuvinte, Platamonu își zise că înțelept a procedat lăsînd pe Aristide pe-afară. Nadina era cu bărbatul ei și cu Raul Brumar, și îl întîmpină cu o drăgălășie care nu-i prevestea nici-o bucurie:

— Tocmai despre d-ta vorbeam... Parc-ai dat cu bobii!

Arendașul își compuse surîsul de circumstanță și-i sărută mîna. Bărbații se retraseră cu explicația că fiind vorba de afaceri... Îl pofti să șeară pe fotoliul ce-l

ocupase Raul, lângă căminul în care foşneau cu flăcări leneşe două buturugi uriaşe. Se aşeză şi ea pe celălalt fotoliu murmurînd feciorelnic:

— Aşa... Acuma putem vorbi liniştiţi!

5 Platomonu cunoştea ceremonialul. Excesul de gentileţe înseamnă că are mare nevoie de bani. Încercă să previe primejdia şi începu să-i pomenească despre recolta care... Ea îl întrerupse rîzînd:

10 — Ştiu, ştiu... Totdeauna recolta e sub prevederile cele mai pesimiste fiindcă a plouat sau a fost secetă, şi niciodată n-are preţ fiindcă s-au scumpit banii. Mai bine să-ţi spun eu ceva mai interesant!

15 Îi spuse că în cele trei luni, cît a stat în străinătate, a avut cheltuieli exorbitante, că a trebuit să facă apel şi la bărbatul ei, deşi i-a fost penibil, pentru că Grigore are amabilitatea să nu se amestece în socote-
20 lile ei şi nici ea, în schimb, nu vrea să-i ceară nimica, mai ales în cazuri cum a fost călătoria recentă, întrucîtva împotriva voinţei lui. Platomonu îşi permise să observe că dînsul a răspuns prompt la scrisoarea dum-
25 neaei şi i-a trimis cu cîteva luni de anticipaţie cîştiiul de toamnă, deşi numai biet de el ştie cum a făcut rost de o sumă atît de grea în nişte vremuri atît de nenorocite. Nadina nu se tulbură. Îi mulţumi cochet
30 şi continuă că s-a întors literalmente fără franc, ba chiar cu o datorie la fratele ei Gogu. A venit acuma la ţară, cu toate că ar fi avut mare nevoie de puţină odihnă după atîtea osteneli, numai spre a se înţelege cu el ca să-i avanseze cît mai curînd cîştiiul viitor sau cel puţin o bună parte, ca să-şi poată lichida plicti-
selile materiale.

Arendaşul suspină adînc. În loc de vînzare, arenda anticipată — bun noroc. Şi cu ce speranţe aşteptase el toamna asta?... Răspunse trist că a fost totdeauna

dornic să-i satisfacă orice pretenţii şi a făcut toate sacrificiile ca să iasă cu faţa curată. Din nefericire împrejurările nu i s-au arătat favorabile. A muncit din răsuputeri şi în zadar. E ameninţat să-şi piarză
5 şi micul capital cu care a venit pe moşiile astea. Dumneaei vrea arenda înainte, iar el n-a putut acoperi nici pe cea veche. Se oferă să-i dovedească îndată cu creionul în mînă, că oricît s-ar sforţa, nu e chip să realizeze, cu preţurile de azi, nici măcar trei sferturi din
10 arendă, fără să se gîndească la un cîştig cît de mic pentru dînsul, pe care l-ar merita, căci depune o muncă supraomenească... Nadina îşi pierdu dragălaşia o clipă. Se reculese însă repede şi surise: arendaşi sînt destui, numai moşii să fie. Platomonu confirmă că da,
15 sînt, dar depinde cum sînt. Ş-apoi cine cunoaşte meseria nu poate oferi nici jumătatea arendei pe care el a plătit-o pentru că aşa a apucat. Adevărat că prin unele părţi s-au mai urcat arenzile. Dar acolo se speculează ţaranii pînă la exasperare şi nu se ştie dacă
20 nu vor avea urmări triste. Țăranii s-au deşteptat, vor ei înşişi pămînt şi nu mai rabdă fără a crîcni înşelăciunile şi neomenia. Chiar şi pe aici, unde sînt învoieli cinstite şi nu-i păgubeşte nimeni nici cu o para, se codesc şi se frămîntă şi murmură. Ce o fi pe acolo,
25 Dumnezeu ştie...

Pe Nadina o plictisea polologia asta. Arendaşul observă şi-şi opri elocvenţa. Urmă o pauză mai lungă. Nadina îl privea cercetător parc-ar fi vrut să afle ce se ascunde sub vorbăria grecului care făcea o figură
30 blîndă, [aproape] umilă [şi mai cu seamă impenetrabilă.

— În sfîrşit! zise brusc Nadina, enervată puţin şi cu un gest ca şi cînd s-ar fi hotărît să puie capăt convorbirii.

Lui Platamonu i se păru că a întins prea mult coarda și aștepta un prilej să dea înapoi. O știa excesiv de ambițioasă și în stare într-adevăr să-și caute alt arendaș. Ar fi culmea ca, în loc să cumpere moșia, să o piarză de tot.

În momentul acesta intră Grigore. O anunță că au venit niște țărani care vreau să o roage să-i asculte și pe ei, că și ei ar dori să cumpere moșia. Nadina se ridică surprinsă:

— Dar nici n-am discutat cu domnul așa ceva!

Era încurcată. Grigore stăruia să-i primească. Sătenii sînt bănuitori și, dacă n-or auzi un răspuns din gura ei, se vor crede nedreptățiți. Nadina n-avusesese relații cu țăranii și nici nu voia să aibă. Îi socotea sălbatici și răi. După o ezitare zise dînd din umeri:

— Bine, dacă crezi tu, Grig... Dar vezi să nu-mi faci murdărie ori să-mi umple casa cu cine știe ce mirosuri!

Luca Talabă intră cu cîțiva tovarăși, aducînd o undă violentă de usturoi care cuprinse repede toată odaia.

— Aideți, spuneți conitei fără frică tot ce aveți pe inimă! îi îndemnă Grigore.

Pe țăranii îi vestise adineaori cîrciumarul Cristea că grecul a trecut spre curte să mîntuie tocmeala pentru Babaroaga. După convorbirea de ieri cu boierul Miron oamenii s-au mai sfătuit și s-au înțeles să nu se dea bătăuți, ci să stăruie și la cuconița de la București. Acuma însă erau zăpăciți, mai cu seamă că se afla de față și arendașul. Într-un tîrziu Luca Talabă, biruin-du-și sfiala, vorbea uitîndu-se drept în ochii Nadinei:

— D-apoi, conită, să nu vă supărați că am cutezat, dar noi, dacă am auzit că umblați să vindeți moșia, ne-am tot chibzuit și am socotit că de ce s-o înstrăinați,

că doar noi am muncit-o totdeauna și ne-om învrednici și noi să ...

Pe Nadina o indispusese întîi Platamonu, pe urmă mirosul de usturoi și vorbirea țăranului. Ea în realitate nu se gîndea să vînză Babaroaga. A spus astă-primă-vară arendașului c-ar vrea să scape de moșie, dar fără să fie hotărîtă și mai mult ca să zică ceva, fiindcă omul nu pleca și nu-l putea concedia nedelicat tocmai cînd îi număraseră o sumă de bani. Se pare că dintr-o vorbă aruncată a ieșit o întreagă poveste. Ieri, pe nepusă masă, socrul ei; azi, țăranii. Acuma se dumeri pentru ce s-a plîns adineaori Platamonu că e prea grea arenda. Nu-și putu ascunde un surîs ironic aruncîndu-i o privire. Ședea în același fotoliu, cu ochii la țăranii, cu o mirare încremenită pe față, care voia să-i mascheze turburarea, căci în creieri îi ardeau usturător numai cuvintele: „Uite norocul meu!”

Cînd crezu că au vorbit destul, Nadina îi întrerupse spunîndu-le că deocamdată n-are de gînd să-și vîndă proprietatea și că e mulțumită cu Platamonu care plătește cîstit și nu asuprește lumea. Oamenii se grăbiră să aprobe ca să nu se supere arendașul:

— Noi ne-am învoit totdeauna cu dumnealui, ce-i drept, nu-i păcat!

Dacă s-ar hotărî, continuă Nadina, îi va asculta și pe ei, nu-i va uita. Să nu se ia însă după zvonuri, că zvonurile le scot cei care au anume interese ori cari nu sînt cu sufletul curat. Platamonu înghiți în sec, deși ea nu se uitase la el, și nici țăranii.

Rămînînd iar singuri, arendașul întrebă blînd:

— Atunci cu mine ce faceți, conită?

Nadina răspunse simplu:

— Am să reflectez și să văd ce pot face.

Platamonu simțea că-i fuge pământul de sub picioare. Încercă să insiste: când să mai vie? Doamna ezita: nu știe câte zile mai rămîne pe aici și...

— V-ați supărat pe mine, conia? zise arendașul
5 deodată, desperat.

— O, de ce? făcu Nadina, întinzîndu-i mîna. Nu mi-ai făcut nimic. Se poate?

Coborînd treptele, Platamonu blîgui în sine amărît:

— Bine am nemerit-o, n-am ce zice! Bravo mie!

10

8

Marți după-amiazi începu o ploaie mărunță, rece. A început domol ca să ție lung, ca ploile adevărate de toamnă. Gogu Ionescu venise cu Eugenia la dejun, la Amara. A fost o masă veselă, sfîrșită cu planurile de
15 întoarcere la București. El trebuie să fie joi negreșit în Capitală. Nu poate întîrzia nici un ceas. E doar deputat, peste vreo două săptămîni se deschide Camera și în prealabil e obligat să ia contact cu amicii politici. Propuse lui Titu Herdelea să meargă cu ei, dar
20 Grigore protestă: se poate să-i răpească oaspetele? El avea de gînd să-l trimită cu Nadina, ca să nu plece singură cu Brumarul.

Mai înainte de a se așeza la masă, Grigore luase la o parte pe Gogu și pe Titu la o consfătuire intimă.
25 Cînd află Gogu despre Baloleanu, se supără. Cum își închipuie că Baloleanu va face într-adevăr un serviciu dezinteresat? Se vede că Grigoriță nu-l cunoaște, deși i-e prieten. Are să-l poarte cu vorba pînă i se va urî și va renunța?... Grigore protestă mai cu jumătate gură, adăogînd că, în orice caz, băiatul, adică Titu,
30 nu poate rămînea în vînt și că prin urmare...

152

— Uite, eu te asigur că în douăzeci și patru de ore după ce sosesc în București, tînărul va fi plasat! făcu deputatul cu emfază. Are cuvîntul meu! Și eu nu sînt Baloleanu!

5 — Evident, dacă vrei tu să te ocupi... — zise Grigore. Dar și tu ești cam lăsător, dragă Gogule, și...

— Te rog, te rog! rîse Gogu. Știu eu cînd trebuie să fiu lăsător și cînd nu!

— Ai noroc! șopti Grigore lui Titu, rămînînd pe urmă un moment în doi. Se vede că te protejează
10 Eugenia de l-a cuprins atîta energie!

Tînărul Herdelea nu scosese nici un cuvînt, ci numai ascultase cu entuziasm. Degeaba, s-a născut în zodia norocului, își zicea în gînd, încîntat. Și la masă
15 a mîncat cu poftă, iar la urmă, venind vorba de doine ardelenesti, a cîntat *Lungu-i drumul Clujului* și a stîrnit ovațiile tuturor. Pînă și Miron l-a felicitat în vreme ce Nadina, care obișnuia să strîmbe din nas cînd auzea muzică românească, îi luă promisiunea să-i cînte la București toate doinele pe care le știe...

20 Gogu cu Eugenia plecară pe ploaie. Nadina, văzînd din ușă cum răsucea firele de apă un vînt aspru, se zbîrli:

— Mi se pare că eu voi fi înaintea lor la București.
25 Bătrînul Iuga își freca mîinile mulțumit:

— Lasă, drăguțo, că asta e minunată pentru semănăturile de toamnă! Asta face multe milioane, multe de tot!

— O fi, papa, dar eu nu sufer ploaia nici la oraș!
30 La țară baremi o detest!

Grigore se schimbase de cînd sosise Nadina. Numai după ce a strîns-o iar în brațe și-a dat seama că fără ea viața lui ar fi zdrobită. Îi scuză toate greșelile, acuzîndu-se pe sine pentru ele. O femeie ca ea are dreptul

153

și chiar datorită să trăiască, să se bucure de omagiile lumii, nu să vegeteze în umbră, cum ar fi vrut-o el dintr-un egoism meschin. Rezistența ei firească el a socotit-o lipsă de atașament veritabil. I-a imputat cochetăria ca o crimă, în loc să o vadă drept ceea ce este: dorința firească de a străluci. El n-a înțeles că, prin persistența ei de a-i oferi mereu ceva nou, de a fi veșnic alta, ea căuta și izbutea să-i fie amantă și soție în același timp. Dacă el n-a fost în stare să-i admită nici capriciile cele mai obișnuite, dacă i-a făcut o vină din plăcerea de a dansa sau de-a călători!

Dealtfel și acum trebuia să se observe la fiecare moment ca să-și domine instinctele. Prezența lui Raul Brumaru continua să-l sîcîie, deși nenorocitul făcea eforturi uriașe să-și dovedească utilitatea: povestea anecdote, trîntea calambururi neroade, se interesa de creșterea vitelor și asculta ca un martir teoriile agricole ale lui Grigore, juca tabinet cu bătrînul și se tutuia cu tînărul Herdelea fiindcă observase că Grigore ține la el, căuta să învioreze pe Nadina cu glume franțuzești cînd o vedea prea plictisită... Totuși Grigore nu-l slăbea din ochi și-i urmărea discret toate mișcările, oricît recunoștea în sineși că exagerează. Se surprindea suspectînd și pe Nadina, chiar în clipele cele mai intime. I se părea că sărutarea ei n-a fost sinceră, că a rostit cutare cuvînt de iubire cu o intonație ciudată... Îi era mereu teamă că își bate joc de sentimentele lui.

Noua înflăcărare amoroasă îl îndemna să-și grăbească și el plecarea la București. Cel mai tîrziu peste o săptămînă isprăvea aici toate treburile. Încercă să momească pe Nadina să-l aștepte.

— Cred că aș muri dacă ar trebui să mai stau o săptămînă în noroaiele astea infernale! zise ea surî-

zînd. De ce nu renunți și tu o dată pentru mine la teribilele voastre afaceri? Să plecăm împreună.

Grigore făgădui că pînă duminică termină, dar pe ea n-o mai reține; nu vrea să se simtă rău; dorește chiar s-o știe numai veselă și fericită.

Hotărîră să plece joi. Ploua însă așa de urît, că Nadina a amînat-o pentru vineri. Grigore a înțeles că a fost un pretext ca să mai rămîie o noapte. Era fermecat.

Dimineața de vineri vestea o zi bună. Ploaia încetase de cu noapte. Pe uliță însă noroiul și băltoacele erau pînă la genunchi. Automobilul trase la scară, înconjurînd rondul în formă de inimă împodobit cu flori roșii tomnatice care rîdeau sub mîngîierea soarelui ieșit brusc din pînzișul de nori. Cînd se urcă în mașină, după ce se sărutase de mai multe ori cu Grigore, Nadina văzu florile și-i zise drăgălaș:

— Uite inima ta, Grig.

Printre servitorii ce se îmbulzeau să fie de folos la plecare, Titu Herdelea zări pe Petre care dădea tîrcoale curții și de dragul Marioarei, și în speranța că se va putea oploși și dînsul pe aici. După ce se despărți de Miron Iuga și mulțumi înduioșat lui Grigore, tînărul Herdelea dădu mîna și cu Petre:

— Rămîi sănătos și s-auzim de bine!

— Dumnezeu să vă ajute, conașule! răspunse flăcăul cu glas fierbinte.

Auzind glasul străin, Nadina întoarse capul. Privirea ei curioasă se încrucișă un moment cu privirea lui strălucitoare.

Mașina porni pe alea pietruită, mergînd la pas, fiindcă Grigore îi însoțea cu capul gol. Nadina, între cei doi bărbați, îi făcea bezele cu mîna înmănușată

ridicată în sus. Când ajunseră la poartă, Grigore strigă șoferului să oprească puțin. Se sui pe scară.

— Iertați-mă, vă rog mult, să spun Nadinei două vorbe la ureche...

- 5 Se aplecă peste portieră, luă în mâini capul femeiei și-i sărută bumbul urechii, șoptind:

— Te iubesc!

Nadina gînguri rîzînd cu nările în vînt:

— *Mais tu es fou, petit chéri!*

- 10 Apoi automobilul zvîcni ca un alergător de cursă. Grigore se uita după el și nu vedea decît o mîină mică plutind în aer, deasupra capetelor, ca o turturică albă.

- 15 Pe cînd mașina se depărta vertiginos împrôșcînd pînă-n marginile uliței vîrtejuri de apă turbure cu bucăți de noroi, tînărul Iuga auzi deodată un glas mînios:

— Fire-ar al dracului!

- 20 Baba Ioana, care venea pe marginea uliței, era numai noroi din cap pînă-n picioare și-și scutura hainele bombănind.

- 25 Din jos se apropia Anghelina lui Nistor Mucenicu, desculță, cu un copil la țîță și altul, de vreo patru ani, de mîină. Băiețelul, desculț, ca și mă-sa, împiedecîndu-se în poala cămășii lungi cu care frămînta noroiul, se scîncea într-una:

— Mi-e foame, mamă!

Și femeia îl ostoia, tîrîndu-l de mîină, necăjită:

— Taci, maică, taci-taci!

- 30 Mașina dispăruse cu mîina albă ca o turturică. Grigore Iuga se cutremură parcă s-ar fi trezit dintr-un vis. Nu mai auzea decît scîncetul copilului și mulcomirile femeii și mormăitul babei:

— Fire-ar al dracului!

Capitolul IV LUMINILE

1

- 5 Două zile Titu Herdelea avu să povestească ce-a pățit și cum a petrecut la țară. L-a descusut întîi d-na Alexandrescu, proprietăreasa lui, care, cînd nu vorbea de Jenică sau de Mimi, murea să afle toate despre toți și să clevească. O seară întreagă a trebuit să refere familiei Gavrilaş, iar fiul cismarului Mendel-
- 10 son, acuma civil, a venit anume să se intereseze de suferințele țaranilor și să-i explice, fierbînd de revoltă, că nelegiuirile sociale sînt atît de provocătoare încît mulțimea exasperată va fi silită să-și facă singură dreptate și atunci se va prăbuși în foc și sînge toată baraca.

- 15 Tînărul Herdelea se lăuda și se înălța, firește, dar cu măsură. Pînă nu va vedea cu ce se va alege din mondenismele astea nu îndrăznea să-și ia vînt. Îndeo-sebi despre Nadina vorbea cu mare entuziasm. I se părea ființa cea mai fermecătoare și lăsa să se înțeleagă că-l simpatizează, deși ea nu prea l-a luat în seamă și chiar în automobil abia i-a adresat cîteva cuvinte, întreținîndu-se mereu și în franțuzește numai cu Raul Brumaru.

În sfârșit duminică înainte de amiazi se înființă în strada Argintari, la Gogu Ionescu. Promisese el, ce-i drept, că în douăzeci și patru de ore îi va aranja situația, dar nu strică să-i mai aducă aminte cu prilejul unei vizite obligatorii de politețe.

— Gata! strigă triumfător deputatul. Mîine să te prezinți la *Drapelul* și să-ți începi serviciul. Întrebi de domnul Deliceanu, să nu-i uiți numele, el e directorul gazetei, și-i spui că vii din partea mea. Leafa nu e prea strălucită, dar mai tîrziu vom căuta s-o dregem.

Titu Herdelea înlemni de mirare și de bucurie. De-abia putu articula cîteva cuvinte de mulțumire și admirație. Lui Gogu îi plăcea să fie admirat. Cînd apăru și Eugenia, pe care n-o pusese în curent tocmai ca să-i ofere o surpriză, le istorisi cu mare lux de amănunte toate fazele luptei... Și-a zis: ce să se căciulească el, cogemite deputat serios, pe la *Adevărul* și *Universul*, să riște vreun refuz, cînd are jurnalul partidului?! Deliceanu i-e coleg de Cameră și prieten. Hai la Deliceanu! El, drăguț și fin, acceptă fără nici-o dificultate, dar îl trimite să se înțeleagă și cu administratorul. Hai și la el! Acolo răceală și văicăreală. Administratorul, un ovrei gras și cu ochelari de aur, îl ia cu teorii și cu cifre, că ziarul are cheltuieli formidabile și nu se vinde deloc, deși e scris superb, fiindcă cititorii de azi nu mai sînt capabili să guste verva stilistică și spiritul polemic, ci umblă numai după crime și scandaluri, că...

— După vreo oră de discuție mi-am pierdut și eu calmul! făcu Gogu cu mîndrie. M-am sculat, mi-am înfipt mîinile în buzunar și am declarat ritos: Nu vreau să știu nimic! Doresc să fiu satisfăcut, altfel!... Atîta a fost suficient. L-am dat gata. Zice: Bine, coane Gogule, dacă mă iei așa nu pot să te refuz!

Nu putea spune admiratorilor săi că atunci cînd și-a înfipt mîna în buzunar a scos portofelul și a achitat anticipat pe șase luni leafa protejatului său, suma fiind contabilizată în registre ca donație din partea d-lui deputat Gogu Ionescu.

Eugenia îl îmbrățișă și-l felicită grațios satisfăcîndu-i astfel pe deplin amorul propriu. Pe urmă amîndoi făcură urări tînărului și-l poftiră la masă într-o zi, după ce va fi luat contact cu jurnalul.

— Vezi, mai pune și despre mine cîte-o notiță din cînd în cînd! îi șopti Gogu conducîndu-l, între glumă și serios.

Titu Herdelea era nerăbdător mai întîi să cunoască *Drapelul*. Nu-l văzuse niciodată și nici măcar nu auzise despre un asemenea ziar. Colindă zece chioșcuri pînă să descopere un exemplar. Îl desfăcu îndată, îl examină cu atenție. Îl găsi idiot, gol și fad ca un discurs pare lamentar. Avu o clipă de decepție. Altceva rîvnise dînsul. Ce are a face acum? Pentru început...

Acasă se așeză să citească *Drapelul* de la titlu pînă la girantul responsabil, ca să se familiarizeze cu atmosfera. Pe cînd se lupta cu un studiu kilometric, semnat de un senator, îi bătu în ușă Jean:

— Vino, monșer, nițel, să te cunoască și soră-mea, că ți-a făcut Lenuța o reclamă de parc-ai fi moaștele de la Mitropolie!

D-na Alexandrescu, dorind să fie agreabilă familiei lui Jenică, se străduia să găsească pețitori Tanței, mai ales că bătrînii erau foarte preocupați de soarta fetei care n-avea altă zestre decît frumusețea de la Dumnezeu. Ochise deocamdată pe Titu și-l lăuda că plătește corect chiria, că nu e haimana, că umblă numai între boieri și, fiind ziarist, mîine-poimîine îl vezi deputat, cum a ajuns și Costel Petrescu, care a fost coleg cu bărbatul ei la școala militară.

— Uite ce îngeraş s-a abătut pe la noi, domnu Titu! suspină d-na Alexandrescu topindu-se de duioşie.

Tanţa roşi. Era înălţuţă, delicată şi avea nişte ochişori verzi cu luciri umede învăluitoare. Tinărul se zăpăci puţin. D-na Alexandrescu observă mulţumită şi, după câteva minute, interveni diplomatic:

— Ei, acuma noi plecăm că sîntem, vezi, şi îmbrăcaţi. Am vrut numai să o vezi şi s-o admiri. Dar lasă, nu fii mîhnit! Uite îţi promit că te luăm într-o după-amiază în familia lor şi acolo poţi pe urmă să-i faci şi curte dacă-ţi place!

Titu Herdelea reluă studiul senatorului. Dintre rîndurile plicticoase licăreau neîncetat ochii verzi ai Tanţei şi surîsul buzelor, ca o ispită neaşteptată şi cu atît mai atrăgătoare.

A doua zi se duse la *Drapelul*. Un băiat îl introduse la secretarul de redacţie. Într-o cameră vastă, singur, la un birou voluminos, un domn neras, ursuz, cu ochelarii după urechi, manevra într-un morman de jurnale cu nişte foarfeci uriaşe. Aruncă o privire spre vizitator şi îşi continuă operaţia. Cînd isprăvi, mătură jos resturile de gazete, ca să-şi libereze masa. Aflînd că Herdelea caută pe Deliceanu, zise plictisit:

— Directorul nu dă pe la redacţie decît întîmplător, aşa că greu ai să-l nimereşti. Dacă însă ai ceva pentru ziar poţi vorbi cu primul-redactor care trebuie să pice sau poţi să-mi spui şi mie!

Titu îi spuse. Secretarul strîmbă din nas:

— Mhm... Ne înmulţim mereu. Avem mai mulţi redactori decît cititori şi totuşi, dacă n-ar fi foarfecele, n-am putea ieşi. La leafă e îmbulzeală, la scris codeală. Dar asta-i treaba direcţiei. Eu mi-am declinat de mult orice răspundere...

Ca să se convingă, aruncă două cuvinte pe un petec de hîrtie şi trimise băiatul la administraţie. Răspunsul sosi prompt şi secretarul continuă:

— În regulă! Eşti angajat! Foarte bine! Poate că d-ta ai şi mîncărimea scrisului? Ce?

Încetul cu încetul se mai descreţi. Avea suflet bun. Se credea cel mai iscusit secretar de redacţie din România şi, deoarece lumea nu-l aprecia ca atare, se simţea nedreptăţit. Îi era scîrbă că trebuie să muncească mai rău ca un hamal la un ziar obscur, în vreme ce alţii, nedemni să-i stea alături, se îmbuibă şi se lansează prin redacţiile jurnalelor de mare tiraj.

Pentru că tinărul Herdelea era de „dincolo”, secretarul îl însărcină să culeagă din presa germană şi ungurească ştirile despre România şi românii subjugaţi. Îi oferii imediat un teanc impresionant de ziare virgine. Nimeni din redacţie nu cunoştea altă limbă străină decît franceza, încît n-avea cine să le citească. Poate să le ia acasă, să le răsfoiască pe îndelete. Să nu mîzgălească mult. Note concise, vibrante, asta trebuie unui jurnal viu. Din nenorocire *Drapelul*... Fireşte, ar fi perfect dacă ar putea să-i scrie şi cite un articol de fond, măcar unul pe săptămîină. Ia să încerce. L-au sastisit politicienii tîmpiţi cu colaborările constipante. Dar să nu uite că *Drapelul* e oficiosul guvernului şi deci să fie prudent, mai ales că partidul, pe lîngă şeful în funcţie, are o droaie de pretenţi la şefie care fac opoziţie clandestină şi abia aşteaptă vreo gafă ca s-o exploateze împotriva conducerii oficiale.

— Aşa, puiule! sfîrşi secretarul amical. Poţi să lucrezi şi acasă pînă te vei obişnui cu meseria. Dimineaţa însă te rog să fii aici totdeauna, că poate am nevoie de tine!

Se numea D. Roșu.

Titu Herdelea se întoarse acasă, se închise în odaia lui și începu să lucreze cu pasiune. Își zicea că de acum a i s-au deschis toate drumurile. Numai vrednic
5 să fie și să nu se descurajeze. D-na Alexandrescu plecase cu Jean la părinții lui, la o partidă de cărți cu prelungire. Era liniște desăvârșită; rareori pătrundea pînă la dînsul cîte un țipăt sau vreo sudalmă din curtea cu mulți chiriași. Spre seară, tocmai cînd terminase
10 de scris, auzi pași în antreu. Își închipui că trebuie să fie eleva lui, Marioara. Se bucură. După atîtea ore de muncă, era binevenită o ființă feminină, chiar și Marioara. Se repezi la ușă, să o primească.

— Măicuța nu e acasă? întrebă foarte natural
15 Mimi.

Tînrul răspunse surprins:

— Nu este, dar... poftim înăuntru, doamnă!...
Imediat am să...

Doamna mică și blondă avu o fluturare de surîs
20 pe buze zicînd:

— Ei, hai, fiindcă tot am venit, să vedem cuibul poetului!

Titu se aprinse, îi sărută mîna de mai multe ori și o rugă să stea cîteva clipe, să se sature măcar privind-o că de cînd a văzut-o deunăzi n-o mai poate
25 uita... Mimi îl întrerupse parcă nici nu l-ar fi ascultat sau pentru că știa dinainte ce are să-i spuie:

— În camera asta stăteam și eu înainte de a mă mărita, în vacanțe, cînd mă întorceam de la pension.
30 Pe atunci măicuța nu închiria... Cîte visuri frumoase am visat în pătuceanul ăsta!

Încurajat, tînrul stăruia să-i scoată mantoul, murmurînd într-una:

— Doamnă Mimi, te rog... Nu mușc, zău! Nu mușc. Mimi izbucni în rîs:

— Te cred, fiindcă nici nu ți-aș permite... să-mi faci semne!

5 Pe urmă, ca să-l potolească, adăogă sentimental:

— Mi-ești simpatic, dar...

Titu își pierdu cumpătul, o luă lacom în brațe și-i închise gura cu o sărutare însetată, căutînd s-o apropie de pat. Ea primi îmbrățișarea cu o gîngureală
10 mulțumită, apoi se desfăcu ușor, șoptind:

— De ce nu ești cuminte? Vrei să-mi pară rău c-am intrat?... Nu se poate acum, crede-mă! Altădată! Ai răbdare!

Își îndreptă pălărioara peste buclele aurii. Era cu
15 spatele în ușă. Spre a evita un nou asalt, puse mîna pe clanță:

— Drăguț și cuminte, înțeles?... Fug. Trecusem numai ca să știe măicuța c-am fost aici... Pe curînd, grăbitule!

20 În urma ei rămase un surîs promițător.

2

Sezonul se anunța mai bogat și mai vesel ca totdeauna. Nadina era în friguri. Avea, numai pentru
25 novembre, deschiderea Parlamentului, reprezentațiile Eleonora Duse și Férandy, în afară de concertul Paderewsky. Își adusese de la Paris cîte ceva, cînd s-a întors în țară, dar observa cu groază că, față cu multitudinea evenimentelor care-i reclamau imperios prezența, ea se afla de fapt dezbrăcată.

30 Grigore sosi de la țară cu întîrziere de cîteva zile. N-a putut scăpa de tatăl său pînă ce n-au încheiat

toate socotelile, să fie liniștiți pînă în februarie. I-a convenit și lui, mai ales că era hotărît să rămîie toată iarna în Capitală, lîngă Nadina.

— În sfîrșit! zise ea cînd îi auzi hotărîrea.

5 Imediat îl puse în mișcare să oprească loja cea mai bună pentru spectacolele fixate, specificînd că s-ar considera dezonorată pe vecie dacă s-ar întîmpla să lipsească de la vreunul. Bărbatul alergă, se osteni. Nadina vru să-l mai cruțe:

10 — Dacă te plictisesc cursele, să-l trimitem pe Raul. El e foarte abil în lucruri d-astea.

Grigore protestă că nu-l plictisesc deloc, deși îl plictiseau. Ținea să îndepărteze din preajma ei pe Raul, fără să se bage de seamă. Nu din gelozie, își zicea el, ci pentru că e prea imbecil. Noua lui iubire disprețuia gelozia. Trebuie însă să fie soț și amant, cum e și ea, ca s-o păstreze.

Nadina era prea prinsă în vîrtejul preocupărilor mondene și nu observa străduințele lui Grigore. De-
20 altfel nici în alte împrejurări n-ar fi observat. I se părea natural și obligatoriu să fie iubită. Așa a fost obișnuită de totdeauna, începînd cu tatăl ei care a idolatrizat-o și chiar azi se înviorează cînd o vede. În fond nu avea sentimente de dragoste decît pentru sine însăși. Nu-și refuza nimic, socotind că i se dato-
25 rează tot. Nici măcar plăcerile nu le putea gusta în bucuria inimii sau spre a-și satisface o tentație, ci numai pentru că îi apăreau ca atributele firești ale frumuseții ei. Niciodată n-a înșelat pe Grigore dintr-o
30 pornire de pasiune, întocmai precum nu fuma de dragul beției tutunului. Se credea obligată să facă tot ce e susceptibil să o ridice deasupra altor femei ca o statuie divină. Se contempla în oglindă îndelung, goală din cap pînă-n picioare, și se minuna cum s-au

putut îmbina atîtea forme și linii superbe într-un singur corp. Umbla goală în apartamentul ei toată dimineața ca să se poată admira în voie.

Raul Brumaru era un capriciu și o codiță, necesar
5 unei femei elegante ca un cățel sau un talisman. El ofta de mult ca și alții. În cele din urmă l-a acceptat nu din iubire ci din indiferență. Conta în lume ca un băiat spiritual și făcea figură onorabilă în suita ei. Se jena mai puțin de el decît de Grigore. Pentru soțul ei păstrase orîcicum un respect, cel puțin teoretic.
10 Față de Raul nu simțea nevoie de nici un fel de menajament sufletesc. Nici el nu pretindea așa ceva și se mulțumea cu firimiturile ospățului. Era mai ales dansatorul ei și, în calitatea aceasta, util.

Grigore avea o repulsie instinctivă de bărbații în
15 genul lui Brumaru. Îi disprețuia. Socotea sincer că Nadina se compromite tolerînd pe lîngă ea asemenea cavaleri. Se învinovătea pe sine că n-a știut să împiedece alunecarea aceasta, nu prin scene care să o fi înverșunat în perseverare, ci printr-o iubire mai com-
20 prehensivă. Dacă el ar fi știut s-o înțeleagă dintru început, nu ar fi pierdut patru ani de fericire și n-ar fi îngăduit să se creeze între ei un gol peste care acuma trebuie să clădească punți noi de comunicație.

25 În clipa cînd și-a recunoscut greșeala, în mod firesc și-a luat și hotărîrea de a repara generos tot trecutul. Nadina să fie ferită de orice tentații, nu prin abaterea lor, ci prin prezența lui gata de a le satisface. Înțelegînd acuma frămîntările ei materiale, se oferî spontan să le împlinească, găsind o explicație măgu-
30 litoare:

— Nevasta mea vreau să fie cea mai strălucitoare!

Nadina nu-și credea urechilor. Era obișnuită ca el, sub forme delicate, cu motive plauzibile, să se

dezintereseze de mondenismul ei prea costisitor. Totuși răspunse cu indiferență:

— Ești drăguț și-ți mulțumesc, dar mi-e să nu te sperie cifrele.

5 — Pentru tine nici o cifră nu mă poate speria! replică Grigore cu o privire în care ardea focul unei iubiri supuse.

10 Ce nu făcuseră în cursul căsniciei lor pînă azi, făcură acum: se consultară foarte grav despre toaletele Nadinei. Ea îi etală cele mai noi numere din revistele de modă, îi explică detalii de croială, de ștofe și de garnituri, iar el se interesa de aproape și cu toată seriozitatea parcă ar fi fost vorba de probleme vitale. Consfătuirile continuară zile de-a rîndul și Nadina
15 descoperi cu uimire că Grig are, și în materie de îmbrăcăminte feminină, un gust delicat și idei originale. Îi și zise odată:

— Credeam că numai agricultura te pasionează. Văd că m-am înșelat.

20 Grigore surîse:

— Tu ai fost adevărata mea pasiune de cînd te-am întîlnit. Trebuie să mă fi înșelat și eu cînd am putut crede altfel.

25 În zilele acestea, vreo două săptămîni după stabilirea lor în București, se anunță iar Platamonu. Nadina ezită să-l primească. Din moment ce Grigore s-a oferit să o ajute, nu mai avea nevoie imediată de serviciile arendașului, fiindcă Gogu o va mai păsuși pentru plata datoriei ce-a făcut-o la el în străinătate.

30 Platamonu își motivă mai întîi venirea în Capitală: a profitat că fiul său trebuie să se prezinte să-și facă înscripțiile la Universitate și l-a însoțit cu gândul să împrăștie nourii neînțelegerilor regretabile dintre dînsul și Nadina. Cu băiatul a isprăvit repede fiindcă se

întoarce acasă unde poate mai bine să citească pentru examenele ce vrea să le dea negreșit după Crăciun. Astfel i-a rămas timp de alergătură, s-a străduit și a încherbălit jumătate din cîștiul de primăvară și l-a adus ca să-i dovedească stăpînei că e în stare să facă
5 și imposibilul spre a fi pe placul ei. Nu cere decît o mică favoare și e sigur că, văzînd ea credința lui, nu i-o va refuza. Firește, e vorba tot despre Babaroaga. El a auzit deunăzi din gura ei că deocamdată nu intenționează să vîndă. Totuși, pentru că zvonurile
10 stăruie (de la țărani a aflat că și boierul Miron ar umbla să cumpere), îndrăznește și dînsul să se declare amator. O roagă deci ca, primind avansul pe arenda anului viitor, să menționeze că în cazul înstrăinării moșiei
15 și în cazul cînd eventual oferta lui ar fi mai avantajoasă și acceptată, suma aceasta să fie socotită în arvuna prețului de cumpărare. Pentru ea e o simplă formă, pentru el o vagă asigurare, prețioasă mai mult ca o indicație de încredere și recunoaștere a vechilor lui servicii leale.

20 Nadina l-a lăsat să vorbească în voie. Important i se părea numai că Platamonu a adus bani. De la tatăl ei știa că banii nu se refuză niciodată. Favoarea ce i-o reclama era fără obiect de vreme ce ea nici nu se gîndea să vîndă Babaroaga. Vînzarea ar fi și mai plictisitoare ca arendarea. Plictiselile au început chiar
25 numai la zvonul că ar avea de gînd să vîndă.

— De unde veniți toți să-mi scoateți în vînzare moșia? zise Nadina. Toată lumea știe că vînd și-mi face propuneri, numai eu nu știu nimic. Și poate s-ar
30 cuveni să știu și eu ceva?... Ei bine, domnule, îți spun d-tale, care ești mai de înțeles: nu vînd, categoric nu, și nici nu intenționez! E clar, precis și definitiv!

— Cu atât mai puțin vă poate deranja mica mea rugămintă! insistă Platamonu onctuos, adăogînd în sine că la cucoane nimic nu e definitiv și clar, și cum a vrut ieri și nu vrea azi, poate să vrea iarăși mâine.

5 — Atunci... — făcu ea nepăsătoare. Bine. Cum vrei. Am ținut să te previn, să nu zici mai târziu că...

Îi povesti și lui Grigore pe urmă aranjamentul cu arendașul. Nu voia să-i ascundă asemenea lucruri și îndeosebi că a primit o sumă importantă și deci cheltuiala lui cu ea va fi mai mică. Grigore îi repetă, ca
10 totdeauna, că ea e stăpînă deplină pe veniturile ei și el nu dorește să se amestece în gospodăria ei. Părerea lui însă ar fi că nu trebuia să-i dea lui Platamonu nici măcar asigurarea platonică. De ce să-și lege ea
15 mîinile pentru viitor?

Nadinei îi păru rău că i-a spus. Degeaba, Grig e tipicar și agasant. El observă neplăcerea ei și se grăbi să adauge:

— Poate că eu exagerez... Nu te supăra, Nadina,
20 te rog!... Fii veselă! Surîsul tău e viața mea!

3

— Măi Chirilă, tu nu știi carte? Păcat!... Ia vino-ncoace să-ți arăt ceva!

Într-o odăiță cu o masă de brad și cîteva scaune
25 fără spetează, unde avea cancelaria moșiei — în corpul caselor de argați — Platamonu scoase din portofelul umflat o hîrtoagă albă și o flutură sub ochii logofătului.

— Vezi tu zdreanța asta, Chirilă?... O vezi bine...
30 Uită-te!... Ei, asta e Babaroaga, băiete! strigă arendașul cu o bucurie exuberantă. Uite asta! Poți să le

și spui oamenilor, ca să știe și să nu-și mai bată picioarele de pomană pe la curte!

— S-o stăpîniți sănătos! zise Chirilă cu respect.

— Să dea Dumnezeu! mulțumi Platamonu. Am
5 muncit, Chirilă, toată viața și merit să am la bătrînețe o bucată de pămînt. Nici noaptea n-am odihnă, că tu mă știi, și alerg și mă zbat și nu mă codesc a pune osul alături de voi, nu ca alți boieri cari beau
10 cafea în cerdac și așteaptă să le vie toate de-a gata. Și totuși oamenii nu încap de mine și umblă să mă dea la o parte. Apoi asta-i drept, măi Chirilă? Spune tu, că ești om cu chibzuială!

— Oamenii nu s-au ridicat împotriva d-voastră, conașule! protestă logofătul. Dar de, boierule, nici
15 ei n-au pămînt și de aceea se tot sfarmă să cîștige.

— Nici eu nu zic să nu cîștige, s-ar putea? făcu arendașul împăturîndu-și la loc hîrtia. Să cîștige, Chirilă!... Dar tocmai moșia mea, Chirilă?

Platamonu de mult aștepta să se răcorească. I se
20 părea că țăranii au fost nerecunoscători cînd s-au prezentat Nadinei să-l concureze. Chitanța însă n-o socotea chiar așa de prețioasă cum se arăta și deocamdată o întrebuița numai pentru consolidarea prestigiului său în fața lumii lui sătești. Avea nevoie de mîngîierea aceasta și din pricina lui Aristide. Faptul că
25 băiatul a ținut să se întoarcă acasă, în loc să se bucure a petrece în București, umplea pe Platamonu de o îngrijorare cu atât mai urîtă cu cît n-o putea împărtăși nimănui, nici nevestei sale care era slabă de înger.
30 Îi era frică să nu se fi încurcat cu vreo fată de pe aici și să-și prăpădească viitorul sau să facă vreo nebunie. Aristide era extrem de discret și nu-i spunea niciodată nimic, iar lui, ca părinte, îi venea greu să-l descoase

și astfel, poate, să-l jicnească. Numai inima îl ustura și-i tremura.

Chirilă Păun ardea acuma să spuie oamenilor vestea auzită de la Platamonu. Peste săptămână nu putea
5 lipsi din Gliganu, de la curte. Numai duminică avu
răgaz să se repeză pînă acasă, în Amara, să-și mai
vază de necazuri și să-și descarce sufletul. Opri căruța
la cîrciuma lui Busuioc, unde se strîngeau totdeauna
oamenii după biserică, și se dădu jos, iar pe muiere
10 și pe fată le trimise înainte acasă. Pe afară, pe subt
streșini cîțiva mai oropsiți se fereau de ploaie și-și
spovedeau oftînd nevoile. Chirilă dădu binețe și trecu
înlăuntrul. Luca Talabă se hărțuia cu primarul în mijlocul
unei îngrămădiri de oameni care mai mult tăceau.
15 Cum văzu pe Chirilă, Luca strigă bucuros parcă i-ar
fi sosit un ajutor:

— Bine că te aduse Dumnezeu, Chirilă!... Ia hai,
că tu trebuie să știi!...

Cîrciumarul profită de ocazie să-și organizeze clien-
20 tela:

— Da de ce stați în picioare, măi creștini, și încurcați
locul de nici nu mai poate să se miște lumea?... Așeza-
ți-vă la masă, că nu vă mușcă și nici nu vă cer parale!...
Uite colea!... Haideți binișor, fraților! Hai, măi dom-
25 primar, că după tine se iau și ceilalți!

Izbuti să-i așeze și să le servească cîte ceva.

Ion Pravilă se înverșuna în gura mare, vorbind
despre Babaroaga, că nu-i drept ca unii care-s mai
înstăriți de la Dumnezeu să mai ia pămînt, iar cei săraci
30 să rămîie tot necăjiți.

— Uite-așa mă fierbe de un ceas! făcu Luca,
supărat, către Chirilă Păun.

— D-apoi că are dreptate primarul! se amestecă
iarăși Trifon Guju. Ce faci nu faci bine, măi nea Luca!

Nu, nu!... Că dacă dumneavoastră umblați să cumpă-
rați, cum o să mai împartă Vodă pămînt la oameni?

Față de murmurul de aprobare dimprejur, Talabă
întrebă aspru:

5 — Cine ți-a spus ție, măi creștine, că Vodă împarte
pămînt la oameni?

Toată lumea știe, numai voi nu auziți! răspunse
Trifon cu imputare.

— Trebuie să împartă că altfel nu mai putem trăi!
10 adăogă un glas gros și înăbușit parc-ar fi răbufnit
din adîncurile pămîntului.

Luca Talabă înțelese că mulțimea e împotriva lui
și urmă cu alt glas:

— Bine-ar fi să fie cum credeți voi, fraților, dar mă
15 tem că noi om rămînea cu vorbele și alții cu pămînturile!..
C-apoi eu dacă mă lupt, pentru mine lupt, măi Tri-
foane? Ori pentru toți?... Eu, slavă Domnului, tot mă
mai chivernisesc... Dar, zic, de ce să ia alții moșia
muncită de noi și de ce să n-o cuprindem noi, toți
20 dimpreună? Că doar n-am s-o împart eu numai cu
Marin Stan, ci cu toți oamenii de omenie care vreau să
muncească. Și cu tine, Ignate, și cu tine Trifoane, și
cu care vă poștește inima, numai să ne ajute Cel de Sus
să punem mîna pe ea... Așa-i, măi oameni buni?

25 Explicațiile fură lungi. Primarul zîmbea batjo-
coritor. Era jicnit că s-au ascuns de el. Chirilă Păun
însă se simțea rușinat. Tot îi venea să oprească pe
Luca și tot nu îndrăznea văzîndu-l atîta de încrezător.
În sfîrșit cînd îl auzi spunînd că grecul a umblat și
30 pe la București să stăruie pentru Babaroaga, socoti
momentul potrivit și îngăimă:

— A umblat și pare-mi-se că n-a umblat în zadar!

Luca își curmă brusc însuflețirea. Se apropie și
Busuioc de la tejghea să asculte.

— De ce tăcuși, bre, și ne-ai lăsat să ne tocmim și să ne sfădim, dacă grecul are hîrtia în portofel? se bosumflă chiar Pravilă după ce Chirilă le povesti ce-a aflat din gura arendașului.

5 Cîțiva mormăiră ceva pe de lături. Primarul, uitîndu-și jicnirea, făcu îngrijorat:

— De...

10 Atunci Luca Talabă, parcă uluirea i-ar fi schimbat glasul și înfățișarea, se ridică de pe scaun, fără voia lui, și vorbi printre dinți:

— Apoi nici să fim batjocoriți așa, nu ne-om lăsa!

Și alte glasuri, care mai molcome, care mai dirze, repetară:

— Nu, nu!...

15 4

20 Capitala rîdea vesel în podoaba steagurilor tricolore ce filfîiau pe clădirile principale. Calea Victoriei era presărată cu nisip fin, cenușiu. Mulțimea invadase trotuarele. Soarele galben privea indiferent printre nouri. Cortegiul regal înainta agale spre Mitropolie. Copitele escadroanelor de escortă pîrîiau prelung pe macadamul străzii. În frunte, într-o trăsură, prefectul poliției, în picioare, cu cilindrul pe ceafă, se agita țănoș, strălucitor, ca un capelmaistru răsfățat, uitîndu-se înapoi în răstimpuri.

25 Camera zumzuia discret ca un stup în ajunul roitului. Tribunele pline de doamne păreau niște straturi de flori multicolore. Briliantele licăreau ca stropii de rouă, dimineața, pe petalele catifelate. Însăși tribuna diplomatică era înflorită de uniforme de atașăților mili-
30 tari printre care miniștrii străini, în costumul inter-

național al breslei lor, făceau impresia unor rozete bătrîne și ursuze.

În incintă străluceau plastroanele, cheliile și decora-
5 țiile. Sute de mîini se întindeau și se strîngeau. În fața estradei prezidențiale era un vîlmășag de fracuri. Ici-colo cîte un reprezentant al națiunii ridica ochii spre tribune căutîndu-și invitații sau schimbînd bezele cu vreo floare zîmbitoare.

10 — Uite pe Gogu! șopti Eugenia mișcată Nadinei care avea pe figură un surîs de satisfacție.

De jos Gogu Ionescu, jovial, făcea niște semne pe care nimeni nu le înțelegea, dar la care Nadina, închi-
puindu-și că întreabă dacă e mulțumită cu locurile ce i le-a procurat, răspunse fără glas și numai din buze:

15 — Foarte bune. Mersi. Perfect. Ai fost încîntător.

Gogu dispăru printre fracuri. Peste cîteva clipe
însă apăru din nou de mîină cu Raul Brumarul care saluta de zor și spunea ceva ce nu se auzea.

20 — Dar ăsta ce caută în incintă? întrebă din spatele Eugeniei, Grigore.

— Cum ce caută? zise Nadina firesc. El nu lipsește de nicăiri. Și pe urmă are foarte multe relații încît
intră pretutindeni...

25 Deodată se făcu o mișcare în incintă. Pe ușile laterale alte fracuri se îmbulzeau înăuntru. Din dreapta intrau arhieriei, ceremonios, lucind de podoabe, din stînga în uniforme de gală, numai fireturi și strălucire, generali. Pe estradă domni gravi se înșirau în ordine. Un glas speriat răcni lîngă o ușă:

30 — Maiestatea sa regele!

O clipă de tăcere frămîntată, urmată brusc de o
răpăială furtunoasă de aplauze ce nu mai încetară
decît atunci cînd regele, luînd o hîrtie din mîna șefului

guvernului, scoase ochelarii, îi așeză tacticos pe nas și începu să citească:

— Domnilor senatori! Domnilor deputați!

5 La mai fiecare frază aplauzele reizbucneau, când mai liniștite, când mai impetuoase, și regele trebuia să se oprească și se uita pe deasupra ochelarilor la mozaicul de figuri cu privirile îndreptate spre dînsul ca mii de raze în focarul unei lentile miraculoase.

10 — ...grija mea statornică pentru propășirea țărânimii muncitoare, temelia puternică și sănătoasă a statului, de care depinde viitorul națiunii.

În ropotul aplauzelor se amestecă acuma glasul lui Grigore, uscat de emoție:

— Bravo! Bravo!

15 Nadina întoarse puțin capul spre el cu o mică privire dojenitoare.

Apoi lectura se sfîrși, ovațiile petrecură pe rege pînă la ieșire și toată lumea se urni să plece.

20 — Foarte nostim spectacol! murmură Nadina pe culoar. Nu-i așa?... Și regele ce bine a fost!

Afară trăsuri elegante, automobile zgomotoase, zîmbete multe și strîngerii de mîini. Și muzica militară a companiei de onoare cîntînd un marș marțial...

25 Cîinele lătra să se omoare. Ploua vîrtos.

— Ia ieși, măi bărbate, să nu muște cățeaua pe cineva, să mai pățim altă poznă!

30 Ignat Cercel se urni de pe laviță bombănind. Când deschise ușa spre tindă, porcul, care rîcise într-una să intre, dădu buzna printre picioarele lui în odaie. Ieși făcînd: „Acu lasă-l dracului“. În ușa tinzii strigă:

— Huo, potaie, fire-ai a dracului să fii tu cu neamul tău!

De-acolo văzu în mijlocul ogrăzii, bălăcînd prin noroi și apărîndu-se cu umbrela deschisă de cîinele ce se repezea mereu, pe perceptorul Bîrzotescu urmat, la cîțiva pași, de straja satului.

5 — Așteptași, măi Ignate, să viu eu la tine și încă pe vremea asta, ai? Nu ți-a fost milă de ostenelele mele, ai?

Țăranul uluit aruncă întîi după cîine:

— Huo, javră! Nu pricepi de vorbă!

10 Pe urmă își îndulci glasul:

— Ce să aștept, domnule, păcatele noastre! Da uite, ne ține sărăcia în brațe de nici nu ne mai lasă să răsufălăm... Că altfel veneam, vai de mine, cum să nu viu! Că doar știu destul de bine unde-i primăria și nici

15 picioarele nu mă dor, slavă Domnului.

Perceptorul ajunsese la el. Închise umbrela scuturînd-o binișor de ploaie și zicînd:

20 — La plata birului hop cu sărăcia, altfel însă dă-i cu cîrciuma! Lasă că vă știu eu, Ignate! Pe mine nu mă prostiți, degeaba. Cu voi îmi prăpădesc tinerețea și sănătatea!

— Ce cîrciumă? protestă țăranul. N-am mai pus țuică-n gură de nici nu mai țiiu minte, că unde să ne mai ardă de băut dacă...

25 — Ia lasă vorba, că n-am venit la taifas! îl întrerupse Bîrzotescu intrînd în casă.

30 Muiera încremenise lîngă vatră, cu cei patru copii lîngă ea ca o cloșcă speriată de uliu. Porcul grohăia mulțumit și ridică rîtul mirat... Perceptorul se înțepeni în mijlocul odăiței și se uită împrejur cercetător. Lung și deșirat cum era ajungea cu capul pînă în grinzile tavanului. Luă registrul de la strajă, însemnă ceva și rupse o foaie.

— Ascultă, Ignate! zise pe urmă sever. Acu ți-am scris porcul, că altceva de preț văd că n-ai. Ai auzit? Nu-l iau deocamdată, să nu zici că-s rău. Dar să nu crezi că am să te aștept mai mult de o săptămână, că nici pe mine nu mă așteaptă cei mari, și nici n-am să mai viu pe aici să-mi stric ghetele prin cele băltoace, că voi nu-mi cumpărați altele și m-ați lăsa să umblu desculț... Așa, Ignate, să vii curînd-curînd, că altfel vine porcul la mine și nici nu se mai întoarce!

Atunci femeia izbucni amărîtă:

— Aoleu, doar n-o să ne iei purcelul, domnule, să-mi rămîie copiii flămînzi, că atîta avem și-am rupt de la gura noastră să-l cresc, că vite nu putem ținea dacă nu-i nutreț și porumbul...

Bîrzotescu, parcă nici n-ar fi luat notă de existența ei, ieși plecîndu-se adînc să nu se lovească cu capul de pragul de sus. Ignat îl petrecu, după cuviință, pînă-n ogradă, abătut, bîguind mereu ca o scuză și o plîngere:

— Apoi ce să facem, dom perceptor, ce să facem?

*

Aristide Platamonu trimise servitoarea să cheme puțin pe fata logofătului, pe Gherghina. Ea are să știe să-i calce pantalonii, frumos, cu dungă, nu ca toantele astea care nu-s în stare nici măcar să încălzească bine fierul.

Era singur acasă. Bătrînul avea un proces la Costești, la judecătorie, și pusese martor și pe Chirilă Păun. Plecase cu brișca de dimineață împreună cu d-na Platamonu, luînd și pe Chirilă cu nevastă-sa. Au vrut să-l plimbe și pe Aristide puțin, dar el a refuzat. Tocmai va profita de singurătate ca să citească serios. Soră-sa se afla de o săptămînă la Pitești, într-o familie prietenă, să se mai distreze.

Gherghina intră cu sfială în camera tînărului stăpîn, împreună cu servitoarea.

— Uite, fetițo, tu ești deșteaptă și îndemînică și ai să-mi faci un serviciu...

Aristide îi explică. Fierul se încălzise. Pe masă erau întinși pantalonii alături de cîrpa udă. Izgoni pe servitoarea neghioabă să n-o vadă în ochi.

— Eu am să încerc, conașule — zise Gherghina speriată și ea de cearta servitoarei. Dar nu știu dacă am să pot bine...

Se apucă de lucru. Aristide, lîngă ea, o privea. Trupul ei mlădios era plecat ușor peste fierul de călcat. Basmăua roșie, legată la spate, îi strîngea capul și-i lăsa gol gîtul plin și puțin îndoit. Printre umăr și capul lăsat într-o parte tînărul îi vedea, sub iia subțire și descheiată, sîinii rotunzi, mărișori, cu niște sfîrcuri ca mugurii plăpînzi. Se aplecă ușor și-i atinse gîtul cu buzele. Gherghina tresări și întoarse spre dînsul doi ochi plini de spaimă.

— De ce crezi tu că te-am chemat, Gherghino? șopti Aristide, luîndu-i fierul din mînă și așezîndu-l pe un suport. Pentru astea? urmă apoi arătînd disprețuitor fierul. Pe o fată frumoasă ca tine?

Gherghina se retrăgea spre ușă cu aceiași ochi în ochii lui. El o apucă de mînă:

— Ți-e frică de mine?... Spune drept!... Se poate?... Și eu numai pentru tine n-am rămas la București, de dragul tău...

Fata încercă iar să se apropie de ușă. Atunci tînărul întoarse cheia în broască și o cuprinse de mijloc, continuînd cu același glas lacom și fierbinte:

— De ce nu vrei să rîzi nițel, Gherghino?... De ce te uiți așa? Nu, nu, nu vreau să te uiți așa!

Îi sărută gura, ochii, obrazii. Gherghina murmură:

— De ce-ți bați joc de mine, conașule?

Și simțindu-se dusă spre colțul unde văzuse canapeaua, adăogă:

— Nu vreau!... Nu vreau!... Țip!... Să știi că țip!...

5 — Nu fii proastă, Gherghino!... Nu, nu! bodogăni Aristide crîmponindu-i gura cu gura lui.

*

10 Cortina căzu în ropote de aplauze. Luminile țîșniră brusc în sala încinsă de căldură și de miros de oameni mulți. Cîteva minute urmară rechemările actorilor, apoi lumea se liniști și intrară în funcție binocurile. Nadina trona în loja ei ca un idol satisfăcut de adorația credincioșilor. Își aluneca alene ochii peste parter, schimba salutări cu cîte o lojă. După primul examen
15 sumar, spuse încet lui Grigore:

— Ai văzut? Pînă și Predelenii sînt toți în păr... Ce-o fi pățit zgîrcitul de-a cheltuit atîția bani?

— Și nici măcar n-am trecut pe la ei! zise bărbatul cu regret. Nu știam că s-au întors de la țară...

20 Începură defilările. Loja se umplu de extaz:

— A, a fost superb!... Ce mare artist!... A jucat încîntător!... Am văzut piesa și la Paris... Da, tot cu el...

Grigore profită de îmbulzeală și se repezi la loja lui Predeleanu. După primele cuvinte Tecla observă
25 cu mirare:

— Dar te-ai schimbat de tot!... Parcă ești alt om!

— Se cunoaște? făcu Grigore. Mi-e cam rușine și totuși... Sînt îndrăgostit rău!

Olga îi aruncă o privire cu un surîs ștrengăresc.

30 Tecla însă, uitîndu-se o clipă la loja Nadinei plină de o diversitate de admiratori, murmură pe gînduri:

— Ce-i drept, parcă s-a făcut mai frumoasă și mai fermecătoare...

Tînărul Iuga îi sărută mîna, recunoscător.

Cînd se ridică iar cortina și se întunecă sala, Nadina
5 șopti:

— Unde mergem după spectacol, Grig?

5 Și mai tîrziu, în momentul culminant al dramei de pe scenă, continuă cu drăgălășie:

— A descoperit Raul un local nou, absolut parizian și retras, unde nu merge decît lumea cea mai bună...
10 L-am trimis să ne rezerve o masă și să fie aici, la sfîrșit, să ne conducă. Am făcut bine?... Vine și Gogu cu consoarta lui...

— Tot ce faci tu e bine! răspunse Grigore mîngîindu-i pe furiș brațul gol rezemat de speteaza fotoliului.

15

*

Un mic restaurant de noapte, într-o străduță dosnică. Exterior modest. Înăuntru însă lumină orbitoare, lux căutat, atmosferă caldă, chelneri francezi pur-sînge și cîteva atracții senzaționale. Patronul,
20 om dintr-o familie boierească, cu nume distins, care și-a mîncat o avere imensă la Paris și din resturi a înjghebat localul de curînd, ca să aibă o ocupație, își primește clienții personal și ceremonios ca un senior pe invitații săi la o recepție selectă. Raul Brumaru, firește prieten cu proprietarul, face spiritual prezen-
25 tările. Și Nadina surîde încîntată și repetă într-una:

— *Ah, oui, c'est vraiment très chic, très parisien!*

Mica sală s-a umplut de domni în frac și doamne decoltate. Chelnerii se strecoară ca umbrele echilibrînd
30 tăvi de argint încărcate. O dansatoare spaniolă, într-un pătrat rezervat, acompaniată de o orchestră specială de chitariști spanioli, își învîrtește temperamentul cu stridente vibrații de castaniete. Orchestra mai continuă

un răstimp cu arii madrilene și sevilane, apoi dispare pe urmele dansatoarei, făcînd loc unui pianist care pre-ludează somnolent și nonșalant, pregătind intrarea unui șansonetist francez, drăguț, elegant și foarte răsfățat, 5 primit cu ovații frenetice de publicul cunoscător. Cîntărețul surîde galant în dreapta și în stînga, lumina se stinge, rămîn numai cîteva becuri albastre — e roman-ța reveriei. Urmează altele, fiecare cu lumina ei. Apoi un chelner îi oferă o chitară, lăsată pe colțul pianului 10 de un spaniol, se face lumină trandafirie și răsfățatul publicului se apropie de Nadina și cîntă înfiorat cupletul amorului fără speranță.

Aerul s-a îmbîcsit de fum și de aburi de vinuri grele. Ochii lucesc. Lumina albă tremură pe fețele obosite. 15 Glasurile bijbiie distrase...

În trăsură, îmbondorită în blană, Nadina spuse bucuroasă:

— Bine c-au început și Bucureștii să devie oraș mai civilizat, nu tot mititei și lăutari și mojicie!... 20 Nu-i așa, Grig?

— Da, sigur!

— Și șansonetistul foarte interesant! adăogă ea după o pauză. Ai văzut că numai mie mi-a cîntat?

Grigore o simțea lîngă dînsul, fericită și caldă. 25 Zise cu o voce avidă și supusă:

— Tu ești cea mai frumoasă!

*

— Tu ești, Petrică?

— Eu, eu! Hai, deschide, mamă, hai!

30 Intră. În casă era întunerec. Numai focul din vatră răsplinea un rotocol de lumină roșcată.

— Mi se pare că nici nu dormeai? întrebă Petre.

— Ce să dorm? Că pînă le-am dat de mîncare, pînă s-au culcat ei, a trecut vremea — zise maică-sa

horobăind pe lîngă foc. Dar și tu, dragul mamei, tîrziu mai vii și greu mi-e și mie că sînteți mulți și nu mai știu cum să împart ca să-ți opresc și ție, să-i satur și pe ei, of Doamne!

5 Petre se așeză pe laviță. Oftă:

— Apoi nu stau nici eu de bine și de petreceri, mamă!

Smaranda îi puse pe masă o farfurie cu mîncare. Un răstimp nu se mai auziră decît sorbiturile lui flă- 10 mînde și molfăitul fălcilor. Pe altă laviță, într-un pat și pe cuptor dormeau ceilalți copii, cu respirații grele. Pe urmă, după ce își mai potoli puțin foamea, Petre începu să-i spuie, printre îmbucături, că tot n-a izbutit să o rupă la boierul cel bătrîn nici așa și nici așa. Logo- 15 fătul zice mereu că o fi, c-o păți, că boierul se ține de vorbă cînd făgăduiește, că lui i-a spus atunci, astă iarnă, să plătească boul, dar n-a spus să nu oprească datoria...

— Așa m-a purtat și pe mine de au trecut săptă- 20 mînila și lunile, că în curînd se împlinește anul de cînd s-a prăpădit bietul tatăl-tău! bolborosi femeia cu glas lăcrimat.

— Ei, dar de lăsat nu mă las să știu de bine că se 25 întîmplă orice! făcu flăcăul hotărît. Nu las că-i dreptul nostru și nu cerem de pomană, că taica pentru dînșii a muncit pînă l-a luat Dumnezeu...

Sorbi ultimele linguri din farfurie. Tăcu îndelung. Se uita la flăcările roșii ce filfiau în vatră cu un dudit 30 leneș. Apoi cu glas mai molcom zise iarăși:

— Rabzi, rabzi și oftezi pînă nu mai poți ș-apoi...

Iar tăcu și, după un răstimp, urmă gînditor:

— Că spuneau și oamenii și se sfătuiau cum să mai facă și ce să facă? D-aia am și întîrziat așa...

Se întrerupse parcă și-ar fi adus aminte, și întrebă:

— Da de ce nu aprinseși lampa, mamă? Ori nu mai e gaz?

— Ba mai e nițel, dar ziceam că e destulă lumina focului...

5 Petre dădu din cap, apăsînd:

— Că bine zici, face și focul lumină cînd nu-i alta!

O flacăra trosni ațîțîndu-le și pe celelalte. Fața lui Petre se roși. Umbra lui juca pe perete și peretele parcă se clătina.

5

10 Titu Herdelea scrisese acasă despre toate prin cîte a trecut pînă ce acum poate zice că i-a ajutat Dumnezeu de s-a aranjat bine de tot. Se lăuda în scrisoare și lăuda *Drapelul* ca fiind un jurnal foarte important.

15 Îi trimise bătrînului Herdelea, pentru că îl știa mare amator de ziare, un pachet voluminos cu diferite foi, avînd grijă să încadreze cu roșu în *Drapelul* tot ce scrisese dînsul și mai ales cele două articole de fond în care se lupta viguros cu însuși contele Apponyi. Nu

20 uită, firește, să ridice în slavă pe Grigore Iuga (a cărui nevastă e o minune de frumusețe și eleganță, de s-ar prăpădi de admirație toate domnișoarele de prin Amaradia și împrejurimi cînd ar vedea-o), să povestească cum a petrecut la castelul lor de la țară, ceva în

25 felul castelului grofilor de la Beclean, și cum s-a întors la București cu automobilul, o distanță cam cît de la Bistrița pînă la Cluj. Transmise bătrînului complice prietenești de la Gavrițaș, care este pentru dînsul ca un părinte, iar din parte-i salutări tuturor cunoștințelor și îndeosebi preotului Belciug, fiindcă în cele

30 din urmă s-a purtat așa de frumos, încît trebuiesc uitate micile neînțelegeri din trecut. Adăogă că îl aștepta pe Belciug să vie în țară, cum a făgăduit pe cînd se muncea cu clădirea bisericii noi din Pripas;

cum e el văduv și cu stare, poate veni lesne și nu-i va părea rău de cheltuială căci Bucureștii e un oraș mai simpatic ca Budapesta, afară că e inima românismului. Felicită solemn pe Ghighi pentru logodnă

5 și o îndemnă să fie bucuroasă de Zăgreanu care e un băiat eminent. Rău îi pare că va lipsi de la nuntă, dar are acum atîtea ocupații că nici nu se poate gîndi să le întrerupă mai ales că nici banii nu prea îl dau afară din casă deocamdată.

10 Nu pomeni însă nimic despre micile lui afaceri amoroase deși știa că, în special pe Ghighi, ar interesa-o grozav. Nu voia să se mai afle prin Amaradia că el și aici umblă după lucruri nesperioase, deși în ultimele săptămîni, de cînd a scăpat de grija vieții de toate

15 zilele, tocmai lucrurile acestea îl preocupau mai mult.

Doamna Mimi s-a ținut de cuvînt și a revenit să-și vază camera de fată într-o după-amiază cînd știa că mamă-sa nu e acasă. S-a dezbrăcat singură și îndată s-a vîrît în pătuceanul ei de odinioară. Pe urmă, de

20 cîte ori venea, se dezbrăca la fel, lepădîndu-și acum și cămașa încît rămînea goală cum a născut-o d-na Alexandrescu; își admira nudul în oglinda mare cu ramă de nuc, tot de pe vremea fecioriei ei, și apoi repede se ascundea în pătuceanul cu visurile.

25 Titu a primit-o cu emoție mare întîi și s-a simțit mîndru că a cucerit o femeie atît de încîntătoare. Curînd însă a înțeles că nu este el singurul mîndru și fericit, că lui îi revin numai rămășițele și că cucerirea lui se datora unui capriciu întîmplător al ei de a fi

30 iubită de un poet. Dealtfel Mimi însăși nu s-a sfiit să-i spuie clar că nu trebuie să fie pretențios și nici să o plictisească cu gelozia fiindcă destul o sîcîie băr-

batul ei cu d-astea. Firește, tînărul s-a resemnat cu situația. Își zise că, la urma urmelor, ea îi dăruiește ce poate și de ce ar refuza el pe o femeie drăguță cînd nici nu-l costă nimic.

5 Totuși, se iviră și inevitabilele mici complicații. Eleva lui, Marioara, a mirosit ceva și a început să-i facă imputări că ea nu e fată de pe străzi, că dacă n-o iubește cu adevărat, pentru ce nu-i spune pe față, nu să-și bată joc de ea înșelînd-o cu cine știe cine, și
10 sfîrșind printr-o discretă amenințare că se va plînge d-nei Gavrilaş de purtarea lui nealeală. O seară întreagă a trebuit să-i explice și să-i jure că numai pe ea o iubește, că s-o astîmpere.

15 Ba într-o zi s-a pomenit cu d-na Alexandrescu că îl apostrofează atît de jalnic de parcă ar fi părăsit-o Jenică:

— Domnu Titu, din suflet te rog și te implor, ia seama să nu se nenoroească din pricina matala biata Mimi!... Ea te-o fi iubind, săracuța, c-am observat
20 de atunci că îi ești simpatic, dar d-ta trebuie să fii mai cuminte și s-o ferești, să nu care cumva să prindă de veste Vasile că se întîmplă o nenorocire... Nu zic și nu-ți reproșez, că pasiunea așa vine, pîrdalnica, și Mimi, sărmănuța, nu-i de mirare că i s-a urît și ei cu
25 un bărbat ciufut și mojit, dar...

Tînărul Herdelea ascultă cu resemnare lamentațiile gazdei sale și numai la sfîrșit articulă un slab protest menit mai mult să-i evidențieze cavalerismul decît să
30 fie crezut. În realitate se jena de d-na Alexandrescu din pricina Tanței căreia începuse a-i face curte foarte stăruitor. D-na Alexandrescu l-a dus deunăzi la părinții fetei, l-a prezentat și l-a lăudat, iar pe urmă el a devenit un mosafir asiduu în casa din dosul gării, proprietatea d-lui Alexandru Ionescu, șef de birou la Finanțe.

Tanța era acum iubirea lui cea frumoasă și adevărată. Grație ei i-a revenit inspirația poetică. În fiecare seară, scăpat de obligațiile pentru *Drapelul*, învăluit într-un nor de fum de țigări, scria versuri de glorificare a făpturii divine. Dealtfel Tanța răspundea cu
5 aceleași sentimente. Deși sfioasă, i-a mărturisit că nici n-ar mai putea trăi fără el. Trei zile dacă nu-l vedea, născocea motive să vie la Lenuța, confidenta dragostei ei care, firește, chema pe Titu.

10 Toate acestea nu-l împiedecau să-și împlinească meseria, ba chiar îl stimulau. În fiecare dimineață se prezenta conștiincios la *Drapelul*, cu manuscrisul pregătit. Găsea totdeauna numai pe Roșu, la același birou, parcă nici nu s-ar fi clintit de-acolo. Spre amiază
15 își mai făceau apariția reporteri, redactori, veșnic grăbiți și agitați și nemulțumiți, discutînd violent și abținîndu-se permanent de a scrie. Altminteri însă Herdelea era singurul tovarăș redacțional al lui Roșu care îi spunea deseori:

20 — Să știi, puiule, că tu ai să ajungi! Ascultă-mă pe mine ce-ți vorbesc, că eu nu vorbesc fleacuri ca domnișorii ăștia care vin cu pălăria-n cap, se grozăvesc, mint și nu-s capabili să scrie un rînd cum se cade. Ai să ajungi, băiete, pentru că îți place munca și
25 nu te codești! Să știi!... Ai și talent, ești și sîrguitor, tocmai ce trebuie unui gazetar bun. Nu zic, se poate să te lași de meseria asta, că te vād băiat cinstit și corect, și anevoie răzbești în gazetărie cînd ești așa, dar oriunde te-ar duce destinul, ai să faci treabă,
30 să știi de la mine!

Titu Herdelea se credea la rîndu-i obligat să-i raporteze cînd a luat masa la Gogu Ionescu sau cînd

a fost poftit la Grigore Iuga, și alte asemenea evenimente de ale sale de interes mai public. Secretarului nu-i plăceau și le considera apucături de arivism, enunțînd dogmatic că ziaristul să rămîie în lumea lui, nu să se vîre printre ciocoi, să-și adoarmă conștiința. Gazetarul trebuie să-și păstreze virgină facultatea de a protesta și a biciui necontenit, mai cu seamă în țara noastră unde fărădelegea e singura lege perfect valabilă.

— Deschide ochii, puiule și uită-te împrejur! Te-ai plimbat la țară în automobil și prin castele ciocieiști și n-ai pus urechea la pămînt să ascuți glasurile care nu se aud. Din automobil nu se vede și nu se aude nimic. Și nici pe trotoarele Bucureștilor. E falsă și artificială toată aparența asta de lux și civilizație. Realitatea e alta, tinere! Exportăm zeci de mii de vagoane de cereale, și cîteva milioane de țărani n-au nici porumb pentru mămăliga cotidiană! Înțelegi ce va să zică asta? Cu luminile Bucureștilor ne înșelăm pe noi înșine. Nu ne aruncăm privirea dincolo, fiindcă știm că dincolo e prăpastia și numai privind în ea ne-am cutremura... Nu lux, nu automobile și castele, puiule! Astea-s pojghița care acoperă un vulcan de dureri. Ca mîine se sparge pojghița și atunci...

Titu se obișnuise deja cu catastrofismul. Nu era om să nu lăcrimeze, de îndată ce venea vorba de stările generale, asupra durerilor țărănimii, complectîndu-le cu profețiile crîncene de rigoare. Așa a fost probabil totdeauna și va fi totdeauna. Orășenii, care cunosc țara din vilegiaturi pitorești, au o mare predilecție pentru țărani veșnic porniți să se revolte, tocmai pentru că sînt asigurați că țărani români nu sînt în stare să se revolte aievea niciodată.

— Ce-ar fi, Grig, să facem Crăciunul la țară? zise Nadina cu mare voioșie într-o zi cînd se apropiau sărbătorile.

Grigore Iuga răspunse numai cu o privire plină de recunoștință. Propunerea o considera o atenție delicată pentru dînsul. Nimic nu l-ar fi putut bucura mai mult decît dovada aceasta de apropiere sufletească. Iubirea lor ajunge astfel să se cimenteze prin înțelegerea reciprocă. Pasiunea trupească devine în sfîrșit durabilă fiindcă se alimentează din esența inepuizabilă a sufletelor. Dacă ar fi adoptat de la început față de ea atitudinea de azi, cîte amărăciuni și-ar fi cruțat unul altuia. Fericirea n-o poți gusta decît cînd te-a purificat nefericirea.

Detaliile le stabiliră ușor. Grigore se mulțumea să înregistreze dorințele ei ca să-i fie toate împlinite cu sfințenie. Primul punct era că vor petrece Crăciunul la Amara, dar revelionul îl vor face negreșit în Capitală. Acceptat. Al doilea că trebuie să fie un Crăciun vesel, cu lume multă și lăutari buni. Acceptat, firește. Vor fi prezenți toți vecinii lor mai subțiri de la țară. Despre asta va îngriji bătrînul care are să fie plăcut surprins de hotărîrea lor. Îi va scrie să poftească și pe prefectul județului, de la Pitești, ca să fie reprezentat și guvernul la veselia lor. Nadina surise; i se părea comic cu prefectul... Grigore întrebă:

— De la București luăm pe cineva sau mai bine nu...?

— A, s-ar putea? se miră Nadina. Apoi dacă ar fi numai moșieri și arendași, inclusiv prefectul, ne-am urca pe pereți de plictiseală!

Trebuie să conteze neapărat pe Gogu și Eugenia, care au invitată la țară și familia unui frate al ei,

profesor sau așa ceva la Giurgiu. Evident au să vie dimpreună cu mosafirii lor. Pe urmă cîțiva băieți mai spirituali, să aibă cu cine sta de vorbă. Măcar doi trei. Cînd rosti numele lui Raul Brumaru observă, sau i se păru, o ușoară crispă pe figura lui Grigore încît adăogă repede:

— Dacă nu-ți convine, renunț, Grigule!... M-am gîndit însă la Raul pentru că e totdeauna vesel și...

— O, de ce? Foarte bine!... Bietul Raul! zise bărbatul cu o compătimire disprețuitoare.

— Uite, poate să vie și tînărul cela, cum îl cheamă, din Ardeal? continuă Nadina. Îl vom pune să ne cînte colinde ardelenesti...

Crăciunul cădea într-o joi. Nadina hotărî să plece cu toții marți după-amiazi la Amara, să doarmă acolo în tihnă ca să fie odihniți pentru seara din ajun. În Gara de Nord îi aștepta numai Raul; ceilalți trei cavaleri mondeni se scuzaseră în ultimul moment. De-abia dincolo de Chitila apăru și Titu Herdelea, radios și aferat. Minți că a sosit chiar cînd pleca trenul și s-a instalat în alt compartiment. De fapt venise cu o jumătate de oră înainte și și-a asigurat un loc bun în clasa treia deoarece călătorea pe buzunarul lui și de ce să-și risipească gologanii.

Numai Grigore îi ascultă scuzele și explicațiile. Nadina îi surise indiferentă, rămînînd atentă la Brumaru care îi relata o povestire picantă după *Vie Parisienne*, fără a se întrerupe decît o secundă pentru a întinde lui Titu mîna stîngă și a-i zice: „Ce mai faci, monșer?”. Tînărul Herdelea mai făcu puțină politică cu Grigore, află că Gogu Ionescu e la Lespezi de trei zile și se bucură că se va întîlni cu Alexandru Pintea pe care-l cunoscuse de asemenea la Sîngeorz. Pe urmă găsi un pretext să se retragă în compartimentul său,

fiindu-i frică să nu dea conductorul peste el și să-l facă de rîs că stă la clasa întîia cu bilet de a treia.

Zăpada ce o lăsaseră în București era o jucărie față de ce găsiră la Amara. La sosire, în Costești, îi așteptau sâni. Nadina tresălta de bucurie. Cum ajunseră acasă porunci pentru a doua zi o plimbare cu sania prin împrejurimi.

Grigore se sculă mai devreme, să îngrijească de plimbarea proiectată. Avu însă o surpriză neplăcută. Aseară Ichim, bătrînul vizitiu de nădejde, după ce a deshămat ielele de la sania cea bună și le-a adăpat, cînd le-a băgat în grajd să le lege la ieslele lor, nu se știe cum și ce, dar s-a pomenit cu iapa roibă, sperioasă, că începe să sară în două picioare și-apoi să zvîrle din copite pînă tot l-a zdrobit pe bietul om de l-au scos pe cergă afară. Așa că nu-i chip să mai iasă dînsul cu sania, iar ceilalți vizitii nici unul nu s-ar încumeta să mîie ielele prea buiestre. Grigore era plictisit și pentru Ichim, dar mai cu seamă din pricina Nadinei care, fiind amatoare de iușeală, nu ar fi mulțumită să o plimbe cu caii de purtare. Atunci logofătul Bumbu își dădu părerea că ar putea chema pe Petrică al Smandei, c-a fost doar căprar la artilerie și a strunit acolo tot felul de cai, încît are să se joace cu ielele. Îl chemară degrabă.

Totuși abia spre amiază porniră. Nadina luă lîngă ea pe Titu, pe Raul îl trecu în sania a doua cu Grigore care o sărută în gînd pentru acest gest. După indicațiile lui Grigore sania Nadinei o luă înainte avînd să facă circuitul Ruginoasa, Bîrlogu, Babaroaga, Gliganu, Lespezi și acasă. Înfășurați în bunzi imense, cît niște pelerine medievale, acoperiți cu pleduri groase și îmblănite, sfidau gerul aspru ce dăinuia de peste o săptămînă. Cum ieșiră din Amara, cîmpia albă se des-

fășura în fața lor ca o nesfîrșită mantie de hermină scînteind în lumina soarelui mușcător. Șoseaua tăia o dîră lucioasă rectilină pe care sania aluneca vertiginos. Petre, în picioare, puțin plecat înainte, îndemna iepele arar cu un plescăit de limbă energic. În sumanu-i cenușiu, cu căciula neagră de miel pe o ureche, părea mai înalt și mai voinic de cum era.

Nadina nu mai tăcea din gură, atîta era de entuziasmată. Aci spunea ceva lui Titu, aci scotea un strigăt nearticulat, aci lălăia un început de galop cantabil și din cînd în cînd striga către vizitiu cu o încurajare ațîțătoare:

— Hai, băiete, hai, nu șovăi!

— Nu șovăiesc, conia, n-aveți grijă! mormăia Petre, fără a se întoarce, cu glas în care tremura un rîs puțin batjocoritor.

Goana vijelioasă ținea de un ceas. Trecură prin Ruginoasa, prin Bîrlogu, prin Babaroaga, prin Gliganu. Pe cînd alergau acum spre Lespezi, văzură de departe un cîrd de ciori, poate cîteva sute, de-a curmezișul șoselei, o improscătură de cerneală pe o colosală coală de hîrtie. Flămînde și obraznice, ciorile numai cînd sania era să dea peste ele zbucniră brusc de pe pămînt cu zgomotos filfiit de aripi și croncăneli. Iapa înaintașă, într-un acces de spaimă, făcu o săritură în dreapta să se ferească parcă de primejdie. În aceeași clipă Petre o croi cu biciul peste burtă. Durerea o sperie mai tare, încît zvîcni drept înainte, pe șoseaua netedă, într-un galop furios, stîrnind și frica tovarășei sale de oște.

— Ce faci? Ce faci? țipă deodată Nadina. Ne omoară!... Ajutor!

Se agăță îngrozită de gîtul lui Titu în vreme ce caii, sforăind și ciulind urechile, goneau nebunește, izbind

deseori cu picioarele dinapoi în frontalul bombat al saniei. Atunci răsună glasul lui Petre, încrezător:

— Nu vă speriați și nu vă fie frică, conia, dacă sînteți cu mine!

Glasul acesta aspru și ciudat îi împrăstie deodată orice teamă. Auzi acuma și pe Titu, care nu-și pierduse cumpătul, zicînd:

— Doamnă, doamnă, nu e nimic, fiți liniștită!

Încercă să zîmbească parcă i-ar fi fost rușine de spaima trecută. Petre, cu spinarea îndoită ușor înapoi, țeapăn ca o stîncă, strîngea hăturile, repetînd lin și totuși poruncitor:

— Hohoho!... Hohoho!...

Privindu-l, Nadina parcă vedea cum i se încheștează mușchii brațelor ca niște cîngi de oțel și cum îi cresc mereu puterile cu cît își înfige picioarele mai dîrz în pămînt. Își recăpătă calmul complet. Ajunse iarăși veselă în Amara și, coborînd din sanie, rîse de toată întîmplarea, ciripind gălăgios:

— Am tras o spaimă neroadă... Bine c-am avut un vizitiu energic!

Petre își întoarse spre ea fața îmbujorată de bătaia gerului, cu mustăcioara aburită și pișcată de sloiuri, cu ochii mici, sfredelitori, în care jucau licăriri vii de bucurie. Spuse:

— Apoi iepele-s buiece, conia, că-s iepe boierești, toată vremea numai odihnesc și mănîncă bine și nu muncesc... Cum să nu le ardă de nebunii?

Și scuipe triumfător între crupele pline ale iepelor extenuate.

— Bravo, Petre, bravo! strigă Titu Herdelea care în sfîrșit izbutise a se descotoșmăni dintre blănuri și, sărind jos, îl bătu protector pe umăr.

Nadina povesti la dejun întâmplarea, complectînd-o cu mici înflorituri pe care Titu, galant, le confirmă. Înfloriturile se înmulțiră și întâmplarea deveni o aventură, iar Nadina însăși o eroină cînd repetă povestirea de mai multe ori invitaților ce începură să sosească mai spre seară. Cu cît observa mai mare îngrijorare la interlocutori, cu atît era mai mîndră, rîdea și declara nepăsătoare că îi plac grozav emoțiile violente și îi pare bine c-a văzut și moartea cu ochii.

— Era să mă pierzi, Grig drag... M-ai fi regretat? zise sentimental într-un moment soțului ei care răspunse mîngîind-o ca pe un copil nepriceput:

— Asta înseamnă că trebuie să fii prudentă cu plăcerile, oricît te-ar tenta!

— O plăcere prudentă nu mai e plăcere! ripostă Nadina răsfățată.

Miron Iuga își primi oaspeții cu o bonomie ce-i ședea bine. Nu poftise dintre vecini pe Platamonu, deși Grigore crezuse că ar fi fost delicat de vreme ce e arendașul Nadinei și al lui Gogu, și nici pe Cosma Buruiană căruia încă nu-i iertase minciuna cu furtul, oricît arendașul, ca să-l îmbuneze, răsplătise pe țaranii anchetați și bătuți de pomană cu cîte un sac de porumb.

Pe la șapte seara sosiră, ultimii, prefectul Andrei Boerescu și generalul Dadarlat, amîndoi cu nevestele, venind direct de la Pitești și urmînd să plece pe urmă de aici fiecare la moșia lui, unul la Rociu, celălalt la Humele, unde aveau să petreacă sărbătorile. Prefectul era un bătrînel mărunțel și rotofei, cam de vîrsta lui Miron, plin de viață și de vioiciune. Studiase odinioară medicina și chiar avea tăblița cu titlul pe zidul casei la Pitești, dar n-a practicat niciodată, simțind o repulsie fizică față de boli și suferințe. Nevastă-sa îi semăna, parcă i-ar fi fost soră, și la înfățișare și la temperament.

Generalul Dadarlat în schimb, cu toate că avea o inimă ca untul proaspăt, părea fioros ca un haiduc mai ales din pricina mustaților mari negre, vopsite, cu vîrfurile răsucite dîrz, care contrastau cu părul de pe cap, rar și cam cărunț. D-na general, voinică și înaltă ca și bărbatul ei, era mai tînără mult ca dînsul și încă cochetă.

Marele hall ajunsese aproape neîncăpător. Prefectul neuitîndu-și calitatea, își luă pentru început un aer de gravitate pe care însă îl lepădă repede ca să nu-și strice pofta de mîncare. Cînd află că Titu Herdelea e ziarist din București și încă de la gazeta guvernului, îl trase într-un colț și-l chestionă amănunțit asupra situației politice, demonstrîndu-i că în județul lui lucrurile merg strună și că el e popular și iubit.

În centrul interesului general continuă să rămîie aventura Nadinei constituind dealtfel și un subiect la care putea participa toată lumea cu deplină competență. Însuși Ioniță Rotompan, o fire mai închisă și chiar ursuz, trăind singuratic la moșia-i Goia de cînd și-a măritat fata, îi puse cîteva întrebări și dădu din cap ocrotitor. Colonelul pensionar Ștefănescu, arendașul moșiei Vlăduța, își adusese toate trei fetele, deopotrivă de drăgălașe, în speranța că Nadina, cu relațiile ei în lumea bună, va fi adus de la București și tineri serioși. Nadina le-a îmbrățișat într-adevăr foarte amabil și a poruncit lui Raul să le facă curte, însărcinare de care el se achita conștiincios și cu cîte o privire tainică desperată după Nadina. Căpitanul Lache Grădinaru, crezîndu-se irezistibil pentru că numai cu săbioara lui a cucerit proprietatea Cantacuzu, de peste trei mii pogoane, ca supliment la o nevăstă urîțică și prostuță, bătea zelos din pîteni pe lîngă Nadina și-și sublinia străduințele cu cîte un suspin însoțit de întoarcerea

ochilor pe dos. Ca să scape de el, Nadina fu obligată să se retragă puțin de o parte cu Titu Herdelea.

— E idiot rău căpitanul ăsta! zise ea plictisită.

Titu se socotea întrucîtva tovarăș și complice.

5 Aflîndu-se acuma în patru ochi cu ea, i se păru și mai frumoasă, decoltată adînc și cu brațele goale cum era, și cu o strălucire stranie pe figura-i enigmatică. Îi șopti cu entuziasm reținut:

10 — M-am ales și eu cu ceva din pățania de azi, că v-ați încolăcit brațele pe gîtul meu cu atîta ardoare de parcă...

— Vezi, nici nu mi-am dat seama! zîmbi Nadina. Îți închipui însă că n-a fost cu intenție...

— Din nenorocire! făcu tînărul Herdelea.

15 În clipa cînd să se așeze la masă, afară, sub ferestre, răsună o colindă. Toată lumea o ascultă cu plăcere. Mai urmară două. Era corul de fete și flăcăi, înjghebat de învățătorul Dragoș înadins pentru a face o surpriză bătrînului Iuga care fu într-adevăr mulțumit.

20 Porunci să-i ospăteze bine pe toți, iar pe Dragoș îl felicită și-l opri la masă.

Firește, cina se prelungi pînă spre miezul nopții, stropită cu vinuri variate, animată de muzica vestitului Fănică de la Pitești și de inevitabilul toast al

25 prefectului pe care bătrînul colonel pensionar Ștefănescu se simți dator să-l complecteze cu complimente galante la adresa Nadinei și a celorlalte cucoane prezente... Pe urmă Nadina ceru să danseze și dansul se generaliză fără să se ridice masa. Peretele de sticlă din-

30 spre hall se dădu în lături, lăutarii trecură la mijloc, și astfel fură împăcați și cei rămași în jurul mesei, și dansatorii cari se puteau frămînta în largul lor dincolo.

Nadina reuși să înduplece pînă și pe Miron Iuga să facă un vals bătrînesc cu ea. Totuși aici rolul prin-

cipal revenea lui Raul care, pentru a fi pe placul Nadinei, dansă pe rînd cu toate cucoanele. Singură soția prefectului îl refuză scuzîndu-se amabil că nu mai e în vîrsta cînd unei femei îi șade bine să-și arate grațiile.

5 Gogu Ionescu, în ciuda celor aproape cincizeci de ani, făcea o concurență redutabilă lui Raul; adevărat că el juca mai mult cu Eugenia și de dragul ei. Nici Titu Herdelea nu vroia să rămîie mai prejos, îndeosebi pentru plăcerea de-a dansa cu Nadina căreia îi și spuse languros în timpul unui boston:

10

— Soarta mă răzbună pentru azi-dimineață... Și-i strînse mijlocul. Nadina îi zise cu indiferență:

— Ia seama că pornești pe urmele căpitanului!

Tînărul se pleoști parcă ar fi primit un duș rece.

15 Îi era rușine că a fost fără tact și se retrase la masă așezîndu-se modest lîngă învățătorul Dragoș. De acolo urmări un răstimp pe Nadina care acuma dansa cu Brumarul.

— Cel puțin sper că observi cît mă sacrific? întrebă

20 Raul ajungînd cu ea într-un colț mai depărtat.

Nadina se lipi de el, fără să-l privească, în loc de răspuns.

— Sînt exasperat... Nu mai pot!... De ce mă chiniești așa? continuă Raul, strîngînd-o și alunecîndu-și brațul pe spatele ei.

25

— Ai răbdare! murmură Nadina. Nu mă strînge așa că ne observă lumea...

— Mi-ai promis solemn, Nada, nu-i așa? insistă el. Te aștept, Nada, auzi?... Vii?... Vii?... Te rog...

30 Nada...

— Da, da... Sss... Taci! șopti ea înceleștîndu-și nervos mîna stîngă pe brațul lui fiindcă în aceeași

clipă auzi, aproape, glasul căpitanului întovărășit de vijelioase bățăr din pinteni:

— Coniță, mai fie-vă milă și de noi ăștia care...

5 Nadina părăsi pe Brumaru și trecu în brațele căpitanului, ciripind:

— Domnul are dreptate... Tu așteaptă, Raul! Să te mulțumești cu sfârșitul!...

Căpitanul Grădinaru, încântat, se depărtă cu ea într-un elan furtunos și triumfal.

10 Titu Herdelea văzu pe Brumaru rămas în mijlocul hallului, cu ochii după perechea ce dispărea. Zîmbi în sine satisfăcut că și Raul o fi pățit ca dînsul sau ceva similar și-și zise cu admirație: „Minunată femeie!”.

15 Lîngă el, la masă, discuția era în toi. Prefectul Boerescu adusese vorba despre guvern, lăudîndu-l negreșit și astfel stîrnind criticile din ce în ce mai vii ale colonelului pensionar Ștefănescu care nu se sfia să declare că „mergem spre dezastru sigur dacă se tolerează anarhia”. El nu face politică și nu-i pasă

20 ce partid e la putere, dar pretinde ca guvernul să fie energic, să știe ce vrea și să păstreze ordinea și disciplina, altfel ne prăpădim...

— Lasă, colonele, că anarhia numai d-ta o vezi pentru că ești în opoziție — zise prefectul cu superioritate. Degeaba spui că nu faci politică... N-ai votat

25 cu dumnealor acum doi ani?... Care va să zică?...

— Domnule prefect, eu votez cu cine-mi spune conștiința mea de cetățean cinstit! strigă colonelul aprins. Nu sînt înscris în nici un partid, nici la ei,

30 nici la d-voastră, tocmai ca să-mi păstrez libertatea judecății!

— Nu te supăra, colonele, degeaba! reluă Boerescu blajin. Eu nu te acuz că ai votat cum ai vrut, dar nu pot admite să fim denigrați pe nedrept. Atît!

Apoi, fără a mai aștepta să-și vie în fire pensionarul, se adresează deodată, parcă printr-o inspirație fericită, învățătorului Dragoș care tăcuse pînă atunci:

5 — Ascultă, domnule... ăsta... cum te cheamă, că ți-am uitat numele... domnule învățător!

— Dragoș! complectă învățătorul.

10 — Da, Dragoș... Spune d-ta, că trăiești în mijlocul țăranilor și ești ieșit din popor, dar spune deschis, fără nici o șfială: este liniște și ordine pe aici ori e cum zice dumnealui? Poftim! Te rog!

După o ușoară ezitare, învățătorul răspunse uitîndu-se drept în ochii prefectului:

— Este pace și liniște dar e și multă sărăcie!

Boerescu se încruntă puțin:

15 — Sărăcie, da, firește... Sărăcia însă nu intră în atribuțiile guvernului. Asta depinde de împrejurări și de oameni. Guvernul trebuie să țină cumpănă dreaptă și atît!

Dragoș, ca o justificare, continuă mai viu:

20 — Desigur, dar vedeți d-voastră, sîntem de-abia la Crăciun și marea majoritate a oamenilor nu mai au porumb... E îngrozitor! Gîndiți-vă ce vor face nenorociții pînă în toamna viitoare? Sînt siliți să cerșească pur și simplu. Ce-a fost azi aici, la domnul Iuga, o jale... Zeci de femei și de bărbați să se milogească pentru porumb, numai pentru porumb, și să se îndatoreze peste puterile lor. Și ce-a fost aici e pretutindeni, dacă nu și mai rău...

30 Colonelul Ștefănescu își redobîndi încrederea și-l întrerupse, adresîndu-se prefectului:

— Va să zică întocmai ce afirmam eu, iubite domnule prefect! Exact! Oamenii nu se ajung și murmură și se agită și amenință. Asta nu e anarhie, pentru Dumnezeu, domnilor?... Și încă am avut un an mai

bunișor, de s-au făcut de toate, potrivit. Închipuți-vă însă d-voastră ce s-ar întâmpla dac-ar da Dumnezeu o secetă sau altă pacoste! Ei, ce să vă mai spun, cred că țăranii s-ar năpusti, fără multă vorbă, la hambarele boierilor, dacă nu și mai rău!

Boerescu era încurcat mai ales din pricina lui Titu Herdelea care s-ar putea să bată toba pe la București ce-a auzit în județul lui și să-i scoată faima că e prefect slab. Se gîndea la o replică zdrobitoare, nu-i venea nimic în minte și se enerva. Între timp Miron Iuga observă liniștit:

— Toate astea sînt efectele demagogiei deșănțate ce se face la orașe. De acolo pornește răul și se propagă nemulțumirea țăranilor și spiritul de dezordine. Cînd oamenii preținși serioși proclamă că țăranii nu pot trăi fiindcă n-au pămînt, cum să nu ceară țăranul pămînt și cum să mai respecte învoielile? Aici e buba.

— Coane Miroane, vorbești din inima mea! strigă colonelul. Țăranul șade la cîrciumă, își bea acolo toată munca și pe urmă se vaită că nu se ajunge...

Învățătorul nu se putu opri să nu zică:

— Adevărat, sînt mulți bețivi, dar nu...

Pensionarul nu-i dădu voie să sfîrșească și continuă:

— Toți sînt îndărătnici și lacomi, domnule! De aceea trebuie o mîină de fier să-i desmeticească, altfel...

Prefectul întrerupse batjocoritor parcă și-ar fi găsit replica definitivă:

— D-ta vrei un guvern care să-ți dădăcească țăranii, colonele! Ei, bată-te să te bată! De ce nu spunei?... Ai văzut ce cere dumnealui de la guvern, domnule Herdelea? Ia să scrii asta la *Drapelul*, să-și dea seama și cei mai mari cîte de toate ni se cer nouă care îi reprezentăm!

Titu Herdelea surise înțelegător, iar prefectul trase cu ochiul.

Atunci însă d-na Pinteia dădu semnalul plecării la care se ralie îndată și soția prefectului. Grigore și Miron zadarnic mai încercară să se împotrivească. În cîteva minute toți oaspeții, spăimîntați că orele sînt aproape patru, se ridicară. Se ivi totuși o problemă gravă, pusă de d-na Pinteia însăși: cum să facă oare cu cei trei copii ai ei pe care îi culcase îndată după cină și acuma dormeau duși? Îi era milă să-i scoale și frică să nu se îmbolnăvească ieșind, încălziți, în gerul de afară. Toată lumea luă parte la dezbateri cu diferite soluții. Grigore hotărî să rămîie și soții Pinteia să doarmă aici, iar mîine vor trece la Lespezi unde au stat și vor mai sta destul. Au la dispoziție o cameră bună chiar alături de a copiilor care e lîngă a Nadinei, așa că vor fi ca acasă...

După ce, încetul cu încetul, mosafirii se risipiră și Miron Iuga se retrase în vechiul conac, cei rămași se suiră împreună la etaj. În hall mai stătură de vorbă cîteva minute, apoi se despărțiră. Soții Pinteia, cu precauția necesară, își aruncară ochii în odaia copiilor înainte de-a se retrage în odaia lor. Titu Herdelea și Brumarul, ale căror camere erau alăturate și dincolo de deschizătura mare a verandei cu geamlîc albastru de deasupra intrării principale, trecură de asemenea la culcare. Cum prin geamlîcul verandei pătrundea lumina lunii pline, Titu se opri un moment în mijlocul hallului și de acolo, întorcîndu-se spre Nadina și Grigore, zise melancolic, cum șade bine unui poet:

— Ce noapte divină!

Nadina deschisese ușa iatacului ei. În lumina palidă a candeliei se vedea patul mare alb și cald cu portretul ei deasupra. Grigore întrebă încet:

— Ești mulțumită, iubirea mea?

— M-am amuzat foarte, foarte bine — murmură Nadina și, după o mică pauză, abia stăpînindu-și moleșeala, adăogă: Dar acum sînt așa de obosită că...

Bărbatul o privea. Îi era milă de extenuarea ei vădită. Îi șopti blînd:

— Ai dansat prea mult... Ce-are a face! Bine că ești mulțumită... Eu te las, inima mea! Noapte bună!

O strînse în brațe și-i sărută buzele fierbinți ca flăcările. Desfăcîndu-se alene din strînsoarea lui, Nadina zîmbi:

— Cît ești de drăguț că nu... Noapte bună, Grig drag!

Grigore rămase o clipă în fața ușii ce se închise. Auzi de jos șoapte și pași, servitorii care făceau puțină ordine înainte de-a se duce la odihnă. Stinse lampa ce atîrna din tavan. Razele albastrite ale lunii se îngînau cu întunerecul negru. Își cunoștea prea bine drumul prin coridorul mic și îngust la dormitorul lui obișnuit, aflat mai în fund, cu fereastra spre conacul vechi.

Se dezbracă, se trînti pe pat. Somnul nu venea. Inima-i era plină de o bucurie neastîmpărată. Dorea pe Nadina cum n-o mai dorise de mult. Și totuși s-a retras aici singur. Dacă ar fi insistat... Dar e mai bine așa. Altfel ce deosebire ar fi între iubirea lui și a unui bădăran care nu cunoaște decît împlinirea poftelor cu orice preț.

Gîndurile îi alergau, se împleteau, se goneau, făureau planuri, le sfărîmau, stîrneau speranțe... Trecuse mai bine de un ceas și nici urmă de somn. Poate e și prea cald în odaie. Se sculă, îmbracă un halat, aprinse

o țigară. Trebuie să se răcorească puțin. Întunerecul era acum mai negru. În hall razele lunii se zvîrcoleau neputincioase. Ajunse bîjbîind în deschizătura verandei unde erau cîteva fotoliuri și mescioare. Își pipăi un jîlt și se așeză încet, cum și venise, parcă i-ar fi fost teamă să nu turbure somnul celorlalți. Ședea cu spatele spre peretele care-l despărțea de iubirea lui. În față, pieziș, prin sticla albastră, îl privea discul enorm, speriat și curios al lunii. Tăcerea, mai mare aici decît în dormitorul lui, îi făcea bine ca și răcoarea ce-l înconjura și-i mulcomea bătăile inimii. Lăsă capul înapoi pe rezemătoarea fotoliului și închise ochii, zicîndu-și amuzat: „Ce nostim ar fi să adorm așa! Din cînd în cînd însă trăgea din țigară schițînd cîte un rotocol de lumină roșiatică.

Deodată i se păru că o ușă s-a deschis și s-a închis atît de domol că nici nu i-a auzit zgomotul. Ascultă o clipă, apoi, nemaiputîndu-și stăpîni răbdarea, se ridică brusc în picioare. Jîltul se lovi de perete cu zgomot lînced de vată. Se uită întîi în stînga, spre iatacul Nadinei, pe urmă în dreapta. Pe zidul dintre ușa lui Herdelea și a lui Brumaru parcă tremura o umbră cenușie în beznă completă. Grigore se apropie intrigat. Umbra era lipită cu brațele întredeschise. O apucă de umărul gol și-n aceeași secundă, recunoscînd-o:

— A, tu?... Credeam că vreo servitoare...

Simți umărul moale, rece și puțin jilav. Își smulse mîna parcă ar fi atins o piele de șarpe. Cuprins de scîrbă șopti:

— Tîrfă!

Apoi întoarse spatele și porni prin întunerecul îngroșat spre fund, grăbit ca și cînd un val de frig ar fi amenințat să-i înghețe inima...

A doua zi Raul Brumaru, mai matinal decît toți, coborî spilkuit, fericit, fredonînd vesel o arie nouă care făcea furori la Paris. Jos dădu peste Grigore.

— A, Grig?... M-ai întrecut, monșer... Credeam că
5 voi fi cel dintîi! strigă apropiîndu-se cu mîna întinsă.

Grigore, fără să-i observe mîna, răspunse întunecat:

— Pleci imediat la București!... Sania e la scară.

Brumaru îngălbeni, bolborosi vorbe fără șir, se miră. Grigore insistă:

10 — Ai un sfert de oră. Grăbește-te!

Peste un sfert de oră Raul era îmbarcat. Petre, care ținea încă locul lui Ichim, ridică biciul. Pe cînd porneau, din capul scării Grigore strigă:

— Ia seama, Petre, cu iepele!

1

Toată lumea regretă a doua zi plecarea subită a
5 lui Brumaru, o comoară de bună dispoziție. Totuși lipsa lui nu împiedecă să domnească o veselie atît de deplină că d-na Pinte, văzînd că soțul ei se întinde la conversație cu Miron Iuga și cu Titu, trebui să fie energică:

10 — Aidem să plecăm, Alexandre dragă, altfel ne apucă aici a doua noapte!

Nadina, ca să ia nițel aer și să se mai dezmoștească, îi însoți pînă la Lespezi. Se întoarse tîrziu, tocmai la masă.

15 După programul stabilit, ziua a doua de Crăciun urmau să o petreacă toți la Gogu. Bătrînul Iuga avea să rămîie singur; el nu-și schimbă obiceiurile de-a nu se mișca de acasă în zilele de sărbători. Acuma însă Grigore anunță că nici el nu se va putea duce fiindcă
20 trebuie să se repeadă negreșit pînă la Pitești unde a fost chemat de niște afaceri foarte importante și care nu suferă amînare.

Titu Herdelea se bucură că va întovărăși pe Nadina, deși ea părea cam plictisită. La Lespezi unde au fost opriți și la cină, s-a plîns de bărbatul ei, spunînd că sensibilitatea firească îi e maltrată în căsnicia asta în fiecare moment. Spre seară s-a mai înviorat, iar la întoarcere a fost drăguță și veselă, a ciripit tot timpul, a rîs de glumele lui Titu, a oprit sania ca să admire luna și a lălat felurite cîntece franțuzești cu glasul aburit de ger.

Nadina într-adevăr se simțea într-o situație încurcată și nu știa ce atitudine să aibă din pricina lui Grigore care, fără să bage de seamă ceilalți, nu i-a mai adresat nici un cuvînt, necum să-i ceară vreo explicație. Bănuia că Grig s-a dus după Brumaru ca să se bată în duel. Un duel însă ar atrage după sine inevitabil divorțul. Dacă se înlătură duelul, atunci poate Grigore a găsit alt aranjament, mai puțin romantic. De aceea a și vorbit ea la Gogu despre căsnicia ei într-un ton care să justifice orice eventualitate ulterioară...

A treia zi de Crăciun pe cînd se întorcea dintr-o plimbare pe jos, un grup de țărani o întâmpină în curtea conacului. Se roși și se enervă. Între țărani era și Petre pe care oamenii îl luaseră socotind că are să fie ascultat cu mai multă bunăvoință fiindcă a purtat-o cu sania. Flăcăul însă n-apucă să rostească nici trei vorbe că Nadina îl și întrerupse cu asprime:

— Ce, ați început acuma să-mi ațineți calea? Nu y-am spus că nu vînd? Atunci ce mai vreți? De ce nu mă lăsați în pace? Eu am venit aci să fiu liniștită nu să...

Trecu înainte și urcă treptele mînioasă:

— Atîta necuviință nici n-am mai pomenit!

Tînărul Herdelea o urmă speriat și clătînd din cap. N-ar fi crezut-o capabilă de o izbucnire așa de energetică.

Țăranii rămaseră pe loc. Se uitară unii la alții nedumeriți. Într-un tîrziu Marin Stan, potrivindu-și căciula, făcu glumeț:

— Îndrăcită muiere!

Petre însă bombăni mohorît:

— Apoi stai, cucoană, c-om mai vorbi noi împreună!

După-masă, la Dragoș, Titu Herdelea trebui să asculte iarăși durerile satului.

În același timp Miron Iuga discuta mai pe îndelete cu Nadina, firește despre Babaroaga.

În sfîrșit duminică, a patra zi, pe înserate, sosi Grigore. Se scuză că a lipsit atîta vreme și era vesel parcă toate i-ar fi mers în plin. Înainte de cină spuse Nadinei că ar dori să-i vorbească. Simțînd în glasul și în ochii lui o vioiciune melancolică, Nadina întrebă cu un zîmbet de ispitire.

— Vrei să mergem sus la mine?

— Nu, nu! protestă bărbatul închizîndu-se brusc ca în fața unei primejdii.

Se retraseră într-un salonaș unde Grigore zise liniștit și simplu:

— Iată ce-am hotărît definitiv!

Că mîine, luni, cu acceleratul de după-amiazi, ca să aibă timp să se pregătească, va pleca la București. Se va pune fără zăbavă în legătură cu un avocat și va face ea cererea de divorț. Motivul l-a creat el: părăsirea domiciliului. N-a fost, bineînțeles, la Pitești, unde n-avea ce căuta în zilele de sărbători, ci la București, să-și mute toate lucrurile personale la mătușă-sa Mariuca, văduva generalului Constantinescu. A făcut gestul, oricît i-a venit de greu, spre a evita scandalul.

Cu condiția ca ea să nu trăgăneze divorțul. Altminteri n-ar garanta că va rămînea pasiv pînă la capăt. Tînărul Herdelea o va întovărăși, ca să nu călătorească singură. A luat el biletele la Costești așa că n-au decît să se urce în tren.

Nadina îl privise întîi intrigată, pe urmă l-a ascultat calm, cu o ușoară fluturare de ironie în colțurile gurii.

— Bine! făcu la sfîrșit și ieși urmată de aproape de Grigore.

La masă declară că i s-a urît și mîine pleacă acasă. Miron încercă s-o mai oprească. În zadar. Îl lasă însă pe Grig aici dacă domnul Herdelea vrea să-i fie tovarăș de drum. Firește, domnul Herdelea primi cu entuziasm și de dragul ei, și de bucurie că poate să economisească cheltuiala de tren.

Despărțirea se făcu în hall. Afară era un ger năpraznic. Nadina, înmănușată și îmbondorită, întinse mîna natural:

— La revedere, Grig!

— Adio! șopti aproape imperceptibil Grigore, deabia atingînd mînușa parcă i-ar fi fost frică.

Bătrînul Miron o conduse pînă la ușa care rămase un răstimp deschisă, lăsînd să pătrundă înlăuntru un val de aer proaspăt și înviorător.

— Ce femeiușcă nostimă și simpatică! murmură bătrînul, frecîndu-și mîinile. Păcat că ai lăsat-o să plece așa curînd, Grigoriță!

Cînd află despre divorț, Miron se cruci. Nu se poate! Asta e nebunie. Toate explicațiile lui Grigore fură zadarnice, mai ales că el nu-i mărturisea tocmai motivul hotărîtor. Bătrînul refuză să admită, deși nu spunea, socotind că prin divorț ar pierde speranța de-a mai fi preferat la vînzarea Babaroagei.

— Cred că ea e mai înțeleaptă ca tine și nu va cere despărțirea! făcu Miron Iuga.

— Ar fi mai dezagreabil pentru ea! zise Grigore.

2

Gerul ținea de patru săptămîni, dinainte de Crăciun, și nici gînd să se mai înmoaie. Satul părea îngropat în zăpadă pînă-n brîu. Focul în vatră nu se putea stinge. Boierul Miron s-a îndurat de suferința oamenilor și i-a lăsat să-și aducă din pădurea lui crengi, uscături fără parale și fără să-i însemne în catastife. Dar iarna se lungea și uscăturile puține în pădurea boierească. Unii începură să-și puie pe foc gardurile, alții să-și taie pomii de prin grădini.

Dumineca următoare primăria se umplu de oameni. Primarul Pravilă, venit mai devreme, a așteptat liniștit să se adune lumea și n-a vrut să spuie nimănui ce porunci are de vestit. Numai cînd a văzut că și tinda e tixită și nici în cancelarie nu mai încap alții, a început să vorbească cu glasul ușor tremurat de sfertul de țuică ce-l dăduse repede peste cap la Busuioc, trecînd încoace, ca să-și dreagă energia. După ce se lăudă că e om milos, că se poartă bine și creștinește cu lumea și că acoperă multe greșeli, se plînsă că totuș Amara ar fi pe cale să ajungă satul hoților fiindcă de la Crăciun n-a fost noapte să nu se întîmple vreun furtișag. Arendașul Cosma Buruiană e jăcmănit ca-n codru și e amenințat să rămîie fără porumb de sămînță.

— Apoi ne-au omorît destul jandarmii astă toamnă din pricina dînsului! mormăi Serafim Mogoș de-l auziră toți.

Primarul recunoscă dar scuză pe arendaș că a despăgubit pe toți anchetații de atunci, deși n-ar fi fost obligat. Leonte Orbișor strigă din tindă:

— Numai că bătaia nu se-ntoarce, dom primar!

5 Cosma Buruiană totuși n-a reclamat ca să nu mai afle boierul cel mare și să iasă iarăși pacoste pe oameni. De vreo săptămână răufăcătorii dau tîrcoale și pe la curtea boierului Miron. Și încă boierii ca boierii, că omul ciupește de la boier și zice că nu-i păcat, că tot
10 din munca lui vine. Dar s-a furat și de la oameni, cutăruia o găină, cutăruia porumb... Părintelui Nicodim baremi, știe tot satul, acum trei zile i-au luat toată carnea de la doi porci tăiați de Crăciun. Gine-
15 rele dumnealui, Filip Ilioasa, e de față; să spuie dacă e adevărat!... Primarul făcu o pauză, ca să dea răgaz ginerelei să răspundă. Filip, greoi și tihnit, se scormoni, tuși, dădu din cap, pregătindu-se să dojenească mai
20 aspru pe ticăloșii cari au păgubit pe însuși slujitorul bisericii. Pînă să deschidă el gura, Ignat Cercel zise în doi peri:

— Cine fură, fură de la cine are... Că de la alde mine ce să fure? Sărăcia?

Cîtiva rîseră, și în cancelarie, și mai cu seamă în tindă. Primarul se supără:

25 — Lasă gluma, Ignate, că nu v-am strîns eu aci pentru glume, să știi!

— Nu-i glumă, dom primar! făcu țaranul reluîndu-și glasul umil obișnuit. Că porcul mi l-a luat perceptorul la bir, porumb n-avem, lemne n-avem și-mi
30 țipă copiii toată ziua de foame și de frig...

— Nu mai putem, oameni buni! strigă deodată și Leonte Orbișor, încurajat parcă. Din iarna asta nu-i chip să ieșim. Ori murim, ori...

35 — Așa-i, așa-i! întăriră mai multe glasuri în tindă. Murim!

Din vîlmășag se desprinsă mai clar o voce ascuțită:

— De trei zile n-am băgat nimica-n gură, de nici nu știu cum mă mai țin pe picioare, uite asta mi-e crucea!

5 Primarul, ca să-și redobîndească autoritatea, răcni mînios:

— Ho!... Ho!... Destul! și, potolindu-se puțin zgomotul, urmă iarăși mai blînd: Sărăcie este c-o vedem și foame berechet, n-am ce zice. Dar așa mîine ai să-mi
10 pui mîna-n beregată, că ți-e foame. Se poate?

— Apoi da — făcu glasul ascuțit de adineaori, cu un ton care putea fi și afirmativ și negativ.

Era Melente Heruvimu, înalt, supt, cu fața galbenă parc-ar fi fost bolnav de lingoare și cu niște ochi negri aprinși de desperare. Avea acasă trei copii și o nevastă
15 care zăcea de astă toamnă de nici nu trăia nici nu murea.

Pravilă primi răspunsul în înțelesul bun și, reluînd firul de unde se încurcase, declară că de azi încolo el se spală pe mîini și va da pe mîna jandarmilor orice
20 nelegiuire, să descopere ei pe făptași și să facă ordine în sat. Serafim Mogoș iar mormăi, ca și cînd ar fi avut un spin în inimă:

— Că nici jandarmii nu-s puși să batjocorească și să chinuiască degeaba pe oameni!

25 — Dar și oamenii să fie de omenie, Serafime! replică primarul energic. Și dealtfel, continuă către ceilalți, eu am isprăvit de spus. Să mai spuneți și d-voastră ce știți și cum socotiți. Numai pe urmă să nu zică nimeni că-s om rău și că n-a știut!

30 Porniră mai mulți deodată să vorbească, fiecare despre altceva. Petre Petre, care stătea lîngă Nicolae Dragoș, strigă militărește:

— Stați, oameni buni! Unul cîte unul să spuie ce vrea ca să ne putem înțelege ca oamenii!

Începu Luca Talabă fără a zăbovi însă cu nici un cuvînt asupra grijilor primarului, ci ocupîndu-se îndată de Babaroaga care nu-l lăsa pe el să doarmă. Iarna, oricît de grea, trece ca părerea, ca mîine se desprimăvărează și vin muncile:

— Ce facem, măi oameni? Stăm așa cu brațele încrucișate și ne uităm cum o ia grecul?... Cucoana ne protestește cu vorba, ba ne și ocărăște cînd o luăm mai de scurt. Apoi dacă stăm și nu ne mișcăm, să nu se mai vaite nimeni de sărăcie, că sărăcia are să ne mănînce capul!

Petre socoti trebuincios să comunice o lămurire care complica lucrurile, anume că cuconița se desparte de cuconul Grigoriță. I-a spus Marioara Irinii, nepoata bucătăresei de la curte. Așa că cine știe cînd și cum va mai veni cuconița pe-aici ca să mai poată vorbi cu dumneaei.

Vestea aceasta încurcă mai rău limbile. Se încinse o gălăgie ca la cîrciuună. Imputările se îngroșau. Trifon Guju, mai încrunțat și cu glas mai ursuz ca totdeauna, aruncă în obraz primarului că pînă mai deunăzi și el a spus că nu-i bine ce face Luca, iar azi o întoarce pentru că simte rost de chilipir. Pravilă se roși, răcni, se dezvinovăți, dar Toader Strîmbu îi acoperi glasul strigînd din tindă:

— Decît să umblați împotriva sărăcimii, mai bine ne-am duce cu toții la boierii cei mari să-i rugăm să împartă moșia la oameni dacă tot nu-i mai trebuiește cucoanei și o leapădă!

— Uite-așa, da! aprobă ascuțit Leonte Orbișor. Asta-i vorbă înțeleaptă!

În mijlocul vîlmășagului stîrnit se auzi iar glasul lui Trifon Guju, mai pătrunzător:

— Ne ducem și pînă la Vodă să ne facă dreptate!

Primarul se răcorise răcnind; continuă deci mai liniștit și chiar cu o undă de batjocură:

— Măi oameni, măi oameni, de ce vorbiți voi numai prostii? C-altminteri parc-ați fi oameni de treabă ca toți oamenii?... Unde-ați mai pomenit voi ca un boier să-și arunce moșia cum arunci gunoiul? Că Trifon ăsta care pălăvrăgește nu ți-ar da o coajă de mămăligă, dreptu-i că nici n-are, ș-ar vrea ca alții să-i dea lui o moșie întreagă; na, măi Trifoane, bagă plugul!... Iacă, sînt și eu om în toată firea, dar d-astea n-am pomenit. Și nici dumnealor, nici Luca, și doar a fost primar înaintea mea, nici Filip, nici moș Dragoș, nici moș Lupu, măcar că-i mai bătrîn ca toți... Numai bărbați de omenie și n-au pomenit!

— Apoi cine are de toate nu mai aude nimic, dar cine n-are nimic ascultă la toate și trage nădejde! se tîngui Ignat Cercel. C-altfel am pieri sau cine știe ce am mai face.

— Rău, Ignate! Foarte rău! se înflăcăra iarăși primarul. Omul zdravăn pune umărul și scoate carul din șanț, nu stă să i-l scoată alții.

— Muncim, slavă Domnului, pînă ne crapă ochii și tot degeaba — bombăni Melente Heruvimu amărît.

— Negreșit, Melente, trebuie să muncim, că d-aia sîntem oameni și nu hoți! urmă Pravilă grav, adăogînd îndată cu alt glas: Dar văd că una am vorbit eu și la altele ați ajuns voi. Acu nu-i nimica, numai să știți că de aci înainte eu nu mai acoper pe nimeni, ci vă las pe seama jandarmilor!

— D-apoi o viață avem, nu o sută! bufni Serafim Mogoș.

Răspunsul lui Mogoș supără însă atât de rău pe primar, deși fusese dat cu glas mai liniștit ca altele, încît izbucni:

— Ei, ș-acu să ieșiți afară! Că la voi vorba bună e ca ovăzul la găște!

Oamenii ieșiră încetinel, se mai opriră în ogradă, apoi în uliță, grupuri-grupuri, chibzuind și sfătuind.

— Nu le vine la socoteală, cum să le vie, să asculte durerile oamenilor! zise Ignat Cercel într-un grup mai gălăgios.

— Vezi bine că nu — făcu și Toader Strîmbu. Că dacă stăpînirea împarte moșia, apoi are s-o împartă la cei săraci și fără pămînt, iar dînșii suflă a pagubă!

— D-aia tot umblă s-o ia dînșii ca să n-apuce stăpînirea să ne-o împartă nouă! complectă minios Tri-fon Guju. Dar lasă că nici noi n-om dormi...

Petre plecă cu fratele învățătorului și cu cîțiva bătrîni. Ardea să aducă iar vorba de conul Grigoriță ca să spuie oamenilor cît s-a purtat de frumos cu dîn-sul și cum deunăzi, cînd s-a întors de la Costești de dusesse pe cuconița la gară, după ce l-a ascultat din fir în păr, a chemat pe Leonte Bumbu, logofătul, și i-a poruncit să șteargă din catastife toată datoria tătîne-său și să-i plătească numaidecît prețul unei perechi de boi, nu numai a celui omorît de pădure, pe deplin.

Pomenindu-se despre despărțirea boierilor, Petre se grăbi să dea amănuntele puține ce le cunoștea de la Marioara lui și să adaoge:

— Cucoana e țifnoasă și îndrăcită cum nu se mai poate, dar conul Grigoriță, cum îl știți, drept și milos-tiv și bun de parcă nici n-ar fi boier. Că binele ce mi l-a făcut mie n-am să-l uit nici în mormînt...

Titu Herdelea află în tren de la Nadina vestea divorțului. Nu credea. De-abia cînd, peste vreo zece zile, i-a confirmat-o Grigore, s-a convins. Și a exclamat cu multă părere de rău:

— Cu toate astea ce femeie drăguță!

— Prea drăguță! a surîs Grigore.

Oricît de mult ținea însă la Grigore Iuga și oricît admira pe Nadina, tînărul Herdelea nu mai avea răgaz să se ocupe deosebit de încurcăturile lor. Se întâlnea deseori cu Grigore, se ducea pe la dînsul și mîncau cîteodată împreună. Vedea și pe Nadina uneori la cîte un spectacol sau la Gogu Ionescu, cînd era poftit la masă. Altfel însă vîltoarea ziaristiceii îl absorbea tot mai mult. Subt pretext că evenimentele politice se intensifică, Roșu îi multiplica într-una înșărcinările. Ca să ridice *Drapelul*, ambițiosul secretar de redacție voia să-l doteze cu diferite rubrici noi și, neavînd alți redactori docili, punea pe Herdelea la contribuție, iar el, zelos, primea fără a crîcni. Așa a devenit titularul unei rubrici de curiozități, al alteia de ecouri poli-tico-mondene și al croniceii teatrale, singura pe care o făcea cu plăcere, fiindcă îi era drag teatrul și acum se putea duce mai des și gratis.

Dar îndată ce s-a întors de la Amara, a avut o surpriză din partea d-nei Alexandrescu, gazda lui limbută și amoroasă. Tot descosîndu-l cum a petrecut la țară și neascultîndu-l cu atenție, ceea ce pe el îl cam jicnea, se pomeni deodată că-i zice foarte încîn-tată:

— Știi că în lipsa d-tale Tanța a fost mereu pe aici și mereu mi-a vorbit despre d-ta... Ce fată, domnu Titu! Nici nu-ți închipui d-ta... Numai Mimișor a

mea a mai fost ca ea, cuminte și frumoasă și deșteaptă!

Apoi, după ce îl stîrni iar să povestească, peste două minute iar îl întrerupse, amenințîndu-l cochec cu degetul și învîluindu-l în niște priviri de complicitate:

— Hoțomanule, hoțomanule! Mi se pare că ai pus gînd rău Tănțichii noastre? Ce să-ți spun, n-ai gust prost! Fete ca Tănțica nu se găsesc pe toate potecile — și frumoasă, și de familie bună, și cu educație...

De! Adevărat că și d-ta ești băiat bine, cu un ciștig bun, cu viitor mare... Ați fi o pereche cum nu se poate mai potrivită, numai să dea Dumnezeu să iasă cum cred eu!

Și vreo jumătate de oră Titu trebui să asculte aiurit explicațiile, combinațiile, planurile, sfaturile, îndemnurile ei într-o succesiune vertiginoasă și amănunțite. Se înfricoșă. Iubea pe Tanța fără să-i fi trecut măcar prin minte posibilitatea însurătoarei care, în situația lui, i s-ar fi părut cel puțin ridicolă.

Tanța într-adevăr venea mai în fiecare după-amiază la d-na Alexandrescu și Herdelea se simțea din ce în ce mai încurcat. Ca o salvare posibilă îi licărea numai o mutare subită care să-i piarză urma. Într-o zi însă pe cînd se afla la d-na Alexandrescu de vorbă cu Tanța și tocmai cînd d-na Alexandrescu își căuta un pretext să-i lase singuri, fiindcă ochii verzi ai Tanței își îndeseau implorările drăgălașe, se auzi deodată o timidă bătaie în ușă, după care, fără să mai aștepte răspuns, intra Marioara.

— Vă rog să mă scuzați — zise ea puțin speriată mai ales observînd pe Tanța, căci de d-na Alexandrescu nu se jena. Venii pentru lecție și găsi încuiat și...

— E cheia în ușă, dragă Marioară! sări Titu roșindu-se și vrînd să meargă spre ea.

— Așa? N-am observat... Atunci trec dincolo... Scuzați! făcu fata dînd ușor din cap și retrăgîndu-se cu un mic surîs către Herdelea.

Cum se închise ușa, Tanța, palidă, se sculă și-și luă haina să plece. Zadarnice fură explicațiile îmbelșugate ale d-nei Alexandrescu. Tanța se declara înșelată; de ce nu i-a spus nimica despre „stîrpitura” asta care intră în camera lui ca la ea acasă? Plînsă și se liniști puțin, dar nu vru să mai rămîie. Plecă posomorîtă ca o martiră.

— Vezi ce-mi făcuși? îi impută pe urmă d-na Alexandrescu. Mă așteptam că ai s-o pățești odată cu lecțiile d-tale, că nu te mai astîmperi și n-ai răbdare deloc... Ei, acuma ce te faci? Trebuie să fii delicat cu Tanța, că ea e foarte sensibilă și inimoasă!

Dincolo îl aștepta altă scenă cu Marioara, pe care însă o îmbună mai repede.

Seara încheindu-și bilanțul zilei, fu totuși mulțumit. O întîmplare neprevăzută i-a adus o soluție. Tanța s-a supărat, aventura s-a încheiat. A doua zi Tanța n-a mai venit. Nici a treia. S-a isprăvit.

Era sîmbătă, pe la începutul lui februarie. Titu Herdelea avea de scris un articol important pentru *Drapelul*. Directivele i le-a dat însuși Deliceanu și deci ținea enorm să se prezinte cu ceva excepțional, să se convingă și directorul că are într-însul un colaborator meritos. De aceea fu vesel cînd d-na Alexandrescu îl anunță că se duce cu Jean la părinții lui unde vor sta tîrziu și deci să aibă grijă de casă, iar dacă iese, să încuie bine și să ascundă cheia la locul ei.

Se dezbracă. Își puse un halat vechi și niște papuci ieftini, își pregăti cîteva țigări și se așternu pe muncă. În odăiță făcuse calduț. În soba de tuci duduia focul. Acoperi mai multe file cu o lesniciune de parcă i-ar

fi dictat cineva. Gîndurile i se înșirau ca mărgелеle pe ață. Fumul de tutun îi învăluia capul ca un nouaș de vată, iar pe dușumele mucerile aruncate la întîmplare punctau pauzele inspirației lui ziaristice. Pe la 5 cinci, cînd începea să se întunece, nu-i mai lipsea decît o încheiere de efect. Ca să-și scormonească avîntul reciti tot articolul, mormăind și cu glas, cîte o frază ce părea mai sonoră și mai rotundă.

— Bravo! își zise la urmă. Perfect! Dacă nici asta 10 nu face senzație, atunci...

Sfîrșitul de efect însă tot nu-i venea. Căutîndu-l în rezervorul minții, se ridică, luă lampa de pe noptieră și o duse pe masă să aprindă lumina. Scoase abajurul, apoi sticla, cu multă băgare de seamă, mereu 15 îngîndurat. Uitîndu-se după cutia de chibrituri, i se păru că aude un ciocănit sfios în ușă. Pînă să se întoarcă, ușa se deschisese.

— Tanța! făcu dînsul atît de mirat că-i fu în aceeași clipă rușine de tonul întrebării.

20 Tanța rămăsese lîngă ușă, cu ochii mari asupra lui, parc-ar fi nimerit într-o casă străină.

— Iartă-mă, Tănțico! reluă Titu dezmeticit. Uite cum mă găsești!... Lucram, voiam să fac lumină și...

Pentru că pornise spre ea, îl opri cu un gest instinctiv și, după cîteva secunde, șopti: 25

— Așteptai pe cineva?

Cînd tînarul vru să răspundă, altă întrebare îl iscodi cu un surîs turbure:

— Nici pe mine?

30 El tăgădui din cap.

— Și vezi, eu totuși am venit! murmură ea cu o privire stranie.

Înfășurată în haina de iarnă, cu blana de vulpe în jurul gîtului, cu o căciuliță de catifea înfundată

pe cap, fata parcă răspîndea o lumină vaporosă în odaia ce se lupta cu amurgul.

— Ai adus bucurie în camera asta mohorîtă...

5 Titu Herdelea amestecase o tremurare romanticoasă în cuvinte, ceva teatral și prefăcut, deși inima îi era într-adevăr sinceră. Tanța auzi numai glasul inimii și se apropie cu brațele întinse, recunoscătoare:

— N-am să te deranjez... Mă mulțumesc numai să te privesc cum scrii, să fiu aici cu tine...

10 — În orice caz...

Glasul lui Titu se schimbase. Aproximarea ei îl turbura. Nici nu putu sfîrși. Îi cuprinse amîndouă mîinile și le strînse la inimă. Apoi, fără trecere, îi scoase haina în timp ce ea însăși își lepăda căciulița.

15 Întunerecul se infiltra nesimțit în casă. Lucrurile luau înfățișări mai rotunde, își pierdeau contururile, se confundau. Numai fereastra ce dădea în curte păstra o culoare alburie și în cadrul ei se îmbulzeau și se întreceau fulgii strălucitori de zăpadă ca un roi de fluturi albi în căutarea unui adăpost împotriva frigului și întunerecului.

20 — Unde să stăm? întrebă Titu, cuprinzîndu-i mijlocul. Vezi, aici la mine nici n-avem unde să stăm împreună, alături...

25 Tanța purta pe față un surîs curat de fericire. Ei toate i se păreau acum fermecătoare. Se așeză simplu pe marginea patului, uitîndu-se cum Titu pune două lemne în sobă, cum întorcea cheia în broască... De abia cînd el îi luă capul în mîini și o sărută pe buze mai apăsător ca altădată, avu o tresărire și murmură cu o imputare șovăitoare:

30 — De ce-ai încuiat ușa?

Întrebarea însă rămase suspendată în aerul îmbîcșit de tutun. Titu alunecase în genunchi, la picioarele

ei, și-și ascunsese obrazii în poala ei, încolăcindu-i și mîngîindu-i șoldurile cu brațele. Ea se simțea mîhnită că i-a lăsat întrebarea fără răspuns și începu să-și plimbe, nervos, degetele prin părul lui. Ochii ei priveau în neștire jocul funigielor în fereastră, prin creieri

5 îi trecea neconținut ușa încuiată și gîndul că trebuie să plece numaidecît. În aceeași vreme totuși buzele ei șopteau strîns:

— Titule drag, te rog, mult, fii cuminte... foarte cuminte... Îmi promiți?... Promite-mi!

El se sculă brusc, ca și cînd s-ar fi trezit din vis și zise aspru:

— Îți jur!... Jur!

Se așază lîngă ea, pe dunga patului. Jurămîntul

15 li se părea acum amîndurora exagerat. Cuvîntul parcă destrămase din vraja ce se țesea în jurul lor. Tanța, ca o scuză și un îndemn, se crezu obligată să dea lămuriri. Nu se gîndise să vie pe aici nici azi. De ce să mai vie dacă el n-o iubește mult, nespuse de mult.

20 Cînd a văzut însă că Lenuța cu Jenică au picat la ei și au să stea cine știe cît de tîrziu, a înțeles că trebuie să fi rămas singur și atunci și-a zis că el nu-și dă seama cît îl iubește ea și de aceea nu-i prețuiește suficient iubirea ... Ce să mai asculte aceleași clevetiri ale cucoanelor

25 bătrîne cînd ar avea atîtea de vorbit cu el? Și fiindcă demult trebuia să întoarcă vizita unei prietene, a ieșit repede și...

Nu se uita deloc la Titu care ascultase, fără a înțelege vorbele, și se lipise tot mai strîns de ea, auzindu-i bătăile inimii din ce în ce mai clar, simțindu-i uneori tresăririle trupului. Apoi deodată Tanța se întrerupsese, năpădită parcă de o frică mare, și se ridică murmurînd:

— Acuma însă trebuie să plec... Lasă-mă, te rog, Titule drag! Unde mi-ai pus haina?

Titu Herdelea se spăimîntă. Îl durea numai închipuirea că va rămîne iarăși singur, cu articolul neterminat, în căutarea frazei de efect. Acuma tot ce nu era Tanța i se părea fără importanță. Nimica-n lume nu

5 poate înlocui încîntarea ce a vrăjit-o prezența ei în odăița năclăită de fumul țigărilor. În clipa aceasta tot rostul și toată înțelepciunea lumii se aflau pentru dînsul în verdele cald al ochilor ei, în glasul blînd și șoptit care picura cuvinte misterioase, în corpul fierbinte cu tresăriri speriate. Desperat că ar putea-o pierde, îi aținu calea, o îmbrățișă și, scufundîndu-și privirea în ochii ei, îngîna răgușit:

— Nu se poate să pleci... așa...

Îi fu rușine de ce a spus, dar ea, parc-ar fi fost un ecou al inimii ei, răspunse cu un surîs mirat care repeta întocmai vorbele lui. Mîinile lui se încurcară în bluza ei subțire și albă, prinsă în față cu cîteva copci. Cu același surîs mirat, Tanța îi ajută să descheie bluza, șoptind totuși instinctiv o imputare:

— Lasă bluza, Titule... Nu, nu, te rog... vreau să plec...

Titu spunea și el ceva, cu glas uscat, fără să-și dea seama ce. Cuvintele lor se împreunau într-un susur de bucurie ascunsă.

Pe urmă Tanța rămase dreaptă, cu picioarele strînse, numai în cămașa scurtă, din sus de genunchi, lipită de corpul gol ca o apărare inutilă. Brațele ei se încrucișau pe piept să ascundă sînii care, cu sfîrcurile lor mici, păreau singurul sprijin al cămășii gata să alunece.

— Mi-e frig... suspină Tanța aproape imaterial.

Tîmărul o luă în brațe ca pe un copil somnoros, o așază în pat și o înveli. Acolo ea rămase cu fața-n sus, cu ochii în ochii lui Titu care-i potrivea mereu înveli-

toarea. Apoi deodată se pomeni cu el alături. Mîinile lui reci îi netezeau sinii împietriți, coborau pe pîntecele fierbinte. Atunci ea începu iarăși să bolborosească în neștire „nu, nu, nu”, răsucindu-se însă spre el și încolăcindu-i gîtul cu amîndouă brațele. Mai simți un genunchi străin desfăcîndu-i picioarele...

Într-un tîrziu se dezmetici. Titu ședea pe marginea patului, îi săruta lacrimile de pe obraji. Îi auzi glasul:

— Îți pare rău, Tanța?... Nu vreau să-ți pară rău!

Ea deschise ochii care parcă luceau în întunerecul ce umpluse odaia. Își legănă capul pe pernă, zicînd cu o dulceață nouă în voce:

— Nu...

Iar după un răstimp ea întrebă:

— Acuma mă mai iubești?

Titu răspunse cu un val de sărutări. Îl opri cu o nouă întrebare:

— Acum crezi că te iubesc?

— Nu m-am îndoit niciodată — făcu tînărul Herdelea. Numai tu te-ai îndoit de iubirea mea.

— Să nu mă mai îndoiesc? murmură Tanța.

— Nu! zise Titu crîmponîndu-i buzele.

Cînd rămase singur, Titu Herdelea lăsă perdeaua și aprinse lampa. Lumina gălbuie, neputincioasă, îl readuse la realitate. În cameră mai plutea parfumul corpului ei, amețitor și misterios, precum pluteau cuvintele, gemetele și zvîrcolirile ei... Își dădu seama acuma că dragostea aceasta a luat o întorsătură plină de răspunderi. Și tocmai cînd el a început să-și croiască de-abia un rost în lume! O iubește pe Tanța, negreșit, dar are el dreptul să-i zdrobească viața legînd-o de destinul lui atît de puțin asigurat din toate punctele de vedere? Cum va fi el în stare să întreție o soție cînd întreținerea lui în viitor e numai semne de întrebare?...

Își găsi îndată scuze că el a rezistat, că Tanța însăși a venit, că nu orice iubire, cît de mare, trebuie să ajungă la ofițerul stării civile, că și alte cazuri... Își curmă însă gîndurile de scuză, scîrbit de ele și-și zise cu dojană:

— Ești un ticălos, Titule! Să-ți fie rușine!

4

Grigore Iuga nu mai putea sta la țară. Singurătatea îl îngrozea tot atît ca și stăruințele tatălui său să nu-și distrugă căsnicia pentru neînțelegeri firești și trecătoare. Îi era rușine și silă să-i mărturisească adevărul. Se credea umilit în bărbăția lui că în cinci ani n-a fost în stare să inspire soției sale măcar respectul elementar să nu-l înșele chiar în propria-i casă. Totuși nu se simțea sigur nici de inima lui. Se surprindea căutînd scuze Nadinei, parcă iubirea lui încă n-ar fi murit și ar aștepta numai un pretext ispititor pentru a uita și a continua. Se disprețuia și se temea de slăbiciunea lui. Cel puțin în vacarmul Bucureștilor nu va fi singur.

Și-a reluat camera în care a stat cînd era student la mătușă-sa Mariuca. A găsit-o aranjată cu o grijă meticuloasă. Văzînd că-i place, mătușă-sa îi zise încîntată:

— Îți place, Grigoriță?... Eu am aranjat-o. Vreau să te simți la mine ca acasă și să nu-ți lipsească nimica, să nu regreti că...

Tăcu. Știa că Grigore știe cît n-a iubit ea pe Nadina și nu voia să-i pomenească tocmai acuma despre ea. Grigore, ca niciodată, răspunse:

— În privința regretelor, fii liniștită, dragă tanti!

Tînărul Iuga ceru o întîlnire lui Gogu Ionescu. Se întîlniră a doua zi la un club. Gogu era consternat.

Nu pricepea nimic. A rămas îngrozit cînd i-a spus Nadina. Cum e posibil? El îi credea în cea mai dulce armonie. Nu-și permite să se amestece și nici să dea sfaturi în asemenea chestie gingașă, dar... Lui i-e drag

- 5 Grigoriță ca un frate și-i va fi totdeauna, indiferent de legăturile de familie. Firește, Nadina e o femeie cam dificilă. Oricît obișnuiește dînsul să fie de rezervat față de afacerile intime chiar ale rudelor, ei i-a spus de mai multe ori, ca unei surori, că exagerează cochetăria.
- 10 și abuzează de toleranța amabilă a bărbatului ei... În sfîrșit se însărcină să se intereseze, din partea lui. Grigore, la Nadina dacă a început demersurile divorțului și în ce stadiu se găsesc, înțelegînd perfect că Grigore, din moment ce a plecat din casă, n-ar mai
- 15 vrea să aibă tratative directe cu ea pentru o mie și unu de motive. Ziua următoare se revăzură în același loc și Gogu Ionescu îi relată amănunțit că Nadina, îndată ce s-a întors de la țară, deci cu vreo zece zile în urmă, a chemat pe avocatul Olimp Stavrat și l-a
- 20 rugat să introducă neîntîrziat cererea de despărțire.. E probabil că în clipa aceasta hîrțiile se află la tribunal. Grigore îi mulțumi, transmițînd mulțumiri și Nadinei cu asigurarea că va accelera lucrurile cu toate stăruințele posibile, fiind în interesul amîndurora să termine
- 25 cît mai curînd toate formalitățile și să-și recapete libertatea.

Grigore se duse la Baloleanu. El încă nu știa nimic. Se miră. Regreta. Melania de asemenea. Îl opriră la dejun. Trebuie să rămîie. Acuma nu mai are pretext...

30 Grigore se înarmase cu o cuirasă împotriva tuturor consolărilor. Înainte de-a trece în sufragerie din cancelaria lui somptuoasă, Baloleanu își luă o mutră oficială:

— Va să zică e serios și irevocabil, Grigoriță?

— Bine, dragă Alexandre, dacă tu crezi că eu pot glumi cu astfel de...

- Atunci am să mă ocup și eu nițel de afacerea asta și te asigur că vei fi divorțat în minimul de timp
- 5 admisibil! zise avocatul cu o siguranță gravă, adăogînd însă, după cîteva clipe, iarăși jovial: Fiindcă la palatul de justiție sînt totdeauna la putere grație modestului meu talent!

- Sper însă că intervenția ta nu va fi tot atît de promptă cum a fost pentru prietenul meu ardelean,
- 10 ți-aduci aminte? glumi Grigore Iuga.

Baloleanu se uită perplex o fracțiune de secundă, apoi explodează cu o indignare amicală:

- Se poate, Grigoriță, să-mi pomenesci numai
- 15 acum de tînărul cela, am și uitat cum fi zicea?... N-a fost vorba să vie pe la mine, să... Bine, puiule, de ce nu vine băiatul?

— Acu lasă-l pe el, că l-am băgat la *Drapelul* încît...

- Aha, l-ați și acaparat pentru partid! rîse Baloleanu. Și tot voi ne faceți pe noi sectari!
- 20

- Tînărul Iuga merse cu Baloleanu la tribunal de cîteva ori, ca să fie sigur. Iar după ce văzu împlinite primele formalități se socoti suficient de liniștit ca să se poată înfățișa la Predeleanu. Se auzea pe el însuși
- 25 declarînd emfatic: „Sînt îndrăgostit“ și amintirea propriului său glas îl rușina... Numai cu Predeleanu, în patru ochi, a discutat despre ea, fără să-l fi întrebat. Victor părea nedumerit, dar nu i-a cerut nici-o explicație... La masă și nici mai pe urmă Tecla n-a pomenit deloc de Nadina, dealtfel ca și d-ra Postelnicu, pe care totuși a surprins-o de cîteva ori privindu-l cu o curiozitate abia stăpînită. Vorbiră numai despre lucruri agreabile, nici măcar politică. Îndeosebi dezbătură pe larg numeroasele baluri, spectacole, recepții și petreceri de

tot felul care agitau Bucureștii și-i dădeau o culoare zvăpăiată. Predeleanu chiar observă, mai mult ca să tachineze pe cumnată-sa:

— Sezonul parc-ar fi comandat special pentru Olguța, dans și dans pretutindeni...

— Cu petrecerile lumea își mai uită necazurile și primejdiile — zise Tecla.

— Da, dar nu știu dacă ați băgat de seamă că toate dansurile au început să ia o alură erotică și senzuală încît uneori ți-e rușine să privești pe dansatori — adăogă Victor cu un ton mai serios.

— De ce nu spui mai bine, moralistule, că ție în general nu-ți place dansul și de aceea îi găsești toate defectele! replică Olga cu vioiciune, apărîndu-și pasiunea.

Grigore nu se amestecă în controversă de teamă să nu ajungă la Nadina. Discuția alunecă asupra marelui serbări ce o pregătea societatea filantropică „Obolul”, pentru 10 februarie, la Teatrul Național. Era evenimentul monden cel mai important. Întreaga familie regală avea să fie de față și toată lumea cea mai bună. Locurile, deși cu prețuri fabuloase, se reținuseră. Se întrevedea chiar necesitatea să se repete spectacolul spre a se putea satisface baremi cererile cele mai simandicoase. În program figura un fel de revistă scrisă de trei domni foarte spirituali, deși din societatea înaltă, și jucată numai de doamne și domnișoare din aceeași societate. Olga avea un rol, firește de dans, și se găsea în frigurile creației.

Cînd află d-na Mariuca Constantinescu că în sfîrșit divorțul a pornit, lăsă la o parte discreția și se apucă să-i povestească nepotului cîte a știut despre Nadina și nu i le-a spus pînă acuma ca să nu-l întristeze sau să-și închipuie că vrea să-i strice casa. Ea l-a prevenit

de cum a auzit că vrea să se însoare cu Nadina, firește delicat, fiindcă în cazuri d-astea orice povață negativă e rău venită. De față s-a cunoscut ce femeie are să fie. Nu zice nimeni, unei fete îi șade bine vioiciunea, cochetăria, flirtul—totuși cu oarecare măsură. Nadina speria lumea cumsecade pe unde umbla cu nebuniile ei, cu ceata de admiratori după ea. Măcar după ce s-a măritat să se fi potolit. Profitînd de iubirea oarbă a bărbatului, nu s-a sfiit să-și ia un amant din primul an de căsnicie, dacă nu din prima lună. Alții au urmat în serie. Numai ea a aflat precis despre cinci, ultimul Raul Brumaru cu care s-a plimbat astă-vară și prin străinătate, nu se știe pe ai cui bani, căci unii spun că Brumaru trăiește din expediente de club, iar alții că ar fi bogat și Nadina îl toacă îngrozitor.

Grigore încercă să-i zăgăzuiască destăinuirile. De vreme ce s-a hotărît să se despartă, i-e indiferent ce face și cu atît mai mult ce a făcut Nadina. El, pentru respectul sentimentelor lui, nu vrea să-și amintească decît lucrurile de care n-are nevoie să roșească. O fi o prostie acest fel de a privi viața, dar el... În zadar, tanti Mariuca nu se potoli pînă ce nu-i zugrăvi și pe ceilalți patru domnișori care s-au bucurat de grațiile Nadinei. Ș-apoi în fiecare zi revenea cu cîte un amănunt, cu cîte o știre nouă primită caldă de la vreo prietenă binevoitoare, încît Grigore începu să se ferească a da ochii cu ea și-l bătea gîndul să se mute mai bine la un hotel ca să-și redobîndească liniștea sufletească.

Din norocire pe la sfîrșitul lui ianuarie sosi și tatăl său la București. Mariuca încercă să-i servească ultimele noutăți despre Nadina. Miron Iuga o ascultă puțin cu ochii mari și pe urmă o opri sever:

— Isprăvește cu clevetirile, Mariuco! Nu e demn de văduva unui general român să colporteze toate prostiile

care fatal circulă pe socoteala unei femei frumoase... Dar ești și tu ca biata nevastă-mea, fie iertată, nu degeaba ați fost surori. Voi vă închipuiți că toate femeile trebuie să ție coada cratiței ori să împletească ciorapi de iarnă pentru soții lor. Ei, s-au mai schimbat vremurile, Mariuco!

— Bine, dar Grigoriță e în divorț cu ea, Miroane! obiectă d-na Constantinescu deconcertată; îi era frică de Iuga, pe care-l cunoștea foarte ciufut, cum nu i-a fost niciodată de generalul care fusese un om ca o bonboană și nu ieșea din cuvântul ei.

— Tu te uiți la Grigoriță care-i copil? se miră bătrînul, fără să îngăduie fiului său să-l întrerupă. Dar cine ți-a spus ție că o cerere de divorț înseamnă divorțul? Pînă ce nu s-a transcris definitiv o despărțire e o simplă neînțelegere între soți, dragă Mariuco!

Miron Iuga lăsase baltă la Amara pregătirea învoielilor pentru munca pămînturilor, o chestie mai grea acum fiindcă îi ajunsese la ureche că țărani umblă să schimbe ce-a fost în trecut. Moșia Babaroaga însă nu-i mai dădea odihnă și se înverșuna s-o achiziționeze cu orice sacrificii. Proiectul de divorț al lui Grigore i se părea obstacolul cel mai grav pe care trebuie neapărat și în primul rînd să-l înlăture.

Înainte de-a vedea pe Nadina se hotărî totuși să treacă pe la Dumescu, la Banca Română, să schimbe numai două vorbe prealabile, discuția în fond rămînînd s-o facă după ce va cunoaște prețul și condițiile de plată. Grigore îl însoți pînă în fața băncii, avînd și el o întrevedere cu Baloleanu. Pe drum bătrînul se uita mereu la afișele și pancartele fără număr care toate chemau lumea la diferite distracții și petreceri.

— Aici oamenii știu că trăiesc bine! murmură Miron disprețuitor. Încotro te întorci numai îndemnur

la veselie și desfrîu. Ce le pasă! Noi muncim ca să poată ei să benchetuiască!

Constantin Dumescu se luminează la față văzînd pe Miron. Îl îmbrățișă cu o efuziune care părea aproape neverosimilă pentru firea lui tăcută și înfățișarea-i închisă. Își potrivește pe nas ochelarii de aur, semn de mare emoție la el, iar ochii de obicei reci îi rîdeau. După cîteva minute de întrebări și răspunsuri afectuoase, Miron Iuga zise:

— Tu ai de lucru aici, dragă Costică, și eu n-am venit să te încurc. Într-o zi d-asta ne-om întîlni și vom vorbi mai pe îndelete de ale noastre. Acuma nu vreau să-ți răpesc decît două-trei secunde. Uite deci ce e, Costică!

Îi spuse. Dumescu ascultă cu multă atenție. Iuga observă cum i se întunecă mereu fața. Și la sfîrșit directorul băncii vorbi:

— Ei bine, iubite Miroane, sîntem prea vechi prieteni ca să mă codesc a-ți da imediat un răspuns categoric...

Răspunsul categoric era: nu. I l-a îndulcit pe urmă cu explicații. Nu e acum momentul pentru a cumpăra pămînt. Miron are destul. Harnic și sănătos să fie să-l muncească. Refuzul e numai în interesul lui. Dacă nu l-ar iubi, l-ar împrumuta cu orice sumă, fiindcă banca se poate despăgubi oricînd scoțîndu-i la vînzare domeniul. El, Dumescu, preferă să-l mîhnească azi, decît să-l lase pe drumuri mai tîrziu. Își împlinește o datorie de adevărat prieten.

— Apoi mă mir, Miroane, de planurile tale! Tu trăiești pe subț pămînt? Tu nu vezi și n-auzi nimic? Nu simți cum se precipită lucrurile, cum pîrîie ceva?... Mîine-poi_mîine ne putem pomeni cu o expropriere generală a marelui proprietăți — ce te-ai face tu cu niște

sarcini atât de împovărătoare? Ideea se propagă din ce în ce mai insistent. N-o judec. Constat. Paralel progresează agitația țăranilor... Nu, nu, nu trata chestiile astea cu dispreț. N-o fi la tine, poate, dar

5 agitația e o realitate. Poate chiar ea a făcut ca ideea exproprierii să se înfiripeze — nu știu. Și iarăși nu afirm că pericolul e iminent. Nu știu. Dar există. Și în asemenea clipe nu te mai poți gândi serios să cumperi moșii. Pământul a devenit o valoare în doi lei pînă

10 ce se vor lămuri situațiile. Așa că... Nu te uita la viața de praznic permanent din București. Asta e un semn de boală. Epidemia balurilor și a dansurilor și a chefurilor prevestește totdeauna un rău sau îl subliniază. Fațada prea strălucitoare ascunde veșnic ceva putred.

15 O casă solidă nu paradează și nu caută să-ți ia ochii cu fațada. Eu nu fac nici o politică și nici măcar nu mă interesează certurile lor. Dar aici, la bancă, se simte mai precis pulsul vieții. Și pulsul vieții noastre bate prea neregulat. Organismul are friguri, Miroane!

20 Trebuie să fim prudenți pînă vom găsi leacul!

Miron Iuga nu era convins deloc, dar cu atât mai ofuscat. Se sforța să nu-și arate nemulțumirea. Se despărțiră promițându-și că vor mai vorbi, că deocamdată a fost o luare de contact, că... Și Miron avea

25 siguranță că Dumescu nu va rezista pînă la capăt.

— Bietul Costică! își zise în cele din urmă bătrînul. Băiat bun, păcat că-i strîmt la minte, cum a fost de cînd îl știu și-l iubesc!

Îi trecu supărarea mai repede decît credea. De fapt

30 nici n-ar fi trebuit să se încurce cu Dumescu înainte de-a se descurca cu Nadina, căci acolo e hopul cel mare. Banii îi va găsi dînsul în toată România, numai să aibă ce să facă cu ei.

Nadina, vestită dinainte, îl aștepta. Era o nimfă. Îl primi cu drăgălășia-i obișnuită parcă nimic nu s-ar fi întîmplat de cînd s-au despărțit în Amara, cu o lună în urmă.

5 — Te-aș opri la masă, papa, dar nu știu dacă...? îi zise îndată după ce-l introduse în salonașul ei favorit, cu un suris nevinovat și întrebător.

— O, rămîn cu plăcere, cu mare plăcere, Nadina! făcu Miron galant și satisfăcut.

10 Abordară chiar înainte de masă amîndouă chestiile care-l interesau pe Iuga. În privința divorțului, îi propuse o împăcare, adăogînd negreșit că propunerea nu e autorizată de Grigoriță, dar garantînd că-l va îndupleca în cazul cînd ea ar reveni. Nadina refuză

15 zîmbind, dar ferm. Inițiativa n-a pornit de la ea, ci de la Grigore. Ea ar fi continuat deși în multe privinți a avut nemulțumiri. Acuma neînțelegerile lor au devenit publice. Toată lumea știe că sînt în divorț. O revenire i-ar face și ridicoli. Pe urmă azi mai poate fiecare să-și croiască o viață nouă. Mîine poate ar fi mai greu...

20 Miron stăruie s-o convingă. Nadina îl întrerupse:

— Mă măgulește insistența ta, papa drag... E o dovadă de iubire care mă înduioșează. Dar, te rog, uitate... (împreună mîinile ca la rugăciune), te rog,

25 dă-mi dovada supremă de iubire și... să vorbim de altceva!

— Despre ceea ce aș fi vrut să mai vorbesc, nici n-aș mai putea pomeni, dacă hotărîrea ta e într-adevăr definitivă și irevocabilă! murmură bătrînul abătut.

30 Numai după o pauză, continuă: Cu noră-mea puteam discuta despre Babaroaga, cu fosta nevastă a fiului meu mi-ar fi imposibil.

Nadina rîse cu dinții fildeșii:

— Vai, cît te înșeli, dragă papa!

Tocmai dimpotrivă. Numai cu fosta sa noră va putea discuta cu adevărat despre moșie. Nu era hotărîtă să vîndă și nici n-ar fi vîndut dacă rămînea cu Grigore. Acuma însă, imediat ce va putea dispune singură, va lichida Babaroaga. I-ar fi și penibil să mai aibă afaceri chiar și numai în vecinătatea proprietăților lui Grigore. Ar fi fost bucuroasă să scape mai repede, dar pînă nu va fi divorțată nu poate face nimic, pentru că i-ar trebui consimțămîntul soțului. Într-o lună, cel mult două, formalitățile despărțirii speră să fie terminate. Atunci se va rezezi la țară, are conacul de la Lespezi al lui Gogu, unde poate sta, și nu va pleca de acolo pînă nu va fi încheiat vînzarea...

— Ehe, negustoreasă, nu glumă! zise bătrînul Iuga. Vom avea de furcă cu tine!

Zîmbea, glumea și nu era deloc mulțumit. Toate încercările lui n-au izbutit să-i smulgă măcar o promisiune precisă. Șireată și abilă, Nadina îi aluneca mereu printre degete ca argintul viu. Parcă mai mult obținuse cînd i-a pomenit întîia oară, la Amara. Atunci fusese vorba să fie preferat. Degeaba, divorțul i-a îngreuiat lupta. Tocmai de aceea nici el n-are să renunțe. Nu i-e frică de piedeci. Pentru orice eventualitate mai sondă vreo două bănci unde avea prieteni. N-a fost respins net („să vedem, să ne consultăm, să mai discutăm”), dar considerentele lui Dumescu i-au fost repetate aproape cu aceleași cuvinte, parcă ar fi fost înțeleși cu toții. Reluă conversațiile cu Dumescu, neoficial, la mese în doi. A obținut o promisiune vagă. Costică îl iubea atît de mult că nu se putea menține pînă la urmă în atitudinea brutală de refuz. Sperau amîndoi că vor sfîrși prin a se convinge: Dumescu pe Iuga să renunțe la cumpărare, Iuga pe Dumescu să-i înlesnească cumpărarea.

Grigore știa pentru ce se zbate tatăl său. Din înfățișarea lui și din unele cuvinte ce-i scăpau înțelegea că nu e prea încîntat de rezultate. Anunțase de cînd a sosit că vrea să vază și pe Predeleni. După vreo săptămînă, se duseră împreună.

Și bătrînului îi plăcea familia Predeleanu. Oameni de treabă, zicea despre ei totdeauna, gîndindu-se în primul rînd la tatăl lui Victor, cu care se cunoscuse. Spre exasperarea d-șoarei Postelnicu, pentru care tot interesul lumii se concentra în jurul serbării „Obolului”, peste cîteva zile, s-a vorbit toată vremea numai despre agricultură, firește, ca să fie pe placul lui Miron. Impresionat totuși de „considerentele” lui Dumescu, oricît nu era convins de seriozitatea lor, Iuga căuta pretutindeni un sprijin împotriva lor și se mohora că nu-l găsea. Și Predeleanu spuse că există oarecare efervescență între țărani, nu în proporțiile cum se colportează la București, negreșit, dar există. La el, la Delga, după informațiile de încredere ale administratorului, țăranii reclamă noi învoieli, firește mai favorabile lor. Proprietari și arendași de prin Moldova cu care a vorbit, oameni ponderați, cunoscători ai țărînimii, i-au zugrăvit situația de acolo mult mai îngrijorătoare. Asta ar denota că fenomenul e general, că aceleași cauze au produs aceleași efecte pe tot cuprinsul țării. Explicațiile nu lipsesc, se etalează chiar cu un lux de motivare unde nu te aștepți, fără a fi concludente. Ce e valabil pentru o regiune nu ar urma să fie necesar valabil pentru celelalte regiuni, și totuși este.

— Fiindcă nu vrem să recunoaștem realitatea, Victore — interveni deodată Grigore cu pasiune, după ce se stăpînise îndelung pentru a nu se contrazice cu tatăl său. Țăranul lucrează pretutindeni în pagubă, grație sistemului de învoieli ce i s-a impus. După fiecare

an, datoria a sporit, pînă ce azi a ajuns insuportabilă. La noi, majoritatea oamenilor sunt atît de îndatorați că, muncind tot anul viitor, nu numai că n-ar lua absolut nimic pe munca lor, dar nici nu și-ar putea plăti trecutul întreg și ar mai rămînea împovărați și pentru viitor. Față de asemenea perspective, de ce să ne mirăm că țărani se agită? E normal și natural!

Miron Iuga surîse puțin ironic de explicațiile fiului său, apoi, ca și cînd nici n-ar fi meritat să le ia în seamă, zise către Predeleanu:

— Țăranii nu stau pe roze tocmai pentru că și proprietarii stau prost și pentru că toată agricultura românească merge anapoda! Au fost ani grei, cînd moșiile n-au produs nimic sau aproape, și țăranii totuși nu s-au agitat, ci și-au văzut de necazuri, au răbdat și au suferit ca și noi! Acuma, slavă Domnului, am avut un an oarecum normal. Cine a fost cumpănit, a agonisit și are cît îi trebuie, cine a lenevit și a fost bețiv, n-are. Așa e ordinea lucrurilor de cînd lumea și pămîntul. Pot să admit eu la Amara o nemulțumire serioasă unde țăranii umblă forfota să cumpere moșia Nadinei, să facă concurență altora?... Buba e alta, dragii mei, orice mi-ați spune. Buba e slăbiciunea guvernului care tolerează demagogia tuturor neisprăviților erijați în apărătorii țărănimii. Ia să-i apuce nițel de guler guvernul pe toți domnișorii cuprinși de dragoste subită și suspectă pentru bieții țărani și să umple temnițele cu dînșii, să vezi cum va dispărea imediat toată agitația țăranilor!

— Evident că opoziția profită de neputința guvernului pe care-l preocupă micile și eternele disensiuni personale — aprobă Victor. Nu mai puțin vinovată e însă opoziția cînd recurge la astfel de agitații neleale!

— Nu neleale, domnule! strigă Miron, aprinzîndu-se. Zii criminale! Ce e mai criminal decît să ațîți poftele unei mulțimi lacome? Și ei asta fac! Promit averea noastră țăranilor ca să stîrnească dușmănie între noi și țărani. Ce le pasă lor dacă astfel se dă foc țării? Pentru ei nu există interesul țării, ci numai interesul partidului lor. Sînt stăpînii orașelor care ne exploatează cum vor. Nu le ajunge. Pe noi nu ne-au putut subjugă nici prin băncile și creditele lor, nici prin industria lor. Numai noi le mai rezistăm. Și pentru că n-au izbutit să ne doboare altfel, iată-i apărătorii țăranilor împotriva noastră, ei cari n-au trecut bariera orașelor lor de frică să nu-și mînjească ghetetele. Vor să împartă pămînturile noastre țăranilor, dar nu se gîndesc să împartă cu nimeni beneficiile fabricilor și băncilor lor. În fond vor să decapiteze pe țărani omorîndu-ne pe noi, căci turma țărănească fără păstori va fi pe urmă complet la cheremul lor... Te revoltă și te indignează mai ales cînd vezi că noi, cei condamnați la moarte, stăm și ne ținem de cancanurile șefiei, de intrigile remanierii și de toate fleacurile!...

Pentru a tempera puțin atmosfera ce o crease izbucnirea bătrînului, Grigore făcu zîmbind:

— Nici nu mi-aș fi închipuit, tată, că te poate pasiona atît de mult politica!

— Crima nu e politică, Grigoriță! răspunse Miron potolit, dîndu-și și el seama că a exagerat o discuție de masă. Crima e crimă. Ce fac ei nu e politică, e crimă.

— Sînt lipsiți de orice scrupule, adevărat — observă și Predeleanu tocmai ca să netezească asperitățile. O revoluție în țara românească numai ei ar fi capabili să facă, dacă ar fi în interesul partidului lor...

Cu concursul d-nei Predeleanu veni rîndul unor subiecte mai blajine și, spre fericirea d-rei Olga, ajunse

seră și la marele eveniment al serbării „Obolului”. După un răstimp bătrînul și aci găsi prilej de obiecție:

— Nu zic de „Obolul” care poate servește într-adevăr scopuri bune. Dar în general se abuzează de lux și de veselie în București. Îți face impresia unei destrăbălări uriașe. Cum se potrivește asta cu temerile de agitații de la țară, nu știu. Puțină decență n-ar strica. Firește, tot guvernul ar trebui să puie frîu. Lumea poate fi inconștientă, guvernul nu. Țăranii care ar vedea

5
10
15

cheful monstru permanent de aici ce-ar zice? Ei n-au de mămăligă și boierii nu-și încap în piele de petreceri!

Își luă seama, rîse prietenos și șterse efectul de dojană. Pînă la urmă fu așa de drăguț că Olga, care se speriasse întîi de gravitatea lui rece, îndrăzni să-l poftască la serbare, s-o vază cum dansează. Miron zise surîzător:

— Îmi pare rău, frumoasă domnișoară, că n-am să te pot admira. Pe mine mă așteaptă la țară alt spectacol, mai puțin vesel, care nu suferă amînări. Dar las

20

pe Grigoriță să te aplaude și din partea mea!

Grigore n-a lipsit, firește, de la marea serbare, cum n-a lipsit nimeni din cei ce alcătuiau înalta societate. Era sala cea mai elegantă ce a pomenit vreodată

25

Teatrul Național. Pînă și la galerie, la locurile numerotate, stăteau posesori de nume respectabile. Unele doamne din comitetul societății, alergînd de ici-colo aferate, șopteau fericite prietenilor în treacăt:

— Seara asta va fi înscrisă cu litere de aur în analele României!

Înainte de a se ridica cortina, Grigore, întorcînd capul întîmplător, văzu în fotoliul din spatele său pe Titu Herdelea.

30

— Ei, bată-te! Ce cauți aici între ciocoi? îi zise cu bucurie. Ne vedem în antract!

Titu era oficial, pentru cronica teatrală. Se gătise cu hainele cele negre și totuși se cam rușină la început cu ele între atîtea fracuri. Își recăpătă încrederea văzînd și pe ceilalți colegi de cronică dramatică la fel

5

ba unii în sacouri de purtare, ca o demonstrație că ei sînt aici la datorie, nu la petrecere.

Senzația serii a fost Nadina în „dansul apașilor”, ultima noutate pariziană. Partenerul ei era Raul Brumaru. Au dansat cu atîta brio că au fost obligați să biseze după insistențele tumultuoase ale selectei asistențe. Tînărul Herdelea nu s-a entuziasmat peste măsură. Era frumoasă „doamna Nadina”, cum îi zicea el acuma, și juca grațios, dar i-ar fi stat parcă mai bine un dans mai puțin prăpăstios și mai demn de ea.

10
15
20

A observat de curiozitate pe Grigore în timpul cît Nadina se învîrtise pe scenă cu Raul. Grigore privea, ca orice spectator străin, fără să clipească... Lui Titu i-a plăcut mai mult o domnișoară drăgălașă într-un fel de suită de dansuri românești. Nu știa cine o fi, căci nu se îndurase să cumpere program, vînzătoarele fiind cucoane mari care pretindeau cine știe ce sume în folosul societății lor.

În antract se întîlni cu Grigore Iuga și se retraseră într-un colț al vestibulului să fumeze o țigară. Titu era încîntat și căuta să-l convingă pe Grigore, parcă l-ar fi bănuît de altă părere, că iată, lumea bună a aranjat un spectacol foarte drăguț și în românește, ceea ce dovedește cîtă dreptate au avut studenții cînd au protestat să nu se mai zbhenghuiască în limbi străine.

25
30

Și ca să-și sublinieze mai mult ideea vru să releveze în special pe domnișoara care a jucat românește și căreia regretă că nu-i știe numele s-o laude la *Drapelul* în darea lui de seamă.

— Se poate să nu recunoști pe d-șoara Olga Postelnicu, onorate domn? zise Grigore cu un reproș glumeț. Pe cumnata lui Predeleanu?

Victor Predeleanu se apropia de ei în clipa aceea.
5 Grigore îl denunță:

— Uite-I! N-a recunoscut pe Olga... Nu știa cine e domnișoara care i-a plăcut mai mult din tot spectacolul și pe care vrea s-o laude la gazetă.

10 — Olguța are să fie fericită, domnule Herdelea!... Nu face nimic că n-ai recunoscut-o. Asta înseamnă doar că trebuie să mai poțesteți pe la noi ca să nu ne uiți! făcu Victor strângându-le mâna.

Disecară pe interpreți amănunțit, sărind însă cu toții pe Nadina și pe Brumaru. Pe când criticau și
15 lăudau de zor, năvăli la dîșii Gogu Ionescu, asudat de entuziasm, strălucitor și răgușit, întrebînd frenetic, cum întreba pe toată lumea:

— Ei, ce ziceți de Nadina cu Raul?... Au fost
20 formidabili!... Au un talent fenomenal!... Dar succesul? S-a cutremurat sala și policandrul începuse să balanseze în tavan de clocotul aplauzelor...

Observînd încurcătura pe fețele celor trei își dădu
25 brusc seama c-a făcut o gafă. Vru s-o dreagă cu orice preț. Și, după o mică pauză, continuă cu același glas vijelios:

— Dar de sezonul ăsta extraordinar ce ziceți?... Copleșitor, nu? N-am pomenit de cînd sînt atîtea dansuri și petreceri ca în iarna asta... Și eu care trebuie să merg pretutindeni fiindcă Nadina...

30 Se întrerupse. Iar a pomenit pe Nadina. Altă gafă. Are ghinion. Își pierdu însuflețirea. Adăogă ștergîndu-și fruntea, cu un suspin.

— Pe mine mă obosește, ce să spun... Parc-a înnebunit toată lumea!

Ion Pravilă nu se putea amesteca fățiș între oamenii cari umblau pentru Babaroaga. Îi era frică de boierul Miron că va prinde de veste și nu numai că-l scoate din primărie dar cine știe ce rău îi mai face de să nu mai aibă trai în sat. Bun suflet boierul, nici vorbă, dacă nu-i ieși din porunci. Pravilă a tras destule foloase fiind supus și credincios. Totuși nu-l răbda inima să stea molcom. I-ar prinde și lui bine o halcă de pămînt.
5 Prilejul de acuma nu se întîlnește de multe ori. Cînd află că boierul bătrîn s-a dus la București, desigur pentru moșia cucoanei, a chemat pe Luca Talabă și s-au înțeles să plece și oamenii să mai stăruiască la cucoana, iar dacă n-or face nici-o ispravă cu dînsa,
10 să se plîngă celor mai mari, că doar și prin alte părți au fost înlesniți țaranii să cumpere moșii și să le împartă între ei, ba chiar odată, pe cînd era Luca primar, a venit și un ordin de la minister ca oamenii să fie povățuiți a se întovărăși pentru cumpărări de moșii, făgăduindu-li-se tot sprijinul autorităților. Bine ar fi să
20 poată merge cît mai mulți ca să vază boierii că întreg norodul cere pămînt, deși cheltuiala e mare și oamenii greu o să-și rupă din sărăcie. Primarul, cu toată zgîrcenia-i cunoscută, se oferi să plătească el cheltuiala unuia mai sărac și anume lui Petrică al Smarandei care le va fi de mult ajutor în București unde a stat trei ani în armată.

Îndată ce se întoarse Miron Iuga la Amara, oamenii porniră la Burdea și se suiră în tren. Erau șapte. Sosiră
30 în București dimineața și nimeriră tocmai bine spre amiazi în strada Argintari. O domnișoară cu șorț alb îi întîmpină în capul scării și le spuse că cucoana de-abia acuma se scoală, c-a avut petrecere mare azi-

noapte, și să aștepte afară, adică pe stradă, pînă-i va chema. Așteptară pe trotoar, liniștiți. Ce altă treabă au și de ce-au venit?... Într-un tîrziu altă domnișoară îi strigă înăuntru, supraveghindu-i să se șteargă bine pe picioare. Cucoana era veselă, le-a vorbit frumos, i-a lăsat și pe ei să vorbească, dar pînă la urmă i-a făcut să înțeleagă că ea va vinde cui dă mai mult și numără toți banii. Petre, mai îndrăzneț, îi spuse:

— De, conică, noi am cheltuit și-am venit atîta cale c-am socotit că d-voastră, inimă bună, o să vă fie milă de noi și-o să ne vindeți mai lesne, că...

Nadina întoarse ochii spre el cu mirare. Recunosc pe vizitiul de odinioară. Îl privi lung, să-l domine. Petre îi înfruntă privirea, simplu, ca și cînd ar fi zis că el nu se sperie de o muiere, fie și boieroaică. Apoi Nadina răspunse puțin disprețuitor:

— Crezi că pentru ochii voștri am să-mi risipesc averea? Nu, băiete, și nu, oameni buni! Eu vînd moșia ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora. Pomană poate să facă statul dacă vrea...

În colțul străzii țaranii se opriră și se sfătuiră pînă ce îi pătrunse frigul la os. Porniră prin vifornița ce se înverșuna spre Gura Moșilor unde Petre avea un cunoscut bun, de la Costești, care ținea un han și care-i va găzdui mai ieftin. Îmbucară din merindele de acasă și iar se sfătuiră pînă tîrziu noaptea în odaia de lîngă bucătărie ce le-o dăduse hangiul. Și a doua zi, cum se luminează, se cărăbăniră la Ministerul Domeniilor. Trebuiră să aștepte în curte. „Numai după unsprezece e voie să intre publicul“, le-a strigat, printre gratiile ușii, un glas cu barbă neagră. Mai veniră și alți oameni de prin alte părți, tot cu necazuri, înfrigurați și înfricoșați ca și dinșii. Cînd s-a deschis poarta, s-au îmbulzit

înăuntru. Portarul, scund, urîcios și cu barbă pînă-n brîu, i-a oprit:

— Încet, hăi, c-aici nu e teatru!... Ce poftiți și pe cine căutați?

Începură respectos să-i povestească durerea lor. Satisfăcut, portarul se înmuie și nu-i ascultă pînă la capăt:

— Domnul ministru încă n-a venit... Poate să vie mai tîrziu... Mai stați pe aici să vă încălziți nițel...

Stătură. Peste vreun ceas portarul îi vesti că domnul ministru nu mai vine azi. Mîine. Se întoarseră la han și se mai sfătuiră.

Ziua următoare avură noroc. Portarul îi trimise sus: a venit domnul ministru. Rătăciră pe coridoare, ajunseră într-o cancelarie cu lume multă și căldură mare. Un domn tînăr, pudrat și zîmbitor, îi primi foarte prietenos:

— Ei, fraților, ce-i cu voi? Ce vă aduce pe aici tocmai de unde?... Din Argeș... Da...

Lupu Chirițoiu începu povestea de departe, cu înflorituri. Domnul nu-și pierdu deloc răbdarea, dar cînd bănuie despre ce e vorba, îl întrerupse:

— A, moșie de vînzare... Am înțeles. Stați nițel.

Apăsă pe un buton, scrise două rînduri pe un bilet și-l dădu unui aprod ce intrase, continuînd:

— Uite, fraților! Domnul ministru are de lucru mult și nu poate sta de vorbă cu voi... Dar vă trimit la un domn care are putere de la domnul ministru să rezolve chestiile astea, așa că dumnealui o să vă facă dreptate. Așa, fraților!... Aprod, să-i duci la domnul director general!...

Se ținură gaia după aprod pe diferite coridoare, pînă se pomeniră în fața unui domn bătrîn, chel și

ursuz, care-i lăsa să-și spuie toată povestea din fir în păr. Pe urmă îi întrebă dojenitor:

— Vreți să cumpărați moșia cucoanei ori vreți s-o luați cu japca?

5 — Ba noi... — încercă să protesteze Luca Talabă.

— Să taci acum! se răsti directorul. Ați vorbit destul. V-am ascultat... Ministerul n-are dreptul și calitatea să intervieve în tranzacțiile dintre vânzătorul unei proprietăți agricole și amatorii de a cumpăra, afară de anume cazuri prevăzute de lege, iar aici nu e cazul. V-ați învățat să umblați cu jalbe nedrepte în loc să vă învoiți cu boierii voștri și să fiți oameni de omenie. Ba acum v-a mai intrat în cap să cereți și pământurile boierilor pe prețuri de batjocură ori chiar de pomană. Ați ajuns să nu vă mai cunoașteți lungul nasului... Potoliți-vă, măi oameni, ascultați de boieri și munciiți! Fiți harnici și nu vă luați după îndemnul rele! Voi sînteți talpa țării, voi...

15 Luca Talabă, care din toate vorbele ce le auzea înțelegea numai că se duce Babaroaga și că toate alergăturile și cheltuielile lor au fost zadarnice, nu se mai stăpîni și izbucni deodată dîrz:

20 — Apoi, domnule, de ce să ne ia alții pămîntul...

Nu avu răgaz să isprăvească. Directorul general sări în picioare, cu fața și chelia parcă i-ar fi turnat o călimară cu cerneală roșie în creștetul capului, răcnind:

25 — Taci din gură, obraznicule! Să taci că imediat te trimit la poliție să-ți înmoaie oasele, nemernicule!... Eu îmi sfarm pieptul și-mi pierd vremea să-i învăț și să-i luminez, iar el necuviincios!... (Se reculese și continuă mai calm.) Ați apucat pe căi rele, nenorociților! Nu vă mai mulțumiți cu ce v-a dat Dumnezeu și vă lăcomiți la averea altora! Veniți-vă-n fire! Duceți-vă acasă și vedeți de munca voastră cinstită care-i

bogăția țării noastre iubite! Și dacă aveți poftă să cumpărați cu adevărat proprietatea cucoanei, rugați-o pe dumneaei și pe ceilalți boieri! Vorba dulce mult aduce, ați înțeles?

5 Țăranii se uitau la gura lui cu dinți de aur. Ieșiră urmăriți de glasul hîrîitor al directorului. Rătăciră pe coridoare pînă se pomeniră iar la ușa cabinetului ministerial. Luca spusese, cînd au scăpat din biroul chelului, să nu se mulțumească și să mai încerce a pătrunde pînă la ministru. Nici n-apucară bine să-și găsească loc și iată că un aprod, spăimîntat de respect, se năpusti la dînșii:

— La o parte! Dați-vă la o parte că pleacă dom ministru!

15 Ușa cabinetului ministerial se deschise. Un boier îmblănit și înșoșonat, cu o căciulă de lutru peste urechi, cu fața galbenă, greoi și plictisit, apără însoțit de domnul tînăr de adineaori. Văzînd pe țărani, ministrul, ca să arate lumii de pe coridor că nu e mîndru și se interesează de soarta plugarilor care este în seama departamentului său, se opri o clipă și întrebă obosit:

20 — Ce-i cu voi, băieți? Ce vînt vă aduce pe aici?

Domnul tînăr îi șopti două cuvinte. Ministrul continuă, trecînd înainte mulțumit:

25 — A, da... Da! Va să zică ați fost?... Bine. Atunci dumnealui v-a spus ce trebuia. Să-l ascultați că vă cunoaște toate păsurile și știe să vi le lecuiască...

Coborî încetinel pe treptele de marmoră. Țăranii rămaseră cu căciulile în mîna. Lumea se risipi parc-ar fi apus soarele.

30 — Apoi hai să plecăm că pe aici am isprăvit! făcu Petre.

— Hai, hai! bîigui Luca Talabă, înfundîndu-și căciula pe cap.

Merseră de-a dreptul la gară. Sperau să nimerească un tren ori, de nu, să petreacă noaptea pe acolo că-și sleiseră banii și nu mai aveau decât pentru bilete. Avură noroc. Când porni trenul, își făcură cruce toți deodată.

5 În vagon era cald. Călători mulțiori și mai ales țărani, care de prin Ialomița, care de prin Muscel, care din Teleorman ori mai de departe. La căldură limbile se dezmoțiră. Cei șapte de la Amara însă, strînși într-un colț, mocneau și numai arar își aruncau câte o vorbă.

10 Doar Lupu Chirițoiu se plîngea că au cheltuit atîția bani degeaba. Luca recunoscă și înghiți în sec. Încetul cu încetul, dezmeticindu-se parcă, începură să-și despice pățaniile și să le cîntărească, fiecare socotind că are câte o lămurire de adăogat sau cel puțin o oftare că dacă

15 n-ar fi fost cum a fost, poate că toate ar fi ieșit altfel. În tînguirile lor se amestecară apoi și alți oameni, unii numai din curiozitate, alții pentru că au mai auzit asemenea lucruri ori au pățimit și ei.

— Eu le-am spus dumnealor de la începutul începutului că boierii nu poftesc a vinde moșiile la oameni și n-au vrut deloc să mă asculte pînă ce m-am luat și eu după capul lor! zise într-un rînd bătrînul Lupu vrînd să arate tuturor din vagon că nu degeaba are pletele cărunte.

25 — D-apoi eu v-am auzit cum vă plîngeți, oameni buni, și tare m-am mirat că n-ați știut treaba asta, că doar toată lumea o știe! făcu atunci un bărbat frumos și chipeș, îmbrăcat curat și cu niște ochi albaștri plini de blîndețe cuceritoare. Și pe la noi s-au tot stră-

30 duit oamenii să cumpere pămînturi de la boieri și n-a fost chip niciodată, că totdeauna au sărit alți boieri ca nu cumva moșiile să ajungă pe mîna oamenilor, să nu mai aibă dînșii cu cine să le muncească. Uite acuma

poate să fie un an, așa am umblat și noi și-am alergat și ne-am zbatut și tot ca d-voastră am ieșit.

— Da matală de prin ce parte ești? întrebă Luca Talabă.

5 — De pe lîngă Focșani, dacă cumva ați auzit d-voastră — răspunse omul. Departe. Tocmai în partea cealaltă...

— Am auzit! se lăudă Marin Stan. Eu am și fost prin părțile celea cînd eram în armată, cu manevrele... Da oare și pe acolo tot așa greu o duc oamenii?

10 — Greu! oftă străinul clătînd din cap. Parcă și mai greu ca pe aici, de-ți vine să-ți iei lumea-n cap. Crezi că eu de bine bat drumurile cu traista de icoane în spinare? Aoleu! N-a umblat cu treburi d-astea neam de neamul nostru. Dar dacă muncim toți, cu nevastă și copii, din primăvară pînă-n iarnă și nu ne iese nici să ne ținem zilele, iacă, fac și asta pînă ne-o ajuta Dumnezeu să cîpătăm și noi pămînt! Că pe la noi oamenii trag nădejdea că în curînd Vodă are să înceapă să împartă moșiile, cum se și aude mereu de mulți ani...

20 — De auzit se aude mereu, ce-i drept — observă dintr-un colț unul mărunțel, cu fața roșie asudată.

— Așa vorbesc oamenii și pe la noi — zise Lupu Chirițoiu uitîndu-se la cel din colț — dar eu nu cred să-l lase boierii pe Vodă, că nici boierii nu-s proști, și-apoi în mîna lor e toată puterea!

30 — Că tocmai asta am vrut să vă spui și eu! adăogă omul cu icoanele. Nici Vodă nu poate face de capul lui dacă nu-l ajută nimeni și dacă boierii se împotrivesc. Se aude pe la noi că la muscali a început împăratul lor să împartă pămînturile boierești. Dar muscalii s-au sculat mai an, cu mic cu mare, și-au pus mîna pe topoare și-au făcut o vîlvătaie de a mers vestea în toată lumea. Au pierit ei mulți, nici vorbă, că nici boierii lor nu s-au

dat bătuți și-au scos călărima și tunurile să-i poto-
lească. Iar țarului lor, când a văzut atîta sînge și omor,
i s-a făcut milă de toți și le-a dat poruncă mare: stați,
măi boieri și măi oameni, să fac eu dreptate și să pun
5 pace-ntre voi! Și toți l-au ascultat și s-au mulcomit și
s-au întors pe la casele lor. Și atunci țarul a început să
taie din moșiile boierilor și să le dea oamenilor ca
să aibă și ei...

Se făcuse o tăcere grea în vagonul în care luminile
10 galbene, aprinse singure, se legăneau mereu și aruncau
umbre ciudate când încoace, când încolo. Pe urmă
cîțiva țărani oftară. Petre Petre, care nu deschisese
gura toată vremea, mormăi cu o flacără în ochi:

— Apoi pînă n-om pune mîna pe topoare nici noi
15 n-om...

Se opri brusc parcă vorbele i-ar fi scăpat din suflet
fără voia lui. Oamenii îl auziseră, dar nimeni nu întoarse
capul spre el. Numai Lupu Chirițoiu bîlbîi cu glas
moale:

— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!

Se făcu iar tăcere. Roțile de oțel bocăneau surd ca
ecoul unui dangăt de clopot depărtat. În întunerecul
ferestrelor se răsuceau mereu fișii de fum cu mii de scîn-
tei sclipitoare. În aerul asudat din vagon, printre
25 luminile tavanului și umbrele mișcătoare, rămăsese ca
un ecou speriat glasul bătrînului:

— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!

1

Platamonu rămase înmărmurit când văzu pe Chirilă
5 Păun, logofătul și omul lui de credință, atît de
amărit.

— Da ce-i, Chirilă, ce pacoste a dat peste tine?

Chirilă Păun îl săgetă cu o privire urîtă răs-
punzînd:

— Apoi lasă, cucoane, că d-ta știi mai bine că e
10 feciorul d-tale și...

— Ce ți-a făcut feciorul meu, Chirilă, vai de mine?
făcu arendașul cu o bănuială.

— Ce-a făcut să-i plătească Dumnezeu dacă nu se
15 poate să-i plătească oamenii! zise țaranul abătut.
Rău m-a batjocorit și mare rușine mi-a făcut și n-aș
fi crezut una ca asta pentru nimica-n lume, că doar
v-am slujit cu credință!

Arendașul se zăpăci. I-a fost mereu frică, de cînd
20 a venit Chirilă cu fiică-sa la curte, să nu se lege Aristide
și de ea. I-a și spus și, iată, totuși s-a întîmplat. Nici
nu știa cum să-l împace. Îi veni în gînd să încerce a lua

lucrurile mai puțin dramatic și, bătându-l pe umăr, zise prietenos:

— Lasă, măi Chirilă și fii om cu socoteală, că astea-s ale tinereții, s-au mai întâmplat și n-a pierit lumea.

5 Vom chibzui noi și-om vedea ce...

— Ba, nu, cucoane! se feri logofătul, mai jicnit. Că d-voastră nu vă pasă și puteți vorbi fără durere, dar noi cu fata ce ne facem? S-o mărităm cu burta la gură ori cu plodul în brațe, de rîsul oamenilor?

10 — Chirilă, Chirilă, ia seama! Întrerupsese Platamonu nehotărît, mai mult ca să spuie ceva.

— Acu nu-i nimica, cucoane! urmă țăranul. Dumnezeu e sus și vede și judecă... Numai să știi și să-ți cauți alt om, că eu de azi înainte nu vă mai slujesc. Mi-au spus oamenii că aici e iadul, dar n-am ascultat. Dumne-

15 zeu să vă răsplătească și de răfuit ne-om răfui altă dată!

Pe Platamonu îl spăimîntă amărăciunea și îndrăzneala cu care l-a înfruntat Chirilă cel atît de supus pînă azi.

20 Alergă la fiul său care, după ce stătuse o lună în București fără să se fi prezentat la vreun examen, se găsea iarăși acasă.

— Ce-mi făcuși, dragul tatii! strigă parcă mai impresionat în fața băiatului vinovat decît fusese în fața țăranului. Nu te astîmpărași nici cu fata lui Chirilă și acuma...

25 — Ia fugi, tăticule, cu tragedia! zise Aristide cu superioritate. Gherghina e fată nostimă. Doar nu era să umblu după slutele satului!

30 — Bine, dar... — vru să obiecteze Platamonu cu aceeași teamă în glas, totuși mai liniștit în suflet de siguranța tînărului.

— Știu, știu! îl opri băiatul. Mi-a spus Gherghina mai de mult și mi-a plîns. Am învățat-o destul ce să

facă, i-am oferit și bani, că nu era o sumă mare, și n-a vrut... Cine-i de vină că acuma va afla toată lumea și va rămîne de rușine? Dacă mă asculta, nici mama ei n-ar fi știut nimica și toate erau bine... Firește, cu toate

5 astea, nu zic, va trebui să vezi d-ta mai tîrziu, să cheltuiești eventual ceva ca să-i împaci, și pe Chirilă și pe fată. Găsești d-ta forma, că ești deștept și știi să-iiei pe țărani!

— Desigur! făcu arendașul venindu-și în fire. Nu trebuie să exagerăm lucrurile. Dacă n-ajungea aci, ar fi fost mai bine... În sfîrșit!

Chirilă Păun fierbea de durere. Cînd i-a povestit nevastă-sa pățania fetei, le-a bătut pe amîndouă. Pe urmă i-a părut rău. Se găsea mai vinovat pe el însuși că, din lăcomie prea mare de cîștig, a intrat în slujba grecului, deși le cunoștea năravurile.

Simțea totuși nevoia să se răcorească într-un fel, mai ales după ce s-a întors în Amara. Mîine-poimîine, va afla tot satul. Cum să iasă între oameni cu rușinea asta în obraz? Se duse la preotul Nicodim, îi povesti, se plînsese și-i ceru povață. Preotul era și el necăjit. După ce îi slăbise vederea, acuma începea să-l cam lase și urechile. Cînd înțelese despre ce e vorba, se miră, se închină și strigă pe fiică-sa:

25 — I-auzi, Niculino, ce-a pățit bietul Chirilă cu feciorul grecului!

Niculina se revoltă, blestemă pe greci, chemă pe soțul ei:

30 — N-ai auzit, Filipe, ce poznă i-a făcut lui Chirilă băiatul grecului, studentul?...

Filip ascultă liniștit, clătină din cap în semn de indignare și întrebă, greoi, tacticos:

— Ei, ș-acuma ce-ai de gînd să faci, Chirilă?

— Apoi tocmai d-asta venii la sfinția sa, să mă învețe, că eu nici nu mai știu pe ce lume sînt! zise țăranul cu ochii în pămînt.

— De! făcu Filip și, după o tăcere lungă, repetă
5 tot așa de grav: De!

Chirilă Păun plecă fără învățătură, dar totuși ușurat ca și cînd, împărțindu-și cu alții durerea și auzind cuvinte de ocară împotriva grecului, i s-ar mai fi îndulcit sufletul. Pe seară merse la învățătorul
10 Dragoș. Acolo se cunoștea pățania Gherghinei, cum dealtfel se cunoștea acum în tot cuprinsul satului, ajungînd pînă și la urechea bătrînului Miron Iuga care, foarte urît impresionat, a spus de față cu Izbășescu și logofătul Bumbu:

— Iacă, de porcării d-astea se țin dumnealor și pe urmă ne mirăm că țărani murmură și se frămîntă!

În familia Dragoș fuse, tocmai în vederea venirii probabile a lui Chirilă, o discuție aprinsă. Știrea a auzit-o Nicolae, fratele învățătorului, de la Petre a
20 Smarandei cu care s-a întîlnit întîmplător pe uliță. Flăcăul s-a făcut Dunăre de mînie. De mult tot spunea că ori ia pe Gherghina, ori nici nu se mai însoară nici-odată, fiindcă altă fată ca ea n-are să găsească.

— Vezi ce cuminte ai fost că nu te-ai pripit? îi zise acum cumnată-sa Florica.

— Ba dacă te-ai fi grăbit și ai fi luat-o de cînd ai îndrăgit-o, biata fată n-ar mai fi ajuns de batjocura cațaonului! făcu învățătorul compătitor.

Nicolae bufni, sudui și în cele din urmă rugă pe
30 frate-său să ajute cumva pe Chirilă că nu se poate să rămîie așa asemenea fărădelege. Florica sări indignată:

— Ionel, să mă ascuți pe mine și să nu te bagi, că de cîte ori m-ai ascultat bine ne-a mers și cînd nu m-ai ascultat numai necazuri am avut. Oamenii să-și

caute de nevoile lor fiecare, că doar nu l-ai sfătuit tu pe Chirilă să slujească pe Platamonu, ci s-a dus dînsul de bună voie. Singur s-a încurcat, singur să se descurce...

5 Chirilă Păun pică tocmai cînd Florica aprindea lampa, abia puțin după ce se ostoise discuția și se luară cu vorba despre alte treburi. După ce îl ascultară toți cu mare atenție, Florica mereu înfricoșată pentru bărbatul ei, zise aproape sec:

10 — Proastă treabă, nea Chirilă! Să fi fost mai cu luare-aminte că știai ce poamă e feciorul arendașului!

— Mai proastă nici nu se poate, văd! recunosc țăranul uitîndu-se trist în ochii ei. Dacă ar ști omul dinainte ce-l paște, s-ar feri, dar așa...

15 — Te lăcomiși să slujești pe grecotei și-acu plătește Gherghina! mormăi Nicolae cu imputare.

— Acu lasă-mă și nu mă mai năpăstui și tu, măi băiete, că destul m-a bătut Dumnezeu! făcu Chirilă amărît. Că eu dacă am știut că Gherghina e în dragoste
20 cu tine, n-am mai păzit-o prea tare că mă bizuiam și pe tine, de!

— Apoi eu tot nu mă las pînă nu l-oi cotonogi pe grecotei, n-ai grije matale! scrișni flăcăul ieșind brusc din casă parcă n-ar mai fi putut asculta.

25 Chirilă Păun stătu pînă ce se așezară la cină. Și plecă mai împăcat. Orice cuvînt de mîngîiere era acum pentru dînsul un balsam pe o rană proaspătă.

De aci încolo cu cine se întîlnea îi spunea pățania Gherghinei. Primarul îl îndemnă să fie răbdător că
30 poate s-or îndrepta cumva lucrurile. Luca Talabă, după ce îl compătimi puțin, începu a-l descoase despre arendaș: oare ce preț a oferit el pentru Babaroaga și cît cere cucoana?

Numai Trifon Guju, cînd l-a oprit într-o zi Chirilă și i-a povestit, i-a răspuns ursuz:

— De, nea Chirilă, matale baremi ai hambarul doldora, dar eu că dinainte de Bobotează mă lupt cu o casă de copii și fără o oca de porumb?

— Așa-i, Trifoane, adevărat! zise Chirilă. Fiecare cu dureri...

— Cînd ți-e burta plină parcă și durerea-i mai blajină! mormăi Guju.

Pînă și lui Pantelimon Văduva, scăpat pentru două zile în concediu de la regiment, găsi prilejul să-i istorisească întîmplarea. Pantelimon era soldat și uniformă îi ședea bine și se purta ca o fată să nu fie cumva pedepsit și să nu-i mai dea voie de la companie. Îl muncea mereu frica să nu-l uite Domnica și să se mărite pînă isprăvește el armata.

Petre a Smarandei tot trăgănase și el înșurătoarea. Se ținea după Marioara Irinii, care sluja la curtea Iuga, o iubea de mult și totuși nu îndrăznea să se hotărască din pricina sărăciei. Acuma, după întîmplarea Gherghinei, se sfătui iarăși mai îndelung cu maică-sa care se arată foarte bucuroasă de gîndurile feciorului. Ea l-a îndemnat destul și, de-ar fi ascultat-o, azi ar fi așezat gata. Smaranda începu a doua zi tocmeala cu mama Marioarei și apoi cu mătușă-sa Profira.

Fiindcă se afla în toiul tocmelii cînd l-a întîlnit Chirilă Păun și i-a spus și lui ce-a pătimit de la arendaș, Petre i-a răspuns scrișnind:

— De, nea Chirilă, eu nu l-aș fi iertat măcar de m-ar fi și omorît pe urmă!

— Bine zici, Petrică, bine! încuviință Chirilă umil.

Titu Herdelea se pomeni într-o bună zi cu preotul Belciug din Pripas. Era îmbrăcat bine, cu palton nou, antereu nou, barba tunsă frumos, în sfîrșit, curat și gătit ca un pețitor, cum nu-l văzuse niciodată pe acasă.

— Mi-am luat *congrua* pe șase luni și am venit că tot mi-era frică să nu mă strîngă Dumnezeu și să nu mai apuc să văd și eu țara noastră! zise Belciug cu surîsul lui sfios și cu o mare bucurie în toată înfățișarea. Azi-dimineață am sosit și de la hotel am venit drept aici, ca să nu mă rătăcesc pînă m-oi obișnui!

Tatăl lui Titu, ca să-și înalțe odrasla, dăduse preotului ideea să-l caute la *Drapelul* unde-l va găsi nepărat și mai repede ca acasă. Tînărul Herdelea prezentă pe Belciug secretarului de redacție și apoi ieșiră împreună să dea o raită prin centru și mai ales să poată vorbi în tihnă. Preotul trebui să-i povestească toate întîmplările mari și mici de prin Amaradia și în special despre nunta Ghighiței despre care i-a scris mamă-sa ceva dar nu atît de amănunțit cum ar fi dorit el.

Apoi Titu deveni călăuza lui Belciug în București. Îl duse întîi la statuia lui Mihai Viteazul unde preotul se închină cu mare evlavie, luînd chiar, după îndemnul tînărului, o frunză veștedă dintr-o coroană agățată de grilaj cine știe de cînd, s-o păstreze ca amintire prețioasă și s-o arate și celor de pe acasă. Vizitară cîteva biserici, muzeele, intrară în magazinele mari. La Cameră și la Senat n-a avut norocul să asiste decît la ședințe obișnuite și plicticoase, fără vreun discurs important, dar lui i-a plăcut și așa, cum îi plăcea tot ce vedea și auzea parcă nici nu s-ar fi putut să nu-i

placă ceva cînd a făcut atîta drum și cheltuială. Baremi la Teatrul Național, după ce a fost de două ori cu Titu, se ducea mai în fiecare seară, atît de drag îi era.

5 Peste vreo săptămînă nu mai avu nevoie de tovărășia tînărului Herdelea și nici nu voia să-i răpească tot timpul. Și-a descoperit cîteva cunoștințe vechi, între care un funcționar de la poștă și un farmacist, foști colegi de școală de la Amaradia. Firește, a cunoscut și pe soții Gavrilăș și chiar a mîncat la ei de vreo
10 trei ori, încîntat de calitățile culinare ale rotunjoarei d-ne Gavrilăș și fericind pe Titu că a nimerit-o așa de bine cu masa.

Titu însuși, oricît îi era de simpatic să umble cu preotul din satul lui, se simți ușurat cînd îl mai putu
15 lăsa singur. Afară că îl costase și oarecare parale, fiind obligat să ia masa cu dînsul în oraș uneori și să-și plătească partea, căci lui Belciug nici nu-i trecea prin minte să-l cinstească, ba ar fi primit bucuros să fie el cinstit—își cam neglijase și gazeta, încît Roșu i-a
20 făcut observație că a început și el să fie ca ceilalți.

Numai cîteva zile după sosirea preotului i se ivi o încurcătură atît de urîă, că-i era frică să nu iasă dintr-însa vreo boroboată gravă, s-o afle și Belciug și să umple Amaradia. Tanța venea la el tot mai des
25 și, firește, cînd nu era acasă d-na Alexandrescu. Degeaba îi spunea dînsul să fie mai prudentă; ea răspundea că nu-i mai pasă de nimeni și de nimic, de vreme ce îl iubește. Titu se socotea vinovat față de ea și nu îndrăznea să fie energic și să-i explice că au să observe
30 chiriașii din curte ori d-na Lenuța și se vor face amîndoi de rușine. Teama lui s-a dovedit curînd prea îndreptățită. Începuse a bănuî ceva și Marioara Rădulescu, eleva lui, și chiar umbla să-l surprindă. Din fericire, într-o zi, ducîndu-se la masă, ca de obicei, nu mai

întîlni pe Marioara. D-na Gavrilăș l-a lămurit indignată că a dat-o afară pentru că a prins-o pe stradă stînd de vorbă și sărutîndu-se cu un domn mai în vîrstă, „aproape ca Gavrilăș”. Se plîngea că fata asta, pe care
5 a răsfățat-o și a corcolit-o ca pe copilul ei, a fost o stricată. A observat ea că-i joacă ochii după băieți, dar a gîndit că așa-i firea lucrurilor, că doar n-are să se facă nici ea călugăriță. Dar să se înhăiteze cu oameni bătrîni pe stradă, înseamnă că are dezmațul în sînge.

10 — Nu știu cum s-o fi purtat cu d-ta, domnule Titu — sfîrși d-na Gavrilăș melancolic. Dar să nu te superi că am alungat-o. De stricate de-astea e plină lumea!

Peste cîteva zile Titu, despărțindu-se spre seară
15 de Belciug, alerga să ajungă mai repede acasă să primească pe Tanța care-l anunțase de ieri că vine fiindcă Jean cu d-na Alexandrescu iar merg la ei la pocher prelungit. Petrecură vreo două ore pasionate, apoi Titu aprinse o luminare ca Tanța să se poată
20 îmbrăca, să nu întîrzie prea mult. Tanței îi era lene să se urnească din căldura patului. Se întindea, gîngurea, se giugiulea ca o pisică blondă răsfățată. Tînărul Herdelea, văzînd-o așa, n-ar fi lăsat-o să plece, dar își stăpînea ardoarea numai de grija ei, să nu aibă
25 neplăceri pe acasă. Tanța, nepăsătoare de ce va fi la urmă, parcă tot căuta să-l ațîțe și-i zicea și rîdea:

— Vreau să știu cît mă iubești, Titișor!

— De ce mă stîrnești și nu mă lași să fiu cuminte? murmură Titu. Știi doar că eu numai pentru tine și
30 în interesul tău mă silesc să fiu cuminte, altfel nu te-aș lăsa să pleci pînă mîine dimineață!

— Ei, atunci nici nu mai plec pînă mîine! făcu Tanța lăsîndu-se pe spate și trăgînd plapoma să se învelească. Stinge lumînarea și...

Titu se repezi s-o îmbrățișeze. Tanța se împotrivea:
— Nu, nu!... Lasă-mă!... Am glumit!... Titule...
— Acuma s-a isprăvit! se înflăcăra tînărul. Nu mai pleci pînă...

5 În clipa aceea un ciocănit discret în ușă îi amuți pe amîndoi și-i încremeni pe jumătate îmbrățișați. După o tăcere de cîteva secunde, în vreme ce Tanța se ascundea sub plapomă pînă-n bărbie cu ochii plini de spaimă, Titu Herdelea se apropie de ușă în vîrfurile picioarelor, făcîndu-i semn cu degetul să nu se miște, și întrebă răgușit:

— Cine-i?

— Eu, eu... Nu te deranja deloc!... Numai o secundă... Îmi dai voie? răspunse din antreu o voce.

15 De emoție Titu nici nu o recunoscuse. Tanța însă, scuturînd desperată din cap, șopti către tînărul care o privea uluit:

— Jenică...

20 Mai zăpăcit, cînd înțelese cine era, Herdelea întrebă iar:

— D-ta ești, domnule Jean?... Ce este, ce s-a întîmplat?

— Nimic, nimic... Dar deschide un moment, dacă nu te superi! continuă Jenică de afară stăruitor.

25 Titu Herdelea se uita îngrozit și întrebător la Tanța care, cu o hotărîre subită, se vîrî complet sub plapomă, mai șoptind înainte de a dispărea:

— Ascunde-mi hainele!

30 Îi strînse în grabă hainele aruncate pe scaune, cămășuța căzută jos lîngă pat, și le dosi lîngă dulap, mormăind între timp ca să justifice întîrzierea:

— Da, da... Imediat deschid, numai să... puțin... Eram în pat și...

Apoi întoarse cheia și Jenică intră surîzător:

— Scuză-mă că dădui așa buzna peste d-ta, dar... Erai singur?

5 — Desigur. Cu cine să fiu? făcu tînărul Herdelea nehotărît.

— Nu de alta, mi s-a părut că aud glasuri și d-aia am bătut, că venisem să-mi iau ceva din odaia Lenuței și...

Jean vorbea și se uita prin odaie intrigat și neconvins. Venise fără știrea d-nei Alexandrescu pe care o lăsase la părinții lui, antrenată la o partidă interesantă de cărți. Pretextase că-l doare nițel capul și iese numai pînă-n stradă să ia puțin aer ca să nu se mai îndoape cu piramidoane... Fusesse prezentat de 15 vreo lună fiicei subdirectorului său de la minister, o fată drăguță și cu zestre, singură la părinți. Domnișoara părea să-l simpatizeze, iar el, la a treia întrevvedere, i-a făcut aluzii că ar avea intenții serioase. Era o partidă strălucită dublată de o protecție eficientă în cariera lui funcționarească, subdirectorul fiind un stilp important al ministerului. Asigurîndu-și adeziunea fetei, se consultă în mare taină, ca să nu prindă de veste Tanța și să scape vreun cuvînt către Lenuța, cu părinții lui care fură încîntați. De frică să nu aibă 25 vreun scandal cu doamna Alexandrescu, se hotărîse să-și care acasă pe furiș toate lucrurile ce le avea la ea, încetul cu încetul, iar într-o anume zi, în locul lui, să se prezinte la Lenuța bătrînul Ionescu și să-i explice cum stau lucrurile, convingînd-o să-l lase în pace... 30 Și acuma se repezise să-și mai ia cîte ceva. A intrat în odaia cealaltă, dar n-a găsit chibriturile și pe ale lui le lăsase Lenuței să puie cutia pe gologanii de joc că îi poartă noroc. Plictisit, era să plece cu mîna goală. Bîjbîind prin antreu spre ieșire, a auzit glasuri în camera

chiriaşului. O clipă a ezitat: cum să deranjeze pe om
cînd poate să fie cu o damă? Pe urmă s-a gîndit că
de ce să fi făcut un drum degeaba numai fiindcă-i
lipseşte un chibrit. Şi totuşi Titu era singur! Vorbind
5 mereu îşi rotea ochii prin odaie pînă ce descoperi pe
masă, chiar lîngă lumînarea aprinsă, o pălărioară de
fetru ce părea o pată de umbră. Se întrerupse şi, tră-
gînd cu ochiul spre pălărie, făcu şiret:
— Craiule, craiule!
10 Prins cu uşa, Titu Herdelea se înfurie:
— Ei, nu, te rog... Nu ţi se pare că exagerezi?...
Am sărit, ţi-am deschis, destul. Spune-mi ce doreşti
şi...
Jean nu-şi mai putea stăpîni curiozitatea: unde să
15 fi dispărut dama? Răspunse cercetînd cu privirile
toate colţurile:
— Un chibrit!
Titu se așezase pe marginea patului. Zise ursuz,
arătîndu-i pe noptieră cutia:
20 — Poftim! Şi...
— Mersi, monşer, şi nu fii supărat că... Iacă mă
duc!
Se apropie de noptieră. Întinzînd mîna după chi-
brituri, i se păru că plapoma e mai bombată într-un loc.
25 Luă cutia zicînd foarte vesel:
— Va să zică acolo?... Ei bată-vă dragostea! Ştii
că nici nu mi-ar fi trecut prin minte să... Dar nu,
nu vă deranjez, iacă! Nu te mai uita aşa urît la mine
că sînt băiat discret şi vă las să continuaţi...
30 Îndreptîndu-se spre uşă adăogă cu voce galantă:
— Scuză-mă, duduie, pentru deranj!
Rîse şi deschise. Din prag mai întrebă pe Titu
clipind:
— Numai atîta spune-mi, craiule, e nostimă?

Încordarea nervoasă făcea pe tînărul Herdelea să
şovăiască între minie şi răbdare. În aceeaşi secundă
îşi zicea că ar trebui să ia de guler pe Jean şi să-l
zvrile afară, şi că rău a făcut de i-a deschis şi l-a lăsat
5 înlăuntru. Vrînd să scape de el mai repede, întoarse
capul cu dispreţ şi nu-i mai răspunse. Jean reveni
spre dînsul:

— De ce te superi așa, monşer, ce Dumnezeu, că
doar nu ți-am mîncat-o pe...

10 Ajuns lîngă pat, curiozitatea îl birui. Cu un gest
fulgerător ridică colţul plapomei, dezvelind pe jumă-
tate pe Tanţa şi sfîrşind fraza gingaş:

—... pe duduia asta frumoasă!

Cînd recunoscă pe Tanţa, surîsul curios de pe faţă
15 i se transformă într-o strîmbătură. După o clipă însă,
venindu-şi în fire, continuă dojenitor:

— A, va să zică d-ta erai duduia nostimă, domni-
şoară? Ei, bravo, ce să-ţi spun, frumos ți şade! Să-ţi
fie ruşine obrazului!

20 Titu Herdelea sărise în picioare, dar nu ştia ce să
facă. Se crezu obligat să intervie, deşi îşi dădea seama
că intervenţia lui are un romantism ieftin nepotrivit
cu împrejurările:

— Domnule, te rog să...

25 — E sora mea şi aş avea dreptul s-o iau de urechi!
făcu Jean cu o gravitate pe care Titu o socotea tot
atît de deplasată.

Atunci Tanţa zise foarte calmă:

30 — Ascultă, Jenică, ştii bine că eu nu-ţi permit
să-mi faci mie morală! Nici acuma şi niciodată! Să
fim înţeleşi! Aşa că ar fi mai bine să-ţi vezi de...
Lenuţa ta şi să ne laşi pe noi în pace!

Calmul şi energia ei deconcertară pe Jenică. Îşi
pierdu cumpătul. Bîlbîi ceva, puse chibriturile pe

noptieră și în sfârșit, cu un ton fals de superioritate și poruncă:

— Lasă că vom mai vorbi noi împreună ... Acuma însă, aide, imediat să te îmbraci și să o ștergi acasă!

5 Imediat! Nu mă mișc de aici pînă ce nu pleci!

Tanța răspunse cu dispreț:

— Voi pleca atunci cînd voi crede eu fiindcă, știi prea bine, ordinele tale nu mă impresionează deloc, absolut deloc!

10 — Așa?... Mă și înfrunți? izbucni Jean, găsind astfel un pretext de a se retrage cu demnitate. Bine! Rămîi și continuă orgia! Ai să dai tu socoteală, n-ai grije!

15 Titu Herdelea, aiurit, închise ușa după el. Tanța observă cu un surîs silit:

— A ținut deschisă ușa idiotul și s-a răcit odaia!

20 Totuși se îmbracă repede. Titu ar fi vrut să-i spuie cuvinte de îmbărbătare sau măcar de dragoste și-i era teamă să nu pară ridicol. Tanța însă era atît de liniștită parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Pe tînărul Herdelea îl mira liniștea și siguranța ei. El era convins că Jean va provoca scandal. Nu bănuia și nici Tanța nu-i spusese că siguranța ei are un temei: maică-sa i-a comunicat planul lui Jenică de a părăsi pe Lenuța,

25 Jenică va afla că îi cunoaște secretul și prin urmare nu va cuteza să vorbească despre ea de frică să nu vorbească și ea despre el.

— Mă iubești, Titișor? întrebă Tanța, lipindu-se de el, la despărțire.

30 — Mult, dragostea mea cea mai frumoasă! zise Titu cu glas tremurat.

Două zile tînărul Herdelea stătu pe spini, așteptînd din moment în moment o prăbușire. Pe Jean nu-l întîlni, de la Tanța nu mai avu nici o veste, iar d-na

Alexandrescu își continua ciripirile amoroase ca totdeauna.

5 Tocmai se gîndea că se vor fi aranjat lucrurile cînd, a treia zi după-amiazi, d-na Alexandrescu îl strigă. O găsi singură și mîhnită:

10 — Vezi, domnu Titu ce-mi făcuși?... Mi-a spus Jenică numai mie, că **nu** vrea să întristeze pe părinții lui, săracii. Se poate, domnu Titu? Să abuzezi de un îngeraș nevinovat?... Nu m-am așteptat, îți jur, la una ca asta! Eu credeam că ardelenii sînt oameni așezați, cumiști și cînd colo... Te-am introdus în casa oamenilor cu gînduri frumoase, nu să ne batem joc de biata fată neștiutoare. Acum ce vrei să faci? Că de s-ar întîmpla să afle bătrînul, cît e dînsul de sensibil

15 la onoarea familiei lui, ar fi în stare să tragă și cu revolverul!

20 Tînărul Herdelea înțelegea ce răspuns așteaptă gazda lui, dar nu-l putea da. Declară că el iubește pe Tanța, că iubirea lor nu e ceva trecător, și pe urmă se pierdu în bolboroseli despre nesiguranța situației lui, despre speranțele viitorului cînd se va putea pecetlui dragostea... Observă totuși că d-na Alexandrescu nu insistă cum se temuse dînsul. Pe ea o interesa Jenică în primul rînd. Și Jenică îi interzisese să mai primească pe Tanța cît va avea chiriaș pe Titu. De dragul lui

25 Jenică d-na Alexandrescu rugă pe Titu să-și caute altă locuință, mai ales că tot era sfîrșitul lunii. De altfel și fără întîmplarea aceasta nu l-ar mai fi ținut căci e posibil să aibă nevoie Mimi de cameră. Nu voia să-i spuie, nici chiar lui Jenică nu-i spusese, că pe Mimi a surprins-o zilele trecute soțul ei ieșind din apartamentul unui admirator mai vechi al ei și acum se află tocmai în discuțiile despărțirii, Vasile fiind hotărît să

n-o ierte și s-o izgonească din casă dacă nu pleacă ea de bună voie.

5 În două zile Titu își găsi o odaie mai bună, cu același preț, în strada Imprimeriei, aproape de redacție și mai în centru. Soții Gavrilaş, care aveau neînțelegeri cu niște chiriași, și erau hotărâți de vreo lună să se mute, trăgându-l numai din cauza tinărului Herdelea, descoperiră în aceeași stradă o locuință potrivită. Când îl duse să-i vadă noul domiciliu, preotul Belciug 10 îi zise:

— Bine c-ai scăpat de-acolo, unde ai fost, dragă poete! Că mie nu mi-a plăcut deloc doamna ceea bătrână și pictată ca o teatralistă, care tot cînta și trăgea cu ochiul și se răsucea de parcă zbiera după 15 amor... De muieri d-astea să te ferești că trebuie să fie tare periculoase...

3

20 — Ce ne facem, coane Miroane, cu oamenii că nu mai vor să primească învoielile vechi, ba mă și amenință! se tîngui Cosma Buruiană frîngîndu-și mîinile. N-aș mai fi vrut să vă supăr cu necazuri d-astea, dar e primejdie, coane Miroane, cu oamenii. Ori au înnebunit, ori cine știe ce i-a cuprins că nu i-am mai pomenit așa de îndîrjiți niciodată!

25 Miron Iuga îl iertase, în sfîrșit, pentru boroboața cu porumbul de astă toamnă. Îi era milă de el, dar nu se putu opri să nu-i zică:

— Ia seama să nu ți se năzare ca atunci cu furtul! Cosma se închină umilit:

30 — Lăsați-mă, coane Miroane, c-am pătimit destul din pricina aia! De la Crăciun nu e noapte să nu fi

fost dijmăluit și n-am mai cutezat nici să vă spun și-am răbdat. Dar ce-i acuma e grav de tot!

Arendașul îi spuse apoi că țărani între dînșii vorbesc că și de vor face învoieli cu boierii, la muncă nu 5 vor ieși pînă ce nu li se va împărți moșia Babaroaga care nu-i face trebuință cucoanei și umblă s-o vîndă la alți boieri, că ei nu vor mai sta fără pămînt, că ei asudă și sîngerează muncindu-l și deci al lor trebuie să fie, că așa vrea și regele și chiar mulți boieri, numai 10 cei de la cîrmă se împotrivesc și-i țin cu sufletul la gură. Lui i le-au povestit toate astea slujitorii mai de încredere, încît trebuie să fie adevărate.

— Rezultatele demagogiei uite-le, dacă într-adevăr e cum spui! zise bătrînul. Dar mă mir că eu n-am auzit 15 încă despre treburile astea?

— Apoi d-voastră nu îndrăznesc ei să vă spuie, coane Miroane! făcu Cosma. Că li-e frică și rușine!

Iuga nu se grăbise cu învoielile pentru că tot proiecta să facă unele modificări pe care le socotea favorabile și pentru dînsul, și pentru țărani. Dealtfel cu 20 parte din săteni încheiase din toamnă încît continuitatea muncilor o avea asigurată... Chemă pe logofătul Bumbu care mărturisi că și lui i-au cam vorbit oamenii despre schimbări, că chiar unii din cei ce s-au tocmit astă-toamnă zic că nu vor ieși la muncă dacă nu se 25 îndreaptă învoiala. Când însă Miron Iuga îl privi întrebător, logofătul înfricoșat adăogă că țărani așa vorbesc în toți anii în preajma primăverii și se frămîntă și pe urmă, neavînd ce face, se învoiesc și ies la muncă. 30

— Stai, măi Leonte, omule, că tu prea iei lucrurile ușure! zise arendașul îngrijorat. Au vorbit ei, oamenii, și altă dată, dar ce-i acuma n-a mai fost niciodată. Că doar și eu cunosc pe țărani și cu ei trăiesc și am

trăit...

— Vreme mai este destulă — făcu Bumbu mai sovăitor — că pământul încă nici nu s-a spălat bine de rugina zăpezii.

5 Bătrînul Iuga nu voia să se arate impresionat, deși cele auzite nu-i plăceau deloc. Firește că arendașul, fricos și plîngăreț cum i-e firea, mai umflă realitatea. În orice caz prevederea nu strică. Porunci logofătului să înceapă de mîine chiar încheierea învoielilor
10 și într-o săptămînă să isprăvească cu toți. Renunță la modificările meditate. Dacă oamenii sunt învrăjbiți le-ar putea socoti împovărătoare pentru dîșii.

A treia zi Leonte Bumbu înștiință pe boier că
15 nici un om n-a iscălit încă și că toți vor să-l roage pe dumnealui să-i ușureze fiindcă nu mai pot răzbi cu învoielile vechi.

În aceeași zi după-amiazi se prezintă învățătorul Dragoș. Mai fusese de două ori după Crăciun, în chestii de școală. Miron l-a primit cu toată bunăvoința, ca o
20 urmare a surprizei bune ce i-a făcut cu colinzile și imputîndu-și că l-a apreciat prea sever înainte din pricina unor impresii poate superficiale cînd în fond învățătorul e bărbat copt și potolit. Deși acum era plictisit de ce-i spusese logofătul și n-avea chef de
25 conversații, venirea învățătorului, după o clipă de chibzuire, i se păru folositoare, zicîndu-și că prin el va putea influența spiritele sătenilor întru restabilirea liniștei și a ordinii tradiționale. Îl pofti să șadă, îi oferi o dulceață, îl întreabă despre mersul școlii...
30 Ion Dragoș era puțin palid. O emoție grea i se cetea pe față și-i tremura în degete.

— Te-am luat cu vorba și nu te-am întrebat ce vînt te aduce? zise în sfîrșit Miron, prietenos. Spune d-ta întîi, că pe urmă am să-ți spun și eu altele!

Învățătorul îngălbeni mai tare. Mîinile, așezate pe genunchi, își jucau nervos degetele.

După primele cuvinte ce rosti, observă că Iuga se întunecă. Asta însă, în loc să-l intimideze, îl întări
5 și-l îndemna să continue mai calm și cu mai multă siguranță.

— În definitiv d-ta ce dorești? îl întrerupse apoi deodată bătrînul.

Întreruperea nu-l tulbură deloc. Continuă a-i
10 expune că el, personal, nu dorește nimic, că și-a permis să vie și să-i tîlmăcească durerile sătenilor numai fiindcă sufletele sunt prea agitate din cauza foamei și a mizeriei. Țăranii văd încă în Miron Iuga pe părințele lor de la care nădăjduiesc o îndulcire a soartei
15 ce-i apasă. Învoielile actuale sunt însă atît de grele că nu se mai pot suporta. Pe urma lor majoritatea oamenilor au flămînzit îngrozitor toată iarna. Cu un sacrificiu relativ neînsemnat s-ar putea îmbunătăți viața tuturor...

20 — D-ta în numele cui vorbești? întreabă iarăși Iuga.

— În numele sătenilor, domnule Iuga! zise Dragoș simplu.

25 — Te-au însărcinat ei pe d-ta să-mi comunicii doleanțele lor?

— Nu, nu m-a însărcinat nimeni, domnule Iuga, dar eu m-am crezut obligat fiindcă mi s-au plîns și...

30 — Atunci pune punct! făcu bătrînul sever. N-am nevoie de mijlocirea d-tale pentru a afla ce doresc oamenii mei! Mijlocitorii de teapa d-tale sînt pacostea sătenilor. În loc să fiți luminătorii poporului, îi otrăviți sufletul și încurajați toate nemulțumirile ca din exploatarea lor să vă creați merite și popularitate... Degeaba, prima impresie nu mă înșală pe mine nici-

odată. Bine te-am văzut eu și te-am judecat de cînd am făcut greșeala de te-am adus în sat, ca să-mi turburi viața bieților oameni!

— Vă rog să credeți, domnule Iuga, că eu... —
5 zise învățătorul cu un involuntar zîmbet de supunere.

Pe Miron îl sîcîia eternul „domnule Iuga” care i se părea sfidător. Îi reteză vorba mai energic:

— Destul! Eu nu discut cu samsarii nepoftiți!

— Conștiința mi-a dictat să-mi fac datoria și mi-am
10 făcut-o! murmură Dragoș puțin abătut. D-voastră veți decide cum credeți de cuviință... Spuneți însă că vreți să-mi comunicați și d-voastră ceva?

— Nu, nu! protestă Iuga. Cu d-ta eu nu mai am ce vorbi. Alții ar trebui să vorbească cu d-ta!

15 Întoarse spatele. Învățătorul se retrase fără zgomot.

Cînd venise încoace avusese bătăi de inimă dure-roase și emoția îi uscaseră cerul gurii și gîtlejul. Își aranjase în creieri cele ce voia să spuie bătrînului boier Miron. Toate erau limpezi, străvezii și convingătoare. Imposibil să nu fie înțeles și aprobat. Se înfățișa o situație excepțională cu primejdii excepționale și iminente. El le simțea și le vedea și le auzea. A le păstra pentru dînsul și a le ascunde ar fi fost neal faț de
25 omul care, printr-un gest, ar putea să înlăture miasmele ce turbură văzduhul, să restabilească încrederea și răbdarea pînă la o soluție mai trainică.

Pleca acuma dezamăgit de sine însuși, nu de Miron Iuga. Își blestema neputința de a-i fi lămurit ceea ce
30 în sufletul său era atît de limpede. Transformate în fraze, lucrurile care-i sîngerau lui inima apăreau reci, mărunte și fără nici-o importanță, încît nu încape mirare că Iuga le-a primit fără înțelegere.

Ajunse în uliță cu surîsul supus uitat pe față. Călca cu băgare de seamă, sprijinindu-se în umbrelă ca într-un băț, ferind noroiul și băltoacele, ținînd marginea. Din ograda babei Ioana îl strigă deodată glasul lui Anton nebunul:

— Domnule Nică!... Stai, nu fugi!

Anton se cuibărise, de cum a dat iarna, la baba Ioana care-l ocăra și-l răbda. Învățătorul își continuă calea. Din urmă însă Anton se apropia, desculț, înflăcărât:
10

— De ce fugi, domnule Nică? C-ai fost la boierul cel bătrîn? Să nu-ți fie rușine și nici rău să nu-ți pară, că s-a apropiat ziua judecării și a socotelilor, iar cine a stat cu mîinile-n sîn are să răspundă! Cînd vor sosi
15 călăreții pe armăsari albi cu vestea cea mare, atunci d-ta ai să te ridici să strigi că...

În clipa aceasta glasul babei Ioana se auzi chemător:

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări...

Nebunul încetă brusc și se întoarse parcă ar fi fost
20 chemarea lui, bolborosind supus:

— Stai că viu, maică Ioană!

Ion Dragoș îi auzi pașii desculți, leopăind în tină și depărtîndu-se, și glasul babei:

— Păsărelele mamii...

25

4

Cîteva zile după ce se mutase, într-o dimineață intrînd în redacție, Titu Herdelea găsi pe Roșu mai ursuz ca de obicei.

— Ei, văzuși dreptatea mea, puiule? zise cu o strîm-
30 bătură batjocoritoare. Acuma ce mai spui, ai?

Tînărul Herdelea nu pricepea despre care dreptate vorbește secretarul, căci el în toate și întotdeauna își descoperea dreptatea lui. Răspunse cu un suris vag de aprobare. Roșu insistă:

5 — Sper că ai citit în ziarele de dimineață? Dar ce e în ziare e floare la ureche. Ministerul de Interne dă drumul numai telegramelor inofensive. Realitatea, ehe, băiete, realitatea e...

10 Încheie cu un gest care voia să exprime maximul de îngrijorare patriotică. Cum însă Herdelea continuă să tacă nedumerit, secretarul continuă misterios:

— Dansul macabru a început! Și boierii noștri își pierd capul! Să-l vedem acum pe gentilul nostru Deliceanu cum o întoarce că eu i-am atras demult atenția...

15 Tocmai după un sfert de ceas de ocoluri ghici și Titu că Roșu vorbește despre niște tulburări țărănești izbucnite undeva prin Moldova. Mici notițe și telegrame apăruseră de câteva zile în toate jurnalele, fără
20 să li se dea importanța ce le-o atribuia secretarul *Drapelului*. Se vorbeau mai multe prin oraș, dar cu oarecare satisfacție și nu cu temeri. Tînărul Herdelea căută să liniștească pe Roșu cu motivarea ce o auzea pretutindeni, anume că e vorba doar de mici corec-

25 țiuni aplicate ovreilor care exploatează prea neomenos pe bieții țărani de prin satele moldovenești.
— Nu-i nici-o pagubă dacă se vor pierde cîțiva perciuni! zise Titu rîzînd. Numai așa o să mai scape satele de ei, că prea s-au înmulțit!

30 Secretarul sări ars:

— Bravo, puiule! Aci am vrut să te aduc! Asta e mentalitatea care duce țara de rîpă, huliganismul ăsta care vede în ovrei cauza tuturor relelor... Eu aş admite totuși chiar barbaria contra ovreilor dacă

mi-ai garanta că prin ea se evită răul cel mare care e pe drum! Poți însă d-ta să garantezi unde se oprește operația asupra perciunilor? Ești sigur că mîine sau poimîine țărani nu vor continua operația prin bărbile boierilor și arendașilor creștini?

5 Titu Herdelea își aduse aminte că Roșu e ovreu și-i păru rău că a făcut o glumă ieftină în fața lui, atingîndu-i susceptibilitatea firească de rasă. Ca să-și repare greșeala, se grăbi să aprobe tot ce spunea Roșu, subliniind cu cîte un „desigur“ sau „evident“. Și secre-

10 tarul se străduia să-i demonstreze că toate revoluțiile așa încep, cu cîte o tulburare neluată în seamă sau considerată fără importanță. E avertismentul. Dacă se iau măsuri potrivite imediat, dezordinea se
15 poate localiza și potoli fără consecințe grave. Altminteri focul se întinde pînă ce cuprinde o provincie, o țară, un continent.
— Acum însă ce se întîmplă, amice? Lumea nu vede în cele ce se petrec în Moldova decît o agitație
20 contra evreilor. Și, cum spuneai și tu adineaori, ce pagubă dacă o să mănînce bătaie niște jidani? Lasă-i să mănînce. E o supapă de siguranță. Bătînd pe jidani, țărani se vor răcori și vor uita pe ceilalți boieri și arendași care nu-s jidani dar îi exploatează la fel,
25 dacă nu și mai rău. Să nu-ți închipui că astea-s vorbe de clacă, puiule! Urmărește toată presa! Pretutindeni, mai în surdină, mai pe față, sînt justificate, aprobate, chiar blagoslovite sălbătăciile țăranilor răzvrătiți, cu scuza subînțeleasă „jos jidanii“. Se spune că e o cauză
30 sfîntă la mijloc și, desigur, așa este, căci cauza țăranilor e sfîntă și dreaptă. Cu toate astea, în loc să i se caute soluții cinstite, care să aline cît de cît mizeria țărănească, toți toarnă untdelemn pe focul încins. Opoziția, bine, să zicem, e opoziție și vrea să profite chiar de o catas-

trofă ca să puie mîna pe putere... Cel puțin guvernul de-ar fi cuminte! Aș! Face mai rău decît opoziția fiindcă nu face nimic. Și-a pierdut capul sau încă nu-și dă seama de situație. Destul că pîrjolul se întinde și

5 nimeni nu ia o măsură de apărare a ordinei. Ș-atunci iacă de ce-ți spun eu că e grav și că a început rostopolirea spre prăpastie!

Roșu își scotea mereu ochelarii de după urechi, îi ștergea atent, îi pune la loc și continua mai pasionat

10 vrînd cu orice preț să convingă pe tînarul Herdelea, parcă de convingerea lui ar fi atîrnat liniștirea tuturor primejdiilor. Titu era convins în sineși că elocința secretarului s-a dezlănțuit mai cu seamă din pricina nedelicateței lui involuntare și se credea obligat să

15 asculte cu resemnare, deși în buzunar îl ardea o scrisorică găsită adineaori la portar, rămasă necitită, cu slovele Tanței. Spre norocul lui sosi Antimiu, un reporter gras, asudat, într-o blană soioasă, cu căciula de lutru fals pe ceafă și cu o gravitate pe față ca și

20 cînd ar fi fost deținătorul secretelor supreme de stat. Fără să învrednicească pe Herdelea măcar cu o privire, se prăvăli pe un scaun la biroul secretarului oftînd:

— Nene Roșule, se încurcă urît de tot chestia cu tulburările... După-masă e convocat Consiliul de

25 Miniștri pentru a hotărî chemarea rezerviștilor!

Secretarul făcu triumfător către Titu:

— Ce-ți spuneam eu, onorabile?... Ai auzit?... Rezerviștii!

30 Reporterul se pregătea să scrie informația. Roșu îl opri cu amărăciune:

— Anunță numai Consiliul de Miniștri. Restul nu poate merge la *Drapelul*. Asta-i soarta noastră tică-

loasă. Cînd ai o știre senzațională trebuie să-ți muști unghiile și să te uiți cu jînd cum o publică *Adevărul*...

Peste cîteva minute, din cabinetul directorial apărură însuși Deliceanu, ras, subțire, delicat. Fără surîsul lui obișnuit părea mai bătrîn.

— Scrie tu, Roșule, că ești mai iute! zise directorul. Am să-ți dictez o informație care e de fapt un comunicat... Gata?... Va să zică: „Față de știrile alarmante ce se publică de cîteva zile într-o anumită

10 presă, ni se comunică din sursă autorizată că în țară domnește cea mai perfectă liniște și opinia publică n-are nici un motiv serios de îngrijorare. Micile incidente strict locale se datoresc unor agitații de rea credință. Guvernul dealtfel este ferm decis a menține

15 ordinea împotriva oricui, întrebuițînd toate mijloacele legale.” Așa!... Ia citește acum!

Roșu citi. Directorul aprobă:

— Da!... O pui în capul informațiilor politice, pe două coloane, cu doisprezece aldine!...

20 Dădu să plece. Secretarul întrebă:

— Dar despre chemarea rezerviștilor dăm ceva?... Mi-a adus acum...

— Nu, nu! întrerupse Deliceanu. Lasă numai comunicatul! Dealtminteri chestia cu rezerviștii încă

25 nu e sigură. E de văzut dacă în Consiliul de Miniștri se va decide asta sau poate altceva...

Titu Herdelea profitase și se retrăsese la o masă mai depărtată să-și citească scrisoarea. Tanța de-abia

30 acum afluase că s-a mutat. Jenică n-a spus nimic părinților, dar o spionează și a amenințat-o cu scandal dacă se mai duce la d-na Alexandrescu. Are să-i povestească multe, i-e dor și vrea să-l întîlnească. Să-i lase, tot la portar, într-un plic, noua adresă, și apoi ea va veni negreșit... Titu ascunse scrisoarea, își însemnă

adresa pe un petec de hîrtie, fără nume. Îi era și lui dor de ea, de glasul ei blînd și de ochii ei cu priviri învîluitoare. În zadar s-a bucurat, cînd s-a mutat de la d-na Alexandrescu, că a scăpat. Tanța îi rămăsese în suflet de unde n-o putea smulge oricît i se părea că e necesar să se despartă de ea. Lipsa ei îl durea și-l inspira. În fiecare seară dorul și-l plîngea în strofe fierbinți. Nu mai cizela și nici nu le scria cu gîndul să le publice, ci doar ca să-și mîngîie inima.

10 Roșu, după ce plecă Deliceanu și reporterul, își relua explicațiile, acuma înmuiate în sarcasm din cauza comunicatului care tăgăduia o realitate îngrozitoare. Tînărul Herdelea se făcea că-l ascultă, dar vorbele îi intrau pe o ureche și-i ieșeau pe cealaltă
15 ca niște sunete fără sens. Îl preocupa numai Tanța. Se gîndea să adauge la adresă și o oră prin care să-i indice că o așteaptă. Dacă ea nu va putea veni la ora aceea? În loc de oră, adăogă „te iubesc”.

Cînd ieși de la redacție, răsuflă: în sffrșit, s-a isprăvit cu tulburările! I se părea că tulburările sunt numai o altă formă a eternului subiect de discuții care este aici chestia țărănească. E obiceiul țării să se vorbească
20 mereu despre lucrurile cele mai grave fără să se facă nimic. Vorbind oamenii au iluzia că și-au împlinit datoria. Importantă e vorba, nu fapta. Mai ales cînd
25 vorba poate propovădui toate grozăviile.

La masă Gavrilăș îl întreține tot despre tulburări. El a auzit pe la poliție lucruri urîte: că un orașel oarecare ar fi fost devastat de țărani răsculați și că
30 se vorbește despre mobilizarea armatei... După-amiazi se întîlni cu preotul Belciug foarte îngrijorat:

— Mi se pare că am nimerit rău cu venirea în țară. Se aud întîmplări întristătoare, nu știu cît sînt de

adevărate. La hotel îmi spune portarul c-au sosit jidovi de prin Moldova care povestesc grozăvii mari...

— Pe-aici așa-s oamenii, domnule părinte! zise Titu cu o siguranță în care începea totuși să se amestece neliniștea. Le place să facă din tînțar armăsar.
5 O fi ceva, nu zic, dar nici așa cum se vorbește...

— Mă gîndesc dacă n-ar fi cuminte să mă duc eu frumușel acasă, să nu mă apuce pe aici vreo revoluție sau chiar un război. Doamne ferește, să se închidă
10 granițele și să se oprească trenurile!

— Ia fugi, nu mai vorbi copilării! făcu tînărul Herdelea cu o strîngere de inimă. Ce crezi d-ta, că asta-i țară de haram, domnule părinte? Fii liniștit și nu mai asculta toate prăpăstiile!

15 A doua zi se pomeni la *Drapelul* cu Grigore Iuga. Nu se întîlnise de vreo două săptămîni. Venea să se intereseze care este adevărul în vîlmășagul de știri ce circulau și se băteau cap în cap. La club se colportau lucrurile colorate după partide. Chiar oamenii despre care se știa că sunt în relații intime cu miniștrii
20 sau nu știau nimic precis, sau ascundeau înadins adevărul. Nu mai fusese la Amara de la Crăciun, și din pricina divorțului și din alte pricini. Dacă ar fi vreo primejdie, s-ar socoti obligat să rămîie la țară, lîngă tatăl său.

25 — Cred că ziarele cunosc adevărul deși scriu minciuni — zise Grigore cu un surîs silit. Predeleanu îmi spune să-mi vîd de treburi, că nu poate permite guvernul să se întindă dezordinile în toată țara. Alții însă
30 zic că guvernul e neputincios și nu mai poate stăpîni mulțimea întăritată...

Titu Herdelea nu-i putea da nici-o lămurire inedită sau măcar cu pretenție de autenticitate, nici nu voia să-i spuie simple basme auzite prin oraș. Îi făcu însă

cunoștință cu Roșu, care fu încântat și, după ce laudă pe Titu, zise aproape solemn:

— Adevărul, domnul meu, e mai negru decât bănuiește lumea! Mișcarea se întinde mereu, zi cu zi, ceas cu ceas, și nu se știe dacă se mai poate lua vreo măsură care s-o poată stăvili. Iacă, aici am ajuns! Din fericire încă nu s-a vărsat sânge, încă nu s-au pierdut vieți omenești, dar nimeni nu știe ce poate aduce ziua de mâine.

Îi zugrăvi amănunțit ce-a fost în cutare sat sau oraș, ce s-a prădat și ce s-a distrus, iar după toate declară ca un orator la tribuna Camerei:

— Se mișcă țara, domnul meu! Toată țara!

Grigore Iuga, impresionat de tonul profetic al secretarului, se hotărî să plece chiar mâine la Amara, invitînd și pe Herdelea să-l însoțească, cu promisiunea că nu vor sta decât două-trei zile, iar de-ar trebui să rămîie mai mult, pe el îl va trimite în orice caz la București. Titu ar fi fost încântat să meargă, mai ales în vremea aceasta, și se uită întrebător la Roșu care spuse protector:

— Poți să te duci, puiule! Sigur! Se poate să te refuz pe tine? Te pomenești că-mi aduci un reportaj interesant și pentru *Drapelul*. Ar fi senzațional. Adică, pardon... E vorba de Argeș... Pe acolo deocamdată pare să fie liniște. Totuși nu strică prudența nicăiri la țară în zilele astea tulburi. Așa că ia seama, puiule, să nu puie mîna pe tine țărani!

— Ei, parcă eu sînt moșier! rise Titu.

— Nu rîde, amice! făcu secretarul. Crezi că bieții ovrei care pătinesc acuma sînt boieri?

— Eu îmi fac datoria să te avertizez, draga mea, că nu e prudent să pleci acuma la țară! zise Gogu Ionescu cu o seriozitate neobișnuită. Firește, dacă nu mă ascuți, eu nu te pot opri și în orice caz conacul de la Lespezi îți stă la dispoziție oricînd. Cred însă că ai să mai reflectezi și...

— Am reflectat! îl întrerupse Nadina ironic. Și n-am putut descoperi nici un motiv care să mă reție. Din contră, toate mă îndeamnă să nu amîn lichidarea și lichidarea nu se poate face fără mine decât riscînd să fiu înșelată, ceea ce nu pot permite, tocmai fiindcă sînt femeie și toți speră să mă înșele. Dealtfel nu merg singură. Iau pe avocatul meu!

— Așteaptă cel puțin să se mai clarifice situația!

— Nu plec mâine, Gogule! glumi Nadina. Încă n-am fixat ziua. Aș vrea să se mai usuce nițel pămîntul și să se îndrepte șoseaua... Ș-apoi de unde atîta frică pe tine, cînd prin părțile astea e liniște deplină?

— Dă-o încolo de moșie acuma! făcu Gogu. O ai arendată, lasă pe arendaș să se descurce cu țărani.

— Tu crezi serios că țărani se războiesc cu femeile? Aidade!

— Bine, nu insist, fiindcă insistența mea te face să te încăpățînezi mai rău! zise Gogu. Am vorbit și cu tata. Și dumnealui crede că e o nebunie ce vrei să faci... Nu-ți mai spun de Jenny care știi cît te iubește. Nu-i așa, iubirea mea?

Eugenia avea ochii plini de lacrimi. Vru să spuie ceva. Cînd deschise gura o podidi plînsul. Gogu se sperie:

— Iubirea mea, sufletul meu, ce-i asta? Se poate?

— Numai tu ești de vină, Gogule, că alarmezi lumea fără nici un motiv! protestă Nadina. Să mă

ierți, Jenny dragă, te rog! Dacă știam că voi face atîta tulburare nici nu vă mai spuneam că plec...

Erau invitații ei la masă. De cînd Nadina se afla în divorț mîncau aproape permanent împreună, sau ei la ea, sau ea la ei.

— Dă-mi voie să-ți spun, dragă Nadina, că e o nebunie, pur și simplu nebunie! strigă în cele din urmă Gogu Ionescu, exasperat de îndărătnicia ei.

— Tocmai fiindcă e nebunie mă ispitește! zise Nadina cu o lucire mai vie în ochi.

Într-adevăr Nadina se înverșuna mai ales pentru că toată lumea o sfătuia să renunțe. Avocatul Olimp Stavrat, care-i susținea divorțul, un bătrîior cochet, cu o bărbuță îngrijită, a fost cel dintîi. Îi făcea puțină curte, uneori mai indiscret. Suspina în fața ei și ridica ochii spre cer, în semn de supremă pasiune. Cînd a auzit însă că trebuie să meargă cu ea la țară, s-a crezut obligat să-i atragă atenția asupra primejdiilor. O privire ironică a Nadinei a fost suficientă să-i schimbe părerea:

— Firește, n-am vorbit pentru mine ci pentru d-voastră, conîță! Din parte-mi sînt gata oricînd să vă însoțesc și pînă la marginea pămîntului! (Oftă și continuă:) Poate că în sfîrșit veți observa că și în pieptul unui avocat bate o inimă ...

Raul Brumaru refuză brutal:

— Ce-ți trece prin gînd, Nadina? Acuma? La țară?... Vrei să-ți bați joc de mine? Nu, nu! Eu stau binișor la București!

Pînă și șoferul Rudolf găsise de cuviință să obiecteze că excursiunea aceasta e cam periculoasă.

Apărîndu-i astfel ca o aventură, plecarea la țară o pasiona. Desigur n-avea motive serioase să se grăbească și ar mai fi putut aștepta. Divorțul se pro-

nunțase, adevărat, dar pînă la transcriere mai erau vreo două săptămîni. Nici nu se gîndea să încheie definitiv vînzarea pînă ce nu o va putea face pe numele ei. Dar își zicea că trebuie să hotărască cui vinde, să fixeze tot, încît în ziua cînd se va transcrie divorțul, să poată iscăli actul și să sfîrșească orice contact cu țara.

— De ce vrei tu, Gogule, ca ultima mea călătorie la țară să fie banală? zise Nadina. Am oroare de banalitate!

6

Sîmbătă dimineața, pe cînd explica pentru clasa a patra domnia fanarioților, învățătorul Dragoș se pomeni în școală cu un jandarm care-i spuse încet că domnul plutonier îl poștește urgent pînă la post avînd a-i face o comunicare. Învățătorul, parcă l-ar fi așteptat, răspunse liniștit:

— Bine, vin imediat...

Și fiindcă jandarmul rămase pe loc, adăogă:

— Sau vrei să mergem împreună?... Și mai bine!

Se uită împrejur. Nu-și amintea unde și-a pus pălăria. Era pe masă. O văzu în sfîrșit, dar întîi își luă paltonul. Iar întrebă pe jandarm:

— Să dau drumul copiilor ori...?

Și cum jandarmul strînse din umeri neștiutor, continuă:

— Adică, firește, de ce?... Bumbu Ștefan, ieși la catedră! Să ții liniște și să-mi scrii pe tablă pe cei ce nu ascultă și fac gălăgie, ai înțeles?... Să fiți liniștiți și cuminți copii, că mă întorc numaidecît!

Se uită la jandarm, parcă ar fi vrut să vadă pe figura lui ceva. Fața jandarmului nu spunea nimic. Ieșind în uliță îi zise mai hotărât:

5 — Trebuie să ne abatem un minut și pe la casa mea, să nu creadă nevastă-mea cine știe ce!

D-na Dragoș se îngrozi văzându-l cu jandarmul după el. Începu să plîngă cu hohote, apoi să afurisească. Soacră-sa îi ținea hangul.

10 — Stați, nu mă jeliți că încă n-am murit! făcu Dragoș enervat de lacrimile lor. Stați că nici nu știu de ce mă cheamă!

— Ia îmbracă-te, socrule, și du-te cu dînsul, nu sedea așa ca bolovanul! strigă Florica.

15 Bătrînul se iuți parcă glasul l-ar fi dezmeticit dintr-o toropeală. Învățătorul ar fi vrut să spuie ceva, doar pentru asta a venit cu jandarmul. Dîndu-și seama că nu poate întîrzia, bîgii pierdut:

20 — Dacă s-ar întîmpla să nu mă întorc, atunci... Adică lasă că i-oi spune tatii, dac-o fi așa, că tot vine și dumnealui... Ei, haidem să mergem!

Se gîndi că ar trebui să-și sărute nevasta, cel puțin pe ea, dar își opri dorința ca nu cumva să tragă a rău sau să o sperie mai mult. Ieșind făcu mai slab:

— Rămîneți sănătoși!

25 În fața postului de jandarmi era căruța cu doi căluți a lui Lupu Chirițoiu. Învățătorul întrebă cu o tresărire:

— Încotro, moș Lupule?

30 — Nu știu, dom Nică! răspunse bătrînul. Mi-au poruncit dumnealor să viu cu căruța și cu merinde pentru cai și a trebuit să viu!

Plutonierul Boiangiu îl aștepta în curte și-l primi cu o mutră de ușurare, parcă i-ar fi fost teamă că n-are

să sosească. Își dădură mîna ca totdeauna și intrară în cancelarie.

5 — Ce s-a întîmplat, domnule șef, de m-ai luat chiar din clasă? zise Dragoș cu mirarea celui ce nu bănuiește nimic, deși în sineși era sigur că trebuie să fie efectul supărării lui Miron Iuga de acum trei zile.

10 Boiangiu făcu un gest vag care voia să arate că el n-are nici-o vină. Pe urmă îi spuse că a primit ordin telegrafic să-l trimită foarte urgent la Pitești și să-l prezinte d-lui prefect personal.

— Și pentru care motiv, domnule plutonier? zise învățătorul aproape solemn.

15 — Eu am un ordin, domnule Dragoș, și trebuie să-l execut! răspunse Boiangiu. Așa că îmi pare rău, dar...

— Vai de mine, nu-ți fac nici un reproș! protestă Dragoș. Credeam numai că poate cunoști motivele, cu toate că în fond ar fi același lucru... Atunci cînd zici să plecăm?

20 — Cît mai repede! Așa-mi sună ordinul! spuse plutonierul. Dacă însă vrei să-ți aducă ceva de acasă, mai putem zăbovi vreo oră, dar mai mult nu, căci pînă la Pitești e cale lungă și căluții lui moș Lupu...

25 — Foarte bine! întrerupse învățătorul căutînd să păstreze o ținută demnă mai cu seamă simțînd că începea să se clatine. Auziși, tată, porunca?... Acu du-te degrabă și dă întîi drumul copiilor acasă, că i-am lăsat singuri în școală, și apoi spune-i Floricăi să-mi aducă ce crede dînsa pentru drum, dar iute, să nu pierdem vremea și să-l încurcăm pe dumnealui!

30 Plutonierul oferă un scaun învățătorului. Vorbiră despre lucruri indiferente. Un moment apărură și d-na Boiangiu să întrebe pe Dragoș ce mai face Florica. Pe urmă, peste vreo jumătate de ceas, năvăli Nicolae,

fratele învățătorului, care nu fusese acasă și aflate de la oameni. Era speriat și furios. Strigă că are să se ducă la boierul Miron, să-i cadă în genunchi... Boian-
giu se supără: să nu-i facă lui neplăceri, altfel întoarce
5 foaia... Sosi Florica cu merinde și cu schimburi.

— Atunci, domnule Dragoș, sintem gata? zise plutonierul. Va să zică putem pleca?...

Deschise ușa de la camera jandarmilor, ordonând:

— Bogza!... Aide!... Gata!

10 Un jandarm înarmat se ivi în ușă, bătînd din călcîie.

În ogradă și în uliță erau strînși vreo treizeci de țărani. Vestea că învățătorul a fost arestat s-a răs-
pîndit în sat ca focul. Boiangiu se încruntă. Îi era
15 frică să nu se întîmple vreo complicație. Îi luă totuși cu blîndețe:

— Da voi altă treabă n-aveți, măi oameni?... Faceți loc!... Veniți să căscați gura, parcă ar fi panoramă!

Marin Stan se apropie confidențial, socotindu-se
20 mai prieten cu șeful:

— Don plutonier, fii bun, zău... E păcat de don Nică, zău așa! D-ta dacă vrei, poți!

— Marine, vezi-ți de treabă, că mă superi! mîrîi Boiangiu.

25 Fiindcă se mai găsiră și alții să stăruie, plutonierul zori pe Dragoș care-și lua rămas bun de la Florica:

— Aidem, domnule învățător, aidem!... Și te rog foarte mult să ai toată grija pe drum, să nu se întîmple ceva, căci jandarmul are ordin să tragă!

30 — Fii liniștit! zîmbi Dragoș adăogînd către țărani care înconjurau căruța: Să ne vedem cu bine, oameni buni!

— Dumnezeu să-ți ajute! răspunse mulțimea.

Căruța porni. Dragoș nu mai întoarse capul. Lîngă el arma jandarmului se clătina ca un avertisment. Florica, cu obrazii uzi, porni pe mijlocul uliței, după căruța ce se micșora mereu. Boiangiu răsuflă ușurat c-a scăpat de-o grijă mare. Acuma explică mai blajin oamenilor adunați:

— Credeți că eu fac de capul meu?... Dacă vine porunca de sus, trebuie s-o împlinesc că sînt soldat și soldatul nu crîcnește!

10 — Apoi asta așa-i! aprobară cîțiva țărani.

Mulțimea totuși rămase în șosea, vorbind, sfătuind, întrebînd. Deodată Nicolae Dragoș izbucni amărît:

— Stați, stați și sporovăiți ca babele în loc să mergeți la boierul Miron, să vă rugați să nu-l năpăstu-
15 iască pe bietul Nică... Și nu vreți să știți că numai din pricina voastră s-a stricat cu boierul și...

Țăranii ascultau, unii aprobau, mai mulți tăceau. Cineva zise „putem să ne ducem că n-are să ne omoare“, altul mormăi gros „parcă boierul are să se uite în gura voastră“, iar unul strigă sfătos „da de ce nu te duci tu, Nicule, și îndemni numai pe alții?“

— Zic eu că nu merg? se înfurie flăcăul. Crezi că mi-e frică de boier ca vouă?

25 Alți țărani soseau mai alarmați. Începură să se amestece și femei și copii printre bărbații care umpleau ulița de la postul de jandarmi pînă la baba Ioana. Tot vorbind și tocmindu-se, mulțimea ajunse pe nesimțite în fața conacului Iuga. Pe cînd Luca Talabă spunea într-un grup că în alte părți oamenii nu se lasă așa călcați în picioare, Trifon Guju răbufni cu glasul-i pătrunzător:

30 — Aidem, măi oameni, că-i mai mare rușinea să ne tot ciorovăim ca babele!

Intrară în ograda argaților. Un stol de porumbei se ridică în văzduh, iar galițele se risipiră speriate. Curtea se umplu. Leonte Bumbu, logofătul, ieși mirat dintr-o odaie în capul gol:

5 — Da ce-i, de-ați venit tot satul?

Răspunseră mai multe glasuri deodată. Logofătul se scărpină în ceafă: are să se supere boierul că...

— Las să se mai supere și dumnealui că noi ne-am supărat destul! strigă din grămadă un glas necăjit.

10 Întâmplarea aduse în clipa aceea pe Miron Iuga. Deșteptarea primăverii parcă-l întinerise.

— Ce-i, Bumbule, cu oamenii ăștia, ce poftesc?

Marin Stan începu rugămintea, alții o continuară pînă ce Iuga se dumeri:

15 — A, va să zică l-au arestat?... Foarte bine au făcut!... Acuma cred că o să vă vie și vouă mintea cea bună a rumânului!

Cîțiva strigară obraznic să-l ierte. Miron se înfurie:

20 — La mine nu se prind treburile astea! Mă mir că încă nu mă cunoașteți, că doar împreună trăim! Eu v-am socotit oameni de omenie, dar mă tem că am greșit. Acuma veniți grămadă, iar la învoieli vă codiți!

25 — Nu mai putem, cucoane, cu învoielile vechi! țipă Toader Strîmbu. Îmi pier copilașii de foame măcar că am muncit de...

— Nu mai puteți? făcu Miron Iuga. Foarte bine! Stați acasă și leneviți și văitați-vă!... Cine-i harnic și cumpănit poate să trăiască din muncă cinstită...

30 — D-apoi că nimeni nu șade, cucoane, că muncim toți destul, dar și d-voastră trebuie să ne mai ajutați! zise Serafim Mogoș domol și hotărît.

— Eu la tocmeală nu stau cu nimeni și nici nu vă rog! spuse bătrînul Miron aspru. Pămînt să fie că

brațe de muncă se găsesc cu miile! Dacă voi nu vreți să munciți, vom aduce oameni din Transilvania!

5 — Ba străini să nu vie, cucoane, că pămînturile astea noi le-am muncit totdeauna, nu străinii! strigă Trifon Guju.

— Tu crezi că am să te întreb pe tine, prăpăditule? se revoltă Miron Iuga. Asta vă mai lipsea, obrăznicia!... Aideți, am terminat cu voi! Să-mi curățați locul numaidecît!

10 — Apoi așa nu-i bine, cucoane! făcu Luca Talabă dîrz. Nu-i bine deloc.

Miron Iuga nu se clinti pînă ce se goli curtea. Apoi porunci scîrbit:

— Bumbule, închide porțile!

15 7

A doua zi, duminică, pe cînd ieșea lumea de la biserică, se răspîndi vestea că adineiori ar fi trecut prin sat doi călăreți pe cai albi cu porunci de la Vodă. În fața cîrciumii, pe bătătura unde se ținea hora, pîlcuri de oameni se opriră să afle noutăți. Mulți născoceau amănunte alandala. Ignat Cercel, ca un cîine de pripas, trecea de la un grup la altul, cu aceeași întrebare:

— Oare n-o fi poruncit despre pămînturi, măi oameni?

25 Primarul Ion Pravilă, după ce ascultă în dreapta și-n stînga, strigă în batjocură:

— Măi, nu cumva or fi cai verzi pe pereți călăreții voștri?

Nu rîse nimeni. Un bătrîn îl probozi:

30 — Degeaba batjocorești, don primar, că astea nu-s de batjocorit! Că nici strîmbătatea nu poate stăpîni mereu și trebuie să vie vremea dreptății!

— Apoi dreptatea nu vine călare, moșule! făcu
Pravilă cu alt glas.

— Vine cum poate și bine că sosește! blîgii bă-
trînul.

5 Leonte Orbișor povestea că Anghelina lui Nistor
Mucenicul s-ar fi întîlnit cu călăreții. Așa i-a spus lui
cineva, nu știe cine. Lupu Chirițoiu socotea că trebuie
să fie ceva adevărat fiindcă și el a auzit multe la Pitești
ieri, cînd l-a dus pe don Nică.

10 Peste un răstimp Vasile Zidaru aduse pe Anghelina
să mărturisească dînsa ce-a fost și cum. Femeia se
codea și se rușina să vorbească în fața atîtor oameni
care o încunjurau cu ochii lacomi:

— Aoleu, păcatele mele, mi-am lăsat copiii singuri și...

15 Primarul vru să o ia ca la instrucție. Anghelina se
sperie și se apără că trebuie să-i mai fi văzut și alți
oameni, că doar călăreții nu se fereau și nici n-aveau
de ce...

20 — Spune, muiere, din fir în păr, că nu te mîncîcă
nimeni! o îndemnă Ignat cu blîndețe. Vrem să știm
și noi poruncile și să nu greșim!

În sfîrșit Anghelina își luă inima-n dinți:

25 — Plecasem cu băiețelul de mîină pînă la soacră-mea,
să-mi mai împrumute nițel porumb... Cînd treceam
pe la biserică tocmai trăgeau clopotele de sfînta evan-
ghelie și mă închinam și-mi era rușine că de atîtea griji
și necazuri nici la sfînta slujbă nu mai pot răzbi. N-apu-
cai bine să mă închin că și văzui venind pe uliță doi
călăreți pe cai albi de m-am mirat. Veneau din sus,
30 dinspre Lespezi. Mă dădui la marginea uliței, dar
numai ce mă pomenii că unul mă strigă și zice: „Unde
te duci, muiere?” Zic: „Numai colea la soacră-mea...”
Și cellalt zice: „Văd că ești necăjită rău, dar n-ai
grijă că noi aducem veste mare, că pe noi ne-a trimis

Vodă să dăm de știre oamenilor că toate moșiile sînt
ale lor de-acîi înainte și să se apuce de îndată să le
împartă după dreptate, iar pe boieri și pe arendași
5 să-i alunge și să le ardă conacele și curțile și toate
acareturile ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi!
Ai înțeles, femeie?... Și să nu întîrzie deloc oamenii
că așa e porunca lui Vodă și cine nu ascultă porunca
amarnic are să ispășească!” Uite așa mi-a spus călă-
rețul și eu zic: „Am înțeles, dar...” „Apoi atunci bine!
10 Rămîi sănătoasă!” „Dumnezeu să v-ajute și d-voastră!”
Dînșii au pornit de vale și eu m-am întors și m-am
uitat după ei o bucată de timp ș-apoi mi-am văzut
de drum și i-am spus socrului ce mi-au spus călăreții
și s-a mirat și dumnealui...

15 Oamenii tăcură, pînă ce Ignat Cercel zise clătînînd
din cap:

— Mare minune și asta!

20 Mai aflară de la Anghelina că cei doi călăreți erau
îmbrăcați în alb și că au trecut ori spre Ruginoasa ori
spre Vaideei. Pe urmă primarul o trimise acasă să-și
vază de copii.

25 Într-un tîrziu veni și Anton Nacu, care avusese
niște treburi la Ruginoasa, și povesti că și el s-a întîlnit
pe drum cu călăreții albi și i-au spus tot așa că oamenii
să-și împartă fără zăbavă pămînturile boierilor și
cine se împotrivește să nu fie cruțat, cum n-au fost
nici oamenii cruțați de dînșii.

30 Cu toate că se desprimăvăraseră, era vreme moho-
rîtă, cu cerul de plumb. Oamenii zgribuleau dar nu se
risipeau. Pe la amiazi Matei Dulmanu sosi cu alți
cîțiva din Lespezi, aducînd știrea că și pe la ei au trecut
călăreții. Irimie Popa, pîndarul arendașului Cosma,
se întorcea din Vaideei și spunea că și acolo se minu-
nează lumea ce să fie cu călăreții care au poruncit

ca oamenii să bage plugurile îndată în moșia boierului...

— Ce să fie, măi Irimie? îl desluși Leonte Orbișor.
Ne-a mai venit și nouă rîndul!

- 5 — Nu v-aduceți aminte de cînd vă spun mereu că
Vodă vrea să împartă oamenilor pămînturile? făcu
Ignat Cercel cu mîndrie. N-ați vrut să mă credeți.
Acu se adeverește de-a binelea!

- 10 Primarul amuțise; trecu la cîrciumă să se încăl-
zească cu un păhărel, iar peste cîteva minute o șterse
acasă, nevrînd să fie de față cînd oamenii vorbesc
prea multe prostii. Petre Petre, înflăcărat, amintea
lui Luca Talabă cît au alergat prin București pentru
moșia cucoanei și încheie:

— Bine că nu ne-am încurcat!

- 15 — Ei, stai, băiete, că nu s-a isprăvit! Dacă s-ar
împărți moșiile cum merge gura oamenilor, ehei,
bine ar fi!

Atunci glasul lui Trifon Guju, zgrunțuros și ursuz,
se înalță peste șovăirile țăranilor:

- 20 — Da noi ce facem, măi creștini? Șezătoare ori...?

— Așa-i, așa-i, ce facem? răspunseră alte glasuri
deștelenite. Că de vorbe și de sfaturi ne-am săturat!

- 25 — Apoi da! făcu Melinte Heruvimu tăios ca o
limbă de cuțit. Să se mai hrănească și boierii cu vorbe
goale că noi ne-am săturat...

VOLUMUL II

FOCURILE

- În aceeași duminică, pe la amiazi, Grigore Iuga
5 cu Titu Herdelea coborau în gara Burdea, unde îi
aștepta brișca galbenă de la Amara cu Ichim pe capră.
— Toate bune pe aici, Ichime? întrebă Grigore.
— Deocamdată pace, conașule! zise vizitiul. Răspun-
sul cu „deocamdată” nu-i plăcu lui Grigore, totuși
10 nu insistă. Destul îl plictisise călătoria cu trenul.
Într-un vagon a fost numai el cu Herdelea. Celelalte
de asemenea aproape goale. În toate garile în schimb
vălmășag de oameni speriați care-și povesteau gro-
zăvii despre țăranii răzvrățiți și mai ales despre inten-
15 țiile lor. Toți recunoșteau pînă la urmă că la ei e liniște,
ce-i drept, dar că se pregătesc lucruri nemaipomenite.
Grigore știa bine că prin părțile acestea nu s-a întîm-
plat încă nimica și de aceea minciunile îl supărau,
socotindu-le ca o propagandă directă pentru stîrnirea
20 dezordinelor. În gara Titu avu apoi ghinionul să se
mai întîlnească și cu Ilie Rogojinaru, arendașul cu care
călătorise astă-toamnă și-l exasperase cu teoriile lui
agrar practice. Nu mai scăpă de el pînă la Costești.

— Ei, cucoane, am avut ori n-am avut dreptate cu țărării? îl apostrofase arendașul, mereu jovial și zgomotos.

Pe urmă a venit în compartimentul lor, să le mai treacă uritul. Le-a povestit că se rezeșise la București fiindcă prinsese din vînt o vorbă cum că moșia Babaroaga a d-nei Iuga ar fi de vînzare. De mult tot umblă el să se tragă mai aproape de Capitală și i-ar fi convenit de minune un petec de pămînt în Argeșul de jos, în regiunea unde și-a început meseria asta grea de agricultor. S-a interesat nițel și s-a dus în strada Argintari. Nu știa că boierii sunt în divorț și încă a întrebat pe doamna (tare mai e frumoasă, nu-i fie de deochi) ce mai face conul Grigore, de i-a venit să-i plesnească obrazul de rușine cînd a auzit cum e situația chiar din gurița cuconiței. Au discutat și au rămas să se întîlnească la țară acum, zilele astea, că dumnezei merge acolo tocmai pentru vînzarea proprietății. Și iată că s-a pornit răzmerița și trebuie să plece degrabă și el acasă, la Olena, să-și apere bruma de agoniseală, că el știe cum să vorbească și să se tocmească cu țărării.

— Poate că ne-o feri Dumnezeu de pîrjol! zise Rogojinaru într-un rînd. Numai stăpînirea să fie cuminte și energică. Țăranului îi trebuie dreptate, cucoane, dar și stăpîn. Dacă stăpînul e slab, dreptatea nu-i mai ajunge. De aceea zic că fără o mîină tare nu se vor liniști oamenii. Eu nu mă iau după jurnale, că jurnalele spun mai multe minciuni decît adevăr. M-am întîlnit însă alaltăieri cu un arendaș ovrei de pe lîngă Vaslui. Ce mi-a povestit bietul om nici nu-ți vine a crede. Cu țărării s-ar fi înțeles el cum s-a înțeles și altă dată. Dar la încheierea învoielilor s-a pomenit cu prefectul care le-a spus să nu se lase înșelați de arendașul jidan și mai bine să-l ia la goană. Auzi d-ta,

perfect să îndemne pe țărani să ia la goană pe arendaș! Oamenilor atîta le-a trebuit că s-au și apucat să dea foc conacului, să omoare vitele și cîte ticăloșii... Și de ce credeți că i-a ațîțat prefectul? Din ură contra jidanilor? Aș! Un cumnat de-al lui umbla să ia cu arendaș moșia și nu putea. Acuma, dacă a alungat pe ovrei, credea că vor pune ei mîna pe bunătatea de proprietate. Numai că socoteala a ieșit pe dos, că țărării s-au ridicat pe urmă să împartă între ei pămîntul. Prefectul s-a supărat, firește, și a scos armata. Degeaba, oamenii nu s-au înfricoșat nici de armată, că știau bine că armata n-are voie să tragă, și unde mi-au început să se repeadă în soldați cu furci, cu pietre, de nici n-au nimerit sărmanii încotro să fugă!... Ei, apoi vedeți d-voastră, cum să se potolească oamenii și cum să fie ascultători dacă tocmai cîrmuirea îi învață la rele? Destul că opoziția își face de cap și țipă prin toate jurnalele că țărării au dreptate și că sînt niște mielușei...

Dealtfel plictiseala lui Grigore creștea cu cît se apropiau de Amara, parcă atmosfera s-ar fi încărcat mereu de mai multe presimțiri rele. Tînărul Herdelea, vîzîndu-l cum se posomorăște, regreta că a venit și se întreba de ce l-o mai fi luat. Grigore își dădu seama și-i zise amărît:

— Să mă ierți că sînt cum sînt, dar nici eu nu mai știu ce e cu mine!

Brișca înainta anevoie pe șoseaua desfundată de ploile începutului de primăvară. Vizitiul îndemna telegarii, bombănind:

— Nu s-a zbicit deloc drumul... Dacă tot plouă și nu mai dă soarele...

Grigore observa cu atenție și satele și cîmpurile, parc-ar fi căutat să ghicească o taină. Sub bolta mohorîtă pămîntul negru se zgribulea pătat cu dese ochiuri

de apă turbure, iar prin sate țaranii, ca duminica, mai pe la cârciumă, mai pe la câte o casă, se sfătuiau ca și altădată. Lui Grigore însă i se părea că în ochii lor lucește ceva deosebit și că toată înfățișarea lor ar fi mai dîrză. După ce ieșiră din Lespezi, întrebă deodată pe vizitiu:

— Cu muncile cum mai stați, Ichime?

— Apoi stăm bine, conașule, că nici nu le-am început! răspunse vizitiul cu o șovăire. Și vremea a fost rea, c-a tot plouat, și nici oamenii nu s-au cumpănit încă la învoielile...

— A, nici învoielile nu le-ați făcut? zise Grigore.

— Nu le-am făcut, conașule, că oamenii se codesc și trăgănesc, că pe aici a venit vestea că trebuie să se împartă moșiile la oameni și-apoi oamenii așteaptă împărțea...

În Amara, în jurul cârciumii lui Busuioc, era mai multă lume ca de obicei. Ichim spuse că s-au adunat oamenii și din celelalte sate din pricina călăreților care au trecut de dimineață cu poruncile lui Vodă.

Grigore desluși pînă și pe fața tatălui său o îngrijorare, cu toate că bătrînul se silea s-o ascundă. Știa că de la el nu va afla nimic și că va trebui să ia contact direct cu țaranii ca să-și dea seama de adevărata atmosferă, deși chiar puținele cuvinte ale lui Ichim i-o zugrăviseră suficient. Vorbi întîi cu logofătul Bumbu care mărturisi că trăiește cu spaima în sîn și nici măcar nu poate să-i spuie boierului cum stau lucrurile și pentru că se sfiește și de teamă să nu-l supere. Dacă ar fi consimțit acum trei săptămîni să îndulcească numai nițeluș condițiile învoielilor, azi n-ar mai avea nici o grijă. Atunci oamenii s-ar fi mulțumit cu cîteva fărîmături, acuma nici nu mai vor să audă de ce-a fost. Mai ales de cînd umblă fel de fel de zvonuri despre

împărțirea moșiilor, nu e chip să te mai înțelegi cu nimeni...

Ieșind apoi cu Titu Herdelea în sat, plutonierul Boiangiu le spuse că pînă acum e liniște și doar arestarea învățătorului Dragoș a cam ațîțat pe săteni. El nu cunoștea motivele arestării, prin sat însă merge zvonul că boierul Miron ar fi provocat-o, pentru că Dragoș a intervenit în favoarea țăranilor.

Se amestecară în sfîrșit între oamenii adunați la cârciumă. Grigore îi întrebă de necazuri. Auzi răspunsuri blînde, dar în doi peri. Nu îndrăzneau sau nu voiau să-și deschidă inimile, cu toate că privirile lor nu erau dușmănoase, ci mai curînd întrebătoare. Ispiti îndeosebi pe Petre a cărui față aspră părea mai frămîntată de înfrigurare. Petre se zăpăci. El iubea pe Grigore ca pe un arhanghel, mai ales de cînd cu plata boilor și ștergerea datoriei, și ar fi fost în stare să sară în foc pentru el. Bîlbîi încurcat:

— De, coane Grigoriță, ne-am luat și noi după alții, că învoielile vechi au fost prea grele și nu putem trăi... Moș Lupule, ia spune matale conașului, că ești mai bun de gură și mai bătrîn!

— Spune, moș Lupule, să te-auzim! îl îndemnă și Grigore cu o curiozitate prietenoasă.

— Apoi, conașule, unii s-au învoit, alții au mai chibzuit, cum i-a mînat mintea și simțirea pe fiecare! făcu Lupu Chirițoiu trăgănat. Da oamenii o duc tare greu, conașule, credeți-ne și pe noi! Eu sînt bătrîn și cine știe de-oi mai apuca Crăciunul, dar mergem din rău în mai rău. Eram flăcău pe vremea bunicului matale, coane Grigoriță, și știu ce-a fost. Era uite-așa ca matale și la fel de bun și de milos, și nu suferea să vadă un om flămînd ori necăjit, că îndată porunca să-i dea de la curte ce-i lipsea. Lua boierul din zece una

și așa ne ajutam și ieșeam deasupra nevoilor. Și pământ era destul că și oamenii erau mai puțini...

Se întinse la amintiri pînă ce alții îl întrerupseră, întrebînd pe Grigore ce să fie cu călăreții care au vestit poruncile regelui și cînd și cum o să înceapă împărțirea pămînturilor.

Întorcîndu-se spre casă tînărul Iuga ceru impresiile lui Herdelea.

— Mie oamenii mi se par liniștiți, zise Titu. Dacă-iiei cu binele te poți înțelege cu dînșii. Nu se știe însă pînă cînd, căci...

— Și tocmai asta e întrebarea cea mare! murmură îngrijorat Grigore.

Seara rămase în patru ochi cu bătrînul să discute împreună situația și mijloacele de întrebuințat pentru a evita o nenorocire posibilă. Miron Iuga strînse din sprîncene de îndată ce auzi că Grigore, pentru liniștea spiritelor, a stat de vorbă cu oamenii. Iar cînd tînărul îi ceru să interviev pentru eliberarea grabnică a învățătorului, bătrînul izbucni:

— Adică să mă umilesc eu în fața țăranilor?

— Nu e umilință, tată! zise Grigore. Dragoș n-a săvîrșit nici o crimă care să...

— Dragoșul tău e instigatorul sătenilor mei! spuse Miron grav. El mi i-a zăpăcit, mi i-a ațîțat și le-a scormonit toate nemulțumirile. Ce-ați făcut voi la orașe, a făcut el aici, încît mi-a distrus toată munca mea de treizeci de ani!... Dealtfel, dacă nu știai, află că eu am cerut, motivat, prefectului să mi-l ridice imediat din sat și te asigur că lipsa învățătorului tău nu e deloc spre răul țăranilor!

— Te înșeli, tată! Dragoș e indispensabil aici în momentele acestea. Numai el ar fi în stare, prin influența lui firească, să mai înfrîneze pornirile de ură!

— O, dacă am fi ajuns în așa hal, ar fi rău de noi, Grigoriță! zise batjocoritor bătrînul. Frîna sînt eu, Grigoriță!

Tînărul se spăimîntă. Înțelegea că tatăl său trăiește pe altă lume sau nu vrea să-și dea seama de realitate. Îi expuse toate cîte le-a aflat, subliniind că n-a avut timp să afle decît cine știe a cîtea parte din nemulțumirile care amenință să se transforme în incendiu. Îl rugă în sfîrșit să-l lase pe dînsul să încerce a se învoi cu țăranii.

Bătrînul refuză. Fra convins că Grigore, cu metodele lui feminine, ar îngreuiua situația. Avea atîta încredere în propria-i experiență și cunoaștere a oamenilor, că s-ar fi considerat înjosit dacă, tocmai în zilele grele, și-ar fi renegat mijloacele sale cu eficacitate experimentate în trei decenii și ar fi trecut mîna unui tînăr cu capul plin de teorii.

— Orice clipă de slăbiciune, orice ezitare, orice lipsă de energie n-ar face decît să încurajeze în rele pe nenorociții înfierbîntați de agitațiile voastre! zise Miron ocrotitor. Dealtfel tu exagerezi mult, desigur fără să-ți dai seama, gravitatea stărilor de lucruri de aici. Ce-o fi în alte locuri nu știu. Bănuiesc că exagerările tendențioase au creat atmosfera apăsată în general. Cu oamenii mei însă eu am metodele mele încercate. Întîi supunere și pe urmă tocmeală. Firește cu două sisteme în același timp nu se poate lucra și nu se pot obține rezultate. Dacă m-ai fi întrebat pe mine, te-aș fi rugat să nu te amesteci între țărani și să nu le culegi revendicările. E un semn de slăbiciune, după părerea mea, ș-apoi mă descoperi pe mine ca pe un tiran fără inimă și-mi încurci socotelile.

— Cînd apare un conflict, e bine să fie un intermediar care... — obiectă Grigore.

—Nu, nu! Întrerupse bătrînul mai vioi, fiindcă își amintea cum și învățătorul îi vorbise deunăzi cam la fel. Eu nu cunosc nici un conflict și nici nu admit măcar posibilitatea de conflicte între mine și țărani.

5 Ar însemna că și eu caut să-i exploatez, ca alții, sau să profit de neputințele lor. Și tu știi că nu e în obiceiul nostru să ne îngrășăm din stoarcerea țaranului.

Discuția se lungi pînă tîrziu după miezul nopții. Tînărul Iuga încercă toate argumentele și rugămințile.

10 Insistențele enervară de cîteva ori pe bătrînul Miron, precum încăpățînarea bătrînului enerva pe Grigore, care trebui să-i spuie neted că atitudinea aceasta de sfidare a realității poate să-i pericliteze averea și viața.

—S-a făcut tîrziu și ne certăm în zadar! zise la urmă Miron. Îmi pare rău că n-ai ajuns încă să știi că

15 tatăl tău nu cedează niciodată cînd e convins de dreptatea lui și că nu se pleacă decît înaintea lui Dumnezeu.

—Atunci mie nu-mi rămîne decît să plec cum am venit? întrebă Grigore uluit.

20 —Cred că da! mormăi bătrînul dînd din cap. Mi-ar fi fost drag să te am alături de mine, dar mi-e teamă că, în loc de a avea un sprijin, aș avea o piedecă. Întoarce-te liniștit la București și lasă-mă pe mine să-mi apăr pămîntul. Cît trăiesc eu, asta e datoria mea...

25 A doua zi de dimineață Grigore vru să reia convorbirea. Tatăl său îl opri hotărît, sfătuindu-l să plece. S-ă gîndit, a chibzuit și singura soluție este asta. Altfel ar avea în fiecare moment controverse care i-ar paraliza orice mișcare. Mai cu seamă că și Nadina și-a anunțat sosirea. Tînărul numai acuma află vestea și se revoltă:

30

—Ce impresie are să facă asupra lumii comerțul d-tale cu fosta mea nevastă? Bună nu, cu siguranță. Nici chiar asupra sătenilor!

— Pentru că s-a despărțit de tine a devenit o ciumată cu care nu mai poți avea legături de curtenie sau de afaceri? făcu bătrînul. Ca-n toate exagerezi și aici.

—Nu știu care exagerăm, tată, dar știu că eu,

5 într-adevăr, nu pot rămînea să mă întîlnesc cu Nadina în preajma transcrierii divorțului! spuse Grigore.

—Un motiv mai mult să mă lași singur spre binele amîndurora! aprobă Miron Iuga grav.

Îndată după dejun trebui să plece ca să poată prinde la Costești acceleratul. Brișca galbenă cu Ichim trăsese din vreme la scară. Miron își îmbrățișă odrasla fără emfază, ca totdeauna. Grigore îl sărută pe amîndoi obrazii, înduioșat și de-abia stăpînindu-și firea:

—Am să reviu peste cîteva zile, tată! Sper că atunci te voi găsi singur!

15

—Să revii cînd va fi liniște, Grigoriță! răspunse bătrînul plin de încredere.

Însoți brișca pînă în fața noului conac, lîngă rondul în formă de inimă, răvășit de intemperii iernii. Ieșind pe poartă, Grigore întoarse capul. Bătrînul era în același loc, ca un stîlp înfipt în pămînt...

20

În dreptul cîrciumii, țăranii stăteau ca și ieri, parcă nici nu s-ar mai fi mișcat de acolo.

—Ce mai așteaptă oamenii, Ichime? zise Grigore.

25 —Parcă ei știu ce așteaptă, conașule? bolborosi vizitiul. Uite-așa ca proștii...

Titu Herdelea se simțea de prisos, cum se simțise toată vremea. Se bucura că pleacă mai repede. I se părea că scapă dintr-un cazan clocotitor.

—Oare de ce-o fi plecînd așa degrabă? întrebă Ignat Cercel cu ochii după brișca galbenă ce se depărta.

Țăranii se uitau toți după brișcă, mai mult din obișnuință.

— Apoi ce să caute aici? zise cineva. Se duce unde-i mai bine și mai cald.

5 — Rămîne boierul cel bătrîn, n-ai grijă! făcu Serafim Mogoș acru. Nu scapi de boieri cu una cu două, Gherasime!

10 — Măcar de-ar fi toți ca dumnealui! strigă Petre. L-ai văzut și ieri cum a venit între oameni... Dacă n-ar fi bătrînul...

— Păi da, vezi bine, numai că bătrînul poruncește! zise Serafim.

15 Bătea puțin vînt. Oamenii își strîngeau sumanele și-și înfundau căciulile. Nu se îndurau deloc să se împrăstie. Unii se mai repezeau pe acasă, să-și mai vază de vite ori să mai îmbuce, dar se întorceau curînd, parcă le-ar fi fost frică să nu se întîmple ceva în lipsa lor. Cei din satele vecine, care fuseseră ieri să întrebe despre călăreții albi, au venit și azi, aducînd și alți tovarăși ca la o șezătoare mare. Vorbeau despre acele-
20 leași necazuri, ca totdeauna, doar mai cu luare-aminte ca și cînd s-ar feri să nu-i audă cineva. Nu se prea priveau în ochi fie de teamă să nu vadă ce pîlpîie în ochii celorlalți sau să nu vadă ceilalți focul din ochii
25 proprii. Pe toate fețele însă juca o întrebare, aceeași, posomorîtă și pătimașă, care aștepta un răspuns.

Primarul, de cîte ori trecea, striga:

— Da ce, măi oameni, voi n-aveți case, n-aveți neveste, n-aveți copii?

30 Îi răspundea mereu Vasile Zidaru, cu aceeași glumă, stîrnind același rîs aspru:

— Ne-am ciocoit și noi, don primar, c-așa au venit vremurile!

De-abia către seară se mai risîpiră după ce văzură pe colonelul Ștefănescu trecînd cu careta spre conacul Iuga, iar mai pe urmă pe arendașul Cosma Buruiană. Pe Grecul însă nu l-a zărit nimeni, pentru că a sosit
5 pe întunec, cînd numai în cîrciumă mai erau cîțiva întîrziati.

10 Miron Iuga îi adunase pe toți, chiar și pe Platamonu, ca să se documenteze. Cel mai speriat era colonelul pensionar. Se văicărea ca o babă că-și pierde acuma tot rodul unei vieți de trudă. Grija cea mare o avea însă din pricina celor trei fete pe care le-ar fi trimis undeva, să nu le pîngărească cumva bestiile
15 astea turbate. Luat mai de scurt de Miron, mărturisî că la el e liniște și pace, învoielile făcute, numai muncile nu le-a început încă. Îi era frică de ziua de mîine, pentru că bestiile astea turbate nu merită nici o încredere.

— Cum să fiu calm, domnule Iuga, cînd îi cunosc cum
20 îi cunosc eu? strigă Ștefănescu plîngător. D-ta ai jandarmii colea, sub streășină. Eu nimic, sînt singur cu bietele fete la cheremul tîlharilor. Cerui generalului Dadarlat măcar un pichet de soldați, pentru paza copilelor cel puțin. Aș! nu poate. Nici la moșia lui n-are decît o ordonanță. Și să mai faci agricultură în
25 țara asta!... Cum să nu te jupoaie de viu țăranii dacă guvernului nu-i pasă de soarta noastră?

— Dacă vorbești așa și față de țărani, să nu te miri de ce ți-or face! zise Iuga ironic.

30 — Se poate, coane Miroane? se indignă colonelul. Dar cum îți închipui? Eu vă spun aci, d-voastră, ca unor frați de suferință! Cu țăranii însă fac miliție în toată regula! Se poate?

Mai liniștit era Platamonu. Fata o expediasă la Pitești mai de multișor, iar el cu nevasta și feciorul

n-aveau de ce să se teamă. Ei stau pe loc orice s-ar întâmpla și nici n-ar avea unde să meargă, toată averea lor fiind vîrîtă în cele două moșii. Firește, nu pomenia nimic despre rezervele în monetă bună ce le avea
5 la banca din București. Asta îl privea. Dealtfel el se află foarte bine cu țăranii. Nu i-a brutiluit niciodată, nu i-a bătut, așa că n-are nimeni de ce să-l urască. Bietul Chirilă Păun s-a supărat pentru întîmplarea fetei cu Aristide, dar și pe el are să-l împace.
10 Pentru proprietatea Lespezi s-a învoit perfect cu oamenii; i-a mai înlesnit puțin, ce-i drept, totuși speră că se va despăgubi altfel. Numai cu Babaroaga e bocluc. Țăranii, de unde odinioară umblau s-o cumpere ei, acum cer să fie parcelată între dînșii gratis. Din
15 fericire mîine sosește d-na Nadina și se va lichida și încurcătura cu Babaroaga.

Cosma Buruiiană n-avea nici-o noutate să-i comunice. Frica lui o cunoștea Iuga prea bine. Ce nu voia să spuie Cosma nimănui era că-și pregătise familia să
20 fie gata în orice clipă de plecare. Mai bine să se ducă pe gîrlă toate, numai să scape cu viață.

Miron Iuga le recomandă sînge rece și energie deși își dădea seama că recomandăția lui e vorbă în vînt. Oamenii aceștia sunt morți de frică de acum. Îi
25 convocase în realitate ca să se controleze pe sine însuși. El, după cîte aflase, credea că zvonurile despre intențiile de răzvrătire ale țăranilor lui sunt în bună parte exagerări de ale celor fricoși. Credința și-a găsit-o deplin confirmată de lamentațiile arendașilor, încît
30 acum era lămurit.

Mai multă încredere avea în primarul satului și în șeful postului de jandarmi, cu care stătu mai lung de vorbă în aceeași seară, după ce se retraseră arendașii. Amîndoi raportară că oamenii sunt liniștiți,

cam murmură ei din pricina învoielilor, după obicei, dar numai să se îndrepte puțin vremea și toți se vor da pe brazdă. De cumpărarea moșiei Babaroaga s-au lăsat fiindcă le-a intrat în cap că stăpînirea le-o va
5 împărți lor pe degeaba. Așa s-a născocit și povestea cu călăreții albi care vestesc împărțirea pămînturilor ... Oamenii mereu asta visează, mai cu seamă primăvara. Totuși primarul Pravilă observă respectuos că trebuie să meargă mîna-n mîna cu jandarmii, că de s-ar ivi
10 niscăi smintiți să facă vreo răutate, să poată fi puși îndată la locul lor. Boiangiu de asemenea spuse că și primarul să fie cu ochii în patru, că postul e slab, abia cinci oameni cu dînsul împreună. Miron Iuga făgădui că va atrage atenția prefectului, care are să
15 treacă pe aci într-o zi d-astea, să vadă dacă nu s-ar putea să-i mai trimită cîțiva jandarmi. Adăogă însă că ordinea nu depinde de mulțimea paznicilor, ci de vigilența lor.

— Oamenii trebuie să simtă că există o autoritate!
20 [zise bătrînul Miron. Nici provocări, dar nici șovăiri! Orice încercare de dezordine, înainte de a servi ca îndemn altora, să fie reprimată energic și exemplar!

— Am înțeles, cucoane! murmură primarul supus.
25 — Trăiți, făcu Boiangiu umflîndu-și pieptul ca să arate că are energie mai multă chiar decît trebuie.

3

Titu Herdelea și Grigore Iuga sosiră la București pe înserat. Acceleratul era tixit de oameni îngroziți care-și părăsiseră gospodăriile de frica țăranilor, fugind
30 la București, singurul loc unde sperau să fie la adăpostul primejdiilor.

— Țsta e începutul panicii! spuse Grigore trist. Țți închipui cum alimentează asta nenorocirile!

5 Neffiind chip să puie mîna pe o birjă în îmbulzeala din Piața Gării de Nord, se agățară de un vagon de tramvai cu cai, arhiplin de asemenea. În Piața Teatrului Național coborîră. Grigore spunea că se va duce la Predeleanu, iar Titu voia să iasă mai tîrziu în oraș să mai culeagă noutăți. În clipa cînd își dădură mîna să se despartă, se apropie un țigănuș cu ziare țipînd

10 cît îl ținea gura:

— *Adevărul*, ediție specială!... *Adevărul*!... Specială!

Cumpărară amîndoi. Titlul gras sărea în ochi: „Tulburările țărănești în discuția Camerei“. Fără o

15 vorbă se retraseră împreună sub un felinar să citească. O interpelare prilejuise o dezbatere furtunoasă în jurul dezordinelor țărănești care se întindeau vertiginos. Cîțiva deputați din opoziție acuzau guvernul că n-a fost capabil să împiedece izbucnirea nemulțumirilor, apărau pe țărani și protestau vehement ca nu cumva să se recurgă la represiuni sîngeroase. Mai

20 mulți guvernamentali imputau opoziției că încurajează pe răufăcători și că agenții ei îndeamnă pe țărani la nelegiuiri.

25 — Bună propagandă! murmură Grigore Iuga. Țara arde și dumnealor își fac complimente!

Titu Herdelea o luă pe Calea Victoriei. N-auzea decît „răscoale“, „țărani“, „tulburări“, „arendășii“... Coti la dreapta pe bulevard, spre casă. Un glas cunoscut îl opri:

30

— Ei, domnule Herdelea?... Ce mai faci?... Ce zici de răscoale? Ce? Văzuși surpriza ciocoilor? Dumnealor credeau că s-a găsit țapul ispășitor: jidanii sînt vino-vați că ciocoi exploatează pe țărani! Știi, la noi tot-

deauna jidanii sînt pricina tuturor relelor. Ei, dar țăranii s-au întors împotriva ciocoilor și acum, nu mai sînt buni țărani. Acuma scoate armata, ucide-i, spînzură-i!

5 Era tînărul Mendelson, fiul cismarului din Buzești. Herdelea nu-l mai întîlnise de cînd s-a mutat. Vorbea cu un zîmbet ciudat, care pe Titu îl supăra, încît îi răspunse cu imputare:

— Nu e nici un motiv de bucurie, domnule Mendelson, în...

10

— Da ce, eu mă bucur? protestă tînărul atît de vehement că intonă cuvintele cu un accent ovreiesc aproape comic. Cine ți-a spus d-tale că mă bucur?... Mai întîi eu, ca socialist, sînt contra violențelor și

15 deci nu pot să mă bucur. Pe urmă eu știu că bieții țărani vor plăti cu mult sînge curajul lor de-a se ridica împotriva boierilor...

Un sfert de ceas îi făcu teoria nedreptăților sociale, să-i dovedească de ce pe el îl dor mai mult mișcările actuale decît pe alții. Herdelea, ca să scape de vorbăria lui, se scuză că trebuie să meargă acasă, că vine de pe drum, dar tînărul Mendelson îl întovărăși pînă în fața porții și nu-l slăbi pînă nu-și termină expozeul.

20

Acasă îl așteptau pe Titu două scrisorele. Una, sosită prin poștă, îl anunța că Tanța va veni miercuri, după-amiază, pe la șase, cînd se mai întunecă puțin, și se încheia cu mii de sărutări. Cealaltă i-o lăsase aseară preotul Belciug comunicîndu-i că pleacă în mare grabă, fiindcă revoluția a luat proporții mari de tot și are să ajungă curînd și la București, încît orice

30

întîrziere ar putea să-l coste viața... Lui Titu îi părea rău că părințelul a fugit așa. Ar fi vrut să trimită și el acasă măcar cîteva nimicuri, să primească și ai lui

ceva de la dînsul din Bucureşti. Cu bileţelul popii în mîna însă se pomeni gîndindu-se:

— Cînd zice Tanţa că vine? Miercuri?... Azi e luni... Va să zică tocmai poimîine...

5 A doua zi se înfiinţă mai devreme la *Drapelul*. Ca niciodată odaia lui Roşu era plină de redactori şi de gălăgie. Se discutau întîmplările de ieri de la Cameră şi mai cu seamă un articol-manifest apărut în *Glasul Poporului*, oficiosul opoziţiei, semnat de un fost ministru. Directorul Deliceanu tuna şi fulgera comen-
10 tînd pasagiile, pe care un redactor roşcovan, veşnic revoltatul Bebe Antoniadă, le citea cu glas tare.

— Stai, şefule, ascultă că acumă vine partea cea mai tare! strigă Bebe triumfător. Ia ascultaţi: „Cu
15 cîtă durere de inimă văd insuficienţa, nedestoinicia guvernului în faţa gravelor evenimente. Cînd ţăranii nu cer decît putinţa de a trăi, cînd putinţa aceasta li se refuză cu obraznicie, cînd dreptatea muritorilor de
20 foame strigă la cer, pe d. prim ministru îl preocupă drepturile cîştigate. Ce drepturi cîştigate? Acelea de a extermina pe ţăranii noştri, pe aceia care sînt talpa, tăria, fiinţa ţării întregi?“ Staţi, staţi, că acumă e şi mai frumos! „Nu există decît un singur drept care e
25 mai presus de orice, anume dreptul ţăranilor de a trăi în ţara lor, de a nu fi jefuiţi, de a fi ocrotiţi contra venalităţii unei administraţii corupte, de a fi sprijiniţi în
30 lupta pentru recucerirea pămîntului lor strămoşesc din mîinile murdare ale exploatatorilor fără milă. Şi cine nu înţelege lupta aceasta de trei ori sfîntă, trebuie să se coboare la locul care este mai potrivit cu gradul
lui de înţelegere a lucrurilor. Să se ştie că toate au o margine chiar şi în ţara noastră binecuvîntată şi că pietrele s-ar ridica singure să ne lovească dacă am

tolera ca sîngele românilor să plătească incapacitatea guvernului!“

După o clipă de consternare generală, Deliceanu exclamă în culmea indignării:

5 — Asta e provocare directă la rebeliune! La asta nu există decît un singur răspuns demn: arestarea individului, indiferent cine ar fi! Cu atît mai ruşinos că e un fost ministru!

10 — Aşa-s aştia, şefule — zise redactorul cititor sentenţios. Cînd vor să răstoarne guvernul, nu mai aleg mijloacele.

— Ei, tocmai de aceea, guvernul nu poate răspunde la astfel de crime decît printr-un singur gest: la Văcă-
15 reşti! declară directorul marţial. Sau, dacă nu se simte în stare, atunci mai bine să se retragă şi să-i lase pe demagogi să potolească mişcările pe care le-au pro-
vocat!

— De ce să-i lase, domnule! protestă bătrînul reporter Davidescu, înfricoşat de perspectiva opoziţiei.
20 Mai bine să-i bage pe toţi la dubă şi să-i înveţe omenie!

Titu Herdelea care se strecurase într-un colţ, intimidat de sanhedrinul redacţional, deveni centrul
25 interesului cînd Roşu îl întrebă ce-a văzut la ţară? După ce tînărul povesti că în general a găsit linişte şi numai atmosfera i s-a părut apăsată, Deliceanu observă:

— Fireşte! Unde n-au ajuns încă instigatorii dum-
nealor e linişte... Trimiteţi însă articolul onorabilului
30 fost ministru şi să vedem dacă va mai fi linişte!

Roşu nu mai rămase singur pînă la amiază, deşi gro-
zav ar fi dorit să spuie lui Titu, confidentul său de toate zilele, cîteva amănunte extraordinare pe care numai el

le cunoștea. De aceea, când Herdelea se pregăti să plece, îi zise semnificativ:

— N-ar fi rău să treci după masă pe la Cameră, puiule! Poate să fie iar ceva interesant! Și mâine să
5 vii mai de dimineață la redacție, ai înțeles?

4

Marți dimineața soarele scoase capul de după perdeaua de nori plumburii. În bătaia razelor calde țărani se îmbulzeau împrejurul cârciumii lui Busuioc să
10 afle ce-o fi pus la cale aseară boierii la curtea bătrînului. Primarul, mîeros și glumeț, le spune mereu:

— Măi băieți, nu vă pierdeți vremea degeaba, măi!... Ori așteptați să mai vie călăreții cei năzdrăvani? Vedeti-vă de treburi, măi oameni!

— Ei, săracii călăreți, că bine-au mai glăsuț! zise Marin Stan, puțin cherchelit, după ce poposise un răstimp la tejgheaua lui Cristea. Altfel cine ar mai fi adunat pe boierii noștri la sfat și la tocmeală?... Ehei, fraților, frica-i mare cucoană!... Nu-i așa, dom
15 primar?

— Măi Marine, cum îți vine ție, om în toată firea, să vorbești atîtea bazaconii? făcu Pravilă în batjocură. Da de cine să le fie frică boierilor, măi Marine? De tine, mă?... Vai de căpățîna ta, Marine!

25 Unii riseră, dar alții strigau amenințător:

— Ba să le mai fie frică și de noi!

— Apoi de bine și de bucurie nu s-au strîns ei! zise Serafim Mogoș.

— Poruncile cu împărțirea pămînturilor o fi umblînd să le dosească! zise Ignat Cercel.

30 — Bine că ne-au spus călăreții că nici noi nu ne-om lăsa! zise Toader Strîmbu.

Primarul întrerupse energic:

— Ia mai țineți-vă gura, măi, că pe urmă mă supăr! Eu vă vorbesc frumos, iar voi dă-i și dă-i cu prostia! Apoi așa nu ne împăcăm, fraților!

5 Marin Stan, cu o privire galeșă caraghioasă, întrebă deodată:

— Don primar, eu poate c-am băut ceva, nu zic, dar matale cu plutonierul ce-ați cătat azi-noapte la boierul cel bătrîn, ai?

10 — Dar ce, tu crezi că noi ne ascundem de tine ori de cineva? ripostă Pravilă semeț. Ce, mi-e rușine că m-a chemat boierul Miron? Nu-s eu primarul comunei? Apoi?... Și ce, am pus la cale lucruri de rușine? Cine umblă să ție liniște și pace în sat, face rău, ai?
15 Așa zici tu, măi Marinică?

— Ba nu, Doamne ferește! răspunse Marin serios, parcă i-ar fi trecut șumeneala. Că noi liniște și pace vrem și dreptate!... Dar credeam că boierul te-a întrebat și pe matale cum și în ce fel să împartă pămînturile la oameni...
20

— Apoi tocmai pe boierul Miron l-ai nimerit să împartă pămînturi, Marine băiete? rîse primarul. Nu-l știi tu pe dumnealui cît i-e de dragă moșia?

— De bună voie cine-și împarte averea? mormăi
25 Ignat Cercel. Dar dacă-i porunca de la Vodă?... Mie nu mi-a luat porcul pentru bir? Ș-am tăcut că n-am avut ce face și copilașii rabdă de foame!

Văzînd că n-o scoate la capăt, primarul Pravilă mai făcu vreo două glume și apoi o șterse la cancelarie. Pe la amiază pică însă Matei Dulmanu de la Lespezi cu știrea, aflată de la argații conacului, că azi are să sosească cuconița de la București cu automobilul, că a și făcut foc în toate odăile și curățenie...
30 Între țărani se începu o fierbere ca și cînd intră diho-

rul între găini. Glasuri felurite porniră și se încrucișară în mulțimea răscolită:

— Da de ce mai vine?... Ori tot vrea să vîndă Babaroaga altora?

— N-o lăsăm, cum s-o lăsăm?

— Mai bine să le dăm foc!

— Poate că are și dumneaei vreo poruncă pentru împărțire...

— Trebuia să băgăm plugurile și nu să tot așteptăm!

— Lăsați-o să vie, oameni buni, că noi ce păzim? strigă Petre Petre mai tare ca toți.

În vreme ce oamenii se frământau așa, Pavel Tunsu, un bărbat uscățiv, cu cap mic și cu ochi hrăpăreți, ginerele babei Ioana, se tocmea cu copilașul său Costică:

— Du-te, măi băiete, la mă-ta mare să te joci cu copiii, c-așa ți-a poruncit mămica! Du-te, Costică, nu te ține după mine, printre picioarele oamenilor, c-aici nu-i de copii, nu vezi? (Și cum Costică tăcea și se agăța de mîneca lui:) Pleacă, măi, că te bat, auzi? Ori nu vrei să auzi?

— Mi-e frică de cîini — se scînci copilul.

— Ce cîini, că nu-i nici un cîine pînă la mă-ta mare, că-i numai colea! îl îndemnă Pavel. Aide, du-te, dragul tatii, nu mă necăji! Du-te binișor!

Costică, mai convins, mai de teama bătăii, căci tatăl-său îl cam snopea cînd se supăra, porni tîndă-lind de vale pe uliță. Era desculț, cu capul gol, cu o cămașă murdară, ruptă și cu mînecele largi. Cum se depărtă puțin își recăpătă zburdălnicia obișnuită, iar ajungînd la cocioaba babei Ioana, înainte chiar de a intra în ogradă, începu să cheme pe Nicu, băiețelul

lui Vasile Zidaru, de peste drum, cu niște strigăte de să răskoale pe toți vecinii.

Baba Ioana era necăjită cu o găină care căzuse cloșcă, o așezase pe ouă și acuma, după o săptămînă, nu mai voia să stea, încît o făcea să alerge după ea prin cea ogradă și grădină. Auzind glasul nepotului mormăi bosumflată, gîndindu-se că numai adineaori i-a plecat de pe cap nebunul de Anton:

— Abia scăpai de un nebun și-mi vine altul, mai îndrăcit.

Cînd în sfîrșit Costică, împreună cu Nicu, se ivi în pragul casei, bătrîna îl bombăni fără să-l privească:

— Ascultă, băiete, să vă jucați frumos și să nu mă mai amărăști și tu că sînt eu destul de amărită, fire-ar a dracului!

Costică nu luă în seamă cicăleala ei și, după ce se învîrti puțin prin casă și se hărțui cu cîinii, se vaită că i-e foame.

— Te trimite și nemîncat să te hrănesc eu, că nu v-am hrănit destul! bufni baba Ioana. Vezi că-i mămăliga pe masă, învălită în prosop, și oala cu lapte pe vatră! Du-te și crapă pînă-i plesni!

Bătrîna își văzu de ale ei, iar copiii de jocurile lor. Din cînd în cînd însă îi mai ocăra, îi mai blestema ca să nu-și facă de cap:

— Măi dracilor, lăsați cîinii în pace c-o să vă muște!... Costică, fire-ai al dracului, nu-mi hișăi găinile că se sperie și nu se mai strîng acasă!... Băiete, nebunit-ai ori nu mai ai mult? Cum te sui tu călare pe purcel, să mi-l deșăli, bată-te Dumnezeu!

Mai tîrziu Costică ieși în uliță unde avea mai mult loc pentru a arăta lui Nicu alte năzdrăvăanii. El fiind mai mare, se socotea obligat să întreție admirația tovarășului de joacă prin toate obrăznicile posibile față

de bunică-sa. După un răstimp baba Ioana iar strigă din casă:

— Măi băiete, stai în ogradă și nu te mai juca în uliță, să te calce vreo căruță și să-mi mai gălesc beleaua din pricina ta!

Numaidecît răsună de peste drum și glasul nevastei lui Vasile Zidaru:

— Nicușor! Vin la mămica și nu te mai ținea după zănaticul de Costică! Vino să-ți dea mămica ta ceva!

Costică se juca de-a calul, fugea de ici-colo și, de câte ori trecea pe lângă Nicu, necheza triumfător. Nicușor era atât de fermecat de joc, că nici nu auzi glasul mămicăi.

Pe baba Ioana o înfură orice amestec al nevastei lui Vasile. Mai ales însă nu suferă să-i ocărăască nepotul. Cu mâinile ude, cum spăla o cratiță, ieși la porțiță, în uliță:

— Costică, drace, acu să vii înăuntru, auzi?... Ce mi te zbenguiești pe drum? Ograda nu-ți ajunge?... N-auzi, măi băiete?... Ori înlăuntru, ori pleacă acasă!

Copilul se miorlăi, fără a se opri din joc:

— Ce-ai cu mine, ma'mare?... Lasă-ne să ne jucăm că nu facem nimic!

Bunica, dezarmată, bolborosi ceva, trânti porțița și se întoarse la cratiță:

— Să te duci dracului acasă, să nu-mi scoți mie sufletul, că n-am vreme să mă țin de coada ta, fire-ai al dracului!

Nici n-apucă bine să-și bage iar mâinile în cratiță că se și auzi de departe un tutuit de automobil. Cât era de minioasă, baba tot mai strigă după odorul de nepot:

— Fugi de-acolo, băiete, să nu te calce aia!

Nicu, fricos, nu mai așteaptă glasul mămicăi și se retrase grabnic după porțiță, mulțumit să privească printre uluci. Costică însă, viteaz, se înfipse în mijlocul uliței și de acolo făcu falnic:

— Uite, Nicule, mie nu mi-e frică!... Uite! Uite!

Întinse brațele încît mînele largi îi atîrnau ca niște aripi de liliac și scoase limba mare în batjocură spre mașina ce apăruse și se apropia în goană, cu gemete stridente de sirenă.

— Măi Costică, unde ești, ia seama, fire-ai al dracului! răsună iar glasul babei la ușa cocioabei.

Automobilul ajunsese numai la vreo cincizeci de pași și copilul nu se clintea din loc în ciuda avertismentelor nervoase ale trompetei. Observînd îndărătnicia copilului, șoferul dădu să-l ferească la dreapta. Costică trecu de asemenea la dreapta parc-ar fi vrut cu tot dinadinsul să se arunce sub roți. Cu o răsucire bruscă de volan trăsura viră la stînga, dar tot atît de brusc trecu și copilul la stînga. Atunci frînele scîrțîiră cu oftări ruginite și mașina stopă scurt în țipele doamnei din fund. În clipa următoare șoferul fu lângă copilul care rămăsese cu limba scoasă, încremenit, la dci pași de botul automobilului.

— Rupe-i urechile, Rudolf, să se învețe minte, blestematul! strigă domnul cu bărbuță din mașină.

Șoferul zgîlțîi zdravăn urechile băiatului, îi mai arse și cîteva palme peste cap și apoi îl zvîrli pe podeț, lângă porțița în desul căreia Nicu amortise de frică cu gura căscată și lumînările sub nas:

— Acolo să stai, hoțule, nu înaintea mașinilor!

Pe cînd automobilul cotea puțin mai jos, în curtea conacului Iuga, răcnetele lui Costică umpleau văz-

duhul și adunau vecinii. Baba Ioana, speriată, sosi într-un suflet:

— Ce-i, Costică?... Ce-ai pățit?

Copilul răspunse printre sughituri de plîns:

5 — Eu m-am... m-am... m-am jucat... și... aoleu, aoleu urechile mele!

— Ce s-a întîmplat măi Nicușor, că tu ai văzut? întrebă baba.

10 — L-a bătut domnul dacă n-a vrut să ferească! bîlgui Nicu, suspinînd de emoție.

— Bine ți-a făcut! Prea bine! făcu baba Ioana, venindu-și în fire, către nepotu-său bătut. Trebuia să-ți sucească gîtul, afurisitule, că n-ascuți oricît îmi bat gura cu tine!... Aide, pleacă acasă! Du-te dracului
15 cu cine mi te-a trimis să-mi mai sară inima și pentru tine!... Acu să pleci că te iau și eu la bătaie, drac împielit ce ești!

Copilul se ridică și, fără să se uite la nimeni, porni pe uliță în sus, ținîndu-se cu mîinile de urechi și urlînd:
20

— Aoleu că mi-a rupt urechea!... Aoleu că m-a omorît!

— Tare-i neastîmpărat și nebunatic băiatul ăsta! clătină din cap o femeie.

25 — Hai acasă, Nicușor! zise nevasta lui Vasile Zidaru, luîndu-și odrasla cu mîndrie de mînă. Tu ești cuminte, Nicușor, așa-i dragul mamei? Tu nu ești obraznic cu oamenii, așa-i Nicușor?

Baba Ioana se întoarse în ogradă închinîndu-se și
30 apoi blodogorind:

— Fire-ați ai dracului să fiți!

Tribuna presei era aproape goală. Doar vreo trei redactori care dezbăteau, împreună cu Titu Herdelea, probabilitatea căderii guvernului, și bătrînul reporter parlamentar de la *Universul*, Bididiu, care, în colțul său rezervat, dormita gîfîind în așteptarea deschiderii
5 sedinței. Trecuse de cinci și jos în incintă numai cîțiva deputați obscuri și plictisiți căscau cu gravitate de mameluci. Tribunele însă gemeau de lume. Un redactor tinerel, plimbîndu-și privirea peste fețele înroșite de
10 curiozitate și enervare, remarcă diplomatic:

— Numai moșieri și arendași în tribune... Parcă discursurile de aici o să-i apere de furia țăranilor!

Titu Herdelea știa că noutăți numai jos, în culoare,
15 ar putea auzi. Dar el venea rar la Cameră și nu îndrăznea să coboare ca alți confrăți specializați. Deocamdată se cam plictisea și el. Subtilitățile pentru și contra guvernului, pe care le vînturau cei trei, nu-l prea interesau. Nu cunoștea culisele luptelor dintre
20 partide și în partide, iar dintre oamenii politici numai pe cei cîțiva despre care se vorbea mai des în ziare și numai din nume.

Deodată intră, misterios și important, un reporter slab, mic și cocîrjit, Popescu-Răcaru de la *Dimineața*. Cel
25 de la *Universul* se trezi din moleșală și întrebă căscînd:

— Ce-i, monșer, începe ori nu începe, că eu o dau dracului de afacere!

— Taci, bre, că începe! zise Popescu-Răcaru. Dar
ședința e fleac. Să vă spun eu mai bine o știre extraordinară și senzațională. A adus-o adineaori șeful de
30 cabinet de la Interne. E caldă... Zice că într-un orașel de la Dunăre, n-a vrut să comunice ce oraș, trebuie însă să fie Giurgiu, azi dimineață rezerviștii concen-

trați s-au revoltat contra ofițerilor, pe doi i-au ucis, pe mai mulți i-au rănit foarte grav și apoi s-au risipit prin satele lor luând și armele cu ei. Ai? Asta nu mai e glumă! Vă închipuiți ce panică a produs în guvern
5 știrea asta. Va să zică nici armata nu e sigură. Și tulburările au ajuns în Vlașca. Se pare că și din Ilfov, împrejurul Bucureștilor, s-au primit informații că țărani se agită. Ce-ar fi să se năpustească asupra Capitalei și armata să treacă de partea lor?... Guvernul
10 se zice că se gândește foarte serios să ceară intervenția armatelor austriace, altfel e pericol să se ducă peste cap țara...

Informațiile reporterului stîrniră consternare. Gîturi curioase din tribuna vecină se întindeau să audă. Un
15 redactor obiectă totuși:

— Cîte basme circulă acumă ...

— Ce basme, bre? se indignă Popescu-Răcaru. N-auzi că știrea e proaspătă, adusă de șeful de cabinet de la Interne și spusă într-un grup de deputați?...
20 Da ce, azi mai e nevoie de basme? Dealtfel eu o și duc la gazetă. Nu știu însă dacă ne-o lăsa-o guvernul s-o dăm?

— Eu nici n-o mai comunic — făcu Bididiu, somnolent. Ar fi inutil. Noi nu publicăm decît informații
25 cu ștampila oficialității.

— D-aia sunteți organul lașității de cugetare! surise un tînăr bătaios.

— Zii, băiete, cît poștești! murmură redactorul strîngînd din umeri. Ce, *Universul* e jurnalul meu?

30 Incinta începea să se învioneze. Pe estrada prezidențială forfoteau secretari și funcționari. Se auzeau glasurile aprozilor de pe culoare: „Poftiți la ședință, domnilor deputați!” Examinînd figurile de jos Titu Herdelea zări pe Gogu Ionescu care se uita la tribuna

doamnelor căutîndu-și soția cu care schimbă cîteva semne. Eugenia văzuse pe tînărul Herdelea și i-l arăta din ochi lui Gogu. Peste cîteva clipe Gogu veni sub tribuna presei și de acolo strigă lui Titu:

5 — Ia pe Eugenia la sfîrșitul ședinței și așteptați-mă jos!

Herdelea numai acumă descoperi pe Eugenia, care-i zîmbea prietenos. O salută cu o plecăciune reverențioasă.

Ședința, în sfîrșit, se deschise. Zgomotul continua în
10 incintă în timp ce în jurul președintelui se morfoleau procese-verbale, sumare și alte lucruri pe care nu le asculta nimeni. O figură incoloră se pierdea pe banca ministerială. Apoi glasul expeditiv al președintelui anunță:

— Domnul raportor are cuvîntul!

15 Un domn mustăcios și vînjos se urcă la tribună și ceti cu voce mîndră de bariton proiectul de lege pentru scutirea de orice taxe a benzinei întrebuintată de automobile. Deputații din bănci, cu convorbirile lor zeloase, înăbușeau cuvintele raportorului ca și cînd le-ar fi
20 fost rușine de ele.

— Uite de ce le arde dumnealor în momentele astea, să ușureze pe cei treizeci de milionari cari se plimbă cu automobile! mormăi redactorul *Universului* scriindu-și cronica.

Peste cîteva minute apoi răsună iarăși chemarea aprozilor: „Poftiți la vot, domnilor deputați!”
25

— Aideți, domnilor, că nu mai e nimic! zise un gazetar, strîngîndu-și grăbit filele și plecînd.

Titu Herdelea stătu pînă văzu pe Gogu Ionescu defilînd în fața urnelor de vot, iar pe urmă coborî
30 cu Eugenia.

— Nu știu cine-mi spuse, mi se pare Deliceanu, c-ai fost cu Grigore la Amara? îl întrebă foarte agitat Gogu. Ce-i pe acolo?... Nici idee n-ai cît sîntem de îngrijorați! Închipuiește-ți, dragă, Nadina tocmai acumă s-a găsit

să se ducă la țară, să-și vînză moșia! Azi la prînz a plecat cu automobilul... Ce zici d-ta de treaba asta?

Tînărul Herdelea căută să-l liniștească povestindu-i că într-adevăr numai aseară a sosit de la Amara unde stăpînea ordine și pace. Gogu Ionescu reluu aproape lăcrimînd:

— Da, dar n-ai auzit că și în Vlașca au început devastările și omorurile?... Nici în București nu mai este deplină siguranță și ea se duce la țară!... Doamne, parcă tot nu-mi vine a crede c-a plecat! Ce capriciu și îndărătnicie! N-am mai pomenit! În vremuri d-astea dai încolo și moșii, și bani, numai viața să ți-o salvezi. De unde pînă unde graba asta să lichideze moșia?... Nu știu, am impresia că un demon a ispitit-o, altfel nu se poate înțelege.

Îl luară pe Titu cu dînșii, îl opriră la masă și toată seara vorbiră despre Nadina.

6

Țăranii vorbeau tocmai despre cuconița, care adineaori trecuse cu automobilul spre conacul boierului Miron, cînd copilul lui Pavel Tunsu se apropie vătîndu-se ca din gură de șarpe:

— Aoleu, că mi-a smuls urechea!... Aoleu că m-a omorît!

Vasile Zidaru, aflîndu-se mai la margine, îl întrebă:

— Da cine te-a bătut, măi Costică?... Ai?... Nu vrei să spui?... De ce nu spui, mă, cine te-a bătut?

Pavel Tunsu plecase acasă. Copilul înțelese că tatăl său nu poate să fie între oameni, altfel ar fi sărit să vadă de ce plînge. De aceea nici nu răspunse lui Vasile, ci își văzu de drum, continuînd urletele mai cu foc parcă s-ar fi fâlît cu ce-a pățit și ar fi vrut să dea de știre la tot satul.

O femeie, venind în urma copilului, se crezu obligată a răspunde ea lui Vasile:

— L-au muștruluit nițel boierii că nu s-a ferit din uliță cînd a venit mașina!

Zidaru clătină din cap:

— Da dumnealor ce-și mai pun mintea cu copiii?

Vreo doi țărani, alături, făcură de asemenea:

— Așa-i, de ce să bată copilul?... Că doar nu le-a mîncat averea!

Iar Ignat Cercel se burzului:

— Acu nu le mai ajunge că ne schingiuiesc pe noi, încep să ne oropsească și copilașii. Pe ai mei i-au lăsat flămînzi că le-au luat purcelul... Bine stăm, n-am ce zice!

Alții se amestecară:

— Apoi să lase-n pace copiii!... Ce-au și cu bieții copii!... Nici de dînșii nu mai încap?... Of, Doamne, rău ne-ai mai pedepsit!... Dacă sîntem și noi molii și fricoși!... Ia să te știe că pui mîna pe par, să vedem ar mai îndrăzni să te batjocorească?

Toader Strîmbu, cu fața roșită, cu ochii bolbocați, răcnea:

— Să fi fost copilașul meu c-apoi le arătam eu!

Și într-un grup, mai aproape de ușa cîrciumii, Trifon Guju spunea fără pripeală, rece, liniștit, doar cu ochii încrunțați ca totdeauna:

— Boierii numai de frică știu omenie!

Glasurile se împleteau, se încurcau și se întreceau. Oamenii se îmbulzeau cînd într-o parte, cînd în alta, ascultînd, bombănind, blestemînd. Parcă un vînt nehotărît ar fi împins-o încoace și încolo, mulțimea se zvîrcolea și se aprindea.

Cîrciumarul Busuioc, care ieşise în prag, înţelegînd pricina forfetelii, strigă către Trifon:

— De-al lui Pavel vorbiţi? De băieţel?... Ia lăsaţi-l dracului, măi creştini, că-i obraznic şi neastîmpărat de n-are pereche!... Că doar şi tu l-ai ocărit deunăzi aici, Trifoane, cînd nu ştiu ce făcuse...

Vorbele cîrciumarului căzură peste oameni ca o undă rece pe o filfiire de aburi. Se făcu o clipă de tăcere uimită, parcă mulţimea s-ar fi dezmeticit dintr-o aiureală. Trifon aproape ruşinat, deschise gura să recunoască:

— Apoi...

Îi curmă însă brusc şovăirea glasul lui Petre Petre, înveninat de imputare aspră:

— Dar d-ta de ce sudui copilul, nea Cristache?... Pentru că l-au bătut boierii?

Şi deodată fierberea izbucni din nou ca flacărele dintr-un jăratec scormonit la timp. Trifon, care n-apucase a închide gura, continuă acum înfuriat:

— Apoi tălică se vede că tot spre ciocoime tragi, d-aia n-ai simţire în suflet şi nu te doare cînd ne bate pe noi!

Busuioc mirosi o dogoreală din grămada de ţărani turburaţi. Deşi adineaori i se părea caraghios să se zbu-ciune nişte oameni în toată firea pentru că, pe bună dreptate, a fost tras niţel de urechi un copil cunoscut de toţi ca cel mai deşuchiat din sat (cîte zile amare i-a făcut lui Pavel Tunsu îndrăcitul ăsta de băiat, numai sufletul lui ştie), fu cuprins şi el, fără voia lui, în vârtejul indignării, şi izbucni umflîndu-se de mînie:

— Adică cum, măi Trifoane, eu trag cu ciocoi? Nu ţi-e ruşine să-mi arunci tu mie aşa ocară? Tocmai tu, mă, care de, mi-ai mîncat din strachină destul?

Apoi tu te iei după alde Petre, mă, care linge toată ziua la curte şi pe urmă vine aci să mă înfrunte pe mine, mă?

— Da de ce ling eu, măi nea Cristache? strigă Petre îmbulzindu-se să se apropie de el. Cum ling, nea Cristache?... Că muncesc la boieri, d-aia ling?... Mie mi-a dat boierul ăl bătrîn brevet de cîrciumar să înşel oamenii şi să mă umplu de bani şi de toate, ori matale?... Ia lăsaţi-mă, măi oameni, să trec şi să-mi răspundă, că doar n-oi răbda să mă ruşineze dînsul pe mine în faţa satului parc-aş fi cîrpa lui...

— Apoi gură mare ca a ta mai rar, măi Petrică! zise cîrciumarul mai împăciuitor văzînd zvîrcolirile flăcăului pe care ţăranii îl ostoiiau. Şi ţifnă, şi semeţie! Lasă că te-am păscut de cînd te-ai întors de la oaste! Parcă numai tu eşti om în sat!... Stai, băiete, că eşti tinerel! Lasă-ne şi pe noi să trăim şi să mai spunem cîte o vorbă aşezată!

Petre, cu cît îi aţineau drumul oamenii şi-l opreau şi cu cît Busuioc îşi înmuia glasul, cu atît se înverşuna şi răcnea:

— Dă-te la o parte, nea Leonte! Lasă-mă, nea Toadere, n-ai auzit cum m-a ocărit? Vreau să-mi spuie burduhosul ce-am greşit eu de mă ocărăşte în așa hal?

— Taci, băiete, că nu ți-a dat cu paru-n cap! făcu Leonte Orbişor, zgîlţîndu-l de braţ, mîndru că e amestecat şi el în harţă.

— Mai bine-mi dădea o palmă decît să mă trăznească cu vorbe d-astea! strigă Petre mai zbătîndu-se dar totuşi mai domolit. Că nici nu i-am furat nimic şi nici nu l-am huiduit dac-am luat partea băieţelului!

— Aşa-i soarta noastră! zise Toader Strîmbu amărît. Cînd ne bat boierii, în loc să întoarcem băţul ori

măcar să țipăm, ne apucăm să ne batem între noi pe bătaia lor!

— Bine zici, Toadere! bombăni și Ignat Cercel, cu glasul jalnic. Uite așa-i cum ai zis!

5 — Ba eu arțăgos nu sînt, că nu mi-e felul, dar cînd își bate joc de mine, sfîntul din cer să fie și nu mă las pînă nu-i plătesc cu vîrf și îndesat! făcu Petre potrivindu-și hainele ce i se cocoloșiseră în vîlmășeală.

10 Tocmai cînd se mai potoli vrajba sosi și Pavel Tunsu cu o mutră jalnică de parc-ar fi venit de la un mort. În jurul lui țărani se îngrămădiră cu nouă curiozitate ca și cînd din gura lui ar fi așteptat cuvîntul de mîntuire. Cîrciumarul, și ca să dreagă vorbele de adineaori, rupse gheața din prag:

15 — Da ce-i, Pavele, cu băiețelul tău?... Ce-a pățit cu boierii?

— Aoleu, nu mă mai întreba, Cristache, și lasă-mă-n plata Domnului că amărit ca mine nu mai poate fi om sub soare! răbufni țăranul cu un glas în care era mai multă ură decît durere.

20 Și povesti el, pe îndelete, cum s-ar fi întîmplat lucrurile: că Costică ședea pe podeț, la maică-sa mare, și se juca liniștit cu copilașul lui Vasile Zidaru; că a venit apoi mașina, iar copiii, și de frică, și de dragul petrecerii lor nevinovate, au rămas frumos la locul lor și numai s-au uitat după ea, cum s-au uitat și oamenii cînd a trecut pe aici adineaori. Ce li s-o fi părut boierilor din mașină, ce nu li s-o fi părut, Dumnezeu știe, destul că a oprit deodată și neamțul a sărit jos și a dat fuga spre copii; Nicușor al lui Vasile, mai micșor și mai sperios, a zbughit-o în ogradă, spre norocul lui, că altfel pătimea și el poate mai rău. Dacă nu se știa cu nici-o vină, Costică a stat liniștit, ba încă se și mira ce-o fi vrînd neamțul care trîmbițează la

cîrma mașinii? Neamțul însă, nici una nici alta, înșfacă de urechi pe copil și trage și sucește pînă i le sfîrtecă de-a binelea, apoi se pune cu palmele și cu picioarele pe dînsul pînă l-a făcut una cu pămîntul. Pe urmă, 5 după ce l-a bătut cît a poftit, l-a mai și înjurat pe nemțește, cum o fi zis, și s-a suit în mașină și s-a dus dracului la boierul cel bătrîn...

— Acu au și prins să-i curgă urechile și să-i coacă, nu le-ar ajuta Maica Precista! urmă Pavel închinîndu-se ca la altar. Îl lăsai să-l oblojească muierea ș-am trimis și pe țața Nastasia a lui Nistor, să-i ajute, că-i mai bătrînă și a vindecat și pe fata lui Zamfir acum doi ani cînd i-a zdrobit mîna mașina de treierat... Nea Luca m-a sfătuit, că-l întîlnii venind încoace, să-l 15 duc la spital la Pitești. Și chiar am să-l duc, că n-am încotro și tare mi-e milă de cît suferă, vai de păcatele lui. Numai mă gîndesc să nu fie degeaba și să mai cheltuiesc cine știe cît bănet și să-mi rămîie și neom pe toată viața... Of!

20 Sfîrși cu un suspin și cu un gest de desperare. Țăranii care clătinaseră mereu din cap, în semn de compătimire, cît a vorbit Pavel, tăceau. Numai după cîteva clipe Vasile Zidaru observă, trăgănat și ușurat, parcă i-ar fi luat o piatră de pe inimă:

25 — Mă miram eu să fi îndrăznit băiețelul să le facă vreun rău!

Zeci de glasuri aproară acuma grăbite și cu diferite apăsări.

— Nu, nu, cum să îndrăznească copilul!

30 Dintre toate însă se desprinsă tocmai glasul cîrciumarului Busuioc, aproape poruncitor:

— De ce nu-ți iei tu copilul de mîină, măi Pavele, să te duci cu dînsul, așa oblojit și chinuit cum e, la

curtea boierului și să ceri să-ți plătească durerea acuma, îndată?

Pavel întoarse capul spre cârciumar, încurcat, în vreme ce împrejurul lui se înălțau alte îndemnuri gălăgioase:

— Du-te, Pavele!... Că bine zice Cristea! Aide, Pavele, nu mai sta în cumpănă!... Trebuie să-ți plătească!

În sfârșit țăranul blîgii șovăitor:

— Aoleu, oameni buni, mă mînați să mă stîlcească și pe mine?... Că doar n-o să se sperie dînșii de o umbră de om!

— Hai, Pavele, că merg și eu cu tine! sări Petre, îndreptîndu-și sumanul pe umeri.

— Să ne ducem cu toții! strigă un om mic și îndesat, cu o căciulă uriașă dată pe ceafă. Că doar n-au să ne bată pe toți!

— Taci, Gavrilă, nu fii copil! zise repede Ignat Cercel. Nu ne-am dus deunăzi mai tot satul pentru don Nică și nu ne-a izgonit boierul Miron ca pe niște cîini?

— Apoi dacă ne-om tot lăsa ca atunci, vezi bine că ne-or alunga! făcu gros și ursuz Trifon Guju.

— De ce să ne lăsăm?... Să nu ne lăsăm!... Că nu sîntem cîini! izbucniră de-a valma mai mulți.

— Mai bine le dăm foc, să se aleagă scrum și cenușă din tot neamul lor! răcni singuratic un glas subțire ca un fir roșu și atît de limpede parc-ar fi coborît din văzduh.

Toți se întoarseră spre Melinte Heruvimu care ținea capul sus, să arate că nu se ascunde de ce a spus. În

aceeași clipă însă, din jos se auzi, ca o chemare de alarmă, zgomotul stăpînitor al automobilului.

— Vine, vine! șoptiră multe glasuri înfiorate, ca și cînd ar fi uitat brusc îndemnul lui Melinte.

Mulțimea de țărani cuprindea și bătătura pentru horă și ulița din șanț în șanț fără să se miște și închizînd drumul parcă ar fi vrut să oprească trecerea. Totuși cînd se arătă în zare mașina, cineva strigă împăciuitor:

— Feriți, măi oameni, feriți că vine!

Cu mișcări încete, silite, țărani deschiseră calea, strîngîndu-se pe marginile uliței. Mașina repeta, stăruitor și poruncitor, același avertisment ascuțit ca un țipăt mînios. Uruitul motorului și pocniturile eșapamentului se înăspreau cu cît se apropia, dominînd toate glasurile și toate zgomotele satului. Oamenii rînduiți ca niște străjări vechi pe amîndouă părțile drumului, priveau cu ochi tulburi și cu fețe întunecate goana automobilului. Numai cârciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecăciunea obișnuită. O mîna delicată îi răspunse din mașină cu o fluturare amicală. În acest moment, parcă nu s-ar mai fi putut stăpîni, Petre Petre țîșni în mijlocul uliței, în urma mașinii, urlînd furios:

— Huo!... Huo!

Din vreo sută de gîturi izbucni aproape simultan și furtunos același „huo“ revoltat, pe cînd Trifon Guju, apucînd o piatră, o zvîrli după automobilul ce se depărta scrișnind:

— Soarele și Dumnezeii voștri de tîlhari!

Zgomotul motorului era însă mai puternic decît hui-duielile oamenilor. Domnul cu bărbuță din mașină totuși,

parc-ar fi bănuit ceva, se uită o clipă înapoi și văzu fețele mînioase, pumnii ridicați și pe Trifon Guju zvîrlind. Îngrozit și buimăcit întoarse repede capul și strînse umerii, așteptînd lovitura. Apoi cu cît depărtarea
5 potolea uruitul automobilului, cu atît se îngroșa și se umfla vuietul îngrămădirii de țărani în mijlocul uliței din care se ridică întocmai ca o poruncă un glas răgușit:

— Mama voastră de ciocoi!

1

Ziua următoare, miercuri, înainte de amiazi, Platamonu sosi la Lespezi cu cabrioleta, aducînd și pe
5 avocatul Olimp Stavrat pe care-l găzduia la Gliganu.

— Iacă, ajungem cu bine, domnule avocat! zise arendașul, care mîna calul, avînd alături de dînsul, în față, pe Stavrat, iar în fund pe Aristide.

10 — De ajuns văd că ajungem, dar cît de bine, vom vedea la urmă! răspunse Stavrat nervos, mîngăindu-și bărbuța ciupită puțin de cărunțeală și uitîndu-se mereu în toate părțile parcă i-ar fi fost frică să nu răsară de undeva o ceată de țărani răzvrățiți.

15 — N-aveți nici o grijă, onorate domnule avocat! reluă Platonu atît de ocrotitor, că devenea ironic. Nu sînt oamenii așa de nebuni cum crede lumea la oraș! Țăranul e foarte cuminte din fire, poate chiar prea cuminte!

20 Olimp Stavrat nu se putea însă liniști cu asemenea consolări platonice. Îi intrase în suflet o spaimă care-l tortura neconținut și-i zugrăvea toate primejdiile în niște culori atît de sumbre că pretutindeni vedea

numai stafii. Își blestema în gând inspirația nenorocită de a se lua după capriciile unei cucoane inconștiente. Ce-i trebuia lui să-și părăsească pacea și siguranța din București și să se aventureze prin satele străbătute de
5 fiorii răzvrătirii? Nu i-ar ședeă lui mai bine, ca un om în vîrstă ce este, să citească despre tulburările țărănești în jurnale, acasă la el, în fotoliu, sorbind o cafe-luță dulce și fumînd o țigară de foi, în loc să tremure pe aici? Știa dînsul, și din alte experiențe proprii, că a
10 pune sentimentalism în relațiile de afaceri, înseamnă a compromite și afacerile și sentimentul. Ce l-a găsit să se ambaleze după clienta asta în așa hal prostesc? Bine, e frumoasă și pofticioasă, dar iată unde l-a adus. Și măcar de-ar fi profitat ceva. Ba deocamdată nici
15 onorariul pentru procesul divorțului nu i l-a achitat. S-a ales cu avansul ce i l-a luat la început, cînd o trata ca pe o clientă distinsă. Nu-și va ierta niciodată mai ales greșeala de a nu fi refuzat baremi în ultimul moment să plece, cînd toate ziarele anunțau că dezor-dinele și sălbăticiile au cuprins toată țara. Sau să se
20 fi oprit în Pitești, unde e armată, după ce a văzut prin toate satele din calea lor țărani cu mutrele fio-roase, în pîlcuri, șoptind cine știe ce și complotînd la lumina zilei și sub ochii lumii... Toată noaptea s-a
25 zvîrcolit fără somn, cercetînd de nenumărate ori dacă e bine încuiată ușa și tresărind de groază la fiecare zgomot de afară. Nu avea mare încredere nici în arendaș, oricît se arăta de amabil. Cine garantează că nu e și dînsul înțeles cu țărani în taină, să se pomenească
30 deodată cu țilharii în cameră?

Înainte de a coti pe poarta conacului, avocatul zări un grup de vreo cinci țărani într-o ogradă.

— Uite-i ș-aici! zise dînsul tresărind și arătîndu-i arendașului cu degetul.

— Oameni de treabă, domnule avocat! îl liniști Platamonu. Îi garantez eu pe ăștia!... Îi cunosc bine!... Cel cu căciula albă e Matei Dulmanu, bărbat cu stare și de inimă. Poate să aveți de a face și d-voastră cu
5 dînsul că e dintre cei care se întovărășiseră să cumpere proprietatea conîței Nadina!

Avocatul Stavrat se oprise și ieri, de două ori, în curtea conacului bătrînesc, cînd au sosit și cînd
10 pe urmă s-au înapoiat de la Miron Iuga, fără să fi intrat în casă. Totuși acuma examină clădirile și ograda, parcă niciodată nu le-ar mai fi văzut, obser-vînd ursuz:

— În conacurile astea nu e nici-o siguranță... Deschis peste tot, intră cine pofteste, te gîtuie și-ți
15 dă foc și pleacă pe aci încolo nesupărat de nimeni...

Platamonu nici nu mai răspunse și se mulțumi să zîmbească, pe cînd în dosul lor Aristide rîdea pe înfun-date de lașitatea avocatului, ținîndu-și gura cu mîinile
să nu bufnească.

20 De fapt conacul, într-adevăr, era cam neglijat, mai ales în privința dependențelor. Întreținerea cădea în sarcina arendașului care avea dreptul să-l utilizeze după bunul său plac, afară de clădirea principală pe care Gogu Ionescu o restaurase acum cîțiva ani și o
25 rezervase pentru el și soția sa. Platamonu întrebuița numeroasele acareturi de aici mai mult ca magazii și depozite. Grajdurile și cotețele stăteau aproape goale. Un căluț pentru îngrijitorul conacului, Dumitru Ciulici, o vacă de lapte, cîteva pasări, ca să aibă boierii, cînd
30 vin pentru cîteva zile sau măcar pentru trebuințele imediate. Dacă stau mai îndelung, arendașul se îngri-jește să trimită de la Gliganu complectările necesare. În toată harabaia de curte locuia numai Dumitru Ciulici cu familia, adică nevasta și patru copii. Aren-

dașul l-a moștenit și-l păstrează fiindcă e de ispravă. Muiera lui Dumitru a fost bucătăreasă la Pitești și deci știe să gătească perfect pentru boieri, iar fata cea mai mare, Ileana, s-a învățat a face serviciul în casă, ca o
5 jupîneasă de la oraș. Pentru alte nevoi, Dumitru s-a obișnuit să cheme oameni sau femei din sat. Totuși conacul nu-și capătă înfățișarea de viață decât rareori, cînd se adună mai mulți boieri. Numai atunci se înviorază curtea de oameni, de mișcare și
10 de zgomot.

Acuma, într-un șopron, șoferul curăța automobilul, fluierînd de zor o melodie nemțească. Și cîteva găini și rațe se plimbau, prin curte, bucuroase de căldura soarelui. Dumitru Ciulici, cu fața osoasă, mustăcioasă,
15 puțin adus de mijloc, se iuțea să ajute boierilor a coborî. Întrebat, înștiință pe Platamonu că conîța s-a odihnit bine, s-a sculat mai adineaori și în clipa aceasta se află la oglindă gătindu-se.

Din cerdacul care apăra intrarea, arendașul introduse pe Stavrat într-un vestibul mare unde așteptară
20 cîteva minute pînă ce apăru Ileana să le spuie că conîța vine numaidecît și să poftească dumnealor în salon. În stînga era salonul și un fel de cameră de lucru pentru Gogu Ionescu, în dreapta sufrageria despărțită
25 printr-o altă odăiță de odaia de culcare care dealtfel comunica direct și cu vestibulul. Gogu împărțise în două odăița de la mijloc și instalase o baie modernă care dădea numai spre dormitor. Din sufragerie, spre fund, un coridor ducea într-o cămăruță transformată
30 în oficiu. Pe urmă venea bucătăria mare și mai încolo încăperile pentru servitori în care locuia Dumitru Ciulici cu ai săi.

Nadina intră fragedă și frumoasă ca o rază de soare primăvăritic. În ochii ei lucea o bucurie trandafirică.

— Ei, tot speriat, cavalerul meu viteaz? zise cu o ironie drăgălașă către Stavrat. Vai, dacă aș fi știut că ai să fii așa de circumspect, te-aș fi cruțat: mi-aș fi ales alt avocat!

5 — O, d-voastră glumiți, conîță, pentru că n-aveți experiența vieții! murmură avocatul îngrijorat. Din nefericire...

— Nu, te rog, încetează, domnule Stavrat, cu lamentările! reluă Nadina serios. Ori vrei cu tot dinadinsul să mă faci să regret c-am venit? Nu voi regreta,
10 fii sigur! Din contra, parcă niciodată nu mi s-a părut mai interesant la țară ca acum! Primăvara aceasta e mai superbă ca toate sau poate mi se pare mie așa pentru că sînt pe cale să... Dar mai bine să vorbim despre afacerile noastre!

Cei doi schimbară o privire de înțelegere. Despre „afacerile“ Nadinei vorbiseră ei aseară, după cină, pe îndelete, pînă spre miezul nopții. Discuția i-a convenit avocatului fiindcă astfel se întîrzia retragerea la culcare de care îi era groază. Platamonu i-a explicat,
20 și Stavrat a fost de acord, că doamna trebuie să se hotărască întîi cui vinde, ca să se poată trata serios. Stînd de vorbă în același timp cu mai mulți amatori, fără a se intra în detalii practice, înseamnă vreme pierdută și frămîntare zadarnică pentru toți. El ar avea dreptul să ceară a fi preferat. Nu vrea totuși să se spună că ar fi forțat mîna cucoanei. E sigur că moșia, dacă se va vinde, numai el va cumpăra-o, căci numai el își dă seama cît face și cît rentează.
25 Bine și înțelept ar fi fost să fi încheiat tranzacția atunci cînd i-a propus el și a stăruit. Atunci însă Nadina n-a vrut să trateze. Azi situația s-a schimbat în defavoarea ei. Cu mișcărilor țărănești actuale, nimeni nu mai cutează să-și vîre capitalul în proprietăți rurale cînd nu se
30

știe ce va aduce ziua de mâine. El, în orice caz, acum n-ar mai reflecta decât cel mult la o opțiune, urmînd ca eventuala definitivare să se facă după ce se vor mai liniști lucrurile.

5 Nadina asculta puțin nerăbdătoare obiecțiile și scrupurile avocatului, se jena să-l întrerupă și să-i spuie că a făcut apel la dînsul tocmai pentru că ea nu știe să se descurce, iar nu ca el să-i demonstreze și să

10 — Eu îți comunicasem, dacă nu mă înșel, că vînd cui îmi plătește mai mult și îndată! Acuma amănuntele urmează să le aranjezi d-ta...

— Da, dar nu putem face licitație publică! observă Stavrat.

15 — Nu putem asculta ce oferă fiecare și pe urmă să decidem? surise Nadina.

— S-ar putea în alte împrejurări, conîță, dacă-mi dați voie și mie să mă amestec în vorbă! interveni Platamonu. Momentul însă nu e prea potrivit pentru

20 astfel de încercări.
— Adică din pricina țăranilor — răspunse Nadina. Prea bine. Eu nu mă dau în lături să vînd țăranilor. Le-am promis că vom sta de vorbă cînd va fi cazul. N-avem decât să stăm de vorbă!

25 — Cred c-ar fi de prisos, conîță! făcu iar arendașul. Țăranii, și cînd se zbăteau să cumpere, se gîndeau și la preț redus și la mari înlesniri de plată, deoarece ei n-au alt capital decât munca lor...

— A, nu, în asemenea condiții nu! protestă Nadina.

30 — Ei vor, firește, și azi, să ia proprietatea d-voastră, dar vor s-o ia gratis! continuă Platamonu.

— Cum gratis? Cum s-o ia?

— Adică fără să plătească nimica și să împartă pămîntul între dîșii!

— O, o, ce idee!

— Cu toate astea ei speră și așteaptă, pentru că așa bate vîntul acum! zise arendașul.

5 — E puțin anacronic să ne mai mirăm de pretențiile sătenilor cînd știm din ziare, cel puțin, că în multe locuri au început să-și puie în aplicare speranțele într-un mod cît se poate de evident! bombăni Stavrat. Nu încape prin urmare nici o îndoială că momentul nu e excesiv de fericit pentru a trata vînzarea unei

10 moșii și încă la fața locului. Tatonările acestea se puteau face perfect și la București.

— Înțeleg reproșurile d-tale — ripostă Nadina contrariată. Dar de ce nu mi le-ai făcut la București?

15 — V-am prevenit că e periculoasă călătoria la țară și nu m-ați ascultat.

— Să lăsăm călătoria cu pericolele. Dacă-mi spuneai că nu se poate trata vînzarea acum sau că o puteam face mai bine în București...

— Aveți dreptate, conîță. Am neglijat, recunosc...

20 Avocatul se simțea vinovat că a făcut prostia de a pleca din București, nu că n-a sfătuit-o pe ea. De aceea nici nu-l mai interesau acum pe el afacerile ei, ci necazurile lui. În sinea sa se gîndea numai cum s-ar putea aranja ca diseară să nu mai doarmă la conacul din Gliganu, ci să fie cel puțin în drum spre București. N-a îndrăznit să spuie nici Nadinei, nici arendașului ce a văzut ieri în Amara cînd a întors capul în mașină. Nu l-ar fi crezut și ar fi rîs de el. El însuși nu era prea sigur dacă n-a fost cumva o simplă închipuire a lui

25 de om cu nervii exasperați. Dar chiar de n-ar fi fost ieri decât o viziune, mîine scena poate să devie realitate. De ce s-ar expune el, om bătrîn și cu mintea sănătoasă, să fie măcelărit de țăranii înnebuniți? Ba chiar trebuie să profite pînă ce mai e posibilă salvarea.

— Acuma, coniață, să mai aveți și d-voastră nițică răbdare! reluă Platamonu. Ați făcut foarte bine c-ați venit, să vadă oamenii că nu vă lepădați de moșie, cum ziceau dînșii. Chestie de câteva zile pînă ce se va mai domoli dîldora asta cu răzmerițele. Azi o să treacă și domnul prefect pe aici, că e prin județ, să vorbească cu țărani, să-i astîmpere și să le scoată din cap închipuirile...

— Dar bătrînul Iuga? întrebă Nadina. Ieri i-am zis doar bună ziua. E imposibil să mă eschivez. Trebuie să discutăm cu dînsul, să nu creadă că vreau să...

— Nu, nu, coniață! zise arendașul. Fiți sigură că nici dumnealui nu se gîndește în clipele astea la tratative! Deocamdată azi stați liniștită și odihniți-vă, iar mîine vom vedea ce va mai fi. Dacă domnul Iuga va dori să vă spuie ceva, vă trimite dumnealui știre, n-aveți grije!

Nadina nemulțumită totuși cu soluțiile acestea, deși trebuia să le recunoască cumînți, zise deodată cu o candoare parcă acum s-ar fi deșteptat:

— Atunci de ce am mai venit? Dacă era să aștept să treacă potopul, cum îmi spune de-abia acuma d. Stavrat, de ce m-am mai deranjat încoace?

— Să nu vă pară rău, coniață! o liniști Platamonu. Ați făcut o plimbare frumoasă și veți face și o afacere bună cu ajutorul lui Dumnezeu!

Convorbirea se prelungi. Vreo două ore fură sucite și răsucite aceleași întrebări cu aceleași răspunsuri și rezultate. Nadina pofti pe Stavrat la masă, să-i mai ție de urît. Arendașul se retrase făgăduind că spre seară va reveni să ia pe domnul avocat.

— Sper că ai să-mi faci curte, iar nu să mă sperii cu ororile țăranilor? glumi Nadina către Stavrat pe cînd Platamonu își lua rămas bun.

Olimp Stavrat își mîngîia zăpăcit bărbuța, cu un suris în care îngrijorarea se lupta cu cochetăria.

Afară, în curte, Aristide era nerăbdător. Ciupise puțin pe Ileana, în glumă și de față cu tatăl ei cu care se apucase să discute, ca să-și omoare plictiseala, despre mișcările țăranilor de prin alte părți, Dumitru interesîndu-se grav dacă e adevărat că are să se dea pămînt oamenilor.

— Aidem, puiule, c-am isprăvit! strigă Platamonu coborînd grăbit din cerdac și suindu-se îndată în cabrioletă. Aidem, adăogă mai încet, cînd Aristide luă loc lîngă dînsul, că maică-ta o fi speriată!

Îndată ce ieșiră în uliță, dădură peste Matei Dulmanu cu oamenii de adineaori, care parcă-i așteptau. Într-adevăr Matei făcu semn să oprească puțin și apoi se apropie singur.

— Ce-i, Matei? Ce te doare? zise arendașul prietenos ca totdeauna.

Țăranul trecu pe sub botul calului de partea cealaltă, lîngă Platamonu. Fața îi era mai întunecată ca de obicei și în ochi avea o pîlpăire mocnită. Puse un picior pe scărița cabrioletului și aplecîndu-se la urechea arendașului, rosti tainic:

— Cucoane, să te astîmperi cu Babaroaga, că-i rău!

Platamonu îngălbeni, dar, ca să nu-și arate turburarea, răspunse cu același glas blajin:

— Da ce s-a mai întîmplat, omule? Nu ți-am spus eu chiar ție că nu mă bag și nu mă amestec dacă o luați voi?

— Apoi atunci ce cată aici cucoana? întrebă țăranul bănuitor.

— Bine, ea o fi vrînd să o vîndă că doar e moșia ei!

— Apoi d-aia, să nu te bagi că noi nu putem lăsa să ne ia nimeni pămîntul! făcu Matei cu o amenințare.

— Din parte-mi să n-aveți grijă, băiete! Numai cu dumneaei să vă înțelegeți! blîgii arendașul cu un glas care voia să fie ocrotitor și nu izbutea.

— Apoi cu dumneaei om vedea noi ce-om face!
5 spuse țăranul. Așa, cucoane! Să nu zici că nu ți-am spus!

— Măi Matei, la mine vorba-i sfîntă! zise Plata-monu mai sigur de sine. La mine pe unde iese vorba iese și sufletul! Să știi, Matei!... Rămîi sănătos!

10 Țăranul se dădu la o parte bombănind, în vreme ce arendașul își îndemnă calul:

— Hi, Ortac!... Haidem că-i tîrziu... ȚȚȚȚ!

2

15 — Da ce-o fi azi cu oamenii de stau toți ascunși pe-acasă? se minună Busuioc, ieșind pentru cine știe a cîtea oară în pragul cîrciumii și uitîndu-se pe uliță. Că de la mușterii ca tine slabă nădejde de viață, măi Spiridoane!

20 Spiridon Răgălie băuse o măsură de țuică și o plă-tise. Ar mai fi cerut, dar știa că Busuioc nu-i dă pe datorie, fiindcă mai e scris acolo la catastif și nu se înlesnește cam de mult să zvîrle ceva și să-l mai scază. Răspunse dulce, să fie pe placul cîrciumarului:

25 — Apoi dacă s-a îndreptat vremea s-or mai fi apucat și dînșii să curățe plugurile, să fie gata cînd o veni împărțeala pămîntului!

30 — Cum nu, că boierii nu vezi cum se îmbulzesc să-și lepede moșiile? făcu Busuioc din prag, cu spatele și batjocoritor; apoi, întorcîndu-se și trecînd după tejghea, adăogă: mă Spiridoane, tu ești bețiv și oropsit, dar tot parcă ai mai multă minte ca ceilalți, că baremi nu te mai ostenești de pomană!

Țăranul, slăbănog și bătrîn, își potrivea o mutră mai amărîtă și zise plîngător.

— D-apoi că alții mai beau și de bine, dar eu numai de supărări și de necazuri, măi nea Cristache! Că de
5 cînd mi-a murit baba, uite-așa mă zbat, că noră-mea nu mă rabdă și mă huiduiește și nu mă-ngrijește...

— Lasă că-ți știu eu povestea, Spiridoane taică! i-o curmă cîrciumarul.

10 — Cum să n-o știi tălică, vezi bine c-o știi — bolborosi bătrînul jicnit, întorcînd privirea spre ușa deschisă pe care tocmai intra un copil al lui Filip Ilioasa, încălțat și curat.

15 — M-a trimis tata-mare să-mi dai... să-mi dai...! strigă copilul, lipindu-se de tejghea, cu glas subțire, cu ochii alunecînd peste rafturile din fund.

— Ce să-ți dau pentru părințelul, Antonel? întrebă Busuioc surîzător.

20 — Să-mi dai... un litru de gaz, dar cu sticla matală c-a noastră s-a spart! zise copilul încîntat că și-a adus aminte.

— Bani ai ori să...?

— Am, uite-i! făcu Antonel cu mîndrie, arătîndu-i gologanii strînși în palmă.

*

25 Doamna Dragoș a picat adineauri de la Pitești unde fusese să-și vadă soțul întemnițat. Pînă la Costești a venit cu trenul și de acolo cum a putut. Nici-o birjă nu se încumetă să plece la țară, de frică, deși învățătoreasa ar fi plătit bine.

30 Se întorcea mai mîhnită de cum s-a dus. A stat toată ziua de luni pe la ușile domnilor, degeaba. Procurorul numai cu mare greutate a admis să-i lase merindea și banii. Totuși, ea nu s-a dat bătută. Ieri,

marți, a schimbat macazul, a cinstit pe cine a trebuit dintre cei mai mici și așa a izbutit să vorbească câteva minute cu Ionel care nici pînă azi nu știe de ce l-au închis pentru că nimeni nu i-a spus și nici măcar de sănătate nu l-a întrebat. Învățătorul însă e convins că-l ține acolo ca să nu asmută pe oameni împotriva boierilor. Cînd i-a spus asta a și rîs bietul Ionel și a adăogat că e mai bine pentru dînsul că se află acuma departe de Amara, fiindcă de-ar fi fost acasă și s-ar fi întîmplat ceva în sat, numai pe dînsul l-ar fi învinuit boierii de toate.

Florica povestea și plîngea, iar bătrînii își frîngeau mîinile ascultînd.

— Apoi lasă că nici noi n-om răbda mult și le-om da lor ce li se cuvine! mormăi Nicolae Dragoș deodată cu o ură care parcă înnegrea cuvintele.

— Ba mai stai mulcom, Nicule, și nu te tot băga în răutățile oamenilor! protestă Florica, ștergîndu-și lacrimile. Că de n-or ieși bine lucrurile, vina iar pe bietul Ionel are să cadă, c-o să zică lumea că el te-a învățat să...

— Să știu că mă taie bucățele și mă aruncă la cîini și nu mă las pînă ce n-oi plăti cui trebuie și ce trebuie! făcu flăcăul. Nu, nu, degeaba te superi, că n-ascult nici de tatăl din ceruri, așa să știi!

*

— Noroc, noroc, Trifoane! strigă Leonte Orbișor din uliță, oprindu-se o clipă, cu sapa de-a umăr. Te-ai apucat de treburi?

— Ce să facem? Pe lîngă casă — răspunse Trifon Guju de pe prispă, ciocănind de zor.

— Bați coasa, Trifoane, ori...? întrebă Leonte fără mirare.

— O bat să fie bătută! zise Trifon fără să ridice capul.

— Mi se pare că vrei să cosești înainte de-a semăna?

— Apoi dacă trebuie?... De!

5

Carul cotea pe poarta veșnic dată în lături. Marin Stan, cu o închipuire de bici în mînă, strigă din urma carului gol către copiii ce se jucau în bătătură:

— Fugi, băiete, din picioarele boilor!... Dați-vă la o parte!

Apoi deodată necăjit se repezi înaintea vitelor care o luaseră razna spre fundul ogrăzii:

— Fire-ați ai dracului de zăpăciți, unde vă duceți?... Hooo!... Ho!... Ia seama că am să-ți dau bătaie!... Hooo!... Ce, nu ți-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai că-ți dau eu!

Îi plezni cu coderiștea biciului peste bot, întîi pe unul, apoi pe celălalt, crîșnind:

— Să nu fii boier că te-a luat dracul!

20

— Nu știu ce să mă fac, socrile — zise Filip Ilioasa către preotul Nicodim care ședea pe un jilț, în ceardac, la soare. Văd că vremea s-a îndreptat, pămîntul s-a zbicit și mă tot bate capul să începem aratul, că parcă mă și doare să stăm degeaba. Dar văd că oamenii...

Tăcu întrebător. Preotul bolea și de bătrînețe și de amărăciunea cu fiul său, care-l obseda mai mult cu cît se simțea mai slăbit. Toată iarna a suferit ba de una, ba de alta și a spus mereu că nu mai apucă vara. Odată însă cu primele raze de soare, se mai înviorase și-și recăpătase pofta de viață... Răspunse îngrijorat ginerei lui său care stătea lîngă el, în picioare, gros, greoi, ca un butuc:

— De, Filipe, ar trebui, văd și eu, dar dacă oamenii...

Apoi, cu glas schimbat:

— Dar mă mir ce mai așteaptă și oamenii de nu se apucă de munci?

5 — Se iau unii după alții și se îndeamnă — bolborosi Filip. Dar pînă una alta am rămas fără învoială cu boierul ș-apoi numai cu pămînturile noastre...

10 Niculina aducea o ulcică de lapte fierbinte pentru tatăl său... Adineaori se sfătuiseră Filip și cu ea. Se burzului cu vioiciunea ei obișnuită:

— Oamenii au înnebunit de tot și umblă după cai verzi pe pereți de o să rămînem cu toții muritori de foame! Uite asta are să fie!

15 — Mai rău e că nu se alege nici așa nici altfel! făcu Filip, morfolindu-și alene cuvintele. Ca să știm ce facem...

20 — Împotriva oamenilor nu ne putem pune — zise preotul strîngînd în palme ulcica cu lapte ca să-și încălzească mîinile. Ce face toată lumea vom face și noi, că n-avem încotro...

25 — Apoi dacă lumea s-o apuca de blestemății, Filip n-are să se mai amestece, că el e om cu casă grea și nu poate să se ia după cei dezmățați care n-așteaptă decît să strice și să prade cum ne-au furat și nouă carnea astă iarnă! reluă Niculina revoltată. Că oamenii nu ne-or da nici de mîncare și nici n-or sări pentru noi. Sînt pățită eu cu oamenii de nici să nu mai aud de ei!

Filip, bucuros de energia soției sale, mormăia greoi:

30 — S-a stricat lumea și s-a înrăit cum nu se mai poate...

După o clipă, Niculina, parcă și-ar fi adus aminte, zise îngrijorată:

— Da ce-o fi pățit Antonel de nu mai vine de la cîrciumă cu gazul, că a plecat de multișor și...

*

— Muiere, să taci! Auzi ori n-auzi! Să taci că de unde nu, te pleznesc să mă ții minte și să nu mă mai înveți tu pe mine ce și cum! strigă Ignat Cercel mînios
5 din ogradă către nevastă-sa care-l cicălea mereu din tindă.

10 — Apoi ție ți-i ușor să sudui, că umbli toată ziua de ici-colo, dar eu ce să mă fac cu copilașii ăștia, bărbate, ce să mă fac? Și cu ce să le astup gura? Că de unde am putut am cerut și m-am împrumutat și m-am zbatut de-am ajuns să nu-mi mai dea nimeni nici un pumn de mălai...

15 Ignat înțelegea că femeia are dreptate și de aceea se supăra mai tare. Se apucase, că n-avea nici o treabă, să mai dreagă gardul și cioplea și bocănea de mama focului. Se opri o clipă, cu toporul pe tăietor:

20 — Măi muiere, tu nu pricepi de vorbă bună?... Ce vrei să fac? Să mă spînzur? Ei, iacă, am să mă spînzur ca să te mulțumesc... Că tu nu mai ai răbdare cum au și alți oameni și bați mereu din clanță: ham, ham, ham, parcă ai fi cîine și nu om! Că doar vezi bine că ne zbatem și trebuie să ne ajute Dumnezeu și nouă!

25 Femeia boscorodea în tindă. Glasul ei tînguitor îi borșea sîngele. Lîngă dînsul stătea liniștit, sorindu-se, cîinele jigărit și flămînd. Văzîndu-l, fu cuprins de o furie prostească, parcă odihna cîinelui l-ar fi sfidat. Îi trînti brusc un picior, rostogolindu-l la cîțiva pași:

30 — Mai du-te dracului și tu, nu-mi sta-n picioare!

Cîinele chelălăi prelung și jalnic. Chelălăiala îi făcea bine lui Ignat ca o mîngîiere. Murmură răcorit într-un tîrziu, reluîndu-și meremetiseala:

— Fire-ai al dracului să fii!

*

- Alo!... Alo!... Da, da postul Amara!... Aici șeful postului, plutonier Boiangiu!... Poftim?... Tu ești, Popescule? Bată-te, nu-ți cunoșteam glasul...
 5 Pe-aici bine, liniște, Popescule! La voi, la Izvoru?... Tot bine... Ce zici? Au dat foc conacului? Unde? În Dobrești? A, Teleorman... E departe, prin mijlocul județului. Dar oricum, nu-i bine. Jandarmii ce-au făcut?... A, nu sînt jandarmi... Atunci d-aia, fiindcă
 10 altfel... Spune, spune, Popescule, ascult!... Va să zică a fost domnul prefect cu domnul căpitan la Izvoru și au plecat de o oră. Bine. Știu că trebuie să vie și-i aștept, dar mulțumesc că mi-ai dat de știre. Aici o să pice atunci mai după-amiazi, așa-i?... Bine, bine,
 15 perfect. Eu te înștiințez îndată orice s-ar întîmpla aici, Și tu de asemenea despre situația de la voi. Așa, Popescule!... La revedere și noroc! Ce face madam Popescu, bine?... Didina mea foarte bine. Mersi. Spune-i și tu din partea noastră!...
 20 Boiangiu, vorbind la telefon, făcuse semne nervoase nevastei sale să tacă pînă isprăvește. Agățînd receptorul, zise plictisit:
 — Ce vrei, soro?... Mai lasă-mă acuma că am de lucru...
 25 D-na Boiangiu citea *Universul* foarte regulat și era spăimîntată de veștile despre tulburările țăranilor, tot mai stăruitoare și eclipsînd toate crimele și faptele diverse ce o interesau de obicei pe ea în jurnal. De vreo două zile însă, de cînd citea despre lumea care
 30 se refugiase la orașe, își întrebă într-una soțul că ea ce face și cum rămîne aici s-o omoare țăranii? Plutonierul își simțea subminat curajul militar prin intențiile ei de fugă, iar pe deasupra, cum doamna vorbea și în fața jandarmilor și chiar a civililor, îi demoraliza

oamenii și răspîndea între sătenii lui gînduri de rebeliune. A admonestat-o cu frumosul, a și înjurat-o, dar cucoana se ținea scai:

- Cu mine ce-ai hotărît, bărbate? Mă ții aici să mă...
 5 — Ascultă, Didino, mă scoți din sărite! izbucni Boiangiu, profitînd că erau singuri. N-auziși cu urechile tale că vine prefectul cu comandantul companiei?
 — Am auzit, dar...
 — Atunci să mă slăbești! Am să-ți bag pe foc
 10 *Universul*, fi-ți-ar al dracului!... Nici nu-mi mai pot face serviciul în tihnă din pricina smiorcăielilor tale! Te omoară și te omoară țăranii! Parc-ai turbat!... Dac-o fi să te omoare, las' să te omoare cu mine împreună că d-aia te-am luat și te-am făcut cucoană
 15 de militar din ce n-ai fost!
 Didina ieși plîngînd:
 — Of, nu ți-ar ajuta Dumnezeu ție cum îți bați tu joc de durerile mele!... Fire-ar...

*

- 20 — Of, Doamne, Doamne, rău mă mai chinuiesc, măi Melentie, și nu mai vine moartea să mă ia și să ne scape pe toți! Că de cum s-a lăsat toamna zac și mă perpelesc și mă rog lui Dumnezeu să aibă milă de bieții copilași că mi se rupe inima cît sînt ei sărăcuții
 25 de golași și de flămînzi... Aoleu, aoleu... nu mai pot, mă năbuș... Uite, cum mi s-au răcit mîinile!... Aoleu, Maică Precistă!
 Înocioabă era un aer greu de sudori și de suspinuri. Pe geamurile murdare de-abia pătrundeau cîteva raze de soare. În vatră fișîia un ciot verde bolbocînd șomoiage de fum. Un băiețel de doi ani se juca gîngurînd vesel cu un pisoai bălțat, la picioarele patului, jos, pe pardoseala de lut umed.

Melentie Heruvimu stătea lângă patul de scinduri, cu mâinile împreunate în față, cu gîtul plecat puțin și se uita la femeia bolnavă cu ochii îndurerați de milă. Obrajii lui galbeni și supti zvicneau cînd își

5 auzea mațele chiorăind parcă i-ar fi fost frică să nu audă și ea. Într-un tîrziu o întrebă:

— Te doare rău?

Pe fața femeii trecu o undă de înviorare ca și cînd glasul lui i-ar fi alinat suferința. Răspunse cu un început

10 de zîmbet:

— Nu mă doare, numai... Aoleu, aoleu!

Se zvîrcolea ca o rîmă zdrobită.

Peste cîteva clipe dădu buzna pe ușa înlăuntru o fetiță de vreo cinci ani, îmbujorată și bosumflată.

15 Începu din prag să pîrască.

— Tata, Păvăluc mi-a zis că... și eu am zis că... și el a zis...

— Du-te și te joacă pe afară cu copiii, Lenuțo, du-te că maică-ta e bolnavă și...

20

Fetița n-ascultă pînă la capăt. Se retrase satisfăcută. Din tindă începu să strige de se auzi bine în casă:

— Păvăluc, a zis tata că...

*

Leonte Bumbu intrase să povestească repede nevestei ce-a aflat de la niște oameni care au trecut adineaori cu căruța spre Mozăceni: că au întîlnit, mai de

25 vale, în Teleorman, cete de țărani umblînd din sat în sat, alungînd pe boieri, luîndu-le moșiile și dînd foc conacelor ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi...

30

Logofătul era mai îngrijorat ca boierul să nu se întîmple cumva să se scoale țărani. Deși zicea, sfătuindu-se cu nevastă-sa, că el n-a năpăstuit pe nimeni

și a ajutat unde a putut, încît n-are de ce să-i fie frică, adăoga că țărani, cînd o pornesc razna, nu mai țin socoteală de nimic. Avea dînsul destui oameni de credință care-l înștiințau ce se petrece în sat și care

5 mereu îl asigurau că-l iubește toată lumea ca pe un frate. Pe asigurările astea însă nu prea conta, știind ce asigurări oferă și dînsul bătrînului Miron Iuga și cît sînt ele de adevărate. Dealtfel, fără a mai avea nevoie de informații, simțea el de-ajuns că țărani fierb

10 și tot își iau vînt să facă ceva, fără să știe nici ei ce anume. Dacă acuma vor prinde de veste ce fac alții în alte părți, n-ar fi de mirare să se ridice și cei de aici și să se apuce de fărădelegi. Cum sînt oamenii de îndîrjiți, te poți aștepta la orice... Pe cînd nevastă-sa

15 tocmai îl liniștea că Dumnezeu e bun și o să-i ferească, un argat veni să-l vestească puțin speriat că-l cheamă repede boierul.

— Măi Leonte, băieții ăștia ai noștri de la curte ce treabă învîrtesc acuma? întrebă Miron. Stăm și noi

20 ca nenorociții ceilalți s-așteptăm revoluția? Aceia săracii s-au îmbătat de ațîțările derbedeilor și trebuie să-i lași să le treacă beția. Dar noi sîntem încă treji, Leonte! Să ne vedem de treburile noastre, [Leonte! Dacă nu putem începe muncile [pe afară, pune-i

25 cel puțin să curețe grădinile și parcul, c-a venit primăvara și mai mare rușinea de halul în care ne găsește!

— Prea bine, cucoane, am înțeles! zise logofătul ca un caporal în fața generalului.

— Și-apoi să nu uităm că e aici și conîța Nadina —

30 continuă bătrînul — și după-amiazi vine prefectul și pe urmă...

*

— De unde vii, măi Toadere? făcu Serafim Mogoș, ieșind în uliță.

— Numai de-aici, din Vaideei. Fusei pînă la cuscrumeu Zaharia — răspunse Toader Strîmbu, oprindu-se.

Vorbiră despre vreme, despre pămînt, despre sărăcie. Toader îi spuse că în Vaideei s-aude că prin alte locuri oamenii au și pus mîna pe ce-au putut și-au alungat pe boieri și au început să-și ia fiecare cît pămînt
10 îi trebuie.

— Of, că nu mai vine și la noi, să-mi iau și eu măcar nițel porumb de cel boieresc să-mi satur copilașii, că greu am mai dus-o iarna asta! oftă Toader Strîmbu.

— Ba eu parcă m-aș lipsi de toate, dar tare mi-e
15 sete să-i dau șefului numai două scatoalce, știi, românești, să le ție minte și-n groapă! făcu Serafim printre dinți, întunecîndu-se la față parc-ar fi băut otravă. Uite-atîta poftesc, Toadere, și pe urmă poate să-mi taie capul!

*

Trăsura cea bună cu caii cei buni stătea la scară de un ceas, încărcată cu fel de fel de pachete și legături, și Cosma Buruiană încă nu se îndura să iasă. Vreo doi argați cu pîndarul Iacob Mitruțoiu se învîrteau
25 pe lîngă trăsura, ajutau, potriveau...

În sfîrșit apărură arendașul cu toată familia, nevastă și copii, îmbondoriți și fiecare cu cîte o cutie sau un pachetel în mînă. Vătășelul Lazăr Odudie, omul de încredere al lui Cosma, venea în urma lor, cu capul gol, ascultînd respectos potopul de instrucții. În vreme
30 ce d-na Buruiană și copiii se instalau în trăsura, printre bagaje, arendașul mai spuse vătășelului:

— Așa, Lazăre... Cred că ne-am înțeles?... Să ai grijă de toate și să nu cumva să-mi lași casa singură,

să te duci la cîrciumă sau după alte parascovenii...

— Vai de mine, conașule, se poate? protestă Odudie. Nu mă cunoașteți d-voastră?

— Bine, bine, dar să iei seama, Lazăre! zise Cosma
5 Buruiană urcîndu-se și el sus pe capră, lîngă vizitiu.

— Am înțeles, conașule! făcu vătășelul plecat, adăogînd după o clipă, nedumerit: Iertați, că vă întreb, conașule, dar ca să știu pentru... d-voastră adică nu vă mai întoarceți?

— Ce vorbă-i asta, Lazăre? strigă arendașul. Cum
10 să nu mă mai întorc? De ce să nu mă întorc?... I-auzi vorbă! O să-mi las eu averea vreaște? Și ce, e vreo pricină?... Se poate să-ți închipui așa ceva, Lazăre?... Nu, băiete! Noi diseară sîntem înapoi, aici, nu ți-am spus? Ori, da, nu ți-am spus... Diseară ne întoarcem, mai devreme, mai tîrziu, cum ne-o ajuta Dumnezeu. Ne ducem numai la Costești, să tîrguim cîte ceva pentru copii, că vine vara și trebuie, iar la Pitești e prea de-
15 parte... Așa, rămîi sănătos, Lazăre!... Hai, dă-i drumul, băiete!

Vizitiul țîțîi la cai. Trăsura se urni scîrțîind și ieși din curte, cotind spre dreapta. Cînd dispăru, un argat rîse:

— Ăsta s-a dus dorului... Nu se mai întoarce cum nu plec eu!

— D-apoi să se întoarcă numai cînd l-oi chema eu! mormăi Iacob Mitruțoiu.

— Gura, gura, băieți! făcu Lazăr Odudie, vătășelul, fără convingere, ca o obligație mașinală.

*

— Ce vînt te-aduce, Luco, pe la noi?... Ia șezi!...
30 Dă-i un scaun, măi babo, nu te mai zăpăci degeaba, că n-a venit la peșit! făcu Lupu Chirițoiu cînd se pomeni cu Luca Talabă în casă.

— Apoi lasă, maică Paraschivo, c-am tot șezut! zise Luca așezându-se.

Voia să se înțeleagă cu moș Lupu cum și ce să facă cu moșia Babaroaga care nici azi nu-l lăsa să doarmă. Cîț a fost vorba de cumpărat cîstit, cum știa că se

— Eu în treburi d-astea nu m-am amestecat, moș Lupule, drept îți spun, și nici nu mi-au plăcut!... Acu oamenii tot vin să mă ispitească, ba unul, ba altul, să nu ne lăsăm și, dacă am început isprava, s-o și isprăvim... Bine, bine, zic, am început-o, dar voi ați cîrmit-o altfel! Apoi am cîrmit-o, zic dînșii, pentru că a venit dreptatea noastră și după dreptate ale noastre trebuie să fie toate moșiile... Eu văd bine că nu-i bine și totuși ei nu mă slăbesc de nici nu mai știu pe ce lume sînt!

— Ba eu spun în fața oricui că-mi văd de necazurile mele și nu mă bag, nu mă amestec! se feri bătrînul Lupu. D-astea am mai pomenit eu, că-s cu părul alb. Tot așa, c-o fi și c-o drege ș-a venit pe urmă potopul!... Nu, nu, Luco, nu-i bine!

*

În sufrageria conacului de la Vlăduța o fetișcană așternea masa pentru o singură persoană. Era întâia oară, căci numai ieri au plecat domnișoarele la oraș și colonelul s-a întors azi-noapte tîrziu și mîncat. Încercase întâi să așeze tacîmurile la locul unde ședea de obicei colonelul, dar i se părea masa prea bearcă. Pe urmă a mutat farfuriile în jurul mesei, poposindu-le la fiecare margine pînă ce a ajuns iar la locul obișnuit.

— Acu de i-o plăcea, bine, de nu, să-mi spuie dumnealui cum e mai bine! murmură fata resemnată și nemulțumită, aruncîndu-și ochii pe fereastra mare deschisă dinspre curte unde colonelul Ștefănescu vorbea și nu mai isprăvea cu țărani.

Bătrînul pensionar arendaș avea o înfățișare mai vioaie și glasul cutezător. Într-un moment de inspirație, alaltăieri și-a adus aminte de maiorul Tănăsescu care i-a fost camarad de promoție și de regiment ani de zile, la Severin, pe cînd erau căpitani. Nevastă-sa, fie iertată, a fost bună prietenă pe atunci cu Tănăsescu. Mutați de curînd la Pitești și fără copii, ar putea găzdui perfect pe cele trei domnișoare Ștefănescu pînă va trece primejdia la țară. Nici n-a mai scris să-i întrebe. S-a imbarcat ieri dimineață cu fetele și cu o încărcătură respectabilă de provizii diferite. A revenit singur și fericit. Scăpase de grija cea mai mare. Acuma putea vorbi liniștit cu țărani, să mai și glumească și să-i batjocorească:

— V-ați boierit și voi, mă! Vă vine cu strîmbul munca! E mai ușor să stai cu luleaua-n gură decît să dai cu sapa, cum nu! Și să ocărăști pe boieri și să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ștefane?

— De, don colonel — făcu Ștefan cu fața zîmbitoare — mai încercăm și noi marea cu degetul...

— Vrem să vedem și noi cum o mai fi și altfel, că ce a fost am văzut și n-a fost bine! adăogă altul, întunecat.

— Numai să nu vedeți pe dracul, măi băieți! zise colonelul.

Peste cîteva minute, din vorbă-n vorbă, țăranul zîmbitor întrebă:

— Da pe domnișoarele le-ați dus la oraș, don colonel?

— Ați fi poftit să le las aici să vă bateți voi joc de tinerețea lor, ai? răspunse pensionarul cu ton glumeț. Nu vă cunosc eu ce tîlhari sînteți voi?

— De ce, don colonel, păcatele noastre?

5 — Fiindcă sînteți, Ștefane! Nu m-am trudit eu destul cu alde voi la armată? Vă știu și măselele din gură!... Dar mie ce puteți să-mi faceți? Să mă omorîți? Ce, mi-e frică mie de moarte, mă? D-aia-s eu militar, mă?... Ori să mă prădați? Prădați-mă, dacă
10 vă dă mîna! Că eu tot ce am, aici am băgat și cu voi am împărțit... Nu-i nimic, băieți! Dumnezeu e sus și vede!... Eu nu v-am bătut, nu v-am înșelat, nu v-am năpăstuit, v-am ajutat, v-am ocrotit, v-am învățat. Acu puteți să-mi trageți cu parul. Așa-i?
15 Colonelul se uită pe rînd la țărani, așteptînd o vorbă de protestare sau de recunoaștere. Oamenii tăceau. De-abia într-un tîrziu, Ștefan, cel mai deschis, făcu:

— De!

20 Glasul se stinse gol ca o bășică de săpun.

*

— Oare ce-i cu tine, Petrică, dragul mamei, de nu mai ai stare și nu te strîngi și tu pe acasă ca oamenii? se tîngui Smaranda.

25 — D-apoi acu nu-s acasă, mamă? făcu Petre aspru.

— Ești, maică, dar stai mereu pe spini... Și, Doamne, groază mi-e să nu pățești ceva dacă te amesteci în toate, în loc să vezi de sărăcia noastră!

30 — Nu m-amestec eu, mamă, că nici n-am ce să m-amestec! mormăi flăcăul. Dar dacă mă cheamă oamenii trebuie să mă duc, c-ar fi rușine să stau.

— Ba nu-i rușine, dragul mamei! Că io-s văduvă și copiii ceilalți sînt mai micșori și numai în tine mi-i

nădejdea să ne mai înlesnim. Că destul mi te-au ținut acolo, la oaste, și eu am fost singurică să mă lupt...

— Apoi tocmai s-aude că iar ne cheamă pe toți la regimente din pricina...

5 — Doamne ferește și ne păzește și ne mîntuiește! se închină deodată femeia cuprinsă de spaimă.

— Dar pe aici încă n-a venit ordin că ne-ar fi spus primarul — urmă Petre. Acu ce-o fi o fi, nu-ți mai face grijă și supărare de pomană!

10 Și, după un răstimp, parcă să-și smulgă un cui din inimă, reluă înăbușit:

— Numai cucoana asta de n-ar mai sta pe aici că, nu știu, dînsa poartă toate relele... Baremi de s-ar duce cu Dumnezeu, să nu ne mai amărase!

15 Smaranda se înfurie brusc:

— Ducă-se pe pustii de cucoană, fire-ar a dracului!

*

Primarul Ion Pravilă intră în cîrciumă frecîndu-și mîinile mulțumit:

20 — Singur, Cristache, singur?... Uite-așa-mi place! Dă-mi repede un ciocănel că sînt grăbit!... Cîte am eu pe cap acuma, nici nu mai știu pe ce lume sînt!

— Vine, vine prefectul? întrebă Busuioc, servindu-l.

25 — De l-ar aduce Dumnezeu mai degrabă, să se mai potolească și oamenii! zise primarul dînd peste cap țuica dintr-o înghițitură.

— Apoi parcă s-au mai mulcomit, că stau pe-acasă

30 — murmură cîrciumarul cu părere de rău. Numai Spiridon mi-a ținut de urît pînă adineaori de l-am și dat afară...

— Ehei, băiete, liniștea asta nu-i a bună, ascultă-mă pe mine! făcu Pravilă misterios. Cîinele cînd mușcă nu mai latră!

— Ai simțit ceva, ai auzit ceva?

— Ce s-aud și ce să simt? Parcă oamenii când fac ceva spun? Ori știe cineva?... Începe unul și ceilalți ca oile, Cristache!

5 — Urâte timpuri, don primar!

— De, după nimereală!... Măcar de nu s-ar urîți mai rău!

Își aduse aminte că e grăbit și, pornind spre ușă, strigă cu glas schimbat, poruncitor:

10 — Ia vezi, Cristache, să fie ordine și la tine! De unde știi că nu-i vine domnului prefect să intre și să-ți facă o inspecție? Mai bine să fii pregătit!

— Să vie sănătos!... Dar nu cred că-i mai arde nimănui de inspecția cârciumilor. Sînt focuri mai
15 mari acuma!

3

Miercuri dimineața Titu Herdelea merse foarte devreme la *Drapelul* să comunice lui Roșu știrea despre
20 revolta rezerviștilor și uciderea ofițerilor, mai ales că nici în *Dimineața* n-o văzuse apărută.

— Cunos! zise secretarul cu superioritate. Știu și altele mai grozave. *Dimineața* a încercat s-o publice, dar a fost avertizată că va fi imediat confiscată toată
25 ediția și-a trebuit să renunțe. Știu, puiule. Eu să nu știu?

Se sculă de la biroul său acoperit de jurnale, luă pe tînărul Herdelea de mîină ca pe un școlar și-l duse la o hartă a României bătută cu piuneze pe un perete.

— Vezi tu potcoava asta, puiule? Îl dăscăli cu un glas
30 de corepetitor experimentat, urmărind cu arătătorul sinuozitățile graniței. O vezi, va să zică... Îți aduci

aminte, acum vreo zece zile, cînd am vorbit noi despre
tulburările țărănești, ce ți-am spus? Ei, am avut dreptate?... Iacă, d-aici au pornit, sus de tot, colțul
dinspre Bucovina, cu jidanii... Ș-a mers așa cîteva
5 zile și-a coborît mereu și mereu cu „jos jidanii” și „jos perciunii”. Îți aduci aminte, că și tu credeai că ar fi vorba numai de niște perciuni de jidani. Ș-acuma uitate coala a ajuns, în Teleorman! Vezi? Și se întinde vertiginos mai departe pîrjolul. Te asigur că în trei
10 patru zile va fi la Severin, adică va fi cuprins toată potcoava... Acuma au băgat-o pe mîinecă domnii cu „jos jidanii”. Acuma simt pe pielea lor că țăranul nu face deosebire între jidan și creștin cînd s-a ridicat să-și caute singur dreptate. Ba tocmai unde nu-s
15 jidani mișcările au început să ia un caracter mai sălbatic. În Moldova se pare că n-au fost omoruri și nu s-a vărsat sînge; pe cînd pe-aici mulți proprietari și arendași au fost măcelăriți de țărani revoltați.

Se așeză iarăși la birou. Din mormanul de ziare
20 numai capul i se vedea cu ochelarii care sticleau ca niște ochi monstruoși... Titu Herdelea a ascultat îngrozit, mai cu seamă de cînd i-a pomenit de Teleorman. Asta înseamnă că și Amara e în primejdie și deci Nadina despre care a vorbit aseară mereu la Gogu Ionescu...

25 — Domnule Roșu, te rog mult — zise deodată tînărul Herdelea — din Argeș ai vreo informație gravă?

— Încă nu — răspunse secretarul. Dar anevoie va fi ferit și Argeșul de potop, dacă bîntuie în Teleorman,
30 adică în vecini. Ei, ce vrei? Întrebași din cauza amicului tău? De, e periclitat foarte serios, deși nu se poate ști. Depinde mult și de capriciul soartei. În orice caz, fiindcă te interesează mai de aproape chestia, am să-ți dau o sursă de informație sigură și promptă.

Du-te la Ministerul de Interne, la directorul Modreanu... Spune-i că te-am trimis eu, din partea gazetei. La el se centralizează toate știrile acuma, cele oficiale, firește. Are o însărcinare specială. E un om simpatic și subțire, mare amator de reclamă. Ți spun detaliile astea ca să știi cum să-l iei...

Titu mulțumi mișcat. Era fericit că va putea servi și el pe Grigore Iuga îndeosebi, care l-a îmbrățișat atît de călduros de la prima întîlnire și nu s-a dezmințit deloc, apoi și pe Gogu Ionescu care, sărmanul, e atît de îngrijorat din pricina Nadinei...

Ușa directorului se întredeschise subit și în crăpătură apărură capul lui Deliceanu:

— Roșule, mai ai ceva?

— Nimic... Poate mai spre amiazi. Am să telefonez și viu să anunț! zise secretarul fără să ridice nasul din jurnale.

Cînd se închise ușa, Titu întrebă uimit:

— A și venit?

— Ehe! Chiar înaintea mea! rîse Roșu ironic. Ne clătinăm, ne clătinăm!

— Guvernul? făcu Herdelea.

— Și guvernul, și toată banda — urmă Roșu, ursuz ca de obicei. Ne ducem dracului cu toții azi-mîine...

— Cel puțin în opoziție vom putea lucra cu mai multă libertate! zîmbi naiv tînărul.

— De opoziție să nu te bucuri, amice, pentru că e cu mari primejdii pentru noi! mormăi secretarul apucîndu-se să-și frece nervos ochelarii, încît fără ei figura lui părea neputincioasă și mai acră. Văzuși ce armată de redactori, para-redactori și reporteri avem azi, toți mai mult sau mai puțin sinecuriști? Ei, mîine mă pot pomeni c-am rămas singur cu foarfecele astea,

dacă cumva nu voi fi dat și eu afară!... Asta-i gazeta de partid, tinere! Care poate, profită cît e la putere, pe urmă... Dar tu nu-ți face inimă rea, puiule! adăogă cînd își potrivea ochelarii după urechi și văzu cum s-a îngălbenit Herdelea. Tu mai ești asigurat cîteva luni, întîmplător. Pînă atunci ai vreme suficientă să te aranjezi...

Redacția apoi începu să se populeze. Fiecare nou sosit aducea cîte o veste, toate care de care mai rele. Că răscoala s-a întins în județul cutare, că țărani au ucis în cutare regiune atîția arendași sau moșieri, că armata s-a ciocnit într-un sat cu revoltații și au fost sute de morți și răniți de ambele părți, că în altă parte sătenii au alungat cu pietre un detașament de infanterie, că multe județe sînt complet izolate fiindcă țărani au tăiat firele telegrafice și telefonice, că o doamnă proprietăreasă surprinsă de răsculați a fost dezbrăcată în pielea goală și purtată așa prin mai multe comune, că ministrul de război e idiot pentru că trimite trupele recrutate din cutare ținut să reprime dezordinile tocmai în ținutul respectiv încît soldații ar trebui să tragă în părinții și frații lor proprii, că astfel un caporal, după ce a împușcat pe tatăl său, care se afla printre țărani răzvrățiți, a cerut voie căpitanului să-l înmormînteze și a fost decorat și citat pe ordinea de zi a întregii armate, că în anume orașele s-au format gărzi naționale pentru a se apăra de eventuale atacuri ale bandelor de țărani dobitociți, că la marginea județului Ilfov azi-noapte o patrulă de cavalerie de-abia a putut împrăștia o ceată de cîteva mii de țărani pornită asupra Bucureștilor...

Pe la unsprezece intră grav, ca un ministru fără portofoliu, Antimiu, reporterul gras cu blana soioasă și căciulița de lutru fals, mai asudat ca alte dăți, căci

afară bătea soarele, și dînd mîna plictisit cu cîțiva; șoptind „bonjur, monșer“, se prăvăli pe un scaun liber de lîngă Roșu. Intrarea lui, ca unul ce culegea informații politice din izvoare înalte, potoli zelul limbuților gălă-
5 gioși. Observînd că tace ca să-și dea mai mare importanță, Roșu îl întrebă ironic dar și curios:

— Ai adus ceva, Antimiule?

— Ceva foarte important, nene Roșule! exclamă reporterul patetic. Din nenorocire nu pentru noi, cu
10 toate că pe noi ne privește de aproape, fiindcă e soarta noastră la mijloc...

— Spune, frate, nu mai face literatură! îl întrerupse enervat secretarul.

— Ei bine, guvernul e căzut! zise reporterul, păstrînd mereu un accent de durere în glas. Cel mult mîine
15 seară avem guvern nou!

Pe urmă povesti celor doritori de amănunte că primul ministru a avut adineaori o audiență la rege în care i-a raportat că tulburările agrare au luat proporții
20 atît de grave încît e nevoie de o urgentă și energică expediție de represiune. I-a arătat cu dovezi, că nu s-ar mai putea conta deplin pe armata noastră pentru asemenea însărcinare tragică și l-a rugat să facă apel la concursul armatei austriace, adăogînd că aceasta ar fi
25 singura salvare și că altfel țara este amenințată de o complectă distrugere. Regele însă a refuzat net să recurgă la amestec străin pentru pacificarea unor dezordini interioare și a cerut primului ministru o soluție potrivită împrejurărilor și demnității țării. Neavînd altă
30 soluție, și din cauza opoziției care nu e dispusă să-i dea concurs nici chiar în situația actuală, primul ministru a oferit regelui demisia cabinetului. Demisia s-a primit în principiu, dar nu se va anunța pînă ce se va stabili succesiunea, ca să nu se sporească haosul. Pentru că

guvernul viitor ar putea să aibă nevoie de anume legi urgente, trebuie să i se asigure deocamdată colaborarea actualului parlament, ceea ce ar mai avea și înfățișarea unei uniuni naționale în fața gravității împrejurărilor
5 și ar înlesni luarea de măsuri severe. Șeful guvernului și al partidului trebuie deci să se consulte cu prietenii săi și să raporteze din nou regelui. Dar acestea nu mai sînt decît] formalități care] se vor împlini foarte repede.

— Va să zică crunta opoziție? zise Roșu cu un surîs acru. Ia stai, să vedem dacă Deliceanu e în
10 curent...

Trecu în cabinetul directorului. Peste cîteva clipe Deliceanu se ivi în prag, cu fața puțin aprinsă, strigînd:

— Ce tot spui, Antimiule?... Ia vino-ncoace!

— Șefule, ne-am curățat! zise reporterul iarăși patetic, dispărînd în camera lui Deliceanu cu pași lega-
15 nați de năduf.

Titu Herdelea se strecură afară. Roșu îi vîrîse un cuțit în suflet. De unde își închipuisese că, muncind conștiincios, are asigurată o lefșoară din care să trăiască, azi iată-l iar ca frunza pe apă. Trebuie să se lămu-
20 rească mai bine cu Roșu în chestia asta, ca să nu se pomenească pe drumuri.

Deocamdată căuta să nu se lase copleșit de gîndurile negre. Răul te chinuiește destul cînd a sosit, de ce să-i înmulțești efectele suferind și în așteptarea sosirii lui. Fiind aproape de amiază, se îndreptă spre Ministerul de Interne să găsească pe Modreanu. Trebui să aștepte împreună cu alți gazetari, veniți de asemenea după
25 noutăți. Directorul lucra cu ministrul, comunicîndu-i probabil tocmai dosarul telegramelor și rapoartelor primite în cursul nopții și al dimineții. În sfîrșit sosi

afabil, surizător și sclivisit, zicînd dulce ca o cucoană întîrziată la întîlnire:

— Domnilor, dragii mei, scuzați-mă... Ministrul!... Timpuri grele, domnilor!... Numai un minut să lichidez dosarul ăsta și sînt al d-voastră!

Sunase. Un funcționar bătrîn și necăjit la față luă dosarul roșu, îl încuie într-un sertar și-i dădu cheia. În răstimp Modreanu trecuse în mijlocul ziariștilor și le spuse cîteva noutăți răsuflete. Ca să le șteargă decepția, adăogă că după-amiazi la cinci are să le comunice lor ce-i va mai sosi, chiar înaintea ministrului.

Ziariștii se retraseră cu gălăgia cuvenită. Titu Herdelea rămase singur, la urmă, se prezintă și întrebă în particular dacă are cumva vreo informație din Argeș, arătîndu-i că se interesează din pricina lui Grigore Iuga.

— A, domnul Iuga? exclamă Modreanu aranjîndu-și cravata la gît. Mi se pare c-am avut plăcerea să-l cunosc odată în tren... Cum nu, domnule Herdelea, bucuros, vino oricînd și-ți stau la dispoziție. Pînă acuma însă poți asigura pe prietenul d-tale că în Argeș e liniște!

Titu Herdelea coborî scara ca și cînd ar fi aflat știrea cea mai senzațională, zicîndu-și mulțumit:

— Trebuie să fiu și eu recunoscător măcar cît pot, că nu se știe ce aduce ziua de mîine!

4

Era plină de țărani și curtea primăriei, și ulița. Așteptau de vreun ceas și prefectul nu sosea. Primarul Pravilă, zelos și înfrigurat, zorise lumea să se adune parc-ar fi izbucnit pîrjolul.

— Nu-i nimic, băieți! zicea dînsul cînd unuia, cînd altuia, prietenos și ca o scuză. Noi s-așteptăm pe domnul perfect, nu domnul prefect pe noi, c-așa-i omenia!

Țăranii așteptau cu răbdarea tradițională fiindcă timpul n-are preț decît în toiul muncilor. Și așteptînd gurile se osteneau. Unii spuneau că prefectul vine să împartă pămînturi că tot așa s-a întîmplat și într-alt județ și s-au liniștit creștinii și s-au apucat de lucru. Alături însă alții vorbeau domol despre ce-au făcut oamenii în Teleorman, cum s-au sculat cu mic cu mare, cum au izgonit pe toți boierii și au ajuns ei stăpîni pe toate.

— Altfel de oameni sînt pe acolo — mormăi un glas amărît. Nu ca noi! Acolo oamenii au și pămînt și nici nu-s flămînzi și nevoiași ca pe aici!

— Apoi norocul numai de cei îndrăzneți se ține, nu de neputincioșii cu inima-n izmene!

— Numai noi parcă avem terci în loc de sînge!

— Binișor, binișor, băieți!

Plutonierul Boiangiu, în uliță, cu ochii în direcția de unde trebuiau să sosească boierii (dealtfel un jandarm, postat în dreptul cîrciumii lui Busuioc, la încrucișarea drumurilor, avea ordin să vie în pas alergător să anunțe din vreme apropierea), tăifăsuia cu țăranii dimprejurul lui, aruncînd și cîte o glumă care stîrnea negreșit mari hohote, dar păstrînd totuși demnitatea cuvenită. Un țăran își îngădui chiar să-l întrebă cu gravitate:

— Oare, don plutonier, ne dă pămînt ori nu ne dă? Că d-ta trebuie să știi și, Doamne, bine ne-ar mai prinde, don plutonier, de ne-ar da!

— Crezi că mie nu mi-ar prinde bine, băiete? zise Boiangiu. Aolică!... Ori voi credeți că și eu am moșii ca boierul Miron?... Sabia și pușca și lefșoara, fraților, asta mi-e moșia!

— Și ce mai pică pe de lături, don șef! complectă un mucalit..

Țăranii porniră pe rîsete. Plutonierul se supără:

— Apoi vezi, măi, că sînteți porci?... Care-i ăla, să-l văd și să-l cunosc!... Așa sînteți, măi, fără rușine și fără obraz și vă mai mirați cînd luați la ceafă ce vi se cuvine!... Ieși, măi, ăl cu nerușinarea!

— Iartă-l, don șef, c-a glumit și el ca prostul...

— Apoi tocmai, să-i dau și eu o glumă...

Dar sosi într-un suflet jandarmul și raportă că trăsura cu domnii tocmai a cotit spre curtea lui Miron Iuga. Între țărani știrea provocă o mișcare. Primarul, care se apropiase să afle ce-a spus ștafeta, se crezu obligat să explice că nici nu se putea să nu treacă prefectul pe la boierul bătrîn cu care e vechi prieten. Lămuri-rea nu curmă agitația, ci mai mult o spori: ce-o fi punînd la cale prefectul cu boierul Miron?

Peste un sfert de oră trăsura greoaie și voluminoasă a prefecturii oprea în mijlocul țăranilor. Lîngă prefectul Boerescu ședea în fund Miron Iuga, iar pe scăunel, în fața lor, căpitanul de jandarmi Tiberiu Corbuleanu, cu o mustață țănoșă pe o figură brună lătăreață.

— Noroc, băieți, bine v-am găsit! strigă Boerescu coborînd tacticos.

— Trăiți, domle prefect! răspunse Ion Pravilă supus, îndesîndu-se să dea o mîna de ajutor, în vreme ce Boiangiu stătea țeapăn cu dreapta la cozorocul chipiului.

— Tu ești primarul? întrebă prefectul văzîndu-l. Da, te cunosc!... Ei, liniște pe aici, ai?... Ordine?

— Toate bune, domnule prefect! declară primarul dulce, subliniindu-și convingerea cu o înflorire de zîmbet nehotărît pe față.

— Așa-mi place, băieți, bravo! strigă prefectul Boerescu rotindu-și privirea peste țăranii care se uitau la dînsul și la trăsura tăcuți, cu căciulile-n cap. Să fiți

cuminți și pașnici, oameni buni, cum trebuie să fie românul!

Coborîse și Miron Iuga. Prefectul îl luă de braț și intrară împreună în curtea primăriei. Căpitanul rămase puțin în urmă, ascultînd raportul plutonierului cu aprobări din cap... Apoi se opriră toți în dreptul ușii cancelariei. În jurul lor țăranii se îmbulzeau. Rămase liber numai un mic cerc dinaintea prefectului care examina parcă înfățișarea oamenilor și mai cu seamă privirile lor. Se silea să zîmbească și să pară prietenos și binevoitor, deși se simțea obosit rău, fiind a doua zi de cînd se afla pe drum, în turneul de constatări, observație și îmbărbătare. Mai mult decît oboseala îl supăra și aproape îl jicnea atitudinea țăranilor, pretutindeni prea puțin cuviincioasă și uneori chiar provocatoare. Se obișnuise să fie primit, în cursul inspecțiilor, cu izbucniri de „trăiți” și voie bună, și numai pe urmă să vie plîngerile și reclamațiile. Acuma sătenii îl întîmpinaseră peste tot cu tăcere și cu ochi încruntați și bănuitori. Dacă n-ar fi fost ambiția lui de a-și feri județul de tulburările ce bîntuiau aiurea, n-ar fi tolerat obrăznicile acestea. Își rezerva în sine să-i învețe omenie mai tîrziu, după ce se va restabili ordinea în țară. Se credea cel mai destoinic prefect și spunea cu mîndrie că primul județ din România, în ordine alfabetică, e condus de primul prefect, în ordine calitativă. Faptul că județele vecine erau cuprinse de valul răzvrătirii, iar într-al lui nu se semnalase încă nici-un incident, îl considera ca o dovadă a excelentelor metode administrative aplicate de dînsul. A întreprins turneul de inspecție de acuma convins profund că țăranii, văzîndu-l și ascultîndu-l, vor fi atît de sugestionați de autoritatea lui încît, chiar de-ar fi avut gînduri rebele, vor continua a fi cuminți și a păstra ordinea. Cînd a plecat din Pitești a spus

căpitanului Corbuleanu, care socotea imprudentă călătoria prin sate în asemenea zile de surescitare, că el stă sau cade cu deviza lui, iar deviza, citită undeva de curînd și adoptată, era: pumn de oțel în mănuși de catifea. Cu atît mai mult ținea să-și puie în evidență calitățile de gospodar județean eminent, cu cît ministrul ezitase să-l numească și marcase oarecare preferințe pentru un avocat care mai ocupase demnitatea de prefect în guvernarea trecută. A trebuit să puie piciorul în prag, adică să intervie direct și prin anume prieteni influenți de la București, ca să frîngă rezistența ministrului.

— Încă o dată, băieți, bine v-am găsit! repetă Boerescu cu glas puternic de întrunire publică.

Făcu o mică pauză, așteptînd vreun răspuns de mulțumire, cum se obișnuiește. Oamenii tăceau. Numai cîțiva în uliță se mai zbăteau să se apropie, bombănind și chicotind. Prefectul nu-și pierdu cumpătul. În clipa cînd vru să continue, primarul răzni energic:

— Oameni buni, faceți tăcere!... Tăcere!... S-auzim pe domnul prefect!

Boerescu ținu apoi o cuvîntare patriotică. Își umfla glasul, gesticula, se roșea. În gura lui, cu cîțiva dinți de aur și alții falși, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gîlgăiau ca niște bășici goale, care pocnesc inutil într-un bîlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate. Între multiplele calități politice ce-și atribuia prefectul era și aceea de neîntrecut orator poporan. Avea convingerea mare că verbul său fierbinte merge totdeauna drept în inima țaranului și o modelează după intențiile lui. Jongla și acum cu frazele și cuvintele irezistibile: „opinca e talpa țării“, „munca voastră sfîntă“, „țaranul român cuminte și harnic“, „regele și guvernul vă poartă de grijă“, „aveți

încredere în cîrmuitorii țării“, „iubirea patriei“, „interesul țării cere liniște și ordine, fraților“, „românul nu pierde“... Țăranii ascultau și-l priveau nemișcați, cu ochi ca de sticlă. Sutele de fețe cu aceeași expresie păreau a fi ale aceluiași cap, cu aceleași gînduri și simțiri, un singur și același om în infinite exemplare, ca un produs în mare al unei uzine uriașe. Imobilitatea și tăcerea lor îndărătnică l-au supărat și l-au cam speriat cînd le-a observat înțîia oară în primul sat, încît de-abia a avut puterea să continue risipa de însuflețire oratorică...

Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El disprețuia mijloacele acestea de-a încurca pe săteni cu apă chioară bătută-n piuă. Țaranului nu-i trebuiesc discursuri, ci sfaturi sau porunci. El atrăsese atenția lui Boerescu să nu piardă vremea cu vorbe și mai bine, printr-o consultare limpede și sinceră, să caute a afla nevoile și dorințele oamenilor, din care să vadă ce se poate satisface și ce nu, iar promisiunile să nu rămînă în vînt ci să se transforme imediat în fapte. Prefectul n-a vrut, în ruptul capului, să renunțe la cuvîntarea lui pe motiv că pretutindeni a ținut-o și a fost ascultată cu evlavie, o cuvîntare inteligentă (ca a lui, firește) fiind cea mai bună introducere pentru îndulcirea spiritelor și descoperirea adevăratelor stări. Văzînd efectul vorbăriei pe care numai căpitanul, plutonierul și primarul o gustau cu entuziasmul subaltern obligator, bătrînul Miron se simțea rușinat și aproape umilit în fața țaranilor.

În sfîrșit, după vreo jumătate de ceas, prefectul Boerescu își termină discursul, în loc de perorație, cu un îndemn vibrant:

— Așa, copii!... Ș-acuma să-mi dați îndată o dovadă că sînteți buni români și cetățeni vrednici! Vă cer

dovada aceasta eu, părintele vostru și al județului nostru scump! Ei bine, dacă vreți să-mi arătați că sînteți cumiți și cinstiți și muncitori, cum știu că sînteți, atunci să nu mai ascultați vorbele ce vi le spun răuvoitorii și nici zvonurile urite, ci să vă întoarceți degrabă la plugurile voastre, la munca voastră cea frumoasă care e temelie țării! A dat Dumnezeu vreme bună, pămîntul cere munca și sudoarea voastră ca să rodească mai îmbelșugat spre binele vostru și al scumpei noastre țărișoare!... Ați auzit, copii? M-ați înțeles voi bine, copii?... Faceți voi cum v-am învățat eu, ori nu vreți să faceți?

Ultimele cuvinte stîrniră un zgomot nehotărît. Din diferite părți ale mulțimii se porniră glasuri:

— Nu putem, cucoane!... N-avem pămînt!... Pe ce să muncim?

Prefectul, auzind glasurile și considerîndu-le drept efectul discursului său potolitor de spirite, aruncă o privire semnificativă spre Miron Iuga, apoi strigă:

— De ce nu puteți, copii?... Spuneți drept și pe față, ca să știm!

Mai multe glasuri răspunseră mai hotărît:

— N-avem pămînt!... Ne trebuie pămînt!... Fără pămînt nu mai muncim!

Boerescu luă o mutră de învățător indulgent care dojenește niște copii nepricepuți:

— Cum se poate, oamenii lui Dumnezeu, să-mi spuneți mie prăpăstii d-astea?... Că n-aveți pămînt!... N-a vrut dumnealui, domnul Iuga, să vă dea pămînt? Ori ceilalți boieri?... Nu v-au dat dumnealor totdeauna? Din moși-strămoși? Că doar cu voi și-au muncit moșiile, măi oameni, nu cu străinii!

Toader Strîmbu se întinse în vîrfurile picioarelor rîcnind:

— Cum a fost nu mai putem, domle prefect, că ni-e munca în zadar și ne omoară sărăcia!

— Adică vreți alte învoieli? zise Boerescu candid. Apoi stați, măi băieți, că...

— Nu mai vrem învoieli!... Să ne dea nouă pămîntul că noi îl muncim! îl întrerupseră alții gălăgios.

Atunci Miron Iuga, nemulțumit de întorsătura ce o ia consfătuirea aceasta, făcu semn cu mîna că vrea să spuie și el ceva. Țăranii făcură liniște. Boierul cel bătrîn era pentru ei adevăratul stăpîn respectat, al cărui cuvînt trebuie totdeauna ascultat cu sfințenie.

— Cum vine asta, măi care strigați? întrebă bătrînul Iuga cuprinzînd cu o privire toată mulțimea. Pămîntul meu să vi-l dau vouă?... Adică drept răsplată pentru că eu și tatăl meu și bunicul meu v-am primit pe moșiile noastre pe voi și pe părinții și pe bunicii voștri și v-am dat de lucru ca să puteți trăi și am împărțit cu voi cele bune și cele rele, acum ați vrea să ne scoateți de tot de pe moșia ce ne-a mai rămas și din casele noastre, să ne alungați ca pe niște venetici?... Unde ați mai pomenit voi dreptate de asta, măi creștini?... Dar tu, Toadere, că te văd cu gura mai mare, tu împarți averea ta cu alții? Ia spune pe șleau, să te auzim!

Cei ce erau mai aproape întoarseră capetele rîzînd spre Toader Strîmbu care însă răspunse dîr:

— Eu aș împărți, cucoane, dacă aș avea ce, dar n-am!

— Cum n-ai, băiete? insistă Miron. Dar casă n-ai și petecul de pămînt pe care-i casa nu-i al tău?

— Se surpă casa pe noi, cucoane — făcu Toader cu același glas.

— Va să zică, fiindcă se surpă, n-o împarți! continuă bătrînul boier. Iar eu sau altul, fiindcă ne-am învrednicit de n-am lăsat-o pe a noastră să se surpe, noi s-o împărțim cu tine? Parcă așa zici tu că ar veni
5 socoteala?... Apoi socoteala asta e strîmbă, măi oameni! Cine v-a învățat și v-a sucit mințile rău a făcut că iată v-ați pierdut cumpătul și umblați după potcoave de cai morți în loc să vă vedeți de treburi ca oamenii cumsecade. Și cine vă întărită să stăruieți în purtările
10 astea își bate joc de voi, să știți! Eu nu v-am mințit niciodată și nici nu v-am ademenit. Mie-mi place dreptatea și omenia. N-ați fost mulțumiți cu învoielile trecute? Puteam sta de vorbă și dacă aș fi văzut că dreptatea e de partea voastră, le-am fi schimbat.
15 Dar nu cu amenințare, ci cu vorbă bună, omenească. De amenințări mie nu mi-e frică și nu mă plec înaintea amenințărilor de oriunde ar veni. Cine are dreptate n-are de ce să amenințe, fiindcă dreptatea iese totdeauna singură deasupra. Cu strîmbătatea treci gîrla
20 cîteodată, dar în rîu te îneci cu siguranță, pe cînd cu dreptatea treci și marea. Așa să știți, măi oameni! Și vi-o spun și pentru că-s bătrîn, și pentru că am pățit multe în viață și m-am izbit de multe. Băgați-vă mințile-n cap, potoliți-vă că numai așa
25 puteți trăi!

Din șovăirea tăcerii următoare numai peste cîteva clipe se desprinsese, ca un suspin al tuturor, cuvîntul plîngăreț și umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rînduri:

30 — Decît așa trai tot mai bună o fi moartea! Glasul lui încurajă altele, cînd ici, cînd colo:

— Mai bine omorîți-ne, să scăpați de noi!

— Ori că mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!

— Baremi dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ținem zilele!

5 — Nici așa nu-i drept ca unii să pleznească de prea sătui, iar altora să li se usuze mațele de nemîncare!

Prefectului i se păru favorabilă evoluția atmosferei. Cînd omul furios începe să discute e semn că a ajuns pe calea cumințirii. Începu deci din nou și mai băbește să explice oamenilor că a venit pentru împăciuire,
10 căci pacea cea mai rea tot e mai bună ca bătaia cea mai vitejească. Ba a adus și pe domnul Iuga în mijlocul lor tocmai ca să se ajungă mai repede și mai sigur la o pace frumoasă.

— Apoi cu dumnealui ne-om învoi noi, domnule
15 prefect — vorbi Lupu Chirițoiu, ieșind în fața boierilor ca și cînd s-ar fi simțit dator, ca cel mai bătrîn, să dea lămuriri depline. Dar acu dacă a venit răzmerița, oamenii vor s-apuce și ei nițel pămînt, că n-au mai deloc, cum apucă toți pe unde trece focul. Drept și cinstit
20 este ce-a spus boierul nostru, domnule prefect, că nu se cade să rîvnești la moșia omului care o muncește și se trudește cu ea ca și noi și o are din moși-strămoși. Nici nu cred că rîvnește nimeni dintre oamenii ăștia de treabă la averea boierului Miron, că doar cu dumnea-
25 lui trăim și ne ajutam. Dar sînt moșii destule pe care boierii le-au lepădat și le țin alții numai ca să stoarcă bani din ele și să-și bată joc de munca noastră. Oamenii nu-s răi și stau liniștiți, numai să le dați pămînt, că fără pămînt nu pot trăi! Iacă, v-am spus eu ce vrea
30 satul că dacă vorbesc toți deodată nu-i chip de înțelegere!

Din toate părțile țărani izbucniră în aprobări gălăgioase, toate cuprinzînd cuvîntul „pămînt“, încît

glasul mulțimii părea un cor în multe voci repetind nesfârșit același refren:

— Pământ!... Pământ!... Pământ!

5 Prefectul Boerescu se zăpăci puțin și dădu în altă polologhie de explicații: că el înțelege dragostea și nevoia lor de pământ, că doar și dînsul e proprietar și iubește ogorul strămoșesc, dar ce doresc oamenii nu se poate împlini pe dată și cu japca; sîntem o țară cu legi și trebuie să ne purtăm după ele. Să aibă răbdare
10 și să stea liniștiți, fiindcă el, cum sosește la Pitești, va raporta guvernului, și guvernul, înțelept și cu grijă pentru necazurile sătenilor, va face legile care trebuiesc și va împărți pământ celor ce au fost cuminți și pașnici... Promisiunea mincinoasă era o inspirație a momentului.
15 Nu-i venise în minte s-o facă și în celelalte sate pe unde a umblat și-i părea rău. Interesul ordinei și siguranței în țară nu numai scuză, dar chiar obligă la asemenea pioase mijloace de persuasiune. Cînd se va restabili pacea, nu-și va mai aduce aminte nimeni de niște vorbe aruncate în vînt, sau cel mult va fi elogiată istețimea
20 lui de a trata pe copiii mari, ce sunt țăranii, cu vorbele potrivite pentru copii.

Dar țăranii întrerupeau făgăduielile prefectului cu glume și cu rîsete. Unul strigă ascuțit că s-au săturat
25 de vorbe, altul adăogă că boierii numai cu minciuni i-au ținut, iar un al treilea că boierul, cum deschide gura, iese minciuna. Miron Iuga se înăbușea în mijlocul ploii de necuvințe. Prefectul însuși roși încurcat, neștiind ce să mai facă. Primarul, observînd că se
30 îngroașe glumele, strigă deodată energic:

— Ia mai lăsați gura, băieți, lăsați gura!

Luca Talabă, aproape de ei, răspunse primarului:

— Ba mai bine să spuie tot, să știe și dumnealor ce-i doare pe oameni!

Totuși țăranii făcură iar tăcere, încît Boerescu, socotind că n-a fost destul de înțeleș, încercă din nou să-i momească cu promisiuni.

5 Nici n-apucă însă acuma să deschidă gura, că Ștefan Mogoș îi reteză vorba:

— Am fost batjocoriți destul și mai rău ca vitele!

Și apoi Nicolae Dragoș morocănos:

— Pe frate-meu cum l-ați batjocorit de l-ați închis fără nici o vină?

10 Bătrînul Dragoș, mai potolit și respectos, spuse de asemenea:

— Mare nedreptate, domle prefect! A rămas și satul fără învățător!

15 În vreme ce alți oameni strigau și zvîrleau mereu vorba „batjocură”, prefectul nedumerit se plecă spre primar să afle despre cine e vorba, iar înțelegînd, făcu repede:

— Stați, stați!... Să ne înțelegem, copii!... Cazul învățătorului Dragoș nu e în mîna mea și nici nu depinde de mine. E în cercetarea justiției și deci...

Fiindcă zgomotul stăruia, Boerescu continuă mai tare:

— Cu toate astea am să rog pe domnul procuror să-i dea drumul imediat și să-l cerceteze în libertate. Ați auzit?... Sînteți mulțumiți, oameni buni?

25 Nicolae Dragoș mîrși ceva, dar cum vorbeau mulți deodată și tot strigînd de-a valma, nu i se auzi glasul, ci i se vedeau numai dinții, albi și puternici ca niște colți de cîine care mușcă. Din gălăgia tot mai aprinsă se deosebiră apoi îndemnuri către Pavel Tunsu să iasă înaintea prefectului, să ceară despăgubiri pentru
30 bătaia și durerile copilului. Pavel se lupta să străbată prin înghesuială, ajutat de glasuri silitoare:

— Du-te, Pavele, ce ți-e frică? Lăsați-l, măi creștini, să treacă omul că are jalbă!...

Ajuns în cele din urmă în fața boierilor, Pavel Tunsu expuse cu nutră amărită și glas plîns pățania copilașului său și reclamă bani pentru batjocura îndurată. Diversiunile acestea erau pe placul prefectului, care socotea că, oferindu-le satisfacție în lucrurile mici, vor da uitării nebuniile cele mari. Puse lui Pavel diferite întrebări, îl compătimi și porunci primarului să facă îndată o anchetă oficială, să înregistreze plîngerea omului și justele lui pretenții, ca pe urmă el, prefectul, să poată obliga pe domnii automobiliști la plata cuvenitelor despăgubiri și în același timp să-i pedepsească după lege. Declarația, făcută cu o gravitate solemnă, stîrni într-adevăr mulțumiri, care se exprimau într-o mișcare de ușurare și în mulcomirea glasurilor.

De cum a apărut Pavel Tunsu cu plîngerea, Petre Petre prinse a se neliniști, a se roși și a mormăi. Se vîrîse dintru început în față, unde erau frunțașii satului. Stătea chiar alături de plutonierul Boiangiu. A ascultat cuminte și respectuos toate frazele prefectului și mai cu sfîințenie pe ale bătrînului Iuga, ba de cîteva ori, cînd unii oameni prea strigau, Petre s-a uitat urît spre dînșii parcă i-ar fi dojenit. S-a schimbat însă la față cum a auzit de cucoana cu automobilul, mînia copleșindu-l ca o flacără arzătoare. Se stăpînea și stăpînirea mai mult îl durea. Apoi cînd prefectul a pomenit despre domnii automobiliști, Petre a izbucnit, aproape fără voia lui, parc-ar fi vrut să-mpiedece o nedreptate, cu o voce aspră, răgușită și cu o văpaie în ochi:

— Numai cucoana e de vină, domnule prefect, c-a venit aci, peste noi, să ne zgîndăre necazurile!

Intervenția și mai cu seamă înfățișarea lui pătimasă păru tuturor atît de insolentă, că provocă indignare. Miron Iuga îi aruncă o privire de dispreț, căpitanul de jandarmi își mușcă buzele strivind o înjură-

tură, iar Boerescu îl apostrofă nervos:

— Ce vrei tu, băiete, ce?

Pe Petre întrebarea parcă l-ar fi palmuit. Adică același prefect, care a ascultat strigătele și batjocurile celorlalți, numai pe el îl bruftuluiește, ca și cînd el ar fi cel mai ticălos om din sat, tocmai el care... Răspunse încruntat, în glas cu zvîcniri bolovănoase:

— De ce-a mai venit cucoana aci? De ce ne batjocorește cucoana?... Nouă nu ne trebuie, să se ducă de unde-a venit, la ciocoi ei, și să ne lase pe noi în pace, să nu ne chinuiască și să nu schilodească copiii oamenilor, că noi nu i-am făcut nici un rău, și nici să nu creadă că moșia are s-o înstrăineze, că...

Izbucnirea aceasta totuși nu găsi răsunet decît la o parte din oameni, ceilalți întorcînd doar capetele spre dînsul cu o uimire binevoitoare. Plutonierul Boiangiu însă, închipuindu-și că s-a aprins și vorbește urît fără să-și dea seama, încît mai tîrziu are să-i pară rău că s-a făcut de rîs, ridică deodată mîna și-i acoperi gura cu palma ca unui copil nepriceput. Gestul jandarmului scoase cu totul din minți pe Petre, care-l socotea ca o nouă înjosire a lui în fața satului. Respinse violent mîna plutonierului, se smuci înapoi peste oamenii din dosul lui, răcnind furios:

— Ia mîna de pe mine!... De ce pui mîna pe mine?... Ce-s eu, sluga ta, să pui mîna pe mine?... De ce-ai pus mîna pe mine?

Mulțimea de țărani fu pătrunsă brusc de un fior, parcă răcnetele lui Petre i-ar fi răscolit toate durerile. Înainte ca lumea să se dezmeticească și să pornească pe făgașul deschis de feciorul Smarandei, primarul Ion Pravilă sări la dînsul și-i zise prietenos dar și

poruncitor, găsind tocmai glasul potrivit împrejurării:

— Taci, băiete, că n-a pus nimeni mîna pe tine și nici nu te-a batjocorit! Taci și mai bine du-te și-ți vezi de treabă și nu strica adunarea creștinilor!

5 Serafim Mogoș și Nicolae Dragoș, dintre cei mai de aproape, precum și alți cîțiva mai dinspre uliță mormăiră ca într-un glas:

— Să nu mai puie mîna pe dînsul!... De ce-a pus mîna?

10 Primarul, profitînd de amestecul lor, continuă cu aceeași energie:

— Hai, Serafime și tu, Nicule, haideți, luați-l voi și duceți-l să se răcorească!... Hai, hai, nu stați!

15 Sugestionat parcă de stăruința primarului, Petre își croi drum spre uliță, urmat de cei doi și apoi ici-colo de alții. Depărtîndu-se însă, striga mereu aceleași cuvinte, parcă limba i s-ar fi răsucit astfel, încît altceva să nu mai poată rosti:

20 — De ce pune mîna pe mine, că nu-s batjocura nimănui... De ce pune mîna?...

În timp ce Petre cu ai lui ajungea în uliță, Ion Pravilă spuse prefectului, tot cu glas tare, să audă și oamenii, că băiatul cine știe ce are ori i s-o fi năzărit, că altfel e foarte de treabă și așezat, și harnic, fruntea 25 flăcăilor, dar nevoile mai sulesc mintea multora și-i înfierbîntă cînd nici cu gîndul n-ai gîndi. Numai căpitanul Corbuleanu îngălbenise și-și mușca buzele într-o enervare de frică și nehotărîre; el crezuse că răcnetele flăcăului vor dezlănțui pe loc răzmerița, 30 dacă cumva n-o fi chiar semnalul dinainte stabilit de țărani conspiratori.

Prefectul, după ce se potoli incidentul, își zise în sine că și-a făcut datoria și poate să plece mai departe, să pacifice și alte sate pînă diseară. Ca să încheie vizita

cu mai multă solemnitate, se crezu obligat să le mai tragă un mic discurs cu „iubita noastră patrie“, „țărișoara noastră scumpă“, „regele venerat“, „datoria cetățenească“, „guvernul vă poartă de grijă“, sfîrșind 5 jovial și mulțumit:

— Și acuma rămîneți sănătoși copii!... Eu am încredere în voi, precum și voi să aveți încredere în mine! Așa, copii!... Liniște, ordine și muncă!... Așa!... Aidem, căpitane!... Noroc și sănătate!

10 Țăranii năvăliră afară din curtea primăriei. Boerescu vru să conducă pe Iuga pînă acasă. Bătrînul refuză. Își luară rămas bun, îmbrățișîndu-se. Prefectul se urcă în trăsură cu căpitanul. Ei porniră în stînga, spre Lespezi. Miron Iuga în dreapta, pe jos, singur.

15 — Ți-a plăcut, căpitane, cum i-am liniștit și aici? zise prefectul Boerescu cînd se mai depărtară.

— Aveți mare curaj și multă experiență, domnule prefect! răspunse cu admirație căpitanul Corbuleanu, gîndindu-se în sine că liniștirile acestea mai mult 20 încurajează pe țărani la dezordini.

Miron Iuga mergea pe mijlocul uliții, examinînd în trecere casele și ogrăzile, parcă de mult nu le-ar mai fi văzut, și regretînd că a consimțit să vie cu idiotul de Boerescu care își închipuie că cu palavrele lui poate 25 să influențeze pe oamenii cu sufletele tulburate de toate vînturile demagogiei orășenești.

În urma lui, la cîțiva pași, veneau primarul cu plutonierul, înconjurați de țărani, vorbind între ei încetîșor 30 parcă să nu supere pe boierul lor care, cum mergea acuma în fruntea mulțimii, părea păstorul urmat de turma lui.

La cîrciuma lui Busuioc era gălăgie și veselie. Din prag, cîrciumarul salută cu mare plăcere. După ce

trecu bătrînul Iuga, zgomotul, care încetase o clipă, reîncepu. Se auzea limpede glasul lui Petre:

— De ce să puie mîna pe mine?

5

5 Oricît se silea avocatul Stavrat să-și uite spaima și să fie numai amabil și curtenitor, îi era peste putință. Își zicea că ar da dovadă de mare nesimțire și cinism dacă, în împrejurările acestea, cînd toate primejdiile roiesc în aer gata să se abată asupra lui, s-ar mai putea
10 gîndi la aventuri amoroase. Dealtfel acuma toată „curtea” lui îi apărea sie însuși mai mult ridicolă decît pasionată. Parcă ar fi înțeles subit că e om bătrîn și nu-i șade bine să dea tîrcoale unei cucoane tinere și mondene ca Nadina, care n-are ce găsi la dînsul,
15 dacă vrea iubire, și care, tolerîndu-i totuși oftările, cel mult se amuză pe socoteala lui.

Nadina era veselă, ciripea, umbla de ici-colo să se intereseze de masă și mereu zicea avocatului:

— Credeam că ai să-mi fii un tovarăș agreabil,
20 să rîzi, să-mi faci curte sau baremi să-mi spui anecdote, în sfîrșit să petrecem aici cîteva zile simpatice... Cînd colo, ești un ursuz și un fricos capabil să-mi strici toată dispoziția!

Stavrat răspundea printr-un surîs amar prin care
25 parcă voia să-și demonstreze fără vorbe că numai neînțelegerea situației o poate face să privească lucrurile cu atîta ușurință și să gîndească la petreceri...

După-masă însă, compunîndu-și o figură funerară, o rugă să-l asculte cîteva minute cu atenție și seriozitate, și apoi adunîndu-și toate darurile de persuasiune,
30 îi explică amănunțit și elocvent că a mai rămînea aici,

în mijlocul țărănimii agitate și gata în fiecare clipă să se revolte, să devasteze și să masacreze, ar fi o nebunie. Dacă a dorit o escapadă extraordinară, a avut-o, căci a străbătut zeci de sate cu automobilul într-o vreme cînd
5 nici trenurile nu mai sînt în siguranță, ba a mai dormit și o noapte într-un conac, nepăzită, expusă să fie atacată prin surprindere de țărani, fără vreo posibilitate de apărare. Scopul pentru care a riscat călătoria aceasta, sau poate numai pretextul, a căzut, cum prea bine i-a
10 spus chiar și arendașul Platamonu, deși amator de-a cumpăra. Concluzia: trebuie să plece imediat de aci, dacă nu la București pentru că ar fi prea departe și cu prea multe pericole, măcar la Pitești, de unde eventual ar putea continua călătoria cu trenul, rămî-
15 nînd ca automobilul să vie mai tîrziu, cînd va fi posibil. E singura ieșire înțeleaptă din încurcătura aceasta tragică...

Nadina ascultă întîi cu o seriozitate prefăcută și malițioasă. Încetul cu încetul însă groaza care tremura
20 în cuvintele cele mai banale ale avocatului și care îi stătea pe față ca o mască din ce în ce mai reliefată, i se strecură și ei în inimă. În curînd înțelese că Stavrat într-adevăr are dreptate și că primejdia e la ușă, gata să intre în casă. O fereastră a salonașului era deschisă larg. Se vedea curtea conacului, vastă și pustie. De afară nu pătrundea nici un zgomot.
25 Liniștea era apăsătoare. Soarele lucea de undeva cu o lumină albă, făcînd mai dureroasă tăcerea în care vorbele speriate ale lui Stavrat bîjbîiau ca niște păsări fugărite. Nadina nu voia totuși să-și dea pe față îngrijorarea, ca și cînd ar fi fost o umilință pentru ea. Dorea să se împotrivească și, din pricina liniștii de afară, nu îndrăzneă nici să deschidă gura. Numai cînd se auz
30 deodată, ca un semnal de salvare, o melodie fluierată

sîrguincios de Rudolf care probabil lucra ceva la mașină, Nadina își redobîndi încrederea și zise:

— Desigur, dar nici să nu exagerăm excesiv, domnule Stavrat! Arendașul ne-a asigurat, știi bine, că
5 țărani sînt pe aici liniștiți și...

— Arendașul e zezec, conîță, iertați-mă! exclamă avocatul cu vioiciune. Dealtfel oamenii care trăiesc permanent în primejdie ajung să nu-și mai dea seama de ea. Numai așa se explică de ce și bătrînul Iuga,
10 om ponderat și cu scaun la cap, nu s-a arătat ieri deloc alarmat, sau poate că dînsul are și alte motive de a fi calm! Noi însă, care sîntem străini de împrejurările obișnuite, mirosim în aer lucrurile anormale, fiindcă sensibilitatea noastră e mai ascuțită și nu s-a tocit prin
15 contactul cu primejdiile zilnice...

Olimp Stavrat continuă cu mai mult elan pînă ce Nadina, după un răstimp de ezitări între frică și mîndrie, trimise pe Ileana să cheme pe Rudolf.

— Plecăm imediat! zise ea șoferului. Dă drumul
20 mașinii! Imediat!

Rudolf răspunse simplu că, deocamdată, nu poate scoate mașina, fiindcă are un defect de magnetou; chiar acuma lucrează și se silește să-l repare. L-a demontat. În trei-patru ore însă speră să termine și
25 atunci ar putea pleca. Nadina îi porunci să zorească, adăogînd că trebuie neapărat să plece și că nu mai vrea să petreacă noaptea aici cu nici un preț.

— Vedeți, conîță, ghinionul? făcu Stavrat cînd rămaseră iar singuri. Peste trei-patru ore se întunecă.
30 Dacă ziua e periculos să umbli prin sate, noaptea vă închipuiți ce poate să fie... Dar să avem răbdare. Mecanicii, ca să-și dovedească utilitatea și valoarea, exagerează uneori timpul unei reparații. Poate că

amicul Rudolf, unde v-a văzut așa de grăbită, va isprăvi mai curînd, și atunci...

De aici încolo fu rîndul avocatului să liniștească pe Nadina și să se ducă, în cîteva rînduri, la șopronul
5 unde lucra Rudolf, să vadă dacă mai are mult pînă să sfîrșească...

Pe la ora cinci apoi auziră gălăgie în curte. Era prefectul Boerescu care, plecat din Amara, vorbise și aici, în Lespezi, țărănilor și acuma venea să facă
10 o scurtă vizită Nadinei, s-o felicite că tocmai în zilele acestea tulburi a coborît în mijlocul sătenilor, dînd pildă de curaj și virtute și altor proprietari... Platamonu, asistînd la întrunire împreună cu fiul său, a crezut de bine să amintească prefectului că Nadina se
15 află la conac. Boerescu, zorit cum era să ajungă la Costești înainte de a se întuneca, ar fi uitat-o, deși Miron îi spusese și chiar îi rugase s-o viziteze.

— Bine, bine, domnule prefect, dar ești sigur că pînă mîine nu se întîmplă nimic rău aici? zise Nadina
20 prea puțin încîntată de galanteriile lui Boerescu la care se adăogau discret și bătăile din călcîie ale căpitanelui Corbuleanu.

— Vai de mine, conîță, se poate? protestă prefectul trufaș. Pînă mîine?... Mă ofensezi conîță!... Pentru
25 eternitate, conîță, pentru eternitate poți fi sigură aici de liniște!

Boerescu plecă repede, lăsînd în urmă-i o nouă serie de felicitări și complimente. Platamonu rămase să ducă pe avocatul Stavrat.

— Aș vrea să plec acuma! zise Nadina cuprinsă deodată de mai mare frică. Trebuie să plec!... Nu mă
30 vreau să dorm aici! Mi-e urît!

— Fiți liniștită, conîță! îi răspunse arendașul cu un calm ce răspîndea o undă de încredere. N-aveți

nici-o teamă!... Oamenii noștri sînt cuminți!... De-
altfel v-a spus și domnul prefect...

— Din păcate prefectul d-tale e cam idiot și îngîm-
fat — observă Stavrat. Dacă ar fi după asigurările lui...

5 — Nu, nu, puteți dormi fără grijă! repetă Plata-
monu cu un zîmbet protector și liniștitor. N-aveți
nici-o teamă!

Se înțelesesă că mîine dimineată, după răsăritul
soarelui, Nadina va trece cu automobilul prin Gliganu
10 și va lua pe Stavrat care o va aștepta gata de drum.
Nadina îi petrecu pînă în cerdac. Îi văzu urcîndu-se
în caretă. Cînd porni calul, toți trei întoarseră capetele
și o salutară ceremonios. Ea le răspunse cu un surîs,
15 apoi întinse mîna spre ei, mîna mică și albă a cărei
mișcare părea o bătaie de aripă. Îi urmări cu privirea
pînă dispărură pe poartă și apoi în dreapta pe uliță.
Dumitru Ciulici însoțise careta cîțiva pași și rămase pe
urmă în mijlocul curții, cu capul gol, nemișcat, parcă
20 l-ar fi încremenit un gînd. Nadina stătea în același loc,
cu mîna repetînd mereu același gest, cu ochii pierduți
după cei plecați, murmurînd mereu, parcă fără voia ei,
în neștire.

— Pe mîine... pe mîine...

Zări pe Dumitru, pe care nu-l observase pînă atunci,
25 și avu o tresărire de spaimă, ca în fața unui dușman de
moarte. Murmurul i se stinse, dar surîsul îi rămase
atîrnat pe buze ca o amintire din alte vremuri.

6

— Cine-i?... Cine-i acolo?... Cine bate?

30 — Fii bun, Leonte, și scoală nițel că s-a întîmplat o...!

— D-ta ești, primare! blîgii logofătul Bumbu
recunoscînd glasul. Uite-acu mă scol... Iacă viu!...

Oare ce s-o mai fi întîmplat, Doamne ferește? adăogă
apoi în sineși, horobăind prin întunec, speriat,
fiindcă nu pricepuse, somnoros cum era, ce spusese
primarul.

5 Cînd deschise logofătul ușa, Ion Pravilă, fără să-l
lase să mai întrebe ceva, îl întoarse înapoi:

— Hai, bre, îmbracă-te repede, să plecăm, că arde
Ruginoasa!

10 — Aoleu!... Ruginoasa? făcu Leonte Bumbu dîr-
dîind deodată. Nu se poate!

— Acu lasă, nu te mai tocmi, omule! zise primarul
nerăbdător. Nu vezi? Că parcă-i lună!

— Aoleu, aoleu, se cruci logofătul intrînd în casă.

15 De afară primarul auzi întrebările femeii și pe urmă
văicărelile ei speriate. Se retrase mai deoparte, lîngă
straja de la Ruginoasa care venise să-l vestească. De
bui măceală nici măcar nu l-a prea descusut ce și cum,
ci a dat fuga încoace, la curte. Straja sufla greu și
bolborosea într-una aiurit.

20 — Oare de mult arde, măi Nichifore? întrebă
primarul uitîndu-se spre Ruginoasa unde cerul era
roșu parc-ar fi stat să răsără soarele.

— D-apoi cînd am luat eu seama încă nu cîntase
cocoșii de miezul nopții — zise straja cu glas înăbușit.
25 Acu nu știu cît să fie ceasul... O fi unul?... Că pînă am
trezit oamenii, pînă am venit o fi trecut vremea...

— Și de unde a pornit focul?

30 — Apoi întîi ardeau numai stogurile de paie și
clăile de fîn, dar pe urmă au luat foc și acareturile că
bate nițel vînt, nu tare, ca ș-aici...

Logofătul apărui îmbrăcat. Din casă îl petrecu glasul
nevestei, plîngător:

— Ia seama, Leonte... Fii mai lăsător și nu te
înfurci cu oamenii că-i știi cît sînt de oțărîți acumă și...

Porni cu primarul și cu straja, fără să întrebe nimic. Numai după câțiva pași zise șovăind:

— Ce zici, dom primar, n-ar fi bine să sculăm și pe boierul Miron?

5 — Ba lasă-l să se odihnească — bodogăni Pravilă — că are destulă vreme mâine să se tot supere și să se amărase!

Copacii din parcul conacului închideau ca un zid negru zarea din curte spre Ruginoasa. De-abia în uliță
10 Leonte Bumbu văzu și înmărmuri cu mâna la falcă:
— Aoleu, mamă, mamă!

La răsărit pe cer atârna o uriașă perdea de flăcări. Cu toate că satul se afla la peste trei kilometri, vîlvă-
taia părea atît de aproape ca și cînd ar fi fost la marginea
15 Amarei. Cerul era curat și luminos ca în zorii zorilor, doar cîteva stele mari mai pîlpîiau, înfricoșate și mirate, gata parcă și ele să moară. Dintr-o vatră de jăratec, în care mîini puternice parcă zvîrleau mereu hrană
20 nouă focului, limbile de flăcări țîșneau, se zvîrcoleau, se împleteau neîncetat ca niște șerpi apocaliptici, lingeau și înțepau poalele cerului zugrăvind răni în toate culorile, ștergîndu-le pe toate cu imense șomo-
ioage de fum și lăsînd pentru cîteva clipe numai cîte-o zdreanță purpurie zvăpăiată care filfia ca un amenin-
25 țător steag roșu... În luminile biruitoare ale focului umbre mari jucau și se întindeau pînă în tării, parcă toată lumea ar fi început să se clatine și să pîrție.

— Aoleu, ce-i asta? gemu iarăși logofătul.

— Acu lasă văicăreala — bolborosi primarul care
30 privise și el flăcările cu aceeași înfricoșare. Haidem să sculăm și pe șeful postului și să ne ducem într-acolo...

Plutonierul Boiangiu tocmai ieșea pe poartă, îmbrăcat și înarmat, însoțit de doi jandarmi. Cineva îl deșeptase adineaori și el a sărit îndată.

— Ei, ce facem, domle primar? întrebă Boiangiu uluit.

— D-apoi trebuie să ne ducem la Ruginoasa, șefule, să vedem! răspunse primarul morocănos. Bine
5 că au avut grijă să te scoale... Măi Nichifore, ia fugi tu pînă la curte, să iasă un argat cu căruța, ca să mergem mai repede...

Cei rămași se holbau îngroziți la jăratecul uriaș care părea a crește mereu, a se întinde și a se apropia
10 ca un potop. Leonte Bumbu murmură, ca o explicație, că acolo sînt cîteva mii de care de nutreț, afară de clădiri, afară de magazii. Pe urmă nimeni nu mai îndrăzni să deschidă gura. În tăcerea grea parcă se auzeau trozniturile flăcărilor ce se răsuceau și se zvîr-
15 coleau pe bolta cerească. Împrejur satul dormea sau se prefăcea că doarme într-o liniște de mormînt, sporind fiorii de groază ce stăpîneau văzduhul. Și totuși cei din uliță simțeau că în fiecare casă și la fiecare geam ochi lacomi priveau luminile focului, așteptînd un semn
20 sau o chemare tainică.

Apoi deodată, pe uliță, dinspre Ruginoasa, se văzu venind un pîlc de oameni, fluierînd de zor parcă nici
nu s-ar fi sinchisit de prăpădul din urma lor. Cu cît se apropiau, cu atît oamenii păreau mai îndrăzneți, ca
25 și cînd ar fi vrut să batjocorească prin purtarea lor pe cei ce stăteau în fața postului de jandarmi. Trecînd, unul din grup strigă simplu:

— Bună seara!

Primarul, logofătul și plutonierul răspunseră deo-
30 dată, grăbiți:

— Bună seara!

O clipă fluieratul încetă ca și cum ar mai fi așteptat vreo întrebare sau chiar o dojană. Apoi câțiva reluară melodia în vreme ce alții bufniră în rîsete, iar după

ce se mai depărtară puțin unul dădu un chiot prelung și ascuțit parcă să ridice toată lumea în picioare. În același moment noianul de flăcări de la răsărit se învolbură mai năpraznic, parcă glasul omenesc de aici

5 ar fi scormonit temeliiile jăratecului de acolo. O vîltoare de scînteii se ridică în văzduh, risipindu-se într-o vijelie de stele căzătoare. Mici și îndărătnice stoluri de păsări de foc, scînteile se revărsau spre Amara în zbor sinuos, ca împinse de o putere misterioasă.

10 Reculegîndu-se din tulburarea ce-i încătușa pe toți, plutonierul Boiangiu murmură cu un glas răgușit de spaimă:

— Mi se pare, măi creștini, c-a sosit revoluția!

1

5 Joi dimineață soarele răsărea în Amara prevestit de zori mai roșii ca totdeauna.

Orizontul vopsit de flăcările pămîntești se împurpura tot mai mînios pînă ce se ridică greoi globul soarelui, un cap scaldat în sînge proaspăt. Atunci lumina vîlvătaiei începu să pălească înăbușită de

10 lumina zilei; scufundîndu-se parcă în zidul de foc ce tivea marginile cerului. Apoi cu cît văzduhul se limpezea, cu atît deasupra răsăritului se îngrămădeau trîmbele negre de fum care se încolăceau și se frîngeau ca niște brațe arse înălțate spre Dumnezeu.

15 Țăranii se sculară împreună cu soarele, ca și altădată. Se învîrteau prin ogrăzi, se uitau la cerul senin și mai ales la vrtejurile de fum, ridicau nările să simtă mirosul, fără mirare și fără bucurie, ca în fața unor întîmplări firești. Unii ieșeau în mijlocul uliței să vadă

20 mai bine ori să schimbe o vorbă cu cine s-ar nimeri.

— Foc nu glumă! strigă Vasile Zidaru din ogradă către Leonte Orbișor care, stînd mai sus cu două case,

coborîse în uliță tocmai fiindcă îl auzise tușind și scui-pînd. Și uite-așa arde de la miezul nopții!... Cu ce arde acolo știu c-ar fi trăit boierește un an de zile tot satul, dacă nu și mai mult!

5 — Apoi las să se aleagă scrum și cenușă din toate, că ele stăteau acolo degeaba și noi pieream și nu ne auzea nimeni! făcu Orbișor aproape pițigăiat, frecîndu-și cu plăcere coșul pieptului pe deasupra cămășii parcă și-ar fi alungat o durere.

10 Peste drum baba Ioana, cu o strachină de boabe în brațe, își hrănea orătăniile, ocărînd pe cele mai hămesite, ocrotind pe cele fricoase, făcînd dreptate cu glasul ei veșnic morocănos.

15 — Văzuși pălălaia, maică Ioană? strigă Vasile și către ea. Mi se pare c-o să avem nuntă... Ai, ce zici, maică Ioană?

Baba întoarse numai o clipă fața spre dînsul, să-l cîntărească, apoi își văzu de păsările ei, bombănind:

20 — Numai la nuntă se mai îmbulzește lumea, fire-ar a dracului!

25 Alți vecini se apropiară, fiecare cu cîte-o întrebare sau cu vreo lămurire. După cîteva vorbe însă fiecare se uita la ceilalți așteptînd un semn sau o poruncă mîntuitoare. Apoi pe măsură ce se înmulțeau, fețele lor se înăspreau și glasurile se îngroșau parcă o nerăbdare stăpînită le-ar fi zugrumat sufletele. Pînă ce Leonte Orbișor izbucni cu necaz:

30 — Da noi ce ne holbăm de pomană, măi fraților?... Ori n-avem altă treabă?... Ia haidem mai sus, să vedem și noi ce mai mișcă prin sat și să nu rămînem de căruță!

— Așa-i! făcură ceilalți înviorați ca și cînd le-ar fi vorbit din fundul inimii.

Pe drum mai întâlneau aici-colo oameni cari se sfătuiau și cari de asemenea se luară după dînșii. În băutura cîrciumii baremi era bîlci. Pînă și femei și copii căscău gura amestecați prin mulțimea înfrigurată. Glăsuiau însă puțin și domol, parcă cuvintele ar fi avut greutate de plumb. Numai uneori țîșnea cîte-o vorbă tare, ca un strop într-un nour încărcat, stîrnind uimire și întoarcerea capetelor.

10 — Înlăuntru care sînt? întrebă Vasile Zidaru auzind zgomot din cîrciumă.

— Apoi sînt mulți — răspunse Ignat Cercel care umbla de colo pînă colo printre oameni. E și Marin, este și feciorul cel mic al lui Dragoș, mai e și Petrică al Smarandei, sînt mulți și petrec dacă au de ce...

15 — Adică de ce? iscodi mai departe Vasile.

— Ei știu de ce — mormăi Ignat tainic. Da lasă-i că fac bine ce fac.

20 — Nu-ți spuneam eu, nea Vasile, că i-am văzut azi-noapte cum se întorceau șuierînd din jos? zise Leonte Orbișor cu mîndrie. Că ieșisem în bătătură să văd cum arde și mă gîndeam așa singur, oare cine l-o fi pus că prea e mare și-a pornit deodată din toate părțile de parc-ar fi fost mai mulți...

25 — Ar putea să ne spuie și nouă, să nu zică pe urmă că ne-am codit și să ne lase fără parte! se amestecă în vorbă un bătrîn slăbănog și amărît.

— Dacă ar sta să ne ntrebe pe toți, pînă-i lume nu s-ar mișca nimeni! spuse iarăși tainic Ignat, ca și cînd el ar fi știut mai multe.

30 — Asta cam așa-i! șoptiră cîțiva clătînînd din cap.

Atunci într-alt grup, mai spre margine, porni un hohot mare de rîs și toată lumea dădu năvală într-acolo. Se auzi un glas bucuros și pismaș:

— Luași toporul, Toderiță?... Nu cumva porniși tocmai acum la pădure după uscături?

5 Întrebarea păru atât de caraghioasă că alt val de râsete cuprinse mulțimea. Toader Strîmbu, cu toporul agățat pe brațul stîng, cu sumanul pe umeri, răspunse tot rîzînd, dezvălîndu-și dinții lungi sclipitori ca niște colți de fiară flămîndă:

— Apoi cu uscăturile trebuie să începem, măi nea Iosife, că doar așa ne-am învățat!

10 În ușa cîrciumii ieșise Nicolae Dragoș, boțit la față parcă toată noaptea n-ar fi închis ochii și totuși mai vioi ca de obicei. Văzînd pe Toader Strîmbu, strigă din prag înlăuntru:

15 — Haideți, Petrică, nu mai stați, c-a venit și Toderiță!

Pe cînd el cobora în uliță, ieși din cîrciumă și Petre, înconjurat de o grămadă de oameni, mai ales flăcăi. În urma lor apăru și cîrciumarul care trase de mîna pe Nicolae:

20 — Bine, băieți, băurați cît v-a poftit inima și acum plecați neplătiți? Apoi asta-i treabă de omenie, Nicule?... Adică așa să...

Petre îi retează vorba batjocoritor:

25 — Ia vezi, nea Cristache, întoarce-te ușurel la tejgheluța matale și lasă-ne în pace că ți-om plăti noi cînd om avea vreme!... Hai, hai, du-te și nu mai sta!

Busuioc se întoarse spre Petre, nedumerit. Vru să mai zică ceva, dar flăcăul urmă săgetîndu-l cu o privire urîtă, deși cu același glas:

30 — Nu te uităm noi nici pe tălică, n-ai grije, nea Cristache!... Ne-om socoti după cuviință, numai să-ți vie rîndul! Că de-acu n-om mai zăbovi cu răfuielile, fii pe pace!

Oamenii dimprejur care rîdeau, care bombăneau. Cîrciumarul păli și blîgii foarte răgușit:

— Da cu mine ce-aveți, măi Petrică băiete, că doar...

5 Petre îl împinse la o parte, fără răspuns, zicînd către Toader Strîmbu:

— Bine că veniși, că tocmai eram să plecăm, să nu te mai așteptăm, că uite, soarele e sus și vine prînzul și noi tot nu ne-am urnit!

10 — Lasă, c-avem vreme destulă, Petrică, și nu ne gonește nimeni! făcu Toader. Pînă mi-am așezat copilașii, că i-am lăsat singuri...

15 Nicolae Dragoș puse capăt vorbăriei. Erau vreo douăzeci cei ce fuseseră în cîrciumă și se aleseseră să pornească. Tocmai atunci sosi gîfîind de alergătură și Chirilă Păun, cu un băț noduros în mîna.

— Stați, băieți, să nu plecați fără mine! strigă dînsul de-abia răsuflînd. C-ar fi mai mare rușinea să lipsesc eu, cînd știți doar bine ce-am pățit cu...

20 — Apoi nici să stăm pînă te scormonești tălică... — îl întrerupse Nicolae fără a-și sfîrși nici el gîndul. Numai cînd observă că ceata gata de drum se dublase, adăogă schimbînd glasul: Nu mai veniți atîția degeaba, măi oameni, că n-avem lipsă! Ș-apoi sînt și acolo oameni să mai puie mîna de-ar trebui!

25 Bătrînul de adineaori, care se vîrîse în față, zise iar tînguitor:

— Văd că umblați și faceți și de noi n-aveți grijă, măi flăcăi!... Apoi așa...

30 — Taci mulcom, moșule, că avem întîi niște răfuieli, dar pe urmă om face noi cum o fi mai bine cu toții! zise Petre cam șanșos, ca un cocoș tînăr cînd se gătește să cînte.

Grupul porni în sus spre Lespezi. Numai Toader Strîmbu cu toporul și Chirilă Păun cu bățul, încolo

toți cu mâinile goale. Între ei parcă cel mai mîndru era Ilie Cîrlan, care se tot uita înapoi și rîdea spre cei mulți rămași tăcuți pe loc.

5 — Da oare unde se duc tocmai în sus? zise Vasile Zidaru după ce ceata se mai depărtă puțin. Ori umblă tot după Babaroaga?

Cîrciumarul Busuioc, care rămăsese printre oameni, bolborosind înfricoșat, își recăpătă deodată curajul ca și cînd ar fi scăpat de primejdie:

10 — Ce mai întrebi, Vasile, unde se duc?... Tu nu-i vezi că s-au apucat de revoluție?... Mai bine întreabă ce au cu mine băieții ăștia? Că eu n-am făcut rău nimă-nui, oameni buni, și...

15 Ileana, fata lui Dumitru Ciulici, se culcase la ușa Nadinei, în odăița dintre dormitor și sufragerie. Cucoana o pusese să zăvorească toate ușile, ba le-a mai și încercat ea însăși, să vadă dacă sînt bine încuiate. I-a spus că i-e frică de tîlhari și fata a rîs.

20 Acuma, dimineața, Ileana s-a trezit și a ieșit binișor în sufragerie, să nu tulbure odihna cucoanei. Deschise ușa ceardacului și ferestrele de la salon și sufragerie; voia să se poată apuca de dereticat pînă se va scula cucoana. Apoi își luă așternul să-l treacă, prin coridor și bucătărie, acasă. În bucătărie, unde duduia focul, erau părinții ei amîndoi, supărați și spăimîntați.

— Hai, fato, nu dospi ca boierii, că nu-i vremea de dormit! o întîmpină tatăl său. Hai, c-am dat de mare belea, că numai astea ne mai lipseau!

30 Adineaori, cînd răsărise soarele, Dumitru s-a dus de-a sculat pe șoferul cucoanei, cum se înțeleșese. A stat pînă ce a ieșit afară neamțul din odăița lui, apoi a plecat să dea o raită pe la hambare, ca în toate

diminețile. Cînd s-a întors a găsit pe Rudolf în poartă, prăvălit la pămînt, plin de sînge, cu capul spart. Se vede că ieșise pînă în uliță, să se uite mai bine la focul cel mare dinspre Ruginoasa, și atunci l-au trăznit cei care-l pîneau. Nu știe cine să fie, dar aseară a auzit așa, o vorbă, că neamțul cucoanei n-are să scape de-aici fără să mănînce o bătaie soră cu moartea, pentru că și el ar fi bătut rău de tot niște copii în Amara alaltăieri. L-a luat în cîrcă și l-a dus în odăiță unde zace și acuma ca un bolovan, măcar că l-a spălat de sînge și l-a legat la cap... Ileana să-i spuie deci cucoanei, cînd se va trezi, ce s-a întîmplat ca să chibzuiască dumneaei ce-i de făcut deoarece, în halul în care se află, șoferul nu e în stare să ducă mașina. Dar nici să mai zăbovească pe aici cucoana nu e bine. Focul de la Ruginoasa are să se întindă și încoace negreșit și oamenii sînt îndîrjiți. De aceea el s-a și gătit să pornească îndată cu brișca, numai să adape calul, la Gliganu, la stăpînul lui, să-i dea de știre...

*

25 Primarul Pravilă cu plutonierul Boiangiu și cu logofătul Bumbu se întoarseră osteniți, negri de fum și de funingine. Căruța intră în curtea conacului, după ce oprise o clipă în uliță să se dea jos cei doi jandarmi. Boiangiu însuși numai cu mare greutate s-a lăsat convins să se prezinte boierului Miron, socotind că datoria lui acuma este să vegheze la post neconținut, să nu se pomenească cu vreun atac prin surprindere din partea sătenilor.

30 Miron Iuga era sculat și-i aștepta. Văzuse flăcările de la Ruginoasa și a aflat de la argați cîte ceva. În primul moment a chemat pe Ichim, să puie caii și să plece la fața locului. S-a răzgîndit. Dacă s-a dus logo-

fătul, se va fi făcut acolo ce se putea. Prezența lui cel mult i-ar fi stînjinit și poate ar fi precipitat alte urmări... De ieri, după întrunirea cu prefectul a presimțit că se va întîmpla ceva ce nu se mai poate împiedeca. Intervenția prefectului a fost picătura de vitriol într-un pahar plin ochi. O atitudine energică sau un gest de autoritate, însoțit de măsurile respective, ar mai fi înfricoșat pornirile anarhice latente. Frica este singurul stimulent de ordine pentru oamenii primitivi.

10 Prefectul a venit cu duhul blîndeței și cu tocmeala, semne de slăbiciune. Astfel s-a încurajat îndrăzneala celor ce încă șovăiau. Ceea ce vroise să încerce Grigore a încercat Boerescu. Flăcările de la Ruginoasa se înfățișau pentru Miron Iuga ca o cumplită confirmare a prevederilor sale.

Ascultă relatările celor trei cu un calm parcă nici n-ar fi fost vorba despre averea lui prefăcută în cenușă. I se spuse că focul a pornit de la șirele de nutreț. Cînd s-a prins de veste ardeau toate și flăcările cuprinseseră hambarele și grajdurile. Oamenii curții au sărit să salveze vitele. Cele mai multe însă au pierit fiindcă abia se mai putea cineva apropia de acareturi. Chiar să fi fost apă și să fi dat ajutor toți sătenii, anevoie s-ar fi putut potoli prăpădul. Țăranii s-au urnit greu.

25 Numai cei mai învecinați s-au ridicat să-și apere casele lor. Ceilalți dormeau parcă erau morți. Puneau mîna în silă și fiecare se gîndea numai să șterpelească cîte ceva... Plutonierul își exprimă părerea că focul a fost pus de oameni din Amara. Așa i-au spus cîțiva țăranii întrebăți, precum și colegul său de la Izvoru, care a venit de asemenea acolo mai spre dimineață.

— Ai vreo speranță să-i descoperi? întrebă bătrînul Iuga atunci cu o înviorare subită.

— Cred că i-aș descoperi, dacă...

Boiangiu ezită cîteva clipe pînă să mărturisească limpede că nu prea îndrăznește să întrebuițeze metoda lui obișnuită. Țăranii au devenit foarte turbulenți și arțăgoși, cum s-a văzut și ieri, în fața domnului prefect.

5 Cu vorba simplă sau cu amenințări nu se mai pot înfrîna. Nici cu forța nu cutează să procedeze deocamdată, pentru că n-are destui oameni și i-e teamă să nu provoace răscularea satului întreg și să-și atragă pe urmă vreo pedeapsă gravă. De aceea încearcă să mențină ordinea cel puțin în Amara prin indulgență și convingere, cum i-a recomandat nu mai departe decît ieri comandantul companiei. Altfel azi-noapte n-ar fi lăsat să treacă fluierînd grupul de țăranii între care el e sigur că se aflau incendiatorii de la Ruginoasa.

Miron Iuga recunoștea că, în situația actuală, așa cum a fost lăsată să se dezvolte, plutonierul într-adevăr nu mai era în stare decît să-și apere propria-i piele.

20 Dealtminteri nici lui nu-i rămînea altceva de făcut. Acuma nu mai poate fi vorba decît să dureze pînă cînd cei de sus vor înțelege în sfîrșit că răzmerița pe care au fermentat-o nu e o mascaradă ca manifestațiile lor de la București și vor lua măsuri s-o stîrpească. Totuși îndemnă pe primar și plutonier să-și facă datoria:

— Sînt și oameni cuminți în sat, poate mai mulți decît cei ticăloși. Puneți-i și pe ei să se miște și să nu se lase copleșiți de răufăcători, căci și ei sînt amenințați de prăpădul care vine. Popa Nicodim ce face?... Să nu uite nimeni că are să vie și ceasul socotelilor cînd toți vor trebui să dea seama!

În fața conacului din Lespezi, în uliță, câțiva țărani vorbeau despre foc. Îl socoteau un semn. O fi bun ori o fi rău? Matei Dulmanu, care fusese aseară prin
5 Amara, se tot uita în jos parc-ar fi așteptat pe cineva. Bodogăni ca pentru sine:

— Numai focul curăță păcatele!

Ceilalți clătinară din cap și unul observă că asta-i vorbă cu tâlc mare. Matei zări atunci pîlcul de oameni
10 din Amara apropiindu-se și zise ușurat:

— Vine ea și vremea dezlegării tîlcurilor, n-aveți grijă!

Amărenii se mai înmulțiseră. Pe drum i-a ajuns din urmă Pavel Tunsu, iar alții s-au agățat din curiozitate.
15

Se sfătuiră cu Matei Dulmanu și apoi se împărțiră în două. Cei mai mulți trecură cu Nicolae Dragoș înainte.

— Duceți-vă, duceți-vă, că sîntem destui aci! zise Petre. Și de-or mai trebui oameni, nea Matei știe vorba noastră!
20

— Eu rămîn cu tălică, nea Petrică! vorbi Ilie Cîrlan cu însuflețire.

— D-apoi dînșii ce treabă au? răspunse Matei Dulmanu arătînd pe cei cu care stătuse.
25

— Tocmai! făcu Petre. Da să nu pierdem vremea cu multă vorbă nici noi că ceilalți uite-i cum zoresc!

2

Nadina transformase, cît s-a putut, după gustul ei
30 dormitorul conacului. Gogu și Eugenia se mulțumeau la țară cu un confort relativ, în care nu intrau preo-

cupări de frumos, ci numai de util. Nadina nu voia să renunțe la minimul de artistic nici în voiajuri, în camerele de hotel unde avea să petreacă o noapte, două. Patul monumental și masiv pentru două persoane, cu care se mîndrea Gogu, spunînd că te odihnești într-însul ca la sînul mamei, Nadinei i se părea c-ar înăbuși-o și prin scufundarea în moliciunea lui, dar mai cu seamă prin monstruoasa-i lipsă de proporții și de gust. În colțul dinspre vestibul, aproape de una
10 din ferestrele mari, cu grilaj de fier, ce deschideau o vedere simpatică spre grădina de flori, i se pusese o canapea simplă, largă pe care noaptea întii a dormit scăldată după oboseala călătoriei. Azi-noapte însă somnul a ocolit-o, deși l-ar fi dorit mai mult ca oricînd,
15 tocmai ca s-o scape de frica insistentă ce pusese stăpînire pe toată ființa ei. Mereu i se năzărea că aude pași, prin grădină sau prin celelalte camere, că a bătut cineva în geam, că o mînă a încercat clanța de la vestibul... De cîte ori ajungea în semiluciditatea ce precedează somnul cîte-un zgomot nou, straniu, o făcea să tresară, să-i îndepărteze odihna. De-abia spre dimineață, după ce a ascultat un răstimp cum își răspundeau cocoșii din sat vestind apropierea răsăritului, a adormit de-a binelea. Tot un cîntec de cocoș, sub fereastra ei,
25 în grădină, a deșteptat-o adineaori dintr-un vis atît de plăcut, că nici nu și-l putea aduce aminte, rămî-nîndu-i doar senzația și regretul că nu l-a putut visa pînă la sfîrșit. Fără să-și dea încă seama unde se află, cîteva clipe făcu efortări, cu ochii însă închiși, să adoarmă iar, ca să poată continua visul sau măcar să și-l reamintească. În loc de aceasta, își redeșteptă frica urîtă cu care s-a luptat toată noaptea și deodată se dezmetici... Nu îndrăzni să deschidă pleoapele parcă nevăzînd nimic ar fi mai în siguranță. Era o tăcere

mare. Își auzi întâi vibrațiile firești și de obicei nebăgate în seamă ale propriilor ei nervi auditivi, ca un susur continuu infinit de delicat, apoi zvîcnirile ritmice ale inimii în piept și, după un răstimp ce i se părea ne-
5 sfîrșit, îi răsună în timpane, brusc și strident, cotcodăcitul indignat al unei găini în grădină, atît de clar, ca și cînd fereastra ar fi fost larg deschisă. Zgomotul acesta neașteptat îi zgîlțîi inima o clipă, dar îndată ce îl identifică, spaima i se transformă într-un sentiment
10 de încredere. Întinse mîna spre mescioara pe care își pusese micul ei ceasornic de aur.

— Opt! murmură ea examinînd cadranul. Cît sînt de obosită! Parcă nici nu m-aș mai ridica din culcuș!... Și totuși trebuie să plec! Am întîrziat... Aș putea
15 fi pe drum dacă... Numai Rudolf să fie gata, eu într-o jumătate de oră sînt în mașină... Dar fata asta pe unde o fi umblînd? Începu să strige lungind și cîntînd silabele:

— Ileana... Ilenuța!... Undeți ești, Ilenuțo?...
20 Ileana!...

Peste cîteva secunde capul fetei apărură în crăpătura ușii de la vestibul, încetinel ca și cînd n-ar fi fost sigură
dacă a auzit aievea glasul cucoanei sau numai i s-a părut.

— Hai, fetițo, intră!... Te-ai sculat? zise Nadina întinzîndu-se alene sub plapomă și răsfățîndu-se ca
25 o pisică la căldură. Rudolf a scos mașina?

Ileana, frumușică și curățică, avea veșnic un rîs zglobiu care-i plăcea Nadinei încît o și întrebasese dacă
30 n-ar vrea să meargă cu ea la București. Acuma însă rîsul ei era speriat.

— Iar te-a certat maică-ta, Ilenuțo? urmă Nadina văzînd-o așa. Aide, nu mai fi tristă că nu-ți șade bine!

— Vai, conîță dragă...

Cum deschise gura, cum o năpădi plînsul. Abia
printre lacrimi și oftări izbuti să spuie ce-a pățit șoferul
5 și că arde Ruginoasa. Nadina însăși, parcă n-ar fi pătruns cuvintele, nu-și dădu seama îndată de înțelesul lor și întrebă:

— Bine, bine, dar mașina e gata? Fiindcă trebuie
negreșit să plec...

Cînd apoi se dumeri, fu cuprinsă de o groază atît
10 de violentă că rămase împietrită în pat, cu plapoma pînă sub bărbie, uitîndu-se la Ileana cu niște ochi măriți în care tremura o lucire sticloasă. Numai într-un tîrziu începu să bîlbîie cu un glas străin, frînt și neputin-
cios:

— Ce fac eu acuma, Ilenuțo?... Acuma o să mă
15 omoare și pe mine, acuma...

Fata o iubea și-i era milă de frica ei. Prinse curaj și-i explică cu însuflețire și cu vorbe pline de încredere
20 că tatăl său s-a dus de mulțisor să vestească pe boierii din Gliganu despre ce s-a întîmplat și boierii vor veni cu trăsura cea mai bună și o vor lua-o, așa că poate să fie liniștită și să nu-și facă inimă rea deloc. De-
altfel oamenii de aici nu sînt haini și n-ar cuteza să se dea la răutăți... Nadina o asculta și nu pricepea
25 bine, dar glasul ei o mîngîia și-i alina în suflet rănile spaimei. Apoi deodată aruncă la o parte plapuma și zise pripit:

— Atunci să mă îmbrac, să mă găsească gata...
Dă-mi tu, fetițo, halatul, repede și pe urmă...

Se răsuci pe marginea canapelei, își potrivea tîlpile
30 în papucii moi, se ridică în picioare și-și scoase cămașa de noapte aruncînd-o pe așternut. Rămase goală, cum îi plăcea atît de mult să umble acasă, în dormitorul ei,

între oglinzile care-i răsfrîngeau toate rotunjimile corpului și-i măguleau încrederea în frumusețea ei. Acuma nu se gîndise să-și admire goliciunea. Gestul fusese instinctiv. Deși în odaie era cald, o cutremura un fior de frig.

— Aide, Ilenuțo, aide că mi-e răcoare, murmură ea, strîngîndu-și sîinii cu brațele încrucișate pe piept.

— Doamne, conîță, frumoasă mai sînteți! făcu Ileana în extaz, aducîndu-i halatul și vîzînd-o goală-goluță.

Nadina surîse fără să vrea. Admirația o încînta totdeauna... Pe cînd fata îi puneă pe umeri neglijența de mătase moale albă și ea căuta să-și vîre brațul în mîneca largă, se auzi afară, în curte, gălăgie de glasuri.

— Uite c-or fi și sosit boierii, conîță dragă! strigă Ileana cu bucurie.

— Du-te repede, fetițo! șopti Nadina cu vocea uscată de emoție. Și întoarce-te să-mi spui!

Ileana o zbughi afară prin vestibul. Nadina își simțea inima zvîrcolindu-se de nerăbdare. Îi tremurau genunchii. Își împreună în față foile halatului și se lăsă pe marginea canapelei. Asculta, încordîndu-și cu desperare auzul. Percepea un zgomot confuz din care se desprindea uneori un glas cu timbrul vag cunoscut. Se silea să aleagă vocea arendașului sau pe a avocatului și nu izbutea parcă ar fi pierdut amintirea lor.

— Dar dacă nu sînt ei? îi trecu prin minte ca o străfulgerare.

Simți o încălețare în inimă atît de dureroasă că vru să țipe. În clipa aceea însă auzi foarte deslușit niște pași bocănînd grăbit în vestibul. Apoi ușa se deschise furtunos parcă-ar fi sărit din țîțîni și în fața ei apărură un țăran tînăr, voinic, osos, cu căciula neagră

înfundată țănoș într-o parte, cu ochii negri încruntați, cu laibărul negru peste cămașa lungă, cu niște bocanci grei în picioare. Trîntind ușa, Petre Petre se proțăpi înaintea Nadinei:

— Cocoană, de ce... ?

Glasul i se curmă brusc ca și cînd o mîină furioasă i s-ar fi înfipt în beregată. Nadina, în primul moment de spaimă, a început gestul de-a se scula în picioare. Genunchii însă n-au rezistat, încît la mijlocul mișcării a căzut înapoi pe marginea divanului. Aripile neglijenței atunci s-au desfăcut, dezvelindu-i sîinii, pîntecele, picioarele fără ca ea să-și mai dea seama. Ochii ei îngroziți priveau pe țăranul care năvălise în camera ei. Într-o frîntură de secundă i se păru cunoscut, își reaminti că este vizitiul care a plimbat-o cu sania cînd s-au speriat caii, și cît a impresionat-o atunci forța lui neobișnuită și siguranța lui liniștită, apoi că totuși acuma tocmai același om a venit s-o omoare. În aceeași vreme îi auzea întrebarea răcnită și îi vedea ochii. Observă în clipa următoare că i se înecă glasul și în privirea lui o strălucire nouă în locul încruntării. Strălucirea aceasta lacomă și tulbure a remarcat-o de atîtea ori în ochii mai tuturor bărbaților și totdeauna a măgulit-o, socotind-o ca dovada cea mai sigură a pasiunilor ce le deșteaptă frumusețea ei. Privirea țăranului o ardea ca o flacără. O simțea cum i se plimbă pe corp și deodată înțelese că corpul i-e dezvălit. Sări în picioare strîngîndu-și halatul pe piept și strigînd desperată:

— Ce vrei să faci?... Ajutor!... Nu!... Ajutor!

Petre tălmăci strigătul ei ca o chemare. Sîngele îi fierbea în vine și-i roșise toată fața, pînă și bulbii ochilor. Nu mai vedea nimic afară de figura ei îngrozită și cu atît mai ispititoare, și de haina albă ușoară sub care

fi zărise carnea. Întinse instinctiv brațele cu mâini mari, noduroase ca și când ar fi vrut să oprească o pornire ce nu se mai poate înăbuși, bîlbîind neputincios:

— Apoi... de ce... să nu... te...

5 Nadina dădu să fugă spre cealaltă fereastră. O mîneacă largă a halatului atinse o mîna întinsă a lui Petre. Degetele o înșfăcă ră singure.

— Lasă-mă, lasă-mă!... Ajutor!... Nu! striga Nadina zbatîndu-se să-și smulgă mîneca din mîna lui.

10 Deodată simți brațul lui vînjos cuprinzîndu-i mijlocul. Cu o lunecare de șopîrlă se smulse din haină, lăsînd-o în mîinile lui, iar ea, goală, alergă în colțul dinspre sufragerie și se piti după speteaza unui fotoliu. Lucirea mată a trupului ei stîrni mai aprig pornirea bărbatului. Zvîrli haina ce-o ținuse în mîini parcă

15 i-ar fi oferit-o să se îmbrace și se apropie de fotoliu cu brațele deschise ca la un joc de-a ascunselea.

— Nu te-apropia!... Ajutor!... Ce vrei să faci? țipă Nadina cu capul deasupra spetezei, urmărindu-i mișcările cu ochii holbați de spaimă.

Cînd Petre ajunse lîngă fotoliu, Nadina țîșni din ascunzătoare să treacă spre ușa vestibulului și pe acolo afară. Brațul lung al lui Petre îi aținu calea și-i încolăci mijlocul.

25 — Lasă-mă!... Ajutor!

Petre o ridică în sus ca pe o păpușă și o întoarse cu fața spre dînsul, cuprinzîndu-i cu cellalt braț picioarele peste șolduri. Își lăsă capul pe spate ca să-și înalțe privirea spre ochii ei. Nadina zvîrcolindu-se,

30 întîlni privirea aprinsă și-i văzu obrajii inundați de o bucurie mare. Începu să-l izbească cu pumnii peste față, peste cap, îi smulse căciula și-l lovi peste ochii în care pofta ardea ca o vîlvătaie. El răbdă loviturile ei ca niște mîngîieri pînă ce, luîndu-și seama, își ascunse

obrajii pe pîntecele ei. Nadina nu simțise mîinile aspre care-i strîngeau șoldurile și mijlocul, dar acuma simțea cum îi zgîrie pielea mustățile și buzele lui fierbînti. Zbatîndu-se neconținut, corpul ei alunecă ușor în jos

5 pînă ce gura țăranului ajunse să se scufunde între sîinii ei mici și rotunzi. Buzele lui însetate se opriră deasupra unuia mozolindu-l pătimaș cîteva clipe și în sfîrșit dinții mușcară ca într-o piersică pîrguită.

— Mă doare!... Ajutor!... Dă-mi drumul! țipă Nadina, începînd iarăși să-l izbească peste cap.

Atunci băgă de seamă că Petre, strîngînd-o și sărutînd-o, se retrăsese pînă aproape de divanul cu plăm poma boțită de pe care se sculase ea adineaori. Și, fără a-și fi ridicat fața dintre sîinii ei, călăuzit numai

15 de lăcomia instinctului, o așeză încet pe spate, de-a curmezișul canapelei, încolăcindu-i mijlocul cu un braț, iar cu celălalt sprijinindu-se. Nadina își înfipse degetele în părul lui, zgîlțînd cu furie. Deodată simți mîna lui grea ca un mai între pulpele ei lipite, despărțindu-le și făcînd loc genunchilor lui. Aceeași mîna îi pipăi o clipă pîntecele cu mișcări aspre. Nadina se zvîrcolea neputincioasă sub greutatea bărbatului, legă

nîndu-și capul pe dunga canapelei:

25 — Nu vreau!... Ajutor!... Ajutor!

Petre își ridică atunci capul dintre sîinii ei și mormăi răgușit:

— Stai binișor... Stai că doar nu te mă... Uite-așa! Nadina avu o cutremurare dureroasă. Se mai zbatu cîteva clipe, apoi țipetele ei deveniră tot mai

30 slabe, iar mîinile ei loveau numai ca niște aripi plăpînde. Apoi scîncetele ei se transformară în gemete sacadate, dominate și acelea de gîfăiturile flăcăului. Cu ochii strînși și gura întredeschisă, capul Nadinei se legăna mereu în timp ce brațele ei încolăceau incon-

știent gîtul bărbatului care-i răscolea toată ființa într-o înfiorare amețitoare. Se simțea pătrunsă de o bucurie atît de intensă parcă s-ar fi împărtășit dintr-o taină necunoscută, amară și dulce mai presus de toate.

5 Rămase istovită cu fața-n sus, nemișcată, cu pleoapele închise. Deodată, glasul lui Petre, puțin batjocoritor, răsună ca dintr-o depărtare mare:

— Apoi vezi, cucoană, degeaba ai țipat și te-ai zvîrcolit, că doar nu te-am...

10 Nadina se ridică parcă s-ar fi trezit dintr-un coșmar. Își învăli goliciunea cu cămașa de noapte ce-i era la îndemînă și-și acoperi fața cu mîinile, simțind numai o scîrbă infinită de corpul pe care și-l adorase.

15 Petre își luase căciula de jos și o înfundase în cap. Stătu o clipă examinînd pe Nadina, parcă de-abia acuma ar fi văzut-o mai bine. Murmură în sine cu o ridicare din umeri:

— Cucoană, necucoană...

20 Apoi adăogă cu un glas care se silea să fie poruncitor:

— Dacă ți-e dragă viața, cuconiță, să fugi!... Ai auzit! Să fugi îndată, altfel...

25 Nadina se uită la dînsul ca și cînd n-ar fi înțeles, fiindcă, apărîndu-și trupul, a uitat primejdia adevărată. Din înfățișarea lui se dumeri, își aduse aminte și zise scîncit:

— Unde să fug?... Scapă-mă!... Ce să fac?

Petre nu voia să se înduioșeze. Repetă mai aspru:

30 — Fă ce te-o îndrepta Dumnezeu, cucoană, numai nu zăbovi de loc...

Ieși morfolindu-și sfîrșitul. Nadina îi auzi bocancii pe dușumele. Își căută ciorapii, bălăbănind cu mîna

lîngă canapea și șoșăind din buzele uscate parcă ar fi vorbit cu cineva:

— Trebuie să plec... Unde să plec?... Doamne, Doamne, unde să plec?

5

3

Platamonu ieșind azi-noapte, ca în toate nopțile, să dea o raită prin curte, a văzut lumina focului spre răsărit. Și-a zis că trebuie să fie în Teleorman, la granița județului sau poate la Izvoru. În orice caz era semn că răzmerița se apropie și mîine-poimîine va izbucni și pe aici. Hotărî deci că vor profita și ei de plecarea Nadinei și se vor agăța de mașina ei pînă la Pitești. Era cît p-aci să scoale pe nevastă-sa, să se sfătuiască ce să ia de prin casă afară de bani și bijuterii.

15 Azi-dimineață a deșteptat mai devreme și pe Aristide, care obișnuia să doarmă pînă spre amiază. Aristide s-a cam bosumflat că i-a stricat somnul cel mai dulce și l-a ironizat că a ajuns și dînsul fricos ca avocatul Stavrat care, de cînd a venit, numai într-un tremurici o duce. Totuși s-a sculat fiindcă în realitate lui îi era mai frică și parada doar ca să-și dea aere eroice și să se facă mai interesant în fața tatălui său de a cărui dragoste profita și abuza în toate felurile.

25 Pe la șapte erau toți trei gata de drum. Olimp Stavrat baremi se pregătise de aseară și dormise îmbrăcat ca să nu-l surprindă un eventual atac nocturn. Firește, Platamonu se ferise să vestească pe cineva dintre slugi sau argași, să nu meargă cumva vestea prin sat și să se alarmeze țărani ori să se încurajeze la tulburări. După ce vor fi plecat se va întîmpla ce-o vrea Dumnezeu.

30

La opt jumătate, pe cînd se impacientau că Nadina nu sosește, desigur pentru că n-a renunțat la lenevie și cochetărie nici în momentele acestea de pericol, se pomeniră cu Dumitru Ciulici. După un minut de consternare, avocatul Stavrat își exprimă indignarea că „cucoana asta are să ne nenorocască pe toți”, adăugînd că de ce n-a venit și dumneaei cu căruța acestui om de omenie, că nu i-ar fi căzut deloc boieria, în loc să oblige pe toată lumea să aștepte acum cine știe cît pînă ce se vor năpusti țărani asupra lor să-i masacreze. Aristide propuse să meargă repede Dumitru cu careta și s-o aducă încoace, iar pînă atunci să se pregătească trăsura cu care apoi să plece cu toții la Costești. Platamonu găsi însă mai cuminte să se îmbarce îndată în trăsura cea mare, să treacă prin Lespezi s-o ia pe Nadina și de acolo să iasă prin Cantacuzu în șoseaua județeană care e sigură și probabil păzită de jandarmi sau armată. Porunci deci să puie caii imediat.

Stăteau cu toții în cerdac, așteptînd să iasă trăsura și cerînd în răstimp de la Dumitru Ciulici amănunte. D-na Platamonu se mai învîrtea prin casă, plîngînd și dînd mereu în grija slujnicilor să ia seama și să-i apere lucrurile că pe urmă nici ea n-are să le uite pe ele. Dumitru, învîrtînd căciula în mîini, tocmai spunea lîngă scară că lespezenii sînt liniștiți și le pare rău că se amîna mereu muncile, cînd o ceată de vreo patruzeci de țărani năvăli pe poartă cu mare gălăgie, cîțiva învîrtînd niște bețe în aer. Cei trei încremeniră pe scaune. Într-o clipire oamenii înconjurară cerdacul strigînd, suduind, învîlmășindu-se parcă fiecare ar fi vrut să ajungă mai în față. Dumitru singur rămăsese cu capul gol în mijlocul mulțimii mînioase. Argații

ieșiră de prin grajduri privind mirați. Vizitiul apără cu caii să-i înhame la trăsura scoasă din șopron.

Platamonu se reculese, se sculă în picioare și întrebă cu o mutră nedumerită și prietenoasă:

— Da ce-i oameni buni?... Cine v-a supărat?

Zeci de glasuri răspunseră deodată răcnind care de care mai vîrtos. Erau sudălmi și ocări și amenințări, toate topite într-un vacarm asurzitor din care nu se înțelegeau decît frînturi de vorbe murdare... Platamonu își rotea ochii holbați peste fețele strîmbate de furie și recunoștea țărani din Amara, din Lespezi și din Gliganu. Își opri privirea asupra lui Chirilă Păun, care era mai în față alături de fratele învățătorului Dragoș, și-i zise cu blîndețe:

— Spune tu, Chirilă, care e necazul și ce poftiți de la noi, că tu știi mai bine că eu nu mă codesc niciodată să...

Chirilă Păun începu cu glasu-i moale obișnuit și vorbind urcă cele patru trepte ale cerdacului sprijinindu-se în bățul nou, încă verde, ce-l avea în stînga:

— D-apoi ce poftesc dumnealor au să-ți spuie singuri că au gură, dar eu am o răfuială mai veche pentru Gherghina cu tîlharul ăsta care...

Ajunse în cerdac și, cînd rosti vorba „tîlharul”, se repezi la Aristide, care ședea aiurit și cu un zîmbet nepriceput pe buze, și-i trăzni peste obraz o palmă atît de zdravănă de plescăi parc-ar fi dat cu o lopată.

— Nu da, Chirilă! apucă să strige Platamonu.

În clipa aceea însă țărani tăbărau peste ei cu pumnii și cu picioarele, tăvălindu-i pe dușumelele ceardacului. Avocatul Stavrat țipa disperat:

— Nu mă omoriți, fraților!... Eu nu-s de-aici!... Aoleu!

Din casă izbucniră strigătele d-nei Platamonu și ale femeilor care se amestecau în zgomotul loviturilor și al răcnetelor. Încăierarea ținu numai câteva momente. Apoi răsună glasul lui Nicolae Dragoș ca o poruncă:

— Ho!... Oprește!... Lasă-l, nea Chirilă!... Stați, măi oameni, că noi n-am alergat pînă aci pentru nițică bătaie!... Nu mai da în el, băiete, n-auzi?... Pe grecoțelul ăsta am venit să-l jugănim, ca să nu mai poată sări pe fetele și nevestele oamenilor!

Urmă o secundă de zăpăceală. Unele glasuri întrebară „ce-a zis“, altele strigară „vrea să-l jugănească“, iar alții urlau „dar mai bine să-l omoare că nu-i nici-o pagubă“. Aristide, uluit mai mult de năvala de lovituri ce se abătuse asupra lui, îngrămădit printre bocancii și opincile țăranilor, se gîndea cum s-ar putea furișa mai la o parte și apoi să se facă nevăzut. Platamonu însă începu să zbiere îngrozit:

— Iartă-l, Chirilă!... Oameni buni, fie-vă milă!... Măi Nicolae, iartă-l și tu!

Nu-l asculta nimeni, cineva strigă: „Luați seama cu cei bătrîni! Alții adăogară: „Faceți loc!... La o parte!“

Nicolae Dragoș apucă de un picior pe Aristide, care izbutise să se strecoare puțin mai departe, și-l trase la mijloc, întorcîndu-l cu fața în sus. Pe urmă strigă ca un căprar cînd împarte corvezile:

— Aideți, voi, Terente cu Vasilică, țineți-i mîinile, tu Costică ștezi pe el să nu se miște, voi țineți-l de picioare, așa!... Țineți bine, băiete!... Hai, nea Chirilă, hai, scoate cuțitul c-ai jugănit destui porci și ești meșter!

El însuși începu să descheie pantalonii lui Aristide care, dîndu-și acuma seama ce i se pregătește, răcnea din răputeri.

— Ia respirați picioarele, băieți! strigă Chirilă Păun ingenunchind tacticos cu cuțitul în dreapta. Ține bine!

Țăranii se îngrămădeau roată privind cu ochi lacomi spectacolul. Platamonu se aruncă nebunește între dînșii:

— Nu tăia, Chirilă!... Aoleo!... Omorîți-mă pe mine, măi oameni!... Aoleu!

Cîteva brațe îl opriră pe loc, cîțiva pumni îl izbiră, iar din mijlocul cercului glasul lui Chirilă rosti cu imputare:

— Uite, așa mă jăluiau și eu cînd mi-am văzut pe Gherghina cu burta plină și hoțul ăsta rîdea și mă batjocorea!

Aristide scoase atunci un urlet de zîngăniră geamurilor:

— Ajutor!... Ajutor!... Aoleu!... Tată, nu mă lăsa!

În vreme ce vaietele lui de durere se îngroșau și răgușeau și se transformau în grohăituri și apoi în gemete cu sughițuri, Chirilă Păun tăia și vorbea liniștit parc-ar fi operat un purcel:

— Taci, cocoșelul tatii, taci, că ți-ai bătut joc destul de muierile noastre, de-acu să mai stai și tu cuminte... Ehei, cum m-a usturat inima pe mine toată iarna și m-am plîns și m-am zbătut pe la toți oamenii...

Nicolae Dragoș, întunecat, se uita și bombănea și din cînd în cînd arunca ochii spre Platamonu care, mai de o parte, se zvîrcolea în mîinile țăranilor hohotind de plîns.

— Na, gata, uite-le! făcu Chirilă ridicîndu-se.

— Pune-i-le pe piept, nea Chirilă, să-și facă tocană din ele! zise gros Nicolae Dragoș, întorcîndu-se cu scîrbă.

Cîteva rîsete izbucniră, apoi strigăte ș-apoi gălăgia care se potolise un răstimp. Aristide rămăsese întins pe dușumele, gemînd. Arendașul se smulse dintre țărani ce-l ținuseră și se aruncă la fiul său:

5 — Dragul tatii, dragul tatii... Of, tîlharii!

Chirilă Păun coborî cu Nicolae în curte, iar ceilalți îi urmară lărmăluind în neștire. Platamonu însă se dezmetici brusc, chemă pe nevastă-sa care leșinase de cîteva ori de groază, îi spuse că trebuie să plece
10 imediat cel puțin la Costești, la un medic, altfel se prăpădește băiatul. Pe urmă, cu o sforțare desperată, ridică pe Aristide de jos, îl luă în brațe ca pe un copil mic și porni cu el printre țărani gălăgioși, care totuși se dădură la o parte și-i făcură loc, să traverseze ograda
15 pînă la trăsura pregătită de adineaori lîngă care vizitiul se învîrtea uluit. Și pășind greu, cu feciorul în brațe, urmat de d-na Platamonu și de două servitoare bătrîne, arendașul strigă:

20 — Mitrofanе, repede, caii, să plecăm la spital că moare băiatul!

Oamenii, auzindu-l și văzîndu-i, se mai liniștiră ca și cînd i-ar fi mișcat durerea părintelui. Numai Dragoș bufni cu aceeași ură disprețuitoare:

25 — Duceți-vă, duceți-vă că poate să i le puie la loc doftorii!

Nu mai rîse nimeni. Toți se uitau cum se așează arendașul în trăsură, ținînd mereu pe brațe pe Aristide, cum îi învește d-na Platmonu și cum apoi se urcă pe capră lîngă vizitiu, cum Dumitru Ciulici și cele două slujnice se sileau să le fie de ajutor. Apoi caii porniră
30

spre poartă. Trecînd pe lîngă grupul de țărani, Platamonu, cu ochii plîși și glasul amărît, strigă:

— Lasă, Chirilă, că Dumnezeu e sus și are să te bată mai rău de cum m-ai lovit tu pe mine!

5 — Pînă la Dumnezeu m-ați pedepsit voi destul! răspunse Chirilă Păun.

— Mama voastră de grecotei! sudui printre dinți Nicolae Dragoș.

Trăsura ieși uruind pe poartă. După cîteva clipe Nicolae, mai răcorit, zise:

10 — Acu noi am isprăvit ce-am avut de isprăvit și ne putem întoarce acasă că mai avem și alte treburi!

Un vlăjgan, nemulțumit, îl înfruntă:

15 — Da noi cum rămînem, măi vere? Că doar nu ne-am ridicat noi numai ca să puteți jugăni pe feciorul grecului!

— Cum, băiete, noi să vă învățăm ce să faceți dacă ați scăpat de ciocoi? se înfurie Dragoș. Voi n-aveți cap și minte? Ori sînteți copii de țîță?... Hai,
20 nea Chirilă! Haideți, măi oameni, care sînteți din Amara, că noi om ști ce să facem și nu i-om întreba pe dînșii!

— Așa-i, așa-i! făcură cîteva glasuri. Umblați sănătoși că nici noi n-om sta de pomană!

25 — Totuși, după ce se depărtară amărani, rămaseră în curtea conacului, încurcați, încît unul chiar exclamă:

— Ce-a fost asta, măi creștini?

30 Apoi deodată, parcă s-ar fi mîniat că nu sînt în stare să facă nimic, începură să strige care de care, să înjure, să se îndemne:

— Puneți-i foc, măi, ca la Ruginoasa!... Stați, măi, să nu plecăm cu mîna goală!... De ce foc, fraților, mai bine să ne luăm fiecare, că-s pline hambarele!...

Dumnezeu și Maica Precista!... Hai, băieți, nu prege-
tați!... Ce ți-e frică, Ioane, că nu mai sînt boieri!

Unul năvăli spre cerdac unde slujnicele dereticau
lăcrimînd. Ceilalți, ca oile, năvăliră după el. Femeile
5 fugiră în casă cu țipete de spaimă. De pe uliță soseau
mereu alți țărani cari prinseseră de veste că se strînge
lumea la curte. Cei pătrunși în casă se înverșunau
lărmăluind și spărgînd, ca și cînd s-ar fi luptat cu niște
dușmani de moarte. Cîte unul ieșea încărcat cu cine
10 știe ce lucruri care i s-au părut lui mai de preț și pleca
să le ducă acasă, chiuind de mulțumire, grăbit să se
întoarcă, să mai aleagă ceva pînă nu se prăpădește
tot. Prin ogradă adulmecau cei veniți în urmă, iar
mulți dădeau tîrcoale hambarelor. Conacul deveni
15 curînd un furnicar de bărbați, femei, copii, toți îngri-
jorați să nu le ia alții înaintea la împărțire...

În răstimp avocatul Stavrat, după vijelia de pumni
care-l ameuise de tot în primul moment, profitînd de
vălmășeala ce a urmat în jurul tinărului Platamonu,
20 s-a furișat în casă și de acolo, pentru că cunoștea
suficient distribuția ieșirilor (le studiase în aceste două
zile tocmai în vederea eventualității care s-a realizat
acuma), trecînd prin bucătărie, a ajuns în dosul
clădirii, într-o curticică de serviciu. Deși aiurit de lovi-
25 turi și tăvăleală, a avut prezența de spirit să nu se
ascundă prin vreo dependență a conacului, cum îi
trecuse întîi prin minte, ci a escaladat gardul de uluci
dinspre grădina de zarzavaturi și a pornit curajos
peste cîmp să iasă în șosea prin dosul caselor sătenilor.
30 Niciodată n-ar fi crezut ca, la cincizeci și șase de ani,
să fie capabil de eforturi fizice atît de extraordinare.
Nici nu-și mai aducea aminte că suferă puțin de cord,
că are un început de astmă, că medicul i-a interzis să
alerge... Pășea ca un vînător de munte prin brazdele

năclăite, prin ochiuri de bălți, adus puțin de spinare
să nu-l observe cineva, asudînd și cu un sentiment de
fericire care îi înnoia mereu puterile. În sfîrșit ultima
casă! Îl ispatea gîndul să se oprească, să răsufle și să-și
5 usuce puțin nădușeala, dar își birui prudent lenea și
continuă marșul în diagonală ca să se apropie de șosea.
Deodată zări o trăsură. O recunosc, începu să strige.
Glasul i se pierdea în uruitul roților. Îl cuprinse o
clipă deznădejdea. Dacă se va întîlni pe drum cu vreo-
10 ceată de țărani? Trăsura se depărta în galopul cailor.

— Ce tîmpiți și țărani! își zise dînsul cu amără-
ciune. Se năpustesc asupra arendașului să-l omoare
și pe urmă îl lasă să plece cu trăsura... Dacă știam
rămîneam și eu pe loc și nu mă mai chinuiam prin
15 hîrtoapele astea!

4

— Trebuie să plec numaidecît! murmură Nadina
neconținut îmbrăcîndu-se cu o grabă desperată ca și
cînd s-ar fi aprins casa. Unde mi-e [pălăria?... A, tre-
20 buie să plec!

Își adună micile obiecte de toaletă și ceasornicul
și cîteva mărunțișuri, le înfundă în poșeta de piele
roșie cu monograma de aur. Trecînd pe lîngă oglindă,
își aruncă ochii fără să vrea și se înfioră văzînd o
25 figură străină parcă.

— O, săraca de mine! bîlbăi pierdută. Și toate
astea, numai pentru că... A, să plec repede, să...

Petre trecuse din vestibul în cerdac și coborîse
în curte unde, între timp, se mai adunaseră alți lespe-
30 zenii. Toader Strîmbu se hărțuia cu muierea lui Dumitru
Ciulici din pricina Ilenei care tot dădea să intre

în casă, la cucoana ei, iar Toader îi tot aținea calea, ba o dată i-a făcut și vînt de fata a început să bocească.

5 — Bine că vii, Petre, că erau să mă sfîrtice muierile! zise Toader cu un rîs larg. Da știu c-ai stat și tu, Petrică!... Ori nu te-a mai lăsat cucoana să ieși cînd a dat de bine?

10 — Ia taci, măi Toderiță, nu te mai porcăi! se încruntă flăcăul. Că doar ești om nu cîine!... Am muștruluit-o eu de-ajuns, n-ai grijă tu. Uite-acu pleacă și ne lasă și moșie și tot!

— Bună treabă! făcură vreo doi lespezeni.

Toader Strîmbu însă se roși deodată:

15 — Da ce, măi Petrică, așa ne-a fost vorba?... Apoi d-aia mi-am tocit eu picioarele pînă aci?

— Dar tu ce vrei, Toderiță? întrebă Petre.

— Parcă ziceai că ne-a batjocorit destul și...

— Pe tine te-a batjocorit ori pe mine?

20 — Dacă tu te lași, treaba ta! urmă Toader mai înfocat. Dar eu sînt văduv, mă, și stătut și... Na, Ilie, ține-mi!... adăogă brusc, întorcîndu-se către Ilie Cîrlan și agățîndu-i de braț toporul. Că n-am să mă iau eu după alții care...

Se repezi bodogănind în ceardac și dispăru în casă.

25 Ileana, îngrozită, apucă pe Petre de mînecă:

— Petrică, nu-l lăsa că vrea s-o omoare!

— Da fire-ar ai dracului dacă nu m-ascultă — mormăi flăcăul stăpînindu-se. Că eu i-am spus și...

30 În clipa cînd Toader pătrundea în vestibul, Nadina îmbrăcată, cu poșeta în mînă, ieșea din odaia de dormit. Zărind-o, țaranul se îndreptă spre ea, zicînd cu o glumă batjocoritoare:

— Unde porniși, porumbiță frumoasă?... Stai, dă-mi și mie o guriță!

Nadina ezită un fragment de moment, apoi țîșni ca o săgeată în salon și închise ușa cu cheia. Întăritat, Toader, fără a mai încerca clanța, puse umărul în ușa și o împinse înlăuntru.

5 — Ajutor!... Ajutor! țipă Nadina cu ochii ieșiți din orbite.

— Nu-ți plac, cucoană, ai? rînji Toader. Lasă, că tu îmi placi mie!

10 O trînti jos, îi ridică fustele-n cap. Cu o supremă efortare Nadina mai răcni:

— Ajutor!... Ajutor!

— Nu zbiera, putoarea dracului! mormăi țaranul, înfigîndu-i mîinile în beregată.

15 Glasul Nadinei se stinse parcă l-ar fi smuls din rădăcină...

Peste cîteva minute Toader Strîmbu reapăru în ceardac, cu poșeta Nadinei ascunsă în buzunarul sumanului, cu un rînjat de mulțumire pe față. Își luă toporul de la Ilie, zicînd cu un glas hîrîit:

20 — Hai, du-te și tu, Ilie, că poate să mai fie caldă!

Oamenii îl priveau cu o curiozitate speriată. Ileana însă izbucni:

— Aoleu, să știți c-a omorît pe conîța!... Ucigașule! Ucigașule!

25 — Aoleu! făcu și Petre. N-oi fi făcut una ca asta, Toderiță?

Toader Strîmbu răspunse liniștit:

— Ba a murit ca un pui de găină, zău așa! Cum am strîns-o nițel să nu urle, cum n-a mai suflat...

30 — Aoleu! făcu Petre iarăși, mai abătut... Rău ai făcut Toderiță, că de-acuma...

Țaranul se uită la Petre, apoi la ceilalți cu o mirare ce se schimba treptat în indignare și în mînie. Pe fața-i lătareată țepile nerase de cine știe cînd se burzuluiau,

ochii mici, înfundați în cap, însingerați, scînteiau ca doi cărbuni aprinși peste care suflă un vînt năpraznic. Începu să urle ca o fiară scoasă din minți, mișcîndu-se de ici-colo parcă ar fi călcat cu tălpile goale pe jăratec, gîngăvind și spumegînd:

— Da ce-i dacă a murit?... Dar muiera mea cum a murit de nemîncare cu zilele și că nici n-am putut-o duce la doftor? Sărit-a vreun ciocoi că de ce-a murit nevasta lui Toader Strîmbu? Că și azi mai sînt dator și la oameni, și la popa pentru înmormîntare și-s cu copilașii flămînzi și-s fără o palmă de loc și-s stors de vlagă și muncesc pînă-mi sar ochii și n-ajung să-mi hrănesc copiii... Și voi vă supărați că i-am făcut de petrecanie în loc să săriți cu toții s-o scuipați, așa moartă, că ea de bine și de huzureală a venit să nu ne lase nouă pămîntul și să-l dea la ciocoi ei... Dar eu îi omor pe toți... care-mi pică în drum îi dau cu toporul... să nu mai rămîie picior de ciocoi, să le piară vița și sămînța!

Învîrtea toporul deasupra capului... Glasul răgușit avea izbucniri de trîmbiță spartă:

— Destul am răbdat și am suferit... Acu vreau să mă răcoresc!... Trebuie să beau sînge de ciocoi, altfel îmi ard bojocii!

Se repezi cu toporul la ferestrele conacului. Geamurile și cercevelele se risipiră țandări, pe rînd. Ceilalți țărani, molipsindu-se îndată de furia lui distrugătoare, se năpustiră și ei, cu ce le cădea în mînă, să spargă ori să dărîme ceva. Muiera lui Dumitru țipa și-și smulgea părul că-i vor prăpădi și lucrșoarele ei; în aceeași vreme Ileana dădu fuga în casă, să vadă și ea ce s-a întîmplat cu conîța Nadina. Pavel Tunsu ochise dintru început automobilul. Descoperind într-o magazie un tîrnăcop, se apucă să izbească

în mașină cu atît mai mînios cu cît nu izbutea s-o sfășie rîme destul de iute și de vizibil. Cînd însă băgă de seamă că a spart rezervorul de benzină, lăsă jos tîrnăcopul, smulse o mînă de fin din podețul de lîngă șopron, făcu un șomoioș, se scotoci prin buzunare pînă găsi un chibrit, aprinse binișor finul, așteptă nițel să ardă cu flacără și pe urmă îl aruncă sub automobil, pe băltoaca ce se scursese între timp. O flacără albăstruie învăluie deodată mașina, se ridică pînă la acoperișul de șite, se prelinse în podurile cu fin de alături. În cîteva clipe acareturile erau cuprinse într-un nour uriaș de fum din care țîșneau limbi galbene în răsuciri neliniștite.

— Foc!... Foc! izbucniră oamenii cu o bucurie sălbatică.

— Uiuiu, cum îmi încălzește inima! răcni Toader Strîmbu cu fața jilavă de sudori, alergînd spre acareturile aprinse parc-ar fi vrut să se arunce-n foc.

Lîngă cerdac Petre Petre rămăsese zăpăcit, uitîndu-se ca prin vis la lumea ce viermuia prin curte. Numai într-un tîrziu văzu că nici Matei Dulmanu nu s-a clintit din loc.

— Măi Petrică, ia să scoatem pe cucoana din casă, că dă focul peste dînsa și ar fi mare păcat să ardă în flăcări...

— Ce bine zici, nea Matei — aprobă repede Petre. Că oamenii și-au pierdut de tot mințile!

Tocmai atunci Ileana ieșea din casa primejdiilor, ținînd în brațe pe Nadina, învălită într-un cearceaf alb.

Drapelul părea în doliu. Cînd veni, joi dimineața, pe la zece, la redacție, Titu Herdelea nu văzu nici măcar pe Roșu la faimosul birou încărcat de ziare.

Află, ce-i drept, că a fost și a plecat adineaori, lăsînd vorbă că se întoarce într-o jumătate de oră.

Tînărul Herdelea întîrziase pentru că trecuse pe la Interne, la Modreanu, după informații despre Argeș, cum promisese ieri lui Grigore Iuga. N-a aflat nimic. Dealtfel aseară Grigore a vorbit la telefon cu directorul prefecturii de la Pitești care i-a spus că prefectul Boerescu e tocmai prin județ și așteptat să sosească în cursul nopții, că deocamdată e liniște și nu s-au semnalat încăiri tulburări, deși pericolul contaminării e mare din pricina vecinătății cu nebunia din Teleorman. Titu l-a căutat ieri toată după-amiaza și de-abia seara l-a găsit la Predeleanu. Grigore s-a scuzat cu gluma că, totdeauna cînd vrea să-l găsească sigur, să întrebe întîi la casa Predeleanu fiindcă în vremea din urmă mai mult stă aici decît acasă. Herdelea a zîmbit; cam observase el că, în afară de prietenia lui Predeleanu, ochii frumoși ai d-rei Olga Postelnicu nu sînt chiar străini de asiduitățile tînărului Iuga.

Pe Gogu Ionescu l-a întîlnit ieri după prînz. Și el telefonase la Pitești. Era mai abătut și avea ochii mereu umezi parcă o presimțire i-ar fi ros sufletul, oricît încerca Eugenia să-l liniștească.

Firește, Titu Herdelea își împărțise timpul așa încît să fie acasă la cinci, cînd trebuia să vie Tanța. A venit foarte punctual și s-au îmbrățișat și au plîns puțin amîndoi de bucuria revederii. Lucrurile importante, pe care i le prevestise în scrisorică, nu prea aveau importanță. Că Jenică s-a despărțit de d-na Alexandrescu a treia zi după ce s-a mutat Titu, că nu i-a cerut el să îndepărteze pe Titu ci d-na Alexandrescu a vrut să-i rămîie camera pentru că pe Mimi a izgonit-o definitiv bărbatul ei, că d-na Alexandrescu a căutat

să facă scandal, că a venit la ei și s-a certat cu toți foarte urît, chiar Tanței i-a strigat în gura mare că s-a tăvălit cu chiriașul ei, că totuși Jenică a rămas bun despărțit de ea și s-a logodit îndată cu fata subdirectorului, că dealtfel Jenică s-a purtat ca un adevărat cavaler dezmințind energic ocările Lenuței față de părinții lor... Titu Herdelea a ascultat cu mult interes toate acestea, întîi fiindcă i le spunea Tanța și apoi pentru că tot ce o privea pe ea îl pasiona în realitate mai mult ca orice. Înduioșat, îi mărturisi că, dacă ar avea o situație materială cît de cît asigurată, miine ar lua-o de nevastă și că, în orice caz, ea tot a lui trebuie să fie pentru totdeauna. Iar, drept legămînt, de aci încolo, în loc de alte mîngăieri, are să-i zică numai „mireasa mea“...

*

— Veniși, puiule? Bravo! murmură Roșu intrînd și găsind pe Titu cu nasul în jurnale. Va să zică gata, ai?... După-amiazi avem guvern nou!

Și după ce mai răsfoi cîteva gazete:

— Ai văzut cum au schimbat macazul onorabilii?... Acuma nu mai e vorba de lupta sfîntă a țăranilor. Acuma sînt numai tulburătorii ordinei publice împotriva cărora trebuiesc mijloace energice de represiune. Nu ți-am proorocit eu toate astea de acum trei săptămîni, puiule? Dar să vezi curînd-curînd cum o să puie și tunurile în bătaie ca să sugrume lupta sfîntă pe care au glorificat-o pînă ieri! Nu observi? I-au dat zor cu „lupta sfîntă“ și cu „să nu curgă o picătură de sînge românesc“, exact pînă ieri, adică pînă în ceasul cînd au fost siguri că vin la putere. Ceea ce înseamnă că au dat foc țării cu premeditare și fără nici un scrupul

pul, căci ruina țării, pentru ei, n-are importanță ci numai acapararea guvernului, chiar al unei țări rulate... Degeaba, sînt odioși, amice! Eu nu fac politică și-mi sînt indiferente partidele cu așa-zisele lor

5 ideologii, dar ăștia sînt îngrozitori.

Zbîrnîitul telefonului îi întrerupse indignarea:

— Alo!... Da, da *Drapelul!*... Domnul Herdelea? Aici... Poftim!

Era Gogu Ionescu care cerea știri noi, pentru că azi

10 i-a fost imposibil să mai vorbească la Pitești. Titu îi promise că va trece de la Modreanu pe la dînsul.

— De, bieții oameni, se frămîntă și suferă pentru că domnii ăștia au vrut cu orice preț să ia guvernul! zise secretarul de redacție iar, parcă întreruperea l-ar fi întăritat. Și cîți o să mai sufere și cît sînge are să mai curgă! Că ăștia vor uide pe țărani cu aceeași

15 dezinvoltură cu care i-au îndemnat la răzmeriță! Ba te asigur că vor găsi chiar instigatori ai dezordinelor. Evident, nu pe ministrul care a proclamat lupta sfîntă. Nu, dragă! Pe tine, pe mine, pe vreun învățătorăș sau preot care nu e în partidul lor, pe vreun socialist...

Iar întrerupse telefonul. Grigore Iuga anunța că va trece să ia pe Titu, să meargă împreună la Interne.

25 Apoi mai bine de o oră și jumătate Roșu își revărsă asupra docilului redactor toată înțelepciunea-i politică.

Deși extrem de hărțuit, mai ales cu schimbarea guvernului, Modreanu primi pe Grigore Iuga cu mare afabilitate, îi reaminti înfîlnirea din tren și palavrele

30 lui Rogojinaru și pe urmă spuse că i-a parvenit azi dimineață o notă telefonică de la Pitești cum că în cursul nopții s-a semnalat incendierea de către țărani a unui conac în sudul județului, cătunul Ruginita sau Ruginoasa, nu s-a putut recepta exact numele fiindcă

prefectul, care telefona personal, era foarte agitat și morfolea vorbele. Modreanu adăogă că, pentru a avea deslușiri complete în privința Argeșului, a chemat el acum vreo oră Piteștii și a vorbit cu prefectul, care i-a

5 comunicat că legătura telefonică și telegrafică cu partea de jos a județului ori s-a deranjat ori a fost distrusă, așa că nu are nici o informație mai nouă pînă ce îi vor sosi prin eventuali curieri. Prefectul a mai subliniat că știrea despre arderea cătunului Ruginoasa a raportat-o cum a primit-o și el telefonic de la Costești, cu toate că el personal n-o crede exactă, poate să fi fost chiar vreo farsă de prost gust, deoarece dînsul numai azi-noapte a sosit din județ și a constatat tocmai în regiunea respectivă ordine perfectă.

15 — Prefectul d-voastră e o persoană foarte distinsă, dar de un optimism excesiv de robust! surîse Modreanu.

Grigore Iuga îi mulțumi călduros. Mai vorbiră două minute despre schimbarea guvernului. Tînărul

20 Iuga spuse că pentru postul de prefect la Argeș ar fi desemnat prietenul său, avocatul Baloleanu; cel puțin el o știe de la Baloleanu însuși. Modreanu cunoștea, firește, pe Baloleanu și socotea că ar fi un prefect eminent tocmai pentru vremurile acestea tragice...

25 Pe drum Grigore comunică lui Titu că, dacă într-adevăr va fi numit Baloleanu, va pleca și el neapărat spre Amara în tovărășia noului prefect. Mărturisi că e foarte îngrijorat de soarta bătrînului. Oprindu-se în fața Teatrului Național, pe trotuar, Grigore Iuga își consultă ceasornicul și șopti cu o tristețe amară în glas:

30 — Douăsprezece și jumătate... Doamne, Doamne, ce-o fi acuma la Amara?

Pînă la amiazi toată Amara știa isprăvile celor ce plecaseră de dimineață la Lespezi și la Gliganu. Firește, trecînd din gură-n gură, întîmplările se umflau. Astfel se povestea că au fost jugăniți amîndoi grecii, și bătrînul și feciorul, că pe grecoaică a omorît-o cu securea un om din Gliganu și că avocatului din București i-au tăiat limba țărării și apoi l-au izgonit din sat, desculț și numai în izmene. La Lespezi toți bărbații și-au bătut joc întîi de cucoana cea frumoasă, pe urmă Toader Strîmbu i-a sucit gîtul ca unui pui de găină și a azvîrlit-o în foc, iar Pavel Tunsu a bătut pe neamț pînă l-a lăsat mort lat... Totuși țărării s-au întors mai mult răsfițați, nu grămadă cum porniseră, și de aceea nu s-a prea băgat de seamă cînd au trecut spre casele lor. Numai Pavel Tunsu a trecut chiuind ca un nebun și pe Toader Strîmbu l-ar fi văzut cineva cu o traistă grea în spinare despre care alții au aflat c-ar fi fost plină cu galbeni și giuvaiere luate de la cucoana omorîtă.

Primarul Ion Pravilă lăsase azi pe secretar la cancelarie, iar el stătu pe acasă. Știa toate cîte se petreceau în sat, dar nu voia să se mai amestece în nici un fel. Aflase că sînt unii oameni care și-au pus în gînd să-l bată măr și să-i aprindă casele din ură că i-ar fi năpăstuit cîndva. Și din pricina asta socotea cuminte să-i lase pe săteni să-și facă mendrele cum îi taie capul. De ce să-și primejduiască dînsul viața și averea dacă lumea s-a smintit? O să-i dezmeticească curînd-curînd stăpînirea și atunci se vor căi amarnic. Pînă atunci el trebuie să joace cu lupii ca să nu-l sfîșie.

Secretarul Chiriță Dumitrescu, plictisindu-se singur în toată cancelaria, a chemat înlăuntru cele două

străji și dezbătea cu ele întîmplările. Dezaproba și disprețuia sălbăticiile țăranilor și lua partea boierilor cu entuziasm, considerîndu-se făcînd parte din boierime. Avea oglinjoara pe birou și vorbind își arunca deseori ochii să se admire sau să-și mai aranjeze gulerul și cravata...

De la curtea Iuga pînă la jandarmerie, după întoarcerea de la Ruginoasa și întrevvedere cu bătrînul Miron, primarul a avut de dimineață o mică ciocnire amicală cu Boiangiu, fiecare căutînd să treacă asupra celuilalt atribuțiile polițienești și menținerea ordinei în sat. La despărțire Pravilă a declarat că el se spală pe mîini, că nu mai are nici o putere. Plutonierul i-a răspuns cu o înjurătură în general și apoi cu observația acră că numai la greu e bun jandarmul, încheind amenințător:

— Să nu mă scoateți pe mine din țîțîni că pe urmă vă împușc pe toți ca ciorile, mama voastră de țopirlani!

Boiangiu își făcea curaj în afară, dar în sineși era pierit rău. Deocamdată socotea să se mai odihnească puțin fiindcă azi-noapte de-abia apucase a ațipi cînd l-au sculat și acum se simțea frînt de somn. Unde să mai aibă răgaz de odihnă? A trebuit să se certe vreun ceas cu Didina de era gata-gata s-o bată dacă nu sărea caporalul. Pe urmă a aflat despre plecarea grupului de țărani spre Lespezi, desigur nu cu gînduri pașnice. Pe urmă au venit veștile despre isprăvile oamenilor. Și în sfîrșit Lazăr Odudie, vătășelul arendașului Cosma, adineaori, speriat, că o seamă de oameni dau mereu tîrcoale conacului și că i-e frică să nu-i puie foc.

Între timp, după ce a isprăvit cearta cu nevastă-sa, a ținut un fel de consiliu de războiu cu toți patru jandarmii. Pentru că sînt puțini trebuie să se prefacă a

ignora dezordinele din satele vecine care s-au petrecut sau care se vor petrece. Chiar în Amara vor închide ochii față de abaterile mai mici, cum au și făcut de altfel de vreo cîteva zile de cînd se frămîntă mai stăruitor lumea, dar vor împiedeca cu energie devastările sau incendiile. În caz de nevoie, întreg postul va ieși complect înarmat ca să facă impresie mai puternică. Armele însă nu vor fi încărcate, ci se vor încărca la fața locului, de asemenea pentru a speria mulțimea.

10 Dacă, Doamne ferește, s-ar ajunge să fie silit a comanda foc, prima oară vor trage peste capetele oamenilor și numai cînd nici asta n-ar avea rezultatul dorit, se va trage în plin. În așteptare nimeni nu mai părăsește postul și toți vor fi pregătiți pentru orice eventualitate cu echipamentul și armamentul la îndemînă.

15 — Măi Odudie, măi — zise Boiangiu vătășelului reclamant — ia seama că vouă acuma numai a revoluții vi se năzare cum vedeți doi oameni stînd de vorbă, așa de viteji sînteți, măi Odudie!

20 — Domle plutonier, eu nu mai răzlesc cu oamenii! făcu Lazăr Odudie resemnat. Matale să faci ce vrei, dar eu a trebuit să-ți spun, că pe urmă, cînd s-or întoarce boierii, să nu mă ia pe mine la rost că n-am purtat de grijă avutului dumnealor...

25 Plutonierul trimise mai tîrziu pe jandarmul Bogza, care era mai dezghețat, să constate situația reală. Bogza aduse vești mai rele. Conacul propriu-zis încă n-a fost atins, dar încolo e haram și oamenii cară fără sfială cu sacii și cu tîrnele porumb, fasole, grîu, ce se găsește. Au venit mulți și din Vaideei la împărțea pe tăcute. Toate hambarele au fost sparte încă de azi-noapte. Un argat i-a spus că pîndarii arendașului sînt cei mai înverșunați și că tocmai ei ar fi chemat lumea la pradă. De fapt chiar Odudie pare a

30

se fi înțeles cu țărani că lui nu-i pasă ce fac dînșii cu hambarele și cu celelalte, numai de conac să nu s-atingă, dar acuma a prins de veste că oamenii umblă să dea foc conacului sau măcar să-l strice și de aceea a venit să reclame. Acolo totuși nu e multă lume căci fiecare ia ce dorește și pleacă. În bătătura cîrciumii însă sunt vreo cincizeci, poate și mai mulți, care stau de vorbă sau complotează.

5

Boiangiu se încruntă. Va să zică nu se astîmpără deloc țopîrlanii? Totuși, prudent, hotărî să-i lase în pace. Dacă nu fac tărăboi, de ce să-i stîrnească?

10

Peste mai puțin de jumătate ceas un jandarm, care stătea prin ogradă, năvăli în biroul șefului, raportînd cu sufletul pe buze:

15 — Dom plutonier, foc!... Arde conacul!

Șeful ieși speriat afară. Da, în direcția conacului lui Cosma Buruiană bolboceau nori groși de fum. Nu mai putea rămînea nepăsător. Ar risca să fie trimis în judecata Consiliului de Război dacă s-ar afla, și s-ar afla cu certitudine, că jandarmii nu s-au mișcat nici cînd țărani au pus foc conacului. Dădu cîteva ordine și se echipă repede și dînsul în vreme ce Didina striga, frîngîndu-și mîinile:

20

— Silvestre, Silvestre, ia seama să nu te omoare!

25 Boiangiu era calm. Se stăpînea. Își zicea că mare lucru n-are să fie nici acuma. Doar să patruleze puțin, să facă act de prezență. Nu vrea să ațîțe pe țărani, ci să-i liniștească. Nu va lua cunoștință că focul a fost pus, ci va proceda ca și cînd ar fi un incendiu oarecare...

30

Mai tîrziu, după ce se vor fi calmat spiritele, va întoarce el foaia și se va răfui cu toți zurbagiii de azi. În colțul cîrciumii, la încrucișarea spre conac, ulița era cuprinsă de țărani. Plutonierul, în fruntea celor patru jandarmi, se apropia cu pași rari, cu o

figură deschisă și puțin surizătoare ca să le arate că nu vine cu intenții dușmănoase. Țăranii tăceau și îi priveau parcă cu indiferența cu care privesc îndeobște pe trecătorii străini. Numai când jandarmii ajunseră la doi pași, le făcură atîta loc cît să se strecoare prin mulțime. Boiangiu întrebă în glumă:

— Da ce, băieți, nu ne lăsați să trecem?

— Apoi ce să mai treceți că arde el și singur! strigă un glas batjocoritor.

Plutonierul se făcu a nu pricepe batjocura și se opri în mijlocul lor, zicînd:

— De ars văd eu că arde, dar noi trebuie să ne facem datoria! Ori tu zici că nu, măi Serafime? adăogă către Serafim Mogoș care se afla chiar în fața lui, întunecat și dîrz.

Mogoș dădu din umeri, fără a răspunde. În locul lui glăsui Trifon Guju:

— Datoria matale lasă c-o știm noi... E ușor să bați oamenii cînd ai puterea în mînă, să-i chinuiești!

— De, dacă așa e slujba, Trifoane! făcu Boiangiu tot împăciuitoare, mai ales înțelegînd că țăranii umblă să-l întărească.

— Dar tu ai gustat din papara asta, ori nu? bufni deodată Serafim Mogoș. Ca să-ți arăt eu cum e, soarele și anafura și...

Îi cîrpi, una după alta, fulgerător, două palme zdravene pe obraji. Boiangiu nici nu mai avu timp să se dumirească. Într-o clipire loviturile îl copleșiră din toate părțile. Văzu ca prin vis că Trifon Guju i-a smuls pușca de pe umăr. Își ferea capul, lăsîndu-l pe piept și instinctiv nu căuta decît să scape din mijlocul mulțimii. Țăranii urlau și loveau. „Dă bine, mă!“ „Arde-l!“ „Fugi! Fugi!“ În spate auzea glasurile jan-

darmilor, spăimîntate: „Nu da!“ Se avîntă cu capul înainte să-și croiască o trecere.

Iureșul ținu numai cîteva minute. Cu toată răpăiala de pumni, Boiangiu izbuti să înainteze și simți curînd că s-a rărit mulțimea după rărirea loviturilor ce le primea. În urma lui încăierarea continua însă cu aceeași furie parcă țăranii n-ar fi băgat de seamă că el s-a smuls dintre dînșii.

— Fugi!... Fugi! răsunau împrejurul lui glasurile batjocoritoare.

Fără să-și dea el seama, picioarele ascultau singure îndemnul și alergau mîncînd pămîntul. Alți pași tropoteau în urmele lui. Ar fi vrut să vadă cine sînt, dar îi era frică să se uite înapoi. Strigătele continuau. După cîteva clipe de goană zări la dreapta o poartă deschisă larg. Recunoscuse casa lui Marin Stan. Dădu buzna pe poartă, trecu prin ogradă spre grădină. Un cîine încercă zadarnic să-i ație calea hămăind cu mare furie. De-abia între pomii din dosul casei își încetini fuga și întoarse capul. După dînsul veneau cu aceeași iuțeală desperată cei patru jandarmi la intervale care arătau în ce ordine au scăpat din încăierare. Toți patru erau fără arme, ca și șeful, iar doi în capul gol, pierzîndu-și capelele pe cîmpul de luptă. Țăranii victorioși, ajungînd în dreptul casei, se opriră și numai de acolo huiduiiau și înjurau, arătîndu-și pumnii și învîrtind puștile rămase în mîinile lor. Mai liniștit oarecum, după ce a constatat că subalternii îl urmează, plutonierul întoarse iar spatele oamenilor care vociferau și continuă retragerea prin grădini, într-un ritm mai cumpătat, gîndind că se va uni cu trupa la adăpost și zicîndu-și, pe măsură ce se reculegea:

— Noroc că n-au fost încărcate armele, altfel tîlharii ne omorau!

Pe cînd jandarmii dispăreau pipăindu-și cucuiele și coastele, țărani comentau bătaia cu rîsete și glume, cu sudălmii și ocări. Trifon Guju bălăbănea o pușcă în aer și chiuia și striga cu o vioiciune ce nu se potrivea deloc cu fața lui morocănoasă:

— Acu-i acu, fraților!... Acu-i acu!

Vestea izgonirii jandarmilor se răspîndi repede dintr-un capăt la altul al satului, împrăștiind o bucurie parcă tuturor li s-ar fi ridicat o piatră de pe inimă. Băiețelul cel mai mic al Smarandei, care se nemerise prin preajma cîrciumii și văzuse bătaia, goni într-un suflet pînă acasă și începu din ogradă:

— Nea Petrică! Mamă! I-au alungat... pe jandarmi... oamenii... și i-au bătut... și...

Petre venise de la Lespezi mai demult și nici nu mai ieșise din casă. Era bosumflat și tăcut ca și cînd ar fi băut numai fiere. De-abia a schimbat două vorbe cu maică-sa și nici nu a vrut să mănînce. Bombăni cu imputare:

— Bine că s-au dus dracului că n-au fost buni la nimic!

7

Pe la ora șase Bucureștii răsuna de strigătele țigănușilor:

— Ediție specială!... Noul guvern!... Manifestul către țară!

Grigore Iuga, de cînd se întorsese de la țară, mîncă în fiecare seară la Predeleanu. I-ar fi fost peste putință să stea acasă cu mătușă-sa Mariuca, să-i asculte fleacurile clevetitoare, sau pe la restaurante ori la club cu prieteni care pînă ieri mureau de dragul țărănimii

și propovăduiau împărțirea moșiilor, cu gîndul ascuns că tot nu se va întîmpla și cu mîndria că totuși pot părea drept spirite înaintate, iar azi reclamau vehement să fie rase cu tunul toate satele care s-au revoltat și țărani să fie bătuți pînă la sînge, toți, fără excepție, ca să servească de pildă și să nu mai îndrăznească nici pe viitor să ridice capul niciodată. Cu Victor se înțelegea, ca totdeauna, și apoi găsea la ei o atmosferă care-i era necesară mai ales acuma, cînd tatăl său sta singur la țară în primejdie, iar el aici fără nici o posibilitate de a-i sări în ajutor.

Mergînd, strînse toate edițiile speciale, să le citească și să le comenteze împreună cu Victor. Pe el nu-l interesa compoziția guvernului, ci manifestul în care se zvonea că vor fi anunțate mari reforme care vor opri imediat agitațiile țăranilor, fără să fie nevoie de reprimiune armată.

Pînă la masă avură timp să răsdiscute toate măsurile cuprinse în manifest, fără a se putea pune totuși de acord. Predeleanu socotea că guvernul debutează excelent și că manifestul e o ramură de măslin în mîna celor ce vor fi trimiși să liniștească pe țărani. Mai mult nu se putea promite, îndeosebi sub presiunea tulburărilor. Grigore credea dimpotrivă că pentru lumea satelor răsculate reformele promise vor părea o batjocură. Oamenii vor pămînt, au dat foc și au făcut cruzimi ca să rămîie stăpînii pămîntului, iar guvernul nou vine și, în loc de pămînt, îi scutește de niște taxe, le făgăduiește să le arendeze lor moșiile statului, să ușureze învoielile cu boierii și alte asemenea lucruri care ar fi fost foarte bune înainte de izbucnirea răzmeriței, pe cînd azi...

— Eu am fost la Amara numai acum cîteva zile și am pipăit pulsul țăranilor! urmă Grigore. Cu vreo

lună înainte umblau și se zbăteau să cumpere moșia Babaroaga. Azi nici prin gând nu le mai trece așa ceva. Azi pretind foarte simplu să li se împartă toate moșiile. Și acestor oameni vrei d-ta să le duci acuma pe tavă făgăduieli de scutiri de taxe?... Ridicol!

— Ei, bine, atunci va trebui să intervii forța ca să-i potolească întâi, iar pe urmă, când se vor dezmetici, vor pricepe și ei însemnătatea măsurilor ce s-au luat în favoarea lor! zise Predeleanu senin.

— Da, așa! aprobă tînărul Iuga. Să nu umblăm cu ipocrizii! Țăranii s-au revoltat — să iasă armata să-i pedepsească. Punct. Reformele se discută cu oameni sănătoși, nu cu bolnavi sau cu exaltați. Manifestul e o ipocrizie în plus, de aceea mă supără. Poto-lirea răscoalei nu se poate face fără vărsare de sînge. În loc să tragă cu gloanțe direct în răsculați, guvernul trage întâi în vînt cu manifestul, ca să se poată spăla pe mîini mai tîrziu că n-a vrut vărsare de sînge, dar... Un bizantinism ieftin care va exaspera pe nenorociții de țărani și va face să se cheltuiască mai mult sînge!

Tecla le interzisese să discute la masă despre răscoale și politică. Vorbiră aproape numai despre Miron Iuga. D-na Predeleanu observă într-un rînd:

— Numai cînd îmi închipuiesc că Victor ar putea fi singur la țară în zilele astea, parcă îmi vine să înnebunesc!

Grigore Iuga aruncă o privire spre Olga.

Tocmai atunci Predeleanu întrebă:

— À propos, Grigoriță... Să mă ierți dacă sînt poate indiscret sau, știu eu, nedelicat. Am auzit că nevastă-ta...

— Fosta! rectifică Grigore repede, roșind.

— Da, fosta ta nevastă ar fi plecat acuma la țară... Adevărat? Fiindcă ar fi ceva...

— Nu știu! murmură tînărul Iuga întunecîndu-se. Pentru mine e moartă demult.

Logofătul Bumbu ținea în curent pe bătrînul Iuga cu cele ce se petreceau în sat, cum îi poruncise. De azi-dimineață, de cînd a aflat despre Ruginoasa, boierul l-a chemat de cîteva ori, luîndu-l cu aceeași întrebare:

— Ei, ce ispravă au mai făcut oamenii noștri?

Bumbu i-a ascuns numai uciderea Nadinei de teamă să nu se încăpățîneze și să plece la Lespezi să se convingă. Cînd l-a întrebat de soarta cuconiței, a răspuns că n-a auzit nimic, dar probabil că nu mai este în sat. Iuga a exclamat bucuros.

— Evident. Nici n-avea ce să caute ea aici acuma. Bine c-a avut automobilul, să o poată șterge la timp, altfel cu oamenii noștri cine știe ce batjocură i se putea întîmpla...

După cină bătrînul a ieșit în curte, singur, ca în toate serile bune, să facă puțină mișcare înainte de a se culca. Cerul era curat, vînat închis, cu stele tremurătoare ca niște picături de rouă. Răcoarea primăverii îi înviora pașii. Ocoli clădirea cea nouă pe alea prunduită, curățată proaspăt, merse spre poarta cea mare dinspre uliță. Printre copacii parcului vedea în față, aproape, parcă numai la cîteva metri, focul ce mistuia conacul lui Cosma Buruiană. Ardea potolit, fără flăcări mari, cu o roșeață ce păta văzduhul. Era ora zece. Furia incendiului se mulcomise, ca și gălăgia țăranilor care se auzise pînă aici în liniștea amurgului. Satul dormea, parcă toate cîte se întîmplaseră în cursul zilei ar fi fost în vis. Numai lumina focului dovedea că n-a fost vis... În stînga, mai departe, altă pată roșie pe cer. Acolo a ars și arde conacul din Lespezi, dacă nu și cel din Gliganu. Chiar și în dreapta, spre Rugi-

noasa, mai stăruia o undă roză. Ce mai ardea, ardea tihnit, fără grabă, cum se cuvine cu rămășițele.

„Niciodată n-aș fi crezut ca oamenii mei să fie cei mai ticăloși, ca tocmai ei să ducă la vecini ticăloșia și să-i învețe neomeniile!” își zise Miron Iuga, oprindu-se o clipă lângă poartă. „Toate silințele mele cu ei n-au folosit nimic! Degeaba, țăranul e destinat să rămîie sălbatic pînă la sfîrșitul lumii.”

Se întoarse, ocoli casa pe dincolo, trecu pe lângă clădirea veche în grădina mare din dos, unde nu erau arbori și se deschidea o vedere mai largă. În suflet îi picura tristețea din ce în ce mai apăsătoare. Pînă azi dimineată, în ciuda tuturor întîmplărilor și zvonurilor, a fost convins în adîncul său că oamenii lui vor sta liniștiți chiar dacă de jur împrejur toate satele s-ar răscula. Se simțea atît de înfrățit cu ei prin toată viața sa și a înaintașilor săi, încît i se părea peste putință ca țăranii să nu aibă instinctul aceleiași frății.

„Ar fi trebuit să mă duc totuși la Ruginoasa să-i dojenesc!” îi fulgeră iar prin creieri gîndul care-l frămîntase toată ziua și pe care-l înlăturase mereu. „Te pomenești că țăranii vor crede că mi-a fost frică și...”

Ajunsesse la marginea grădinii, unde începea ogorul. Conacul rămăsese în urmă. Felinarele din curte pîlpiau galben de departe ca niște sfioase candelă de veghe. Se opri și se întoarse pe loc să mai vadă cum ardea conacul lui Buruiană. Bătrînul avu subit o strîngere de inimă. Privind de aici, focul părea că mistuie chiar propriile-i clădiri. Pata roșie pe cer era mai sîngeroasă și pe ea se zugrăveau contururile conacului Iuga ca niște ruine arse și încă fumegînd. Gîndul i se risipi. Altele îi luară locul, înăbușite însă și ele:

„Asta nu se poate!”

La stînga se deslușea mai bine incendiul de la Lespezi, parcă s-ar fi apropiat și s-ar fi înviorat. Între cele două focuri însă bătrînul Miron descoperi o nouă rană purpurie pe orizont mărindu-se văzînd cu ochii și înălțîndu-se pe cer.

„Într-acolo vine Cantacuzu... Va să zică și la căpitanul Grădinaru au început!” murmură privind cu atenție și examinînd limbile de flăcări ce se îngroșau.

Învîrtindu-se spre stînga în direcția Babaroaga și Vlăduța, adăogă în sine:

„Colonelul văd că a scăpat pînă acuma...”

Spre Curteanca însă, mai la stînga, ardea conacul lui Popescu-Ciociul, apoi în jos, pe Valea Teleormanului, conacul generalului Dadarlat la Humele și al lui Ioniță Rotompan la Goia.

„Ei, săracul Ioniță! își zise Miron. Și pe dînsul l-au prădat...”

Focul de la Goia apărea, de unde privea bătrînul, alături de Ruginoasa, dar mult mai viu, semn că începuse mai recent.

Alte involburări de flăcări se zăreau mai jos de Ruginoasa, poate la Orodolu sau la Izvoru. Apoi altele deasupra pădurii Amara, poate la Dumbrăveni...

„Pretutindeni, pretutindeni foc și prăpăd!” se gîndi Miron ajungînd iarăși cu fața spre conacul său, după ce făcuse pe loc înconjurul orizontului. „Am rămas ca o insulă.”

Noaptea înnegri se văzduhul complet. Nici-o adiere și nici-un zgomot pe întreg cuprinsul. Bătrînul nu auzea, în tăcerea profundă ce-l impresora, decît propria-i respirație care părea aspră ca un horcăit. Și de jur

împrejur focurile mute ca plăgile unui trup uriaș răstignit pe pământ din care se înalță aburii roșii cutropind întreg văzduhul.

- 5 Stînd nemișcat în întunec Miron luga simți o înfiorare parcă s-ar fi lăsat brusc un val de frig. Porni înapoi cu ochii la conacurile lui deasupra cărora se zvrcoleau luminile focului. Și iar murmură dîrz: „Asta nu se poate!”

- 5 În zorii zilei de vineri țaranii din Amara se sculară fiecare cu grija să nu-i ia ceilalți înainte. Unii mai sîrguitori au cărat pînă noaptea tîrziu de la conacul arendașului ce-au putut mîntui din flăcări. Baremi Pavel Tunsu s-a bătut, de erau să se omoare, cu Iacob Mitruțoiu, din pricina unui juncan pe care pusese
- 10 mîna să-l ia acasă și de care pîndarul zicea că-i al lui, că l-a ochit mai bine de o săptămînă cum poate mărturisi și Zamfir Chelaru... Cînd a izbucnit focul s-au bucurat grozav toți, dar pe urmă le-a părut rău că l-a pus
- 15 cine l-a pus înainte de-a fi adunat ce era folositor, mai ales după ce au scăpat de grija jandarmilor. Acuma s-au prăpădit degeaba atîtea bunătăți în flăcări. Și tocmai cei săraci s-au ales cu mai puțin că ei întîi n-au îndrăznit și cînd au îndrăznit nu mai aveau ce alege.

- 20 Ignat Cercel se făcu borș de cum deschise ochii, fiindcă muierea nu era mulțumită deloc că n-a luat și un purcel ca să aibă și copilașii ei cu ce să-și mai îndulcească inima. În zadar îi amintea bărbatul că a adus

trei saci de porumb, să le ajungă pînă-n miezul verii, de era să-și rupă spinarea, că toată noaptea l-a durut mijlocul, ea o ținea lanț cu purcelul.

— Măi muierea dracului, dar cum era să aduc eu
5 cogemite porcul? În spate? strigă Ignat. Că doar porcul nu merge ca omul ori ca boul, să-l mîi dinapoi!

— D-apoi alții cum au luat, bărbate?... Și încă oameni care au tăiat cîte doi porci de Crăciun, nu ca noi de ni l-a mîncat perceptorul, mîncă-l-ar șerpîi și
10 pe el să-l mănînce! Doar îmi spuse aseară Tina lui Ioniță că și ginerele popii și-a băgat în coteț trei purceluși de la arendașul...

Aici Ignat ar fi recunoscut dreptatea muierei dacă n-ar fi fost prea supărat. De fapt dînsul, lăcomindu-se
15 la porumb, ca săracul care n-are de mămăligă, nici nu s-a gîndit ieri deloc că s-ar putea sau ar trebui să-și rostuiască un porc. Răspunse deci furios:

— Ba să se bage dracii-n pielea ta cea afurisită că te faci a nu ști că popa șade numai peste drum de
20 conac și-i venea ușor lui Filip să treacă drumul cu toți porcii arendașului.

Se mai învîrți puțin prin casă și prin bătătură, apoi luă un ștreang și plecă drept la locuința perceptorului. Știa că Bîrzotescu a fugit, împreună cu nevas-
25 tă-sa, încă de ieri dimineață, cu noaptea în cap, îndată ce a văzut focul de la Ruginoasa. De frică nici n-au cutezat să o apuce pe drum, ci prin grădini și peste cîmp, fiecare cu cîte o bocceluță în spinare. Vreo doi oameni i-au întîlnit, dar i-au lăsat dracului că prea
30 erau speriați. În casă rămăsese numai o toantă de slujnică să păzească averea ce și-o încherbălise Bîrzotescu de cînd a fost mutat aici golul și sărmănuț de-ți era mai mare mila... Ignat Cercel intră în ogradă și merse glonț la cotețul în care grohăiau și guițau trei

porci. Slujnica încă nu le dăduse de mîncare. El îi scoase binișor afară, îi cîntări, își alese pe cel mai grăsun, îi înnodă ștreangul de piciorul dinapoi și-l porni spre porțița rămasă deschisă. Slujnica, nemai-
5 auzind guițatul obișnuit de dimineață, ieși repede din casă cu o strachină de porumb în mînă. Ignat, fără nici o vorbă, îi înhăță strachina și o luă înainte scuturînd boabele, iar porcii după el. Toanta, dezmeticită, începu să țipe:

— Aoleu! Săriți!... Hoții!... Mi-a furat porcii!
Ajutor!

Ignat, parcă nici n-ar fi auzit-o, ieși pe poartă urmat de toți trei porcii. În mijlocul uliței le aruncă un pumn
15 de porumb, așteptă pînă ce culeseră boabele și apoi își continuă calea. Țipetele servitoarei făcură pe vreo doi vecini să iasă să vadă ce s-a întîmplat.

— I-ai luat, nea Ignate? îl întrebă unul cu o prietenie invidioasă.

— D-apoi că și dînsul mi l-a luat pe-al meu! răspunse Ignat foarte natural, adăogînd apoi cu rîvnă
20 și scuturînd strachina: Țug, țug, țug, țugul, țugul!

Ajunse cu bine acasă. Numai ștreangul s-a pierdut pe drum, căci l-a uitat la piciorul porcului de s-a tîrît
25 pînă s-a dezlegat. Intrînd în ogradă cu porcii făcu falnic către nevastă-sa, trecîndu-i strachina:

— Porumb ai, porci ți-am adus, dar să nu mai cîrțești acuma că să știi că mă pun cu parul pe spinarea ta, fire-ai să fii a dracului de muiere!

30 Femeia holbă întîi niște ochi cît cepele, apoi, venindu-și în fire, bolborosi lacom:

— Aoleu, Maică Precistă!... Țugu mamei, țugu, țugu, țug!

Melentie Heruvimu se sculase cum s-a crăpat de ziuă, încetinel ca să nu trezească pe nevastă-sa care se zvîrcolise în dureri toată noaptea, ațfă focul, jumuli o găină și o puse să fiarbă, apoi așternu o față pe masă.

5 El, de cînd a plecat arendașul Cosma, tot pe lîngă conac s-a învîrtit, să fie acolo de s-ar întîmpla ceva. Și-a adus dînsul cîțiva saci de porumb, dar grija cea mare îi era să apuce oarecare lucruri mai bune de mîncare, să-și poată ospăta o dată boierește muierea

10 și copilașii, că prea mult au flămînzit. Era convins că biata femeie numai de nemîncare a căzut la pat și zace de atîta amar de vreme și că, hrănită zdravăn măcar cîteva zile, s-ar împiciorongi mai bine decît cu orice leacuri. Apoi, văzînd că oamenii numai prin

15 hambare scotocesc, s-a repezit el singur la vătășelul Lazăr și l-a luat de piept, să-l dea la o parte ca să poată intra în casă. Lazăr, mai voinic, era mai-mai să-l biruiască, dacă nu săreau și alți oameni care, după ce l-au smintit pe Lazăr în bătaie, s-au împrăștiat

20 prin toate odăile să strice și să ia ce le poțtea inima. Melentie a mirosit pînă ce a nemerit în cămăra plină cu de toate. A încărcat în două coșuri, găsite acolo, borcane de dulceată, sticle de vin și de lichioruri, brînză, o pîine albă, mezeluri, un mușchi și o șuncă, măsline

25 și ce i-a căzut în mînă. Cînd a sosit cu coșurile acasă era seară. Nici nu le-a mai arătat, ci le-a ascuns în tindă cu gîndul ca mîine dimineață să întindă o masă ca-n basme.

Golind acumă coșurile și înșirînd pe fața albă toate

30 bunătățile, Melentie avea o strălucire de bucurie care-i îmbujora obrații tăbăciți. Cînd isprăvi și se dădu un pas înapoi să admire minunea, întiile raze ale soarelui tocmai rîdeau în geamurile murdare. Întoarse capul

spre patul femeii. Ochii ei mari negri îl priveau puțin speriați. Bărbatul, surprins, zise zîmbind și ca o scuză:

— Credeam că dormi... Uite, ce bunătăți! Pentru

5 tine le-am adus toate, că copiii mănîncă orice, numai mîncare să fie, dar tu trebuie să te hrănești cu lucruri mai bune ca să te înzdrăvenești, c-ai zăcut destul și-ai suferit. Am pus și o găină în oală să-ți fac o ciorbă fierbinte și...

Se întrerupse deodată. Ochii îl priveau mereu,

10 nemișcați, cu aceeași umbră de spaimă, deși gura întredeschisă parcă voia să vorbească.

— Aoleu, doar n-oi fi murit? bîgui Melentie zăpăcit.

Se apropie, pipăi brațul uscat sprijinit pe dunga

patului și cu degetele atîrnînd în jos.

15 — A murit — făcu omul abătut, uitîndu-se lung în ochii încremeniți cu privirea spre masă. Tocmai acumă s-a prăpădit și ea cînd...

În pat, la picioarele moartei, copilașul cel mai mic se ridică, scîncind și frecîndu-și ochii. După cîteva

20 clipe, văzînd pe tatăl său, se însenină și întinse mînuțele spre dînsul. Melentie îl luă în brațe și iar se uită la femeie, parcă nu i-ar fi venit a crede, strîngînd la piept și mîngîind în neștire copilașul. Apoi sculă pe ceilalți doi:

25 — Hai, c-ați dormit destul! Hai, că nu-i vreme de dormit!

Copiii se urniră anevoie și bombănind. Cînd desco-

periră însă masa încărcată, se înviorară și-și amintiră că li-e foame. Melentie îi așeză pe toți trei pe laviță:

30 — Mîncăți ce vă place, copii, pînă vă saturați!... Numai să nu vă bateți și să nu faceți gălăgie că măicuța a murit și ar fi rușine!... Păvăluc, tu, că ești mai mare, ia seama să nu dea în foc oala asta de ciorbă, că eu mă duc să chem o vecină s-o scalde!

Colonelul Ștefănescu sări din pat, își puse halatul și, în papuci și capul gol, ieși repede afară. Soarele de-abia răsărit îl izbi drept în față, încît în primul moment, fiind și după somn, nici nu văzu bine mulțimea de țărani ce năpădiseră curtea lărmăluind. Strigă la întîmplare:

— Da ce, măi băieți, din somn și în izmene mă luarăți?

Cei de pe aproape, care-l auziră, izbucniră în rîsete, ceilalți însă vociferau mai aprig. Atunci observă bătrînul pensionar că mulți au venit cu furci, cu topoare, cu sape, ca la o bătălie. Colonelul păstrase din militarie curaj și îndrăzneală în fața primejdiei. Frică i-a fost de o eventuală ridicare a țăranilor numai din pricina fetelor pe care le iubea ca lumina ochilor și-i era să nu se întîmple să se năpustească asupra lor ticăloșii, să le nenorocească pentru toată viața. Acuma însă se simțea la largul său. Fără să se impresioneze de urletele lor strigă iarăși mai tare, să-l audă toți:

— Ho! Ho! mai lăsați răcnetele, să mă auziți și să vă aud!... Ei, ce-i? C-ați venit cu arme, văd, voi mai mult de o sută și eu unul singur!... Ce-i? Ce poftiți de la mine?

Țăranii, care se liniștiseră o clipă, porniră din nou să țipe într-un cor infernal:

— Să pleci de aici!... Nu mai vrem învoieli!... Lasă moșia, don colonel, că-i a noastră!... I-uite cum ne înfruntă hodorogul!... O să-ți dăm bătaie!... Ne-ai înșelat și ne-ai jupuit destul!... Pămîntul!... Pămînturile!... Pămîntul nostru și munca noastră!

Bătrînul Ștefănescu privea și asculta cu o față prietenoasă ca și cînd oamenii l-ar fi hiritisit. Apoi cînd se mai potoli puțin gălăgia, reveni:

— Voi vorbiți o sută deodată, cum să vă înțeleg?

După vreun sfert de ceas de tărașoi se aleseră doi țărani care să parlaneze. Colonelul dădu din cap mulțumit:

— Așa, băieți! Acuma știu cu cine vorbesc... Zi tu, Ioane!... Ori vrei tu, nu știu cum te cheamă, că nu te mai țin minte...

— Io-s Găligan Ștefan, don colonel! făcu țăranul, umflînd pieptul.

— Bine zici, așa-i... Îți uitasem numele, Fănică, uita-te-ar necazurile! strigă Ștefănescu jovial. Atunci zi tu, Fănică.

— Apoi ce să zicem, don colonel? Mata nu știi c-a venit revoluția? zise Găligan cu mîndrie.

— Eu văd c-a venit, dar nu știu ce are cu mine revoluția, că eu...

— Lasă că știi matale prea bine! făcu celălalt țăran mai aspru. Numai te prefaci a nu ști!... Ș-apoi ori știi, ori nu știi, nouă ne trebuie moșia, că tălică ai stăpînit-o destul și ne-a venit rîndul și nouă!... Dacă o dai cu binele, bine de bine, dacă nu, noi tot o luăm!

— Dar luați-o, oameni buni! vorbi colonelul dînd din mîini parcă s-ar fi lepădat de Diavolul. Da ce, a mea e moșia?... Băgați plugurile, copii, și s-o stăpîniți sănătoși!... Din partea mea, vai de mine, toată voia!

— Zici matale așa acuma, că ți-e frică de noi, dar mîine ai să zici c-ai uitat! reluă țăranul. Nu ne mai înșeli tălică pe noi, don colonel! Că te-am păscut noi, slavă Domnului!... Dar să faci bine să-ți strîngi bocceluțele și să te duci de aici, că noi nu te mai răbdăm

și nu mai răbdăm picior de boier pe pământurile noastre, iacă!

— Unde să mă duc, Ioane? întrebă bătrînul cu candoare.

5 — De unde ai venit, domle colonel! zise Ion. Că nu te-am adus noi și nici nu te-am chemat!

— Cum să plec așa, măi omule? Cum?... Să-mi las toată agoniseala mea de haram? Se poate, Ioane? stăruie colonelul arendaș.

10 — Se poate! Că din munca și sudoarea noastră-s toate!

— Apoi așa am venit eu aci, gol cum mă vezi, ai?

15 — Ce mai la deal la vale, să-ți pară bine că nici nu te-am înjurat și nici nu te-am bătut, cum au pățit alți boieri, că poate-i fi auzit și matale! zise țăranul neînșelător. Pleacă sănătos și să ne vedem cînd ne-om vedea ceafa!

Colonelul nu se dădu învins. Încercă toate argumentele. Ajunse să le propuie să-l ia și pe dînsul tovarăș
20 la revoluție, numai să-și poată salva capitalul ce-l avea investit în inventarul moșiei, aproape toată zestre fetelor. Țăranii ascultau, chiar rîdeau uneori de cîte o glumă de a lui, dar găseau replici la orice și unde nu, se îndârjeau că e munca lor și revoluția
25 nu mai îngăduie să se amestece boierii în treburile oamenilor.

— Ne-om descurca noi, n-ai grijă matale — spuse Găliganu. Oamenii cu oamenii, boierii cu boierii. Tălică du-te la oraș că acolo-s boierii și-i locul
30 matale!

Întîi ceruseră să plece pe jos numai cu o boccea cît poate duce în spinare. În cele din urmă i-au permis să meargă cu trăsura și să ia ce poate duce trăsura.

Stînd atîta timp în răcoarea dimineții cu capul gol, colonelul începu să strănute:

— Na, că m-am ales și cu un guturai după toate necazurile celelalte!

5 — Dar care s-au ales cu bătaie ori mai rău, ce să mai zică? strigă cineva.

— D-apoi m-ați bătut voi destul, măi creștine, că mă lăsați pe drumuri, lipit pămîntului, om bătrîn și cu trei fete de măritat! făcu colonelul cu amărăciune.

10

Petre se apucase de dimineață să dreagă poarta dinspre uliță din care numai stîlpii mai erau întregi în picioare. Nevoie așa mare n-ar fi fost. Cum a stat un an și jumătate, de cînd s-a prăpădit tatăl său, ar mai
15 fi putut sta. Dar Petre voia să aibă de lucru ca să nu se mai ducă cu oamenii nicăiri și să nu se mai amestece.

De cînd s-a întors ieri de la Lespezi numai a bolit și a rumegat. Mă-sa a auzit de la vecini ce s-a întîmplat și era îngrozită. El n-a vrut să-i spuie nimic. Doar cînd
20 Smaranda l-a învinuit că de la dînsul se trag toate, că așa zic oamenii, a răspuns mînios că cine zice minte, fiindcă n-are nici un păcat pe suflet, martor i-e Dumnezeu.

Dealtfel același lucru și-l zicea mereu și în sinea lui și totuși nu-și putea mulcomi muștrările. Îi părea rău
25 că nu și-a căutat de necazurile lor de la început și s-a tot vîrît ba să fie la cumpărarea moșiei, ba acum la împărțirea pămînturilor, pretutîndeni. Cu el boierii s-au purtat destul de frumos. Baremi Grigoriță părinte
30 să-i fi fost și mai mult nu-i putea face. Și drept răsplată dînsul s-a înverșunat împotriva cucoanei Nadina, așa, din senin. Că l-a batjocorit pentru că n-a vrut să le vîndă Babaroaga... Tocmai el s-a găsit dintre toți mai batjocorit, iar ceilalți au putut sta liniștiți. I-a

intrat în cap că trebuie s-o batjocorească și el, încă de
 astă-iarnă când au fost la București. De atunci numai
 asta o visa și parcă-i părea bine că se ațîță oamenii,
 ca să-i poată veni și lui mai lesne să-și sare inima. Nu
 5 s-a gîndit mai dinainte ce anume răzbunare să fie,
 cum a făcut feciorul lui Dragoș cu Chirilă Păun. Își
 zicea că va vedea el atunci cum s-o ia. Acolo, la Lespezi,
 parcă i s-a aprins mintea. S-a repezit înlăuntru s-o
 strîngă de gît și s-o omoare... Numai cînd s-a pomenit
 10 în fața ei și-a dat seama că mai curînd s-ar omorî el
 decît s-o omoare pe ea. Și totuși Toader Strîmbu a
 omorît-o... I-a trecut lui prin minte să nu-l lase pe
 Toader să intre și nu l-ar fi lăsat dacă nu i-ar fi fost
 rușine să nu zică oamenii că s-a dat de partea cucoanei
 15 cine știe de ce. Și pe urmă, în vreme ce oamenii dărf-
 mau și prădau la conac, lui mereu i-a venit să-l sugrume
 pe Toderiță pentru că a săvîrșit nelegiuirea asta și
 numai de rușine și-a stăpînit mînia. S-a întors singur
 de la Lespezi, lăsîndu-i pe ceilalți împrejurul focului.
 20 Dacă și Matei Dulmanu s-a supărat că a omorît-o?
 Nu îndrăznea să-și mărturisească nici în străfundul
 său de ce l-a amărit într-atîta moartea cucoanei.
 Dar își zicea neconținut că el nu e vinovat și, fiindcă
 s-a întîmplat omor fără voia lui, el se dă de o parte.
 25 Nici n-a mai ieșit din ogradă și nici nu mai voia să iasă,
 orice s-ar întîmpla și chiar de ar rămînea din pricina
 asta, fără pămînt, numai el, din tot satul... Azi-noapte
 a și visat pe cucoana. Parcă o ținea în brațe și ea nu mai
 țipa, ci îl mîngîia și-i zicea: „De ce lăsași să mă omoare?”
 30 S-a deșteptat din somn cu glasul ei muștrător în urechi...
 Acuma cioplea și bocănea de zor ca și cînd ar fi
 vrut să uite sau cel puțin să înăbușe amintirea întîm-
 plării. Dar oricît se trudea, mereu îi săgeta în creieri
 cîte o întrebare și fiecare îl durea și-l ustura și-l chinuia...

Două ceasuri după răsăritul soarelui era o viermu-
 ială în Amara de parcă satul ar fi pornit să-și mute
 locul ca o șatră cînd s-a isprăvit popasul.

5 Pe bătătura din fața cîrciumii se încrucișau toate
 veștile și zvonurile. Și veneau atît de multe și de deo-
 sebite că oamenii fierbeau așteptînd mereu să se mai
 întîmple ceva, dar ceva mai însemnat decît cele întîm-
 plate, care acuma li se păreau lucruri de toate zilele.

10 Din cînd în cînd se găsea cîte ceva să pomenească
 de boierul cel bătrîn, mereu cu un semn de întrebare
 în privire. Ceilalți schimbau vorba parcă i-ar fi speriat
 întrebarea sau cel puțin n-ar fi vrut s-o înțeleagă.
 Chiar Trifon Guju, răgușit de cît răcnise și se fudulise
 15 de cînd cu bătaia jandarmilor pe care el o socotea
 biruința lui proprie, numai mîrîia și dădea din umeri.

Mai spre amiazi însă se pomeniră cu Anton nebunul.
 Sosea din jos, mai zdrenșos de cum plecase acum cîteva
 zile, asudat și murdar, însă cu fața mîndră ca și cînd
 20 ar fi cules în sufletul său toate fericirile. Și îndată se
 apucă să povestească cum n-a rămas nici picior de boier
 între Roșiori și Alexandria, pe unde a rătăcit el zilele-
 astea, iar conacele toate le-au făcut oamenii una cu
 pămîntul ca nici să nu se mai cunoască urmele unde
 25 au fost, apoi cum se adună pe acolo oamenii, cu mic
 cu mare, pe sate, și se înarmează și stau de pază să nu
 se mai întoarcă cumva înapoi ciocoi și să-i împiedece-
 la împărțeala pămînturilor, ba sînt unii care se pregă-
 tesc să se ducă pînă la București să mîntuiască pe Vodă
 30 din prinsoarea boierilor, că numai boierii nu-l lasă
 deloc pe Vodă să trimită pcrunci oamenilor precum că
 bine au făcut de au izgonit pe boieri și să nu întîrzie

deloc de a face împărțeală dreaptă sărăcimii din toate moșiile.

5 Țăranii erau obișnuiți cu proorocirile nebunului și-l luară mai mult în rîs. Unii, glumeții, îl întrebară cum de n-a avut norocul să-l ia oamenii și pe el drept
boier și să-i mai scurteze puțin limba, să scape lumea de năzdrăvăniile ce le vorbește. Pe cînd se hîrșuiau
10 astfel din gură cu nebunul, se ivi și un om în toată firea, Marin Vîlcu de la Izvoru. Era cu căruța și se ducea la Costești cu un copil, să-l arate doftorului, că trăgea să moară. A oprit la cîrciumă să lase caii să îmbrace și să-i odihnească puțin că au iernat rău
15 fără nutreț și de-abia se țineau pe picioare. Marin povesti că azi-noapte s-a aflat pe la ei cum că Vodă a scos din slujbă pe boierii care au cîrmuit pînă acuma, pentru că nu s-au purtat bine cu prostimea și n-au vrut să le dea pămînt, și a pus pe alții care au făgăduit să nu mai rabde nici un boier la sate și să împartă toate
20 moșiile între oameni ca fiecare să bage plugul și să-și muncească numai locul său. Dar cîrmuitoarii pe care i-a scos Vodă s-au învoit între dînșii și nu vor să asculte poruncile și au făcut tocmeală cu ghegeneralii să omoare pe Vodă și pe urmă să pornească cu armata și cu tunu-
25 rile să ia înapoi moșiile de la oameni, pe unde le-au cuprins, și să-i împuște pe toți care s-au sculat împotriva boierilor. Atunci Vodă, ca să nu fie biruit de boierii cei neascultători, a trimis într-ascuns, noaptea, cîți slujitori credincioși a avut la îndemîină, să alerge și să dea de veste țăranilor, și să le poruncească să nu mai
30 îngăduie nici un boier printre dînșii, să-i alunge pe care mai sînt și să nu cumva să-i lase să-și ia înapoi moșiile că strașnic are să-i pedepsească pe cei ce se vor învoi cu boierii, pentru că boierii i-au călcat în picioare poruncile. Iar cei care sînt mai aproape de Bucu-

rești să se ridice degrabă și să vie cu mulțime mare să-l ajute împotriva boierilor, că el numai cu oamenii ține și vrea să le facă dreptate și de aceea îl năpăstuiesc și pe dînsul boierii...

5 Dacă le-ar fi spus astea Anton și încă s-ar fi mirat. Dar cînd ies din gura unui bărbat de omenie? De-altfel nici nu pornise bine Marin Vîlcu cu căruța și iată că mai pică un om din Găujani care povesti aceleași porunci, auzite chiar din gura unui țăran ce a
10 trecut dis-de-dimineață prin satul lor, călare și cu o cruce de argint pe piept. Pe urmă ceva mai tîrziu unul din Vaideei aduse aceeași veste sosită la ei prin Mozăceni...

Printre oameni se stîrni o îngrijorare grea. Se
15 vedeau pedepsiți și rămași fără pămînt fiindcă ei n-au împlinit porunca lui Vodă. Adevărat că n-au știut-o, dar acum au aflat. Mai mulți strigară că trebuie să meargă la boierul cel bătrîn, să-i spuie cum a venit porunca și că nu-l mai pot îngădui între ei, că nu vor
20 să se supere regele. Alții adăogară că trebuie să meargă cu toții, nu unii să stea ascunși în casă pînă e greul, iar apoi să se îndese la cîștig. Cîțiva îndată pomeniră pe Filip Ilioasa, ginerele popii, care s-a codit de cîte ori l-au chemat oamenii, dar de la arendașul Cosma a sărit să-și tragă acasă trei porci cît vițeei.

25 — Hai la primărie! răcni Trifon Guju. Să-l întrebăm pe dom primar cum de nu ne-a spus porunca lui Vodă pînă azi?

30 Porniră cu urlate de însuflețire, dar găsiră numai pe secretarul Chiriță și un agent de percepție, amărît și înfricoșat, crezînd că au venit să-l omoare pe el, fiindcă el a umblat mai mult iarna trecută după biruri. Chiriță se încolți cu oamenii și mîncă la repezeală niște pumni de la Toader Strîmbu care de mult îl păștea.

— Ai dat în mine, Toadere, să ții minte! zise tînărul Chiriță Dumitrescu grav și jicnit. După crima de ieri, asta ți-a mai lipsit! Nu-i nimic! Ne-om răfui noi, n-ai grijă!

5 — Cum să nu dau dacă tu ești porc de cîine, dom Chiriță! strigă Toader rînjind. Și am să mai dau de nu te astîmperi!

10 Dacă i-ar mai fi plesnit o palmă peste obraz și încă nu l-ar fi durut pe secretar cît tutuirea în fața atîtor oameni. Nu mai spuse nimic, mulțumindu-se a întoarce spatele cu dispreț. Dealtfel nici țărani nu-l mai luară în seamă, căci primarul Pravilă, auzind că mulțimea a dat buzna în cancelarie, sosi într-un suflet, galben, speriat și plîngător:

15 — Ce-i cu voi, măi creștini? Nu v-ajunge să vă războiți cu boierii de-ați început și cu statul? Ați nebunit, oameni buni, ori nu mai aveți mult?

Trifon Guju însă sări înfruntîndu-l:

— De ce-ai ascuns porunca lui Vodă, dom primar?

20 Pravilă, aflînd numai acuma despre ce e vorba, se scuză că el n-a primit nici o poruncă de nicăiri de alaltăieri, cînd a plecat prefectul, că poșta nu a mai venit, iar telefonul s-a stricat tot de atunci, fie că s-or fi tăiat firele undeva, fie din altă pricină. Trifon îi ceru, cu glas poruncitor parcă el ar fi fost mai mare în sat, să trimită străjile să cheme toată lumea la cancelarie ca pe urmă să se ducă cu toții la boierul cel bătrîn.

25 — Ba eu nici nu trimit străjile și nici nu mă duc cu voi! zise Pravilă. Că dacă ați făcut ce-ați făcut cum ați vrut și fără mine, apoi eu nu mă mai bag și nu mă amestec! Treaba voastră cum vă descurcați, că eu sînt primar și nu mă pot lua după vorbe și basme!

30 — Ba ai să trimiți că de nu să știi că mănînci bătaie! se răsti deodată Trifon ridicînd pumnul.

— Tu să dai în mine, măi Trifoane? Tu să-mi poruncești mie? făcu primarul cu o înflăcărare mînioasă și mîndră. Ia poftim, Trifoane! Dă!

5 Trifon se repezi înjurînd, dar țărani îl opriră. Urmă o hărțuială lungă cu urlete și răcnete la care luară parte toți cîte puțin, ca să-l convingă pe primar să fie alături de oameni, nu împotriva lor, că nu șade bine, amenințîndu-l chiar că altfel nu va fi părtaș nici la pămînturi. Ion Pravilă, și din ambiție că o cîrpă de om ca Trifon Guju a îndrăznit să se răstească la dînsul, și de teamă că mîine, poimîine se vor întoarce lucrurile cum au fost, rămase nezdruccinat, declarînd chiar că mai bine se lipsește de pămînt decît să fie călcat în picioare. Trifon, atins, sări iarăși:

15 — Matale te-ai învățat să fii primarul boierilor, dar nouă ne trebuie primarul nostru, să știi mata, că nu mai merge cum a fost!

— Poate că oamenii te-or pune pe tine primar? Iacă, să te puie! zise Pravilă batjocoritor.

20 Atunci Trifon Guju, furios, chemă străjile și le porunci el să meargă din casă-n casă și să strîngă pe oameni la primărie. Observînd că toată lumea era de partea lui Trifon, primarul socoti cuminte să tacă. Doar după ce porniră străjile, în continuarea certurilor, se lăudă că i-ar fi putut împiedeca, dacă ar fi vrut, căci în cancelarie numai el are dreptul să dea porunci.

25 Țărani nici nu mai plecară din curtea primăriei în așteptarea celorlalți. Plănuiau și strigau și se sfătuiau. Se înfuriau unul de la altul și începeau să suduie ori să scrișnească din dinți. Se încurajau reciproc să nu le fie frică de nimeni că dacă Vodă s-a dat pe față de partea lor, apoi boierii nu vor mai îndrăzni să-i asuprească. Unii explicau că și de-ar veni soldați, cît de mulți, n-are de ce să le fie frică, fiindcă soldații

sînt tot țărani și nu vor trage în oameni, ba, dacă s-or întărîta, vor trece și ei de partea astalaltă și atunci să-i vezi pe ciocoi... Se pomenea din ce în ce mai des de boierul Miron, fără să se mai ferească nimeni. Se ridicau și glasuri care-l înjurau, iar Toader Strîmbu

5

ajunse să strige în gura mare:
— Numai hoțul cel bătrîn e de vină că ne-a coplesit atîta de rău sărăcia, că ceilalți hoți după dînsul s-au luat de ne-au asuprit și ne-au flămînzit!... Dar și cînd i-oi pune mîna-n ceafă, ehehe, să te ții, moșule, cum

10

ți-o fi de bine!
Alții erau înfricoșați că din pricina bătrînului vor pierde cîștigurile răzmeriței, că dînsul n-are să-și dea moșia din mîna de bună voie și cu sila cine să i-o apuce?

15

— Da ce, acu merge pe voia lui? se încrunțară cîtiva. Ce, tot el are să ne poruncească? D-aia a venit revoluția să suflăm noi în ciorba lui ori dînsul într-
noastră?

20

— Lăsați, fraților, că țîțăie sufletul într-însul și numai să ne strîmbăm o dată la el că fuge, cîtu-i de bătrîn, de nu-l prinzi nici cu ogarii! observă unul spîn și slab, stîrnind rîsete de mulțumire.

25

Trecuseră trei ceasuri de cînd cancelaria și curtea erau pline de oameni. Străjile se întorseseră, după ce colindaseră tot satul. Lumea însă nu se urnea așteptînd mereu pe fruntași. Trifon, ca și cînd el ar fi fost capul satului, mereu ieșea pe afară și întreba: n-a venit Luca Talabă, nici moș Lupu, nici Marin Stan, dar Filip Ilioasa?...
30

În sfîrșit sosiră unul cîte unul parcă n-ar fi știut de ce sînt chemați. Se codiră fiecare în parte, că ei n-au ce să se amestece.

— Dar la împărțirea moșiilor o să vă îmbulziți! strigă Toader Strîmbu. Lasă că vă știm noi! Ați umblat

să cumpărați cu bani grei Babaroaga și nici n-ați vrut să ne cunoașteți pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pămîntul. Acu, pentru că se împarte la toți, nu vă mai place.

5

— Ba mie-mi place, măi Toderiță, numai să-mi dați! zise Marin Stan voios.

— Apoi ți-ai luat și de la arendașul Cosma ce-ai putut, dar acu te faci că nu ne cunoști! vorbi Leonte Orbișor cu imputare.

10

— M-a chemat cineva pe mine, Leonte? Spune tu... Apoi atunci? făcu Marin înțepat deodată.

— Dar la cumpărat cine te-a chemat? Și ai umblat cu limba scoasă! sări din nou Toader.

15

Discuția se înfierbînta. Mulțimea se ațîta socotind că bătrînii se împotrivesc numai ca să încurce pe cei săraci în dobîndirea pămînturilor. Cu cît șovăiau mai mult, cu atît participarea lor părea oamenilor mai trebuincioasă de teamă că altmînteri se vor învîrți lucrurile așa încît la împărțire vor fi dați la o parte cei ce n-au și vor lua iarăși cei înstăriți, cum au făcut și cînd au umblat să cumpere moșia cucoanei... Vorbele se îngroșau și amenințările cu sudălmi sporeau. Luca Talabă se înfurie că de ce-l înjură pe el, că nu e sluga nimănui. Filip Ilioasa, jicnit, vru să plece acasă, dar

25

cineva îi pomeni de porcii arendașului. Atunci se născu o încăierare. Filip, încercînd să-și facă loc de trecere, parc-ar fi rupt un zăgaz de mînie, se pomeni deodată cu o revărsare de pumni și ghionturi din toate părțile care nu se domoli decît cînd Luca strigă speriat și dînsul:

30

— Da ce, măi oameni, ne-ați poftit aci să ne luați la bătaie?... Așa merge treaba?
— Așa, nea Luca! răspunse Trifon Guju dezvîlindu-și dinții. Cine nu pricepe de vorbă, trebuie să priceapă de bătaie!

— N-am mai fost la Cameră poate de trei ani, dar la ședința de azi aș fi fost în stare să și plătesc numai să nu lipsesc! zise Roșu către Titu Herdelea urcînd Dealul Mitropoliei și oprindu-se uneori să respire fiind puțin astmatic. Trebuie să văd schimbările la față, că prea sînt extraordinare. Știi cum vine afacerea asta? Eu m-am certat cu tine și atunci, ca să-ți fac rău ție, dau drumul de aci, din vîrfurile dealului, pe panta asta pe care în sfîrșit am suit cu ajutorul Domnului, dau drumul, zic, unei stînci formidabile să se rostogolească la vale pentru că, amenințînd să prăbușească tot în calea ei, și casa ta și ale altora, tu ai să te sperii și îmi vei cere scuze. Tu, cînd vezi că eu am nebunit, vii repede: „Hai, nene, să ne împăcăm!” Iar eu, deșteptul, încep să strig, ca să opresc rostogolirea mai departe: „Oprește că ne-am împăcat! Nu mai e nevoie să distrugi!”

Tribuna presei era plină de astă dată ca de altfel toate tribunele. O atmosferă de mare premieră la un teatru oficial. La Cameră ședințele anunțate pentru ora trei, încep obișnuit după patru. Azi, la trei fără un sfert nu mai lipsea decît noul guvern. Și Roșu numai cu ceartă izbuti să-și cucerească un locșor de șezut. Titu Herdelea rămase în picioare în fund... Incinta gema de lume, fiindcă veniseră și senatorii să asiste la spectacol. Pe toate fețele însă se citea mai multă spaimă decît solemnitate, încît Stan Răcaru, primul redactor al unui ziar independent și efemer, apărut recent, zise în gura mare, desigur ca să-l audă și lumea din tribunele vecine:

— Noul guvern, dacă ar fi democrat și într-adevăr iubitor de țărani, cum s-a lăudat în opoziție, ar putea

acuma să decreteze și exproprierea moșilor sau măcar s-o anunțe, iarăștia de jos, cît sînt de îngroziți de răscoala țaranilor, ar aplauda cu frenezie, pe onoarea mea!

— Tu glumești, Nicule — replică reporterul *Universului* — dar să știi că așa este cum ai spus! Eu am vorbit cu mulți deputați și senatori care declară că ei primesc orice reforme, oricît de radicale, chiar exproprierea, căci altfel nu mai e chip să se întoarcă la țară, nici după potolirea tulburărilor.

— Spun oamenii multe, dar cînd a trecut primejdia și mai multe se uită! observă un fost deputat și bătrîn gazetar cu barbă impozantă, recoltînd un succes de ilaritate care-i făcu atîta plăcere că pe urmă pufni de rîs toată vremea pînă la sfîrșitul ședinței enervînd lumea dimprejur.

Deodată se făcu rumoare generală. Noul guvern intrase. Ședința începea. Primul ministru, un bătrîn gîrbovit cu glas de văduvă necăjită, începu o cuvîntare patetică, pomenind în fiecare frază de „scumpa noastră țărișoară”, „țărișoara noastră scumpă”, „a noastră scumpă țărișoară”, întrerupîndu-se deseori să-și usuce lacrimile de pe obraji și încheind cu „țărănimea rătăcită”, „măsuri energice” și „concursul tuturor bunilor români”. Îi răspunse fostul prim-ministru și actualul șef al majorității parlamentare, un bătrîn mai arătos și cu barbă albă, gîngăvind de asemenea fraze despre „țărișoara” noastră și făgăduind noului guvern concursul necondiționat al vechiului parlament. Atunci noul prim-ministru se duse la fostul prim-ministru, la tribună, îi strînse amîndouă mîinile și apoi se sărutară pe amîndoi obrazii. Deputații și senatorii, împreună cu publicul din tribune, acompaniară cu un uragan de aplauze scena aceasta de înfră-

țire patriotică. Mulți ochi se umplură de lacrimi și o duioșie înfioră chiar inimile cele mai rezistente. Numai prim-redactorul independent de adineaori nu-și ținu gura și spuse în tribuna presei:

5 — Pupăturile astea o să usture teribil spinarea țăranilor!

Atunci Max Streșin, vechi redactor la *Glasul poporului*, oficiosul noului guvern, nu se putu stăpîni și izbucni indignat:

10 — Nu-ți permit, domnule, să tulburi asemenea momente înălțătoare prin glume insipide, bune numai pentru presa d-voastră jidovească!

Stan Răcaru replică cu sînge rece:

15 — Ascultă, băiete! Cu indignarea ta patriotică eu fac ceva, căci se știe cît e de dezinteresată, dar ce-oi fi avînd cu presa jidovească tocmai tu care, de, ești nițel cam jidov de-acasă?

Streșin mai bolborosi cîteva cuvinte de revoltă și, profitînd de un nou ropot de aplauze, părăsi țănoș tribuna presei. În răstimp în incintă manifestațiile de entuziasm continuau, susținute viguros de publicul spectator, deoarece, după îmbrățișarea șefilor, membrii noului guvern s-au coborît să strîngă mîinile membrilor vechiului guvern și altor fruntași, fiecare acoladă fiind pecetluită cu urale și aplauze cu atît mai prelungite

20

25

cu cît cei ce își împreunau emoțiile împăcării fuseseră pînă ieri cei mai vajnici dușmani ocărîndu-se și injurîndu-se mai fără cruțare.

În atmosfera de concordie duioasă fură apoi votate

30

cu aclamații proiectele de legi ale noului guvern, toate privind restabilirea ordinei, și în primul rînd autorizarea de a decreta starea de asediu unde va fi trebuință.

— Asta-i, fraților! mormăi Stan Răcaru cu ironia-i mult gustată de confrăți. Ce-mi umblați mie cu mofturi și acadele patriotice! Că doar noi sîntem stăpîinii!

Roșu, care nu scosese nici un cuvînt, zîmbi acum sarcastic și se întoarse după Titu Herdelea. Tînărul dispăruse. Zărise pe doamna Gogu Ionescu și ieșise s-o aștepte. Vroia să le spuie că Grigore Iuga, care pleacă mîine dimineață în Argeș cu noul prefect Baloleanu, l-a rugat cu multă insistență să-l însoțească și el, să nu fie acum singur la Amara unde nu știe ce va găsi. El, deși n-ar fi momentul să lipsească de la gazetă, nu poate refuza pe Iuga și trebuie să meargă. Dacă s-a dus pentru distracție odinioară, cu atît mai mult e obligat să fie lîngă Iuga acuma cînd s-ar putea să-i fie folositor într-un fel sau altul.

5

10

15

Gogu urcă să ia pe Eugenia înainte de sfîrșitul ședinței și găsi pe coridor, la ușa tribunei, pe Titu. Trebuind să aștepte cîteva minute, Gogu Ionescu profită să spuie tînărului Herdelea, într-ascuns de Eugenia pe care nu mai voia s-o amărăscă, fiind și așa destul de îngrozită, că un deputat piteștean i-a comunicat adineaori lucruri foarte grave despre caracterul ce l-au luat tulburările în sudul Argeșului. Nu se știe încă nimic precis, căci legături directe nu mai sînt de vreo două zile între Pitești și părțile de jos ale județului, dar se zvonește că s-ar fi săvîrșit și omoruri.

20

25

— Acuma închipuiește-ți inima mea, dragă Herdelea! zise Gogu. Nadina în mijlocul revoltaților care comit asasinat! Ce-o fi cu ea, a izbutit să fugă, a încăput pe mîinile țăranilor? Bietul tata își mușcă mîinile de desperare că n-a oprit-o. Cum e bolnav și bătrîn, și cu slăbiciunea lui pentru Nadina, cred că s-ar prăpădi dacă ar afla că i s-a întîmplat ceva. În sfîrșit, o tragedie întregă!... Să dea Dumnezeu să se potolească lucrurile, dar eu

30

știu că nu mai vreau să aud de moșie și de țărani măcar să trăiesc cît bolovanii. Sînt în stare să și dăruiesc Lespezii și să scap. Cît am îndurat noi zilele astea nu doresc nici dușmanilor mei!

5 Eugenia era mișcată de solemnitatea ședinței. Ea sfătui pe Titu, secondată fără convingere de Gogu, să nu se ducă la țară, să nu pățească și el ca Nadina, mai ales că armata poate să tragă și să se întîmple cine știe ce bătălii sîngeroase. Tînărul Herdelea răs-

10 punse cu o modestie de erou pornind la război:

— O, doamnă, de mine n-ar fi nici o pagubă!

4

De-abia cînd soarele se apropie de asfințit, mulțimea izbuti să se urnească de la primărie, în jos, spre curtea Iuga, sporovăind și gîlcevind, parc-ar fi mers la nuntă. Cît s-au tot certat mai mult s-au întăritat, încît acuma toți erau înfierbîntați. La gălăgie se adunaseră și copiii să caște gura.

— Măi nea Cristache, ia mai lasă tejgheaua! strigă Trifon în fruntea mulțimii, trecînd pe la cîrciumă și văzînd pe Busuioc în ușa. Că ori ești de-al nostru, ori de-al altora, ca să știm și să te însemnăm pe răboj!

— Iacă viu, măi frate Trifoane! răspunse cîrciumarul grăbit și înfricoșat. Se poate să lipsesc eu cînd e tot satul?... Măi muiere! adăogă apoi înlăuntru. Auzi tu? Ieși și stai în prăvălie că eu mă duc cu oamenii!

Dinlăuntru glasul femeiei boscorodi ceva, dar Cristea Busuioc se amestecă în mulțime, cu o mutră veselă, potrivită împrejurărilor. Inima îi veni puțin la loc observînd printre oameni și pe fruntașii satului și chiar pe primarul Pravilă.

— Așa, da, fraților! făcu cîrciumarul către cei dimprejurul său. Dacă ne ținem de mîna cu toții nu mai poate să ne înfrunte nimeni!

Miron Iuga știa de întrunirea sătenilor și de pregătirile lor împotriva lui. Isbășescu, care pînă azi nu scosese nasul din registre, socotind că pe dînsul nu-l interesează controversele dintre proprietar și săteni, el fiind un simplu negustor de cifre, fu cuprins de groază cînd logofătul Bumbu îi spuse, mai mult în glumă, că țăranii tocmai pe el îl urăsc mai tare din pricina catastifelor cu datoriile și evidențele învoielilor. Astfel de azi-dimineață, îndată ce auzea vreun zvon de pe la argați sau alți oameni umblători pe la curte, se ducea repede să-i comunice bătrînului Miron, adăogînd mereu că părerea lui ar fi să profite de ezitățile țăranilor și să părăsească Amara cît mai e timp, căci orice rezistență ar fi inutilă față de starea spiritelor prea încărcate. Miron Iuga asculta, dar se făcea că nu aude povețele contabilului. Numai cînd Isbășescu își permise să insiste, bătrînul se enervă puțin și-l admonestă să-și caute de registrele lui și să-l scutească de povețe.

— Vin țăranii, coane Miroane! strigă în cele din urmă Isbășescu desperat, năvălind în apartamentul stăpînului. E tot satul, cucoane!... E prăpăd mare!... Doamne, Doamne, cum nu m-ați ascultat și pe mine!

— Ia mai închide gura și nu mi te prăpădi cu firea! zise liniștit bătrînul Iuga. Lasă-i să vie! Bine că vin, ca să ne lămurim!

Isbășescu se hotărîse să rămîie cam prinprejurul boierului. Ce-o păți boierul, să pățească și el, își zicea, în speranța că boierul, fiind foarte respectat de oameni, nu va păți nimic și prin urmare nici dînsul.

— Ce faceți, cucoane? întrebă contabilul iar, observînd că bătrînul se plimbă prin odaie cu mîinile la

spate. Nu ieșiți înaintea lor, să nu dea cumva buzna aici, peste d-voastră?

5 Miron Iuga își continuă plimbarea fără a-i răspunde, mormăind numai în sine vorbe neînțelese. În realitate
nici el nu știa ce să facă cu oamenii aceștia care, numai
10 în câteva zile, au ajuns să dărîme toate zăgazurile
autorității și, dintr-un sat organizat, să se transforme
într-o turmă inconștientă, trasă și împinsă de pofte
primitive după bătaia vînturilor. Firește, alungarea
15 jandarmilor, incendiile, devastările și toate destrăbălările
ultimelor zile au fost numai concluzia inerentă
a unor permanente abdicări ale autorității, provocate
de nedestoinicia guvernanților și de demoralizarea lor
sistematică prin promisiunile înșelătoare ale dema-
20 gogilor, care toate au încurajat nașterea și propagarea
spiritului de nemulțumire întîi și în sfîrșit de răzvră-
tire în sufletul simplist al țăranului. Pornirile anarhice
trebuie curmate în primul moment, cînd sînt în
germene. Atunci e suficientă persuasiunea energică.
25 După ce au prins rădăcini și au început să se mani-
feste, numai forța brutală le mai poate stăvili distru-
gerile. Își dădea deci perfect seama că dînsul singur nu
mai poate lupta cu mulțimea care și-a pierdut cum-
pătul. Dar nici nu putea dezerta de la datoria de a-și
30 apăra pămîntul. Simpla-i prezență, prin prestigiul
persoanei sale, constituia o piedecă în dezlănțuirea
anarhiei complete. Țăranul are instinctul respectului
de bătrîni și fruntași, cu atît mai mult de stăpînul din
moși-strămoși. Unde și cît va fi prezent dînsul, oamenii
se vor sfîi a trece la prădăciuni. Au pus foc la Rugi-
noasa fiindcă el nu era acolo... Desigur, mai ales după
incendiarea conacului din vecini al lui Cosma Buruiană,
chibzuind azi-noapte îndelung, și-a pus întrebarea dacă
totuși n-ar fi mai înțelept să se retragă deocamdată

pînă ce vor interveni forțele care să dezmeticească
pe nebuni? A înfrunta o ceată de răzvrățiți care și-au
pierdut judecata nu e oare și din parte-i o nebunie,
cînd nu se bazează pe altă armă decît teama și rușinea
5 ce poate să le inspire persoana lui? Și în clipa cînd zăgazul
respectului s-ar rupe, n-ar fi socotită prezența lui ca o
sfidare ațîțind mai violente dezlănțuiri de furie?...
Și-a întrerupt întrebările atunci fiindcă i s-au părut
primele simptome ale lașității. Numai lașitatea scormo-
10 nește după argumente și considerente care s-o jus-
tifice. Ce va fi se va vedea atunci cînd va fi să fie...

Acuma Miron, plimbîndu-se prin odaie, auzea
afară glasurile care-i spuneau că a sosit momentul
hotărîtor. Lîngă o fereastră Isbășescu privea înfrigurat,
15 cu interjecții de spaimă. Își zicea că ar trebui să iasă,
să-i întîmpine, dar amîna mereu, parcă fiecă min-
ut de întîrziere ar fi fost un cîștig pentru dînsul.

Afară, zgomotul de pași și de glasuri se întetea.
Mulțimea se revărsase din uliță în ograda și în parcul
20 conacului ca un rîu care și-a schimbat brusc albia.
Pe alea prunduită și curățită de curînd țărani se
îmbulzeau și se fereau să nu calce pe marginile cu firi-
cele de iarbă de-abia încolțită. Ici-colo cîte un glas
dojenea:

25 — Ferește, măi creștine, nu strica iarba că-i păcat
de muncă!

Dealtfel gălăgia mai contenise ca și cînd le-ar fi
fost rușine și s-ar fi simțit vinovați că au intrat prin
parc pe unde țărani n-aveau voie să umble. Numai
30 lîngă rondul din fața castelului Trifon Guju îndrăzni
să chiuiască gros și prelung, parc-ar fi vrut să-și încerce
curajul și să spargă liniștea care-i amorțea pe toți...

Cei mai mulți, intrați pe dincolo, prin curtea cona-
cului, erau mai gălăgioși. Dinaintea lor porumbeii

se ridicară în văzduh, iar orătăniile se împrăștiară orăcâind speriate. De prin grajduri și acareturi apăreau slujitori și argați de toate felurile, privind cu o curiozitate copilărească sosirea satului, rîzînd, schimbînd glume, parc-ar fi venit la clacă cu lăutari. Numai bătrînul Ichim se uita mirat și nedumerit. Logofătul Bumbu se opri, cu tremurături în genunchi și cu o înfățișare resemnată, lîngă ușa locuinței sale, în fund, în vreme ce nevastă-sa dîrdîia înlăuntru, pîndind de după perdea.

— Ați venit, ați venit? întrebă prostește logofătul cînd oamenii din capul cetei ajunseră lîngă dînsul.

Auzind că alții au intrat prin parc, trecu și el dincolo, parcă s-ar fi supărat că au îndrăznit să intre pe acolo și ar fi vrut să-i alunge. Curtea interioară dintre castel și conacul vechi era plină de țărani. Logofătul, mai zăpăcit, aruncă cîte o vorbă bună cînd unuia cînd altuia, iar pe urmă se proțăpi în dreptul ușii, între doi stîlpi ai cerdacului parcă s-ar fi pregătit să oprească lumea de a năvăli asupra stăpînului său, dar cu fața mereu umezită de un surîs sortit să-i ascundă frica și să-i cîștige bunăvoința tuturor.

Înmulțindu-se mereu, oamenii se îmbulzeau și vacarmul creștea. Unele glasuri înțepau și pe logofătul zîmbitor care, cînd înțelese, făcu nevinovat:

— Ce-i, băieți? Ce vreți voi?... Spuneți-mi mie că...

Rîsete batjocoritoare și cîteva huiduieli îi acoperiră vorbele. Bumbu se fîstîci complet. Deodată Lupu Chirițoiu care, fără să vrea, fusese împins aproape în față, strigă:

— Du-te, omule, nu mai sta și spune boierului să iasă pînă afară c-a venit satul!

— Iacă mă duc, mă duc! bolborosi Leonte Bumbu dezmeticindu-se și repezindu-se în casă.

Bătu la ușa bătrînului Miron și, fără a mai aștepta răspuns, intră:

— Pofțiți, conașule, c-a venit satul!

Miron Iuga se întoarse, parcă vestea l-ar fi surprins cu toate că de cîteva minute auzea de afară murmurul de oameni din ce în ce mai neliniștitor. Se uită un moment în ochii logofătului:

— Bine, Leonte!... Să mergem să vedem ce mai poștește satul!

Își luă de pe o mobilă căciulița ce o purta obișnuit prin curte, și-o potrivi bine pe cap și pași spre ușă. Bumbu îl opri o clipă, apucă din cuierul de lîngă ușă o haină scurtă de piele căptușită cu blană și i-o ținu s-o îmbrace, blîguind supus:

— E cam răcoare, conașule, și puteți răci dacă...

— Ce dracu mă mai întorseși din cale — mormăi Miron, îmbrăcînd totuși haina și încheind cu atenție toți nasturii parc-ar fi plecat la drum lung.

Isbășescu, stană de piatră lîngă fereastră, nu clințise nici cînd a intrat logofătul. Văzînd pregătirea de ieșire a boierului, i-a venit inspirația să rămîie el mai bine pe loc. E mai prudent pentru orice eventualitate. De ce să se expuie de prisos el care, în fond, e un biet proletar aflat în situația dramatică de-a fi urît de niște oameni la fel de săraci și de oropsiți? Leonte Bumbu, urmînd pe Miron, îi făcu o întrebare mută: nu vii? Mut răspunse și Isbășescu: nu.

Apariția bătrînului Miron Iuga în cerdac stinse subit toate glasurile. Cîteva căciuli și pălării se ridicară instinctiv. În marginea cerdacului, la nivelul oamenilor, Iuga se opri. Dintr-o singură ochire observă că țărani au cuprins toată împrejurimea conacului pînă la castelul lui Grigoriță și toată ograda argaților. Soarele coborîse spre asfințit în spatele caselor, adum-

brind cerdacul și însîngerînd sutele de capete cu privirile strîmbate de puterea luminii.

— Văd că într-adevăr ați venit tot satul, cu cățel cu purcel! zise Miron calm, cercetînd fețele parc-ar fi vrut să vadă cine lipsește.

— De, cucoane! răspunseră cîteva glasuri nesigure, între care bătrînul Iuga recunoscu pe al lui Ignat Cercel zărindu-i chiar mutra plîngăreață undeva, fără să-l intereseze însă, ci numai ca o fulgerare a conștiinței.

Trecură cîteva clipe. Pauza păru tuturor nesfîrșit de lungă. Pe urmă brusc, Miron Iuga strigă poruncitor:

— Cine v-a chemat pe voi aci, să-mi stricați straturile și rondurile și potecile la care am muncit din greu cu oamenii?... Cine v-a dat voie?... Adică dincolo, în curte, nu puteați aștepta? Acolo nu mai e bine? V-ați boierit, ai, de cînd umblați cu revoluția și cu blestemățiile?

Vorbind se aprindea și nu se mai putea domina, deși își dădea seama că merge prea departe și riscă să provoace tocmai efectul contrar celui scontat. Într-adevăr cineva îl întrerupse obraznic:

— Da ce, noi am venit să ne probozești matale ori să te probozim noi pe mata?

Miron Iuga ezită o fracțiune de clipă dacă să rețină obraznicia ori să n-o audă. Continuă cu același glas:

— La mine nu merge cu boieria, băieți, că eu muncesc ca și voi și cu voi împreună, așa că noi putem vorbi, ca totdeauna, și dincolo, între noi, nu aici unde e loc de odihnă... Dar acuma, dac-ați venit, nu face nimic. Aide, să v-aud durerile!

Atunci ieși în față obraznic, cu căciula pe ceafă, Trifon Guju:

— Cucoane, s-au dus vremurile alea... Mata n-ai auzit porunca lui Vodă ori nu vrei s-o ascuți?

Bătrînul Iuga făcu o sforțare cumplită să nu-l pleznească imediat peste ochi, în loc de orice alt răspuns. Îl știa pe Trifon leneș și rău, deci dintre țărani cu care dînsul nici nu obișnuia să stea de vorbă. Ca și cînd nici nu l-ar fi auzit, Miron întoarse capul să întrebe pe alții despre ce anume poruncă e vorba. Isbășescu îl pusese în curent de ieri, dar credea că e bine să se facă a n-o cunoaște. Cîțiva oameni de treabă se grăbiră să-i explice cum și ce s-a aflat. Boierul asculta liniștit și se pregătea să vorbească. Trifon întrerupse din nou, mai provocător, jicnit că nu l-a întrebat pe el:

— Stai, cucoane, să te lămuresc eu că dîșii sînt proști și nu...

— Eu cu oameni necuviincioși și fără obraz nu vorbesc — zise bătrînul Miron măsurîndu-l cu dispreț și apoi urmă către ceilalți: Spune tu, Profire, va să zică...

Ascultînd spusele încurcate ale celor întrebați, Miron Iuga simțea cum i se urca tot sîngele în obraz. Îndrăzneala lui Trifon îi fierbea creierii oricît se sforța să se calmeze și oricît își dădea seama că ticălosul înadins caută să-l scoată din sărite ca astfel să atîțe pe ceilalți. În același timp și Trifon Guju se socotea umilit că boierul nu-l lăsa pe el să explice, deși el s-a străduit mai mult de i-a îndricat și i-a adus pe toți aci. Cum și mulți alții păreau a fi de partea lui, bombănind că de ce să-l bruftuluiască boierul și nici nu-i dă voie să vorbească, Trifon mai rău se umfla și se înfuria.

În sfîrșit bătrînul Iuga nu mai avu puterea să asculte bliguielile cu porunca regelui și, tăindu-le vorba cu mîna, întoarse fața spre mulțimea ce începuse a prinde glas:

— Apoi după basme d-astea vă luați voi, măi băieți, și dați buzna aci de-mi călcați și-mi stricați grădina? Și veniți claie peste grămadă, oameni în toată firea,

adică să mă speriați pe mine ori ce?... Ei, rușine să vă fie! Și mai ales vouă care erați oameni de omenie și v-am cinstit! Uite, primarul satului! Frumos îți șade, n-am ce zice! În loc tu să potolești pe cei smintiți și fără chibzuială, te bagi între ei la răzmeriță... Halal de așa primar!

— Să ne iertați, cucoane, dar dacă ne-a luat satul noi ce putem face? boscorodi Pravilă umil și plecat.

— Și tu Luca! urmă Miron înflăcăându-se mereu. Și tu, Lupule, om bătrîn, cu plete cărunte, mai mare ca mine, între neisprăviți ca alde Trifon! Ei, măi creștini, mi-e și silă de voi!

Vorbind îi trecea neîncetat prin minte că și-a pierdut cumpătul, dar nu se mai putea opri întocmai ca alergătorul, care din greșeală și-a luat vînt pe o coastă piezișă și e dus la vale irezistibil deși știe că se apropie de o prăpastie. Efectul dojenei dealtminteri îl încuraja să continue. Gloata de țărani amuțea pe măsură ce glasul lui se înăsprea și biciuia. Parcă instinctul de frică și supunere s-ar fi redeșteptat brusc în sufletele tuturor, oamenii clătinau din cap îngrijorați sau murmurau suuze monosilabice.

Pe cînd cuvintele bătrînului Iuga șerpuiau amenințător peste capetele mulțimii surprinse, ca pleazna unui bici în mîna îmblînzitorului, gata să se abată în fiecare moment, Trifon Guju își legănă deodată trupul, parcă și-ar fi strîns mijlocul cu o curea, și izbucni cu glas spart:

— Ia stai, cucoane, că noi nu ne-am sculat de florile mărului...

Glasul lui se încurcă și se ciocni în văzduh cu glasul bătrînului Miron Iuga. O clipă glasul lui Iuga, surprins,

se înecă. Dar imediat se ridică cu o furie nouă pornită parcă să ardă tot în calea ei:

— Tu să taci, ticălosule!... Să taci, tîlharule!... Să taci! Să taci!...

Cu ochii bolbocați, cu o spumă subțire în colțurile gurii, Miron Iuga răcnea scuturînd pumnul spre Trifon Guju care însă, după o secundă de șovăire, îi înfruntă privirea cu un rînjit obraznic. Apoi fiindcă boierul nu mai contenea cu „să taci“, deși abia mai hîrția de oboseală, Trifon strigă gros și sfidător:

— Da de ce să tac?... Iacă, nu vreau să tac!... Ai să-mi poruncești dumneata? Ce, sînt sluga dumitale?

Miron Iuga nu mai vedea, dar fiecă cuvînt îi pleznea obrazii de-i țiuiau urechile. Continuă cu aceeași mînie:

— Să taci... și să ieși îndată din curtea mea!... Ieși afară, ticălosule! Acu să ieși, hoțule, că altfel...

Trifon Guju își resfiră picioarele și întinse genunchii ca să se înfigă mai puternic pe loc, răspunzînd în același timp mai dîrz și încruntat:

— Uite că nu ies, cucoane! Nu vreau să ies!... Că nici nu mai e curtea dumitale și nici n-am poftă să ies, uite-așa!

— Nu ieși?... Din ograda mea?... Și mă înfrunți tu pe mine?... Ei, stai atunci că te învăț eu pe tine omenie, tîlharule!

Vocea bătrînului Iuga se schimbase și se înmuiase. Intră repede în casă. La fiecare pas își zicea că trebuie să se calmeze. Îi tremurau însă și mîinile, și genunchii, numai în inimă îi bătea un ciocan cu lovituri asurzitoare. În camera de culcare, deasupra patului, atîrna o pușcă de vînătoare, veșnic încărcată. O smuci din cui.

Afară toate limbile se dezlegaseră. Numai Luca Tala-bă îi strigă lui Trifon că nu face bine împungîndu-se cu

boierul cel bătrîn. Din toate părțile se ridicau în schimb aprobări gălăgioase:

— Bine făcuși, Trifonică!... Nu te lăsa!... De ce să-l asuprească și să-l batjocorească?... Trebuia să-i pui mîna-n beregată și...

Un glas subțire strigă, mai departe, stîrnind veselie împrejur:

— S-a încins moșul, fraților, nu-i fie de deochi. Ignat Cercel bîlbăi îngrijorat:

— Ia vezi, Trifoane, să nu te pomenești cu boierul că te...

Cînd reapăru Miron Iuga cu pușca în mînă și cu ochii umflați și roșii ca cepele, fu întîmpinat cu un murmur de mirare și de nemulțumire. Bătrînul se opri la trei pași de Trifon Guju, unde fusese adineaori, și porunci, fără să mai țipe, dar mai apăsător și cu o voce grea de energie:

— Imediat să ieși de aici, hoțule, ori de unde nu, o să ieși pe targă!

— I-ascultă, boierule, nu vreau să ies, ai înțeles?... strigă întărit Trifon. Și încearcă numai să... c-apoi vezi dumneata pe dracul, cît oi fi de boier, că doar...

Nu apucă să isprăvească. Iuga ridicase arma la ochi după primele lui cuvinte. Răsunară două detunături una după alta, atît de apropiate parcă a doua ar fi fost ecoul celei dintîi. Fața lui Trifon Guju, cu gura largă de vorbe, primind descărcăturile în plin, se ciurui brusc ca de vărsat negru. Ochii mici avură o clipire mirată. Se prăvăli ca un sac greu.

— Tîlharule! mormăi Miron Iuga, văzîndu-l cum se frînge, cu o satisfacție care-i îngrășa inima.

Cînd răsunară împușcăturile, cîțiva oameni de pe lîngă Trifon își feriră capetele, retrăgîndu-se cu spaimă peste cei dinapoia lor. Țipete diverse țîșniră într-o

îmbrînceală generală. Printre glasurile speriate însă porniră deodată înjurături și amenințări. Toader Strîmbu, la cîțiva pași, răbufni cu o mutră roșie de ură:

— Ce, boierule, vrei să ne omori?

În aceeași clipă mișcarea mulțimii se înlătură. Deasupra lui Trifon se aplecaseră cîțiva să-l sprijine. Oamenii se îmbulzeau val-vîrtej, într-o înnebunire subită. Pe cînd rostea Toader Strîmbu întrebarea, un băț de rădăcină cu măciuca cît un pumn de copil se înălță în aer lîngă Miron Iuga. Măciuca îl lovi în cap cu atîta sete că se auzi împrejur un pîrîit. Căciulița boierului se turtise în creștet.

— Cum îndrăznești, hoțule, să ridi...? începu Miron fără să mai poată sfîrși.

Zeci de alte bețe se agitau izbind la întrecere într-o vîlmășeală furioasă. Bătrînul Miron Iuga, fără cunoștință, cu țeasta zdrobită, rămase în picioare în mijlocul țaranilor care, îndeșindu-se să-l lovească, parcă-l sprijineau să nu cadă.

Cerdacul deschis cu stîlpii pătrați se umplu de oameni care izbeau în dreapta și în stînga, în neștire, parcă pretutindeni și chiar în aer ar fi fost numai dușmani. Geamurile ferestrelor țipau strident sfărîmîndu-se. Mulțimea, frămîntată ca o baltă răscolită de o furtună năpraznică, se îndoia cînd încoace, cînd încolo, căutînd parcă să-și descarce mai repede furia ce o sugrura. Urletele pe toate glasurile, înjurăturile îmbălate se încrucișau într-un vuiet prelung care înăbușea strigătele desperate ale celor cîteva slujitoare de la curte. În izbucnirea de furie, descătușată într-o singură clipire, ca un trăznet clocit mult între nori și căzut fără obișnuitele tunete și fulgere pregătitoare, țaranii se năpustiră și asupra argaților, în vreme ce logofătul Bumbu, deși aflat lîngă bătrînul boier, a scăpat numai

cu îmbrânceli, parcă în toiul vijeliei nimeni nu l-ar fi recunoscut.

După numai câteva clipe, cei ce se oțărâu împrejurul bătrînului Iuga îl părăsiră unul cîte unul, răcoriți sau flămînzi de alte fapte. Fără sprijinul țaranilor, Miron Iuga se prăbuși cu fața-n jos, scormonind pămîntul și mirosindu-i mai lacom ca totdeauna aroma dulce-amară, pentru ultima oară. Nimeni nu se mai sinchisea de dînsul. Țaranii, îmbrîncindu-se fără odihnă, treceau peste trupul lui, îl călcau în picioare, apăsîndu-l și frămîntîndu-l cu pămîntul în care își înfipsea din viață toate rădăcinile.

5

— Petrică, sai că oamenii au omorît pe boierul cel bătrîn! strigă în gura mare Marioara năvălind în ogradă. Vino, Petrică, degrabă, să nu se apuce de vreo pozna și mai mare!

Petre Petre isprăvise poarta și ciocănea în fundul bătăturii, la grajd, numai ca să aibă de lucru și să nu fie mînat a se mai amesteca în nimica. A auzit de la maică-sa Smaranda că satul a pornit la curtea boierului cel mare și l-a ispitit un moment să meargă și el, nu să strice ori să aștepte, ci dimpotrivă să oprească ce s-ar putea să facă alde Toader Strîmbu și alții de teapa lui. Dar s-a încăpățînat să rămîie acasă ca și cînd ar fi vrut să-și rumege mai îndelung durerea ce-i clocea în inimă, precum și pentru că socotea peste puțină ca oamenii să îndrăznească a se atinge de boierul Miron, chiar ducîndu-se la dînsul cu răzmerița.

— Vai de mine și de mine! făcu deodată Petre parcă l-ar fi lovit în moalele capului.

Nici nu se uită la Marioara, cu toate că o iubea și avea planul să facă nunta după Paști. I se părea străină și necunoscută și indiferentă. Numai glasul ei îi zbîrnaia în urechi urît ca niciodată.

Fără altă vorbă își curmă lucrul și porni grăbit, aproape fugind. Marioara îl urma ca un cățel și-i povestea gîfîind întîmplările de la curte. Petre o auzea din urmă și cuvintele ei parcă-l împingeau înainte. Își zicea totuși în același timp, că se duce degeaba căci el singur n-are să se poată lupta cu tot satul și nici să oprească pe oameni de-a se răcori.

De departe curtea Iuga vuia de gălăgie. Petre își iuți mai mult mersul. Era fără suman, ca la muncă, și avea în mînă barda cu care cioplise și pe care a luat-o fără să-și dea seama, ca un băț cînd pleci la drum.

În ograda cea mare a conacului oamenii alergau de ici-colo năuciiți, cu fețele aprinse, vociferînd și neștiind ce să facă. Unii se hărțuiau cu argații, alții se certau între dînșii din senin, gata să se ia de piept. La fîntînă cîțiva îngrijeau pe Trifon Guju care gemea. Petre aruncă o privire, dar nu se opri. La ușa locuinței lui Leonte Bumbu se grămădeau unii cu răcnete amenințătoare pe care însă le întreceau țipetele nevestei logofătului, dinlăuntru. Alături, în cancelarie, se învîrteau mai mulți spărgînd ce le cădea în cale și războindu-se mai ales cu registrele în care erau însemnate învoielile și datoriile oamenilor.

Petre trecu în curtea cealaltă. Între cele două clădiri înghesuiala era mai mare. Mulțimea se frămînta în același loc așteptînd parcă o poruncă sau măcar un semn.

— Unde-i boierul cel bătrîn? întrebă Petre într-un grup de minioși.

— Adineaori l-au dus în casă — răspunse totuși un glas.

Flăcăul nu recunoscă nici pe cel ce-i răspunse, nici pe ceilalți, parc-ar fi fost din altă lume. Intră în conacul vechi. În cerdac se rărise lumea. Geamurile sparte căscău guri negre în pereți. Pe ușile deschise larg unii intrau și alții ieșeau ca la moară. În a treia odaie erau câțiva oameni tăcuți, cu capetele goale. Aici se plimbaser adineaori Miron Iuga, cu mâinile la spate. Acuma zăcea întins, cu mâinile pe piept, pe canapeaua dintre două ferestre. Hainele îi erau mînjite de pămînt, iar pe față parcă purta o mască de lut. Bătrînul vizitîu Ichim l-a cules dintre picioarele țăranilor, bucătăreasa Profira a așternut cearceaful alb pe canapea și i-a aprins la căpătîi o lumînare a cărei flacără se perpelea între ferestrele sfărîmate. Profira se trudea să curățe puțin pămîntul de pe hainele și figura mortului. Primarul Ion Pravilă, aflat acolo printre alți oameni, îi zise domol:

— Lasă, muiere, lasă-l să se odihnească așa cum a orînduit Dumnezeu...

Voia să spună că pînă va veni vreo anchetă care să stabilească împrejurările morții, dar nu îndrăznea.

Petre privea lung fața noroită a bătrînului boier. Vedea pe obrazul stîng o dîră de sînge năclăit cu humă, ca o panglică de catifea neagră ieșită de sub căciula turtită. Tresări cînd auzi glasul primarului cu o impunitate ascunsă:

— Mi se pare că nu fuseși aci, Petrică?

— Bine că n-am fost, Doamne, iartă-mă! bîigui flăcăul. Că ce-o mai ieși din toate astea numai Cel de sus poate să știe!

— De, se vede că ne-a fost nouă scris să..

Pravilă iar nu cuteză să sfîrșească. Dealtfel Ichim îi luă vorba din gură:

— Du-te tu, Petrică băiete, că pe tine poate să te asculte, și nu lăsa să mai jefuiască și să strice, că-i destul cît au făcut și ce-au făcut! De-aia am și trimis pe Marioara după tine... Aide, du-te că și boierii ți-au făcut bine și te-au ajutat cînd ai fost la necaz!

Petre mormăi întunecat:

— Multora le-a făcut bine și uite răsplata!

— Și dumnealui a fost prea proclat și iute, Dumnezeu să-l ierte! făcu atunci Luca Talabă foarte blînd.

Tăcură toți un răstimp. Apoi Petre, luîndu-și seama, rosti aspru:

— Care n-aveți treabă aici să faceți bine să ieșiți afară!

Nu mai așteptă să vadă dacă l-au ascultat, ca și cînd ar fi fost sigur că va fi. Și în curînd mortul rămase numai cu Ichim, cu Profira și cu Marioara să-l privezeze.

Petre, cu același glas hotărît, cărăbăni pe toți țăranii care mai rătăceau prin casă. Cînd însă ajunse în cerdac, se întîlni cu o ceată care nu se îndura să plece cu mîna goală. Se înfurie:

— Ce, voi nu înțelegeți de vorbă bună, că-i mortul în casă? Nu v-ajunge că l-ați omorît, nici să se odihnească nu vreți să-l lăsați în pace?

În vreme ce oamenii se retrăgeau bombănind, Petre observă că alții se îmbulzesc să intre în castelul cel nou ale cărui uși fuseseră smulse din țiței. Îi trecu prin gînd că e tocmai clădirea lui Grigoriță căruia el îi datorează numai recunoștință. Și se repezi într-acolo strigînd speriat:

— Nu stricați, oameni buni!... Faceți loc!... Dați-vă la o parte!... Nu mai intrați că n-aveți ce lua!... Nea Serafime, fii tălică mai cuminte!

Își croi drum cu coatele și pătrunse înlăuntru. În marele hall de la parter oamenii umblau cu oarecare sfială, pipăiau lucrurile, vorbeau încet. Petre strigă mai mult rugător decât poruncitor:

5 — Ieșiți afară, măi oameni buni!... Ia ieșiți că n-aveți ce căuta aici!

Auzi pași sus, la etaj. Urcă în goană pe scara de stejar. În camerele deschise cotrobăiau după obiecte pe care să le poată căra. O femeie strânsese într-un
10 cearceaf diferite boarfe bolborosind într-una jeluitor că de ce să se piardă toate astea și să nu le folosească mai bine ea care-i sărmană. Petre năvăli într-o odaie unde zărise mai multă lume, repetînd mereu aceleași vorbe:

15 — Ia ieșiți afară, măi oameni, că...

Era odaia de culcare a Nadinei, cu patul larg, cu fotografia ei mare la căpătii, pe perete. Petre străbătu pînă lîngă pat și dădu brusc cu ochii de Nadina. Se buimăci parc-ar fi fost vie. Glasul i se uscă în gîtlej,
20 numai buzele i se mișcau arse. Aproape goală, Nadina se uita tocmai la dînsul cu priviri galeșe în care însă juca un dispreț jicnitor. Oamenii se holbau ca și dînsul și nici nu cutezau să deschidă gura în prezența ei. În sufletul flăcăului răsărise întii numai bucurie ca și
25 cînd ar fi regăsit ceva ce căuta în zadar. În clipa următoare îi căzu vâlul de pe ochi. Disprețul privirilor ei îi sfredelea inima și i-o otrăvea. Se simțea înșelat și palmuit. Izbucni deodată răgușit:

— Uite drăcoaica asta cum ne batjocorește!

30 Își aminti numai atunci că și-a luat barda. O învîrti deasupra capului, sări pe pat și izbi cu toată puterea. Zgomotul sticlei zdrobite păru o tînguire prelungă și înțepătoare. Cioburile improșcau din locul loviturii ca stropii de sînge dintr-o rană. Cîteva țandări

îl plezniră peste obraji, zgîriindu-l ca niște gheare de pisică. Petre lovea repede, gîfîind lacom. Trupul Nadinei, ciopîrțit, se scoroji în zdrențe de carton, dar ochii rămaseră disprețuitori și galeși chiar cînd figura se
5 umplu de creștături.

— Dați, băieți, ce stați! răcni Petre cu ochii înșingerați de minie.

Parcă de mult și numai atîta ar fi așteptat, oamenii se năpustiră. În cîteva clipe sfărîmară tot ce se găsea
10 în odaie, zvîrlind pe ferestrele scoase din pervaze picioare de scaune rupte, rufe sfîrticate, oale de noapte, perne spintecate și cu fulgii împrăștiati, rame de tablouri...

— După mine, fraților! strigă Petre peste un răstimp.

Prin celelalte odăi și la parter toată lumea spărgea
15 și urla. Petre alerga ca un nebun, agitănd barda.

— Foc!... Foc!... Praf și cenușă să se aleagă! porunceă Petre coborînd în parter către cei ce soseau de afară.

— Puneți foc, fraților! strigau alții învîrtindu-se
20 pe loc.

— Apoi așa da, Petrică! făcu Serafim Mogoș văzîndu-l cu barda știrbită. Că destul am răbdat toate nedreptățile!

Petre se pomeni afară. Soarele scăpătase în spatele
25 conacului vechi. Amurgul își cernea lin întunerecul. Oamenii păreau mai grăbiți și mai mînioși. Fața flăcăului lucea de sudoare și de amărăciune.

— Da ce-i, Petrică? întrebă primarul Pravilă văzîndu-l atît de schimbat.

30 — D-ta nu vezi ce-i, ori nu vrei să vezi? se strîmbă Petre cu răutate.

— D-apoi că rușinea asta... — începu Lupu Chirițoiu, care se afla alături, cu glas de dojană și părere de rău.

Petre nu-i dădu răgaz să isprăvească:

— Ia mai tacă-ți clanța, hodorogule! Că destul ne-ai bătut capul și ne-ai ținut în loc cu brașoavele și cu miorlăielile tale!

5 — Ai nebunit și tu, băiete, vai de tine! bîlbîi bătrînul crucindu-se. Numai să nu-ți pară rău pe urmă!

— Ce să-mi pară rău, că doar o singură moarte are tot omul! strigă Petre depărtîndu-se grăbit fără să știe unde.

10 În cîteva ferestre ale castelului se iviră fuioare de fum.

— Focul!... Focul! răcni un glas cu o bucurie sălbatică.

15 Dar focul se încingea greoi. Ardea numai înlăuntru și mai mult afuma. De-abia cînd se înnoptă de-abinelea flăcările mari izbucniră prin coperiș ca o coroană luminoasă, scăpărînd milioane de scînteii. Oamenii umblau în jurul focului parcă n-ar mai fi avut nici somn, nici case. Toți răgușiseră urlînd și totuși urlau mereu vorbe
20 fără șir și sudălmii cu care voiau să răscumpere toate tăcerile trecutului.

În spatele castelului în flăcări vechiul conac apărea negru și adormit. Numai într-un geam pîlpîia tainic o luminiță galbenă. Cînd se uitau într-acolo oamenii
25 se cutremurau involuntar. Ignat Cercel, ca să-și încălzească inima, bolborosi singur:

— Iacă, l-a săturat Dumnezeu și de pămînt, și de toate!

1

Toată noaptea spre sîmbătă cerul Amarei fu însin-
5 gerat de jecul flăcărilor ce mistuiau castelul Iuga. Mulțimea de țărani, furioasă și gălăgioasă, nu se dădea deloc dusă parcă și-ar fi pierdut somnul. Chiotele unei bucurii năpraznice înăbușeau trozniturile focului. În lumina roșie oamenii viermuiau ca niște umbre fără
10 odihnă, cu glasuri aspre, hîrbuite, care se topeau într-un zgomot straniu izbucnit parcă din răunchii pămîntului... Tîrziu după miezul nopții coperișul cu căpriorii arși se prăbuși peste tavanul etajului. Un nour uriaș de scînteii răbufni brusc și se împrăstie în văzduhul roșu,
15 urmat de un cîrd de flăcări proaspete desprinse din mormanul de jăratec. Din sute de piepturi porni, ca la o comandă supremă, un urlet prelung de mulțumire. Apoi, ca și cînd numai acest semn de izbîndă deplină. l-ar mai fi așteptat, țărani se risipiră încetul cu încetul.
20 Doar cîțiva se încăpățînară a rămînea de teamă. să nu se mai întîmple ceva și ei să lipsească. Astfel înspre ziuă curtea se mai liniști de oameni și focul însuși ardea mai potolit și sătul, cu pîlpîiri somnoroase..

În fereastra bătrînului conac veghea aceeași lumină sfioasă. Scînteile mari zburătăceau ca fluturii pe coperiș și se stingeau atingînd olanele bătrîne parc-ar fi căzut pe gheață. Ichim închise ușile spre cerdac, să nu mai
5 intre nimeni să tulbure odihna casei. Un răstimp a privegheat el lîngă boierul ucis, apoi bucătăreasa, apoi logofătul, apoi bărbatul bucătăresei. Acuma, de vreun ceas, clipocea Marioara pe jilțul din colț, în camera mortului. Îi era somn și mai ales frică. Nu se uita deloc
10 spre canapeaua pe care zăcea Miron Iuga. O spăimîntau de ajuns umbrele ce se legănau pe pereți ca niște stafii neostoite. Pe geamurile sparte intra răcoarea din ce în ce în mai tăioasă. De cîteva ori i s-a părut, tocmai cînd închisese ochii, că aude un fiștit ciudat.
15 O singură dată a îndrăznit să privească într-acolo. Cum se clătina flacăra lumînării mortul părea că se mișcă. S-a închinat repede de trei ori... După ce își mai veni puțin în fire, auzi deodată foarte deslușit un suspin greu și dureros ca un gemăt. De groază nici
20 nu putu scoate glas, dar sări în picioare. În aceeași clipă o voce speriată rosti:

— Marioară, să nu țipi că mă nenorocești!... Sînt eu, Isbășescu!

Ieși anevoie de sub canapea. Era amorțit. Se ascunsese de cînd a văzut pe bătrînul Miron că ia pușca, bănuind ce are să se întîmple. Chircit acolo a mulțumit lui Dumnezeu că i-a dăruit ideea salvatoare, altfel desigur brutele l-ar fi masacrat. I-a fost teamă
25 dintîi să nu aprindă casa țaranii și să ardă ca un șoarece. Se gîndise să nu miște pînă va simți el că a trecut orice primejdie, chiar de-ar fi să stea o săptămînă. Pe urmă, cuprins și de neputințe și de groaza mortului ce zăcea deasupra lui, și-a zis că ar fi mai cuminte să o ia cumva
30 la sănătoasa, mai cu seamă cînd a văzut că a venit

la priveghi Marioara, în care inima lui avea mai mare încredere.

Ca să nu-l zărească cineva de pe afară, se piti după o perdea și de acolo întrebă cu de-amănuntul pe Marioara asupra tuturor celor petrecute. Cînd auzi că
5 țaranii au bătut și pe Leonte Bumbu, ba și pe nevestă-sa, și i-au cam prădat locuința, se gîndi în sine că pe dînsul cu siguranță l-ar fi jupuit de viu. Fata îi mai spuse apoi că poate să plece fără frică, prin grădină, că abia de mai sînt oameni prin curte. Atunci
10 îi veni o nouă inspirație: numai îmbrăcat țărănește ar putea să se strecoare, fără riscul de a fi recunoscut, prin cele cîteva sate pînă la Costești. Trimise pe Marioara să ceară un rînd de haine, oricît de rupte, de la unchiul
15 ei și să le aducă prin dos, să n-o vadă nimeni, făgăduindu-i o răsplată bună și recunoștință veșnică. Cu hainele veni însăși Profiro, să-i i-a în schimb pe cele nemțești, ca să nu păgubească dacă cumva contabilul nu s-ar mai întoarce.

— Ei, țațo Profiro, Dumnezeu să-ți răsplătească binele ce mi l-ai făcut, că mi-ai salvat viața! zise lăcrimînd și strîngîndu-i mîinile. N-am să vă uit niciodată.

Pe cînd se crăpa de ziuă Isbășescu se strecura prin grădină spre Bîrlogu, fără să fi văzut cum arde castelul Iuga și fără să se mai uite înapoi...

Apoi puțin înainte de răsăritul soarelui tavanul etajului, prefăcut de mult într-o băltoacă de jăratec, se scufundă, uruind și troznind, peste tavanul parturului care, încins și slăbit, se prăbuși de asemenea.
30 În cuprinderea zidurilor înnegrite prin găurile ferestrelor se vedea clocotul flăcărilor cu răsuciri mînioase de scînteii.

Curînd începură să se adune iar țaranii, unul cîte unul. Se uitau la foc, clătinau din cap, aruncau cîte-o

vorbă și repede întorceau ochii spre conacul vechi. Li se părea, chiar spusese cineva, că treaba nu e sfîrșită cît timp tocmai casa cea bătrînă boierească rămîne în picioare. Dar din pricina mortului nu cuteza nimeni să se apropie, oricît jinduiau. Dealtfel cei mai mulți veneau pentru pradă. Sărăcimea se lăcomea mai cu seamă la porumb. Un hambar de sămînță a fost golit de aseară. Mai erau două magazine cu rămășițe. Pavel Tunsu aduse înadins un drug de fier și izbuti să iasă cel dintîi cu un sac plin în spinare numai pînă în vecini, la baba Ioana, soacră-sa, care se necăjea cu păsările și cu odorul de nepot Costică.

— Hai, soacră, hai, nu sta, să-ți iai și tălică nițel porumb că oamenii se îndeasă la pomană și pe urmă degeaba te-ai mai duce! strigă Pavel sfătos, înapoiindu-se degrabă la conac.

— Fire-ar a dracului! bombăni baba, văzîndu-și de treburi parcă nici nu l-ar fi văzut și nici auzit.

În vreme ce mulțimea se îmbrîncea în jurul magaziiilor, unii mai îndrăzneți se ciorovăiau din pricina vitelor. Marin Stan scoase din grajduri o pereche de boi și voia să-i ducă acasă. Leonte Orbișor era indignat și răcnea:

— Să-ți fie rușine să pui tu mîna pe boi, că doar tu ai și nu-ți fac trebuință, iar eu nu mi-am putut agonisi niciodată și n-am cu ce munci!... D-aia fii bun și lasă boii, Marine, că eu fac și moarte de om dacă nu-i lași!

— Adică asta-i dreptatea, să ia ce-i mai bun tot care au, iar noi să fluierăm a pagubă? amenință altul.

— Eu nu vreau să știu nimic! făcu Marin Stan furios. Aici nu merge pe tocmeală că nu e bîlci. Cine ce a apucat, e bun stăpîn!

Leonte Orbișor îi puse mînă în piept. Se smuciră cîteva clipe și se suduiră. Marin simțind că toți îi sînt potrivnici, se înmuie:

— Apoi lasă c-om vorbi noi altădată dacă-i așa povestea!... Nu face nimic, Leonte, ai să mai vii tu la moara mea!

— De ce nu te-ai agățat de cai, pricopsitul, că n-ai și ți-ar prinde bine! strigă Orbișor în batjocură. Ce zici, nea Ichime?

În ușa grajdului, alături, stătea Ichim cu furca de fier în mînă. Răspunse:

— De cășorii mei nu se atinge nimeni cît oi trăi eu!

— Ia seama c-o să-ți dăm foc și d-tale, nea Ichime, că vezi bine cum mai arde de frumos conacul! mormăi un glas.

— Mai bine să ardă decît să ajungă de batjocura voastră! făcu bătrînul vizitiu cu o mîndrie parcă el ar fi fost boierul.

Țăranii nu voiau să-și puie mintea cu Ichim, și că era bătrîn, și că îl știau trăznit din fire, cu toate că se credeau în drept să ia fiecare ce-i place și ce poate, că doar din munca lor s-a făcut averea boierului și deci între ei trebuie să se împartă. Unul îi și impută mînios:

— Degeaba umbli să te faci stăpîn pe munca noastră, nea Ichime, că nu te-om răbda! Dacă n-am răbdat noi nici pe boierul cel mare dar mi-te pe tălică!... Stai nițel, să vie Petrică și ai să vezi!

Petre însă dormea dus. Se dusesese tîrziu acasă și atît de ostenit cum nu s-a mai simțit niciodată. S-a trîntit pe laviță, îmbrăcat cum era, căciula drept pernă, și îndată a adormit ca mort. Acuma toată casa se sculase, numai el nu se urnea. Pentru că nu i se mai întîm-

plase să-l găsească soarele în pat, Smaranda încercă să-l deștepte. Flăcăul murmură cu ochii închiși:

— Lasă-mă, mamă, să mă mai odihnesc că vai ce somn mi-e!

5 — Dormi, dragul mamei, dormi! zise femeia. Mai bine să dormi toată ziua decât să te mai duci pe unde-ai fost!

2

10 — Am plecat foarte exact! observă Titu Herdelea examinându-și ceasul și văzînd că la nouă jumătate precis trenul s-a pus în mișcare.

— Măcar de-am sosi cu bine! zise Grigore Iuga cu o emoție abia stăpînită.

15 Baloleanu, cu capul scos pe fereastra compartimentului, agita o batistă de mătase și murmură într-una cu vocea înecată:

— La revedere, Melanie!... La revedere!... La revedere!

20 Cînd se așeză, după ce ieșiră din gară, avea ochii umezi. Surîse totuși:

— Sărăcuța!... A rămas foarte îngrijorată... Ce-i drept, cred și eu că are de ce, cu toate că m-am silit s-o conving că nu e nici-un pericol. Dacă nu mi-ar fi cerut-o șeful cu insistență, nici n-aș fi primit o misiune atît de covîrșitoare! Vă dau cuvîntul meu, n-aș fi primit!... Biata femeie, cum mai plîngea! Mi se rupea inima...

30 Trenul era compus numai din cîteva vagoane și acelea aproape goale. În afară de cîțiva noi prefecți, doar niște ofițeri și negustori au cutezat să mai părăsească Bucureștii. Mecanicul era instruit să conducă

garnitura cu mare atenție pentru că circulau zvonuri că țărani ar avea intenția să ridice șinele și să oprească trenurile ca să întîrzie sosirea trupelor în regiunile răsculate.

5 Numai Titu Herdelea își păstrase seninătatea. El era ferm convins că toate știrile cu tulburările țărănilor trebuie să fie mult exagerate. Observase că în România oamenii nu cunosc decât extremitățile, zeflemeaua sau tragedia, deopotrivă de gălăgioase și nestatornice. Așa și cu răscoala aceasta: întîi toată lumea a luat-o ca o diversiune politicianistă, un ingenios mijloc de a răsturna guvernul, iar acumă toată lumea e disperată și anunță prăbușirea țării.

15 Grigore Iuga era mai îngrijorat chiar decât Baloleanu. Aseară, la Predeleanu, a fost sfătuit să nu se hazardeze inutil pînă ce se va pacifica județul. Nimeni nu știe precis ce e la țară. Ori că merge, ori că așteaptă la București, el nu mai poate fi de nici-un folos bătrînului Iuga. Iar argumentul suprem s-a rostit mai în șoaptă: 20 dacă soldații vor refuza să tragă și vor trece de partea țărănilor?... Tocmai acest argument l-a încăpățînat să plece. Altfel poate s-ar fi răzgîndit, mai cu seamă că și Olga îl reținea cu o privire umedă de duioșie. Mai tîrziu, găsindu-se o clipă singuri, ea i-a șoptit brusc: 25 „Rămii, dacă mă iubești!” Grigore a fost așa de surprins că, sărutîndu-i mîna, de-abia a putut răspunde: „Trebuie să plec tocmai fiindcă te iubesc atît de mult!” Acasă, pe urmă, replica aceasta i s-a părut complet idioată și i-a fost rușine că a rostit-o, deși Olga n-a găsit-o probabil așa de proastă pentru că n-a rîs nici atunci și nici mai tîrziu.

30 Șoapta Olguței i-a răscolit sufletul și i-a trezit întrebări pe care nu le cunoscuse pînă acumă sau pe care poate le înăbușise înadins. Se simțea demascată

în fața sa însuși. Prietenia lui cu Victor era veche, evident, dar se pare că ochii Olguței au strâns-o mai mult în ultima vreme. Și totuși el nu și-a mărturisit niciodată că s-ar putea ca vizitele și mesele lui coti-

5 diane la Predeleanu să aibă și alte motive. Nu s-a gândit că iubește pe Olga cu toate că iubirea îi umplea inima și nici vreo aluzie de dragoste nu i-a făcut măcar în glumă. Cel mult ochii lui au vorbit, fără voia lui.

10 Se învinovăța însă că, în momentele acestea de durere generală, preocuparea lui cea mai mare e o iubire nouă. Îi mija în minte gândul că repudiarea Nadinei, atât de ireconciliabilă, a făcut-o ca să-și înlesnească apropierea de Olga. Desigur, Nadina l-a jicnit așa de crunt că nu mai putea fi vorba de a con-

15 tinua împreună căsnicia. Totuși, dacă n-ar fi fost Olga la mijloc, el n-ar fi avut tăria s-o alunge cu atîta brutalitate. Cu deosebire începea să-l chinuiască ideea că a lăsat pe tatăl său singur la țară numai din egoismul de-

20 rămîne aproape de Olga, de a nu renunța să o vadă, cel puțin, în fiecare zi. Degeaba își zicea că și-a făcut datoria ducîndu-se acasă și oferindu-se să stea acolo, că a trebuit să respecte ordinul bătrînului părinte. Acuma era sigur că, în alte împrejurări, adică de n-ar

25 fi fost îndrăgostit, nu s-ar fi mișcat din Amara...

Emoția lui Baloleanu se manifesta printr-o irezistibilă avalanșă verbală. Din clipa cînd a fost desemnat pentru postul de prefect al unui județ răzvrătit, a simțit nevoia să se înfățișeze pretutindeni ca un martir

30 trimis la eșafod. Prin București se vorbea în taină că armata nu mai e deloc sigură și că, pînă la urmă, va trebui totuși să se facă apel la austriaci pentru adevărata pacificare. Se zicea că nici noul guvern n-are

încredere mare în soldații țărani, dar nu vrea să cheme ajutor străin înainte de a face o supremă încercare.

— Dragii mei, trăim cea mai cumplită tragedie din

5 istoria neamului românesc! zise Baloleanu cu glas înecat. Însuși șeful a fost mișcat ieri după-amiazi cînd ne-a dat instrucțiunile pentru executarea penibilei misiuni. Recunoștea că avem o sarcină extrem de difi-

10 cilă și mai ales primejdioasă. Contez, zice, pe tactul, pe inteligența și pe energia d-voastră! Aveți manifestul cu reformele care satisfac doleanțele cele mai urgente. E o armă pacifică excelentă pe care trebuie s-o mînuieți cu toată abilitatea. Unde însă persuasiunea nu

15 va fi suficientă, unde veți întâmpina rezistență războinică, veți utiliza forța armată cu toată hotărîrea și toată vigoarea. La violență veți răspunde prin violență, căci ordinea trebuie restabilită cu orice preț... Așa, șeful. Eram zguduiți de emoție. Momentul era istoric... Ne-a îmbrățișat apoi pe fiecare... Se pune acuma

20 întrebarea ce vom găsi la fața locului? Eu sînt democrat prin toată educația mea și umanitarist convins. Vă închipuiți ce-ar fi pentru sufletul meu dacă ar trebui să ordon o represiune sîngeroasă. Și totuși interesele superioare ale neamului... Îngrozitoare

25 dilemă!

Titu Herdelea îl asculta cu toată gravitatea cuvenită, dar în sinea sa se gîdea că acest Baloleanu e un mare farsor. Își aducea aminte cu cîtă emfază predica odinioară, la Enache, împărțirea moșilor la țărani.

30 Și acuma cum caută să justifice mai dinainte uciderea acelorași țărani dacă nu se vor mulțumi cu reformele în care nici pomeneală nu mai este de împărțirea pămînturilor. Îi venea mereu să-i reamintească pro-

5 misiunile de odinioară. În locul său vorbi Grigore
parcă și pe el l-ar fi muncit aceleași gânduri:

— Când țărani au apucat să se scoale pentru pământ,
greu se vor mulțumi numai cu reforme platonice!

5 — Cum, crezi că ar trebui să li se împartă moșiile?
făcu Baloleanu puțin surprins.

— Eu nu, dar tu credeai! răspunse Grigore simplu.

10 — O, bine, altceva e o credință intimă și alta e
posibilitatea realizării — zise prefectul confuz. În orice
caz asemenea măsuri revoluționare nu se pot decreta sub
presiunea teroarei țăranilor, nu-i așa? Dealtminteri
chiar tulburările actuale, atât de tragice, arată cu eloc-
vență că țăranul nostru are încă nevoie de multă,
15 multă educație socială. Barbariile pe care le-au săvârșit,
dacă ar fi numai pe jumătate adevărate, justifică
toate aprehensiunile, dragul meu. Și fii sigur că eu,
care, cum știi, iubesc pe țăran, nu voi șovăi să pedepsesc
cu cea mai mare severitate orice sălbăticie. A iubi pe
20 țărani nu înseamnă să le tolerezi nebuniile și nici să le
accepti tâlhăriile. Țăranul trebuie să fie supus și res-
pectuos de lege și de avutul altuia, ca toată lumea.
Altfel unde ajungem?

Grigore Iuga surîse ironic:

25 — Eu mă îndoiesc numai de efectul reformelor în
care tu ai încredere. Atît. Îți închipui că eu aș avea
poate și motive personale să reclam toate fulgerele
împotriva țăranilor mai ales dacă, după cum se pare,
nu ne-au cruțat deloc nici pe noi care am trăit între
ei și ne-am făcut totdeauna datoria față de dînșii...

30 — Care va să zică sîntem de acord, Grigoriță!
făcu Baloleanu. M-aș fi mirat să fie altfel că doar
amîndoi iubim deopotrivă țara aceasta scumpă și pe
țăranii noștri. Astăzi nu mai e vorba de politică, ci
de salvarea României.

Iar se încălzi și povesti amănunte înduioșătoare
despre despărțirea lui de Melania, despre presimțirile
ei, despre curajul lui... Vorbea toată vremea numai de el.
Doar prin gări se întrerupea și examina cu atenție
5 lumea. De cîte ori descoperea un grup de țărani, îi
arăta cu o ușoară spaimă, zicînd încet, parcă să nu fie
auzit de ei:

— Uite-i cum complotază!... Degeaba, țăranul nu
înțelege decît de frică!

10 — Apoi își relua firul despre reforme, despre șef și
iar despre Melania, cînd mișcat, cînd cu patetism și
mereu cu un tremolo care să-i acopere înfricoșarea.

15 În răstimp trenul înainta prudent, fumegînd mai
abondent ca altădată... Sirena locomotivei, agitată
des și prelung, avea un răsunet zgîrietor ca țipătul
cucuvelei.

3

20 — Ia seama, tăicuțule, să nu pățești ceva cu oamenii!
zise Niculina văzînd că preotul Nicodim și-a luat
patrafirul și crucea. Doar știi bine cît sînt de apucați...

— Hai, dascăle, hai la datorie! murmură bătrînul
preot fără să asculte pe fiică-sa. Că ne-a fost stăpîn
și ne-a zidit biserica și ne-ar bate D-zeu dacă nu i-am
da toată cinstea creștinească! Ș-apoi după-amiazi
25 avem înmormîntarea femeii lui Melentie... Hai, hai!

Mergea greu și se sprijinea în cîrjă și se oprea să se
odihnească pe drum. La curtea Iuga se mărise gălăgia.
Castelul ardea mereu, înfundat. Bucătăreasa Profira
sărută mîna preotului și-l conduse în odaia mortului.

30 — Of, Doamne, Doamne, amară soartă ai hărăzit
omului! bolborosi preotul, punîndu-și patrafirul, după

ce s-a uitat o clipă la cadavrul boierului Miron. Ascunse
sînt cărările tale, Doamne, blagoslovit fie numele tău
în vecii vecilor, amin!

5 Sosirea preotului nu stînjiți deloc fierberea țara-
nilor. Cîțiva se uitară după el pînă intră în casă, apoi
își continuă sfaturile. În timp ce unii mai urlau în
neștire sau umblau să mai găsească ceva de luat, cei
mai mulți, în grupuri răzlețe, vorbeau numai despre
împărțirea pămînturilor, sperînd fiecare să aibă o parte
10 mai mare. Acuma că nu mai sînt boieri, socoteau că ar
fi bine să nu trăgăneze măsurătoarea, că dacă vor
apuca să-și ia ce li se cuvine, apoi degeaba se vor
mai întoarce ciocoi că oamenii nu vor da înapoi pămîntul
nici morți. Toți aveau păreri cum ar trebui
15 făcută împărțirea ca să fie mai dreaptă, firește fiecare
chibzuind că adevărat dreaptă nu poate fi decît cea
care i-ar atribui lui lotul cel mai bun și mai aproape de
sat și mai măricel. Cînd cineva spuse că și celelalte sate
s-ar putea să ceară parte din moșie, a sărit toată lumea
20 cu mare minie gata să-l ia la bătaie. Sărăcimea ar fi
vrut să înlătore de la împărțeală pe cei care mai au
pămînt. Li se imputa că au alergat cu limba scoasă să
cumpere Babaroaga și că s-au codit la revoluție aștep-
tînd să le vie toate de-a gata. Se tocmeau așa între ei
25 fiindcă toți erau oameni mai slăbuți și nimeni nu avea
autoritatea de a se impune ca conducător și a se face
ascultat. Începea el Toader Strîmbu să ridice glasul,
dar oamenii nu-l luau în seamă cînd era vorba de o
treabă așa de însemnată. El și Trifon erau buni la
30 sfadă unde trebuie numai gură și obrăznicie. Acuma
trebuiau oameni așezați, gospodari și cuminiți, care
știi să cîntărească și să judece înțelept. Dacă popa
Nicodim ar fi fost mai tînăr și mai sprinten, el ar fi

fost chemat să facă dreptate, sau și mai bun învăță-
torul Dragoș, dacă nu l-ar fi închis boierii.

— Văd că nici Petrică n-a mai venit și doar se
lăuda aseară că nici de odihnă nu mai vrea să audă pînă
5 ce n-om avea dreptatea deplină! zise într-o vreme Ignat
Cercel într-un grup mai mare. Dînsul ar fi bun la sfat
că-i dezghețat și ne-ar putea îndrepta pe calea cea
bună!

— Apoi așa fac toți că li-e frică!

10 — Ce face? sări Ignat. Lui Petrică?... Fugi, omule,
ce băznești? Petrică se joacă cu trei ca tine și tu zici
că i-e frică!

— Apoi atunci de ce șade acasă? Că uite, s-a făcut
de amiazi!

15 — Ei, o fi avînd și el ale lui ca orice om... Dar cînd
a început Petrică o treabă, n-o lasă neisprăvită! Că și
tatăl-său, fie iertat, a fost om de frunte și de ispravă!

Tocmai în clipa aceea pică și Petre împreună cu
Nicolae Dragoș. Petre s-a certat rău cu maică-sa care
20 n-a vrut să-l lase să mai iasă din casă și plîngea și se
jeluia că are să se nenorocească. Baremi Nicolae a avut
să ție piept și părinților, dar și cumnatei sale, cea mai
înfricoșată, ca pe urma faptelor lui să nu pătimească
Ionel al ei. Cei doi flăcăi s-au înțeles fără cuvinte. Și-au
25 făcut socoteala în sine că de acuma nu mai pot da
înapoi și deci trebuie să meargă pînă la capăt, orice
s-ar mai întîmpla. Amîndoi și-au dat seama, după ce
s-au trezit puțin din beția miniei, că ei vor ispăși mai
crunt pentru faptele tuturor dacă cumva se vor în-
30 toarce lucrurile iarăși cum au fost... De aceea, venind,
au intrat pe la postul de jandarmi. Casa era pustie, ușile
vraiște, obiectele răsturnate și răvășite. Ei sperau să
găsească măcar cîteva cartușe pentru armele luate de la

jandarmi, ca să se poată apăra de va fi trebuință. N-au găsit. Nevasta plutonierului se zicea că s-a ascuns la cineva în sat, nimeni nu bănuia unde.

5 Cum se amestecară în mulțime, fură iar cuprinși de amețeala obștească. Discuția asupra împărțirii moșiilor o reluară de la început. După multă vorbărie zadarnică, Petre hotărî:

10 — Asta nu e treabă de oameni ca noi, degeaba, că noi ne-om sfădi și ne-om bate și nu ne-om potrivi. Asta e treabă de ingineri! Să mai așteptăm să se așeze lucrurile și să se facă pace și atunci stăpînirea o să trimită ingineri să facă împărțirea cum se cuvine, fiecăruia după dreptate, să măsoare și să taie tuturor cît se ajunge... Nu zic bine, oameni buni?

15 — Bine!... Așa e! încuviințară oamenii. Să ne trimită ingineri că d-aia îi plătește stăpînirea!

— Apoi da, că inginerul, dacă nu-s boieri, împarte drept și cum scrie la carte! adăogă Ignat foarte mulțumit.

20 — Cu boierii am isprăvit! strigă Leonte Orbișor țănoș. Nu ne mai trebuie boieri!

— Noi am fi isprăvit, Leonte, dar poate că n-au isprăvit ei! zise gros Nicolae Dragoș.

25 Atunci toți din toate părțile protestară că nu mai vor boieri și că mai curînd mor pînă la unul decît să fie iarăși batjocoriți și asupriți.

— Apoi las să vă vedem la treabă, că de gură știu că sînteți buni! făcu Petre.

4

30 În gara Pitești aștepta un alai întreg de proprietari și arendași refugiați. În fruntea lor se afla fostul prefect Boerescu care, avînd în vedere primejdia națională,

a lăsat la o parte considerațiile de adversitate politică și s-a hotărît să dea în primire prefectura noului titular și mai ales să-l puie în curent cu situația. Mai mult însă decît motivele superioare era la Boerescu amorul propriu, profund jicnit de țărani nrecunoscători, care-l făcea să-și calce pe inimă și să stea de vorbă cu urmașul său. Cînd el personal s-a ostenit de a cutreierat mai toate satele și i-a sfătuit și i-a dăscălit ca un părinte și ei totuși s-au dedat la ticăloșii cum a întors spatele, 10 asta nu le-o putea ierta țăranilor. Unde să mai pui că netrebnicii nu s-au rușinat să incendieze și să devasteze chiar conacul lui de la Rociu...

15 Grigore Iuga făcu prezentările, căci Baloleanu, străin, nu cunoștea pe nimeni. Pe urmă el, cu Titu Herdelea, se retrase ca să nu-l încurce în afacerile oficiale, înțeleși să se întâlnească diseară și să ia masa împreună.

20 Mulțimea de sinistrați înconjurase pe noul prefect și-l asalta cu tot felul de plîngerii. Baloleanu asculta pe unii, compătimea pe alții, dar văzînd că astfel nu se va putea urni din gară, strigă cu glas tremurat de emoția obligatorie:

25 — Domnilor, înțeleg durerea d-voastră și apreciez revolta firească ce fierbe în sufletul tuturor din cauza nelegiuirilor ale căror victime sînteți. Am venit să iau măsurile de îndreptare și de represiune pe care le reclamă situația. Dați-mi deci un răgaz de cîteva ore să mă orientez întîi, să iau cunoștință oficială de cele ce s-au petrecut în acest județ, iar pe urmă voi aviza. Vă rog 30 să aveți încredere că vom face tot ce este posibil ca să vă alinăm măcar în parte suferințele!

La braț cu Boerescu își croi drum printre oamenii desperați și înfuriați. Numeroase glasuri lăcrimoase repetau același strigăt:

— Ne-au sărăcit tîlharii!...

Cel mai gălăgios și mai amărit era colonelul pensionar Ștefănescu care îl petrecu pînă la trăsură jelindu-se:

— Am rămas calic, domnule prefect!... Toată munca mea de patruzeci de ani e cenușă și ruină!... N-am avut nici-o apărare. Și-au bătut joc de noi hoții cum au vrut... Numai viața mi-au lăsat-o, domnule prefect!

Grigore Iuga strînse în pripă multe mîini cunoscute și auzi crîmpeie de tînguiri. Era nerăbdător să afle ceva despre tatăl său și despre Amara, totuși nu cuteza să întrebe direct pe nimeni, dîndu-și seama pe de o parte că toți acești oameni sînt prea plini de suferințele lor și deci fără înțelegere pentru suferința altora, dar mai ales de teama să nu se confirme presimțirile ce-l zbuciumau cu atît mai dureros cu cît se apropia momentul cînd va trebui să descopere realitatea. Deodată îi răsună în spate un glas foarte cunoscut:

— Coane Grigoriță!... Coane Grigoriță!

— Ei, domnule Buruiană! Și d-ta pe aici? zise tînărul Iuga bucuros de întîlnire. Ce-i pe la noi? Spune, spune repede că d-ta nu se poate să nu știi!

Cosma Buruiană nu voia să-i mărturisească numai-decît că el a fugit înainte de a se fi întîmplat ceva. Mai plîngător ca de obicei, răspunse totuși:

— Păcatele noastre, coane Grigoriță! Pîrjol și prăpăd!... Uitați-vă, așa am scăpat cum mă vedeți! Cînd vă spuneam eu că țărani noștri sînt cîini, d-voastră mă batjocoreți și nu credeți... Și iată nicăiri n-au fost mai multe blestemății ca la Amara! Acolo e cuibul revoluției și de acolo au pornit toate!... Ce să vă mai spui, nenorocire mare! Și încă eu tot mulțumesc lui Dumnezeu că mi-am salvat cel puțin viața și familia, că dacă ascultam pe conul Miron, cine știe ce-aș fi

pătimit. Dar eu, prudent cum mă știți, n-am mai așteptat să izbucnească focul și m-am încărcat cu familia în trăsură și mînă, și mînă!

— Dar tata a rămas pe loc, ori...? insistă Grigore.

— De, coane Grigoriță, eu, drept să vă spun, acolo l-am lăsat — zise arendașul cu o ezitare. Că dumnealui, îl știți d-voastră...

— Ei, și ce anume s-a întîmplat la noi? urmă tînărul Iuga mai nerăbdător.

— Pe aici se vorbesc multe, coane Grigoriță — reluă Cosma Buruiană mai încurcat. Dar nu poate să știe nimeni adevărul, că de miercuri noaptea s-a întrerupt legătura telefonică și nu se poate comunica deloc cu comuna. Ce vești umblă sînt aduse din gură în gură, încît nu știi ce să alegi. Bine însă nu poate să fie, coane Grigoriță. Și stricăciuni trebuie să fi făcut multe oamenii noștri că sînt capabili de orice. Așa ieri dimineată mă întîlnii cu judecătorul de la Costești. Ce mi-a povestit, m-am crucit. A venit în tren cu un avocat de la București care a fost cu conîța Nadina la Lespezi pentru vînzarea Babaroagei. Poate că-l și cunoașteți? Ei, cite-a îndurat bietul om, ți se face părul măciucă. Numai ca prin urechile acului a scăpat de la moarte alergînd peste cîmpuri de la Gliganu pînă la Costești unde-a ajuns într-un hal fără hal. N-aș fi crezut totuși, dacă azi nu mă întîlneam cu Platamonu care...

Buruiană povesti cu multe înflorituri pătaniile lui Platamonu ca astfel să evite a-i spune ce se vorbea prin oraș despre Miron Iuga și Nadina. Ieșiră din gară și o luară pe jos pe bulevard spre oraș. Din urmă îi ajunse grăbit colonelul Ștefănescu care căuta pe Grigore, fiindcă-l văzuse în tovărășia noului prefect. Il și rugă îndată să-i mijlocească o întrevvedere cu prefectul căruia voia să-i ceară un detașament de soldați, dacă

se poate și tunuri, ca să-și recucerească averea și să pedepsească pe bandiții care l-au izgonit și l-au prădat. Apoi, după ce își zugrăvi în toate amănuntele suferințele fără margini, spuse lui Grigore, fără nici-un înconjur, 5 că pe aici se zvonește că Miron Iuga ar fi fost măcelărit de țărani, adăogînd totuși că el nu crede să fie adevărat, fiindcă țilharii au săvîrșit toate blestemățiile, ce-i drept, dar sînge n-au vărsat. La fel umblă vorba că ar fi omorît-o și pe Nadina, după ce în prealabil ar fi fost 10 necinstită de o ceată întreagă de netrebnici. Știrile acestea trebuiesc primite cu multă rezervă. Trecînd din om în om, toate se deformează și se exagerează.

— Nu e nevoie de exagerări cînd adevărul adevărat e mai mult decît îngrozitor! urmă colonelul. Parcă 15 trebuie să te omoare ca să te nefericească? Iacă eu, dacă nu m-aș fi gîndit la bieteile fete, care rămîneau singure în lume, m-aș fi luat de piept cu bestiile...

Reluă povestea suferințelor sale, întrerupt des de Cosma Buruiană care încerca să-și istorisească din 20 nou pe ale sale. Grigore Iuga nu-i mai auzea. Pricepuse suficient chiar din ezitățile lui Buruiană. Adaosurile colonelului, prin brutalitatea lor cazonă, mai mult l-au indispus decît l-au impresionat. Din fericire la grădina publică reuși să scape de amîndoi. Titu Herdelea numai 25 atunci îndrăzni să-l consoleze fără convingere:

— Poate totuși să nu fie adevărat tot ce...

— E adevărat, dragă prietene — zise Grigore abătut. Am presimțit că are să se întîmple nenorocirea de cînd 30 am fost deunăzi la Amara. Regret numai că atunci n-am rămas acasă, chiar împotriva voinței tatii. Dacă eram eu, poate n-ar fi ajuns aci lucrurile!

Între timp Baloleanu sosi la prefectură unde aștepta alt grup de refugiați de la țară. Boerescu îi prezintă cîțiva funcționari și pe urmă, cu harta județului

pe biourou, îi indică localitățile răzvrătite și-i predă dosarul cu rapoartele despre tulburări, neuitînd să-i atragă atenția că pînă și conacul lui a fost devastat. După mulțumiri și diverse mici amabilități avocătești, 5 Baloleanu se cotorosi de dînsul, înțelegînd că își pierde vremea zadarnic. Și nu voia să piardă nici un minut. Avea ambiția să dovedească șefului că a fost bine inspirat cînd a făcut apel la Baloleanu.

Convocă imediat pe primul procuror, pe căpitanul 10 de jandarmi și pe comandantul trupelor din regiunea Pitești, precum și pe președintele tribunalului, mai mult însă ca un gest de deferență pentru justiție. Pînă la sosirea lor, studie dosarul cu rapoartele și harta județului.

15 — Domnilor, în maximum trei zile vreau să avem ordine, liniște și pace în județ! declară dînsul grav și solemn către cei patru șefi de autorități, în cabinetul său.

Le ținu un mic discurs patriotic vibrant și energic. Făcu impresie. Primul procuror, Toma Grecescu, slăbuț, 20 spîn și placid, se uita cu admirație la figura plină și impozantă a prefectului, care răspîndea atîta siguranță. Căpitanul de jandarmi Corbuleanu aproba din cap fiecă cuvînt al noului său șef. Președintele tribunalului, Manole Obogeanu, bătrîn, zgîrcit, îmbrăcat 25 prost, se simțea străin la consfătuirea aceasta, dar avînd și el o mică proprietate prin apropiere și fiindu-i frică să nu i-o devasteze țăranii, era bucuros să cunoască măsurile de protecție pe care le prepară noul guvern. Numai generalul Dadarlat, obișnuit cu familiarismul 30 lui Boerescu, a încercat să întrerupă de două ori și s-a pomenit admonestat foarte fin, dar categoric.

— Acuma aveți d-voastră cuvîntul, domnule general, căci eu am terminat! făcu Baloleanu cu un surîs ironic, drept încheiere.

Generalul voise numai să arate că și el a fost păgubit de rebeli. Acuma mai observă, tușind viguros, că, după părerea lui, trebuie procedat cu ultima energie, altfel focul va cuprinde și părțile unde țăranii încă nu s-au mișcat.

— Tocmai de aceea am fost trimis în acest loc de grea răspundere! zise prefectul cu gravitate.

După ce află de la Corbuleanu că în satele răzvrătite jandarmii au fost bătuți și alungați pentru că erau puțini și n-au avut voie să facă uz de arme, Baloleanu întrebă pe generalul Dadarlat dacă trupele de sub ordinele lui sînt sigure pentru orice eventualitate.

— Domnule prefect, trupa totdeauna execută ordinele! răspunse generalul cu mîndrie.

— Evident, nu m-am îndoit de trupe — zise Baloleanu, puțin încurcat. Nu m-ai înțeles exact. Am vrut să spun dacă soldații, mai ales rezerviștii, sînt siguri? Căci, poate știți, pe-alocuri au fost mici defecțiuni și n-aș dori să avem și noi surprize.

— Nu, nu, domnule prefect, eu garantez pentru oamenii mei! repetă generalul.

— În orice caz, spre a evita orice eventuale ezitări, vă rog să luați măsuri, domnule general, ca în detașamentele desemnate pentru represiune să nu fie înglobați soldați din regiunea tulburată! zise prefectul cu mai multă gravitate.

Pe urmă discutară puțin itinerarul expediției de pacificare. Baloleanu hotărî ca un detașament de o mie de oameni cu șase tunuri să fie mîine, duminică, la ora opt dimineața lîngă gara Costești unde va sosi și dînsul cu reprezentanții parchetului.

— Orice rezistență va fi imediat reprimată cu forța armată, firește după somațiile legale! sfîrși marșial Baloleanu.

— Ce ne facem, domnule prefect, dacă în spatele trupei se ridică din nou satele? zise generalul Dadarlat care ținea negreșit să dovedească tuturor că are idei și e circumspect ca orice bun comandant.

— Satele acelea vor fi complet rase cu tunul, domnule general! făcu prefectul ridicînd semeț capul și scoțînd înainte burta.

— Așa da, perfect! recunoscuse Dadarlat.

Pînă seara apoi Baloleanu primi pe moșierii sinistrați care se văitau mai vehement și reclamau despăgubiri imediate sau cel puțin ajutoare bănești substanțiale ca să nu moară de foame pe trotoarele orașului. Cei mai mulți cereau trupe speciale, să-i însoțească la moșiile lor și să-i păzească de furia țăranilor, pe cînd alții doreau neapărat tunuri spre a distruge pe cei care le-au distrus averea. Prefectul le oferî tuturor multe promisiuni bune, scuzîndu-se că deocamdată nu se poate ocupa de doleanțele lor, prima sa grijă fiind restabilirea ordinii. Îi asigură că vor fi despăgubiți și-i invită să depună cererile respective cu specificarea detaliată a stricăciunilor suferite.

De-abia pe la nouă se întîlni cu Grigore Iuga și cu Titu, la restaurant. Deoarece aflase de la Boerescu despre Miron, prefectul îmbrățișă patetic pe tînarul Iuga:

— Nu-ți închipui cît m-ar dura dacă ar fi adevărat, dragă Grigoriță! Dar să sperăm că providența va fi fost mai îndurătoare!

Mîncă și bău cu mare poftă, uitînd că se balonează, sporovăind neconținut și mai ales lăudîndu-se cu dispozițiile ingenioase ce le-a luat. Găsi un prilej să le explice că mîine îi primește bucuros și pe ei să-l însoțească la Costești, dar mai departe, cu regret, n-ar putea,

pentru că intră în exercițiul dureroasei funcțiuni pe teren unde persoanele neoficiale nu pot fi admise.

— Cu toate astea, chiar fără permisiunea ta, eu te voi urma la o distanță oarecare! zise Grigore Iuga ferm. Pentru mine e o datorie, Alexandre!

— Negreșit, nici nu încapă discuție! reveni prefectul cu elan. Să nu crezi că eu nu înțeleg starea ta, iubitul! Am vrut numai să spun că în mod oficial...

— Dacă oficialitatea n-a fost în stare să oprească nenorocirea, măcar piedeci să nu-mi puie! zise Grigore cu imputare.

— Evident, dar evident! făcu Baloleanu împăciuitor și, căutînd să schimbe vorba, urmă mai volubil: Dealtfel, să vezi, am dat ordine foarte severe ca...

15

5

Duminecă dimineața se răspîndi vestea în Amara că vine armata. Niște cărași din alte sate, mai de vale, întorcîndu-se dinspre Pitești, au întîlnit pe drum sumedenie de soldați și tunuri, iar un ofițer călare i-ar fi și înjurat de mamă și că „vă arăt eu vouă revoluție“. Alți oameni, sosiți din comunele de sus, povestiră că împrejurul Costeștilor e armată cîtă frunză și iarbă, gata să pornească încoace, să aducă înapoi pe boieri, dacă cumva n-o fi și pornit...

25 Amara începu să clocotească. Întîi știrea, făcînd ocolul satului, stîrni curiozitate. Țăranii și-o împărțeau cu mirare și nedumerire, clătînd din cap și întrebîndu-se din ochi. Pe urmă, pe măsură ce se convingeau că trebuie să fie adevărată, mirarea se transforma în uimire:

488

— Dar ei nu știu porunca lui Vodă?... Ori nici ei nu mai vor să asculte poruncile și s-au dat de partea ciocoilor?

5 Și încetul cu încetul satul fu cuprins de indignare și de mînie. În bătătura cîrciumii se strînse repede o mulțime de oameni și de femei. Toți vorbeau răstit și pe toate fețele era încrustată o desperare aprigă. Întrebările se ciocneau într-un vârtej:

10 — De ce mai vine armata?... Să ne omoare pe noi?... Ce le-am făcut noi lor?... Cîini sîntem ori oameni, de nu ne lasă să trăim?... Nu ne-au asuprit destul boierii?

Porneau răspunsuri de ici-colo, mai sfioase la început, apoi îndrăznețe și răcnite:

15 — Să vie și armata că noi tot nu ne lăsăm!... Mai bine murim cu toții ca să scăpăm de toate!... Nu ni-e frică nouă de armată!... Cu furcile o să-i alungăm dacă vin asupra noastră!... Nu mai răbdăm, fraților!... Puneți mîna pe topoare!

20 Femeile țipau mai virtos ca bărbații. Anghelina lui Nistor Mucenicu, atît de amărită și de plîngăreață, cu copilașul în brațe, zbiera ca o năucă, cu ochii ieșiți din orbite:

25 — Mi-au ucis bărbatul în reghimentele lor și tot nu le ajunge, mîncă-i-ar cîinii! Mîncă-i-ar toate relele și boalele! Arde-i-ar focul iadului cum mi-au ars și mie inima!...

Cîrciumarul Busuioc, ieșit în fața prăvăliei, cu o figură satisfăcută, ascultînd un răstimp gălăgia, n-avu de lucru și zise în chip de mustrare:

30 — De, măi oameni, n-ați ascultat pe cine vă învâța să vă astîmpărați ș-acu...

Parcă i-ar fi atins cu un sfîrc de bici țăranii se năpustiră asupra lui cu sete, bucuroși că pot să-și mai răcorească sufletul. Cu chiu cu vai Busuioc reuși

489

să se refugieze în prăvălie și de acolo în casă. Cîrciuma fu invadată. Unii spărgeau și sfărîmău ce se nimerea, alții se repezeau la sticlele cu băuturi.

5 Iureșul ținu însă numai cîteva minute. Afară sosi Petre cu un pîlc de bărbați mai tineri și flăcăi.

— Vine Petrică!... A venit Petrică!... Uite și pe Petrică! Stați c-a picat Petrică!

10 — Da ce-i, oameni buni? întrebă dînsul văzînd vîlmășeala în cîrciumă. Ce-a mai făcut nea Cristache de v-ați apucat să-l jăcmăniți ca pe-un ciocoi?

În vreme ce unii ocărau pe cîrciumar, alții se frămîntau să-i vestească apropierea armatei, care cu spaimă, care cu mînie și toți cu priviri întrebătoare ca și cînd de răspunsul lui ar fi atîrnat soarta tuturor.

15 Ignat Cercel vorbi mai jalnic:

— Acu ce-i de făcut, Petrică?... Învăță-ne tu să știm cum să ne purtăm fiecare!

20 Petre scrută cu ochii lui aprinși mulțimea care-l înconjura. Pe fața-i osoasă mușchii jucau sub pielea oacheșă întinsă și lucitoare. Și deodată gura i se strîmbă într-un rîs larg și plin de dispreț:

— Apoi dacă vi-e frică de armată de ce n-ați stat mulcom?... Nu trebuia să vă sculați asupra boierilor dac-ați crezut că boierii or sta cu mîinile în buzunar

25 și ne-or lăsa pe noi să le luăm moșiile, ba să-i și coto-nogim ici-colo! Pămînt de pomană nu se află nicăiri! Ori îl plătești cu bani, ori cu altceva, dar fără plată nu se poate!

30 — Nu ni-e frică nouă nici de armată, în zadar ne batjocorești! mormăi Ignat cu glasul plîngăreț. Dar dacă vine, trebuie să știm ce facem!

— Nici n-ar trebui să ne fie frică — urmă Petre — că armata vine numai să ne sperie!

— Așa-i, Petrică! strigă Toader Strîmbu mînios. N-au voie să ridice armele asupra noastră, că și noi am fost soldați și știm!

5 Iar Nicolae Dragoș, ca fost sergent, adăogă că, chiar dacă ar comanda foc ofițerii, soldații nu vor trage în oameni, ci în vînt, ba s-ar putea să nici nu mai asculte comenzile și să treacă unde sînt frații și părinții lor.

10 — Bine-ar fi să fie cum ziceți voi! făcu Serafim Mogoș necrezător. Numai că în nădejdea asta să nu ne lăsăm, că peste cîteva ceasuri, de nu și mai curînd, ne-om pomeni în sat cu companiile și cu jandarmii ș-apoi atunci să vedeți bătaii și schingiuri!

15 Recunosc și Petre că Serafim are dreptate. Soldații nu vor trage în oameni, dar vor aduce înapoi pe jandarmi și pe boieri.

— Nu, nu!... Nu putem răbda să intre peste noi armata! strigă Petre. N-are ce să caute armata în satul nostru!... Nu ne trebuie aici armata!... Să stea la orașe, să păzească pe boieri, că noi ne păzim și singuri!

20 Strigînd se înflăcăra și se înfuria, ca și cînd s-ar fi sfădit cu dușmani nevăzuți. Țăranii, împrejur, gîfîind încă de ostenele din cîrciumă, răcneau cînd și cînd ca să-și dovedească puterile și curajul. Cei care nimeriseră la băuturi, nu se mai urneau din cîrciumă și horeau cu foc un cîntec vitejesc, înjurînd pe Busuioc sau pe ciocoi.

25 — Toată lumea, cu mic cu mare, să iasă în capul satului! porunci Petre, ascuțit și sec, ca la armată.

30 Trebui să explice de mai multe ori că nimeni să nu vie cu mîna goală, ci fiecare să se înarmeze cu ce poate, măcar cu o furcă de fier.

— Apoi de-acuma ce-o vrea Dumnezeu! murmură Petre, închinîndu-se.

— Dragă Grigoriță, acumă ne despărțim — zise Baloleanu în clipa cînd trenul intră în gara Costești. Dacă vrei să ascuți sfatul meu, tu oprește-te și așteaptă
 5 aici un cuvînt de la mine. Sper că pînă diseară vom reuși să pacificăm satele, inclusiv Amara voastră. Atunci vei putea merge fără primejdii. Așa, dragul meu! Va să zică la revedere!... La revedere, domnule Herdelea!

10 Le strînse mîinile foarte mișcat. Fața lui durdulie era palidă. Emoția îi schimbase vocea. Coborî pe peron grav, aproape întunecat. Maiorul Tănăsescu, comandantul trupelor, mustăcios și sprîncenos, cu privirea tăioasă și glasul aspru, se prezintă raportînd
 15 că, conform ordinelor primite atît direct de la generalul Dadarlat, comandantul diviziei, cît și de la comandantul regimentului său, se pune la dispoziția prefectului.

— Ce trupe aveți, domnule maior? întrebă Baloleanu.

20 — Un batalion cu efectiv de război și o baterie cu șase tunuri! zise ofițerul.

Prefectul mulțumi rece și se uită împrejur. În afară de cîțiva ofițeri, un grup compact de refugiați ocupa
 25 și aici peronul. Socotind că este în interesul popularității sale personale și a partidului său, se apropie de ei:

— Domnilor, am venit să restabilim ordinea și vom restabili-o fără întîrziere. Aveți deci toată încrederea și ajutați-mă și d-voastră prin puțină răbdare!

30 Colonelul pensionar Ștefănescu, sosit cu același tren, nu se ostoi pînă ce nu mai șopti comandantului trupelor să nu cumva să-l uite fiindcă într-însul și-a pus toată nădejdea. Dumnezeu și norocul lui au făcut ca tocmai Tănăsescu să fie însărcinat cu conducerea

detașamentului mixt, vechiul camarad în familia căruia se adăposteau azi fetele de frica țăranilor și unde s-a retras și dînsul cînd a fost izgonit.

5 Prefectul Baloleanu trecu apoi repede la primărie, urmat de membrii parchetului și comandantul trupelor. Administratorul de plasă îi comunică toate informațiile ce le avea asupra situației din comunele răscolate. Nu erau deloc îmbucurătoare, mai ales că prevedeau o rezistență dîră din partea țăranilor. Știrile veneau
 10 negreșit de la oamenii care au fugit sau au fost fugăriți din sate, răspîndind spaimă și groază de puterea, îndărătnicia și sălbăticia răzvrătiților. Totuși Baloleanu, oricît îi tremura sufletul, își păstra aparența de liniște și hotărîre:

15 — În orice caz noi vom proceda fără pripire și fără ură! Noi aducem pacea pentru cei pașnici. Față de ceilalți avem constrîngerea. Nu dorim vărsare de sînge, dar nu vom șovăi a întrebuița arma unde va fi nevoie. Acestea sînt normele generale, domnule
 20 maior și domnilor procurori!

Apoi, cu harta județului pe masă repetă itinerariul pe care-l discutasese aseară la prefectură în Pitești. Decisese ca el cu primul procuror să meargă, într-o
 25 trăsură, în fruntea coloanei. Maiorul îi atrase atenția că ar fi periculos și-l rugă să-i permită să întrebuițeze prescripțiile militare în privința înaintării. Baloleanu își dădu seama că era să-și riște viața și acceptă propunerea comandantului ca o patrulă puternică, în frunte cu un ofițer, să recunoască întii satele și să impună
 30 respectul ordinei...

În acest timp Grigore Iuga, rămas în gară cu tînărul Herdelea, fu înconjurat de diferiți cunoscuți care se îmbulzeau, cu mutre de circumstanță, să-i

exprime condoleanțele lor sincere. Grigore dădu cu ochii de Isbășescu:

— Vino-ncoace, vino, domnule, să aflu în sfârșit și eu ce-a fost!

5 — Să trăiți, coane Grigoriță! făcu contabilul zăpăcit. Să mă iertați că n-am îndrăznit... Dealtfel mai sînt pe aici și alții de la noi care numai Dumnezeu știe cum au scăpat din ghearele tîlharilor!

10 Grigore nu observase pe plutonierul Boiangiu și nici pe perceptorul Bîrzotescu deși se găseau împreună cu Isbășescu. În mai puțin de douăzeci și patru de ore primise atîtea vești dureroase că sufletu-i era complet răscolit. Și totuși în fond nu știa nimic precis. Toate informațiile le auzise de la oameni care și ei
15 numai le auziseră. Nesiguranța îl chinuia mai mult decît dacă ar fi cunoscut adevărul oricît de crud. Nerăbdarea lui de-a ajunge grabnic la Amara îl tortura mai cu seamă din dorința de-a dobîndi certitudinea. Avea convingerea că odată cu certitudinea va veni
20 și liniștea sufletească.

Plecară cu toții și pe drum trebuiră să-i povestească pe rînd fiecare ce știa. Bîrzotescu îl plictisi cu peripețiile fugii sale. Îl și întrerupse. Boiangiu se plînse
25 întîi că i-a rămas nevasta în mijlocul țăranilor. Cît l-a rugat ea mereu să o ducă undeva! Dacă o fi pățit ceva, va avea-o pe conștiință pînă la moarte... Pe urmă spuse cum l-au dezarmat și fugărit rebelii. Firește, ca să nu iasă coborît, își ticluise o versiune oarecum
30 eroică: Îndată ce a izbucnit focul la Ruginoasa a alergat, a luat măsuri pentru localizarea incendiului, cum scrie la regulament. Din nenorocire a întîmpinat rea-voință din partea țăranilor pe de o parte, iar de altă parte a lipsit apa, așa că nu s-a putut salva mai nimic. Dar cel puțin a putut să descopere urmele răufăcă-

torilor care au pus focul. Dimineața a raportat boierului Miron care a poruncit să închidă ochii ca să nu ațîțe mai rău pe țărani. N-a apucat nici să răsufle bine că i-a venit vestea că și la Lespezi s-a pus foc,
5 ba s-ar fi săvîrșit și răutăți mai mari. Și apoi, numai-decît, că arde conacul d-lui Cosma. Atunci, fără zăbavă, a ieșit să facă ordine chiar de-ar trebui să verse sînge. Era clar că hoții lucrau după un plan și că este la mijloc un complot în toată regula. Aproape de cîrciumă
10 a întîlnit o îngrămădire de săteni care păreau liniștiți și pașnici. A pătruns în mulțime și...

Grigore Iuga ascultă pînă-și isprăvi povestea. Afla cel puțin începutul tulburării. De la Isbășescu avea să afle restul. Dealtminteri vestea uciderii lui Miron
15 Iuga de la Isbășescu a aflat-o lumea. De ieri, de pe la ora zece, cînd a sosit, îmbrăcat țărănește, în tîrgușorul Costești, a fost eroul zilei. A trebuit să istorisească cel puțin de douăzeci de ori tuturor domnilor din Costești ororile petrecute la Amara. Administratorul plășii a telefonat știrea imediat oficial prefecturii,
20 îngrozind pe demisionatul Boerescu, de la care a cunoscut-o curînd tot orașul. Primarul i-a oferit ospitalitate chiar în familia sa și i-a făcut rost de la judecătorul supleant de un costum de haine nemțești pe care însă Isbășescu, spre a-și păstra cît mai mult
25 aureola de martir, nu le-a îmbrăcat decît azi-dimineață.

— Povestea mea e mai lungă, coane Grigoriță! zise contabilul cu glas jalnic potrivit împrejurării. Dacă
30 vreți să mă ascultați, ar fi mai bine să vă osteniți pînă la gazda mea, la primarul tîrgului, că sîntem aproape, să vă spun toate din fir în păr!... O, Doamne! Prin cîte am trecut și ce-am văzut parcă nici mie nu-mi vine a crede că s-au întîmplat aieveja! Și baremi eu

am scăpat cu viață, slavă Domnului, pe cînd sărmanul conu Miron, Dumnezeu să-l ierte...

— A murit? făcu Grigore sugrumat.

— L-au ucis tîlharii...

5 — Cînd?... De mult?

— Alaltăieri. Vineri, spre seară! răspunse Isbășescu.

— Aidem la gazda d-tale să-mi spui tot! murmură Grigore cu glas bolnav.

*

10 Conferința prefectului cu militarii și procurorii se prelungi. Baloleanu avea obiceiul să repete de zece ori o explicație în toate amănuntele, ca să fie sigur că a fost înțeles bine. Făcea el aceasta acasă, în cancelaria lui, cu secretarul, pentru mici lucruri de procedură, dar azi cînd era vorba de niște hotărîri atît de grave, de care poate să depindă viața lui sau soarta țării! În sfîrșit, socotind că s-au lămurit deplin, rosti sacramental și într-o atitudine eroică:

— Și acuma, domnilor, înainte, la datorie!

20 Deși trăsura, în care luase loc el cu primul procuror, era precedată de o companie de soldați cu armele încărcate și cartușierele pline de gloanțe, Baloleanu își simțea inima sfîrșind. Îi veni în minte Melania, plînsă și îngrijorată, cum a lăsat-o pe peronul Gării de Nord. Măcar de n-ar fi o prevestire! Cu țărani
25 aștia, cuprinși de nebunie colectivă, nu poți fi sigur de nimic. Sînt așa de mulți că nici-o armată nu i-ar putea stăpîni. Ce-ar fi să se pomenească înconjurați și atacați din toate părțile de cîteva mii de desperați?
30 În realitate nici în armată nu poți pune absolută încredere cînd pornești împotriva țărănilor; în orice moment te poți aștepta să te măcelărească propriii tăi soldați.

— Domnule prim-procuror, cum îți explici d-ta că tocmai în acest județ frumos, dezordinele au luat niște proporții atît de întristătoare? întrebă deodată Baloleanu ca să-și risipească gîndurile negre și să-și alimenteze curajul.

5 Toma Grecescu nu făcea teorii sociologice decît rareori, în rechizitoriile de la jurați, cînd era silit să combată pe vreun apărător mai pretențios. Firește, atunci se pregătea. Întrebarea prefectului îl zăpăci. El n-a avut răgaz să mediteze asupra cauzelor răscoalei
10 actuale. În timpul liber se distra și dînsul, ca toată lumea bună piteșteană, la vreo partidă de pocher. Răspunse tatonînd:

— A fost o relaxare generală a spiritului de ordine și de autoritate, domnule prefect. Nu știu cum și de
15 ce, fiindcă nu intră în atribuțiile mele asemenea cercetări, dar parcă în ultimul timp a slăbit disciplina socială cam pretutindeni. La țaran, ca la toți primitivii, reacțiunea se manifestă fatal în explozii de sălbăticie...

20 Maiorul Tănăsescu, încălecînd un roib impozant, plecase în trap leneș înaintea grosului coloanei și chiar a avantgardei, pe urmele patrulei de recunoaștere. Baloleanu îl văzu venind înapoi într-un galop furtunos.
25 Se cutremură. În aceeași direcție se zărea conturul unui sat. Puse mîna pe brațul procurorului, să-i oprească efortul intelectuală:

— Un moment... Ce s-o fi întîmplat oare, de gonește așa maiorul?

30 Tănăsescu se grăbea doar să-i anunțe că satul Vlăduța e liniștit. Au dat foc conacului și au prădat, adevărat, dar acuma oamenii s-au dezmeticit și cer iertare. Pentru a se evita orice poftă de eventuală reizbucnire a

dezordinei, va lăsa în sat o secție de soldați sub comanda unui ofițer.

— Perfect, domnule maior! Mulțumesc! zise Baloleanu ușurat.

5 În uliță, în fața ruinelor conacului, era adunat tot satul. Când sosi trăsura cu prefectul, maiorul Tănăsescu, care galopase iar înainte, strigă:

— În genunchi hoților, că vă fac piftie!

10 Toată lumea căzu la pământ. Baloleanu, recunoscător maiorului pentru energia ce o desfășoară, coborî din trăsura și se apropie de mulțimea prosternată, strigînd și el, dar cu o milă oficială în voce:

— Ce-ați făcut, nenorociților!

15 — Iertați-ne, domle prefect!... Fie-vă milă! gîngăviră sute de guri plîngătoare.

— Vă pare rău de ce-ați făcut? continuă prefectul.

— Păcatele noastre!... Milă și îndurare plîns corul în genunchi.

20 După ce le puse în vedere că vor trebui să plătească toate pagubele pînă la un ban și că cei ce se vor dovedi vinovați vor suferi asprimea legii, le citi manifestul guvernului, însoțindu-l cu multe explicații. Peste vorbele lui, promițătoare și iertătoare, maiorul adăogă o cruce:

25 — Cine va mai face vreo nelegiuire, oricît de mică, sau nu va asculta o poruncă, va fi imediat împușcat fără judecată! Nimeni n-are voie să iasă din sat fără voia ofițerului care rămîne aici cu trupa!

30 Ordonă apoi sublocotenentului să stea la dispoziția colonelului Ștefănescu, care are să sosească în curînd, și să-i dea tot concursul său și al trupei.

Prefectul era foarte mulțumit. Așa-l voise și el pe comandantul trupelor. Dacă se va menține pînă la capăt, se gîndea să-l propuie pentru decorație. El, ca

civil și reprezentant politic al guvernului, trebuie să fie mai indulgent. Guvernul are nevoie de simpatiile cetățenilor și chiar ale țăranilor. Armatei i-e indiferentă simpatia oricui. Toată lumea e obligată să o iubească. Cine n-o iubește sau se ridică contra ei, mănîncă pușcărie. Ce bine-ar fi dacă și guvernul ar putea impune poporului o iubire perpetuă!

10 În satul Ionești, următorul, prefectul ținu o cuvîntare mai caldă fiindcă nu fusese nici-o dezordine; adevărat că nici conac boieresc nu se găsea.

15 Îndată ce ieși coloana din Ionești, maiorul Tănăsescu trecu la compania din urmă să dea ultimele dispoziții căpitanului însărcinat cu pacificarea satelor de pe malul drept al Teleormanului pînă la Izvorul. Într-o brișcă, un procuror cu administratorul de plasă reprezentau autoritatea civilă...

20 În Babaroaga un pluton, comandat de un locotenent, fu detașat pe linia Gliganu-Lespezi ca flanc-gardă. Avînd informații că în Gliganu dezordinele au fost mai grave, locotenentul urma să-și ia toate măsurile de precauție. Dacă va fi nevoie, va rămînea cu plutonul întreg să ție ocupat satul, trimițînd o simplă patrulă la Lespezi, locul de raliere, pentru a raporta despre situație.

25 Coloana principală continuă calea spre Bîrlogu pe drumul mai puțin umblat de care. În Bîrlogu prefectul fu agreabil surprins văzînd mai în fiecare poartă cîte o bucată de pînză albă, atîrnată ca o închipuire de steag al păcii.

30 — Ei da, asta e comună de omenie! declară Baloleanu, aflînd că nu s-a întîmplat nimic rău și că modestul conac, nelocuit și servind doar ca magazie, a rămas neatins.

Un grup de țărani, aștepta la primărie sosirea armatei. După ce îi laudă că au fost cuminți, prefectul le spuse patetic că și guvernul are grijă de nevoile lor și a hotărât să facă toate înlesnirile celor ce s-au purtat bine și să-i ajute în toate. Iar ca o dovadă a solitudinii guvernului, citi rar și cu glas muiat în emoție manifestul cu reformele, lămurind pe graiul poporului ceea ce i se părea mai puțin lămurit. Țăranii ascultară cu capetele goale, cu frunțile încrețite, cu priviri ciudate și nedumerite.

— Rămîneți sănătoși, oameni buni, și să nu vă abateți nici în viitor de pe calea cea dreaptă! strigă Baloleanu sfîrșind și urcîndu-se în trăsură.

Pînă la Lespezi, o jumătate de oră, nu mai conținea scoate în valoare meritele acestor bravi săteni care, în mijlocul furiei incendiare ce a cuprins toată regiunea, au avut tăria sufletească să păstreze ordinea. Primul procuror Grecescu își permise să observe, bazat pe vechea sa experiență în materie penală, că ar fi mai practic să întreprindă imediat, în satele prin care trec, cîte o cercetare sumară, să afle pe agitatorii și răufăcătorii principali și să-i aresteze, ca astfel să se împiedece mai sigur reînceperea dezordinelor.

— Evident, din punct de vedere procedural așa ar fi! zise prefectul foarte volubil. Dar trebuie să ținem seama și de factorul politic, domnul meu! Dezordinele s-au generalizat prea mult și spiritele sînt prea înfierbîntate. Primul scop trebuie să ne fie o pacificare a spiritelor. Țăranii să se liniștească fără teama unor represiuni care i-ar putea exaspera și care deci ar agrava situația. Vinovații vor fi pedepsiți, negreșit, exemplar, dar după ce vom asigura o destindere generală. Pe urmă va începe și opera justiției care va aplica

sanțiuni necruțătoare spre a evita în viitor repetarea unor astfel de nenorociri naționale!

În Lespezi, la marginea comunei, maiorul Tănăsescu raportă clocotind de indignare:

— Domnule prefect, aici e un sat de criminali! Aici s-au comis omoruri!... Aici trebuie să...

— Calm, calm, domnule maior! zise Baloleanu speriat. Sarcina noastră e prea dureroasă și tocmai de aceea trebuie să ne păstrăm singele rece.

Bombănind și scrișnind înjurături, maiorul conduse pe Baloleanu direct la biserică. Un preot tinereț și spîn, în odăjdii, aștepta în poartă, cu o față onc-tuoasă și îngrozită, căci adineaori maiorul Tănăsescu îl înjurase și-i făgăduise că-l va împușca.

— Domnule prefect, noi am fost neputincioși să împiedicăm ce... — îngînă preotul cu o plecăciune umilă.

— Dă-te la o parte, banditul! sîsăi maiorul înlăturîndu-l cu cotul din ușă.

Lîngă altar, pe un catafalc improvizat, acoperit cu un giulgiu, zăcea cadavrul Nadinei. Maiorul ridică un colț dezvăluind figura învinețită și scofilcită. Baloleanu întoarse privirea bîlbîind:

— O, bestiile, bestiile!... Sărmana femeie!

Ieși repede afară. În nări îi stăruia un miros necăcios și atît de răscolitor de parcă-i întorcea stomacul pe dos. Își umplu plămîinii de cîteva ori cu aer proaspăt, gîfîind cuvinte de revoltă, pînă ce dădu cu ochii de tînărul preot care rămăsese înlemnit lîngă intrarea bisericii.

— Bine, părinte, cum ați putut îngădui asemenea nelegiuire?... Bietul Grigoriță! Are să fie zdrobit cînd...

Preotul se scuză plîngător. Toate s-au petrecut așa de năpraznic că nici el, nici nimeni n-a putut interveni.

5 Ulterior a aflat și dînsul că niște oameni din Amara
ar fi fost ațîțătorii relelor și le-ar fi săvîrșit chiar pe
cele mai mari. El îi știa pe toți vinovații, cum îi știa
tot satul, dar nu îndrăznea să-i divulge de frică să
nu-și facă traiul imposibil în Lespezi. Povesti prefec-
tului cum a salvat Matei Dulmanu cadavrul cucoanei
cînd norodul a pus foc conacului, cum apoi dînsul l-a
așezat în biserică, aproape de altar, ca nu cumva
vreun smintit să-l pîngărească în vreun fel, ceea ce s-ar
10 fi putut întîmpla în zilele acestea de răsturnări fără
seamăn. În sfîrșit mai spuse cum a adăpostit el și a
ascuns, cu multe riscuri, în propria-i casă, pe șoferul
neamț, rănit și amenințat a fi masacrat de mulțimea
pornită pe răzbunări...

15 — Destul! strigă Baloleanu înfiorat. Vom lua la
timp măsurile cuvenite! Pînă atunci... Unde este
primarul comunei?

15 — Noi n-avem primar în sat fiindcă ținem de
Amara...

20 Pe Baloleanu nu-l mai interesa răspunsul preotului.
Se întoarse spre primul procuror și îi vorbi despre
Nadina și Grigore, plîngîndu-i pe amîndoi deopotrivă.

25 — Și totuși trebuie să ne păstrăm calmul, să ne
stăpînim! oftă dînsul întristat și demn. Înainte, la
datorie.

30 Coborî în uliță morfolind în minte cuvîntarea ce
voia s-o țină țăranilor adunați în fața ruinelor rămase
din conacul lui Gogu Ionescu. Era hotărît să-i mustre
sever, dar fără să-i exaspereze spre a nu compromite
opera de liniștire pornită sub auspicii suficient de
favorabile... Maiorul, care se depărtase să mai dea
ordine, se înapoie mai furios:

— Tîlharii ăștia nu pricep de vorbă, domnule pre-
fect!... Dacă continuăm așa, riscăm să fim atacați,

domnule prefect!... Bandiții își închipuiesc că ni-e
frică de ei, domnule prefect!

5 De la locotenentul plutonului trimis spre Gliganu
a primit un raport că trebuie să rămîie pe loc, situația
fiind prea tulbure. În același timp i s-a atras atenția
asupra unui nour de fum din direcția Bîrlogu. Drept
răspuns la vorbele bune și laudele de adineaori, la
reforme și înlesniri din manifestul guvernului, tică-
loșii au incendiat conacul îndată ce trupele au părăsit
10 satul. Asta era grav. Dacă ei îndrăznesc să se răscoale
și în spatele armatei, înseamnă că duhul răului e mai
adînc înrădăcinat decît se crede... Maiorul Tănăsescu
declară ritos prefectului că, avînd răspunderea întregă
15 pentru siguranța trupelor, el nu poate îngădui să fie
încercuit. Baloleanu fu cuprins de spaimă. Se și vedea
înconjurat de cete de țărani sălbăticiți, bătut, schin-
giuit și omorît. Presimțirea Melaniei sale era aproape
să se îplinească.

20 — Domnule maior, vă rog să luați dispozițiile pe
care le credeți utile! zise dînsul brusc, cu glasul puțin
tremurat.

25 Un detașament de două plutoane fu trimis să resta-
bilească ordinea în Bîrlogu. Va fi pedepsit exemplar
și imediat tot satul, bărbați, femei, copii, fără nici-o
excepție, prin bătaie. Dacă s-ar schița vreo rezistență,
se va trage în plin și, la nevoie, se vor aduce tunu-
rile și se va distruge cuibul de rebeli din temelii.

30 În clipa cînd cele două plutoane porneau în marș
forțat spre Bîrlogu, dinspre Amara sosi patrula de recu-
noaștere, raportînd că țăranii de acolo, înarmați cu
coase, furci, topoare și cîteva arme de foc, s-au concen-
trat la marginea satului și au refuzat să permită trupei
să-și continue calea, amenințînd pe ofițer cu moartea
dacă ar încerca să pătrundă în comună.

Baloleanu păli. Avea impresia că a căzut într-o capcană îngrozitoare. Administratorul de plasă a avut dreptate că țărani sînt bine organizați și în stare să înfrunte chiar armata.

5 — Ei, domnule maior? Acuma? întrebă perplex și răgușit.

Maiorul Tănăsescu avea scăpărări furioase în ochi. Răspunse războinic:

10 — Domnule prefect avem noi ac de cojocul tîlharilor!

Dădu ordine. Trupele își reluară înaintarea. Urcîndu-se în trăsură, Baloleanu, parc-ar fi încercat suprema supapă de siguranță, mai întrebă o dată pe Tănăsescu, încet, să nu-l audă alții:

15 — Oamenii d-voastră sînt, sper, siguri, domnule maior?

— Soldatul român execută ordinele, domnule prefect! E cel mai leal soldat din lume!

20 Ieșind din Lespezi, prefectul se spovedi confidențial și primului procuror:

— În asemenea situație îți închipui ce-ar fi dacă n-am putea conta pe disciplina armatei!... Ce catastrofă!... Vorbesc, firește, în general fără să ne mai gîndim la soarta ce ne-ar aștepta pe noi ăștia care ne sacrificăm aici pentru fericirea țării!

7

30 În marginea satului țărani trepădau de nerăbdare, umplînd șoseaua și împrejurimea. Cu fețele roșii, cu ochii înflăcărați așteptau și se îndemnau ca la o nuntă mare. Toți aveau de spus cîte ceva, ca și cînd ceilalți n-ar fi știut nimic sau nici n-ar fi fost de față,

și toți spuneau același lucru și aproape cu aceleași cuvinte. Uneori, arar, se făcea liniște și atunci toți se simțeau cuprinși de o înfiorare apăsătoare pe care încercau apoi s-o alunge cu alte urlete mai năvalnice

5 parcă le-ar fi fost frică tuturor să nu se trezească dintr-o beție fericită.

— Uite-i că iar vin! strigară deodată cîteva glasuri.

10 Toate capetele se întoarseră spre Lespezi. Știau că iar vor veni, că trebuie să vie și fiecare nădăjduse în taină că totuși nu vor reveni.

— Să vie, să vie că doar pe ei îi așteptăm! răcni Petre Petre cu un glas subțire, atît de schimbat, parcă nici n-ar fi fost al lui.

15 Nicolae Dragoș, alături, strîngînd o furcă de fier în mînă, mormăi cu o ură care-i învinețea vorbele:

— Lasă că le facem noi de petrecanie, soarele și Dumnezeii și Precista și...

20 Sudălmile i se încîlciră în cerul gurii pînă se înecară într-un scrișnit. Chirilă Păun, ținîndu-se pe lîngă Nicolae, țipa ca o babă amenințînd cu o pușcă luată de la jandarmi și întrebuințată în chip de măciucă. Mai departe, în mijlocul unei îmbulzeli, Toader Strîmbu, înarmat la fel, se jura că n-are să se astîmpere pînă ce nu va zdrobi căpățîna ofițerului care comandă

25 trupele măcar de-ar fi ghegeneral. Tăcut și încruntat, Serafim Mogoș avea de asemenea o armă, chiar pe a plutonierului, pe care o purta agățată de curea pe umăr ca un recrutar silitor, cu toate că nu făcuse armată niciodată. În dosul lui Petre, parc-ar fi fost umbra lui, se zbuciuma Ilie Cîrlan, agitînd și el o pușcă și hăpăind într-una, ca și cînd n-ar mai fi fost în stare să găsească altceva: „Nea Petrică!... Nea Petrică!...” Strigătele și înjurăturile răbufneau cînd ici cînd colo. Furia

30 țîșnea din ochi și din gîtlejuri ca un abur otrăvit,

încingînd sutele de oameni în aceeași ceață invizibilă. Coase, topoare, furci, sape se învîrteau în aer cercînd parcă să sperie și să oprească prin amenințări apropierea primejdiei. Glasuri ascuțite de femei și copii spintecau

5 lărmuirea bărbaților ca împunsături de ace într-o pînză groasă de cîlți.

În vreme ce țărani se vînzoleau, coloana de soldați se tîra pe șosea ca o uriașă rîmă neagră. Raze de soare jucăuse, căzînd pe luciul baionetelor înfipite pe

10 arme, se răsfrîngeau cu sclipiri speriate în văzduh. În curînd se deosebiră rîndurile și cei cîțiva călăreți și trăsura cu prefectul și procurorul, apoi tunurile trase de cîte șase cai încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.

15 Cu cît oastea tăcută se apropia, cu atît gălăgia țărănească se învoldura ca un nour sălbatic, amenințător. Grămădirea de oameni se resfira în părți de-a curmezișul șoselei, subțindu-se parcă toți ar fi vrut să vadă mai bine pe vrăjmași și să-i înfrunte.

20 O comandă aspră răsună în vîrfurile coloanei militare. Două companii se desfășurară în linie, una în dreapta și alta în stînga șoselei, oprindu-se apoi la o distanță numai de vreo sută de pași de gloatele țărănești. Între ele, pe șosea, apărea trăsura prefectului

25 Baloleanu escortată de maiorul călare.

— Calm, domnule maior! Să nu ne pierdem calmul! bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborînd șovăitor din caleașcă, urmat de primul procuror care părea cel mai liniștit dintre toți.

30 — Cum ordonați d-voastră, domnule prefect! făcu maiorul Tănăsescu, agitîndu-și atît de vijelios cravașa cu mîner de argint, încît calul ciulea urechile. Deși acum îi vedeți și-i auziți și vă puteți convinge că nu merită altceva decît gloanțe și baionete!

— Nu, nu! biigui Baloleanu. Trebuie mai întîi să...

I se împleticeau picioarele și-i clănțăneau dinții. O frică nătîngă îi rodea inima, că soldații se vor înfrăți

5 cu țărani și-l vor măcelări.

Mulțimea de țărani începu deodată o mișcare pe loc ca o apă bătută de un vînt nehotărît. Era o legănare într-o parte și într-alta căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfățișare războinică.

10 — Nu ne trebuie boieri!... Ați venit să ne omorîți?... Noi nu ne speriem de soldați!... Destul ne-au batjocorit ciocoi!... Huo, huo!... Să nu trageți, fraților!...

15 Prefectul împietrise pe șosea privind vîlmășagul de țărani și murmurînd în neștire:

— Calm, calm, domnilor...

Primul procuror Grecescu rămăsese cîțiva pași mai înapoi, iar maiorul, abia strunindu-și nerăbdarea, gîdila cu pintenii coastele calului care dansa și trepida.

20 Apoi din gloata țărănească țîșni deodată Anghelina lui Nistor Mucenicu, cu copilașul cel mic în brațe, cu basmaua alunecată pe spate și părul ciufulit.

Ajunse pînă aproape de Baloleanu, zbierînd și blestemînd cu un glas desperat.

25 Ca și cînd ar fi vrut s-o apere, Anton nebunul fugi după ea și o smuci înapoi strigînd:

— Să n-o ascultați pe muierea asta că e amărită și nu știe ce-i iese din gură!... În lături, Anghelino! Și taci mulcom și lasă să le spun eu ce mi-a poruncit

30 Dumnezeu!... Că a venit ceasul judecății și oamenii trebuie să afle adevărul!... Nu stați, fraților, încruntați la față și cu armele întinse spre frații voștri cei oropșiți! Întoarceți armele asupra Diavolului care v-a trimis să uci-deți nevinovați și...

Cuvintele se revărsau ca o vîltoare de scînteii gata să aprindă tot ce întîlnește în cale. Glasul se ridica stăpînitor peste vuietul mulțimii parc-ar fi fost al unui cîntăreț extraordinar acompaniat de un uriaș cor barbar.

În fața gloatelor gălăgioase soldații, de o parte și alta a șoselei, stăteau neclintîți, negri și reci ca niște mașini în formă de oameni. Numai ochii pe fețele negricioase clipeau cu luciri arzătoare.

Pe șosea, între cele două ziduri de soldați, ca într-o poartă deschisă spre altă lume, se agitau într-o zăpăceală galbenă prefectul Baloleanu, primul procuror și maiorul Tănăsescu, avînd în spate trăsura cu doi cai și trupul nemișcat al grosului armatei în coloană de marș cu bateria de tunuri în coadă.

— Ce facem, ei, ce facem? strigă prefectul nervos cu manifestul guvernului mototolit în dreapta. Domnule maior, ce facem?... Domnule prim-procuror?

— Tîlharii au înnebunit de tot! făcu maiorul, învîrtindu-și calul încoace și încolo ca la o paradă. Sînt în stare să atace trupa, aveți să vedeți, domnule prefect!

— Totuși trebuie să le comunicăm manifestul, domnilor! reluă Baloleanu, complet buimăcit, cu ochii mereu la mulțimea furioasă de țărani care părea că se apropie, deși stătea pe loc în aceeași ațîțare. D-ta ce zici, domnule prim-procuror?

— Să nu ne pierdem capul! zise Toma Grecescu cu spaimă. Legea trebuie respectată, domnule prefect!

— Trompet, trompet! răcni Tănăsescu. Unde umbli, zevzecule?... Aici, lîngă mine să stai, înțelegeți?

Trompetul batalionului, un sergent călare, sosi în galop cu trîmbița sprijinită reglementar pe genunchiul drept:

— Ordonăți, domnule maior!

Tănăsescu întoarse spatele. Auzea vorbele lui Anton care-l supărau mai mult ca orice, parcă l-ar fi insultat pe el personal. Se gîndea să se repeadă la dînsul și să-l cravașeze în fața mulțimii ca să fie pildă și altora care ar mai cuteza să sfideze trupa. Se pomeni însă răsîndu-se aproape la prefect:

— Domnule prefect, d-voastră nu auziți îndemnul la nesupunere și rebeliune către trupele de sub comanda mea?... Eu trebuie să iau măsuri, domnule prefect!... Eu am răspundere pentru siguranța trupelor, domnule prefect!

— Domnule maior, nu-ți permit să ridici tonul! strigă deodată, înfuriat, Baloleanu. D-ta ești aici sub ordinele mele, nu eu la ordinele d-tale!

În același moment, Anghelina, care nu încetase a zbiera, începu să alerge prin fața frontului, cu copilul în brațe, arătînd și bătîndu-și bucele:

— Să vă fie rușine! Soldați sînteți voi ori tîlhari?... Rușine!... Nu mi-e frică de puștile voastre, iacă!... Trageți coala, dacă îndrăzniți!... Trageți!... De ce nu trageți?... Uite coala! Uite coala!

Tănăsescu, văzînd-o, agită iar cravașa:

— Uite, scîrnăvia dracului cum își bate joc de trupă!... Mama ei de scîrnăvie!... Puneți mîna pe ea, băieți!...

Zidul militar nici nu clipea parc-ar fi fost de oțel. În schimb din mulțimea răzvrătită porniră brusc alte strigăte:

— N-o lăsați, măi oameni, s-o omoare!... Săriți, băieți!... Pe ei, fraților!

Ici-colo câte-un pîlc de îndrăzneţi se avînta spre frontul soldaţilor, în timp ce alţii improşcau cu bulgăraşi de pămînt sau cu pietre. Calul maiorului, lovit de un bolovan rătăcit, se ridică speriat în două picioare.

5 — D-ta aştepţi să ne masacreze bandiţii? se răsti Tănăsescu la primul procuror. Nu vezi că au început să ne bombardeze?

Apoi continuă cu glas de comandă:

— Trompet, sună!... Trompet!

10 În secunda următoare văzduhul fu străfulgerat de sunetul arămiu al trîmbiţei. Calul trompetului mişca urechile după cum obrajii sergentului se umflau şi se roşeau.

— În numele legii ...

15 Cuvintele procurorului, înfricoşate şi uscate, nu le auzi nici prefectul Baloleanu. Numai glasul trîmbiţei, necruţător şi ameninţător, şerpuia peste capetele oamenilor ca un bici de foc. Pe cînd trîmbiţa suna, maiorul Tănăsescu ridică sus cravaşa cu o comandă scurtă.

20 Două sute de ţevi de puşcă se îndreptară cu acelaşi gest spasmodic asupra ţăranilor. Vociferările sălbătice se curmară o clipă, parcă le-ar fi retezat un paloş, dar numai spre a reizbucni mai tumultoase:

— N-au voie să tragă!... Nu-ţi fie frică, moşule!...

25 Hai, băieţi, că nu vă împuşcă!... Aoleu că v-a întrecut Anghelina!

Apoi răsunară alte comenzi aspre, ascuţite ca nişte scîrţăituri de ferăstrău ruginit. Zidul de soldaţi execută maşinal, sacadat, aceeaşi mişcare de arme. Ţevile

30 cu câte o dungă albă de soare se ridicară deodată la ochi, degetele apăsară deodată pe trăgaci şi salva de gloanţe umplu cerul cu o răpăială pripită.

În vreme ce, cu aceleaşi gesturi automate, soldaţii coborau armele de la ochi şi le reîncărcau, din mul-

timea de ţărani izbucniră ţipete de spaimă. Ca şi cînd o perdea de uragan ar fi măturat cîmpia, oamenii se simţeau cuprinşi într-un început de mişcare de fugă.

— Au tras în aer! răcni Petre cu ochii bolbocaţi.

5 N-aveţi frică, fraţilor!... Staţi pe loc!... Unde te îndesi?... Nu fugiţi!... Înainte, oameni buni! Pe ei!... Să le luăm puştile şi gloanţele!

Parcă pînza de gloanţe, cu pocnetele ei, ar fi spălat toate zgomotele ce murdăreau văzduhul, se făcuse o

10 clipă de tăcere mare şi dureroasă. O groază mare părea că a rărit şi risipit aerul încît pe faţa pămîntului n-a mai rămas decît un vid imens, chinuitor de suflete. În tăcerea aceasta goală glasul lui Petre cădea ca o ploaie fierbinte, asmuţitoare. Din toate piepturile

15 izbucni deodată un urlet care parcă aprinse văzduhul mai violent ca salva de gloanţe de adineaori. Pe urmă glasurile se vălmăşiră iar într-o larmă tulbure şi cleioasă ca o băltoacă răscolită de grindină.

— Domnule maior! strigă prefectul Baloleanu cu pălăria pe ceafă, cu faţa pămîntie. Ne asaltează ţăranii, domnule!... Nu vezi?... Domnule procuror!...

I se părea că mulţimea smintită îşi ia vînt să se năpustească asupra armatei. Frica îi sfîşia inima, dar în acelaşi timp îl sugruma şi o furie mare împotriva

25 comandantului care îl lasă să fie măcelărit de banda răzvrătiţilor.

Mayorul Tănăsescu nu mai auzea nimic, atîta era de enervat, îndeosebi din pricina prefectului care, cu tergiversările lui de laşitate, l-a pus şi pe el în situaţia

30 de-a tolera necuviinţele, insultele şi chiar loviturile ţăranilor.

— Trompet! izbucni maiorul. De ce nu suni, ticălosule?... Sună mereu, trompet, să audă şi domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoţii vreau să ne

bea sîngele, onorate domnule prefect!... Vedeți, domnule prefect?

Calul îl învîrtea într-un cerc, înnebunit de vociferările mulțimii. Trîmbița sfîrtica aerul cu o insistență
5 parc-ar fi răsucit un cuțit într-o rană vie.

Buimăciți de glasul de alarmă, grupuri de țărani, cu bețe, furci și coase, ca și cînd s-ar fi apărat de lupi, se avîntau spre frontul trupelor.

Maiorul Tănăsescu ridică cravașa. Două comenzi
10 lacome fură subliniate de două zgomote metalice, simple, ritmice. Apoi, la intervale foarte scurte, se auzi foarte ascuțit numai cîte-un cuvînt scurt:

— ... ochi!... foc!

Gloatele de țărani se poticniră parc-ar fi primit
15 fiecare om cîte un pumn în piept, numai o clipă, cît pîrli salva și pînă cînd țevile cu gura fumegînd alb reveniră în poziția orizontală. Trîmbița nu-și întrerupse deloc țipetele de aramă... Zdrețele zgomotului împușcăturilor încă nu se risipiseră și nici șuietul gloanțelor încă nu apucase a se potoli cînd din vîlmășagul
20 de oameni țîșniră stropi de sînge și urlete de durere. Multe trupuri se prăbușiră, scormonind pămîntul care cu unghiile, care cu dinții, toate zvîrcolite de chinuri ca niște rîme zdrobite:

25 — Aoleu!... M-a omorît, mamă!... Aoleu, fraților!... M-a împușcat, oameni buni!...

În același moment mulțimea se întoarse înapoi cuprinzînd în fuga ei și pe puținii care nu-și pierduseră
30 îndrăzneala. Spaima își înfîgea tentaculele nenumărate în cetele zguduite de focul soldaților, împingîndu-le într-o goană zvăpăiată spre sat...

Maiorul Tănăsescu își ținea strîns robul, cu luciri de oțel în ochi, cu o ușoară încruntare a mușchilor figurii. Alături trompetul își umfla mereu obraji ca

niște foi automate, legănînd ușor trîmbița, în vreme ce calul lui, cu gîtul încordat și capul în piept, își rodea zăbalele cu clăbuci de spumă cenușie. Mai înapoi, în șosea, prefectul Baloleanu, cu picioarele înțepenite,
5 cu ochii rătăcitori, spunea într-una procurorului care parcă asculta și nu auzea:

— Ne trebuie sînge rece, ca să nu se verse sînge nevinovat...

Își dădea seama că vorbește de sînge, vroia să
10 evite cuvîntul și cuvîntul îi venea mereu pe buze și-i ardea gura ca o năvală de sînge fierbinte.

Cravașa maiorului se înălță iarăși în aer, glasul lui tăios se sfredeli iar printre sunetele trîmbiței, armele făcură iarăși cîteva mișcări scurte și împușcăturile
15 trozniră cu același pîrîit prelung.

— Domnule maior, domnule maior! strigă prefectul fără să-și poată dezmorți picioarele. Baia de sînge...

Se opri amărît că iar i-a venit sîngele pe limbă. Ba acuma parcă și mirosul îi gîdila nările. Tănăsescu
20 întoarse capul spre el, dar nu răspunse decît printr-o privire disprețuitoare. În schimb rosti cîteva comenzi cari puseră în mișcare zidul de soldați...

Țăranii fugeau mîncînd pămîntul, îmbulzindu-se, strivindu-se, urlînd. Se îngrămădeau mai ales spre
25 șosea, dar mulți se împrăstiau și prin grădini, prin curțile caselor de margine, fiecare grăbit să dispară din fața gloanțelor. Pe cîmp rămîneau doar cîteva zeci de trupuri, unele zvîrcolindu-se și vîitîndu-se, altele înțepenite cum le-a găsit moartea. Lîngă șanțul șoselei, Anghelina zăcea cu fața-n sus, nemișcată, lovită
30 de un glonte în frunte; copilașul în brațele ei moarte plîngea și vrăjea din mînuțele goale parc-ar fi căutat să se smulgă de la pieptul mamei. Aproape de ea, un bătrîn se zvîrcolea între un băiețel ucis, cu fața strîm-

bată de spaimă, și Chirilă Păun care horcăia nemișcat, vărsînd la fiecare horcăit sînge negricios, năclăindu-i barba, gîtul, pieptul, închegîndu-se în dungi groase... Pete albe însemnau pe pămîntul gras de la marginea

5 Amarei numai trupurile țăranilor morți reci sau agonizanți, căci cei loviți mai ușor goneau sau se țirau printre ceilalți fugari, vrîstînd calea cu dîre de sînge...

— Nu fugiți, fraților!... Opriți, fraților!... Dumnezeu-lor de...

10 Petre striga cît îl ținea gura, precum a strigat de la primul moment, dar era tîrît și el în goana mulțimii, neputincios, ca o frunză pe un puhoi de ape ce-au rupt zăgazurile. Ilie Cîrlan, strîngînd cu mîndrie pușca goală, gîfăia lîngă Petre, desperat de desperarea lui. Mai de-
15 parte, Nicolae Dragoș se zvîrcolea să se apropie de Petre, să schimbe împreună două vorbe. Dar mulțimea îngrozită îi cuprindea pe toți, irezistibil, în aceeași fugă dezmațată, spre un adăpost împotriva morții care le țiuise tuturor în urechi...

20 În urma gloatei fugare un detașament de soldați pornise pe șoseaua presărată cu cadavre. În frunte pășea un lanț strîns de trăgători, cu armele gata de a trage, ocupînd corpul șoselei din șanț în șanț, iar pe amîndouă marginile cîte-un pluton în coloană de marș,
25 mijlocul rămînînd rezervat pentru maiorul Tănăsescu, însoțit de trompetul batalionului. Din cînd în cînd maiorul răcnea comenzi scurte, trupa se oprea, puștile trozneau, apoi marșul reîncepea pe ulița satului, printre casele care păreau pustii.

30 Tănăsescu vedea cum, la fiecare salvă, mai mulți sau mai puțini din fugari se rostogoleau la pămînt parcă și-ar fi pus piedecă ei între ei, cum unii încercau să se mai ridice și apoi se prăbușeau fără să mai clin-tească. Dar goana țăranilor îl întărita ca și cînd i-ar

fi socotit lași sau ar fi dorit o împotrivire care să justifice gloanțele. Suduia neîncetat printre dinți, răcorindu-și puțin nervii, apoi iar comanda:

— ... stai! ... ochi!... foc!...

5 Grosul trupelor rămăsese la marginea satului, pe loc, așteptînd întîi curățirea terenului. Împreună cu ele rămăsese și prefectul Baloleanu cu primul procuror, lîngă trăsura lor. Baloleanu nu-și mai dădea seama cum s-au întîmplat lucrurile, dar se simțea profund jicnit că
10 maiorul a plecat să urmărească pe țărani iar pe el l-a lăsat acolo caraghios, deși el are toate puterile și toate răspunderile. Începu să explice procurorului că maiorul și-a depășit rolul și că el nu va permite să i se încalce autoritatea, fiindcă pacificarea tulburărilor e o operă
15 delicată care cere calm și tact, iar nu orgie de sînge. Procurorul, cu ochii holbați, aproba dînd mereu din cap și tresărind de cîte ori auzea o nouă salvă.

— ... stai! ... ochi! ... foc! urla maiorul Tănăsescu în clipele cînd prefectul Baloleanu se zbuciuma la marginea
20 satului.

Ceata fugarilor scăzuse la mai puțin de o treime. În afară de cei prăbușiți de gloanțe, mulți se refugiau prin ogrăzi ca să scape de urmărire, mai cu seamă cînd ajungeau la casele lor. Chiar și Nicolae Dragoș,
25 dîndu-și seama că nu mai e chip să răzbească pînă la Petre și că ar fi de prisos să mai încerce vreo împotrivire, cînd își văzu casa părintească se gîndi să se oprească. Valul îl ducea înainte. Numai după ce trecu izbuti să se smulgă din strîmtoarea fugarilor și să iasă la marginea uliței. În șanț zări pe Gherghina lui Chirilă, plină de sînge și scofilcită. Se vedea că, după ce s-a prăbușit, a fost călcată în picioare de ceilalți. Sări peste trupul ei stîrcit, dînd să se abată în curtea

școalei care se afla mai aproape. Tocmai când ajunse la poartă, din urmă răbufni o nouă salvă.

— Vor să ne omoare pe toți, nu le-ar ajuta Dumnezeu! își zise cu o undă de bucurie că el totuși a scăpat.

Atunci simți o înțepătură în coșul pieptului, ușoară ca un junghi, și gura i se umplu de fierbințeală.

— Mi se pare că... — îi trecu prin minte.

Gîndul i se curmă într-o bruscă întunecare. Căzu grămadă ca un sac, cu mîna întinsă spre a deschide, izbindu-se cu capul de stîlpul porții...

Mulțimea împuținată continua goana pe uliță, acuma însă tăcută, ca și când le-ar fi fost frică să mai strige și să se vaiete ca nu cumva prin glasurile lor să atragă asupra-le gloanțele din urmă. Numai glasul lui Petre, tot mai răgușit, nu înceta deloc:

— Nu fugiți!... Unde fugiți?... Nu fugiți!

Totuși fugea și el, cu toate că nu-l mai împingeau alții din spate. Îi era rușine că fuge, dar nu se mai putea opri, și numai din gură îndemna pe ceilalți să se oprească parcă astfel ar fi căutat să-și ascundă fuga lui. Își dădea seama că s-a sfîrșit tot și-i părea rău că s-a sfîrșit așa, oricît nu se putea sfîrși altfel. El credea și în clipele acestea că dacă oamenii nău s-ar fi speriat de înțîile împușcături și s-ar fi repezit la soldați, soldații s-ar fi lăsat dezarmați și astfel ar fi împiedecat întoarcerea boierilor. Acuma s-a isprăvit. Acuma toate speranțele s-au prăbușit, plătite cu sînge. Care nu va fi ucis de gloanțe, va fi omorît în bătăi și-n închisori, iar în loc de pămînt vor fi înjugați ca vitele. Baremi el n-are să se aștepte la nici o milă sau cruțare căci el va fi arătat chiar de sătenii lui drept căpetenia tuturor relelor.

— Nea Petrică, nea Petrică, noi ce mai facem? strigă lîngă dînsul Ilie Cîrlan, cu fața galbenă de spaimă, cu cămașa înroșită de sînge.

— Eu nu mă las, Ilie, mai bine să mă omoare! făcu Petre fără să se uite la dînsul parcă i-ar fi fost rușine.

Cînd sosi în bătătura cîrciumii, la încrucișarea drumurilor se opri. Mulțimea se împrăștiase. Cîteva grupuri de oameni mai alergau, unii pe uliță spre Vaideei, alții spre Ruginoasa. El rămăsese numai cu Ilie Cîrlan care iar întrebă:

— Nea Petrică, ce facem, spune, că eu nu mă despart de tălică!

— Facem pace, măi Ilie! mormăi Petre văzîndu-l însîngerat. Da unde ești împușcat tu de ți s-a roșit cămașa?

— O fi în umărul ăsta, că parcă nici nu-l mai simt! zise băiețandru privind-l cu un zîmbet de mîndrie.

— Mama lor de tîlhari!

Petre avea o pușcă încărcată, luată de la pîndarii arendașului Cosma. O ținea de țeavă ca o ghioagă. Un necaz mare îi înăbușea inima ca un năduf. Îi trecea prin creieri să fugă și el acasă, ca ceilalți toți, dar îi era rușine de băiatul de lîngă el, care îi arăta o încredere nețîrmurită.

— Atunci stai, nea Petrică, să facem semn de pace, să nu ne mai omoare degeaba! strigă bucuros Ilie.

Își scoase cămașa însîngerată și ruptă, o agăță în țeava armei cu care se mîndrise atîta, ca un steag alb, și o ridică în sus, s-o vadă soldații care erau încă departe. Pușca era grea pentru brațul lui găurit și țeava cu cămașa în vîrf se bălăbănea ca bătută de vînt.

Stătură așa un răstimp. Împrejur liniște mare și nici o mișcare, parcă satul ar fi fost mort. Ușa cîrciumii

era închisă. Petre bombănea și scrișnea așteptînd cine știe ce minune. Atunci din vale, pe uliță, spre curtea lui Iuga, auzi glasul babei Ioana, supărat ca totdeauna:

— Păsărelele mamei, păsărele, păsări...

5 — Maica Ioana tot cu găinile ei ș-acuma, nea Petrică, auzi? zise Ilie bucuros c-a auzit glas de om în tăcerea asta dureroasă.

— D-apoi că ea nici n-are alte griji — băgui Petre morocănos.

10 După alt răstimp, ciocănit de chemările babei, soldații începură a se vedea mai bine cu maiorul călare, la mijloc. Petre îi privea cu niște ochi neîncrezători și parcă numărîndu-le pașii. Deodată răsună iar trîmbița, prelung ca o prevestire. Și îndată Petre auzi frînturile de comenzi:

15 — ... stai!... ochi!... foc!...

Ilie începu să legene mai tare steagul alb, să nu cumva să nu-l observe soldații. Troznitura salvei păru mai asurzitoare. Cămașa înșingărată cu pușca se prăvăli scurt, ca un drapel cînd dă onorul. Ilie se frînse icnind:

20 — Aoleu!

Două gloanțe loviseră și pe Petre, dar nu le simți.

25 „Nici pacea noastră nu le mai ajunge!” se gîndi dînsul cuprins de o indignare subită pentru că soldații au împușcat semnul păcii. Apoi atunci...

Trupa își reluase înaintarea automat. Petre, parcă numai atunci și-ar fi adus aminte, ridică pușca la ochi și trase cu sete. Arma se descărcă cu un pocnet năbușit. După o clipă comanda răsună din nou:

30 — stai!... ochi!... foc!...

Și înainte chiar de-a se auzi ultimul cuvînt, salva trozni. Petre rămase în picioare, cu pușca goală în mînă, sfîdător:

— Paștele și anafura voastră de...

Căzu întîi în genunchi. Pe cămașa-i alba țîșniră cîteva pete de sînge.

— Foc!... Foc!... Foc! țipa, furios, glasul maiorului.

5 Împușcăturile pîrîiau parcă o morișcă s-ar fi pornit singură undeva să se învîrtească. Petre își simți capul greu-plumb. Lăsîndu-l jos pe piept nu-și mai putu păstra echilibrul și se rostogoli, gemînd cu o ultimă sforțare de mînie:

10 — Dumnezeu!... soarele... pămîntul...

Mai de vale, baba Ioana, în mijlocul uliței, striga cu atît mai nerăbdătoare cu cît împușcăturile se apropiau:

— Păsărelele mamei, păsărele...

15 Găinile, în șanțul celălalt, ciuguleau nepăsătoare. Îngrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările, uitîndu-se doar din cînd în cînd mai urît spre cîrciumă, de unde venea zgomotul armelor:

20 — Păsărelele mamei... Fire-ați ai dracului cu focurile voastre să fiți!... Păsări, păsări, veniți la maica!

Apoi deodată se răsuci pe loc, mînioasă, bombănind:

— Fire-ați ai dra...

25 Se prăbuși zvîrcolindu-se și mișcînd numai buzele, fără glas.

Trăsura cu prefectul Baloleanu și primul procuror, escortată de trompetul batalionului pe care maiorul îl trimisese cu ordine la grosul trupei, opri pe bătătura cîrciumii, înconjurată de soldații cu baioneta la armă.

30 — Domnule maior, vă rog, am crezut că... zise Baloleanu, îngrozit de cadavrele și răniții întîlniți pe drum.

Maiorul Tănăsescu, călare, se apropie de trăsură cu mîna la cozoroc, cu glas triumfător:

— Domnule prefect, am onoare a vă raporta că în Amara s-a restabilit liniștea și ordinea!

5 Baloleanu văzu la cîțiva pași cadavrul gol de la brîu în sus al lui Ilie Cîrlan și trupul ciuruit de gloanțe al lui Petre, iar între ele cămașa albă, desfășurată ca un drapel prosternat. Bolborosi înfricoșat, întorcînd capul:

10 — Da... liniștea și ordinea... Prea bine, domnule maior!... Mulțumesc!

1

5 Pînă la amiazi Grigore Iuga își stăpîni răbdarea în Costești. A ascultat toate relatările despre întîmplările din Amara, despre moartea tatălui său și a Nadinei, liniștit și fără lacrimi, încît Titu Herdelea se mira în sine de atîta tărie sufletească.

10 — Trebuie să înștiințez pe Gogu! zise în cele din urmă tînărul Iuga.

Se duse numai cu Titu pînă la poștă să telegrafieze. Voia să scape puțin de toți cei care îi dăduseră toate veștile rele ca de niște dușmani. Simțea o nevoie mare de singurătate și de tăcere. Ieșind de la oficiul telegrafic spuse lui Herdelea, încet și trist, parcă-ar fi vorbit cu inima sa:

15 — Niciodată n-aș fi crezut că un om poate îndura atîta!

20 Pe urmă, îndată după prînz, porunci lui Isbășescu să-i tocmească o trăsură, să plece spre Amara. Isbășescu încercă să-l convingă că ar fi mai bine să aștepte totuși pînă mîine... Grigore îi aruncă o privire atît de muștrătoare, că contabilul nu îndrăzni să mai continue.

Pe la ora două erau pe drum. Isbășescu, pe capră, avea inima cât un purice. Vrînd să-și facă puțin curaj și observînd că Grigore nu e dispus să-i mai audă glasul, începu o conversație pe șoptite, despre ororile 5 țăranilor răsculați, cu birjarul care tremura de frică să nu-și găsească moartea în călătoria asta și regreta că s-a lăsat ispitit de prețul mare ce i s-a făgăduit ca să plece.

10 În Vlăduța, în dreptul conacului ars, ulița era închisă de o mulțime de țărani pe brînci, păziți de soldați cu baioneta la armă. Un sergent ieși înaintea trăsorii:

— Înapoi!... Înapoi!... Nu e voie!

Toate încercările de a-l îndupleca fură zadarnice. 15 Grigore Iuga trebui să se dea jos și să obțină permisiunea ofițerului pentru a putea trece. Auzi de departe pe colonelul pensionar Ștefănescu strigînd furios în mijlocul țăranilor:

20 — Spuneți, tîlharilor, care ați pus focul!... Nu spui?... Măi, spuneți că vă bat pînă vă omor pe toți!... Spuneți, măi, care ați furat!

Recunoscînd pe Grigore, colonelul i se plînsese amărît, arătîndu-i ruinele:

25 — Uite, domnule, ce mi-a rămas din toată agoni-seala vieții!... Uite ce mi-au făcut hoții aștia!... Apoi nu merită oare să fie împușcați toți, fără cruțare, dacă nici ei n-au avut milă de bătrînețele mele?... Credeam că nu-mi vor fi devastat tot, tot, de aceea am alergat și iacă ce-am găsit!

30 Îi tremura glasul de durere și de mînie.

— Dați-vă la o parte să treacă trăsura! strigă sublocotenentul după ce bătrînul Ștefănescu își vîrșă amarul față de tînărul Iuga.

Țăranii încercară să se ridice ca să facă loc. Ofi-terul răcni speriat:

— Jos! Jos!... Soldat, pocnește-l!... Dă, soldat!

Trăsura își urmă calea, prin Babarcaga și Gliganu, 5 pînă la Lespezi unde făcu un popas mai lung. Gri-gore, fără să-și mărturisească, avusese mai mare groază de întîlnirea cu cadavrul Nadinei decît de al tatălui său. De la serbarea Obolului n-a mai văzut-o deloc și astfel i-a rămas în minte cu torsiunile, flexiunile și 10 vibrațiile din dansul apașilor, o imagine dureroasă pentru inima lui. Acuma, în biserică, în fața catafal-cului pe care zăcea corpul ei rece de cîteva zile, învălit cu cearceaful ordinar, îi apărură în suflet aceeași imagine, dar caldă, felină și frumoasă parcă nu s-ar fi despărțit 15 de ea nici o clipă. Îi fu frică să ridice colțul cearcea-fului și să-și distrugă pe vecie chipul pe care l-a iubit și care i-a dăruit toate suferințele și bucuriile iubirii. Se așeză în strana de la căpătiul catafalcului, cu fruntea în mîini și rămase acolo, singur, îndelung. 20 Pe tăblia stranei erau cîteva cărți liturgice, vechi, cu scoarțe de lemn și filele murdare. Mirosul greu de mort îl îneca și totuși nu-l supăra. Gîndurile îi rătăceau leneșe. Aci își zicea că singur el are dreptul și obligația să se ocupe de înmormîntarea ei, fiindcă divorțul lor, 25 deși pronunțat, încă nu s-a transcris, aci că soarta a vrut ca ea să moară tocmai la țară, poate ca o pe-deapsă sau o ironie că i-a fost atît de urîtă țara, apoi iarăși că, de s-ar fi întîmplat nenorocirea aceasta peste două săptămîni, el ar fi fost un simplu străin chiar 30 în fața cadavrului ei...

Titu Herdelea ieșise de mult din biserică neputînd suporta aerul dinlăuntru. Un ofițer îi spusese că la Amara trebuie să se fi întîmplat lucruri grozave deoarece s-au auzit pînă aci împușcături. Grigore

Iuga, aflînd mai tîrziu, vru totuși să continue. Ofi-
țerul se împotrivi. A trimis o patrulă să-i aducă știri.
Pînă nu se întoarce nu poate permite trecerea; s-ar
expune la sancțiuni grave. Abia pe înserat porniră
5 mai departe, spre Amara; totuși Grigore nu se mai
întoarce în biserică...

La marginea Amarei și apoi pe uliță cadavrele
zăceau în aceleași locuri. Ici-colo cîte un muribund
gemea ori se zvîrcolea încă. Birjarul arăta cu biciul
10 mereu:

— Uite colea un mort!... Și dincolo!... Ăsta parcă
mai suflă, vezi?

Isbășescu recunosc pe Chirilă Păun, apoi pe Nicolae
Dragoș... Titu Herdelea exclamă îngrozit:

— Aici trebuie să fi fost bătălie mare!

Numai Grigore tăcea, cu ochii în gol, parcă n-ar
fi văzut nimic.

O patrulă îi opri în dreptul bisericii, alta la cîr-
ciumă. La conac trăsura rămase în uliță. Grigore cu
20 Titu și Isbășescu intrară pe jos, pe poarta cea mare
cu columbarul. Perechi de porumbei albi se drăgosteau
gîngurind melancolic. Parcul cu aleele erau răvășite
ca și cînd ar fi trecut cirezi de vite sălbăticate. Altfel
însă liniștea era așa de mare că din uliță se auzi căs-
25 catul prelung al birjarului urmat de o scuturare de
clopoței a unui cal care-și destindea osteneala. Zidu-
rile rămase în picioare din castelul cel nou se profilau
mai negre pe cerul albastru vînat al înserării.

Grigore privea cu băgare de seamă ca un cerce-
30 tător străin, întorcînd capul cînd încoace cînd încolo,
fără a zăbovi însă lîngă ruine. Deodată din ograda
argaților apărură logofătul Leonte Bumbu, speriat parcă
nu și-ar fi crezut ochilor, iar din conacul vechi bucătă-
reasa Profira care începu să bocească cu un glas răgu-

șit ca de bărbat, repezindu-se să sărute mîna și umplîn-
du-i-o de lacrimi. Tînărul Iuga puse cîteva întrebări
și ascultă răspunsurile cu o figură rece ca și cînd le-ar
mai fi auzit sau nu l-ar fi interesat.

5 În ceardacul conacului vechi stătea căpitanul Lache
Grădinaru, lăsat în comună cu compania lui pentru
menținerea ordinii și orice altă eventualitate. După
ce exprimă lui Grigore condoleanțele cele mai sincere
în niște fraze ceremonioase și false, căpitanul spuse că
10 prefectul Baloleanu cu maiorul Tănăsescu s-au închinat
înaîntea rămășițelor pămîntești ale regretatului Miron
Iuga și apoi au trecut spre Ruginoasa și mai departe,
dar că mîine speră să se poată reîntoarce. Grigore
mulțumi cu vorbe la fel ceremonioase de care se rușina
15 și totuși le pronunța, pe urmă își curmă o frază și
întră brusc în casă.

Tatăl său părea că doarme cu lumînarea la căpătîi.
Grigore îl privi cîteva minute, îngenunchie ca la rugă-
ciune și mai stătu așa iar cîteva minute și în sfîrșit
20 se întinse și sărută mîna rece, cenușie, cu unghiile
învînețite. În clipa aceea lacrimile îl năpădiră singure,
îmbelșugate, picurînd pe mîinile împreunate ale mor-
tului, lucind ca niște pete de ulei... Grigore se ridică,
scoase batista, cu gîndul să șteargă mîinile mortului
25 dar pînă ce o desfășură se răzgîndi și-și acoperi cu ea
obrajii...

Peste un răstimp, reculegîndu-se, trecu în altă
cameră, urmat de ceilalți afară de căpitanul care se
retrăsese discret spre a nu-i tulbura durerea.

30 — Leonte, trebuie să pleci îndată la Costești!
zise Grigore cu glasul puțin plîns, dar liniștit parcă
lacrimile i-ar fi redat stăpînirea de sine.

Logofătul fu însărcinat să aducă chiar astă-seară două cosciuge și cele necesare pentru înmormântare. Unul va fi lăsat la Lespezi; preotul de acolo va îngriji ca trupul Nadinei să fie așezat în sicriu pentru a putea fi transportat aci mâine dimineață. Socotea măsura aceasta absolut urgentă, cea mai urgentă, deoarece cadavrele aveau nevoie de odihnă.

A doua zi, luni, de dimineață porni cu Titu Herdelea să examineze proporțiile distrugerilor, întâi aici, apoi la Ruginoasa. Vizitiul Ichim le înșiră pe drum cîți și care oameni au fost împușcați în răzmerița de la marginea satului.

În Ruginoasa se întâlneau cu trăsura prefectului Baloleanu care petrecuse noaptea, împreună cu primul procuror Grecescu, în castelul Ghica de la Izvoru, scăpat ca prin minune de furia țăranilor. Condoleanțele fură lungi și lăcrimoase. Baloleanu apoi purcese cu rîvnă la povestirea activității sale de pacificare. Era mișcat și plin de admirație pentru propriul său eroism. Zugrăvea în culori poetice primejdiile nemai-pomenite care i-au amenințat viața și din care a scăpat ca prin urechile acului de se miră și el. Se felicita că a reușit să restabilească liniștea atît de repede și aproape fără vărsare de sînge.

— Săraca mea Melania, dacă ar bănuî ea prin ce-am trecut! suspină dînsul înduioșat. Numai sîngele rece și tactul meu proverbial au putut face minunea asta, dragă Grigoriță!... Dar opera mea încă nu e terminată. Pacostea cea mai grea de-abia începe. Nu e destul să combați răul, trebuie să-i stîrpești rădăcinile ca să nu mai revie! Nu-i așa, domnule prim-procuror?...

Maiorul Tănăsescu s-a întors aseară tîrziu la Amara, întovărășit numai de aghiotantul său și de trompetul detașamentului. Ar fi putut dormi și el la Izvoru, dar a ținut să dovedească prefectului că ordinea este atît de mare că poate merge noaptea și singur prin satele care au fost răsculate. Și pe urmă voia să ia personal conducerea anchetei preliminare în Amara, cui-bul întregii mișcări de răzvrătire.

Dis-de-dimineață Ion Pravilă aștepta în curtea primăriei, tremurînd și sfătuind cu straja despre secretarul Chiriță Dumitrescu, care de două zile stătea ascuns cine știe unde, de frica oamenilor, și de care poate să fie nevoie acuma.

— Tu ești primarul țîlharilor? întrebă maiorul dînd cu ochii de el.

Primarul nu apucă să răspundă. Tănăsescu îi cîrpi cîteva perechi de palme de văzu stele verzi, strigînd:

— Vă satur eu acușica de revoluție, n-ai grijă! Pe toți vă satur, să țineți minte!

Aseară dăduse ordine severe ca morții să fie lăsați unde se găseau spre a servi de pildă tuturor celor vii. Acuma porunci primarului bătut să identifice, sub controlul unui plutonier, pe cei căzuți, iar pe urmă cadavrele să fie cărate la cimitir spre a fi îngropate mai tîrziu, cînd va hotărî dînsul. Căpitanul Lache Grădinaru fu însărcinat să ia măsuri ca toți sătenii, fără nici o excepție, inclusiv femeile și copiii, să fie adunați degrabă în curtea și grădina primăriei, pentru cercetări.

Apoi, cu concursul aghiotantului, un sublocotenent tînăr și timid ca o fecioară, medită un plan metodic de lucru pentru a descoperi fără întîrziere pe ucigașii

Nadinei și ai lui Miron Iuga, pe criminalii care au mutilat pe fiul arendașului Platamonu, pe incendiatorii conacelor, pe cei ce au lovit și dezarmat pe jandarmi, pe cei ce au furat și în sfârșit pe cei ce au participat la insultarea trupelor...

— Până una-alta să trimitem pe cineva la Lespezi și la Gliganu să ne aducă și pe tâlharii principali de acolo să-i putem confrunta și judeca împreună cu aștialaltă! zise maiorul Tănăsescu întrerupându-se nerăbdător.

Peste câțiva timp se prezintă căpitanul Corbuleanu, sosit să reinstaleze postul de jandarmi. Maiorul se bucură. Avea nevoie de jandarmii cunosători ai oamenilor și împrejurărilor locale. Nimeni, din acest sat de criminali, nu-i inspira nici o încredere. Dacă și preotul bătrîn s-a amestecat între rebeli și a fost împușcat printre ei, în cine să aibă încredere? (În realitate preotul Nicodim fusese că citească rugăciunile legiuite la căpățiul boierului Miron și, întorcându-se de la curte cu crucea înfășurată în patrafir, a fost ucis de un glonte rătăcit, pe uliță, aproape de casele sale.)

Plutonierul Boiangiu găsi, în locuința sa devastată, pe Didina, puțin slăbită, dar altfel veselă. Se îmbrățișară. Femeia plinse nițel, povesti cum a avut noroc cu baba Ioana care a ascuns-o în podul colibeii sale și a hrănit-o și a îngrijit-o, căci de-ar fi dat peste ea țărani, ar fi omorît-o negreșit. Și plutonierul lăcrimă puțin și apoi alergă la primărie, la datorie.

Pe la orele nouă, cînd sosi trăsura cu prefectul și primul procuror, ancheta era în toi. De la cîrciumă se auzeau vaietele și țipetele mulțimii de țărani ce umplea ulița, curtea și grădina primăriei. Cordoane

de soldați vegheau ca nu cumva să fugă cineva înainte de a fi cercetat.

Totuși rezultate deosebite încă nu se obținuseră. Două echipe de soldați cu vergi și cu pari băteau fără alegere și cu rîndul, spre a nu obosi. Țăranii urlau, implorau milă și iertare, dar nu voiau să mărturisească crimele și nici să denunțe pe criminalii principali. Numai grație plutonierului Boiangiu au putut fi descoperiți șapte inși care au lovit și dezarmat pe jandarmi, între ei Serafim Mogoș și Trifon Guju.

— De ce-ai lovit pe plutonier, hoțul? strigă maiorul cu ochii injectați. Cum ai îndrăznit să ridici mîna, tîlharule?

— Apoi...

Atîta îngînă Serafim Mogoș uitîndu-se drept în ochii maiorului, liniștit parcă și-ar fi dat seama că orice răspuns ar fi zadarnic. Tănăsescu tăbări asupra lui cu cravașa pînă ce-l umplu de sînge, lihăind:

— De ce-ai dat, ticălosule?... De ce-ai dat?...

De ce...

Serafim Mogoș răbda loviturile fără a se clinti și fără a scoate un glas, cu aceeași privire care înfuria pe maior pîrîndu-i-se sfidătoare.

— Caporal! răcni apoi Tănăsescu, obosind. O sută de bețe banditului! Imediat!... Și pe urmă în lanțuri!

Trifon Guju lipsea. Cineva spuse că a fost împușcat de boierul cel bătrîn și că acuma zace acasă. Fu adus degrabă pe sus. Toată fața îi era o rană neagră. Rămase întins pe pămînt, gemînd.

— Sus! În picioare, tîlharule! urlă maiorul izbindu-l cu botul cizmei în coaste.

Țăranul se ridică. Ochii îi erau umflați și închiși. Se clătina parcă în fiecare clipă ar fi fost să se prăbușească.

— De ce te-a împușcat boierul, hoțule? întrebă ofițerul. Ai ridicat mâna asupra dumnealui, nu-i așa?... Ai vrut să-l omori, ai?... Tu ai fost capul uci-gașilor!

5 Trifon gemu ceva neînțeles.

— Dar plutonierului de ce i-ai smuls arma?... De ce l-ai lovit? Spune, tîlharule!

10 Îl plezni cu cravașa peste capul ciuruit de răni vii. Omul scoase un urlet înfiorător, ca și cînd i s-ar fi dezghiocat carnea, și se prăvăli ca o buturugă găunoasă. Mai furios, maiorul îl călcă în picioare, neconținind cu „hoțule” și „tîlharule”. Apoi deodată se retrase cîțiva pași și ordonă rece, tăios:

15 — Sergent!... Tu! Da!... Ia șase oameni!... Duceți pe tîlharul ăsta în fundul grădinii!... Acolo să fie împușcat!... Împușcat! Ai înțeles sergent?...

— Trăiți, domnule maior! făcu sergentul, îndesat și negricios, bătîndu-și călcîile parcă s-ar fi cutremurat.

20 Soldații înșfăcară pe Trifon și-l tîrîră prin mulțimea deasă de țărani. Cu o supremă sete de viață Trifon Guju gimea rugător:

— Iertare... iertare...

25 Dispăru cu soldații. În urma lor rămase o tăcere amară întretăiată numai de vijîiturile cravașei cu care maiorul Tănăsescu spinteca aerul într-o încoardare nervoasă. Trecură minute. Cravașa își iuțea dumină-rile. Apoi răbufni o detunătură din fundul grădinii, scurtă, înăbușită, fără ecou.

30 — Ceilalți! strigă maiorul îndată, destrămînd pînza tăcerii pe care detunătura de-abia o clătinasă puțin. Voi cum ați îndrăznit să ridicați labele asupra jandar-milor?...

Țăranii porniră să se jure și să se vaiete că ei nu sînt vinovați, că nici n-au fost acolo cînd s-a întîmplat

fapta aceea... Maiorul Tănăsescu gîfîia. Începuse să se îngrașe în vremea din urmă, avea puțină burtă, iar un doctor îi spusese de curînd că are grăsime și la inimă. În orice caz obosea repede. Ca să nu-și pericliteze sănătatea cu bandiții, ordonă să se aplice fie-căruia din cei cinci cîte o sută la spate. Ordinul tocmai se executa, indivizii se întreceau în urlete la fiecă lovi-tură, cînd trăsura prefectului opri în uliță.

10 În vreme ce bătaia continua, caporalul numărînd cu glas tare loviturile ca să nu se întîmple vreo lipsă, maiorul Tănăsescu se plînsese prefectului și primului procuror de încăpățînarea tîlharilor de a nu mărturisi și a nu denunța pe vinovații cei mari. Pe Baloleanu țipetele țăranilor îl supărau și-l enervau. După ce 15 caporalul rosti suta și țărani bătui fură închiși în cancelarie, prefectul, ca să-și redobîndească siguranța, strigă către mulțimea cu fața la pămînt că crimele și ticăloșiile lor au spăimîntat lumea și că numai prin pocăință și mărturisiri sincere își vor putea ușura 20 soarta... Ca la o comandă, sutele de oameni ridicară capetele cu o mișcare parc-ar fi vrut să se scoale în picioare, bîguind într-un singur glas prelung ca mur-murul unei furtuni trecute:

— Iertați-ne...

25 Baloleanu încremeni de groază ca și cînd mișcarea și glasul mulțimii ar fi fost începutul unei noi răzvră-tiri. Aceași frică subită cuprinse și pe procuror, și pe maior, ca și pe toți ofițerii și chiar pe soldați. Singur plutonierul Boiangiu nu-și pierdu cumpătul și răcni 30 deodată:

— Jos!... Jos!... La pămînt!... Jos!

În clipa următoare strigătul lui Boiangiu fu reluat de mai multe glasuri, iar soldații începură să lovească

în dreapta și în stînga pe spinările încovoiate, repetînd speriați:

— Jos!... Jos!

5 Prefectul renunță la continuarea admonestării. Se trecu îndată la interogatoriul lui Toader Strîmbu pe care Boiangiu îl indicase ca ucigaș al Nadinei.

— Spune cum ai omorît-o! zise primul procuror.

— Apoi, domnule, eu n-am omorît pe nimeni și nu-s vinovat! răspunse țăranul cu fața pămîntie.

10 — Atunci cine a omorît-o?

— Eu nu știu, domnule! Poate Petrică a Smarandei că el a intrat în conac înaintea mea, dar eu n-am omorît-o!

15 — Să iasă Petre a Smarandei! strigă primul procuror liniștit.

— Mort... mort! răsunară mai multe glasuri.

Maiorul Tănăsescu fierbea. Nu se putu stăpîni. Țăranul acesta i se părea de o viclenie revoltătoare. Se năpusti brusc asupra lui:

20 — De ce nu spui, tîlharule?... De ce-ai omorît-o, tîlharule?... Și de ce ai batjocorit-o și ai necinstit-o?... Ai poftit la trup de cucoană mare, spurcăciune blestemată?

25 Toader Strîmbu își ferea capul de plesniturele cra-vașei și bocea ca o muiere.

— Aoleu!... Aoleu!... Nu-s eu, domle maior! Iartă-mă, domle maior, că nu-s vinovat!

30 Atunci trecu pe uliță carul cu patru boi, aducînd cosciugul simplu cu rămășițele pămîntești ale Nadinei. În urma carului mergea preotul din Lespezi în odăj-diile cele mai bune, cu crucea într-o mîină și cădelnița în cealaltă. Dascălul, bătrîn și slăbănog, cînta versurile morților, uitîndu-se curios spre curtea primăriei plină de oameni pe brînci și mai ales la anchetatorii în picioare.

Se făcu tăcere pînă ce trecu carul mortuar. Toți se descoperiră, iar Baloleanu murmură cu o întristare indignată:

— Biata femeie, biata femeie!... Ce crimă odioasă!

5 Primul procuror, auzind indignarea prefectului, se răsti și el la Toader:

— Ce ți-a făcut ție cucoana asta bună și frumoasă, nemernicule, de ai omorît-o?

10 — Eu n-am omorît-o! tăgădui țăranul cu îndărătnicie.

15 Sosi și convoiul de țărani din Lespezi, escortat de soldați. Primul procuror Grecescu, ambițios să dovedească pe ucigașul d-nei Iuga, luă repede pe noii veniți să-i spuie ei adevărul, fiindcă în satul lor s-a întîmplat omorul și nu se poate să nu știe cine a omorît-o. Ileana mărturisi îndată:

20 — Nea Toader a omorît pe conîța, domnule, după ce și-a făcut poftele cu dumneaei... Eu l-am văzut cînd a intrat în casă și l-am auzit pe urmă cum s-a lăudat și l-a îndemnat și pe Ilie Cîrlan să-și facă poftele cu conîța pînă nu se răcește... Poate să spuie și nea Matei Dulmanu, c-a fost și dumnealui de față cu Petrică a Smarandei cînd am scos-o pe conîța moartă din casă dacă am văzut că nea Pavel Tunsu a dat foc mașinei...

25 — Eu n-am omorît-o, degeaba minte fata asta! zise Toader Strîmbu fără să se uite la Ileana.

30 — Ba fata nu minte, măi Toadere! făcu atunci Matei Dulmanu cu mustrare. De ce nu mărturisești c-ai omorît, dac-ai omorît? De ce umbli să năpăstuiești pe alții, Toadere?

— Ba, dacă-i pe spus, mai bine spune d-ta nea Matei, cum ai spart capul neamțului! glăsui Toader întunecat.

— Apoi eu nici nu m-oi ascunde când m-or întreba boierii! zise Matei răspicat și fără frică.

5 Procurorul asculta satisfăcut, uitându-se din când în când la prefect și la maior, parc-ar fi vrut să vadă dacă ei observă cât de abil a procedat și cum a reușit să-i facă pe țărani să vorbească.

— Mulți răufăcători mi-au trecut prin mână dar mai cinic și mai ticălos ca ăsta n-am pomenit! rosti în cele din urmă procurorul către Baloleanu.

10 Maiorul Tănăsescu își smulgea mustățile ca să se stăpînească. Îi fu frică să nu-i plesnească vinele de atîta constrîngere nervoasă. Se puse deci cu pumnii și cu cravașa pe Toader Strîmbu, îl umplu de sînge, îl călcă în picioare... Când obosi porunci caporalului să continue cu parul pînă-i va zdrobi ciolanele. Urletele țaranului se transformau în gemete din ce în ce mai slabe și mai horcăite.

— Sergent! strigă în sfîrșit maiorul. Ia-l și pe ăsta... În fundul grădinii!... Împușcat!... Repede, repede!

20 Ordinul maiorului îl deșteptă brusc din toropeală parcă ar fi turnat peste el o găleată cu apă. Se tîrî la picioarele ofițerului, gemînd:

— Iartă-mă, domle maior... Îmi rămîn copilașii orfani... Fie-vă...

25 — Ia-l, sergent! răcni Tănăsescu ferindu-și cizmele de atingerea țaranului. Aide!... Puneți mîna, pe el!

Tocmai în pauza când se aștepta detunătura apărui și Titu Herdelea în curtea primăriei. Fiindcă Grigore Iuga era ocupat cu pregătirile de înmormîntare, a socotit potrivit să nu-l încurce cu prezența lui. Auzind împușcăturile din fundul grădinii, întrebă încet pe Baloleanu care, spre a-și arăta energia, răspunse cu o nepăsare firească:

— Nimic... A fost împușcat ucigașul d-nei Iuga...

Matei Dulmanu, mărturisindu-și vina, procurorul Grecescu îl declară arestat pentru a fi trimis în judecata tribunalului. Maiorul însă protestă:

5 — Pardon, domnule procuror! Pînă la judecată, bătaia e mai sfîntă!... Caporal, numără-i și ăstaia douăzeci și cinci!

10 Și, pe când Matei Dulmanu primea bătaia fără a crîcni, Tănăsescu explică domnilor civili că tîlharii ăștia numai de bătaie înțeleg, că închisoarea e o ade-vărată recreație pentru ei și că, în orice caz, oșebit de ancheta civilă, el trebuie să aplice tuturor sancți-unile drastice cuvenite pentru că au îndrăznit să se ridice împotriva armatei... Titu Herdelea avea pe buze un răspuns, dar tăcu vîzînd că Baloleanu și Grecescu, cei chemați să vorbească, primesc fără obiecție rodo-montadele ofițerului.

15 — Pavel Tunsu!... Care ești?... Vino-ncoace! strigă pe urmă procurorul.

20 Pavel se ridică de jos. Dîrdăia de spaimă că va fi și el împușcat. Bîlbăi în neștire, fără să mai aștepte vreo întrebare:

— Eu n-am omorît pe nimeni... Eu am stricat mașina și i-am pus foc, că mi-au schilodit copilul, dar n-am vărsat sînge că am copii...

25 Se socoti cel mai fericit când, snopit în bătaie, fu aruncat între ceilalți arestați, în cancelarie. Își făcu cruce și mulțumi bunului Dumnezeu că a avut milă de copilașii lui.

30 Spre a deosebi cât mai grabnic pe cei buni de cei răi, primul procuror crezu necesar să schimbe ordinea cercetărilor și să asculte în primul rînd pe fruntașii satului de la care poate mai curînd să afle pe adevă-rații răufăcători și instigatori.

— Să-mi spui cinstit, moșule, cum s-au petrecut blestemățiile și cine-s vinovații! întrebă pe Lupu Chirițoiu.

5 — D-apoi, domnule, eu nu m-am amestecat că-s bătrîn și nu mi-ar fi șezut frumos să...

— Bine, bine, te cred, dar cum a început răzmerița asta și cine a stîrnit-o? Că din senin doar n-a venit, moșule? insistă procurorul.

10 — Ba cam așa a venit, domnule! întări bătrînul. A fost un vînt mare și i-a luat pe bieții oameni și i-a mînat ca oile...

— I-ascultă, mcșule, să nu ne îmbeți pe noi cu basme că n-avem vreme de d-astea! interveni maiorul Tănăsescu enervat de sfătoșenia bătrînului.

15 — Și, după cîteva replici, îi trăzni o pereche de palme. Lupu Chirițoiu îl privi drept în ochi și rosti rar:

— Apoi, domnule maior, Dumnezeu să-ți plătească rușinea asta pe bătrînețele mele!

20 — Ce?... Ce?... Ești obraznic cu mine, tîlhar bătrîn ce ești? sări Tănăsescu. Caporal, numără-i cincizeci!

Titu Herdelea tremura lîngă prefectul Baloleanu tot timpul cît bătrînul suferea loviturile fără a scoate un glas de durere parc-ar fi fost de piatră.

25 După ce mai fură bătuți cîțiva bătrîni, între care mai rău Luca Talabă pentru că atitudinea lui a părut cutezătoare, după ce atît Filip Ilioasa cît și Marin Stan fură dovediți și recunoscură că s-au lăcomit fiecare la prădăciune, deși sînt oameni cu stare, veni rîndul lui Ignat Cercel. Ieri, cînd s-au potolit împușcăturile, ca să se ia bine cu armata, Ignat a spînzurat un ștergar alb într-un băț și l-a pus în poarta bătăturii, să-l vadă boierii cînd vor trece. Maiorul într-a devăr l-a observat și s-a înfuriat: „Ce-i asta, hoțule?” „Pace, domle maior!” a răspuns Ignat umil. „Pace,

hoțule? Da cu cine ai fost tu în război, tîlharule? Cu armata romînă?” Și l-a bătut de l-a omorît... Acuma îl recunosc:

— Tu ești cu steagul alb, ai, și cu pacea, hoțule?

5 — De, domnule maior, păcatele noastre, că nu știm cum am face mai bine ca să nu greșim! bîgui Ignat. Dacă Dumnezeu ne-a pedepsit să fim proști, de, păcatele noastre...

10 Pe cînd procurorul, mereu întrerupt de exploziile maiorului, isprăvea cu Ignat Cercel, veni primarul Ion Pravilă să raporteze că, precum i s-a poruncit, a adunat și identificat pe toți morții, adică patruzeci și patru, al patruzeci și cincilea fiind preotul Nicodim al cărui cadavru însă a fost ridicat din uliță încă de

15 aseară de către fiică-sa Niculina. Maiorul Tănăsescu se făcu foc: cum a îndrăznit fata hoțului de popă să nesocotească ordinele lui? Primarul îngheță, așteptîndu-se să mănînce iar bătaie și încă în fața satului întreg.

20 — Unde e bestia de muiere care a cutezat? strigă maiorul cu ochii bolbocați.

Niculina ieși la iveală, palidă, cu copilașul de mînă. Fără nici o vorbă, maiorul Tănăsescu se repezi la ea cu cravașa. Femeia țipa, se ferea, iar copilul începu să

25 urle îngrozit:

— Mămica mea!... Mămica mea!

— Aoleu, aoleu, ajutor! zbiera Niculina cu obrajii vrîstați de loviturile care nu conteneau.

— Caporal! striga maiorul obosit. Numără-i cincizeci!...

— Aoleu, oameni buni!... Aoleu!

30 Soldații o înșfăcară. Niculina, întinsă cu fața în jos și ținută de patru soldați, se zvîrcolea țipînd ca din

gură de șarpe. Antonel se arunca la maică-sa, cu același scîncet de spaimă:

— Mămica mea!... Mămica mea!

5 Cînd un soldat începu să lovească, Titu Herdelea, care șoptise mereu „îngrozitor, îngrozitor“, ca să-l audă prefectul Baloleanu, își pierdu deodată stăpînirea și, apropiindu-se de Tănăsescu, îi zise revoltat:

— Domnule maior, ajunge!... E insuportabil!... Asta e...

10 Maiorul, parcă l-ar fi palmuit, tresări:

— Ce-ai zis?... Cine ești d-ta?... Ce cauți aici?... Cum îți permiți să te amesteci d-ta în...

— Mă numesc Titu Herdelea și sînt...

15 — Nu vreau să știu nimic! continuă Tănăsescu cu pumnii strînși. Imediat să părăsești primăria, altfel te arestez și te pun între baionete!... Imediat!... Imediat!

20 Prefectul Baloleanu înmărmuri. Energia maiorului cu țaranii nu-i plăcea, deoarece îl scutea pe dînsul de-a fi energic și de-a se încărca cu eventuale răspunderi. Orice ar interveni ulterior, el se poate spăla pe mîini. Dar incidentul cu un ziarist bucureștean și prieten al lui Grigore Iuga poate să creeze complicații cu repercusiuni mai mult decît plicticoase. Recule-

25 gîndu-se puțin din stupoare, interveni amical și în franțuzește, căutînd să calmeze pe Tănăsescu, care se îndîrjea din ce în ce mai tare:

— Eu nu permit nimănui!... Oricine ar fi!... Să fie și Dumnezeu, eu nu permit!...

30 Titu Herdelea se făcuse ca ceara și de indignare și de emoție. Își dădu îndată seama că amestecul lui, oricît de firesc omenește, a fost insolit. Totuși nu-i părea rău. Spre a nu ațîța scandalul și a nu se expune

să fie într-adevăr arestat, întoarse spatele. Prefectul, vrînd să-l împace, îl luă de mîină să-l reție:

— Domnule Herdelea, te rog... Fă-mi plăcerea!... Domnul maior are să...

5 — Decît să asist la asemenea barbarii, prefer să mă retrag, domnule prefect! zise Titu căutînd să-și ia o mutră cît mai demnă.

— Ce rău îmi pare că... — murmură Baloleanu, strîngîndu-i mîna și lăsîndu-l totuși să plece.

10 Și Tănăsescu se îmblînzi văzîndu-l că se depărtează. Din clipa cînd a auzit de la prefect că e ziarist, furia i-a scăzut brusc, fără însă să arate că s-ar da bătut. Acum cîțiva ani, fiind în garnizoană la Turnu-Severin, a palmuit la un chef pe un gazetăraș local. S-a făcut un război enorm; toate ziarele din București l-au luat în primire; a ajuns pînă la consiliul de reformă. Dacă n-ar fi avut în memoriu afacerea aceea, azi ar fi de mult locotenent-colonel.

20 — Nu pot permite să fiu înfruntat în exercițiul funcțiunii! făcu dînsul umflîndu-și glasul ca să-și păstreze aparența de mînie. Eu am o răspundere aici! Nu ne jucăm, nu-i așa, domnule prefect? De la București e ușor să comanzi și să scrii, dar uite pe tîlharii ăștia care au distrus și au jefuit și au prădat și au ucis!...

25 Cum ajunsese la țărani, vocea iar i se înăspri, revolta îi reveni parcă-ar fi fost jicnit și devastat el însuși cu toate că el n-avea nici-o avere.

— Satele astea ar trebui rase cu tunul de pe fața pămîntului!... Pînă și popa lor a fost tîlhar!... Ce-au făcut ăștia, blestemățiile pe care le-au făcut n-au pereche!... În alte părți au mai avut nițică rușine, aici au fost în stare să măcelărească și femeii, și bătrîni...

Pe cînd maiorul Tănăsescu vorbea așa, de jos se ridică un țăran cu părul vîlvoi, cu fața luminată, și se apropie cu glas arzător:

5 — Domnule, domnule, văd că te-ai pus să omori pe creștinii lui Dumnezeu și nu vrei să ascuți poruncile care trîmbează în văzduhuri.

— Jos, jos! strigară cîțiva soldați zeloși.

10 — Ce porunci?... Ce zice?... făcu maiorul uluit de atîta îndrăzneală, după ce de azi-dimineață se silește să-i înmoaie.

— E nebun, domnule maior, trăiți! zise plutonierul Boiangiu.

15 — Nebun?... Las că cunosc eu nebuniile astea! striga Tănăsescu. Dealtfel banditul ăsta a fost ieri în fruntea rebelilor și a îndemnat pe soldați la nesupunere... L-am auzit cu urechile mele!... Caporal, ia să-i numeri cît i se cuvine!

În vreme ce soldații îl băteau, Anton urla cu mare bucurie, parcă nici n-ar fi simțit loviturile:

20 — Dați, dați fraților!... Că judecata cea mare tot are să vie și glasul lui Dumnezeu... Loviți, loviți!... Că d-aia m-am sculat de jos și d-aia...

Maiorul Tănăsescu, plictisit că bătăia n-avea nici un efect, porunci caporalului:

25 — Ia dați-i drumul să se ducă dracului de nebun! Apoi, întorcîndu-se la primul procuror, adăogă:

— Să continuăm!... Vă rog!...

3

30 Grigore Iuga își simțea sufletul sfișiat de remușcări, iar prin gînd îi trecea mereu:

— Poate dac-aș fi rămas aici nu s-ar fi întîmplat...

Dar, în același timp, își dădea seama că toate re-
criminările sînt de prisos și că alte datorii i se impun

acuma. Corpul Nadinei își căuta de cinci zile odihna, al tatălui său de trei. Avea impresia că morții zac neîngrijiți de prea mult timp, că sufletele lor nu-și pot găsi odihnă, că se chinuiesc și chinuiesc pe cei vii dimprejur, în primul rînd pe el care de aceea suferă atît de mult și e copleșit de mustrările conștiinței.

5 Cînd a expediat ieri la Costești telegrama lui Gogu Ionescu, anunțîndu-i moartea Nadinei, nu s-a gîndit la înmormîntare precum nu s-a gîndit la nimic material...
10 De-abia aseară, după ce a văzut cadavrele, și-a zis că cel puțin Gogu cu Eugenia ar trebui să vie la înmormîntarea Nadinei și că deci trebuie să-i aștepte. Azi însă, după ce a văzut cosciugul în carul urmat de preotul din Lespezi, i-a venit în minte că Gogu n-are să vie acum la țară nici chiar pentru înmormîntarea surorii sale și că dealtfel nici nu e timpul pentru o înmormîntare pompoasă cînd satele se zvîrcolesc în dezmeticirea din nebunia furioasă și cînd ruinele încă fumegă ca și sufletele oamenilor. Atunci, în clipa aceea,
15 s-a hotărît să facă îndată o înmormîntare simplă, potrivită împrejurărilor, lăsînd pentru mai tîrziu, cînd se va fi coborît liniștea adevărată, ceremonia cea mare. Și din clipa aceea i s-a risipit tulburarea care-i țînuse sufletul într-o neputință dureroasă de a se
20 orienta parc-ar fi plutit într-o lume ireală.

— Ascultă, Leonte, după-amiazi vom face înmormîntarea...

30 Calm, ca și cînd ar fi fost vorba despre lucrurile cele mai obișnuite, dădu logofătului dispoziții precise, amănunțite. Cîteva generații de-ale familiei Iuga erau îngropate împrejurul bisericii de la Amara. Ultimul mormînt îl construise Miron Iuga. Într-însul odihnea de cîțiva ani soția lui. Era zidit în piatră, boltit și vast, destinat să-l adăpostească și pe el cînd îi va sosi

ceasul. În același lăcaș va încăpea, cel puțin provizoriu, și sicriul Nadinei. Fiindcă bătrînul preot Nicodim s-a prăpădit, va sluji preotul din Lespezi care a întovărășit carul mortuar al Nadinei. Ajunge el singur...

Slujba se făcu în curte. Bătea vesel soarele primăverii. Arborii înmugureau văzînd cu ochii. Cosciugurile erau așezate fiecare pe cîte un car cu patru boi înjuțați. În spate conacul vechi, cu geamurile încă sparte, părea un moșneag cu ochii plîși. În față zidurile înnegrite și grinzile arse ale castelului nou, profilîndu-se pe șirul de plopî dinspre uliță, alcătuiau un decor funerar parcă înadins pregătît. În odăjdiile noi, preotul spîn, cu bărbuța speriată, citea și cînta și ridica mereu ochii spre cerul albastru pe care nourași albi, ca niște șiraguri de îngeri, se întreceau să asculte pomenirea morților. Preotul avea un glas mic, subțirel și totuși alinător. Glasul acesta se suia în văzduh ca o diră de fum de tămîie, împrăștiindu-se în tăcerea îndoliată ce stăpînea nu numai conacul, ci toată împrejurimea. Răspunsurile dascălului, mașinale și fonfăite, rămîneau dedesubt, se amestecau cu rumegatul indiferent și mut al boilor ale căror cozi lungi se legăneau ritmic alungînd muște imaginare.

Grigore Iuga stătea lîngă loitra carului cu cosciugul tatălui său, avînd alături pe Titu Herdelea ca un aghiotant credincios. În partea cealaltă, pînă la gardul dinspre ograda conacului, din care numai cîtiva stîlpi se mai aflau în picioare, se îngrămădeau toți oamenii curții, cu Isbășescu în frunte și cu argații la urmă. Nevasta logofătului și bucătăreasa Profira plîngeau cu sughițuri multe, dar fără bocete gălăgioase, rușinate parcă de răceala lui Grigore.

Ochii lui, roșii și tulburi, cuprindeau în aceeași privire amîndouă cosciugurile. Erau la fel de mari, din același lemn, parc-ar fi fost comandate demult. În suflitul tînărului Iuga dăinuia o liniște resemnată. Gînduri multe îi fulgerau prin minte, se ciocneau, se alungau fără încetare și fără a se cristaliza, ca niște crîmpeie fără rost vînturate de întîmplare. Numai în inimă îi stăruia un simțimînt apăsător ca o rană deschisă care te doare fără să-ți mai dai seama.

Nici nu băgă de seamă cînd s-a isprăvit slujba, cînd au pornit spre cimitir. De-abia ajungînd în uliță, șopti lui Titu Herdelea:

— Poate c-ar fi trebuit să-l anunțăm și pe Baloleanu... În sfîrșit!

Mergea în urma carului al doilea în care era cosciugul tatălui său. La cîtiva pași mai înapoi auzea pașii celorlalți și plînsurile femeilor, mai zgomotoase. Înaintea celui alt car văzu strălucirea odăjdiilor preotului și apoi îi auzi și glasul cîntînd parcă dintr-o mare depărtare.

Se miră de mulțimea adunată la primărie. Titu îi dădu cîteva lămuriri sumare. Niște vaiete confirmau că ancheta continuă cu aceeași ardoare. Cînd sosi convoiul funerar mai aproape, prefectul Baloleanu ieși din curtea plină de țărani, urmat de primul procuror Grecescu, de maiorul Tănăsescu și de căpitanul de jandarmi Corbuleanu. (Căpitanul Lache Grădinaru, care ar fi dorit să se asocieze ca unul ce a cunoscut pe bătrînul Miron și i-a fost oaspe de multe ori, fu obligat să continue instrucția rebelilor cît vor lipsi anchetatorii.)

— Să mă ierți și să ne ierți, Grigoriță dragă, că n-am știut nimic, altfel lăsăm toate și veneam să aduc ultimul omagiu venerabilului tău părinte! mur-

mură Baloleanu cu o mutră întristată, strângându-i mîna prelung.

Ceilalți, luîndu-și fiecare înfățișarea îndoliată potrivită, îi strînseră de asemenea mîna pe rînd, cu clipiri din ochi care voiau să spună că durerea lor nu găsește cuvinte să o exprime destul de elocvent.

Grigore Iuga voi să ceară el scuze prietenului său Baloleanu că a neglijat să-l vestească. În momentul cînd deschise gura, îl văzu scoțînd grăbit batista și ștergîndu-și ochii, parc-ar fi vrut să-și înăbușe lacrimile. Gestul i se păru atît de nesincer, că renunță să mai răspundă și continuă mersul întrerupt cîteva clipe, iuțind pașii ca să ajungă din urmă carul care nu se opri.

Convoiul intră curînd în curtea bisericii. Preotul mai cîntă puțin, apoi cosciugurile fură coborîte pe rînd în mormîntul deschis, lîngă care stăteau cei trei argați trimiși de logofătul Bumbu să ridice, cu băgare de seamă, lespedeza și pe urmă să o așeze la loc cum a fost. Alți oameni de-ai curții trebuiră să dea ajutor celor trei, cosciugurile fiind prea grele. Preotul repetă de mai multe ori „veșnica lor pomenire”, acompaniat și de mormăielile dascălului, apoi încetă brusc, cu o plecăciune umilă spre Grigore Iuga, care privea cu ochi rătăcitori și fără să facă vreo mișcare. La un semn al logofătului, cei trei oameni se apucară să acopere mormîntul. Baloleanu și ceilalți exprimară iarăși sincere condoleanțe, pe care Grigore le ascultă tăcut, dînd doar puțin din cap în semn de mulțumire. Auzi însă foarte clar cuvintele maiorului Tănăsescu către căpitanul de jandarmi:

— Fiindcă tot sîntem aici și avem pe popă la îndemină, să te duci să îngropați și pe țărani, la cimitirul satului, nu știu unde vine, popa trebuie să știe.

Găsești acolo pe primar. Te rog, puiule, ca să scăpăm și de formalitatea asta!... Dar știi, scurt, fără multă ceremonie. Și atîta e prea mult pentru niște tîlhari!... Să nu uitați pe cei executați adineaori la primărie!

Grigore avu o tresărire parcă și-ar fi adus aminte de ceva foarte important. Zise repede către Titu:

— Aș fi vrut să fiu și eu la înmormîntarea țăranilor, dar nu mă simt deloc capabil acuma... Vrei d-ta să te duci în locul meu?

— Desigur! răspunse scurt tînărul Herdelea.

Preotul conduse pe Titu Herdelea și pe Corbuleanu. Trecură prin grădina bisericii, prin alte două grădini și o livadă. Morții erau înșirați în cimitir pe două rînduri, înțepeniți și strîmbați cum i-a lăsat moartea. O groapă lungă și largă era săpată gata alături.

— Scurt, părințele, că n-avem timp! îndemnă căpitanul Corbuleanu.

Stătu ca pe spini cele cîteva minute cît fură pomeniți morții, mai stătu alte cîteva minute pînă ce-i văzu aruncați în groapa comună, apoi plecă fără a mai întoarce capul.

Titu Herdelea rămase numai cu preotul, privind tăcuți amîndoi cum pămîntul slănin, cu bulgări grei, izbea cadavrele zvîrlite și îngrămădite în groapă ca niște crăci putrede, cum morții, încetul cu încetul, își potriveau culcușul, se amestecau și se topeau cu pămîntul care îi ascundea de toate primejdiile.

„Cît s-au zbatut ei să aibă pămînt și iată că pămîntul i-a cules pe toți!” își zicea Titu Herdelea cu o strîngere de inimă. „Și cînd te gîndești că, în cele din urmă, toate strădaniile noastre tot aici sînt sortite să sfîrșească!”

Vreo zece țărani asudau cu lopețile, muți, gîfîind. Primarul Pravilă îi zorea mereu, speriat, parcă palmele primite de la maior l-ar fi zăpăcit cu desăvîrșire.

— Cîți au fost, primarule? întrebă Titu cînd văzu
5 că pămîntul i-a înghițit pe toți.

— Patruzeci și șase, domnule, împreună cu Trifon și cu Toader pe care numai adineaori i-am adus de la cancelarie — zise primarul apropiindu-se cu încredere fiindcă fusese de față cînd Titu a avut ciocnirea cu
10 maiorul. Părintele Nicodim a rămas acasă. A bătut-o el domnul maior pe Niculina, dar tot s-a îmblînzit pe urmă și n-a mai poruncit să-l ridicăm din casă, c-ar fi fost și rușine să-l arunce laolaltă cu toți sărmanii, că doar dumnealui n-a avut nici o vină, că citise rugăciunea la căpătîiul boierului Miron și... Of, Doamne, apără-ne și ocrotește-ne că mare greutate a dat peste noi!

După o pauză, tînărul Herdelea întrebă iar:

— Dar revoluția asta ce-a fost, primare?... Cum
20 v-a venit să faceți atîtea nelegiuiri, atîta stricăciune și răutate?

— De, domnule, s-au iuțit oamenii și au păcătuțit fără dreptate! răspunse Pravilă amărît. Dar nici așa cum s-au întors lucrurile parcă nu-i cu dreptate! Că
25 prostimea-i prostime și nu-i mirare să greșească, boierii însă sînt înțelepți și...

Titu nu răspunse. Întoarse ochii spre groparii care se luptau greu cu pămîntul morților. Primarul amuți deodată ca și cînd și-ar fi luat seama și i-ar fi fost
30 frică să nu fi vorbit prea mult...

Pentru cină atît Baloleanu cu Grecescu cît și ofițerii au fost invitații lui Grigore Iuga la conac. Prefectul improvază un mic discurs pentru proslăvirea memoriei celor două victime ale răzvrătirii criminale

care a umplut țara de ruine și de doliu. Pe urmă spre a menaja pe amfitrion, nici nu mai pomeniră de cei morți. Se vorbi mult despre cruzimile și prădăciunile țăranilor... Observînd că tînărul ziarist bucu-
5 reștean tace ca și Grigore, Baloleanu se simți dator să facă un apel la unirea tuturor în fața primejdiei ce o prezintă turma rătăcită de niște instigatori criminali, care vor fi negreșit descoperiți.

— Trebuie scuzate micile ambiții personale, precum trebuie scuzate eventuale mici jicniri involuntare și provocate de împrejurările anormale! exclamă
10 dînsul patetic. Nu-i așa, domnule Herdelea?

Titu ridică din umeri parc-ar fi vrut să spuie că astea n-au nici o importanță. Grigore se uită mirat
15 la Baloleanu, neînțelegînd aluziile.

— A, nu ți-a spus nimic? zise prefectul surprins. Ei, iacă, domnilor, sufletul fin și delicat! Vedeți cum se cunoaște imediat?...

Și după ce dumeri pe Grigore în cîteva cuvinte, goli un pahar de vin pentru uitarea incidentului. Maiorul Tănăsescu strînse peste masă mîna lui Titu în aplauzele admirative ale tuturor. Pe urmă toți își
20 dădură multă silință să explice tînărului ardelean că țăranul îndeobște e așa de ticălos și de încăpățînat în răutăți că numai forța brută poate să-l înfrîneze de la crimele cele mai oribile.

— Să nu uităm că ne aflăm într-o casă de două ori îndoliată de acești tîlhari, devastată și incendiată! făcu maiorul Tănăsescu cu o indignare muiată într-un
30 glas dulce.

— E suficient să privești împrejur ca să-ți dai seama cît sînt de sălbatici! adăogă Corbuleanu, răsucindu-și mustața parc-ar fi fost și femeii de față.

Primul procuror Grecescu, taciturn din fire, se făcu foarte ascultat povestind în ce fel s-au reprimat în alte țări asemenea răzmerițe și scoțînd în evidență că cele cîteva bețe aplicate aici pe spinarea barbarilor noștri pot fi privite ca niște inofensive mîngîieri pîn-
tești.

Pe Titu Herdelea discuția îl înflăcăra. El simțea că domnii aceștia n-au dreptate, dar nu-și putea concretiza obiecțiile într-o replică convingătoare.

— Pe mine numai nedreptatea mă revoltă! strigă el de cîteva ori ca și cînd prin aceasta ar fi vrut să se deosebească.

Apoi, mai tîrziu, inspirat de focul discuției, declară cu o siguranță care-l uimea și pe el însuși:

— Eu înțeleg și admit orice sancțiune cu singura condiție să fie dreaptă și legală. D-voastră, care reprezentați statul și aveți la dispoziție toată puterea statului, d-voastră nu vi-e permis să cădeți în vina țărănilor care au călcat legile și au săvîrșit crime. Călcînd legile săvîrșiți și d-voastră crime. Iar crimele d-voastre sînt mai grele pentru că le săvîrșiți sub scutul statului și abuzînd de forțele lui de constrîngere. Țăranii, cînd s-au răsculat și au săvîrșit nelegiuirile, au riscat, în fiecare moment, să întîlnească forța statului, armata sau poliția sau jandarmii, care să-i pedepsească. D-voastră în loc să le aplicați rigorile legilor, batjocoriți și schingiuiți pe niște oameni încătușați și fără posibilitate de apărare, pentru că știți că nu veți întîlni pe nimeni care să vă pedepsească!

— Iubitule, iubitule, surise Baloleanu cu indulgență. Eu sînt om de legi și de drept! Ei bine, statul are nu numai dreptul, dar chiar datoria să-și apere existența, cînd i-e amenințată, prin orice mijloace!

Legal și drept este orice contribuție la menținerea și întărirea statului!

— Așa mi-a vorbit odinioară și un ofițer de jandarmi ungar! răspunse ironic Titu. Deosebirea este doar că el vorbea ungurește, iar d-voastră românește!

— Dar nici să tolerăm revoluția...

— Legea învinge revoluția. Numai fărădelegea provoacă și propagă revoluțiile! zise Titu Herdelea cu mîndria omului care a făcut o mare descoperire.

A doua zi, înainte de amiază, un convoi de vreo cincizeci de țărani fu pornit spre Pitești, încadrat de soldați cu armele încărcate, sub comanda unui plutonier bătrîn și rînzos. Dovediți sau bănuți a fi fost capii răzvrătirii și a fi săvîrșit diferite crime, erau ferecați în lanțuri și apoi toți împreună legați de un singur lanț gros și lung, doi cîte doi. Cîțiva soldați purtau și bîte grele cu care să îmboldească la mers pe eventualii șovăitori.

Curînd după-amiază își luară rămas bun de la Grigore Iuga, unde prînziseră, Baloleanu, Grecescu și maiorul Tănăsescu. Se duceau, spunea prefectul, să constate efectele pacificării în toate comunele care au fost contaminate de spiritul răzvrătirii. Mai ales că au primit rapoarte confidentiale cum că, în unele sate, moșierii, întorși acasă sub ocrotirea armatei și găsindu-și avutul prădat, au început să se facă singuri instructori, judecători și executori ai presupușilor vinovați.

— Asta nu se poate! declama Baloleanu cu o nobilă indignare. Eu nu voi tolera represalii! unde-am ajunge dacă fiecare s-ar apuca să-și facă singur dreptate după

capriciile sale? Legea trebuie să fie egală pentru toți!... (Întâlnind privirea ironică a tînărului Herdelea:) Una e apărarea interesului general și alta e interesul particular, cu răzbunările lui disprețuitoare de legi!...

5 Ziua următoare plecă și Titu Herdelea. Grigore l-ar mai fi reținut dacă nu s-ar fi gândit că, în împrejurările acestea, cînd la țară e numai jale și durere și ruină, aceasta ar însemna mai mult egoism decît prietenie.

10 — Ai fost prea bun că ai stat lîngă mine în zilele de primejdie și de suferință — îi zise la despărțire. Nu vreau să abuzez de prietenia dumitale... Îți mulțumesc și nu voi uita niciodată devotamentul adevărat cu care ai înțeles și ai suportat toanele și tăcerile mele!...
15 Dealtfel nici eu nu voi mai zăbovi mult pe aici acum. Singurătatea și toate umbrele care rătăcesc aici în aer m-ar neurasteniza complet. Trebuie însă să iau dispoziții pentru muncile încă neîncepute și pentru reparația celor ce se mai pot repara...

20 Cu aceeași brișcă galbenă și cu același Ichim pe capră părăsi Titu și acum Amara. Ulița era tot pustie, parcă oamenii încă n-ar fi îndrăznit să iasă de prin case sau ascunzători. Curtea primăriei era tot plină de țărani culcați la pămînt cu fața în jos și păziți de
25 soldați. Ancheta continua cu aceeași intensitate, numai anchetatorii s-au schimbat. Căpitanul Lache Grădinaru a luat locul maiorului, iar plutonierul Boiangiu pe al procurorului...

30 Pînă la Costești, în toate satele văzu semne de anchete similare. În gara Costești se întîlni cu Cosma Buruiană, care îl descusu îndelung asupra stărilor din Amara și-i spuse că mîine se va întoarce și el acasă, deocamdată singur pînă va constata că într-adevăr nu mai e nici o primejdie...

În București primul drum îl făcu în aceeași zi la Gogu Ionescu. Îi era penibil să fie crainicul nenorocirii, dar își zicea că, după telegrama laconică a lui Grigore, amănuntele pe care le aducea dînsul vor fi
5 totuși o consolare. Casa din strada Argintari cu scara monumentală și scoica deasupra intrării, care cu vreo șase luni în urmă, cînd venea mișcat și înfricoșat să se intereseze de sosirea boierilor, i s-a părut atît de veselă și de fericită, acum avea o înfățișare posomorîtă, cu toate că razele asfințitului îi mîngîiau zidurile și se jucau în geamuri, iar în grădinița cu potecile
10 curate, straturile de iarbă tînără verzuiau ca niște covorașe de catifea întinse la soare. Găsi numai pe Eugenia acasă. Îl puse să-i povestească tot, înainte de a sosi Gogu. Eugenia era îngrozită, dar mai mult de durerea soțului ei. Ea l-a oprit să plece la Amara pentru înmormîntarea Nadinei. I-a fost frică să nu se mai întîmple ceva pe acolo... Sosi și Gogu curînd. În cele cîteva zile de cînd nu l-a văzut Titu, parc-ar
20 fi îmbătrînit cu zece ani. Își uitase cochetăriile și-și pierduse jovialitatea. Cum dădu cu ochii de Titu, începu să plîngă cu hohote ca o femeie incapabilă să se stăpînească. Numai acum simțea cît de mult a iubit-o pe Nadina, mai mult decît pe o soră, ca pe un
25 copil al său. Ascultînd pe Titu, care trebui să repete povestirea, ofta mereu: „Bietul tata!... Cum o să suporte el vestea asta!“ Bătrînul Tudor Ionescu întreba mereu dacă s-a înapoiat Nadina, răsfățata inimii lui bolnave, de la țară, pentru că a aflat și el despre întinderea răscoalei din Argeș...

30 Seara Titu Herdelea trebui să povestească și soților Gavrilas, la masă, ce a pățit și ce a văzut la țară. Astfel se culcă tîrziu și numai în pat își aruncă ochii pe gazetele de după-amiază. Zîmbi trist citind că, grație

măsurilor cuminți luate de noul guvern, tulburările sînt aproape pretutindeni potolite, fără vărsare de sînge. I se părea o batjocură. În suflet îi mocnea mereu revolta înăbușită. Se visă la Amara, în curtea primăriei, în mijlocul mulțimii tăvălită la pămînt. Maiorul tăia capetele plecate cu sabia lui știrbită și ruginită de sînge. Cînd o ridică asupra unui copilăș care plîngea sfîșietor, Titu s-a aruncat asupra maiorului, i-a smuls-o din mînă și a azvîrlit-o... „Te arestez! Te arestez!” răcnea maiorul. Titu se văzu înhățat de soldați furioși și apoi deodată cravașa maiorului începu să-i sfîrtice obrazii...

La *Drapelul*, a doua zi, Roșu îl îmbrățișă parcă s-ar fi întors din mormînt. Îl introduse și la Deliceanu, să-i istorisească metodele de pacificare ale noului guvern. Veșnic ispitit de a ridica *Drapelul* prin ceva de mare senzație, secretarul redacției se gîndea să publice impresiile tînărului redactor, inclusiv conflictul cu maiorul sanguinar.

— Nu, nu, Roșule! îl opri directorul. Noi ne-am obligat moralmente să le dăm concursul pentru potolirea dezordinelor. Trebuie să ne respectăm angajamentul! Noi nu putem fi murdari și criminali cum au fost ei!

— Bine! făcu Roșu. Știam anticipat. *Drapelul* e condamnat să vegeteze în vecii-vecilor!

Peste cîteva zile Titu, prezentîndu-se regulat la *Drapelul*, găsi pe Roșu mai negru ca totdeauna. Crezu că a avut vreo neplăcere particulară și-l lăsă în pace, așezîndu-se să fabrice articolașele anodine cotidiene pe care se obișnuise acum a le produce în redacție. Într-un tîrziu, secretarul izbucni singur:

— Ce oroare!... Ce ticăloșie!... Ce barbarie!

Nu i se potriveau exploziile teatrale. Glasul lui suna gol ca al unui actor fără talent. Parcă și-ar fi

dat seama, se scufundă iar în tăcere și numai după vreun sfert de oră reluă sarcastic:

— Ei, ce mai facem cu revoluția noastră, puiule?... S-a terminat, ai?... I-am pus cruce?... Adică ce cruce?... Mii de cruci!

Titu Herdelea se apropie ca de obicei spre a arăta că-l interesează.

— Ai observat, sper, că rubrica tulburărilor țărănești a dispărut aproape complet din ziare?... Ceea ce înseamnă că represiunea a fost eficace. Liniștea s-a restabilit în toată țara... Ce liniște!... Mii de morminte proaspete semnaleză că ordinea cea mai perfectă domnește iarăși în România!

Apoi după o mică pauză cu fața congestionată de indignare:

— Măi băiete, ce-ai văzut tu în Argeș a fost o glumă de salon față de cruzimea și barbaria ce s-a abătut asupra tuturor satelor din țară de cînd au luatăștia conducerea!... Cei împușcați sau în general uciși de expedițiile represive sînt cei fericiți și norocoși, pentru că au scăpat de schingiuirile spăimîntătoare pe care trebuie să le îndure cei vii... În sfîrșit a fost o baie de sînge colosală, ceva cum nu s-a mai pomenit nicăiri în lume în veacul din urmă, nici chiar în colonii sau față de triburile sălbatice. Și toate pe tăcute, să nu afle Europa și lumea. Tunurile au bubuit, au nimit din temelii sate multe, puștile au troznit neîncetat... Victimele sînt aruncate în gropi colective, fără cruce, să nu lase nici o urmă... Și nimeni nu poate protesta, nimeni nu cutează să crîcnească, fiindcă sînt în joc interesele țării și fiindcă interesele țării cer ca atîtea milioane de țărani să muncească flămînzi și goi pentru a procura cîtorva mii de trîntori, bogățiile care să fie risipite în lux și luxură!

— Dacă n-am unde să scriu? zise tânărul Herdelea.
Eu aş protesta!

— Mai bine că n-ai unde, puiule, căci cu tine ar
isprăvi repede: te-ar expulza din ţară ca pe orice străin
indezirabil!

— Eu? Străin? În România? zîmbi Titu cu supe-
rioritate ironică.

— Nu uita, puiule, că tu nu eşti cetăţean român,
oricît te-ai crede tu mai român ca alţii! Aşa că îndată
ce vei deveni periculos ordinei publice, nu vei mai
fi frate, ci duşman şi ca atare... Dar fii liniştit!...
Într-o săptămînă, două numai tribunalele vor mai
păstra amintirea răzmeriţei de ieri prin judecarea
zecilor de mii de ţărani, strînşi cu arcanul de pretu-
tindenii, care umplu toate închisorile ţării... Încolo
toată lumea va fi profitată şi mulţumită. Cei devas-
taţi vor fi repede şi gras despăgubiţi de către stat ca
să-şi refacă gospodăriile, ba chiar să le îmbunătăţească.
Iar ţăranii, dacă vor fi cuminţi, vor primi o nouă
avalanşă de discursuri şi promisiuni şi vorbe goale,
fiindcă, să nu uităm, parlamentul va fi dizolvat cu-
rînd-curînd şi se vor face alegeri noi...

Într-adevăr peste vreo zece zile nici chiar Roşu
nu mai pomenea despre mişcările ţărăneşti. Ziarele
discutau tot mai insistent despre alegerile în perspec-
tivă. Ici-colo, mai ales în presa partidelor, se cerea
descoperirea şi pedepsirea instigatorilor. Primăvara
trezea noi pofte de viaţă. Grădinile de vară îşi pre-
găteau deschiderile. Cafenelele şi cîrciumile acaparau
trotuarele cu mesele scoase la aer. Pe Calea Victoriei,
între Bulevard şi Palat, femeile frumoase întinereau
în toalete ispititoare. Plimbăreţii cotidiani de ambele
sexe îşi şopteau pe trotuare obișnuitele chemări:
„iubire“, „păpuşica“...

Titu Herdelea stătea acum mai puţin pe acasă,
deşi camera lui era drăguţă şi prietenoasă. Tocmai
într-o după-amiază pe care se hotărîse să o jertfească
unei cărţi interesante, se pomeni cu vizita d-nei Ale-
xandrescu, însoţită de surîzătoarea Mimi. Tânărul se
miră. Fosta-i gazdă îi spuse că s-a abătut pe-aici şi
fiindcă a avut drum şi i-a fost dor de dînsul, că nu
l-a uitat cît a fost totdeauna de gentil, dar mai cu
seamă fiindcă Mimi a cicălit-o: „Hai, mămico, să-l
vedem dacă m-a uitat“... Pe urmă aduse vorba despre
Jenică, ocărîndu-l c-a fost o lichea şi s-a purtat ca un
ordinar, că într-o bună zi n-a mai dat pe la ea şi i-a
trimis pe hodorogul de tată-său să-i notifice sfîrşitul
aventurii. Ce mai faier le-a tras ea tuturor, n-o să uite
nici în cer!... Mimi, sărăcuţa, nu l-a putut suferi de la
început pe Jean, că i s-a părut antişat de persoana
lui şi lipsit de educaţia fină pe care Mimi a primit-o
de la mămica ei. Dar ea, naivă, de, ca femeia cinstită,
n-a luat seama la nimic şi s-a încrezut în vorbele lui.
Ce regretă mai mult e că, din pricina lichelei şi a of-
ticoasei de soră-sa, a despărţit două inimi care se
iubeau. Că Mimi, drăgălaşa de ea, i-a mărturisit deschis,
ca unei mame bune, din prima zi: „Mămico, tare-i
simpatîc chiriaşul tău!“ Şi de atunci n-are peri în
cap de cîte ori i-a spus: „Mămico, mi-e drag şi mi-e
drag!“ În sfîrşit, acum a dat Dumnezeu de a rămas
liberă şi Mimi, a scăpat şi ea de Jenică, aşa că
acuma...

— Ei hai, pupaţi-vă, hai, că eu mă întorc cu spa-
tele! zise deodată d-na Alexandrescu, drept încheiere.

Mimi se agăţă de gîtul lui Titu frecîndu-şi buzele
de buzele lui. Tânărul Herdelea se ruşina de toată
scena asta şi îngîna, fîstîcit, cuvinte galante de care
îi era şi mai ruşine. În sfîrşit d-na Alexandrescu îl

pofti să le viziteze. La plecare Mimi rămase în urmă, iar se frecă de el și-i șopti languros:

— Să vii negreșit, bebe!

Întimplarea aceasta hotări pe Titu Herdelea să se ducă chiar a doua zi la Tanța, în dosul gării, la părinții ei. De două săptămîni, de cînd s-a întors de la țară, nu s-a întîlnit deloc cu Tanța. Ea nu s-a mai arătat, iar el n-a îndrăznit s-o caute. Fu primit bine de toată familia. Tanța se minuna și se bucura și se îmbujora de fericire. Jean i-a strîns mîna parcă numai ieri s-ar fi despărțit. Vorbiră mai mult de nunta lui, care era fixată peste cîteva săptămîni, după Paști. Jean îi propuse să-i fie cavaler de onoare. Titu acceptă cu condiția să aibă de pereche o domnișoară de onoare simpatică. Adică pe Tanța. Ochii d-nei Ionescu se înduioșară de mulțumire; chiar bătrînul Ionescu se sili să surîdă și reuși.

Grigore Iuga sosi la București abia peste trei săptămîni după Titu. Deși avea figura obosită, în ochi îi pîlpîia parcă o nouă încredere.

— S-au întors, firește, toți cei fugiți — răspunse dînsul curiozității tînărului Herdelea. S-a întors și Platamonu, dar fără fiul său, mutilat, care, probabil, boalește undeva, în vreun sanatoriu... Numai morții nu se mai pot întoarce!

Căutînd să-i alunge tristețea, Titu încercă să schimbe vorba, Grigore însă continuă liniștit:

— Am început și am terminat semănăturile de primăvară!... Oamenii s-au întors la ogoare parcă episodul răzvrătirii ar fi fost un vis urît. S-au reluat muncile cu mai multă rîvnă, cu un fel de desperare mută... Din nenorocire aproape un sfert dintre țărani sînt închiși pe la Pitești. Toate beciurile orașului s-au transformat în temnițe. Noi nu învățăm nimic din

nici o nenorocire... Fără să-ți mai spun că lipsa atîtor brațe, în împrejurările astea, e și o mare pierdere pentru economia țării!... În sfîrșit ne silim să ștergem urmele uraganului, pe cît se poate. Dealtfel natura însăși ne ajută. Pretutindeni e o năvală de viață nouă. Pomii și copacii au înflorit. Ruinile focurilor, tăciunii, scrumul, peste toate a pus stăpînire primăvara...

— Dar sufletele oamenilor? întrebă Titu.

— Dumnezeu știe, numai Dumnezeu! zise Grigore. Mie mi s-a părut, de cîte ori am vorbit cu vreun țăran care a fost bătut, și doar toți au fost, că nu regretă nimic, ba dimpotrivă... A rămas în mintea tuturor întrebarea pe care n-o mai poate smulge nici o reperiune: „Apoi cum să trăim fără pămînt?”

5

Grigore Iuga avu lungi consfătuiri agricole cu Victor Predeleanu. Rămas prin voia soartei singurul stăpîn al domeniului Amara, voia să-și puie în practică planurile de reorganizare a exploatării. Îi trebuia însă neapărat un agronom cinstit și priceput, care să-i fie colaborator credincios, cu care să se înțeleagă și pe care să se poată bizui deplin pentru orice eventualitate. Socotea să se stabilească în București, ca și Predeleanu, și numai în timpul muncilor principale să stea la țară. Castelul ars nu se mai gîndea să-l refacă. Dacă va fi nevoie va moderniza vechiul conac cruțat de furia focului.

Predeleanu se interesă, căută și găsi omul care-i trebuia lui Grigore. Era un tînăr simpatic, vioi, inteligent și chipeș, cu cîteva ani de practică agricolă în Germania și alți cîteva ani de conducere, cu bune rezultate, a unei mari ferme model a statului.

— Uite-l! Se numește Stelian Halunga... Ți place?
întrebă Predeleanu, prezentându-l.

— Îmi place! zîmbi Grigore. Și sper că vom fi
buni prieteni!

5 Înainte de a se duce la Amara să instaleze pe noul
administrator, Grigore mai avea să limpezească unele
chestiuni care, tocmai pentru că erau rămășițe de ale
trecutului, ar fi putut încurca viitorul. Cu Gogu Ionescu
10 a trebuit să discute despre mormîntul Nadinei. Cum
Nadina numai prin lipsa unei mici formalități pro-
cedurale a mai putut figura ca soția lui, Grigore nu
se credea îndreptățit să decidă nimica în privința ei.
Gogu, deși încă neconsolat, credea că de vreme ce
15 destinul a mînat-o la țară în zilele cele mai periculoase,
nicăiri n-ar avea odihnă mai mare sufletul ei atît
de neastîmpărat în viața aceasta decît acolo unde a
găsit-o moartea. La parastasul de trei luni, vor merge
cu toții. Dealtfel cu aceeași ocazie el ar vrea să-și
20 vîndă moșia lui de la Lespezi, poate și pe a Nadinei
de la Babaroaga. Evenimentele acestea l-au zdruncinat
prea mult. N-ar mai avea inimă să trăiască și să se
simtă acasă în locurile și între brutele care au asasinat
pe soră-sa.

— Atunci vinde țăranilor! zise Grigore. Au plătit și
25 ei cu destul sînge măcar dreptul de a cumpăra pămînt!

— Nu, nu! făcu Gogu cu groază. Nu vreau să mai
am de-a face cu țărani, nici un fel de legătură, nici
măcar de vînzare-cumpărare. Eu aș vinde cel mai
bucuros unei bănci care n-are decît să parceleze pro-
30 prietățile pentru țărani... Degeaba, dragă Grigoriță,
eu n-am afinități cu pămîntul ca tine, și nici cu țărani.
Eu sînt orășan get-beget. Poate și de aceea eu nu voi
uita și cu atît mai puțin nu voi ierta crimele lor care
mi-au zdrobit inima.

Lui Dumescu, la Banca Română, i-a făcut mai
multe vizite. Dumescu, în amintirea prieteniei cu Miron,
s-a oferit să-l ajute în toate încurcăturile financiare.
Grigore n-ar fi vrut să primească nici un fel de despă-
5 gubire de la stat, cum se îmbulzeau să cerșească cei
mai mulți dintre sinistrați care își umflau pagubele
ca să profite de pe urmele nenorocirii. Din toate cîte-i
devastase focul numai castelul cel nou a fost asigurat.
Totuși dacă societatea își va respecta angajamentul
10 și-i va plăti despăgubirea contractuală, din suma
realizată el ar achita datoria la bancă, iar cu diferența
și-ar reface măcar în parte acareturile și inventariul.
Dumescu bănuia însă că societățile de asigurare nu
vor consimți să plătească, considerînd răscoala ca un
15 caz de forță majoră care anulează de drept obligațiile
lor. Ar fi bine dacă guvernul ar veni cu o lege care să
reglementeze complicațiile pe care le-au creat întîm-
plările acestea excepționale. În orice caz el, Dumescu,
se va interesa de toate.

20 Grigore interveni apoi la Mitropolie și obținu să fie
adus la Amara, în locul vacant de preot, fiul bătrînului
Nicodim, ca astfel măcar după moarte să i se împli-
nească dorința care l-a muncit atîta în viață. Dealtfel
tînărul a alergat acasă, tocmai din Gorj, unde-și avea
25 parohia, să slujească și el la groapa părintelui său
și să fie de ajutor Niculinei, pînă ce va putea scăpa
cumva și Filip, aflat închis la Pitești cu ceilalți oameni
năpăstuiți...

30 Pentru a contribui la potolirea și mîngîierea sufle-
telor, Grigore Iuga, plecînd în sfîrșit la țară cu noul
administrator, se opri la Pitești să libereze din închi-
soare cel puțin pe învățătorul Dragoș.

Prefectul Baloleanu se lăsa greu. Își formase con-
vingerea că răscoala, îndeosebi în județul Argeș, a fost

opera unor instigatori și avea ambiția să-i descopere, servind astfel interesele partidului său care începuse a fi acuzat, prin anume ziare anarhice, că ar fi autorul moral al tristelor evenimente. Dragoș îi fuse indicat
5 ca cel mai periculos agitator. Numai după două zile de tratative și insistențe, consimți să-i dea drumul, dar pe garanția personală a lui Grigore...

Amara își reluase înfățișarea obișnuită. Cîrciumarul Busuioc, cu pălăria pe ceafă, cu burta în afară, tăifăsuia
10 iar din prag cu oamenii care treceau pe uliță. Primarul Ion Pravilă se abătea mai des să tragă cîte o țuică, să-și dreagă puterile pentru a putea ține piept tuturor greutăților iscate de potopul revoluției.

— Cu oamenii ce se mai aude, măi dom primar?...
15 întreba mereu cîrciumarul. Le dă drumul ori îi mai ține prin cele pușcării să le putrezească oasele?

— Apoi de, Cristache, dacă nu m-au ascultat oamenii? răspundea primarul grijuliu. Au luat-o razna și s-au făcut mai deștepți pînă ce au aflat ce-au căutat...
20 Acu numai conașul Grigoriță să se milostivească și să-i scape cum l-a scăpat și pe dom Nică.

— Da pagubele oare ni le plătește sau o să ne alegem cu nimic? continua Cristea Busuioc care se înscrisese și aici, și la Pitești, sperînd astfel să se aleagă cu un
25 cîștig bun pe urma suferințelor sale.

— Apoi tot la conașul Grigoriță e nădejdea! zicea Pravilă. D-aci încolo numai bunătatea dumnealui mai poate să ne ajute...

La cancelarie trebuia secretarul Dumitrescu, copleșit de hîrțoage, căci primarul era cînd la postul de jandarmi, cînd la curte. Plutonierul Boiangiu ar fi
30 ținut anchetele încă un an de zile dacă Grigore nu l-ar fi povățuit să le isprăvească și să se domolească.

— Cînd îți spuneam eu că Amara e sat de tîlhari, nu mă credeai — imputa Boiangiu deseori primarului. Acu i-ai păscut și tălică!... Dar lasă că de-acu eu sînt popa lor!...

Vechiul conac părea întinerit sub tencuiala nouă și în cadrul pomilor înfloriți. Ruinile castelului au fost curățate, iar pe locul lor cîteva ronduri de flori dădeau
5 parcului o înfățișare mai vastă și mai prietenoasă. Administratorul Halunga a luat în mînă conducerea parcă-ar fi fost aici de cînd lumea. Inspira încredere și țărănilor prin vorba-i blîndă, printr-o bunătate potrivită împrejurărilor, prin pilda lui de muncă și energie. Doar Isbășescu, ocupat cu refacerea registrelor distruse, îl urmărea cu o dușmănie ascunsă, socotindu-se
10 jicnit și micșorat pentru că îi uzurpă locul ce i s-ar fi cuvenit lui și numai lui după toate legile și dreptățile, mai ales că a suferit atîta din pricina lealității lui față de Iuga.

Duminicile Grigore strîngea pe țărani la curte, să le asculte el însuși necazurile și păsurile. Auzea aceleași plîngeri, spuse cu mai multă rezervă, despre lipsa porumbului și greutatea datoriilor și nevoia de pămînt. Nici unul, niciodată nu aducea vorba despre întîmplările răzmeriței, iar cînd întreba el, primea aproape
25 mereu același răspuns:

— S-au iuțit oamenii, cucoane. Grigoriță, c-așa a fost scris!

Singur Lupu Chirițoiu a îndrăznit să spuie odată:

— N-a sosit încă ceasul dreptății, cucoane Grigoriță, dar trebuie să sosească odată ș-odată, că lume
30 fără dreptate nu se poate!

Cosma Buruiiană venea mereu să ceară sfaturi și ajutoare și mai ales să se jeluiască. Toate speranțele lui erau în despăgubirile de la stat, altfel și-ar fi luat

lumea în cap, că țăranii i-au risipit și cenușa din vatră. De la dînsul a aflat Grigore că colonelul Ștefănescu, într-o clipă de deznădejde, a împușcat cu mîna lui trei țărani de la Vlăduța pe care i-a dovedit că au pus foc conacului...

La sfîrșitul lui mai, după ce Halunga se familiariză bine cu împrejurările de la Amara, Grigore Iuga plecă din nou la București. Zicea că prezența lui e mai necesară în Capitală, ca să fie aproape de Dumescu și să urgenteze rezolvarea chestiilor financiare. În sufletul său însă recunoștea că este ceva mai important care-l atrage la București, atît de important că de asta depinde viața lui.

Totuși la București lăsa să treacă zile după zile fără să îndrăznească a provoca o limpezire. Se ocupa tot de lucruri mărunte parcă înadins ar fi căutat să amîne pe cele mari. Se ducea mai rar pe la Predeleanu, pretextînd diferite preocupări grave privitoare la Amara. De cînd s-a dizolvat Parlamentul, la începutul lui iunie, și Baloleanu, renunțînd la prefectură spre a candida pentru Cameră, și-a reluat reședința în Capitală, Grigore îl vizita aproape zilnic, ca odinioară pe Predeleanu. Nu dintr-o recrudescență de simpatie, căci Baloleanu, de îndată ce nu mai era într-un loc de răspundere directă, reîncepu teoriile radicale și sporovăia iarăși despre chestia țărănească cu frazele goale care pe Grigore îl supărau.

— Prima noastră lege are să fie o amnistie generală care să vindece rănile nenorocirilor recente și să aducă adevărata pace în suflete! declară într-o zi Baloleanu cu o mîndrie seniorială. Noi care am sîngerat pînă în fundul inimii cînd a trebuit să facem ordine în țară știm să facem și dreptate, dragă Grigoriță! Miile de nenorociți care umplu toate închisorile trebuie să se

întoarcă la vetrele lor, pocăiți și îndreptați, spre a-și relua munca în folosul și pentru propășirea României!

Prin influența lui Baloleanu tînărul Iuga voia să dobîndească o slujbă pentru Titu Herdelea care, aflînd de la Roșu situația lui adevărată la *Drapelul*, era disperat că rămîne iar pe drumuri. În cele din urmă Baloleanu, prin secretarul general de la Ministerul Domeniilor, reuși să-l plaseze într-un loc de referent la Direcția Dobrogei.

— Și ce voi avea de făcut acolo? întrebă emoționat Titu pe care Grigore îl aduse să afle direct vestea bună.

— Să te duci o dată pe lună și să-ți încasezi leafa! strigă Baloleanu jovial. Și altminteri să faci versuri, dacă mai poți! Sau să te însori, dacă poțestești!

Tînărul Herdelea roși ca și cînd i-ar fi ghicit în suflet. Totuși avu prezența de spirit să riposteze:

— Cred că urarea aceasta ar fi mai potrivită pentru domnul Iuga!

Grigore răspunse numai după o pauză și aproape grav:

— Poate că n-ar fi rău...

6

Pe la mijlocul lui iunie, fără să fi isprăvit nimic, Grigore Iuga se hotărî să se întoarcă la Amara și nici să nu mai vie pe la București pînă la toamnă. Se duse la familia Predeleanu să-și ia rămas bun. Victor era singur acasă, Tecla și Olga aflîndu-se pentru cumpărături prin oraș. După ce discutară despre toate actualitățile și mai ales despre pagubele pe care le-au avut Predelenii la Delga (dealtfel prea puțin însemnate), Grigore întrebă deodată, ca din senin, schimbînd vorba:

— Crezi că Olga ar vrea să fie soția mea, Victore?... Dar te rog să-mi spui sincer și fără nici un menajament, fiindcă...

Predeleanu surîse cu o șiretenie străvezie:

— Ea ce crede?... Ai întrebat-o?

Atunci Grigore Iuga îi mărturisi pe nerăsuflăte că o iubește de mult, că s-a luptat cu sine însuși în zadar, că i s-a urît cu viața, că ar vrea să înceapă o viață nouă... Predeleanu îl lăsă să-și răcorească inima, ascultându-l cu toată seriozitatea de rigoare în asemenea ocazii.

— Uite, dragă Grigoriță — zise în sfârșit Victor. Spuneai că vrei să pleci mâine la Amara. Amină plecarea cu o zi. Poimîine pleacă și Olguța acasă. Poți s-o însoțești, să-i ții de urît și chiar să faci o vizită părinților ei la Craiova. Am eu, așa, o bănuială că n-are să-ți pară rău!

Trenul pleca la cinci. Grigore aștepta în gară de la patru. Întîi sosi Titu Herdelea cu un mic buchet de flori albe. Într-un moment de plinătate sufletească, Grigore i-a spus ieri, cînd au dejunat împreună, că e fericit și că iubește pe d-ra Postelnicu. Tînărul Herdelea a vrut să fie primul care să felicite pe Olguța măcar printr-o floare, căci prin cuvinte încă nu-și putea permite, ca să nu fie indiscret... Dar mai ținea să comunice lui Grigore și bucuria mare ce a avut-o ieri după ce s-au despărțit, cînd Deliceanu, desigur în urma insistențelor lui Roșu, i-a pus în vedere că rămîne mai departe la *Drapelul*, cu același salariu, fiindcă ziarul are nevoie de serviciile lui. Cu o strălucire plină de încredere, Titu exclamă:

— De acum nu-mi mai pasă de viață!... Alaltăieri mă credeam în pulbere și azi iată-mă cu două lefuri!... Am noroc și pace!...

Trecuse și pe la Tanța, să-i spuie ce noroc a avut. Fata l-a însoțit pînă la gară și-l aștepta la o cofetărie, în Calea Griviței, să meargă pe urmă să se bucure împreună toată ziua.

Pe cînd Titu vorbea cu entuziasm și Grigore aștepta nerăbdător, sosi un tren în gară. În mulțimea călătorilor care alergau spre ieșire, Grigore recunoscă pe Ilie Rogojinaru, arendașul de la Olena. Întoarse capul parcă i-ar fi fost frică de el. Rogojinaru însă îl zări și veni glonț cu un geamantan în mînă, asudat și zîmbitor.

— Mă mai cunoști, cucoane? întrebă dînsul, lăsînd jos geamantanul și ștergîndu-și fața și chelia cu o batistă mare. Am auzit și-am citit ce ați pățimit! urmă apoi cu alt glas și clătînd întristat din cap.

Regretă în multe cuvinte moartea lui Miron Iuga și a Nadinei, întrebă dacă au avut altfel pagube mari, dacă au început să primească despăgubiri, dacă au fost uciși mulți țărani cu ocazia represiunii, intrerupîndu-se mereu cu aceeași observație:

— Nu vă spuneam eu că țăranii sînt ticăloși?... V-aduceți aminte?

Pe urmă istorisi cu mare lux de amănunte ce noroc a avut el de și-a salvat averea. O zi dacă mai întîrzia, deunăzi, cînd s-au întîlnit în tren spre Pitești, nu mai găsea decît praf și cenușă. Țăranii, mai îndrăciți în Dolj decît în alte părți, începuseră a da foc conacelor și a prăda. Au venit și la dînsul: cucoane în sus, cucoane în jos, să ne dai moșia c-altfel e moarte și prăpad... Atunci ce s-a gîndit: ia să fie el mai al dracului ca tîlharii! Și s-a tocmit și s-a înțeles cu ei că le dă de bună voie moșia cu tot ce se află pe ea, s-o împartă între dînșii cum le pofteste inima, obligîndu-se să despăgubească el pe proprietar dacă ar avea vreo

pretenție. Ca să fie mai siguri au făcut și contract la primărie, cu sigiliu și iscălituri. În schimb ei l-au îngăduit să stea în conac pînă va trece revoluția. Peste două zile apoi a sosit armata și i-a săturat de pămînt... Rîdea cu mare mulțumire:

— Și iaca așa am scăpat cu fața curată, cucoane, de furia tilharilor!

Pe Grigore rîsul arendașului îl enervă. Observă rece:

— Dacă noi nici dintr-o nenorocire ca asta nu învățăm nimic, atunci...

Rogojinaru întrerupse supărat:

— Adică ce să învățăm, cucoane?... A-i ține mai bine în frîu ori a-i lăsa să ne măcelărească pe toți cum porniseră?... Nu, nu, cucoane: Aruncați în foc cărțile cu teorii și începeți a vedea pe țărani așa cum sînt și cum s-au arătat chiar acum!... Lăsați-i să muncească, nu-i obișnuiți să aștepte să le dea statul ce nu sînt în stare să agonisească ei prin muncă!... Să nu credeți că țăranul va fi vreodată mulțumit. Dacă mîine îi dați pămînt de pomană, are să vă ceară pe urmă vite și unelte de pomană, pe urmă bani de pomană... veșnic cîte ceva!...

— Pînă una alta au fost satisfăcuți cu gloanțe! bombăni Grigore întunecat.

— Poate ai fi vrut d-ta, cucoane, să le dea plăcinte calde și felicitări oficiale? strigă arendașul, umflîndu-se. Îmi pare rău! Apoi dacă d-voastră, care ați pătimit ca nimeni altul, puteți vorbi așa, ce să mai zicem de cei care...

Spre fericirea lui Grigore apărură Predelenii și Rogojinaru rămase bodogănind cu geamantanul. Olga mulțumi cu un surîs lui Titu pentru flori.

— Poetul nu se dezmințe niciodată! strigă Predeleanu strîngînd mîna tînărului Herdelea.

— Mai cu seamă cînd e vorba de o domnișoară așa de fermecătoare! zise tînărul cu pălăria în mînă și cu o privire admirativă către Grigore.

D-na Tecla Predeleanu era mai mișcată ca toți. Îi părea rău că n-au luat și pe copii la gară, să fie de față cînd pleacă Olga, deși peste cîteva zile aveau să plece și ei la țară și, în drum, să se oprească puțin la Craiova. Grigore, fericit și încurcat, zîmbea mereu, fără să se uite însă la Olga.

— Ei, haideți, urcați-vă în compartiment că nu mai sînt decît trei minute! zise Predeleanu.

— Sper că mai vii pe la Amara? spuse Grigore lui Titu.

— Dacă o să mă primiți, bucurcs totdeauna! răspunse tînărul Herdelea, îmbrățișîndu-l în aceeași privire cu Olga.

Pe urmă trenul porni atît de ușor că nici nu se simți. Din aceeași fereastră Olga și Grigore surîdeau celor rămași pe peron, repetînd cu toții ca un refren:

— La revedere!... La revedere!... La revedere!

Glasurile se amestecau, se confundau, se pierdeau în zgomotul din ce în ce mai mare al lumii...

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

I. PRIMA EDIȚIE A ROMANULUI a apărut în București, la „Adevărul“, fiind tipărită — după cum se menționează pe ultima pagină a celui de al doilea volum — „în lunile septembrie-decembrie, anul 1932“. Lu-crarea a fost realizată poligrafic concomitent cu rescrierea întregii opere, căci ultimele ei file sînt datate de autor tocmai la 11 decembrie al ace-luiași an.¹ Unii bibliografi susțin că în 1932 s-ar fi publicat două ediții², ceea ce este imposibil, timpul abia permițînd primelor exemplare să apară în vitrinele librăriilor în ultimele zile ale anului. Mai pla-uzibilă este ipoteza că editura a tipărit, de la început, două tiraje a cîte 5000 exemplare, opinie pentru care pledează și mențiunea de pe ediția a II-a din [1935]: „A 11-a—16-a mie“, publicată — de data aceasta într-un singur volum — tot la „Adevărul“. Noi ediții în [1938] și [1942], la aceeași editură, din nou tipărite, în două volume. Toate acestea au avut o circulație restrînsă în epocă: în total circa 25.000 de exemplare.

În periodice se află mai multe fragmente, între care: *Ancheta*, în *Floarea soarelui*, I (1927), nr. 11—12 (nov.—dec.), p. 320—322; *Aventura lui Titu Herdelea*, în *Universul literar*, XLIII (1927), nr. 43 (25 dec.), p. 677; *Învățătorul în Dreptate*, II (1927), nr. 60 (25 dec.), p. 3; *Picnic*, în *Gazeta noastră*, I (1928), nr. 3, p. 18; *Ancheta*, în *Dreptate*, II (1928), nr. 152 (15 apr.), p. 3—4; *Învățătorul*, în *Almanahul Societății Academice „Petru Maior“*, 1929, p. 70—74; reluat în *Dacia*, I (1931), nr. 3 (mai), p. 7; *Petre Petre*, în *Adevărul literar și artistic*, X (1932), nr. 578 (3 ian.), p. 1—2; [*Du-te, Pavele!*]³, în *Dimineața*, XXVIII (1932), nr. 9249 (26 sept.),

¹ Cf. *Arh. L. R.*, I ms. 1 h, f. 4 (*infra*, p. 699).

² Cf. N. Liu, în *Rebreanu, Opere alese*, vol. V, 1961, p. 677.

³ Vezi articolul lui Horia Roman: *D. Liviu Rebreanu a terminat romanul Răscoala*.

p. 3; reluat în *Adevărul literar și artistic*, XI (1932), nr. 618 (9 oct.)⁴; *Friguri*, în *România literară*, I (1932), nr. 37 (19 oct.), p. 1.⁵

Fondul arhivistic aflat la B.A.R. ne dezvăluie și alte colaborări de același gen: *Amintiri despre Nadina*⁶, *Enigma iubirii*⁷ ș.a., episoade din prima variantă a romanului.

Și după apariția volumului, apar fragmente în paginile diferitelor publicații: *Învățătorul*, în *Satul și școala*, II (1933), nr. 9 (mai), p. 266—269; un episod din capitolul X, tradus în limba maghiară de Cs[ehi] Gy[ula], în *Korunk*, XI (1936), nr. 1 (ian.), p. 67—69; *Învățătorul Dragoș*, în *Școala sătmăreană*, XV (1938), nr. 5 (mai), p. 21—23. Pagini din *Răscoala* se tipăresc și postum în *Făclia*, XII (1957), nr. 3242 (16 mart.), p. 2, în numeroase manuale didactice ș.a.

După o absență de 8 ani (1945—1953), *Răscoala* deschide șirul marilor reeditări din opera lui Liviu Rebreanu, apărind, în 1954, cu o prefață de Ov. S. Crohmăniceanu. Noi retipăriri în 1959 (*Opere alese*, vol. IV), 1959, 1960, 1962 (3 ediții, între care una în *Opere*, vol. II), 1963, 1964, 1966, 1967 și 1971. Prefațatori puțini: Ov. S. Crohmăniceanu (1959, 1960, 1967), Al. Piru (1962, 1964), C. Simionescu (1962).

În timpul vieții scriitorului, o singură traducere, la Viena, în [1942]. După moartea sa, numeroase tălmăciri (fragmente și ediții integrale):

Der Aufstand. Roman. [Aus dem Rumänischen übersetzt von M. Oettly-Bossel]. [Wien], Wiener Verlag, [1942], 533 p.

De opstand. Een Roemeensche roman, vertaald door Jef. de Leau. Den Haag, J. Philip Kruseman, 1945; 1946. 360 p.

Lázadás. Regény. Fordította: Gáldi László. Budapest, Renaissance Könyvkiadó, 1945, 512 p. Noi ediții la București, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, [1955], 573 p.; 1964, 492 p.

La rebelione. Fiamme; Petre Petre [fragmente: *Flăcări*; *Petre Petre*]. În *Antologia della narrativa, romena*. Compilata da Giuseppe Petro- nio. Modena—Parma, Casa Editrice Guanda, 1956. XXVIII + 489 p. (La fenice della narrativa. Narratori romeni.)

The clash. [Ciocnirea]. În: Rumanian prose and verse. A selection with an introductory essay by E.D. Tappe. London, University of London, 1956, p. 165—171.

V''stanieto [fragment în antologia] *Rum''nska poezija i proza*. Sbornik. Prevod ot rum''nski. Sofija, Narodna kultura, 1957, 176 p.

V''stanieto. Roman. Prevod ot rum''nski na Jordan Stratiev i Gergana Stratieva. Sofija, Narodna Kultura, 1957, 432 p.

La révolte. Roman [Traduit du roumain par Valentin Lipatti]. Bucarest, Editions en langues étrangères, 1957, 605 p. Idem 1958, 621 p.

⁴ Vezi articolul „*Răscoala*”, noul roman al d-lui Liviu Rebreanu.

⁵ Majoritatea fragmentelor publicate în periodice are ca temei versiunile anilor 1927, 1931, 1932. Unele pagini au fost rescrise în acest scop. La Biblioteca Centrală de Stat se află episoadele *Ancheta* și *Învățătorul* (Fundatia Brătianu, ms. 10 077 și 10 076) iar la Biblioteca Academiei, fragmentul *Petre Petre* (*Arh. L. R.*, I ms. I d, f. 21—25).

⁶ Vezi B.A.R., *Arh. L. R.*, ms. I c, f. 21; pe aceeași filă, secretarul de redacție [Albu], adaugă: „Crăciun 3 col[oaie]”.

⁷ *Ibid.*, f. 1.

Buna. S rumunjskog preveo Stefan Milović. Sarajevo Izdavačko Preduzeće Narodna Prosvjeta, 1958. 408 p. (Gama Biblioteka, 22).

Bunt. Tłumaczył Rajmund Florans. [Warszawa], Czytelnik, 1959, 503 p. Ediție la Peking, Cultura poporului, 1959, 552 p. + 1 f. portr. [Traducere după ediția franceză semnată de Valentin Lipatti].

L'insurrection. I, II. [Trad.] Alain Guillermon. Paris, Club biblio- phyle de France, 1960.

Der Aufstand. Übersetzt von Thea Constantinidis. Berlin, Verlag Volk und Welt; Bukarest, Meridiane Verlag, 1962, 537 p.

La révolte [fragment; cap. XI, 5—7, în antologia:] *Nouvelles roumaines*. Anthologie des prosateurs roumains. Avant-propos de Jean Boutière. Préface de Tudor Vianu. Paris, Éditions Séghers, 1962, 375 p. (Collection UNESCO d'oeuvres représentatives. Série européenne).

Khó'i nghĩa. I, II. [Trad.] Nguyễn Văn Nhân. Hànoi, Văn hóa, 1963, 352 p. (I); 340 p. (II).

The uprising. A novel by Liviu Rebreanu. Translated by P. Grandjean and S. Hartauer. London, Peter Owen, 1964. 385 p. (UNESCO Collection of Representative Works. Rumanian Series). Ediție și în S.U.A. Carbondale, Southern Illinois University Press, 1964, 385 p.

La rivolta. Traduzione di A. Colombo. Carabba Editore, [1964], 389 p. (Panteon II. Collana di narrativa).

Pemberontakan [fragment, cap. XI în antologia:] *Kisah-Kisah dari Rumania*. Djakarta, P.N. Balai Pustaka, 1964. 328 p.

La rebelión [fragment în antologia] *Narradores rumanos*. Edición al cuidado de Mario Benedetti. Montevideo, Editorial Alfa, 1965 (Co- leccion „Carabela”).

Ikki. [Trad.] I. Yoda Mickiko. Tokyo, Shinko Shuppan—Sha. 1967.

Al Thaurah. [Trad.] Muhammad Ibrāhīm Zakī. Cairo, 1968, 532 p.

A revolta. Tradução direta do rumeno par Nicolae Filipovici. São Paulo, Editora Fulgor Limitada, 1969, 392 p.

Vosstanie. Perevod s rumynskogo A. Sadeskogo. Moskva, Hudožest- vennaja literatura, 1970, 512 p. (Zarubežnyj roman XX veka).

II. TIPĂRIT ÎN 1932, ROMANUL APARE DESTUL DE TÎRZIU, față de proiectele scriitorului. Cu zece ani în urmă, invitat să împărtă- şească cititorilor săi la ce lucrează, Rebreanu anunța că *Răscoala* „așteaptă mai de mult o ultimă transcriere”⁸, alăturînd-o altor două romane aflate pe masa de lucru: *Minunea minunilor* și *Adam și Eva*. Afirmatia, exage- rată, relevă mai curînd intenția de a concretiza un vechi proiect, actua- litatea lui, la acea oră nefiind scrisă nici o pagină din carte. Între timp se vor detașa alte lucrări, dar certitudinea realizării noii opere rămîne constantă: „Lucrez în prezent la romanul *Răscoala*, care va apare la primăvară”⁹, anunță prozatorul în februarie 1927, deși încă departe de împlinirea intențiilor lui.

Peste ani, va depăna cu lux de amănunte întreaga epopee a cărții, așa cum nu va proceda în alte cazuri. Prilejul îl oferă ciclul de conferințe despre „Procesul de creație”, organizat sub auspiciile Ateneului Român,

⁸ *De vorbă cu Liviu Rebreanu. Spre ziua*, I (1923), nr. 1, p. 13—15.

⁹ Cf. I. Valerian, *Viața literară*, I (1926), nr. 1 (febr.).

în 1943, la care își mai dau concursul Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Ion Pillat, Camil Petrescu, Brătescu-Voinești, Victor Ion Popa, Octav Desila, Tudor Arghezi, Păstorel Teodoreanu. Conferința lui Rebreanu a avut loc la 26 iunie 1943, orele 16,30. Textul acesteia se află la B.A.R., ms. rom. 4063, f. 53—74. Bogăția și calitatea informațiilor ne determină să-l reproducem în paginile ce urmează, adnotînd unele mărturisiri și făcînd trimitere de rigoare la aparatul critic al ediției¹⁰. De remarcat că nici un document la care se referă romancierul — fie el o ciornă, cuprinzînd 2—3 rînduri — nu rămîne în afara volumului de față. Se îngăduie astfel cititorului posibilitatea consultării integrale a caietelor de creație, confruntării și coroborării diferitelor date.

„Doamnelor și domnilor,

Mai întîi am să vă rog să fiți indulgenți dacă s-ar întîmpla să spun ceva ce s-a mai spus și de alți confracți care m-au precedat la acest pupitru în cadrul conferințelor asupra «procesului creației», deși eu n-am avut răgaz să-i ascult pe nici unul și astfel nu știu ce-au vorbit, mai ales în amănunt. Fiind însă în discuție o problemă generală, n-ar fi de mirare dacă unii scriitori ar interpreta la fel fenomenul literar sau ar ajunge la concluzii similare. Sper că nu se va întîmpla nimic, pentru că am să mă feresc, ca totdeauna, de explicații și de concluzii, mărginindu-mă la descrierea cît mai sinceră și mai obiectivă a desfășurării lucrurilor și lăsînd altora sarcina de-a le lămuri și cataloga.

Aș dori să mai adaog în prealabil că pentru mine dezbaterile acestea în jurul creației artistice au un interes primordial. Eu n-am altă meserie decît scrisul. Eu nu sînt decît un simplu scriitor. Însărcinările întîmplătoare pe care le-am avut în viață au fost accidente și nu mi-au putut denatura fizionomia de scriitor. A trebuit să renunț la multe, să îndur multe, să risc tot pentru a mă putea dărui deplin scrisului. Și, desigur, a trebuit să iubesc mai presus de toate scrisul ca să îndrăznesc a-i închina toată viața mea. Nu știu de ce am făcut-o: poate o simplă bravadă, poate ca să am deplină libertate pentru a mă realiza în literatură? Sînt alții, avocați, medici, ingineri, ofițeri, care știu să împace foarte bine scrisul cu profesiunea cealaltă care le dă siguranța materială și socială. Așa e normal.

¹⁰ El a fost semnalat întîia oară de Nicolae Liu (*Viața românească*, X, nr. 3, mart. 1957) și publicat în *Manuscriptum*, III (1972), nr. 6, p. 106—120, într-o formulă care permite cunoașterea cuvintelor și sintagmelor anulate sau adăugate în timp de autor, culorii creioanelor folosite etc. În ce ne privește, am preferat în locul unui sistem de reproducere cu multe „croșete ascuțite”, „paranteze rotunde duble”, „croșete ascuțite duble” etc., prezentarea cursivă a textului *definitiv*, în spiritul normelor de transcriere anunțate la începutul ediției.

Exercitarea unei profesiuni poate să îngreueze realizarea scriitorului dar nu să-l împiedece aieva. Ionel Teodoreanu e și avocat cu mare clientelă, ceea ce nu [f. 53] l-a împiedecat să scrie mai mult decît mine, deși e mult mai tînăr. În realitate cazul Ionel Teodoreanu trebuie considerat rezervat — nu știu ce-o fi cu avocatura lui, dar e scriitor sută-n sută și cel mai pasionat pentru problemele literare.

Neavînd altă meserie — în situația aceasta mai sînt Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Ion Pillat și alți cîțiva — mă interesează scrisul împreună cu toate anexele lui, nu numai teoretic, dar și practic. Ca să fie o profesiune, scrisul trebuie pe de o parte să se diferențieze, să nu mai rămîie un diletantism pentru neisprăviții vieții, ci o ocupație pe care n-o pot împlini decît cei chemați anume și după o muncă mai istovitoare sufletește ca toate celelalte îndeletniciri omenești, iar pe de altă parte să reprezinte și din punct de vedere social o carieră care, eventual, să ofere cel puțin avantajile pe care le oferă carierele similare.

Poate că enunțînd așa, brutal, condițiile profesiunii scriitoricești voi ofensa anume credințe tradiționale care cer poetului să cînte întocmai ca păsările cerului, să fie adică idealist și să nu se intereseze de cele lumești. De-aici vin toate confuziile, din credința că scriitorul trebuie să fie sau un diletant sau un paria.

În clipa cînd vor înțelege nu numai scriitorii, ci și cititorii că scrisul e profesiunea cea mai nobilă, cea mai grea și cea mai glorioasă, atunci se vor schimba multe lucruri, poate în primul rînd prețuirea operei literare. Atunci se vor îpuțina, dacă nu vor dispărea de tot, cei care privesc de sus literatura, socotînd că și ei ar putea scrie, dacă ar vrea sau ar avea timp...

Lămurirea cît mai largă a procesului creației artistice de aceea e binevenită oricînd se face. Prin lămuririle acestea cititorii pot să pătrundă [f. 54] puțin în secretele de atelier ale creației și să-și dea seama din cîte imense eforturi se încheagă o operă de artă. Astfel vor ajunge fatal să prețuiască și stimeze mai mult nu numai opera ci și pe creatorul ei.

Vă mărturisesc că numai pentru a contribui la opera aceasta de clarificare am primit să vin în fața d-voastră, poate să vă și plictisesc, dar în orice caz să vă ofer intimitățile meseriei mele. Vă închipuiți cît de jenant, ca să nu zic mai mult, trebuie să fie pentru un scriitor obișnuit să aibă contact cu publicul prin cărțile sale, să vorbească deodată, în fața oamenilor, despre el și despre gîndurile și zbuciumările lui din care se zămislește o carte...

De fapt totuși am mai făcut ceva asemănător acum cîțiva ani, dar la Universitate, sub forma unei experiențe de laborator. Profesorul de literatură a vrut să lămurească studenților săi geneza operei literare și, în loc de explicații aride, a făcut apel la unii scriitori să răspundă la un

chestionar foarte diplomatic întocmit, încît să obțină și mici contribuții autobiografice în legătură cu misterele muncii creatoare literare. Conferința a trebuit s-o repet pe urmă la Academia Comercială și la altă Universitate. Mai târziu, am publicat-o, întâi fragmentar în unele reviste, apoi, mai mult sau mai puțin complet, într-un volum apărut recent.¹¹

Nu vreau să repet ce-am spus acolo, dar nici să mă contrazic. Ca să nu mă repet, am să încerc să reconstitui toate fazele creației unei cărți cu toate amănuntele posibile — amănuntele sînt mai importante decît generalitățile, și aici ca și în viață. Firește, va fi vorba de altă carte, nu de cele dezbătute acolo. Sînt sigur că nu mă voi contrazice total, dar mă tem că vor interveni adaosuri și completări care să pară contradictorii. Dealtfel e și fatal. Explicațiile procesului de creație sînt totdeauna provizorii ca și teoriile care încearcă să rezolve misterul vieții prin formule biologice. Creația artistică e ca și creația divină — dincolo de [f. 55] puterile noastre de înțelegere, cel puțin în ce privește esența. Putem descrie fenomenul, putem nota observații directe sau indirecte, putem stabili anume corelații între diferitele faze ale realizării — toate acestea sînt însă lucruri exterioare. S-ar părea că însuși creatorul, scriitorul sau artistul, ar putea aduce clarificări directe, dinlăuntru. Cred că e mare greșeală. Scriitorul, cu cît va fi mai sincer, cu atît va recunoaște mai categoric că observațiile lui asupra propriei creații sînt în realitate tot exterioare, că el nu poate înregistra decît rezultatele și că fenomenul creației se petrece undeva în afară de voința și știința lui. Știu, sînt scriitori, și nu dintre cei trecători, care și-au închipuit că ei creează conștient, birocratic și mașinal: faci planul general al unui roman, stabilești acțiunea și personagiile, distribuie materialul pe capitole mari sau mici, apoi cu ajutorul notelor copioase elaborezi amănunțit fiecare capitol, dobîndind astfel o schiță sau un rezumat mai bogat al viitorului roman pe care n-ai decît să le dezvolti după necesități ca să realizezi absolut mecanic marea operă de artă. Așa lucra uneori Zola.¹² ca să demonstreze materialismul artei sau poate ca

¹¹ *Amalgam*, [1943], *Mărturisiri*, p. 14—59. Fragmentar sau integral „mărturisirile” au fost tipărite în *Vremea*, V (1932), nr. 253 (1 mai); *Revista Fundațiilor Regale*, VII (1940), nr. 1 (nov.); *Preocupări literare*, VII (1942), nr. 4 (apr.). Ele sînt reproduse în ediția noastră: vol. 4, p. 664—684; vol. 5, p. 668—670; vol. 6, p. 331—334.

¹² Și, am adăuga, însuși L.R. Răbdarea și atenția cu care fixează structura romanului, succesiunea momentelor, distribuția, profilul personajelor (vezi în acest sens caietele de creație la *Ion* și chiar la *Răscoala*) îl desemnează printre cei mai desăvîrșiți arhitecți ai cărții, care acordă proiectelor o asemenea importanță încît nu construiesc, de regulă, mai nimic înaintea clarificărilor de detaliu, cu riscul de a se abate ulterior de la cele plănuite, ceea ce, dealtfel, se și întîmplă.

să-și ușureze și sporească producția. Dar taina creației nu e în elaborarea, oricît de amănunțită, a unui plan de roman sau de poezie. Peste acest plan trebuie să vie necunoscutul care cimentează tot și mai ales aduce suflul dătător de viață. Dumnezeu, cînd a creat pe om, l-a întrupat din lut și pe urmă a suflat asupra lui de i-a dat viață și l-a făcut om. Toate planurile, organizările, pregătirile, rezumatele, inclusiv cuvintele, sînt lutul pe care scriitorul îl modelează conștient; suflul de viață, adică tocmai ceea ce transformă lutul, creația adevărată, o dăruiește tot scriitorul, dar dincolo de voința și de știința lui, din zestrea divină ce i-a fost hărăzită de destin.

Procesul creației artistice poate cuprinde, evident, ambele faze care dealtfel se întregesc. De fapt atît scriitorul, cît și cercetătorul literar, se vor ocupa totdeauna de partea exterioară a creației, singura într-adevăr accesibilă; cea interioară nu poate decît să fie constatată și numai *ca atare* descrisă și analizată cît posibil. [f. 56] Puterea creatoare e totdeauna un dar special, îmi permit a afirma: un dar divin. Manifestarea acestui dar reclamă însă și o voință mare din partea celui înzestrat. Cînd în tine s-a dospit suficient aluatul viitoare opere de artă, luni sau ani de zile, parte conștient, mare parte cu totul inconștient și în afară de puterea voinței tale, cînd fermentația aceasta tainică s-a terminat, atunci trebuie să intervii voința ta hotărîtă, stăruitoare, încăpățînată, adică munca creației, cu bucuriile și ostenele ei, asiduă, și chiar programatică. Fără de muncă, opera ar rămîne în stare embrionară în sufletul creatorului...

În *Mărturisirile* despre care am pomenit, povestind cum s-a încheiat schema generală a romanului *Ion*, am arătat cum am ajuns să înțeleg problema pămîntului, mai vastă, mai variată și mai trainică decît o privisem schițînd povestea lui Ion Glanetașul. «Problema pămîntului mi-a apărut atunci ca însăși problema vieții românești, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veșnic de actualitate, indiferent de eventualele soluții ce i s-ar da în anume conjuncturi.» Iar de-aici a pornit apoi un plan mai vast al unei trilogii de romane, cite-un roman adică pentru Transilvania, Vechiul Regat și Basarabia: «pentru Vechiul Regat pămîntul fiind o problemă socială, deci o luptă între cei puțini care posedă pămîntul și cei mulți care-l muncesc, romanul va fi o răscoală țărănească evident prezentată așa încît să ofere un tablou cît mai vast al contrastului dintre țară și oraș».¹³

Așa s-a născut gîndul romanului *Răscoala*, asupra căruia am să insist în speranța că mulți dintre d-voastră îl cunoașteți, cel puțin din

¹³ Detalii referitoare la trilogia amintită în *Opere*, 1970, vol. 4, p. 671.

auzite, apoi pentru că din hîrtille și însemnările ce le am aș putea reconstitui mai ușor evoluția sau, dacă vrei, procesul creației.

Cît de puțină importanță are în realitate ideea sau planul în realizarea unei opere de artă, se poate vedea și din enunțarea aceasta emfatică: voi scrie [f. 57] un roman cu o răscoală țărănească... Dar astfel de idei poate să aibă oricine, mai ales cînd răscoala s-a întîmplat aievea și amintirea ei e încă vie spre a stîrni curiozitatea actualității. Întocmai cum în timp de război apar atîtea «opere» care să profite într-un fel sau altul de actualitatea cea mai tragică și mai înălțătoare, cuprinzătoare de vitejie, moarte și glorie, ca și de durere și jale.

În vreme ce *Ion* mă frămînta pînă-n adîncurile sufletului,¹⁴ gîndul de-a scrie ceva în legătură cu răscoalele țărănești recente a început să mă preocupe abia după stabilirea mea la București, din ce în ce mai insistent.¹⁵ Scriitorii cu reputație din anii aceia aproape că nici n-au luat act de zguduirea crîncenă prin care trecuse țara. Parcă oamenii nu și-ar fi dat seama, în ce primejdie ne aflasem. Doar ici-colo citeva însemnări anecdotice, cu glume nesărate. Scriitorii, glasul neamului, n-au simțit marea cutremurare a poporului nostru, singurul adevărat război civil din toată istoria noastră. Nu i-a împiedecat nimeni să vadă, să înregistreze sau să exprime durerea națiunii, cea mai îngrozitoare, pentru că era o sfișiere între noi. Nu exista pe-atunci nici urmă de cenzură nici pentru presă dar încă în literatură. Oamenii însă n-aveau legături adevărate cu viața reală. Existența scriitorului se petrecea între cenacul, cafenea și biuro... Nu era nevoie să scrie; scriitorului îi trebuie perspectivă ca să poată crea. Dar cel puțin ar fi trebuit să simtă și să înțeleagă...

În atmosfera aceasta de indiferență față de un eveniment atît de grav, m-am crezut eu chemat să repar onoarea scriitorilor români. Eram mai necunoscut decît își poate cineva închipui. Publicasem vreo două

¹⁴ Paginile unui caiet, intitulat *Schițe*, alcătuit după revenirea lui L.R. în Prislop (1908), aflat la B.A.R., *Arh. L.R., I (1), ms. 20*, se înrudesc, într-adevăr, cu multe din episoadele romanului *Ion*, fără să lase însă impresia că urmau să depășească limitele genului scurt. Vezi, pentru detalii, Nicolae Gheran, *Liviu Rebreanu — Schițe pentru viitoarele romane. Manuscriptum*, V (1974), nr. 2 (15), p. 155—161 și nr. 3 (16), p. 147—162. „Caietul”, publicat în același loc, întregeste informația furnizată de noi în *Opere*, 1970, vol. 4. Vezi și Liviu Rebreanu, *Caiete*, prezentate de Nicolae Gheran, Editura Dacia, 1974.

¹⁵ Cele mai vechi însemnări se află în același caiet de *Schițe*, început în 1908 la Prislop și sfișit în 1910 la București.

nuvele în *Luceafărul*¹⁶ destul de mediocre, și alta, mai reușită, în *Converbirii critice*¹⁷. Cu atîta bagaj literar în spinare, m-am hotărît totuși să devin cîntărețul răscoalei țaranilor, nu însă de dragul țaranilor sau din pricina durerii pentru nenorocirea țării, ci, trebuie să mărturisesc, pentru că scontam să dobîndesc un succes grabnic tratînd un subiect atît de fierbinte. Voiam să încerc ceea ce mai toți [f. 58] scriitorii și artiștii tineri încearcă mereu: să cucerească notorietatea de azi pe mîine, prin orice mijloace.

Pornisem de la ideea să fac un roman¹⁸. Am dat-o la o parte. Voi face o dramă cu titlul *Țăranii*.¹⁹ La Teatrul Național era director Pompiliu Eliade care se înverșuna să promoveze literatura dramatică originală. Eram sigur că Pompiliu Eliade va fi încîntat cînd va primi o piesă originală cu recentele răscoale țărănești. Apoi o piesă se scrie mult mai ușor și mai repede. Avusem, numai cu vreo trei ani în urmă, o epocă de fanatism teatral: scrisesem zeci de piese, probabil proaste, în limba germană²⁰ cu care înnebunisem pe cîțiva directori de teatru la Viena și la Budapesta. De îndată ce voi avea suficient material, voi putea ticlui din răscoale o dramă oricît de sîngeroasă, după împrejurări... Deocamdată însă nu cunoșteam răscoala decît din puținele notițe și telegrame apărute prin ziarele de dincolo și diferite volume și broșuri care voiau să explice de ce s-au răscolat țăranii și cum să se soluționeze chestia țărănească. O documentare normală, în vreunul din satele sau conacele unde răscoala și represiunea au fost mai violente, îmi era imposibilă, pentru că ar fi implicat cheltuieli, eu nu posedam decît bunăvoință. «Cea mai bună docu-

¹⁶ *Codrea (Glasul inimii)* și *Ofilire*, publicate în revista sibiană între 1 nov.—15 dec. 1908. Tot acolo, în mai 1909, *Răfuiala* (vezi *Opere*, 1968, vol. 1, p. 329—359).

¹⁷ *Cîntecul iubirii*, la 25 oct. 1909 (vezi *ibid.*, vol. 2, p. 325—331).

¹⁸ „Răscoala, o serie de nuvele” (sublinierea ne aparține) se menționează în caietul de *Însemnări*, datat „1912” (cf. *Arh. L.R., II ms. 1, f. 5*). Este cea mai veche notație autografă (cunoscută de noi) în care apare titlul operei de mai tîrziu.

¹⁹ Proiectul se află în *Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 2—4 (infra, p. 597—598)*. Consultă și proiectul următor, intitulat *Răscoala (ibid., f. 5—10; infra, p. 598—600)*, datat 7 dec. 1913 (f.1). Vezi reluarea personajelor în *Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 26—38 (infra, p. 601—606)* — fază de tranziție de la piesa din 1913 la romanul de mai tîrziu.

²⁰ În realitate în limba maghiară (cum, dealtfel, ne demonstrează documentele de arhivă și mărturisirile anterioare ale lui L.R.). „Corectarea” este de ordin conjunctural (1943).

mentație e presa, oglinda fidelă a evenimentelor cotidiene!» mi-am zis atunci și m-am înființat la Academie să consult colecțiile ziarelor. A fost prima mea vizită la Academia Română. Nici nu mi-a putut trece prin gând atunci că a doua vizită, la aceeași Academie, va fi abia peste treizeci de ani, în condiții mult mai ceremonioase.²¹

Presa din vremea răscoalelor e mediocră. Informații puține, anodine și uneori comice; se vede că sînt opera unor corespondenți urbani care habar n-au ce viață e la țară. Ceva mai interesante mi-au apărut dezbaterele parlamentare în *Monitorul Oficial*... Oricît de dornic eram după o glorie grăbită și ieftină, n-am îndrăznit să persist. Începusem să întocmesc un scenariu, dar din cap, fără nici o legătură cu realitatea. Nu văzusem în [f. 59] viața mea un arendaș, nici nu știam bine ce-i cu arendașii și cu conacele boierești. Pînă și numele mi le luai de-acasă, de dincolo. Așa, de pildă: «Actul întii, Casa lui Ion Motofelea, în Dumbrăveni». Totuși printre fragmentele păstrate sînt cîteva replici pline de viață. Iacă o replică a arendașului:

«— Astea-s vorbe goale... În loc să te tînguiești și să te tocmești, ai face mai bine să nu lenevești și să nu bați cîrciumile! Asta-i!... Cine-i harnic cîștigă și trăiește bine, cine nu, să aibă de zece ori atîta pămînt și tot netrebnic o să fie...»²²

Sau alta a unei țărance amărîte:

«— Că leneși nu sîntem, slavă Domnului... Muncim și ne chinuim, vai de păcatele noastre... Da amu nu mai e de trăit... Uite, ne-am sleit de tot, ne-a pierit toată vîlaga. Bărbatul meu a căzut la pat, eu am rămas singură... Nițeluș să ne mai ușurați, boierule, că pe urmă iar prindem putere și iar o să vă muncim...»²³

Poate că n-aș fi renunțat complet dacă n-aș fi descoperit și o piesă de teatru care se petrecea tocmai în vremea răscoalelor. Era apărută recent în editura *României muncitoare*, organul socialist, și se numea *Lupii*.

²¹ Că L.R. a fost o singură dată la Academie, pentru „documentație” (a doua oară mergînd cu prilejul alegerii sale în rîndul academicienilor) lucrul este discutabil. Pe această temă Stancu Ilie scrie chiar un articol: *Liviu Rebreanu în „documentare” la Academia Română, în Transilvania*, II (1973), nr. 4 (apr.), p. 27—32. O listă bibliografică, întocmită de scriitor (cf. *Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 13—16 v.*; vezi *infra*, p. 679—682) ar pleda pentru o documentare „solidă”. Puținele cote ale B.A.R. din dreptul titlurilor consemnate dar, mai ales, *puținele conspecte* rămase de pe urma „studiului” ne-ar determina să fim circumspecți față de „arta informațională livrescă în procesul elaborării romanului *Răscoala*” (S. I.).
²²⁻²³ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 8 (infra, p. 599)*; în conferința textul ușor stilizat.

Autorul era simpaticul povestitor de mai tîrziu Vissarion. Pe-atunci probabil că se simțea socialist, ca și mulți alți intelectuali. Din nenorocire piesa era atît de spăimîntător de proastă că a avut puterea să mă puie pe gînduri: dacă și a mea va ieși la fel? Apoi tot în zilele acelea am citit *Țesătorii* lui Hauptmann care m-a descurajat, fiindcă mi s-a părut cea mai puternică dramă socială. Cînd s-a scris drama unei răscoale atît de desăvîrșit, ce să cutez eu, un prăpădit de candidat de scriitor, să mă iau la întrecere?

Renunțînd la piesa cu răscoala, am mai publicat cîteva nuvele și, oferindu-mi-se o ocazie neașteptată, le-am adunat într-un volum care a apărut într-o editură tînă la Orăștie, înființată de d. S. Bornemisa.²⁴ Primul meu volum *Frămîntări*, spre disperarea mea, a trecut aproape complet neobservat.²⁵ [f. 60] Două-trei notițe amabile strecurate în colțuri de ziare obscure, erau probabil opera editorului. Pe-atunci tinerii scriitori încă nu îndrăzneau să-și laude singuri cărțile; încă nu exista așa-numitul serviciu de presă de azi.

Ca orice cuceritor literar, sperasem că voi atrage atenția cel puțin a criticii. Decepția a fost cu atît mai dureroasă. Adevărul este că aproape același volum apărut peste cîțiva ani²⁶ sub titlul: *Glanii*, deși cu prefăța regretatului Mihalache Dragomirescu, a fost destul de remarcat, începînd cu *Viața românească* pînă la ziarele cu tiraje mici și cu rubrică literară.

Pentru moment nu mai vedeam nici o perspectivă de-a ieși din anonimul într-un răstimp onorabil. Atunci am reluat planul cu *Ion*: dacă aș apare cu un roman, ar fi imposibil să fie bagatelizat. Nuvele și schițe face toată lumea, pe cînd un roman, chiar mediocru, e un eveniment. Așa era atunci. Acuma s-au mai schimbat lucrurile.

În martie 1913 m-am apucat să scriu romanul lui Ion Glanetașu care pe-atunci se numea *Zestrea*. Trei luni am lucrat și am așternut pe hîrtie vreo trei sute de pagini. Cînd le-am recitit — catastrofă. Nu mergea deloc. Era o poveste romantică, sentimentală și brutală, cu țărani la modă pe vremea aceea în literatura curentă. Mi-am dat seama în sfîrșit că, dacă vreau într-adevăr să iasă un roman, va trebui să mai lucrez poate ani de zile.²⁷

²⁴ Volumul de debut apare în 1912, cu un an înainte ca L.R. să fi început scrierea piesei din care citează două fragmente. Autorul se referă la un proiect mai vechi: *Țăranii* (vezi nota nr. 19).

²⁵ Printre puținele recenzente: C. Spiru Harnăș și Mihail Sorbul.

²⁶ În 1916.

²⁷ Cf. *Opere*, 1970, vol. 4, p. 691—693.

Se vede că nu mă puteam împăca deloc cu perspectiva aceasta. De aceea m-am întors la ideea unei piese cu răscoalele. La 7 decembrie 1913 iar am însemnat un titlu: *Răscoala*, dramă în patru acte.²⁸ Apoi câteva scene. Apoi am pus cruce definitiv dramei cu răscoalele când am văzut că a fost interzisă la un teatru particular o piesă foarte ușor revoluționară. Am înțeles tirziu că pe scenă, în fața publicului, nu se pot reprezenta subiecte de răzvrătire socială fără grave riscuri dacă nu pentru tulburarea imediată a opiniei publice, în orice caz pentru tulburarea suferințelor din care poate răbufni mai curînd sau mai tirziu dezordinea cea mare. [f. 61]

Cam din aceeași vreme, adică după prima versiune a lui *Ion*, am o însemnare pe două file cu creionul: *Răscoala* în fruntea unei schițe, pe care, fiind foarte scurtă, v-o citesc. E în sfîrșit embrionul romanului:

«Titu e în România, la sora lui Pteancu care e măritată cu un deputat. Acesta e moșier. Frate-său e un băiat de vîrsta lui Titu, cu o dragoste mare pentru țărani. Iubește pe fata unui țaran mîndru, sărac, supus, și chiar vrea s-o ia de nevastă. Se împotrivesc deputatul și soția, iar Titu e pentru. Mizeria la țară. Alături moșia unui mare boier, dată unui arendaș grec. Băiatul arendașului necinstește fetele. Storcerea țăranilor. Deputatul mai mult stă la București.

Expoziția. Trenurile cu țărani la București. Sărbătoarea de-aici și mizeria de-afară. Străinismul din Capitală. Lupta pentru limba românească.

Iarna critică. Frămîntarea țăranilor. Foametea. Exploatarea.

În vremea aceasta un bal splendid la București, Național. Fratele deputatului cu Titu iau parte. Comparația între strălucirea de-aici și ce-i la țară. Epidemia dansurilor.

Începutul mișcării. Se opune primarul, tatăl fetei, bătrînii. Purtarea arendașului. Un copil aruncă o piatră. Se prăvale tot: Furia țăranilor. Cei cuminți nu mai au stăpînire. Intervenția jandarmilor. Primele victime. Strivirea arendașului. Sosește Titu cu băiatul care încearcă să-i potolească. Zadarnic. Însuși tatăl fetei e în fruntea țăranilor turbați care-l sfîșie în bucăți în vreme ce un flăcău care a iubit pe fată o ucide ca pe tîrfa boierului. Titu scapă prin fugă.

Incendiul se întinde brusc în toată țara.

Bucureștii tremură. Camera. Ședința cu benzina. Schimbarea guvernului.

Represiunea. Batalion vine în sat. Tatăl fetei își sapă groapa. Grozăviile represiunii. Bătăile.

²⁸ Vezi *infra*, p. 598.

Liniste. Morminte și jandarmi.» [f. 62]

Pe dosul primei pagini sînt notate treisprezece titluri de capitole; primul «Gemete fără glas», ultimul «Cruci albe și coperișe roșii». ²⁹ Dintre titlurile acestea, în general pîrtinitoare, abia vreo două au fost păstrate. Dealtfel numărul treisprezece voia să însemneze un paralelism cu numărul capitolelor din *Ion*. Cum se știe, în *Răscoala* au rămas numai douăsprezece.

Însemnarea, deși puțin bombastică și copilăroasă, este de fapt începutul *Răscoalei*. Pînă acuma romanul sau drama cu răscoale țărănești erau o simplă idee sau poate nici măcar atîta, poate numai o dorință de a utiliza tragedia răscoalelor într-o operă de artă. Nici un personaj nu-mi apăruse încă și nici o criză în jurul căreia să se cristalizeze ulterior oamenii. Aici, pentru întia oară, se conturează câteva siluete și o schiță de acțiune cu o culminare și un deznodămînt. Cine-și amintește *Răscoala* va ști că din toate notațiile de-aici aproape nimic n-a fost păstrat. Și totuși parcă pînă și atmosfera generală a romanului aici își are obîrșia.

Dealtfel de-aici înainte *Răscoala* a trecut mult timp complet pe planul al doilea în preocupările mele. Ani de zile a trebuit să lucrez la *Ion*. Nu-mi mai puteam împărți atenția. Dar anii n-au trecut în zadar. De-abia acuma am prins a pătrunde aievea în taina răscoalelor și mai ales de-abia acuma am început a afla amănunte veridice asupra desfășurării lor. Am cunoscut proprietari, arendași, administratori, logofeți, vătăfi și alți oameni de-ai curților, precum am cunoscut preoți, învățători, jandarmi, țărani de toate felurile care cu toții au trăit răscoalele, fiecare în felul său, cu primejdiile, riscurile, aventurile, necazurile sau durerile sale. În sfîrșit, am cunoscut miniștri, prefecți, primari, ofițeri superiori și inferiori care au făcut represiunea, fiecare după împrejurări și după situație, unii reușind să potolească spiritele cu vorba, alții cu amenințarea și bătaia, iar alții, în cazuri deosebit de furioase, fiind siliți să pună tunurile în bătaie. Firește că am avut ocazia să vizitez și regiuni care au fost mai aspru bîntuite de pacostea [f. 63] răscoalelor, fie din partea țăranilor, fie din partea represiunii. Trecuseră mulți ani, amintirile se ștergeau. Un țaran deștept și simpatic, bătrîn, prin 1926, cînd l-am întrebat cum le-a venit să se răzvrătească, mi-a dat un răspuns pe care l-am notat:

— De, domnule, omul cînd nu mai poate răbda, ce să facă, se iuștește... Dar tot răul aduce un bine — am cîștigat pămîntul. Am suferit, am sîngerat, dar așa-i rostul lumii... Noi n-am dobîndit nimica fără sînge, fără mult sînge. Tot pămîntul nostru e îndoit cu sînge de-al nostru. De aceea ni-e drag...

²⁹ Obsesia construirii romanului în 13 capitole revine și în alte planuri (vezi *infra*, p. 607—608, 624—626 *passim*).

Răspunsul, așa de frumos, nu l-am putut întrebuința cu toate că, în ultimul capitol, unui țăran bătrîn i se pune o întrebare asemănătoare. Deși frumos, nu s-a potrivit. Sau poate a rămas înmormîntat printre notele necercetate în timpul scrisului?³⁰

Pe cînd terminam ultima transcriere a lui *Ion* și mă luptam cu corecturile,³¹ eram hotărît să mă apuc îndată foarte serios de *Răscoala*. A venit însă *Pădurea spînzuraților*, apoi *Adam și Eva*, apoi *Ciuleandra*, apoi *Crăișorul*. Ceea ce nu împiedeca să mă hotărăsc după fiecare din nou pentru *Răscoala*. Abia după *Ciuleandra* am început însă aievea să scriu *Răscoala*. Dinainte de *Ciuleandra* mi s-au păstrat cîteva file răzlețe. Așa, cu data «luni, 19.IV.26» un titlu *Răscoala* și două rînduri: «29 Cap. I. Sfîrșitul septemvrie. Moșia Răznovanu în Argeș. 12 pluguri ară. Semănătorii cu grîul».³² Într-un colț e notat «24 Nadina=soția lui Grig; 29 Grig = ».³³ Firește ani. Încă nu începusem a scrie la *Ciuleandra*. Cu data de luni, 1.XI.1926, o filă încearcă un început: «Capitolul I, subcapitolul 1. Pămîntul se jilăvise și se muia ca o imensă plăcintă de noroi. Două săptămîni a plouat necontenit, cu găleata. O ploaie aspră, rece, de toamnă etc.».³⁴ Nu mi-a [f. 64] plăcut, ceea ce nu e de mirare. Urmează altă filă cu însemnarea: «Luni, 1.XI.1926»³⁵ și dedesubt «marți, 2.XI.».³⁶ Fila era de fapt de marți, 2.XI. Am adăugat deasupra, «luni, 1.XI.», ca să nu încep tocmai într-o marți un roman la care țineam. Dealtfel nu urmăză decît o singură frază: «Pămîntul era cleios și murdar ca un ciocoi sătul și îngreșat».³⁷ Fraza aceasta singură dovedește cît de puțin eram pregătît să scriu o carte care, poate mai presus de toate, trebuia să țină cumpăna dreaptă,

³⁰ Replica figurează în caietul de creație aflat în *Arh. L.R., I ms. 1e*, f. 46 (capitolul final); la transcriere L.R. intervine cu ușoare modificări stilistice (cf. *infra*, p. 650).

³¹ Terminarea transcrierii romanului *Ion* a avut loc la 3 oct. 1920; corecturile sînt efectuate la sfîrșitul aceleiași luni și începutul lui nov. 1920.

³²⁻³³ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1d*, f. 8 (*infra*, p. 607).

³⁴ *Ibid.*, f. 19 (*infra*, p. 609). În textul original „fără încetare” în loc de „neconținut”.

³⁵⁻³⁷ *Ibid.*, f. 20 (*infra*, p. 609). Peste două săptămîni, tot într-o zi de marți (16 nov. 1926), L.R. va încerca o nouă redactare (neamîntită în conferința de mai sus), personajele introduse în scenă dezvăluindu-ne intenția scriitorului de a continua prin *Răscoala* romanul său de debut (Titu Herdelea, „domnul deputat Gogu Ionescu”, Laura, George Pintea și Grigore Glogoveanu — ultimul nume întîlnit în proiectul piesei de teatru; cf. *Arh. L.R., I ms. 1d*, f. 3; (*infra*, p. 609—610).

altfel devenea un instrument de luptă pentru o parte sau alta și se elimina dintre operele de artă. Chiar în forma ei actuală *Răscoala* e acuzată de unii critici, altfel foarte serioși, că ar ține partea țăranilor, de alții că ar fi scrisă de un reacționar care se bucură de ororile represiei. Adevărat, astea sînt excepții; în general se recunoaște că, în romanul acesta, toți, absolut toți au dreptate și că tocmai aceasta constituie tragicul conflictului.

Dar, cum spuneam, însemnările sînt dinainte de *Ciuleandra*. Cînd lucrezi la o carte de dimensiuni mai mari, cum e un roman, trebuie să ai posibilitatea să te izolezi, să te concentrezi complect, să trăiești în atmosfera pe care vrei s-o creezi, să te familiarizezi cu oamenii pe care încerci să-i zugrăvești. În viața plină de zgomot și de alte preocupări a Capitalei, izolarea nu se poate realiza. De aceea, totdeauna, pentru fiecare carte, am căutat să evadesc, să mă retrag undeva, pînă cînd norocul mi-a îngăduit să dobîndesc o foarte mică proprietate, Valea Mare, lîngă Pitești, unde să pot fi singur cînd doresc și cît doresc, pe care am inaugurat-o tocmai cu *Răscoala*. Pînă atunci trebuia să găsesc un prieten sau o rudă care să mă primească și să mă găzduiască o lună, două, poate și mai mult, lăsîndu-mă pe seama mea, în deplină libertate, fără să-mi ceară să fac frumos... Pentru *Ciuleandra* am fost oaspetele unei prietene din copilărie, la Orlat, lîngă Sibiu, vreo două-trei luni. Acolo am terminat prima versiune și am făcut o bună parte din versiunea care s-a tipărit. Era prin ianuarie 1927. În vara aceleiași an am primit bucuros invitația altui prieten de odinioară, devenit preot chiar în satul copilăriei mele, în Maieru. Fiindcă m-am dus cu întreaga-mi familie, mi s-a pus [f. 65] la dispoziție pentru scrisul meu, o sală de clasă din școala comunală, cu un pat improvizat, cu o masă lungă, firește după ce băncile se adunaseră grămadă într-un colț. Școala era veche, cu o grădină care mergea pînă la malul Someșului. Scriam numai noaptea, ca totdeauna, într-o liniște ideală. Cînd deschideam ferestrele se auzeau apele Someșului murmurînd parcă numai amintiri. În școala aceasta, cu mulți ani în urmă, făcusem și eu primele clase primare, învățător fiind tatăl meu. Deseori, mai ales în primele nopți, mă pomeneam copleșit de amintirile copilăriei, întorcîndu-mă înapoi cu gîndul ca să-mi regăsesc jocurile și bucuriile, în loc să isprăvesc aventurile eroului meu din *Ciuleandra*.

Tofuși, am terminat transcrierea *Ciuleandrei* în vreo două săptămîni. Era vorba într-adevăr numai de terminat ultimele capitole. Pe urmă voiam să încep *Răscoala*. De fapt asta mă interesa mai mult. Mă simțeam încărcat de viața ce trebuia să trăiască în viitorul roman și rîvneam să mă liberez. Parcă niciodată nu m-am așezat la masa de scris cu mai multă pasiune.

Dar n-a mers atât de ușor cum speram. Desigur că, în cursul anilor, de la schița pe care v-am citit-o, am ajuns la o frământare continuă a materialului. Rămăsesem la împărțirea în 13 capitole, titlurile însă s-au schimbat. Primul capitol, de pildă, se numea acum „Două lumi”.³⁸ Stabilisem cel puțin în mare, ce anume ar trebui să cuprindă fiecare capitol.³⁹ Numele personajilor principale erau alese și, mai mult sau mai puțin fixate. Pentru țărani aveam liste de nume cu caracterizări speciale.⁴⁰ În sfârșit, regiunea unde se desfășura răzmerița mea o văzusem și o delimitasem: sudul județului Argeș. Satele, cele mai multe, există cu numele din carte,⁴¹ dar cu înfățișarea necesară împrejurărilor. Localitățile principale, firește, nu se află pe nici o hartă: Amara, Ruginoasa⁴², altele. Îmi desemnasem o hartă în culori pe care erau notate nu numai satele și cătunele, ci și moșiile cu întinderile lor și cu numele proprietarilor și arendașilor, cu distanțele dintre ele, și altele.⁴³

Eram destul de pregătit și totuși nu mergea. Am început într-o sim-bătă, 9 iulie 1927. Într-o noapte întreagă, de la 9 seara la 6 dimineața, am scris exact 8 rinduri,⁴⁴ [f. 66] pe care le-am reluat în aceeași noapte și le-am redus la 7⁴⁵ făcând totuși o modificare de nume folositoare: arendașul Rogojinaru ținea întâi moșia Ciuta, pe urmă a primit Olena-Dolj. A doua seară am reluat *d'a capo* și am scris 41¹/₂ pagini⁴⁶; Rogojinaru deveni arendașul moșiei Ocina. Noaptea următoare am realizat exact 13 rinduri. În noaptea aceasta am însemnat însă pe dosul paginii: «Vineri, 15 iulie 1927, noaptea, pe la ora 12, înainte de-a mă așeza la scris, am auzit țipete de cucu-

³⁸ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 1 (infra, p. 610)*; „Două lumi” este însă și titlul primei „cărți” din cele cinci planuite într-o altă structură a romanului (*Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 9—10, 10; infra, p. 618—619, 621*).

³⁹ Pentru cunoașterea detaliată a planurilor, majoritatea aflate în *Arh. L.R., I ms 1 e*, vezi *infra*, p. 618—657.

⁴⁰ Listele onomastice ale romanului, grupate în *Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 1—25*, sînt reproduse și ele în aparatul critic (*infra*, p. 658—677).

⁴¹ Albota, Babaroaga, Bîrlögu, Burdea (gara), Cantacuzu (în roman Cantacuză), Costești, Gliganu, Goia, Humele, Ionești, Izvoru, Mozăceni, Rociu, Șerbănești, Vlăduța etc.

⁴² Existente, totuși, în toponimia românească: Amara (Ialomița), Ruginoasa (Iasi), Vai-de-ei (Vilcea) etc.

⁴³ Vezi *infra*, p. 661.

⁴⁴ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 1 (infra, p. 610)*.

⁴⁵ Cf. *ibid.*, f. 2 (*infra*, p. 610); pe aceeași filă un adaos datat „duminică 10. VII. d[imineața]”.

⁴⁶ Cf. *ibid.*; f. 4—5 și *I ms. 1 c, f. 14—16*, rătăcite, sub altă cotă, la B.A.R. (*infra*, p. 611—614).

vea, în grădină, înspre Someș! Curios! Ca și la *Ion*... Și doar pe-aici nu sînt așa de dese cucuvelele!»⁴⁷

Însemnarea intră în ordinea superstițiilor diverse care mă obsedează în timpul scrisului. Dealtfel dacă lucrul nu progresa, după însemnarea cu cucuveaua, mi-am zis: Cum să progreseze dacă am început simbăta, adică într-o zi cînd trebuie să sfîrșești un lucru, nu să-l începi!

Două săptămîni m-am zbuciumat toate nopțile în zadar. Nu venea nimic. Răsfoiam note și broșuri. Am citit cîteva cărți despre problemele pămîntului și chestia țărănească de pe vremuri.

Luni, 1 august am găsit, în sfîrșit, fraza salvatoare cu care avea să înceapă *Răscoala*: «D-voastră nu cunoașteți țăranul român!». ⁴⁸ Pentru mine chinul cel mai mare este prima frază și primul capitol. Prima frază marchează ritmul deosebit, unic al romanului. După ce am găsit-o pare atât de naturală încît te miri cum te-ai putut gîndi la altceva. Conținutul ei, cuvintele, cadența, toate o caracterizează ca fiind singura posibilă și indicată să deschidă poarta unei lumi noi. La fel primul capitol zugrăvește atmosfera generală a acestei lumi sau cel puțin o prevestește.

Lupta pentru prima frază și primul capitol e cea mai aprigă. Afară de *Ion*, unde s-au realizat într-o singură noapte într-un elan vertiginos, pentru fiecare roman am făcut și refăcut începutul nu mai știu de cîte ori. Capitolul întâi din *Pădurea spînzuraților* a fost încercat în întregime sau parțial de zeci de ori. Numai cînd într-un moment fericit am nemerit prima frază am nemerit și restul. Simțeam neconținut că fraza aceasta trebuie să marcheze nu numai apăsarea [f. 67] cenușie dar și o mișcare involuntară poruncită parcă de glasul fatalității. Așa trebuie să sosească la locul execuției Apostol Bologa, minat de o putere covîrșitoare... Aceași trudă, sub altă înfățișare, s-a repetat la *Adam și Eva*, chiar la *Ciuleandra* cu acel «taci» reluat de trei ori și redus a treia oară la o frîntură de exclamație...

În noaptea aceasta am scris patru pagini; noaptea următoare alte patru. Pe urmă iar o neputință de 7 zile. Și deodată la 9 august, o zi de marți, 14 pagini, ba încă noaptea următoare 16 pagini, apoi iar 8 și iar 7 și tot așa, noapte de noapte, cu spor și avînt, mereu pînă la 21 august cînd n-am mai fost în stare să încheg decît o singură pagină. Am continuat să rămîn la masa de scris și în nopțile următoare; vacanța se isprăvea abia la 1 septembrie. Nu mai mergea. La 30 august am produs o jumătate de pagină,

⁴⁷ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 c, f. 16 v. (infra, p. 614)*. Însemnări similare, într-adevăr, în timpul transcrierii romanului *Ion* (vezi *Opere*, vol. 4, p. 713).

⁴⁸ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 7 (infra, p. 614)*.

la 31 august tot atîta, adică de fapt nimic.⁴⁹ Simţeam dealtfel că vina aceasta creatoare s-a isprăvit. Nu mai aveam încredere. Ce-are a face? Voi relua lucrul altă dată; curînd, poate chiar la iarnă, la Orlat.

Speranţă deşartă. Abia peste trei-patru ani m-am putut întîlni din nou, serios, cu *Răscoala*. Iarna aceea am fost la Orlat, dar am început să lucrez la *Crăişorul* care a şi apărut peste doi ani.

Între timp totuşi *Răscoala* mă preocupa necontenit, chiar cînd nu lucram la ea. În cele trei săptămîni, la Maieru, scrisesem peste 150 pagini, mai mult de 200 pagini de tipar, adică o treime cel puţin din romanul gata. De obicei nu recitesc ce scriu după inspiraţie pînă la încheierea manuscrisului. În mod firesc, dacă te laşi dus de năvala momentului, ai îndepărtat şi autocritica. O lectură, la rece, ar putea să te decepţioneze şi să-ţi rezeze avîntul. De data aceasta n-am rezistat ispitei. Romanul mă pasiona, dar mă şi îngrijora. Amintindu-mi distribuirea materiei, capitolele scrise, mersul acţiunii şi al oamenilor, mă cuprindeau toate îndoielile. S-a mai încercat la noi, în cîteva romane, introducerea răscoalei ţăranilor, căci răscoale au fost în România destule, mai mult sau mai puţin întinse, şi înainte de 1907. La Duiliu Zamfirescu aşa zisa răzmeriţă din *Tănase Scatiu* e copi-[f. 68] lăroasă, ca şi la Demetrius, într-unul din numeroasele-i romane sociale. Ceea ce nu l-a împiedicat pe regretatul Demetrius să mă acuze, în anume cercuri, că i-am plagiat opera în *Răscoala*. Dacă nu voi reuşi să realizez altceva, păcat de toată osteneala, fără să mai vorbim de celelalte.

Recitind cele 150 pagini, îndoielile mi-au sporit. Nu că totul ar fi fost slăbuţ sau lipsit de interes. Era întreaga atmosferă a *Răscoalei*, aşa cum s-a realizat. Dar avea lungimi multe şi mai ales era lipsit de construcţie.⁵⁰ Voiam să mă verific. Fiindcă mi se cerea să colaborez, ca şi azi, la diferite reviste şi ziare, în special la ocazii mari, m-am gîndit să încerc să public fragmente din *Răscoala*. Evident cu măsură şi prudenţă. N-am obiceiul să mă îmbulzesc a colabora; dimpotrivă chiar. Nu refuz mai niciodată, dar amîn mereu pînă ce solicitantul se plictiseşte şi renunţă. Sînt însă unii care nu renunţă, care-s mai insistenţi în a reclama colaborarea nerezată decît sînt eu în a găsi necontenit motive de amînare. Aceştia ajung

⁴⁹ Versiunea se află în *Arh. L.R., I ms. 1 a*, avînd în total 123 file; o reproducem integral în aparatul de variante (vezi *infra*, p. 755 — 838). Începutul datat: 1 VIII 1927 (f. 1). Alte datări: „miercuri 2 VIII” (f. 4); „marţi 9 VIII” (f. 8); „miercuri” 10 VIII (f. 24); „joi 11 VIII” (f. 41); „vineri 12 VIII” (f. 49); „sîmbătă 13 VIII” (f. 67); „duminică 14 VIII” (f. 78); „luni 15 VIII” (f. 83); „marţi 16 VIII” (f. 87); „miercuri 17 VIII” (f. 102); „joi 18 VIII” (f. 112); „vineri 19” (f. 113); „sîmbătă 20 VIII” (f. 115); „duminică 21 VIII” (f. 120); „marţi 30 VIII” (f. 121); „miercuri 31 VIII” (f. 122).

⁵⁰ La început cele 123 f. erau împărţite în 16 paragrafe, apoi în 15.

să te someze solemn, să te facă responsabil că nu-şi pot împlini menirea culturală, îţi telefonează în zori de zi sau la miezul nopţii. În sfîrşit trebuie să te execuţi. Unde mai puneţi că unii din aceşti insistenţi, în loc de onorariu, îţi oferă o caldă recunoştinţă.

În trei ani am publicat astfel, sub formă de fragmente cu diverse titluri, o bună parte din textul de la Maieru⁵¹. Fireşte, înainte de publicare, îl frămîntam din nou şi-l transcriam cum se cuvine pentru tipar... Am avut prea puţine ecouri. Fragmentele de roman numai arareori se nemereşte să oprească atenţia cititorului. Văzînd însă textul tipărit m-am lămurit treptat cel puţin asupra tăieturilor severe ce va trebui să opereze.

În literatură poate că nu există lege mai aspră decît aceea care te obligă să ştii ce să nu scrii sau, cu alte cuvinte, să ştii ce să tai, dacă ai avut ghinionul să scrii ce nu trebuia.

Nu sînt deloc indulgent faţă de opera mea. Nu mă sfiesc niciodată a [f. 69] tăia în carne vie. Ştiu din experienţa de lector că e preferabil să regreţi un gol decît să sai pagini întregi necitite. Am tăiat prin urmare totdeauna, fără cruţare. După ultima transcriere a lui *Ion*, la ultima corectură în pagini, am avut curajul să suprim un subcapitol întreg, vreo opt pagini. Singur Mihalache Dragomirescu a observat lipsa, socotînd că motivarea suprimării ar fi fost totuşi necesară.

Mai mult am tăiat însă în *Pădurea spînzuraţilor*. În general mai cu seamă pasagii mici, excese de motivări psihologice. Am tăiat însă şi ceva ce mă doare pînă azi. Cine a citit *Pădurea spînzuraţilor* îşi aduce aminte desigur că Apostol Bologa, în partea finală, după ce a fost judecat de curtea marţială, reîntors în camera lui de închisoare, cere hîrtie şi cerneală să răspundă la scrisoarea primită de la maică-sa. Speranţa vieţii, frica morţii, vîlmăşagul de alte gînduri îl fac să amlie mereu şi, în cele din urmă, renunţă să mai scrie... Ei bine, în versiunea primă, Apostol Bologa răspundea într-o scrisoare care, deşi am suprimat-o, mi-a rămas dragă. Am vrut s-o public, am ezitat. Nu e lungă. Daţi-mi voie să vi-o citesc: [...] ⁵²

Tot în *Pădurea spînzuraţilor* am suprimat ultimul capitol. Romanul se sfîrşeşte, dacă vă amintiţi, cu moartea eroului şi mai ales cu cuvintele preotului: «Apostol... Apostol...» În versiunea primă mai urma un capi-

⁵¹ Amintite de noi în capitolul bibliografic (vezi *supra*, p. 571—572).

⁵² Nu am mai găsit cu cale să reproducem textul epistolei în cauză — în fond în afara genezei romanului *Răscoala* — fiind publicat de noi în aparatul critic al volumului precedent (vezi Rebreanu, *Opere* 5, p. 801—803). O precizare: aflat în faţa unui text scris cu mulţi ani în urmă (1922), L.R. nu-l reproduce, în 1943, aidoma, robît acelorăşi modificări stilistice, obsedante pe tot parcursul creaţiei sale.

tolaș în care, în zori, venea Ilona să-și plîngă iubirea pe mormîntul lui Apostol. Oricît mi-a devenit de dragă Ilona aceasta în răstimpul scrisului cărții, de dragul ei nu puteam strica sfîrșitul...⁵³

Abia în vara anului 1930, vreo trei luni, la țară la mine, m-am chinuit să organizez cele 150 pagini de manuscris din *Rădcoala*, să le dau forma care să-mi permită să continui lucrul. N-am reușit. Am reluat de multe ori subcapitolele, le-am copiat și răscoptat, le-am ciopîrțit, le-am lungit, le-am schimbat ordinea...⁵⁴ De prisos. Singura ispravă a acestei veri a fost că am fixat definitiv titlul primului și ultimului capitol mare: *Rădritul* și *Apusul*.⁵⁵

Vara următoare⁵⁶ am revenit cu mai mult noroc: în prima lună am scris versiunea de tipar a primului capitol, vreo 50 pagini: În sfîrșit, o victorie! Și mai ales o încurajare!... Am persistat și în alte două luni am terminat definitiv alt capitol: *Pămînturile*. Pe urmă, pînă m-am [f. 72] întors în Capitală, al treilea capitol *Flăminzii*... Acuma într-adevăr simțeam pulsul cărții bătînd puternic și sigur în sufletul meu. Am dobîndit nouă încredere.

Toamna și iarna 1931⁵⁷ am aruncat pe hîrtie restul capitolului, ca să am gata întregul material brut pentru anul viitor, cînd eram sigur că voi termina definitiv.

Așa a fost. Din aprilie pînă în noiembrie 1932 am lucrat aproape fără întrerupere, în toate nopțile, cîte 9—10 ore.⁵⁸ Eram atît de pornit pe muncă încît după-amiezile, cînd trebuia să mă odihnesc, mă așezam la birou și continuam pînă se insera. Toată vara n-am fost la București decît de 5—6 ori cîte-o zi două. A fost cea mai pasionată muncă, dar și cea mai istovitoare. Ultima noapte, cînd am putut scrie *Sfîrșit*⁵⁹ pe ultima filă am adormit peste manuscrisul gata, sleit parcă de toate energiile...

⁵³ Vezi *ibid.*, p. 803.

⁵⁴ O variantă, cuprinzînd inițial 70 de file, pare să fie rodul acestor strădanii. Ea se află în *Arh. L.R., I ms. 1 b* (vezi *infra*, p. 847 siurm). Din ea unele file au fost eliminate total, altele folosite în reviste (cazul fragmentului *Petre Petre*, publicat în *Adevărul literar și artistic*, la 3 ian. 1932, aflat astăzi sub o altă cotă la B.A.R.: *Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 21—25* și *Amin-tiri despre Nadina*, din *Arh. L.R., I ms. 1c. f. 21*.

⁵⁵ Vezi *Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 6* (*infra*, p. 626).

⁵⁶⁻⁵⁷ Într-o evidență, intitulată *Mersul scrisului* [la] „*Rădcoala*” (vezi *infra*, p. 691—692), *L.R.* înregistrează rezultatele, pe zile, ore folosite și pagini realizate, între „miercuri, 12.VIII.1931” și „luni, 28.IX.” a aceluiași an.

⁵⁸ Aceeași evidență înregistrează „mersul romanului” între „duminică, 8.V.1932” și „duminică, 11 decemvrie” (vezi *infra*, p. 692—699).

⁵⁹ 11 spre 12 dec. 1932, orele 3 1/4 (vezi *infra*, p. 699).

Din anume puncte de vedere poate că tocmai vara aceasta ar fi mai interesantă de analizat sau cel puțin de stăruit asupra ei. Dar ar trebui să mă întind prea mult. Îmi dau seama că v-am obosit destul și că e timpul să închei.

Aș fi putut insista mai mult asupra unor amănunte în privința elaborării sau a tehnicii scrisului. Mai cu seamă pentru ultimele șase luni cînd am isprăvit *Rădcoala*, am notații multe tocmai asupra dificultăților tehnice. Evident sînt lucruri prea speciale care nu știu dacă ar putea reține atenția unui public oricît de generos. Sînt îndoieli mereu; cînd scapi de una, răsare alta. Sînt nedumeriri și speranțe care se risipesc sau se îmbulzesc, dîndu-ți curaj, încredere sau înglodîndu-te cu perspective de prăbușire... E o neconținută perindare și alternare de bucurii și întristări, de certitudini și neliniști, de înălțare și coborîre... Poate de aceea munca aceasta e dureros de plăcută, e o exaltare a tuturor energiilor și o răscolire a străfundurilor ființei tale... [f. 73].

Dar orice aș mai fi spus, ar fi zugrăvit, ca și cele ce am spus, numai și numai înfățișările exterioare ale fenomenului literar și ale procesului creației. Esența creației, cum mi-am îngăduit să vă previn, rămîne insesizabilă și inexplicabilă. Căci oricît aș arăta eu cum am realizat o pagină sau un capitol sau o operă întreagă, chiar dacă aș fi în stare să lămuresc frază cu frază, cuvînt cu cuvînt nașterea și dezvoltarea textului, toate astea nu explică tocmai ceea ce constituie arta. De ce o frază de zece cuvinte poate să zugrăvească un om sau un gînd sau un zeu? De ce în zece pagini poate să trăiască o lume întreagă, vie, dinamică, puternică? Întrebările se pot repeta la infinit. Răspunsul e însă unic, același: opera de artă nu o alcătuiesc cuvintele, frazele sau paginile, oricît de meșteșugite, ci duhul dintre cuvinte, dintre rînduri, dintre pagini. Numai grație acestui duh tainic se animă materialul, dobîndește viață cuvîntul, se creează o atmosferă, o lume și mai presus de toate oameni.

Creația literară, esența ei, rămîne o taină, în ciuda tuturor descrierilor și explicațiilor. Poate că tocmai asta constituie și farmecul ei și valoarea ei etern cuceritoare.”

*

ACEASTA ESTE DECI ISTORIA ROMANULUI scrisă de însuși autorul lui după zece ani de la apariția *Rădcoalei* sau, cum se mai poate socoti, după trei decenii de dibuiri, ezitări, clarificări și împliniri artistice. Pe cît de interesantă și cuprinzătoare pentru cunoașterea procesului de creație, ea nu se referă la toate „secretele de atelier”. Pentru un cercetător literar, conferința despre geneza romanului se termină tocmai acolo unde se cerea continuată („Aș fi putut insista mai mult asupra unor amănunte în privința elabo-

rării sau a tehnicii scrisului. Mai cu seamă pentru ultimele șase luni când am isprăvit *Răscoala*, am notații multe totmai asupra dificultăților tehnice“).

Un imens material „de laborator“ stă măturie trudei fantastice depuse la proiectarea și ridicarea marelui edificiu. Acestuia i se adaugă numeroase însemnări de pe manuscrisele altor opere. Ideea romanului revine pe tot parcursul creației. Scriind, de pildă, despre Apostol. Bologa, Rebreanu „aude“ uneori vocile personajelor care l-au preocupat cîndva, venînd din lumea răscolurilor. Iată o notă de pe manuscrisul „paginii de gardă“ a Cărții a III-a din *Pădurea spinzuraților*:

„În *Răscoala*: o mulțime de țărani, vociferînd, alergînd nebunește. Din gălăgia lor se desprinde, departe, ca un tunet sălbatec, vag și impresionant: Pămînt! Pămînt!“⁶⁰

Și asta în 1919. Cu ani în urmă, într-un caiet din 1912, printre multe proze planuite și abandonate, întîlnim și ciclul „*Răscoala* o serie de nuvele“⁶¹. De asemenea, într-un alt caiet, început în Trislop (1908) și terminat în București (1910), aflăm printre proiecte: „ȚĂRANII. Subiect de o piesă teatrală din timpul răscolurilor țărănești.“⁶²

După aceste datări — anterioare celor pomenite de scriitor și repetate fără discernămint de unii comentatori ai operei sale — protogeneza operei înregistrează următoarele intenții:

1910: *Țăranii* (piesă de teatru)

1912: *Răscoala* (nuvele)

1913: *Răscoala* (piesă de teatru)

1919: *Răscoala* (roman)

Așa se și explică de ce după *Ion* (1920) și *Pădurea spinzuraților* (1922), Rebreanu declara ritos că *Răscoala* așteaptă o „ultimă transcriere“.

Planurile diferitelor opere se întrepătrund, scriitorul șovăind să includă unele pagini în romanul Glanetașului sau, de pildă, în *Răscoala*. Concepînd ambele opere ca părți integrante ale aceleiași ciclului, el tinde de la bun început să stabilească între ele punți de legătură, pe care personajele să poată trece în voie de la un roman la altul. Este o tehnică balzaciană de încadrare a microcosmosului fiecărui roman, în macrocosmosul întregii opere. Personajele sînt „condamnate“ să-și continue existența pe noi planuri sau, dimpotrivă, să revină pe meleagurile rămase în urmă. Iată un moment din planul romanului *Ion*, trecut în planurile *Răscoalei*, pentru ca apoi să fie abandonat, urmînd să fie dezvoltat într-un al treilea volum, de data aceasta cu „amintiri“:

„Puhoiul — Gîrla popii se umflă, rupe cotețul lui Ion, cu un porc. Ion se zvîrle în apă și scapă porcul.“⁶³

⁶⁰ B.A.R., ms. 2540, f. 220 v. (*Opere*, vol. 5, p. 350).

⁶¹ *Arh. L.R.*, II, ms. 1, f. 5. În privința datării, s-ar putea obiecta: „Caietul conține și notații tîrzii, de pildă din anii primului război mondial“; de aici întrebarea: „Ce pledează pentru datarea 1912?“ Între alte argumente (coroborarea diferitelor documente, calitatea scriiturii etc.), răspunsul nostru ar ține seama de faptul că datarea 1912 de pe copertă aparține lui L.R. și că însemnarea amintită se află în primele 5 file ale unui voluminos caiet (300 f.).

⁶² *Arh. L.R.*, I(1), ms. 20, f. 14.

⁶³ B.A.R., ms. 2540, f. 33 (*Opere*, vol. 4, *Ion*, p. 594).

Pe o filă a documentarului romanului *Răscoala* apare un singur cuvînt: „Puhoiul“ (notat însă lingă o însemnare referitoare la Nadina)⁶⁴, pentru ca apoi să revină, într-un context cunoscut:

„Puhoiul — gîrla se umflă, rupe cotețul lui Ion“⁶⁵ ș.a.m.d.

În primele proiecte, punctele de contact dintre opere sînt mai accentuate (scrisorile mamei amintesc lui Titu Herdelea ce s-a petrecut în Trislop după plecarea lui, despre moartea Glanetașului etc., secvențe inutile, îndepărtate în procesul creației).

Legăturile nu se opresc însă la eroii ce-și derulează existența pe parcursul mai multor opere — cazul lui Titu Herdelea fiind cel mai concludent — ci și la comportamentul personajelor, chiar dacă răspund la nume diferite, motiv pentru care în împrejurări similare acționează identic. În cazul *Răscoalei*, numeroase pagini se clarifică prin proiectele *Crăișorului* (și invers, dacă ținem seama că romanul lui 1907 l-a precedat, în atelierul de creație, pe cel consacrat lui Horia). A se vedea, în această privință, „firul de nisip“ (jocul copiilor din uliță) care declanșează, în ambele cărți, aceleași stări psihologice, exteriorizate identic.

Am amintit toate acestea pentru a sublinia, încă o dată, necesitatea coroborării documentelor, indiferent sub ce cotă bibliografică se află în prezent, ceea ce presupune cunoașterea întregului arsenal arhivistice.

Actualmente, cea mai importantă problemă a aparatului critic la *Răscoala* nu constă în emiterea unor judecăți de valoare, care, cu voia sau fără voia noastră, ne-ar întoarce la vechi exegeze literare, datorate unor iluștri cărturari din perioada interbelică. Problema este mai prozaică, dar de acută actualitate: cum poate fi ordonat materialul de atelier, păstrat de Rebreanu în arhiva sa, astfel încît, cronologic, să ofere imaginea procesului de elaborare a romanului? Avem convingerea că astăzi, ca și mîine, cercetătorii vor fi tentați să dea răspunsuri diferite dar, sperăm, niciodată cu valoarea unor adevăruri absolute. Dovadă, între altele, că autorul însuși, furat de unele notații, se depărtează pe-alocuri de realitatea altor însemnări autografe.

În total s-au păstrat, numai în depozitul B.A.R., peste 360 de file, izolate unele de celelalte, fiind greu de reconstituit ansamblul din care fiecare a făcut parte. Excepție, paginile variantelor manuscrise (proză cursivă), unde numerotarea filelor de către Rebreanu este salutară. Dar, și în acest caz, multe pagini sînt rătăcite sau clasate sub cote diferite. Neîndoielnic, „materialul“ s-a aflat cîndva ordonat în mape de sine stătătoare, autorul însuși punîndu-și probleme de organizare. În 1931, copleșit probabil de volumul notațiilor sale, le copertează sub titlul: „*RĂSCOALA. Note din mers*“⁶⁶, pregătind, în același timp, învelitori pentru fiecare capitol în parte (I *Răscolul*; II *Pămînturile* etc.)⁶⁷. „Copertile“ sînt niște pagini mari, comerciale, scrise cu același creion albastru, foi duble între care, odinocară, s-au aflat planurile și alte notații ale scriitorului. Astăzi, ele, se află sub cote diferite. S-a mai păstrat o „copertă“ intitulată „*NUME*“, însemnare pe verso-ul unei hărți împăturite, semn că *aclo* au sălășluit

⁶⁴ *Arh. L.R.*, I ms. 1 e, f. 51.

⁶⁵ *Arh. L.R.*, I ms. 1 e, f. 52.

⁶⁶ *Arh. L.R.*, I ms. 1 e, f. 1.

⁶⁷ *Arh. L.R.*, I ms. 1 i, f. 1, passim.

documentele referitoare la toponimia și onomastica romanului. Un spirit funcționaresc, dublat de un amatorism agresiv, a determinat pe unii lucrători și consultanți ai B.A.R. să „rinduiască” documentele, încât astăzi este aproape imposibil să se reconstituie ordinea inițială.⁶⁸

La prima vedere, s-ar părea că în clasarea documentelor a existat o noimă. Iată structura bibliografică adoptată de B.A.R.:

Arh. L.R., I ms. 1 a: „Răscoala” – variantă (133 f.);

Arh. L.R., I ms. 1 b: „Răscoala” (f. 5–7; 25–33; 35–40; 47–61; 70);

Arh. L.R., I ms. 1 c: „Răscoala” – fragment (21 f.);

Arh. L.R., I ms. 1 d: „Răscoala” – fragmente și variante (25 f.);

Arh. L.R., I ms. 1 e: „Răscoala” – Schema sau rezumatele capitolelor romanului (62 f.);

Arh. L.R., I ms. 1 f: „Răscoala” – Lista personajelor și caracterizarea lor (38 f.);

Arh. L.R., I ms. 1 g: „Răscoala” – Note și materiale documentare pentru roman (24 f.);

Arh. L.R., I ms. 1 h: Mersul cronologic al redactării romanului „Răscoala” (4 f.);

Arh. L.R., I ms. 1 i: „Răscoala”, foi răzlețe, coperti etc.;

Arh. L.R., I ms. 1 j: „Răscoala” – început de piesă (10 f.).

În realitate, majoritatea mapelor sînt descompletate, filele unui *anume* manuscris fiind „clasate” sub varii cote. Nu de puține ori simplele elemente „tehnice” (formatul hîrtiei, sortul, gramajul, culoarea cernelei, creionului, calitatea scriiturii) ar fi trebuit să conducă bibliograful la alte organizări (în cazul cînd materialul de la B.A.R. a fost preluat, de la bun început, în condiții necorespunzătoare).

În atare situație, sîntem obligați să apelăm la un mod propriu de prezentare a textelor care să distingă:

a) Documentele referitoare la piesele de teatru;

b) Însemnările privind construcția romanului;

c) Instrumentele de lucru: hărți și liste de personaje; bibliografie; conspecte;

d) Calendaristica romanului;

e) Încercările de elaborare a romanului (variantele 1927 și 1931).

Întrucît în majoritatea cazurilor succesiunea paginilor nu se suprapune cu cea de la B.A.R., sîntem nevoiți să însoțim prezentarea propriu-zisă a textelor cu comentarii bibliografice, textologice și de istorie literară, fără de care structura propusă ar fi lipsită de orice temei științific, pîrînd arbitrară. Avem satisfacția că aparatul critic, conceput în acest mod la volumul 8, întregeste substanțial geneza operei, așa cum a fost relatată de scriitor.

⁶⁸ Printre colaboratorii solicitați cu mulți ani în urmă de B.A.R. să ordoneze „Arhiva Liviu Rebreanu” sînt menționate numele lui Augustin Z. N. Pop și Nicolae Liu. Din colegialitate față de confracții amintiți, ne exprimăm speranța că nu lor li se datorează gravele erori.

*

Cum aminteam, cele mai vechi însemnări care atestă tentația elaborării unei opere consacrată răscoalelor țărănești, se află într-un caiet *început* în 1908, la Prislop, cu adaosuri ulterioare. Ele sînt însoțite de conspecte privind cauzele răscoalei („după R. Rosetti”). Numele aceluiași autor îl mai aflăm în fruntea listelor bibliografice, întocmite de Rebreanu *după* venirea lui în Regat (1909), avînd chiar cota fișierului B.A.R.: „II 9510”⁶⁹.

Restul filelor referitoare la *piesele* de teatru *Țăranii* și *Răscoala* (cu distribuții diferite) se află astăzi sub cote deosebite. Majoritatea se găsesc în mapa *I ms. 1 j*⁷⁰. Aici se află cea mai veche „distribuție” (Ion Motofolea, Danielopol etc.)⁷¹. Paginile următoare (f. 1, 6, 7, 8) se cer cuplate cu altele din mapa *I ms. 1 g* (f. 22–24). Toate șapte file au făcut parte cîndva din același bloc-notes.⁷² La un loc, vădese preocuparea scriitorului de a-și fixa o distribuție, modificînd onomastica de la o pagină la alta. Puține nume, ca de pildă „Ion” („un țaran chipeș, deștept, aproape obraznic”, precum Glanetașul de mai tîrziu), Lupu Tomoșoiu, Marin Ioniță, Alexandru Ciungu, Țugulea, vor reveni în proiectele viitoare.

O altă distribuție (*I ms. 1 j*, f. 9–10) repetă numele cîtorva personaje din filele amintite, adăugînd însă și cîteva profiluri caracteristice viitorului roman, deși cu nume diferite. „Răznovanu, proprietarul moșiei Nevoiași” (f. 9) anticipează pe Iuga din Amara. Alte nume vor reveni în nuvelistica de mai tîrziu („cîrcumarul Ițic”) sau în *Ion* („Ion Belciug, preot”). Distribuția este reluată și dezvoltată (cum reiese dintr-o altă mapă: *I ms. 1 f*, f. 26–30)⁷³. Aceste pagini sînt cele mai semnificative, constituind primii germeni ai viitoarei opere. Ele reprezintă mai mult un moment de trecere de la cadrul dramaturgic, abordat inițial, la cel românesc de mai tîrziu. Sub titlul: „Alte documente” publicăm actele referitoare la piesa *Răscoala*, cu o distribuție aflată în mapa *I ms. 1 f* (f. 31, 32, 33, notații în creion). Multele personaje nenominalizate, caracterul schematic al proiectului ne determină să-l considerăm anterior ultimelor piese comentate. Un „Dirloagă”, întîlnit însă și în proiectele *I ms. 1 j*, f. 10 și *I ms. 1 f*, f. 29, unește distribuțiile.

În structura propusă, încercările dramaturgice se succed cronologic (cu excepția subcapitolului „alte documente”), fiind selectate din *patru* surse documentare: *Arh. L.R., I* (1), *ms. 20*; *I ms. 1 j*; *I ms. 1 g*; *I ms. 1 f*. Ca în toate cazurile întîlnite în seria de *Opere*, cînd într-un context concurează mai multe cote bibliografice, menționăm poziția fiecărei file.

⁶⁹ Să fi revenit autorul asupra unei lecturi mai vechi sau, mai degrabă, acum să fi făcut cunoștință cu scrierea lui Radu Rosetti? (cartea se intitulă *Pentru ce s-au răscolat țăranii* și a apărut în anul 1908).

⁷⁰ Aceste documente au constituit și punctul de pornire a articolului *Primul act al „Răscoalei”*, publicat de Stancu Ilin în *Transilvania*, II (1973), nr. 2 (febr.), p. 17–19. Textele publicate de S.I. se cer coroborate cu cele aflate în *Arh. L.R., I ms. 1 f*, f. 26–30 (*infra*, p. 601–603).

⁷¹ Cf. f. 2–4 (file de caiet, liniate, cerneală neagră).

⁷² Dovadă aceeași hîrtie filigranată: „C. & S.S. Bușteni”.

⁷³ Caracterul notațiilor etc. ne-a determinat să includem respectivele file în protoistoria cărții.

Un amănunt: Titlul *Răscoala*, aflat printre paginile piesei de teatru⁷⁴, apare izolat de restul textelor, scris cu creionul, în timp ce filele aceleiași bloc-notes sînt redactate cu cerneală neagră. Nu este exclus ca acestea din urmă să fie *anterioare*, datarea („7 XII 1913”) putînd fi a *titlului*. O altă filă, consemnînd același titlu, este, la fel, izolată de restul paginilor, fiind, la rîndul ei, scrisă cu creionul. Cu cerneală un singur titlu: *Țăranii* care apare și în alte locuri. (Un alt caiet, *Arh. L.R., I(1) ms. 22*, se deschide cu următoarea notație: „Țăranii. Foaie săptămînală. Note.”)

Și acum textele:

Arh. L.R., I (1) ms. 20, f. 14

Țăranii

Subiect de o piesă teatrală — din timpul răscoalelor țărănești

Cauzele răscoalei (după R. Rosetti): deja prin „Regulamentul organic” avîntul economic al țărănimii a fost oprit în loc, agricultura lor distrusă, țăranul silit la viață de trîndăvie relativă și lipsă de prevedere și economie. Exploatarea țăranilor prin creșterea continuă a arenzilor și scăderea prețurilor de muncă (care în timpul acel al nostru e în înflorire complectă). Muncile făcute de țărani pentru datorii din trecut, pentru angajamentele făcute din iarnă, pentru învoieli de imaș și de locuri de arătură și pentru produsele luate. Prețurile cu cari li se arendează acum pămînturile de arătură și de imaș, *cînd sînt moderate*, întrec pe cele de la 1849 de 4—5 ori, de multe ori chiar de 7 și 8 ori. În urma „Regulamentului” nemulțumirea ajunsese la culme. Sătenii nu mai avură energia trebuitoare pentru a se răscula, dar încă din mai 1833, din satele de pe Prut (Iași, Dorohoi și Fălciu), începură a porni bejănari în Basarabia. Întîi plecară oameni singurateci, apoi familii, apoi sate întregi (zile *cu nari*, zile proaste). Cîtimea de muncă impusă pe zi pentru prașilă: 12 prăjini de păpușoi, prășite de două ori, culese, dezghiocate, duse la coșere și așezate într-insele, strujenii tăiați și cărați = drept o singură zi. Lipsa de orice dreptate pentru țăran și impunitatea desăvîrșită pentru orice fărădelegi ale stăpînilor. Vezi pagina ultimă [a caietului, *n.n.*].

Arh. L.R., I (1) ms. 20, f.30 v.

Atît stăpîinii cît și ocîrmuirea aveau grijă să înăbușe la vreme, sub bici, orice semn de împotrivire. Era destul ca locuitorii unui sat să nu vrea să execute vreo lucrare (în cele mai multe cazuri, nedorită de ei), să lase *capetele* la întinderile de prașilă, secere sau coasă, măsurate cu

⁷⁴ Semivelină, format caiet, scris cu *creionul*, deosebite de restul planurilor scrise cu *cerneală*.

o prăjină prea lungă, sau să răspundă prin vreo sudalmă la loviturile de *harapnic* ale feciorului boieresc sau ale vătavului, pentru ca faptul să fie calificat de răscoală...

Atunci apoi venea ispravnicul, în cele mai multe cazuri însă privighitorul cu cîțiva *slujitcri* sau *cazaci*, cum li se zicea mai pe urmă. Satul era strîns de aceștia grămadă la cancelaria moșiei, dojenit de privighitor, apoi erau chemați acei cari fuseseră însemnați de vechil ca fiind capii *buntului*. Aceștia erau puși pe jos și bătuți de cazaci astfel ca să țină multă vreme minte de acea bătaie. Pe urmă satul era somat să ceară iertare și să declare că se va supune la cele cari se împotrivise și, dacă nu cădea îndată în genunchi, făgăduind nemărgenită supunere, se luau oameni de-a rîndul, se puneau jos și se băteau unul după altul pînă ce, de obicei în urma stăruințelor preotului și ale cîtorva bătrîni, se muia dîrjia lor și făcea act de supunere.

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 2

Țăranii

Casa lui Ion Motofolea din Dumbrăvenii Munteniei

Danielopol, arendaș

D-na Danielopol

Amarin, logofăt

Petre, șofer

Fata în casă

Ulea, student

Paraschivescu, preot

Jelea, plutonier

Florea, jandarm

Aron Goldstein, circiumar

Actul întîi

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 3

Actul întîi

Casa lui Ion Motofolea, în Dumbrăveni

Florica (desculță, cămașă lungă murdară, părul nepieptănat; șase ani; intră, se furișează lîngă mă-sa, domol, scîncit): Măicuță, mi-i foame!

Safta: Taci, maică, taci! Acuși vine tat-to cu gologanii de la boier...

Florica: Mi-i foame!

Safta: N-auzi ce-ți spun?... Ce ești neroadă... Uite-acușica vine și aduce parale. Pe urmă cu paralele cumpărăm de mîncare...

Florica: Unde-i tata?
 Safta: La boier... s-aducă bani.
 Florica: La boier?
 Safta: Da, da, maică, la boier... la curte.
 Florica: Și-i dă porumb acolo?
 Safta: Vezi bine că-i dă...
 Florica: Și lapte?...
 Safta: Ia mai lasă-mă-n pace, măi copile...
 Baba (cu o frică copilărească ce o cuprinde din ce în ce, aproape mirînd):
 Copii, copii, unde-o fi întîrziind?
 Safta: Poate l-o fi pus logofătul să mai taie lemne ori să muncească
 ceva.

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 4

Banii se dau cu greu.
 Baba (plînge): Numai să nu se fi abătut la circiumă...
 Safta: Ce mai bocești, maică! Îl știi pe taica. Nu prăpădește el banii pe
 băutură...
 Baba: Da, da... Tu grăiești, dar atunci de ce nu vine?... Ce ne facem noi
 dacă n-aduce nici bani, nici d-ale gurii? Te pomenești că se pune la
 chef. Nu-i o mină de mălai în toată casa, n-avem măcar un fir de
 sare. N-avem lemne, n-avem nimic. Și-i frig și sintem șapte guri...
 Safta: Lasă, maică, nu-ți mai face inimă friptă. Ne ducem noi și mai stringem
 ceva găteje în pădure. N-o să pierim de frig, dacă nu pierim de foame.
 Baba: Da, să vă prindă logofătul...

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 1

Răscoala

Dramă în patru acte
 7 XII 1913

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 6

Persoanele

Zaharia, un țăran înalt, voinic, cu o înfățișare blîndă, zîmbitoare. E socotit
 ca cel maitare om din sat. În actul al doilea, arendașul îl bruftu-
 luește, vrea să izbucnească, se stăpînește. În al treilea se dă și el
 de partea nemulțumiților și conduce pe răsculați împotriva cona-
 cului. El este care propune să dărîme să nu rămîie piatră pe piatră.
 E religios, milos. Cînd se înfurie e nebun.

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 7

Actul întîi

Feciorul vine să-i cheme la lucru. E și el de partea țăranilor, dar, de, nu
 poate zice nimic.
 Ion: A dracului vreme... O căldură să te omoare...
 — Mi se pare c-o să ploaie...
 Țăranul care se plînge mereu (vezi Baumert).
 Țăranul care face pe confidentul, vorbește mult, umilit (v. Heibor).
 Femeia care, în deznădejde, se uită din cînd în cînd împrejur, parcă ar
 căuta ajutor.

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 8

Arendașul: Astea-s vorbe goale... În loc de tînguieți ar face mai bine să
 nu lenevească și să nu bată circiumile... Cine-i harnic cîștigă și
 trăiește bine... Cine nu, să aibă de zece ori atîta pămînt și tot netrebnic
 o să fie...

Femeia: Că leneși nu sîntem, slavă Domnului... Muncim și ne căznim, vai
 de păcatele noastre... Dar acu nu mai e de trăit... Uite, ne-am sleit
 de tot... Ne-a pierit toată vлага... Bărbatu-meu a căzut la pat. Am
 rămas singură... Doar sufletul să ni-l mai scoată... Nițel să ne mai
 ușureze, că pe urmă iar o să prindem putere și iar o să facem.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 22

Persoanele

<la Răscoala>⁷⁵

Arendașul, ovreu care însă nu-și mai ține legea și chiar e românizat; are
 totuși ceva în înfățișare și accent caracteristic rasei.

Soția arendașului
 Logofătul
 Feciorul
 Șoferul
 Vizitiul
 Fata în casă
 Băiatul arendașului
 Profesorul băiatului
 Preotul
 Primarul
 Plutonierul jandarm
 Doi jandarmi

⁷⁵ Adăugat ulterior cu creion negru.

Persoanele

Ion al Oanei, un țăran chipeș, deștept, aproape obraznic.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 24

Panait Rosmarin
Bălașa Tranca
Lupu Tomoșoiu
Marin Oiță
Alexe Surdu
Simion Butunoi
Șerban Popa
Alexandru Ciungu
Spiru Chelaru
Ghemuleț
Țugulea
Tăbăcaru
Cotigă

Răscala

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 5

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 9

Răznovanu, proprietarul moșiei Nevoiași
Stavropol, arendașul moșiei
Vasile Pîrjol, logofăt
D-na Pîrjol, soția lui
Grigoraș, argat
Ștefan, fecior
Ion, vizitiu
Ion, șofer
Ileana, fată în casă
Traian Popescu, învățător tânăr
Toader Badea, învățător bătrîn, țăran, fost inv[ățător]
Ion Belciug, preot
Primarul
Sergentul-major de jandarmi
Un jandarm
Al doilea jandarm
Circiumarul Ițic

Circiumăreasa

Wolf, băiatul circiumarului, 30 ani

Ana, servitoarea circiumarului

Un ziarist

Dirloagă, coadă de topor pe la conac, circiumă, primărie, țărani

Ion Flămîndu

Ilie Nevoiașu

George Găvănel

Tănase Tunsu

Grigore Ispas

Panait Butunoi

Lupu Tomoșoiu

Marin Oiță

Simion

Alexandru Ciungu

Țugulea

Bălașa

Stancu

Zamfira

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 26

Persoanele

1. *Răznovanu*, proprietarul moșiei; 32 ani, elegant, simpatic, ochii mirați totdeauna. Are intenții bune și se convinge ușor. Nevoile țăranilor îl mișcă și le făgăduiește tot; argumentele arendașului îl conving și astfel delegația țăranilor e primită aspru. Țăranii îl iubesc și-i cer să nu mai arendeze moșia sau să le-o arendeze lor. El făgăduiește amîndouă cu ușurință. Un vinovat iresponsabil. Își petrece vremea la București. Face chefuri în tovărășia lui Stavropol uneori. De aceea Stavropol are mina slobodă. Arenda e mai mică ca oriunde. Conacul e strămoșesc. El e singurul vlăstar. Vrea mereu să se însoare. Are intenția să se însoare cu o țărană chipeșă ca să-și perpetueze neamul. Ceea ce nu-l împiedică să vie la țară cu o cocotă.

2. *Mimi*, o fată bună, cocotă, 24 ani. Ultima modă cu care uimește pe țărani, care fac glume pe socoteala pălăriei etc. Bună și proastă. E și ea fată de țăran, dar se face că nu știe ce-i la țară și se miră mereu de toate, ceea ce îl face pe Răznovanu să-și bată joc de ea. Cînd se plîng țăranii, ea, în fața lor, intervine în favoarea lor, cînd însă pleacă zice

să-i dea mai bine dracului și să-i cumpere ei o rochie. Un nimic împopoțonat.

3. *Stavropol*, arendașul moșiei și prietenul lui Răznovanu. De aceea ține moșia aproape pe degeaba. E de doi ani arendaș și s-a îmbogățit. Om practic și econom, dar nu cruță banul când interesele o cer. Tatăl său a fost grec, băcan în București. El e român șovinist. Face teorii de nevoile țăranelor și zice că pricina e numai lenea și lipsa de școli. În gospodărie nu se prea pricepe, dar e bun contabil. De aceea legăturile lui cu țăraniile le face logofătul care e sfetnicul lui cel mai credincios. Nu e atât de rău pe cât e de încăpăținat și de prost. Are 44 ani. Răznovanu îl tutuiește, el nu. Asemenea el cu logofătul. E cuviincios cu boierul. E blând cu țăraniile și glumește. Numai când e supărat e rău. Nu e înșurat. Trăiește cu fata în casă, care fusese ibovnica lui Țugulea. Țugulea îl urăște de moarte și-și bate joc de fată.

4. *Vasile Pîrjol*, logofătul. Un țaran îmbrăcat în straie nemțești roase. Se poartă cu țăraniile ca un sergent-major. Viclean, lingușitor. S-a îmbogățit și el cu Stavropol. A cumpărat câteva zeci de pogoane de la cei nevoiași. Simion, Ciungu au fost expropriati de dînsul. Bălașa i-a luat pămînt.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 28

5. *D-na Pîrjol*. Fata lui Toader Badea. Inconștientă, Frumușică și curățică. Își iubește bărbatul și face curte boierului și arendașului în zadar. I-e silă de țărani, cu toate că a jucat în horă și era să fie nevasta lui Marin. Mimi o ia de sus, iar ea se uită la dînsa ca la o boieroaică.
6. *Grigoraș*, argat. 40 ani. Spîn. Uscat. Țeapăn. Slugă credincioasă. Fură de la țaran pentru conac. Poartă o haină nemțească peste cămașa românească, de la logofăt rămasă.
7. *Ștefan*, fecior. 23 ani. Simpatice, frumușel. Ține cu țăraniile, la nevoile lor. Dar ce să facă.
8. *Ion*, vizitiu. Țaran. Neutru.
9. *Ion*, șofer. Nemțește. Orășan. I-e silă de țărani. Mojici.
10. *Ileana*, fată în casă. 22 ani. Ca o floare. Sprintenă. Rușinată de țărani. Cuviincioasă cu Stavropol. Servitoare.
11. *Traian Popescu*, învățător. 25 ani. Entuziast. Țărănist și fiu de țaran. Conducător, aproape agitator.
12. *Toader Badea*, fost învățător. Conservator din fire. E contra răzvrătirii. Pe urmă însă se pune în capul țărănilor.
13. *Ion Belciug*, preot. Două luni. Exploatează pe țărani și e prieten cu

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 29

Stavropol și logofătul. Dar când mișcarea ia proporții trece de partea țărănilor. 50 ani.

14. *Primarul*, asemenea. Glumeț. Slugarnic.
15. *Sergentul-major*, țănoș, prost, autoritar, rău.
16. *Un jandarm*
17. *Al doilea jandarm* } inconștienți, cu suflet de țaran.
18. *Circiumarul*, 52 ani. Evreu. Barbă. Zgîrcit, umil și obraznic. Neutru.
19. *Circiumăreasa*. 48 ani. Balabustă.
20. *Wolf*. 28 ani. Românizat etc.
21. *Ana*, servitoare.
22. *Un ziarist*, 33 ani, tip de băgăreț. Prost și fudul. Țăranofil și ciocoist.
23. *Dirloagă*, un biet țaran simpatic, umil, care vrea și izbutește să fie bine cu toată lumea și trăiește de la toți.
24. *Ion Flămîndu*, 70 ani, fost primar. Religios. Slab. Foarte sărac. I-a vîndut logofătul pămîntul.
25. *Ilie Nevoiașu*, 55 ani, greoi, ursuz, vorbește puțin și face mult.
26. *George Găvănel*, 48 ani, vorbăreț, milităros la vorbă, dar șleampătă [sic !] la faptă. Veșnic cu oastea în gură.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 30

27. *Tănase Tunsu* fost argat la curte, 37 ani. Bătut și alungat de la curte.
 28. *Grigore Ispas*, un bătăuș, pierde-vară.
 29. *Panaît Butunci*, bețiv, toată ziua e în circiumă.
 30. *Lupu Tomoșoiu*, înalt, voinic, blînd. Cel mai tare om din sat; v. Zaharia.
 31. *Marin Ojîd*, tip obișnuit, speriat la înfățișare.
 32. *Simion*, băiatul lui Flămîndu. Vine de la oraș unde e slugă la un boier. Jumătate nemțesc în haine. Agitator. Citește jurnale.
 33. *Alexandru Ciungu*, calic, slab. Exploatat.
 34. *Țugulea*, fost servitor la curte. Dat afară din pricina Ilenei.
 35. *Bălașa*, o femeie energică, săracă. Agitator.
 36. *Stanca*, soția lui Flămîndu. Slabă.
 37. *Zamfira*, fiica lui Flămîndu.
- Țărani, țărance, fete, copii.

ALTE DOCUMENTE (TEATRU) :

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 31

Un argat

Spîn. Uscat. Rigid și țeapăn. Slugă credincioasă, deși bruftuluită de toți. Fură de la țărani pentru conac. Poartă haină nemțească peste cămașa românească, căpătată.

Dirloagă

Un țăran umil, simpatice care vrea să fie bine cu toată lumea.

Altul

Religios. Slab. Foarte sărac.

Altul

Greoi, ursuz, vorbește puțin și face.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 32

Țăran

Vorbăreț, milităros la vorbă, și leneș.

Altul

Bătăuș; cînd se îmbată cade prin șanțuri.

Altul

Bețiv, toată ziua în circiumă.

Altul

Speriat la înfățișare.

Altul

Fost servitor la Pitești; citește jurnal, agitator.

Altul

Chipeș, deștept, obraznic.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 33

Doi feciori

Două fete în casă

Bucătăreasa

Logofătul

Nevasta lui

Copiii

Argatul I

Vizitiul Ichim

Ajutorul lui

Nume ovyreiești

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 34

Natan Vexler

Hers

Burăh Helfgot

Riva Avuer

Ghitla Zalman

Perla Sigal

Nuhăm Groper

Ștrul Casrul

Honora Rapaport

Ușer Cuperșnit

Șulim Moise Aron

Zeida

Golda

Hana

Etna

Aizic Irihem

Ita

Țipra

Ruhăla Țighelnic

Altăr Aiferman

Rifca

Saia Solomon

Sura

Hana Burahira

*

RĂSCOALA — Note din mers ⁷⁶

CELE MAI VECHI ÎNSEMNĂRI care mărturisesc abandonarea piesei de teatru consacrată răscoalelor țărănești și plănuirea unui roman cu aceeași temă datează din jurul anului 1920.⁷⁷ Ele se află astăzi la B.A.R. sub cote diferite (*I ms. 1 f, f. 36, 37, 38* și *I ms. 1 e, f. 66*), deși cîndva au făcut parte din același maculator (hîrtia maronie, „de război”, le atestă și vechimea).

Onomastica fixează o etapă în evoluția noii opere, reamintindu-ne, pe-alocuri, distribuția piesei *Răscoala* (Răznovanu) și cîteva personaje din *Ion*. În lumea acestor eroi Titu Herdelea preia, pentru prima dată, rolul „agentului de legătură”.

Pe cît de încețoșată, onomastica și toponimia romanului devin promițătoare (Grig, Titu, Amara). Deși rudimentară, schița primului capitol anunță construcția romanului de mai tîrziu, cele două planuri propuse rămîinînd fundamentale:

⁷⁶ Sub acest titlu—aparținînd, cum s-a arătat, lui L.R.—grupăm toate notațiile premergătoare diverselor variante de *roman*, îndeosebi paginile care urmăresc să clarifice construcția operei. Lîngă titlul original, o datare: „miercuri 27 VIII 1931” (*I ms. 1 e, f. 1*) care, înclinăm să credem, fixează în timp momentul „copertării” însemnărilor de laborator. Păstrînd titlul, renunțăm la tentația de a ordona materialul documentar pe capitole, ceea ce nu ne-ar mai da posibilitatea să reconstituim istoria romanului prin cronologia documentelor. (În 1931 gruparea pe capitole avea un rol funcțional.)

⁷⁷ Avem în vedere trimiterea autografă la vol. II, p. 186—187, din *Ion*.

Răscoala

Comune
Suharău
Manoleasa
Brodoc
Amara

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 37

Alexandru Pinte, blînd, ochi dulci, barbişon negru, profesor şi directorul liceului Giurgiu

Atena, soţia lui

Alecu }
Ionică } copiii lor v. p. 186 II Ion
Zoe }

Gogu Ionescu, deputat, bătrîn de vîrsta lui Herdelea

Eugenia (Pinte) sora lui George Pinte
v. 187 II Ion

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 38

Grig (Grigore Răznovanu)

Soţia lui (soră cu deputatul Ionescu din Ion)

Ştefan Răznovanu, tatăl lui Grig

Marioara, fată din sat

Titu Herdelea

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 69

Capitolul I

La ţară — Moşia — oamenii

Bucureşti — Titu, Grig.

*

O DATARE DIN PRIMĂVARA anului 1926 (I ms. 1 d) pledează pentru întreruperea lucrului la *Răscoala*. Între timp alte opere îşi dispun înţietatea (*Pădurea spînzuraţilor, Adam şi Eva*). „Întrerupere” nu se traduce însă cu „abandonare”, căci *Răscoala* rămîne pe agenda de lucru a scriitorului. Altminteri nu se poate înţelege siguranţa cu care, în 1923, îi anunţă apariţia, înaintea altor opere, şi continuitatea planurilor după un răstimp atît de lung. Pe o ciornă din 1926 aflăm, din nou, numele lui Grigore Răznovanu. În 13 ani de la proiectul piesei de teatru onomastica şi toponimia romanului

se definesc greoi, dovadă că abia acum „registru de stare civilă” o menţionează pe Nadina, acţiunea, în sfîrşit, urmînd să fie plasată în Argeş (I ms. 1 d, f. 8).

Din aceeaşi perioadă datează un plan cu 13 capitole, dintre care 9 nominalizate⁷⁸ şi 4 „libere”. De ce 13 capitole şi nu 11 sau 14, greu de răspuns, cită vreme studiul documentelor (şi *Răscoala* nu este singurul caz) dezvăluie o ciudăţenie a marelui arhitect: în faze primare de lucru, cadrul este fixat în chip *premeditat* şi numai apoi „încărcat” cu un conţinut anume. Că observaţia se justifică pe deplin o dovedeşte detalierea acţiunii numai în cazul primelor două capitole (I ms. 1 e, f. 13, 17)⁷⁹, respiraţia scăzută care-l face să abandoneze restul construcţiei. Dimpotrivă, ulterior, fixarea personajelor, acţiunii, gradarea conflictului îl determină să revină continuu asupra structurii adoptate, subordonînd-o materialului faptic. Deocamdată, intenţiile nu mărturisesc încă clarificarea liniilor conflictuale. Nu mai puţin adevărat este însă şi faptul că primele două capitole îşi definesc în linii mari profilul. Începutul este aproape definitiv. Documentele:

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 8

24 Nadina = soţia lui Grig

Luni 19, IV, 26

29 Grig =

Răscoala

Cap. I Sfîrşitul septemvrie. Moşia Răznovanu în Argeş. 12 pluguri ară. Semănătorii cu grîul.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 7

Răscoala

I

II Străluciri

III

IV Se mişcă ţara

V Foamea

VI Cutremurul

VII Un fir de nisip (Un copil aruncă o piatră)

VIII Sîngele

IX Flăcările

⁷⁸ Confruntate cu forma definitivă a cărţii, abia trei se vor menţine: *Se mişcă ţara* (devine titlul primei părţi a romanului), *Sîngele* şi *Flăcări* (în proiect *Flăcărilor*).

⁷⁹ Documentele — deşi la B.A.R. sub cote diferite — păstrează aceleaşi particularităţi cu proiectul amintit: hîrtie semivelină, format caiet, cerneală etc.

X Groaza
XI Furia
XII
XIII

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 13

Capitolul I

Ploaia. Țăranca cu copilul. Administratorul. Curtea. Țăranii și învoiala. Boierul și țăranii. Grig vine cu trăsura — aduce poșta: o scrisoare de la nevastă-sa. Împăciuitor cu oamenii. Boierul și Grig. Marioara. Grig la București. Grig și Titu Herdelea. Viața lui Titu. Masa la Enache.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 17

Capitolul II

Titu la moșie. Întrevederea cu boierul și primele discuții. Titu și țăranii. Învățătorul, preotul, primarul, circiumarul. Moșiile. Setea țăranilor de pământ. Sosește Nadina cu Bebe și alții. Culesul viei. Moșia Nadinei. Vine Gogu Ionescu cu Eugenia.

*

CÎTEVA DOCUMENTE, datate în intervalul 1 nov. 1926 — 1 aug. 1927, sînt caracteristice procesului de creație rebrenian, relevînd marea dificultate a scriitorului de a-și fixa punctul de pornire, fraza de început, obsedat *peste măsură* că primele cuvinte îi stabilesc definitiv ritmul întregii opere. Este o trudă dictată și de un puternic subiectivism, dovadă că *replicile* unor variante din 1926 și 1927 nu afectau substanțial conversația cu care debutează romanul. Obsesia slovelor dintîi îl urmărește atît de mult pe scriitor, încît insatisfacția de-o clipă îi paralizează elanul creației pentru o lungă perioadă. Aproape un an va trece pînă la găsirea frazei „salvatoare”, în fond fără să se distingă într-un mod deosebit, comparativ cu cele care au precedat-o. Ca și în cazul *Ciuleandrei*, reținem însă tentația de a imprima acțiunii un puls dinamic, odată cu prima pagină a cărții. Renunțarea la descriptivismul și tendenționismul caracteristice primelor încercări de redactare lasă loc liber obiectivării artistice.

O lămurire: filele pe care le publicăm în continuarea acestor comentarii se află la B.A.R. sub cote diferite (caracteristici: file răzlețe, format caiet, hirtie semivelină, cerneală neagră; ulterior, L.R. a revenit pe aceste note, dovadă datarea în creion „7.III.1932”, cu socoteala paginilor scrise la roman). F. 14—16 din I ms. 1 c sînt continuarea f. 4—5 din I ms. 1 d și, în consecință, le alăturăm acestora. (Ele păstrează, dealtfel, numerotația scriitorului: 1—5.)

Luni, 1.XI.1926

Capitolul I

1

Pămîntul se jilăvise și se muiase ca o imensă plăcintă de noroi. Două săptămîni a plouat fără încetare, cu găleata. O ploaie aspră, rece de toamnă. Ochiuri de apă se întindeau pe cîmpuri ca niște bălți negre.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 20

Luni 1.XI.1926
Marți, 2.XI.

Capitolul I

1

Pămîntul era cleios și murdar ca un ciocoi sătul și îngreșat.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 3

Marți, 16.XI.1926

Răscoala

Capitolul I

1

— Mă recomand Titu Herdelea, poet...

— A, poet... Îmi pare bine!... Grigore Glogoveanu!

Îi întinse mîna cu un zîmbet puțin ironic și uimit. Tînrul se înclină timid, cam uluit. Lavaliera de la gît îi acoperea gulerul. În stînga ținea pălăria moale... Urmă o mică pauză, confuză. Titu Herdelea văzu din ochii domnului că e nedumerit și porni să se explice, clătînîndu-se ușor pe picioare și așezîndu-și pălăria în cap cu multă băgare de seamă:

— Să mă iertați, domnule, că mă găsiți aici... Am fost poftit astă-vară, adică acum vreo șase săptămîni de către domnul deputat Gogu Ionescu... la Sîngeorz, în Transilvania...

— A, ești transilvănean? făcu Glogoveanu încă nedumerit.

— Da, da, transilvănean — aprobă Titu bucuros și aproape cu mîndrie. Sînt puțin neam cu domnul deputat Ionescu... Să vedeți... Sora mea Laura este măritată cu preotul George Pinteș, iar sora lui George e soția domnului Ionescu...

— Aşa? Ei bravo! făcu Grigore înviorat, dându-i din nou mina şi scuturându-i-o cu putere. Trebuie să ştii că prin urmare eşti şi cu mine un fel de neam, cum ziceai, fiindcă eu, la rîndul meu, țin pe sora lui Gogu Ionescu...

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 1

Sîmbătă, 9.VII.27

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

I

— Biletele pentru Bucureşti, vă rog! glăsui conductorul deschizînd uşa compartimentului în care trei călători discutau cu mare aprindere.

— Ce, am sosit? Se miră cel mai gras şi mai bătrîn, arendaşul moşiei Ciuta.

— Da, da — aprobă conductorul, jovial, cu o înfăţişare şi umilă şi obraznică. Adineaori am lăsat Chitila.

— Bine c-a dat Dumnezeu — zise cel mai tînăr, cu mustaţa neagră şi ochii scînteietori.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 2

Sîmbătă, 9.VII.27

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

I

— Biletele pentru Bucureşti — glăsui conductorul deschizînd uşa compartimentului în care trei călători discutau cu aprindere.

— Am şi sosit? se miră Ilie Rogojinaru, cel mai gras şi mai bătrîn, arendaşul moşiei Olena din Dolj. Vezi cum ne-am luat cu vorba de nici n-am băgat de seamă cum trece vremea...

— Da, da — aprobă jovial conductorul cu înfăţişarea şi umilă şi obraznică. Adineaori am lăsat Chitila...

Duminică 10.VII. d.[îmineaşa]

— Of, bine c-a dat Dumnezeu! murmură plictisit călătorul cel mai tînăr, cu mustaţa neagră şi ochii scînteietori.

Duminică, 10.VII.27

«D-voastră nu cunoaşteţi ţăranul român, dacă vorbiţi aşa! strigă arendaşul»⁸⁰

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

I

— Biletele pentru Bucureşti! zise conductorul cu glas cîntat, deschizînd compartimentul în care trei călători discutau cu aprindere.

— Ce şefule, am şi sosit? se miră Ilie Rogojinaru, cel mai bătrîn şi mai gras, arendaşul moşiei Ocina. Uite, domnule, cum ne-am luat cu vorba de nici n-am băgat de seamă...

— Adineaori am lăsat Chitila — urmă jovial conductorul cu înfăţişarea şi umilă şi obraznică, înţepenit în uşă.

— Of, bine c-a dat Dumnezeu! murmură plictisit călătorul cel mai tînăr, oacheş, cu mustaţa neagră groasă şi răsucită şi cu ochi scînteietori.

Între timp al treilea călător, Simion Modreanu, negustor de coloniale din Bucureşti, scosese din portofoliu o foaie galbenă pe care acuma o întinse conductorului cu o mîndrie consulară:

— Poftim, domnule!

Arendaşul îşi dibuise de asemenea biletul gratuit şi oferindu-l blajin conductorului zise:

— Tot galben... Ce să facem, domnule? În vremurile astea de criză mai face omul economii pe unde se poate... Că statul are destul şi nu se prăpădeşte pentru că merge un om gratis pe tren...

— Şi d-voastră? întrebă conductorul pe cel tînăr.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 5

— Nu, nu — protestă dînsul dîndu-i biletul. Eu nu merg gratis.

Conductorul se retrase salutînd zîmbitor şi închizînd uşa. Trenul alerga duduind. Ilie Rogojinaru se puse să-şi adune bagajele. Avea vreo şase: cufere, geamantane, coşuri, legături... încît ocupase întreg compartimentul, căci Modreanu n-avea decît un geamantănaş, iar tînărul o uşoară

⁸⁰ Adăugat ulterior cu creion negru.

trusă de voiaj pe care o așezase pe masa de lângă fereastră. Rogojinaru gîfîia dîndu-și jos bagajele și vorbea într-una:

— Ba eu, drept să vă spun, profit de cîte un bilețel de tren... că atîta profit și eu de la stat, încolo tot eu îi dau... Eu nu merg cu bani decît din ani în Paști... Am cunoștințe, slavă Domnului, și pe la minister și-n toate părțile...

— Sigur... firește — aprobă Modreanu, convins. Noi care întreținem statul...

Tînărul, obosit și plictisit, privea pe fereastra vagonului, parcă nici n-ar fi auzit vorbele tovarășilor săi de drum. Trenul pocnea și zvîcnea ca un animal apocaliptic. În ochii lui, Capitala se apropia și se desfășura cu turnuri de biserici frumoase, într-un ușor vâl de fum albăstrui. De-a lungul liniei ferate, ici-colo reclame agățate pe stîlpi sau pe ziduri de case singuratece. Cartierele mărginașe, sărace, murdare, cu case dărăpănate, cu străzi desfundate contrastau supărător cu siluetele palatelor ce-și profilau strălucirea în depărtare.

După ce-și cobori toate bagajele, umplînd cu ele compartimentul și așezînd vreo două chiar pe coridor, în ușa deschisă, Rogojinaru se ghemui lângă un coș ostentat și, ștergîndu-și fruntea și căpătîna pleșuvă cu o batistă mare, se adresă tînărului, ca și cînd ar fi vrut să reia conversația întreruptă din vina conductorului.

Arh. L.R., I ms. 1 c, f. 14

— Așa, domnul meu... Te rog să crezi că eu am o experiență foarte veche în chestie de gospodărie... Mă rog, sînt azi de șasezeci de ani fără unul și din aceștia aproape patruzeci i-am irosit la țară. Am început-o de jos de tot, cum se cuvine, iar la treizeci de ani țineam cu arendă o moșioară de vreo cinci sute de pogoane... Așa că îmi cunosc țărani cum nu-i cunoaște nimeni... Eu nu spun că toți, toți sînt ticăloși, cum spun alții, dar adevărul e că sînt leneși și răi și hrăpăreți... Asta sînt și să ferească D-zeu pe oricine să aibă de-a face cu ei...

Fiindcă tînărul nu răspunse, interveni Modreanu cu o superioritate vădită:

— A, nici nu mai încapе vorbă... Eu poate nu am experiența d-tale, că nu am stat niciodată la țară, dar profesiunea noastră ne silește să avem din cînd în cînd afaceri și cu țărani... Iacă, eu, ca negustor cinstit și care caut să procur clienților mei marfă bună și ieftină, mă duc deseori pe la țară să încerc a-mi procura direct de la țărani diverse lucruri... Îmi zic că trebuie să încurajăm țărănimea... Credeți că e chip? Ferit-a sfîntul... Sînt atît de încăpătînați, atît de... că nu poți face nimic cu ei...

Trenul își încetinea mersul: se apropia de Gara de nord. Rogojinaru dădu să iasă pe coridor, să prindă la timp un hamal. Înainte de a ieși însă dădu mîna cu Modreanu, foarte afectuos și apoi către cel tînăr:

— Îmi dai voie, domnule, sînt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine că am călătorit împreună de am mai schimbat cîte-o vorbă, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri...

Arh. L.R. I ms. c 1, f 15

Stătea cu mîna întinsă. Tînărul, deși fără plăcere, se ridică pe jumătate și luîndu-i mîna răspunse:

— Grigore Iuga...

— Iuga? strigă bătrînul însuflețit. Iuga... Dar n-oi fi feciorul cuconului Miron din Argeș?

— Ba da — făcu tînărul puțin intrigat.

— Fugi, nu mă-nebuni! Uite, domnule, și eu care nu bănuiam, urmă Rogojinaru tot mai încîntat. Apoi, bine, boierule, eu pe conu Miron îl cunosc de cînd eram copil... Că tatăl meu a ținut o moșie numai la cîteva poște de moșia d-voastră de la Amara. Ptiu, ce întîmplare!... Dar ce mai face conu Miron? Voinic, sănătos?... Strașnic om! Știi, boier sadea, nu glumă... Apoi așa nici nu mă mai mir că și d-ta ai păreri dumnealui...

— Ei, nu tocmai, zîmbi Iuga.

— Lasă, lasă, boierule, clipi din ochi Rogojinaru, cu un rîs foarte larg. Bată-te să te bată norocul!... Ei, să trăiești și să-ți trăiască și conu Miron că-i om și jumătate!...

Trenul frîna încet și Rogojinaru ieși pe coridor. După el numaidecît și Modreanu, care se înclinase ușor către Iuga, fără să zică nimic. În coridor Modreanu se apropie de arendaș și-i zise șoptind:

— Cine-i tînărul? Că parcă-l cunoști?

— Ehe, [rîu]* mare, nenisorule — murmură Rogojinaru cu un respect mai viu acum decît cînd se aflase în fața lui. Vreo șapte mii de pogoane, calitate primă în Argeș, jos, aproape de Vlașca... Bătrînul un om, nu alt-ceva! N-a arendat un petec de pămînt

Arh. L.R., I ms. 1 c, f. 16

niciodată!... Mai rar așa ceva!... Ei, te-am salutat, cucoane!... Să ne mai vedem sănătoși!... Hei, hamal, hamal!... Aci, băiete!... Vino repede!...

Un hamal care se urcase din mers, fu instruit să se încarce cu toate bagajele. Trenul se opri domol și coridorul fu invadat de o ceată de hamali care începură cearta pe numeroasele cufere ale arendașului.

Mașina pufăia rar, extenuată sub coperișul gării. Printre respirațiile ei vehemente zgomotul oamenilor care coborau din tren și al celor ce-i așteptau umplea tot localul cu un murmur continuu din care țîșneau ici-colo risete stridente, cite-un strigăt nervos și ascuțit: „Hamal!”

Vineri, 15. VII [1927]

Călătorii alergau spre ieșire, mulți cu geamantane în mână, alții mindri cu hamalul după ei. Toată lumea se grăbea. Mulți alergau parc-ar fi fost urmăriți de cineva. Numai hamalii rămași fără mușterii se plimbau acumă parcă nepăsători pe lângă vagoane, dar cu ochii mereu spre ferestre căutînd vreun călător întîrziat care ar avea nevoie de serviciile lor. Grigore Iuga rămăsese liniștit în compartiment pînă ce se rări lumea în vagon și apoi coborî cu trusa în mână. La scară i se repezi un hamal gata să-l servească.

— Lasă, băiete — murmură Iuga calm, n-am nevoie de serviciile tale... Dar, dacă-mi oprești o trăsură, ai un bacșiș bun!... Să te vedem!

Fiindcă hamalul șovăi, îi puse în mână cîțiva gologani.⁸¹

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 7

I uni, 1.VIII.1927

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

1

— D-voastră nu cunoașteți țăranul român! strigă triumfător Ilie Rogojinaru. Nu-l cunoașteți deloc, dacă vorbiți așa!... Ori îl cunoașteți numai din cărți și din discursuri, și atunci e mai rău fiindcă vi-l închipuiți martir, pe cînd în realitate e numai prost și leneș!

Era arendașul moșiei Ocina.

⁸¹ Pe verso-ul f. 16 notația: „Vineri, 15 iulie 1927, noaptea, pe la ora 12, înainte de-a mă apuca de scris, am auzit țipete de cucuvea, în grădină, înspre Someș! Curios! Ca și la Ion! Și doar pe-aici nu sînt așa de dese cucuvele!” Reamintim notațiile similare, așternute cu șapte ani în urmă, pe vremea transcrierii romanului *Ion*:

„Aici, pe cînd transcriam, a cîntat cucuveaua în dud.

Marți, 29 iunie 1920, ora 3 noaptea” (ms. 2 540, f. 340 v.)

„La ora 1 noaptea [miercuri, 4 august 1920] a cîntat iar cucuvaia, pe casa de-alături.” (*ibid.*, f. 384 v.)

„Azi noapte, joi, 5 august 1920, spre vineri, la ora 4 noaptea, a cîntat iar cucuveaua, nu știu dacă în dud sau pe casa de alături.” (*ibid.*, f. 402 v.)

„1 AUGUST 1927” pune capăt unui întreg calvar. De acum istoria romanului înregistrează o nouă etapă, cea a redactării primei versiuni manuscrise. Ar fi însă greșit să simplificăm căutările anterioare, reducîndu-le, în ultimă instanță, la documentele amintite. O puzderie de note, ciorne de tot felul, scrise în clipe de răgaz sau în fugă (dovadă calitatea grafiilor), datînd din perioade diferite,⁸² se află în arhivă. Nu dorim să ne aventurăm fixînd exact momentul fiecărei redactări. Din noianul documentelor am ales însă, într-un prim lot, pe acelea care în *mod cert* se asociază celor dintîi proiecte de roman. Ele sînt anterioare variantei din 1927. Cîteva însemnări prezintă un interes deosebit prin ineditul lor. Unele replici, precum și notațiile ce le însoțesc, ne sugerează că, inițial, romanul avea ca punct de pornire cunoscuta răscoală a țăranilor de pe moșia Flămînzii a prințului Sturdza, arendată de Moki Fischer. Proiecte și mai vechi — *Răscoala*, piesă de teatru — par să pornească, uneori, din același loc.⁸³ O mărturie și onomastica din *I ms. 1 f. 34*⁸⁴. În această fază, influența surselor gazetărești este elocventă. Ulterior, aprofundînd esența fenomenului istoric, Rebreanu își va selecta în asemenea mod personajele și locurile acțiunii, încît marea tragedie națională avea să se definească, înainte de toate, prin cauzele ei sociale.

Aceluiași moment genetic îi aparține și gîndul ca în fruntea răscoalei să se afle o femeie: „Irina — țărancă văduvă cu copil mic” (*I ms. 1 f. 19*). Din nou, intenția ne-o atestă coroborarea documentelor. Într-o listă onomastică, intitulată „Țăranii”, numele eroinei se află pe primul loc:

„Văduva Irina — femeie frumoasă, energică, cu patru copii — ajunge sufletul răsculaților.”⁸⁵ Documentele se află sub trei cote la B.A.R. (*I ms. 1 d; I ms. 1 e; I ms. 1 f*).⁸⁶

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 9

Țăranii la bîlci vorbesc despre pămînt și răscoale.

⁸² Concluzia are în vedere varietatea elementelor tehnice. Scurtă descriere: *I ms. 1 d, f. 9*: velină, creion negru; *ibid.*, f. 12—13: semivelină, creion negru; *I ms. 1 f, f. 19*: velină mată, creion albastru; *ibid.*, f. 20: semivelină, creion negru; *I ms. 1 e, f. 50, 52*: velină, creion negru; *ibid.*, f. 51: velină mată, creion roșu, albastru și negru. Cu excepția ultimei file, de un format mai mare, celelalte foi răzlețe, au dimensiunile unor pagini de caiet obișnuit.

⁸³ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 22* (*supra*, p. 599).

⁸⁴ Vezi *supra*, p. 604—605.

⁸⁵ Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 20* (*infra*, p. 616).

⁸⁶ Am fost tentați să selectăm, din aceleași surse, și alte documente, considerînd că și ele sînt scrise înainte de 1927. Lipsindu-ne toate argumentele necesare unei datări indirecte, am preferat să le publicăm, la sfîrșit, sub titlul: „Alte documente”.

Grupuri de țărani în fața circiumilor discutând agitați.

— Noi voim ca nici un picior de jidan să nu mai lăsăm prin comunele noastre... Nici arendași, nici slujbași de-ai lor! Să plece de pe moșii și să ni le lase nouă să muncim pe ele.⁸⁷

Țăranii au înconjurat casa vătafului de curte Dimitriu și au amenințat că vor da foc casei dacă va mai sluji la Fischer.

Agitatori: vreo slugă dată afară de arendaș.

Țăranul crede că tot se poate realiza îndată și nu mai ascultă nimic.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 13

— Tare, tare-am avea nevoie de cîțiva gologani.

— Oho, și noi am avea nevoie de cîteva mii de lei... Dacă ar fi vorba numai de ce ne trebuie... Dealtfel în privința banilor boierul are cuvîntul.

— Păi tocmai... da n-aș putea vorbi nițel cu boierul?

— Păi dacă boierul s-ar ține de toate mărunțișurile, bine i-ar mai merge... D-aia sîntem noi aci... Cine intră să închidă ușa!

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 19

Irina — țăranca văduvă cu copii mic — în fruntea oamenilor — e împușcată.

Copilul îl crește Grigore Iuga.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 20⁸⁸

«Petre Petre — caporal din Amara»

Țărani

Văduva Irina — femeie frumoasă, energică, cu patru copii — ajunge sufletul răsculaților.

Toader } O pereche de țărani, muncitori dar foarte bețivi; în
Matroana } fiecare sîmbătă — zi de tîrg, se bat ca orbii pe uliță.

Primarul

Învățătorul — exaltat de dragoste p. țărani — e sărac, cinstit.

Preotul bătrîn, «fără carte, bogat, idiot.»

⁸⁷ În forma definitivă a romanului, în vorbirea țăranilor răsculați nu se vor regăsi expresii ale unor porniri cu caracter șovin; dimpotrivă, atare replici vor caracteriza profilul și conduita unor personaje care urmăreau abaterea răscoalei de la adevăratele ei țeluri prin intermediul unei diversuni ideologice.

⁸⁸ Însemnările de pe această filă nu au fost scrise în același moment. Textele din paranteze unghiulare sînt adăugate ulterior (primul, cu creionul roșu, celelalte două cu creion albastru).

Ștefan Țița

Țăranul cel mai tare din sat; rămășagurile lui (v. Zaharia din Prislop). Toader Burlacu a avut 3 neveste și pe a treia o omoară de bucurie că a cîștigat pămînt. Bețiv.

Țăranca care răsfăță toate vorbele: apșoară, copilițe etc.

A avut mulți copii, i-au fost dragi și toți au murit mici.

E foarte bună și foarte bețivă.

Un țăran sfînt.

Un teoretician al drepturilor țăărănești.

«Toată lumea, pretutindeni, discută numai chestia țăărănească.»

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 50

1. Pămîntul. Ploaia. Irina Păun cu copilul, din Podeni merge la Albota. Se vede satul și conacul. Ce vrea? Satul Albota. La conac. Țăranii și Administratorul. Învoiala cea nouă.
2. Vine Grig de la Costești cu brișca. A trecut pe la arendașul din Podeni; nu l-a găsit și i-a lăsat vorbă să vie. Chestia moșiei Nadinei.
3. Grig și bătrînul despre învoieli, moșie etc. Marioara.
4. Vine arendașul cu fiu-său.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 52

Bătaia cîinilor.

Puhoiul — gîrla se umflă, rupe cotețul lui Ion cu un porc (amintiri din Ilva)

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 51⁸⁹

«VÎLVĂTAIA»

Bătaia cîinilor.

Puhoiul.

«Cartea III»

Jocul copiilor în șosea cînd vine mașina Nadinei.

Moșia și satul Ruginoasa.

<125 hectare 12,500 km.

60 hectare 6,000 km.>

⁸⁹ Însemnările de pe această pagină nu aparțin aceluiași moment de creație. Cuvintele menționate între paranteze unghiulare sînt adăugate ulterior cu creion negru (restul însemnărilor cu creion roșu și albastru).

PRIMA VERSIUNE A RĂSCOALEI (1927) nu poate fi explicată literaturizant, numai prin găsirea frazei salvatoare care avea să deschidă romanul. Autorul, mult tracasat de treburile obștei (din 1925 îndeplinea funcția de președinte al Societății Scriitorilor Români), izbutise, printre numeroasele griji cotidiene, să pună capăt unor preocupări literare. În octombrie 1925 apare ultimul număr al săptăminalului *Mișcarea literară*, publicat, din noiembrie 1924, împreună cu Al. Dominic. Sfirșește serialul *Adam și Eva* din paginile *Adevărului*, tipărind apoi romanul în volum (1925). La 17 martie 1926, pe scena Teatrului Național din București, are loc premiera piesei *Apostolii*. În primăvara lui 1927, la Orlat, lângă Sibiu, începe lucrul la *Ciuleandra*, continuându-l, în vara aceluiași an, la Maieru. Cartea va apare în 1927. În anii 1926–1927 bibliografia operei lui Rebreanu înregistrează și câteva reeditări, asupra onorului autorului aplecându-se cu atenție. În aceiași ani călătorește peste hotare, la Berlin, Madrid, Roma și Paris.

În satul copilăriei, în clipe de răgaz, revine la câteva gânduri mai vechi și scrie intens la roman. Versiunea degajă, într-adevăr, „întreaga atmosferă a *Răscoalei*”, păcătuind însă prin „lungimi multe”, dar, mai ales, prin „lipsă de construcție”.

Această variantă îl reține la masa de lucru timp de 17 zile, în care scrie aproape continuu (aug. 1927). Recitind textul, Rebreanu încearcă să-l încadreze într-o structură romanească adecvată unei acțiuni desfășurată pe mai multe planuri. Contopind și separând cele 16 paragrafe inițiale (ulterior 15), ajunge, în această etapă, la definirea capitolelor introductive dar, nemulțumindu-l, le va abandona. Din aceeași perioadă (1927), datează și alte fragmente, care, deși tratate ca episoade „de sine stătătoare”, pentru a fi publicate în paginile revistelor literare, se încadrează ca ritm și atmosferă în respirația acestei redactări (vezi descrierea lor la *Variante, infra*, p. 727–730).

Construcția romanului îi reține îndelung atenția, avînd de optat între mai multe soluții. Experiența dobîndită la scrierea *Pădurii spînzuraților* îi sugerează un cadru arhitectonic apropiat: concentrarea materiei în cinci cărți („fiecare carte circa 100 pagini manuscrise cu 10–15 capitole”). Intențiile ne sînt dezvăluite de câteva documente aflate, iarăși, sub cote diferite: *Arh. L.R., I ms. 1 e* (f. 9, 10, 12, 2, 3) și *I ms. 1 f* (f. 18, 23).⁹⁰

Planului general i se adaugă o structură analitică a Cărții I, episoadele fiind numerotate între [prg.] 11–16 (ceea ce se explică prin existența variantei din 1927, care trecuse peste primele 10 paragrafe, depășind faza de proiect). Planul este abandonat la „Cartea a doua”. Aceluiași moment îi corespund câteva însemnări de detaliu (schite de portret, replici etc.). Documentele:

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 9

Cartea I *Două lumi*: expunere generală

Cartea II *Firul de nisip* (?) Intră acasă eroul țaran Petre, Nadina etc.

Cartea III *Se mișcă țara*. Răscoala propriu-zisă.

Cartea IV *Vîlvătaia*. Continuarea răscoalei și represiunea.

⁹⁰ Toate documentele menționate sînt file izolate (semivelină, format caiet, aceeași scriitură, creion albastru).

Cartea V *Cruci albe și Încheiere*.

Coperișuri roșii?

Fiecare carte circa 100 pagini manuscrise cu 10–15 capitole.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 10

Cartea I

Două lumi

11. Titu la țară – Moșiile dimprejur și conacul Iuga.
 12. Bătrînul Iuga, arendașul Vai-de-ei etc. Marioara.
 13. < Țăranii din Amara >⁹¹, învățătorul, preotul, < arendașul grec și fiul lui, primarul, țărani >⁹², perceptorul etc.
 14. < Țăranii la moșie >⁹³. Miron și Iuga despre cumpărare.
 15. Țăranii la moșie.
 16. Hora și pămîntul.
- < – Sîntem robii lui cu toții... Ce lege! Nu există lege pentru ei!
– Cum de pînă acuma n-ați ajuns?
– Am fost robi. Luați-ne robi și acum c-o fi mai bine de noi! >⁹⁴

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 12

Cartea doua

Titu între țărani – îi spun că n-au pămînt.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 2

RĂSCOALA

Miron Iuga a avut cinci copii – pe unul l-a împușcat el însuși, la o vîntoare, din greșeală, pe cînd era absolvent de liceu – de atunci nu mai pune mîna pe armă (contrastul cu momentul cînd, la răscoală, trage). Moșia Amara a cuprins și părțile ce le are azi nevasta lui Grig (tocmai de aceea i-a impus s-o ia), Gogu Ionescu și încă o bucată care acuma e arendată unui grec (proprietarul ei e?).

Nadina disprețuiește pe Grig pentru că-i place pămîntul.

Tatăl ei (vezi Caton), mort acum cîțiva ani, o îndemna să nu se îngroape la țară, mai bine să vîndă!

⁹¹ Anulat.

⁹² Adăugat ulterior.

⁹³, ⁹⁴ Anulat.

Răscoala

«Niculina, amorează turtă de Titu, vine tot mai des pe la d-na Alexandrescu, ca să-l poată vedea. În cele din urmă, odată, când știe că Alexandrescu nu e acasă, vine, intră la Titu și i se dă»⁹⁵
Încurcături de-aici.

El declară că nu se poate însura.

Ea se mărită pe urmă cu un funcționar.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 18

Răscoala

Fiul arendașului grec — student la București — citește acasă umblă numai după fetele și nevestele din sate, necinstindu-le pe unde poate — fără să plătească.

Arendașul are și o fată mare. Fratele învățătorului o regulează pe aceasta, ca pedeapsă pentru că băiatul s-a culcat cu nevasta lui, luată de curând, iar lui îi taie membrul și i-l viră în gura leșinată să-l mănince.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 23

Răscoala

Un arendaș român — Oltenia — Rogojinaru

grec — Argeș

ovrei — Moldova (cunoștință în București)⁹⁶

Un flăcău din sat (Titu îl cunoaște dinainte de-a intra la [...]) * vine cu compania de represiune și, după execuție, cere voie căpitanului să-și îngroape părintele, care a fost unul din țărani cei mai potoliți.

Infirmitățile satelor: un mut care știe foarte bine o meserie, un nebun (Florea nebun sau Anton), care vestește trecerea călăreților albi cu pământul.

*

CÎND VOR FI FOST SCRISE aceste rânduri? Încinăm a crede că în zilele de început ale lui 1931. Argumente: 1. Pe verso-ul ultimei file de mai sus se află socoteala „capitalului” (încasări și cheltuieli între 15 ian.

⁹⁵ Adăugat în creion.

⁹⁶ În dreptul rândului, notat cu creion albastru: „da”. Deasupra alinațului următor adăugat cu același creion „nu”; în dreptul rândurilor două nume, cu creion negru: „Pantelimon” și „Văduva”; dedesubt șters cu creion albastru: „Oia = nume de femeie”.

1928 și 15 ian. 1931)⁹⁷; 2. Schițe „rudimentare” se află pe hîrtii cu antetul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, unde Rebreanu a fost director după 6 februarie 1930.

Planul este reluat, cu multe completări, programind succesiunea momentelor și concentrarea lor (în special în primele două „cărți”). Proiectele urmează în mod evident *variantele scrise* în 1927 (există, dealtfel, numeroase trimiteri la paginile ei). Așa se și explică de ce planurile nu trec granița „Cărții a treia”, care, la rîndul ei, este lipsită de un contur precis.

Reluind însemnările mai vechi, proiectele urmăresc angrenarea în acțiune a unor personaje principale, programindu-le „intrarea în scenă” (Miron Iuga, Nadina, Aristide ș.a.).

Documentele se află în Arh. L.R., I ms. 1 e, arbitrar aranjate:⁹⁸

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 8

Cartea I — Două lumi

Cartea II — Dezvoltare

Cartea III — la sfîrșit izbucnirea răscoalei.

Cartea IV — răscoala și început represiunea cu blîndețe.

Cartea V — Represiunea.

⁹⁷ Capital propriu? Încinăm a zice că da. În total încasările notate pe o perioadă de trei ani se ridică la 700.000 lei, cheltuielile la 188.300 lei, bani „lichizi” la 15 ian. [1931]: 512.000 lei. Notăm mai jos socotelile din Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 23 v.:

15. X.			
15.I.1928	— 100.000 = 27.500 + 72.500	capital	
		27.500	
15.IV	— 50.000 = 23.300 + 27.000	capital	
15.VII.	— 50.000 = 22.000 + 28.000	capital	
15.X.	— 50.000 = 20.300 + 29.500	capital	
15.I.1929	— 50.000 = 18.700 + 31.000	capital	
15.IV.	— 50.000 = 17.000 + 33.000	capital	
15.VII.	— 50.000 = 15.400 + 35.000		
15.X.	— 50.000 = 13.200 + 37.000		
15.I.1930	— 50.000 = 11.000 + 39.000		512.000
15.IV.	— 50.000 = 9.000 + 41.000		188.000
15.VII.	— 50.000 = 6.500 + 44.000		
15.X.	— 50.000 = 4.400 + 45.000		700.000
15.I.1931	— 50.000 — 50.000		
		700.000	188.300
			512.000

⁹⁸ Notații în creion negru (corecturi în creion albastru) pe hîrtie velină mată (excepție f.11 în cerneală). Pe f.11 linii de demarcație între notațiile de la nr. 7—8 și 13—14. De asemenea, o acoladă în dreptul nr. 1—2 (semn de contopire).

Răscoala

Cartea I

121: 15 = 8

1. În tren: Ilie Rogojinaru, Modreanu și Grigore Iuga, despre țărani. Gara de nord (1-8).
2. De la gară pînă acasă, Grigore Iuga în birje. Ambuteierea în Calea Griviței și aspectul străzii. Prezentarea lui (8-12).
3. Acasă, în str. Argintari. Întîlnirea cu Titu Herdelea (13-19).
4. Titu Herdelea în str. Buzești: familia Gavrilăș, Marioara Rădulescu, d-na Alexandrescu etc. Scrisoarea de-acasă (19-31).
5. Masa la Enache. Baloleanu, Dumescu. Ilie Rogojinaru (31-42).
6. Grigore acasă. El și tatăl său. Nadina (42-48).
7. Titu caută zadarnic pe Grigore. Întîlnirea cu Petre Petre caporal (48-53).
8. Serata la familia Ionescu. Niculina și celelalte (53-67).
9. Masa la familia Victor Pop (67-75).
10. La țară. Grigore explică lui Titu locurile (75-79).
11. Întîlnirea cu Miron Iuga. Cosma Buruiană (79-87).
12. Titu la învățătorul Dragoș (87-97).
13. Ancheta (97-104).
14. Grigore și Miron despre vînzarea moșiei Nadinei. Intervenția Grigore la anchetă (105-112).
15. Hora și pămîntul (112-121).

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 14

Cartea II

În Cartea II — vor fi prezentați mai de aproape arendașii, cînd vine Nadina.

Platamonu cu fiul său, care-i place Nadinei, și cu fiică-sa. Col[onelul] Ștefănescu vine în vizită cu familia. Aristide Platamonu dă tîrcoale fetei pe care o iubește Ion Dragoș. Vine de la armată Petre Petre.

Crăciunul la țară cînd vine și Titu. Atunci prinde Grig pe Nadina cu un tip. Moșia Goia e a unui general care vine la Crăciun în vizită la Miron Iuga.

Divorțul lui Grig pornit.

Cartea II

Titu e introdus la un ziar p[entru] politica ungară.

Cap. 1 — Văduva cu trei copii merge la Platamonu, apoi la Buruiană, apoi la Miron p[entru] ajutor.

Cap. 2 — Sosirea Nadinei cu tipul ei și cu Gogu Ionescu + Eugenia

Cap. 3 — Țăranii din nou p[entru] moșie. Platamonu cu familia.

La sfîrșit — Crăciunul la țară — la boieri și la țărani:

bogăție și mizerie;

Petre Petre și Titu;

Grigore surprinde pe Nadina;

Aristide Platamonu cu o fată.

Vizita lui Belciug în România:

„am dată toată «congrua» mea pe un an și am venit c-apoi nu știu cît mi-o fi lăsat de la D-zeu să trăiesc și n-aș fi vrut să închid ochii pînă ce n-oi vede”.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 16

Cartea a doua

< D-apoi noi ne-am tot rugat și ne rugăm, că noi atîta putere avem... Cu rugămințile putem dobîndi și noi mai multă milă... >⁹⁹
Nebunul din Ruginoasa care vestește apropierea sfîrșitului, fiindcă oamenii s-au înrăit etc. El anunță pe călăreții albi care trec prin sate cu ordinul regelui ca țăranii să-și împartă pămînturile și să izgonească pe ciocoi.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 20

Cartea III

Nadina vine la țară pentru vînzarea moșiei, jocul copiilor. Mama copiilor care devine cap de răscoală.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 23

Cartea IV

Ședința Camerei la care ia parte și Titu.

Scutirea de benzină.

Îmbrățișările.

⁹⁹ Anulat cu o linie (creion albastru).

ȘI ACEASTĂ SCHEMĂ este părăsită, adoptându-se, din nou, structura inițială, pe capitole. Potrivit organizării materiei pe cinci cărți, ele urmau, cum am văzut, să aibă, în medie, cca 100 de pagini, grupate în 10—15 capitole. Este de presupus că această drămuire i se pare autorului meschină, îngrădindu-l în cuprinderea unei acțiuni de largă respirație. A se vedea în această privință „calculul” de pe fila 11, din grupajul documentar de mai sus: „121 : 15 = 8”, care, orientativ, stabilește media aritmetică dintre numărul paginilor scrise (varianta 1927) și cele 15 capitole proiectate.

*

Un prim plan general (*I ms. 1 e, f. 5*), proiectând 13 capitole, amintește episoade cunoscute, integrându-le, alături de altele inedite, într-o schemă funcțională. Deși oferă liniile mari ale viitoarei cărți, el poartă încă pecetea provizoratului (titluri nefixate, incertitudini în ordonarea momentelor etc.).

Un alt proiect (*ibid.*, f. 6) se apropie mult de structura definitivă a romanului. Acest plan general este însoțit de rezumatele celor 13 capitole.¹⁰⁰ Compare, nu se suprapun, ordinea capitolelor fiind pe-alocuri diferită:

Plan general		Plan de capitole	Forma tipărită
Capitolul VII	Scnteia	Vestitorii	Scnteia
Capitolul VIII	Vestitorii	Scnteia	Flăcări
Capitolul IX	Flăcările	Focul	Focul
Capitolul X	Singele	Petre	Singele
Capitolul XI	Petre	Singele	Petre Petre
Capitolul XII	Lacrimile	Lacrimile	Apusul
Capitolul XIII	Apusul	Apusul	—

După cum se știe, forma tipărită comprimă întreaga acțiune în 12 capitole. Modificarea este esențială, influențând creșterea tensiunii dramatice a capitolelor de mijloc. În virtutea primelor planuri, partea întâi a romanului se încheiea cu un capitol descriptiv („Muncile, deșteptarea pământului și vremea muncilor care nu se fac”). Prea static, acest episod va fi redus la câteva pagini, fostul capitol fiind înlocuit cu *Vestitorii* (călăreții „trimiși de rege”, aducând vestea împărțirii pământurilor). Paginile deschid astfel o nouă perspectivă conflictului, precipitând acțiunea.

În actualele proiecte deosebit de interesantă este intenția autorului de a fixa cu precizie cadrul temporal. Pe luni și zile se stabilește durata capitolelor. Într-o primă formă, acțiunea primelor trei capitole urma să se desfășoare într-o singură lună: octombrie [1906]. Condensarea materiei din a doua parte a romanului, într-un cadru temporal foarte limitat, explică

¹⁰⁰ Sînt redactate pe o hîrtie velină mată, în cerneală. Astăzi se află la B.A.R. sub cote diferite (*Arh. L.R. I ms. 1 e, I ms. 1 d*).

ritmul ascendent de mai tirziu, pulsul dramatic al cărții. Iată cum se prezintă calendarul capitolelor V—XIII:

Capitolul V: ianuarie — 15 februarie (f. 29)
 Capitolul VI: februarie — 10 martie (f. 30)
 Capitolul VII: 10—15 martie (f. 32)
 Capitolul VIII: 16 martie (f. 33)
 Capitolul IX: 17 martie (f. 36)
 Capitolul X: 18 martie (f. 39)
 Capitolul XI: 19 martie (f. 40)
 Capitolul XII: 19—21 martie (f. 44)
 Capitolul XIII: aprilie — iunie (f. 45).

În această variantă citeva elemente rețin atenția:

— printre prototipurile personajelor negative îl aflăm pe Nichifor Crainic denumit în proiecte Nichifor Dobre, mai aproape de numele real);¹⁰¹

— cartea urma să prezinte debutul bucureștean al lui Titu Herdelea;

— cînd izbucnește răscoala în țară, Grigore Iuga se află pe meleagurile Amarei, țărani făgăduindu-i „că vor fi liniștiți și vor păzi conacul dac-ar veni răzvrătiți de-aiurea”;

— conflictul cu jandarmii sosiți să cerceteze cauzele incendiilor este singeros;

— după răscoală Titu este arestat; legături cu socialiștii.

Nu sînt singurele „nepotriviri” față de forma finală a romanului, planurile fiind pe-alocuri tributare proiectelor inițiale. Umbra Irinei (cîndva sortită a fi personaj principal) revine în notația: „Mașina Nadinei [...]” * stropește cu noroi pe văduva cu doi copii” (episodul va fi modificat total) etc.

Folosind proiectele, autorul revine pe textul inițial, adăugînd un rînd, schimbînd un nume etc. Astfel de intervenții au fost surprinse de noi, oferind cititorului explicațiile de rigoare în subsolul paginilor. Nu am găsit cu cale, aici și aiurea, să menționăm toate liniile în creion care par să anuleze diferitele texte, deoarece, între timp, ne-am lămurit că astfel de semne nu se pot traduce totdeauna prin „eliminări”, ci și prin „transfer” (în alte planuri) sau (după ce au servit în procesul redactării) prin „inutil”. Menționăm că astfel de linii apar în *Arh. L.R., I ms. 1 e*, pe f. 6, 21, 26, 28, 30, 33, 39. Și acum textele:

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 5

	Răscoala
I	Umbre și lumini — octombrie
II	Moșia — octom.[brie]
III	Flămînzii — octom.[brie]
IV	—

¹⁰¹ Explicația o avem în conflictul directorului Educației Poporului cu N.C.; cererile repetate ale acestuia de a fi sprijinit bănește pentru publicarea *Gîndirii* nu fuseseră acoperite la nivelul pretențiilor. De aici scandal în presă, șantaj, proces (vezi relatări în *Arh. L.R., I ms. 1 g* — (proiect de jurnal).

- V Cerere de divorț Grig.
 - VI < Țăranii nu vor să iasă la lucru > ¹⁰². Muncile.
 - VII Petre Petre. Un fir de nisip — Jocul copiilor și mașina.
 - VIII Vîlvătaia. Se mișcă țara (călăreții albi) Vestitorii.
 - IX Vîlvătaia. Flăcările — Ard conacurile.
 - X Singele — Moartea lui Miron și Nadina. Ședința Camerei.
 - XI Petre Petre — Moartea lui și văduvei. Armata.
 - XII ...
 - XIII Crucile albe. Răsăritul soarelui.
- < Nichifor Crainic — seminarist din Amara, părinții lui și el > ¹⁰³

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 6

- I Răsăritul — și în sensul situației locurilor. Capitala. Răsăritul speranțelor.
- II Pămînturile — Descrierea moșiilor.
- III Flămînzii — țăranii, de pămînt; Miron de moșie; arendașii de ciștig.
- IV Luminile — viața luminoasă a orașenilor chiar la țară, în mijlocul întunerecului.
- V Friguri — frigul iernii și al așteptărilor.
- VI Muncile — deșteptarea pămîntului și vremea muncilor care nu se fac.
- VII Scînteia — jocul copiilor.
- VIII Vestitorii — călăreții albi.
- IX Flăcările — ard conacurile.
- X Singele — moare Miron și Nadina, fiul arendașului.
- XI Petre — represiunea.
- XII Lacrimile — urmările.
- XIII Apusul — sfîrșitul.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 6

Capitolul I

Răsăritul

În tren spre București. Grigore cu Modreanu, Rogojinaru. Gara de Nord și Calea Griviței. Prezentarea lui Grigore Iuga. Întîlnirea cu Titu Herdelea. Familia Gavrilăș, d-na Alexandrescu etc. Titu primește scrisoare de-acasă. Masa la Enache cu Baloleanu, Dumescu și chestia țărănească. Evocarea Nadinei. Titu cu Petre Petre.

¹⁰²⁻¹⁰³ Adăugat cu creion negru.

Capitolul II

Pămînturile

Grigore invită pe Titu la țară. Serata la familia Ionescu. Masa la Victor Pop. Descrierea moșiilor și locurilor. Miron Iuga. Cosma Buruiană. Platamonu și fiul său. Familia învățătorului. Preotul, *perceptorul*. Ancheta: plutonierul Silvestru Boiangiu, primarul Ion Pravilă, țărani. Specificarea țăranilor pentru mai tîrziu.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 21

Capitolul III

Flămînzii

Grigore și Miron despre moșia Nadinei. Ancheta și Grigore cu Miron. Hora, țăranii, moșia, pămîntul. Între țărani tatăl lui Nichifor Dobre care vrea să se mute la București ca să ajute pe fiul său. Nebunul Anton care vine cu proorocii. Delegația țăranilor la Miron care-i gonește, spunînd că va cumpăra el moșia, că a lui a fost odinioară. Țăranii întîlnesc pe Grigore care le spune să vorbească cu Nadina, care tocmai își anunță sosirea. Cu automobilul vine Nadina împreună cu soții Gogu Ionescu și tipul cu care a fost în străinătate. Despre planurile ei de vînzare a moșiei. Planurile cu Titu. Petre Petre, liberat din armată, a sosit acasă. Întîlnirea cu Titu. Plîngerile lui. Platamonu cu fiul său la Nadina.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 26

Capitolul IV

Luminile

A venit acasă în vacanță seminaristul Nichifor Dobre de la București. Mașina Nadinei pleacă la București ducînd și pe Titu. Stropște cu noroi pe văduva cu doi copii. A plouat. Priveliștea de toamnă tîrzie. Grigore lucrează pentru moșie. Convorbiri cu țăranii. Urmările recoltei rele pentru toți și mai ales țăranii. Titu intră la ziar; ziaristii și țăranii. Scrisoarea lui acasă. Niculina și d-na Alexandrescu. Teatru și baluri. Petrecerile Nadinei. Grigore la București. Crăciunul la țară. Invitați toți proprietarii și arendașii dimprejur. Veselie, lumină. Titu cu Nichifor. Întunerecul sărbătorii la restul satelor. Titu se plimbă cu Dragoș. Fiind vorba despre țăranii, Titu singur îi apără în mijlocul ciocoilor. Nichifor se leapădă onctuos. Grigore surprinde pe Nadina cu tipul. Scena între ei doi. Tipul pleacă brusc în seara de Crăciun.

A venit și directorul liceului din Giurgiu cu familia de Crăciun.

La cap. IV

Luminile

3. În același subcapitol alternează cinematografic baluri, chefuri, spectacole etc. la București și mizeria monotonă la țară.
De asemenea în cap. 4 — la Crăciun.
2. Să fie sfârșitul cap. III — Grig rămâne în uliță; văduva se plînge; baba Ioana, stropită de noroi: Fire-ar al dracului...

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 29
Ianuarie — 15 Februarie

Capitolul V

Frigurile

Grigore pretează ceva și spune că pleacă la Pitești. Titu curios. Conversațiile lui cu țărani și Dragoș. În fond despre vânzarea moșiei. Nadina discută cu Platamonu. Intervenția țărănilor. Convorbirea cu Miron care cere înțietate. Plecarea Nadinei. Titu a plecat înainte, a patra zi, avînd obligații la ziar. Grigore se întoarce: a fost la București, de unde și-a mutat lucrurile personale la mătușă-sa. Imediat după sărbători va cere divorț în înțelegere cu Nadina. Miron se opune; discuție. Efervescența țărănilor pentru moșie. Fapta fiului arendașului. Lipsa porumbului și zvonuri despre învoieli mai grele cu excluderea pălmașilor. Grigore la București consultă pe Baloleanu pentru divorț. Întrevedere cu Nadina, apoi cu Victor Pop. Baluri mascate. Reprezentație la Național unde Puia are rol și Grigore asistă, iar Titu ca ziarist. Preocupările politice mărunte în vreme ce țara fierbe de sărăcie. Popa Belciug la București. Opereta. Ferandy cu succes. <Titu defloarează pe Niculina. Ieșiți afară că la voi vorba bună-i ca ovăsul la giște.> ¹⁰⁴

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 30
Februarie — 10 Martie

Capitolul VI

Muncile

Februarie. Țăranii agitați și flămînzi nu primesc învoieli. Miron, la București, vede pe Nadina ca să împiedece divorțul: „cînd voi fi liberă, voi veni să discutăm”. Amărăciunea țărănilor împotriva lui Miron pe care

¹⁰⁴ Notății în creion negru. Mai jos, cu același creion, citeva socoteli:
„500 — cafea
105 — zahăr
1280 — tutun
2945“

nu-l mai satură D-zeu de pămînt. Pronunțarea divorțului și transcrierea; Grigore o anunță radios la Victor Pop. Titu conduce pe Belciug. Se mută de la d-na Alexandrescu. Debutul literar. Prietenia cu Nichifor Dobre. Deșteptarea primăverii. Grigore a avut o scenă cu Puia. La țară simte o atmosferă sumbră. Stă de vorbă cu țărani care nu mai vor să primească învoieli vechi, mai bine să moară, să isprăvească. Vor pămînt. Și Miron va vrea. Dealtfel Miron a fost pe la București și a căutat bani și e pe cale să găsească. Scena Miron — Grigore:

— Dacă nu vor învoieli, aducem țărani din Transilvania... Pămînt să fie că oameni se găsesc destui să-l muncească...

<Continuă petrecerile și dansurile în Capitală în vreme ce la țară se mișcă pămîntul.> ¹⁰⁵

<Jean surprinde pe Niculina la Titu.

Arestarea Dragoș> ¹⁰⁶

Arh. L.R., I ms 1 e, f. 32
10 — 15 martie

Capitolul <VII> ¹⁰⁷

Vestitorii

Tratative Nadina, Miron, Platamonu. Mașina aleargă ce ici-colo. Grigore sosește acasă. E îngrozit de ce găsește. Iar ancheta plutonierului cu paiele. Fiul arendașului și logodnica lui Dragoș. Nadina face haz.

Petre spune oamenilor că pămîntul se va împărți că așa e porunca regelui.

În București zările vorbesc de răscoale. Sosesc moșieri desperați, cerînd ajutor.

Duminecă se zvonește c-au trecut călăreții albi. Se adună satul și merge la curte. Grigore potolește pe oameni făgăduind că le aduce de la București răspunsul.

Arh. L.R. I ms. 1 e, f. 33
16 martie

Capitolul <VIII>

Scînteia <Scînteile> ¹⁰⁸

Copii se joacă pe șosea. Mașina Nadinei.

Miron ordonă maniera forte spre a sili pe țărani la muncă. Plutonierul intră în funcție. Învățătorul protestează la Miron care-l dă afară.

¹⁰⁵ Adăugat cu creion roșu și șters apoi cu creion negru.

¹⁰⁶ Rînduri adăugate cu creion negru și șterse cu același creion.

¹⁰⁷ Adăugat cu creion albastru; inițial: „VIII“.

¹⁰⁸ Adăugat cu creion negru.

În București, efervescență. Zvonuri despre mișcări țărănești. <VII>¹⁰⁹
În Moldova contra evreilor. Opoziția profită și ațîță. Dragostea de țărani
— demagogie.

Arendașii se consultă cu Miron. Vine prefectul care e sever. Petre e
obraznic; plutonierul îl pleznește — Ai să plătești. <VII>¹¹⁰

Grigore la București la Puia, amorezat.

Nadina sosește cu mașina. Copii pe uliță. Șoferul îi bate. Trage la Miron.
Despre moșie.

Părinții copiilor bătuți. Se [adună]* oameni. Grămadă la curte să ceară
despăgubire pentru copii. În fond să zădărnicească vânzarea. Miron îi go-
nește. Prestigiul lui mai impune.

Noaptea se aprinde o șiră de paie. Scintele vin pînă la conac. Țăranii făgă-
duiesc lui <Grig>¹¹¹ că va fi liniște și vor păzi ei conacul, dac-ar veni
răzvrătiți de-aiurea să facă vreun rău.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 36
17 martie

Capitolul <IX>¹¹²

<Focul>¹¹³

Țăranii dau foc conacelor.

Scena cu Nadina

Scena cu băiatul arendașului.

Petre Petre conducător. Izgonirea plutonierului de jandarmi.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 3
18 martie

Capitolul <X>¹¹⁴

Petre

Uciderea lui Miron.

Plutonierul vine cu 12 jandarmi. Amenință satul adunat, care nu vrea să
se împrăstie și nu admite arestarea celor prezumați vinovați de ucidere
și incendii. Încarcă armele. Petre oprește pe oameni că n-au să tragă.
Jandarmii trag. Țipete etc. Reacțiune: se reped asupra lor, îi dezarmează,
omoară cîțiva etc.

— De-acu să mai poștească jandarmii!

Garda țărănească cu 12 puști. Gloanțele se strică trăgînd focuri noaptea
în zadar.

¹⁰⁹—¹¹⁰ Adăugat cu creion negru.

¹¹¹ Adăugat; inițial: „Titu“.

¹¹² Ulterior modificat cu creion negru; „VIII“.

¹¹³ Adăugat cu creion albastru; inițial: „Flăcările“.

¹¹⁴ Adăugat cu creion negru; inițial: „XI“.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 40
19 martie

Capitolul <XI>¹¹⁵

Sîngele

Vine armata. N-are să tragă, că Vodă a dat ordin. Satul înconjurat
din trei părți. Oamenii rezistă. Gardienii n-au gloanțe. Armata pornește
în pas cu armele întinse spre țărani. Huiduieli etc. Foc. Cad morți și răniți.
Fuga disperată. În orice parte se întorc, sînt soldații. Țăranii din Vaidei
s-au refugiat aici. Și din alte părți. Foc! Foc! Femeile fug prin case.

Grupul la mijloc e secerat. Cei rămași încearcă să se predea: unul își scoate
cămașa albă cu pete de sînge și o ridică în virful bățului. E Petre, fratele
lui Dragoș. Răspunde o nouă salvă.

Oamenii sînt scoși de prin case, legați, bătuți.

Acum sosește Grigore: Încetați!...

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 44
19—21 martie

Capitolul XII

Lacrimile

Ancheta printre țărani: cine-s capii? Unul pomenește pe Titu c-a
fost pe-aici și a spus că au dreptate.

Ancheta lui Platamonu: oamenii împușcați de el.

Ancheta lui Cosma.

Judecători. Bătaia cu parele. Jandarmii.

Șiruri lungi de țărani, legați cot la cot, pe funie lungă, escortați la Pitești.

Nu mai încap în închisoare.

Arestarea lui Titu și socialiști.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 45
aprilie—iunie

Capitolul XIII

Apusul

În tren spre țară: Grigore cu nevastă-sa Puia. Ilie Rogojinaru despre răs-
coale. Un țaran despre răscoale.

Represiunea provoacă protestări. Grigore intervine pentru Titu care
e arestat și amenințat să fie condamnat și apoi expulzat. Zadarnic.

Situația la țară.

Grigore cere pe Puia.

Învățătorul Dragoș liberat (preotul a fost ucis).

¹¹⁵ Adăugat cu creion negru; inițial: „X“.

DUPĂ CUM s-a putut vedea, planurile capitolelor din prima parte a romanului sînt mai detaliate față de celelalte. Este motivul pentru care autorul va relua planurile capitolelor VII—XI, revenind cu multe adaosuri și în cazul capitolului II.¹¹⁶ (Aici, iarăși, o veche cunoștință din *Ion*: Roza Lang.)

Pe alocuri notațiile se transformă în „jurnalul” personajelor din *Răscoala*, consemnînd pe zile principalele evenimente. În multe locuri acestea sînt „descompuse”, clarificîndu-se ordinea „intrărilor în scenă”:

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 19

Cap. II final

Grig îi aduce pe Titu la țară de sărbătorile Crăciunului. Nadina vine cu Gogu Ionescu și d-na, fiindcă acesta are Cameră și trebuie să întirzie. Doi invitați ai Nadinei; unul fost, altul actual amant. Sosește de asemenea directorul de liceu din Giurgiu cu familia.

Găzduirea lor: Titu și oaspeții Nadinei la Amara; Gogu Ionescu la el; directorul în conacul Nadinei.

La pomul de Crăciun mai sînt invitați aproape toți proprietarii dimprejur, plus arendașii principali cu familiile. Învățătorul Dragoș la colindă cu copiii școalei. E oprit la masă etc.

La sfîrșit joc de cărți etc. Titu de vorbă cu Dragoș. Ies împreună prin sat. Titu uimit de tăcerea adîncă, atmosfera înăbușită.

Amintiri de Crăciunul [de acasă]* cu Roza Lang...

Se vorbește de castelul Ghica de la Izvor de Sus și de Perticari de la Izvor de Jos; de asemenea că și Cantacuzineștii au avut pe aici moșii odinioară, la Cantacuză.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 34

Dum. — Luni — Marți.

Dum. 1. Grigore cu Titu la țară. Ichim îi spune. Află de arestare.
Luni Dragoș și vestitori. Discuție violentă cu Miron. Despărțirea. Plecarea.

Luni d.a. 2. Efervescența oamenilor cu vestitorii. Miron are consfătuire cu Cosma și colonelul, apoi Platamonu. Ordine primarului și plutonierului.

Luni d.a. 3. Titu cu Mendelson. Redacția — știri despre răscoale.

Marți dim. Belciug a plecat. Află ce-a fost la Cameră.

Marți 4. Nadina sosește. Copilul lui Tunsu.

Marți 5. Ședința Camerei cu benzina. În culoare uciderea [căpitanului]*.

¹¹⁶ Însemnările sînt în creion, pe aceeași hîrtie velină mată (ștersături pe f. 37 v., f. 43 v. cu creion negru și roșu).

Marți 6. Scandalul Tunsu. Despre sosirea Nadinei — nu vor lăsa să dea moșia că e a lor! Rolul lui Petre precumpănitor

< 32.9

288

375 : 2 = 187,50

17

15,¹¹⁷

<Venirea Nadinei>¹¹⁸

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 35

Miercuri

VIII. Flăcările

1. Platamonu la Nadina. Șoferul bătut. Două cauciucuri sparte. Avertismentul Matei către Platamonu.

2. Broșura seditioasă discutată la Amara. Confiscarea ei.

3. În București. Agitația. Arendași, proprietari.

4. Prefectul Boerescu în Amara. Adunarea. Pălmuirea lui Petre.

5. Arderea Ruginoasa.

Titu — Liliana etc. Căderea guvernului

<oameni în toată curtea>¹¹⁹

1. Descrierea conacului Lespezi.

Frica Stavrat.

Avertismentul Matei.

Inconștiența Nadinei.

Starea Platamonu.>¹²⁰

<2. Risipirea oamenilor

Petre acasă

Luca Talabă

mai mulți>¹²¹

<A întîlnit un om din
Teleorman.>¹²²

<II 1. Cîrciuma.

2. D-na Dragoș și Ion.

3. Trifon Guju cu coasa.

4. Marin Stan cu boii.

5. Popa Nicodin cu ginerele.

6. Ignat Cercel cu nevasta.

7. Boianu cu nevasta.

8. Toader Strimbu cu [botna]*.

9. Leonte Bumbu cu nevasta
și apoi Miron.

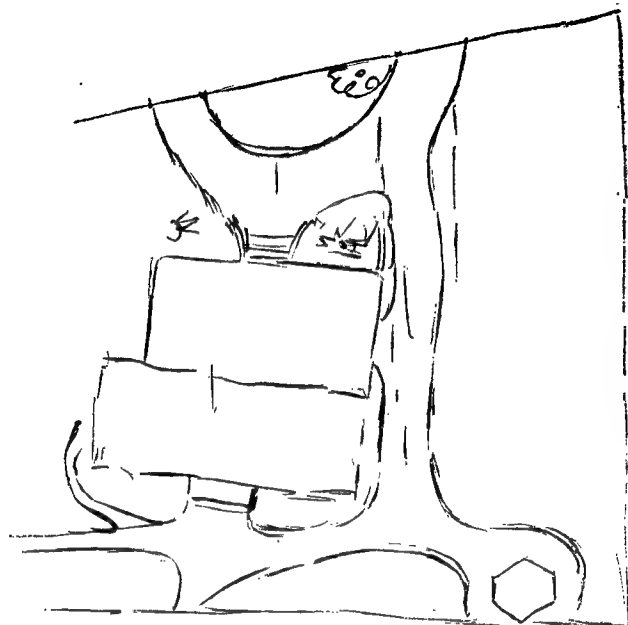
10. Țăranul și clinii care se
mîncă.

¹¹⁷ Pe verso-ul paginii numeroase alte socoteli în creion și în cerneală neagră.

¹¹⁸ Adăugat cu cerneală neagră.

¹¹⁹⁻¹²² Rînduri adăugate în creion negru.

11. Cosma Buruiană.
12. Serafim Mogoș.
13. Colonel Ștefănescu, Luca
Talabă cu Lupu Chirițoiu.
14. Petre cu mă-sa.
15. Primarul la circumă. > ¹²³

Cap. IX
Flăcările ¹²⁴

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 37
Joi

< Noaptea a fost bătut șoferul > ¹²⁵

IX. Focul

1. Se adună în Amara oameni din toate satele. Consfătuire. Plutonierul caută să intervie. E chemat la Miron p[entru] focul de azi-noapte.
< 2 > ¹²⁶ O ceată de oameni pornesc să limpezească chestia Babaroaga cu Nadina și Platamonu.

¹²³ Rînduri adăugate cu cerneală neagră și șterse cu creionul.

¹²⁴ Adăugat cu creion negru.

¹²⁵ Adăugat ulterior.

¹²⁶ Șters.

2. Petre, Nadina și celelalte.
3. Dragoș, fiul Platamonu etc.
- < 4. În București. > ¹²⁷ < 4 > ¹²⁸ Se aprinde conacul lui Cosma, altele din împrejurimi.
5. Plutonierul vrea ordine. Izgonirea lui.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 37 v.

Focul

1. Răsăritul soarelui. Amara — peste lumină numai [fum negru]*.
- 1 Grupuri de oameni se adună cu Petre și Ion — Vorbesc despre foc. Pornesc.
- 1 Șoferul a fost bătut. Dumitru pleacă la Gliganu să anunțe.
- 1 Primarul și ceilalți se întorc de la Ruginoasa.
- 3 Petre — Nadina.
- 1 Miron Iuga despre întâmplările Ruginoasa, plutonierul.
- 3 Jugănirea Aristide, fuga Stavrat — arde conacul.
- 3 Moartea Nadinei — arde conacul.
- 3 Titu la Drapelul — telefon de la Gogu și Grigore.
- 2 Întoarcerea la Lespezi — foc conac Buruiană.
- 2 Intervenția Boianțu — izgonirea lui.
- 3 Devastarea — Baba Ioana cu păsările.
- 1 Ediție specială!
- 2 Seara la Amara — izbucnesc focuri mereu — Miron în cerdac.

1 cm³

10.000 trilioane = 1 m³

10.000 × 10.000 = 100.000.000 = 1 km³

100 mil. trilioane = 1 km³

1 cm³ = 10¹²

1 m³ = 10¹⁶ 10¹²

1 km³ = 10²⁰

1000 km³ = 10²⁴

1.000.000 km³ = 10²⁷

1 miliard = 10³⁰

¹²⁷ Adăugat în finalul paginii și trecut, printr-o săgeată, după pct. 3.

¹²⁸ Șters.

X. <Singele>¹²⁹

<Glasul Poporului> ¹³⁰

1. Uciderea lui Miron Iuga.

- 1 { 1 Ignat Cercel ia porcul percepătorului fugit.
1 Heruvim cu sacul acasă; ospătează pe nevastă-sa.
1 Petre mohorit acasă nu iese — gânduri.
1 Devastarea — bătaia Ștefănescu.
- 2 { 2 Vestea în sat că s-a schimbat guvernul care vrea să dea pământurile și cei vechi au pus mîna pe armată și vor să omoare pe Vodă etc. <nebunul aduce> ¹³¹
4 Țăranii se adună mulți să meargă la Miron; să vie cu ei și circiumarul, Luca, primarul etc. Certuri cu [ăștia]*, bătaia primarului. Toader și Trifon șefi — caută.

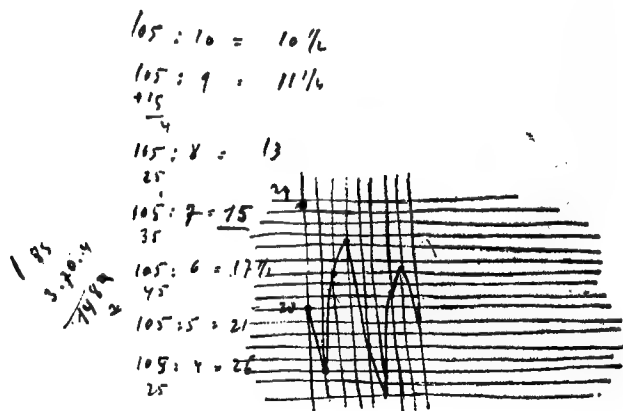
3—3 Ședința cu noul guvern la Cameră — Gogu Ionescu.

4—5 Țăranii la curtea Iuga — uciderea.

6—3 Vine Petre — devastarea — Seara.

5—3 Grigore propune lui Titu să meargă și el mîine la Amara cu prefectul. Olga i-a spus să nu meargă.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 38 v.

¹²⁹ Adăugat ulterior; inițial: „Petre Petre“.

¹³⁰ Adăugat cu creion roșu.

¹³¹ Adăugat ulterior.

XI. <Petre—Petre> ¹³²

Trifon dă ordine — toți oamenii să iasă cu arme cînd vor fi chemați.

Caută cartușe pentru 5 arme.

<Simbătă> ¹³³ În tren — spre Pitești.
Devastări, certuri etc. Amara.
Trupele comandate de maiorul la care-s fetele Ștefănescu.
Primul procuror cu prefectul.
Ciocnirea cu armata.

<Duminică> ¹³⁴ (Trifon, Toader fug, se ascund.)
Ilie Cîrlan viteaz, Chirilă etc.
Moartea babei, popii etc. Gherghina.
Steagurile albe la case — bătaie.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 43

<Cînd bate pe Anton nebunul, el mereu — dați, dați — în cele din urmă: „dă-i drumul că-i nebun“; nu mai poate pleca.> ¹³⁵

XII. Lacrimi

1. Sosirea Grigore — Titu; înmormîntarea; ce-au făcut armata și prefectul aseară. Preotul ucis.

2. Ancheta: adunarea oamenilor la primărie; bătaile; oamenii care fug pe cîmp și se ascund. Sosirea plutonierului cu jandarmii și căpitanul.

<Titu vrea să scrie Prefectul a dormit la Izvoru; vine aici p.[entru] ororile; Roșu — Ai puțin timp: să se afle instigatorii.
fidat peste gra- Pălmuirea primarului.
niță.> ¹³⁶

Ancheta maiorului: care au fost ucigașii —
Toader Strimbu, Pavel Tunsu, Trifon Guju
împușcați. Care au furat și au pus foc: toți bătuți,
legați în lanțuri, expediați Pitești.
Care au zvirlit cu pietre în armată.
Restul: bătaie cu vergile.
Protestul lui Titu — conflictul cu maiorul.

¹³² Adăugat; inițial: „Singele“.

¹³³⁻¹³⁴ Notății ulterioare.

¹³⁵ Adăugat ulterior.

¹³⁶ Adăugat cu cerneală neagră.

3. Întoarcerea Platamonu, Cosma Ștefănescu, Birdzescu etc.
Titu la București află situația lui la ziar, Grigore îi face rost de funcționar, vizita Lenuța cu Mimi, Tanța — cu Roșu.
4. Grigore la București. Gogu Ionescu vinde tot. Moare [...] *
Amnistia. Baloleanu candidează. Predeleanu și Olga.
5. Grigore la țară, de vorbă cu țărani. Boiangiu cu rebelii.
6. Grigore în tren cu Olga; Rogojinaru; apune.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 43 v

5. Grigore cu Predeleanu despre organizarea agricolă. Cu Gogu despre mormîntul Nadinei.
Gogu despre vinzarea moșiei lui și a Nadinei la țărani. Înapoi la țară. Viața acolo — primarul, plutonierul; fiul preotului Nicodim; eliberarea Dragoș prin intervenția Grigore — indignarea lui Lupu Chirițoiu — nunta lui Pantelimon — despre cei arestați.
Grigore iar la București. Sfîrșitul mai. Amnistia. Demisia Baloleanu și candidatura. Titu numit la direcția *Dobrogei*. Nunta lui Jean. Titu rămîne la *Drapelul*. Grigore cu Dumescu despre ale moșiei.
6. Convorbirea lui Grigore cu Predeleanu despre Olga, înainte de-a se stabili la țară. Să vorbească cu părinții. Olga pleacă la Craiova. Titu îi conduce la gară. — Să mai vii pe la Amara! Negreșit... Tanța îl așteaptă după un stîlp în gară. În tren. Rogojinaru despre țărani și revoluție. Apusul.

<Cine a stricat firele telefonice?> ¹³⁷

Aceluiași moment genetic îi aparțin și filele de mai jos: ¹³⁸

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 57

Scenă între Petre și plutonierul de jandarmi căruia nu-i place amestecul lui Petre în toate și aerele lui de protector al țăranilor. În București dansuri și petreceri; la țară mizeria crește.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 61

<Rogojinaru — final> ¹³⁹

Miron Iuga spune într-un loc: chiar dacă s-ar împărți pămîntul țăranilor,

¹³⁷ Notăție pe diagonală.

¹³⁸ Aceeași scriitură și hîrtie velină mată. Menționăm că pe f. 48 se află multe socoteli cu creion negru și cerneală. Ștersături pe f. 61, 48.

¹³⁹ Adăugat cu creion negru.

peste puțin va trebui să li se dea mijloace să-și cumpere inventar, apoi alte ori pentru sămînță, apoi alte ori pentru datorii... veșnic va fi cîte ceva de cerut sub amenințarea revoluției. Țăranul trebuie educat să fie cetățean, nu cerșetor.

De corectat — sfîrșitul capitolului „Flăcări”.

— sfîrșitul cap. 4 din „Sînge”.

A da nume tuturor gazetarilor etc.

Glasul Poporului — jurnalul oficios liberal.

Despre Petre. A spune că e flăcăul cel mai voinic din sat, iubit și temut. A schimba „matale” și „tălică” — numai în cîteva locuri să rămîie.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 48

1. Spaima Marioarei descoperind pe Isbășescu sub canapeaua mortului. Petre se ceartă cu mă-sa; oamenii pradă la curtea Iuga; Pavel Tunsu îndeamnă pe soacră-sa; înmormîntarea Heruvimu; Petre cu Ion Dragoș despre împărțire;
2. Plecarea din București — Olga etc. la gară; în tren pe drum.
3. Înmormîntarea Heruvimu; Petre cu Dragoș.
4. Baloleanu în Pitești la prefectură: arendași etc. Stavrat, col[onelul] Ștefănescu, Cosma Buruiană — Maiorul cu trupele.
5. Amara; se aude că vine armata: nu ne lăsăm să vie oricine... și nu trag în noi...
6. Marșul oficialității.
7. Ciocnirea.
8. Steagurile albe.

<Teama Olga că soldații nu vor trage și vor masacra pe Grig. Prefectul de asemenea e înfricoșat de același lucru și parcă pleacă la eșafod.> ¹⁴⁰

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 48 v.

6. Trupele în Costești — maiorul.
Grigore — Isbășescu — Titu.
Trupele la Vlăduța — 25 oameni.
Babaroaga — detașament la Gliganu.
Birlogu — citirea manifestului.

¹⁴⁰ Notăție cu cerneală neagră.

Lespezi — întâlnirea cu detașamentul — Nadina.

7. La marginea Amarei — tratativele — salva — fuga.

Rezistența — moartea babei, Gherghina, preotul, apoi Petre, Dragoș, Cîrlan, alții, Chirilă, steagul alb, cămașa. Toader s-a ascuns.

*

ÎN ARHIVA ROMANULUI, un alt lot de documente se distinge prin numeroase particularități, ținînd de laboratorul celei de a doua variante manuscrise (vezi *infra*, p. 730 — 732). Dacă avem în vedere că redactarea acestei versiuni va începe la 12 august 1931 (cf. „Mersul scrisului”, *infra*, p. 691), putem aprecia că proiectele amintite sînt anterioare datării în cauză.¹⁴¹

Ideatic, majoritatea însemnărilor se apropie de versiunea definitivă a romanului. Sînt însă și cîteva notații lipsite de ecou în forma finală a cărții: „vizita lui Rogojinaru la Amara”; „Titu la Mihalache; literatura?” / „Iubirea cu Maria [Rădulescu]” / „Iconarii și alți oameni povestesc despre Rusia că s-a împărțit pămînt după lupte” / „Titu la Văcărești; vizită Mimi, d-na Lenuța; Roșu; Grigore; Gavrilăș” / „Titu în închisoare primește scrisoare de la mă-sa în care îi spune ce-a aflat de la Belciug și că tatăl său a citit prin foi — să ia seama” / „Titu scos de Grigore Iuga din închisoare” / Grigore „păstrează numai atîta pămînt cît să poată trăi liniștit. Restul vinde țărănilor”.

De asemenea, reținem ca inedit sfîrșitul liric al „Capitolului final”: „Soarele apune roșu. Lui Grig i se pare că apune o lume.”

Este clar că și în această fază scriitorul a fost tentat să folosească mai multe amănunte biografice, trecîndu-le pe seama lui Titu Herdelea (legăturile cu Mihail Dragomirescu; lunile de închisoare petrecute la Văcărești în 1910; sprijinul acordat de Gavrilăș etc.).

Pe proiecte două datări precise, cu caracter jurnalier:

1. „Sîmbătă, 23 iulie 1932, la ora 23,15 a intrat în camera mea, pe cînd scriam, un liliac și a ieșit îndată. / A doua oară la ora 23,25 cînd l-am omorît.”

2. „Miercuri (spre joi) 3 august [1932] ora 1³/₄ noaptea, a trecut o cucuvaie ținînd de cîteva ori.”

Aceste notații sînt adăugate *ulterior* („pe cînd scriam”). Planurile aparțin, ca și a doua variantă manuscrisă (neterminată), aceluiași moment genetic. O dovadă o avem în faptul că f. 54 (*I ms. 1 e*) este scrisă pe verso-ul unui început de capitol (VI), reprezentînd p. „201” din amintita versiune manuscrisă.

¹⁴¹ Proiectele, varianta [1931] și „Mersul scrisului *Răscoala*” se caracterizează printr-un element tehnic comun, ceea ce facilitează datarea lor: toate sînt elaborate pe o hîrtie filigranată, purtînd antetul Editurii „Cartea românească”. Ele se află distribuite la B.A.R. sub cote diferite (*I ms. 1 b*, *I ms. 1 c*, *I ms. 1 d*, *I ms. 1 e*, *I ms. 1 f*). Pe parcursul elaborării romanului, autorul revine pe aceste pagini, dovadă ștersăturile de pe f. 58, 60, 22, 25, 53 (*I ms. 1 e*), făcute cu creionul negru, roșu și albastru. Numerozația filelor de către B.A.R. nu ține seama de cronologia elaborării lor.

Generalul Constantinescu a fost omul de încredere, s-ar putea zice prietenul regelui. A fost secretar general de război și cu siguranță venea ministru dacă ar fi trăit. A murit dintr-o răceală. În trei zile. S-a prăbușit ca bradul. Grigore era în București, la ei, student.

Mimi se mută la București. Idila lui Titu. Cartea cu însemnări, prilej de declarație.

Cînd o prinde bărbatu-său pe Mimi, d-na Alexandrescu se gîndește că ar putea-o remărita repede cu Titu ca să aibă un paravan. Nu știe ce să facă însă cu Niculina.

— Din pricina d-tale s-a nenorocit.

Titu nu îndrăznește să-i spuie ceea ce ea știe: că cu altul a prins-o.

D-na Gavrilăș dă afară pe Marioara fiindcă n-are purtări bune, c-a prins-o pe stradă cu un domn. Astfel Titu scapă de ea.

Vizita lui Rogojinaru la Amara, la Miron Iuga, care-l suspectează că vrea să cumpere moșia Nadinei, ceea ce e adevărat. Rogojinaru vede moșia, vorbește cu Platamonu, cu învățătorul, țărani etc. Pleacă la București, la Nadina, să trateze. Acolo îl surprind veștile despre mișcări țărănești și fuge repede acasă.

Cap. III

ochi mari foarte albaștri. v. pg. 187 II.

Gogu Ionescu (aproape de vîrsta lui Herdelea; spilcuit, se rade zilnic, fără mustăți)

Eugenia, 25 ani

Nadina

Rudolf, șoferul

Paul Brumaru

1.

2. Țăranii la sfat.

3. Țăranii la Miron care le spune că el vrea să cumpere. Cînd Grigore aduce vestea că sosește Nadina, Miron le zice ironic să se ducă la ea, să-i facă concurență. Un țăran răspunde zîmbind amar:

— Apoi dacă dv. nu vă miluiți cu noi, nici conîta n-are să se înmoaie.

3 b. — Baba Ioana.

4. Sosirea Nadinei cu mașina. Tipul. Jena lui Titu. Gogu Ionescu nu-l mai recunoaște sau abia. Elvira e drăguță cu el. Afabilitatea lui Miron cu Nadina și răceala ei cu Grigore... — Gogu cu Elvira merg la conacul lor cu mașina; ea invită pe Titu.
5. Petre Petre a sosit acasă. La curte. Întâlnirea cu Titu, după Miron, Nadina, Grigore s-au retras în casă. Despre necazurile oamenilor. A văzut pe Nadina, care s-a uitat la el ciudat.
6. Miron propune Nadinei să-i cumpere moșia. Ea e de acord în principiu, dar vrea bani.
7. Platamonu cu fiul său fac vizită Nadinei. Și el se oferă. Tîrg. N-are toți banii.
8. Titu merge pe jos la Gogu Ionescu. Petre Petre și Dragoș îl însoțesc și-l pun în curent. Țăranii. Nebunul etc. Vodă vrea să dea pământ și boierii nu vor. Mama lui: cum a venit, pe jos? Plutonierul: cum a scăpat...

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 27

IV. 4

Deschiderea Parlamentului — solemnitate, strălucire, lux, regele, cuvinte mari despre grija pentru popor și înălțarea țărănimii, baza acestui stat. În Amara.

La Gliganu — Aristide pune mîna pe Domnica.

La Cosma Buruiană.

După un spectacol cu *Les affaires* — lumină, lux, veselie, cortina.

În Amara — Petre acasă cu maică-sa de vorbă, seara. Nu e gaz.

— Lasă că e bună și lumina focului.

Un local de petrecere — Nadina veselă; o cîntăreață franceză, un dansator american: încep și Bucureștii să devie.

Lumina artificială dă culoare de morți oamenilor.

496 · 219	761
4464	219
496	926
992	1906
108624 : 308 = 358	770
1622	2676
824	308 : 219 = 496 : x
	353
	219
	134

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 25
octomv-re-decemv-re

Cap. IV

Luminile

1. Gogu Ionescu a plecat cu trenul, la București, Titu va merge cu mașina. I-a făgăduit totuși, mai ales că Grigore a stăruit puternic. Ploaie și noroi. Toamna la țară. Nadina s-a plictisit cumplit.
2. Plecarea Nadinei. Petre Petre îi ațîță curiozitatea. Titu dă mîna cu el. Grig îi duce pînă-n uliță. Mașina stropește cu noroi văduva cu doi copii. În vreme ce mașina se depărtează, Grig rămîne gînditor, ascultînd plîngerea văduvei. Nadina între cei doi bărbați nici o clipă nu se gîndește în urmă. Plîns-oarea văduvei care pare ecoul unei tînguiri mari.
3. Titu la ziar etc. Vizita la Nadina cînd vine și Grigore. Ziariștii și țăranii. Scrisoare acasă. Niculina și D-na Alexandrescu. Teatru și baluri. La țară jale și lipsă de porumb; țăranii colindă curțile după avansuri. Petrecerile Nadinei. Grigore-Puia.
4. Crăciunul la țară. Invitați proprietari și arendași dimprejur. Veselie și lumină. Chef. Despre țărani. Titu îi apără, ajutat de Grigore. Plictisit Titu iese prin sat. Întunec și tăcere. Își amintește de acasă.
5. Grigore prinde pe Nadina cu tipul. Scena. Nadina expediază pe tip. Grigore tace.
6. Delegația țăranilor la Nadina pentru moșie.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 24 v.

Capitolul IV

Luminile	10—7	10—7
	10—49	10—49

4. Colonel pensionar Ștefănescu — cu trei fete.
- 2 General Dadarlat de la Pitești, moșia Humele — cîteva sute, conac — cu nevasta.
- 1 Ioniță Rotompan, moșia Goia — fată măritată la Roșiori cu magistrat.
- 2 Prefectul are moșie la Rociu, cu nevasta.
- 2 Căpitan Lache Grădinaru, moșia Cantacuză — cu nevasta.
- 1 Eugenia 1.000 · 1.000
- 1 Gogu Ionescu 10 · 10⁶ 115
- 1 Alexandru Pintea 272
- 1 Atena, soția lui 387

3 Alecu
Ionică } copiii lor
Zoe

$$1.083 \cdot 320.000.000 \text{ km}^3 \times 10^6 = \frac{164}{125} \\ 39$$

6 Vasile Dragoș
Mira
Grigore
Nadina
Titu
Raul

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 24

1. Titu. Întâlnirea cu Niculina. Ce-a făcut Gogu. La ziarul *Drăclul*.
Secretarul redacției. Iubirea cu Măria.

Cămașa fericitului¹⁴²

Platamonu la București; Aristide se înscrie, dar nu rămîne.
Cu Nadina.

Grig și Nadina; Petrecherile în București; contrastul la țară.

Divergența între țărani care cumpără și nu.

Titu la Mihalache; literatura?

Crăciunul la țară. Oaspeții. Satul. Lăutarii, veselie.

Grig prinde pe Nadina cu Raul, după ospățul din ajunul Cră[ciunului].

Raul pleacă brusc în prima zi.

$$160 \quad 300 : 9 = 33$$

3

$$13 \cdot 35$$

$$390$$

$$65$$

$$455$$

Răscoala

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 14

Există o ciudată gelozie fără iubire sau adică fără ceea ce se obișnuiește a se numi iubire. Vezi o femeie frumoasă cu totul străină, departe în sală, care ascultă cu o expresie de abandonare, absentă, pe un cîntăreț, sau un orator necunoscut. Sau o fată, în prima tinerețe, visătoare, îți arată o carte și-ți spune încet, cu ochii jumătate închiși: Tare aș vrea să cunosc pe cel ce a scris asta!...

Iată o iubire înconștientă, poate începutul primordial al sentimentului de iubire legat imediat de gelozie... A avut tot, exclusiv și inclusiv, e iubirea primordială!...

¹⁴² Adăugat în cerneală.

În iarna ce precedează răscoala e o epidemie de dansuri, petrecheri, spectacole în București. O petrecere pe un vulcan, ca și cînd o lume destinată pierzării, înconștientă de pericolele ce o amenință, ar căuta uitare în nebunia dansului, în virtutul bețiilor și petrecherilor. Pe toate zidurile afișe anunțînd baluri mascate, restaurante noi, orchestre vesele, mititei, teatru străin Ferandy-Dux și dansurile încearcă să ia o culoare senzuală!

<V. Cap. Frigurile>¹⁴³

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 53

1. Grigore pleacă. A doua zi de Crăciun Nadina — Titu la Lespezi. Situația Nadinei. A treia zi Nadina refuză pe țărani, cu Petre în cap, și pe Miron — nu vinde. Titu la Dragoș. Grigore — Nadina — divorț să dea ea; și-a mutat lucrurile. Pleacă cu Titu. El mai rămîne la țară, dar numai cîteva zile; n-a găsit pe Baloleanu.
2. Grigore — Miron despre divorț. Țăranii.
3. Titu — Niculina. Critic dramatic. Grigore.
4. Divorțul începe. Grigore, Nadina, Predeleanu etc.
5. Țăranii la București: Nadina, minister — <iconari>¹⁴⁴
6. Petrecherile.

Gogu: — N-am pomenit atîtea petrecheri.

<Grigore — în București: Baloleanu p[entru] divorț, Titu, povestesc despre Rusia că s-a Predeleanu — la d-na general. împărțit pămînt după lupte>¹⁴⁵
Miron — la Buc. — Nadina, masa la Predeleanu, despre politică.

Dumescu

Gogu Ionescu — cu Nadina la petrecheri; Camera și politica.

Serbarea Obolului¹⁴⁶ răscoala.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 53 v. 147

<La serbarea Obolului cîteva cucoane regretă că nu e în franțuzește, ar fi fost mai șic, dar le-a fost frică de studenți. >¹⁴⁸

¹⁴³ Adăugat cu creion roșu; în colțul din dreapta socoteli (280 : 6, 270 : 7).

¹⁴⁴ Adăugat cu creion negru.

¹⁴⁵ Adăugat cu creion roșu.

¹⁴⁶ Adăugat cu cerneală neagră.

¹⁴⁷ La sfîrșitul paginii numeroase socoteli în cerneală și creion.

¹⁴⁸ Notație cu cerneală neagră, în colțul stîng al paginii.

< Ei fac politică de partid: partidul lor e la oraș, pe orașe se bazează; noi sintem la țară. Dărîmînd proprietatea, dărîmăm partidul; țărani nu mai contează și astfel ei sînt stăpîni pe toată țara, prin orașele lor. >¹⁴⁹ Grigore la matusa-sa Mariuca care o vorbește de rău pe Nadina.

Conversație cu Baloleanu despre divorț și țărani; la Predeleanu despre Nadina.

4 { Vine Miron — convorbire cu Nadina despre divorț și moșie; masa la Predeleanu — chestia țărănească și agitațiile; afișele, petrecerile, nebunia. Pregătiri pentru Obolul. Gogu Ionescu trebuie să umble cu Nadina. Politica lui.

La *Drapelul*. Titu. Serbarea Obolului.

Țărani sosesc la București, direct la Nadina care-i [numai]* dragoste, dar le cere bani.

Sfatul lor în stradă.

La Mimi, [Cerul]* domniilor.

În tren — iconarii, alți țărani, convorbire.

< Aristide va fi jugănit. >¹⁵⁰

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 31

VI

1. Miron la București pentru Nadina.

Sfîrșitul: arestarea învățătorului, efervescența țăranilor...

La Miron, Luca spune: — Apoi așa nu-i bine, cucoane...

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 54

1. Amara — Chirilă Păun și Platamonu. În familia Dragoș; ura lui Ion Dragoș; vorbele lui Petre și cu Marioara; Luca Talabă; săracii, primarul despre munci; Pantelimon în concediu scurt.

2. Sosirea Belciug. Titu cu el. Liliana și Jenică. Izgonirea Marioarei. Mutarea lui Titu.

3. Miron despre munci și invoieli; tratative cu oamenii; rolul lui Bumbu; intervenția învățătorului; Anton la Ioana.

4. Redacția *Drapelul*: tulburări în Moldova cu evreii; îngrijorare în București; Mendelson la Titu.

5. Grigore și Titu despre tulburări; îi invită trei zile la țară; Gogu și Nadina, s-o convingă să nu meargă la țară acum.

¹⁴⁹ Notăție cu creion negru.

¹⁵⁰ Însemnare cu creion roșu.

6. Arestarea lui Dragoș; oamenii la curte cu protest. Vor aduce din Transilvania.

7. Vestitorii.

— Da noi ce facem, măi creștini? Stăm?

Arh. L.R., I ms. 1 f, t. 14

Roșu, secretar

Deliceanu, director

Antimiu, reporter *Drapelul*

Davidescu, reporter bătrîn

Bebe Antoniaade, redactor roșcovan

Popescu-Răcaru, reporter *Dimineața*

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 47

Petre Petre.

1. Amara — Sîmbătă dim.

2. În tren spre Pitești — Baloleanu, Grig, Titu.

3. Amara — înmormîntarea nevasta Heruvimu, certuri, devastări etc.

4. Prefectul Pitești — Stavrat la prefect, consfătuire cu armata.

5. Amara — tocmeli.

6. Trupele — Vlăduța, Birlogu, Lespezi.

7. < Ciocnirea. >¹⁵¹

8. Steagurile albe.

< Împărțirea nu merge; trebuie să vie inginerii stăpînirii să împartă. >¹⁵²

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 42 v.

Lacrimi

1. Grigore Iuga în fața spectacolului — oamenii curții. Titu etc.

2. Ancheta: maiorul, procurorul, soldații etc. Satul întreg adunat. Bătaia satului.

3. Ancheta — bătaii, împușcări, protestul. Titu.

4. Convoiul de arestați; Pitești orașul plin de

5. Agitatorii; redacția *Drapelul*; Titu la Văcărești.

6. Grigore cu țărani: Lupu Chirițoiu.

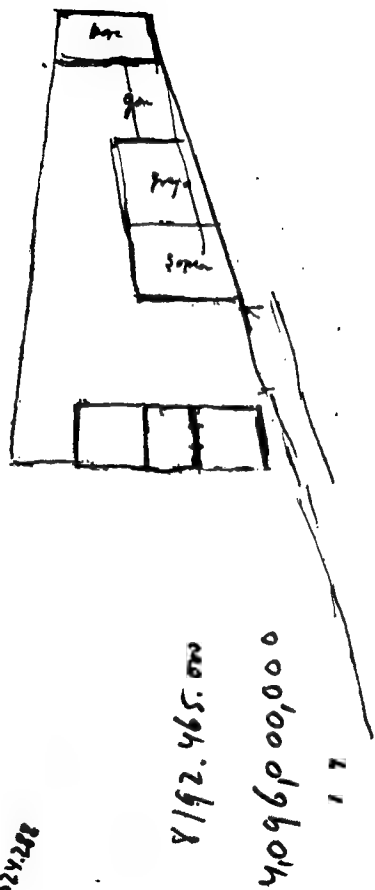
7. Muncile din nou.

Apusul

¹⁵¹ Inițial: „Întîlnirea“.

¹⁵² Adăugat pe diagonală.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17
 2 4 8 16 32 64 128 256 512 1024 2048 4096 8192 16384 32768 65536 131072
 18 19 20 21 22 23 24 25 26
 262144 524288
 8192.465.000
 409600000
 17

1. Grigore la Predeleanu; Olga etc.
2. La țară — muncile; se întoarce Dragoș; preotul nou.
3. Titu la Văcărești; vizita Mimi — d-na Lenuta; Roșu; Grigore; Gavrilaș.
4. Protestele represiunii; arendașii la țară etc.
5. Titu cu Grigore.
6. Grigore în tren cu Olga, Ilie Rogojinaru etc.

La cap. XI — 7

Mulțimea în așteptare.
 Apariția armatei.
 Tratatative — înjurături.
 Prefectul cu manifestul.
 Anghelina — Anton nebunul — în fața trupei.
 Crima, busculadă.
 Primul procuror: În numele legii. Trompet.
 Salva în aer.
 Năvala țăranilor.
 Salve în plin — țipete etc.
 Fuga țăranilor.
 Steaguri albe.
 Altă aglomerație în bătaura circiumii.
 Disperarea lor.
 Grupul de rezistență cu Petre.
 Focuri de voie.
 Moartea babei.
 Moartea Dragoș, Chirilă.
 Cîrlan cu cămașa albă moare.
 Petre iese cu pușca, moare...
 Rezistența frîntă.
 Cadavrul preotului.
 Ignat Cercel cu steagul alb, bătut.

Dragoș e arestat înainte de-a începe revolta.
 Belciug vine pe la sfîrșitul febr. și pleacă precipitat cînd încep răscoalele.
 Titu în închisoare primește scrisoare de la mă-sa în care îi spune ce-a aflat de la Belciug și că tatăl-său a citit prin foi — să ia seama.

Apusul

Capitolul final

Grigore a obținut mina Puiei. O logodnă intimă s-a făcut.

Oficiul va veni după ce va trece timpul de doliu. Titu a plecat în Basarabia, condus de el pînă la gară, scos de el de la închisoare etc.

Sfirșitul lui iunie. Bucureștii veseli.

Calea Griviței aceeași. Gara aceeași.

Grigore ocupă un compartiment gol. Vrea să fie singur. Fericirea cu amintirile se luptă în sufletul lui. Năvălește Rogojinaru cu mulțime de bagaje. Radios și încintat.

Conversație. Despre Miron și despre răscoală. Înjură pe țărani. Povestește cum i-a păcălit cu donația cu dată falsă.

Din nou se văd cîmpurile bogate. Pe-[alocuri]* secera. Nu se văd urme. La Costești Grigore trece în alt tren. Ruinele conacelor în mijlocul cîmpurilor îmbelșugate. Țăranii la lucru. Ichim la gară. Cruci albe. Sosirea. Clădirea cea nouă, simplă. Grigore s-a hotărît: păstrează numai atîta pămînt cît să poată trăi liniștit. Restul vinde țăranilor. La fel face și banca. Platonu a rămas, ca și Cosma.

Grigore cu un țăran bătrîn care-i explică:

— De, boierule, omul cînd nu mai poate răbda se iuțește... Dar tot răul aduce un bine; iacă am dobîndit pămînt; am suferit, am sîngerat, dar așa-i rostul lumii... Noi n-am cîștigat nimic fără sînge mult... Tot pămîntul nostru e îndoit cu sînge de-al nostru. De aceea ni-e drag.

Soarele apune roșu. Lui Grig i se pare că apune o lume.

*

PROIECTELE RĂSCOALEI conțin și alte notații, datarea lor exactă fiind ceva mai dificilă. Este și motivul pentru care, deși aparțin unor momente diferite, le grupăm la urmă. Ca și însemnările anterioare, ele se află la B.A.R. sub cote diferite (I ms. 1 e, I ms. 1 d).

Notațiile de mai jos au fost scrise de Rebreanu după redactarea variantei din 1927 (datarea o propunem ținînd seama de hîrtia pergament pe care se află însemnările, folosite de romancier în perioada amintită).

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 4

Răscoala

Călăreți albi au trecut prin sat în goană mare, dînd veste oamenilor că Vodă a poruncit să se împartă moșiile boierilor la țărani și deci țăranii să înceapă degrabă împărțirea... La început nimeni nu i-a văzut. Din gură în gură a mers vestea despre călăreți... Pe urmă că i-ar fi zărit și auzit

întîi o babă... Pe la amiazi, toată lumea vorbește despre ei ca și cînd toți i-ar fi văzut... Oamenii din satele vecine, auzind că au trecut călăreții, spun îndată că și pe la ei au trecut... Agitația e mare.

În aceeași după-amiazi... vine Nadina cu mașina și șoferul bate pe copil...

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 10

Răscoala

Toată lumea, inclusiv țăranii, caută s-o evite, să lecuiască relele, să o previe și totuși, țîșnește singură, brusc, imposibilă de oprit, ca puroiul dintr-o rană veche ascunsă sub poighiță subțire.

Veneam în țară curînd după răscoalele țăărănești care au înroșit orizontul românesc cu flăcări de conace aprinse și stropi gîlgîri de sînge fierbinte mult... Gemetele de-abia se potoliseră. Din tren, venind, am văzut mormane de ruine unde înainte fusese gospodărie boierească sau sat de țărani. Pe-alocuri cruci albe se îngrămădeau la margine de sat cu morminte proaspete. Urmele unei tragedii naționale.

În literatură un țăranism electoral. Un arendaș lacom, un boier melancolic și un țăran idilic — leit-motive. Din răscoale s-au inspirat cîteva anecdote de un umor îndoienic. Groaza trecuse [...] fără urme. A rămas numai miticismul și o ură mai mare cu dispreț pentru țărani.

Veneam să scriu tragedia aceasta specific românească.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 11

și mă așteptam să găsesc preocupări identice. Zadarnic. Discuții de clanuri ridicele, de interesați, de artă pentru artă. Decepția. Voiam ceva ca *Țesătorii*, dar obiectiv, simplu, îngrozitor... În prealabil însă trebuiau exerciții. Și am scris diferite povestiri despre care un critic spune că erau totdeauna alături de artă. Evident. Arta era: castele, castelani. [...]*, ceva eteric sau tirade patriotice,

[întrerupt]

*

ACELUIAȘI MOMENT îi aparține și „planul modificărilor“, programate pe marginea variantei din 1927:

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 49

Completări

Cap. 1—2 — concentrate într-unul singur.

Cap. 4 — adaos: cunoștința cu cizmarul și fiul său.

Cap. 5 — concentrat.

Cap. 6 — concentrat.

- Cap. 7 — adaos: întâlnirea cu caporalul Petre Petre.
 Cap. 8 — serata concentrată.
 Cap. 9 — masa, la V. Pop redusă.
 Cap. 10 — dezvoltat după plan.
 Cap. 11 — refăcut începutul.
 Cap. 12 — în afară de învățător și preot: mama lui Petre, receptorul, cițiva țărani.

DOUĂ FILE, purtînd antetul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Direcția Educației Poporului, ne obligă să le datăm *după* 6 februarie 1930, de cînd Rebreanu se află, ca director, la respectiva instituție.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 56

Pămînturile

1. Grigore sosește la țară cu Titu și-i explică locurile.
2. Miron Iuga și Titu, apoi Cosma Buruiană, furtul, vinzarea moșiei.
3. Învățătorul și preotul, arendașul Platamonu.
4. Anchetă.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 53

< — Nu-mi cere explicații. Ești în casa mea. Și... nu pot să ți le dau! >¹⁵³
 Se anunță o iarnă mai bogată în petreceri ca oricînd:

Teatru Ferandy și [...]*

Sarah Bernhardt

Réjanne

Novelli

Opereta Leonard — Mistinguet, M-lle [Palaire]*

Concerte?

f. 63

4. Deschiderea Parl[amentului] Citește

Vie Parisienne

Petre la curte

Illustration

Petrecere

Annales

Petre

<1.

2.

3. Țăranii — 3

4. Alternanța — 5

5. Titu — 3

6. Crăciunul — 12 >¹⁵⁴

Music — hall

Baluri mascate

Obolul

<emoții violente> ¹⁵⁵

¹⁵³ Adăugat cu creion albastru.

¹⁵⁴, ¹⁵⁵ Adăugat cu cerneală neagră.

< Gogu: n-am pomenit de cînd sînt atîtea petreceri și dansuri ca în iarna asta! Parc-a înnebunit toată lumea! > ¹⁵⁶

< Încep și Bucureștii să devie oraș mai civilizată, nu numai mititei și lăutari și mitocănie. > ¹⁵⁷

ÎN CONTINUARE, adăugăm un număr de 6 file, cîndva aflate într-un bloc-notes (astăzi se găsesc risipite în I ms. 1 e, f. 65, 64, 62, 63; I ms. 1 d, f. 16, 17).

Momente inedite: Titu este reclamat ca „instigator” de Niculina „fiindcă n-a vrut s-o ia de nevastă”; întâlnirea lui Titu cu Al. George (personaj real: născut dean, poet, se afla în București ca și L.R.; cu el aranjează Emil Rebreanu să vină în Capitală, aranjament contramandat de Liviu — vezi *Opere*, vol. V, p. 367, 527), scene din închisoare (Burileanu — personaj real).

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 65

Rogojinaru știe că se vinde moșia Nadinei și ar fi amator. Eventual o vizită la moșie.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 16

Conversația țăranului cu vitele:

— Fir-ai a dracului, zăpăciturile! Am să-ți dau bătaie!...

Hooo... ce nu ți-e bine? Te-ai boierit, ai?

2

Deși învoielile la Iuga sînt mult mai bune, țăranii mai bucuroși se învoiesc cu arendașii.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 64

Niculina, îndemnată și de d-na Alexandrescu, reclamă pe Titu ca instigator fiindcă n-a vrut s-o ia de nevastă.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 62

RĂSCOALA

Al. George, fost coleg al lui Titu — pică peste el. E viitor artist dramatic și-i fără o pereche de ghetă.

Burileanu îi fură carnetul de economii cu 20 lei cît e în închisoare.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 17

RĂSCOALA

Cînd izbucnesc răscoalele contra ovreilor, Mișu spune lui Titu:

— Ei, vezi? Jidanii sînt vinovați... Așa-i totdeauna. Cînd e ceva rău, jidanu-i vinovat.

¹⁵⁶, ¹⁵⁷ Idem; ulterior șters cu creion albastru.

Sfîrșitul

Rogojinaru povestește în tren cum a păcălit pe țărani cu dăruirea moșiei, cu dată falsă.

*

AM LĂSAT la urma *Nctelcr din mers* — cum le numea Rebreanu — însemnările de pe foile duble („comerciale”) aflate în *Arh. L. R., I ms. 1 i*. Aminteam că odinioară ele au folosit drept „coperti” fișelor de lucru. Fugitiv, creionul a lăsat însă urme și pe aceste „pagini de titlu” (notațiile sînt făcute cu creion albastru, negru, roșu și cu cerneală neagră).

Însemnările sînt dinaintea și din timpul scrierii romanului. Datările sînt concludente, precum și calculația tipografului. Reținem, ca o bizărie, evidența încărcării stiloului (dată, pagini și rînduri scrise).

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 1

Răscoala

I

Răsăritul

Mama, Io chiero un novio
Io
Miercuri, 27.VIII.1931

Nadina și Gogu sînt frați de tată; Nadina din a treia căsnicie a lui Tudor Ionescu.

Deița fătat sîmbătă, 29 august ora 3¹/₄ dim.

Sfîrșitul: Rogojinaru în tren povestește despre țărani, cum i-a păcălit.

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 2

II

Pămînturile

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 3¹⁵⁸

III

Flămînzii

Vol. I. Se mișcă țara
Vol. II. Focurile

Nu se poate spune
De ce oare?
Așadară

¹⁵⁸ Însemnările de pe această filă, ca și cele precedente, aparțin unor momente diferite. Dacă titlul de capitol (ca în toate celelalte cazuri) este menționat cu creion albastru, titlurile de volume sînt notate cu creion negru. „Focurile” este un titlu corectat (inițial: „Flăcări și sînge”). Ca și în alte rînduri, alături de notațiile de mai sus, aflăm și socoteli bănești: „6 pîne /6 jurnale/ 16 blăni /14,50 dop/ 14 gaz /total/ = 56”. Alte notații cu cerneală neagră și creion albastru și negru. Pe verso: „1000 transp“./ 500 Buc./ 500 lăsat” etc.

Varia

Vara zice

A fost odată

6. Titu la Lespezi; nebunul, Petre

7. Platamonu și țărani la Nadina

8. Plecarea Nadina, Titu etc.

Capriciile

Ploaia

Plictiseala Nadina

Degeaba Raul

Iuliu Grig

Aranjament cu Titu

Cînd pleacă Gogu

Titu să plece cu mașina

Plecarea — Titu Nadina cu Petre

Baba și văduv

Nadina: cine-i?

Mais voyons, si c'est sérieux, tu es ridicule! Tu deviens assommant!

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 4

IV

Luminile

Nu mușcă!

Te cred, fiindcă nu ți-aș permite eu să-mi faci semne.

Nu pot acum... Sînt așteptată... Să știe numai că am fost aici!...

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 5

V

Friguri¹⁵⁹

furturi multe și Cosma nu îndrăznește să reclame.

Mîine de foame ți dai în cap unuia. Se poate?

— Apoi da — cu ton nedecis.

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 6

VII

Vestitorii

¹⁵⁹ Însemnările de sub titlu cu cerneală neagră și creion negru. Pe aceeași filă o notație: „Stiloul umplut la pag. 173 (marți 26.VII. 4 h. 15”).

VIII

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 8

Scinteia

Stiloul încărcat, vineri, 2.IX. ora 1,30 pag. 311¹⁴
 joi, 8.IX. ora 2,45 pag. 327¹⁵ 16
 luni, 12.IX. ora 21 pag. 348⁶ 20
 vineri, 16.IX. ora 2,45 pag. 365⁹ 17³
 luni, 26.IX. ora 3²⁵ pag. 376¹⁶ 11⁷
 vineri, 30.IX. ora 6⁴⁵ pag. 394¹² 18
 miercuri, 19.X. ora 22 pag. 406¹¹
 Stiloul încărcat la pag. 281²⁵

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 9

<Grigore înmormintează la țară pe Miron și Nadina.

Olga = Puia

Tanța = Liliana¹⁸⁰

12.V. 30

VI. 31—172

VII. 30

VIII. 31

IX. 31—365

X. 30—183

XI. 31

XII. 30

I. 31

II. 31

III. 28

IV. 21

*

SUB ACEEAȘI COTĂ (Arh. L.R., I ms. 1 i), câteva însemnări cu creion chimic, aparținând, probabil, tipografului. Textul romanului a fost cules de zețar, cum s-a amintit, pe măsura scrierii diferitelor capitole (după exemplul unei cărți precedente: *Adam și Eva*). Să fi existat tentația de a tipări independent primul volum? Scoteala tipografului are în vedere primele șase capitole.

¹⁸⁰ Aceste însemnări sînt făcute cu cerneală neagră; datele de mai jos în creion negru.

„Situția
volumul[ui] d-lui Liviu Rebreanu

Răscoala

Titlu.....	10
Capitolul I	60
Capitolul II	54
Capitolul III	62
Capitolul IV	61
Capitolul V	54
Capitolul VI	52
	353

22 1/4 coale

22	20	
16	16	20 coale
132	120	
22	20	
352	320	
	356 pagini	

De asemenea, textele unor proiecte de copertă:

„LIVIU REBREANU

RĂSCOALA

ROMAN

I

SE MIȘCĂ ȚARA!

EDITURA ADEVĂRUL S.A.

*

LIVIU REBREANU — RĂSCOALA — Roman — I

*

A. „OAMENI ȘI LOCURI“

SUB ACEST TITLU Rebreanu își alcătuiește numeroase liste de persoane și localități. Împreună cu diverse scheme și diagrame, desenate de el însuși, s-au aflat pe masa de lucru, grupate în aceeași „mapă“ (*Arh. L.R., I ms. 1g, f. 20*), — nu este altceva decât harta împrejurimilor argeșene, locurilor reale și închipuite unde urma să se desfășoare în roman răscoala țăranilor. Pe verso-ul hârtiei, titlul generic: „NUME“, adăugat ulterior cu creion roșu. Tot acolo următoarele toponime: „Comuna Amara / Cătune: Vai-de-Ei/Recea / Podeni / Birlogul / Valea Burdea / Plescarea / Teleorman / Albota“.

Documentele pe care le publicăm în paginile ce urmează se află la B.A.R. (*Arh. L.R., I ms. 1g și 1f, într-o altă ordonare a fișelor*).

B.A.R. grupează, deosebi sub ultima cotă citată, și alte notații onomastice și toponimice, reproduse de noi în aparatul critic, cu prilejul prezentării genezei romanului. Nu sînt singurele în această situație; amintim că unele „distribuții“ au fost de asemenea reproduse de noi sub comentariile privind piesele de teatru.

Recapitulînd cotele bibliografice ale referințelor noastre de acest gen, menționăm: *I ms. 1f, f. 2 (supra, p. 597)*; *I ms. 1g, f. 23—24 (supra, p. 600)*; *I ms. 1f, f. 9—10 (supra, p. 600)*; *I ms. 1f, f. 26—30 (supra, p. 601—603)*; *I ms. 1f, f. 34 (supra, p. 604—605)*; *I ms. 1f, f. 37—38 (supra, p. 606)*; *I ms. 1d, f. 8 (supra, p. 607)*; *I ms. 1f, f. 20, 23 (supra, p. 616, 620)*; *I ms. 1e, f. 24 v. (supra, p. 643—644)*; *I ms. 1f, f. 14 (supra, p. 647)*.

Pe parcursul realizării celor două versiuni manuscrise, listele ce urmează au avut caracterul unor *instrumente de lucru*. Dintre ele se disting documentele aflate sub cota *I ms. 1f, f. 1—5¹⁶¹*, prezentînd „intrarea în scenă“ a personajelor din varianta anului 1927. Trimiterile din dreptul numelor (capitol, paragraf, pagină) sînt elocvente.

¹⁶¹ Hîrtie pergament; notații în cerneală.

I ms. 1f, f. 21¹⁶²: inventar onomastic aproape definitiv, realizat pe baza planurilor (dovadă, între altele, și faptul că este scris pe contrapagina unui început de plan, consacrat capitolului XIII, *Apusul*);

I ms. 1f, f. 6—13: liste de „oameni și locuri“, scrise pe hîrtie cu antetul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Direcția Educației Poporului (unde L.R. a funcționat din 6 febr. 1930 pînă la 9 ian. 1931), menționînd iarăși ordinea apariției diverselor nume din roman (pînă la pagina 269). Celelalte documente, reproduse și ele de noi nu prezintă aceeași importanță ¹⁶³.

Cu prilejul consultării listelor de către scriitor, multe nume au fost subliniate cu cerneală, creion negru, albastru sau roșu. În toate aceste cazuri reproducem respectivele nume cu litere *cursive*, pentru a le diferenția de contextul în care au fost scrise la început.

Arh. L.R., I ms. 1f, f. 1

I

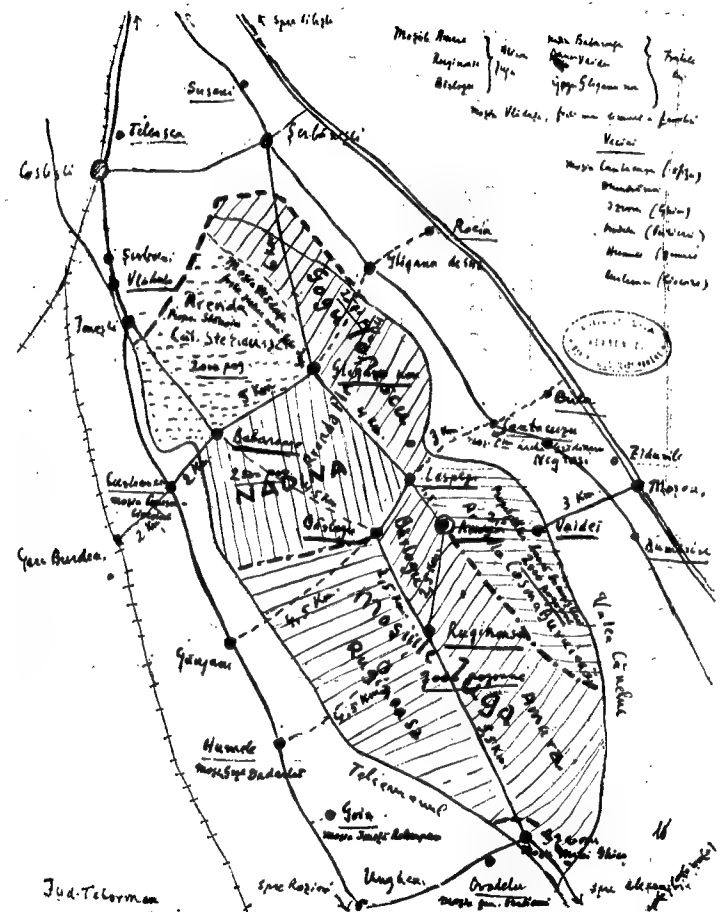
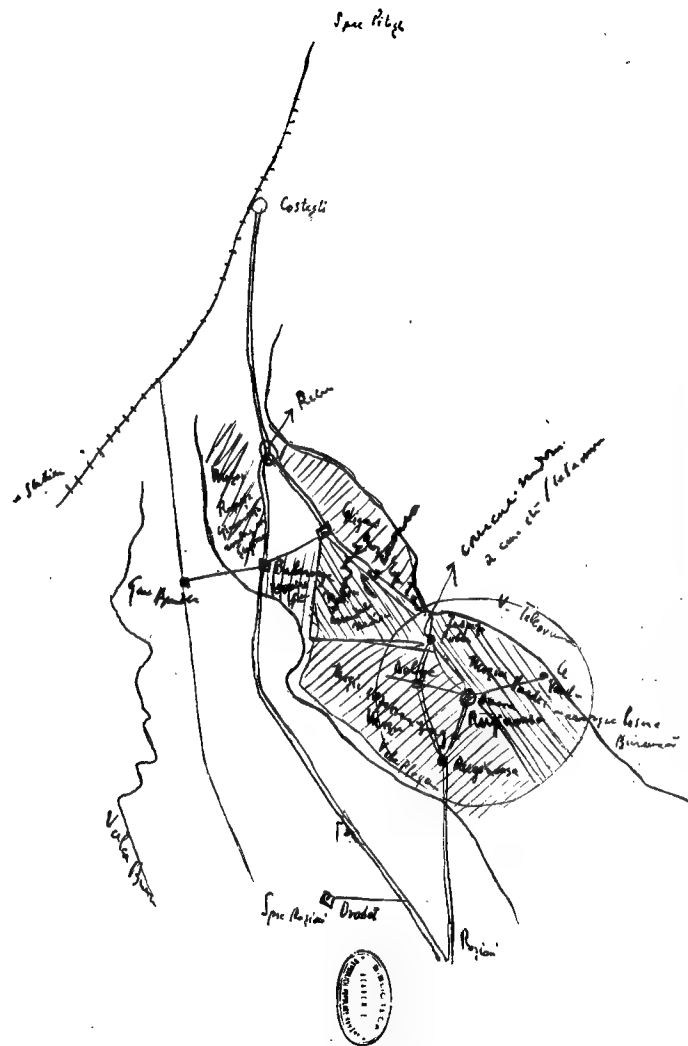
Numele

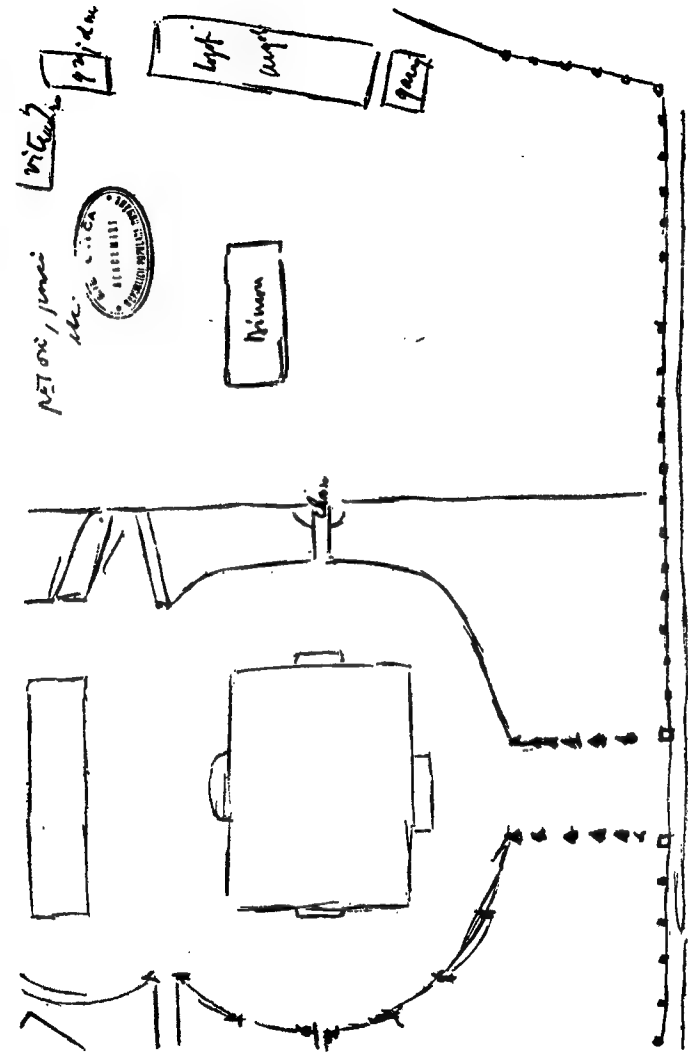
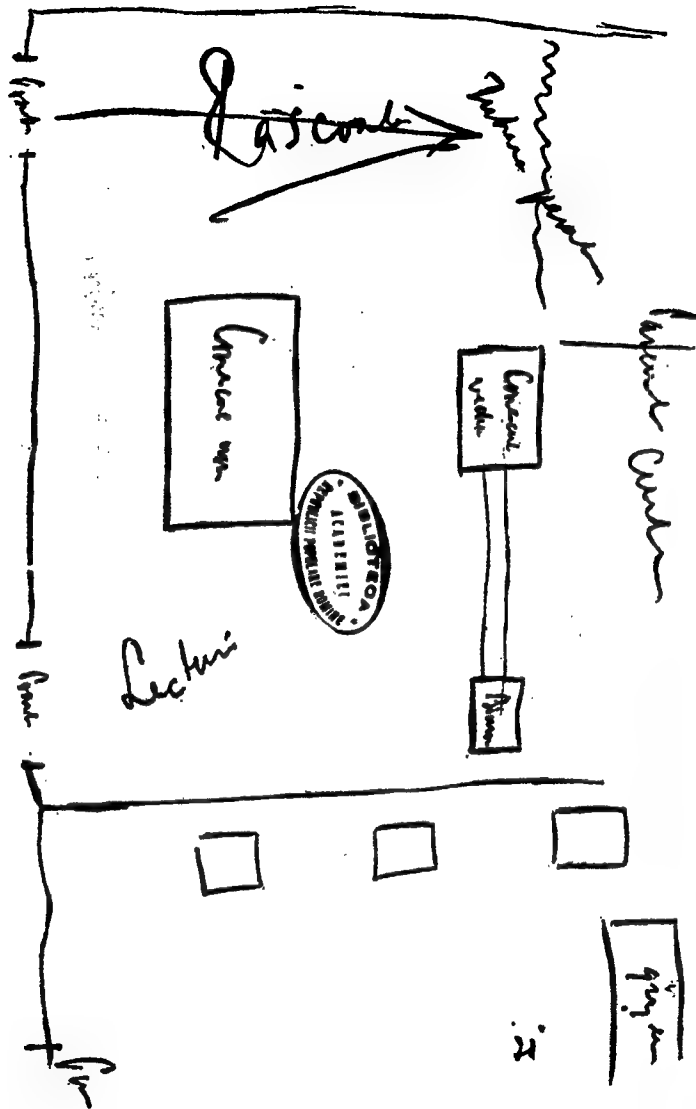
(Răscoala)

- *Ilie Rogojinaru*, arendașul moșiei Olena—Dolj I.1.
- *Simion Mcdreanu*, director Ministerul Interne I.1.
- Conducătorul trenului (Craiova—Pitești—București) I.1.
- *Grigore Iuga* I.2.10.
- *Miron Iuga*, proprietarul moșiei Amara—Argeș I.12.80.
- Un hamal bătrîn care duce bagajul lui Grigore I.1.
- Doi domni și o doamnă care se ceartă la birjă I.1.8.
- Birjarul care duce pe Grigore I.1.8.
- *Str. Argintari* unde [e] casa lui Grigore și Gogu Ionescu, colț cu Colței I.1.8.
- Sergentul de la gura Pieții gării și Calea Griviței I.2.9.
- Un domn bătrîn cu care discută sergentul I.2.9.
- Un salahor țigan cu care are conflict sergentul I.2.9.
- *Mama lui Grigore* I.2.11.
- *Tudor Ionescu*, tatăl Nadinei I.2.12. vezi și I.6.45.
- Moșia Vai-de-ei a lui Ionescu Nadina I.2.12.
- *Victoria*, jupîneasă Nadinei I.3.13.
- *Alexandru*, feciorul Nadinei I.3.13.
- *Titu Herdelea* I.3.13.

¹⁶² Velină mată; notații în creion.

¹⁶³ Caracteristici: *I ms. 1f, f. 15*: notații în creion negru, ultimele patru nume din coloana a doua fiind scrise cu creion albastru; *ibid.*, f. 16, 24—25: velină mată, perioada planurilor scrise cu cerneală; *ibid.*, f. 35, 17, 22: notații în creion, scrise pe hîrtie cu antetul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale.

- Gavrilaş, agent de poliție I.4.22.
- d-na Gavrilaş I.4.20.
- Marioara Rădulescu, elevă școala profesională I.4.20.
- Niculiță Rusu I.4.20.
- d-na Elena Alexandrescu, gazda lui Titu I.4.23.

Arh. L.R., I ms. 1f, f. 2

II

Numele

(Răscoala)

- Jean Ionescu, drăguțul d-nei Alexandrescu I.4.23.
- Vasile Popescu, ginerele d-nei Alexandrescu I.4.23.
- Mimi, soția lui.
- Cămarul Mendelson I.4.23.
- Artileristul, fiul lui Mendelson I.4.23.
- Plăcintarul bulgar (I.4.23.)
- Cărcitorul Vasilescu, văduv cu patru copii I.4.23.
- Pensionarul cu soție tânără.
- Studentul în drept, chiriașul pensionarului I.4.23.
- ? Ionescu, șef de birou industrie I.4.25. vezi I.8.56.
- Factorul poștal care-i aduce scrisoarea de-acasă lui Titu I.4.27.
- Un chelner de la Enache I.5.32. (a-1 complecta)
- ? avocatul Baloleanu I.5.33.
- Constantin Dumescu, directorul Băncii Române I.5.33.
- Cerialistul care cumpără grâne lui Iuga I.6.42. nume a-i da.
- Cumpărătorul porumbului I.6.43.
- Nadina Ionescu-Iuga I.6.45.
- Văduva general Constantinescu, mătușa lui Grigore I.6.46.
- Bucătăreasa Nadinei I.7.49.
- Șoferul ei neamț I.7.49.
- <Pag. 50—51 personajele din curtea Titu> ¹⁶⁴
- ? Victor Pop I.7.52 și familia I.9.70.
- ? D-ra Niculina Ionescu I.8.55.
- ? D-na Ionescu, mama ei I.8.56.
- Căpitanul Georgescu din administrație I.8.57.

¹⁶⁴ Notăție ulterioară în creion albastru.

III

Numele

(Răscoala)

- Antoaneta, soția căpitanului I.8.57
- D-na Alexandrina Niculescu, văduvă bătrână I.8.57.
- Agripina Busuic, profesoară profesională I.8.57.
- Soțul ei contabil
- ? Orestein angrosist I.8.57.
- Gavrilescu, subdirector industrial I.8.58.
- Nina } fiicele lui I.8.58.
- Geta }
- Locotenent de administrație I.8.58.
- Sublt. Popescu Virgil, cavalerie I.8.59.
- Servitoarea de la Ionescu I.8.59.
- D-na ? Ioana Victor Pop I.9.68.
- Puia Postelnicu I.9.69.
- Mircea și Icana, copiii lui Victor Pop.
- Guvernanta engleză I.9.68.
- Delga moșia lui Victor Pop lângă Craiova
- Postelnicu I.9.71.
- ? Elena Pop sora lui Victor I.9.70.
- Gara Burdea I.11.75.
- Ichim, vizitiu I.11.75.
- Un băiat
- Păruful <Plescaru> ¹⁶⁵ I.11.76.
- Babaroaga sat I.10.76.
- ? Moșia Rapișa a familiei Giurcuțiu I.11.76.
- ? Stănciu, actual proprietar I.11.76.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 4

IV

Numele

(Răscoala)

- Colonel Ștefănescu, arendaș I.11.76
- Satul Gligani, I.11.77.
- Moșia Iuga, I.11.77 etc.
- Cosma Buruiandă, arendaș Vai-de-ei I.12.82

¹⁶⁵ Șters cu creion roșu.

- ? *Marioara* I.13.87 a lui Tănase Mitruțoiu
- ? *Profira*, nevasta logofătului
- ? d-na *Dragoș*, soția învățătorului I.13.88.
- *Vasile Dragoș*, învățător Amara I.13.89.
- *Mama* învățătorului I.13.94.
- *Toader Dragoș* tatăl lui I.13.94.
- fratele lui I.13.94.
- ? *Platamenu Demostene* arendaș I.13.95.
- *Aristide*, fiul său I.13.95.
- ? Preotul *Nicodim* I.13.95.
- *Ion Pravilă*, primarul I.14.97 + 99.
- *Silvestru Boiangiu*, plutonier jandarmi I.14.97 + 99.
- ? *Iacob Codarcea*, pîndar I.14.98.
- ? *Zamfir Chelaru*, pîndar I.14.99.
- ? *Chiriță Dumitrescu*, secretar I.14.101.
- *Leonte Orbisor*, țaran Amara I.14.102.
- ? *Serafim Mocș*, țaran Amara I.14.102.
- *Pantelimon Văduva*, flăcău din Vaidei 103.
- *Cristea Mucenicu*, circiumar Amara I.16.112.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 5

V

Numele Răscoala

- ? *Ignat Cercel*, țaran din Amara I.16.113.
- ? *Toader Strimbu*, țaran văduv cu trei copii mici I.16.113.
- ? *Gheorghită Ciotoru*, țaran bătut I.16.113.
- ? *Dragomir Oloman*, țaran I.16.114.
- *Petre Petre*, flăcău din Amara, în armată acuma I.16.114.
- *Ion Dragoș*, fratele învățătorului I.16.114.
- *Domnica*, drăguța lui Pantelimon I.16.114.
- *Anton Nacu*, tatăl Domnicăi I.16.114.
- ? *Irina*, sora lui Pantelimon 116.
- ? *Eremia Popa și Anghelina* 116.
- *Ilinca*, drăguță lui Ion Dragoș 117.
- ? *Chirilă Păun*, țaran din Podeni, tatăl Ilincăi 117.
- ? *Luca Talabă* țaran din Birlogu (117)
- ? *Lupu Chirițciu*, țaran bătrîn (117)
- ? *Damian Dulmanu*, țaran (118)
- *Stan Marin*, țaran (118)
- Ajutorul circiumarului (120)
- ? *Dumitru Burdujan*, țaran (121).
- Un *jandarm tîndr* (122) din Fălcu.

Ștefan
Toader
<Crăciun> 166
Zaharia
Nicolae
Moise
Leonte
Pavel
Lazăr
Tănase
Trifon
Anton
Filip
Nistor
Dănilă
Stan
Oprea

Filip Ilioasa
Niculina Grancea
Dragomir Răgălie
Paraschiv Cotoban
Odudie
Spiridon Buinc

Antimiu — reporter *Drapelul*
<Bumbu> 167

Cătana
Bilobran
<Ududie> 168
Ploscaru
<Oanță Ștefan> 169
Ion Flămîndu
Mihalache Pruncu
Vasile Cociorva
<Brumaru> 170
Marin Vergu
Țița
Pîrjol
Tunsu> 171

Panait
Lupu
<Barbu> 172
<Matei> 173

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 24

Ilie Rogojinaru, arendaș Olena-Dolj; 1: slăninșos, burtos, gît de taur, cap rotund, ochi căprui, săltăreți, figură jovială.

Simion Modreanu, director Min. Interne; 1: îmbrăcat cochet.

166 Șters de pe listă.

167—170 Nume șters de pe listă cu creion negru.

171 Nume șters cu creion roșu.

172—173 Adăugat cu creion negru.

Isbășescu, contabil Iuga 59.

Ion Dragoș, învățătorul p. 62

Nicolae, fratele lui.

A fost sau n-a fost dijmuit porumbul la Cosma? p. 65.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 25

Contabilul Isbășescu — care ține registrele la Iuga
e cel mai urît de oameni.

Trebuie să figureze în vreo două locuri.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 35

Camelia	Genoveva	Modesta	Tecla
Clara	Onorina	Natalia	Zoe
Tina	Irma	Odeta	Iacinta
Tinca	Irina	Odila	
Delfina	Justina	Paulina	
Fima	Julieta	Rozalia	
Faustina	Lucila	Coralia	
Felicia	Marcelina	Sidonia	
Fridolina	Melania	Suzana	

<Chitanță> 174

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 17

<Birzotescu Constantin> 175

Botez Alexandru

<Ciulici Dumitru> 176

Hidu Ion

Streșină Petre

<Stavrat Olimp> 177

<Vîlcu Marin> 178

Cosma Gheorghe

<Deliceanu Mihai> 179

Humițu Stelian

Bogza Vasile

<Boerescu Andrei> 180

Isbășescu Traian

Otopeanu Profir

<Corbuteanu Tiberiu> 181

<Cîrlan> 182 Dumitru

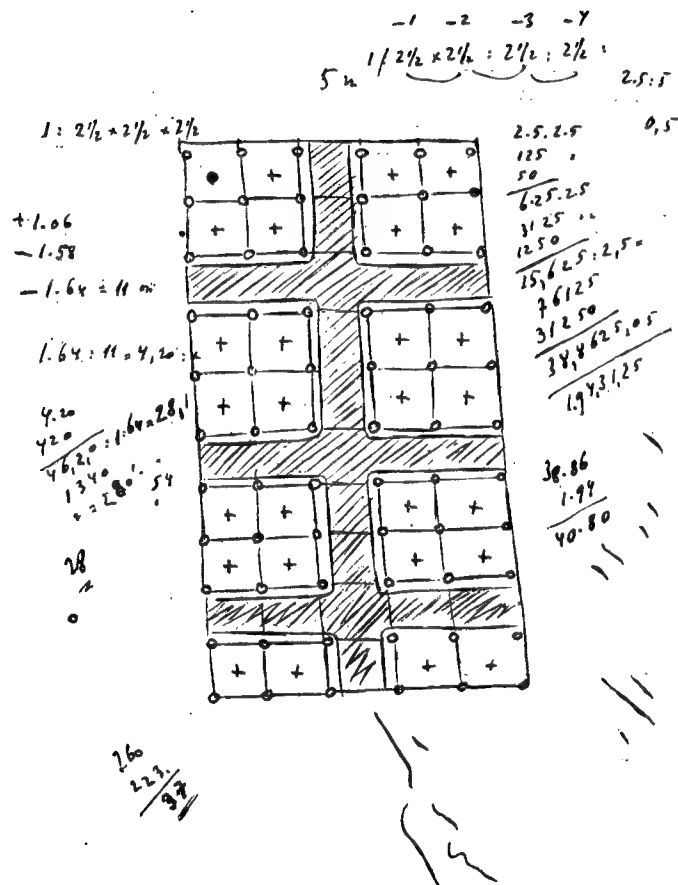
<Guju Trifon> 183

Halunga

<Mocanu Nistor> 184

174 Începutul unei chitanțe, ruptă ulterior, din care se mai poate des-
cifra „cinci sute”.

175-184 Nume șterse de pe listă cu creion roșu (175, 179-180), cu
creion negru (176, 177, 181, 184), cu creion albastru (178, 182) și cu cer-
neală neagră (183).

Copii: Nicu a lui Vasile... [blond]* Pavel Tunsu
Costică negru Florica
Păsărelele mamei, păsărele, păsări, păsă...!
Baba Ioana Ioana Ioniță
Ioniță Crăciun

60 ani, uscată, ursuză. Văduvă. Patru copii: trei băieți, o fată, toți căsătoriți. Cu nurorele nu se învoiește. Fata a adus-o în casă; n-au putut trăi. Are păstrate câteva petece de pământ; restul a fost împărțit. Ginerile i-a dus un hambar de nuiete pe limba de loc de lingă conac; casa ei. Porc, vacă, păsări, cîine. Singură. Mîncarea. Nepoții o iubesc și toată ziua sînt la ea. Îi ceartă într-una: Fire-ai al dracului... Unul îi aduce trei căței. „Mîncă-l-ai fript!”, „Mîncă-l-ai copt!”.

Idila: cățelul atacat de două găini, cîinele aleargă să vadă ce e... Copilul (Nicu) vorbește cu cățelul, cu găinile, cu cîinele... Aici sînt copii care se joacă în uliță cînd vine mașina Nadinei. Pe copilul ginerelui ei îl trage de urechi șoferul. Țipete etc. Baba: „Fire-ați ai dracului!” Vine tatăl copilului într-un suflet. Spune că i-a rupt urechea. Vorba merge că l-a omorît. Agitația etc.

Cînd devastează conacul, ginerile o cheamă și pe babă; ea: „Fire-ar ai dracului!”

Cînd e armata și trage pe uliță, ca să nu-i omoare cloșca, iese în uliță: „Păsărelele mamei, păsărele, păsărele!” Pocnete de armă se întetesc; ea: „Fire-ați ai dracului!”... Și iar păsărele, păsărele — apoi un glonte o izbește; se oprește și cu pumnul spre soldați: „Fire-ați ai dracu...” Cade.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 21

Ilie Rogojinaru	
Grigore Iuga	
Titu	Primarul
Gogu și Eugenia și bătrînul	Plutonierul — nevasta lui ascunsă
Gavrilaș cu d-na	Mama lui Petre
D-na Alexandrescu cu Mimi	
Mendelsonii — arestați	Preotul, fata, Filip — Anton vine
Baloleanu	Amara
Dumescu	Pavel Tunsu
Mariuca generăleasa	Toader Strîmbu
Tecla	Trifon Guju
Victor } Predeleanu	Pantelimon se însoară cu Domnica
Olga	Anton nebunul

Ichim	Jenică }
Col. [onelul] Ștefănescu cu fetele	Tanța }
Platamonu — Aristide	Roșu
Cosma Buruiană	Ignat Cercel
Leonte Bumbu	Melentie Heruvimu
Marioara	
Cîrciumarul	
Ion Dragoș cu bătrînii și Florea	

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 6 185

Numele din Răscoala

Oameni și locuri

Ilie Rogojinaru, moșia Olena-Dolj I.1., 21 slăninios, burtos, gît taur, cap rotund, ochi căprui.
Simion Modreanu I.1 (Craiova 3).
Conducătorul trenului I.1.
Căpitan de jandarmi I.2 (Găești).
Grigore Iuga I.2 (Costești), 4.
Miron Iuga I.4 (Amara).
Strada Argintari I.5.
Calea Griviței I.5.
Bulevardul Colței I.6.
Birjarul I.5, 6.

¹⁸⁵ Pe verso-ul filei următoarele socoteli, cărora nu le-am priceput încă sensul:

	rad	noi	gol
I	= 20 +	11 + 5 =	36
II	= 21 +	12 + 3 =	36
III	17 +	19 + 0 =	36
IV	17 +	19 + 0 =	36
V	20 +	16 + 0 =	36
VI	20 +	15 + 1 =	36
VII	22 +	14 + 0 =	36
VIII	21 +	14 + 1 =	36
IX	15 +	21 + 1 =	37
X	18 +	16 + 2 =	36
XI	12 +	22 + 1 =	35
XII	23 +	13 + 0 =	36
XIII	25 +	9 + 1 =	35
XIV	20 +	15 + 0 =	35
XV	13 +	16 + 1 =	30
XVI	9 +	3 + 7 =	19
293 + 235 + 23 = 551			

Feciorul I.6.
Titu Herdelea I.6, 7.
Gogu Ionescu I.7 (Sîngeorz).
Laura I.7.
*George Pinte*a I.7.
Nadina I.8, fotografia I.25.
Str. Romană, Verde I.10.
Gavrilaș I.10.
D-na Gavrilăș I.11.
Marioara Rădulescu I.11.
D-na Elena Alexandrescu I.13.
Jean Ionescu I.13.
Dr. Vasile Popescu I.13, 14.
Mimi I.13, 14, 36.
Mendelson I.13, 38.

II

Plăcintar bulgar I.13.
 Un croitor văduv cu patru copii I.13.
Tăndăscu, pensicnar I.13, 39.
Restaurant Enache I.14.
Factorul I.15.
D-na Herdelea I.15.
Amaradia I.15.
Ion Glanetașu I.15.
Ghighi I.15, 16.
Zăgreanu I.15.
Ștrulovici I.16.
Bătrînul Herdelea I.16.
 Un chelner I.17.
Avocatul Alexandru Balceanu I.17.
Constantin Dumescu I.17.
Directorul Universului I.23.
Melania, soția Baloleanu I.23.
Calea Victoriei I.24.
 Un domn între două femei I.24.
Adevărul I.24.
Piața Palatului I.24.
Cerealistul armean I.26.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 7

Tudor Ionescu I.28.
Teofil I.28, II.45.
Babaroaga I.28, II.44.
Lespezi I.28, II.45.
Victor Predeleanu I.30, 32.
Mariuca Constantinescu I.31.
Moșia Delga I.32.
Bătrînul Predeleanu I.32.

III

Mama lui Victor Predeleanu, I.32.
Sora lui Elena I.32.
Soțul ei I.32.
Tecla I.32, 33.
Nicolae Postelnicu I.32.
Mircea } I.33.
Ioana }
Puia Postelnicu I.33.
Mișu Mendelson I.39, 40.
Petre Petre I.41.
Gara Burdea II.43.
 Un băiețandru II.43.
Vizitiul Ichim II.43.
Curteanca II.43.
Popescu-Ciocciul II.43.
Valea Teleormanului II.44.
Satul Ionești II.44.
Valea Ciinelui II.44.
Gliganu Nou II.44.
Moșia Vlăduța II.44.
Stănciu proprietar Vlăduța II.44.
Colonel Ștefănescu, arendaș II.44.
 cu trei fete
Găujani II.45.
Birlogu II.45.
Platamcnu, arendaș Lespezi + Babaroaga II.45, 47, 68.
Vaidei II.45.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 8

Cosma Buruiană II. 45, 53.
Izvoru II. 45.

IV

Humele II. 46.
General Dadariat II. 46.
Moșia Goia II. 46.
Ionijă Rotompan II. 46.
fata măritată cu magistrat Roșiori
Orodelu II. 46.
Proprietatea Perticari II. 46.
Matei Ghica II. 46.
Administratorul II. 46.
Gliganu de Sus II. 48.
Satul Rociu II. 48.
moșia prefectului
Satul Șerbănești II. 48.
Ruginoasa II. 48.
Mozăceni II. 49.
Cantacuză II. 49.
Căpitan Lache Grădinaru II. 49.
Buta II. 49.
Negrași II. 49.
Zidurile II. 49.
Dumbrăveni II. 49.
Un fecior II. 58.
Leonte Bumbu, logofăt II. 59.
Marioara Irinii lui Vlad Ciungu II. 59.
Circiumarul Busuioc II. 60, 75, III. 89.
Doi țărani II. 60.
Vasile Dragoș II. 61.
Dima Dragoș II. 60—61.
Primarul Ion Pravilă II. 63, 64.

V

Plutonierul Silvestru Boiangiu II. 63, 64.
Jandarmul II. 65.
Iacob Mitruțoiu, pîndar la Buruiană II. 65.

Arh. L.R., I ms. 1 f. f. 9

Arh. L.R., I ms. 1 f. f. 10

Irimie Popa, pîndar la Buruiană II. 65.
Zamfir Chelaru II. 72.
Baba Dragoș II. 66.
Bătrînul Dragoș II. 66.
<*Ion Dragoș*> ¹⁸⁶ II. 67, III. 88.
Mama lui Petre Petre II. 67.^{*} *Smaranda*
Aristide Platamonu II. 68.
Preotul Nicodim Grancea II. 70.
Niculina, fiica lui II. 71.
Anton, fiul lui II. 71.
Filip Ilioasa, ginerele II. 71.
Nevasta plutonierului II. 73.
Secretarul Chiriță Dumitrescu II. 73.
Orbișor Leonie II. 74, 85.
Serafim Mogoș II. 75, 85.
Pantelimon Văduva II. 76, 86.
Ruginoasa II. 77.
Lăutarii, doi III. 84.
Ignat Cercel III. 85.
Toader Strimbu III. 85.
Trifon Guju III. 86.
Domnica Nacu III. 87.
Anton Nacu III. 87.

VI

Irina, sora lui Pantelimon II. 87.
Anghelina, fata lui *Nistor Mucenicu* III. 87 (vezi p. 87 *Eremia Popa* a
schimba)
Chirilă Păun III. 88.
Gherghina, fata lui III. 88.
Ilie Cîrlan III. 88.
Luca Talabă III. 89.
Lupu Chirițoiu III. 89.
Matei Dulmanu III. 89.
Marin Stan III. 90.
Ajutorul circiumarului III. 91.
Vasile Zidaru III. 92.
Jandarmul tinăr III. 93.

¹⁸⁶ Adăugat ulterior, inițial: „Tinărul Dragoș”.

Arh. L.R., I ms. 1 f. f. 11

Marin Vilcu de la Izvoru III.95.
Smaranda, mama lui Petre III.96.
Ștefan Oanță din Lespezi III.96.
Constantin Bîrzotescu, perceptor III.97.
Ioana Ioniță Crăciun III.102.
Nicu, copilul lui Vasile Zidaru III.102.
Nevasta lui Zidaru III.103.
Costică, nepotul babei III.103.
Pavel Tunsu, ginerele babei III.103.
Florica, fata ei III.103.
Șoferul Rudclif III.106.
Gogu Ionescu III.106.
Raul Brumaru III.107.
Nebunul Anticu III.112.

Ark. L.R., I ms. 1 f, f. 12

VII

Eugenia II.113.
Platamonu Epaminonda, Aristide, Elena III.116.
Deliceanu, directorul *Drapelul* IV.125.
Liliana, sora lui Jenică IV.127.
Costel Petrescu, ziarist și deputat IV.127.
D. Roșu, secretar de redacție IV.127.
Prefectul poliției București IV.138.
Regele IV.139.
Straja Amara IV.140.
Nevasta lui Ignat Cercel IV.140.
 cu patru copii
Patronul restaurantului de lux IV.144.
O dansatoare spaniolă IV.144.
Un pianist IV.144.
Șansonelist francez IV.144.
Alexandru Ionescu, tatăl lui Jean IV.148.
Andrei Borescu, prefectul IV.155.
Nevastă-sa IV.155.
General Dadarlat IV.155.
Nevastă-sa IV.155.
Alexandru Pintea IV.156.
Atena IV.156.
 3 copilași

Ioniță Rotompan IV. 156.
Colonel Ștefănescu IV. 156.
 3 fete ale lui
Căp[itan] Lache Grădinaru IV. 156.
Nevasta lui

VIII

Ark. L.R., I ms. 1 f, f. 13187

Filimon, straja Amara 168.
Melentie Heruvimu, înalt, supt, galben, ochi negri, 5 copii, nevasta zace.
Fata-n casă la Nadina 195. șorț alb.
Hanul din gura Moșilor 195.
Portarul de la Domenii v. 195.
Șeful de cabinet Domenii v. 196.
Un aprod Domenii 196.
Director general Domenii v. 196.
Ministerul Domenii 197.
Iconarul v. 198.
Olimp Stavrati, avocatul Nadinei v. 229.
Bogza, jandarm 233.
Sănducu, copilul Anghelinei 237.
Vestitorii 237.
Gherasim, țăran 246.
Un redactor roșccvan „Drapelul” v. 251.
Reporter bătrîn „Drapelul” 252.
Bătrîn reporter parlamentar „Universul” 257.
Redactor tinerel 257.
Reporter slab cocîrjit „Dimineața” 258.
Raportcrul Cameră 259.
O femeie 260.
Dumitru Ciulici Lespezi 268.
Nevastă-sa, bucătăreasă.
Ileana, fata lor 269.

¹⁸⁷ Pe verso-ul f. 13, din nou, venituri și cheltuieli:

4500	2000 — Lache
1300	3000 — Fany
860	825 — șofer
360	1000 — eu
7020	

B. BIBLIOGRAFIA

SE AFLĂ ÎN *Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 13-17*, însumind aproximativ 70 de titluri (volume, broșuri și, majoritatea, articole). Calitatea hîrtiei și scrisului (format caiet, semivelină, creion) ne fac să credem că listele aparțin aceluși moment, documentarea fiind limitată în timp. Nu este exclus ca listele să fi fost alcătuite pe baza unor „bibliografii ascunse”, întîlnite, de regulă, la sfîrșitul diverselor lucrări sau în subsolul paginilor. Aceste liste pot fi deci un *program de lectură* și nu *evidența* studiilor parcurse. Pentru o atare ipoteză ar pleda puținele cote bibliografice, menționate de Rebreanu în dreptul diverselor titluri, propriile mărturisiri (*à propos* de unica vizită făcută la B.A.R.) și, cum am mai amintit, puținele conspecte rămase în urma cercetării titlurilor în cauză.

Valoarea lucrărilor este inegală, iar conținutul lor, cu foarte puține excepții, fără ecou în lumea cărții. Sfera tematică a titlurilor este deosebit de variată: istorie, economie, drept, pedagogie, sociologie, politologie etc.

Între autorii unor volume și broșuri consacrate problemei agrare și răzcoalelor țărănești remarcăm numele lui I.L. Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea, Spiru Haret, N. Xenopol, Radu Rosetti, G. Panu, N. Filipescu, I.G. Bibicescu, M. G. Cantacuzino, iar dintre semnatarii unor studii și articole din periodicele vremii pe C. Stere, Lascăr Catargiu, Virgil Arion, I. Găvănescu, C. Hamangiu, Gh. Ghibănescu, G. Garoflid, Artur Gorovei.

Periodicele sînt numeroase. Reținem prezența multor reviste de specialitate, care par să fi stîrnit mai mult interesul romancierului, comparativ cu presa cotidiană. În ordinea menționării lor în liste, publicațiile citate sînt:

Neamul românesc; Economia națională; Patria; Agrarul; Voința națională; Convorbiri literare; Cultura română; Revista judiciară; Curierul administrativ; Le mouvement économique; Epoca; Viața românească; Dreptul; Ordinea; Viitorul; Monitorul economic; Roumanie; Îndrumarea; Acțiunea; Evenimentul; Curierul judiciar; Conservatorul; Revista culturală; Viața agricolă, reviste cu profil și orientări politice diferite.

Interesant că tipăriturile tind să prezinte situația specifică diferitelor zone ale țării, fiind publicate la București, Botoșani, Pitești, Craiova, Turnu Severin.

Reținem din acest ansamblu bibliografic *volumele de documente*, precum și dezbaterile din Senat asupra cărora, așa cum vom vedea, scriitorul s-a oprit pe parcursul lecturii, conspectindu-le.

O precizare: pe verso-ul f. 16 și 17, publicate mai jos, se află notații care, evident, au fost scrise *în timpul* sau *după* 1916, referindu-se la evenimente din primul război mondial.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Acestea, în cazul cînd nu au fost adăugate ulterior, ar facilita datarea bibliografiei. Nu putem însă omite faptul că aparițiile citate de Rebreanu se înscriu între 1906-1910. Or, greu de crezut că între 1910-1916 nu s-au tipărit studii despre problema agrară, care să fi meritat a fi selectate. Pe de altă parte, există dovezi sigure că una din lucrările menționate pe listă (autor Radu Rosetti) a fost conspectată pînă în 1910.

Pentru a nu repeta greșelile de lecțiune ale unor istoriografi care, reproducînd și comentînd bibliografia, nu au găsit de cuviință să consulte *direct* respectivele volume și periodice (dovadă transcrierea greșită a unor nume de autori și titluri), am confruntat documentele de mai jos cu publicațiile în cauză. Este și motivul pentru care ne permitem, pe-alocuri, să adăugăm o inițială, să corectăm un titlu, sau să precizăm anul diverselor apariții.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 13

Rosetti Radu [*Pentru ce s-au răscolat țărani*], [București, 1907; pe copertă: 1908] II-9510 [cotă B.A.R.]

[Gheorghe] Panu [*Cercetări asupra stărei țărănilor în veacurile trecute*, 2 vol., București, 1910]

Anghel

Virgil Arion — articole publicate în broșuri de Iorga

Neamul românesc

Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească — II — 29.368 [cotă B.A.R.]
[C. Dobrogeanu-] Gherea: *Neoiobăgie* — II — 21.500 [cotă B.A.R.; astăzi II 411.973]

Lascăr Catargiu. *Chestiuni sociale — Revista economică și financiară*, 1908, no. 197, 198, 199, 201, 202, 203

[S.] Ghelengiceanu: *Progresul social și revista anului 1907 — Viitorul social*, 1908, no. 6

[C.I.] Băicoianu — *Cauzele care au produs revoluția 1907 etc. Economia națională*, no. 1, 1908

Virgil Arion: *Chestia agrară — Patria*, 1908, no. 329

Carbo: *Inițiativa în chestia țărănească — Agrarul*, 1908, no. 30

[Dr. G. D.] Creangă: *Rectificări — Voința națională*, no. 6783/1908

[Const. A.] Garoflid: *Problema agrară [și dezlegarea ei] — Convorbiri literare*, 1908, no. 1

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 14

[I.] Găvănescu[1]: *Dați lumină satelor — Cultura română*, 1908, no. 3
Ionescu C. A. [Învățător, Com. Tg. Frumușica, Jud. Botoșani]: *Cîteva cuvinte [relativ] la răscoalele țărănești [din primăvara anului 1907]* — Botoșani, 1908

T. Ioniță: *Tocmelile agricole — București*, 1908

[C.] Orănescu: *Mîșcările țărănești și reformele agrare — Revista judiciară*, no. 19/908

Panaiteanu: *Reformele — Curierul administrativ*, 1908, no. 11

Xenopol N.: *La réforme agraire en Roumanie — Le mouvement économique*, no. 38-908

- Pascal Toncescu: *În chestia țărănească — Epoca*, 1908, no. 7, 8
- [C.] Stere: *Mizeria țărănimii și repartizarea proprietății — Viața rom. [ânească]*, 1908, no. 1
- I.[on C.] Grădișteanu: *Răscoalele țărănești [din 1907] și chesti[une]a agrară — discurs rostit în ședința Senatului de la 20 dec[embrie] 1907, București, 1908]*
- [C.] Hamangiu: *În chestia țărănească — Dreptul*, 1908, no. 17
- [Șt.] Antim: *Chesti[une]a socială în România; problema politică — 1908 Buc.*
- [Șt.] Antim: *Reforma lui Kogălniceanu și urmările ei — Ordinea*, 1908 — no. 81
- [V. S.] Moga: *Arhiepiscopul catolic din București și răscoalele [țărănilor din martie 1907], Economia națională*, no. 3
- [A.] Teohari: *Răscoalele și intelectualii noștri — Conv.[orbiri] lit.[erare]*, no. 3
- Rosetti Radu: *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, Seria II din Domnia regelui Carol*
- Legile asupra băncilor populare și obștiilor satești — Buc., Socec [B.] Baronea: Proprietarii și arendașii — Viitorul*, no. 125/1908
- Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 15
- [Const. C.] Moteanu: *Arendașii — Viitorul*, 115, 1908
- C. C. Dragu: *Chestia țărănească în România — Monitorul economic*, 1908
- C. Filipescu: *Îmbunătățirea agriculturii ca bază a îmbunătățirii soartei țăranilor — 1908 (Eminescu)*
- C. Hiotu: *Latifundiile și d. C. Stere — Epoca*, no. 78. Învoielile agricole în vigoare pe anul 1906 — Buc. *Impr. Statului*, 1908
- C. Hiotu: *Repartiția proprietății rurale. C.[onvorbiri] literare*, nr. 5
- Al. Sachelarie: *Mentalitatea țăranului nostru — Curierul administrativ*, no. 3/1908
- [N.] Xenopol: *Une résolution en Roumanie: Les réformes agraires — Roumanie*, 1908, no. 2792, 2793, 2794, 2795
- [Gh.] Ghibănescu: *Rolul etnic al marelui proprietar — Îndrumarea*, no. 3, 4—5/1908
- Gr. [Gh.] Cantacuzino: *Intenții bune, soluții greșite — Epoca*, 176, 177, 178
- [B.] P.[ăltineanu]: *Un agronom care greșeste în calcule — Acțiunea*, [1908], [nr.] 1627, 1628
- [Nicolae C.] Budișteanu: *Islazurile și imășurile — Epoca*, [1908], no. 203

Dezbaterile Adunării deputaților, 1908, martie. Vezi proiectul de [lege pentru mărginirea dreptului de] a ține în arendă moșii

[Const. A.] Garoflid: *Cît pământ dau țăranii cu arendă — Conv.[orbiri] lit.[erare]*, 1909 — no. 2

Artur Gorovei: *Bugetul țăranului — Îndrumarea*, 1909 — no. 11

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 16 189

Dr. [Carl] Grümberg: *L'affranchissement des paysans en Roumanie — Mouvement économique*, no. 52 — 1909

[Ing.] D. Ionescu: *Cultura ce trebuie să dăm țăranului [pentru a putea să-i îmbunătățim soarta]. Evenimentul — 1909, no. 36, 37, 38, 39*

Angelescu N. Ion: *Origina răzeșilor și moșnenilor [Caracterul codevălmășiei lor. Studii sociale] — Pitești*, 1909

[Sebastian] Radovici: *Origina moșnenilor și răzeșilor — Curierul judiciar*, no. 26, 27, 32, [40, 42, 43, 45, 50]

[Ion] N. Lahovary: *D. Radu Rosetti și chestia țărănească — Conservatorul*, 1909, no. 94, 95, 96, 97

Ministerul Finanțelor: *Evaluările făcute de comisiunile instituite [conform legii din 15 februarie 1908] daunelor cauzate în timpul și din cauza răscoalelor țărănești — București (Baer) 317 pag. — III-22.951 [cotă B.A.R.]*

[pr. D.] Lungulescu — *Răscoalele din 1907, Lămuriri depline — Revista culturală*, 1909, no. 13—14

[I.] Răducanu: *Starea și averea în două gospodării țărănești — C[onvorbiri] lit.[erare]*, no. 7—909

Bistreanu I.: *Marea proprietate și arendașitul în România — Viața agricolă*, no. 1, 2, 3

N[iculae] C. Budișteanu [inginer agricol]: *Hrana țăranului [Cestiune supusă celui de al patrulea Congres agricol al absolvenților școlilor de agricultură ținut în București în zilele de 20, 21 și 22 noiembrie 1909] — Buc. „Universala” 23 pag. [1910]*

189 Pe verso-ul filei următoarele notații:

În noaptea 2 spre 3.10 un batalion din rg. 49 cu părți dintr-o coloană a fost risipit, a rupt linia germană și-a trecut, lăsând 100 prizonieri.

Pasul Moscova direcția Mt. [Frunta] * de la Felek.

Printul Heinrich de Bavaria moare în noaptea 7 spre 8.11 cu vorbele „noblesse oblige”, la Poiana-Spirului-Valea Perișani — atac de flanc de la Mt. [Sate] *

La 24.11 a căzut R. Vilcea.

[G.] Panu: *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute* [2 volume] — Buc. [1910]

[C. Dobrogeanu-] Gherea: *Neoicbăgia*

Dr. Emil Fischer: *Die Ernährung der rum. Bauern* — Bukarester Tagbl., no. 153—911

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 17 190

Scrisoarea adresată de primarul Comunei Hangu cu ocazia răscoalelor către prințul M. D. Sturza, propr. domeniului Hangu.

Birzeanu [Preot] N.[icolae] *Spre pace* [sau Cuvînt asupra revoltelor țărănești agrare. Rostit la îndemnul din 20 martie 1907, în biserica com. Zavalu, plasa Bechetu, jud. Doljiu] — Craiova, 1907

Bengulescu G. I. — *Instigatori în răscoalele țărănești din județul Mehedinți* — T.[urnu-] S.[everin], 1907

Drăgo[i]escu L.[iviu] A. [Colonel de artilerie, în retragere...] *Cauzele care au provocat răscoalele* — Craiova, 1907

Proca Dr. G. și Kirileanu: *Cercetări asupra hranei țăranului român* — Buc., 1907

I. G. Bibicescu: *În cestiunea agrară* — Buc., 1907

M. G. Cantacuzino: *Noțiunea de ordine*. [Discurs rostit în Adunarea Deputaților în ședința de la 24 noiembrie 1907, cu ocaziunea dezbaterii adresei. București]

Caragiale, I. L. 1907. *Din primăvară pînă-n toamnă*

N. Filipescu: *Cestiunea țărănească* — [Discurs rostit cu ocazia discuțiunii adresei în ședința Camerii de la 26 noiembrie 1907. București, 1907]

Haret Spiru: *Răpărt adresat M.[ajestății] S.[ale] Regelui asupra [acțiunii] învâțătorilor și [a] preoților rurali în răscoalele țărănești din 1907* [București, 1907]

[Spiru C.] Haret: — *Chestia țărănească* [București, 1907]

Spovedania sirbească — Craiova, 1907

¹⁹⁰ Pe verso-ul filei mai multe notații, între care: „Peste 40 bataioane și 16 baterii de cîmp. Urmărirea în linia Streflești — partea vest Surul. Vest de Pas: pozițiile Mt. Murgosu (1763) — D. Vadului (1531). Est de Olt: atacuri pentru creasta de la vest de Surul. Seliște grupă specială. Zsinna (35 km. vest de Sibiu) 22.9 prin D. Capțam (1165), Gugu Mr. (1399) și virful Strimbu (1831) atinge la 23.9 regiunea Cindrelul (2245) — Streflești (2244) colind sp. est ajunge la 25.9 noaptea tîrziu în regiunea [Negovanul] * (2136) și trimite avantposturi spre Schutzhütte (1736) peste linia Virful Mare (2063); Prezba (1745) asigurat la dreapta spre regiunea Piscul Vatafului, M. Robu. La 26 ajung regiunea vest și sud de Sarata (grupul Oltului — Gen. Manolescu). Grupul Seliște prin Valare-Onescu (1714) — Gyhan. Întins pasul în regiunea Kaiser-brunne”.

Pe aceeași contrapagină se află și șapte versuri din imnul național german (1916).

C. CONSPECTE

AMINTEAM CĂ DINTRE TITLURILE DE MAI SUS puține au în dreptul lor cote bibliografice (B.A.R.), indicii siguri că urmau să fie consultate în mod deosebit. Acestea sînt:

1. Radu Rosetti: *Pentru ce s-au răscolat țărani*, București, 1907 [1908].
2. C. Dobrogeanu-Ghera: *Neoicbăgia*. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare, București, 1910.
3. * * * *Acte și legiuiri privilegiate la chestia țărănească* [13 volume în două serii din 1907 și 1908].
4. Ministerul Finanțelor: *Evaluările făcute de comisiunile instituite conform legii din 15 febr. 1908 daunelor cauzate în timpul și din cauza răscoalelor țărănești din martie 1907*, București, 1908.

Însemnările scriitorului, pe care le reproducem mai jos, reflectă în bună măsură documentarea întreprinsă. Lor li se adaugă conspectele descoperite în caietul început în Prislop, încă din 1908 („cauzele răscoalei după R. Rosetti”).¹⁹¹ Alte însemnări sînt rezultatul cercetării dezbaterilor Adunării deputaților.

„Urmele” studiului confirmă mărturisirile autorului, atestînd primele ecouri documentalistice ale răscoalelor țărănești, lipsa de interes față de comentariile din presa vremii, atenția acordată documentelor obiective (dezbateri parlamentare etc.).

A exagera rolul documentării livești înseamnă a nu păstra dimensiunile exacte ale studiilor întreprinse. Acordînd ficțiunii un loc primordial, Rebreanu renunță deliberat la „istorismul” propriu multor lucrări cu caracter sociologic, păstrînd doar cadrul general al evenimentelor de la 1907. Boieri și țărani răscolai se întîlnesc cu duimul în paginile multelor publicații, dar niciunde un Miron Iuga și un Petre Petre (nu întîmplător așezați într-o localitate imaginară). Dealtminteri, cu cîteva luni înaintea apariției romanului, Rebreanu afirma unui gazetar:

„Nu voi scrie istorie pentru că fac literatură și numai literatură; dar împrejurările în care au izbucnit răscoalele ca și documentele autentice ale vremii au o valoare literară prin ele însele” (amintind, în continuare, dezbaterile din parlament despre maximalizarea prețurilor la benzină). Propunîndu-și să surprindă contrastul dintre preocupările diferențiate ale claselor angajate în luptă, efectele dezinteresului „de sus în jos” față de frîmintările păturilor rurale, autorul mai face următoarea precizare:

„Acțiunea romanului se desfășoară mai ales în epoca aceasta de incubație. Răscoala în sine interesează mai puțin.”¹⁹²

Peste alți cîteva ani, referindu-se la tentația unora de a se recunoaște în operele sale (amintind între altele și *Răscoala*), autorul lor avea să adauge:

„În ce mă privește, declar tuturor acelor care s-au crezut fotografiați în cărțile mele că sînt victimele unor iluzii. În nici o carte de-a mea

¹⁹¹ Arh. L.R., I (1) ms. 20, f. 14, 30 v. (supra, p. 596).

¹⁹² Horia Roman. D. Liviu Rebreanu a terminat romanul „Răscoala”. O vizită la via marelui nostru romancier. *Dimineața*, XXVIII (1932), nr. 9249 (26 sept.), p. 3.

nu există nici un personaj luat din realitate. Dacă ar fi așa eroii mei ar fi monștri.”¹⁹³

Conspectele pe care le publicăm ne permit să stabilim, cu mai multă ușurință, punctele de interferență între realitate și ficțiune, ce-a selectat Rebreanu din paginile studiate și, în cele din urmă, ce a „păstrat” în filele romanului său. (Conspectele sînt scrise pe hîrtii izolate, format caiet, semi-velină, în creion.)

Răscoale

În 1831

Tulburări în Buzău la 1862

„ în Buzău la 1888

„ în Buzău la 1894

„ în Buzău la 1900

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 1

Corpurile Legiuitoare

În ședința camerei, la 3 martie 1907 < simbătă >¹⁹⁴. Sînt prezenți 135 deputați. Prezidează C. Cantacuzino-Paşcanu. După formalități obișnuite și citeva lucruri mărunte (răspunsul Camerei franceze, Henri Brisson), vine *interpelarea I. I. C. Brătianu*: în contra arendașilor și Moki Fischer; ei exploatează cămătărește munca și nevoile țăranilor. Rezultatul fatal este mizeria populației și revolta sentimentului de dreptate. E strictă și urgentă datorie a guvernului să *stîrpească prin toate mijloacele aceste abuzuri*, pentru a împiedeca creșterea mizeriei și agravarea mișcărilor la cari a dat naștere. Altfel, alimentate de starea nemulțumitoare a majorității țărănimii, aceste protestațiuni, degenerînd și întinzîndu-se, ar putea lua un caracter și mai grav și primejdios.

Răspunde G. Gr. Cantacuzino, președintele consiliului: vrea să găsească formula ca să înlăture pericolul trustelor arendașești, dar să respecte drepturile cîştigate. Crede că luptele dintre partide vor înceta în fața chestiunii țărănești și că iubirea de țară singură va călăuzi în hotărîrile ce trebuie luate. Așteaptă enunțarea vederilor și părerilor d-lui Brătianu și e gata să primească luminile lui și colaborarea, dacă i-o va acorda.

În ședința de luni, 5 martie, prezidată de vicepreședintele Paul Brătășianu, generalul G. Manu, ministru de război depune proiect de lege pentru concentrarea rezerviștilor armatei. Urgența se admite. Mulți deputați cer¹⁹⁵ să

¹⁹³ Ioan Massoff. *D. Liviu Rebreanu împlinește astăzi cincizeci de ani. Adevărul*, 28 nov. 1935, p. 3.

¹⁹⁴ Adăugat ulterior.

¹⁹⁵ Pe verso-ul f. 2, în diagonală, următoarele notații: G. Gr. Cantacuzino, Președinte și Interne; Man, Război; Disescu, Cultele; Lahovar, Externe; Take Ionescu, Finanțe; Istrate, Domenii.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 3

treacă imediat în secțiuni.

Proiect de lege

Art. unic. D. ministru de război este autorizat a concentra rezerviștii armatei pe timp de mai mult de 15 zile.

Votanți 65 — primit în unanimitate.

Ședința, marți, 6 martie; 114 deputați; Paul Brătășianu.

E. Costinescu întreabă de ce s-a votat așa repede convocarea rezervelor. Interpelează pe președintele consiliului și ministru de interne asupra turburărilor agrare ce au cuprins o parte însemnată a țării și asupra evenimentelor dureroase din Botoșani.

Iuniu Lecca interpelează indignat dacă-i adevărat că sarcina potolirii mișcării țăranilor din nordul Moldovei a fost încredințată comandanților militari.

I. Brătescu: Pentru că matadorii opozițiunii spun asemenea idei, să-mi dați voie să citesc și eu ceva...

Interpelez pe miniștri, pentru ca să audă și d-lor adevărul o dată în țara românească, și vă rog să ascultați.

În interpelarea—propunere zice că agitațiile socialiste și agrare au dat loc totdeauna la tulburări; *camenii plătiți să mențină ordinea și să propage adevărul și știința sunt aceia care au semănat invidia și dezordinea*

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 4

(aplauze); < învățători >¹⁹⁶, apoi contra studenților care, în loc să-și vază de știință, se amestecă în administrația țării.

Cere inspectori ca să supravegheze mai ales pe învățători, primari și preoți de prin sate și cătune ce se dedau la propagande socialiste; să oprească prin o lege pe unii profesori de la propagande nelegale.

Ședința miercuri, 7 martie, 120 deputați

Pavel Gorgos interpelează pe ministrul de interne în privința dezordinelor din Vaslui de la 6 martie, unde s-au stricat ferestrele și ușile mai tuturor magazinelor și caselor de locuit ale evreilor, sfărîmînd pe-alocuri mobila, iar pe la crișme consumînd *vin, rachiu și alte alimente*, maltratînd și persoane, fără ca forța publică să fie în stare a împiedeca pornirea anarhică. Făptuitorii sînt ruralii din comunele megieșe; prefectul e în concediu de 4 luni; directorul prefecturii a văzut încă ieri de dimineată mișcarea țărănească chiar în fața palatului administrativ și a anunțat telegrafic ministrului că e liniște în oraș. În fața amenințării orașelor de către rurali

¹⁹⁶ Adăugat ulterior.

și necontarea pe rezerviști concentrați, nu ar fi bine să se reînființeze garda orășenească, prevăzută în legea 1868?

S. Rășcanu se asociază la interpelare.

N. Filipescu se asociază la interpelarea lui Costinescu.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 5

Disescu depune proiect de lege pentru credit de 730.000, privitoare la mișcarea armatei și la concentrări. Se votează îndată cu 60 voturi; unanimitate.

Ședința, joi, 8 martie 1917; 118 dep.

În cursul interpelării Tancvicianu, care atacă pe Dumitrescu-Iași că are 10 slujbe și 9 lefuri; dr. Anghelescu spune că și dr. Istrate are 10 funcții. G. Bădescu se revoltă și laudă pe Istrate c-a organizat Expoziția, pe cînd liberalii organizează răscoale și apoi fac pe revoltații.

Se votează o lege pentru scutirea de taxe a benzinei întrebuințată la automobile!

Ședința vineri 9 martie 1907 — 138 dep.

N. D. Spineanu spune că o mină ascunsă îndeamnă la rău pe cei puțin conștienți de drepturile și datoriile lor. Propune o comisie parlamentară care să meargă la fața locului să cerceteze cauzele răscoalelor — țărani să arate în scris cererile lor comisiunii.

În discursul lui Costinescu la buget spune că răscoala a început la moșia Flăminzi a prințului Sturdza, care locuiește în străinătate, la Dieppe. Moșia e arendată la Moki Fischer.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 6

Vine Juster la Dieppe și propune prințului 60.000 lei peste arenda lui Fischer, face contract în regulă. Află Moki, repede aleargă la prinț și-i propune 60.000 lei peste cei 60.000 oferiți de Juster, adică 120.000 peste arenda dinainte. Prințul stă la îndoială; Fischer ia asupra lui urmările. Începe lupta Juster și Fischer, care spune țăranilor să fie de partea lui că le va da pământ cu 25 lei falcia; ceea ce nu se poate. Procesul sfîrșit cu o despăgubire de 1 milion ce trebuie să plătească Fischer. Cînd țăranii s-au dus după pământ cu 25 lei au fost dați afară, luați la goană.

Țăranii, sculîndu-se, cereau dreptate.

Plata arenzii țăranului se face în muncă, nu în bani.

În Moldova învoiala.

În Muntenia e rușfetul: dai pământ în parte una și una; orice țăran învoit pe moșie trebuie să mai lucreze în favoarea arendașului peste învoială, să are un pogon, să secere, să care atîția snopi.

Filipescu spune că țăranul își cumpără legumele, fiindcă în locul din jurul caselor pune salcîmi ca peste 15 ani să aibă un par.

Ședința sîmbătă, 10 martie, 126 deputați.

B. Păltineanu crede că răscoala este opera unor agitații sistematice.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 7

Cere represiune energetică și repede. Comandantul unei trupe a fost rănit și urmărit în casa unde doctorul îl pansa; doctorul bătut.

Carp termină discursul astfel: Dar în așteptare, și o zic cu rizicul meu de-a vedea cuvintele mele spărgîndu-se în capul și în avutul meu. În așteptare nu este decît un singur lucru de făcut, nu este decît represiunea. Vom aviza pe urmă (aplauze prelungite).

Ședința luni, 12 martie; nefiind nici un ministru, Camera nu lucrează.

Ședința marți, 13 mart., 125 dep.

Se prezintă noul ministru: Sturdza Prez. și Externe; Haret, Culte; I. Brăt., Interne; Costinescu, Finanțe; Anton Carp, Domenii; Stelian, Justiție; Morțun, Lucrări publice; Averescu, Război.

După discursul Sturdza, răspunde Take Ionescu, Lahovar și Carp; replica lui Sturdza, care se duce la cei trei, le strînge amîndouă mîinile în aplauzele furtunoase ale adunării.

Ședința 14 martie

Marghiloman depune un ziar care face apel la soldați să nu tragă.

Arh. L. R., I ms. 1 g, f. 8

I. Brătescu cere stîrpirea României muncitoare și alungarea lui Rakovski.

Ședința joi, 15 martie

Se votează starea de asediu astfel:

Proiect de lege: în împrejurările grave prin care trecem, pînă la stabilirea ordinii și liniștei, starea de asediu va putea fi declarată prin decret regal, în cuprinsul legii din 10 dec. 1864.]

I. Th. Florescu: cere să se voteze recompensă națională văduvei și celor 4 copilași ai locot. Nițulescu, mort la răscoalele de la Stănești (aplauze), care a fost complet mutilat.

Se închide sesiunea prin decret care vorbește de răscoale și de unirea partidelor.

La 26 aprilie o adunare de dizolvare.

La 7 iunie vine Camera nouă.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 9

Țăranul plătește 60 lei pentru o falce de pământ, apoi trebuie să facă: 20 prăjini de cartofi a 1 leu prăjina

20 „ de prașilă a [0,]50 „ „

40 [prăjini] de secere [0,]20 [leu prăjina]
or, în acele părți se plătește

2 lei o prăjină de cartofi

1 leu „ „ prașilă

30 b. „ „ secere

astfel proprietarul cîștigă

20 lei de la cartofi

10 „ „ „ prașilă

4 „ „ „ secerat

Ceea ce face 94 lei profit de falce

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 10

În plus țaranul plătește:

pentru imașul unei vaci 15 prăjini cartofi = 30 lei

„ „ o pereche boi 15 „ „ = 30 lei

Deci țaranul plătește 154 lei arendașului pentru a munci o falce de pământ și a avea dreptul la pășune cu o vacă și doi boi — o spoliație fără pereche.

Plus că vitele sînt învoite la pășune numai pînă la 1 iulie.

Țăranii s-au dus întii la arendaș să le implore condiții mai omenoase, au fost însă goniți și amenințați că învoielile vor fi împovărate, iar cei ce nu primesc înlocuiți cu muncitori străini.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 11

... contra ovreilor.

Daune în răscoale:

170.000 *Jud. Argeș* — Com. *Bîseni-Stîrci*, Șerbceeni, Birsoiu, Vitomirești, Lăunele de sus, *Ciomăgești*, Lăunele de Jos, Pădureți-Ciești, Șerboeni 2 țărani morți; *Ciomăgești* 1;

280.000 *Jud. Botoșani* — *Curtești* (ovreu devastat), *Tudora* (idem), *Mascădenii*, *Bdlușenii*, *Tg. Sulița*, *Vlădenii*, *Cernii*, *Salcea*, Fîntinele, *Dumbrăveni*, *Bucecea*, *Tg. Bucecea*, *Tg. Burdujeni*, *Burdujeni*, *Botoșani*, *Gărbănești*, *Todireni*;

1.700 *Brăila* — *Surdila Greci*;

Buzău — *Vintilă Vodă*, *Policiori*, *Sărulești*;

60.000 *Carpeniștea*, *Băești*, *Cănești*, *Cernătești*, *Grăjdana*, *Niculești*, *Buzău*, *Mărăcineni*, *Lapeza*, *Aldeni*, *Gura Dimieni*, *Cislău*, *Odăile*,

45.000 *Ccvurlui* — *Tg. Bujer*, *Tg. Drăgușeni*, *Rogojeni*, *Mastacani*, *Foltești*;

Dclj — *Fielești*, *Căprezai*, *Stoina*, *Slăvuța*, *Miera-Birnici*, *Bodăești*, *Amărăști*, *Melinești*, *Godeni*, *Negoști*, *Balota*, *Goești*, *Mălăești*, *Izvoru*, *Almagiu*, *Coțofana* din față, *Brădești*, *Tatomirești*, *Frațoștița*, *Țândărei*, *Braloștița*, *Sălcuța*, *Vela*, *Terpeșița*, *Tencănu*

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 12

Ciuntura, *Mihăița*, *Coțofana* din dcs, *Scădești*, *Salcia*, *Argetoaia*, *Cernătești*, *Râsnicu*, *Șopotu*, *Cernele*, *Predești*, *Pleșoiu*, *Mosna*, *Căciulata*, *Carpenu*, *Călugărei*, *Cornu*, *Gubancea*, *Verbița*, *Caraula*, *Corlatele*, *Rudari*, *Risipiți*, *Giubega*, *Galicinica*, *Galicea Mare*, *Moțăței*, *Seaca de cîmp*, *Rastu*, *Negoșu*, *Bistrița*, *Măceșu de Sus*, *M. de Jos*, *Afumați*, *Urzicuța*, *Teascu*, *Bîrca*, *Livezile*, *Balta-Verde*, *Malu-Mare*, *Ghindeni*, *Lipova*, *Întersura*, *Vîrvaru*, *Breaslă*, *Băilești*, *Foișoru*, *Drănicu*, *Valca Stanciului*, *Grecești*, *Gîngiova*, *Grindeni*, *Mîrșani*, *Murta*, *Georocu-Mare*, *Vartopu*.

D. JURNALUL ROMANULUI

CU TITLUL „MERSUL SCRISULUI RĂSCOALA”, Rebreanu notează zilnic orele petrecute la masa de lucru, precum și producția realizată. Aceasta la început căci, ulterior, însemnarea jurnalieră adaugă cu precizie și calculul productivității (file și rînduri scrise, raportate la orele și minutele folosite). Tot mai tîrziu, în multe cazuri, „jurnalul” consemnează o stare afectivă, un eveniment lăaturalnic etc.

Primele datări atestă existența unei variante, începută miercuri 12 august 1931 și abandonată, după 70 de file, luni 28 septembrie în același an. Consemnările ne determină să reflectăm mai mult la versiunea intermediară comentată de Rebreanu în conferința despre geneza romanului.¹⁹⁷

Precum amintește scriitorul, începutul versiunii din vara anului 1931 se realizează dinamic. Greu de trecut însă pragul variantei anterioare (1927), căci septembrie 1931 consemnează zadarnice nopți de trudă:

¹⁹⁷ Curioasă variantă. După caracteristicile tehnice (vezi notațiile lui L.R., care au făcut obiectul notei noastre nr. 54, *supra*, p. 590) pare să dateze din 1930. După proporții, ritm de realizare, coroborare de documente, se aseamănă cu paginile atribuite de L.R. anului 1931 (vezi *supra*, p. 590, care a făcut obiectul notei noastre nr. 56). Nu este exclus să nu avem de-a face cu două versiuni, ci cu una singură. Este probabil ca memoria romancierului, pus să reconstituie istoria cărții sale peste mulți ani de la terminarea ei, să-l fi înșelat. Argumente: În aceeași conferință afirmă că în vara anului 1931 a scris „versiunea de tipar a primului capitol” (cînd, de fapt, paginile vcr fi reluate în mai 1932); de asemenea, că în toamna și iarna anului 1931 ar fi „aruncat pe hîrtie restul capitolelor” or cronologia romanului nu atestă acest travaliu. Dimpotrivă: documentele de arhivă, coroborate, fixează sfîrșitul unei versiuni de 70 de file la 28 nov. 1931.

MERSUL SCRISULUI [LA] „RĂSCOALA“

Miercuri, 12.VIII.1931,	de la ora 1 1/2 noaptea (spre joi) pînă la 5 dim.: 1 pag. pînă la 14 ⁶
Joi, 20.VIII.1931,	de la ora 12 noaptea (spre vineri) pînă la 5 1/2 dim.: 4 pag. pînă la 18 ⁵
Vineri, 21.VIII.1931,	de la ora 11 noaptea (spre sîmbătă) pînă la 5 1/2 dim.: 5 pag. pînă la 23 ¹⁰
Sîmbătă, 22.VIII.1931,	de la ora 12 noaptea (spre duminică) pînă la 6 dim.: 4 pag. pînă la 27 ¹⁷
Duminică, 23.VIII.1931,	de la ora 9 1/2 noaptea (spre luni) pînă la 5 dim.: 7 pag. pînă la 34 ²
Luni, 24.VIII.1931,	de la 11 1/2 noaptea (spre marți) pînă la 5 1/2 dim.: 1 1/2 pag. pînă la 35 ²⁶
Marți, 25.VIII.1931,	de la 10 3/4 noaptea (spre miercuri) pînă la 5 dim.: 1 1/2 pag. pînă la 37 ⁷
Miercuri, 26.VIII.1931,	de la ora 12 noaptea (spre joi) pînă la 5 1/2 — cu intermitențe — refacere
Joi, 27.VIII.1931, ¹	de la ora 10 1/2 noaptea (spre vineri). 4 1/4 — pînă la 38 ¹ ; refacere
Vineri, 28.VIII.1931,	de la ora 10 noaptea (spre sîmbătă) pînă la 5 1/4: pînă la 39 ⁶
Sîmbătă, 29.VIII.1931,	de la ora 21 1/2 (spre duminică) pînă la 5: pînă la 41 ¹⁵
Duminică, 30.VIII.1931,	de la ora 11 1/2 (spre luni) pînă la 5 1/2: pînă la 44 ³
Luni, 31.VIII.,	de la ora 21 1/2 (spre marți) pînă la 4: 46 sfîrșit
Marți, 1.IX.,	de la ora 22 1/2 (spre miercuri) pînă la 4: 48 ⁵
Miercuri, 2.IX.,	de la ora 23 (spre joi) pînă la 5: 51 ¹⁷
Joi, 3.IX.,	de la ora 21 (spre vineri) pînă la 4 1/2: 57 ⁹
Vineri, 4.IX.,	de la ora 24 (spre sîmbătă) pînă la 5: nimic
Sîmbătă, 5.IX.,	de la ora 1 (spre duminică) pînă la 5: nimic
Duminică, 13.IX.,	de la ora 0 ³⁰ (spre luni) pînă la 1 1/2: nimic
Luni, 14.IX.,	de la ora 3 (spre marți) pînă la 3 1/2: transcriere

¹⁹⁸ Prima din cele 4 f., clasate de B.A.R. sub această cotă, conține, pe verso, cuvintele cu care se deschide romanul: „Capitolul I [Răsăritul] 1./ — D-voastră nu cunoașteți țărănul român, dacă vorbiți așa! Sau îl cunoașteți din cărți și din discursuri.“

„Vineri, 4.IX., de la ora 24 (spre sîmbătă) pînă la 5: nimic
Sîmbătă, 5.IX., de la ora 1 (spre duminică) pînă la 5: nimic
Duminică, 13.IX., de la ora 0^{1/2} (spre luni) pînă la 1³⁰: nimic.“

Aceste stagnări îl vor determina să revină asupra unor pagini din urmă, transcriindu-le. Lucrul merge anevoios. Dacă la început, în 16 zile, scrisese ușor 57 de pagini, între 3—28 septembrie 1931 abia izbutește să mai adauge acestora 13 file.

Scriitorul va relua romanul abia peste cinci luni cînd, în sfîrșit, trece la elaborarea versiunii pentru tipar. Aceasta se realizează între duminică 8 mai și duminică 11 decembrie 1932. Întreruperile sînt numeroase, iar rezultatele diferite de la o lună la alta:

mai 1932:	de la f. 1 la f. 84	scris în 19 zile
iun. „ „ „ f. 84 „ f. 95 „ „ 5 „		
iul. „ „ „ f. 95 „ f. 200 „ „ 28 „		
aug. „ „ „ f. 200 „ f. 309 „ „ 28 „		
sept. „ „ „ f. 309 „ f. 395 „ „ 24 „		
oct. „ „ „ f. 395 „ f. 409 „ „ 12 „		
nov. „ „ „ f. 409 „ f. [454] „ „ 9 „		
dec. „ „ „ f. 454 „ f. 462 „ „ 1 zi		

După evidența romancierului, din cele opt luni angajate, numai 126 de zile au fost folosite cu scrierea efectivă a cărții. În lunile mai, iulie, august și septembrie realizează aproape întregul roman (cca 400 file din totalul de 462 cît va avea manuscrisul în decembrie 1932). Productivitatea scăzută a ultimelor luni se explică, între altele, și prin faptul că, în acest interval, autorul este foarte mult ocupat cu corectura primelor sute de pagini (căci, cum am mai relatat, majoritatea colilor au fost culese înainte de scrierea integrală a romanului). Dealtfel, apariția cărții este anunțată în *România literară*, I (1932, nr. 45 (24 dec.), p. 3, pentru ultimele zile ale lunii, cu următoarea precizare:

„Autorul lui a isprăvit abia zilele acestea sfîrșitul cărții, care era, de-altfel, tipărită în întregime, lipsindu-i numai ultimele coli“.

Cu rare excepții, marea majoritate a paginilor sînt scrise noaptea. „Mersul romanului“ este pe-allocuri anevoios. Nu puține sînt nopțile de veghe, „contabilizate“ sumar de Rebreanu, după socoteala orelor pierdute: „nimic“, „nimic și mă simt bolnav“; „complect lipsit de avînt și atmosferă“; „nici un elan“; „prost, somn, lipsă de inspirație“; „tot prost“; „prost mereu“; „destul de prost și obosit“; „prost“; „infernă de prost“ etc.

După cum este alcătuită, cronologia pare să fie baza documentară a unui jurnal literar. Poate așa se explică și notațiile din dreptul unor date, menționînd vizitele primite la Valea Mare (Fanny, Puia și Radu Vasilescu, „Sorbii“, Ionelia, „colonelul“), starea sănătății și a vremii, întîmplări de tot felul („urlă cîinele“; „un brotăcel în cofă, meditație“; „eclipsă de lună“; „fabricat țuica“ etc.).

Documentul pe care îl publicăm mai jos se află la B.A.R., clasat sub aceeași cotă: *Arh.L.R., I ms. 1 h*. Foile, purtînd filigranul editurii Cartea românească, sînt scrise cu cerneală pe ambele părți. Ulterior se adaugă numeroase notații cu creion negru, albastru, roșu și verde (în special cifrele marginale de pe f. 2v. — 4, reprezentînd socoteala paginilor și rîndurilor scrise, calculul orelor folosite:

Marti, 15.IX., de la ora 19³⁰ ziua pînă la 20¹⁹: cîteva rînduri.
Miercuri, 16.IX., de la ora 4¹⁵ ziua pînă la 8, apoi 9—12, 18—20:
pînă la 59¹⁹
Joi, 17.IX., de la ora 4³⁰ ziua pînă la 12¹⁵, apoi 17 1/4 — 20 1/4:
pînă la 63⁷
Vineri, 18.IX., de la ora 4¹⁵ pînă la 12¹⁵ și 18—20: pînă la 66⁴
Vineri, 25.IX., de la ora 7³⁰, cu întreruperi, am stat pînă la 24 și
n-am scris mai nimic
Sîmbătă, 26.IX., de la ora 9¹⁵ toată ziua, cu întreruperi, pînă la 23:
pînă la 67⁴
Duminecă, 27.IX., de la ora 15—17 și 21—23³⁰: pînă la 69²³
Luni, 28.IX., de la ora 8¹⁵ nimic pînă seara la 22—23: circa o pag.

Arh. L.R., I ms. 1 h, f. 2

RĂSCOALA

Duminecă, 8.V.1932, de la ora 22 pînă la 4 dim.: circa 7 pag. început
Luni, 9.V., de la ora 21 pînă la 4 1/2 dim.: de la pag. 5 pînă la 10
Marți, 10.V., de la ora 18 pînă la 4 dim.: de la pag. 10 pînă la 21
Miercuri, 11.V., de la ora 14 pînă la 22: de la pag. 21 pînă la 30
Vineri, 13.V., de la ora 22 1/2 pînă la 1 1/2: nimic și mă
simt bolnav
Sîmbătă, 14.V., de la ora 10 pînă la 13: nimic; de la 20 pînă la 24:
mai nimic; de la 24 pînă la 2: de la pag. 30
pînă la 32
Duminecă, 15.V., de la ora 18 pînă la 19, apoi de la 21 pînă la 4 1/4:
pînă la pag. 42, inclusiv sfîrșit cap. I
Luni, 16.V., de la ora 22 pînă la 3 3/4: II.1, pînă la pag. 51
Marți, 17.V., de la ora 21 pînă la 4 dim.: II.2, pînă la pag. 58
Miercuri, 18.V., de la ora 21 pînă la 23 1/2: II.3 — o pagină
Vărsat cafeaua
pe biûrou
Duminecă, 22.V., de la ora 22 pînă la 4: 1 pagină
Luni, 23.V., de la ora 18 pînă la 19, de la 23 pînă la 5: II.3,
pînă la pag. 63 1/2
Marți, 24.V., de la ora 22 pînă la 4: II.4, pînă la pag. 66 1/2
Miercuri, 25.V., de la ora 15 1/2 pînă la 18, de la 22 pînă la 24:
mai nimic; pînă la pag. 67 1/2
Vineri, 27.V., de la ora 23 pînă la 24 1/2: pînă la pag. 68 1/2
Sîmbătă, 28.V., de la ora 12 1/2 pînă la 13, de la 17 la 19, de
la 23 1/2 pînă la 5 3/4: 8 pag., pînă la pag. 76 1/2

Duminecă, 29.V., de la ora 16 1/2 pînă la 19, de la 22 pînă la 3: sfîrșit
cap. II, pag. 80
Luni, 30.V., de la ora 23 pînă la 3 1/2: III.1, pînă la pag. 84
Marți, 31.V., de la ora 22 pînă la 23 1/2: nimic
<Duminecă, 12.VI., de la ora 24: nimic>¹⁹⁹
Luni, 20.VI., de la ora 23 pînă la 4 1/2: 1 pagină (84)
Marți, 21.VI., de la ora 15 1/2 pînă la 19, intermitent; de la 22 la 5:
pînă la pag. 91 jos
Miercuri, 22.VI., de la ora 16 1/4 pînă la 19: pînă la pag. 94 mijloc
Joi, 30.VI.1932, de la ora 23 pînă la 4 1/2: pag. 95 : 1 pag. 5 1/2 [ore]
Vineri, 1.VII.1932, de la ora 24³⁰ pînă la 6¹⁰: pag. 99¹⁸ — 4⁵ pag. 5 3/4 [ore]
Sîmbătă, 2.VII.1932, de la ora 16³⁰ pînă la 18,
de la ora 24 pînă la 6⁵:
pag. 104¹⁰ — 5 pag. 7 1/2 [ore]
Duminecă, 3.VII.1932, de la ora 22 pînă la 6³⁰:
pag. 111² — 6 pag. 8 1/2 [ore]
Luni, 4.VII.1932, de la ora 23 pînă la 6:
pag. 115¹¹ — 4 pag. 7 [ore]
Marți, 5.VII.1932, de la ora 23³⁰ pînă la 6³⁰:
pag. 119¹ — 4 pag. 7 [ore]
Miercuri, 6.VII.1932, de la ora 22³⁰ pînă la 6⁴⁵:
pag. 124 — 5 pag. 8 1/4 [ore]
Joi, 7.VII.1932, de la ora 23³⁰ pînă la 6¹⁰:
pag. 128⁶ — 3 pag. 6 1/2 [ore]
M-a încercat capul. Indispus. Piramidon
Vineri, 8.VII.1932, de la ora 23 pînă la 5⁴⁵:
pag. 131⁹ — 3 pag. 6 3/4 [ore]
Sîmbătă, 9.VII.1932, de la ora 24⁴⁵ pînă la 2⁴⁵:
pag. 132⁵ — 1 pag. 2 [ore]
E Fanny aici
Duminecă, 10.VII.1932, de la ora 1⁴⁵ pînă la 6:
pag. 133²² 1 pag. 5 1/4 [ore]
E Fanny aici
Luni, 11.VII.1932, de la ora 23⁴⁵ pînă la 6:
pag. 136¹ — 3 pag. 6 1/4 [ore]
Marți, 12.VII., de la ora 23³⁰ pînă la 5⁴⁵:
pag. 138⁶ — 2 pag. 6 1/4 [ore]
Miercuri, 13.VII., de la ora 23 pînă la 6⁵:

¹⁹⁹ Șters ulterior cu creion albastru.

Joi, 14.VII., pag. 142²⁵ — 4 pag. 7 [ore]
de la ora 23 1/2 pînă la 6⁵:
pag. 146¹² — 4 pag. 6 1/2 [ore]
Vineri, 15.VII., de la ora 22 1/2 pînă la 6¹⁰:
pag. 151²¹ — 5 pag. 7 1/2
f. antrenat
Sîmbătă, 16.VII., de la ora 23 1/2 pînă la 6 1/2:
pag. 154¹⁸ — 3 pag. 7 [ore]
Duminecă, 17.VII., de la ora 21 1/2 pînă la 3:
pag. 157¹⁵ — 3 pag. 5 1/2 [ore]
Joi, 21.VII., de la ora 22 pînă la 4⁴⁵:
pag. 159⁷ — 2 pag. 6 3/4 [ore]
indispus; stomacul
Vineri, 22.VII.1932, de la ora 21 pînă la 6:
pag. 164¹² — 5 pag. 9 [ore]
Sîmbătă, 23.VII., de la ora 23 pînă la 6:
pag. 168¹⁷ — 4 pag. 7 [ore]
V.2
Duminecă, 24.VII., de la ora 22 pînă la 6:
pag. 171²² — 3 pag. 8 [ore]
Luni, 25.VII., de la ora 22⁴⁰ pînă la 6⁵:
pag. 174¹³ — 3 pag. 7 [ore]
capul, piramidon
Marți, 26.VII.1932, de la ora 22 1/2 pînă la 6 1/2:
pag. 180 fine 6 pag. 8 [ore]
Miercuri, 27.VII., de la ora 23 pînă la 6:
pag. 183⁴ — 3 pag. 7 [ore]
Joi, 28.VII.1932, de la ora 22 pînă la 6¹⁰:
pag. 188²² — 5 pag. 8 [ore]
[ore] 176 3/4

Arh. L.R., I ms. 1 h, f. 3

RĂSCOALA

Vineri, 29.VII.1932, de la ora 23 pînă la 6 dim.: pînă la pag. 194⁷ 6 [p.]
7 [ore]
Sîmbătă, 30.VII., de la ora 23 pînă la 6⁵ dim.:
pînă la pag. 198¹⁴ 4 [p.] 7 [ore]
Duminecă, 31.VII., de la ora 2 pînă la 6¹⁰ dim.:
pînă la pag. 200¹¹ 2 [p.] 4 1/4 [ore]
V. Fanny, Puia aci

Luni, 1.VIII., de la ora 2 pînă la 6 dim.:
pînă la pag. 202⁴ 2 [p.] 4 [ore]
Fanny, Puia, Radu
Marți, 2.VIII., de la ora 23 1/2 pînă la 6 dim.:
pînă la pag. 203¹⁸ 1 [p.] 6 1/2 [ore]
Miercuri, 3.VIII., de la ora 22 1/2 pînă la 6 dim.:
pînă la pag. 208¹ 5 [p.] 7 1/2 [ore]
Joi, 4.VIII., de la ora 23 1/2 pînă la 6⁵ dim.:
pînă la pag. 211³ 3 [p.] 6 1/2 [ore]
Vineri, 5.VIII., de la ora 23 pînă la 6¹⁵ dim.:
pînă la pag. 218⁴ 7 [p.] 7 1/4 [ore]
Sîmbătă, 6.VIII., de la ora 2 pînă la 6¹⁵:
pînă la pag. 220¹⁴ 2 [p.] 4 1/4 [ore]
Fanny aici
Duminecă, 7.VIII., de la ora 23 1/2 pînă la 2¹⁵:
pînă la pag. 223⁵ 3 [p.] 2 3/4 [ore]
Joi, 11.VIII., de la ora 2 3/4 pînă la 3:
n-am scris deloc; abia sosit
Vineri, 12.VIII., de la ora 22 pînă la 6:
pînă la pag. 223¹⁸ o [pag.] 8 [ore]
complet lipsit de avînt și atmosferă
Sîmbătă, 13.VIII., de la ora 22 pînă la 24: 2 [ore]
nimic; trebuie să mă culc fiindcă
mîine vine [Chefaer]*
Duminecă, 14.VIII., de la ora 22 pînă la 6:
pînă la pag. 228¹⁹ 5 [pag.] 8 [ore]
Luni, 15.VIII., de la ora 21 1/2 pînă la 6⁵:
pînă la pag. 234³ 6 [pag.] 8 3/4 [ore]
Marți, 16.VIII., de la ora 21 1/4 pînă la 6: pînă la pag. 239⁶ 5
[pag.] 8 3/4 [ore]
Miercuri, 17.VIII., de la ora 21 1/2 pînă la 6 1/4:
pînă la pag. 244¹¹ 5 [pag.] 8 3/4 [ore]
Joi, 18.VIII., de la ora 23 3/4 pînă la 6¹⁰: pînă la pag. 248¹¹
4 [pag.] 6 1/4 [ore]
Sorbii pînă la 23
Vineri, 19.VIII., de la ora 21 3/4 pînă la 6¹⁰:
pînă la pag. 254⁹ 6 [pag.] 8 1/2 [ore]
Sîmbătă, 20.VIII., de la ora 21 1/2 pînă la 6²⁰:
pînă la pag. 261³ 7 [pag.] 9 [ore]

Duminecă, 21.VIII, de la ora 22 până la 0 3/4, până la 6¹⁵:
Sorbii
până la pag. 262¹¹ 1 [pag.]
5 1/2 [ore]
Nici un elan!

Luni, 22.VIII,
Sirius 5³⁵ de la ora 21 1/2 până la 23... 6 1/2: până la pag. 267²
23—1 Sorbii 5 [pag.] 7 [ore]

Marți, 23. VIII,
Sirius 5³⁰ de la ora 22 1/2 până la 6¹⁰:
până la pag. 270⁸ 3 [pag.] 8 1/2 [ore]
Slab!

Miercuri, 24.VIII,
nouros de la ora 21 1/4 până la 6 1/4:
până la pag. 276¹⁵ 6 [pag.] 9 [ore]

Joi, 25.VIII,
nouros de la ora 21 1/2 până la 6⁵: până la pag. 282¹⁴
6 [pag.] 8 1/2 [ore]

Vineri, 26.VIII,
Sirius de la ora 21 1/2 până la 6:
până la pag. 291⁵ 9 [pag.] 8 1/2 [ore]

Arh. L.R., I ms. 1 h, f. 3 v.

Simbătă, 27.VIII.1932, de la ora 22 până la 6:
Sirius 5¹⁵ până la pag. 293³ 2 [pag.] 4 1/4 [ore]
(22—1 3/4 Ionel) Fanny aici

Duminecă, 28.VIII.1932, de la ora 22 până la 6:
Sirius 5¹⁰ până la pag. 294¹⁰ 1 [pag.] 4 [ore]
(22—1 1/2 Fanny) Fanny aici

Luni, 29.VIII.1932, de la ora 21 1/4 până la 6 3/4:
până la pag. 297²³ 3 [pag.] 9 [ore]
urlă ciinele

Marți, 30.VIII.1932, de la ora 21 3/4 până la 6 1/2:
Sirius 5² până la pag. 303¹⁰ 6 [pag.] 8 3/4 [ore]

Miercuri, 31.VIII., de la ora 21 3/4 până la 6 1/2:
până la pag. 309 6 [pag.] 8 3/4 [ore]

Joi, 1 septembrie, de la ora 21 1/2 până la 6 1/4:
până la pag. 311⁶ 2 [pag.] 9 [ore]
un brotăcel în cofă — meditație

Vineri, 2 septembrie, de la ora 22 1/2 până la 6⁵:
până la pag. 312⁵ 1 [pag.] 7 1/2 [ore]
nici o dispoziție

Simbătă, 3 septembrie, de la ora 2 până la 4:
până la pag. 312⁷ o [pag.] 2 [ore]
Fanny, Puia, Radu

Duminecă, 4 septembrie,
Sirius 4⁴⁰ de la ora 24 3/4 până la 6:
până la pag. 314³ 2 [pag.] 6 [ore]
Fanny aici, obosit

Luni, 5 septembrie, de la ora 22 până la 6 3/4:
până la pag. 318¹⁰ 4 [pag.] 6 [ore]
(23 — 1 cu Fanny)

Marți, 6 septembrie, de la ora 22 până la 6⁵⁰:
până la pag. 321¹³ 3 [pag.] 9 [ore]
piramidon

Miercuri, 7 septembrie, de la ora 21 3/4 până la 7:
până la pag. 327¹⁴ 6 [pag.] 9 1/4 [ore]

Joi, 8 septembrie, de la pag. 21 1/2 până la 6⁵⁰:
până la pag. 332¹⁴ 5 [pag.] 9 1/2 [ore]

Vineri, 9 septembrie, de la ora 21 până la 24 1/2:
până la pag. 327¹³ 5 [pag.] 6 [ore]
Ionel

Simbătă, 10 septembrie, de la ora 22 până la 7⁵:
până la pag. 344² 7 [pag.] 9 [ore]
colonelul

Duminecă, 11 septembrie, de la ora 23 până la 6⁴⁵:
până la pag. 348⁶ 4 [pag.] 8 [ore]

Luni, 12 septembrie, de la ora 21 până la 7:
până la pag. 353⁶ 5 [pag.] 10 [ore]

Marți, 13 septembrie, de la ora 21 1/2 până la 7:
până la pag. 356³ 3 [pag.] 9 1/2 [ore]

Miercuri, 14 septembrie, de la ora 21 1/2 până la 7:
V: 3²⁵; S: 4⁰⁵ până la pag. 361¹ 5 [pag.] 9 1/2 [ore]
eclipsă de lună

Joi, 15 septembrie, de la ora 23 până la 6⁴⁰:
până la pag. 363²⁶ 2 [pag.] 7 3/4 [ore]

Vineri, 16 septembrie, de la ora 21 1/2 până la 6⁴⁵:
V: 3²⁵; S: 3⁵⁵ până la pag. 368⁴ 5 [pag.] 9 1/4 [ore]

Simbătă, 17 septembrie, de la ora 22 1/2 până la 7:
V: 3³⁰; S: 3⁵¹ până la pag. 372⁴ 4 [pag.] 8 1/2 [ore]

Simbătă, 24 septembrie, de la ora 21 până la 8:
până la pag. 373¹ 1 [pag.] 6 [ore]
24 1/2—5 1/2 somn
prost, somn, lipsă de inspirație

Duminecă, 25 septembrie, de la ora 20 1/2 până la 6³⁰:
 S: 3²⁰ până la pag. 375² 2 [pag.] 10 [ore]
 infect, nici o dispoziție

Luni, 26 septembrie, de la ora 22 1/2 până la 6³⁰:
 V: 3⁴⁵; S: 3²⁶ până la pag. 378³ 3 [pag.] 8 [ore]
 tot prost

Mărti, 27 septembrie, de la ora 20 până la 6⁴⁵:
 V: 3⁴⁷; S: 3¹² până la pag. 380⁸ 2 [pag.] 10 1/4 [ore]
 prost mereu

Miercuri, 28 septembrie, de la ora 20 1/4 până la 7:
 până la pag. 384¹⁵ 4 [pag.] 10 3/4 [ore]

Arh. L.R., I ms. 1 h, f. 4

RĂSCOALA

Joi, 29 septembrie 1932, de la ora 21 1/2 până la 7:
 până la pag. 389⁴ 5 [pag.] 9 1/2 [ore]
 destul de prost și obosit

Vineri 30 septembrie, de la ora 21 până la 7¹⁵:
 până la pag. 395¹⁰ 6 [pag.] 10 [ore]

Sâmbătă, 1 octombrie, de la ora 24 până la 3:
 orar nou până la pag. 396²⁶ 1 [pag.] 3 [ore]
 Fanny, Ionelia

Sâmbătă, 8 octombrie, de la ora 22 până la 2:
 până la pag. — sosit cu Fanny

Duminecă, 9 octombrie, de la ora 23⁵⁰ până la 1³⁰:
 până la pag. 397⁵ — Fanny, tinerii

Luni, 10 octombrie, de la ora 23 până la 2: până la pag. 397⁷ — prost
 S: 1²⁴

Mărti, 11 octombrie, de la ora 23 până la 2³⁰:
 până la pag. 397¹⁶ prost

Duminecă, 16 octombrie, de la ora 6³⁰ până la 14: apoi 23—6
 până la pag. 399¹² infernal de prost

Luni, 17 octombrie, de la ora 19 1/2 până la 6 1/2: până la pag. 401⁹
 tot prost 20—24 Ionelia

Mărti, 18 octombrie, de la ora 18 1/2 până la 6 3/4:
 J: 3²⁵ până la pag. 406⁸ 5 pag.

Miercuri, 19 octombrie, de la ora 21 1/2 până la 23:
 până la pag. 407¹¹ mâine trebuie să plec

Sâmbătă, 22 octombrie, de la ora 22 până la 3: până la pag. 408¹
 București

Luni, 24 octombrie, de la ora 21 până la 2 1/4: până la pag. 409⁴

Joi, 27 octombrie, de la ora 23 1/4 până la — : nimic

Sâmbătă, 5 noiembrie, de la ora 23 până la 3: până la pag. 409²²
 V. Mare

Duminecă, 6 noiembrie, de la ora 22 până la 2: nimic

Luni, 7 noiembrie, de la ora 24 până la 5 1/2: până la pag. 410⁷
 fabricat țuica

Miercuri, 9 noiembrie, de la ora 23 până la — : nimic
 București

Joi, 10 noiembrie, de la ora 20 până la 4: până la pag. 410²⁸

Vineri, 11 noiembrie, de la ora 2 1/2 până la 4 1/4: până la pag. 411¹⁶
 mugur

Sâmbătă, 12 noiembrie, de la ora 20 până la 2 3/4: până la pag. 412⁹

Joi, 17 noiembrie, de la ora 24 până la 1 1/4: până la pag. 412¹⁶

Joi, 24 noiembrie, de la ora 23

Duminecă, 11 decembrie, de la ora 21 până la 3 1/4: până la pag. 454—462
 Sfârșit

PE CÎT DE FIRAVE SÎNT COMENTARIILE CRITICE asupra primelor volume tipărite de Rebreanu, pe atît de puternice sînt ecourile opereî de mai tîrziu. Apariția romanelor *Icn* și *Pădurea spînzurașilor* sensibilizează într-atît conștiința literară a epocii, încît, după aceste capodopere, nici o lucrare nu va fi absolvită de exigente examinări critice, suportînd, de fiecare dată, calvarul comparării cu primul etalon: *Icn*. Înnoindu-se de la o carte la alta și deschizînd pîrtii în romanul modern, autorul *Răscoalei* nu a avut satisfacția de a fi fost analizat, multă vreme, din unghiul polivalenței sale, fiind aplaudat și contestat după mai fiecare lucrare. Înaintea *Răscoalei* avusese parte de prea multe reproșuri, îndeosebi după apariția volumelor *Adam și Eva*, *Ciuleandra* și *Crăișorul*. Noul roman concentrează cercetarea asupra trinității *Icn*, *Pădurea spînzurașilor* și *Răscoala*.

Despre ultima carte s-a scris mult și, paradoxal, insuficient, de unde și nemulțumirea romancierului, care, în 1935, afirma că opera n-a fost studiată de critica românească „cu seriozitatea cuvenită”²⁰⁰. Parcurea presei interbelice este edificatoare. Cum nu ne propunem să facem critica criticii — mulțumindu-ne să sugerăm cota aprecierilor de valoare — mărturisim că am fi fost fericiți să reproducem, fie și fragmentar, cronicile, recenzii și alte articole. Volumul informațiilor ne obligă la mai multă parcimonie. Am renunțat, în consecință, la excerptarea criticelor, concentrîndu-ne asupra unei bibliografii analitice.

Selecția este deci inevitabilă (109 „surse” din peste 200 cîte cunoaștem) și, în spiritul volumelor anterioare, lipsită de prejudecăți. Căci dacă astăzi este un loc comun să afirmăm că romancierul a fost, la începutul carierei sale, un prozator modest, cu o evoluție lentă, de ce ne-am feri să afirmăm că, la vremea respectivă, nu toți criticii, altminteri

²⁰⁰ Cf. Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Răscoala”*. În *Adevărul literar și artistic*, XIV (1935), nr. 760 (30 iun.).

distinși și respectați cîrturari, nu au recepționat la adevărată înălțime opera lui Liviu Rebreanu? Citească oricine în această privință recenzia lui Tudor Vianu, semnată imediat după apariția romanului „*Icn*”, sau însemnările blajine ale tînărului Șerban Cioculescu, cînd cerneala *Răscoalei* era încă umedă. Temperamente citadine, se dovedesc, s-ar zice, mai puțin receptivi față de „romanul lumii rurale” (formulă altminteri nu prea fericită în etichetarea unor romane de mai mare complexitate). Constatarea nu trebuie să ne surprindă, fiind valabilă și în cazul altor reprezentanți iluștri ai scrisului românesc. La o anchetă din 1934 (*Ce rămîne din Liviu Rebreanu*), *Răscoala* nu este amintită, la locul pe care astăzi i-l conferim, de E. Lovinescu, Mircea Eliade, Camil Petrescu ș.a. În același an, un istoric genial ca Nicolae Iorga, la care romanul răscoalelor țărănești ar fi fost de așteptat să trezească o anume sensibilitate, nu găsește în a sa *Istorie a literaturii românești contemporane* să scrie un cuvînt despre această capodoperă. Și toate acestea într-o vreme în care, un modest cîrturar-editor, Marin Simionescu-Rîmniceanu, publica în paginile *Adevărului* (unde inițial romanul fusese recenzat de Șerban Cioculescu) articolul *În sfîrșit, un mare scriitor român*, propunîndu-și să demonstreze de ce această lucrare este „cel mai bun roman românesc”. Cînd, peste ani, se va publica integral corespondența lui Liviu Rebreanu vom înțelege mai clar raporturile intime dintre creatori („majori” și „minori”), înregistrînd exact aprecierile autorului față de recenzienții săi.

Cu excepția lui G. Călinescu — primul care „omologhează” *Răscoala* în valorile culturii naționale (deși, ulterior, avea să-și revizuiască aprecierile dinții) —, Perpessicius și Pompiliu Constantinescu, criticii sînt derutați în fața noii opere. Clarificări datorăm unor creatori polivalenți ca Aderca, Philippide, M. Sebastian, D. Petrașincu și Eugen Ionescu (menționați în cronologia comentariilor). Astfel de situații ne-au obligat să medităm asupra „referințelor critice”.

Bibliografia proiectată de noi își revendică rolul de *instrument*, permițînd cercetătorului să-și completeze cu obiectivitate informația.

Criteriul organizării datelor este predominant cronologic. Selecția lor a avut în vedere și alte comandamente: semnalarea unor surse „minore” care au prilejuit reacții „majore”; surprinderea unor consemnări ce au determinat confesiuni tîrzii din partea scriitorului sau care, deși mai puțin semnificative, contribuie la reconstituirea unei anume atmosfere.

Înregistrarea temelor tratate (atunci cînd un citat nu ne-a scutit de alte precizări) facilitează, credem, cercetarea de specialitate. Uneori am repetat deliberat diverse aprecieri, pentru a marca lipsa de originalitate. Bibliografia sugerează astfel un itinerar critic, în lipsa căruia cercetătorul ar fi osîndit să parcurgă, ca și noi, sute de publicații pentru descoperirea „urmelor”.

Cu excepția perioadei postbelice aproape că nu există an în care critica și istoria literară să nu reia în discuție locul și semnificația *Răscoalei* în ansamblul culturii românești. În trierea datelor am urmărit să surprindem cît mai multe opinii exprimate imediat după apariția cărții. Ecourile din epocă sînt precumpănitoare. Nu am neglijat însă „plusurile” cît și „minusurile” posterității. Ca momente esențiale ale evoluției spiritului critic sesizăm, din ultimele decenii, studiul semnat de Ov. S. Crohmălniceanu (reconsiderare a opereî rebreniene în contextul literar al anului 1953), prefața masivă a lui Al. Piru la ediția de *Opere*, 1962 (reintroducerea în drepturi a creației prin reactualizarea unor teze călinesciene) și, în 1967, monografia lui Al. Raicu

(corectînd numeroase interpretări sociologist-vulgare). Lor li se adaugă numeroase pagini care, chiar dacă nu-și propun să investigheze totalitatea operei rebreniene, sugerează puncte de vedere interesante în valorificarea ei. Dorind să respectăm adevărul istoric, am menționat și aventurile critice ale unor confracți care, din dorința de a limpezi o situație, au tulburat-o și mai mult. Dar, oare, tipărend volumele 5—7 din *Opere*, am procedat altfel?

Desigur, astăzi vedem mai bine decît ieri, după cum examenul de miine va adăuga, la rîndul lui, eratele de rigoare. Trecerea timpului nu trebuie să însele însă memoria îngrijitorului de ediție.

Precizînd lapidar sursele bibliografice și orizontul diverselor însemnări critice, am pornit de la convingerea că cititorul ediției este direct interesat să le cunoască. Mai puțin „martorii” orgolioși, lipsiți de umor.

Și-acum informațiile:

1. * * *, *Răscoala*. În *România literară*, I (1932), nr. 45 (24 dec.), p. 3.
„Amplul roman al domnului Liviu Rebreanu va apărea între Crăciun și Anul Nou [...]. Astfel că fresca aceasta uriașă și zguduitoare, atît de așteptată, va vedea, în sfîrșit, vitrinele librăriilor după Crăciun”.²⁰¹
2. C. Argintaru, „*Răscoala*”, roman în 2 volume de Liviu Rebreanu. În *Hyperion*, I (1932), nr. 10 (dec.).
Despre realismul *Răscoalei*, comentat în lumina celor petrecute în cîteva comune oltenesti. Romanul, „una din cele mai bune cărți din ultimii ani”, apare în vremuri „tulburi, din cauza nedreptăților unor politicieni, mai ticăloși ca la 1907”.
3. Al. Robot, *Anul literar*. În *Rampa*, XVI (1933), nr. 4490 (2 ian.), p. 1—2.
Din articol: „Cele mai bune cărți, nu ale anului, ci ale unui număr de ani, sunt *Drumul ascuns* al d-nei Hortensia Papadat-Bengescu și *Răscoala* a d-lui Liviu Rebreanu”.
4. Al. Robot, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”, roman (Adevărul S.A.)*. În *Rampa*, XVI (1933), nr. 4499 (14 ian.), p. 1—2 („Pe marginea cărților”).
Personajele romanului: martori și victime. Țăranul lui Rebreanu în comparație cu confracții săi din opera lui Sadoveanu, Slavici, Sandu-Aldea. „Ura, frica, dragostea, le găsești în starea lui civilă sufletească.” Recenzie elogioasă.
5. I. Sebastian, *Romanul d-lui Liviu Rebreanu*. În *Adevărul*, 47 (1933), nr. 15041 (14 ian.), p. 2 (Caleidoscopul vieții intelectuale).
Paralelă între *Ion* și *Răscoala*; individul și masa țărănească. „*Răscoala* este cel mai puternic roman social în literatura noastră și cea mai izbutită carte a d-lui Rebreanu.”

²⁰¹ După cele relatate de L.R. într-o epistolă adresată familiei, cartea, tipărită la sfîrșitul lui 1932, urma să fie difuzată cititorilor începînd cu 27 dec. al respectivului an.

6. Al. Lascarov-Moldovanu, *Cele două popoare... (cu prilejul „Răscoalei” d-lui Liviu Rebreanu)*. În *Neamul românesc*, XXVIII (1933), nr. 11 (15 ian.), p. 1.

„Popoarele” amintite în titlu sînt clasele angajate în luptă din sinul aceleiași țări. Despre lumea personajelor cărții. Romanul, „scris cu o mare maturitate literară, izbutește a face din nou vie pagina răscoalei țărănești de la 1907”.

7. Șerban Cioculescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”, roman*. În *Adevărul*, 47 (1933), nr. 15044 (18 ian.), p. 1—2.

Cronică literară binevoitoare, scrisă, pe alocuri, fără prea mult entuziasm (Ș.C. manifestă „un fel de stimă subconștientă” pentru efortul de conștiință depus de autor, apreciază că L.R. „s-a străduit merituos să strîngă într-un mănunchi organic acest grup de săteni” etc.). Cronică aduce în schimb contribuții esențiale pentru înțelegerea procesului de obiectivare artistică din paginile noului roman, reluînd cunoscutele teze lovinesciene. Termen de comparație, literatura lui Filimon, D. Zamfirescu, M. Sadoveanu și Cezar Petrescu. Romanul este apoi raportat la anterioara creație rebreniană. Concluzia finală: „*Răscoala* este cartea unui excelent romancier și e neîndoiesc că va fi onorată de curiozitatea marelui public, prea ades surprins în buna sa credință de flecari improvizați în fabricanți de romane”. Vezi și *infra*, nr. 33.

8. Constantin D. Ionescu, „*Răscoala*” de L. Rebreanu. În *Calendarul*, II (1933), nr. 279 (25 ian.), p. 2.

Recenzia, apărută în ziarul condus de Nichifor Crainic, își propune, cu vădită ostilitate, să prezinte „erorile de concepție” ale noului roman, cotel sub nivelul lui *Ion* și *Pădurea spinzuraților*, „Cusururile” ar consta în: „1. lipsa unui erou principal; 2. o doză episodică, ca o curea de pămînt, cu desăvîrșire superfluă — să-i zicem acțiunea Herdelea”.

9. G. Călinescu, *Răscoala*. În *Adevărul literar și artistic*, XII (1933), nr. 634 (29 ian.), p. 1.

Particularitățile scrisului lui Rebreanu. *Răscoala* — „document caracteristic pentru acest mare autor, care totuși are cele mai puține mijloace dintre scriitorii români”. Paralelă cu M. Sadoveanu în privința stilului. Comparație între *Ion* și *Răscoala*. „În primul roman era un singur *Ion*, în acesta sunt mii de Ioni.” Cele două planuri ale romanului: „clasa boierească cu mentalitatea și bunăcredința ei” și „țărănimea cu suferința, ignoranța și exaltarea”. Neîndemînarea romancierului în sfera vieții conștiente și rafinate (Titu Herdelea, Nadina și reprezentanții clasei avute). Geniul creatorului în domeniul instinctului, spiritului colectiv. „Pregătirea înceată a sufletelor pentru nemulțumire, propagarea ideilor, acordarea urilor individuale cu pornirea colectivă, revolta pasivă prin incapacitatea de a mai crede în făgăduieli, disoluția încetul cu încetul a spiritului de autoritate, crearea miturilor, dezlănțuirea bestialității, determinarea neprevăzută a mișcărilor și instinctul de turmă, frica bestială și restabilirea sentimentului de dependență, toate aceste stadii

sunt tratate de d. Rebreanu cu mijloace shakespeariene. Nu mi-aduc aminte să fi citit vreodată ceva mai impresionant ca document sociologic, ca expresie a revoluției, decât *Răscoala*." Concluzia: „În ciuda limbii sale aspre și a stingăciilor, d. Liviu Rebreanu este un scriitor mare, așa de mare încît picicile sale lasă iarba nevătămată, dar dezrădăcinează pădurile.”

10. G. Călinescu, *L. Rebreanu: „Răscoala”*. În *Viața românească*, XXV (1933), nr. 1–2 (ian.-febr.), p. 60–62 (Cronică literară).

Analiză succintă a romanului într-o cronică literară consacrată și altor cărți: *În preajma revoluției*, vol. IV, *Hctarul* de C. Stere, *Uvar* de M. Sadoveanu, *Caietul verde* de Ion Pillat, 3 și cu *Rezeda* 4 de I. Minulescu și *Iarmarchul metehnelor* de Dragoș Protopopescu. Din nou despre marea însușire a prozatorului de a analiza subconștientul mulțimii și de a crea existențe sociale. Paralelă cu *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi: „întîia noastră năvălă sociologică”. „Însușirea tehnică de căpetenie este îndemînarea de a cumula și desfășura încet faptele, pentru ca din ele să iasă impresia de haotic. Fără roțile grele de amănunte pe care autorul le-a pus acțiunii, romanul ar fi rămas superficial și fugitiv. Stilul cărții — pentru că un stil fără îndoială are — nu este stilul verbal, ci un stil al ritmului interior, din care iese acea impresie superioară de adevăr.” Realitate și ficțiune în roman, *à propos* de recenzia tinărului C. Argintaru din *Hyperion* (vezi *supra*, nr. 2). În 1939, G.C. va reveni cu noi aprecieri de valoare (*infra*, nr. 39).

11. I. Valerian, „*Răscoala*”. *Roman de Liviu Rebreanu*. În *Viața literară*, VIII (1933), nr. 141 (1–28 febr.), p. 3.

Recenzie elogioasă. Cu noul roman, L.R. reîntră în orbita marilor creații (*Ion*, *Pădurea spinzurașilor*). Observația că opere mai puțin realizate (*Adam și Eva*, *Crăișorul*) „corespund unor epoci cînd scriitorul a avut anumite atribuțiuni sociale absorbante” (președinte al Uniunii Scriitorilor, director al Direcției Educației poporului; *n.n.*). Ca și *Ion* al Glanetașului — afirmă Valerian — Liviu Rebreanu a rivnit la posesiunea unui petec de pămînt. Dorința și-a realizat-o, ferma din Argeș fiind locul unde a scris *Răscoala*. Despre puterea de obiectivare a artistului și construcția „de marmură” a romanului.

În aceeași revistă (p. 1), o caricatură reprezentînd pe L. Rebreanu și M. Sorbul:

— Ei, ce facem, cumnate? Învîrtim și *Răscoala* pentru Național?

— De, frate Sorbule! De, știu eu!?”

12. Perpessicius, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”, roman, I. Se mișcă țara I; II. Focurile. 2 volume, editura Adevărul*. În *Cuvîntul*, IX (1933), nr. 2796 (5 febr.), p. 1–2. Reprodus în *Mențiuni critice*, vol. V, 1946, p. 149–162.

Locul de căpetenie a lui Rebreanu în istoria romanului românesc. „Dacă, în măsura în care se pot preda metrica și filologia,

ar putea lua ființă o catedră a romanului, nu vîd la cine altul ar face apel Universitatea dacă nu la acela care în *Ion*, în *Pădurea spinzurașilor* și de astădată în *Răscoala* a vădit nu numai cunoașterea societății și sufletului ei, dar că posedă mai ales arta simplității organice, acel flux vital care animă toate făpturile și dă relief tuturor temelor pe care le abordă.” Literatura răscoalelor; literatura problemei agrare (Dobrogeanu-Gherea, Radu Rosetti, Karl Marx, Nicolae Bălcescu, Dinicu Golescu, Kogălniceanu); premisele psihosociologice de la care a pornit *Răscoala*; cazul individual și psihoza unei pături întregi; gradația epică; planurile romanului; lumea personajelor; *Țăranul în literatură* (1897) de C. Dobrogeanu-Gherea; planul individualităților și planul colectivității; confesiunea lui Rebreanu: *Răscoala*, după *Ion*, este al doilea panou din tripticul proiectat; caracterizarea personajelor; mijloace tehnice (schită, bust, portret); comparații cu Reymont și Balzac.

13. Al. A. Philippide, *Romanul mulțimii răzvrătite (Liviu Rebreanu: „Răscoala”, 2 vol. Edit. „Adevărul”)*. În *Adevărul literar și artistic*, XII (1933), nr. 635 (5 febr.), p. 7.

Liviu Rebreanu și dezvoltarea romanului românesc. Despre *Răscoala*: „Rare sînt cărțile pe care le trăiești așa cum o trăiești pe aceasta.” Autorul ei, cel mai mare meșter în minuirea mulțimii. „Balzac n-a izbutit aceasta decât foarte rar. Zola a izbutit întotdeauna. D. Rebreanu îl egalează.” Valoarea operei nu se verifică doar în sfera artei, avînd meniri și semnificații mai adînci: „Carte fără concluzii, ca și viața însăși, *Răscoala* turbură în sufletul nostru adîncuri amare. E o carte care dă de gîndit și care poate stimula nu numai meditații sterpe. Amărăciunea ei este tonică, înviorătoare. Și, prin sensul ei general, constituie fără îndoială un îndemn spre mai bine.” Vezi și *infra*, nr. 32.

14. Mihail Sebastian, *Liviu Rebreanu: „Răscoala” (roman 2 vol. Editura Adevărul)*. În *România literară*, II (1933), nr. 52 (11 febr.), p. 4.

„Roman perfect încheiat, de o grandoare epică în stare să marcheze o epocă literară, și-ar putea servi, prin simpla urmărire a construcției lui, la scrierea unei întregi estetici a romanului ca gen.” Veridicitatea și vitalitatea eroilor; mijloace artistice; polemică cu Ș. Cioculescu și G. Călinescu, care au remarcat „sărăcia epică a lui Titu Herdelea”; suflul de epopee al romanului; individualizarea și „anonimizarea” personajelor din lumea rurală. Referiri la Tolstoi și Zola.

15. F. Aderca, *Țăranii lui Rebreanu. Cu prilejul romanului „Răscoala”. În Adevărul*, XLVII (1933), nr. 15075 (24 febr.), p. 1–2.

Articol elogios demonstrînd o excelentă intuiție artistică în ierarhizarea valorilor literare. Țăranii lui Rebreanu („cel mai mare arhitect al literaturii noastre”) sînt analizați în opoziție cu valul de literatură sămănătoristă și poporanistă. De ce autorul n-a îmbrățișat *răscoala* în ansamblul ei? „Nu era nevoie, căci flăcările din cele

două-trei comune au intensitatea incendiului general, nebunia a cîteva sute de inși are mugetul răzvrătirii unui popor." Despre acordurile wagneriene ale operei.

16. Sc. Struțeanu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”* (2 vol. Ed. Adevărul). În *Azi*, II (1933), nr. 2 (febr.), p. 675—677.

Cronică literară, dezvoltînd criterii estetice riguroase și perspectivă literară. Vezi și *infra*, nr. 18.

17. Pompiliu Constantinescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”, vol. I, II (roman)*. În *Vremea*, VI (1933), nr. 278 (5 mart. 1933), p. 12.

Cronică literară, avînd ca termen de referință romanul *Ion*. Realismul acestuia este o aplicație epică a metodei balzaciene („într-o ambianță de tipuri secundare, dar de pregnant relief și veracitate psihologică, se înalță personalitatea dominatoare a eroului principal, pe axa unor instincte crescute pînă la potență simbolică”). Metoda epică utilizată în *Răscoala* „este o fidelă punere în practică a dramei realiste a lui Stendhal, a cărei viziune plastică cerea o reducere a imaginii globale în fragmente expresive, static concentrate, spre a alcătui un suvoi de fapte care să sugereze o atmosferă”. Analiza fiecărui volum. În primul tom numai trei figuri dobîndesc contur bine definit: Miron Iuga, Grigore Iuga și soția lui, Nadina. Caracterizarea acestor personaje. Al doilea volum „este de un dinamism atît de intens, încît, prin contrast, subliniază relaxarea prea evidentă a celui dintîi tom”. „Compoziția savantă” și „admirabila obiectivitate”. „Dacă în *Ion* d. Rebreanu a construit un tip de proporții și volum fără comparație în romanul național, în *Răscoala* realizează cu mari resurse imaginea unei psihoze, văzută în elementele ei componente și în sinteza unui impresionant suflu de epopee.” Tipurile urbane mai puțin realizate. Observații de amănunt: scene de efect artificioase (jugănirea lui Aristide și violarea Nadinei de către Petre Petre). Intenția de a relua firul ciclic din *Ion* prin introducerea lui Titu Herdelea, palid realizată.

18. Scarlat Struțeanu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”, 2 volume: I „Se mișcă țara”; II „Focurile”*. În *Convorbiri literare*, an LXVI, (1933), [f. nr.], (mart.), p. 285—288.

Privire retrospectivă asupra operei rebreniene. Țăranii lui Rebreanu, raportați la personajele rurale din opera lui Alecsandri, Sadoveanu, Slavici, D. Zamfirescu, Coșbuc. Recenzie elogioasă. Rezerve: Titu Herdelea „n-are nici o noimă în economia creatoare a romanului”. Prin el... „autorul a încercat numai să imprime cărții un caracter ciclic”.

19. Petru Comarnescu, [*Despre „Răscoala”*]. În *Discobolul*, II (1913), nr. 7—8 (mart.-apr.).

Aprecieri entuziaste despre valoarea operei (desprinse de noi din alte cronici apărute în epocă; la B.A.R. lipsesc respectivele numere din colecție).

20. Dan Petrașincu, *Prisme: „Răscoala”. „Drum ascuns”. „Bizu”*. În *România literară*, II (1933), nr. 64 (6 mai), p. 2.

Critica criticii despre *Răscoala*. Numai tînărul Mihail Sebastian i-a facilitat o revelație: „aceea de-a mai găsi un tînăr cu cultură franceză căruia să-i placă această carte întru nimic franceză”. Despre corespondența metafizică, panteistă între „acțiunea” și „staticul” romanului. Cheia fenomenului creativ ar consta în „epicul sustras din Pan — din natură — ceea ce fatalmente duce — cînd vrea [autorul] să creeze oameni la colectiv — la caracter cosmic”. Referiri: Pompiliu Constantinescu, H. Papadat-Bengescu, E. Lovinescu, Proust, Dostoievski, Tolstoi. Vezi și *infra*, nr. 81.

21. O.F.P., *Liviu Rebreanu: „Răscoala”. 2 vol. Editura Adevărul, 1933. În Gazeta Transilvaniei, XCVI (1933), nr. 22 (19 mai), p. 2.*

Evocarea opoziției lui N. Iorga la premiarea romanului *Ion* de către Academia Română, avînd în vedere „atitudinea d-lui Liviu Rebreanu, în timpul ocupației germane” (articolul lui N.I. a fost tipărit tot în *Gazeta Transilvaniei*). *Răscoala*, continuare firească a lui *Ion*. Mișcarea maselor.

22. Ion Breazu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala” (2 vol.)*, București, 1932. Ed. „Adevărul”. În *Gînd românesc*, I (1933), nr. 1 (mai), p. 32—33.

„Prin noul d-sale roman, d-l Liviu Rebreanu a revenit pe drumul, care l-a dus spre glorie, drumul satului.” *Ion* și *Răscoala*. Veridicitatea tipurilor rurale. Romanul este „biografia—umană nu istorică a unei revolte țărănești în țara românească. Este magistrala prezentare a unui act de psihoză colectivă țărănească în toate etapele ei. Într-adevăr ceea ce încîntă mai mult în romanul d-lui Rebreanu e înfățișarea răscoalei din 1907, ca un fenomen organic, cu legile lui aparte, care îl provoacă, îl cresc și-l ucid.” „Volumul I este romanul cerut de Goethe în *Wilhelm Meister*, romanul care prezintă viața *au valenti*. În volumul II valurile se concentrează în torentul nestăpînit, care răstoarnă totul în calea lui.”

23. Marin Simionescu-Râmnicăneanu, *În sfîrșit, un mare scriitor român. În Adevărul, XLVII (1933), nr. 1599 (25 iul.), p. 1—2.*

„De ce *Răscoala* e cel mai bun roman românesc? Fiindcă proiectează magistral sufletul nostru colectiv, pe un plan al veșniciei; fiindcă autorul a redat unei permanente realități o actualitate trecătoare, esențializată.” Obiectivarea artistului, sobrietatea și concizia stilului. Din articol: „Cazul *unic* atrage numai pe scriitorul confuz, fiindcă acesta îl consideră, prin excepționalul său, caracterizat artistic, gata de la natură. A surprinde pulsațiile vieții în exemplarul de rînd, adică în acela ce se dizolvă continuu în colectivitate, dă măsura dotării și mai ales a pătrunderii de care e capabil un scriitor. E remarcabilă astfel *Răscoala*, tocmai ca epopee a omului comun; e epopeea sufletului unei națiuni care — fie din discreție, față de intimitatea pătimirilor ei, fie că s-a simțit în stare de mai mult decît i-a îngăduit soarta să înfăptuiască — s-a ținut, în decurs de veacuri, departe de rampă. *Răscoala* e *Iliada* noastră, fără eroi

și imn, dar mai ales fără exces de metafore. Iliada unei nații de țărani necăjiți, care consumă trei sferturi din viața lor numai în faptă, iar ce gîndesc între timp exprimă, din obișnuința de a faptui, mai mult prin gest decît prin vorbă.” „*Răscoala* reprezintă în cadrul românesc o realizare literară de așa de mari proporții, încît oricare ar fi dispoziția contemporanilor noștri, ceea ce se impune cu certitudine e că: alături de ce este Eminescu în lirică, Enescu în muzică și Iser în pictură, va fi de acum înainte, cu drept egal, Rebreanu în proza românească.”

24. Șt. Pavelescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”, roman, 2 volume, 637 pag. ed. „Adevărul” București, 1932. În Crainicul cetății, I (1933), nr. 2—3 (iul.-aug.), p. 38—40.*

În pofida altor cronicari (Ionescu, *Cuvîntul*) consideră că „meritul capital al romanului e eroul-masa-țărănimea”. O situație similară o prezintă drama *Die Weber*, a scriitorului german Gerhard Hauptmann (apărută în 1892). Despre stilul lui Rebreanu: „O frază luată, la întîmplare, dintr-o năvelă sau roman de-al d-sale, e parcă un crîmpei de convorbire ori un pasaj dintr-un articol de ziar. Numai după ce-ai citit întregul roman, vezi că d-l L. Rebreanu are un stil al său”. Referiri: Brătescu-Voinești, G. Călinescu, D. Anghel.

25. Silviu Bardeș, *Liviu Rebreanu: „Răscoala” (roman în două volume). În Abecedar, I (1933), nr. 13—14 (3—10 aug.), p. 6—8 (Cărți).*

„O carte de impresie unică și profundă, căreia îi căutăm zadarnic o rivală în robusta noastră literatură mai nouă.” Obiectivarea personajilor este considerată meritul de căpetenie al operei. Critica nu i-a dat atențiunea cuvenită încurajînd o „atmosferă pesimistă de budoar internațional”. Ultimele rînduri: „Să recunoaștem că această carte miroase tare a românism... dar și a artă. Istoria va reține, cu timpul, doar cîteva cuvinte despre răscoalele țărănești din 1907. Liviu Rebreanu le-a reînviat, le-a eternizat cu toată palpitanta lor zguduire, în acele pagini de viață, de înaltă artă, care ne urmărește ființa răscolitor și permanent.”

26. N. N. Matheescu, „*Răscoala*”, *document sociologic. În Adevărul literar și artistic, XII (1933), nr. 666 (10 sept.), p. 8.*

Document sociologic „prin descrierea acțiunilor de grup, prin scrutarea mobilelor de activitate, prin identificarea acelui scop comun, caracteristic psihicește faptului social, prin sesizarea elementului materialist — motor al acțiunii de grup. Psihologia mulțimii. Referiri la Le Bon, Gabriel Tarde, Weber, Freud, Robertson Smith, Durkheim.

27. Emil Pușcariu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”. În Viața românească, XXVI (1934), nr. 1 (15 ian.), p. 40—44.*

Romanul, cronică fidelă a răscoalei din 1907. Documentarea ni-l amintește pe Flaubert. La baza metodei de lucru stă „obser-

vația directă”. Personajele centrale: 1. Miron Iuga și 2. Țărani din Amara, priviți în ansamblu ca grup social. Obiectivitatea artistului în desfășurarea conflictului. Personajele din al doilea plan: Grigore, Titu, Nadina, Boerescu și Baloleanu. Psihologia maselor din roman. Insuficiențe în înfățișarea vieții sociale a păturii culte. Evoluția stilului.

28. * * *, *Ce rămîne din Liviu Rebreanu. În Azi, III (1934), nr. 1 (ian.), p. 952—958.*

Anchetă; răspund 13 critici, prozatori și poeți. Pentru *Răscoala*: Petru Comarnescu, Octav Șuluțiu, Cicerone Theodorescu și F. Aderca (menționați în ordinea opțiunilor totale sau parțiale). Pentru alte opere: E. Lovinescu, Mircea Eliade, Camil Petrescu, Al. Philippide ș.a. Detractor: Romulus Dianu (vezi Rebreanu — *Opere*, vol. 5, Referințe critice, p. 744—745).

29. Eugen Ionescu, *Nu*, 1934, p. 150—151.

Evocînd împrejurările în care autorul *Răscoalei* refuzase, cu un an în urmă, să-i publice o cronică distrugătoare despre *Patul lui Procust* — Eugen Ionescu și Camil Petrescu fiind colaboratori de bază ai *României literare* — criticul notează între altele: „Îmi pare că d. Liviu Rebreanu, care cu a sa *Răscoală* avusese un succes mai mic (și de presă și, dacă nu mă-nșel, de librărie) decît d. Camil Petrescu cu al său *Pat al lui Procust*, ar fi publicat bucurios injuriile mele la adresa concurentului său neașteptat”. „Toată lumea a scris cu spaimă, minunat, despre *Patul lui Procust*. Nimeni nu a scris adevărul despre *Răscoala* (ianuarie 1933). Dacă aș fi fost în pielea d-lui Liviu Rebreanu, nu aș fi avut nici un pic de gelozie pe Camil Petrescu. Nu vreau să atenuez cîtuși de puțin cele scrise mai sus, dar trebuie să recunosc că *Răscoala* este, de departe, cel mai bun roman românesc. Iată de ce nu a fost observat prea mult de critică. Am să scriu cîndva, poate, care îi sunt calitățile. E suficient deocamdată să vă semnalez cît de regretabilă este lipsa de considerație dorită care a acoperit frumusețea unică a acestei cărți, grandioasă și bogată ca o epopee. Am să vă vorbesc (chiar numai tehnic literar) despre accelerarea, în progresie geometrică, a acțiunii, despre liniștea de moarte care succede cataclismul, despre reorganizarea înceată, a vieții normale și indiferente, de neglijența românească, pe urmă. Ar trebui să vă mai vorbesc despre marile linii, marile mișcări, marile forțe care sunt cuprinse în această carte, ce îți lasă impresia de furtună; de vuiet asurzitor urmat de o liniște mortuară.”

30. Constantin Micu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”. Ediția II-a. În Azi, IV, (1935), nr. 2 (mai), p. 1675—1677.*

Oportunitatea reeditării cărții în condițiile în care problema țărănească se află într-o „actualitate continuă”. Întrebările fără

răspuns din roman (atitudinea muncitorimii față de răscoala țăranilor, atitudinea studenților, cauzele răscoalei etc.). Referiri: Mircea Eliade.

31. Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Răscoala”*. În *Adevărul literar și artistic*, XIV, (1935), nr. 760, (30 iun.), p. 1-2.

Interviu prilejuit de retipărirea romanului. Nemulțumirea scriitorului față de modul în care i-a fost recepționată opera este evidentă. Reproducem mai jos întrebările și răspunsurile:

— Editura Adevărul v-a retipărit romanul *Răscoala*, pentru că această operă de căpetenie a literaturii noastre să poată pătrunde mai ușor în mase. Credeți într-un efect de ordin social sau moral al acestei cărți?

— Desigur, nu s-ar putea să nu cred într-un efect de ordin social și chiar etic al *Răscoalei*. Aș fi chiar nemulțumit dacă nu s-ar întâmpla așa. Pentru că de aceea e operă de artă. O operă de artă fără rezonanțe sociale și morale nu există. Dar să ne înțelegem: asta nu înseamnă că ea trebuie creată cu tendință. Aș putea spune mai bine că fiecare realizare artistică conține în sine un fel de *nostalgie a eticului*. Artă nu poate fi luată în sensul ei abstract, deoarece atunci rămîne o noțiune goală, fără sens. *Răscoala* s-a născut din elemente sociale și e firesc ca să se adreseze tuturor acelor care la noi formează societatea românească. Cred, de asemenea, că oricît de simplu ar fi un cititor, el poate culege un rod moral, cît de mic, din orice operă realizată cu adevărat. Vezi dumneata, orice realizare artistică mi se pare că are în însuși elementul ei intim, ceva moral — așa că nu depinde decît de cititor gradul în care aceea „nostalgie a eticului” să se răsfrîngă în el... Astfel, chiar operele așa numite imorale, au un efect moral. Pildă poate să-ți fie Lawrence. O fată cît de simplă, citind *Jar*, cred că rămîne cu ceva moral — și iată cum o carte îndeplinește și misiunea ei socială. Pentru că, repet, orice operă de artă este și socială...

— Editura Adevărul va trimite o circulară tuturor învățătorilor din țară, recomandîndu-le cartea și rugîndu-i ca, la rîndul lor, s-o recomande sătenilor, pentru a înlesni o operă de propagandă culturală. Credeți în eficacitatea acestui plan?

— Cunoscedîndu-se pe învățătorul din Ardeal, deoarece eu însumi sînt fiu de învățător. Știu că un învățător poate schimba fața unui sat — cînd voiește. Dar acest plan îmi amintește de-o veche idee a mea asemănătoare. Încă din 1920 am voit să fac eu însumi ceva la fel, cu concursul Casei Școalelor. Scrisesem chiar un memoriu, prin care ceream introducerea la sate a tuturor operelor de frunte ale literaturii românești, printr-un sistem care ar fi putut da roade bune, tot prin învățători. Numai în acest fel, în Ardeal, s-a creat, și printre țărani, un cult al cărții și al valorilor. Memoriul meu s-a pierdut, dar ideea e pentru mine încă actuală, fără să mă pot gîndi, însă, cînd s-ar putea pune în practică. Vezi dar, că ceea ce plănuiește editura Adevărul cu *Răscoala* e ceva foarte nimerit și aș dori ca procedeul să găsească și imitatori. Dacă am ajunge să trezim interesul satelor pentru literatură, numărul cititorilor s-ar ridica la cifre nebănuite. Și nu cred în mitul mîrgi-

nirii omului de la țară, deoarece odată trezit, el ar fi un mai fervent cititor decît oricare orășean.

— Ați spus că sinteți fiu de învățător. Ce mi-ați putea spune despre această categorie?

— Învățătorul român, și îndeosebi cel din vechiul regat, are un mare viitor în fața lui. De el, și numai de el, depinde emanciparea, culturalizarea țăranilor, atît de necesară la noi. În țările apusului, țăranul e mult mai conștient de semnificația sa. Învățătorul este de fapt un stăpîn spiritual al satului său; și dacă fiecare ar fi mai puțin egoist și mai mult conștient de ceea ce cere țara, de la el, ar trebui să-și ia misiunea în serios. E adevărat însă, că situația lui prezentă e, în general, foarte mizeră. Ar trebui ca, în același timp, și statul să se îngrijească mai asiduă de el... Cît despre *Răscoala*, cred că e una din operele cele mai nimerite pentru o difuziune mai largă. Sînt sigur că nici învățătorul, și nici țăranul, nu vor culege din acest roman decît elementele omenești, obiective, ale lui — fiindcă pe ele am pus accentul.

— Ați scris *Răscoala* cu vreo tendință?

— Am mai spus că nu. Pentru că a porni o operă cu o tendință anumită înseamnă, întotdeauna, o fatală neglijare și deficiență a artisticului, a creației. O operă cu tendință nu poate fi decît un manual de propagandă pentru anume scopuri, ceea ce n-are nimic a face cu arta. Singura mea tendință a fost de-a realiza acea frămîntare, acel epos al țăranilor răsculați... Împreună cu ecurile pe care le are răscoala în lumea Capitalei. Așa că o astfel de întrebare adresată unui adevărat creator i se poate părea oricînd, fără sens. Bineînțeles că accentul e pus întotdeauna pe artă, fără a merge la rîndul ei — cu această noțiune — la o extremă... puristă.

— S-a vorbit mult despre obiectivitatea cu care ați privit eroii *Răscoalei*. Cum se face că romanul dv. nu are cel puțin un substrat de teză țăărănească? Fiindcă eu cred că, totuși, a existat și există la d-voastră o simpatie subterană, pentru eroii țărani — pentru suferințele lor...

— E adevărat că, în fond, simpatia mea a înclinat spre suferințele țăranilor, care și astăzi, dealtfel, cu toată împroprietărirea, nu au o situație prea omenească. Pînă la război, de exemplu, statul în loc să caute a lumina țăranul, se îndepărta de el, neglijîndu-l voit. Poate că dacă ar fi căutat să-l lumineze mai din vreme, s-ar fi evitat atîtea lucruri neplăcute... chiar răscoala... După război, cei de la oraș au început să înțeleagă toate acestea... dar au făcut și fac prea puțin...

Și relativ la roman, îți pot divulga nu numai că simpatia mea înclina spre țărani, dar și că — în prima versiune — *Răscoala* era un fel de roman național-țăărănist, cu tendințe vădit politice. Abia după nenumărate prefaceri, după o muncă grea de aproape opt ani de zile, *Răscoala* a putut deveni ceea ce este astăzi. Vezi dar că această obiectivitate am cîștigat-o treptat și cu greu. Aerul de obiectivitate se naște poate din faptul că toți eroii din „*Răscoala*” pare că au dreptatea de partea lor. E ceea ce mi-a remarcant și un prieten, oarecum deconcertat de faptul că la sfîrșitul romanului chiar colonelul Tănăsescu, acel care ordonă cu cruzime, și chiar cu oare-

care sadism, împuşcarea ţăranilor răsculaţi — pare să-şi aibă justificarea actului său în fond neuman. Dar tocmai aici consta marea greutate a mea: de a-i arăta şi pe ţărani şi pe orăşeni (pe guvernamentalii de atunci) ca avînd dreptatea de partea lor. Numai astfel se poate sugera acel joc impersonal de forţe obscure, al unor concepţii şi stări de viaţă diferite. Ţăranii aveau desigur dreptate cînd au pornit răscoala din 1907; şi cu toate astea şi guvernul, şi ofiţerul Tănăsescu, nu se putea să nu-şi aibă dreptatea lui, întru reprimirea răscoalei, deoarece odată porniţi, ţăranii devin nişte forţe total distrugătoare. Prin obiectivitatea aceasta, am voit ca toate cruzimile, omeneşti sau neomeneşti, din *Răscoala*, să fie justificate în virtutea unui destin. Şi mi-a trebuit atît de mult pînă să pot fi mulţumit de eroii mei, pînă să mă pot simţi complet independent de ei...

— Cum priviţi romanul *Răscoala* faţă de întreaga dv. operă?

— *Răscoala* este continuarea firească a lui *Ion*. Am avut viziunea acestui roman încă din timpul cînd transcriam pentru tipar *Ion*. Dacă *Ion* e simbolul individual al ţăranului român, setos pînă la patimă de pămîntul lui, *Răscoala* este simbolul [colectiv al aceluiaşi] ţăran — simbol al energiilor de care dispune el în contact cu pămîntul. Toată concepţia mea creatoare am avut-o formulată în minte încă de cînd am venit din Ardeal. „Omul nu trebuie să se îndepărteze de pămînt“, este concepţia prin prisma căreia s-au născut *Ion* şi *Răscoala* şi, în parte, *Pădurea spînzuraţilor* — şi se vor mai naşte alte cîteva romane asupra ţăranilor. Aşa că *Răscoala* e o treaptă spre care visez să mai scriu. Voi descrie într-un alt roman, intitulat poate: *Întinericul*, cum s-a comportat ţăranul român în marile noastre războaie, şi apoi, ca un corolar deasupra acestora, am ideea unui roman intitulat: *Pacea* în care viziunea se întregeste armonice, într-un stat român mare şi consolidat. Bineînţeles că toate acestea nu trebuie să te facă să crezi că aş urmări realizarea unui ciclu — şi nici măcar vreo apoteoză filozofică a ţăranului. Urmăresc o simplă viziune, atît...

— Petre Petre este unul din cei mai masivi eroi din cîţi cunosc în toate literaturile. Cum l-aţi creat?

— Petre Petre este atît de pregnant, după cum spui, poate pentru că l-am voit ca o replică în faţa tot atît de masivului boier Miron Iuga. Petre Petre şi Miron Iuga sunt chiar prototipii celor două principii ale *Răscoalei*, ţăranul şi boierul, tot atît de dîrzi, tot atît de puternici. Petre Petre este sinteza tuturor energiilor ţărăneşti, după cum Miron Iuga este sinteza vechilor prejudecăţi ale boieriei noastre — din timpul cînd ţăranul era sclavul boierilor. Ciocnirea acestor două forţe nu se putea să nu ducă la distrugerea lor, prin ei înşişi. Ceea ce ar fi putut fi „tendenţios“ din această redare — rămîne ca o consecinţă care pentru noi, din ziua de azi, e prezentă. Ţăranul sau Petre Petre a învins pe Miron Iuga, fără mari polemici politice, ci din simplul motiv că acest lucru era o necesitate firească...

— Cînd v-a venit, precis, ideea de-a scrie romanul *Răscoala*? Aţi participat la răscoala din 1907? Romanul e pornit de la experienţe directe?

— Nici n-am fost în ţară pe timpul răscoalei ţăranilor. Sugestia mi-a venit, întîia oară, cînd am citit *Ţesătorii*, a lui Gerhard Hauptmann. E vorba acolo, tot de-o răscoală, a ţesătorilor. Mai tîrziu, pe cînd scriam la romanul *Ion*, începea să mi se închege în minte — încă nebuloasă — acţiunea *Răscoalei*. În vederea acestui roman, pentru că voiam să redau atmosfera fidelă a marelui răscoală ţărăneşti — am citit aproape tot ce se scrisese relativ la ea, am răsfoit manuscrisele de la Academie şi apoi, imaginaţia şi experienţele mele precedente, au completat totul. Ba, chiar, m-am dus „la faţa locului“ — prin ţinuturile pe unde răscoala din 1907 lăsase urme şi amintiri mai crîncene. Am vorbit cu ţărani, cu boieri, am privit, mi-am imaginat... şi apoi lucrul a început încet, logic...

— Deşi romanele dv. dau impresia unei perfecte ordine de creaţie, văd că sinteţi foarte dezordonat în succesiunea romanelor...

— E adevărat... Plănuiesc un roman, încep să scriu la el... şi iese cu totul altceva. Scriu de atîta timp, de exemplu, la *Gorila* şi mi se pare că va ieşi un alt roman: *Minunea minunilor*! Tot din această dezordine s-au născut şi *Adam şi Eva*, *Culeanăra*, *Jar*. Simt deseori necesitatea de-a mă înnoi în alte domenii — deşi toate cărţile mele îşi au o explicaţie originară în acea viziune a întregului, a omului care nu trebuie să se despartă de pămînt... Dar să revenim la *Răscoala*. Am primit într-o zi reproşul unui moşier care-mi spunea că am greşit scriind că: din satul Izvoru, se vede Rocciu... Amă-nuntul e nostim, deoarece — într-adevăr — toate acele sate pomenite în *Răscoala* există şi în realitate, presărate pe valea Teleormanului, dar descrierea lor nu poate fi, desigur, cronometrată geografic. Numai satul Amara, locul principal al acţiunii ales de mine, e inexistent. Se vede, deci, că elementul real şi experienţele directe nu-mi servesc decît ca pretexte, pentru a fi prefăcute, transfigurate, în material de roman. De exemplu, Titu Herdelea, pe care-l continui din *Ion* şi-l voi duce mai departe, în *Răscoala* există numai ca să-mi prilejuiască anumite momente de contact între oraş şi sat, între săteni şi orăşeni.

— Ce credeţi de destinul *Răscoalei*, prin ea însăşi — ca şi în raport cu celelalte opere ale dv.?

— Cred că *Răscoala*, ca şi celelalte opere ale mele, n-a fost încă studiată de critica românească cu seriozitatea cuvenită. Aceasta, lăsînd orice modestie la o parte şi vorbind obiectiv. Nu subînţeleg prin aceasta necesitatea unor recenzii sau articole elogioase — ci cu totul altceva. Ceea ce mi se pare că ar cere opera prin sine, ar fi seriozitatea unor studii mai temeinice, care ar face cîinste şi valorii ei ca şi celui ce o cercetează — a unor studii dintr-o perspectivă mai mult decît cotidiană... dar... în sfîrşit... — asta nu e treaba mea...

32. Al. Philippide, *Rebreanu şi sufletul mulţimii*. În *Adevărul literar şi artistic*, XIV (1935), nr. 783 (8 dec.), p. 1.

Sinceritatea scriitorului faţă de eroii săi; zugrăvirea sufletului ţărănesc fără idealizare; naturalitatea naraţiunii; lipsa manierismului şi obsesiei frazei frumoase („A privi cu lupa estetizanta operă masivă şi colţuroasă a d-lui Rebreanu este o greşeală de optică

literară"); particularitățile frazei și natura dinamică a talentului („Îi plac faptele, dramatismul, vîltoarea realității, adevărul situațiilor, desfășurările largi și impetuoase"). Mulțimea — eroiul romanului *Răscoala*; paralelă cu romanul sovietic.

33. Șerban Cioculescu, *În marginea operei d-lui Liviu Rebreanu*. În *Revista Fundațiilor Regale*, III (1936), nr. 2 (1 febr.), p. 412—425.

Studiu de sinteză, tipărit după trei ani de la cronica romanului din paginile *Adevărului* (vezi *supra*, nr. 7). Recitirea lucrării prilejuiește criticului aprecieri entuziaste, am zice *definitive*, asupra cărora nu va mai reveni esențial: „D. Liviu Rebreanu a realizat în *Petre Petre* una din creațiunile sale cele mai viguroase". „D-sa a izbutit ca nimeni altul în romanul nostru, să dea viață obscurii colectivității rurale." „Romanul nostru nu a mai dat, pînă la d. Liviu Rebreanu, o realizare epopeic-rurală de asemenea amploare" (criticul simțind însă nevoia să precizeze: „cu excepția unor anumite pasaje din *Comoara regelui Dromichet*"). „*Ion* și *Răscoala* sunt două opere mari ce se completează reciproc." Prin *Ion*, *Crăișorul* și *Răscoala*, socotite de Șerban Cioculescu cele mai reprezentative opere rebreniene, scriitorul „a creat o adevărată epopee națională", meritînd, mai mult decît Coșbuc, „calificația de adevăratul poet al țărănimii". Despre obiectivarea artistică și stilul „necolorat, nepitoresc, prozaic, împovărat cu unele expresii vulgare". Referiri la Duiliu Zamfirescu, C. Dobrogeanu-Gherea, V. Alecsandri.

34. N. Roșu, „1907", *Romanul unei revoluții sociale*. În *Viața literară*, XI (1937), nr. 12 (sept.), p. 2.

Amplă cronică a trilogiei lui Cezar Petrescu, după o trecere în revistă a scrierilor despre 1907, realizate pe parcursul a trei decenii. *Răscoala* ar exprima „un punct de vedere incomplet și înșămintat pe concepția gheristă". Reproșul de a nu fi relevat caracterul naționalist al mișcării. La polul opus, elogiarea lui Cezar Petrescu pentru respectarea „realității faptice". Judecată confuză de valori. Referiri: Radu Rosetti, Constantin Radovici din Golești, Vasile Mălinescu, Al. Vlahuță, I. L. Caragiale, D. Gusti, Petre Andrei, M. Ralea, Karl Marx, E. Durkheim, M. Sadoveanu, C. Stere, N. Iorga.

35. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane, 1900—1937*, București [f.a.], p. 242.

Față de *Istoria literaturii române contemporane* (ediția în două volume, tipărită în 1928), compendiul adaugă: „Lăsînd la o parte *Ciuleandra* și *Jar*, două romane citadine, fără strălucire, L. Rebreanu și-a reluat în *Răscoala* firul marelui creații epice pornit cu *Ion*. Oricît ar fi de inutilă o bună parte a primului volum, în pregătirea atmosferei mai mult urbane a răscoalei, tot ce privește răscoala în sine vedește aceeași magistrală putere de evocare realistă prin îngrămădirea amănuntelor și epizoadelor, aceeași destoinicie a minuirii maselor — care fac din L. Rebreanu cel mai mare creator epic al literaturii noastre."

36. Ilie Constantinovschi, *De la „Răscoala” la „Gorila”. Evoluția literară a d-lui Liviu Rebreanu*. În *Viața românească*, XXX (1938), nr. 12 (dec.), p. 37—49.

Dezbate teze ale esteticii marxiste, îndeosebi rolul scriitorului ca *factor social* și *organizator social* („estetizînd conținutul proceselor sociale și influențînd astfel societatea"), opera de artă — produs al epocii în care este elaborată; literatură „artă ideologică prin excelență" etc. Izbinda *Răscoalei* și autorului ei constă în „redarea completă, moleculară și adevărată a procesului luptelor pentru pămînt". Primejdiile conjuncturale: renunțarea la realism și înlocuirea lui prin formele de artă antirealistă; optimismul fals, artificial și romantic, care netezesc calea fascismului; iar, la granița dintre aceste fenomene, degradarea literaturii unor scriitori realiști care sub ofensiva ideologiilor reacționare, „încearcă o ancorare la noile curente, ceea ce antrenează în mod necesar o îngustare a creației lor, descompunerea realismului, trecerea la naturalism sau chiar degradarea artistică totală". Se exemplifică prin cazul lui Gerhardt Hauptmann, menționîndu-se apoi că „o evoluție în multe privințe asemănătoare" o suferă și creația lui Liviu Rebreanu. După o foarte detaliată comparație între *Răscoala* și *Gorila*, pentru a demonstra regresul ideologic, autorul își termină studiul astfel: „Prietenii literaturii românești privesc cu încredere drumul de mîine al scriitorului".

37. Camil Baltazar, *Despre „Răscoala” și Liviu Rebreanu*. În *Adevărul literar și artistic*, XIX (1939), nr. 947 (29 ian.), p. 7.

Articol ocazionat de apariția celei de a patra ediții a romanului. Cartea este „cel mai important dintre cei cinci, șase piloni care sprijină edificiul măreț" al scrisului rebrenian. Cîrțile univesale a operei. Interesul pentru fenomenul social și rolul propriei experiențe de viață. Elemente biografice. Geneza *Răscoalei* (după afirmațiile scriitorului: piesa *Țăranii* etc.). Tirajele cărților lui Rebreanu ating, în 1939, aproape jumătate de milion de exemplare. Tirajul diverselor titluri calculate, pe alocuri, greșit (vezi *Golanii*).

38. Ieronim Șerbu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala” ediția II-a Editura „Socet”*. În *Azi*, VII (1939), nr. 2 (26 febr.), p. 7.

Răscoala lui Rebreanu „înseamnă nu numai o evoluție de la sămănătorism la o literatură rece și obiectivă, ci, dimpotrivă, un argument în plus și definitiv al maturității d-sale creatoare". Comportamental, atît *Ion* al Glanetașului cît și *Petre Petre* reprezintă „unul și același principiu de forță oarbă, răsturnător de echilibru, dar necesar în economia firească a naturii".

39. G. Călinescu, *Liviu Rebreanu* (studiu critic), *Jurnalul literar* [1939], p. 25—30 (Scriitori de ieri și de azi, nr. 2).

Sinteza paginilor scrise anterior (vezi *supra*, nr. 9, 10), realizată într-o lumină mai critică. „Desfășurarea narațiunii e aparent obiectivă, însă scriitorul ține cu țărani, pe care îi idealizează. D. Liviu Rebreanu are ca și Slavici, ca și Coșbuc, repulsie pentru societatea boierească a vechiului regat, pentru pretinsa ei putreziciune

bizantină, ca unul ce vine dintr-o provincie unde clasa orășenească română lipsea cu desăvîrșire. Instinctul de creator corectează deviațiile estetice." Marginalia talentului: „observarea individului de la oraș, cu suflet mai complicat, e nulă”; „scriitorul nu poate urmări (și niciodată de aci încolo nu va putea face aceasta) personagiile intuite de la început în noțiunea lor caracteristică”; „scriitorul nu vede individul ci numai colectivul” (Nadina, Grigore, Titu „simplu spectator”). În schimb „cînd însă e vorba de țărani, văzuți în masă, lucrurile se schimbă. Scriitorul redevine aproape genial”. „Frazele considerate singure sunt incolore ca apa de mare, ținută în palmă, cîteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde și urletul mării”. În „partea care povestește represiunea, conștiința artistică a autorului învinge în detrimentul operei. Această parte e sarcastică, tendențioasă. Oamenii politici sunt înfățișați ca niște caricaturi ale lașității și neseriozității, armata ca o ceată de bestii crude. Nici istoricește lucrul nu e adevărat și nici economia artistică n-ar îngădui asemenea încheiere patetică.” Contaminat de „argumentele” unor istorici ai vremii, G. Călinescu depășește sfera dezbaterii literare, adăugînd: „Represiunea trebuia să se facă grabnic și cu hotărîre, altfel granițele țării erau amenințate”. Spre sfîrșit, despre preferințele autorului pentru scenele de violență.

40. G. Călinescu, *Istoria literaturii române, de la crîngi pînă în prezent*, 1941, p. 650—651.

Reluarea studiului publicat în 1939 (vezi *supra*, nr. 39).

41. Tudor Vianu, *Artă prozatorilor români*, 1941 (republicat în colecția „Biblioteca pentru toți”, 1965; vezi p. 192—193).

În capitolul *Liviu Rebreanu*, între altele, referiri și la ordinea mijloacelor stilistice în *Răscoala* (comparația este aproape singurul procedeu imagistic folosit de prozator; slaba înclinare de a extrage efectele din notarea graiului viu în cadrul dialogului; mai frecvente sînt variațiile de vocabular în trecerea de la mediul rural la acel orășenesc sau la acel intelectual). Numeroase exemplificări și reluarea unor teze de mult dezbătute (prezentarea mulțimii etc.).

42. Eugeniu Todoran, *Realismul lui Liviu Rebreanu*. În *Revista Fundațiilor Regale*, IX (1942), nr. 12 (1 dec.), p. 559—584.

Întîlnirea artei cu viața în scrisul rebrenian; mișcarea maselor în *Crîșorul* și *Răscoala*; legătura nerațională ci instinctivă a țărănilor cu pămîntul; caracterul răscoalei din roman („țărănească”), în raport cu opinia unui critic care o socotea „revoluție-tip” de oriunde și de oriunde; particularitățile specifice și referiri la alte opere: Hugo, Dostoievski. „Țăranii lui Rebreanu nu pot fi asemănați nici cu Țăranii scriitorului polonez Reymont. Este aceeași luptă pentru pămînt, dar, după observațiile lui Emil Biedrzycki, țăranii lui Reymont au o viață sufletească mai intensă, sunt capabili de sentimente subtile, cum e cel național, sunt conștienți că pe umerii lor se va ridica viitorul Poloniei independente. Dimpotrivă, țăranii lui Rebreanu n-au nici o misiune de îndeplinit, sunt naturi primitive, se bat,ucid, beau, sub impulsul unor pasiuni elementare.”

„Război și pace, Mizerabilii, Ion și Răscoala, deosebite prin substanța lor, se pot integra în aceeași categorie după măsura compoziției. Părerea lui M. de Vogüé despre *Război și pace*, că este o sumă a observațiilor autorului asupra întregului spectacol uman, ar putea fi aplicată și la romanul lui Rebreanu. Fondul uman modificat în mică măsură de compoziție face din acești scriitori exponenți ai popoarelor respective și e în măsură să evidențieze originalitatea fiecăruia.”

43. Dimitrie Gusti [Cuvîntare în plenul Academiei Române, în *ședința de la 15 sept. 1944*]. În *Cincisprezece elogii academice*, București, 1945, p. 22—26.

Omagiul președintelui Academiei Române „creatorului romanului realist românesc”, „istoriografului literar al societății românești”. Planurile de inspirație; veridismul social; tipurile sociale și caracterele în acțiune, individuale și colective; „romancierul genial al țăranimii române”; *Ion și Răscoala* (aproprieri și deosebiri socio-logice); *Ion* — Miron Iuga — dragostea de pămînt; *Răscoala* (care vedește „întreg talentul tumultos și puterea profund evocatoare de viață a lui Liviu Rebreanu”) și fenomenul social al revoluției; finețea psihologică în prezentarea procesului de creștere a conștiinței revoluționare de grup.

44. Petru Comarnescu, *La moartea scriitorului Liviu Rebreanu*. În *Revista Fundațiilor Regale*, XI (1944), nr. 9 (sept.), p. 710—711.

Cuvînte omagiale, trecere în revistă a capodoperelor rebreniene. Între altele: „Întreaga psihologie a satului românesc, cîrmuită de obiceiuri și atitudini colective, de pasiuni și procedee supraindividuale, în care individul se subordonează unei mișcări generale, participînd la totalitate, a fost genial surprinsă și exprimată mai ales în *Răscoala*”. Este primul articol scris după August 1944, în care apar cu claritate trăsăturile monumentale ale operei rebreniene.

45. Gáldi László, *Prefață la volumul Lázadás [Răscoala]*, Budapesta, 1945, p. 5—7.

Succintă caracterizare a operei lui L. Rebreanu, a locului ei în literatura română; sursele de inspirație și determinarea socială a tematicii. Teza inițială: scriitorul a ieșit din popor căruia i-a rămas fidel toată viața. Este greșit a susține că Rebreanu este un observator, un realist nepărtinitor. Centrul operei sale este observarea directă a vieții țărănilor. Scrierile lui sînt o luare de poziție entuziastă, curajoasă în sprijinul drepturilor țăranilor. Comparație între *Ion și Răscoala*, evidențierea unei continuități. Informații privind încercările de tinerețe în limba maghiară, studiile sale la Academia Ludovica; sublinierea faptului că prin *Ion* și nuvelistica anterioară, Rebreanu „ridică glasul Ardealului, proza ardeleană abia cunoscută pînă atunci în cercuri mai largi, pe culmile vieții literare românești”. În încheiere, Gáldi consideră că în *Răscoala* își găsește glas conștiința unui mare scriitor. De aceea arta lui Rebreanu este demnă de a fi pusă în slujba mai bune cunoașteri reciproce și de a primi un rol internațional în făurirea unui viitor mai fericit pe meleagurile ce se întind de-a lungul Dunării.

46. Ov. S. Crohmălniceanu, *Liviu Rebreanu. În Viața românească*, VI (1953), nr. 11 (nov.), p. 281—311.

Studiu critic de reconsiderare a operei în cadrul acțiunii de valorificare a moștenirii culturale. Încadrarea romanului în momentul literar al epocii, menționându-se contextul bibliografic. *Răscoala* „cea mai valoroasă operă” a lui Rebreanu. Ideatica romanului, confruntată cu evenimentele singeroase de la 1907. Romanul = frescă istorică. Lumea personajelor și varietatea comportării specifice. În critica îndreptată împotriva moșierimii „Rebreanu manifestă unele sfiieli, unele îngăduințe față de oameni ca Iuga sau feciorul său”. Arta „excepțională” în reconstituirea „clocotului și mișcării mulțimilor”. Netemeinicia reproșului unora a propos de „înclinația naturalistă” a scriitorului. Imaginea masei angajate în luptă. Romanul, model de creație epică solid construită. Opinia că: „Totmai pentru că nu urmărește creșterea conștiinței de clasă a elementelor celor mai avansate din masa răsculaților (exemplul lui Petre Petre n.n.) prozatorul nu e în stare să descopere individualități puternice de țărani și nici să le reliefeze cu vigoare”. Sobrietatea stilului. Arta caracterizării personajelor. Despre subtilitatea unor judecăți de valoare călinesciene.

Studiul va fi retipărit ca *Prefață* a volumului *Răscoala* (1954), în micromonografia *Liviu Rebreanu* (1954) și cu prilejul altor reeditări din opera scriitorului. Ulterior, va fi reluat în *Literatura română între cele două războaie* (curs universitar retipărit în 1967), autorul concentrându-și atenția asupra valorilor literare și renunțând la unele pasaje ne semnificative.

47. Silvian Iosifescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”*. În „*Știința*”, XXIII (1954), nr. 3019 (8 iul.), p. 2.

Recenzie prilejuită de apariția primei ediții a romanului (20 000 exemplare) în cadrul acțiunii pentru „punerea în valoare a moștenirii culturale și studierea ei în spirit critic”, cartea fiind apreciată ca „o mare operă realist-critică, în care răsună puternic multe din năzuințele maselor asuprite și exploatate”. Abuz de argumente sociologice, menite parcă să ateste oportunitatea reconsiderării. Lipsuri: „perspectivele luptei țăranilor nu se desprind prea limpede în finalul romanului...”; în cazul lui Petre Petre „planul social e acoperit de cel erotic” etc.

48. R. Munteanu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”. Roman. ESPLA, 1954. În Steagul roșu*, I (1954), nr. [139] (5 sept.), p. 2.

1907 și creația artistică (Băncilă, Luchian, Vlahuță, I. I. Mironescu, Spiridon Popescu, Cezar Petrescu, Zaharia Stancu, V. Em. Galan ș.a.); legăturile romanului cu celelalte opere rebreniene; lumea personajelor; arta portretistică; citarea „limitelor” după Ov. S. Crohmălniceanu; limba și stilul (referiri: Arghezi, Sadoveanu, Balzac, Stendhal). Concluzia finală: „*Răscoala* reprezintă, fără îndoială, opera sa de căpătii, constituind în același timp limita superioară maximă până la care s-a putut ridica autorul”.

49. Ion D. Bălan, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”*. În *Tinărul scriitor*, III (1954), nr. 11 (nov.), p. 88—91.

Realismul și antirealismul în opera lui Liviu Rebreanu (categorii estetice cercetate în contextul literar al anului 1954). *Răscoala*, „romanul cu cea mai înaltă semnificație socială din opera lui Liviu Rebreanu”, „capodoperă nemuritoare a realismului critic”.

50. Al. Andriescu, *Expresia idiomatice în romanul „Răscoala” de Liviu Rebreanu. În Limba română*, IV (1955), nr. 4, (iul.-aug.), p. 46—50.

Exemple și comentarii ilustrând „supunerea perfectă la conținut” a expresiilor idiomatice în opera lui Liviu Rebreanu. „Lipsite de strălucire, notate în forma lor din limba vorbită, mai rar prelucrate, și atunci nu cu intenția de a le transforma în podoabe, ele constituie un element de bază între mijloacele de expresie ale autorului.”

51. Nicolae Liu, *Geneza unui roman clasic despre 1907. În Viața românească*, X (1957), nr. 3 (mart.), p. 27—36.

Pornind de la „Conferința-răspuns” din 1932 (inclusă peste ani cu titlul *Mărturisiri* în volumul *Amalgam*, 1943) autorul întreprinde o primă cercetare asupra „laboratorului” *Răscoalei*, după donarea documentelor Academiei Române de către Fanny Rebreanu (în 1957 N. Liu era paleograf al B.A.R., serv. manuscrise). Articolul urmărește îndeaproape expunerea făcută de Liviu Rebreanu în 1943 (*Cum am scris „Răscoala”* — conferință din care N. Liu citează copios). Referințe care privesc bibliografia folosită de scriitor (documente obiective și supozitii), intenția unui „volum de nuvele consacrat răscoalelor țăărănești (*Însemnări*, 1912), piesele de teatru (*Țăranii și Răscoala*), unele datări autografe și jurnale de creație ale romanului (fragmente citate, fără menționarea surselor bibliografice). Studiul nu-și propune să orînduiască întregul „dosar” al cărții, „spațiul limitat” nepermițînd, după afirmațiile lui N. Liu, surprinderea altor „amănunte semnificative” din procesul de creație. Interesante coroborări de texte din dosarele altor scrieri (*Ion* ș.a.). Referiri la Dobrogeanu-Gherea, R. Rosetti, Partenie Cosma, Caragiale, Vlahuță, I. I. Mironescu, G. Hauptmann, Grigore M. Sturdza, Pompiliu Eliade, I. C. Vissarion, M. Sadoveanu, preotul Ciorbă, V. Demetrius, Mihalache Dragomirescu, Zola, Balzac, Flaubert, Cehov, Tolstoi.

52. Lucian Raicu, *„Răscoala” și posteritatea socialistă. În Gazeta literară*, VII (1960), nr. 34 (18 aug.), p. 6.

„*Răscoala* depășește problematica pură a realismului critic și deschide o perspectivă directă spre contemporaneitate, cu noile ei valori morale. O trecem deci printre acele opere literare care așează temeiul solid și imediat premergător al literaturii legate direct de cauza revoluției.” Reacțiile categoriilor sociale în *Răscoala* și tipurile individuale; diferențierile în cadrul aceleiași mase de țărani; vorbirea personajelor; stilul nud etc.

53. Lucian Raicu, *Locul „Răscoalei”*. În *Gazeta literară*, VII (1960), nr. 36 (1 sept.), p. 6.

Tradiția își serbează cu acest roman „încununarea unui veac de existență, confundîndu-se în mare parte cu însăși istoria literaturii române; e vorba de tradiția problemei țăărănești, a literaturii de

- inspirație rurală". Legăturile romanului cu operele anterioare ale autorului. Comparații cu literatura universală (Balzac, Maupassant, Zola, Steinbeck, Șolohov). Concluzia: „O operă ca *Răscoala* încheie ciclul tragic al existenței țărănești în condițiile asupririi”.
54. Lucian Raicu, *Tcnalitatea și patosul „Răscălei”*. În *Gazeta literară*, VII (1960), nr. 37 (8 sept.), p. 6.
- Tonul redactării, ambianța spirituală a romanului; unitatea și unicitatea operei sub aspectul conținutului; construcția operei; armonia și unitatea arhitectonică; Centrul luminos al romanului „*Răscălea* îl constituie dreptatea istorică a maselor răzvrătite, superioritatea morală a poporului față de asupritorii săi”. Patosul vieții. Vezi și *infra*, nr. 63.
55. Ion János, „*Răscoala*” lui Liviu Rebreanu. În *Viața românească*, XV (1962), nr. 1 (ian.), p. 96—118; reluat în *Romanul monumental și secolul XX* și în *Tanulmányok*, Bukarest, 1966, p. 133—190.
- Încercare de prezentare a monumentalității romanului, tributară interpretării sociologizante, frazei gazetărești: „Între cele două războaie burghezia română s-a străduit și ea din răzputeri să însuflească romancierilor disprețul față de istorie, oroarea de colectivitate” sau „Nemărginită este dărnicia poporului față de maestrul culturii” à propos de ... „alimentarea” talentului prin temă și idei etc. Din problemele abordate: corelația dintre timpul scrierii unei cărți și timpul descris într-însa; locul primordial al *Răscălei* în ansamblul creației; romanul-epic și „legătura organică cu masele populare” („legătură ce nu poate apărea decât în ciuda, împotriva presiunii burgheze”); asemănări și deosebiri între *Ion* și *Răscoala*; raportul dintre analitic și sintetic, individual și colectiv în cadrul romanului; proza lirică și cea obiectivă (distincțiile fiind considerate „relative, convenționale”; tendențiozitatea *Răscălei*; opusă „obiectivismului burghez”; raportul dintre factorul conștient și cel spontan etc.
56. Al. Piru, *Prefață la Liviu Rebreanu, Opere*, vol. 1, 1962.
- Despre procedeele balzaciene și tolstoiene în arhitectura operei; caracterizarea personajelor; „legăturile cu pământul sînt mai puternice decât cele de familie”; primul volum, *Se mișcă țara*, „cronică a vieții social-politice din România în preajma anului 1907”; mediile sociale și individualitățile artistice; obiectivarea; „narațiunea *Răscălei* are suflu de epopee”; realismul operei și tehnica artistului. „Meritul lui Rebreanu stă, între altele, și în faptul că în *Răscoala* a zugrăvit cu incomparabilul său talent un moment autentic din acest război de clasă care a fost represiunea.” Unicitatea operei: „Nici o operă a literaturii noastre dintre cele două războaie mondiale nu a pus mai cu putere o problemă socială și nu a tratat-o mai profund, la un nivel artistic similar”. Limitele romanului; încadrarea operei în momentul literar al epocii. Referiri la scrieri de M. Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu și C. Stere. Comparație cu Zola, Tolstoi, Reymont și Verga. Cu mici modificări, studiul va fi reprodus în micromonografia *Liviu Rebreanu* (1965). Vezi și studiul introductiv al ediției de față, vol. 1, p. XLVI—LV.
57. Fanny Liviu Rebreanu, *Truda „Răscălei” — Cum scria romancierul. În Cu soful meu*, 1963, p. 179—198.
- Casa de la Valea Mare (cumpărată în vara lui 1930) și intensificarea scrisului la *Răscoala* după părăsirea directoratului Educației poporului. Amintiri: în 1914—1915 („cînd îmi citea o parte din eventualele lui lucrări”), Rebreanu ar fi comunicat soției tentația realizării unui roman despre 1907; călătorii în Vlașca, Teleorman și Argeș pentru documentare (căci, după autoare, romancierul „nu inventa niciodată, ci descoperea întotdeauna”). În bună măsură relațiile privind geneza operei urmează mărturisirile autorului *Răscălei*. Interesante fragmente din epistole trimise de Liviu soției sale (primăvara anului 1931 și aug. 1932); greutatea materiale; *Scara fericii* sau *Mojarul iluziilor* (roman) întrerupe o clipă proiectele *Răscălei*; idem căsătoria „Puicuței” cu ofițerul Radu Vasilescu (26 oct. 1931); fragment din *Jurnal*, relevant pentru starea de spirit a romancierului la sfîrșitul anului 1931. Din însemnări: „Lumea noastră, cea în care ne-am născut noi cei de azi, se duce iremediabil. Îi auzi parcă trosnind crăpăturile anunțatoare de prăbușire. Sufletul omului însuși se zbuciumă îngrozit de necunoscutul ce-l presimte... Poate că lumea nouă se pregătește chiar în Rusia sau poate în alt colț al pămîntului...”
58. Ion Lungu, *Epopeea maselor populare în literatura noastră realist-critică. Romanul marilor prefaceri sociale*. În *Tribuna*, VIII (1964), nr. 33 (13 aug.), p. 1, 9.
- Retrospective literare (Neculce, Budai-Deleanu, Bălcescu, Creangă, Sadoveanu, Camil Petrescu, Sahia, Liviu Rebreanu — „colosul prozei realiste românești”). Date referitoare la geneza *Răscălei* (unele din ele greșite); romanul „apogeul creației lui Liviu Rebreanu”; unitatea arhitectonică; ritmul acțiunii și gradația desfășurării epice („tragedie cu structură și orchestrație simfonică”); alternarea planurilor; Titu Herdelea și rolul compozițional în structură și orientarea romanului; legăturile dintre *Ion* și *Răscoala*.
59. Dumitru Micu, *Răscălea*. În *Gazeta literară*, XIII (1965), nr. 49 (2. dec.), p. 7.
- În ce sens *Răscoala* este o continuare a romanului *Ion*; rolul lui Titu Herdelea, măiestria construcției epice; procedeul contra-punctării; obiectivitatea creației („detașarea lui Liviu Rebreanu este expresia unei elevații lirice”). Concluzia: „*Ion* și *Răscoala* sînt cel mai trainic, mai grandios monument literar în care se realizează viziunea tragică a satului românesc modern”.
60. Mircea Zăciu, *Structură și mesaj în „Răscoala”*. În *Luceafărul*, X (1967), nr. 8 (25 febr.), p. 3. Retipărit în *Glose*, Ed. Dacia, 1970, p. 103—110.
- 1907 și literatura epocii (proza „minoră și prizonieră a foiletonului” și „patosul liric al poeziei”). Date privind geneza romanului; lucrări consultate de scriitor. „Operă de sensuri grave, de tensiune dramatică, de combustie artistică înaltă, *Răscoala* marchează în realismul românesc contemporan o cotitură semnificativă. Prin poziția adoptată, prin optica socială, prin capacitatea de a înțelege și

interpreta faptele istorice, prin arta inegalabilă a arhitecturii epice, romanul acesta rămâne, fără îndoială, cea mai izbită creație închinată lui 1907." Realitatea socială și „suflul de tragedie antică” al operei („Curtea de Argeș a romanului românesc”). Construcția epopeică în raport cu legile clasice ale genului, virtuțile arhitectonice. „Construcție monumentală, impresionantă și prin dimensiuni, dar în egală măsură prin detaliu și metaforă, romanul vădește încă o dată noutatea concepției („ideea circuitului închis”) și înrădăcirea cu o viziune cinematografică de care sint contaminăți toți marii prozatori ai veacului nostru.” Referiri: Sp. Popescu, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, Al. Vlahuță, O. Goga, D. Anghel, P. Cerna, N. Țimiraș, I. I. Mironescu, I. C. Vissarion, V. Demetrius, E. Lovinescu, Partenie Cosma, Elena Farago, N. Liu, C. Stere, Cezar Petrescu, Tolstoi, Balzac, Vl. Streinu, Camil Petrescu ș.a.

61. Tiberiu Rebreanu, *Scînteia din care s-a iscat romanul „Răscoala”*. În *Argeș*, II (1967), nr. 3 (mart.), p. 3.

Articol pe marginea unor documente din „dosarul” *Răscoalei*, amintite de Liviu Rebreanu în *Mărturisiri*. Piesa *Țărani*, intenția volumului de nuvele, un plan al *Răscoalei* din perioada elaborării *Pădurii spînzuraților*, însemnări referitoare la *Răscoala* pe verso-ul unei file din manuscrisul romanului *Ion* etc.

62. Valeriu Cristea, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”*. În *Gazeta literară*, XIV (1967), nr. 11 (16 mart.), p. 3.

Apărut într-un grupaj de articole, intitulat *Cărțile răscoalei* (mai sînt cercetate lucrările 1907 de Cezar Petrescu, 1907 de Tudor Arghezi, *Desculț de Zaharia Stancu* și 1907. *Din primăvară pînă în toamnă* de I. L. Caragiale), comentariul critic dezbate, pe prim plan, realismul capodoperei rebreniene care „străpunge învelișul fenomenologic al lucrurilor și configurează o suprarealitate misterioasă, prin evocarea din adînc, a lumii și oamenilor”. „Alchimia prefacerii prin adițiunea elementelor.” Realismul prozatorului „produce o supra-realitate, care nu e altceva decît viața surprinsă tainic la înseși izvoarele ei”. Arghezi și Rebreanu și explorarea *urîtului*.

63. Lucian Raicu, *Liviu Rebreanu, Esu*, 1967, p. 211—257.

Sintetizarea paginilor publicate despre *Răscoala* (vezi *supra*, nr. 52—54), cu numeroase fragmente inedite. În introducerea criticii (B. Munteanu, D. Ionescu, I. Valerian, Gh. Drumur, I. Breazu, Al. Robot, Silviu Brateș, Dan Petrașincu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Pompiliu Constantinescu, T. Vianu, Perpessicius, Ș. Cioculescu, I. Biberi, Eugeniu Todoran, Emil Pușcariu, Eugen Ionescu, I. Petrovici, Al. Piru, Ov. S. Crohmălniceanu, D. Micu, H. Roman; Rebreanu despre propria lui operă. *Crăișorul* și *Răscoala*. Precursorii din literatura universală: Balzac, Maupassant și Zola. *Ion* și *Răscoala*; specificitatea operei în cadrul romanului social. Psihologia personajelor, construcția *Răscoalei* și dialectica desfășurării acțiunii (relația dintre necesitate și întîmplare). Înregistrînd ecoul operei în vreme și valorificînd plusurile exegezei rebreniene, studiul este rodul celei

mai complete cercetări critice a romanului, oferind numeroase puncte de vedere inedite.

64. Simion Mîoc, *Critica literară interbelică despre romanele lui Liviu Rebreanu*. În *Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice*, nr. VI (1968).

Surse bibliografice.

65. Bodor Pál, *Nadina nevének története. L. Rebreanu halálának 25 évfordulója*. În *Jóbarát*, III (1969), nr. 36 (4 sept.), p. 6.

Articol scris cu prilejul celei de a 25-a comemorări a morții lui L. Rebreanu. În centrul preocupărilor, „istoria numelui Nadinei”.

66. Teohar Mihadaș, *Trei praguri. Ion, Petre și Apostol*. În *Tribuna*, XIII (1969), nr. 37 (11 sept.), p. 745—746.

Vezi ediția de față, vol. 5, 1970, p. 745—746.

67. Vasile Rebreanu, *Glcata I*. În *Tribuna*, XIII (1969), nr. 39 (25 sept.), p. 5. *Răscoala*, „carte a contrastelor”; tehnica contrapunctică și varietatea mijloacelor artistice; imaginea unitară a țărânimii.

68. Vasile Rebreanu, *Disocieri. II*. *Tribuna*, XIII (1969), nr. 40 (2 oct.), p. 4. Diversitatea tipologică, demonstrată cu numeroase exemplificări.

69. Puia Florica Rebreanu, *Zilele care au plecat*, 1969, p. 241—290.

În partea a III-a a lucrării („Amiază de viață”), autoarea prezintă împrejurări din existența scriitorului, corespunzînd, parțial, perioadei de gestație a romanului *Răscoala*, definitivării lui. Referiri la activitatea dintre 1929—1932: director al Teatrului Național, președinte al Uniunii scriitorilor, director al Educației poporului; reviste conduse: *Gazeta literară* (31 ian.—7 febr. 1929) și *România literară* (1932—1934); Premiul Național pentru proză (mai 1929); Călătorie în Spania (mai 1929) cu popas la Paris; ecranizarea *Ciuleandrei*; în Orlat, lîngă Sibiu, la Țița Slăvoacă, pentru terminarea romanului *Crăișorul* (Fanny și Puia în Italia și Franța); schimbarea locuinței din Parcul Inginerilor (lîngă Gara de Nord) în Bd. Tache Ionescu, nr. 12; casa de la Valea Mare; căsătoria cu Radu Vasilescu (febr. 1932); *Răscoala* și *România literară* „cele două fronturi” ale scriitorului în 1932; scrisori patetice adresate „Puicuței”. Din epistole: 17 apr. 1932 — „...Mă aflu într-o perioadă ciudată. Neproducție serioasă. Oricite îndemnuri îmi fac, nu mă apuc să scriu. Mi se spune din toate părțile cît de mult este așteptată *Răscoala*, o am plină în suflet și amîn mereu lucrul stăruitor. Dacă nu voi începe nici la 1 mai, atunci am pierdut pămîntul de sub picioare. Și totuși cartea aceasta are atîtea lucruri într-adevăr deosebite. Dacă voi putea-o termina cu bine, va face desigur mare vîlvă”. 16 iun. 1932 — „...Trebuie să-mi continui *Răscoala* care ar merge bine dacă n-ar trebui s-o întrerup pentru fleacurile cotidiene”. Joi 22 dec. — „...În sfîrșit! Liber. Isprăvit *Răscoala* complet. (Azi am primit ambele volume. Miercuri se va pune în vînzare în toată țara). M-a obosit mult. Parcă mai mult ca oricare din celelalte cărți. A fost o sforțare grea și foarte

indelongată. Dacă numai anul acesta, de la sfârșitul lui aprilie pînă azi, cu absolut neînsemnate intermitențe, am stat nopțile întregi la masa de scris, deseori cîte 12—14 ore în șir!... M-am și simțit la urmă epuizat parc-aș fi tras la jug, cu o somnolență aproape dureroasă. Dar, în sfârșit, e gata! Am impresia că a ieșit ceva masiv și interesant."

70. A. Sadețki, *Prefață la volumul Liviu Rebreanu: Vosstanie [Răscoala]*, Moscova, 1970, p. 5—19.

Succintă biografie literară; realismul critic, tema anti-războinică, fărâncăscă de pe poziții avansate, condamnarea rasismului, critica tarelor societății timpului. Descrierea și caracterizarea nuvelisticii și romanelor (inclusiv a eroilor). Locul lui Rebreanu în proza românească, menționîndu-se și activitatea publicistică și de dramaturg. În încheiere se menționează îndepărtarea treptată de pe pozițiile anilor '20—'30, al cărei efect va fi ireversibilă secătuire a forțelor lui creatoare. De notat: informația (dintr-o scrisoare către Fanny Rebreanu) cu privire la intenția Editurii centrale din Moscova de a-l publica în traducere pe Liviu Rebreanu (*Ion* sau altceva), încă în 1935; evidențierea activității de traducător din proza rusă (*M. Gorki*, *A. P. Cehov*), influenței pe care Gorki a avut-o asupra unor nuvele.

71. Valeria Dumitrescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala” — Ncte din mers. În Ramuri*, X (1973), nr. 10 (15 oct.), p. 16—18.

Comentariu succint privind „laboratorul” *Răscoalei*. Publică cvasiintegral documentele aflate în *Arh. L.R., I ms. 1 e* (planuri de creație, însemnări etc.), piesele fiind reproduse în succesiunea arbitrară de la B.A.R.

72. Const. Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, București, 1973, p. 177—187.

Arhitectul și monumentalitatea construcțiilor sale; procedeele *cercului închis*; rigoarea geometrică a planului de creație; personajele și dominantele psihologiei colective; ritmul și timpul operei: „Timpul din *Răscoala*, la început uniform, calm, lătit în toate sensurile, se strînge în final, devenind dens, dramatic, traducînd o criză, răsturnînd duratele ordinare. Aparent, *Ion* ar fi mai aproape de ritmul eposului, pe cînd *Răscoala*, prin concentrarea progresivă din final, pare mai aproape de un ritm dramatic. În fond, în cele două romane eposul și drama coexistă, se interferează.” Specificitatea romanului între celelalte opere rebreniene.

ALTE REFERINȚE

73. Ionel Clopoțel, *Liviu Rebreanu: „Răscoala” (roman, două volume, Editura „Adevărul” lei 160)*. În *Societatea de mîine*, X (1933), nr. 1 (ian.), p. 13.
74. A. Davidescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”*. În *Gazeta de Vest*, V (1933), nr. 917 (19 mart.), p. 4.

75. George Drumur, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”, roman 2 vol. („Se mișcă țara” „Focurile”)* Edit. „Adevărul”, București. În *Junimea literară*, XXII (1933), nr. 4—6 (apr.-iun.), p. 137—138.
76. D.[imitrie] G.[oga], *Liviu Rebreanu „Răscoala”, roman. În Satul și școala*, II (1933), nr. 9 (mai), p. 279—280.
77. Mircea I. Solomon, „*Răscoala*” de Liviu Rebreanu. În *Vlăstarul*, IX (1933), nr. 5, p. 12—14.
78. N. Țane, *Liviu Rebreanu: „Răscoala”*. În *Cultura poporului*, IV (1933), nr. 5—6 (mai-iun.), p. 27—28.
79. Teodor Scarlat, *Liviu Rebreanu: „Răscoala” — roman — Editura „Adevărul”*. În *Revista scriitorilor și scriitorilor români*, VII (1933), nr. 7—8 (iul.-aug.), p. 18—19.
80. Miron Suru, *Diverse*, București, 1934, p. 63—72.
81. Dan Petrașincu, *Puncte. „Răscoala”*. În *Viața literară* (1933), nr. 166 (15 ian. — 1 febr.), p. 4 (vezi și *supra*, nr. 20, 31).
82. I. Tomuța, *L. Rebreanu, „Răscoala”*. În *Vatra*, I (1935), nr. 3—4 (iun.-iul.), p. 102—103.
83. Cs.[ehi] Gy.[ula], *Liviu Rebreanu „Răscoala”*. În *Korunk*, XI (1936), nr. 1 (ian.), p. 66—67.
84. Alex. Munteanu, *Romanul românesc. În Știința*, Gherla, VII (1936), nr. 10—11 (oct.-nov.), p. 200—206.
85. Ion Biberi, *Études sur la littérature roumaine contemporaine*, Paris, 1937, p. 46—48.
86. B. Munteanu, *Littérature roumaine*, Paris, 1938, p. 227—231.
87. Domokos Sámuel, [„*Lázadás*”]. În *Új Szándás*, 1947, nr. 5, p. 313—314 [după bibliografia lui Domokos Sámuel].
88. Sziklay László: [„*Lázadás*”] *Dél Kelet-európai néző. Szomszédnépek regényei magyar fordításban. [Spectator sud-est european. Romanele popoarelor vecine, în traducere ungurească]*, Tiszatáj, 1948, nr. 11—12, p. 189—190 [după bibliografia lui Domokos Sámuel].
89. Liviu Timna, *O mare operă realist-critică a literaturii noastre. În Scrisul bândjean*, 1954, nr. 3 (aug.), p. 192—197.
90. Móra Zoltán, *Mit olvassunk? Liviu Rebreanu: „Răscoala”*. În *Vörös Zászló*, V (1956), nr. 15 (19 ian.), p. 4.
91. Antal Péter, *Liviu Rebreanu: „Lázadás”*. În *Előre*, X (1956), nr. 2682 (5 iun.), p. 2.
92. Oláh Tibor, *L. Rebreanu: „Lázadás” [Răscoala]*. În *Útunk*, XI (1956), nr. 23 (iun.), p. 4.
93. Berde Zoltán, *Liviu Rebreanu: „Lázadás” [Răscoala]*, *Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó*, 1955. În *Igaz Szó*, IV (1956), p. 1392—1393.
94. Oláh Tibor, [„*Lázadás*”] *Parasztfelkelők hősköteménye [Epopeea ercică a țăranilor revoluțari]*. *Előre*, 1957, 20 apr. [după bibliografia lui Domokos Sámuel].
95. Lőrinczi László, *Az 1907-es romániai parasztfelkelés nagy dokumentuma: [„Lázadás”] [Marile documente ale răscoalei țărănești din 1907 în România: „Răscoala”]*. *Művelődés*, 1957, nr. 3, p. 18—20 [după bibliografia lui Domokos Sámuel].
96. ***, [Cuvînt înainte: Rebreanu, *Bunt [Răscoala]*, Warszawa, 1959, p. 5—7].
97. Buia Simon. *Új Rebreanu-film. A Lázadás [Noul film — Rebreanu. „Răscoala”]* În *Dólgazó nê*, 1966, nr. 5 (mai), p. 8.

98. Gh. Dumitrescu, *Răscoala. Dramă muzicală în 4 acte și 6 tablouri, după Liviu Rebreanu*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1963, 19 p.
99. C. Simionescu, *Prefață la: Rebreanu, Răscoala*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1963. Retipărită în limba maghiară, în volumul „*Lázadás*” [ediția a III-a], București, 1964.
100. Bántó István, *L. Rebreanu: „Lázadás” [Răscoala]*, Bukarest, 1964. În *Falvak dolgozó népe*, XLII (1964), nr. 906 (13 oct.), p. 6.
101. R. G., *O nouă ecranizare după Liviu Rebreanu: „Răscoala”*. În *Tribuna*, VIII (1964), nr. 46 (12 nov.), p. 11.
102. Mircea Mureșan, *Lucrînd la filmul „Răscoala”*. În *Gazeta literară*, XIII (1965), nr. 49 (2 dec.), p. 10.
103. Miron Scorobete, *Cele două timpuri ale „Răscoalei”*. În *Tribuna*, IX (1965), nr. 48 (2 dec.), p. 8.
104. Antoaneta Tănăsescu, *Premiere: „Răscoala”*. În *Contemporanul* (1966), nr. 13 (1 apr.), p. 5.
105. Gh. Suci, „*Ion*”, „*Ițic Ștrul, dezertor*” și „*Răscoala*”. În *Luceafărul*, XII (1969), nr. 12 (22 mart.), p. 6.
106. Al. Piru, *Liviu Rebreanu. Două ecranizări*. În *Gazeta literară*, XIII (1966), nr. 31 (4 aug.), p. 2.
107. Ion Vlad, *Edificiul epic și aspirație spre epopee*. În *Tribuna*, XIII (1969), nr. 37 (11 sept.).
108. Nicolae Liu, *Liviu Rebreanu: Cum am scris „Răscoala”*. În *Manuscriptum*, III (1972), nr. 1 (ian.-mart.), p. 106–120.
109. Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, vol. II (De la 1900 la cel de al doilea război mondial), 1972, p. 583–609.

VARIANTE

VARIANTA 1927

DIN CELE 150 DE FILE, amintite cu aproximație de scriitor, la B.A.R. se află un număr de 136, din care 123 (*Arh. L.R., I ms. 1 a*) reprezintă prima, redactare mai împlinită a romanului (pagini izolate, velină, format caiet, cerneală, scris mărunț, pe-alocuri ilizibil). Alte 13 file (*Arh. L.R., I ms. 1 c*) alcătuiesc un fragment distinct, purtînd indicația autografă a romancierului pentru introducerea respectivelor pagini în cadrul capitolului II (aceleași caracteristici tehnice, scrisul însă mai îngrijit).²⁰² Episodul continuă acțiunea din filele anterioare.

Potrivit datărilor din *Arh. L.R., I ms. 1 a*, versiunea se încadrează în răstimpul 1–31 august 1927, cu două întreruperi (2–9 și 2–31 aug.). Ea a fost abandonată în vara aceluiași an, după terminarea a 16 paragrafe. Structura adoptată nu-l satisface pe romancier, motiv pentru care purcede la reîmpărțirea materiei. La o primă reorganizare, el stabilește granița capitolului I între paragrafele 7–8 (f. 51), iar cea a capitolului II între paragrafele 14–15 (f. 105). Ulterior, acolo unde inițial începea paragraful 16 (f. 112) notează cu creion roșu „2”, semn că totul pînă aici urma să fie „topit” în capitolul I.

Expresia stilistică diferă de toate versiunile ulterioare, purtînd pecetea „primei mîini”. Varianta oferă însă și un episod inedit, rămas în afara volumului tipărit. Este vorba de sindrofia din familia Niculinei, unde Titu Herdelea, concurat de cîțiva ofițerași, flirtează cu mai toate candidatele la măriție.

Tenta erotică a acestei versiuni este mai pronunțată. Printre „victime” și Marioara Rădulescu (eleva de la școala profesională, aflată în gazdă la Gavrilaș). Relația va fi mult temperată în versiunea predată tiparului (vezi f. 19–20, 42).

²⁰² Nu este exclus ca timpul să adauge și alte fragmente datînd din aceeași perioadă.

Încadrată într-un ciclu românesc, această versiune propune, cum s-a arătat și cu un alt prilej, mai multe legături cu lumea Prislopului: știri despre Herdeleni, moartea Glanetașului etc. (vezi f. 27–30). Ea este semnificativă și pentru deslușirea unor detalii de ordin biografic, atestând, dacă mai era nevoie, unele împrejurări în care s-a aflat Liviu Rebreanu după stabilirea în Regat (1909). Dealtminteri, Titu Herdelea este și prezentat ca „fost ofițer în armata austriacă”, acum mincindu-și viața „cu corectură de noapte la un ziar obscur” (f. 50). Impresiile primelor experiențe de viață au valoare autobiografică:

„După o lună de pipăiri, se află azi mai fără perspective ca oricând [...] Regreta de multe ori amarnic că s-a avîntat așa, pe niște vorbe în vînt, într-o țară străină, unde nu cunoaște pe nimeni... De cîte ori se întorcea acasă, ca astăzi, cu vreo speranță mai puțin, îi răsărea gîndul să-și strîngă catrafusele și să o șteargă frumos la Armadia, să facă și el ca alții, să se apuce de o treabă serioasă, să nu-i fie rușine a se face practicant de notar cu tot sufletul, să facă apoi cursul și să devie om simplu, dar liniștit, fără atîtea zbuciumări zadarnice... A avut prilejul să-și dea seama și în privința poeziei ce speranțe poate să aibă, cum la cîte ziare a bătut, a fost primit cu o ușoară compătimire, a lăsat poezii că vor apare și n-a apărut nici una încă. Poezia nu e o carieră — bine a spus tatăl său... În fiecare seară își făcea socoteala banilor care scădeau vertiginos, fără speranță de înlocuire. Și în fiecare seară, în gîndul lui ascuns, punea de o parte suma ce-i trebuia ca să se poată întoarce acasă.” (f. 50–51).

Dealtfel detalii biografice se regăsesc și în forma finală a cărții, amintind situații și personaje reale. Să confruntăm cîteva rînduri:

„De baștină din Amaradia, Gavrilăș se găsea în țară de vreo zece ani și era agent secret în poliția Capitalei, însărcinat cu controlul hotelurilor. Cunoștea pe învățătorul Herdelea cu care fusese odinioară coleg de școală. Astfel, cînd într-o dimineață a descoperit în registrul de călători de la Hotel English numele Herdelea printre cei sosiți în ultimele zile, și cînd a văzut mai ales că a venit din Ardeal, a ghicit imediat că trebuie să fie feciorul lui Zaharia” (*Răscoala*, I *Răsăritul*, prg. 3).

Și iată acum o mărturisire a autorului, făcută chiar în anul apariției romanului:

„În București nu cunoșteam pe nimeni. Am tras într-o mohorîtă zi de toamnă la Hotelul English”²⁰³.

Numele lui Gavriluț îl întîlnim în corespondența scriitorului cu Mihailache Dragomirescu, desemnînd una din cele două persoane care, în 1910, îl vizitau la închisoare:

„În Văcărești n-am mîncat hrana cazonă pentru că era supt orice critică, îți era absolut scîrbă de dînsa; aici o mîncînc. Dar pe cînd acolo Gavriluț venea de două ori în săptămînă și niciodată cu mîna goală, și mai veneați și d-voastră, aici nu prea vine nimeni.”²⁰⁴ (Gyula, 1 aug. 1910).

Romanul amintește, de asemenea, scrisorile adresate lui Titu de d-na Herdelea, „în stilul ei evanghelic, presărat cu maxime și povețe” (*Răscoala*, I *Răsăritul*, prg. 3).

²⁰³ Cf. *Dimineața*, XXVIII, nr. 9249 (26 sept. 1932).

²⁰⁴ Cf. B.A.R. S. $\frac{67}{IX}$ (1) b.

Și-acuma iată cum se adresează Ludovica Rebreanu fiului ei, într-o epistolă datînd dinainte de elaborarea primei versiuni a *Răscoalei*:

„Dragul meu întîinăscutul!

Dacă ai urma pe strămoșii noștri care au ținut sfînt ăsta nume, care l-au cîștigat cu multă jertfă alesul Iacob. Tu care ai fost învrednicit să fii născutul din fată fecioară curată rară din multele numite fecioare. Acea care te-a născut prin atîția suferință, cît te-a iubit, cît te-a îngrijit ori pe unde te-ai aflat, cît dor a mîncat-o de odorul ei scump pînă s-a deprins cu toate suferințele cîte îndură o inimă de mamă. Nu se pot descrie faptele mamei nici nu le poate revanșa un copil niciodată. Așa dragul meu, cu greu v-am născut cu greu v-am crescut fiind atît de mult din care mi-au ramas numai voi doi care mi-ați putea ajuta la susținerea vieții cîtă mi-a scris-o Dumnezeu să o mai port pe pămînt. Dacă n-aș avea adîncile cunoștințe divine, m-ar bucura, sau m-ar supara reu stăria și purtăria voastră față de mine. Eu așa cred și știu că cu cît să îmbogățește cineva în avere ori în domnie, cu atît să departă și de Dumnezeu și de acea ce-l cunosc pe El” („Aiud la 18 martie 1925”) ²⁰⁵.

Despre aceste „fantomе din oglindă” — cum denumea Pierre Abraham umbrele personajelor reale din opera balzaciană — ar fi multe de adăugat. Ca și în restul cărții, „deshumarea realității” din lumea romanului presupune perfectă cunoaștere a adevărului istoric, căci, la Rebreanu, tentația dintîi de a reproduce cît mai fidel amănuntul biografic se soldează, în cele din urmă, cu o desăvîrșită transfigurare artistică. Unite într-un punct, liniile convergente se depărtează vertiginos, pînă la dispariția din spațiul supus cercetării.

Scrișă dintr-o răsufilare, varianta din 1927 beneficiază de o mare siguranță stilistică, ceea ce nu înseamnă că-i ferită de forme impure: „luînd-o galant de gușă” (f. 88), „fabrică care” (f. 47) ș.a. Nu este lipsită nici de naivități (spre a insufla țăranilor din Argeș mai multă tărie revoluționară, transplantează de pe meleagurile lui Horia „50 familii tocmai din Cîmpia Ardealului”, sosite la Vai-de-Ei încă „înainte de Cuza”, f. 44).

La fel de adevărat este că formele ulterioare vor pierde unele pasaje, excelente pentru definirea unui portret, unei situații etc. Iată, de exemplu, o frumoasă caracterizare a bătrînului Miron Iuga într-una din replicile arendașului Rogojinaru:

„Cînd îl vezi pe moșia dumnealui parc-ai vedea un copac străvechi, uriaș, care și-a întins și înfipt rădăcinile solid în șapte mii de pogoane de pămînt” (f. 5).

Onomastica primelor capitole (în special lumea bucureșteană) este mai bogată; ea se clarifică de la o pagină la alta, dovadă înlocuirea unor nume în cadrul acestei versiuni (de data aceasta din lumea satului): Trifon Guju („Dragomir Oloman”, f. 114), Vasile Zidaru („Dumitru Burdujan”, f. 121), Matei Dulmanu („Dămbian Dulmanu”, f. 121).

Versiunea poartă semnele unor ușoare reveniri pe text: cuvinte înlocuite etc.

Cîteva datări atestă faptul că, peste ani, varianta va sta la baza transcrierii, în pofida formelor intermediare. Citim pe f. 42 v.:

„La transcriere, în noaptea 24/25 august 1931, luni seara pe la 12, un paiajen mi s-a coborît din tavan pe biurou, s-a săltat de vreo cinci ori

²⁰⁵ Cf. B.A.R. 144.791.

pină la înălțimea flăcării lămpii de biurou, apoi s-a ridicat din nou în tavan” (iar pe ultima f. 23: „Luni, 7 VIII 1932”).

Manuscrisul mai conține o însemnare cu caracter „jurnalier”:

„Un fluture vine de la fereastră drept la masă, lângă picioarele mele și stă câteva minute parcă să mă privească. 19 VIII [1927] dim. 10 1/2” (f. 112 v.).

La Anexe (vezi *infra*, p. 753—844) reproducem variantele romanului din 1927 (la început *I ms.*, 1 a).

VARIANTA [1931] ²⁰⁶

Se află la B.A.R., sub cote diferite. Numără 48 de file din minimum 70 cit a avut cândva (avem în vedere numerotația originală a autorului). Pagini izolate; hirtie velină; filigran: „Cartea românească”; cerneală; scris lizibil; modificări în creion, puține la număr.

Cele mai multe file se află în *Arh. L. R.*, *I ms.* 1 b (42 f.). Lor le alăturăm f. 34 (aflată în *Arh. L. R.*, *I ms.* 1 c, f. 21) și f. 40—42, 44—45 (aflate în *Arh. L. R.*, *I ms.* 1 d). Acestea din urmă au fost cândva detașate de autor pentru publicare, alături de alte file, în paginile revistelor literare (au și amprente tipografice).

Numerotare discontinuă:

F. 5—7; sfârșitul prg. 1 (sosirea lui Grigore Iuga în București; discuția din tren cu Rogojinaru); rindurile de început ale prg. 2 (f. 7). Primele 4 file — rătăcite sau, poate, îndepărtate de romancier — sintetizau, într-o versiune anterioară, fragmentele din *I ms.* 1 d, f. 4—5, *I ms.* 1 c, f. 14; *I ms.* 1 a, f. 1—5.

F. 11—15; prg. 2 (discuția lui Grigore Iuga și Titu Herdelea). F. 8—10 sînt îndepărtate, dovadă că sfârșitul f. 7 („coborise șovăitor treptele”) este reluat la începutul f. 11 („cobora șovăitor treptele”).

F. 24²⁰⁷—33; prg. 4 (întîlnirea de la „Enache”: Grigore Iuga, Baloleanu, Dumescu, Titu Herdelea; antrenarea în discuție a lui Rogojinaru). Lipsa prg. 3 nu afectează cadrul arhitectonic. Este și motivul pentru care considerăm că f. 16—23 (absente în *I ms.* 1 d) nu au fost „rătăcite”, ci îndepărtate de romancier. Între f. 32—33, începutul prg. 5.

F. 34; a servit drept deschidere fragmentului publicat în presă sub titlul *Amintiri despre Nadina*. Fila aflată în *Arh. L. R.*, *I ms.* 1 c, f. 21 (numerotația B.A.R.) mai conține și câteva rinduri de pe f. 33, rămasă în *Arh. L. R.*, *I ms.* 1 b, cu care începe prg. 5.

Pe f. 34 notația secretarului de redacție (Albu) la programarea prozei: „Crăciun 3 col.[oane]”.

F. 35—40; continuarea prg. 5 (singurătatea lui Grigore Iuga; amintiri despre Nadina).

F. 40—42, 44—45; prg. 6 (la cizmarul Mendelson: bătrînul, Mișu, Titu și Petre Petre; revoltă socială).

²⁰⁶ Vezi nota noastră nr. 197, p. 689, în legătură cu datarea variantei.

²⁰⁷ Din f. 24, L. R. a păstrat în această variantă doar rindurile care deschideau fostul prg. 4.

Împreună cu f. 43 și 46 închideau capitolul I. Au servit la tipărirea fragmentului *Petre Petre* în paginile presei literare. Pe f. 40 notațiile secretarului de redacție: „*Ad. literar*” și „*Anul Nou*”.

F. 47—62; începutul capitolului II: *Pămînturile*. Între f. 1—57, prg. 1 (sindrofia de la Ionești; părinții Niculinei; printre invitați Titu Herdelea). Între f. 57—62, prg. 2 (vizită la Predeleni; discuțiile cu Grigore, cu Victor, Tecla și Puia; Titu asistă).

F. 69—70; începutul unui fost prg. 4 (sosirea lui Titu și lui Grigore la Amara).

Cu excepția cîtorva file, nedescoperite încă în arhivă, *I ms.* 1 b și anexele din *I ms.* 1 c, *I ms.* 1 d reprezintă, în ciuda numerotației discontinue, începutul rotunjit al unei noi versiuni, rezultat al concentrării și restilizării variantei *I ms.* 1 a, elaborată cu 3—4 ani în urmă (1927). Filele care lipsesc (1—4, 8—10, 16—24, 43—46, 63—78) atestă o versiune intermediară. Dintre ele, unele au fost publicate în reviste ca „fragmente de roman”.

În afara comprimărilor amintite, versiunea din [1931] se deosebește de varianta din 1927 prin restilizarea întregului text. Modificările vădesc aceeași pasiune pentru plasticizarea expresiei literare, pentru claritate și, din nou, pentru concizia narațiunii:

I ms. 1 a (1927)

„Un hamal voinic, care se urcase din mersul trenului, fu instruit cu multe amănunte cum să se încarce cu numeroasele bagaje... Între timp trenul se opri domol și coridorul fu invadat de o armată de hamali care toți se repezeau asupra bagajelor lui Rogojinaru care le apăra cu îndrăjire.

Locomotiva pufăia rar, estenuată sub acoperișul gării. Printre respirațiile ei vehemente gălăgia oamenilor ce coborau din tren și al celor ce-i așteptau pe peronul de sosire umplea locul cu un murmur aspru și continuu din care țîșneau ici-colo risete stridente, cite-o vorbă veselă și mai ales strigăte nervoase și ascuțite: «Hamal!» (f. 6).

Dialogul este mai direct:

„—Lasă-o pe asta că mi-o duc eu — îl opri Iuga calm. Dacă însă alergi să-mi oprești o birje, ai făcut rost de un bacșiș bun!

Hamalul șovăi o clipă, apoi îl privi adînc, par-ar fi vrut să vază dacă e om de cuvînt sau să-l recunoască, și apoi porni în goană, zicînd — Bine, conașule, am alergat...” (f. 7).

I ms. 1 b [1931]

„Locomotiva gîfăia rar, extenuată. Printre respirațiile ei dominatoare glasurile oamenilor ce coborau și ale celor ce-i așteptau pe peron umpleau cuprinsul gării cu un zgomot aspru și curgător din care se smulgeau ici-colo izbucniri de risete, cite-o vorbă veselă, cite-o pupătură mai pleoscăită și mai ales țipete nervoase după hamali” (f. 5)

„—Lasă asta — se apără tînărul. Mai bine aleargă de-mi oprește o birjă dacă vrei să iai un bacșiș bun!”

— Am înțeles conașule! zise hamalul după ce îl scrută o clipă fie pentru a vedea dacă propunerea e serioasă, fie ca să-și întipărească înfățișarea mușterului” (f. 5).

Descrierile primei versiuni, altminteri pitorești (vezi tabloul Griviței de la începutul primei variante), sînt „forfecate”, modificările convergînd spre dinamizarea acțiunii.

Confruntarea ambelor versiuni cu forma definitivă a romanului ne demonstrează însă pe deplin că, ulterior (1932), travaliul artistic va fi reluat integral. După cum variantele *I ms. 1 a* și *I ms. 1 b* nu se suprapun (cel puțin din punct de vedere stilistic) cu paginile anterioare (încercările de redactare din *I ms. 1 c*; *I ms. 1 d*), la rîndul său manuscrisul trimis tiparului se va deosebi de toate variantele care l-au precedat.

Coroborarea paginilor din *I ms. 1 b* cu alte file aflate în *Arh. L.R.* și în depozitul B.C.S. (îndepărtate de Rebreanu în procesul selecției) întregeste informația cercetătorului, permițînd cunoașterea unei versiuni intermediare *I ms. 1 a* și *I ms. 1 b*. Pentru cunoașterea filelor care cîndva au făcut parte din structura variantei *I ms. 1 b* trebuie ținut seama și de un amănunt „tehnic”: hirtia folosită în 1931 este filigranată, purtînd titulatura „Cartea românească”.

Anexa 2 (vezi *infra*, p. 845—882) reproduce textul elaborat în 1931 (din nou, numerotația filelor o indicăm la sfîrșitul lor):

VERSIUNEA PENTRU TIPAR

Se află, incompletă, la B.A.R., sub cota *Ms. rom. 4053* (410 file, hîrtie velină, filigranată „Cartea românească”, cerneală neagră, pe-alocuri corectate cu creion negru). Manuscrisul se termină cu f. 452 (numerotația scriitorului), ultimul rînd fiind o replică din paragraful 4 (Capitolul XII): „— Să vii negreșit bebe!” (vezi ediția noastră, p. 556, r. 3). Lipsește sfîrșitul romanului, iar din cuprinsul versiunii autografe f. 70—84; 97—106; 312—319; 410—423 (numerotația autorului), reprezentînd următoarele fragmente din ediția de față: p. 92, r. 16 — p. 110, r. 25; p. 121, r. 12 — p. 135, r. 27; p. 381, r. 24 — p. 392, r. 6; p. 505, r. 2 — p. 520, r. 11 Unele file au folosit și la publicarea lor izolată în paginile revistelor literare. Este cazul f. 194—200 (B.A.R., p. 173—179), care poartă titlul (în creion): „*Friguri*. Fragment din romanul *Răscoala*”, iar la urmă semnătura: „Liviu Rebreanu”. Modificări în creion — dictate, probabil, de aceleași considerente — sînt concentrate pe f. 230—236 (B.A.R., f. 209—215). Nu este exclus ca și fragmentele ce lipsesc din paginile acestei versiuni să fi avut aceeași destinație.

Însemnări marginale aflăm pe f. 378 (B.A.R., f. 350) în dreptul capitolului XI, *Petre Petre*; tipograful notează: „21 n-brie ora 10 1/2 378—409”, prilej de nuanțată datare a procesului de producție. O altă însemnare, datorată tot tipografului, se află pe f. 447 (B.A.R., f. 405): „De aici, fără stare” (să fi fost tipărit fragmentul în altă parte?).

Deși manuscrisul a stat la baza tipăririi primei ediții, poate fi considerat o *variantă* stilistică a romanului, deoarece confruntarea lui cu forma tipărită în 1932 relevă numeroase inadvertențe. Acestea sînt de două feluri: schimbări de cuvînt, pentru o mai fericită plasticizare a expresiei

literare, și îndepărtarea unor fraze. Pentru edificare, menționăm modificările stilistice efectuate pe prima filă a fiecărui capitol din roman:

Ms. 4053:

F. 1 (B.A.R., f. 5), r. 6: *cu toate că în realitate*

F. 43 (B.A.R., f. 47), r. 7: strînse bagaje și le duse la *brîșcă*.

r. 19: cîrduri de ciori *însemnînd* cu pistrii negri obrazul pămîntului.
F. 125 (B.A.R., f. 104), r. 14: lăsa să se înțeleagă că-l simpatizează, *ceea ce într-adevăr el spera nespuns de mult* deși ea nu l-a prea luat în seamă și chiar în automobil *de-abia* i-a adresat cîteva cuvinte

r. 18: *îi aranjează* situația

r. 24: *Articula* cîteva cuvinte

r. 26—27: ca să-i *facă* mai vie surpriza, *începu* să le istorisească în toate amănuntele cum a luptat ieri toată ziua.

F. 164 (B.A.R., f. 143): r. 3: *Frigurile*

r. 5—7: Toată lumea regretă *la masă* plecarea subită a lui Brumaru, care fusese o comoară de bună-dispoziție, *ceea ce* nu împiedică o veselie atît de *susținută* că *Atena*, văzînd că Pinteia se întinde la conversație cu Miron Iuga și cu Titu, trebui să fie energică

r. 10: Se întoarse tîrziu, tocmai *la cînd*.

r. 12: Bătrînul Iuga *rămînea* singur

F. 201 (B.A.R., f. 180), r. 8: îl săgetă cu o privire *mohorită*

r. 9: că d-ta știi *prea* bine

r. 10—11: *zise* arendașul cu o bănuială *subită*.

r. 13: *făcu* țărănul abătut. Rău m-a batjocorit și mare rușine mi-a *dat*
r. 14: că v-am slujit cu credință
r. 17: nu știa *ce să-i zică* și cum să-l împace

r. 17: *Ca să scape din încurcătură* îi veni în gînd a lua lucrurile mai puțin dramatic

Ediția I, vol I:

p. 11, r. 7: *cînd* în realitate

p. 69, r. 9: strînse bagaje și le duse la *trăsură*.

p. 70, r. 9: cîrduri de ciori *punctînd* cu pistrii negri obrazul pămîntului.
p. 179, r. 4—7: lăsa să se înțeleagă că-l simpatizează, deși ea nu l-a prea luat în seamă și chiar în automobil *abia* i-a adresat cîteva cuvinte

r. 11: *îi va aranja* el situația

r. 21: *De-abia* *putu* articula cîteva cuvinte

r. 24—26: ca să-i *ofere* o surpriză le istorisi cu mare lux de amănunte *tcate* fazele luptei...

p. 228, r. 2: *Friguri*

r. 4—10: Toată lumea regretă *a doua zi* plecarea subită a lui Brumaru, care fusese o comoară de bună-dispoziție. *Tctuși* lipsa lui nu împiedecă să domnească o veselie atît de *deplină* că *d-na Pinteia*, văzînd că Pinteia se întinde la conversație cu Miron Iuga și cu Titu, trebui să fie energică

r. 15: Se întoarse tîrziu, tocmai *la masă*.

r. 18: Bătrînul Iuga *avea* să rămîie singur.

p. 276, r. 9: îl săgetă cu o privire *urîtă*

r. 11: că d-ta știi *mai* bine

r. 14: *făcu* arendașul cu o bănuială.

r. 16-17: *zise* țărănul abătut. Rău m-a batjocorit și mare rușine mi-a *făcut*
r. 19: că, *doar* v-am slujit cu credință
p. 277, r. 4: nu știa cum să-l împace

r.5: [lipsă]

r. 18—19: zise *cu glas prietenos*
r. 24: *dacă s-ar milostivi cineva s-o ia cu puilul de cicoci*

F. 239 (B.A.R., f. 218), r. 12: *Fiecare addoga la urmă*
r. 16: În gara Titu *a avut* ghinionul să se întâlnească cu Ilie Rogojinaru
r. 18: Nu mai scăpă de el pînă la Costești unde schimbă trenul.
r. 19: *il întîmpinase* arendașul
r. 21—22: veni în compartimentul lor, să-i mai treacă vremea. *I-a spus* că se repezise la București

F. 267 (B.A.R., f. 246), r. 11: să nu *fișnească* de undeva o ceată
r. 16: îi intrase în suflet o spaimă care-l *zgîlția* neconținut
r. 18: capriciile unei *ciocoaice*
r. 19: satele străbătute de fiorii *răscoalei*
F. 310 (B.A.R., f. 289):
r. 8—9: *cu atît se înmulțeau deasupra răsăritului*
r. 9: care se *zvrcoleau* și se *răsuceau*

r. 11—12: Oamenii se sculară ca și altădată. *Ieșeau* prin ogrăzi să simtă mirosul *vîlvătaiei*, fără mirare.
r. 13: Unii *pășeau* pînă în mijlocul uliței.
r. 14: să schimbe o vorbă cu *cineva*.
r. 15—16: Leonte Orbișor care stătea mai sus cu două case dar coborise în uliță
r. 19—21: — *Mai bine* să se aleagă scrum și cenușă din toate, că ele stăteau degeaba și nu ne auzea nimeni! zise Orbișor frecîndu-și cu plăcere coșul pieptului *peste cămașă*
F. 346 (B.A.R., f. 318):
r. 9: de care *Iacob* zicea că-i al lui

r. 8: [lipsă]
r. 16: [lipsă]

Vol. II:

p. 7, r. 19: *Toți recunoșteau pînă la urmă*
p. 8, r. 5: În gara Titu *avu apoi* ghinionul să se mai întâlnească cu Ilie Rogojinaru,
r. 10: [lipsă]

r. 12: *il apostrofase* arendașul
r. 14—15: Pe urmă veni în compartimentul lor, *să le* mai treacă *urîtul*. *Le-a pvestit* că se repezise la București
p. 46, r. 16: să nu *răsară* de undeva o ceată
p. 47, r. 5: îi intrase în suflet o spaimă care-l *tortura* neconținut
r. 10: capriciile unei *cucoane*
r. 13—14: satele străbătute de fiorii *răzvrătirii*
p. 108, r. 13—14: *cu atît deasupra răsăritului se îngrămădeau*

r. 14—15: care se *încăldeau* și se *frîngeau*
r. 17—21: *Țăranii* se sculară *împreună cu scarele*, ca și altădată. *Se învîrteau* prin ogrăzi să simtă mirosul, fără mirare.
p. 109, r. 2: Unii *ieșeau* în mijlocul uliței.
r. 3—4: să schimbe o vorbă cu *cine s-ar nimeri*
r. 7—8: Leonte Orbișor care, *stînd* mai sus cu două case, coborise în uliță
r. 14; 18: — *Apoi las* să se aleagă scrum și cenușă din toate, că ele stăteau *acolo* degeaba și nu ne auzea nimeni! făcu Orbișor frecîndu-și cu plăcere coșul pieptului *pe deasupra cămășii*
p. 161, r. 11—12 : de care *pîndarul* zicea că-i al lui

r. 11: mai ales *că scăpaseră* și de grija jandarmilor. *Așa* s-au prăpădit degeaba
r. 11: *Și rău era* că tocmai cei săraci s-au ales cu mai puțin
r. 13: nu *prea* aveau ce alege
r. 15: muiera nu se *mulțumea* deloc
r. 16: *Degeaba* îi amintea
F. 378 (B.A.R., f. 350), r. 11: un nor uriaș de scintei *fișni* brusc
r. 13: *în vreme ce* un cîrd de flăcări proaspete se *înălța* din mormanul de jăratec
r. 13: Din sute de piepturi porni *deodată*, ca la o comandă *tainică*, un urlet prelung
r. 16—17: *iar alții în speranța că pînă la urmă tot nu vor pleca cu mina goală*
r. 19: În fereastra *vechiului* conac
r. 23: a privegheat el lîngă boierul *mort*
F. 424 (B.A.R., f. 382),
r. 14: *Abia* ieșind de la oficiul telegrafic
r. 17: îndată după *amiază*
r. 19: Grigore îi aruncă o privire atît de *dofenitoare*
r. 25: s-a lăsat *ademenit* de prețul mare
F. 425 (B.A.R., f. 383), r. 1: ulița era *obstrunată* de o grămadă de țărani

r. 17—18: după *ce au scăpat* de grija jandarmilor. *Acuma* s-au prăpădit degeaba
r. 19 [lipsă]

p. 162, r. 2: nu mai aveau ce alege
r. 5: muiera nu *era mulțumită* deloc
r. 7: *În zadar* îi amintea
p. 206, r. 15: un nor uriaș de scintei *răbufni* brusc
r. 17—18: *urmat* de un cîrd de flăcări proaspete *desprinse* din mormanul de jăratec
r. 19—20: Din sute de piepturi porni, ca la o comandă *supremă*, un urlet prelung
p. 207, r. 5: [lipsă]

r. 9: În fereastra *bătrînului* conac
r. 15: a privegheat el lîngă boierul *ucis*
p. 266:
r. 16: [lipsă]

r. 22: îndată după *prînz*
p. 267, r. 5: Grigore îi aruncă o privire atît de *muștrătare*
r. 15: s-a lăsat *ispîit* de prețul mare
p. 267, r. 18: ulița era *închisă* de o grămadă de țărani

Ms. 5043 conține, de asemenea, următoarele fragmente inedite sau substanțial restilizate (în paranteză menționăm, la sfîrșitul textului citat, locul unde se intercalează în ediția de față):

F. 2 (B.A.R., f. 6): Coborîndu-și și clasîndu-și averea călătoare, Rogojinaru se crezu obligat să se explice.

— Ba eu, spun drept, mai profit ici-colo de cîte un bilețel galben, că atîta mai putem ciupi și noi de la stat, încolo tot noi îl ghițuim cu bani și cu taxe și cu cîte-n lume de nici nu le mai poți ține socoteala.

— Dacă toată lumea ar face așa, statul ar da faliment, stimate domn! observă Modreanu cu o strîmbare din nas ca și cînd vorbele arendașului l-ar fi jicnit pe el personal.

— Ia mai dă-l încolo de stat că nu pierde el din atîta lucru! strigă Rogojinaru luptîndu-se cu o legătură mai grea care era să-i cadă în cap. (Vezi p. 10, r. 31.)

F. 25 (B.A.R., f. 6):

Amestecul Nadinei, cînd se simțea mai împovărat de griji materiale, îl enerva întocmai ca vorbele lui Rogojinaru. Pe ea, știa bine, n-o interesau necazurile și zbuciumările lui decît cel mult ca motive de ironie. Acolo pe unde s-o fi afind ea acuma desigur că afacerile lui o preocupă mai puțin ca orice în lume... (Vezi p. 39, r. 11.)

F. 28 (B.A.R., f. 32):

Mai ales cînd veneau scadențele poliților, Grigore nu putea să nu-și amintească iluziile ce i-au încălzit inima în lunile acelea trandafirii. Simțea o amărăciune mîngietoare. În vreme ce bătrînul cerealist îi desfășura, după-amiazi, motive peste motive, lui i-a venit în minte Nadina atît de stăruitor că de-abia a reușit să scape de obsesia ei. (Vezi p. 41, r. 34.)

F. 55 (B.A.R., f. 59):

Apoi, cu o intonare, către fiul său:

— Nu-ți aduci aminte, Grigoriță, în august, cei patru saci de grîu?... Și tot din hambar!... Dar Platamonu cîte pătimește? Nu mă interesează persoana lui. Poate să fie și o păpușă în locul lui, mi-ar fi egal. Dar faptul, faptul!... E un sistem care a început și continuă... (Vezi p. 75, r. 29.)

F. 68 (B.A.R., f. 72): A ajuns caporal la artilerie, la București.

— Mi se pare că am cunoscut pe feciorul ăsta, dacă spui că e la București — observă tînărul Herdelea care-și adusese aminte de întîlnirea cu căprarul la cizmarul Mendelson. Nu-l cheamă Petre Petre?

Dragoș vru să strige pe femeie și să-i dea de veste că domnul de la București a văzut pe fiul ei. Renunță fiindcă femeia se depărtase, iar ei ajunseră în dreptul primăriei (Vezi p. 90, r. 30.)

F. 91 (B.A.R., f. 80):

Înainte de-a răspunde Luca, unul din Gliganu strigă apăsător:

— Este, moșule, cum să nu fie, că de cînd umblă vorba!

Bătrînul urmă necrezător:

— Vorba umblă că-i tocmai ca fulgul și nu poate sta pe loc, dar de la vorbă pînă la faptă mai e cale lungă! (Vezi p. 117, r. 16.)

F. 92 (B.A.R., f. 81): Din douăzeci ori douăzeci și cinci de sute de pogoane n-ai grijă că nu se ajunge la toată lumea ș-apoi nici n-om lua moșia s-o ciopîrțim de să nu folosească nimeni nimic, ci ne-om învoi și om împărți-o între cei harnici, și nu ne-am bate, ori de ne-am și bate, tot ne-am învoi.

Fiindcă pomenise despre împărțirea moșiei, toți fură cuprinși de insufletire și începură a vorbi în același timp, dîndu-și fiecare cîte o părere cu ochi lacomi cu glasuri uscate de rîvnă. (Vezi p. 118, r. 17.)

F. 94 (B.A.R., f. 83):

Jocul trepăda pe loc, fierbinte, cu o înbrățișare desperată. Era o cutremurare prelungă în care se topeau doruri și dureri. Lăutarii schimbau mereu ritmul parcă ar fi pus la încercare inimile oamenilor. Pe toate fețele însă luca aceeași bucurie a uitării. Hora împreună începutul cu sfîrșitul într-o tresaltare necontenită. (Alinee: cuprins între spații albe despărțitoare; vezi p. 120, r. 25.)

F. 94 (B.A.R., 83).

Cuvîntul trecu din gură în gură și capetele se întorceau pe rînd spre Petre Petre care se apropia zîmbind. (Vezi p. 121, r. 1.)

F. 95 (B.A.R., f. 84):

Nicolae Dragoș îi dădu mina bărbătește și-i puse întrebări militarești ca unul care a trecut prin toate. (Vezi p. 121, r. 17.)

F. 114 (B.A.R., f. 93):

Titu Herdelea tresări de bucurie văzîndu-l așa de simpatice. (Vezi p. 145, r. 14.)

F. 128 (B.A.R., 107): Îl chema Roșu și era ovrei. (Vezi p. 162, r. 1.)

F. 132 (B.A.R., f. 111): Dar în sfîrșit îi ajunge că nu l-a mai primit la Amara.

Platamonu se plînsese mai întîi de tratamentul nemeritat ce i-l aplică stăpîna lui pe care a slujit-o atîția ani cu devotament. Apoi își explică... (Vezi p. 166, r. 29—30.)

F. 135 (B.A.R., f. 114):

— De mine să nu te ferești, Aristide, orice ai avea pe inimă — îi zise totuși într-o zi.

Băiatul a ris și i-a răspuns că are pe inimă niste examene grele pe care negreșit vrea să le ia. Platamonu a clătinat din cap. Rîsul tînărului avea parcă ceva prea melancolic... (Vezi p. 170, r. 2.)

F. 137 (B.A.R., f. 116):

— Ce să vă mai fac inimă rea? bolborosi omul jalnic. Vestea rea parcă nici nu-ți vine s-o spui. Ș-apoi acu tot degeaba, că nu mai e chip s-o smulgă nimeni de la boierul meu. (Vezi p. 172, r. 4.)

F. 138 (B.A.R., f. 117):

Glasurile se topiră într-un murmur înăbușit. (Vezi p. 172, r. 14.)

F. 144 (B.A.R., f. 123):

Masa lor ia proporții. (Vezi p. 179, r. 28.)

F. 149 (B.A.R., f. 128):

Se gîndea cu rușine și groază, cînd l-a dăscălit d-na Lenuța pentru Mimi, că are să-i scoată ochii cu Liliana, fiindcă n-ar fi corect să întorci mințile unei fete nevinovate și în același timp, de altă parte...

Din fericire, gazda lui n-avea asemenea scrupuluri și înțelegea că o iubire eterică nu exclude alte pasiuni simultane care pot astîmpăra mai deplin focul inimii. (Vezi p. 185, r. 9.)

F. 150 (B.A.R., f. 129):

Lui Titu îi părea rău că i-a spus și a mai stîrnit o explozie inutilă de sumbră critică socială. (Vezi p. 186, r. 25.)

Cu vreo zece zile înainte, Grigore se repezi pînă la Amara să se încre-
dînteze personal dacă s-au făcut toate pregătirile cerute de dînsul. Tatăl
său era într-adevăr foarte mulțumit și dorea mai mult ca oricînd să fie o
petrecere frumoasă și îndeosebi Nadina să se simtă bine. Îi raportase în
secret primarul Praovilă că grecul ar avea în buzunar actul de cumpărarea
Babaroagei, ferindu-se a-i pomeni despre supărarea țăranilor. Miron își
închipuia că Platonu se laudă numai către oameni, dar voia să profite
de prezența Nadinei ca să reia mai temeinic discuția. El proiectase să meargă
la București după Crăciun, să se înțeleagă cu Dumescu în privința banilor
și tocmai pe urmă să pornească tratativele. Planul rămînea, firește, în
picioare și avea doar să fie favorabil completat prin întvederea prea-
labilă neprevăzută. (Vezi p. 188, r. 13.)

Bucuria tînărului Herdelea fusese revederea cu Alexandru Pinte care
sosise mai devreme cu nevastă-sa și cei trei copilași împreună cu soții Gogu
Ionescu. Vorbiră mult despre acasă, iar Atena, tot blajină și draguță cum
o cunoscuse la Sîngeorz, se plînsese de moșia lor de lîngă Giurgiu fiindcă Ale-
xandru, ocupat prea mult cu școala, nu se poate ținea și de agricultură și
așa toți îi fură, de la logofăt pînă la ultimul argat... (Vezi. p. 193, r. 15.)

Nadina rise și-i întinse mîna. El i-o sărută ceremonios. (Vezi
p. 194, r. 14.)

Lui Titu Herdelea îi făcea mare plăcere să însoțească singur pe Nadina,
deși ea părea plictisită. Își explica însă aceasta și prin plecarea lui Raul,
dar mai ales prin jicnirea ce i-a adus-o Grigore părăsind-o în zilele Crăciu-
nului pentru cine știe ce fleacuri. Dealtfel la Lespezi, unde au rămas și la
cină, și-a dat seama că a conjecturat exact: Nadina a lăsat să se înțeleagă
că Brumaru o distra și s-a plîns de bărbatul ei pînă a spune că sensibilitatea
ei firească e maltrată în căsnicia asta în fiecare moment. Totuși spre seară
se mai învioră, iar la întoarcere a fost foarte draguță și veselă, a cîrîpit
tot timpul, a rîs de glumele lui, a oprit sania ca să admire luna și a lălit
fel de fel de cîntece franțuzești cu glasul aburit de ger.

Nadina într-adevăr se simțea într-o situație încurcată și nu știa ce
atitudine să aibă din pricina lui Grigore care, fără să bage de seamă cei-
lalți, nu i-a mai adresat nici un cuvînt, necum să-i ceară vreo explicație.
Într-un fel era mai mulțumită așa, fiindcă nu i-ar fi putut oferi nici o expli-
cație. A fost un capriciu pe care nu și-l explica nici ea, și nici nu
căuta măcar, și pe care nu se gîndea deloc să-l regrete. I-a venit atunci
seara, la primul vals cu Raul. A văzut în ochii lui o poftă atît de scîlpitoare
că s-a cutremurat de un fior straniu. Și atunci ea i-a șoptit că va veni și
toată seara s-a gîndit pe urmă numai la asta ca la o aventură extraordi-
nară. Raul nu era doar o noutate pentru dînsa. Noi erau doar împrejurările
și mai cu seamă un pericol presimțit instinctiv care sporea tentația și-i
împrumuta ceva dureros de plăcut. Astfel chiar apariția lui Grigore, neaș-

teptată și oarecum firească, a devenit un supliment de satisfacții. Cînd
s-a dat jos a doua zi, singură ea a înțeles că Grigore l-a expediat pe Raul
așa de prompt. Și-a așteptat scena ei. Zadarnic. Acum bănuia că Grig s-a
dus după Brumaru ca să se bată în duel, fără a fi sigură. Un duel ar atrage
după sine inevitabil divorțul. Dacă se înlătură duelul, atunci poate că
Grigore a găsit un aranjament mai puțin romantic. De aceea Nadina a
vorbit la Gogu despre căsnicia ei într-un ton care să justifice orice eventua-
litate ulterioară...

A treia zi de Crăciun ieși pe jos prin sat, tot în tovărășia tînărului
Herdelea. Singurătatea o enerva și o întrista. Întîlniră pe plutonierul
Boiangiu cu nevastă-sa. Nadina, ca să se distreze, se făcu populară. Titu
îi opri și-i prezintă. Jandarmul încremeni de respect, iar nevastă-sa sărută
mîna conifei, fîstîcindu-se și cîntînd să vorbească radical. Mai încolo le
ieși în cale învățătorul Dragoș căruia Herdelea îi spuse că după-amiazi
îl va vizita neapărat, cum i-a făgăduit. Pe la cîrciumă apărură Cosma Buru-
iană cu primarul...

Acasă o aștepta un grup de țărani. I se strică toată dispoziția. Se
roși și se înfurie numai văzîndu-i. Între țărani era și Petre pe care-l luaseră
înadins fiindcă a plimbat-o de-atîtea ori cu sania și deci are să fie ascultat
cu mai multă bunăvoință. Petre însă n-apucă să rostească trei vorbe că
Nadina îl și întrerupse cu asprime:

— Ce, ați început acum să-mi ațineți calea ca tîlharii? Nu v-am
spus deunăzi că nu vînd? Atunci ce mai vreți? De ce nu mă lăsați în pace?
Eu am venit aici să fiu liniștită nu să mă tocați mereu la cap. Ori vreți
să-mi luați moșia cu sila? Te pomenesti. Cît sunteți de hapsîni, nu m-aș
mira. Poate cînd oi muri eu!... Ei, aide, plecați și să vă fie rușine, bleste-
maților!

Trecu înainte și urcînd treptele murmură minioasă:

— Atîta necuviință ca la bătăranii aștia nici n-am mai auzit... (Vezi
p. 204, r.1—34.)

Învățătorul îi repeta mereu că oamenii sînt literalmente amenințați să
moară de foame fiindcă peste trei sfîrturi sînt atît de îndatorați la toți
boierii dimprejur că nimeni n-are să le mai avanseze nimic pe munca
viitoare. Dealtminteri boierii nici nu sînt în stare să înțeleagă situația,
i-au auzit doar cum vorbeau și în ajunul Crăciunului. Ce va mai fi numai
Dumnezeu știe, dar și răbdarea are margini.

— Cînd mulți țărani au ajuns să macine cocenii păstrați pentru vite
ca să-și sporească mîlaiul, cred că e destul de trist? zise Dragoș. Și nici
măcar nu se poate spera să se îndrepte lucrurile. Exclus. Cu sistemul de
acuma sîntem la capătul suferinții. Munca țăranului, oricît ar fi de intensă,
nu mai ajunge să-l hrănească fiindcă jumătate merge să hrănească bogăția
moartă a altora!

Titu aproba, compătinea, se revolta, dar se bucură cînd, după trei
ore, scăpă din atmosfera apăsătoare și parcă plină de toate primejdii.
El acum participa numai teoretic la suferințele acestea, căci practic se
simțea la adăpost...

În lipsa lui, Miron luga discută mai pe îndelete, firește despre Baba-
roaga. O convorbire plină de cordialitate, de galanterii din partea bătri-
nului și de gingășie din partea ei, deși pe ea subiectul însuși o sîcîia ca și

țărâni. Cu toate menajamentele de rigoare, cu toate surisurile de îndulcire îi spuse totuși și lui, clar și răspicat, că nu vinde și nu se poate lăsa înduplecată să facă un pas pe care nu vrea să-l facă. Miron nu era convins. Își închipuia, tocmai din pricina amabilităților ei, că se lasă greu pentru a obține un preț mai mare. În cele din urmă își curmă stăruințele și schimbă vorba, dar cu rezerva în sine că trebuie să găsească alt prilej pentru reluarea discuției. (Vezi p. 205, r. 11.)

F. 168—169 (B.A.R., f. 147—148):

Dar iarna se lungea și oamenii erau mulți în Amara și uscăturile puține în pădurea boierească. Unii începură să-și puie pe foc gardurile, alții să-și taie pomii de prin grădini. Și de-abia trecuseră două săptămâni de la Bobotează, încît Leonte Orbișor spuse cu dreptate strajei care venise să-l cheme pentru duminica viitoare la o adunare la primărie:

— Pierim, măi Filimoane! Se vede că și Dumnezeu ne-a uitat că tocmai cînd n-avem nici porumb și de nici unele, s-a abătut peste noi și iarna asta de-ți degeră și sufletul flămînd din oase.

Dumineca viitoare toată primăria se umplu de oameni. Primarul Pravilă venise mai devreme dar a așteptat liniștit să se adune lumea și nici n-a vrut să spuie nimănui ce porunci are de vestit. Numai cînd a văzut că tînda e tixită și nici în cancelarie nu mai încap alții s-a apucat să vorbească cu glasul ușor tremurat de sfertul de țuică ce-l dăduse repede peste cap la Busuoc, trecînd încoace, ca să-și dreagă energia:

— Măi oameni, eu v-am strîns aici ca să mă sfătuiască cu dumneavoastră...

Și încetul cu încetul și cu vorbe blînde spuse că el e om cu milă de lume și caută să se poarte bine și creștinește cu sătenii care-s frații lui și închide ochii la multe greșeli și acoperă cît poate pe toți. Dar nici așa nu merge ca Amara să fie satul hoților. De la Crăciun n-a fost noapte să nu se întîmple vreun furtișag. Arendașul Cosma Buruiană e jecmănit ca-n codru de e amenințat să rămîie fără porumb de sămînță.

— Apoi ne-am chinuit destul de pomană astă-toamnă din pricina dînsului! mormăi Serafim Mogoș de-l auziră toți.

Primarul observă că arendașul a despăgubit pe toți anchetații de-atunci. Leonte Orbișor din tindă întrerupse: (Vezi p. 207, r. 11—13.)

F. 171 (B.A.R., f. 150):

Petre, ca mai tînăr și neînsurat n-ar fi socotit cuvințios să se amestece. (Vezi p. 210, r. 12.)

F. 171 (B.A.R., f. 150):

Ion Pravilă se cam închisese cînd Luca a schimbat vorba. Totuși Babaroaga îl interesa și pe dînsul, deși nu-și vîra nasul fătîș, sperînd că își va avea partea lui dacă se va ajunge la cumpărare. De aceea lăsa consfătuirea să-și urmeze calea. Dar deslușirea lui Petre a ațîțat brusc toate limbile. Se încinse o gălăgie ca la cîrciumă. Pînă la urmă se alese că mulțimea e tot nedumerită și bănuitoare din pricina îndîrjirii lui Luca Talabă de-a cumpăra moșia numai pe seama celor ce mai au pămînt și pot plăti, pe cînd săracii ar rămînea și mai rău fiindcă s-ar împuțina cel boieresc și ei n-ar mai avea de unde să ia nici cît pot lua acum. Degeaba se stră-

dui Luca, ajutat de bătrînul Dragoș, ba de însuși primarul Pravilă, să le explice că toți, și săraci și mai înstăriți, vor fi părtași la împărțire, fiecare după puteri. Imputările se îngroșau. Trifon Guju, mai încruntat și cu glas mai ursuz ca totdeauna, aruncă în obraz primarului că pînă mai deunăzi și el a spus că nu-i bine ce face Luca, iar azi o întoarce pentru că simte că-i rost de chilipir. (Vezi p. 210, r. 18—25.)

F. 173 (B.A.R., f. 152): Așa s-a ridicat acum deasupra nevoilor și poate spera și el să ia o bucată de pămînt dacă vor cumpăra oamenii moșia. Altfel s-ar fi putut lua de mină cu Toader și cu Trifon. (Vezi p. 212, r. 27.)

F. 173 (B.A.R., f. 152):

Oamenii știau. Le povestise tot Petre fiecăruia în parte. Îl ascultară însă cu interes și acum. O faptă bună poate fi povestită și de mai multe ori și tot nu e destul de răsplătită. (Vezi p. 212, r. 34.)

F. 175 (B.A.R., f. 154):

Ar fi ris de toată urzeala asta ameteitoare dacă doamna n-ar fi pus atîta rivnă serioasă în ton ca și în stăruință. Cînd pe urmă scăpă de sub teroarea torentului verbal al d-nei Alexandrescu și se găsi în odăița lui, Titu Herdelea avu muștrări că nu i-a retezat categoric combinațiile, deși pe de altă parte, își zicea, un refuz brutal ar fi ofensat inutil pe Tanța și nu e demn de un bărbat bine crescut să răspundă bătăran unei fecioare ce se oferă în căsătorie. Își dădea seama însă că în realitate lipsa lui de curaj e consecința firea[scă] a sentimentului său de vinovăție. A exagerat sentimentalismul poetic față de Tanța și a deșteptat în sufletul ei perspective matrimoniale, țîntă finală firească pentru orice fată. Și dacă a fost ușor să se înflăcăreze pentru dragostea Tanței, ce penibil va fi s-o potolească! Nici nu-și putea închipui cum ar face-o fără s-o amărească. Deocamdată se hotărî să nu se mai ducă pe la ea. Și nici nu se mai duse.

Dar Tanța nu observa fiindcă venea ea mai în fiecă după-amiază la d-na Alexandrescu și îl întîlnea. Tînărul Herdelea se simțea din ce în ce mai încurcat. (Vezi p. 214, r. 19—22.)

F. 180 (B.A.R., f. 159):

Șoldurile i se zvîrcoleau, murmurul i se prefăcea în gemăte întretăiate de cite-un țipăt înăbușit repede de gura lui... (Vezi p. 220, r. 6.)

F. 186 (B.A.R., f. 165):

L-a servit totdeauna prietenește și o va face totdeauna. Și-a călcat pe inimă acum patru ani cînd s-a apucat Grigoriță să clădească la Amara. Miron știe bine cît s-a opus dînsul. Dacă ar fi avut tăria și atunci să refuze, azi n-ar avea o sarcină inutilă la bancă și o clădire inutilă la țară... Continua din ce în ce mai patetic: (Vezi p. 227, r. 29.)

F. 188—189 (B.A.R., f. 167—168):

Miron îi oferi îndată ospitalitatea veche la Amara, în castelul ei confortabil; Grigore, cavalier, va fi cert de aceeași părere, indiferent de schimbarea relațiilor dintre ei. Ea declină cu un suris propunerea.

Bătrînul Iuga, mai liniștit, trecu la chestii de detaliu. Trebuie să aibă ideile cel puțin despre condițiile afacerii. Suma poate să fie destul de respectabilă și el n-are banii în casa de fier, să-i poată vărza pe masă oricînd. Ca să poată trata și el serios și să-și asigure fondurile pentru momentul hotărîtor, se vede silit să insiste. Nadina era încurcată. Îi și spusese că ea nu-i obișnuită și nici nu se simte în stare să discute în fond lucrurile acestea. Habar n-are de prețurile pămîntului. Se va sfătui pînă atunci cu tatăl ei care, deși nu se mai ocupă de nimic, are s-o îndrumeze, să-i dea un avocat de încredere și avocatul să fixeze condițiile și ce-o mai fi necesar. Ea nu știe, dar crede că așa sau cam așa va proceda. Din parte-i, mai ales că s-au ivit și pînă acum ațiția amatori, ar putea ca, la semnarea actului să i se numere suma întreagă încît, la rîndul ei, să poată face un plasament productiv și sigur... (Vezi p. 230, r. 13.)

F. 189 (B.A.R., f. 168):

E în joc singura lui pasiune, realizarea unui scop de viață. Întîia oară se ivește o posibilitate de realizare. Dacă o scapă, pentru ce mai trăiește?... Măcar Dumnezeu de l-ar fi înțeles, să nu-i facă dificultăți (Vezi p. 230, r. 23.)

F. 198 (B.A.R., 177):

Merseră de-a dreptul la gară, poate să nemerească un tren ori, de nu să petreacă noaptea pe-acolo că-și sleiseră banii și nu mai aveau decît pentru bilete. Avură noroc. Cînd porni trenul, își făcură cruce toți deodată: — Doamne-ajută! (Vezi p. 242, r. 1—4.)

F. 202 (B.A.R., f. 181): Nu-i mai zise nimica și-l lăsă să plece, socotind că într-adevăr acum nu e momentul potrivit pentru lămuriri și mai bine va fi altădată cînd țăranul se va mai fi împăcat cu întîmplarea. În schimb alergă îndată după fiul său, care, după ce stătuse o lună în București fără să se fi prezentat la vre-un examen, se găsea iarăși acasă spre bucuria părinților că e băiat casnic și nu-i plac stricăciunile orașenești. (Vezi p. 246, r. 19—22.)

F. 203 (B.A.R., p. 182): Și-a zis însă că feciorul grecului nu îndrăznise să se agățe de femei d-ale oamenilor mai înstăriți și cu atît mai puțin ar cuteza să se apropie de fata lui. Apoi iar s-a umplut de minie și a bătut pe Gherghina că de ce n-a spus atunci îndată, nu să aștepte trei luni. Și iar i-a părut rău fiindcă recunoștea că oricărei fete de omenie i-ar fi fost rușine să-și mărturisească păcatul.

A umblat cîteva zile să puie mîna în beregata ciocioiașului măcar de-ar merge și la ocnă pentru fapta asta. Începuse dezghețul, cu ploii și lapovițe, cu noroaiele pînă-n glezne. Parcă ar fi simțit primejdia; feciorul arendașului n-a ieșit deloc din casă. Lui Chirilă i-a părut bine că astfel l-a ferit Dumnezeu să se nenorocească pe toată viața. (Vezi p. 247, r. 16.)

F. 205 (B.A.R., f. 184): Ai văzut și cu moșia cucoanei cum mi-a ieșit dreptatea? Dacă te amesteci, cum te îndemneau toți, ai fi rămas și pe jos, cum au rămas cei care s-au zbatut atîta, și te-ai fi ales iarăși cu ura boierului cel mare.

— Stai, stai, moară stricată! făcu Nicolae minios. Cine ți-a spus ție că au rămas pe jos oamenii cu Babaroaga? Iacă n-au rămas deloc pe jos, că tocmai s-au îndrîjit mai rău și sunt în stare să facă și moarte de om, dar moșia n-ar lăsa s-o ia alții!

— Chiar așa să fie — replică învățătoarea cu vioiciune — și tot e bine ca Ionel să nu fie amestecat în treburi d-astea cu moarte de om și alte bazaconii! Pînă una alta însă eu știu că boierul Miron nu iartă pe cei ce umblă să-i sufle moșia pe care vrea s-o ia dînsul. Aveți să vedeți în curînd la învoielii cum o să mai ofteze cu toții...

— Destul de urît i-ar sta dacă ar face așa! zise învățătorul. El are pămînt mai mult decît îi trebuie și s-ar cuveni să sprijinească pe oameni, nu să-i asuprească pentru că încearcă să mai iasă deasupra sărăciei. (Vezi p. 249, r. 4.)

F. 206 (B.A.R., f. 185): Dealtfel el însuși cerea sfaturi mai mult ca un fel de a vorbi. În sine își dădea seama că n-ar avea ce face cu sfaturile. Rușinea n-o mai poate șterge nimica-n lume. Doar o răzbunare crîncenă ar fi mișcat-o. Posibilitatea aceasta abia îi mai mîjea într-o ceață tulbure. Un cuvînt de mîngăiere însă era ca un balsam pe o rană proaspătă. (Vezi p. 249, r. 26—27.)

F. 206 (B.A.R., f. 185): Chirilă habar n-avea dar, ca să nu-l crează prost, îndrugă ceva. Luca se supără, ca totdeauna cînd nu-i ieșea vreo socoteală, și zise amenințător:

— Poate să dea grecul și un car de galbeni, dar moșia tot n-are s-o stăpînească! Oamenii nu se lasă, Chirilă! Poți să-i și spui grecului!

— Ba să-i spuie mama dracului că eu...

— Așa-i, bre, bată-l Dumnezeu de grec să-l bată! încheie Luca. (Vezi p. 249, r. 33.)

F. 207 (B.A.R., f. 286): Pantelimon o auzise la Pitești de la un sătean venit pe-acolo, dar trebui s-o asculte și de la Chirilă, deși ceasurile lui erau numărate și el voia să dăruiască toate numai Domnicăi, fiindcă mai mult de dragul ei făcea ce făcea și se repezea pe-acasă. (Vezi p. 250, r. 12.)

F. 207 (B.A.R., f. 286):

Pățania lui Chirilă Păun dealtfel stîrni în Amara un fel de spaimă. Se cunoșteau destule femei și fete care, mai de voie de nevoie, făcuseră cheful tînărului Platonu. Din Amara însă Gherghina era cea dintîi. Ș-apoi pînă acum nici una nu rămăsese ca ea. Și nici nu se dăduse vestea în vileag așa cum o potrivise Chirilă, care fără s-o facă înadins, parcă propăvăduia ura și scîrba împotriva arendașului. (Vezi p. 250, r. 16.)

F. 207—208 (B.A.R., f. 186—187): Acum, după întîmplarea Gherghinei, se sfătui cu maică-sa. Pe Marioara n-o amenință nici o primejdie și ar mai putea aștepta pînă s-ar mai îmbunătăți nițel vremurile. Dar parcă tot mai înțelept este să nu amii prea mult, căci numai înșurătoarea face și pe bărbat. Marioara poate să slujească și după cununie, că are simbrie bună și, pe lîngă ea, va mai găsi și Petre la curte de muncă și de cîștig. Dacă s-ar

învoi acumă fetei, ar face nunta după Paști tocmai bine și s-ar așeza cu toții. Smaranda era foarte bucurasă de gândurile feciorului. Ea l-a povățuit destul de cum s-a întors de la oaste, de-ar fi ascultat-o, azi ar fi liniștit. Că băiatul care vine după Petrică împlinește douăzeci de ani, iar fata a bătut șaptesprezece și curînd-curînd poate să-i ajute Dumnezeu să-i pice și ei norocul, încît mare fericire ar fi dacă ar scăpa mai degrabă măcar de grija lui. Începu de zor tocmelele cu Irina. Avere, se știa, n-are ce să-i dea Marioarei afară de cîteva bulendre. Mama lui Petre stăruia însă ca toată cheltuiala cu nunta să fie în sarcina Irinii, iar Irina se jura că n-are un gologan în casă de nu mai ține minte, că s-o bată și s-o omoare n-are avea de unde scoate nimic, că patru ani de văduvie cu patru copii, toți mărunți, Marioara fiind cea mai mărișoară, i-au stors și puțina vlagă ce-i mai rămăsese și nici fata n-a putut încă agonisi că-i fragedă și abia de cîteva luni a luat-o tușă-sa Profira la curte... Smaranda se supără că nici chiar așa nu se poate și nici nu s-a pomenit. Se mai sfătui cu Petrică. Firește că nu se poate. El are banii de la cuconu Grigoriță pentru perechea de boi păgubiți, întregi și neștirbiți, dar nu i-a ținut ca ochii din cap ca să-i mănînce cu nunta. Mai bine se lipsește de Mărioara decît să se ajungă la bani. De ce n-o ajută tușă-sa Profira că ea, slavă Domnului, de ani de zile, de cînd e bucătăreasă la curte, strînge mereu și copii n-are și de Mărioara zice că i-e dragă prăpădenie mare. Mama fetei nu îndrăzni să vorbească Profirei, deși erau surori. Îi vorbi Smaranda. Bucătăreasa, după ce se tocmi și cu bărbatul său, un fel de vătășel pe la curte și el, făgădui. Petre era mulțumit. Pînă după Paști poate că tușă Profira îi va mai înlesni și altfel, că are de unde. Tocmai cînd se afla în toiul tocmeleli l-a întîlnit Chirilă Păun și i-a spus și lui ce-a pătimit de la arendaș.

— De, nea Chirilă, eu nu l-aș fi iertat măcar de m-ar fi omorît pe urmă! zise Petre liniștit.

— Bine zici, Petrică, prea bine! încuviință Chirilă cu glas umil. (Vezi p. 250, r. 20—26.)

F. 211 (B.A.R., f. 190):

Titu nu se supără, firește, peste măsură, deși îi luă apărarea că n-o fi tocmai așa, că poate a greșit... D-na Gavrilăș îl și laudă că are suflet foarte bun. (Vezi p. 253, r. 14.)

F. 217 (B.A.R., f. 196):

Arendașul îi spuse apoi mai pe larg că țărani refuză învoielile de anul trecut și cer două pentru ei și una pentru boier, iar din datorii să li se oprească numai un sfert ori chiar nimica, fiindcă altfel nu mai pot trăi și decît să moară muncind flămînzi mai bine să stea degeaba pînă ce se vor îndura de ei boierii. Astea i le-au spus chiar lui și din Amara și din celelalte sate. (Vezi p. 261, r. 3.)

F. 227 (B.A.R., f. 206): Dacă însă te-ai putea duce în Moldova ai da o iovitură gazetărească formidabilă. Cu talentul tău ai face ceva teribil... (Vezi p. 272, r. 26.)

F. 227 (B.A.R., f. 206):

Titu Herdelea avu un început de zîmbet care-i încremeni pe buze. Grigore Iuga își mușca nervos mustăcioara. (Vezi p. 272, r. 32.)

F. 228 (B.A.R., f. 207):

Nadina însăși fu înduioșată deși nu voia să se arate.

— N-am nimica, Gogule! zise Eugenia zîmbind printre lacrimi. Dar știi, mie mi-e frică de...

Nu sfîrși. Nadina adăogă: (Vezi p. 273, r. 31 →.)

F. 229 (B.A.R., f. 208):

Gogu nu renunță la speranța de-a o convinge să-și amlie plecarea proiectată. Informațiile lui erau mai grave decît cele de prin jurnale. La Cameră se adunau știrile din toate părțile țării și nu i se păreau deloc încurajatoare cu toate că deputații majoritari afectau încă, din ordin, un optimism nepăsător. De pretutindeni se anunța o mișcare a țăranilor ca un val uriaș prevestitor de furtună. Mișcarea mai mult o izbucnire de nemulțumire în vorbe și atitudini, dar nu se putea ști cum se va potoli sau dacă nu va lua alte înfățișări. Desigur, moșierii adevărați, cei care trăiesc la țară, cunosc pe țărani și-o pot influența, trebuie să fie acolo, la datorie, să ajute la potolirea mișcării. Ce să caute însă Nadina la Lespezi în zilele acestora tulburi, ea pe care Grigore o tira aproape cu forța la Armadia? (Vezi p. 274, r. 5 →.)

F. 231 (B.A.R., f. 210):

— Dumnezeu să-ți ajute, Lică! făcu Florica privindu-l cum iese fără să se mai uite înapoi și pe urmă se așează pe plîns mai virtos încît nici soacră-sa nu mai putea s-o ostoiască. (Vezi p. 276, r. 24 →.)

F. 232 (B.A.R., f. 211):

Bătrînul se uita uluit în gura fiului său. Nu prea înțelesese din toate decît că plutonierul ar putea să lase în pace pe Lică dacă ar vrea și se mira de ce Lică nu-l roagă. (Vezi p. 277, r. 30 →.)

F. 233 (B.A.R., f. 212):

— Așa-i trebuie, să mai sară și altădată pentru d-voastră! Că d-voastră stați și vă uitați cum îl duce și nici nu vă pasă ce-or face cu dînsul!

— Da noi ce putere avem, măi băiete? zise Chirilă Păun. Că vezi bine că...

— Duceți-vă la boierul cel bătrîn că el ne taie și ne spînzură! Strigă Ion amărit. Că nici nea Lică n-a pregetat și s-a dus și l-a înfruntat ca să vă ușureze pe toți! (Vezi p. 279, r. 14—17.)

F. 233 (B.A.R., f. 212):

Bătrînul Dragoș, mai de o parte, cu cîțiva bătrîni, se străduia să explice că boierul Miron atîta așteaptă, să-l roage oamenii și să ierte, c-așa e dumnealui, iute la minie și bun la inimă. (Vezi p. 279, r. 24 →.)

F. 237—238 (B.A.R., f. 216—217)

Anton nebunul trecu prin mulțime bălăbănînd din mîini și strigînd:

— Au sosit arhanghelii pe armăsari albi cu platoșe de argint!
Nimeni nu-l luă în seamă fiindcă nebuniile lui n-are cine să le dezlege.
(Vezi p. 283, r. 27 →.)

F. 240—241 (B.A.R., f. 219—220):

După ce au schimbat trenul, Titu Herdelea, auzind că pe Grigore l-a enervat Rogojinarul, a observat că într-adevăr a vorbit mult, dar a spus și lucruri de om cu chibzuială. Tinărul luga recunoștea însuși că așa este și totuși simțea o aversiune față de dînsul poate și din pricina jovialității lui imperturbabile. (Vezi p. 289, r. 18 →.)

F. 303 (B.A.R., f. 282):

Striga mereu și suduia pe Boiangiu, deși în sufletul lui nu era atîta ură împotriva plutonierului.

Boiangiu intră cu primarul Pravilă în circumă, băură cite-o țuică și, continuînd vorba cu alți oameni despre cele petrecute, lămuriră și înțimplarea cu Petre.

— Eu cu matala n-am nimica! zise Petre. Știu eu cine m-a batjocorit și cui am să plătesc! (Vezi p. 370, r. 3 →.)

F. 308—309 (B.A.R., f. 287—288):

În vreme ce straja alerga, cei rămași se holbau îngroziți la jăratecul uriaș care părea că crește mereu, a se întinde și a se apropia ca un potop. Leonte Bumbu lămură că acolo sînt citeva mii de care de nutreț, afară de clădiri, afară de magazii. Pe cînd ei de-abia îndrăzneau să murmure cite-o șoaptă de spaimă, pe uliță, dinspre Ruginoasa, se apropia un pîlc de oameni, fluierînd de zor parcă nici n-ar fi văzut prăpădul din urma lor. Totuși nimeni nu se revoltă, nici măcar plutonierul care alte dăți nu suferea pe flăcăi să umble noaptea șuierînd ori cîntînd din frunză ori fluierînd.

Grupul de oameni ce venea primea focul dinapoi încît nu li se deosebeau fețele. Ei însă au recunoscut de departe pe cei ce stăteau în dreptul jandarmeriei și nu și-au încetinit nici mersul, nici cîntecul, ba cu cît se apropiau cu atît mai aprig fluierau.

— De-acolo veniți? întrebă primarul Ion Pravilă cînd oamenii ajunseseră în dreptul lor.

— De-acolo, de-acolo, n-ai grijă! strigă un glas batjocoritor.

— Mi se pare, măi creștini, că voi ați pus focul? urmă primarul aproape jalnic.

— Vezi bine că noi! făcu alt glas pe care-l recunoscuseră toți.

— Da de ce, măi Petrică? zise logofătul cu o imputare îndurerată.

— Uite-așa că ne-a plăcut nouă să ne batem joc! vorbi Petre Petre aspru, dîr ca o lovitură.

— Și tocmai la boierul Miron care... — începu Bumbu.

— Tocmai la boierul Miron! uite-așa ne-a pofțit nouă inima! făcu Petre disprețuitor și provocator.

Oamenii trecură. Unul dintr-înșii reluă fluieratul, vreo cîțiva porniră să chiuască, iar Petre scoase chiot prelung parcă să ridice toată lumea în picioare.

Plutonierul Boiangiu, care tăcuse înadins, acum, după ce se mai despărță grupul, murmură ca pentru sine:

— Mi se pare că începe și-aici rebeliunea... (Vezi p. 377, r. 8—34 și p. 378, r. 1—13.)

F. 310 (B.A.R., f. 289): Spre Ruginoasa cerul aprins se împurpura parcă mai minios. Vîltoarea de flăcări multicolore însă pălea înghițită de lumina zilei, scufundîndu-se în zidul de jar ce ținea orizontul. (Vezi p. 379, r. 5—11.)

F. 380 (B.A.R., f. 352):

Costumul țărănesc îi ședea foarte bine, căci era fecior de țăran și umblase în copilărie în straie românești, deși acum îi era rușine de vremea aceea și se lăuda că ar fi orășan get-beget, lăsînd chiar a se înțelege o discretă origine boierească. (Vezi p. 469, r. 19 →.)

F. 396—397 (B.A.R., f. 368—369): Fiindcă bătrîinii se codeau cît puteau de-a participa la frămîntările mulțimii, ba chiar umblau într-ascuns cu vorbe de descurajare, sătenii jinduiau instinctiv un conducător pe care să-l asculte și care, intrupîndu-le dorințele și simțămintele, să le dea îndemnurile și poruncile trebuincioase. În anume împrejurări, după nevoie, ieșea deasupra cite cineva fie că striga mai tare ca toți, fie că dovedea mai multă îndrăzneală ori că respira mai înflăcărată ură. Dar fiecare cum se ridica la fel se scufunda odată cu trecerea momentului. Numai Petre inspira o încredere cu atît mai statornică tuturor cu cît el se îmbulzea mai puțin. Și înainte de-a pleca în armată, mai cu seamă însă de cînd s-a întors, oamenii îi priveau cu o dragoste deosebită în care se exprimau și prețuirea pentru hărnicia și puterea lui, cît și un respect tăcut pentru cumințenia lui în toate. Bătrîinii îi iubeau fiindcă era totdeauna cuvințios și ascultător, iar tineretul fiindcă știa să poruncească și să se facă ascultat fără a jicni pe nimeni. Precum cînd a fost vorba să cumpere Babaroaga bătrîinii l-au luat pârtaș, tot astfel acum mulțimea tulburată aștepta mîntuirea de la dînsul mai mult decît de la oricare altul. De aceea sosirea lui se duse din gură în gură cu un simțămînt de ușurare: (Vezi p. 490, r. 5.)

F. 400 (B.A.R., f. 372): Deși aseară, secondat și de soția maiorului, i-a luat și cuvîntul de onoare că-l va ajuta să se întoarcă la Vlăduța cît mai grabnic, ca să mai salveze ce se poate, stăruitor și pisălog cum era din fire, nu l-a răbdât inima să nu-i reamintească și în clipa supremă durerea lui. (Vezi p. 493, r. 3.)

F. 401 (B.A.R., f. 373): Mai rău decît ajunsese să-și închipuie dînsul nu poate fi nici în realitate. Îi spusese și tinărului Herdelea care se credea mereu obligat să-l consoleze:

— Presimțirile mele mi-au vestit nenorocirile încă de acum citeva zile. Ți-aduci aminte, că ți-am spus. Eram pregătit pentru orice. Numai nesiguranța mă gîtuie. (Vezi p. 494, r. 20.)

F. 435 (B.A.R., f. 393):

Prefectul Baloleanu amuțise parcă i-ar fi fost frică să nu-l trăznească și pe el minia comandantului. Împreună hotărâseră așară să fie executați pe loc cei ce vor săvârși omucideri, dar ar fi preferat să nu fie prezent, pe de o parte pentru că firea lui nu suporta violențele, de altă parte pentru că asemenea execuții sumare i se păreau arbitrar și fără temei legal. Toma Grecescu, procurorul, n-avea asemenea scrupuluri, se simți însă jicnit prin amestecul acesta insolit al unui ofițer nepriceput și furibund în atribuțiile lui, socotind că armata nu e chemată să judece, ci numai să execute. (Vezi p. 534, r. 26.)

F. 447 (B.A.R., f. 405):

Discuția nu se încheie nici cînd se ridică masa. Numai Grigore n-a luat parte la ea. A ascultat puțin, pe urmă și-a adus aminte cît n-a putut suferi Nadina să stea la țară și acum a ajuns să se odihnească poate pentru eternitate tocmai la țară... (Vezi p. 549, r. 9 →.)

VARIANTE EDITORIALE

Din cele cinci ediții antume²⁰⁸ doar două prezintă un interes textologic (var. III, 1935 și var. IV, 1938), fiind singurele asupra cărora scriitorul s-a aplecat cu ocazia „bunului de tipar”. Edițiile II (1932) și V (1942) sînt simple continuări de tiraj (pe baza aceluiași zaț tipografic), dovadă persistența greșelilor de corectură.

Ediția de bază în reproducerea textului „definitiv” rămîne cea din 1938. Cedînd editurii „Socet” drepturile de republicare a romanului, Rebreanu revizuieste totodată vechiul text tipărit la „Adevărul”. Modificările sînt minime (ca și cele efectuate în 1935, cu prilejul tipăririi cărții într-un singur volum), dar binevenite. Controlul este superficial, corectura nesesizînd, la data respectivă, noianul greșelilor de tipar.²⁰⁹

²⁰⁸ notate mai jos după cum urmează:

I = *Răscoala*. Roman, vol. I–II, Editura „Adevărul” S.A., [1932] (vol. I 320 p.; vol. II 317 p.; 1–5 000 exemplare).

II = *Idem* [ed. a II-a; 5 001–11 000 exemplare].

III = *Răscoala*. Roman, ediția a II-a (A 11-a–16-a mie), Editura „Adevărul”, S.A., [1935], 499 p.

IV = *Răscoala*. Roman, vol. I–II, Editura Socet & Co. S.A.R., [1938], (vol. I 296 p.; vol. II 292 p.).

V = *Idem*, [1942].

²⁰⁹ Exemple: *Română* (*Romană*); nuntă (*nunță*); botezîndu-și copiii (botezîndu-și *copii*); aproape (*apropo*); să se observe (să *pe* observe); te rog (te *rop*); cu *aceiași* ochi (cu *aceiași ochii*); răsfățatul publicului (*răsfățatul publicul*); zice că i-a ajutat (zice să i-a ajutat); În fața (*la fața*); cumpănă (*cumpără*); d-voastră (*d-voastă*); necuviințe (*necuvînțe*); Serafime (*Serafine*); n-ar fi (n-ar *fi fi*); tîndări (*tîndări*); Modreanu (*Modrean*) menținerea (*mențierea*); Melentie (*Melinte*); Dinlăuntru (*Dinlăuntru*); răsuciri (*răsurici*); că de acuma (să de acuma); tilharii (*tilhanii*); gîfîind (*gîlfiind*), provocate (*prvovocate*); dau (*iau*) etc.

Facem această mențiune pentru a înțelege, o dată în plus, oportunitatea intervențiilor noastre, care, altminteri, ar putea părea arbitrar.

Ansamblul variantelor editoriale și, în general, textul romanului relevăază siguranța scriitorului în definitivarea operei. Impuritățile stilistice sînt mult mai puțin numeroase, în comparație cu lucrările anterioare. Ele scapă, totuși, ochiului exigent al autorului, preocupat să-și cizeze verbul cu prilejul diverselor reeditări. Iată cîteva exemple:

- P. 75 r. 5–6, „Dar și pîndării tăi, *faini* bărbați” [replica aparține lui Miron Iuga, boier din Argeș; sublinierea ne aparține];
P. 83, r. 9, „trei sferturi din truda săracilor merge să întreție”;
P. 133, r. 19–20, baba Ioana „avea o inimă ca untul cel proaspăt”;
P. 193, r. 1–2, Generalul Dadarlat... „avea o inimă ca untul cel proaspăt”.

Și acum variantele:

Volumul I: SE MIȘCĂ ȚARA!

- P. 5, r. 1, *Tot pentru Fanny*/ *Pentru Fanny* (I, II).
P. 11, r. 13, după ce scoase/ după ce duse (I, II, III); — r. 30, Dar mărturisesc/ Dar pot spune (I, II).
P. 15, r. 8–9, continuă drumul/ continuă (I, II).
P. 17, r. 14, se tînguia/ se și tînguia (I, II, III).
P. 19, r. 20, urmă repede/ adăogă repede (I, II, III).
P. 20, r. 18, Fără multă ezitare/ Fără multă socoteală (I, II).
P. 24, r. 33, grație zestrei ei reglementare/ grație zestrei reglementare (I, II, III).
P. 26, r. 16–17, cuprins subit de emoție/ cuprins brusc de emoție (I, II).
P. 33, r. 25, nu valorează/ oare nu valorează (I, II, III).
P. 36, r. 28–29, pe cînd eu sînt/ iar eu sînt (I, II).
P. 39, r. 2–3, În ramă (transcris după var. I, II; în ed. III, IV, V: În rama); — r. 23, întocmise de acasă programul/ întocmise programul de acasă (I, II).
P. 42, r. 1, Pe Nadina a descoperit-o Miron Iuga/ Miron Iuga a descoperit pe Nadina pe cînd (I, II, III).
P. 44, r. 15, ca niște/ cu niște (I, II).
P. 45, r. 26, întimplă (în ed. I, II, III, IV, V: întimpla; greșeală de tipar).
P. 47, r. 3, proprietari cari n-aveau/ proprietari cari n-avea (I, II, III).
P. 48, r. 5, să-i mai stingă/ să-i stingă (I, II, III); — r. 27–28, cu obraji bucălați/ cu obraji bucălați (I, II, III).
P. 53, r. 25, dacă are nevoie/ dacă era nevoie (I, II).
P. 62, r. 18, Proprietarul e azi/ Proprietar e azi (I, II, III).
P. 64, r. 13, pentru proprietarii care vin/ pentru proprietari care vin (I, II).
P. 69, r. 15, Dacă am păstrat-o/ Dacă am lăsat-o (I, II, III).
P. 77, r. 26, Platamonu (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Platamon).
P. 79, r. 30, automobilul conîței Nadina (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: automobilul conîței Nadinei).

- P. 80, r. 2, că azi e ocupat pină peste cap/ că azi e pină peste cap (I, II).
P. 81, r. 17-18, cu ogradă mare/ cu o ogradă mare (I, II, III).
P. 82, r. 9, în Amara/ la Amara (I, II, III).
P. 85, r. 11-12, îl întrerupse/ îl întrerupsese (I, II).
P. 87, r. 12, așa de stingher/ așa prea stingher (I, II).
P. 89, r. 6, iar pe pindarii/ și pe pindarii (I, II); — r. 17, fiecare om ce-l întâlnea/ fiecare om ce-l întâlneau (I, II); — r. 25, o stîrni/ a stîrnit-o (I, II, III).
P. 97, r. 2, cu cămașă/ cu cămașa (I, II).
P. 104, r. 4, nu sînt urme/ nu sînt deloc urme (I, II, III).
P. 113, r. 3, plinuță și roșcovană/ micuță, plinuță și roșcovană (I, II).
P. 123, r. 4, Petre (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Petrică).
P. 128, r. 17, Am isprăvit/ zise dînsul brusc. Am isprăvit (I, II).
P. 129, r. 9, pe urmă spuse/ pe urmă îi spuse (I, II); — r. 25, își scufunda/ își scufundă (I, II, III).
P. 132, r. 20, păsări (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: pasări; formă inconsecventă în ultimele două ediții).
P. 134, r. 10, păsări (idem); — r. 16, păsări (idem).
P. 137, r. 22, nu poate /nu se poate (I, II, III).
P. 138, r. 20, cînd și/ cînd (I, II, III).
P. 143, r. 12, mări nene/ mări nea (I, II).
P. 146, r. 26, amatori ar fi/ ar fi amatori (I, II, III).
P. 147, r. 34, pe fotoliul (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: pe fotoliu).
P. 155, r. 11, de cu noapte/ de cu noaptea (I, II, III).
P. 165, r. 33, nu-și credea urechilor/ nu-și credea urechile (I, II).
P. 170, r. 30, să rămîie tot necăjiți (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: să rămîie necăjiți).
P. 172, r. 18, cu nisip fin, cenușiu/ cu nisip fin, galben (I, II).
P. 184, r. 18-19, biata Mimi/ biata fată (I, II).
P. 187, r. 32, Gogu și Eugenia/ Gogu cu Eugenia (I, II).
P. 188, r. 20, pleca trenul/ pornea trenul (I, II).
P. 193, r. 33-34, și-și sublinia străduințele/ și-și sublima străduințele (I, II).
P. 200, r. 22, coridorul mic și îngust/ coridorul mic îngust (I, II, III).
P. 201, r. 28, umărul moale, rece și puțin jilav/ umărul moale, rece și puțin umed (I, II, III).
P. 202, r. 2, cobori spîlcuit, fericit/ cobori spîlcuit, fercheș (I, II); — r. 17, imbarcat (transcris după ms. rom. 5043, f. 163; în versiunile tipărite: îmbrăcat).
P. 206, r. 11, Îl lasă/ Îi lasă (I, II, III); — r. 31, Bătrînul refuză/ Bătrînul refuza (I, II, III).
P. 212, r. 28, despărțirea boierilor/ despărțenia boierilor (I, II, III).
P. 215, r. 5, Zadarnice fură explicațiile (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Zadarnic fură explicațiile).
P. 224, r. 24, a se putea (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: a putea).
P. 238, r. 15, fie și boieroaică (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: fie și boierească).
P. 255, r. 6, mi s-a părut/ dar mi s-a părut. (I, II, III).

- P. 256, r. 28, Nu te mai uita așa urît/ Nu te uita așa de urît (I, II, III); — r. 30, cu voce galantă/ cu o voce galantă (I, II, III).
P. 273, r. 14, Iau pe avocatul meu/ Iau și pe avocatul meu (I, II, III).
P. 281, r. 31, strîmbătatea/ nedreptatea (I, II).

Volumul II:

FOCURILE

- P. 296, r. 12, zise Serafim/ zise iar Serafim (I, II).
P. 298, r. 23, își dădea seama/ își da seama (I, II).
P. 300, r. 28, țărani (transcris după var. I, II; în ultimele ed.: țărani).
P. 304, r. 11, le spune mereu/ le spunea mereu (I, II, III).
P. 316, r. 21, d-aia n-ai simțire în suflet/ d-aia n-ai simțit în suflet (I, II, III).
P. 317, r. 7, brevet de circiumar/ brevet de circumă (I, II, III).
P. 318, r. 26-27, cum s-au uitat și oamenii/ cum se uită toată lumea și cum s-au uitat și oamenii (I, II, III).
P. 323, r. 9, Stavrat (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Stavri).
P. 326, r. 9-10, de mișcare și de zgomot/ și de mișcare și de zgomot (I, II, III).
P. 328, r. 5, Nadina asculta (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Nadina ascultă).
P. 329, r. 17-18, că o puteam (transcris după var. I, II; în ed. III, IV, V: că o putem).
P. 335, r. 17, Îi plezni/ Îi plezni (I, II, III); — r. 30, Odată însă cu/ Odată cu (I, II, III).
P. 342, r. 30-31, În vreme ce (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: În vremea ce).
P. 343, r. 1, te duci la/ te duci pe la (I, II, III).
P. 356, r. 1, Plutonierul (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Plotonierul).
P. 367, r. 27, Ce-s eu, sluga ta, să pui mîna pe mine?.../ Ce-s eu, sluga ta, să pui mîna pe mine?... Mă batjocorești pe mine... (I, II, III).
P. 373, r. 17, îi rugase/ îi rugase (I, II, III).
P. 381, r. 8, stîrnind uimire și întoarcerea capetelor (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: stîrnind uimirea și întoarcerea capetelor).
P. 382, r. 14, nu mai stați (lipsă în var. I, II, III); — r. 20, Bine, băieți/ Bine, băiete (I, II).
P. 383, r. 27, Văd că umblați/ Văd că voi umblați (I, II).
P. 386, r. 229, focul a fost pus de oameni din Amara (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: focul a fost pus de oamenii din Amara).
P. 395, r. 4, corpul ei alunecă/ corpul ei aluneca (I, II, III).
P. 399, r. 4, mutră nedumerită și prietenoasă (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: mutră nedumerită și prietenească).
P. 400, r. 14-15, năvala de lovituri ce se abătuse/ năvala de lovituri ce se abătuseră (I, II, III).
P. 405, r. 23, cu monograma de aur/ cu monograma ei de aur (I, II, III).

- P. 408, r. 33-34, Descoperind într-o magazie un tirnăcop, se apucă să izbească (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Descoperise într-o magazie un tirnăcop, se apucă să izbească).
- P. 411, r. 7, părinții lor (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: părinții lui).
- P. 427, r. 5, să nu-i ia/ să nu i-o ia (I, II, III).
- P. 431, r. 33, oala asta de ciorbă/ oala asta cu ciorbă (I, II, III).
- P. 432, r. 4, încît (adăugat după var. I, II, III; în ed. V omis); — r. 113, Colonelul păstrase/ Colonelul își păstrase (I, II).
- P. 435, r. 22, fiindcă n-are/ fiindcă el n-are (I, II, III).
- P. 437, r. 24, ca nici/ ca să nici (I, II).
- P. 438, r. 28-29, și să dea de veste țăranilor (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V omis).
- P. 440, r. 18, sări înfruntindu-l/ strigă înfruntându-l (I, II, III).
- P. 443, r. 22, amenințările cu sudălmi (transcris după var. I, II; în ed. III, IV, V: amenințările de sudălmi).
- P. 446, r. 26, emoțiile împăcării (transcris după var. I, II; în ed. IV: V: emoțiile îmbrățișării; greșeala provine de la „corectarea” ed. a III-a: emoțiile îmbrăcării).
- P. 449, r. 9, îi spuse, mai mult în glumă (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: îi spuse, mai multe în glumă).
- P. 470, r. 19, În vreme ce (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: În vremea ce).
- P. 479, r. 25, că (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: să; greșeală de tipar).
- P. 482, r. 29, Și iată/ Și iacă (I, II, III).
- P. 483, r. 10-11, reluă Cosma Buruiană mai încurcat (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: reluă Cosma Buruiană mai încurajat); — r. 13, nu se poate/ nu se mai poate (I, II); — r. 17, ieri dimineață (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: ieri dimineața).
- P. 489, r. 25, cum mi-au ars/ cum mi-au ars ei (I, II, III).
- P. 490, r. 2, sfărîmau (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: sfărămau).
- P. 506, r. 15-16, gălăgia țărănească se învoldura ca un nour sălbatic, amenințător/ gălăgia țărănească se învoldura ca un cor sălbatic, amenințător (I, II, III).
- P. 510, r. 15-16, nu le auzi nici prefectul (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: nu le auzi prefectul).
- P. 521, r. 17, poate îndura/ poate suferi (I, II, III).
- P. 528, r. 13-14, cunoscători ai oamenilor și împrejurărilor localnice (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: cunoscători ai oamenilor și împrejurările localnice).
- P. 529, r. 21, răbda loviturile (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: răbda lovitura).

- P. 540, r. 28, 3. (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V omis).
- P. 543, r. 23, ancheta continuă/ ancheta continua (I, II, III).
- P. 549, r. 3, Așa mi-a vorbit/ Așa îmi vorbea (I, II). — r. 32, dacă fiecare/ dacă fiecă (I, II, III).
- P. 551, r. 4, le aducea/ le aduce (I, II, III).
- P. 552, r. 20, dăm concursul/ dăm concurs (I, II, III).
- P. 553, r. 17, față de cruzimea și barbaria/ față de orgia de cruzime și barbarie (I, II, III).
- P. 554, r. 21, parlamentul va fi dizolvat/ parlamentul actual va fi dizolvat (I, II, III).
- P. 555, r. 13, tată-său/ tatăl-său (I, II, III).
- P. 560, r. 12, a putea ține/ a putea ținea (I, II, III).
- P. 561, r. 17, a suferit/ a și suferit (I, II, III).

RĂSCOALA

Capitolul I

Două luni

I

— D-voastră na cunoașteți țăranul român! strigă aprins Ilie Rogojinaru. Nu-l cunoașteți, domnilor, dacă vorbiți așa! Ori îl cunoașteți din cărți și din discursuri, și atunci e mai rău, fiindcă vi-l închipuiți martir, cînd în realitate e numai prost și leneș!

Sfîrși gîfăind și cu un zîmbet de superioritate. Își ștergea mereu chelia cu o batistă mare, tărcată și, din cînd în cînd, își smucea mustața groasă și pleoștită din care unele fire i se înfîgeau între buze, la colțurile gurii, supărîndu-l. Era arendașul moșiei Olena-Dolj. Slăninios și burtos, cu gît de taur și capul mic, avea niște ochi căprui veseli și o figură jovială, parcă veșnic ar fi fost pornit să se bucure.

Se uită la cei doi tovarăși de călătorie, vedea că nu i-a convins și gîfăia mai tare... Atunci Simion Modreanu, director în Ministerul de Interne, îmbrăcat cu multă grije, tuși puțin ca să-și dreagă glasul și zise calm, măsurat:

— Domnul meu... domnule Rogojinaru, un singur lucru e indiscutabil: că toți, dar absolut toți trăim totuși de pe urma muncii acestui țăran!

Rogojinaru fu atît de indignat că se înecă și nu putu răspunde îndată. Mai cu seamă că și al treilea călător, un tînăr oacheș, cu mustățile negre și răsucite și cu ochii scînteietori, avu o tresărire ca și cînd ar fi aprobat pe Modreanu.

²¹⁰ Vezi prezentarea variantei (*supra*, p. 727 — 730). Pe prima filă a ms., în dreptul titlului datarea: „Luni, 1.VIII. 1927“.

În clipa aceea se deschise ușa compartimentului și apăru conductorul mormăind [f. 1] cu respectul cuvenit clasei întâi:

— Biletele pentru București...

— Cum, șefule, sosirăm? se miră arendașul cu fața întreagă inundată de mulțumire. Ei, bravo! Bine am mers!... Vezi, domnule, ne luarăm cu vorba și nici n-am băgat de seamă...

— Adineaori am lăsat Chitila — adăogă conductorul schițând un suris cuviincios drept răspuns la jovialitatea arendașului și luând biletul pe care i-l întindea călătorul cel tânăr. D-voastră aveți permis?... Să trăiți! urmă către Modreanu, salutînd cu degetele la cozoroc, militărește.

Între timp Rogojinaru scoase dintr-un portofoliu gros și umflat ca o geantă, o foaie galbenă pe care o întinse acuma conductorului cu o mîndrie blajină:

— Poftim!... Ce să facem, domnilor? În vremile astea de criză trebuie să mai facem și economii pe unde se poate, că statul tot are destul și nu se face gaură-n cer pentru că un om merge gratis pe tren...

Singur conductorul zîmbi aprobativ și se retrase salutînd și închizînd ușa. Arendașul se zăpăci puțin și începu să-și adune bagajele, geamantane, genți, coșuri, legături încît umpluse întreg compartimentul, căci Modreanu n-avea decît un geamantănaș de piele fină pe care-l ținea lîngă dînsul, iar tînrul o ușoară trusă de voiaj așezată pe masa de la fereastră. Oste-nindu-se cu coborîrea și clasarea bagajelor, Rogojinaru își recăpătă încrederea și vorbi:

— Ba eu, drept spun, profit de cîte-un bilețel de tren, că atîta profit avem și noi de la stat, încolo tot noi îl ghițuim cu dări, cu biruri, cu taxe... de nici nu le mai poți ține socoteala... Ș-apoi de ce are omul cunoștințe și pe la ministere și pretutindeni?

— Dacă ar face toată lumea așa, statul ar da faliment — zise Modreanu cu o ușoară strîmbătură din nas, ca și cînd cuvintele arendașului l-ar fi jicnit [f. 2] personal pe el, reprezentantul statului.

— Ia dă-l încolo de stat că nu pierde el! strigă Rogojinaru oprindu-se o clipă și ștergîndu-și sudoarea ce-i năpădise fața și creștetul. Noi să fim sănătoși și să trăim, că statul își poartă el singur de grije...

Trenul duduia și zvicnea ca un animal apocaliptic. Modreanu, în loc de răspuns, își examina acuma dunga pantalonilor care i se cam boțise încît îl cuprinsese îngrijorarea că-și va pierde tot prestigiul dacă-l va vedea vreun cunoscut în așa hal. Tînrul însă, de cînd trecuse conductorul, își întorsese ochii pe fereastra vagonului în care apăruse, vagă, silueta Capitalei. Cu cît trenul înainta, cu atît înfățișarea orașului se complecta. Într-un ușor vâl de ceață albăstrie contururi brumoașe de turnuri și de coperișe se desemnau tot mai clar. De-a lungul liniei ferate răsăreau și dispă-

reau caleidoscopic table cu reclame agățate pe silpi ori pe ziduri de case singuratece. Perechile de șine se înmulțeau. Roțile pocneau tot mai des peste încrucișări, trecînd de pe o linie pe alta, îndreptate de o mîină invizibilă. Apoi se iviră cartierele mărginașe, murdare, cu case dărăpănate, cu uliți desfundate care contrastau trist cu strălucirea palatelor ce-și înălțau capetele mai departe.

După ce-și adună bagajele, umplînd cu ele locurile libere de pe bănci și mai scoțînd vreo două coșuri afară, pe coridor, cu ușa deschisă, arendașul, nemaiavind unde ședea, se ghemui cum putu lîngă un geamantan pe marginea canapelei și iar porni cu vorba, adresîndu-se acuma direct tînrului ca și cînd ar fi vrut să continue conversația întreruptă pentru că subiectul îi stătea pe inimă:

— Așa, domnule, cum ziceam... Și să mă crezi pe mine, că eu am o experiență veche în chestii de agricultură și de țărani. Iacă, sînt acuma de șazeci de ani fără unul și din ei vreo patruzeci tot la țară i-am irosit. Am luat-o de jos, cum trebuie și la treizeci de ani țineam în arendă o moșioară [f. 3] de vreo cinci sute de pogoane în Vlașca... Așa că-mi cunosc țărani cum nu cred să mai cunoască altul. Eu nu spun că toți sînt ticăloși, cum spun alții, Doamne ferește, sînt creștin și m-ar bate Dumnezeu, dar adevărul adevărat e că sînt leneși și răi și neascultători! Și mai zic: să nu rîvnescă nimeni să aibă nevoie de țărani că atunci te string de gît cînd ți-e lumea mai dragă!

Rogojinaru, vorbind, tot aștepta să-l întrerupă tînrul sau măcar Modreanu, dar cum amîndoi se încăpăținau în tăcere și fiindcă trenul începea să-și încetineze mersul, își aduse aminte de bagaje și dădu să iasă pe coridor, să prindă mai curînd un hamal. În ușa compartimentului se întoarse însă să-și ieie rămas bun de la tovarășii de călătorie. Dădu mîna afectuos cu Modreanu, cu care a călătorit de la Craiova pînă aici, încît legase cunoștință bună și care poate să-i folosească vreo dată de o avea vreo nevoie pe la Interne. Tînrul însă se urcase de-abia la Pitești, vorbise puțin și mereu împotriva lui, și nu se recomandase. Totuși arendașul crezu că, la despărțire, cuviincios este să știe cu cine a vorbit și îi zise:

— Îmi dai voie, domnule, sînt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine c-am călătorit împreună de-am mai schimbat cîte-o vorbă, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri...

Întinse mîna. Tînrul, nu tocmai mulțumit, se ridică totuși puțin și luîndu-i mîna răspunse:

— Grigore Iuga...

Arendașul ²¹¹ tresări, se îndreptă parcă i-ar fi dat un pumn în piept și strigă deodată cu însuflețire:

— Iuga... Iuga... — adăogînd apoi cu o efuziune din ce în ce mai mare: Doar n-oi fi chiar feciorul cuconului Miron Iuga din Argeș?

— Ba, din întâmplare, tocmai — zîmbi tînărul puțin intrigat de entuziasmul zgotos al bătrînului. [f. 4]

— Fugi, nu mă-nnebuni! urmă Rogojinaru strălucitor de bucurie. Uite, domnule, și eu, care nici nu bănuiam... Apoi bine, boierule, eu pe conu Miron îl cunosc de cînd eram copil, pot zice, că doar acum vreo treizeci de ani am ținut o moșie numai la cîteva poște de proprietatea dv. de la Amara... Ce întâmplare, Domnule!... Dar ce mai face conu Miron? Bine, voinic, sănătos?... Strașnic om, n-am ce zice! făcu acumă mai ales către Modreanu. Știi, boier sadea, nu d-ăștia! Cînd îl vezi pe moșia dumnealui parc-ai vedea un copac străvechi, uriaș care și-a întins și înfipt rădăcinile solid în șapte mii de pogoane de pămînt... Apoi așa nici nu mă mir că și d-ta ai păreri dumnealui...

— De, nu tocmai — murmură Iuga redevenind serios.

— Lasă, lasă, boierule, că singele apă nu se face! clipi din ochi Rogojinaru cu un ris larg. Bată-te să te bată toate noroacele!... Ei, vād că sosim, să trăiești și să-ți trăiască și conu Miron că-i un om și jumătate!

Îi mai strînse mîna vijelios și, ajucînd un coșuleț, la care se vedea că ține mai mult, se repezi în coridor. Într-adevăr trenul începuse să frizeze ușor. Modreanu, cu geamantănașul în mînă, trebuise să aștepte pînă a isprăvit Rogojinaru vorba, cam nerăbdător, fiindcă voia să coboare mai curînd ca să poată alerga să prindă o trăsură, să nu fie nevoit a se întîlni cu cineva și să-l vadă așa de neîngrijit. Deși nici el nu făcuse cunoștință cu Iuga, se mulțumi să încline ușor capul în semn de salutare și ieși după arendașul care se instalase în capătul coridorului, la ușa deschisă a vagonului.

— Cine-i individul, domnule Rogojinaru, că te văzui foarte încîntat de cunoștință? întrebă Modreanu încet, să nu-l audă cumva pe ușa deschisă a compartimentului, deși zgomotul trenului înghițea orice alte sunete. [f. 5]

— Ehe, nenișorule — zise arendașul cu un respect parcă mai viu acumă decît adineaori cînd se aflase în fața lui. Șapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeș, jos, aproape de Vlașca! Înțelegi? Niște gospodari cum nu-s alții în toată Muntenia! Bătrînul n-ar arenda un petec de pămînt mai bine să-i tai mîinile... Așa ceva [mai rar! Ei, te-am salutat, cucoane, și

²¹¹ În dreptul rîndului datarea: „Miercuri, 2.VIII”.

să ne mai vedem sănătoși!... Aide, hamal, hamal!... Aci, băietе!... Unde te uiți? Nu mă vezi?... Vîno repede...

Un hamal voinic, care se urcase din mersul trenului, fu instruit cu multe amănunte cum să se încarce cu numeroasele bagaje... Între timp trenul se opri domol și coridorul fu invadat de o armată de hamali care toți se repezeau asupra bagajelor lui Rogojinaru care le apăra cu îndrăjire.

Locomotiva pufăia rar, extenuată sub coperișul gării. Printre respirațiile ei vehemente gălăgia oamenilor ce coborau din tren și a celor ce-i așteptau pe peronul de sosire umplea locul cu un murmur aspru și continuu din care țîșneau ici-colo risete stridente, cîte-o vorbă veselă și mai ales strigăte nervoase și ascuțite: „Hamal!” Călătorii grăbeau spre ieșire, cei mulți cu bagaje în mînă, alții, mai țănoși, cu hamalul încărcat după ei. Toată lumea era grăbită, mulți alergau parcă i-ar fi alungat cineva din urmă. În apropierea ieșirii aproape toate gurile rosteau în diferite feluri: „Să găsim o trăsură!... Or fi oare trăsuri destule?... Trăsură... trăsură...” Numai hamalii, rămași fără mușterii, se plimbau agale, nepăsători pe lîngă vagoanele golite, pîndind însă cu ochii ferestrele după vreun călător întîrziat care ar avea nevoie de serviciile lor.

Grigore Iuga stătuse liniștit în compartiment, uitîndu-se pe fereastră, pînă se va mai rări lumea din vagon care toată se îmbulzise spre coborîre. Văzu pe Modreanu sîrînd jos cel dintîi, cu geanta în mînă, ferind-o de hamalii care se ofereau și fugind încît dispăru curînd. Rogojinaru însă, [f. 6] spătos, înalt, gras, voinic parcă stăpînea toată lumea asta nervoasă și pipernicită. Lăsase pe hamal să meargă înainte, încărcat cu două geamantane mari în mîini și două mai mici subsuocă, ducînd el însuși două coșuri și-i vorbea mereu atît de tare încît Iuga fără să înțeleagă vorbele, îi auzea glasul dominînd zgomotul gării. Văzîndu-l așa, tînărul nu-și putu stăpîni un zîmbet...

Cînd se mai rări lumea, Grigore Iuga coborî cu trusa în mînă, spre bucuria unui hamal bătrîn, cu chip necăjit, care se repezi să i-o ducă.

— Lasă-o pe asta că mi-o duc eu — îl opri Iuga calm. Dacă însă alergi să-mi oprești o birje, ai făcut rost de un bacșiș bun!

Hamalul șovăi o clipă, apoi îl privi adînc, parc-ar fi vrut să vadă dacă e om de cuvînt sau să-l recunoască și apoi porni în goană, zicînd:

— Bine, conașule, am alergat...

Cînd ajunse Iuga la poarta de ieșire, în capul scării, piața Gării de Nord era încă un vîlmășag de călători, hamali, bagaje și cîteva trăsuri. Călători, hamali și birjari se certau furios care au reținut trăsura mai din vreme. Unii călători se cărăbăneau cu bagajele pînă la gura pieții, în Calea Griviței, asaltînd vagoanele tramvaiului cu cai ce soseau și ele pline, fiind ora unu cînd funcționarii și muncitorii se grăbesc spre casă. Alți călători,

mai încărcăți, se postară la scara peronului de sosire, să prindă trăsurile călătorilor ce veneau la gară. Cele mai multe trăsură însă aveau agățat pe scară câte-un hamal care alergase pe Calea Griviței, până la încrucișarea cu strada Polizu, ca să-și servească mușterii... Și peste mulțimea aceasta grăbită și vâlmășită soarele toamnei, era sfârșitul lui septemvrie, își arunca lumina și căldura ațîțind și mai mult singele.

Grigore Iuga, înghesuit, aștepta în capul scării pe hamalul său cu birja, ferindu-se de oamenii grăbiți care-l izbeau cu câte un [f. 7] „pardon” furios. După vreun sfert de oră în sfârșit zări, tocmai în mijlocul pieții un hamal care făcea semne desperate, hărțuindu-se între timp cu niște călători minioși. Iuga își recunoscu omul și pași repede într-acolo.

— Poftiți, conașule — zise hamalul ștergându-și sudorile — că domnii aștia să mă omoare și alta nu!

Doi domni și-o doamnă, încărcăți cu toții, se retraseră bodogănind că „nu merge să se ocupe trăsurile înainte de-a sosi la gară chiar”, că asta nu-i ordine... și numai în țara românească se poate asemenea barbarie că vin oamenii de pe drumuri, osteniți frinți, și nu găsesc cu ce să se miște din gară.

Între timp birjarul, în caftanu-i de catifea neagră încins cu un briu roșu aprins, cu niște mustăți ascuțite care-i arătau originea ungurească, examina pe Iuga dacă e client larg și văzînd cum a dat bacșiș gras hamalului, care ca să-și mărească meritele și recompensa povestea cât a gonit și s-a trudit pînă a putut pune mîna și pe birja asta, uite-așa cam hodorogită și cu caii cum sînt, — birjarul salută respectos cînd Iuga, urcîndu-se fi spuse:

— Aidem, birjar... Strada Argintarilor, colț cu bulevardul Colței...

2

De-abia ²¹³ cotiră în Calea Griviței, birja se împotmoli. Aproape de gura Pieții Gării se repara strada pe o porțiune de vreo sută de metri. Un cal căzut la un vagon de tramvai produsese o ambuteilare generală. Vreo cinci vagoane arhipline de tramvai se îngrămădiseră, iar împrejurul lor birji ce veneau spre gară, cu geamantane și călători, sau care năzuiau spre oraș, camioane [f. 8] încărcate, căruțe ce se întorceau goale de la o bina, cărucioare de lăptari, furgoane militare, un car de paie enorm, un cupeu de lux cu doi armăsari negri, o brișcă de trap cu roțile înalte, căruțe țărănești cu caii mici — se zvîrcoleau pe un spațiu de o sută de metri ca într-un defileu infranșisabil. Birjarul răcneau, vizitii amenințau cu bicele, un domn bătrîn, gras, roșu, cu capul scos pe fereastra cupeului striga cu ochii umflați de minie... Un vacarm îngrozitor umplea strada, sporit

²¹³ În dreptul rîndului datarea: „Marți, 9. VIII”.

încă de strigătele mulțimii de curioși care se oprise pe trotore să privească zvîrcolirea, luînd parte cu îndemnuri, risete, strigăte la cearta celor cu vehicule, așteptînd parcă o încăierare generală. Un sergent de poliție, cu fața necăjită, într-o uniformă soioasă, după ce privise neputincios un răstimp vâlmășagul, ca să-și evidențieze autoritatea, începu să se cete cu un salahor țigan care, încăpățînîndu-se să treacă strada prin vâlmășagul de vehicule, era cît pe-acî să fie călcat de un camion. Țiganul, speriat, se zborși la sergent, iar sergentul, după cîteva înjurături, îl croi cu vina de bou ce o avea în mîna. Țiganul începu să răcnească. Lumea de pe trotore se indignă de barbaria sergentului, îl apostrofă vehement, luînd apărarea țiganului care, încurajat, ocări pe sergent și apoi se strecură dincolo. Sergentul își alege din mulțime un domn mai bătrîn căruia vru să-i explice că a procedat conform ordinelor, explicație la care luă parte toată lumea...

Birja lui Iuga izbucni cu mare greutate să se strecoare din îmbulzeală, după ce vreo cinci minute birjarul lui, ca să fie la înălțime, schimbase mai multe înjurături cu diverși confrăți. Ca să iasă mai direct Iuga ar fi vrut să treacă prin Str. Polizu, dar nu se putu deoarece aici, fiind stație terminus a noilor tramvaie electrice, era strada veșnic ambuteiată de vagoanele ce soseau și care plecau. Continuară pe Calea Griviței, lată, murdară, gălăgioasă, cu multe și felurite magazine în fața cărora vinzătorii trag pe trecători înăuntrul, cu casele pestrițe, ridicate la întîmplare, cu zeci de hoteluri, hanuri și [f. 9] ospătării mai ales în apropierea gării. Pe trotore o lume pestriță aleargă într-un vâlmășag oriental. Muncitori ieșind de la lucru, funcționari, servitoare în costume țărănești ungurești, grupuri de țărani uluiți veniți pentru cine știe ce afaceri și mergînd speriați ca o turmă de oi, cheferiști cu șapca-ntr-o ureche, soldați îmbrăcați prost, cîte-un ofițer foarte elegant și pudrat ca o cocotă, vagi domnișoare încălzite trăgînd cu ochiul în toate părțile, elevi de liceu în uniforme hîrjonindu-se și izbîndu-se de trecători, bragagii de lux cu instrumentul cu clopoței în spinare și cei de rînd, rahagii, cu cofa și cu rahat, greci zgomotoși discutînd politică, turci leneși cu fes — toate categoriile și toate neamurile, și toți vorbesc tare parc-ar fi surzi, și toți vorbesc repede, și toți par veseli și fericiti... și grăbiți.

După încrucișarea cu strada Buzești, mulțimea pe trotore se mai rărește și chiar vehiculele se reduc la birje grăbite care se iau la întrecere.

În vreme ce birja intră în Calea Victoriei și apoi iese în Piața Romană ca să dea în Bd. Colței, Grigore Iuga, de altfel ca și cînd trecuse prin îmbulzeli, se uita liniștit, examina ca un filozof tînăr furnicarul de oameni neastîmpărați. Venea de la țară, de la moșia lui părintească Amara, din liniștea cea senină, din viața mulcomă, tihnită, unde zilele și nopțile sînt mai lungi, ca și viața întreagă, fiindcă oamenii sînt mai puțin grăbiți, ca natura

însăși. De cîte ori venea la București, avea impresia că pică într-o lume cu totul străină, în care el și toată lumea lui de-acolo erau străini, disprețuiți și batjocoriți...

Era de vreo treizeci de ani. O figură brună, fața uscată, frumoasă, o frunte clară adumbrită de sprincene fine ce arcuiau ochii negri inteligenți, înmuiați într-o ușoară reverie. Nasul fin, cu nările subțiri, mustăți negre îngrijite și o gură de fată, cu dinți foarte albi. Statura mijlocie era proporționată. Toată înfățișarea dovedea un om sănătos, voinic, vînjos, [f. 10] musculos...

Era băiatul cel mai mic și singurul rămas în viață al lui Miron Iuga, proprietar rural din moși-strămoși. Fusese copil bun de la început, deși mult răsfățat de maică-sa care nu-i zicea decît „lumina ochilor mei”. Avusesese preceptor în casă cu care învășase elementele primare. Liceul îl făcuse la Pitești, oraș mai aproape de moșia lor, unde părinții stăteau permanent și unde aveau și o casă. Maică-sa, ca să-l poată îngriji, stătea aproape tot anul în casa lor din str. Șerban Vodă, modestă. Cînd a ajuns în clasa a cincea, tatăl său, ca să-și mai strîngă soția acasă, a vîndut casa din Pitești și astfel a rămas el mai singur. A fost un elev eminent, silitor, disciplinat. Îi plăcea cartea. După terminarea liceului, tatăl l-a trimis la București, la Universitate, să studieze dreptul, să-și ia licența, nu ca să practice, dar să aibă educația completă. Bătrînul dealtfel ținea ca băiatul, după ce-și va termina studiile, să vie la moșie, să ia el conducerea gospodăriei. Avea mîndria pămîntului bătrînul și dorea ca moșia Amara să nu ajungă niciodată în mîini de arendaș, cum se făcuse acum obiceiul. Grigore moștenise dragostea de moșie și era hotărît să se dedice ei. Dar, cu licența în buzunar, ceru voie tatălui său să se ducă în Germania să învețe agronomia în mod serios. Avea ambiția că, atunci cînd moșia va ajunge sub conducerea lui, să aplice metodele noi moderne de cultivarea pămîntului. Bătrînul, conservator dîrz, era dușmanul tuturor noutăților. El găsea deseori chiar că plugurile de lemn sînt în fond, și pentru pămîntul lui, mai bune decît cele de fier. Totuși se învoi ca băiatul să plece, dacă ține, să învețe și „știința agriculturii” cum zicea el batjocoritor. Maică-sa, bolnăvicioasă, nu îndrăznise să se opuiască la plecarea, dar spuse că singura ei dorință ar fi să vadă pe Guță însurat, să poată închide ochii liniștiți. Grigore plecă pentru trei ani și maică-sa muri după primul an. Bătrînul se simți [f. 11] atît de singur că îi ceru să rămîie acasă, să lase dracului știința ceea zadarnică. De-abia se învoi să-l mai lase un an. Și îndată ce sosi definitiv la Amara, îi anunță că i-a găsit o nevastă potrivită, pe fata vecinului Tudor Ionescu, care aduce zestre moșia Vai-de-Ei, ce-a făcut odinioară trup din Amara. Fata are avere mare: case în București, bani, și e frumoasă pică-

tură. Grigore, cînd a văzut-o, s-a amoretat turtă și nunta s-a făcut curînd. Fusese de 25 ani el, iar ea de 21.

Grigore a trebuit să înțeleagă repede că învățătura lui e de prisos cîtă vreme va trăi tatăl său care nu înțelegea să renunțe în nici un fel la conducerea efectivă a gospodăriei, încît Grigore avu mai mult un rol de administrator care trebuie să lucreze după ordinele stăpînului.

Și acum venea trimis de bătrînul să trateze cu niște cerealiști greci, indicați de el, vînzarea bucatelor. În fond grijile cele mari, tocmai ele rămîneau în sarcina lui. Conducerea bătrînului era permanent deficitară, încît se zbăteau mereu cu dificultăți bănești. Grigore era obligat să alerge, să facă aranjamente...

Pe Bulevardul Colței, cînd să cotească în strada Argintari, un cal se împiedecă și căzu. Birjarul se repezi întîi cu biciul, pe urmă cu înjurăturile. Era degeaba. Trebui să se dea jos. Grigore Iuga, fiindcă nu mai erau decît cîțiva pași, se plictisi să-l mai aștepte, îi plăti taxa și o luă pe jos, cu geanta subțioară.

Îndată ce intră în str. Argintari, văzu grilajul casei lor. Era casa a doua de lîngă colț. Grilajul de fier, cu virfurile poleite, cu o poartă mare la mijloc, îngrădea o grădiniță în mijlocul căreia era casa cu etaj, arătoasă, fără stil, puțin înzorzonată, după gustul celui ce o clădise... [f. 12]

3

— Uite conașul! strigă jupîneasa văzînd pe Grigore Iuga intrînd pe poartă.

Din capul scării, feciorul, într-o livrea cam grotescă, fantezia nevastei lui Grigore, se repezi înaintea boierului să-l întîmpine și vru să-i ia geanta.

— Nu aveți nimic altceva, conașule? se interesă feciorul.

— Nimic — murmură Grigore uitîndu-se spre scară unde, afară de jupîneasa Victoria, o fată drăguță, cochetă a căreia îi ședea bine șorțul alb și boneta pe cap, vedea un domn tînăr, înalt, blond care cobora încurcat treptele. Cine-i domnul cela, Alexandre?

Feciorul, ras, îngrijit, stilat, îi spuse confidențial că e un domn din Ardeal care a mai venit de cîteva ori pe-aici și caută pe conașul Gogu. Grigore se opri cu ochii la tînărul care se apropia și zise, refuzînd să dea geanta:

— Lasă geanta... Spune Victoriei să-mi pregătească degrabă să mă curăț puțin că pe urmă trebuie să ies...

— Prea bine, conașule — făcu feciorul și alergă la Victoria și apoi dispărură amîndoi în casă.

Între timp domnul străin se apropiase cu capul gol, timid și foarte zăpăcit. Apoi în fața lui Grigore care stătea mereu pe loc, se opri și deodată zise:

— Mă recomand, Titu Herdelea, poet...

— A, poet... Îmi pare bine atunci...

Grigore Iuga îi întinse mâna cu un zîmbet puțin ironic care pe tânărul Herdelea îl zăpăci mai rău, încît se înclină de cîteva ori, uluit. Lavaliera de la gît îi acoperea gulerul. În mina stîngă ținea pălăria moale, mototolind-o de emoție... Urmă o pauză mică, confuză. Nedumerirea ce o vedea în [f. 13] ochii lui Iuga, îndemnă pe Titu să-și ia inima în dinți și să dea explicații, mutîndu-se de pe un picior pe cellalt și așezîndu-și pălăria în cap cu multă băgare de seamă, ca și cînd n-ar fi știut dacă se cuvine sau nu:

— Să mă iertați, domnule, că mă găsiți aici... dar am fost poftit să viu, astă-vară, adică acum vreo două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sîngeorz, în Transilvania...

— A, ești transilvănean? făcu Iuga mai cald încît astfel dădu curaj celui alt să aprobe cu bucurie și aproape cu mîndrie:

— Da, mă rog, transilvănean... Și sînt chiar puțin neam cu domnul deputat Ionescu, fiindcă nu știu dacă știți, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pintea din Sătmăr, iar sora lui George e soția domnului deputat...

— Așa? strigă Iuga înviorat, luîndu-i din nou mâna și scuturînd-o cu vigoare. Bravo! Atunci trebuie să știi că ești și cu mine puțin neam, cum ziceai, fiindcă eu, la rîndul meu, țin pe sora lui Gogu Ionescu. Eu mă numesc Grigore Iuga!...

Titu Herdelea, foarte încîntat, se înclină iarăși mai adînc, zîmbi. El știa de la servitori pe care, venind de multe ori, i-a chestionat, toată rînduiala casei. Cînd auzi numele lui Grigore se umplu de speranțe. Fiind cumnatul lui Gogu Ionescu, care l-a invitat atît de stăruitor, era sigur că printr-însul va izbuti în sfîrșit, dacă nu să se aranjeze definitiv, baremi să înceapă o mișcare pentru vreun aranjament oarecare. Siguranța îi scăzu pe loc gîndindu-se că Gogu Ionescu n-a fost pe-acasă și deci nu i-a putut spune lui Iuga nimica despre dînsul, dacă cumva nu i-o fi comunicat în vreo scrisoare cele întîmplate la Sîngeorz. [f. 14]

Grigore Iuga îl privea și cu cît îl vedea mai timid și mai încurcat, cu atît i se părea mai simpatic. Avea impresia că-l cunoaște de mult și că îl revede acum după o despărțire lungă.

— Dacă-ți face plăcere, vino pînă sus, să stăm puțin de vorbă — îi zise Grigore atît de cordial încît Titu roși.

Urcară împreună scara și intrară într-un vestibul mare, cu foarte puțină mobilă. Iuga îi explică mergînd că asta e casa nevastei sale, adică jumătate din ea, căci cealaltă jumătate ține de Gogu Ionescu, fratele ei. E construită însă așa înadins încît să poată locui, complet despărțit, ambii frați. Comun e numai vestibulul sau mai curînd al nimănui. La dreapta apartamentul deputatului, la stînga al lor. Mai bine o sală de așteptare sau de control, fiindcă astfel fiecare poate ști despre cellalt cine intră și iese din apartament. Pe urmă clădită așa, casa a dobîndit un aspect mai impozant decît dacă făcea două separate. Și așa însă dependențele sînt separate de tot...

Intrară în apartamentul lor, urcară la etaj unde Grigore își avea dormitorul, mai la fund și cam separat. Casa era strînsă pentru vară, doamna fiind plecată. Singur dormitorul lui trebuia să rămîie la dispoziție, la care avea o intrare însă și pe scara de serviciu. Acest dormitor era aranjat ad-hoc în camera de oaspeți încît avea înfățișarea unei simpatice garsoniere.

— Te-am adus printr-un labirint pînă la cuibul meu — îi zise Grigore devenit comunicativ. Dar eu așa sînt și trăiesc cea mai mare parte din viață... Nevastă-mea are oroare de țară iar eu am oroare de oraș... Așa eu sînt mai mult la țară, ea mai mult la oraș... Ia șezi, te rog... Fă-mi plăcerea... Și să mă ierți că eu, între timp, am [f. 15] să mă primenesesc și să mă curăț — ca între prietenii!...

Jupîneasa îi pregătise cele necesare în odăița de baie de-alături și se retrase cu o privire nedumerită spre Titu pe care îl vedea acum primit chiar în intimitatea boierului, ceea ce nu se prea întîmpla des, boierul fiind socotit în casă cam ursuz.

Iuga se dezbracă, vorbind mereu, și trecu în odaia de baie unde se spală și se rase. Titu Herdelea trebui să-i povestească cum s-a întîlnit la Sîngeorz cu Gogu Ionescu și cu toată familia, cum era hotărît să vie în România unde îl îndemna sufletul lui și unde simțea că are să se poată manifesta, și cum nu îndrăznea să plece din pricina necunoscutului și a pușinilor bani ce avea și apoi cum atît Gogu Ionescu cît și directorul liceului din Giurgiu, frate cu George Pintea și deci cumnat al lui, l-au sfătuit să vie negreșit. Acumă se află în București de aproape o lună și încă n-a putut să se apuce de nimic. A cheltuit peste o sută de lei din banii ce i-a avut și i-e frică să nu-și cheltuiască tot și tot să nu fi aranjat nimica. De aceea venea tot mai des pe-aici să întrebe dacă nu s-a întors încă deputatul, căci într-însul îi erau speranțele.

— Nu vreau să te descurajez, dar Gogu nu prea e omul în care să-ți poți pune nădejdea — îi zise Grigore, aproape îmbrăcat. E om foarte simpatic, suflet bun, dar lasă-mă să te las... Cel mult dacă nevastă-sa l-ar

pisa mereu ar face ceva, căci numai ea are putere asupra moliciunii lui, putându-l scoate din nonșalanță...

Titu se spăimintă, dar îi veni inima la loc când auzi de puterea Engeniei:

— Atunci tot pot spera — zise el, căci cumnată-mea s-a arătat că ține la mine... [f. 16]

— Nici prea mult să nu ție însă — observă Iuga rîzînd — căci Gogu e gelos ca un harap și ar fi în stare să te expulzeze din țară dacă ar bănuî că...

În planurile lui Titu, din ce în ce mai desperate, intrase și aceasta: Eugenia să se îndrăgostească de el și, prin ea, să-și ia vînt în noua lume, mai ales că aici, de cînd era, observase că prin femeie se poate obține tot. Acuma însă protestă atît de sincer că Iuga se porni pe un ris irezistibil:

— Ești un naiv, amice! strigă dînsul la urmă. Dacă pornești cu atîtea scrupule, n-ai să faci nimic la noi! Aici trebuie îndrăzneală, obraznicie, cinism, aroganță, dacă vrei să reușești! Și mai ales să nu disprețuiești nici un mijloc, oricît ar fi de murdar... La noi numai rezultatul hotărește... E bun rezultatul? Mijloacele au fost excelente, chiar dacă ar fi atît de mîrșave că ai fi meritat pușcăria pentru ele...

Titu mai auzise asemenea sfaturi de cînd se afla în București, dar le considera exagerări, ca și acuma. De aceea, fără să replice, se mulțumi să suridă în doi peri, ca să nu indisună pe Iuga, dar nici să nu aprobe direct părerile auzite.

Grigore Iuga era gata, își puse pălăria în cap, își luă geanta și întrebă brusc:

— Ai luat masa?

— Încă nu... — bîlbîi Titu.

— Atunci aide să mîncăm împreună! zise Grigore cu elan. Sînt grăbit căci după-amiază am o mulțime de întîlniri plicticoase cu negustori murdari. Luăm ceva mai la repezeală și între timp mai vorbim...

Tînărul Herdelea se simțea foarte onorat de invitație, totuși răspunse negativ:

— Rog să fii iertat, dar eu iau masa într-o familie de la noi, mă [f. 17] rog, și dacă n-am anunțat că lipsesc, mă așteaptă oamenii și nu vreau să...

În realitate nu s-ar fi prăpădit el de așteptarea familiei, dar se sfîia să meargă cu Iuga, fiind sigur că-l va duce în cine știe ce mare restaurant, iar el e îmbrăcat prea slăbuț și-l poate compromite. Purta un costum cam tocit, ca să nu-și strice hainele cele bune, mai ales că încă nu avea nimica la orizont... Iuga însuși păru că-l poftise mai mult de politețe, căci nu mai insistă, ci zise:

— Bine, firește... Dar vreau să ne mai întîlnim. Țin să ne cunoaștem mai bine... Știi ce?... Să luăm masa diseară împreună!... Ai timp să și anunți pe gazdele d-tale... Unde să fie?... La Enache! Știi unde e? În strada Academiei...

— Cunosc — zise Titu. Încă n-am mîncat acolo, dar după firmă... Am început să mă orientez bine în Capitală...

— Atunci diseară la opt... Ne întîlnim direct acolo... Ți-aș da întîlnirea acasă, dar nu știu cînd scap... Pe cînd acolo ne întîlnim sigur... Ei, îți convine?

— Îmi face mare onoare — zise Titu cu o înclinare politicoasă.

— Atunci, haidem s-o ștergem! strigă Grigore înveselit. Și coborînd în grădină adăogă: Nu-ți închipui ce plăcere îmi face că te-am întîlnit... Un transilvănean! A, Doamne... Săraca Transilvania!... Ce țară minunată!...

— Ai umblat pe la noi? întrebă Titu.

— Am trecut numai, dar o cunosc ca și Muntenia mea... E pămînt românesc...

Ieșiră împreună pînă-n bulevard. Grigore opri o trăsură ce tocmai trecea și zise lui Titu:

— Poftim! Spune unde să te las? [f. 18]

Titu se scuză. Îi vine mai drept să meargă pe jos. Grigore îi strînse mîna vijelios.

— Atunci diseară la Enache... La revedere...

— La revedere... — murmură Titu salutînd ceremonios, în vreme ce trăsura porni.

4

De cînd sosise în București, n-avusese Titu Herdelea bucurie mai mare ca azi. Alerga pe trotuar cu o figură atît de veselă că trecătorii se întorceau după el parc-ar fi fost beat. Cu pălăria puțin pe o ureche, cu inima bătînd puternic, își zicea mereu:

— În sfîrșit!... Ce om de treabă!... Iată un boier adevărat!

Cam întîrziase de la masă, într-adevăr, căci erau aproape două, dar nu-i păsa de nimic. După ce a bătut atîta vreme zadarnic trotoarele, în sfîrșit se întoarce acasă fericit.

Ieșise, prin strada Romană, în Calea Victoriei și acum o apucă, pe lîngă Academie, să iasă în Sf. Apostoli mai drept în str. Buzești, unde-și avea camera mobilată și unde, în vecini, lua masa la familia Gavrilăș.

Gavrilăș era agent secret în poliția Capitalei, însărcinat cu controlul hotelurilor. Se afla în țară de vreo zece ani, era originar din Amaradia și cunoștea pe tatăl lui Titu. Așa cînd într-o dimineață, cu vreo lună în urmă, descoperi în registrul de la Hotel English numele Herdelea printre pasa-

gerii sosiți în cursul nopții, văzînd că mai vine și din Transilvania, ghici îndată că trebuie să fie feciorul lui Zaharia și se duse îndată la camera lui Titu, sculîndu-l din somn ca să-i ureze bun sosît și să-și ofere serviciile-i prietenești ca să nu fie spoliat [f. 19] în acest oraș unde toată lumea trage din bieții străini. El îi găsi, în aceeași zi, ca să nu cheltuiască cu hotelul, o odăiță mobilată, ieftină, chiar lîngă dînsul, pe Buzești, și pe seară veni să-l conducă. Iar după ce-l instală, îl pofti să cîneze în familia lui, să-l cunoască și nevastă-sa. În familie Titu cunoscă și o fată de vreo optsprezece ani, drăgălașă și îndrăcită, elevă la școala profesională, care era în gazdă la Gavrilăș. Din pricina ei, spuse d-na Gavrilăș, o femeie mică, grasă și roșă ca o bilă, care se căznea din răpuleri să vorbească ca în țară și nu izbutea deloc, n-au putut să ia pe Titu în gazdă la ei, căci camera e ocupată de d-ra Rădulescu Marioara. Chiar și așa l-ar fi primit cu drag, odaia avînd două paturi, dar al doilea pat e ocupat, zicea, de Niculiță Rusu, tot ardelean, de cîțiva ani aici, corector de noapte la un jurnal. Fiind și om mai în vîrstă și mai copt, avînd și ocupație noaptea, Rusu vine la culcare tocmai cînd Marioara se scoală, așa că se învoiesc bine, cum s-ar fi învoit și cu Titu dealtfel, căci e fată foarte cuminte... Peste cîteva zile, fiindcă Titu nu se putea obișnui cu mîncările de aici, se învoi cu d-na Gavrilăș să ia masa în familia lor pentru o sumă modestă și convenabilă. Astfel, întîlnindu-se zilnic și mai prelung cu eleva, ea îi mărturisă că se simte slăbuță de tot la limba română și ar avea nevoie de o meditație solidă, dar n-are bani. Titu își oferă serviciile lui și ea primi cu entuziasm spre bucuria d-nei Gavrilăș, care ținea mult ca eleva ei să treacă toate examenele cu bine. Chiar în seara aceea începură lecțiile în camera lui Titu, în vecini, unde erau mai liniștiți. Eleva făcu progrese mari de la prima lecție care se sfîrși în patul lui Titu unde eleva zăbovi pînă pe la miezul nopții spre marea îngrijorare a d-nei Gavrilăș care însă se liniști cînd Titu însuși o introduse acasă, spunîndu-i că au trebuit să învețe mult căci [f. 20] fata fusese foarte neglijată. Dealtfel la începutul lecției însuși Titu avusese oarecare temeri ca nu cumva Marioara să fie absolut începătoare și astfel să se pomenească cu vreo consecință gravă. Temerile lui se risipiră de la primul contact serios, căci eleva avea cunoștințe destul de bune. Însăși Marioara îi mărturisă pe urmă că a mai luat lecții, dar n-a avut încă profesor atît de solid ca Titu. Chiar și Rusu se oferise s-o mediteze, dar ea a refuzat, fiindcă prea e bătrîn și sforăie cumplit cînd doarme... încît îi face ei impresia că nu știe nimic...

Cînd ajunse acum Titu acasă, îi găsi la cafea.

— Ți-am pus lingurile-n briu! zise Gavrilăș, pufăind dintr-o țigară răsucită de el însuși cu o meticulozitate austriacă.

— Fata asta-i de vină, domnu Titu — se scuză d-na Gavrilăș trăgînd cu ochiul spre Marioara care zîmbea șiret spre dînsul. Că zicea că moare de foame și nu mai așteaptă nici moartă...

Titu era atît de vesel încît trebuia să se descarce. Se repezi deci la Marioara, o luă în brațe și începu s-o sărute pe gură, pe ochi, pe obraji pînă ce toată o ciufuli, ba-i mai răsturnă și ceașca de cafea pe fața de masă pusă numai acum, spălată de însăși mîna d-nei Gavrilăș.

— Na, astea mie nu-mi plac — se supără Gavrilăș, apărînd grăbit propria-i ceașcă de cafea amenințată, în vreme ce d-na Gavrilăș își frîngea mîinile îngrozită parc-ar fi asistat la o catastrofă care-o amuțise.

Marioara însă se simțea foarte măgulită de explozia aceasta și primea sărutările bucuroasă, gîngurînd doar ca o turturică.

— Victorie, domnule Gavrilăș! strigă în cele din urmă Titu aruncînd pălăria în fundul patului.

Povesti repede, cu însuflețire cum a cunoscut pe Iuga, ce-au vorbit, cum [f. 21] era să nu mai vie la prînz și cum va mîncă diseară la Enache. Povestirea făcu uitată toată pozna cu răsturnarea cafelei și murdărirea feței de masă. Gavrilăș a fost cîțiva ani ajutor de administrator la o moșie în Teleorman, unde a și făcut ceva bănișori, încît avea mare respect de moșieri și moșii, pe care le considera singurele instituții solide în România, în privința restului avînd nemulțumiri permanente deoarece în trei ani, de cînd era la poliție, nu izbutise să fie avansat, deși muncea foarte conștiincios, dar n-avea proptele și fără proptele nimic nu merge în țara românească.

— Dacă-i putea să te înfigi administrator la moșia lui măcar vreun an, doi, știi că ți-ar pune D-zeu mîna-n cap și te-ai face om! observă Gavrilăș gînditor și cu o admirație anticipată privind la Titu, căruia d-na Gavrilăș îi adusese o tocană ardelenască din care începuse să înfulice cu nădejde.

Gavrilăș era tot atît de mic ca și nevastă-sa, dar uscat țir, încît hainele stăteau pe el ca pe un băț, și avea niște mustăți foarte groase, impozante, fruntea foarte încrețită și o roșeață pe față parc-ar fi fost vopsit pentru o reprezentație de circ.

Începură apoi o dezbateră susținută asupra perspectivelor lui Titu, la care luă parte și d-na Gavrilăș cu amintiri despre administratorul din Teleorman, om foarte delicat, care îi ciupea o curte stăruitoare dar căruia ea nu i-a dat nici virful degetului fiindcă e femeie cinstită și a iubit totdeauna pe Gavrilăș. Marioara tăcea, pufnea din cînd în cînd către Titu și-l bombarda cu cocoloși de pîine, la care însă Titu nu mai răspundea fiind acum ocupat cu chestii serioase.

De alături, din odaia chiriașilor, porni un sforăit din ce în ce mai puternic: era Niculiță Rusu care de-abia acum își găsisse somnul cel bun. Sforăitul, ca un duș rece, potoli entuziasmul discuției. Însuși [f. 22] Gavri-laș care obișnuia să aștească câte-un ceas-două după amiazi, începu să caște și se întinse pe pat, Marioara se cărăbăni să plece la școală, iar d-na Gavri-laș de-abia acum avea să se apuce de vase...

Titu plecă acasă să se pregătească pentru diseară. Odaia lui era chiar în corpul de case de-alături. O curte lungă, murdară, cu o intrare mize-rabilă, cu o sumedenie de chiriași. Apartamentul din față, două camere cu antreu la mijloc era ținut de d-na Elena Alexandrescu, femeie de vreo patruzeci de ani, care se ținea însă bine, văduva unui locotenent de infanterie. În odaia dinspre stradă ședea ea împreună cu Jean Ionescu, funcționar la Interne, de vreo 25 ani, care o iubea. În antreu nu se găseau decît două lăzi cu cărți, mai mult medicale, biblioteca doctorului Popescu Vasile care se însurase de curînd cu fiica d-nei Alexandrescu, d-ra Mimi. Iar în odaia din fund, cu două ferestruici spre curte, cu un pat, o masă, scaune și citeva fleacuri, zise bibelouri, avea reședința Titu... În curte apoi, pînă în fund, erau fel de fel de chiriași: un cizmar ovrei Mendelson, cu cinci copii dintre care cel mai mare era militar la artilerie, dar dormea acasă; plăcintarul bulgar, care își avea plăcintăria alături în față, în cel-alt corp de case, dar locuința o avea aici în curte, un croitor Vasilescu, rămas văduv numai de trei luni cu patru copii mici, un pensionar cu o soție mai tină care țineau în gazdă pe un student de la drept...

De cînd ²¹³ intră în curte, Titu auzi ciripirile și fredonările cunoscute ale d-nei Alexandrescu. Cînosînd obiceiurile casei, știa că Ionescu adineori trebuie să fi plecat la birou, lăsînd pe doamna satisfăcută și încîntată. Ușa dinspre antreu de la odaia gazdei era deschisă larg, iar d-na Alexandrescu se aranja în oglindă, cu puful în mînă și cu batoanele de ruj și [f. 23] negru, fredonînd ca o porumbiță bătrînoară.

— Sărut mîna, doamnă Alexandrescu! îi zise Titu respectos, scoțînd cheia de la ușa sa și potrivînd-o în broască.

— Bonjur, bonjur, domnu...! strigă d-na Alexandrescu fericită și veșnic încîntată de Titu care era atît de respectos și de binecrescut. Da ce ești așa de grăbit? Și vesel...

— Tocmai vin de la masă — murmură Titu care deschisese ușa și-și aruncase din prag pălăria pe masă.

— Poftim încoace nițel, că nu te mănînc — zise d-na Alexandrescu cu glas de sirenă continuînd operația de vopsire. Sînt chiar singură, că

Jenică adineaori plecă la birou, sărăcuțu... Vino, vino, n-ai frică! Jenică nu-i gelos, deși mă adoră și-i atît de obraznic...

Văzu în patul așternut niște adîncituri suspecte pe care se repezi zîmbînd să le netezească, cu un zîmbet de complicitate.

— Uite, așa-s bărbații ăștia, neastîmpărați și nebunateci! urmă ea cu mîndrie. Crezi că poți scăpa de insistențele lui?...

Titu se jena de lucrurile acestea cu care ea, femeie în fire, se mîndrea. Ca să schimbe vorba, începu să-i spuie că diseară va lipsi mai mult, fiindcă trebuie să ia masa cu un domn la Enache.

— Ah, Enache, ce bine se mănîncă! oftă d-na Alexandrescu. N-am mai fost însă pe-acolo de cînd trăia răposatul, fie iertat...

Se pierdu îndată în glorificarea răposatului, care ar fi fost cînd locotenent, cînd căpitan, cînd sublocotenent, încît Titu ar fi putut crede că n-a fost ofițer deloc, dacă n-ar fi văzut fotografia lui de sublocotenent și dacă n-ar fi știut că fiica d-nei Alexandrescu, Mimi, a avut zestre tocmai zestrea ei reglementară pe care n-a putut-o cheltui fiind copilul la mijloc. În acest timp își termină operația vopsirii, își întocmi părul ce-i fusese cam ciufulit și, îndată ce fu [f. 24] gata strigă:

— Aoleu, bată-te norocul, că cu vorba și uitasem de ce te-am chemat și doar nu te-am chemat degeaba...

Își aduse aminte:

— Apropo, așa-i... Vreau să te rog să-mi faci plăcerea, și în numele lui Jenică, să vii duminecă, poimîine seară, la părinții lui Jenică, cu noi, plecăm de-aici împreună, la o mică sindrofie în familie, după masă...

— Vai, doamnă, ești prea bună — se fistici Titu pentru care aceasta era prima invitație într-o familie din țară.

— Știi, părinții lui Jenică sînt oameni foarte distinși — urmă doamna cu importanță. Bătrînul e șef de birou la industrie, mai are vreo doi ani și iese la pensie cu leafa întreagă... Vor fi numai prieteni... cu o cafea, o dulceață, un pahar de vin, o prăjitură, poate și nițel pocher... Unde pui că vei cunoaște pe surioara lui Jenică, un îngeraș drăgălaș cum n-ai mai văzut...

Titu Herdelea era încîntat. Avea el, în fundul sufletului, o nedumelire cum se poate ca părinții lui Ionescu să admită oficial legătura lui cu doamna asta mai bătrînă pe care niciodată nu o va lua de soție, dar și-o înăbușea, zicîndu-și că n-are el calitatea să judece niște obiceiuri care se vede că sînt curențe pe-aici. Dealtfel d-na Alexandrescu, parc-ar fi ghicit gîndurile lui, deși pînă acum nu-i vorbise niciodată despre lucrurile astea, se apucă să-i povestească cîte certuri și aproape scandaluri a avut Jenică, din pricina ei cu părinții lui care sînt niște oameni foarte vechi ca concepție și nu vroiau să admită în ruptul capului ca el să se încurce cu ea ci

²¹³ În dreptul acestui alineat datarea: „Miercuri, 10.VIII.”

stăruiau neapărat să-l însoare cu o strîmbă ce ziceau că e partidă bună. Jenică însă, cît e el de drăguț, are o fire foarte voluntară și a declarat ritos că mai curînd rupe cu familia decît cu iubita lui care e o femeie foarte bine, îl îngrijește admirabil și-l iubește. De înșurat are el vreme cît s-o hodorogi. Și au trebuit să cedeze încît [f. 25] acuma sînt în niște relații absolut intime.

— Dealtfel ce să-ți spun că și cu fata mea am avut și am destule momente de îndurat eu din pricina lui Jenică — continuă d-na Alexandrescu cu destăinuirile. Ea, sărăcuța, n-ar face caz, că știe cît am suferit și că am dreptul la viață, acuma că ea e așezată, dar e bărbatul ei care e băiat de la țară cu niște moravuri de la 48... D-aia el nu-mi calcă prin casă decît de la an în Paște, de cînd sîntem cu Jenică, și nici pe Mimi n-o lasă, încît trebuie să vie fata pe furiș.

D-na Alexandrescu se înduioșase și suspină:

— Of, doamne, greu se mai plătește biata fericire ce o are omul citeodată...

Titu se simțea foarte încurcat în fața acestor destăinuri intime, mai ales cînd luara o întorsătură tristă. El pe gazda lui n-o văzuse decît veselă, nepăsătoare. Se sculă încet, gîndindu-se ce ar putea să-i spuie ca s-o remonteze, dar d-na Alexandrescu, parcă și-ar fi risipit cu mina înduioșarea, continuă iar veselă:

— A, domnule Herdelea, cînd vei cunoaște d-ta pe fata mea, atunci să-mi vorbești... Dacă n-ai să te amorezezi pînă peste cap, atunci n-ai pic de sînge în vine... Dar e o fată de o cînstel... Așa că să nu-ți faci iluzii!...

— Cu toate astea eu o iubesc de pe-acuma! zise Titu galant. De cum am văzut-o în fotografie!... E încîntătoare!...

— Ce fotografie! S-o vezi în carne și oase! strigă d-na Alexandrescu cu mîndrie. Păcat numai că are un bărbat bun, muncitor, harnic, dar prea ursuz... Se ofilește sărăcuța de așa viață!...

D-na Alexandrescu, fiindcă nu avea nici o treabă, ar fi stat de vorbă acuma pînă seara, cum l-a mai ținut pe Titu și altădată. Acum însă Titu stătea pe jăratec. El avea să se pregătească serios pentru masa [f. 26] de astă-seară care poate să însemne o întorsătură în viața lui sau cel puțin un punct de plecare pentru viitor. Tocmai se gîndea cum să se retragă, politicos totuși, cînd auziră în curte o voce strigînd:

— Domnul Titu Herdelea...

Titu tresări de emoție: cine poate să-l caute, cînd pînă azi afară de Gavrilaș și Niculiță Rusu (pe Marioara n-o putea pune la socoteală) nu-l căutasese nimeni? Îndată însă auzi din curte cîteva glasuri răspunzînd:

— În față... în față...

— E factorul postal! explică d-na Alexandrescu. Ți-o fi aducînd vreo scrisoare dacă nu un mandat de bani...

Factorul bătea în pervazul antreului strigînd:

— Domnul Titu Herdelea...

Titu se repezi. Era o scrisoare de-acasă. Salută scurt pe gazdă și intră emoționat în odaia lui. Prima scrisoare ce o primea de cînd era în București. Adevărat că nici el nu se prăpădise scriînd. Trăgănase mereu în speranța că va putea scrie ceva despre cum s-a aranjat. De-abia cînd și-a dat seama că lucrurile nu vor merge așa de strună cum își închipuise el, a scris mai mult o jelanie de care i-a părut rău a doua zi, căci nu vroia să știe cei de-acasă toate decepțiile lui. Dar părea că și ei vor să-l pedepsească nerăspunzînd la scrisoare, încît se întreba dacă nu cumva s-o fi rătăcit a lui. În sfîrșit după două săptămîni, iată slovele mamei sale, ro-tunde, îngrijite...

Rupse scrisoarea și o sorbi în cîteva clipe deși era lungă de șase pagini, căci d-na Herdelea, cînd scria, apoi spunea toate pe îndelete în stilul ei cam biblic, amestecat cu maxime morale și cu sfaturi bune pentru „dragul mamei înstrăinat”. Îi povestea cu toate amănuntele cuvenite „pentru că știu că ție ți-a fost drag” cum s-a prăpădit bietul Ion al Glanetașului, omorît ca un cîine de George al Tomii [f. 27] Bulbuc, pentru cine știe ce nimicuri de-ale lor prostești. Toată lumea l-a plîns pe feciorul Glanetașului, ca pe un om de treabă, iar George așteaptă acuma la răcoare, în Bistrița, o pedeapsă grea, poate chiar ștreangul. Și ei au fost la înmormîntarea lui Ion și, cu acel prilej, s-au împăcat și cu bietul Belciug, care tot e om cumsecade, cum a și dovedit chiar cu chestia locului casei din Pripas, că numai-decît au făcut formele și s-au isprăvit toate încurcăturile încît de-acuma pot dormi fără grije. În chestia asta poate că mai vinovat a fost tatăl tău, că el e cam lăsător și nepăsător și numai cînd ajunge mucul la deget, aleargă și se zvîrcolește în loc să fie prevăzător și să nu lase pe mîine ce se poate și trebuie să se facă astăzi. Dealtfel vrednicia lui Belciug se vede și din biserica frumoasă ce a ridicat-o în Pripas cum nici nu merită proștii aceia criminali. Dar ce sfințire minunată a aranjat de a mers vestea în toată împrejurimea. Am fost și noi, că se cuvenea, că doar acolo ne-am mîncat tinerețele și eu și tătînu-tău, între criminalii ceia de pripăseni, iar Ghighi a avut o rochie de toată frumusețea încît le-a bătut pe toate fetele, măcar că au fost din tot comitatul. Dar știi că de-acolo i se trage și norocul ei că învățătorul Zăgreanu, care a fost numit la Pripas în locul lui Herdelea, nebun de dragoste după ea, a doua zi a și venit la noi, împreună cu părinții lui, și a cerut-o de nevastă. Ea, proastă și necoaptă, a mai încercat să facă mofturi, dar i-am retezat-o scurt, așa că aseară, miercuri, am și făcut o

logodnă simplă, de au schimbat inelele aduse chiar de la Cluj de către bietul Zăgreanu care nu mai știe ce să facă să-i intre în voie mucoasei așteia. L-am adus pe Belciug să le schimbe inelele, că doară el a și botezat-o, dar cununia, așa dorește mirele, are să se facă în Amaradia, cu toată cinstea. Cununia însă vom face-o mai târziu, poate chiar la Crăciun, ca să putem face între timp fetei cele trebuincioase. O să-i dăm casa din Pripas ei, să nu mai stea pustie și să-i poarte și ei [f. 28] noroc cum ne-a purtat nouă. Pentru trusou sperăm c-o va ajuta și Laura, c-așa s-a lăudat, deși are și ea destule greutăți că-și așteaptă vremea cu al doilea copil și s-a înstrăinat și ea destul de nici nu mai știi cum s-o iei. Chiar acum vreau să-i scriu și ei, că nici ea nu știe încă nimica, că deși Zăgreanu îi face curte de mult, nimeni nu s-a gândit c-ar fi un băiat așa de serios. Ne-ar fi fost drag să fi fost și voi la nunta ei, biata fată și acum plînge gîndind că tu poate n-ai să vii. Dar tu să vezi de ale tale, să te așezi bine, să nu pierzi nădejdea în Dumnezeu, că D-zeu nu părăsește pe cei drepti și cinstiți. Ne-a întristat cînd am aflat din scrisoarea ta că încă n-ai avut prilejul să-ți izbîndești visul, dar trebuie să ai răbdare multă, dragul mamii, că nici pe-acolo nu zboară pui fripiți și plăcinte calde, ci omul trebuie să se sfărîme ca să reușească. Ne-a părut rău că nu ne-ai scris îndată ce ai sosit și trebuie să ne scrii mereu și des, c-așa e bine și frumos să știm unii de alții, nu să vă risipiți toți ca potîrnichile să se aleagă praful și cenușa de familie. Tată-tău a fost mîhnit că n-ai făcut ce trebuia pentru *Tribuna Bistriței* de la serbările din Sibiu, că ar fi fost pentru inteligența de pe-aici să vadă că ești om de ispravă. O să înceapă frigul și nu știu dacă tu ai haine mai groase? Să te gîndești, din cei dinți bani, să-ți cumperi, ori dacă pe-acolo-s scumpe, să trimiți bani să-ți facă Ștrulovici de-aici că-l știi ce frumos lucrează și ieften. Trebuie să te îngrijești să-ți păstrezi sănătatea, că dacă omul e sănătos toate le isprăvește bine și dacă are credință în Dumnezeu...

Într-un prim post-scriptum Ghighi adăoga că nici nu vrea să se cînune, orice ar face bătrîni, dacă Titu nu va veni la nuntă și-i spunea că la balul din octombrie se va duce negreșit dar încă nu știe în ce rochie că ea ar vrea să-și facă una nouă, mai ales acum că e și logodită. [f. 29]

În alt post-scriptum bătrînul Herdelea îi îndemna să scrie chiar tîrziu pentru *Tribuna Bistriței* că s-a întîlnit cu avocatul-director care chiar l-a rugat să-i scrie că așteaptă mereu dările de seamă de la Astra. Îl mai roagă să-i trimită ceva foi românești din țară să vadă și domnii de pe-aici foi românești adevărate, iar cînd va publica ceva de-ale lui să trimită neapărat ca să poată arăta tuturor ce face el în România...

Titu zăbovi vrea jumătate de oră recitînd și răsčitînd scrisoarea care-l readucea deodată acasă în Ardeal, în lumea lui unde toate trăiau pentru el

cu o intensitate deosebită. Uită pentru cîteva clipe unde se află și tot sufletul lui vibra iarăși pentru lumea ceea dragă și bună pe care n-a știut-o prețui de-ajuns la timpul cuvenit... Subt puterea emoției și farmecul amintirilor, cuprins de o nostalgie, ca și cînd a scris prima scrisoare, vru să se apuce să scrie numaidecît. Pe masă avea cîteva cărți, aduse de-acasă, „biblioteca” lui, caiete cu însemnări, cu crîmpeie de poezii... cernelă, tocure... Dar hîrtie de scrisori n-avea. Căutînd își aduse aminte de Iuga și hotări să amîne răspunsul pînă după ce va vedea ce rezultat va avea. Atunci va putea spune mai multe și mai bune, iar pentru *Tribuna Bistriței* va scrie niște impresii din București care vor fi mai prețioase decît o supă încălzită despre Astra acum.

Erau patru trecute și se apucă cu zor să se pregătească pentru diseară. Trebuia să-și mai aranjeze unele mici lucruri, să-și mai coase cîte ceva, să-și lustruiască perfect ghetetele, să-și examineze costumul cel negru de camgarn cu care s-ar putea duce și la Palat. Pe urmă de-abia începu să se spele bine, să se primenească și în sfîrșit tocmai bine isprăvi încît la șapte putu ieși din casă. Trebuia să fie exact la întîlnire, căci omul civilizât după exactitate se cunoaște. Mai bine să aștepte el cîteva minute, decît să fie așteptat. Mergînd agale [f. 30] să nu nădușească, plîmbîndu-se puțin pe Calea Victoriei va ajunge tocmai bine. La plecare își luă rămas bun de la proprietăreasă spunîndu-i că de va veni eleva s-o lase, că e mai liniștită și poate să învețe mai bine în camera lui. D-na Alexandrescu îi pusese condiția de la început că ea nu admite să-i aducă femeii în casă căci casa ei e cinstită, dar pentru Marioara închidea ochii deși bănuia că lecțiile acestea, tocmai seara și uneori pînă peste miezul nopții, sînt suspecte. Acuma îi și zise, în glumă, trăgînd cu ochiul:

— Craiule, craiule, mi se pare că dai fetei tot felul de lecții?...

Titu protestă roșind, îi sărută mîna. Curtea întregă aflate, prin intermediul d-nei Alexandrescu, că chiriașul din față ia masa la Enache. Din cîteva geamuri îi urmăreau ochi curioși și invidioși. Și Titu ieși ca un triumfător, avînd grije să lase cheia Marioarei, șoptindu-i să-l aștepte, ca astfel să-l vadă și d-na Gavrilăși și domnul cînd pleacă la întîlnirea cea mare...

5

La opt fără un sfert trecu prin strada Academiei, prin fața Restaurantului Enache, nu să intre, ci să se orienteze puțin. Ușa dinspre stradă era deschisă larg și Titu văzu sala mare, luminată frumos, mesele aranjate, curate și auzi cîntecul lăutarilor... Dar observă în treacăt că era încă puțină lume. Se duse deci pînă în colț la „Carpați”, coti pe Bulevard, se opri puțin în fața vitrinei Librăriei Minerva, merse mai departe și pe Calea Victoriei

o luă în sus, prin furnicarul imens de lume ce era la ora aceasta, se mai uită la multe femei frumoase foarte pictate și elegante, faima acestui trotoar și acestei ore, ajunse la strada Regală, se opri în colț, unde se îmbulzea de altfel mulțime de ofițeri și filizoni care acostau pe femeile ce treceau, uitându-se cu [f. 31] jind la Teatrul Național care tocmai deschisese porțile și aprinsese luminile, gândindu-se că el nu s-a putut îndura încă să rupă un leu să meargă baremi la galerie să vadă teatru românesc și consolidându-se că are timp după ce își va fi stabilit o situație... Își aruncă ochii la ceas; mai erau cinci minute. Porni încet pe strada Regală, coti iar pe Academiei. Acum ușile erau închise la Enache. Avu o ezitare, și-o birui și intră. Cîțiva chelneri îl întîmpinară, poftindu-l. El însă puțin jenat, își aruncă ochii în sală și nu descoperi pe Iuga. Se întoarse deci și ieși, murmurînd către chelneri:

— Mai tirziu... Aștept pe cineva...

Trecu strada și se postă în colț, lângă chioșcul de ziare, lângă Biserica într-o zi, de unde putea vedea bine sosirea lui Iuga. Prin gând însă îi trecea mereu: Ce-ar fi dacă boierul meu ar fi uitat și n-ar veni deloc? Ar rămînea caraghios față de toți sau ar trebui să le spuie minciuni... Dealtfel încă nu era opt, mai erau două minute. Așteptă cinci minute, un sfert de oră și nu văzu nici urmă de Iuga. Socoti să se mai uite o dată, dar îi era rușine să mai dea ochii din nou cu ceata de chelneri care i se păru că au zîmbit ironic adineaori cînd a ieșit. Îi cuprinseseră nădușeli și mai trecu un sfert de ceas: era opt și jumătate. Își luă inima în dinți și mai deschise o dată ușa. De la a treia masă chiar Iuga îi făcu semn: aici, aici... Titu zîmbi cu o ușurare grozavă. Se apropie de masă. În afară de Iuga mai erau doi domni.

— Ai întirziat, prietene? îi zise Iuga întinzîndu-i mîna cu un zîmbet amical. Te-ai bucureștenizat de tot, bravo!... Ia loc colea... că noi am început-o de mulțisor...

Un chelner îi luă pălăria și Titu, foarte încurcat, nu știa dacă să se lase c-a fost neexact la întîlnire sau să mărturisească adevărul. Îi zise [f. 32] cu un suris confuz:

— Ba nu... că eu sînt pe-aici de la opt fără un sfert... M-am și uitat o dată înlăuntru și pe urmă am stat la pîndă vis-à-vis, lângă chioșc, să vă văd venind. Chiar mă mir cum nu v-am văzut...

— Ei, nu face nimica că și noi am venit cu un sfert de oră mai tirziu — zise Grigore jovial. Așa sîntem noi românii... Dar să cunoști pe prietenii mei!...

Făcu prezintările. Avocatul Baloleanu, deși tînăr, doar cu vreo cinci ani mai în vîrstă ca Iuga, era foarte voluminos, avea o barbă cafenie cu cioc, rețezată frumos și un început de chelie pe care-l ascundea cu fire de pe părți, și niște ochi albaștri-verzui. Era mîncăcios, îi balona bătura și nu se putea reține. Făcea politică pasionată; era șef de organizație în Roman și fusese

de două ori deputat cînd a fost partidul la putere. Pornise sărac, dar a avut noroc și, prin politică și istețime, azi era stăpînul unei moșioare de vreo șapte sute pogoane în Ialomița. Stătea însă în București unde clientela avocătească era puțină dar solidă și unde dealtfel veniturile lui erau mai ales de la diferite intervenții care, fiind cunoscut ca om politic, îi reușeau totdeauna... Cellalt, Constantin Dumescu, directorul Băncii Române, era om tăcut, cu ochelari de aur, spin, cu mustața roșcată, jigărit, puțin adus de spinare parcă trupul i-ar fi fost prea lung pentru puterile lui. Era burlac, prieten cu tatăl lui Grigore... Amîndoi primiră pe Titu fără entuziasm, mai ales cînd Grigore îl prezintă ca un tînăr poet transilvănean. După ce Titu se așeză și, în urma recomandății lui Iuga, se adînci în lista de bucate, încurcat fiindcă nu cunoștea încă mîncările din țară și mai ales numele lor și-i era frică să nu nemerească ceva ce n-ar putea înghiți, Baloleanu reluă convorbirea pe care o întrerupsese [f. 33] sosirea tînărului.

— Așa, dragă Grigoriță... Problema țărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce dețin pămîntul! Toate celelalte sînt paliative... Țăranul vrea pămînt fiindcă el atîta știe...

— Iartă-mă, dragă Bale — zise Iuga aprins, vădînd că convorbirea îl interesa deosebit — așa cum o pui tu, chestia se reduce la un pretext de propagandă electorală sau de demagogie ieftină!... Ideea nu face două parale dacă nu e urmată de faptă! Or, cum vrei tu să mă convingi pe mine că eu, proprietar, să împart pămîntul meu pe care-l am din moși-strămoși la țărani, iar în acest timp tu însuși cumperi moșie...

Baloleanu se aprinse și nu-l mai lăsă să continue:

— Pardon, pardon... Să punem lucrurile la punct! Întîi nu discutăm chestia din punct de vedere personal! Vorbim teoretic și fac abstracție că tu, întîmplător, ești mare proprietar. Ești un om subțire care cunoști chestia țărănească și din carte și din experiență, care te interesezi de ea. Va să zică dezbatem academic. Sînt sigur că, dacă s-ar prezenta cazul unui sacrificiu, conu Miron sau tu ați fi cei dintîi să faceți gestul...

— Te înșeli, dragul meu — protestă Iuga. Tata cel puțin niciodată n-ar consimți să se despartă de moșia de care îl leagă o tradiție multiseculară. Pentru el pămîntul e ca și pentru țăran însăși viața lui, tu știi foarte bine, c-ai fost pe la noi și cunoști pe tata... Dar nici eu n-aș fi dispus să fac cadouri demagogilor de la oraș care din buzunarul altora vor să-și facă merite electorale...

— Se vede conservatorul în tine, Grigoriță — zîmbi Baloleanu. Dar pardon, să nu trecem ușor... Fiindcă m-ai pus în joc pe mine, să [f. 34] lămurim chestia... Apoi crezi tu că moșioara mea, cumpărată din sudoarea unei munci de zece ani, de încă și azi mai am datorii pe ea, cele nici șapte sute de pogoane au să rezolve chestia? Și dealtfel iacă, eu declar, deși sînt

om sărac, că să se facă o expropriere și eu pun la dispoziția țării petecul ceta de pământ fără să crîncesc!

— Evident, dacă îndată ce ai luat-o ai și arendat-o! observă Iuga cu un dispreț ușor.

— Apoi doar n-o să-mi ceri să mă apuc acum să fac agricultură și să las meseria pe care-o știu, puile! zise Baloleanu puțin agasat de opoziția lui.

— Ba îți cer, dacă vrei să ai pământ! făcu Iuga energic. Cine are pământ, să-l muncească, să se înfrățască cu el, ori să renunțe! Tu, dragul meu, ai luat moșioara asta din mîna sătenilor care voiau s-o cumpere și s-o împartă între ei... Ai mers, i-ai înălțurat și ai luat-o tu, iar a treia zi ți-ai trimis arendașul să stoarcă din ea bani! Pe de-o parte împiedeci pe țaran să cumpere cînd se oferă prilejul și-i pui în spinare arendașul care să-l sugă ca să-ți poată plăti ție arenda urcată, iar pe de altă parte îmi ceri mie, care asud alături de țaran, să fac să rodească glia, care-mi iubesc pămîntul și țaranul meu, să mă despart așa de moșie ca și cînd ar fi o bancnotă stricată!

— Ei, puile — interveni Baloleanu mai moale — sînt puțini proprietarii ca voi și măsura generală nu se poate opri la cei puțini. Căci marea majoritate a pierdut de mult contactul cu pămîntul.

— Atunci ia măsura pe care vrei față de proprietarii care s-au înstrăinat de pămînt! strigă Iuga. Nu te gîndi numaidecît la măsuri pripite care ar putea distruge o clasă socială, poate cea mai credincioasă, care a făcut totdeauna bogăția țării, care a ținut țara! [f. 35] Căci țara asta, dacă s-a susținut, prin proprietari s-a susținut, prin cei care s-au unit cu pămîntul și nu l-au părăsit oricîte vijelii au venit!... Din pricina lor țaranul n-a suferit, căci țaranul a fost fratele și tovarășul lor totdeauna! Au împărțit bogăția și sărăcia împreună, au fost proprietate colectivă din care s-au hrănit toți deopotrivă... A, sigur, n-au rămas toți la datorie și, în ultimul timp, dezerorii s-au înmulțit. Multora le vine greu și li se pare chiar dezonorant să stea la țară, să muncească. Preferă să ia venituri mari pe care să le cheltuiască fie aici, fie în străinătate. Și trimit pe spinarea țaranului pe arendașul care merge ca să stoarcă arenda pentru boier și altă arendă pentru el însuși. Atunci, firește, că țaranul geme și se zvîrcolește. În vreme ce eu proprietar, muncind și chibzuind și economisind, de-abia pot scoate din moșia mea atîta cît să pot trăi onorabil, arendașul fără scrupule scoate sute și sute de mii de lei... N-am dreptate, nene Costică? sfîrși dînsul adresîndu-se lui Dumescu.

Directorul de bancă se uita în farfurie și asculta cam jenat fiindcă amîndoi vorbeau tare încît de la mesele dimprejur lumea se uita la ei. Nu urmărise discuția decît superficial și-l surprinsese întrebarea lui Iuga. Înainte de-a răspunde însă Dumescu, de la masa de alături, unde stătea singur,

sosit de curînd, și ascultase cu mare luare aminte conversația, arendașu Rogojinaru interveni cu un glas familiar:

— Îmi dați voie...

Toți de la masă se întoarseră spre el ca la comandă, uimiți de intervenția unui străin. Arendașul însă nu se tulbură de loc, ci cu o față surîzătoare zise:

— Sînt Ilie Rogojinaru și am avut fericirea să ne cunoaștem azi [f. 36] în tren cu domnul Iuga. Dealtfel și pe conu Miron îl cunosc... Fiindcă auzii fără să vreau, să-mi îngăduiți să vă spun și eu o vorbă într-o chestie pe care o cunosc. Domnul Iuga zicea de arendași... Acuma nu pentru că sînt și eu arendaș, dar cred că greșește greu și altfel. Arendașul nu e tocmai o pacoste pe țară cum spune și dumnealui și cum scrie pe la gazete și pretutindeni. Ca să poată scoate arenda și chiar un venit pentru dînsul, arendașul trebuie să muncească mai mult decît proprietarul. Țaranul nu lucrează mai mult la arendaș ca la boier. Mărturie poate să fie și d. Iuga și să spuie dacă învoielile de la arendașii vecini cu dumnealor sînt mai grele ca pe moșia dumnealor. Arendașul însă, fiindcă l-a silit nevoia, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens pămîntul, a dat circulației și pămînturi care înainte erau pîrloage, a introdus mașini pe moșii... a ridicat nivelul culturii pămîntului! Or fi arendași ticăloși, cum sînt și proprietari, dar ca să-l condamni așa, fără să-l ascuți, nu e drept!...

Grigore Iuga era plictisit de intervenția lui Rogojinaru care nu-i era simpatic încă din tren. Dar nu se putu opri să nu-i obiecteze:

— Dar dacă nu intervenea arendașul, azi n-ar mai fi chestie țărănească! Ivirea arendașului a împiedecat trecerea pămîntului în mîinile țaranilor... Proprietarul care s-a saturat de țară, ar fi vîndut moșia la țarani, dacă nu venea arendașul care să ofere un venit mare fără a avea nevoie să se mai ocupe de ea!...

— Asta se poate! admise Rogojinaru jovial. Se prea poate! Cu condiția însă ca țaranul să fi fost într-adevăr întreprinzător și harnic! Dar, orice ați zice d-voastră, eu, care am mare experiență, vă spun că arendașul a apărut tocmai fiindcă țaranul român e leneș și nepăsător, așteptînd să-i vie totul de-a gata de la boier sau de la [f. 37] înlocuitorul lui!

Baloleanu avu un gest de consternare fără însă a putea răspunde. Grigore însă, abia stăpînindu-și mînia, zise apăsător:

— Ai mai spus și în tren și ai repetat aceasta, domnule! Nu ți-am replicat fiindcă mi se pare o monstruoasă că un om care din munca țaranului se îmbogățește, să-i impute totuși cu perseverență lenea!... Eu, care trăiesc între ei, îmi pot permite să afirm hotărît contrarul... Dar, chiar dacă ar fi așa, imputarea nu s-ar putea adresa țaranului, ci celor ce l-au emancipat de formă și l-au ținut încătușat în realitate... În loc să-l

fi luminat, să-i fi dat învățătură și educație cetățenească, a fost lăsat în prostie și întunec... Întreabă-l pe dumnealui — făcu arătînd pe Titu — că-i ardelean și a venit de curînd aici, dacă țaranul dumnealor e leneș și neîntreprinzător! Și doar acolo se află sub jug străin... Dar a avut conducători care l-au luminat, a avut exemple bune care l-au îndreptat... Pe cînd la noi se vorbește mereu de țaran și niciodată nu se face nimic cinstit și dezinteresat pentru el...

Entuziasmul lui stîrni oarecare zîmbete discrete prinprejur. Observă și tăcu. Rogojinaru, deși avea replica gata, o murmură în farfurie ca să nu învenineze lucrurile, văzînd că tînărul se înfierbîntase de tot. Baloleanu însă adăogă mai încet, ca numai pentru masa lor:

— Foarte just... Bietul țaran nu știe decît să rabde că altceva nu l-a învățat nimeni... Iar cînd nu mai poate, atunci, cînd îi ajunge cuțitul la os izbucnește și el ca un pîrjol... De aceea vezi la noi răscoale cînd ici, cînd colo... de țărani exasperați... Dar nici măcar astea nu au darul să deschidă ochii cîrmuitoarelor asupra bubei adevărate, să-i facă să le dea pămînt și învățătură... [f. 38]

Tot Baloleanu însă, văzînd că discuția se înveninase, încercă și izbuti să schimbe vorba. Se vorbi despre criza financiară, despre recolta extrem de slabă, despre situația guvernului pe care Baloleanu o găsea desperată în speranța că în curînd va veni iar partidul lui la putere, ceea ce Iuga, deși nu făcea nici o politică, contestă, apoi atingînd politica externă pe nesimțite ajunseră la frații ardeleni și la Titu. Aici luă parte și Dumescu care era un naționalist înfocat și visa numai Ardealul pe care dealtfel îl cunoștea bine, petrecîndu-și toate concediile numai prin diverse stații balneare ardeleni și călătorind chiar prin toate ținuturile. Iuga le spuse chiar că Titu tocmai ar dori să-și găsească un rost aici și Dumescu, fiind vorba de un ardelean, îi oferi pe loc să-l primească funcționar la Banca Română. Grigore însă se opuse, căci ce să caute un poet la o bancă. Dealtfel și Titu, fără să zică ceva, ar fi fost decepționat. Dacă era să fie contabil, putea practica la „Someșana”. Mai curînd la vreun jurnal ar trebui să-i găsim, opină Iuga, susținut fervent de Titu. Baloleanu era prieten intim cu directorul *Universului* și promise că-i va vorbi, numai să treacă Titu pe la el să-i amintească...

— Acum însă pe mine să mă iertați — zise Baloleanu, pregătindu-se să plece. Mi-am lăsat nevasta să mănînce singură de dragul tău, Grigoriță, fiindcă nu te-am văzut de mult. Sper că în schimb ai să vii și tu cînd îți face plăcere să dejeunezi la noi, mîine, poimîine, cînd dorești... Nici n-ai nevoie să te anunți, ca acasă...

Între Dumescu și Iuga se ivi contestație — care să plătească, Dumescu susținînd că el, ca mai bătrîn, nu poate primi. Grigore trebui să amenințe

cu supărare veșnică pînă ce sili pe Dumescu să consimtă. Ieșiră cu toții, iar în fața restaurantului se despărțiră, răminînd Iuga cu Titu. Tocmai atunci ieși și Rogojinaru cu care schimbaseră o [f. 39] salutare convențională la plecare.

— Cucoane — îi zise acum arendașul tot prietenește — d-ta ești încă tînăr și te aprinzi iute, iar eu sînt bătrîn și nu mă supăr cu una cu două... Dar să știi de la mine că vei avea decepții, cum a avut și conu Miron... Și odată și odată tot ai să-ți zici: a avut dreptate afurisitul acela de Rogojinaru... Ei, noapte bună!

Grigore nu-i răspunse, iar cînd se depărtă puțin, mormăi:

— Agasant și insinuant tip!

Într-adevăr încă din tren, cît și acum, discuția enervase pe Iuga care simțea nevoie de o destindere de nervi. Fiindcă era de-abia ora zece și Titu nu avea nimica de făcut, porniră împreună pe Calea Victoriei, pe jos, să stea de vorbă, să se răcorească. Titu, vrînd să-l calmeze, îl întrebă, mai ales că întrebarea îl sîcîia de mult:

— N-am pomenit cît se vorbește aici despre țaran!... Toată lumea discută, pretutindeni, chestia țărănească... E de neînțeles! Pînă și la mine în curte e un cismar jidov care e socialist, de cîte ori stau de vorbă cu dînsul face ce face și-mi bate capul cu chestia țărănească și-mi spune cum ar trebui împărțite toate moșiile...

Iuga se simți obosit și răspunse doar atît:

— Poate că e numai o modă sau poate că e o durere mare generală înconștientă care ne face pe toți să ne gîndim numai la ea...

Văzîndu-l că dorește liniște, Titu tăcu. Merseră alături, încet, pe trotoarul pe care acum trecătorii erau mai rari. În vitrine ardeau becuri luminîndu-le și luminînd și trotoarul mai mult decît felinarele cu gaz aerian cam rare. Trăsuri luxoase treceau cu oameni veseli. Un muscal cu doi armăsari albi mergea în goană spre Șosea; doi domni, fiecare cu cîte o femeie în poală; unul o gîdila pe [f. 40] a lui și ea ridea tare cu un ris clar, nepăsător. În urmă, în altă trăsură, un domn cu trei femei cînta fals, beat, în vreme ce femeile rideau și-l pupau la întrecere.

Titu, mergînd tăcut, făcea în sine bilanțul serii și era mulțumit. În definitiv înlînise doi oameni străini și amîndoi se oferiseră să-l ajute. Se gîndea să meargă chiar mîine la Baloleanu, să-i amintească: bate fierul pînă-i cald... Dacă intră la *Universul* poate spune că s-a aranjat. Aflase că e un ziar solid. Acolo își va putea publica și poeziile și să ajungă repede celebru. Dumnezeu i-a scos în cale pe Iuga acesta, să-i dea Dumnezeu noroc!

Astfel²¹⁴ urcară pe Calea Victoriei pînă aproape de Ministerul de Finanțe, cînd Iuga, care nu scosese nici o vorbă și mersese cu pălăria în mînă parcă i-ar fi fost prea cald, se opri brusc:

— Uite, dragul meu, să mă ierți... Credeam că o să mai stăm de vorbă dar cum vezi, sint incapabil... Am avut atîtea astăzi pe cap, atîtea ener-vări... M-a mai obosit și domnul... Mă duc să mă culc, să mă mai odih-nesc! Îmi trebuie singurătate!... Îmi pare rău că n-am putut vorbi nimica. S-o facem mîine, vrei?... Cred că mîine înainte de prînz isprăvesc lucrurile principale pentru care am venit și atunci toată după-amiaza sint liber... Țin neapărat să stăm de vorbă mai mult... Mi-ești simpatic, iacă, și aș vrea să ne cunoaștem mai bine... Dacă vii mîine pe la trei-patru, mă găsești acasă, te aștept!... Să vii, te rog!...

Titu se simțea el jenat de jena lui și făgădui că va veni negreșit. Cum să nu vie cînd d-aici poate să i se tragă norocul? Pînă acasă numai planuri făcu. Își zisese să meargă chiar mîine de dimineață la Baloleanu, iar după-amiază să-i și spuie lui Iuga ce-a făcut. Se răzgîndi că n-ar fi delicat față de Iuga care poate că vrea să-i facă ceva și mai bun. Cînd a intrat în legătură cu un om așa de fin, nu trebuie să se grăbească. O zi, două nu mai contează, [f. 41] cînd a așteptat o lună și cînd omul i-a spus direct că i-e simpatic... Acasă găsi pe Marioara în pat. Iar o copleși de sărutări și descoperi că se virise în pat îmbrăcată cînd l-a auzit venind, căci într-adevăr învățase pînă acuma. O dezbracă el însuși și, în pat, strîngîndu-se în brațe, făcură mii de planuri de viitor din care Marioara nu cerea nimica și în care nici Titu nu-i destina nici un rol...

5215

Grigore Iuga se duse acasă direct. Se simțea într-adevăr epuizat. Azi toate îi merseseră anapoda. Ar fi zis că poate ghinionul i l-a făcut Rogojinaru cu mutra lui agasantă și mai ales cu ideile lui revoltătoare...

Jupîneasa îl aștepta cochetînd cu feciorul. Dar n-avu nevoie de ea și-i trimise la culcare. Socoti că și el se va culca îndată, să doarmă ca să se poată scula mîine devreme și odihnit...

Se așează în pat, luă ziarele de seară, să le răsfoiască, să-și găsească mai repede somnul. Nu putea însă nici citi, nici somnul nu venea. În minte îi apărea mereu grijile care-l enervau.

Venise la București să încaseze a doua și ultima rată pe grîul ce-l vînduseră încă din August. Scadența era mîine, iar luni avea el însuși o scadență importantă la o datorie ce o făcuse el cînd cu clădirea noului conac

²¹⁴ În dreptul acestui rînd însemnarea: „Joi, 11.VIII.”.

²¹⁵ Adăugat ulterior; inițial: „6”.

acu trei ani și pe care pînă azi de-abia putuseră s-o plătească jumătate. Cu dobînzii cu ceva amortizare din capital, se ducea jumătate din ce avea să ia de la cerealistul lui. Venea la sigur, fără nici o grije în privința asta și se dusesse direct la biurul din str. Bursei, unde avea să încaseze banii. Mîine dimineață voia să-și reguleze polița lui, iar seara să fie acasă, la Amara. Cerealistul însă îl primi cu desperare, cu scuze că trebuie să-i dea o aminare, fiindcă e criză mare, prețurile s-au ieftenit în străinătate și el pierde cel puțin 20%, nu din vina lui, căci el a făcut socotelile bine și-i ieșea toate minunat, dar căile ferate l-au nenorocit, că n-a putut avea vagoanele [f. 42] la timp, întîrzieră a costat bani, vaporul la Brăila stătea de pomană și pe banii lui și între timp și prețurile au scăzut, c-a venit și recolta din Rusia arhiabundentă, pe cînd a noastră a fost submediocră... În sfîrșit rezultatul că-i trebuie o aminare pe care i-au dat-o și alți proprietari, căci o mînă spală pe alta... Bine, dar el, cu obligația lui? Trebuie să se aranjeze și aceea, trebuie să se găsească o modalitate. Datoria lui era la Banca Română. Avea acolo pe Dumescu, dar Dumescu era om ciufut, nu te poți bizui pe el, toate depind de toane. Nu primi și nu făgădui nimic cerealistului, deși știa că în cele din urmă va trebui să cedeze fiindcă de gît nu-l poate strînge dacă au intervenit aproape cazuri de forță majoră. Dar își rezerva să-i dea răspuns mîine, după ce va fi vorbit cu Dumescu. Acesta, deși în toane bune, nu-i promise mai mult decît că s-ar mulțumi eventual cu capetele, dar prelungire fără nimic nu se poate. Totuși va cugeta pînă mîine să vază dacă găsește ceva mai bun. Iuga ar fi avut mijlocul cel mai bun: să-i sconteze Dumescu polița cerealistului, să oprească cît se cuvine la datorie și să-i dea restul de care avea și el, pentru trebuințele moșiei la lucrul de toamnă, nevoie neapărată de bani. Dar nici nu-i propuse aceasta de teamă să nu-și dea din mînă toate [...] *. La urma urmei s-ar fi mulțumit să aranjeze datoria lui deocamdată. Iar la un caz extrem se gîndise să facă apel la cumpărătorul porumbului, deși de la el luase deja acoutul, iar livrare încă nu se făcuse.

Poftise pe Dumescu la masă socotind să mai aducă vorba de chestia lui, printre altele, fără insistență, căci bătrînul nu vroia să trateze afaceri decît la biuro. Tovărășia lui Baloleanu, pe care-l luase înadins să-i dea eventual o mînă de ajutor indirectă, a încurcat lucrurile deviind discuția asupra unei chestii care pe dînsul îl durea deosebit. Pentru el problema țărănească era preocuparea zilnică și cu atît mai dureroasă că cu tatăl său nu se înțelegea deloc în privința ei, ca de altfel nici în alte privinți gospodărești [f. 43].

Bătrînul Iuga avea o mentalitate absolut feudală. El dovedea fiului său cu hrisoave vechi că strămoșii lui au primit moșia Amara, dealtfel de zece ori mai întinsă ca azi, complet pustie — numai pămîntul gol.

Ei au adus oameni de pe unde au găsit, i-au colonizat, le-au dat pământ, le-au făcut case, le-au dat vite... tot, avînd în schimb obligația să lucreze pe moșie. Operația s-a făcut de mai multe ori, fiindcă invaziile străine nimeau tot și trebuia totul luat de la început. Nu mai departe decît bunicul său, înainte de Cuza, a adus 50 familii tocmai din Cîmpia Ardealului, în condiții bune, le-a făcut satul Vai-de-Ei... Prin urmare pămîntul e al lui și țărani nu pot pretinde nimic legal. Ei au avut pămînt; dacă l-au vîndut sau s-a împărțit, e că și ei s-au înmulțit. Dealtfel și moșia s-a redus mereu prin înzestrări, moșteniri etc. A rămas de-abia atîta cît să poată fi lucrată și să susție pe boier. Țărani se vor înmulți și pe viitor și, chiar dacă ar împărți moșia lui, pe urmă ce vor mai împărți? Cîtă vreme există moșia, există și pentru țărani o siguranță de existență, căci boierul niciodată nu-i va lăsa să moară, mai curînd se va ruina el.

Grigore, deși iubea pămîntul tot atît de pasionat, nu era atît de radical. Își dădea seama că țăranul fără pămînt nu poate trăi și că pămînt trebuie să i se procure. Țărani dealtfel vreau să cumpere, dar nu li se vinde, fiindcă proprietarii sau interpușii lor preferă să-i aibă robi. Așa cum stau lucrurile nu pot să dureze. Prevedea că va sosi un timp cînd țărani exasperați de mizerie se vor ridica și vor lua cu forța ceea ce nu li se dădea cu înțelepciune. Evitarea catastrofei pe care el o vedea apropiindu-se n-o putea aduce decît o schimbare radicală în mentalitatea proprietarilor și a statului. Statul să vîndă țăranilor toate pămînturile cultivabile ce le are. Apoi proprietarul să-și îmbunătățească mijloacele de producție cu mașini, cu o exploatare rațională, [f. 44] încît să scoată din pămînt venitul actual pe o întindere mai redusă a moșiei. El însuși, îndată ce se întorsese din Germania unde văzuse cum se cultivă rațional și cu randament mai bun decît la noi un pămînt pe care românul nici mărăcini n-ar semăna, a făcut socoteli și proiecte socotînd că va putea convinge pe tatăl său să dea exemplul cel bun. După socotelile lui, cultivînd nu intensiv ci numai convenabil o mie cinci sute de pogoane, ar produce mai mult decît cele trei mii de azi. Astfel ar rămîne 1500 pogoane de vîndut țăranilor; din vînzarea aceasta s-ar procura uneltele și mașinile necesare și ar mai rămîne și o sumă care să stingă toate datoriile, să le dea posibilitatea să facă un rai la Amara... Bătrînul nici n-a vrut să-l asculte. El nu poate înțelege să se emancipeze el însuși de țărani, ca și țărani de el. Visul lui e chiar să refacă vechea moșie. De aceea l-a făcut să se însoare cu Nadina...

Bătrînul își făcuse iluzii mari cu căsătoria aceasta. Vedea reunindu-se la vechea Amara peste două mii pogoane. Iluzii a avut și Grigore. De cum a văzut pe Nadina, a uitat moșie și tot, și a rămas numai ea. Era o fată strălucitoare. Cunoscuise succese peste tot. Frumoasă, spirituală, cochetă, fusese adorată de toată lumea. Strălucea în toate saloanele bucureștene.

Era în relații cu lumea cea mai bună. Avea tot ce trebuie unei femei ca să ispitească pe un bărbat. Familia ei nu era prea aleasă. Se spunea că chiar bunicul ei, care fusese încă arendaș, ar fi fost un grec epirot care și-ar fi schimbat numele în Ionescu dar fără să fi știut perfect românește pînă la moarte. În orice caz tatăl ei știa grecește și deseori glumea cu proverbe grecești pronunțate caraghios. Explica însă că a învățat de la diverși greci de prin Brăila și Galați cu care a avut de-a face pe cînd se ocupa intens de cele trei moșii ce i le lăsase [f. 45] tatăl său și pe care numai tirziu, cînd copiii s-au făcut mai mărișori, a început să le arendeze, ca să-și poată mărita fata mai bine, și fiindcă feciorii înșiși cărora le dăduse cîte-o moșie să grăbiseră s-o arendeze. „Am muncit destul în tinerețe, acum pot să mă odihnesc” — zice dînsul. Dar în orice caz avea legături strîns în familiile cele mai bune. Chiar într-o familie înrudită a cunoscut-o întîi.

Dealtfel Grigore, oricît de legat de pămînt, nu întrerupsese contactul cu Capitala. Iarna, în timpul sezonului, stătea aproape numai în București. Doar Crăciunul îl făcea la moșie. Chiar și bătrînul, oricît de retras altfel, venea de două trei ori, să mai păstreze legăturile cu prietenii vechi. Dansator bun, patinor, puțin muzicant, Grigore era bine văzut și de fete și de mame, considerat ca o partidă eminentă. Îi lipsea doar o casă în Capitală, dar aceasta putea să i-o aducă nevasta. Și chiar i-a adus-o. El, ca și tatăl său, stăteau la o mătușă din partea mamei, văduva generalului Constantinescu, care n-avusese copii, stătea singură și era încîntată cînd veneau.

Iluziile lui Grigore s-au risipit însă repede. Chiar noaptea nunții i-a lăsat un ghimpe. Avu impresia că Nadina nu era fecioară. N-a avut curajul să stăruiască. Apoi încet-încet și-a dat seama că Nadina n-a adus iubire în căsnicie, ci a căutat doar un paravan pentru a continua o viață mai liberă. Iubirea lui a iertat multe lucruri la început. Din primul an, deși călătoria de nuntă o făcuseră două luni în străinătate, Nadina a pretins să petreacă vara în străinătate căci așa era obișnuită. El a însoțit-o. În anii următori n-a mai putut. Nu putea lăsa moșia de haram. Ea nu voia să știe nimic. I-a declarat că i-e scîrbă de țară și nu înțelege să se înmormînteze într-o cocioabă — cocioaba era vechiul lor conac strămoșesc. Ca să-i ofere [f. 46] confortul dorit, Grigore a clădit un conac nou, frumos, confortabil. În zadar. A trebuit să simtă pe urmă că și pe el îl disprețuiește fiindcă i-e drag pămîntul. Veșnic îi imputa că nu arendează Amara. Ea avea arendată moșia ei de zestre și nici nu vru să auză să renunțe la arendă și s-o cultive împreună. Ei îi trebuiau bani pentru viața ei. Își cumpărase pe prețul unui cîștiu de arendă un automobil Benz și se pasionase de automobilism. Își adusese un șofer neamț de la fabrică care era plătit mai scump decît un director de minister.

Toate i le-ar fi trecut însă Grigore dacă ar fi descoperit în inima ei iubire pentru dînsul. Nu era. Zi cu zi a trebuit să se convingă că nu era decît indiferență, dispreț, uneori chiar ură, ca și cînd el ar fi împiedecat-o de a-și trăi viața dorită sau a-și ajunge fericirea visată. Nu aveau nimica comun sufletește. Ceea ce îl durea pe el, n-o interesa pe ea, iar ce-i plăcea ei, îl dezgusta pe el.

Ajunsesse și la un fel de ură intermitentă, după ce trecuse prin indiferență. Doar uneori, cînd o vedea mai ispititoare, o poftea însă trupește, cum poftea și pe o dansatoare, sau orice femeie de vînzare.

Fotografia ei, decoltată aproape goală, era atîrnată deasupra patului lui, mărită, ca un tablou. O privi acum cum o privea de atîtea ori. Frumoasă ca o cadină și acum îl ispita. Și ea în vremea aceasta petrecea la Biarritz sau Trouville sau poate la Nisa, nici nu mai știa unde o fi de trei luni în care timp i-a scris exact trei scrisori și în toate trei cerînd numai bani. Dacă nu i-ar fi trimis ei acum trei săptămîni, azi n-ar avea să se zbu-cume, să nu găsească somnul...

Era în fond sentimental și ar fi dorit o iubire sentimentală de care însă n-a avut parte niciodată. Nici chiar în prietenii n-a avut norocul să dea peste cineva care să-l înțeleagă complect... [f. 47]

Adormi foarte tîrziu, foarte amărît și visă pe Rogojinaru care-i făcu teoria țaranului...

Totuși se deșteptă de timpuriu, cum era obișnuit de la țară, și întremat sufletește și plin de încredere, încît putu alerga după afaceri...

6216

Titu Herdelea se prezintă la ora trei fix la casa Ionescu și sună cu o încredere desăvîrșită. Peste vreo cîinci minute apărură feciorul boțit de somn și nervos.

— Domnul Iuga mă așteaptă — zise Titu cu mîndrie.

— N-a venit încă acasă — răspunse servitorul mai politicoș ca altădată, știind că boierul a stat de vorbă ieri mult cu domnul și chiar au ieșit împreună, dar supărat că-l sculase din somnul de după-amiazi pe care și-l îngăduia din belșug acum în vacanță.

— Nu se poate! făcu Titu cu un junghi în inimă. Mi-a dat întîlnire negreșit...

— Poate să vie mai tîrziu... zise feciorul.

— Atunci voi trece mai tîrziu — murmură Titu coborînd încet scara.

— Salut! încheie servitorul retrăgîndu-se grăbit.

²¹⁶ Adăugat ulterior; inițial: „7”.

După prima străfulgerare de decepție, Titu își recăpătă însă încrederea. Cum a fost aseară cu masa, așa va fi și acum. Pe-aici așa-i lumea, nu se ține de cuvînt. Ca să fie însă sigur că nu-i va scăpa, se postă imediat în colțul Argintarilor cu bulevardul și nici nu se clinti de-acolo. De altfel i-a spus chiar că trei-patru... Era soare și era cald, dar stătea ferm. Îi era cald fiindcă se îmbrăcase iar în costumul negru, ca să facă impresie bună. Pînă la patru așteptă foarte calm. După patru începu neliniștea. Îi venea să se ducă să mai sune acasă, poate totuși o fi venit, cum s-a întîmplat și aseară, deși acum a fost mult mai prudent și mai [f. 48] atent. Îi era însă rușine de servitorii cu care avusese atîtea neplăceri de cînd tot întrebare de Gogu Ionescu. Cîte ²¹⁷ obrăznicii n-a înghițit, cum îl mințeau că și-a anunțat sosirea pentru mîine și să vie negreșit la ora cutare, cînd el se ducea, suna, nu răspundea nimeni, dar în schimb auzea chihăiturile slugilor, care astfel petreceau pe socoteala lui, cum petrecuseră întîi pe pronunțarea lui ardelenescă. În cele din urmă, venind mereu și făcîndu-se a nu înțelege ticăloșia lor servitorească, i-a rușinat și chiar a început oarecare relații de intimitate, aflînd de pildă că Alexandru, feciorul, e și el ardelen și încă ungur, dar venit în țară de mic copil cu părinții lui care fuseseră în slujba unui conte din Odorhei și fuseseră aduși aici, ca servitori buni, la familia Cantacuzino, de unde apoi d-na Iuga l-a luat acum patru ani. A aflat de asemenea informații prețioase despre familiile cele două ce locuiau în casă, între altele că d-na Nadina e o femeie superbă, despre d-na Eugenia că e cam gîscă și altele multe... Satisfacția adevărată a avut-o de-abia ieri cînd Iuga l-a tratat cu toată cinstea cuvenită... Dar acum, dacă bate iar soneria degeaba, e amenințat să ajungă iar de batjocură.

Hotărî să mai aștepte și așteptă pînă la cinci. Atunci, pierzînd răbdarea, se duse brusc și intră în curte. Toată servitorimea, feciorul, jupîneasa, bucătăreasa și șoferul neamț, își scosese scaune la scară, ca de obicei, cum îi găsise el de atîtea ori, și conversau. Feciorul, cum îl văzu, îi ieși politicoș înainte anunțîndu-l că domnul tot n-a venit.

— Atunci, te rog să-i spui că l-am căutat de două ori, cum mă poftise, și-mi pare rău că nu l-am găsit! zise Titu cu un zîmbet silit, vrînd numaidecît să plece.

— Dacă mă întreabă cînd mai poftești? zise servitorul serviabil.

— Nu știu — făcu Titu deodată încurcat — nu pot ști cînd îl găsesc și-mi vine greu să bat mereu la poartă...

— Prea bine — spuse servitorul. [f. 49]

²¹⁷ În dreptul frazei datarea: „Vineri, 12.VIII”.

De-abia cînd se pomeni în Piața Romană își dădu seama Titu că a făcut o prostie, din pricina enervării, că trebuia să spuie servitorului că va trece mai tirziu, ca Iuga să-i poată lăsa vreo vorbă... Îi venea să se întoarcă înapoi și nu putea de rușine.

Bătu străzile pînă seara, amărît, zicîndu-și că are doar o decepție mai mult, că lumea aici așa-i: te primește o dată foarte amabil, îți promite cerul și pămîntul, iar pe urmă îți întoarce spatele sau își bate joc de tine. Îi trecu prin gînd, fiindcă tot umbla degeaba, să se ducă totuși la Baloleanu, să-și încerce norocul. Acuma însă nu mai avea curaj; te pomenesti că nici nu-l primește. Dacă Iuga, care i-a arătat atîta simpatie, își bate joc de dînsul, ce să aștepte de la ăllalt care o fi aruncat o vorbă așa, ca la masă...

Totuși, după ora șapte, întorcîndu-se spre casă, se mai abătu prin Argintari, dar pe cellalt trotuar. Casa era în întunec, doar în subsol, la servitori, se zărea lumină. Ferestrele de la camera în care fusese cu Iuga le văzu bine negre ca niște ochi plînși...

Nu vru să arate Gavriilașilor și nimănui ce decepții a mai suferit. Glumi, povesti minciuni despre amabilitatea lui Iuga, cum au vorbit... încît toți îl invidiau, cu deosebire însă Niculiță Rusu care era indignat că un copilandru ca ăsta are atîta noroc, de face niște relații așa de strălucite încît te pomenesti că cine știe ce ajunge, pe cînd el, fost ofițer în armata austriacă, își mîncă viața cu corectură de noapte la un ziar obscur plătit cum vrea Dumnezeu...

În sinea lui însă Titu totuși invidia pe Niculiță care de bine de rău avea o situație făcută, pe cînd el n-avea decît speranțe care se năruiau tot atît de repede pe cît îi apăreau.

Petrecu o noapte mai tristă ca toate de cînd se afla aici. După o lună de pipăiri, se află azi mai fără perspective ca oricînd. Pînă acum a putut spera că, îndată ce vor veni oamenii lui, toate au să se aranjeze. [f. 50] ²¹⁸ Acuma vedea că va trebui să-și reducă cu totul planurile. Probabil că și Ionescu are să-l poarte tot așa cu vorba, dacă nu și mai rău. Regreta de multe ori amarnic că s-a avîntat așa, pe niște vorbe în vînt, într-o țară străină, unde nu cunoaște pe nimeni... De cîte ori se întorcea acasă, ca astăzi, cu vreo speranță mai puțină, îi răsărea gîndul să-și strîngă catrafusele și să o șteargă frumos la Armadia, să facă și el ca alții, să se apuce de o treabă serioasă, să nu-i fie rușine a se face practicant de notar cu tot sufletul, să facă apoi cursul și să devie om simplu, dar liniștit, fără atî-

²¹⁸ Pe aceeași filă următoarea însemnare (în creion roșu): „Aici convorbirile cu cizmarul, fiul său socialist și caporalul Petre-Petre din Ruginoasa”.

tea zbuciumări zadarnice... A avut prilejul să-și dea seama și în privința poeziei ce speranțe poate să aibă, cum la cîte ziare a bătut, a fost primit cu o ușoară compătimire, a lăsat poezii că vor apare și n-a apărut nici una încă. Poezia nu e o carieră — bine a spus tatăl său... În fiecare seară își făcea socoteala banilor care scădeau vertiginos, fără speranță de înlocuire. Și în fiecare seară, în gîndul lui ascuns, punea de o parte suma ce-i trebuia ca să se poată întoarce acasă, dacă pînă va ajunge la ei nu va fi făcut nimic aici... ²¹⁹

Cînd ieși dimineața d-na Alexandrescu îi strigă din odaia ei închisă să nu uite că diseară e sindrofia. Ieșea și acuma, ca în fiecare zi, numai ca să nu stea acasă, copleșit de gînduri. Se plimbă abătut printre lumea veselă duminicală care invadase Calea Victoriei, iar înspre amiază, mai mult în neștire, zicîndu-și că-l plictisește mulțimea, nemeri în Piața Romană și apoi cîți în Argintari, hotărît deodată să mai întrebe de Iuga și să lase vorbă cînd va mai veni, ca să nu piardă totuși contactul. Pe scară tocmai cobora Grigore care spunea ceva feciorului. Titu avu o stringere de inimă de bucurie dureroasă, socotind că Dumnezeu nu l-a lăsat. Cînd îl zări Iuga, se repezi la el vijelios și încîntat:

— Uite, chiar acuma vorbeam servitorului despre d-ta, să te oprească aici cu forța, dacă vei mai trece, ca să fie sigur că te întîlnesc...

— Eu am trecut ieri de două ori — observă Titu cu o blîndețe care [f. 51] înduioșă mai mult pe Iuga, fiindcă citea în ea o imputare resemnată.

Grigore își ceru scuze cu o efuziune atît de mare că Titu o simți cu desăvîrșire sinceră. Îi povesti repede că ieri a avut o zi bună, a isprăvit bine afacerile, rămînînd... pentru mîine doar împlinirea unor forme. După masă, fiindcă era prea fericit, înainte de-a veni acasă, s-a gîndit să treacă pe la familia Victor Pop, cei mai buni prieteni ai lui, familia cea mai încîntătoare unde se simte mai bine ca acasă. Trebuia să-i vadă, să le zică baremi bună ziua. S-ar fi supărat dacă aflau c-a fost pe-aici și nici n-a dat pe la ei. Și-i sînt prieteni atît de buni, cum nu se poate altfel, nu numai Victor, dar și nevastă-sa, copiii, cumnată-sa, parcă pînă și servitorii sînt mai simpatici... Luîndu-se cu vorba s-a făcut patru și tocmai atunci și-a adus aminte. Dar ei nu l-au lăsat nici atunci și, ca să-l îmbuneze pe poetul ardelean, l-au însărcinat să-l aducă și pe dînsul la masă mîine luni, cînd trebuie să mînce la ei... Titu cădea din pod auzind de altă invitație. După amărăciune iată atîta bucurie de nu știe cum s-o poarte. Numai de n-ar rămînea cu întîlnirea de ieri...

²¹⁹ La o primă separare a paragrafelor, L.R. notează (cu albastru) în dreptul acestor rînduri: „Sfîrșitul cap. I”.

Povestindu-i scuzele, ieșiră, luind-o însă spre Calea Victoriei. Grigore îi spuse că acum se duce la masă la Baloleanu față de care are obligații, mai ales nevastă-sa pe care o cunoaște din copilărie, fiind fata unui doctor din Pitești, prieten de-al bătrînului. Îl asigură însă că nici acolo nu-l va uita pe Titu, reamintind lui Baloleanu să interviev negreșit la ziarul *Universul* ca să se vadă scăpat de grije. Titu observă că n-a mai trecut pe la Baloleanu, cum îi spusese dînsul, socotind că să aștepte ce-i va zice Iuga — poate c-a greșit. Nu, dimpotrivă, foarte bine, să-l mai pregătească el pe Baloleanu. Ș-apoi chestia nu e chiar așa de urgentă; în orice caz nu se poate aranja de azi pe mâine. Poate că între timp sosește și Gogu, care e chiar puțin înrudit cu cineva de la *Universul* și așa toate vor merge mai bine.

— Dealtfel — adăogă Iuga foarte vesel, să știi că am un plan și cred [f. 52] că vei fi de acord să-l realizăm... Fiindcă tot trebuie să mai treacă citva timp pînă te vei putea caza și ca să nu-ți cheltuiești fondurile în zadar m-am gîndit să te iau la noi la moșie pentru vreo săptămînă sau două... Ce zici?... Ai ocazia să vezi și moșia, să te mai odihnești sufletește și apoi, eu, egoist, contez c-o să-mi mai ții și mie de urît... Eu contez să plec miercuri dimineața, ca să fiu la dejun acasă... Dacă primești invitația mea, voi fi încîntat!... Fiindcă n-am putut sta de vorbă ieri, să tăifăsuim mai pe îndelete la noi acasă...

Fericirea lui Titu era deplină. Nu regreta decît că azi-noapte a avut îndrăzneala să se îndoiască de acest om minunat. Pentru mîine rămase să se întâlnească tot la Iuga ca de-aici să plece împreună la Victor Pop:

— Fii sigur că a doua oară nu se mai întîmplă să nu mă țin de vorbă!... Eu fac o excepție în privința asta între românii din țară!

8

Toată duminica după-amiază d-na Alexandrescu n-a făcut decît să-și gătit pentru sindrofia de seara. Și-a consumat întreaga provizie de pudră și vopseli refăcîndu-și mereu figura care nu i se părea îndeajuns de reușită. Ține cu orice preț să fie frumoasă și tînără încît să nu poată zice nimeni că nu e potrivită cu Jean. Și-a pus pe rînd toate cele patru rochii bune ce le avea, s-a dus cu fiecare dincolo, la Titu, care, în plină fericire, fusese cuprins de inspirație și turna poezii cu duzina, încît venirile doamnei îi plictiseau.

— Ce crezi, domnule Titu, cum îmi vine toalețica asta? întrebă d-na învîrtindu-se ca un manechin înaintea lui.

— E superbă, doamnă! răspundea Titu cu o admirație de comandă.

Jenică se repezi acasă după-masă, să fie de ajutor acolo între aranjarea amănuntelor și avea să vie doar s-o ia. Cum Titu îi spusese despre toate că sînt superbe, d-na Alexandrescu nu se putea hotărî deloc și Jenică

o găsi în jupon cînd veni, de se și supără că ce-i asta? Ei trebuie să plece [f. 53] să fie acolo să primească pe mosafiri, și dacă ea e de-abia în jupon...

— Lasă, pușor — îl liniști doamna dăruindu-i și o sărutare, dar numai cu virful buzelor și ușor ca fulgul să nu i se strice buzele la care pictase îndelung și cu enormă răbdare. Eu în trei minute sînt gata... Nu vezi că m-am făcut complex și doar să-mi pun rochia?

Cele trei minute deveniră o jumătate de oră din care un sfert fu întrebuințat pentru punerea corsetului. Jenică trebui să-i strîngă șnururile cît putea el mai tare (căci d-na era corpulentă și voia să-și strîngă cărnurile ca o fetiță) și strînse pînă ce se făcu lac de sudoare, izbutind în cele din urmă să rupă șnurul. Se pierdea un timp prețios pînă să-l coase d-na Alexandrescu și nici corsetul nu mai putu împlini perfect rolul ce-i destinase... În sfîrșit stinseră lampa, încuiară odaia și strigară pe Titu care aștepta gata. D-na Alexandrescu nu se putu opri să nu între și, învîrtindu-se încîntată, să întrebe:

— Ce zici, d-le Titu, sînt bine?

— Vai, doamnă, ești fermecătoare — răspunse Titu, cu peria de haine într-o mînă și pălăria în cealaltă.

Părinții lui Jenică stăteau aproape, imediat în dosul gării, în strada Rațiu. Între cei doi tineri, d-na Alexandrescu se legăna și se răsfăța ca o fetișcană de optsprezece ani. Trecînd prin Piața Gării, ca să scurteze drumul, Titu observă:

— Mă simt așa de jenat să intru prima oară în casă la sindrofii fără să fi făcut întîi vizita de rigoare...

— Ia fugi de-acolo, monșer — replică Jenică ușor. Noi pe-aici nu sîntem așa de formalisti cu etichetele...

— Noi în loc de etichetă punem mai multă inimă — zise d-na Alexandrescu cu o privire galeșă spre Jenică care mergea țanțoș ca un cocoș, bocănind cu bastonul în trotoar.

O căsuță modestă, cu o curte cît palma. Toate geamurile luminate. Ușa [f. 54] de la verandă larg deschisă, iar în verandă palmieri și ficuși împrumutați pentru circumstanță de la vecinii prieteni. Zgomotul porții și al pașilor stîrni mișcare în casă și Titu auzi un glas de bărbat nervos:

— Aideți că au început să sosească... Du-te, Niculino, aide primește-ți mosafirii!...

— Stați, frate, nu vă mai aprindeți, că noi sîntem! strigă Jenică din urmă.

În ușă însă apăruse d-ra Niculina, o fată de vreo 20 ani, înălțuță, zveltă, drăguță, într-o rochie albă, cu figura foarte pictată, parc-ar fi vrut să se ia la întrecere cu d-na Alexandrescu, cu care se pupă grațios încît să nu-și strice reciproc picturile.

— Ei, la mulți ani, îngerașule! Toate fericirile și împlinirea tuturor visurilor tale de fecioară șarmantă! ciripi d-na Alexandrescu, repetind sărutările mai cu elan, în vreme ce d-șoara murmură mulțumiri.

Intrară împreună în antreu, iar Jenică strigă:

— Stai, Niculino, să cunoști pe mosafirul nostru, domnul Herdelea. Titu, foarte galant, înaintă și sărută minușita întinsă spre el:

— Sînt fermecat, d-șoară!

D-na și domnul Ionescu fură în acest timp asaltați alternativ de pupăturile d-nei Alexandrescu care-i hiritisea cu o efuziune nesfîrșită încît iar trebui să interviev Jenică să prezinte pe Titu, care devenise confuz auzind urările gazdei sale și neștiind pentru ce sînt. Prinse un moment și întrebă pe Jenică care-i spuse că sindrofia e cu ocazia zilei onomastice a Niculinei. Titu se simți și mai încurcat și protestă că n-a fost vestit ca să fi putut aduce și el, ca omagiu, baremi o floare. Protestarea o spuse încît să-l audă și d-ra Niculina care, cu mare gentileță, îl potoli:

— O, domnule, intenția dv. amabilă prețuiește cît un coș de flori!...

De-aici Titu găsi pretextul să se adîncească într-o controversă mai lungă cu Niculina, retrăgîndu-se chiar în verandă unde puteau vorbi mai în tihnă și unde ea putea vedea sosirea mosafirilor. [f. 55]

D-na Alexandrescu găsi momentul potrivit să prezinte mai deaproape pe Titu părinților Ionescu, lăudîndu-l că e un băiat foarte de treabă, foarte cuminte și potolit, plătește corect chiria și e ziarist. Ea s-a gîndit să-l aducă fiindcă nu se poate ști unde e norocul Niculinei.

— Ziariștii ăștia sînt oameni cu viitor — apăsă d-na Alexandrescu. Ați auzit de Costică Popescu, care-i acuma deputat... Uite tot așa era... a fost coleg de școală la școala militară cu bărbatu-meu răposatul și nu i-a plăcut armata și s-a făcut ziarist... ș-acuma cine-i ca dînsul?... Uite-ășa și ăsta... mîine-poimîine îl vezi deputat... Că deștept și învățat e cum nu-i altul!...

Bătrînul Ionescu, cu mastața gălbejită de tutun, cu o figură necăjită, dar cu o mîndrie de șef pe care o afișa și acasă la unele ocazii, ascultă gînditor parc-ar fi meditat asupra unui referat complicat. D-na Ionescu însă, slabă și cu buze subțiri, cartoforă de forță, visînd numai să mărite pe Niculina, șopti cu entuziasm:

— O, dragă, dragă, greu se mai mărită azi o fată, dacă n-are milioane la spate, că bărbații nu mai caută fete bune ci bani mulți!...

D-na Alexandrescu protestă în ce privește pe Titu, că transilvănenii nu se uită la zestre și sînt niște bărbați ideali, doar ovreii dacă mai sînt ca ei!...

Fiindcă sosea cineva și Niculina se grăbise să primească, Titu veni spre grupul părinților, întîmpinat de d-na Alexandrescu:

— Ce ți-am spus, d-le Titu?... Ai pomenit o floare mai minunată ca Niculina noastră!

— Doamnă, n-ai exagerat deloc... Dimpotrivă! făcu Titu galant.

În sine însă Niculina îl plictisise căci o găsea proastă, incapabilă să scoată două vorbe afară de Calea Victoriei, volanele rochiilor și alte fleacuri. O compara cu d-rele de-acasă și o găsea inferioară fetelor de preoți de la țară care, dacă nu știau nimica, baremi tăceau. Mai ales însă îl supăraseră cînd a văzut că e absolut necitită și cînd i-a spus că scrie poezii, ea imediat a [f. 56] vorbit despre biletele de plăcinte care se părea că era singura poezie ce o cunoștea.

— La ce jurnal scrii mata, dacă nu te superi? întrebă Ionescu silindu-și un zîmbet amabil care-i stătea ca o haină de căpătat.

— Deocamdată la toate — făcu Titu cu o obrăznicie pe care și-o însușise bine — dar sper în curînd să mă stabilesc numai la *Universul*!

— Ei da, bun jurnal — aprobă Ionescu. Și noi îl citim în fiecare zi! Mai ales pentru mica publicitate.

De-acuma începură să curgă oaspeții. *Căpitanul Georgescu*, din administrație, rotund, jovial, chefliu, sosea cu soția sa *Antoanela*, negricioasă și gălăgioasă că umplea toată casa cu persoana ei. Veni *d-na Alexandrina Niculescu*, văduva unui fost senator, femeie de vreo 70 ani, pe care căuta să-i ascundă cu perucă și vopsea, ajunsă în mizerie, clienta fondului milelor la diverse eforturi și case de ajutoare, pasionată pentru jocul de cărți din care spera mereu să se pricopsască și care-i consuma deseori plînea de a doua zi, împrumutătoarea unui ficus din verandă pe care îl mai păstră din vremurile ei de bogăție și glorie ca un trofeu, invitată în baza ficusului și ca o eventuală parteneră de pocher, deși juca cîrpănos și se înfuria urît cînd pierdea, ceea ce i se întîmpla mai totdeauna fiindcă cînd se enerva juca tare și infam de prost. Apoi profesoara de la școala profesională *Agripina Busuioc*, soția unui contabil pe care-l disprețuia și-l ținea sub papuc fiindcă avea leafă mai mică decît ea. Deși era maestră de lingerie porni îndată o discuție literară cu Titu, cînd auzi că e ziarist, încît Titu de-abia știu cum să se salveze de teoriile ei brodate pe o canava în trei ițe și de poeziile ei pe care se încăpățîna să i le recite cu niște ochi dulci care-l făceau să-i fie frică să nu aibă bocluc cu contabilul... Cel mai bine primit de familie fu însă angrosistul *Orenstein*, venit nepoftit, care aduse un cadou d-rei Niculina: niște cercei superbi cu niște peruzele. Făcu senzație. Toți trimiseseră sau aduseseră cîte ceva, dar Orenstein venea cu un cadou princiar, pentru care fu felicitat de [f. 57] toată lumea. Ionescu era cu atît mai mișcat cu cît nu se aștepta deloc. E adevărat că-l servise el pe Orenstein acum vreo trei luni

cu ocazia unei încurcături ce o avusese pe la minister; dar se revanșase chiar de-atunci arhifusicient.

— Se vede că ai vreo combinație pe la Industrie, șmechere! zise căpitanul de administrație către Orenstein glumind.

— Adică de ce să nu crezi mai bine că-s amoretat de d-ra Niculina? răspunse Orenstein cu aplomb. Ori n-am fason?

Toată lumea rise, dar căpitanul avu dreptate: Orenstein avea o combinație grozavă la Industrie unde Ionescu putea fi de oarecare folos.

Îndată apărură *subdirectorul Gavrilăscu* cu două fete de măritat: *Nina și Geta*. Era superiorul lui Ionescu; vădov de zece ani, și-a crescut fetele cum a putut și dorea să le mărite, de aceea nu scăpa nici o ocazie să le ducă, fiindcă nu se știe unde e norocul unei fete. Ionescu îl primi personal și mai ceremonios, ca pe un șef, iar Gavrilăscu însuși se umflă, ca și când ar fi tronat în biroul lui, simțindu-se mai mare. Fetele erau drăguțe și obraznice. Protestară că n-au invitat și tineri, iar când le fu prezentat Titu, Geta zise:

— Ce să facem trei pe unul singur?

— Mă rog, eu mă simt în stare — zise Titu, având un succes monstru cu replica.

Cîtă vreme Niculina era ocupată cu primirea și apoi cu servirea oaspeților, cele două surori asaltară pe Titu încît el se simți bucuros cu ele fiind mai dezghețate și mai deștepte, deși excesiv de libere la gură și amatoare de glume pipărate pe care Titu, băgînd de seamă, le servi din belșug. O parte din interes însă Titu îl pierdu cînd sosiră, pe rînd, un *locotenent de administrație*, subalternul lui Georgescu, adus înadins ca să fie cavaleri; deși locotenentul era slab cavaler și incapabil să întrețină d-șoarele [f. 58] decît despre efectivele regimentului. În schimb *sublocotenentul Popescu Virgil* avu un succes care întunecă repede pe Titu. Era de cavalerie, prieten cu Jenică, pudrat și vopsit ca o cocotă, și bătea din pinteni la fiece cuvînt mai apăsător, spre încîntarea celor două surori...

Tocmai pe la zece sosi directorul Modreanu de la Interne, șeful lui Jenică, fost coleg cu Ionescu, dar pîrînd mult mai tînăr încît pînă aproape copilul lui. Modreanu, elegant, cu dunga pantalonilor impecabilă, parfumat, părea un soare între stele, eclipsînd definitiv pe Gavrilăscu. Fiind și burlac inspira și speranțe, deși atinsese cincizeci. El însuși era dornic să facă curte la fete și se luă la întrecere cu sublocotenentul de cavalerie în a spune glume celor două surori și a le smulge risete...

D-șoara Niculina, ajutată de o *servitoare mîgăită* care se împiedeca în covoare și în picioarele mosafirilor încît de cîteva ori era să se răstoarne cu tavele încărcate, începuse să servească bonboane, prăjituri, vin... D-na

Ionescu, care expediase de la bucătărie bunătățile, urmărea cu încordare cum se servește lumea și, văzînd echilibricele servitoarei, se înfurie: — Uite, toanta... Of, lua-te-ar dracul de nătăfleată că ai să-mi răstorni tava să mă faci de ris și de pagubă!...

— Lasă, dragă — o potolea d-na Alexandrescu —, lasă că e foarte bine, nu te enerva că așa-s toate servitoarele de azi... Numai la leaafă cu pretenții mari, încolo nu-s în stare să-ți dea un pahar cu apă...

— Of, Doamne... nici nu mai știu ce să zic! se liniști Ioneasca cînd văzu că operația s-a terminat cu bine și că tortul a ajuns, ba au mai și rămas cîteva felioare și pentru ai casei care nu se serviseră, nefiind nici destule tacîmuri și farfurioare, pahare și neavînd siguranța că se va ajunge, că poate cineva să se servească [f. 59] de două ori...

Tocmai la sfîrșit, cînd adună tacîmurile, servitoarea făcu pocinogul răsturnînd două pahare și o farfurioară. Din fericire numai un pahar se sparse, care fusese gol, iar încolo doar că s-a vărsat pe covoare niște vin.

— E noroc, e noroc! strigă căpitanul de administrație, observînd mutra disperată a d-nei Ionescu.

Niculina însă surîdea angelic și ajută servitoarei să strîngă cioburile. Ajungînd la bucătărie însă amîndouă tăbăriră cu gura pe servitoare, iar d-na Ionescu îi șterse la repezeală și o palmă zdravănă fiindcă ticăloasa, după ce-i face pagubă, mai și răspunde:

— Am să-ți pun la socoteală tot, fire-ai a dracului de timpită!

— Apoi că aici nu mai stau, conîță — plînsese servitoarea — că eu nu m-am băgat să mă bateți, că pe mine nici mama nu m-a lovit...

— Zît, scribo și să nu-ți mai aud gura că te calc în picioare! se răsti bătrîna.

Peste un minut apărură în salon cu un zîmbet indulgent și zise d-nei Georgescu:

— Ce să faci, dragă, așa-s toate... trebuie s-o ierți...

D-șoara Nini, care înlăturase pe soră-sa și o lăsase să se tachineze cu Modreanu, se așeză la pianul deschis și începu să-i fredoneze o romanță dintr-o operetă, acompianîndu-se singură. Avea o voce simpatice și dulce și cîntînd se uita din cînd în cînd la sublocotenentul care zîmbea gales și bătea din pinteni, răzimat de pian, și privind-o în ochi stăruitor.

— Ai văzut pe Leonard în *Văduva veselă*? Ah, eu îl ador! șopti Nini languroasă, întrerupîndu-și o clipă cîntecul.

Sublocotenentul nu-l văzuse, dar disprețuia pe Leonard fiindcă era [f. 60] adorat de fete și i se părea că-i încalcă domeniul rezervat ofițerilor de cavalerie. Ca să alunge din sufletul Ninei pe Leonard, bătu din pinteni de trei ori, scurt, cuceritor și șopti, sorbind-o din ochi:

— Ești superbă, Nini!... Îmi vine să te mănînc, să te sorb...

— Ba mai pune-ți pofta în cui! răspunse Nini, trăgînd cochecul cu ochiul și reluînd mai tare: „Sînt țigan și-s plin de foc!”.

Cîntecul ei atrase atenția și-i aduse la urmă aplauze, pe care sublocotenentul le pecetlui cu o sărutare de mină ca și cînd i-ar fi mulțumit că i-a cîntat numai lui...

Văzînd succesul Ninei, d-na Alexandrescu, dornică să se facă iubită în familia Ionescu, ceru insistent să cînte ceva. Niculina, căci are un glas superb și la pian e neîntrecută. Niculina se sfia, se codea, pînă ce maică-sa îi șopti:

— Du-te, fată, doar nu te-oi lăsa să te mănince fripte Gavriileștile chiar în casa noastră...

Titu, ca să fie agreabil gazdei, se grăbi s-o ia de braț și s-o așeze la pian... După alte insistențe, încît d-nei Ionescu îi venea s-o ocărăscă de față cu toată lumea, Niculina obținu aplauzele dorite și chiar o sărutare de mină din partea lui Titu care nu voia să se lase mai prejos de cavalerist în materie de galanterie. Ca să scape de alte insistențe, simțind că aplauzele au fost false ca și cîntecul ei, Niculina zise deodată lui Titu:

— Mai bine ai cînta d-ta ceva de prin Transilvania!

— Da, da, să ne cînti niște doine ardelenesti! se ridică d-na Alexandrescu sîrînd în ajutorul Niculinei. Să nu te scuzi, ci să te execuți! Știe niște doine de-ți merg drept la inimă! adăogă ea către lume. L-am auzit de-atîtea ori — e chiriașul meu — cînd îl apucă dorul de-acasă cîntă ceva extraordinar!

Titu era gata să se scufunde de rușine. Nu cîntase niciodată în [f. 61] lume, deși avea o voce caldă și dulce. Încercă să reziste dar lumea, în așteptarea pocherului, neavînd ce face și ce vorbi, nu-i dădu răgaz, iar d-na Alexandrescu, iarăși ca să servească pe Niculina, propuse ca ea să-l acompanieze la pian. Niculina nici nu se sculase de la pian. Titu se uită la ea. Îl privea cu niște ochi care chiar vopsiți îl îndemnau cu drag, iar zîmbetul ei îi cerea asemenea... I se păru deodată că Niculina e alta, poate chiar mica Marioara căreia el îi mai cîntase de atîtea ori și, fără nici o sfială, începu:

Lung e drumul Clujului
Da-i mai lung al dorului;
Drumul Clujului se gată,
Al dorului niciodată...

Melodia, cu duioșia ei caldă și puțin sălbatecă, cu dorul care se zbugia realmente în ea, cîntată cu o căldură care i se mărea cu cît privea ochii Niculinei, prinse imediat adînc suflutele celor de față. Niculina încercă să sublinieze melodia cu niște acorduri la pian, dar false încît Titu, în focul

cîntecului, o opri cuprinzîndu-i amîndouă mîinile cu mîna lui tremurătoare puțin. Cînd sîrîși, toată lumea se prăpădi aplaudînd și cerînd bis, bis...

— Vai ce frumos cîntă! îi șopti Niculina încîntată și stringîndu-i puternic mîna pe care el o uitase între ale ei.

Aplauzele îl zăpăciră de tot, dar nu mai scăpă. Trebui să cînte un întreg repertoriu de cîntece ardelenesti și numai cînd declară că nu mai știe altele fu lăsat puțin în pace. Niculina, lîngă el, avea ochii umezi de emoție și-l privea cu o admirație pierdută. El, ca să fie galant, îi sărută iar mîna, iar ea, sculîndu-se în picioare, se lipi de el cu pieptul și-i zise cu buzele întinse ca spre o sărutare:

— Ce drăguț ești... cît...

Nu s-ar mai fi despărțit de el toată seara, dacă mă-sa nu i-ar fi amintit că trebuie să servească acum cafele că lumea o să se așeze la [f. 62] cărți. Venind, peste cîteva minute cu cafelele, simți un junghi în inimă văzînd lîngă Titu pe Nini care-și părăsise cavaleristul și asedia pe Titu s-o învețe și pe ea doinele astea frumoase, iar Titu rîdea cu ea. Sublocotenentul de altfel, ca să se răzbune că l-a părăsit, trecu imediat la sora ei Geta care se amuzase cu Modreanu, și începu s-o tachineze, în vreme ce Modreanu însuși, bucuros c-a scăpat, se informă la Ionescu: cine-i tînărul care a cîntat? Informațiile le dădea d-na Alexandrescu care, în afară de calitatea de ziarist, ca să-și puie în evidență mai mult chiriașul, îi lăudă că are niște relații foarte distinse și că nu mai departe decît ieri a luat masa la Enache cu un moșier luga... Modreanu, veșnic dornic de cunoștinți cu ziași ca prin ei să-și vadă numele mai des la gazetă, deși pînă acum nici nu luase în seamă pe Titu și nici nu-i dăduse mîna, ca de altfel nici altora, acum vru să-l cunoască. Profitînd că cucoanele, plictisite de petrecerea asta seacă, cereau să se facă nițel joc, pînă să se aranjeze masa, se apropie de grupul în care Titu cu Nini se ciorovăiau, alături de Geta, sublocotenentul care ura pe Titu acum și locotenentul de administrație care nu putea scoate o vorbă, dar rîdea mereu, vrînd astfel să ia parte la conversație, Modreanu se apropie. Tocmai atunci Geta zise lui Titu:

— Știi ce, mai bine să mă înveți pe mine! Să-mi faci plăcerea să poftesci la sindrofiile noastre, joia, și să mă înveți.

Nina interveni brusc:

— Nu, nu, consideră-te, te rog, invitat de mine, că eu de la început tot am vrut să te poftesc și am uitat din pricina d-tale care ești așa de rău-tăcios!

Niculina, zîmbitoare și geloasă, venise să nu lase singuri un grup de mosafiri, trimisă de altfel și de d-na Alexandrescu care se oferise să-i ție ea locul la servicii, auzi vorbele Ninei și păli. Se strecură [f. 63] printre ei și luă de braț pe Titu, tăcută, ca și cînd s-ar fi rezimat de el sau ca și cînd

astfel ar fi vrut să-l revendice numai pentru ea. Titu, simțindu-i brațul, avu un zîmbet politicos, și-l strînse puțin cu brațul lui, ceea ce pe Niculina o făcea să se simtă biruitoare. Ceilalți însă nu observară nimic și nu li se păru nimic deosebit, iar cele două surori continuară a-și revendica înțietatea invitației, pînă ce Titu zise:

— Vă mulțumesc foarte mult că sînteți atît de drăguțe și voi fi foarte fericit, dar nu știu ziua cînd se va putea, căci eu e foarte probabil ca peste cîteva zile să plec pentru un răstimp la țară, la moșia prietenului meu Iuga și nu știu cînd mă voi întoarce de acolo...

Niculina avu o tresărire de mulțumire, că Titu, cu o vorbă subțire, a refuzat invitația celor două pe care ea le ura acuma instinctiv.

— A, îl cunoști pe domnul Iuga? întrebă Modreanu profitînd de pre-text ca să se amestece în conversație.

— Da — zise Titu neplăcut surprins de întrebare, simțindu-se puțin vinovat că a vorbit de „prietenul” Iuga și s-a grăbit a trimbița invitația la țară deși poate să rămîie o vorbă. Dar, văzîndu-se înconjurat și subț povara succesului, se simțea obligat să se înalțe singur tot mai sus, chiar pe aripile minciunii.

— L-am cunoscut și eu, alaltăieri, în tren... Am călătorit împreună cîțva timp — observă Modreanu cu o nonșalansă care voia să arate că are cunoștinți într-o lume mult superioare acestuia și că aici se află întîmplător și ca un protector. Un om foarte subțire și dintr-o familie de adevărați boieri!

— Eu îl iubesc mult! declară Titu public și sincer.

Convorbirea urmă între Modreanu și Titu despre boieri, despre ziare și ziaristi, lucruri care plictisiră repede pe ceilalți, încît rămaseră ei [f. 64] singuri cu Niculina triumfătoare, care mai era mîndră și că Modreanu cel ambițios și mîndru, dintre toți, numai cu Titu stă de vorbă serios. Dar și convorbirea lor fu întreruptă curînd de chemările cucoanelor care doreau pe Modreanu partener, ceea ce el nu putea refuza fiind vorba de doamne.

Se încinse îndată pocherul la două mese, unde trebuia servită cafea multă, ceea ce cădea în sarcina Niculinei, căci mă-sa juca și nu se mai putea mișca. Și Titu rămăsese iar cu d-rele Gavrilescu și cu cei doi militari.

În sfîrșit pe la unu Titu, gîndindu-se că a doua zi are de mers la masă cu Iuga și trebuie să se scoale ca oamenii ca să se gătească cum trebuie, se sculă și, fiindcă tocmai Niculina se apropia, îi spuse că, cu mare regret, trebuie să plece. Ea îl rugă să mai stea, să nu strice petrecerea, iar cînd toate acestea nu avură efect, îi șopti privindu-l adînc în ochi:

— Pentru mine... mai rămîi...

— Pentru d-ta vreau să mai vin mai des dacă-mi vei da voie — zise Titu, sărutîndu-i mîna care era fierbinte și tremura puțin.

D-na Alexandrescu se revoltă că unde vrea să plece așa curînd, de asemenea Jenică și Ionescu bătrînul. În cele din urmă trebui să spună în gura mare că e invitat la Victor Pop împreună cu Iuga, ceea ce impuse atîta respect încît nu mai insistară, iar Modreanu, cînd îi dădu mîna, îi spuse:

— Dacă treci pe la Interne, nu mă ocoli, îmi faci plăcere...

Domnișoarele Gavrilescu, înainte de a-i permite să le sărute mîna, vîră să-i ia promisiunea sub jurămint că va veni la sindrofia lor, încît Niculina rise nervos auzindu-le, iar sublocotenentul, mai jicnit, îi dădu mîna grăbit să scape mai repede de el.

Niculina îl petrecu pînă în veranda deschisă. Îi ardeau obraji de emoție și de altceva. Cinci trepte coborau din verandă pînă-n [f. 65] închipuirea de curte. Titu coborise două și se întoarse, cu pălăria în mînă, să-i mai sărute mîna o dată. Atunci Niculina, coborînd și ea o treaptă, murmură:

— Nu vreau să te duci la sindrofia lor...

În aceeași clipă piciorul îi alunecă puțin și ea căzu în brațele lui Titu, fără însă a scoate vreun țipăt, ca și cînd astfel ar fi vrut să se coboare singură la pieptul lui. Titu o cuprinse cu brațele peste mijloc. Capul ei era pe umărul lui, cu ochii întredeschiși și buzele lacome șoptind:

— Nu vreau...

Titu plecă gura pe buzele ei fierbinți și o sărută prelung, simțind cum brațele ei se încolăcesc pe după gîtul lui, fierbinți ca și buzele. Apoi ea, revenindu-și, se îndreptă puțin, ajungînd cu ochii în ochii lui. Ochii ei erau atît de blînzi încît Titu îi sărută pe rînd, iar în clipa următoare își coborî gura pe pieptul ei decoltat care arăta curba sînilor și-și infundă nasul acolo...

În clipa următoare ea își potrivea puțin coafura, se cutremură ușor și zise cu glas mai tare, să fie auzită înlăuntru:

— La revedere... la revedere...

Îi mai întinse mîna pe care el o sărută, iar ea îi înfipse degetele între buze... parcă i-ar fi cerut să le muște...

Titu se dezmeteci tocmai pe stradă. Izbucnirea acestei fete îi era plăcută. Era drăguță, proastă și iubitoare. Îi plăcea și lui, deși își dădea seama că acuma nu e timpul să-și încurce viața cu încurcături de inimă...

A doua zi, cînd ieși, grăbit și aranjat, să plece la întîlnirea cu Iuga, d-na Alexandrescu care tocmai mătura odaia, în capot și cu părul cam vilvoi, îl întîmpină:

— Ei, cum ți-a plăcut aseară?... Ce zici de Niculina? Mi se [f. 66] pare că te-ai uitat prea adînc în ochisorii ei cei frumoși?... Dar să știi că și ei i-ai fost foarte simpatic... Vă potriviți, ce mai vorbă multă... E o fată. Într-adevăr încîntătoare...

Titu, foarte încurcat, blîmbi ceva ca să scape de ea. Dar ea dorea negreșit relații mai ample despre toată sindrofia și mai cu seamă despre d-șoarele Gavrilesco. Iar cînd Titu, din gentilețe, spuse că sînt simpatice, ea îi zise grav:

— Să te ferești de ele, domnu Titu... O fi drăguțe, dar sînt foarte stricate!... Nici nu-ți închipui! Ca fetele crescute fără mamă... Nu m-aș mira să-ți fi și dat o întîlnire...

9220

— Iată-l, l-am adus! zise Grigore Iuga prezentînd pe Titu lui Victor Pop. Și acum să poțestii să-i explici tu cum nu m-ați lăsat să fiu exact la întîlnire, încît bietul băiat, se întristase parc-ar fi suferit o catastrofă!

Victor Pop strînse mîna lui Titu cu multă afabilitate și-i spuse cîteva cuvinte amabile. Era bărbat de vreo 33 ani, brun, mustața englezească, foarte îngrijit, fără însă a face impresia de dandy. Avea ceva bărbătesc, sincer și franc în înfățișare, la care contribuiau negreșit ochii vii, plini de inteligență și cu o umezeală ce arăta bunătate și blîndețe cînd nu era nevoie de energie. Luară între ei pe Titu și-l chestionară despre Ardeal, despre românii de-acolo, despre familia lui, despre unguri... Timiditatea lui, pe care se silea s-o stăpînească și care făcea să-i tremure puțin vocea, impresionă și pe Victor Pop, ca și pe Iuga.

Erau în biroul de lucru al lui Pop, vast, bogat, cu o bibliotecă bogată și foarte îngrijită care invedera că cărțile erau citite cu drag și îngrijite asemenea. Victor Pop era mîndru de biblioteca lui și, ca totdeauna, nu întîrzia a arăta lui Titu, pe care ca poet desigur îl interesau mai mult ca [f. 67] pe alții, cîteva ediții rare, apoi exemplare din cărți românești vechi, unele cu inscripții bătrînești, apoi iar cărți cu autografe... Fiindcă se adînciră în acestea, Grigore care nu era biblioman, deși avea pasiunea citirii, profită de ocazie și o șterse să salute pe d-na Pop.

Peste cîtva timp apoi se întoarse cu cei doi copilași, Mircea și Ioana, mîndria familiei și invidia lui Grigore. Mircea de șapte ani și Ioana de cinci anișori, foarte prietenoși și drăgălași și isteți, dădură palma cu Titu fără nici o sfială, dar cu graba ca să se poată apoi agăța amîndoi de gîtul tatălui lor. Guvernanta engleză, uscată și severă, supraveghea de lingă intrare buna purtare a elevilor ei, încruntînd puțin cînd îi văzu cu atîta dezinvoltură în brațele tatălui, dar resemnîndu-se cu un zîmbet posomorît de vreme ce misterul însuși se arăta bucuros.

Îndată apărură și d-na Victor Pop împreună cu sora ei. Titu se roși și se zăpăci cu desăvîrșire. Ambele apariții îi se păreau atît de extraordinare

²²⁰ În dreptul paragrafului datarea: „Sîmbătă, 13.VIII”.

tocmai prin simplitatea lor firească, încît nu mai știa cum să nu-și piardă capul. Le sărută mîna pe rînd, blîmbind singur nu înțelegea ce și zicîndu-și că astea sînt adevărate minuni cerești.

D-na Pop, observînd perplexitatea lui, se grăbi să-i vie în ajutor, cu un suris de aur, pomenind cum Grigore, adică d. Iuga a fost reținut alaltăieri de ei mai cu seamă cînd au aflat că are întîlnire cu un poet ardelean ca astfel să-l oblige să vie odată la masă împreună cu noul său prieten.

D-na Ioana Pop era înaltuță, zveltă și totuși plină de feminitate cuceritoare. Răspîndea o seninătate și blîndețe care înfrumusețau și locul pe unde trecea. Ochii ei cafenii aveau o candoare feciorelnică și totuși maternă. Deși era măritată de nouă ani, făcea impresia că e încă fată, o fată cuminte, bună și așezată.

— Vino, să te prezint și surioarei mele — zise ea apoi foarte drăguț. [f. 68]

Sora ei, Puia, o fetiță de 19 ani, zgłobie, vioaie, veșnic cu risul pe buze, care-i stătea și admirabil fiindcă avea o gură superbă și niște dinți ca mărgăritarele, era puțin mai scundă, avea ochii foarte albaștri, aproape verzi, mari, curioși și un nas mic, obraznic. Vorbea cu Iuga și izbucnea în hohote mici, scurte, umplînd biurul solemn de veselie și tinerețe.

— Uite, Puicuță dragă, pe prietenul lui Grigore — zise d-na Popa apropiindu-se cu Titu de ea.

Ea ciripi ceva și rise, iar Titu, fără să înțeleagă nimic, îi sărută mîna. Era necăjit pe sine însuși că se pierdea așa, dar nu-și putea reveni în fire. Își simțea inima plină de entuziasm și înflăcărare și nu știa cum să și le manifeste. Îi era frică și să vorbească de teamă să nu facă vreo gafă sau să spuie vreo prostie.

Atmosfera însăși era cu totul deosebită de ce cunoscuse el pînă azi. Era parcă în aer o distincție și o discreție care porunceau tact și măsură. Chiar Grigore, deși era foarte liber și vorbea mai mult ca de obicei, deși avea o înfățișare ca omul care se simte acasă, i se părea totuși mai potolit. Dealtfel, după cîteva cuvinte, conversația urmă normală, despre lucruri obișnuite, ca și cînd Titu ar fi fost considerat ca o cunoștință veche. Se vedea că puteau vorbi deschis despre orice, că era o casă fără taine, fără să aibă ceva de ascuns.

Pînă ce un fecior cuviincios veni să anunțe că masa e servită, discutară tot felul de mărunțișuri curente: politică, afaceri, petreceri... D-na Pop spuse cîteva impresii de la Techirghiol unde fusese cu copiii și cu Puia care avea nenumărate amănunte de adăogat, mai ales către Iuga cu care se vedea că erau cunoștințe din copilărie: ștregării de pe plajă, excursii la Tuzla și la sat, petreceri și mai ales dansul... Puia era o dansatoare ferverentă și nici o plăcere mai mare nu i se putea face decît procurîndu-i-se ocazia să

danseze. Dealtfel dansa [f. 69] ca o silfidă. Idealul ei fusese — și era și acum în taină — să se facă dansatoare, iar câteodată, cu nepoții ei, când era foarte veselă, îi înveselea cu câte-un improvizat dans de caracter...

La masa, servită simplu și corect, cu un menu potrivit, Titu stătu lângă d-na Pop care-și luase însărcinarea să-l supravegheze să se servească ca acasă, intervenind chiar ea când observa că Titu scotea prea parcimonios. Avea însă o grije și mai mare de odraslele cele două între care trona englezoaica, șoptindu-le mereu câte-o vorbă încât copiii se uitau mereu spre mama lor.

Curînd convorbirea alunecă asupra moșiei și îndată ajunseră iar la problema țărănească, în privința căreia Victor Pop era de acord cu Iuga.

Victor Pop însuși era mare proprietar în Dolj. Moșia principală a lui, la Delga, aproape de Craiova, cuprinde singură trei sate, afară că mai avea, tot în Dolj, mai în jos, încă două mai mici. Părinții lui fuseseră socotiți, la Craiova, printre cei mai bogați și mai zgîrciți proprietari. Bătrîna mai trăia și împreună cu ea sora lui Victor, Elena, măritată cu un profesor de liceu, de la Craiova, sărac lipit, pe care l-a luat din pasiune, însă numai după moartea bătrînului, care n-ar fi admis în ruptul capului să-și dea averea pe mîna unui calic... Victor avea doctoratul în drept de la Paris, firește, fără să fie înscris în vreun barou, și, păstrînd virtuțile economice ale tatălui său, era mare iubitor de literatură și de arte. În afară de biblioteca de-aici, mai avea una la Craiova, în casa ce o clădise tatăl său de zestre pentru Elena, și care îi ajunsese lui, ca să lase în schimb pe mamă-sa cu Elena în casa părintească. Colecția lui de pictură și sculptură era poate cea mai selectă din București; nu numai artiști români, dar și străini valoroși figurau în catalogul lui.

Pentru înșurătoarea lui a cam trebuit să forțeze mîna bătrînului care i-ar fi dorit o nevestă aleasă de el, negreșit cu moșie, pe cînd [f. 70] Ioana nu avea cam nici o zestre apreciabilă, afară de nume și frumusețe și firește o educație deosebit de îngrijită. Ioana era fiica prezidentului Curții de Apel din Craiova, Postelnicu, vlăstar al unei vechi familii boierești, însă sărăcit complet și ducînd o viață modestă, consacrată exclusiv educației celor două fete. D-na Postelnicu era prietenă cu mama lui Victor, deși nu avea relații mai apropiate, bătrînul Pop fiind în general cam mizantrop și evitînd contactul mai ales cu oameni săraci. Victor a cunoscut pe Ioana încă elevă la Școala Centrală din București, camaradă cu sora lui Elena, în uniforma ceea cam urîtă, în care toate fetele par deopotrivă de dizgrațioase. Cînd s-au căsătorit ea de-abia împlinise 17 ani...

Mai ales de la moartea tatălui său începuse reforme serioase la proprietățile sale. Avea un administrator general, care se ocupa de-aproape de gospodăria, un specialist agronom. Introducea treptat mașini agricole de

tot felul, căutînd să micșoreze astfel mîna de lucru. Avea ambiție ca moșiile lui să servească de model și altora, și Grigore, în dorințele lui reformatoare pe care nu le putea realiza, se inspira mult de la el, citîndu-l chiar ca exemplu tatălui său, firește zadarnic.

Stătea acuma permanent în București, dar se ducea la moșii regulat cel puțin de două ori pe lună, iar în timpul muncilor, petrecea săptămîni întregi acolo. Cu țărani era corect, fără să le caute deosebit nevoile. Făcea învoielii cum se obișnuiau la moșiile dimprejur, nici mai ușoare, dar nici mai grele. Le și vînduse cîteva sute de pogoane de pămînt, nu din nevoie, căci se mindrea a fi dintre prea puținii proprietari din țară care n-are nici un fel de datorie nicăiri, ci numai debitori, — dar le vînduse ca să se emancipeze de ei. Avea ambiția să se emancipeze complet de ei cu încetul, și spunea ca o deviză că mulțumit cu adevărat va fi numai atunci cînd el va fi scăpat de țărani și țărani de el. [f. 71]

Cînd Grigore îi vorbi despre Rogojinaru, Victor spuse că-l cunoaște, că moșia Olenă e prin apropiere de Delga. Adăogă că Rogojinaru nu e așa de negru cît se arată. Dimpotrivă e iubit de țărani, căci îi ocărește mereu dar niciodată nu-i lasă la nevoie fără ajutor.

Nu apucară să se întindă prea mult asupra chestiei țărănești, pe care o mai dezbătuseră de zeci de ori și care nu prezintă interes și pentru că erau de acord asupra ei, chiar în majoritatea amănuntelor — d-na Pop conjurîndu-i să vorbească despre ceva mai vesel. Titu aprobă cu entuziasm căci lui i se păru și mai zadarnică discuția.

— De cucoane nu zic să se intereseze — spuse Grigore cu un reproș glumeț — că le-am împuiat capul de atîtea ori, dar d-ta, care vii dintr-o țară unde chestia e aranjată, ar trebui să te interesezi...

— Mi-ai promis că mă iei la fața locului să vedem problema — obiectă Titu glumind și vrînd în același timp să provoace o confirmare a invitației.

— Nici nu mai încapе vorbă — se aprinse Iuga. Ți-am spus că-mi lipsește cine să-mi ție de urît la Amara. Îi iau — adaogă către ceilalți — și nici nu-i mai dau drumul pînă ce nu se va fi umflat de chestia țărănească...

— Dar bine d-ta ești un răutăcios, dacă inviți pe domnul ca să-l plictisești acolo! protestă Puia.

— Așa e el, Puicuță, veșnic egoist — observă d-na Pop. Nu face nici un gest decît ca să-și satisfacă mulțumirile lui...

— Chiar așa... De-accea și sint atît de mulțumit și de fericit! zise Grigore cu o ironie care-i trecu un vîl de tristețe pe figură.

Victor Pop spuse atunci că tocmai și ei, toată familia, se pregătesc să plece la Delga zilele acestea pentru vreo două săptămîni, că pe urmă, pînă la primăvară doar el va mai merge. Vor să facă acolo culesul viilor. [f. 72]

— Cu ocazia asta vom lăsa și pe Puia acasă, că s-a înstrăinat de tot — sfârși el cu un suris.

— Parcă eu am să rămân la Craiova tocmai când începe sezonul la București! se bosumflă fata. Dacă nu mă ții pe voi, nu găsesc eu unde să stau?

Puia, iubită și răsfățată de toată familia, de când era fată mare, stătea aproape exclusiv la Victor Pop, la soră-să, ca astfel să poată petrece mai bine. Victor avea ambiția să n-o mărite decât când fi va spune el: acum... Voia să găsească un bărbat cel puțin așa cum e el...

Veni apoi vorba despre Nadina. Întrebarea era mai mult convențională, căci Nadina nu suferea familia Victor Pop și n-o frecventa decât când aveau vreo serbare deosebită. Se cunoșteau bine, dar persista între ei o răceală. Nadina găsea pe Ioana o ipocrită și în orice caz înapoiată care ar fi în stare să ție tîgaia de coadă, ceva nedemn de o femeie bine, pe când Ioana, fără să-i fi spus vreodată, găsea exagerate mondenitățile ei. Ioana știa mai multe decât Grigore despre Nadina, cum știa de altfel mai toată lumea, dar se ferea să vorbească vreodată și era bucuroasă să aibă contact cît mai rar cu ea, cu riscul de a trece înapoiată. În schimb Puia o adora și o considera model de femeie modernă, spre indignarea Ioanei care-i atrăgea atenția că, dacă ar auzi-o cineva, ar putea crede că și ea urmărește o viață ca a ei. În realitate admirația Puiei se adresa mai mult dansatoarei pe care o vedea în Nadina, o dansatoare care găsește prilejul să danseze mereu...

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeț. Spuse că o vede mai rar decât pe Puia și de cîte ori vorbesc tot afaceri tratează, căci Nadina își administrează, vorba vine, averea singură, dar firește au mereu deficite pe care trebuie să le acopere el. Le povesti cum s-a aranjat de frumos azi, căci familia știe de rîndul trecut prin ce [f. 73] emoții a trecut. Dumescu a fost de o cîlanță nebănuită: a scontat imediat polița cerealistului, a oprit la datorie mai nimica din capital și i-a numărat restul... Apoi iar despre Nadina: că nu știe cînd va sosi, în orice caz se va întoarce pentru sezon, probabil cu Gogu Ionescu împreună, că doar sînt frați de cruce veritabili, deși de la mame diferite... Apoi, ca și cînd ar fi vrut să se răcorească zise:

— Degeaba, casă ca a voastră nu-i... Mereu vă invidiez, mereu vă pomenesc... Aici e adevăratul cămin al fericirii... Eu, care sînt un sentimental așa ceva am visat și am așteptat de la căsnicia mea... Idealul meu de femeie a fost ceva așa ca tine, Ioana! nu te supăra, Victore...

— Dimpotrivă mă flatezi — zise gazda — adică mai mult pe Ioana. Dar și pe mine pentru că Ioana e a mea...

Ioana surise.

— Uite-așa, cu surisul cald, cu blîndeța bună, ca maternitatea încîntătoare... Ioana e cea mai frumoasă femeie din București și e mama a doi copii adorabili! Se poate ceva mai minunat?... Pe cînd eu?...

Victor Pop vrînd să-i întoarcă lucrurile în glumă, fiindcă Grigore luase un ton prea sumbru, îi zise:

— De, Grigule, dacă te-ai pripit cu înșurătoarea... Iacă, eu ți-aș fi dat acum pe Puia care va fi o nevastă și mai și ca soră-sa...

Puia se roși foc, dar repede își ascunse sfiala într-un ris aproape copilăresc. Grigore însă se uită la ea mai lung și răspunse:

— Da, evident... Dar cine să bănuiască că va ieși o fată așa de nostimă din copilăria nebunată ce era ea acum cinci ani!... Prea tîrziu, Victore, cu regretele... [f. 74]

— Stai, stai, nu pune d-ta regretele — interveni Puia revenită în fire. Mai bine întreabă-te dacă te-aș fi luat eu! Că mie nu-mi trebuie bătrîni ca d-ta, onorate domn! Îmi trebuie un bărbat vioi, vesel, dansator mare, nu un ursuz cum ești d-ta mai totdeauna!...

— Ei bravo! strigă Victor înveselit. Fiindcă ceri negreșit să fie dansator, poate să-ți procurăm unul de la operetă?

Grigore o privea iar, mai insistent, ca și cînd gluma lui Victor i-ar fi răscolit momente cu amintiri sau poate gînduri care au adormit în sufletul lui înainte de-a se naște deplin. Puia era complectarea Ioanei. Avea toate calitățile ei dar colorate mai viu, iar în ochi avea în plus ceva sentimental care izbucnea de sub vioiciunea ei tinerească. Grigore se așeza în gînd lîngă ea, o ducea în casa lui, o vedea mama copilului lui, și deodată, parc-ar fi vrut să-și alunge gînduri zadarnice, clătină din cap și rosti moale:

— Prea tîrziu... prea tîrziu...

10

În gara Burdea, pe linia Costești-Roșiori, îi aștepta brișca pe care Grigore o comandase de ieri telegrafic, anunțîndu-și sosirea. Un băiat coborî din vagon geamantanul lui Titu și-l duse sprinten la brișcă, salutînd vesel pe Grigore:

— Sărut mina, conașule!...

Vizitiul Ichim, bătrîn, mustață cărunță, spătos, drept și cu o ținută mîndră, cum se cuvine unui vizitiu boieresc (era educat de tînr de către Miron Iuga), ținea strîns din hățuri pe cei doi telegari negri, neastîmpărați ce-și mincau zăbalele ca niște copii năzdrăvani.

— Bine-ați venit, cucoane! strigă vizitiul fără să întoarcă fața spre el [f. 75] ci ținînd-o spre caii către care adăogă un [plescăit scurt: Hoho, hoho, copii, hoho!...

— Bine v-am găsit, Ichime! răspunse Grigore urcându-se și el lângă Titu, care după ce aruncase o privire asupra cailor, se suise. Toate bune pe-aici, Ichime?

— Toate, cucoane, și sănătate! făcu vizitiul.

— Ei, dă-le drumul! zise Grigore așezat.

Un „hai, copii” urmat de un țiflit energic și telegarii zbucniră, încît băiețandru de lângă vizitiu se plecă pe spate, gata să vie peste cap. Brișca coti, din spatele gării posomorite și singuratică în mijlocul cimpului, pe o șosea ce se întindea drept înainte, coborînd ușor, și tăia ca o panglică cenușie un răzor pe care un cîrd de ciori însemnau pete negre ca niște pistrii pe un obraz. Trecură peste un podeț ce acoperea Părlul Pleșcaru și apoi drumul începu să urce tot așa de ușor, apropiindu-se de un sat ce-l arăta o îngîrămadă de copaci, dintre care se înălța turnul subțire al bisericii și coperișe de case.

— Dincolo de satul cela, îi zice Babaroaga — începu să explice Grigore — începea odinioară moșia noastră Amara. Între girla peste care trecăm adineaori și alt rîuleț care nu se vede încă, Teleormanul, pe spinarea dintre aceste două văi, în jos...

Intrară în Babaroaga, sat mărișor, vreo două sute de case mizerabile. În stînga, aproape de biserică, o ogradă împrejmuată mai bine, avînd în mijloc o casă mai mare, cu coperiș nou, roșu de tinichea.

— Conacul moșiei Rapița, încolo — zise Grigore arătînd spre stînga. A fost odinioară moșia familiei Giurcuțiu, acum a lui Stănoiu, care nu stă în țară, nu știu ce face pe la Paris, se zice c-ar fi diplomat, iar moșia e arendată unui colonel în retragere, Ștefănescu, care stă aici cu patru fete și trei feciori... De-aici în dreapta începea moșia noastră... Cît vezi parcelat, e pămînt al sătenilor, dăruit de răzbnicul [f. 76] meu țăranilor pe care i-a adus aci...

Șoseaua mergea tot drept și tot urcînd puțin, după ce în mijlocul satului se încrucișase cu o șosea mai largă venind de la Costești. În curînd sosiră în alt sat, mai mic, dar tot atît de murdar, cu un conac mai curat.

— Satul Gligani — zise Grigore mai vioi. Și moșia Gligani — a lui Gogu Ionescu al d-tale! Uite-i conacul! E destul de bine întreținut fiindcă el, cînd e acasă, vine din cînd în cînd pe-aici, adus mai mult de nevastă-sa căreia-i place la țară...

La conac cotiră în dreapta, în unghi drept, pe o șosea mai largă, pietruită de curînd. Îndată ce ieșiră din sat, Grigore deveni și mai explicativ:

— De-acuma mergem tot pe pămînt care a fost al nostru... Vezi, în stînga, jos... Valea Teleormanului... Girla de-abia se zărește, vara e mai totdeauna secată pe-aici... De-aci, din șosea, pînă în girle, începînd de la

Gligani, adică ceva mai încolo chiar, și pînă aproape de satul Podeni, prin care vom trece, ține moșia lui Gogu Ionescu. În dreapta, tot începînd de la Gligani pînă la Podeni și jos, în vale, pînă la cotitura ceea a Gîrlei Pleșcaru e moșia Podeni, a nevastei mele... Amîndouă sînt arendate unui grec abject care le are acuma de vreo șapte ani, luate încă de la răposatul socrului meu... Așa, uite acuma înainte! Podenii... Vezi ce sat! Și chiar conacul îl vezi în ce hal! Aici stă arendașul, căci nevastă-mea nu vine niciodată... Dealtfel a fost odinioară casă pentru argați... De-aici în dreapta e moșia noastră, Amara!... Vezi colo satul Birlogul, al nostru, mai încolo Recu, tot al nostru și moșia merge mai nainte pînă dincolo de încrucișarea șoselei cu Gîrla Pleșcaru... care nu se mai vede fiindcă de la Recu încolo valea e mai piezișă. Iar [f. 77] dincoace, chiar mijlocul spinării, linie dreaptă, trecînd prin satul Amara unde ajungem îndată... În stînga însă e moșia Vai-de-Ei... iar merge pînă jos în valea Teleormanului, în vale e și satul... Dar conacul moșiei e tot în Amara... la margine... uite... pe ulicioara ceea... se vede acuma... nu-i urît... a fost odinioară tot casă de argați a noastră, acum vreo patruzeci de ani... Și iată colea conacul nostru!... Stai, Ichime, să ne dăm jos aci, în uliță, să-i pot arăta domnului... Așa, voi duceți-vă și băiatul să dea jos geamantanul...

Grigore²²¹ voia mai ales să arate propria-i operă: conacul cel nou... Îi și spuse lui Titu, după ce trăsura se îndepărtă puțin:

— Iată ce face iubirea!...

Într-adevăr, după destule dispute cu bătrînul, a început să clădească noul conac de dragul Nadinei. Fiindcă cel vechi era prea primitiv, și fără confort, o clădire simplă, de vreo sută de ani, Grigore, observînd în sfîrșit că tînăra lui soție are oroare de țară, se gîndi s-o ademenească construind un mic castel, de mult gust, simpatic și aranjat cu tot confortul necesar. Construcția a durat trei ani și aranjamentul, iar de doi ani e gata. Totuși Nadina n-a stat mai mult de două luni în total în conac, și atunci numai cu oaspeți bucureșteni, prieteni speciali de-ai ei, încît Grigore spunea cu drept cuvînt că n-a stat deloc de vreme ce n-a stat cu dînsul.

Înspre șosea, un șir de ploi bătrîni, ca un rînd de soldați credincioși păzeau fațada de după grilajul de lețuri puse peste un zid de cărămidă înalt de vreo jumătate de metru, cu coloane de cărămidă, pătrate, din loc în loc, între tulpinele plopilor. Poarta însăși, în formă de veche poartă românească, dar de zid, avînd în coperiș o imensă colivie pentru porumbi care zburăteau și pe șosea, și prin mica grădină din fața conacului, avînd în mijloc un rond mare, veșnic înflorit, înconjurat de alea intrării, prunduită cu îngrijire. [f. 78]

²²¹ În dreptul acestui alineat datarea: „Duminecă, 14.VIII”.

Conacul însuși se înălța alb, cu cerdacuri și meterezuri, cu ferestre boltite, cu coperișul de olane roșii, cu trei turnulețe, îmbrățișat de iederă ce-și întindea pe-alocuri degetele pînă împrejurul ferestrelor... Scara principală din față, cu trepte de beton, urca îndată într-un cerdac larg, sprijinit pe coloane rotunde, coperit cu o perdea de sticlă verde ca și iedera, cu perdele roșii pe jumătate lăsate care să apere de soare...

Ocoliră clădirea prin dreapta, pe unde trecuse și trăsura, trecînd prin fața altei intrări, cu alt cerdac mai mic, deschis, și ajunseră în dos. Aleea continua cîteva zeci de metri pînă la vechiul conac, casă joasă, cu pereții groși, altfel curată, unde rămăsese mai toate cum au fost, doar că în vreo două odăi au făcut biurouri și într-una au pus să stea contabilul care, tot invenția lui Grigore, ținea registrele casei.

În dreapta, despărțită printr-un gard, se afla curtea cu clădirile de locuințe a logofătului, argaților cu acarele, grajdurile, hambarele... avînd o intrare separată din șosea și comunicînd pe-aici prin o poartă. Tot în curtea aceea se afla, deosebit, clădit înadins, garajul pentru mașina Nadinei pentru cînd vine pe-aici.

— Asta e împărăția noastră! zise Grigore în sfîrșit. Cînd vei cunoaște-o mai bine, îți va fi mai dragă...

1122

Prin intrarea din dreapta Grigore conduse pe Titu în interiorul castelului, direct în odaia ce i-o destinase, alături de cerdacul cel mare, încît avea vedere și în față și spre curtea dependințelor. Băiatul de pe capră îi adusese geamantanul, iar o fată drăguță aducea cele trebuincioase pentru spălat. Îl lăsă apoi dîndu-i întîlnire în cerdac unde va putea să respire puțin înainte de masă. [f. 79]

Titu se grăbi să se curățe bine. Avea în geamantan încă un rînd de haine, cele negre, pentru orice ocazie, și cîteva rînduri de rufe. Geamantanul însuși era al lui Niculiță Rusu, căci al lui era prea jerpelit; de-abia a vrut să i-l împrumute (căci Rusu era negru că acum a mai pălit norocul să umble și pe la moșii, ca un conte, pe cînd el se frînge în muncă...)

Bătrînul Miron Iuga, într-un halat de casă ca un caftan, întîmpină pe Titu cu o strîngere de mînă bărbătească și cu o privire pînă-n adîncul inimii, încît Titu se cutremură. Avea o voce energetică, metalică și totuși caldă, și niște ochi atît de pătrunzători, negri, parc-ar fi avut sulite și parcă dintr-o uitătură ar fi fost capabil să răscolească toate măruntaiele omului. Era mai înalt ca Grigore, chipeș, cu o înfățișare voluntară, poruncitoare, ca omul obișnuit veșnic să i se execute ordinele. Figura îi era încadrată

222 Adăugat ulterior; inițial: „10”.

cu o barbă stufoasă, ninsă, care-i da o apariție de patriarh. Mina îi era osoasă, puternică, parcă în stare să țină coarnele plugului, deși altfel fină și frumos desemnată.

— Bine ai venit, tinere, și să te simți bine la noi! îi zise bătrînul simplu dar și scurt, întrerupînd și prezentarea ce i-o făcea Grigore, și răspunsul ce și-l pregătise Titu din vreme.

Îi arată un scaun, aproape de dînsul, și se întoarse spre Grigore cerîndu-i să continue, căci Grigore tocmai îi povestea cum a umblat în București și peripețiile cu încasarea banilor.

— Va să zică tot Dumescu! făcu el la sfîrșit cu un zîmbet aprobativ.

De-abia pe urmă se întoarse iar la Titu, care se cam fîsticise de sobrietatea neașteptată, crezînd că de-acuma pretutîndeni are să fie primit în triumf. Îl întrebă despre părinți, dacă trăiesc, apoi cum, cînd și de ce a venit în țară, și auzînd că face versuri și vrea să scrie în gazete, avu un gest cam disprețuitor care nu scăpă nici lui Titu, nici lui Grigore, punîndu-i [f. 80] pe amîndoi în încurcătură. Iar după ce Titu vorbi de unguri, de persecuții, de martiri și alte asemenea lucruri curente, bătrînul ascultă atent, gînditor și la urmă zise:

— Tocmai fiindcă poporul o duce greu cu stăpînirea, conducătorii lor nu trebuie să-l părăsească! Dragi îmi sînt ardelenii care vin încoace, dar mai dragi mi-s cei ce rămîn acolo să înfrunte domnia străină, să atragă asupra lor fulgerele stăpînirii ca astfel poporul să poată trăi mai lesne... Poporul nu poate trăi fără conducători sau veghează într-o viață animalică. Păstorul care-și părăsește turma e mai rău ca acel care o conduce greșit, căci turma singură se risipește pe cînd cu conducător, bun-rău, tot trăiește și are șanse să iasă la liman din orice greutate...

Grigore se simți atît de jenat, mai ales văzînd cum schimba Titu fețe-fețe, încît se crezu dator să intervie:

— Dar bine, tată, d-ta ai aerul că-l dojenești pentru că dorul de libertate l-a adus aci între noi unde, oricum, poate să-și dezvolte altfel talentul... Uți d-ta că neamul românesc, tocmai fiindcă e despărțit sau împărțit între atîtea stăpîniri străine, trebuie să păstreze totuși baremi unitatea sufletească pe care n-o pot întreține decît numai cîntăreții și scriitorii!

— Negreșit — dădu din cap bătrînul — foarte just! Dar dacă toți cîntăreții și scriitorii, cum zici tu, se vor muta aici, în provincia liberă, atunci ce vor face cei rămași acolo? Unitatea nu trebuie între cîntăreți, ci în toate sufletele... Cîntăreții vor cînta mai sincer durerile sufletului stînd acolo, simțînd și ei durerile, decît aici!...

— Nu, nu, tată, ești profund greșit — reluă Grigore acum mai aprins. Unitatea sufletească o face limba unitară! Dacă scriitorii noștri

se vor mărgini la provinciile lor vom avea o despărțire tot mai pronunțată și ca limbi și în cele din urmă nu ne vom mai înțelege...

— Ba eu nu cred în despărțirile acestea — zise bătrînul tot calm și cu atît mai convingător. O mie sau două mii de ani am fost divizați [f. 81] cum sîntem și totuși unitatea limbii ne-a rămas... Scrierile ce le-am avut, multe puține, au circulat și peste granițele ce ne despart și vor circula... Și scriitorii, fiecare la locul lui, și-a făcut datoria... Dar dezertările eu nu le admit subît nici o formă! Mîine sau peste un secol, cînd va veni momentul să ne unim cu Ardealul, eu am nevoie acolo de conducători firești, de oameni care au ieșit din poporul de-acolo ca să pot conduce România viitoare. Iar dezertările îmi lasă Ardealul fără conducători!...

Discuția risca să se prelungească, fiindcă nici unul nu era dispus să cedeze din convingerea lui, iar Titu, într-o situație penibilă, asculta cu un suris umil, avînd aerul că-i aprobă în același timp pe amîndoi, căci în sinea lui într-adevăr dădea dreptate fiecăruia după fiecare replică.

Din fericire pentru el însă fu vestit arendașul moșiei Vai-de-Ei pe care dealtfel îl chemase însuși Miron Iuga.

Cosma Buruiană era singurul arendaș din împrejurime pe care boierul Miron îl primea în casă și cu care avea chiar oarecare legături de afaceri. Moldovean de pe la Botoșani, Buruiană, om de vreo 35 ani, cu șapte copii și o nevastă încă tinăra care promitea să mai facă, se pri-pășise de vreo cîțiva ani prin împrejurimi, începînd ca logofăt pe o moșie Stătescu în Teleorman și ajungînd în sfîrșit să fie, de doi ani, cu arendă el însuși moșia Vai-de-ei de la actualul proprietar, Panait Nicolaide, rentier în București. Sperios și fricos, trăia cu spaima de țărani, căci, o dată, acum vreo nouă ani, cînd era logofăt, a fost bătut cumplit de niște oameni care se plîngeau că i-ar fi înșelat la dijmuire. Spunea că e om fără noroc și, de cînd era arendaș, tremura în permanență că-și va pierde tot bietul capital ce și l-a adunat în atîția ani de strădanie. Avînd casă grea și doi copii la liceu, în Roșiori, și mai nemerindu-se să nu-i reușească unele întreprinderi, se văita pretutindeni și mereu că are să rămîie calic și cu copiii pe drumuri. [f. 82]

— Cucoane Miroane, ce vă spuneam? zise el și acumă îndată ce se așeză, cu un suris amărît. N-ați auzit ce-am pățit?... Cum să auziți, că și eu adineaori văzui... M-au prădat, cucoane Miroane! O jumătate de vagon de porumb, azi noapte, din hambarul cel nou... Pîndarul nu știe, argații nu știu, nu știe nimeni... Și doar trebuie să fi umblat toată noaptea, nu unul, ci mulți... Și încă nici nu fusese dijmuît... Acu vedeți norocul meu!....

Bătrînul²²³ deveni grav ascultînd, spre deosebire de Grigore care lua pe Buruiană veșnic cam în batjocură. Îngîndurarea lui Miron era însă nu atît pentru arendașul vecin, deși îl compătimea crezîndu-l om de treabă, ci era pentru faptul în sine. Dacă țărani au ajuns să fure atîta porumb, să nu fi fost un vagon, dar numai un car, i se părea rău prevestitor. Cînd unul fură, nu e nimic — îl prinzi ori nu-l prinzi, rezultatul e fără urmări; cînd fură mai mulți înseamnă învoire sau chiar un fel de conspirație. Și încă dacă ar fi conspirație numai pentru atîta, tot n-ar fi nimic. Dar mîine poate să să invoiască să dea foc conacului sau poate ceva și mai grav...

— Ăsta e rezultatul vorbelor goale cu care împuiați capetele țăraniilor! zise Miron Iuga, adresîndu-se mai cu seamă lui Grigore. Cîtă vreme țăranul a știut că trebuie să se invoiască cu moșierul ca să poată trăi amîndoi, au mers bine toate. De cînd li se bagă în cap că ei sînt talpa țării și că al lor trebuie să fie pămîntul pentru că ei îl muncesc, au început fapte d-astea și vor urma și mai rele!

— Să nu exagerăm lucrurile tată — zise Grigore calm. Unul sau mai mulți țărani au furat de la Buruiană... Au mai furat și altă dată și de la alții. De cînd e lumea sînt hoți... Nu trebuie să tragem niște consecințe atît de grave dintr-un lucru atît de obișnuit...]

Miron nici nu-i mai răspunse, ci umblă gînditor de ici-colo cîțva timp, [f. 83] apoi oprindu-se în fața lor, spuse:

— Să-mi trimiteți încoace pe primar și pe șeful postului de jandarmi. Să-mi găsească hoții imediat de unde o fi! Asta să fie prima grijă, iar pentru rest vom vedea!... Dar și pîndarii tăi, amice Cosma, faini oameni, n-am ce zice!... Eu pe ei aș pune să-i bată întîi pînă vor spune cine-s hoții!... Aș paria că ei știu, dacă cumva nu-s și ei printre dînșii!...

Arendașul se înclină protestînd:

— Ba să mă ferească D-zeu, coane Miroane!... Vreți să-mi puie foc, să mă nenorocească de tot?... Mai poți azi cu țăranul ca odinioară? Umblu cu ei ca cu ouăle de prăsilă și tot vedeți ce pat... Dar dacă aș mai începe și d-astea... Eu v-am spus dv. ca unui părinte care mă ajutați!...

— Atunci am să mă ocup eu de afacerea asta! zise hotărît bătrînul. Eu o consider de o importanță deosebită și nu voi lăsa-o moartă pentru nimica-n lume...

Ceilalți tăcură. Titu îndeosebi se simțea cu totul deplasat, mai ales după cele ce auzise de la bătrînul, și ar fi fost bucuros să se afle în altă parte, ba fi pîru rău că a mai venit aci.

²²³ În dreptul rîndului datarea: „Luni, 15.VIII.”.

Bătrînul chemase pentru altceva pe arendaș, dar acum parc-ar fi uitat. Numai furtul acesta îi umbla prin cap și, după un răstimp, zise iar, mai mult pentru sine, parc-ar fi vorbit singur:

— Lasă că nu e întâia oară că se fură așa, ca în codru, pe-aici... Numai în toamna asta au fost vreo cinci cazuri... A fost de două ori chiar la noi... lucruri mai mici, dar au fost... Nu-ți aduci aminte, Grigută, în august, cei patru saci de grâu?... Și tot din hambar!... D-apoi grecul cite pătește? Nu vreau să știu de el, că-i ticălos, dar nu mă interesează omul, ci faptele... În locul lui poate să fie o păpușă, mi-ar fi egal... Prin urmare e un sistem care începe... [f. 84]

Iar tăcu și mai morfoli gânduri singur și iar reveni, parcă ar fi găsit singurul remediu sigur:

— Trebuie curmat din rădăcină răul... O pildă bună la timp făcea mai mult decât o represiune violentă cind răul s-a întins și s-a adîncit...

Arendașul Buruiană, care dealtfel părea că s-a împăcat cu paguba și ar fi plîns lui Miron numai ca să-i demonstreze ghinionul ce-l păste, încercă acum să schimbe vorba, zicînd filozofic:

— S-au schimbat mult țărani, boierule!... S-au deșteptat! Sînt chiar prea deștepți! Că țaranul cum se deșteaptă pămînt vrea și iar pămînt, și nu vrea să știe dacă se poate ori nu se poate!... <Dealtfel toată lumea e prea deșteaptă, de aceea merge prost. > ²²⁴

— Așa e țaranul nostru pretutindeni — observă Titu, ca să zică în fine și el ceva, să nu se crează că e un prostănac. Și la noi e tot așa: pămînt și iar pămînt!... Și, firește, niciodată n-are destul... Asta e o trăsătură specific românească, cred! Și e bine că e așa! Cită vreme țaranul iubește cu atîta ardoare pămîntul strămoșesc, e sigur că nimeni nu i-l va putea smulge...

Miron Iuga se uită la el lung și puțin disprețuitor, încît Titu tăcea plecînd ochii și zicîndu-și că o fi spus vreo prostie. Arendașul ripostă ca să facă plăcere bătrînului:

— Împrejurările sînt altele în alte părți, domnule... La dv. trebuie luat pămîntul de la străinii care vi l-au răpit în timpul veacurilor, pe cînd aici pămîntul al boierilor a fost totdeauna și boierii l-au ținut și l-au apărut de dușmani...

— În curînd va fi și la noi ca la dumnealor — observă Grigore cu ironie. Slavă Domnului, din moșiile boierești nici jumătate nu mai sînt azi boierești, ci ajunse în mîna tuturor veneticilor... Și chiar de cele ce au rămas, trei sferturi tot înstrăinate sînt, căci sînt în [mină]* de arendași pe care numai dragostea de pămîntul nostru nu poți zice că-i [f. 85]

²²⁴ Adăugat ulterior (cu creion negru).

frămîntă... Așa că, dacă te gîndești bine, parcă tot mai folositor ar fi pentru neam dacă moșiile ar ajunge în mîna țărănilor... Baremi ei nu vor putea niciodată să le înstrăineze...¹

Bătrînul Iuga se uită la el ca și adineaori la Titu, dar nici lui nu-i zise nimic, ca și cînd contrarul ar fi fost atît de evident încît nu mai are nevoie nici măcar să fie spus. Dar arendașul, atins și direct prin vorbele lui Grigore, răspunse îndată:

— Coane Grigoriță, să mă iertați, cred că vorbiți cu patimă... Că ce spuneți dv. să n-aveți grije că tot are să se întîmple... Fiindcă vor ei să puie mîna pe pămîntul boierilor, o să puie... Nu vedeți că unde se aude de vreo moșie de vînzare, gata sînt și țărani s-o cumpere și s-o împartă între ei... Încetul cu încetul vor pune mîna... Chiar auzeam că ai din Gligani vor să cumpere moșia conitei Nadina!

— Cum s-o cumpere? se miră Miron. Ca s-o cumpere întîi trebuie să fie de vînzare...

— Apoi așa spun ei, că e de vînzare — zise Buruiană.

— Auzi, Grigoriță! rise bătrînul.

— Aud — făcu Grigore. Poate că ei știu mai bine...

— Apoi pare-mi-se că tocmai de la arendaș au prins de veste — spuse Buruiană cu importanță. Fiindcă, după cîte am prins eu întîmplător de la oameni, că pe mine direct nu mă interesează că bietul meu capital aici e băgat, dar se zice că și grecul umblă s-o cumpere și de-aceia oamenii s-au pus...

— Cum ies zvonurile astea așa, Grigoriță? zise bătrînul acum puțin enervat. Mișună cumpărătorii pe moșia nevastei tale și tu stai pe loc și nu știi nimic? Și cu toate astea trebuie să fie ceva, că oamenii doar nu au nebunit din senin... [f. 86]

— Chiar așa e, boierule — se iuți arendașul. Zice că însăși cuconița i-ar fi spus lui grecu că nu mai prelungește arenda, oricît i-ar da, fiindcă vrea să vîndă, să scape de grija asta mereu...

Pe Miron Iuga chestia asta îl atinse tot atîta ca și cea de adineaori și de-acuma nu mai fu bun de nimic. Cînd veni feciorul să-i poftască la masă, arendașul gata să plece, întrebă:

— M-ați poftit, cucoane Miroane, să-mi spuneți ceva și văd că tot eu v-am spus fleacuri...

Miron căută să-și amintească, se supără căci nu-și putea aminti. Vru să-i spuie totuși și nu găsi nimic. Îi zise la urmă:

— Acu lasă că m-ai supărat destul. Umblă sănătos!

Îndată după masă Titu ieși singur să dea o raită prin sat,²²⁵ să cunoască lumea de pe-aici. Era dealtfel destul de plictisit căci bătrînul Iuga și la moșie a fost ursuz, a vorbit numai de moșie și lui nici nu i-a adresat cuvîntul măcar. Grigore care se simțea jenat și fu aproape bucuros cînd auzi planul lui Titu. Pînă se întoarce poate că va mai îmbîlîni pe bătrîn...

N-avea nici un plan. Mai mult voia să se plimbe puțin prin sat, să-l vadă pe dinafară și doar întîmplător să stea de vorbă cu cine s-o nemeri.

Cobori tot pe unde urcase și în curte întîlni pe aceeași fată drăguță care-i aranjase în odaie la sosire. Avea un curaj în ochii negri și un zîmbet pe față care-i ședea bine. Era subțire, desculță, cu picioare parcă n-ar fi fost obișnuită să umble desculțată.

— Fetițo — îi zise Titu prietenos, ca și cînd înfățișarea și zîmbetul ei i-ar fi alungat uritul. Ești de-aci, de la conac? [f. 87]

— Sînt numai de cîteva zile — răspunse ea cu puțină cochetărie în tînută. M-ă adus tușa Profira, care-i bucătăreasă de mult aici, că-i nevasta logofătului și m-a adus să-i mai dau ajutor prin casă că ea nu biruie și cu celelalte fete nu se prea învoiește...

— Dar ești de-aci din sat? insistă Titu.

— De-aci, cum nu... De unde să fiu! zise fata cu un rîs mic.

— Cum te cheamă?

— Marioara... a lui Tănase Mitruțoiu — zise fata simplu. Maicămea, că taica a murit de-acu doi ani, e soră cu tușa Profira a logofătului...

— Bine Marioara — făcu Titu protector. Dar, fiindcă ești fată așa de dezghețată, spune-mi tu mie: aveți învățător în sat?

— Cum nu, avem, conașule — zise Marioara. Avem și încă tînar și tare de treabă. E chiar de-aici, îi trăiesc și părinții...

— Șade departe de-aici?...

— Nu-i departe, conașule... Uite colea, cum ieși în uliță, faci la stînga și îndată vezi casa că-i cu flori în fereastră...

— Bine, Marioara! Mulțumesc și să-ți jucăm la nuntă! zise Titu, luînd-o galant de guse.

— Să dea D-zeu! răspunse ea roșind puțin.

Schimbul de cuvînte cu fata îl înviorase și-l făcu să mai uite nemulțumirea cu bătrînul boier ursuz. Ieși pe poartă mai elastic și mai încrezător. O luă la stînga cum îi spusese fata. Un copil îi arătă îndată casa,

²²⁵ Adăugat ulterior; inițial: „13”.

²²⁶ În dreptul rîndului datarea: „Marți, 16.VIII”.

la fel cu celelalte, doar cu ograda mai curată, cu o grădiniță de flori îngrijită în față și în ferestre într-adevăr cu glaste în care și acumă roșeau muscatele. Cum deschise porțița, un dulău se repezi furios să-l sfîșie. Pe cînd Titu se apăra cum putea, în cerdacul boltit cu viță apărui o țărancă tînră, alungînd ciinele cu o vorbă.

— Aici stă, mă rog, domnul învățător? întrebă Titu apropiindu-se. [f. 88]

— Aici, aici, poftiți! răspunse femeia. N-aveți frică, că nu mușcă, dă-l incolo, doar așa face gălăgie și el ca să-și plătească viața! adăogă ea coborînd, văzînd că Titu se uită după ciinele care mai mormăia minios, hămăind din cînd în cînd și uitîndu-se la noul venit, ca și la stăpin-sa.

În cerdac în capul treptelor, un bărbat de vreo 25 ani, cu fața osoasă, sănătoasă, ochii negri foarte vioi și o mustață mică neagră, îmbrăcat țărănește, iar peste cămașă cu un laibăr negru în formă de surtuc cu mineci, aștepta puțin bănuitor și cînd Titu ajunse sus, zise:

— Eu sînt învățătorul, domnule!...

Titu, prezintîndu-se, îi întinse mîna cu multă vioiciune și-i explică în cîteva cuvînte că se află aici, la curte, pentru cîteva zile, și a vrut să cunoască puțin satul.

— Fiindcă sînt fiu de învățător instinctul m-a adus cel dintîi la învățătorul satului! sfîrși el zîmbind cu multă sinceritate.

Învățătorul Vasile Dragoș se mai înșenină puțin auzîndu-i prezentarea, îl pofti în casă, îi recomandă pe nevastă-sa, cea care îl apăraseră de ciine. Titu se simți deodată foarte bine. În figura învățătorului vedea o francheță simplă, atrăgătoare. Doar costumul i se păru curios. Pentru el un învățător, intelectualul satului, trebuia să fie îmbrăcat orășenește, altfel ce prestigiu poate să aibă în fața țaranului. Îi și spuse aceasta lui Dragoș, care îi răspunse cu oarecare întristare:

— La dv. și stăpînirea probabil că ține să aibă prestigiu învățătorul, pe cînd noi...

Făcu un gest de dezgust. Învățătoarea, curată, foarte simpatcă și frumușică, sosi între timp cu dulceață.

— Vai, doamnă, nu trebuia — zise Titu, luînd cu plăcere.

Învățătoarea roșie se scuză, în vreme ce învățătorul, ca și cînd ar mai fi [f. 89] avut ceva pe inimă. Titu observă și-i ceru francheță desăvîrșită, să-l considere prieten, deși îl cunoștea de-abia de un sfert de oră. Învățătorul, după oarecare ezitări, se spovedi, spunîndu-i că bătrînul Miron Iuga probabil nu știe că el a venit tocmai la dînsul. La curte învățătorul e privit ca un fel de cap al răutăților, iar boierul i-a interzis să mai calce pe-acolo de astă-primăvară, cînd, fiind neînțelegeri în privința învoielilor, el a mers, în capul unei deputații de țărani, să ceară condiții

mai omenoase. Boierul l-a alungat împreună cu pe ceilalți... Dealtfel de simpatie nu s-a bucurat niciodată. El, ca fiu de țăran, nu poate decât să fie cu dreptatea, iar când vede toată mizeria în care se zbat oamenii și neînțelegerea deplină ce o întâmpină la boieri, măcar cu o vorbă caută să fie mângâietorul oamenilor. Țăranii însă, dintr-un instinct de rezervă față de orice cărturar, fiindcă în fiecare bănuiesc tovarăși de-ai boierilor, au fost neîncredători și cu dînsul. Deși nu s-a bucurat de nici o favoare de la curte, sătenii l-au crezut omul boierului, oricît îl cunoșteau. De-abia de cînd a fost luat la goană, oamenii au început să înțeleagă, deși mai sînt unii care spun că toate au fost doar de ochii lumii și că în fond fecicrul lui Dragoș tot se învîrtește cu ciocoi... Așa că acum, cînd Titu vine la el, ține să-l previe să nu albească neplăceri la curte...

Titu avu într-adevăr o tresărire auzind. Se gîndea că nu e nici frumos, nici cuvințios ca, fiind oaspele curții, să înceapă legături tocmai cu cel care, pe drept sau nu, e considerat dușman acolo. Dar n-a fost invitat de Miron, ba chiar el s-a purtat destul de prost cu dînsul, primindu-l cu o vădită adversitate, încît nu-i datorează nici o delicatețe. El e oaspele lui Grigore care nu crede să-i ia în nume de rău.

— Cuconu Grigoraș, cum îi zicem noi pe-aici — interveni învățătorul — e tare de treabă și ar face cîte ceva, dar n-are putere în fața boierului bătrîn... [f. 90]

Dealtfel Grigore stimează pe învățător și-l găsește om de ispravă. A fost și la examen, chiar azi-primăvară, și a împărțit daruri la copiii silitori. Stă de vorbă deseori, și acum, cu învățătorul și-i cere totdeauna să-i spuie deschis, ca prin dînsul să cunoască adevăratele dorințe ale țăranilor. Dorințele acestea însă îi cam indispon și pe dînsul, că doar e tot sînge de-al lui Miron. Căci țăranii în fond pămînt doresc sau măcar învoiei omenești. Degeaba, oamenii nu pot trăi din ceea ce prisosește boierilor. Azi, din acest prisos trebuie să trăiască. Învoiala, chiar prea bună să fie, înseamnă ca omul să dea cel puțin jumătate din ce cîștigă boierului. Trebuie să muncească dublu ca să poată trăi. Muncind cît muncește azi, dar pe pămîntul lui, țăranul ar putea avea un trai de două ori mai bun ca acum. E la mîntea omului: jumătate din produsul muncii țăranului merge la boier astăzi. În realitate merge trei sferturi și uneori chiar mai mult, încît omului nu-i rămîne decît o existență de rob și încă robii, hrăniți de stăpîni, au baremi mîncarea asigurată și îmbrăcămintea, pe cînd țăranul, muncind ca robul, trebuie să cerșească permanent și mîncarea și îmbrăcămintea... Fiindcă din ce îi produce lui munca lui nu-i ajunge să trăiască nici pe sfert, pentru rest trebuie să cerșească la boier avansuri peste avansuri... Datoria lui la boier nu se poate achita niciodată, căci munca nu poate ajunge pentru aceasta, iar alte venituri țăranul nu

poate avea, afară de munca pe moșia boierească... Sînt lucruri atît de simple acestea și totuși nimeni nu vrea să le înțeleagă...

Învățătorul vorbea din proprie experiență, demonstrînd lui Titu că el însuși duce viața țăranului oarecum. Numai întîmplarea l-a împins să se facă învățător. A avut pasiunea cărții. Și, cînd a terminat clasele primare aici în sat, înaintașul lui, deși foarte simplu, dascăl de moda veche, a făcut rugămintă la boierul Miron să-l sprijine ca să-l bage la școala normală din Pitești, bursier al statului. A reușit mereu printre cei dinți și a fost adus aci tot de Miron, ca să-l aibă slugă de fapt, cum are pe [f. 91] toți, mai ales că cel vechi tocmai murise. Curînd, după primul an însă, boierul s-a căit că l-a adus, fiindcă a observat la dînsul veleități de independență. Acuma chiar știe precis că a cerut revizorului să-l mute și să-i aducă un învățător cu care să se înțeleagă și să nu-i bage zădărnici înțelegeri. Revizorul, deși ar vrea să-i fie amabil, deocamdată ezită, căci îl știe învățător eminent care a făcut progrese frumoase. Nu se știe însă pînă cînd va putea rezista așa căci boierul, dacă vrea negreșit, îl poate muta oricînd adresîndu-se fie direct la minister, fie prin deputatul Gogu Ionescu care i-e cuscru...

El însă e hotărît să renunțe mai bine la slujbă decît să se ducă de-aici. Cu leașa mizerabilă ce i-o dă statul de-abia-și ține zilele și aici. Stă în casa părintească, împreună cu părinții și cu un frate țăran, scăpat anul trecut de armată. Cele cîteva palme de pămînt ce aveau au trebuit să-l împarte, dînd de zestre surorii lui, cea mai mare dintre toți, măritată cu un țăran. Pe fratele său trebuie să-l însoare așa încît să meargă el la nevastă în casă, altfel n-ar putea trăi toți aici. El însuși a luat pe nevastă-sa fată săracă, dintr-o casă cu cinci copii, fără nimica, numai pentru inimă. Muncesc cu toții la boieri și numai cu ajutorul mizerabilului său salariu se pot menține. Așa, dacă s-ar muta, acolo unde s-ar duce ar trebui să stea absolut numai în leașă și s-ar prăbuși, mai ales dacă vor veni și copii, ceea ce dorește, deși pînă acum nu i-a dat Dumnezeu în cei doi ani de cînd e însurat. Adevărat că și aici, dacă e rău cu boierul, e amenințat să moară de foame pur și simplu. Deja i s-a pus în vedere că el nu mai poate lua pămînt de la boier să lucreze. Măsura s-ar putea întinde și asupra părinților și atunci s-a isprăvit. Nu poate avea speranță să ia nici de la arendașii celorlalte moșii, căci arendașii au o frică de [f. 92] moarte de boierul Miron și, în clipa cînd vor afla că nu-i dă pămînt, nici ei nu le vor da...

— Bine, dar nu există nici o lege care să... — întrerupse Titu uluit.

— Ce lege? zise învățătorul cu o amărăciune neagră. Legile nu sînt pentru ei... Legile sînt pentru noi, cei umili... El își face singur legile! Noi sîntem robii lui, toți, fără excepție!... Mai rău încă... Robi de fapt, fără să fim și de formă!... Dacă am fi și de formă, baremi am ști, n-am crîcni, ne-am lăsa orice nădejde... Așa însă...

Învățătorul îi vorbea cu atîta sinceritate simplă, încît Titu se zăpăci de tot. I se păru că cele ce le spune Dragoș sînt negreșit adevărate, atît erau de evidente. Dar atunci cum de nu se caută lecuirea lor, cum de nu le vîd și înțeleg cei cu puterea în mină?... În cele din urmă își zise că trebuie să fie exagerări și aici, cum sînt totdeauna la cei ce suferă. Poate chiar că învățătorul e un tip de răzvrătit, deși în orice caz e simpatic și pare foarte cuminte...

Cînd se sculă îi strînse mina frățește, șoptind mai mult mașinal:

— Domnule învățător, sînt mișcat... Dar dreptatea tot trebuie să triumfe!

— Desigur că va triumfa... Dar pînă la triumf noi ne prăpădim! zise Dragoș cu un zîmbet trist. De sute de ani o așteptăm, domnule dragă, și nu mai vine! Și nici măcar nu se vede apropiindu-se...

Titu îi rugă să-l însoțească puțin prin sat, ceea ce învățătorul primi cu plăcere, deși zicînd:

— Am să-ți fac și d-tale neplăcere și mie... D-tale, pentru că se va auzi la curte și vei supăra pe boierul Miron, iar mie pentru că sătenii, vîzîndu-mă cu un domn de la curte, mă vor suspecta...

— Să trecem amîndoi peste asemenea mărunțisuri! zise Titu zîbind. Eu cel puțin doresc să înfrunt atîta neplăcere pentru plăcerea [f. 93] de a te fi cunoscut și a mă considera prietenul d-tale!...

În ogradă tocmai intrase un car cu patru bouleni jigăriți și oprise. O babă sprintenă încuia poarta dinspre uliță, în vreme ce împrejurul carului un moșneag și un flăcău dejugau.

— Uite-mi toată familia — zise învățătorul. Și mama, și taica, și frate-meu...

Moșneagul Toader Dragoș era leit fiul său, doar că purta plete, iar mustățile pleoștite erau sure ca și părul. Părea încă voinic, pe cînd baba era mai sfrijită, mai uscată. Titu dădu mina cu ei și apoi cu flăcăul, mai înalt ca învățătorul și mai spătos, care zise îndată:

— Ar fi bine să te repezi mata pînă la primărie, nene, că-i iar bocluc... Veni primarul de la curte adineaori, roșu de spaimă, că trebuie să dibuiască pe ai de-au dijmăluit azi-noapte hambarul arendașului... Iar are să-i bată pe oameni de pomană jandarmii...

— Ba să-ți vezi de treabă, Vasilică — sări nevasta înfricoșată. Că boierii și așa tot pe tine pun vinile și să nu-i mai scormonești acu luînd partea oamenilor, că oamenii s-or descurca ei și singuri...

Moșneagul și baba fură de aceeași părere, încît învățătorul zise:

— Bine, bine, lasă că mai vedem noi...

Ieși cu Titu în uliță. Titu îi spuse că ar vrea să cunoască și pe preot. Învățătorul răspunse că nu se află în termeni tocmai buni, căci popa e

slugă plecată, deși bătrîn de peste șaptezeci, și i-e cam frică de contactul cu dînsul ca să nu indispună pe boieri. Totuși îl duce bucuros, căci altfel părintele e om plăcut.

În drum spre casa popei, chiar lingă biserica nouă, clădită pe locul celei vechi de către boierul Miron, treceau pe la primărie, o casă puțin mai răsărită, înnoită tot cu ajutorul boierului. În fața primăriei era o [f. 94] trăsură, pe care învățătorul o cunoștea: a arendașului Platamonu Demostene. Chiar atunci arendașul, figură arsă de soare, energică, smeadă, ieșea din primărie însoțit de fiul său Aristide, student la București, un băietan de vreo 22 ani, foarte bine îmbrăcat, frumuseț, cu trăsături fine, cu buze cărnoase senzuale... Arendașul, cum văzu pe învățător, se îndreptă spre el amical, deși știa bine că învățătorul nu-l mistuie. Nu-i păsa însă de sentimentele altora față de el. El păstra relații prietenești cu toată lumea, căci îi trebuiau pentru bunul mers al exploatării.

— Venii pentru niște oameni — zise Platamonu direct — dar primarul acumă pentru cazul de la Buruiană n-ai ce să te înțelegi cu el... Trebuie să aleg eu acumă...

— Și-l luași și pe dumnealui — zise Dragoș arătînd pe studentul care se apropia. Dacă cauți femei, apoi dumnealui cunoaște mai bine...

— Hehehe — rîse arendașul mulțumit. Băiat tînăr, singe iute! Mai bine femeile de-aici, decît la oraș unde poate să ia cine știe ce boli...

După prezîntările de rigoare, arendașul și mai ales studentul poftiră pe Titu să meargă și pe la ei, să le facă plăcerea...

— Boierul Miron e cam supărat pe noi — zise arendașul rîzînd — dar ce are a face... Boierul Miron iute se supără, iute îi trece...

De-abia se depărtară puțin și învățătorul spuse încruntat:

— Nu e femeie tînără în satele dimprejur de care să nu se agațe javra asta grecească!... Tată-său jupoaie pe bărbați, iar el pe femei!

Găsiră pe popa Nicodim în ogradă supraveghînd descărcarea unui car de bostani. Era în potcap, cu o rasă cafenie soioasă suflecăță. Deși bătrîn, se ținea încă tare... Era văduv de mult... Nu mai vedea bine și nu recunoscuse îndată pe Dragoș, iar pe urmă îi zise:

— Bată-te să te bată, Vasile, că nu te mai cunoșteam... Ochii, [f. 95] ochii m-au lăsat de tot... Și la biserică nu mai cunosc buchile... Slujba toată o fac numai din suflet... Ei, bătrînețea...

Învățătorul îi prezintă pe Titu pe care popa îl privise nedumerit și fără să-l distingă bine. Îi zise:

— Să trăiești, taică... Și să ne ierți că la noi așa sîntem preoții, mai nemernici și mai fără învățătură... Ei, fiu-meu săracul, știe carte multă, a făcut chiar la București seminarul și vai ce popă, ce popă!... Mă doare

inima să-l știu slujind aiurea, în loc să fie aci lângă mine, dar de, dacă boierul Miron nu se îndură să mi-l aducă...

Bătrînul luga într-adevăr nu primise ca băiatul să vie aci și așa se sfințise preot tocmai prin Gorj, într-o comună bună altfel, rămînînd ca la săvîrșirea bătrînului să se mute acasă. Asta era o mare jale a preotului Nicodim, dar n-o spunea tare de frica boierului...

Titu n-avea ce să vorbească multe cu bătrînul. Cunoscu pe fata lui, femeie de vreo 37 ani, măritată cu un țaran și trăind în casa preotului, împreună cu cei șase copii, între care unul la liceu în Roșiori, în clasa a șasea.

— Vezi, pretutindeni mîna boierului Miron — zise învățătorul la plecarea. În mîna lui e viața noastră întreagă, chiar și moartea...

— E un caz special! zise Titu. Și trecător!... Mîine-poimîine bătrînul se duce, iar tînărul...

— Nu e special, domnule! replică Dragoș. Așa e peste tot. Fie boier, fie arendaș... ei sînt stăpîinii, ei sînt legea, ei sînt stăpînirea!... Milioane de robi muncesc ca să întreție lenea cîtorva mii... Și ce e nu se poate schimba prin dispariția unuia. Urmașul lui, oricît ar vrea să fie de blind, e tot om, cu resentimente, cu patimi și soarta noastră tot în mîna lui e... Schimbarea adevărată nu va fi decît atunci cînd vor dispărea toți, cînd țaranul va [f. 96] fi stăpînul pămîntului...

— Bine, dar asta nu se poate de azi pe mîine! zise Titu simțind în glasul învățătorului ca o amenințare surdă.

— Nu, firește! făcu Dragoș grav și sumbru. Doar dacă se va clinti lumea din temelii... Iar asta n-o doresc nici eu, și nimeni... Poate să vie o minune!

— Minunea! șopti Titu. A, minunile tot oamenii le fac în ziua de azi!...

— Oamenii cu ajutorul lui Dumnezeu! zise învățătorul.

1327

Primarul Ion Pravilă făcu un întreg plan strategic cu plutonierul, șeful postului de jandarmi Silvestru Boiangiu. Hoții nu puteau fi decît dintre sătenii comunei, fie din Amara, fie din cătunele Vai-de-Ei, Recea ori Podeni. Cel mult ar mai putea intra la socoteală Gliganii, dar asta e comună deosebită asupra căreia autoritatea lui Pravilă nu se mai întindea și unde, la nevoie, va opera Boiangiu singur... Bănuiala lor cădea însă asupra pîndarilor care trebuiau să fie cel puțin complici, cum spusese primarului și boierul.

227 Adăugat ulterior; inițial: „14“.

Munciră pînă pe inserate cernînd diverse nume de țărani, eliminînd pe cei pe care-i cunoșteau ei mai de treabă și reținînd pe cei mai gălăgioși. Pe urmă plecară de la primărie împreună la postul de jandarmi unde fură aduși degeaba, la rezezeală, cei trei pîndari ai lui Buruiană.

Drept introducere plutonierul cîrpi fiecăruia cite trei perechi de palme de văzură stele verzi și apoi le zise:

— Acu spuneți cine a furat porumbul!

— Să spuneți, măi băieți, că altfel aici vă rămîn oasele!... Trebuie să-mi scoateți hoții din fundul pămîntului, altfel e prăpăd mare pe capul [f. 97] vostru, că numai voi trebuie să mi-i știți, dacă cumva nu veți fi chiar voi hoții...

Auzind presupunerea asta, plutonierul pomeni îndată cîțiva sfinți și mai adăogă cite o pereche de palme fiecăruia.

Iacob Codarcea, bătrîn de vreo 50 ani, puțin gîrbovit, cu urmele degetelor plutonierului pe fâlci, se jură că el n-a fost de serviciu noaptea trecută și că a fost acasă cu copiii, precum pot să jure toți vecinii... Ceilalți doi se scuzară că au avut porunci de la boier să păzească mai ales hambarele de la curte, unde-i strîns grîul, și nici nu s-a pomenit de hambarul cel nou unde porumbul, nefiind dijmuit, paza nu era necesară, căci oamenii înșiși erau interesați să nu se fure... Ei totuși au tras cu urechea și într-acolo, dar n-au auzit nimic; adevărat că hambarul cel nou e cam departe de conac, încît chiar i-au spus și bătrînii, cînd l-a clădit, boierului că nu-i bine așezat așa într-o parte...

Scuzele fură primite cu dispreț și cu o nouă serie de mîngăieri pe obraji pîndarilor. Toți hoții se scuză așa că nu știu, n-au auzit... Aici vorba tocmai să fi auzit, dacă n-au fost și ei tovarăși cu hoții. Căci nu se putea să nu simtă nimic, doar s-a furat un vagon de porumb. Irimie Popa, voinic, isteț, obiectă că: ce vagon... Înșuși boierul a văzut că nu putea fi mai mult de doi, trei saci... Obiecția fu răsplătită cu un ghionț violent în falca dreaptă, fiind declarată drept minciună, căci boierul a vorbit boierului Miron de un vagon.

Totuși un rezultat avu obiecția, că puse pe gînduri pe anchetatori. Pîndarii, după ce mai fură bătui de un jandarm odihnit, fură liberați cu condiția ca mîine dimineată să se prezinte la primărie cu hoții în lanțuri, ori de unde nu...

Rămăși singuri însă făcură o modificare în plan: primarul să plece de dimineată la fața locului, să constate cît s-a furat, căci de-i [f. 98] numai trei saci, cum spusese Irimia, atunci trebuie să procedeze altfel pentru descoperirea hoților...

Amîndoi erau vineți de îngrijorare. Primarul, mijlociu de statură, cu înfățișarea blajină și mare iubitor de țuică, primise îndemnul chiar din

gura boierului bătrîn pe care niciodată nu-l văzuse atît de mohorit; auzea mereu porunca: din pămînt să mi-i scoţi, primare, că altfel eu pe tine te iau de guler ca pe capul bandei de hoţi... De supărare primarul a trecut pe la circiuma lui Busuioc şi a dat pe gît un sfert de ţuică, să mai prindă curaj şi să meargă ancheta mai neted... Plutonierul, deşi inspirat de la primar, se simţea cu atît mai angajat cu cît boierul Miron spusese deunăzi căpitanului venit în inspecţie şi poftit la masă la conac, că jandarmii nu prea fac mare ispravă, iar şeful e cam molcuţ, fiindcă s-au înmulţit ticăloşiile ţăranilor, căpitanul l-a ocărit ca pe o cocină de porci şi i-a pus în vedere că-l mută tocmai în fundul Dobrogei, dacă va mai auzi vreo plîngere de-a d-lui Iuga, care...

Vineţi de îngrijorare, amîndoi avură o noapte urîă, cu visuri negre...

A doua zi, dis-de-dimineaţă, primarul Pravilă era pe moşia Vai-de-Ei. Pîndarul Zamfir Chelaru, slăbănog şi jigărit, umbla în jurul hambarului nou ca un lup în jurul unui staul: Primarul nici nu vru să-l vadă, ci cercetă pe de toate părţile hambarul, fără să descopere vreo urmă de spargere.

— Pe unde au furat, măi creştine? întrebă el la urmă minios.

— Da parcă noi putem şti?... Iaca, uite colo boieru...

Buruiană, zgribulit, fiindcă se lăsase puţină brumă, venea repede, să vadă dacă nu s-a repetat hoţia. Primarul îl salută respectos şi-i zise ca o imputare respectoasă:

— Ce-mi făcurăţi, cucoane, păcatele mele?... Nu puteaţi să ne spuneţi [f. 99] nouă şi să nu mai amestecaţi pe boierul Miron?... Păcatele mele, cucoane!...

— Ia fugi, primare, că boierul Miron ţi-o fi zis doar aşa!

Cînd însă primarul îi spuse ce i-a poruncit boierul şi ce trebuie să facă, arendaşul se spăimîntă şi nu ştin cum să-l astîmpere. Recunoscă că nu s-a furat decît vreo doi saci, că nu-i nimica şi că să lase toate baltă, să nu se mai facă scandal... Îi venea să-şi muşte limba pentru că a vorbit lui Iuga, fiindcă de-aici poate să iasă o ură împotriva lui din partea sătenilor de să nu mai aibă linişte pe moşie. Primarul însă nu se potoli. Trebuie să se găsească hoţii şi să fie pedepsiţi, fiindcă boierului Miron i-a intrat în cap că s-au cuibărit ticăloşi în comună şi nu se va mulţumi pînă nu-i va găsi. Buruiană se simţi zdrobit. Uite, ce belea pe capul lui pentru un fleac!... În sfîrşit rugă pe primar să aibă răbdare, căci el va veni la primărie să declare că n-are nici o pretenţie şi deci să încheie afacerea. Primarul se mulţumi şi se întoarse în sat. Pe drum însă îşi zise că oricît n-ar avea pretenţie Buruiană, cîtă vreme boierul Miron e supărat nu se poate mulţumi. Arendaşul iar se gîndi că cu declaraţia asta poate să-şi aprindă paie-n cap cu Iuga; mai bine să o scalde cumva. Dealtfel Iuga tot are să se supere fiindcă el, în primul moment de supărare, i-a spus de vreun vagon

şi azi i se pare că nici n-a fost nimic, ci i s-a părut doar lui aşa... De ce Dumnezeu a mai vorbit! Dar cine să-şi închipuie că moşneagul are s-o ia aşa în gît?...

Plutonierul era mai dîrz ca aseară. Chiar spuse primarului care se mai înmuia se puţin, căci luase o jumătate de ţuică încît duhnea ca o damigeană nespălată de la doi metri, că aici e în joc cariera lui şi el nu-şi va lăsa murdărit memoriul pentru nişte ţărani ticăloşi. Dealtfel şi trimisese să fie aduşi la primărie cincisprezece indivizi din Vai-de-Ei, iar pînă vor sosi aceia, a strîns şi zece inşi din Amara pe care tocmai se pregătea să-i ia [f. 100] la şcoală. Nu-şi schimbă hotărîrea nici cînd îi spuse vorbele arendaşului. El e militar şi-şi face datoria. Furtul e furt, indiferent dacă păguşul are pretenţii sau nu.

— Am să-i dibuiesc, să ştiu de bine că am să sting în bătaie pe toţi oamenii din toate satele ce ţin de postul meu! declară plutonierul cu o hotărîre în ochii mohoriţi care ului pe primar.

Secretarul comunal, Chiriţă Dumitrescu, un băietan de vreo 18 ani, îmbrăcat nemţeşte cu o cocheta rurală, cu cămaşa murdară şi fără manşete, dar cu gulerul de cauciuc şters cu gumă, absolventul unei clase de liceu, devenit slujbaş al comunei prin stăruinţa bucătăresei boierului Miron, căreia îi era nepot de frate, se zbuciuma să-şi potrivească cravatai verde la gît, indiferent de cele ce se vorbeau, cu gîndurile la fata arendaşului cu care a vorbit ieri şi care i-a zîmbit.

— Domnule Chiriţă, ia să-mi ajuţi mătăluţă la procesele-verbale! zise plutonierul. Eu îţi dictez şi d-ta doar scrii ca să mergem mai repede...

— Eu am de lucru pînă peste cap, d-le plutonier — protestă secretarul. Uite colea cite mă aşteaptă! adăogă arătînd cu gîtul la un teanc de hîrtoage, căci mîinile îi erau ocupate cu cravata.

— Serveşte-mă, domnule Chiriţă, că şi eu la rîndul meu n-am să uit! stăruie plutonierul.

— Bine, dacă-i aşa, să las toate şi să te servesc! zise secretarul mulţumit că şi-a înnodat cravata şi scoţînd oglinjoara să se examineze. Poţi să-i dai drumul că eu m-am aranjat! adăogă privind şi-şi frizura aşa încît un colţ să-i coboare undulat pe frunte.

În pridvor aşteptau cei zece amăreni supravegheaţi de un jandarm, care nu le putu da nici o lămurire, căci el avuse doar ordinul să-i adune... Plutonierul ieşi sumbru în pridvor şi-i măsură crunt pe toţi o [f. 101] clipă, apoi întrebă sflederitor:

— Mă, care eşti hoţul de-ai furat porumbul boierului?

— Noi nu sîntem — răspunseră citeva glasuri.

— Nu vrei să spui cu binele, ai? făcu plutonierul zîmbind. Bine, bine!... Aide, vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă? strigă către unul.

— Pe mine, don' plutonier?... Orbișor Leonte! zise omul intrînd în odaie după plutonier.

Ceilați²²⁸ țărani apoi, rămași sub privegherea jandarmului care ocu-pase, cu arma în mînă și cu baioneta pusă, ușa dinspre ieșire, auziră vreun sfert de ceas numai pleoscăituri ascuțite de palme și răbufniri înfundate de ghionturi, întrerupte de gîfuiturile plutonierului: „Spune, mă!... Nu vrei să spui?...” și de vaietele omului, din ce în ce mai plîngătoare: „Nu mai da, don' plutonier!... Iartă-mă!... Nu știu... Nu-s eu, don' plutonier!”... Țăranii se uitau unii la alții și uneori la jandarmul care stătea impasibil parc-ar fi fost de lemn. Într-un timp Serafim Mogoș, om cu cinci copii, nins puțin dar voinic și cu înfățișare cuminte, energică, rosti către ceilați:

— Măi oameni, spune care ai furat să nu ne omcare pe toți de pomană!

Se jurară care de care că el nu-i... Și așa se deschise iar ușa primăriei de unde ieși, clătîndu-se, cu fața răvășită și cu dire de sînge pe barbă și pe mustăți, Leonte Orbișor, împins de spete de către plutonierul care răcni:

— Să-l bagi la arest, jandarm!... Să aibă răgaz acolo să chibzuiască pînă i-o veni iar rîndul să stea de vorbă cu mine!

Și, în vreme ce jandarmul plecă să-l închidă într-o odaie din fund care servea ca arest fiindcă la post nu aveau, plutonierul adăogă către ceilați:

— Mă, spune care ai furat, spune, mă, cu frumosul, că altfel vă bat pînă vă scot sufletul!...

Țăranii tăgăduiră, plutonierul îi dăscăli pînă se întearse jandarmul, [f. 102] apoi strigă către Mogoș:

— Hai mă, ăi mai țațoșu!... Poftim înlăuntru!...

— D-apoi pe mine să mă și omori, don' plutonier, că în mîna d-tale mie viața, dar dacă n-am furat cum să zic c-am furat, don plutonier?

Cu un ghiont zdravăn în fălci îi întrerupse brusc cuvîntul și, tîrîndu-l înlăuntru, închise ușa... Și iar începură pleoscăiturile și răbufnirile și vaietele..

Ancheta urmă astfel vreo două ceasuri... Între timp sosiră și cei cinci-sprezece din Vai-de-Ei, tocmai bine căci amărenii erau pe isprăvite și ședeau în arest ștergîndu-și sîngele și mîngîindu-și fălcile... Plutonierul era obosit frînt de atîta muncă și, după ce expedie pe ultimul din Amara, făcu o pauză, de care primarul profită spre a se repezi la circumă să mai ieie o țuică. Alergînd însă nu uită să spuie și la ducere și la întoarcere țăranilor care așteptau în ogradă, în fața intrării:

— Măi oameni, spuneți, nu fiți ai dracului, măi oameni!...

²²⁸ În dreptul acestui alineat datarea: „Miercuri, 17.VIII.”.

Plutonierul însă și în timpul pauzei avu de lucru, să revadă procesele verbale făcute de secretar în vreme ce el interoga și să revizuiască lista celor bănuți din Podeni pe care avea să-i ancheteze după amiazi.

Cei din Vai-de-Ei aflaseră de la pîndari ce pirjol fi paște, iar de cum intrară în Amara de pe la alți oameni care spuneau că-i prăpăd mare la primărie. Veniseră cu ei încă vreo zece, care voiau să mărturisească subț jurămînt că bănuții nu s-au mișcat de-acasă în noaptea furtului, apoi femeile lor, spăimîntate, cu merinde că de s-ar întimpla ceva să nu le moară bărbații de foame...

Cînd reluă ancheta și fură introduși în tindă cei bănuți, plutonierul, văzînd că au mai rămas țărani afară, întrebă nedumerit:

— Da voi ce poftiți, măi creștini?

Pantelimon Văduva, un flăcău chipeș, luat la oaste și avînd să intre curînd sub arme la Pitești, aflîndu-se mai în față, răspuse: [f. 103]

— Noi am venit să fim mărturii, don plutonier, că dumnealor n-au nici o vină...

— Așa? zise plutonierul Boiangiu, apropiindu-se. Ia vino-ncoace, măi Pantelimoane, că doar tu ești acu soldat... Care va să zică umblați cu rebeliune? Paștele și arhanghelii și anafura care te-a făcut, Pantelimoane!

Cu o mișcare fulgerătoare îl înșfăcase de gît și îi repezi în cîteva clipe o ploaie de pumni peste cap, pe unde-l nemeri... Ceilați martori, văzînd asta, o zbughiră în uliță, cu niște risete spăimîntate și prostesti, căci în felul cum plutonierul se apropiase și înșfăcase pe flăcău li se păruse ceva caraghios. Pantelimon izbuti să se smulgă din mîinile lui și se repezi, uimit, după ceilați, avînd și el, pe fața lovită, un ris dobitocesc, care de-abia peste cîteva clipe îi dispăru, cînd începu să-și șteargă fața cu mîneca din pricina unei dureri ascuțite ce-i stăruia în obrazul drept încît credea că-i curge sînge pe nas și cînd, scuipînd, scuipă sînge, căci își mușcase limba sîngeros...

Oricît era de furios, plutonierul, văzînd pe țărani rizînd fu cuprins și ei de o clipă de înveselire încît strigă după ei:

— Stai, Pantelimoane... Nu fugi, Pantelimoane...

— Fire-ați ai dracului de puturoși... Rebeliune, ai?...

Se întoarse însă în cancelarie mai mohorît, la datorie, [la cei] bănuți care, auzind risetele de-afară și ca să fie pe placul lui, își luaseră și ei niște mutre zîmbitoare spre indignarea mai mare a șefului care, uitînd veselia, credea că aceștia vreau să-și bată joc de el, încît chiar înainte de-a începe activitatea oficială și ca să le ia orice poftă de zîmbete, trecu printre ei lovînd cu pumnii, pe nemerite, în dreapta și în stînga și mormăind:

— Rebeliune, ai, puturoșilor?... Și hoți, și obraznici, ai?...

Iar peste cîteva clipe, după ce-și mai potoli minia înlăuntru, strigă din prag:

— Altul!... Aide, nu te codi, țopirlane!... [f.104]

Încă de-aseară, de la masă și de față cu Titu, Grigore a avut cu tatăl său o discuție politicoasă, dar nu mai puțin energică. Tânărul se simțea jicnit că bătrînul se poartă atît de puțin amabil cu musafirul său care-i devenea și mai simpatic tocmai din pricina asta. În timpul cît Titu lipsise, nu întîrzie să-i spuie delicat că nu înțelege atitudinea lui față de Titu care, orice și oricum ar fi, este invitatul lui. Miron, fără nici un înconjur, îi replică că nu-i place oaspele acesta, că i se pare un neisprăvit care umblă după cai verzi pe pereți sau după potcoave de cai morți și, sub pretextul poeziei, cultivă lenea într-atîta că și-a părăsit părinții și țara ca să vie aci să îngroașe rîndurile celor ce trăiesc din vorbe goale. Nu-l stingherește întru nimic, să stea sănătos aci cît va vrea, dar să nu i se ceară să-l îmbrățișeze el care are concepții de viață mai solide. Grigore înțelese că n-are să-l convingă, căci bătrînul nu obișnuia să-și schimbe o părere ce și-o făcu decît cînd îi năzărea lui, iar niciodată sub influența altora... Miron însă, socotind chestia asta tranșată, îi readuse pe tapet zvonul despre proiectul de vînzare a moșiei Nadinei, iar cînd Grigore aminti că într-adevăr i se pare c-a auzit odată pe nevastă-sa vorbind de așa ceva, dar n-a dat importanță și nici acuma nu crede, căci Nadina spune d-astea numai ca să-și arate disprețul pentru tot ce privește moșia — bătrînul îi impută foarte sever că rău face de nu-i comunică lui asemenea știri de treburie să le afle de la străini. Grigore se mulțumi să strîngă din umeri și nici bătrînul nu mai insistă...

Azi, de dimineață, a pornit cu Titu să-i arate instalațiile de pe moșie, zăbovind pe-afară pînă la prînz. Și la masă, de față cu Titu, bătrînul iar aduse vorba despre moșia Nadinei, încît Grigore, cu o enervare reținută, zise:

— La urma urmelor n-are decît s-o vîndă! E zestrea ei, și-o administrează [f. 105] ea cum îi place și nu mă privește...

— Dar fără consimțămîntul tău de soț știi bine că nu poate înstrăina nimica? făcu bătrînul.

— Consimțămîntul meu îl are anticipat! zise Grigore. De vreme ce ea a preferat să lase moșia arendată, în loc să o lucreze împreună cu a noastră...

Miron Iuga se opri din mîncare, își scoase chiar șervetul și privi o clipă uimit pe Grigore, rostind apoi grav:

— Va să zică are consimțămîntul tău?

— Anticipat — replică Grigore. Oricînd mi l-ar cere, i l-aș da fără discuție.

²²⁹ Adăugat ulterior (cu creion albastru).

²³⁰ Adăugat ulterior; inițial: „15”.

— Oricui ar vinde? stăruie bătrînul. Chiar țăranilor?

— Mai ales țăranilor — zise tînărul. Decît să am de vecin pe domnul Platamonu sau alt asemenea specimen, mai bine țărani care baremi se vor mai potoli și-și vor mai satisface setea de pămînt, lăsîndu-ne pe noi în pace!

— Îți place, domnule, cum vorbește fiu-meu? întrebă bătrînul deodată pe Titu, ceea ce era semnul supremei indignări; fără însă a aștepta vreun răspuns, se adresă îndată lui Grigore: Dragul meu, observ cu mare, mare părere de rău că demagogia orășenilor ți-a schimbat judecata încît încep să mă gîndesc cu durere ce se va alege din biata noastră moșie cînd voi închide eu ochii... Și tare mi-e frică să nu calci și tu pe urmele fratelui meu, fie iertat, să nu se mai aleagă praful și cenușa din tot ce au păstrat moși-stră-moși...

— Nu-ți fie frică, tată — zise Grigore cu un zîmbet ușor. Iubesc și eu pămîntul cît și d-ta, dar dragostea mea nu mă poate orbi pînă într-atîta să nu văd că și țărani au dreptul să trăiască!...

— Adică eu nu-mi iubesc țărani și nu-i las să trăiască? se revoltă Miron. Eu care-i țin de mîncare, care le fac biserici, le fac școli, îi trimit la spitale, le țin copii prin școli... Și-i iubiți voi care le împuiati [f. 106] capul cu vorbe late și goale?... Aidade, Grigoriță!... Dragostea mea își arată rezultatele, pe cînd a voastră îi face leneși, neascultători și hoți... Uite, cazul cu furtul de la Burniană! Astea-s rezultatele vorbelor...

După un răstimp, mai potolindu-se, urmă mai calm:

— Agricultura e mai presus de toate o continuă experiență... Iar experiența e categorică în privința asta! Moșia flancată de țărani e condamnată la moarte!... Cînd vor ajunge 2500 pogoane din moșia Podeni pe mina țăranilor așa vrea să te văd dacă vei mai putea face învoielii cu țărani... Au să-ți ridă în nas... Azi, îi vezi, sînt hoți și te fură din ochi, atunci o să-și bată și joc!... și în cele din urmă te vor bate de-a-binelea.

Și după o altă pauză, mai liniștit:

— Consimțămîntul tău, în cazul de față, trebuie să fie o armă de apărare... Consimți să vîndă numai cînd vînzarea n-ar aduce primejdii moșiei tale!... Iar primejdia n-ar fi exclusă decît dacă ai face o sforțare oricît de grea să cumperi tu însuși Podeni!...

Grigore, cu o sforțare de stăpînire, răspunse tot calm:

— Tată, eu am bănuie de la început că aici vrei să ajungi și de-aceia am vrut să evit discuția... Mă mir că nu vrei să respecti discreția mea și să nu insistăm... Cum îți închipui d-ta că așa putea eu vreodată să propun Nadinei să-i cumpăr moșia? Bine, dar asta ar fi monstruos, chiar dacă între mine și ea ar fi alte relații!... Dar cînd d-ta știi foarte bine tot, ce idee și-ar face ea despre mine să viu cu asemenea proiecte? Dacă azi și are un fel de dispreț față de mine pentru că sînt prea rural... Prin urmare te rog mult,

tată, să nici nu mai deschizi vorba despre asta, cel puțin cu mine! Ar însemna că vrei să mă jicnești cu absolută intenție... Las-o să vîndă, să facă ce vrea! E averea ei, e stăpîină!... Măcar atîta ne datorăm unul altuia!...

Miron Iuga ascultă cu o fluturare de suris pe față revolta [f. 107] fiului său. Deschise gura să replice, apoi tăcu iar și de-abia într-un tirziu zise cu o jovialitate ironică:

— Lumea începe să meargă anapoda din clipa cînd ouăle învață pe găini a face ouă...

Și, pentru că Titu zîmbi, după ce stătuse toată vremea perplex și mai cu nasul în farfurie, bătrînul îl găsi demn să-l întrebe cum îi place aici, iar Titu îi povesti cît îl încîntă tot ce vede, fiindcă pe la ei n-a pomenit d-astea...

După masă Grigore îl luă din nou și iar hoinăriră pe cîmpuri pînă spre seară. Titu îi spuse despre întîlnirile lui cu învățătorul și ceilalți, și Grigore îl laudă că-i om harnic și capabil, dar să nu-i vorbească despre el bătrînului, că bătrînul își are curiozitățile lui între care și o antipatie pentru Dragoș. Îi vorbi apoi despre tatăl său cu o mare tandrețe, explicînd ce suflet de aur are, cît bine a făcut într-adevăr tuturor dimprejur, dar își are vederile lui ciudate din care nu-l poate scoate nimeni și nimic. Lăudîndu-l astfel, Grigore voia să se scuze față de Titu și să dobîndească stima acestuia pentru bătrînul. Titu de altfel hotărîse să înghită pur și simplu orice i-ar zice și i-ar făcea boierul; cum îl primise alții, chiar și Grigore, cu toate ieșirile lui, de ce nu l-ar primi și el, mai ales că e aici trecător...

Se întoarseră, obosiți, prin jos, dinspre Resca, după ce umblaseră pînă aproape de Orodetu. Cînd să intre la conac, văzură venind din sus pe învățătorul Dragoș, puțin palid și foarte emoționat care se îndreptă chiar spre ei și, după ce salută, zise:

— Pornisem la cuconu Miron, deși mă expuneam să fiu dat afară, dar pentru că vă întîlnesc pe dv., coane Grigoraș, vă rog să mă ascultați mai bine dv. ...

Le povesti ancheta ce o face plutonierul, cum de azi-dimineață pînă acuma [f. 108] zeci de oameni nevinovați sînt stilciți în bățai, cum au venit femei și bătrîni din sat, și la el și la părintele Nicodim, rugîndu-l să interviev ca să nu-i mai omoare... Pînă acuma a rezistat și a stat, crezînd că plutonierul va osteni și va ierta pe bieții oameni, căci intervenția lui la jandarm n-ar face decît să-l ațîțe; dar acuma se vede că a întrecut orice margini și de aceea, cu orice riscuri, a pornit să implore mila boierilor, singurii care ar putea astîmpăra furia instructorului.

— Pentru cîțiva saci de porumb e prea mult, coane Grigoraș — sfîrși învățătorul cu căldură și emoție. Oamenii mi-au propus să puic de la mîină și să răsplătească paguba arendașului; voi da și eu... vom da toți, numai să...

— Aidem la primărie! zise Grigore pornind.

Pe drum învățătorul îi spuse toate amănuntele ce le aflate, bucuros că i-a scos D-zeu în cale pe conu Grigoraș.

În fața primăriei, în uliță, femei cu legături în spinare, altele cu copii în brațe se tînguiau domol cîtorva bărbați ce se opriseră, venind de la lucru, și ascultau cam blazați. În curte și în tindă cei vreo patruzeci de bănuți, cu fețele scofilitate de bătaie, așteptau tăcuți, ca niște vite în abatoriu.

Grigore, urmat de Titu și de învățătorul Dragoș, intră în curte grăbit. Li se făcu drum cu neîncredere și bănuială, ca și cînd sosirea altor surtucari numai rău putea aduce. Dintre cei bănuți, unii bolborosiră văzînd pe Grigore, cu spaimă: „Sărut mîna, cucoane...”

Cu același „sărut mîna” speriat fu întîmpinat și în cancelarie de către primarul care acuma se afla în consiliu cu plutonierul și secretarul, spre a găsi noi măsuri de constrîngere și investigații, deoarece toate strădanile obositoare ale șefului n-au putut smulge nici o mărturisire de vinovăție și astfel hoții rămîneau tot ascunși, iar ei descoperiți în fața boierului Miron. [f. 109]

— Ei, cum merge ancheta? întrebă Grigore, foarte stăpînit, dîndu-și seama că toată afacerea asta e pornită din ordinul indirect al tatălui său și că, procedînd pripit, s-ar pune în conflict cu el, fără a putea fi de folos oamenilor schingiuiți, căci primarul și jandarmul, chiar dacă îl respectă și pe el, adevărata frică de bătrînul o au.

Primarul se tîngui umil că, deși s-au chinuit toată ziua, n-au putut scoate nimica din oameni, că el nu e vinovat și nici plutonierul căci au făcut tot ce s-a putut. Acuma se sfătuiau ce să mai facă și ziceau să dea drumul oamenilor, să plece pe-acasă și să-i ia mîine din nou plutonierul, eventual să mai tragă la anchetă și pe alții pe care i-ar dibui... Iar plutonierul, încremenit în „drepti”, declară că el totuși se face forte să descopere hoții, dar nu se poate într-o singură zi, căci țărani sînt mulți și el e unul singur cu instrucția lor...

Grigore îi sfătui atunci să-i mai lase deocamdată pe bănuți și să cercezeze mai discret, să dea de urma vinovaților prin informații indirecte încît să nu sperie toată lumea căci pisica cu clopoței nu prinde șoareci. Amîndei reprezentanții autorității fură bucuroși de păsuirea ce le-o dădea Grigore care astfel îi scotea dintr-o grea încurcătură. Plutonierul porunci pe loc oamenilor să se împrăstie pe-acasă și mîine să-i aducă ei pe hoți legați cobză la post căci astfel iar începe ancheta; țărani se risipiră făgăduind toate-n lună și-n stele... În acest timp secretarul, ca să se găsească în treabă și vexat că nu fusese luat în seamă, observă, netezîndu-și frizura cu palma dreaptă, că țărani sînt foarte încăpățînați din fire și mai bine mor în chi-

nuri decît să trădeze pe unul de-ai lor. Și, fiindcă nu vru nimeni să-l audă, tuși tare să atragă atenția, hotărît să repete cugetarea...

Plecînd de la primărie, învățătorul mulțumi lui Grigore și-i ură noroc și sănătate, despărțindu-se apoi de ei, Titu însă nu se putu opri [f. 110] să nu-și exprime mirarea cum a putut Grigore să nu se revolte în fața unei barbarii atît de cumplite; iar cînd Grigore îi explică că cu revolta n-ar fi putut salva nimic, Titu mormăi ceva printre dinți despre „umanitate”, gîndind în sine că jandarmul e la fel și aici și dincolo...

Primarul continuă cîteva minute conciliabulul cu plutonierul și, drept, rezultat, se duse îndată la curte, să vestească și pe boierul cel bătrîn despre mersul lucrurilor. Sărutînd mina lui Miron și povestindu-i, ca să se acopere, îi spuse cum și conașul Grigore, care a fost în persoană la primărie cu boierul cel tînăr de la București și cu învățătorul Dragoș, a binevoit să aprobe procedarea lor și să le recomande sistemul blîndeței. Miron avu o ușoară tresărire auzind că Grigore a intervenit, și încă în tovărășia cui, în favoarea țaranilor și oarecum împotriva poruncii lui, căci știa că urmărirea se făcea din îndemnul lui. Nu-și arată însă de loc neplăcerea, ci dimpotrivă aprobă și el pe fiul său ca să nu-și dărîme reciproc autoritatea, adăogînd însă că hoții trebuiesc cu orice preț descoperiți, încît primarul plecă iar îngrijorat, căci în fond boierul îi dăduse doar o mică aminare...

Seara, cînd luară cafeana după cină, Miron Inga zise lui Grigore:

— Aș vrea să schimb două vorbe cu tine, Grigoriță, în patru ochi!... Titu înțelese și se sculă imediat, murmurînd:

— Pe mine să mă ierțați... sînt și ostenit de cît am umblat azi...

— Noapte bună! îi zise Miron cu o umbră de recunoaștere că e simțitor, înainte ca Grigore să fi putut protesta.

Îndată ce ieși Titu și pe cînd bătrînul își medita cele [ce] avea de spus, Grigore rănit el însuși de jicnirile aduse mosafirului său începu să roage pe tatăl său să fie seama că... Dar Miron, cu un gest ușor, întrerupse:

— Lasă asta, că n-are nici o importanță... Un copil care nici n-are dreptul să se supere orice i-ar zice un om bătrîn ca mine... Mai grav este [f. 111] cînd începi tu să-mi combați și să-mi zdruncini autoritatea în fața oamenilor mei, ca adineaori cînd te-ai dus la primărie... Asta da, e foarte grav!... Și asta nu se poate, dragul meu!... Cîtă vreme n-am murit încă, tîn să fiu eu stăpîn aici, Grigoriță!... E dorința mea, știi bine!... Cînd nu voi fi, tu vei face cum vei socoti... Pînă atunci însă te rog, puiele! Te rog!...

Era atîta gravitate simplă, autoritară în tonul lui ca și în toată atitudinea, încît Grigore se simți ca cînd era copil mic și primea dojana lui. Răspunse ca și atunci, simplu, plecat:

— Da, tată!...

De-abia peste cîtva timp adăogă, însă tot ca un copil:

— Credeam că sînt în sentimentele d-tale cînd am vrut să împiedec schingiuirea nevinovaților, tată!...

— Nu!... răspunse scurt bătrînul parc-ar fi pus un punct definitiv.

231

În șosea, ²³² în fața circiumii lui Cristea Mucenicu se încinsese hora ca în toate sărbătorile, după amiazi. Era o zi frumoasă de toamnă. Soarele galben încălzea plăcut, dar nu frigea, iar lumina era ca un vâl de suris melancolic ce se așterne să ascundă întristările lumii...

Fete și flăcăi, adunați și din cătune, de prin Vai-de-Ei, de prin Bîrlogu, de prin Podeni și Resca — căci lăutarii erau scumpi și banii puțin încît nu se plătea să facă horă specială la ei — se îngrămădeau în fața circiumii, pe bătătura îngustă, încît ocupau și ulița aproape întreagă. Astfel, cînd se întîmpla să treacă vreo căruță — de altfel foarte rar, poate una-două într-o duminică — toată hora trebuia să [se] strîngă spre circiumă, împinsă de grămada de privitori care dădea năvală spre jucători, iar femeile țîpînd speriate că le calcă caii... [f. 112]

Acuma ²³³ hora era chiar în șosea, căci în circiumă și în fața ei erau adunați oameni mai mulți, sfătîindu-se despre necazuri. La mijloc era Serafim Mogoș care povestea mai cu amănuntul ce-au pățit din pricină că s-ar fi furat niște porumb de arendașul Buruiană. Cei de față toți știau întîmplarea, mai erau chiar trei dintre cei anchetati, dar ascultau povestea lui Mogoș parc-ar fi auzit-o întîi, ca și cînd s-ar fi complăcut în evocarea suferinței... Ignat Cercel, mai tînăr ca Mogoș dar la înfățișare mai bătrîn, mai mîncat de sărăcie, cu niște ochi de cîine de pripas, asculta parcă mai cu interes, deși fără să se uite la dînsul, ci în gol, pierdut, și chiar întrerupse de cîteva ori cu aceleași vorbe:

— Apoi ce să facem... Ce să facem?

Întreruperea lui avea o intonație fără voia lui atît de ciudată, atît de umilită și de îndurerată, încît oamenii se uitau la dînsul cu necaz și cu revoltă, iar Toader Strîmbu, vădov foarte necăjit cu trei copii mici și fără un petec de pămînt, replică murmurînd furios reținut:

— Ce să facem, ce să facem...? (și parcă i-ar fi fost frică de revolta lui, adăogă:) Dumnezeu știe ce să facem...

Dealtfel Ignat Cercel fusese bătut acum vreo patru ani, de alt plutonier, cel care a fost înaintea acestuia, atît de rău că a zăcut două săptămîni și a

²³¹ Adăugat ulterior; inițial: „16” și apoi „15”.

²³² În dreptul rîndului datarea: „Joi, 18.VIII.”

²³³ În dreptul acestui alineat datarea: „Vineri, 19.VIII.”.

rămas puțin beteag pînă azi, tot așa pentru că s-ar fi furat niște lucruri de la curte...

<Leonte Orbișor>²³⁴ și el dintre cei anchetați, mic, cu glas pătrunzător, cu ochi infocați, observă ca o justificare.

— Apoi stăpînirea, dacă e furt, ce să faci? Că hoții trebuie prinși!... De ce să fure munca altuia?

— Așa-i, vezi bine... să nu fure! aprobară alți cîțiva clătîind din cap. [f. 113]

<Trifon Guju>²³⁵ însă mormăi întunecat, mai mult pentru sine, dar auzit de toți, căci glasul lui era mai gros ca toate și fața lui veșnic încruntată:

— Apoi tot munca noastră-i...

Toți se uită deodată la el, ca și cînd ar fi auzit o mare noutate sau ca și cînd ar fi spus o vorbă din sufletul fiecăruia; dar nimeni nu zise nimic și nici chiar Dragomir nu-și repetă cuvintele, cum obișnuia cînd spunea ceva de față cu mai mulți.

Și, parc-ar fi vrut să izgonească alte gînduri, începură deodată să vorbească cu toții, fiecare despre altceva, cu alte cuvinte, confundîndu-se toate într-o aflare apăsătoare... Vorbînd însă nu se mai uitau de loc unii la alții, ci toți numai la hora tineretului care se desfășura veselă, chiuitoare, nepăsătoare ca un joc anume născocit să te faci să uiți necazurile într-un vîrtej de beție...

Hora se legăna și se unduia în cerc larg, atingînd cu sfîchuiuri alergătoare pe oamenii din fața cîrciumii, întinzîndu-se ca un șarpe prin mijlocul uliții, înconjurînd și alintînd pe lăutarii care, aprinși de ritmul săltat, mișcau și ei din picioare parc-ar fi fost mereu pe punctul să-și zvîrle instrumentele și să se prindă în lanțul veseliei, în vreme ce privitorii se îmbulzeau în jurul jucătorilor tot mai îndesat, ca și cînd ar fi vrut să se topească cu toții într-o singură ființă atotcîntropitoare...

Cel mai vesel era însă Pantelimon Văduva și toată lumea îl privea cu drag și se bucura de veselie lui, căci știa că el în curînd pleacă la oaste și cine știe cîte va îndura acolo și cînd va mai avea prilejul și puțința să se veselească. El însuși gîndea la fel, avea o groază de armată pe care și-o ascundea însă încît se lăuda că el are să se întoarcă cel puțin sergent, ca și Petre Petre care face serviciu la artilerie în București și se întoarce acasă acuzi, tocmai cînd el se duce. În sinea lui însă [f. 114] tremură de necunoscutul vieții de soldat, prin gînd îi treceau mereu povestirile celor ce au fost care, deși se lăudau la sfîrșit, vorbeau cu spaimă de lunile de recrut. De cîte ori n-a stat de vorbă și cu Ion Dragoș, fratele învățătorului, care știe și

²³⁴ Inițial: „Gheorghită Ciotoru“.

²³⁵ Inițial: „Dragomir Oloman“.

carte, ca și Petre Petre, și care-i spunea mereu că milităria tare-i frumoasă dar și tare-i grea. Iar el care nu știa nici carte și nu se simțea nici așa de dezghețat ca cei doi, deși era fecior cu stare, căci tatăl său era printre cei mai așezați oameni din Vai-de-Ei. Dar își făcea curaj și petrecea acum, cît mai are pînă la plecare...

Inima lui însă era grea, poate tot atît de mult, și din pricina Domnicei, fetișcana ceea de vreo 17 ani, plinuță, micuță, roșcovană, care se prinsese ea singură lingă el în horă. Îi sărea inima de dragă ce-i era și cînd se gîndea că va trebui să se despartă de ea îl copleșea o jale de parcă să-i usuce sufletul. E mai bine un an de cînd a îndrăgit-o, căci pînă atunci n-o prea luase în seamă, ca pe o copilă. Atunci însă, a fost la arie, la boierul cel bătrîn, a trecut pe lingă el și, nu se știe de ce, i-a ris în față... Rîsul acela i-a intrat în inimă ca o săgeată și nu l-a mai putut uita. Deși nu era nici bogată, nici de vreun neam mai ceva, căci tatăl ei Anton Nacu avea o casă de copii și nici măcar o vacă pe lingă casă, el totuși și-a pus în gînd s-o ia de nevastă, s-o ducă acasă la ei, căci erau numai doi frați, el și soră-sa Irina. El s-ar fi cununat cu ea chiar de-acuma, înainte de-a pleca la armată, cum s-au mai însurat și alții. Dar s-au opus și părinții lui și ai ei. Ai lui pentru că sperau că băiatul să o uite pînă se întoarce de la oaste și să se însoare cu una mai acătăreia; ai ei de frică să nu i se întîmple ceva la armată, cum s-a întîmplat cu bietul Eremia Popa că s-a însurat, fiind abia de 17 ani, cu Anghelina care n-avea 15 împliniți, i-a făcut patru copii și apoi s-a prăpădit prin cele regimente și a lăsat-o pe Anghelina de-i mai mare mila. Și încă la ea să zici că baremi ce i s-a convenit lui parte din bruma de [f. 115]²³⁶ avere părintească i-a revenit Anghelinei din pricina copiilor că baremi tot au casa în care stă să n-o bată vînturile, pe cînd Domnica poate să n-aibă nici copil și să rămîie așa nici fată, nici nevastă, ci o văduvă care să ție de urît celor dornici de altă muiere... În taină fiecare își zicea că copilul său să-și păstreze intacte șansele norocului.

Pantelimon, căruia inima îi bătea mai puternic decît mîntea, nu putea face asemenea socoteli. El își simțea doar inima plină pentru că în curînd va pleca și nu va mai vedea ochii ei care i se păreau că ascund toate tainele lumii și gurița ei unde se concentrău toate plăcerile pămîntului.

De aceea era acum atît de vesel și de amărît. Chiuia și se sfărîma jucînd cu figuri multe, strașnice, și le făcea toate ca să-l vadă și să-l audă Domnica pe care o simțea mîndră lingă el, și să-și aducă ea aminte, tot timpul cît va lipsi dînsul, de chiuiturile și jocul lui, și aducîndu-și aminte să știe că nu e flăcău mai dihai ca el nimeni, și să nu-l uite și să nu îndrăgească pe altul...

²³⁶ Pe aceeași filă datarea: „Sîmbătă, 20. VIII“.

Domnica însăși, conștientă că Pantelimon le face toate de dragul ei, se simțea mândră, îl privea cu recunoștință și iubire, și se uita împrejur, la oameni, ca și când nimeni în lume n-ar mai fi fost ca ea...

Capul horei totuși era fratele învățătorului, Ion Dragoș, o cruce de voinic, frumușel, cu mustața neagră carbună, ușor și sprinten, deștept și harnic. Era flăcăul cuminte și așezat căruia nu-i lipsea decît o nevastă potrivită ca să devie om întreg și fruntea satului. De altfel fata de lîngă dînsul, Ilinca lui Chirilă Păun, arăta că și în privința asta e fecior înțelept. Chirilă era dintre țărani cei mai înstăriți din Podeni, iar fata era singură la părinți și frumușică picătură. Singura bubă a lui Păun, că era omul arendașului Platamonu, nu-i era socotită vină decît de cei mai gălăgioși și veșnic nemulțumiți. Fiind supus și mlădios, Păun își [f. 116] făcea bine treburile cu arendașul, lua pămînt cît îi trebuia, muncea cu folos și propășea. Ion Dragoș, luînd pe Ilinca, făcea o înșurătoare prea bună. Se hotăra însă greu. Fata îi plăcea, ce-i drept, dar el era dintre cei ce, fără a fi zgomotoși, nu se împăca totuși cu viclesugurile lui Păun față de arendaș. De aceea, deși umbla cu fata de vreo cinci luni, deși erau mereu împreună la horă, încă nu vorbise nimic cu părinții ei, parcă ar fi șovăit încă...

În vreme ce afară hora se întindea cu veselie, în cîrciumă peste douăzeci de oameni țineau sînat lung și grav, sporindu-și îndrăzneala și înțelepciunea prin paharele de țuică, servite de cîrciumarul Cristea cu încrederea cuvenită oamenilor cu stare, fruntea celor trei sate Amara, Podeni și Birlogul. De altfel cîrciumarul trăgea cu urechea și lua parte și el la discuție, cît îi îngăduia negustoria, căci sfatul îl interesa deaproape și pe el ca unul care s-a apucat de negustorie mai mult de nevoie, decît de drag, și care nu rîvnea decît să facă bani ca să-și cumpere pămînt și să devie om adevărat... Cel mai înfocat însă era Luca Talabă, din Birlogu, care fusese și primar acum cîțiva ani și astfel cunoaștea mai multe chițibușerii... Oamenii însă erau neîncrezători și fricoși. Cei mai mulți își ziceau că poate să se supere boierii și să nu le mai dea de loc pămînt de muncă, încît să rămîie muritori de foame. Lupu Chirițoiu, cel mai bătrîn dintre toți, cu pletele crescute pînă pe umeri și încărunțite, cu o privire veșnic speriată, și spuse verde într-un rînd:

— Măi oameni, de bine bine ar fi, dar pasărea din mină să n-o dai niciodată pe cea din gard... Să mai facem socoteala și așa că boierul zice: nu vă vind vouă moșia, că voi n-aveți bani de-ajuns și mie îmi trebuie toți banii deodată puși pe masă...

Luca Talabă, înalt, sfătos, cu o energie strălucitoare pe fața [f. 117] încă tînără, îl opri deodată:

— Stai, măi moș Lupule, oprește!... Apoi dac-om zice așa, nu mai cumpărăm noi pămînt pînă-i lume... Că atîția bani n-om strînge niciodată, să-i avem în chimire ca să-i punem pe masă cînd o porunci boierii... Ș-apoi

nu mai cumpără nimeni așa, cu toți banii deodată, că oricine mai le îngăduie cînd e la adică...

Cîrciumarul, găsindu-se tocmai la masă, aducînd o listă pentru Damian Dulmanu, sări repede în ajutorul lui Luca:

— Apoi cînd e vorba de așa ceva mai găsești bani și-n bancă și boierii îți dă cînd te rogi frumos și-i vorba să cumperi moșie, că-și are banii siguri că-i scoate oricînd din moșie, că moșia-i aur și pămîntul ca untul...

— Tocmai, cum spune dumnealui — aprobă Luca, înveselit la față. Și în bancă găsim, și pe urmă muncim, oameni buni, că muncim pentru al nostru... Noi să punem de la mină fiecare cît are și cît mai poate aduna, ca să facem arvuna, c-apoi nu ne-om lăsa noi de rușine!

Stan Marin, tocmai de la colțul mesei, trăznit puțin de țuica ce o înghițise, strigă minios:

— Să punem noi mina pe pămînt că pe urmă nu ni-l mai ia nici Dumnezeu!...

Toți se uită la el cu puțină spaimă și cîțiva ziseră încurajați:

— Nu, nu... Pămîntul nu-l mai dăm...

Cîrciumarul iar interveni:

— Apoi să nu credeți voi că boieru-i prost să vă dea pămîntul pînă nu se asigură de bani, ca să-l înșelați voi și pe urmă să zici: n-am bani, dar pămîntul nu-l mai dau înapoi și nu te las să mă scoți de pe el că-i al meu... [f. 118]

Vorba umblă ea, că d-aia-i vorbă și-i ușor că vorba-i ca fulgul și nu poate sta pe loc.

Luca, spăimîntat că se strică toată treaba, zise:

— D-apoi că omul cu socoteală nici nu poate spune să ia pămîntul de pomană... Numai dumnealui gîndește așa că vorbește din țuică fără noimă...

— Vezi bine c-așa! aprobă majoritatea cu o privire dojenitoare spre Stan Marin care, zăpăcit, se uita la Luca, nedumerit, parcă n-ar fi putut înțelege cum se supără el și ceilalți pentru un lucru foarte firesc.

Apoi iar Lupu Chirițoiu, care-și rumegase mereu vorbele, necăjit că nu l-au lăsat să isprăvească și au început altele, cînd el avea să spuie lucruri însemnate, se adresă direct lui Luca:

— Măi Luco, omule, că te vād în toată firea și cu scaun la cap, d-apoi noi vorbim și ne sfărîmăm și ne tocim, bine, dar dacă boierul nici nu vrea să vîndă moșia?

Înainte de-a putea răspunde Luca, cîțiva strigară:

— Vinde, vinde, că umblă vorba...

Luca însă profită de prilej să explice tuturor:

— Că umblă vorba e una și bună, că de unde nu-i foc nu iese fum... Dar eu știu mai bine de la Chirilă Păun care-i mina dreaptă a greului de la

noi, de la Podeni, ei lui Chirilă i-a spus grecul verde, uite-aşa, că zice: la anul schimbăm învoielile că, cu ajutorul lui Dumnezeu, am să iau eu moşia pe seama mea... Apoi d-ta, măi moş Lupule, trebuie să ții minte, că ești mai mare ca noi și erai om gata pe vremea aia, tot așa a fost și când a vindut fratele boierului Miron părțile din moșie, că se tot anzea că vinde și oamenii se tot socoteau și se sfătuiau, și ziceau c-o fi ba că n-o fi, până ce se vindea și așa am rămas mereu fără pământ și pământul l-au luat străinii de noi am rămas tot așa ca vai de noi... [f. 119]

— D-apoi că se spunea și atunci — zise Lupu — că boierul nu vrea s-o dea să se împartă la oameni, că dacă se împarte apoi n-o mai poate lua înapoi și el voia s-o cumpere înapoi când s-o înlesni și chiar ar fi cumpărat-o dacă n-ar fi murit... C-apoi tocmai asta era să vă spun și-mi tot luați vorba din gură că boierii n-au poftă să vindă la oameni pământul, c-apoi dacă camenii or avea pământul lor, cine să mai muncească la boier?

Observația²³⁷ bătrînului stîrni o tăcere. Se auzi înlăuntru clar și scîrîțit cîntecul lăutarilor, tropăitul jucătorilor, chiuitura lui Pantelimon Văduva, peste care se așternea poruncitor glasul circiumarului către un ajutor duminecal, băiat mare și nătăfleş.

— N-auzi, surdule?... O jumătate pentru Simion Mogoș!... Na, du-i-o, lua-te-ar dracii!...

Glasul acesta zgîrietor, sfîrtică tăcerea și încurcătura pe care o aruncase obiecția moșului. Luca, parcă deodată și-ar fi recăpătat deșteptăciunea, strigă:

— Ehe, moșule, d-ta ai rămas în urmă de tot!... Așa făceați dv. pe vremea d-tale și de-aceea ne găsim unde sintem... De frică să nu greșiți, vă feriati și de umbre, și puneți în gura boierilor vorbe ce nici nu le-au trecut lor prin minte... Moșii să aibă boierii că norod de muncă s-o găsi totdeauna, că oamenii se înmulțesc și pământul nu se întinde ca pelteaua, rămîne același... Apoi din ele douăzeci de sute de pogoane cît e moșia Podeni, n-ai grije, nu se ajunge la toți oamenii, dar nici la sfert din cele trei sute... Că doar n-om lua moșia s-o fărîmițăm cu pogonul de om, ca să nu folosească nimeni nimica, ci ne-om înțelege și va lua fiecare cît îi țin puterile, oamenii cei harnici, nu cei de nici nu pot ținea coarneau plugului... Ne-om învoi noi, numai s-o avem, și nu ne-om bate, ori de ne-om și bate, tot ne-om învoi!... [f. 120]

Pe cît îi încurcase moșul, pe atîta îi entuziasmară vorbele lui Luca. Vorbiră toți deodată, spunînd fiecare ceea ce înțelesese și apoi dîndu-și părerea și toate părerile fiind aceleași exprimate prin alte cuvinte, după felul cît putea fiecare să-și spună gîndul inimii.

²³⁷ În dreptul acestui alineat datarea: „Duminecă, 21.VIII.“

— Ce atîta sfat? strigă <Vasile Zidaru>²³⁸ care tăcuse toată vremea atît de multe ar fi avut de spus, răcorindu-se parcă acum cu un glas mai tare ca al tuturor. Să ne ducem, uite-aşa cu toții, la boierul cel bătrîn și să ne rugăm, că doar n-are să ne mînințe!

<Matei>²³⁹ Dulmanu, care tocmai își isprăvise băutura și-și ștergea mustățile cafenii cu dosul palmei, zise tacticos:

— Apoi dumnealui e părintele nostru și are să ne învețe cum și ce-i de făcut...

Luca Talaba, care nu se așteptase la propunerea aceasta tocmai fiindcă voia s-o facă el, pe îndelete, ca să nu se sperie oamenii, avu o poticnire ca un animal care face o sforțare mare să smucească din loc căruța și e gata să vie peste cap fiindcă era goală căruța. Se scărpină în ceafă grav, zicînd:

— Stați, stați, măi oameni! Că nici așa nu-i cum credeți d-voastră de ușor, c-apoi de-ar fi așa de ce ne-am mai fi sfătuit? Că nici la boier nu poți merge ca la moară, dar trebuie să știi ce vrei, că dumnealui are să te întrebe și să te sucească și dacă-i sta ca prostul, apoi s-a dus dracului tot... Așa, măi oameni!...

Izbuti astfel să producă iar nedumerire în suflete și să dea glas lui Lupu care socotise că omul să se mulțumească cu ce i-a dat Dumnezeu. Consfătuirea astfel se întindea și se lăbărta fără ca oamenii să poată ajunge la vreo înțelegere. Însuși Luca, deși la început se bucura că își va putea totuși pune în evidență calitățile lui de convingere, văzînd acum că lucrurile se încurcă de tot, nu mai știa cum s-o dregă, și mereu [f. 121]²⁴⁰ „Statăți, măi fraților, să ne înțelegem!“ Dar în oameni intrase o frică ciudată, o lășitate firească; toți vedeau numai urmările rele ce le-ar putea avea demersul lor, supărarea boierilor, excluderea lor de la pământ și condamnarea lor astfel să moară de foame... Singur Stan Marin, cu ajutorul țuicii, își păstra curajul intact și chiar îl sporise, încît din cînd în cînd striga, fără să se uite la ceilalți, parc-ar fi vorbit singur:

— Pămîntu-i al nostru că noi îl muncim!...

Vorbeau toți deodată și nu se mai înțelegea nimic. Circiumarul însuși, simțînd că afacerea s-a încurcat, nu mai dădu pe la masa lor ci se ocupa cu zor de negustorie, sfădîndu-se tot mai des și mai vehement cu ajutorul lui duminecal... De altfel la o masă alături, un jandarm tînăr, cu înfățișarea prostănacă, bea cu doi țărani sfioși, vorbind rar și uitîndu-se des afară, pe ușa largă deschisă, lingă care ședea, la hora ce nu se mai sfîrșea, cu un jînd care punea străluciri pătimase în ochi. Circiumarul, om prudent,

²³⁸ Inițial: „Dumitru Burdujan“.

²³⁹ Inițial: „Dămian“.

²⁴⁰ Pe aceeași pagină datarea: „Marți, 30.VIII“.

trăgea mereu cu coada ochiului spre jandarm; avea bănuiala că ascultă, sub pretext că se uită la horă, convorbirea țăranelor și el nu voia să se audă pe la curte că se amestecă în asemenea treburi. Mai ales că Stan Marin, vorbind parcă din fundul paharului, începea să strige și să se vaite că-i mor copiii de foame, că din toată munca unei veri îl apucă iarna cu mai puțin porumb decât îi poate ajunge până în Crăciun, iar pentru cele două vacuțe n-are nutreț nici până atunci, dacă n-o ținea Dumnezeu vremea mai bună ca să mai ciugulească pe cîmp ce-or găsi... Ca să-i salveze pe toți și mai ales pe sine, circiumarul se repezi la jandarm, foarte zîmbitor, și-l întreabă dacă nu pofteste să intre în horă? Jandarmul, venit de curînd aci, se roși: inima îi îndemna, dar frica de plutonier îi îngheța avîntul. Răspunse oftînd că pe la ei, prin Fălciu, se joacă altfel hora, dar primi ca o recompensă oferta circiumarului să-i [f. 122] mai aducă o măsură... Cei doi țărani tovarăși, care beau pe socoteala jandarmului, căruia de altfel circiumarul nu-i primea plată, se grăbiră să aprobe idea circiumarului și să ocărăască jocul care e petrecere pentru firîngăi iar nu pentru oameni serioși ca un jandarm... Aranjînd astfel lucrurile încît jandarmul să fie ocupat, circiumarul se apropie iar de grupul celor cu sfatul : ²⁴¹

— Măi oameni, voi pînă-i lumea n-aveți să faceți nimica, pentru că veșnic vorbiți, vorbiți de pomană și bateți apa-n piună!... Iacă Stan! Se vaită și se bocește ca o lăhuză și, prost cum l-a lăsat Dumnezeu, nu-i dă prin minte că omul, cînd vrea să izbutească, nu se tot vaită ci se apucă de muncă cu temel...

— Apoi ²⁴² matală-ți vine ușor că pămînt ai destul, negustoria merge, cu boierii ești bine... ce-ți pasă! strigă furios Stan Marin.

— Apoi da, negreșit, ce-mi pasă — mormăi circiumarul. Că-i tare plăcut să te slujesc eu pe tine pînă-ți dă țuca pe nas, în loc să mă slujească alții pe mine!... Tu ești bețiv și prost, Stane! Degeaba te rabdă dumnealor între dinșii și rău faci! Că de n-ai fi, nu ți-ar ieși din gură atîta prostie...

— Da ce, beau banii d-tale? se supără Marin.

— I-ai bea tu dacă ți-aș da, dar te știu ce poamă ești, băiete!

— Ia lăsați, lăsați, măi oameni, lăsați sfada, că nu ne lipsește! interveni Luca. Și haidem să mergem la curte, ce-o fi să fie!

Intervenția aceasta bruscă curmă toate ezitățile. Toți se ridicară să plece. Circiumarul își aruncă o privire să vadă dacă n-a rămas cineva dator.

— Duceți-vă cu Dumnezeu! zise Cristache liniștit. Și luați seama la Stan Marin să nu vă facă pocinogu că el vorbește cam din pod...

Stan Marin însă rise mulțumit. [f. 123]

²⁴¹ În dreptul acestui alineat datarea: „Miercuri, 31.VIII“.

²⁴² În dreptul rîndului datarea: „Luni, 7.I.1932“.

[Reproducem, în continuare, episodul aflat în *Arh. L.R., I Ms. 1 c f. 1-13.*]

Enigma iubirii?

<La Cap. II> ²⁴³

Cînd bănuî că s-a sculat, d-na Alexandrescu, nerăbdătoare și curioasă, bătu în ușa lui Titu Herdelea, zicînd:

— Aide, domnule, că ai dormit destul! E aproape unsprezece...

— Numaidecît, doamnă! răspunse tînărul, crăpînd îndată ușa. Te-aș pofti înlăuntru, dar prea e mare harababura... Știi, cînd vine omul acasă după o lună de lipsă, obosit...

— Te aștept de cînd a plecat Jenică, să-mi povestești cum ai petrecut la țară și să-ți mai spun și eu noutăți de pe-aici! făcu gazda foarte zîmbitoare și cu o clipire din ochi de înțelegere.

În realitate d-na Alexandrescu, care își pusese în cap cu tot dinsul să însoare pe Titu cu Niculina, ca astfel să-și cîștige merite nepieritoare față de familia Ionescu și chiar perspectiva de a se căsători ea însăși cu iubitul ei Jenică, deși Jenică era cu vreo 15 ani mai mic dar, la urma urmelor, ce are a face vîrsta cînd vorbesc două inimi calde — d-na Alexandrescu voia să-i spuie mai ales noutăți despre Niculina, să-l stîrnească în mod savant și să-l apropie de ea.

Titu Herdelea, socotînd, după spusele ei, că-i face plăcere, începu aproape ceremonios să-i povestească și să-i înflorească pățaniile lui pe la moșia Iuga, dar, abia după cîteva clipe, d-na Alexandrescu îl întrerupse și nici nu-l mai lăsă să vorbească:

— Știi vestea cea mare? zise ea misterios. A fost Niculina pe la mine, în lipsa d-tale... De cîteva ori! Mă iubește ca pe o soră și m-a întrebat mereu de d-ta... [f. 1]

— Foarte drăgălașa d-ra Niculina — murmură tînărul măgulit, vrînd totuși să reia povestirea despre cele de la țară.

— Hoțomanule, hoțomanule, mi se pare că ai pus ochii pe fetița noastră — făcu d-na amenințîndu-l șiret cu degetul. Dar, ce să spun, n-ai gust rău, pe onoarea mea! Fete ca Niculina nu se găsesc pe toate poteciile!... Și frumoasă, și cu zestre bună... Adevărat că și d-ta ești băiat simpatic, frumușel, cu viitor mare... Ce mai vorbă lungă, ați fi o pereche foarte potrivită, măcar de-ar da D-zeu să fie cum cred eu!...

Mai bine de o jumătate de oră Titu fu silit să asculte revărsările verbale ale gazdei sale. Planurile ei îl înfricoșau. Niciodată nu se gîndise la înșurătoare și, în orice caz, deocamdată asemenea planuri i se păreau direct ridi-

²⁴³ Adăugat ulterior cu creionul.

cole. El de-abia își ține zilele; în mai bine de două luni, de când e în țară, încă și nu și-a putut aranja nimica sigur, trăiește de azi pe mâine, ziua de mâine fiind mereu un semn de întrebare — și peste acestea însurătoarea! N-a avut totuși curajul să fie categoric, de frică să nu facă o gafă, să jicnească pe Niculina sau pe d-na Alexandrescu. Nu se cuvine ca un tânăr să refuze ca un bătăran pe o fecioară ce i se oferă de soție...

Când scăpă din străduințele d-nei Alexandrescu, fu zăpăcit parcă l-ar fi hurducat într-un ciur uriaș. Proiectase să se ducă chiar azi la Gogu Ionescu, care-i făgăduise că va interveni negreșit la gazeta partidului pentru dînsul. Se simțea însă atât de uluit că amină până după amiazi. Ofertele d-nei Alexandrescu începuseră să-l obsedeze. El, care din seara aceea și până azi uitase cu totul de Niculina, care, în materie de amor, era foarte mulțumit deocamdată cu lecțiile ce le dădea Marioarei, se vedea acum aproape copleșit. Și mai cu seamă că își simțea conștiința necurată, zicîndu-și că atunci, cu faimoasa [f. 2] sindrofie, poate a exagerat și a lăsat speranțe pe care acum va trebui să le împlinească...

În după-amiaza aceleleași zile, tocmai cînd să plece la Gogu Ionescu, d-na Alexandrescu îl strigă în camera ei cu atîta insistență parcă s-ar fi întîmplat ceva grav. Titu intră șovăitor, înfricoșat că iar se va fi ivit ceva. D-na Alexandrescu îl întîmpină triumfătoare, arătîndu-i pe Niculina care adineaori picase, încît nici nu-și scosese pardesiul sau mantoul, și zicînd: — Uite cine a venit!

Titu, încurcat, cu un zîmbet timid și silit vesel, sărută mina Niculinei care îl privea cu o plăcere mare, deși puțin mișcată și sfioasă și ea, și-i zise: — Ce mult timp ai lipsit din București?... Nu ți-a fost dor de... nimeni?

Fraza întîii și-o pregătise; a doua însă i-a scăpat fără să vrea și de-abia în ultima sîtîime de clipă a putut să zică „nimeni” în loc de „mine” cum îi venise să spună. De aceea se roși și, iarăși fără să vrea, strînse mîna lui Titu mai prelung.

— Mult, mult — răspunse tînrul galant și mincinos.

D-na Alexandrescu interveni prompt:

— Ehei, Niculino scumpă, dacă ai ști ce mi-a spus azi dimineață domnu Titu, ehei!

Surise, trase cu ochiul spre Titu, care vruse să protesteze, dar se opri la timp, de teamă să nu fie rău-crescut.

Niculina se repezi la d-na Alexandrescu, implorătoare:

— Și nu mi-ai spus nimic!... Vezi ce răutăcioasă ești?... Să știi [f. 3] că m-am supărat pe tine... Ei, aide, spune-mi repede ce-a spus?... Știi cît sînt de curioasă cînd...

— Mai bine să-ți spună chiar dumnealui — făcu d-na Alexandrescu sireată. De altfel chiar să mă scuzați că trebuie să mă reped pînă-n curte,

la cizmarul acela nebun, că i-am dat un pantof azi-dimineață să-mi puie un flec la toc și... Lasă, știu că nu vă pare rău!...

Ieși, închizînd ușa fără grabă.

Titu rămase aiurit în fața Niculinei care se apropie rugătoare:

— Nici d-ta nu vrei să-mi spui ce-ai spus?...

În culmea zăpăcelii tînrul răspunse bîlbînd:

— O, nimic... zău, nimica...

Niculina nu vru să admită, fiindcă ea știe sigur că Didina nu minte niciodată. Se apropie, se lipi de el, sub pretext că e curioasă. Titu îi simțea respirația și-i vedea buzele vopsite întinse spre dînsul ca o îmbiere. Mantoul descheiat îi dezvălea corpul care parcă avea vibrații nevăzute și totuși simțite. Șopti foarte încet, aplecîndu-se cu ochii în ochii ei, fără să vrea:

— Da... te iubesc...

Ea îi închise sfîrșitul cu buzele ei. În adîncimile ochilor Titu îi vedea fericirea clocotînd.

Urmă spovedania Niculinei, în cuvinte grăbite, zvăpăiate. În realitate îi spunea doar cît a fost de nenorocită pentru că el a lipsit atîta timp și nu i-a trimis baremi un cuvînt și cît e de fericită acum că s-a întors. În lipsa lui ea a făcut multe planuri. Firește, va trebui să vie din cînd în cînd pe la ei, dar cu atîta ea nu se poate mulțumi. Și de altfel acolo ar fi veșnic maică-sa, care e foarte cîcălitoare și n-ar mai pridiți cu supravegherea lor, încît [f. 4] nici baremi n-ar putea vorbi liniștiți... De aceea s-a împrietenit cu Didina — deși cam împotriva voiei părinților și care nu pierde speranța să-l vadă într-o zi pe Jenică părăsind-o. Cu toate astea Didina e femeie foarte de treabă, mai ales că are chirie pe Titu. Ea cunoaște întreaga taină a inimii ei și, bună cum e, îi va da oricînd concursul. Așa a început să vie tot mai des pe la ea, ca să poată veni și acum, cînd a sosit Titu acasă, în fiecare zi...

Și Niculina se ținu de cuvînt. Nu trecu zi să nu vie la d-na Alexandrescu și totdeauna cînd nu era Jenică acasă. Gazda striga pe Titu și Niculina îi sărea de gît chiar în fața ei care zîmbea îngăduitor și veșnic găsea cîte ceva de lucru pe-afară, măcar pentru un sfert de oră, ca să se poată tineri[i] înțelege nestingheriți de prezența ei.

Titu Herdelea se simțea totuși din ce în ce mai încurcat. Dragostea aceasta din senin, pe care trebuia s-o continue fără mult entuziasm, îi spăimînta puțin. Se întreba unde va ajunge și sufletul lui îi dădea răspunsuri mohorîte. Deși era o iubire curată, se temea să nu degenereze într-o clipă de uitare și să se provoace urmări catastrofale.

O încurcătură se ivi de altfel curînd. Pe cînd Titu se afla la d-na Alexandrescu cu Niculina și stăteau de vorbă, făurînd planuri și schimbînd pri-viri, pe cînd tocmai gazda își căuta un pretext să-i poată lăsa puțin singuri (căci Niculina îi aruncase cîteva priviri implorătoare), se pomeniră cu o

ușoară bătaie în ușă, după care, fără să aibă răgaz să mai răspundă, intră ușor în odaie Marioara.

— Vă rog să mă iertați — zise ea puțin speriată mai ales văzînd pe Niculina (căci de d-na Alexandrescu nu se mai jena). Am [f. 5] vrut să intru și găsii închis...

— E cheia în ușă, Mariuțo — întrerupse Titu roșindu-se și vrînd să se apropie de ea.

— Așa?... O, atunci trec dincolo... Scuzați! făcu fata dînd ușor din cap și cu un mic suris spre Titu.

Cum se închise ușa, Niculina, palidă, se sculă, își luă mantoul, să plece. Zadarnice fură explicațiile d-nei Alexandrescu. Ea se simțea înșelată fiindcă de ce nu i-a spus nimica despre „stirpitura“ asta care intră în odaia lui ca la ea acasă... Plinse puțin și se mai liniști, dar nu vru să mai rămîie. Plecă mîhnită ca o martiră.

— Vezi, ce-mi făcuși? îi impută pe urmă d-na Alexandrescu. Eu mă așteptam s-o pățești așa cu lecțiile d-tale, că nu te mai astîmperi și n-ai răbdare de loc!... Ei, acum ce te faci?... Trebuie să fii foarte delicat cu Niculina, că ea nu-i fată ca altele; e foarte sensibilă și foarte inimoasă...

Titu mai avu o mică scenă și cu Marioara, care însă se potoli repede. Mai tîrziu, făcînd bilanțul zilei, îl găsi activ: poate că astfel însăși providența i-a venit în ajutor și a pus capăt acestei iubiri care, oricît i-ar fi plăcut (ce iubire nu e plăcută pentru un tînar de 24 ani?), îi încurca toate socoțele și-i putea amenința chiar viitorul... Avu speranța că Niculina, mîhnită, se va răci și astfel toate se vor sfîrși bine.

A doua zi însă Niculina veni ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Doar în unele priviri ale ei Titu parcă vedea filîind ceva deosebit, ceva indiscutabil însă. Avu în sine temeri. Auzise că prin București nu sînt rare cazurile cînd fete sau femei care se cred înșelate de bărbați, fac scandaluri publice, chiar crime. Ce-ar fi dacă Niculina...?

*

Titu se simți foarte incîntat cînd d-na Alexandrescu îi spuse că ea pleacă cu Jean la părinții lui și deci, rămînînd singur, să aibă grije de casă și, dacă iese, să închidă și să pună cheia de la antreu știe el unde... Avea să scrie un articol important pentru gazetă și tocmai îi era frică să nu-i pice iar pe cap Niculina cu d-na Alexandrescu, să-l țină de vorbă, încît chiar se gîndise să plece mai bine la redacție să-l scrie, deși el încă nu era obișnuit să scrie decît în deplină liniște și pe îndelete...

Se dezbrăcase. Își făcuse bine cald în odăiță. Își puse un halat ușor și niște papuci iefteni, își răsuci cîteva țigări și se așternu pe muncă. Liniștit, singur, gîndurile i se înșirau ca mărgelile. Umplu cîteva file cu o ușurință

pe care parcă niciodată n-a simțit-o. Odaia se umplu de fumul țigărilor și de mucuri aruncate la întîmplare. Spre cinci, tocmai cînd începea să se întunece, era aproape gata: îi mai trebuia doar o încheiere de efect și avea un articol care era sigur că va face senzație... Ca să-și forțeze inspirația sau s-o ajute, citi de la început, mormăind mulțumit, tot articolul...

— Bravo! își zise singur, la sfîrșit. Perfect!

Încheierea tot nu-i apărea, încheierea cea adevărată. Căutînd-o în creieri, se sculă, luă lampa de pe noptieră și o duse pe biuro, să aprindă lumina, ca poate așa să-i vie ideea. Scoase abajurul și sticla, foarte încet, mereu pe gînduri. Uitîndu-se după cutia de chibrituri, auzi deodată un ciocănit foarte sfios. Pînă întoarse [f. 7] capul, ușa se și deschisese și în fața lui apăru Niculina.

— D-ta? făcu Titu cu atîta mirare că se rușină și el de tonul întrebării.

Niculina însă, parcă nu l-ar fi auzit, închisese ușa și rămase acum cu spatele răzimat de pervaz, cu ochii la el, spăimîntată, ca și cînd ar fi urmărit-o cineva.

— Iartă-mă, Niculino dragă — murmură Titu îndată revenindu-și și apropiindu-se de ea. Uite cum mă găsești! Lucram și tocmai vream să fac lumină...

Făcu gestul de întoarcere să aprindă lampa. Fata îl opri șoptînd:

— Nu...

După cîteva clipe apoi adăogă, tot în șoptă:

— Așteptai pe cineva?

— Oh!... Lucram... Uite...

— Nici pe mine? surise Niculina puțin misterios.

— Nici...

— Și cu toate astea am venit — zise ea, privindu-l în ochi.

Titu simți din ochii ei o iubire mare care îl cutremura. Îmbrăcată într-un mantou cafeniu, gîtul înfășurat într-o blană de vulpe, o căciulă de catifea pe cap, fața delicată și îmbujorată a Niculinei parcă răspîndea o lumină vie în odaia ce se lupta cu amurgul. Cum stătea în același loc, dreaptă, părea o chemare ispititoare, încît Titu îi zise, întinzînd mîinile:

— Mi-ai umplut de lumină odăița asta tristă...

Cuvintele, cu ușoare tremurări romanțioase, i se părură Niculinei [f. 8] de miere. Se apropie de el, cu pași ușori, cu brațele întinse:

— N-am să te deranjez... Vreau să-ți continui lucrul... Mă mulțumesc să te privesc, să fiu aici cu d-ta...

— În orice caz... — murmură tînarul, fără să termine, luîndu-i amîndouă mîinile înmănușate și stringîndu-le la inimă, continuînd apoi, ca ceva firesc, să-i scoată mantoul, în vreme ce ea însăși își scotea căciula. Pe haină se infiltraseră fulgi aspri din prima zăpadă a iernii. Întunecul se întindea

ușor în odaie, făcând un clar-obscur în care toate lucrurile luau înfățișări mai rotunde, mai adinci, sau își pierdeau cu totul contururile și mișcarea. Numai fereastra, ce dădea spre curte, se înălbea din ce în ce, cu cit întunerecul sporea, de lumina zăpezii, de fulgii care se îmbulzeau și se înviltoreau ca un roi de fluturași albi care ar fi căutat în fereastră adăpost împotriva frigului și întunerecului de afară.

— Unde să te așezi? murmură Titu, cuprinzându-i mijlocul. Vezi, în odaia mea nu e nici un loc unde să putem sta împreună, alături...

Ea zîmbi mulțumită în vreme ce el o conduse și o așeză pe marginea patului din colț... Apoi mai viri două lemne pe foc și se îndreptă spre ușă, dar Niculina, ghicindu-i gândul, îl opri:

— Nu, nu... Am încuiat eu...

Cu o explozie nestăpinită, Titu se repezi atunci la ea, îi luă capul în mâini și o sărută prelung, alunecând apoi în genunchi, la picioarele ei, cu capul în poala ei și cuprinzându-i mijlocul cu amândouă brațele, în vreme ce ea își plimba nervoasă degetele prin părul lui...

— Titule drag, trebuie să fii cuminte — șopti dînsa, cu ochii spre [f. 9] fereastra cu funigei de zăpadă. Îmi promiți?

Ca trezit dintr-o aiurare, Titu se ridică, deodată:

— Da, da, îți jur... Iartă-mă... Mă ierți?

Se așeză apoi lângă ea, pe dunga patului. Asigurarea lui însă pe ea oricît o mulțumea în aparență, în realitate o socotea excesivă. Îi povesti apoi, ca o scuză și în același timp ca încurajare, că nu s-a putut răbda să nu vie. Jenică, fratele ei, cu d-na Alexandrescu s-au dus la dînsii unde vor rămîne și la masă, iar mai tirziu va urma chiar un pocher, încît nu vor veni acasă înainte de miezul nopții. Ea știa că el e singur... Și, în loc să asculte aceleași clevetiri ieftine dintre maică-sa și alte cucoane bătrîne, s-a îmbrăcat și a ieșit, pretextînd că se duce la o prietenă căreia îi datorează de mult o vizită...

Vorbind, nu se uita de loc la Titu, dar avea o strălucire pe față și Titu, care o asculta lipit de ea, îi simțea uneori carnea chinuindu-se. Deodată, ca și cînd ar fi cuprins-o o frică mare, se ridică, murmurînd:

— Acuma trebuie să plec, trebuie... Unde mi-ai pus mantoul?

Titu se cutremură. Îi fierbea singele și inima-i tremura de groază că fata aceasta, frumoasă, iubitoare și mlădioasă ca o nimfă ostenită de feciorie, va pleca acuma, după ce i-a adus speranță și parfum de iubire în odaie, și va rămîne iar singur cu articolul nesfîrșit, în căutarea încheierii de efect, lucruri care i se păreau nespuse de neînsemnate față de enigma și misterul dulce ce-l picura în casă glasul blind și șoptit al Niculinei, ochii ei mari, speriați puțin în fața unui necunoscut pe care totuși îl căuta, corpul ei cald, tremurător în care zăceau într-o amuțire virgină toate sim-

țurile plăcerii... Se așeză repede în calea ei, ochii în ochii ei, stringînd-o blind la piept și bîlbăi prosteste aproape: [f. 10]

— Nu se poate să pleci așa...

Îi fu rușine lui însuși de vorbele acestea banale, totuși ele fură primite cu un suris izvorît din adîncuri care parcă aproba repetînd cuvintele lui. Și îndată mîinile lui începură să-i descheie bluza subțire albă, de mătase, prinsă în față în cîteva copci. Niculina, cu același suris speriat și mulțumit, îi lăsa să facă, șoptind însă instinctiv și ca o apărare formală:

— Ce faci... Nu e bine, te rog...

Titu auzea cuvinte, fără a înțelege sensul lor. Murmura și el ceva, fără să-și dea seama ce. Cuvintele lor se împreunau, se amestecau într-un susur blind ca un glas de inimi doritoare.

Cînd rămase, tot dreaptă, tot nemișcată, numai în cămașa din sus de genunchi, care i se lepea de corpul fraged ca o apărare provocatoare, ea își acoperi instinctiv cu brațele sîinii pietroși și puțin apropiați și zise aproape imaterial, cu o mică zgribulire:

— Mi-e frig...

Tînărul, fără cuvînt, o luă în brațe, ca pe un copil somnoros, și o așeză în pat, învălînd-o cu îngrijire. Subt învălitoare, ea rămase tot cu brațele pe sîni, dar se uita cu niște ochi aprinși de o flacără blindă la figura lui aplecată peste ea ca o ispită, potrivit învălitoare pe corpul ei cu mîinile, dar cu gura mereu aproape de fața ei, ca și cînd ar fi mai așteptat un îndemn sau o învoire. Învălînd-o mereu, se pomeni și el întins alături de ea. Corpul ei era fierbinte ca jarul și totuși tremura parc-ar fi avut friguri. În clipa cînd simți atingerea lui, Niculina avu o zguduire. Titu îi mîngăia sîinii pe subt mîinile ei care se retraseră curînd înfricoșate. Sîinii erau împietriți și sfîrcurile înăsprite... Deodată ea începu să bolborosească de infinite ori [f. 11] „Nu, nu, nu...”, răsucindu-și însă corpul spre dînsul și încolăcindu-i cu brațele moi gîtul ca într-o stringere disperată. Gura ei căuta un sprijin și, nemerindu-i buzele, se agăță de ele... Mina lui coborî de pe sîni în vale, pe pîntecul cald... Niculina se zvîrcoli din șolduri și gura ei pe buzele lui murmură totuși același „nu” grăbit, care se pierdea într-un gemăt ușor... Titu nu mai vedea decît ochii ei din care curgeau lacrimi îmbelșugate și simțea zbuciumîndu-se în brațele lui corpul ei virgîn, încît, ca o consolare fără rost, zise mormăind:

— De ce ești așa...

Apoi gemetele ei umplură odaia, străpunse uneori de țipete mici și molcomite de mormăielile lui lacome, tot mai aspre și mai dominatoare...

Niculina rămase istovită, cu fața în sus, cu picioarele moarte puțin rășchirate, cu ochii închiși și obraji scâlțați în lacrimi. Buzele îi tremurau

doar ușor, în vreme ce Titu, șezînd pe marginea patului, îi vorbea și-i săruta lacrimile de pe obraji:

— Îți pare rău?... Nu vreau să-ți pară rău...

În sfîrșit Niculina deschise ochii care luceau în sfîrșitul de amurg. În ei era un pîlpăit supus. Își legănă puțin capul pe pernă spunînd, cu un suris care-i înflorește fața:

— Nu...

Și, după o clipă, întrebă sfios:

— Acuma mă mai iubești?

Drept răspuns Titu o sărută prelung pe buze, pe gît, pe sîni pînă ce ea îl opri hotărît, ridicîndu-se:

— Nu, nu... Trebuie să plec!... Dacă m-ar simți mama... [f. 12]

Se îmbracă aproape prin întunec, repede, grăbită acuma, ca și cînd fiecă clipă ar fi fost o primejdie... Se îmbrățișară furtunos, după ce el îi jură, din ordinul ei, că n-o disprețuiește, ba dimpotrivă o adoră ca pe nimeni în lume, și ea de asemenea jură că va mai veni, mereu... fiindcă nici nu poate trăi fără dînsul...

Titu ieși în antreu, să descuie ușa, să vadă dacă nu e cineva prin curte. Niculina însă îl sărută și-i zise cu curaj:

— La urma urmelor nu-mi pasă de nimeni în lume cîtă vreme știu că sînt iubită!

— Te iubesc mult, mult, nespun de mult! șopti Titu pe cînd ea dispărea...

Cînd se întoarse în odaie Titu avu grije să lase întii bine perdeaua și pe urmă să aprindă lampa. Lumina săracă păru că-l dezmeticește. În aerul îmbîcsit de fum de țigări plutea totuși distinct parfumul corpului ei, un parfum ciudat, amețitor, precum pluteau și cuvintele ei, gemetele și zvîrcolirile ei de dragoste, precum plîngea iarăși fecioria pierdută... Avea remușcări. Își dădu seama că și-a luat o răspundere cumplită. O fecioară și-a încredințat lui cîntea și el a profitat de neștiința ei. Ce va ieși de-aici, Dumnezeu știe! Și tocmai acuma cînd era pe cale să-și croiască o linie de viață!...

Își găsi suze, că el a rezistat, că ea a venit, că, în definitiv, nu orice iubire, chiar a unei fecioare, trebuie să se termine cu căsătorie. O iubește, evident, dar cum să-și lege viața cu ea? Viitoarea lui soție trebuie să fie... Își curmă scîrbit gîndurile de scuză, murmurînd disprețuitor:

— Degeaba, sînt un ticălos fără pereche!... [f. 13]

— Ehe, iubitele! făcu Rogojinaru cu un respect mai mare decît adineaori. Șapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeș, jos, aproape de Teleorman... Șapte mii, domnule, înțelegi? Și niște gospodari cum nu-s alții în toată Muntenia... Bătrînul n-ar arenda un petec de pămînt, mai bine să-i tai mîinile. Așa ceva mai rar, ce să-ți mai spun... Șapte mii, prima calitate, de-ți lasă gura apă!... Ei, te-am salutat, cucoane, că ne-am oprit, și să ne mai întîlnim sănătoși!... Aide, hamal, hamal!... Aci, băiete!... N-auzi? Ce, ești surd?... Unde te uiți? Nu mă vezi? Ce, ești orb?... Vîno repede!

Locomotiva gifăia rar, extenuată. Printre respirațiile ei dominatoare glasurile oamenilor ce coborau și ale celor ce-i așteptau pe peron umpleau cuprinsul gării cu un zgomot aspru și curgător din care se smulgeau ici-colo izbucniri de risete, cite-o vorbă veselă, cite-o pupătură mai pleoscăită și mai ales țipete nervoase după hamali. Călătorii zoreau spre ieșire, cei mulți cu bagaje în mînă, cei puțini cu hamalii după ei. Toată lumea era grăbită, unii chiar alergau parcă i-ar fi alungat cineva din urmă.

Grigore Iuga rămăsese liniștit la locul lui, așteptînd să se dea jos cei ce se îmbulziseră pe coridoare. Din fereastră văzu pe Modreanu cum își ferea geamantănașul de insistențele hamalilor. Căpitanul înalt se depărta uitîndu-se în toate părțile, parc-ar fi căutat pe cineva, zdrăgănîndu-și sabia în cadența pasului. Rogojinaru, spătos și umeros, stăpînea toată mulțimea ceea grăbită și nerăbdătoare. Lăsase pe hamal înainte, împovărat cu geamantane și legături; el însuși ducea două coșuri și o geantă

²⁴⁴ Vezi prezentarea variantei (*supra*, p. 730—732).

și dascălea pe hamal atît de energic că Iuga, fără a înțelege vorbele, îi auzea glasul peste gălăgia obștească.

Cînd se mai potoli învălmășeala, cobori și Grigore Iuga, cu trusa în mînă, spre bucuria unui hamal bătrîn, cu fața amărîtă, care se repezi să i-o ducă.

— Lasă asta — se apără tînărul. Mai bine aleargă de-mi oprește o birjă dacă vrei să iai un bacșiș bun!

— Am înțeles, conașule! zise hamalul după ce îl scrută o clipă fie pentru a vedea dacă propunerea e serioasă, fie ca să-și întipărească înfățișarea mușterului. [f. 5]

Fiindcă în Piața Gării de Nord trăsurile erau puține și călătorii mulți, în jurul fiecăreia se dădeau lupte înverșunate. Așteptîndu-și hamalul cu birja, Grigore Iuga se ferea cît putea de ghionturile grăbiților care umblau de colo pînă colo, răcnind, asudînd și suduind. Peste vreun sfert de oră își recunosc omul cocoțat pe scara unei trăsuri și în ceartă cu niște călători care se încăpățîneau să-l dea jos. Cînd sosi la fața locului, stăruitorii se retraseră bombănind că asta nu e ordine și că numai în România se tolerează astfel de barbarii că vin oamenii de pe drumuri, osteniți și prăpădiți, și nu găsesc în gară vehicule să se poată urni spre casele lor... Birjarul, în caftanul de catifea neagră incins cu brîul roșu aprins, cu mustățile țanțoșe care-i arătau originea ungurească, zări bacșișul gras ce l-a dat Iuga hamalului și se umplu de respect:

— Gata, conașule!

Porniră pe Calea Griviței, lată, murdară și gălăgioasă, cu tot felul de magazine în fața cărora vinzătorii se sileau să recruteze clienți dintre trecătorii șovăitori, cu zeci de hoteluri, hanuri și ospătării menite să adăpostească cît mai scump și cît mai prost pe călătorii pe care Gara de Nord îi vîrsea Capitalei, mereu alții și mereu mai mulți. Pe trotoarele largi forfotea o lume pestriță într-un amestec oriental: muncitori și funcționari, țărani umblînd în grupuri ca niște oi speriate, servitoare în costume țărănești, ungurești, soldați pipirii, vagi domnișoare foarte fardate trăgînd cu ochiul la toți bărbații, elevi de liceu în uniforme hîrjonindu-se și izbindu-se de oameni și de ziduri, bragagii de lux cu clopoței, greci zgomotoși, turci leneși... Și toți vorbeau tare și toți păreau nepăsători ca și cînd nici n-ar fi cunoscut grijile și supărările.

În vreme ce trăsura alerga pe cuburile de granit în trapul întins al cailor, Grigore Iuga, ca totdeauna cînd sosea de la țară în București, privea furnicarul de oameni de pe străzile gălăgioase cu un simțămînt de sfială. Avea impresia că pică într-o lume străină în care el cu ai lui de-acolo nu pot găsi nici o înțelegere, ci numai batjocură și dispreț. După viața mulcomă de la moșie, forfoteala Capitalei îl obosea și-l întrista, cel puțin în primele momente, pînă se reobișnuia cu ea. [f. 6]

Pe Bulevardul Colței, aproape de colțul străzii Argintari, unul din cai alunecă și căzu. Birjarul se repezi întîi cu sudălmii, apoi cu biciul. Degeaba. Trebui să sară de pe capră, să deshame calul... Cum nu mai erau decît vreo sută de pași pînă acasă, Grigore cobori, plăți și continuă pe jos.

A doua casă din strada Argintari era a lor, adică a ei, a nevestei lui. Grilajul de fier cu virfurile poleite avea o poartă monumentală la mijloc. În fața casei o grădiniță curată, cu cîteva ronduri de flori și plante, cu poteci prunduie. Clădirea cu etaj, arătoasă, cam inzordonată, oprea atenția trecătorilor mai ales prin scara de marmoră roșie apărută sus de o uriașă scoică de sticlă lucitoare.

245

Din poartă, intrînd, Grigore Iuga văzu în capul scării pe servitorii lui în conciliabul cu un domn străin.

— Uite conașul! strigă jupîneasa.

Feciorul, într-o livrea cam grotescă (gustul Nadinei), alergă întru întîmpinarea stăpînului și-i spuse la repezeală că tînărul înăltuț și blond e un domn din Ardeal, că a mai fost pe-aici de cîteva ori și caută pe conașul Gogu... Grigore dădu servitorului trusa poruncindu-i să spuie jupînesei să-i pregătească îndată baia că pe urmă trebuie să iasă în oraș. Între timp tînărul coborîse șovăitor treptele. [f. 7] <cobora șovăitor treptele.>²⁴⁶ Feciorul îi spuse că e un domn din Ardeal, că a mai venit pe-aci de cîteva ori și caută pe conașul Gogu.

— Bine, Alexandre — murmură Grigore lăsînd să-i ia geanta, cu ochii la străinul care se apropia. Spune Victoriei să-mi pregătească baia degrabă că trebuie să ies în oraș!

Îndată ce plecă servitorul, tînărul veni la Iuga, cu pălăria în mînă, timid, și zise foarte zăpăcit:

— Mă recomand Titu Herdelea, poet...

Grigore răspunse numai cu un zîmbet nehotărît, puțin ironic care pe Titu Herdelea îl zăpăci mai rău. Lavaliera vinată cu picouri albe îi acoperea gulerul tare și înalt. Se înclină de două ori, își trecu pălăria în mîna stîngă și încercă să zîmbească și el, fără însă a reuși. Urmă o pauză scurtă,

²⁴⁵ În același *I ms. 1 b* (filă nenumerotată), un alt început de paragraf: „În capul scării, sub scoica de sticlă, jupîneasa și feciorul se aflau într-un conciliabul cu un domn/ — Uite conașul! strigă jupîneasa văzînd pe Grigore Iuga intrînd pe poartă./ Feciorul, într-o livrea cam grotescă, alergă întru întîmpinarea boierului./ — Cine-i domnul acela? întrebă Grigore arătînd din ochi feciorului pe tînărul înăltuț și blond care”.

²⁴⁶ Sintagmă nesuprimată cu prilejul „montajului”, demonstrînd existența unor versiuni intermediare.

confuză. Apoi își luă inima-n dinți, își puse pălăria în cap cu băgare de seamă, ca și cînd n-ar fi fost sigur dacă se cuvine sau nu să se acopere, și urmă cu un glas învăluit de emoție:

— Să mă ierți, domnule, că mă găsiți aici, dar am fost poftit să trec negreșit, astă-vară, adică mai bine de două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sîngeorz, în Transilvania...

— A, din Transilvania? făcu Grigore cu un interes care incurajă pe interlocutorul său să aprobe cu bucurie și aproape cu mîndrie:

— Da, mă rog, din Transilvania... Aș putea adăoga că sînt chiar puțin neam cu domnul deputat Ionescu fiindcă, nu știu dacă știți, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pinte din Sătmar, iar sora lui George e soția domnului deputat...

— Așa? strigă Iuga înviorat, luîndu-i mina și scuturîndu-i-o călduros. Bravo! Încîntat!... Și află că atunci ești și cu mine puțin neam, cum ziceai, pentru că nevasta mea e sora lui Gogu Ionescu... Eu mă numesc Grigore Iuga!

Titu Herdelea dădu din cap foarte fericit. Cunoștea rînduiala. Venind de atîtea ori să întrebe de Gogu Ionescu, servitorii l-au pus în curent cu relațiile stăpînilor [f. 11] încît acum îndată ce auzi numele, i se umplu inima de speranțe. Poate că Gogu Ionescu, care l-a invitat așa de stăruitor, fiindcă nu s-a întors încă acasă, a scris cumnatului său despre chestia lui și astfel, chiar de nu i se va aranja imediat situația, cel puțin va putea începe o mișcare pentru vreun aranjament.

Înfățișarea lui modestă și mai ales sfiala pe care se silea să o ascundă îl apropiase de inima lui Grigore, el însuși fiind sau măcar socotindu-se înzestrat cu aceleași calități ori defecte cînd întîmplarea îl puna în fața unei situații neașteptate. Titu Herdelea i se părea simpatic ca un prieten vechi revenit după o despărțire lungă.

— Dacă-ți face plăcere, aidem pînă sus, să stăm puțin de vorbă! Îl poțea cu atîta bunăvoință prietenoasă că Titu roși.

Urcară împreună pînă pe platforma de sub scoică unde se opriră cîteva clipe fiindcă Grigore vru să-i lămurească împărțirea casei, să nu-și închipuie cumva că el ar fi avut asemenea fantezii arhitecturale. Clădirea cuprindea două case cu totul deosebite care însă, în loc să aibă intrări separate laterale și numai fațada comună, avea o singură intrare principală. Socrul lui Grigore, cînd a ridicat casa, cu vreo zece ani în urmă, ca să-și arate bogăția, a ținut cu orice preț să aibă o scară monumentală de marmoră cu scoică deasupra, deși palatul, cum îi zicea dînsul cu trufie, era făcut pentru cele două odrasle ale sale, fiecare cu gospodăria proprie. Nadina, soția lui Grigore, se și tînguia deseori, cu imputări, că bătrînul a construit casa înadins așa ca locatarii să se poată spiona reciproc și permanent.

Ușa uriașă de stejar și fier împletit, pîrînd a dăruî casei înfățișarea unitară, în realitate o despărțea: aripa din dreapta închidea domeniul lui Gogu Ionescu, cea din stînga, pe care o ținea acum larg deschisă feciorul, indica stăpînirea lui Grigore Iuga.

— Fiindcă nevastă-mea e plecată în străinătate de vreo trei luni, casa e mai toată în naftalină — adăogă Iuga trecînd cu Titu din hall la etaj unde, într-o cameră de mosafiri, i se improvizase un dormitor ca o garsonieră. Dealtfel eu numai iarna sînt bucureștean și încă și atunci cu intermitențe; restul anului stau la țară, [f. 12] și pentru că trebuie și pentru că acolo mă simt mai bine. Nevastă-mea are oroare de țară întocmai cum mie mi-e silă de oraș. Ea are reședința aici, eu mai mult la țară. Așa ne-am obișnuit... Dar ia șezi, te rog! Și să mă ierți dacă eu, printre vorbe, am să mă primenesc și să mă spăl puțin... E unu jumătate! Și la trei am întîlnire cu negustorul meu... De-abia va fi timp să mînc ceva...

În ușa odăiței de baie de-alături apăru jupîneasa, o fată drăguță căreia șorțul alb și boneta de dantelă îi ședeau bine, vestind discret că a pregătit tot și apoi retrăgîndu-se cu o privire nedumerită spre Titu. Ea se purtase cam obraznic cu acest domn, care venise mereu și suna greșit aici, cu toate că întreba numai de conașul Gogu, și acum iată-l în intimitatea boierului. Asta i se părea mare minune căci boierul greu se împrietenea cu cineva, încît era și socotit în casă drept un ursuz.

Grigore trecu în baie, dar, prin ușa deschisă, Titu Herdelea trebui să se spovedească. Dîndu-și seama că Gogu Ionescu n-a scris nimic și deci Iuga habar n-are despre povestea lui, Titu îi destăinuî în toate amănuntele cum a picat în București acum vreo patru săptămîni cu mari speranțe în sprijinul moral al deputatului care l-a încurajat și l-a îndemnat să vie în Țară fiindcă are să-i facă rost negreșit să intre la vreun ziar și astfel să-și poată împlini visul de-a îmbrățișa cariera scrisului, cum a avut dureroasa surpriză de a nu-l găsi în Capitală și cum de-atunci îl așteaptă cu nerăbdare de a ajuns să-l ia servitorii la ochi. Și mai grav e însă că, în vremea aceasta, a cheltuit aproape o sută de lei din banii ce i-a avut și i-e frică să nu ajungă a cheltui și bruma de rest înainte de-a se fi putut apuca de vreo ispravă și să rămîie vagabond printre străini.

— N-aș vrea să-ți spulber iluziile, totuși bunul meu cumnat Gogu nu prea e omul în care să-ți poți pune toată nădejdea — zise Iuga aproape gata ferchezuit. E foarte simpatic, suflet bun, dar cam lasă-mă să te las... Cel mult dacă nevastă-sa s-ar ține de capul lui poate că s-ar mai mișca, fiindcă numai ea are farmecul și darul de a-i stimula energia somnolentă. [f. 13]

După o clipă de spaimă tînărul Herdelea observă cu o nouă licărire de încredere:

— Atunci tot aş putea spera, căci cumnată-mea mi-a arătat multă simpatie cînd ne-am întîlnit astă-vară...

— Nici prea multă simpatie să nu fie — surise Grigore. Află că Gogu e gelos ca un turc şi ar fi în stare să te expulzeze din ţară dacă ar intra la bănuială că...

În visările lui, Titu Herdelea întrezărise o zi cînd Eugenia, pe care la Sîngeorz o văzuse ca o mare frumuseţe, îi va cădea în braţe, cucerită de versurile lui, după ce va fi ajuns celebru. Dar ca el să abuzeze de sentimentele femeiei iubite şi să le prefacă în mijloace pentru dobîndirea de situaţii sau alte avantagii, i se părea atît de ruşinos că îngălbeni, iar faptul că Iuga îl bănuieşte capabil de asemenea lucruri îl ului de nici nu găsi cuvinte să protesteze. Grigore observă indignarea lui şi continuă rîzînd:

— Eşti un naiv, amice, şi n-ai să faci nimica la noi!... Îţi trebuie îndrăzneală, cinism, aroganţă, dacă vrei să reuşeşti, cel puţin aici şi cel puţin în vremurile astea. Cine porneşte cu scrupuluri şi cu ruşinari feciorelnice e condamnat dinainte să fie învins... Nici un mijloc nu se dispreţuieşte la noi, oricît de murdar. Numai rezultatul contează. Dacă rezultatul e bun, mijloacele trebuie să fi fost excelente, chiar de ar fi fost vrednice de puşcarie...

Mai auzise el Titu poveşti şi îndemnuri de acest fel de cînd se afla în Bucureşti, dar le-a socotit exagerări, ca şi acum. De aceea, fără a răspunde, se mulţumi să zîmbească în doi peri, să nu indispună pe Iuga şi totuşi nici să nu aprobe făţiş cuvintele lui.

Gata de plecare şi luîndu-şi servieta, Grigore întrebă brusc:

— Ai luat masa?

— Încă nu — bîlbăi Titu, surprins.

— Atunci aidem să îmbucăm ceva împreună, la repezeală!

Deşi foarte măgulit de invitaţie, tinărul Herdelea răspunse şovăind că el ia masa la o familie transilvăneană şi, fiindcă n-a anunţat, oamenii l-ar aştepta nemîncaţi [f. 14] cine ştie pînă cînd, încît n-ar vrea să fie nepoliticos şi... În realitate nu s-ar fi prăpădit el de grija gazdelor sale, dar se ştia să meargă cu Iuga la vreun mare restaurant, îmbrăcat slăbuţ cum se nemerea, să pară ca un cerşetor alături de un boier. Purta un costum cam pirpiriu ca să nu-şi strice hainele cele bune pînă ce va avea posibilitatea să-şi cumpere altele şi să le ia pe cele bune la purtare. Dealtfel Iuga însuşi păru că-l poftise numai din gură, căci nu mai stăruia, ci urmă:

— Fireşte, fireşte... Dar aş vrea să ne mai vedem, să ne cunoaştem mai bine... Ştii ce? Luăm masa împreună diseară... Îţi convine? Ai timpul şi d-ta să-ţi anunţi gazdele, şi voi fi şi eu mai liber şi mai liniştit... Să fie de pildă la... la Enache? În strada Academiei...

— Cunosoc — zise Titu. Încă n-am avut prilejul să mănînc acolo, dar după firmă... Am început să mă orientez binişor în Capitală.

— Atunci diseară la opt, direct la Enache...

— Foarte onorat! încheie tinărul cu o închinăciune.

Coborînd, Grigore îi mai spuse cu un patetism cam convenţional:

— Nu-ţi închipui ce plăcere îmi face că te-am întîlnit! Un transilvănean şi încă poet!... A, Doamne, săraca Transilvania! Ce ţară minunată!

Titu ar fi vrut să-l întrebe dacă a umblat prin Ardeal, dar tăcu şi numai printr-un suris de circumstanţă îşi arată mulţumirea. Pusese de cîteva ori întrebarea aceasta altora care se declaraseră îndrăgostiţi de Ardeal şi de la toţi primise răspunsul că n-au umblat prin ţara minunată şi o cunosoc numai din auzite. Şi fiindcă observase încurcătura oamenilor, socoti prudent să nu mai fie curios în privinţa aceasta.

În bulevard Iuga opri o trăsură ce tocmai trecea goală. Tinărul Herdelea se scuză că-i vine mai scurt să meargă pe jos.

— Atunci cu bine să ne revedem la Enache! îi zise Grigore stringîndu-i mina ca unui prieten vechi. [f. 15]

427

La opt fără un sfert Titu Herdelea trecu prin faţa restaurantului, nu să intre, ci doar să se orienteze. Fusese o zi frumoasă de sfîrşit de toamnă. Mişcarea pe străzi era mai vioaie... Se opri, ca din întîmplare, lîngă intrarea principală. Dinlăuntru auzi cîntec de lăutari. Cînd se deschise uşa, zări sala mare, luminată din belşug, mesele albe, dar puţină lume. Merse mai departe, pînă la Bulevard, coti spre dreapta, zăbovi două minute la vitrinele Librăriei Minerva, apoi ajunse în Calea Victoriei şi porni în sus, prin furnicarul de femei frumoase şi bărbaţi fără ocupaţie care toceau trotoarul, schimbau ochiade, chicoteau, îşi dădeau coate şi se îmbulzeau sub pretext că se plimbă şi iau aer. În colţul străzii Regale era popasul cavalerilor; în jurul stîlpului de felinar tîndălea o mulţime de filizoni, mai cu seamă ofiţeraşi spilcuiţi, care îşi încercau norocul aruncînd vorbe dulci femeilor. Acolo stătu şi Titu un răstimp, uitîndu-se cu jînd peste drum la Teatrul Naţional unde tocmai se deschisese porţile, gîndindu-se că încă n-a putut să-şi rupă măcar cîteva gologani pentru un bilet de galerie să vază teatru românesc adevărat... Îşi consultă ceasul: mai sînt cinci minute. Urcă încet pe strada Regală, ajunse iar la Enache.

Întră. Cîteva chelneri îl întîmpinară. Aruncă o privire prin sală şi nu descoperi pe Iuga. Îi era ruşine de chelneri, dar se întoarse şi ieşi murmurînd: [f. 24]

247 Prg. 3 (f. 16—23) îndepărtat la o revizuire a textului.

— Mai tirziu... Aștept pe cineva...

Se opri peste drum, la chioșcul de ziare de lângă Biserica Într-o zi, de unde să poată vedea negreșit pe Iuga când va intra. În minte însă i se infipse ca un cui întrebarea: dacă Iuga o fi uitat și n-ar mai veni deloc? Ar rămânea și nemîncat, și caraghios cu toate speranțele lui... Se liniști văzînd că încă nu era opt, mai lipseau două minute. Așteptă cinci minute, un sfert de oră și Iuga nici pomeneală. Acuma fu cuprins de spaimă. Se făcu opt și jumătate. De zece ori se gîndise să mai intre în restaurant, să vadă sau chiar să întrebe de un domn așa și așa. I se păruse însă că adineaori chelnerii, cînd s-a retras, au zîmbit ironic... În sfîrșit, ca să nu mai piardă vremea în zadar, înainte de a-și vedea de treabă, se hotărî să mai facă o încercare. Îndată ce deschise ușa zări pe Iuga care-i făcea semn cu mîna: aici, aici... Se apropie de masa la care, în afară de Grigore, mai erau doi domni.

— Ai întîrziat, prietene! zise Iuga zîmbind și întinzîndu-i mîna. Te-ai bucureștenizat de tot!... Dar ia loc colea, lângă mine... Noi nu te-am așteptat că ni-a fost foame...

Un chelner îi luă pălăria și pardesiul, în vreme ce el, încurcat, nu știu dacă să mărturisească adevărul sau să lase pe Iuga să creadă că n-a fost exact la întîlnire. Se pomeni zicînd cu un glas străin, confuz:

— Ba eu sînt pe-aici mai de mult, mi-am și zvîrlit o dată ochii înlăuntru, iar pe urmă m-am plimbat să vă aștept pe d-voastră, de mă și minunez cum nu v-am văzut cînd ați venit...

— Nu te scuza că și noi am întîrziat un sfert de ceas! îl întrerupse Grigore amical. Așa sîntem noi românii toți... Dar să cunoști pe prietenii mei...

Făcu prezentările. Avocatul Baloleanu, deși numai cu vreo șapte ani mai mare ca Iuga, era foarte voinic, avea o bărbuță cafenie retezată energic și un început de chelie pe care o ascundea cu fire de împrumut. Ochii albaștri-verzui îi sticleau inteligent și șiret. Minca mult, se văita că băutura îl balonează și nu se putea reține, deși medicul îl sfătuisese prevenindu-l că e predispus la obezitate. Făcea politică cu mare patimă. Fusesse deputat de două ori cînd i-a ajuns partidul la putere, fiind șef de organizație la Ialomița unde și avea, dobîndită mai recent, o moșie de vreo șase sute de pogoane. Clientela puțină, dar solidă [f. 25] îi asigura niște venituri considerabile care-i dădeau aureola de mare avocat, deși el nu pleda decît prea rareori, avînd chiar puțin dispreț față de confrății de bară și poreclîndu-i în glumă lătrători. Se bucura de multă trecere la palatul de justiție ca om politic cu viitor, căci intervențiile lui erau totdeauna cu efect... Cellalt tovarăș de masă, Constantin Dumescu, directorul Băncii Romane, părea un taciturn, cu ochelari de aur, spîn, părul blond-cărmiziu, smead

și puțin adus de spinare parcă trupul i-ar fi fost prea lung. Era burlac și prieten bun cu tatăl lui Grigore... Amîndoi primiră pe Titu fără entuziasm, ca și cînd le-ar fi stricat atmosfera. În urma recomandăției lui Iuga, Titu se adînci în lista de bucate, îngrijorat ce să aleagă, fiindcă nu cunoștea încă îndeajuns mîncările de-aici și mai ales numirile lor și-i era frică să nu nemerească tocmai ceva ce n-ar putea înghiți. După o scurtă tăcere însă Baloleanu reluă convorbirea întreruptă de apariția noului comesean, zicînd cu un aer de superioritate:

— Așa, dragă Grigoriță, cum îți spuneam... Problema țărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul! Asta-i lege! Toate celelalte, toate considerațiile lăaturalnice sînt paliative. Țăranul vrea pămînt! Scurt. Căci el atîta știe și asta îl doare.

— Iartă-mă, Alexandre — răspunse Iuga calm, dar cu o lucire în ochi care dovedea pasiunea ce o puneă — dar așa cum o pui tu, problema devine un simplu motiv de propagandă electorală sau de demagogie ieftenă și primejdioasă. A stîrni poftă e foarte ușor, mai greu e să le și impli-nești. Apoi cum vrei tu să mă convingi pe mine, proprietar, să împart țăranilor pămîntul pe care-l muncesc din moși-strămoși, cînd în același timp tu însuși cumperi moșii și...

Puțin vexat, Baloleanu nu-i dădu răgaz să continue:

— Pardon, pardon! Să punem lucrurile la punct! Înainte de toate să fim înțeleși că nu discutăm chestia din punct de vedere particular personal. Am vorbit făcînd abstracție că tu, întîmplător, ești mare proprietar sau că eu fac politică. Sîntem mai presus de orice oameni subțiri care cunoaștem chestia țărănească și din cărți și din experiență, care ne interesează de ea, de altfel ca toată lumea... Va să zică dezbateră academică. Sînt [f. 26] sigur, firește, că de-ar fi nevoie de sacrificiu, conu Miron și cu tine ați fi cei dintîi să faceți gestul mărinimos...

— Ba te înșeli grozav, dragul meu — protestă Grigore. Tata cel puțin niciodată n-ar consimți să se despartă de bună voie de moșia de care îl leagă un trecut plin de greutăți și de mîndrie. Pentru el pămîntul e viața însăși, ca și pentru țăran, știi prea bine că ai fost pe la noi și cunoști pe tata. Dar nici eu, cu toate că sînt poate mai conciliant, n-aș fi dispus să fac cadouri, nu țăranilor, care nu le cer, ci demagogilor de la oraș care vor să-și creeze merite electorale împărțind averea altora.

— Uite conservatorul! zîmbi Baloleanu către Dumescu, apoi întorcîndu-se iar la Iuga: Pardon, iubituie, să nu trecem ușor! Fiindcă m-ai pus în discuție pe mine, țin să precizăm definitiv chestia... Ei bine, crezi tu că moșioara mea, cîștigată din sudoarea unei munci cinstite de zece ani, de încă și azi mai am datorii pe ea, crezi tu că cele cîteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema? Și totuși iacă o declar, deși

sînt om sărac, declar solemn că, într-un caz de expropriere, eu pun la dispoziția țării petecul meu de moșie fără să crîncnesc! Ești mulțumit? Am fost clar?

— Evident! Cum să n-o dăruiești statului dacă ai putut s-o dai în arendă îndată ce ai luat-o! făcu Grigore fără a-și ascunde disprețul.

Jicnit și scandalizat că s-a găsit cineva, ba încă un bun prieten care să-i pretindă lui, mare avocat și om politic să se infunde la țară, Baloleanu zise:

— Doar n-ai să-ți închipui că-mi voi părăsi meseria pe care o știu, de, binișor, nu-i așa, puinle, ca să încep a face agricultură?

— Îmi închipui și chiar îți cer, dacă vrei să ai pămînt! Cine are pămînt, să-l muncească, să-l iubească, să se înfrățească cu el, ori să renunțe!... Tu, dragul meu, ai luat moșioara de subț nasul sătenilor care umblau s-o cumpere și s-o împartă între ei. Te-ai dus, i-ai înlăturat și a treia zi ți-ai trimis acolo arendașul să o exploateze și să stoarcă bani din ea. Pe deoparte împiedecați pe țaran să cumpere pămînt cînd se oferă prilejul, iar de altă parte îmi cereți mie care asud alături de țarani, care-mi iubesc glia și pe țaranul meu, să mă despart de moșie, s-o arunc uite-așa, ca un dinte stricat! [f. 27]

— Ei, dragă Grigoriță — observă avocatul mai moale — sînt prea puțini proprietarii ca voi, căci marea, imensa majoritate a pierdut de mult contactul cu pămîntul. De aceea măsura generală nu se poate lua după cei puțini, ci după ceilalți.

— De ce n-ai lua însă orice măsuri față de proprietarii care s-au înstrăinat de moșiile lor? De ce vă gîndiți numaidecît la măsuri care ar distruge o clasă socială, poate cea mai loială, cea care reprezintă bogăția țării și care a ținut țara asta? Fiindcă țara, dacă s-a susținut așa, bine, rău, cum s-a putut, prin proprietari s-a susținut, prin aceia care și-au frămîntat toată viața cu pămîntul și nu l-au părăsit oricîte vijelii au venit peste ei! Din pricina lor țaranul n-a avut de suferit căci țaranul a fost fratele și tovarășul lor de muncă și de luptă totdeauna. Au împărțit creștinește bogăția și sărăcia, au fost în realitate o proprietate colectivă din care s-au hrănit cu toții deopotrivă. A, firește, n-au rămas toți la datorie nici proprietarii, iar în ultimul timp s-au înmulțit vertiginos dezertorii. Multora a început să le vie greu să stea la țară, unora li se pare dezono-rant să muncească pămîntul, ba chiar să muncească în general. Preferă să tragă venituri grase pe care să le risipească într-o viață ușoară, în orașe strălucitoare, în pîtreceri, fie pe-aici, fie în străinătate. Locul lor la moșie l-a luat arendașul care trebuie să stoarcă arenda pentru boier și alta, mai bună, pentru el însuși. Atunci evident că țaranul geme și se zvîrcolește și amenință în surdina. În vreme ce eu, proprietar, muncind și chibzuind

și economisind, de-abia pot scoate din moșia mea atîta cît să pot trăi onorabil, arendașul, vecinul meu, scoate zeci de mii de lei numai pentru proprietarul lui, afară de ce cîștigă el. De unde iese diferența asta? Din buzunarul arendașului sau din mizeria țaranului?... N-am dreptate, nene Costică? sfîrși Iuga adresîndu-se deodată lui Dumescu. Spune d-ta, am ori n-am dreptate?

Directorul de bancă stătea cu ochii în farfurie și asculta jenat, fiindcă ceilalți doi vorbeau tare încît lumea de la mesele dimprejur se uita la ei. Întrebarea îl surprinse totuși. Nu urmărise discuția decît superficial. Lui, om de cifre, dezbaterile la un pahar de vin i se păreau cel puțin futele, dacă nu comice. O problemă gravă nu se limpezește între un șnițel vienez și o plăcintă cu mere. Cel mult se încurcă mai rău... Înainte însă de-a răspunde el, de la masa de-alături interveni cineva cu glas familiar;

— Îmi dați voie... [f. 28]

Toți trei întoarseră capetele, uimiți de amestecul unui străin în conversația lor.

— Sînt Ilie Rogojinaru și am avut fericirea să ne cunoaștem azi în tren cu domnul Iuga...

Arendașul era singur la masă. Venise mai tîrziu și, fără să vrea, auzise discuția. Netulburat de mirarea lor, își mută scaunul puțin mai aproape și urmă jovial, parcă i-ar fi cunoscut pe toți de cînd lumea:

— Fiindcă domnul Iuga spunea că arendașii ar fi așa și așa... Acuma nu pentru că sînt și eu arendaș, dar cred că dumnealui greșește vorbind rău despre niște oameni care nu merită atîta hulă. Să nu fie cu supărare, cucoane, dacă iarăși nu ne lovim în păreri, zău așa! Arendașul nu e tocmai o pacoste pe țară, cum zice dumnealui și cum se scrie prin gazete și se spune de altfel pretutindeni. Ca să poată scoate arenda plus un oarecare venit pentru ostenele lui, arendașul trebuie să muncească întreit cît un proprietar. Țaranul nu lucrează mai mult la arendaș ca la boier, ci mai degrabă dimpotrivă. Iau martor chiar pe domnul Iuga, să spuie dacă învoielile de la arendașii vecini cu Amara sînt mai grele ca pe moșia dumnealor. Arendașul însă, strîns de nevoi, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens moșia, a pus în circulație și pămînturi care înainte erau pîrloage, a introdus mașini, în sfîrșit a ridicat nivelul exploatării agricole. Toate astea oare nu înseamnă nimica? Or fi ei arendași ticăloși care asupresc pe țarani, cum sînt și printre proprietari, dar să-i osîndim așa, grămadă, fără circumstanțe ușurătoare, nu e drept și nici bine!

Grigore Iuga, enervat de amestecul arendașului în vorba lor, răspunse apăsător și disprețuitor:

— Da, stimă domn, dar dacă nu interveneau arendașii azi n-am mai avea chestia țărănească în România! Apariția arendașului a împie-

decat trecerea pământului în mâinile țăranilor, cum ar fi fost natural și sănătos. Proprietarul care s-a săturat de moșie, ar fi vândut-o țăranilor dacă nu se îmbulzea arendașul oferindu-i un venit mare și sigur, fără nici o muncă și bătaie de cap pentru proprietar!

— Asta se poate — admise Rogojinaru cu fața inundată de un zîmbet candid. Se prea poate. Nu zic ba... Cu condiția însă ca țăranul să fi fost într-adevăr harnic și [f. 29] întreprinzător. Dar, orice ai spune d-voastră, mie, care am o experiență veche în privința asta, mie dați-mi voie să rămîn convins că arendașul a apărut tocmai fiindcă țăranul român e leneș și nepăsător, așteptînd să-i vie totul de-a gata de la boier sau în vremea din urmă de la stat... Uite-așa, domnilor! Să mă iertați dacă sinteți de altă părere, eu însă...

Baloleanu avu un gest de consternare fără a putea protesta. Grigore, abia stăpînindu-și revolta, întrerupse vehement pe arendaș:

— Te-am auzit și în tren vorbind cum ai vorbit aici, onorate domn! Nu ți-am răspuns fiindcă mi se pare o monstruozitate ca un om care trăiește și se îmbogățește din munca țăranului să afirme totuși cu insistență că țăranul e leneș. Eu, care trăiesc în mijlocul lor, mi-aș putea permite să afirm hotărît contrarul și să dovedesc cu exemple. Dar chiar dacă ar fi cum zici d-ta, imputarea sau ocara d-tale n-ar privi pe țăranul nostru, ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă și, în realitate, l-au lăsat mai încătușat ca înainte. În loc să-i fi dat lumină și învățătură și educație cetățenească, a fost menținut în robie și întunec. Nu ne-a trebuit țăran cetățean, ci țăran animal. Și acum, pe deasupra, îl mai și insultăm că e leneș și rău... A! Întreabă-l pe dumnealui — urmă arătînd pe Titu, care încremenise — că-i ardelean și a venit de curînd încoace, întreabă-l dacă țăranul dumnealor e leneș și lipsit de inițiativă! Și nu uita că acolo românul e subț jug străin! A avut însă conducători care l-au învățat și i-au deschis mintea, a avut pilde bune care l-au îndreptat. Noi vorbim mereu despre țărani și ne mulțumim cu vorba și niciodată nu facem nimic într-adevăr cînstît și dezinteresat pentru ei!

Avîntul lui stîrni mici surîsuri ironice prinprejur. Grigore însuși își dădu seama că a devenit patetic, că tonul lui nu cadrează cu situația, și tăcu mai jenat chiar decît Dumescu care începuse să dea semne de nerăbdare. Deși avea replica gata, Rogojinaru, ca să nu mai invenineze lucrurile, se mulțumi să o mormăie în farfuria lui. Numai Baloleanu adăogă, dar încet, ca pentru masa lor:

— Foarte just, dragă Grigoriță, foarte adevărat! Bietul țăranul nu știe decît să rabde, fiindcă altceva nimeni nu l-a învățat. Iar cînd nu mai poate, cînd îi ajunge cuțitul la os, atunci trebuie să izbucnească și el în iureșe de foc și de singe. Numai la noi se [f. 30] mai pomenesc în plin secol

de civilizație răscoale de țărani exasperați, cînd ici, cînd colo, pentru că numai la noi țăranul nu găsește nicăiri dreptate. Și totuși nici chiar astfel de mișcări crîncene nu reușesc să deschidă ochii celor în drept asupra bubei adevărate, să-i îndemne a căuta mijloace de îndreptarea răului, pînă ce ne vom pomeni cu o catastrofă să zguduie țara din temelii...

Tot Baloleanu însă, înțelegînd că discuția s-a împotmolit în patimă, izbuti să-i schimbe făgașul. Aduse vorba despre recolta care a fost destul de bună, dar nu se poate valorifica din pricina crizei financiare, apoi despre situația guvernului pe care el o socotea subredă de tot, în speranța că în curînd va reveni la putere partidul lui. Pe Grigore politica nu-l interesa, dar nu vedea de ce s-ar schimba actualul guvern, nici mai bun și nici mai rău ca altele. Trebind la politica externă ajunseră la frații ardeleni și la Titu Herdelea. Acuma se mai învioră și Dumescu, un naționalist fervent care visa numai cucerirea Ardealului. Vacanțele și le petrecea, de mulți ani, numai pe la băi din Transilvania sau călătorind prin diferite regiuni ale ei, încît îi cunoștea toate colțurile mai bine ca băștinașii. Grigore le spuse că Titu ar dori să-și găsească un rost în țară. Fiind vorba de un ardelean, Dumescu îi oferi pe dată un loc de funcționar la banca lui, deocamdată modest, firește, rămînînd să se vadă mai pe urmă dacă va merita mai mult. Iuga îi mulțumi refuzînd: ce să caute un poet la bancă afară, cel mult, de vreun împrumut de franci fără girant, fără dobîndă și fără termen de plată? Titu însuși tăcuse, dar ar fi fost amărît dacă Grigore ar fi primit. N-a trecut el în Țară ca să ajungă funcționar de bancă. Mai curînd la vreun jurnal ar trebui să i se găsească vreo întrebuintare, adăogă Iuga spre bucuria lui. Da, da, la vreun jurnal, repetă și dînsul, cu un fior. Baloleanu era prieten cu directorul ziarului *Universul*, căruia îi cîștigase un proces dubios. Făgădui că-i va vorbi și va insista, numai Titu să aibă grije să-i reamintească, dacă cumva ar uita.

— Acuma însă pe mine să mă iertați — zise avocatul, pregătindu-se de plecare. Mi-am lăsat nevasta să mănînce singură numai de dragul tău, Grigoriță, că nu te-am mai întîlnit de un veac. Sper că și tu ai să-mi faci plăcerea să vii într-o zi să dejunezi la noi, să te vadă și Melania mea, că mereu vorbim de tine. Poștești cînd vrei tu, [f. 31] mîine, poimîine, ori-cînd, nici n-ai nevoie să anunți, ca acasă...

Între Dumescu și Grigore se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligația de plată. Grigore ieși biruitor numai amenințînd cu o supărare eternă. În fața restaurantului se despărțiră și Iuga rămase cu Titu. Tocmai atunci apărură în ușă și Rogojinaru, cu o țigară de foi între dinți, cu o umbrelă străveche subțioară.

— Cucoane — zise el către Grigore cu glas dulce și părintesc — d-ta ești tînăr și te aprinzi iute, iar eu sînt bătrîn și nu mă supăr cu una cu

două. De aceea zic: Nu mi-ar părea rău să rămân eu de minciună, arendaș păcătos și pătit, dar mă tem că odată și odată ai să zici: a avut dreptate afurisitul de Rogojinaru... Noapte bună!

Pe Iuga tocmai familiaritatea lui Rogojinaru îl sîcîia. Strinse buzele și nu răspunse. De altfel se simțea obosit și mai ales plictisit. Discuția de la masă îi răscolise nervii. Își propusese de atîtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea și totuși la fiecare pas își călca hotărîrea. Îl supăra ușurința cu care alții aruncau soluțiile cele mai îndrăznețe în vreme ce el se frămînta fără a găsi un răspuns într-adevăr mulțumitor. Apoi el aducea totdeauna sufletul întreg acolo unde ceilalți nu puneau decît vorbe, încît astfel nu putea să nu apară cel puțin exagerat, dacă nu ridicol.

Coborîră în Calea Victoriei, fără a schimba un cuvînt. Se pornise un vînt aspru, prevestitor de ploaie rece. Nourii se lăsaseră jos, aproape pînă pe coperișele caselor. Cîte-un virtej de aer se răsucea pe stradă, stringînd praful, ridicîndu-l și aruncîndu-l pe trottoare, între picioarele rarilor trecători. Iuga iar își aduse amînte de Rogojinaru: vezi, el a presimțit și a venit cu umbrela... O trăsură venea în goană dinspre Șosea, cu un domn între două femei; una hohotea de rîs atît de tare și atît de vesel parcă toată lumea ar fi fost a ei.

Titu pășea alături de Iuga, tăcut, prudent, calm. Vedeă că n-are chef de vorbă și nu voia să-l supere. Își făcu în gînd bilanțul serii și-și zise că poate să fie deplin mulțumit. A cunoscut doi domni cu vază și amîndoi s-au arătat bucuroși să-l ajute, firește pentru prietenia neprețuitului Iuga de la care i se trage tot norocul și care acum [f. 32] e mîhnit. De ce o fi mîhnit?... Dacă ar intra la *Universul*, ar putea zice că s-a aranjat definitiv și bine. Nu e un ziar subțire, dar pare a fi solid și răspîndit. Acolo poate să se facă cunoscut, iar poeziile să le publice în reviste, cum se cuvine, și să ajungă repede celebru. Numai să nu uite avocatul să vorbească cu directorul ziarului. Pentru orice eventualitate are să treacă mîine dimineață pe la Baloleanu... Sau să mai lase vreo zi două, că Iuga e în stare să-i găsească și altceva, mai strălucit? Trebuie să ia seama, să nu facă vreo gafă, să jicnească pe Iuga și să-l piardă. Ce contează cîteva zile cînd i-a scos Dumnezeu în cale un om atît de extraordinar. Cum a așteptat o lună, mai poate răbda puțin, să se facă lucrurile cum trebuie. Are să-l întrebe pe el, dacă va fi nevoie...

Prin Piața Palatului Regal i se păru totuși lui Titu că tăcerea a fost prea lungă. Cumpăni bine despre ce să vorbească și-și aminti cu cît interes a discutat Grigore la restaurant. Îi zise deci încet, parcă pipăindu-i sufletul:

— Nici n-am pomenit atîta ce se vorbește pe-aici despre țărani și mereu despre țărani... Toată lumea, pretutindeni, într-una: chestia țără-

nească pe dincoace, problema pe dincolo, să facem așa, să facem altfel... Nu mai pricep nimica! De ce atîta discuție? Pînă și la mine, în curte, toți chiriașii, cînd se adună la taifas, repede ajung la țărani și apoi dă-i și dă-i... Baremi un cizmar jidov și mai cu seamă feciorul lui care-i mare socialist cum mă întîlnește începe că trebuie rezolvată negreșit chestia țăranilor, că trebuie să li se dea pămînt, că nu se mai poate așa, că țara fierbe și vine revoluția, în sfîrșit...

Grigore tresări ca trezit dintr-o visare. Ce curios: în aceleași clipe, aceeași întrebare și-o pusese el însuși, căutîndu-i răspunsul. Murmură cu privirea spre nourii minioși ce se alungau peste capetele lor:

— Poate să fie numai o modă trecătoare, dar poate să fie și o durere mare, veche, grea, care apasă ca o piclă toate sufletele și cere alinare... Cine știe?

5

Grigore Iuga se perpelea în pat fără somn. Răsfoise gazetele de seară, nu reținuse [f. 33] mai nimic. Gîndurile îi rătăceau tulburi, neostoite, de ici-colo, răscolind amărăciuni, amintiri, planuri, speranțe, izgonind mereu liniștea sufletului. Avea îndeobște superstiții copilăroase; acum își închipuia că întîlnirea cu Rogojinaru, după ce l-a plictisit și în tren și la cină, îi ucide și odihna nopții.

Stinsese becul de pe noptieră de cîteva ori și tot atîtea ori îl reapinsese ba să refacă un calcul salvator, ba să controleze un preț al zilei în *Adevărul*, ba să observe un amănunt pe fotografia Nadinei care, din perete, deasupra patului, îl urmărea cu niște ochi galeși, artificiali. Prăvălită, trei sferturi goală, pe o blană de urs, cu brațul răzîmat pe capul fiarei, sîinii ei mici păreau încremeniți într-un spasm voluptuos ca și șoldurile calde care se alintau, în vreme ce întreaga-i figură suridea cu o candoare virginală și prefăcută. În ramă grea, mărită aproape natural, fotografia era un cadou de ziua lui din partea ei. A mințit că se bucură, i-a mulțumit și a îmbrățișat-o, dar în sineași a fost întristat și decepționat. Îl indigna mai ales gîndul că nevesta lui, dragostea lui s-a putut arăta astfel unui bărbat străin, fie el chiar fotograf. Cu trei ani în urmă și numai un an după cununie avea pretenția, deși nu i-a mărturisit-o, socotind-o firească, să-i aparțină exclusiv măcar goliciumea ei trupească. Era un sentimental romantic și în iubire.

Amestecul Nadinei, tocmai cînd se simțea mai împovărat de griji materiale, îi enerva. Necazurile și zbuciumările lui pe ea n-o interesau decît cel mult ca motiv de ironie. Pe unde s-o fi aflînd ea acumă desigur că afacerile lui o preocupă mai puțin ca orice în lume.

Sosise în București plin de încredere. Nici urmă de îndoială că toate vor merge strună. A încasa rata a doua și ultima din prețul grîului vindut

și *liferat* în august, a aranja cu Dumescu la Banca Romană polița care ajunge luni la scadență erau treburi ce se puteau lichida în două ore. Proiectase, după ce va isprăvi afacerile cu brio, să mai stea vreo trei zile să se întâlnească cu câțiva prieteni, să le reamintească prin prezență că trăiește. Pe urmă înapoi la Amara cu restul de bani care va fi suficient pentru a face față împrejurărilor pînă la valorificarea porumbului. Programul îl întocmise de-acasă în toate amănuntele. Era ordonat și meticolos; cu atîta se alesese din cei doi ani petrecuți în Germania. Polița cerealistului o avea în buzunar, cu scadența pentru mîine. O considera aur curat. Semnătura celei [f. 34] mai importante firme de export de cereale din România se bucura de respect în toată Europa... În strada Bursei, primul punct din program, soarta a tras o dungă brutală peste combinațiile lui savant stabilite. Șeful firmei, un armean înalt, bătrîn și țepăn, l-a poftit în biroul său particular, i-a oferit cafea și o havană de contrabandă și i-a făcut o rugămintă confidențială, anume să-i îngăduie o aminare de o lună, una singură, pentru plata ratei scadente. Grigore a presimțit o încurcătură din clipa cînd armeanul a comandat cafeaua și a scos la iveală, dintr-o ladă de fier, ceremonios, havana. Semn rău. Perplex a încercat să obiecteze că e vorba de poliță, că... Au venit explicațiile și considerentele. Sînt timpuri excepționale. Prețurile au scăzut brusc pe piețele străine în ultimele săptămîni, aproape o prăbușire. A căzut în balanță concurența rusească, neașteptată; recolta muscalilor, de unde se anunțase compromisă, a ieșit deodată arhiabondentă; Rusia e totdeauna cu surprize. Nu l-ar fi durut capul de astea. El, negustor prevăzător, a făcut toate angajamentele din vreme. L-au nenorocit însă căile ferate care n-au putut executa transporturile cînd a trebuit. Iacă, la sfîrșitul lui octomvrie atîtea zeci de vagoane de grîu de-ale lui putrezesc prin magazinele gărilor. Întîrzierea asta costă averi. Apoi vapoarele care au stat, unele mai stau și azi, la Brăila de pomană, fiindcă n-au avut ce să încarce, cît au înghițit peste prevederile cele mai rezonabile? Pierderile se ridică la peste treizeci la sută din valoarea mărții, cu tendința de-a spori... Și, vîrf la toate, criza financiară, stupidă, care s-a abătut așa tamesam, a zdruncinat tot creditul și paralizază orice posibilitate de mișcare. Grigore asculta și nu auzea. Precis era doar faptul că nu va primi banii; restul, pentru dînsul, erau vorbe, deși, pentru armean, negreșit, cu un cuprins greu-plumb. Ascultînd își zicea într-una că, în ciuda tuturor explicațiilor, dacă el ar refuza aminarea, armeanul ar plăti fără greș căci n-ar putea permite să i se protesteze polița și astfel să-și ruineze toate afacerile. Refuzul ar atrage însă după sine poate și ruptura cu firma cu care lucrează tatăl său de douăzeci de ani și care de multe ori, în momente grele, le-a făcut înlesniri. Poate el să ia asupra-și răspunderea refuzului pur și simplu? Sau dacă acceptă aminarea, cum își va aranja datoria de la Banca Romană

și apoi cum se va întoarce acasă cu mina goală?... Nici n-a refuzat, nici n-a primit. Va răspunde mîine, după reflexiune matură.

Cînd a întîlnit întîi privirea Nadinei din fotografie, s-a infuriat. Și-a adus aminte că din [f. 35] pricina ei (altădată ar fi zis: de dragul ei) a făcut datoria la Banca Romană, pușin înainte de surpriza cu cadoul. Credea pe-atunci că refuzul ei de-a sta la țară mai mult de douăzeci și patru de ore ar fi numai din pricină că i-e silă de „cocioaba fără gust și fără confort”, cum spunea că este conacul lor bătrînesc de la Amara. Și-a pus deci în gînd s-o ademenească și a clădit un fel de castel. Două luni de zile a conspirat cu un arhitect prieten pînă ce s-a oprit la un proiect care i s-a părut că va fi pe placul ei. Alte două luni a trebuit să se lupte cu tatăl său, să-l convingă. Bătrînul era mîhnit că vechiul conac, simplu dar vast și plin de trecut, în care s-au născut și au trăit patru generații de înaintași, nu mai mulțumește pe Grigore. Socotea planul drept începutul destrămării. A cedat numai cînd Grigore i-a mărturisit că astfel va cîștiga și pe Nadina pentru viața la țară. Dar bani nu erau. Construcția s-a început și s-a sfîrșit cu împrumuturi de la Banca Romană. Nadina s-a entuziasmat, a găsit foarte gentilă atenția lui, a petrecut două săptămîni în castelul ei, s-a plictisit și s-a întors la București. Nimeni nu-i poate pretinde să se înmorminteze de vie nici chiar într-un cavou de lux. O fotografie soră cu cea de deasupra patului, numai cu rama ruralizată, potrivită locului, a rămas acolo pentru al ei Grig drag. Și datoria la Banca Romană din care, cu toate sforțările, nu s-a putut amortiza nici jumătate în cei trei ani trecuți de-atunci.

Mai ales cînd veneau scadențele polițelor, Grigore nu putea să nu-și amintească iluziile ce i-au încălzit inima în lunile acelea trandafirii. Simțea o amărăciune stranie, aproape mîngăietoare, fără regrete și imputări. În vreme ce bătrînul cerealist îi desfășura după amiază motive peste motive, lui i-a venit în minte Nadina atît de stăruitor că de-abia a reușit să o alunge din închipuire. Întocmai ca și acuma.

De la armean s-a dus la Dumescu, să-i ceară sfat și ajutor. Era într-o consfătuire gravă, la bancă, și nu l-a putut vedea. I-a lăsat un cuvînt, pofindu-l la masă. Știa că Dumescu nu discută lucruri serioase decît la birou. Și-a închipuit însă că poate totuși se va ivi un prilej favorabil să pregătească măcar terenul. De aceea, întîlnind pe Baloleanu, a insistat să vie și el. Acuma își dă seama că toată combinația asta, care i s-a părut foarte ingenioasă, a fost o nerozie. Cînd i-a spus, la începutul mesei, că are să-i vorbească într-o chestie extrem de importantă, Dumescu i-a răspuns că-l găsește la bancă sigur mîine la nouă. Răspunsul a fost atît de firesc și de categoric că Baloleanu, care de altfel nu cunoștea intențiile lui Grigore, [f. 36] a putut aduce pe tapet eterna problemă țărănească, subiect de infimite divagații pentru toate ocaziile. Dacă ar fi fost cuminte, cînd n-a avut

norocul să poată lua la bancă părerea lui Dumescu, ar fi așteptat liniștit pînă mîine, ar fi mîncat cu tînărul transilvănean, ar fi vorbit banalități calmante sau ar fi ascultat nădejile lui, amuzante ca toate planurile de viitor ale oamenilor fără prezent, iar acuma ar dormi în loc să se zvîrcolească zadarnic.

Cîte ceasuri să fie? Două. Și pe el la nouă îl așteaptă Dumescu și Dumescu e precis ca un englez. Dacă l-ar întreba mîine Dumescu ce soluție întrevăde el, s-ar face de rîs și n-ar ști ce să-i spuie. Dar atunci de ce nu se potolește, să aștepte ce va aduce momentul? La urma urmelor cerul n-are să se prăbușească orice va spune sau va face fie Dumescu, fie cerealistul, fie chiar regele... Da, așa ar zice Nadina și nici nu s-ar sinchisi de nimic. Bătrînul însă, Miron Iuga, ar fi stat la bancă pînă isprăvea Dumescu cînsfătuirea și ar fi luat o hotărîre, îndată, una și definitivă, fără vreo șovăire. El vede pretutindeni, la fiecă pas, probleme insolubile în lucrurile cele mai firești. Și cu deosebire în cele ce priveau moșia unde se întîlna cu bătrînul.

Rămăsese din copilărie cu un ciudat sentiment de dragoste față de tatăl său. Predomina dragostea, negreșit, dar amestecată cu o proporție atît de mare de respect, încît părea lipsită tocmai de căldura elementară. Nu din pricina bătrînului care, deși fire închisă, pe el îl iubea fără reticențe și forme. În relațiile dintre ei, tocmai el, printr-o timiditate școlărească, pune o reținere ceremonioasă ce dădea impresia de răceală. Se silea să fie mai expansiv și nu izbutea decît să apară stingaci și prefăcut. Își explica aceasta prin obișnuința, de cînd s-a pomenit, de a-i zice d-ta. Nu se poate iubi întreagă cu „d-ta”, care ridică o despărțire între două suflete oricît de legate. Nadina l-a tutuit din primul moment și n-are nici un fel de sfială față de dînsul.

Venirea Nadinei între ei a accentuat discreția sentimentelor lor. Amîndoi, fără să mărturisească, se simțeau vinovați unul față de cellalt. Nu și-au imputat niciodată vina, nici măcar nu și-au arătat-o. Bătrînul se învinovăța în sinea lui că el i-a descoperit pe Nadina și că deci el a pricinuit decepțiile fiului său. Grigore, din parte-i, se căia că, prin ușurința sa, dintr-un capriciu, a construit un castel inutil, îndatorînd pe tatăl său care o viață întreagă s-a căznit să păstreze moșia curată și neamenințată. Au fost de bunăcredință amîndoi [f. 37] și tocmai de aceea se simțeau mai apăsăți.

Miron Iuga a descoperit pe Nadina în vremea cînd Grigore era la Berlin. De fapt a descoperit-o întîmplarea. Tatăl ei, Tudor Ionescu, stăpînea de vreo douăzeci de ani cele două moșii, vecine cu Amara, Babaroaga și Lespezi. Amîndouă, precum de altfel și Vaidei, făcuseră parte din trupul proprietății familiei Iuga și au fost înstrăinate de fratele lui Miron, Teofil, care s-a stins, burlac și complect sărăcit, acum șapte ani, la Paris. Miron cunoștea pe Tudor Ionescu de cînd a cumpărat moșiile de la Teofil. Noul

proprietar și vecin a venit la dînsul, foarte prietenos, și i-a cerut povește asupra posibilităților de exploatare cît mai bună a pămînturilor. A fost un simplu pretext de conversație, căci nu-i trecuse niciodată prin minte să-și bată el capul cu ele. Își găsisse un arendaș și se înțelesese asupra venitului înainte chiar de-a fi încheiat definitiv cumpărarea. Miron a aflat mai tîrziu că Ionescu mai avea două proprietăți, de asemenea arendate, pe lângă Brăila, că ar fi un bogătaș de origine obscură, stabilit numai de pușini ani în București unde cumpărase mai dinainte cîteva perechi de case de raport... Apoi, de niște Paști, sint cinci ani de-atunci, a primit iar vizita vecinului, de astădată însoțit de fiul său Gogu și de Nadina. Între cele două odrasle era mare deosebire de vîrstă; feciorul putea să aibă peste patruzeci de ani, fata cel mult douăzeci. Tudor Ionescu i-a povestit că a fost însurat de trei ori și Gogu e din prima căsătorie, iar Nadina din a treia. Fiindcă a schimbat arendașul, i-a adus și pe copii să vază proprietățile, mai ales că ale lor vor fi în curînd, Babaroaga a Nadinei și Lespezi a lui Gogu. Deocamdată atîta le va da, cînd se vor căsători, și cite-o casă la București. Ce mai are tot a lor va fi, dar numai după moartea lui. „Mult n-au să aștepte, că eu am bătut șaptezeci”, a adăogat zîbind jovial. Numai de nu s-ar săvîrși înainte de a-i vedea pe la casele lor. Mai frică i-e de Gogu, că a tot amînat pînă i-a cam trecut vremea. Despre Nadina însă n-are nici o grije; o fată ca ea nu poate rămînea mult nemăritată pentru că n-ar lăsa-o pețitorii... Miron Iuga atunci s-a uitat mai bine la ea și a răspuns convins că da, așa este. Pînă peste vreo trei luni, cînd s-a întors Grigore din Germania, bătrînul s-a gîndit deseori la Nadina, viitoarea stăpînă a moșiei Babaroaga. Cît l-a mîhnit pe dînsul fărîmițarea și înstrăinarea pămînturilor părintești și [f. 38] cum le-ar mai fi luat el dacă ar fi avut bani ghiață, cum cerca frate-său. Cu limbă de moarte avea să dea de grije lui Grigore să reintregească domeniul Iuga, dacă Dumnezeu nu-i va îngădui să-și împlinească el însuși dorința asta cea mai fierbinte. Și iată că Dumnezeu i-a arătat semnul prin care va putea birui.

Grigore a venit din străinătate cu capul plin de planuri îndrăznețe, cu soluții pentru toate greutățile. Nu mai voia moșii multe, ci o exploatare modernă. Situația actuală nu va mai putea dăinui. Țăranii nu pot trăi în stare de robie deghizată. Trebuie să li se înlesnească cumpărarea pămînturilor pe care proprietarii nu le muncesc sau care le prisosesc, altminteri vor sări țăranii singuri să-și ia cu forța sau poate chiar statul însuși, ca să evite o nenorocire națională. Bătrînul l-a ascultat de cîteva ori, fără măcar să se supere sau să riposteze, cum se aștepta Grigore. Își zicea că generozitățile acestea sint ale tinereței și că băiatul se va potoli cînd se va izbi el însuși cu capul de pragul de sus. Și, în loc să-i combată „teoriile”, într-o zi i-a spus neted că s-ar bucura dacă i-ar plăcea fata lui Tudor Ionescu. Grigore a

Înțeles îndată de ce s-ar bucura bătrînul și i-a răspuns că nu se poate lăsa condus în alegerea tovarăsei de viață de anume utopii, fiindcă trecutul nu se mai întoarce. „Tu să vezi fata, că utopiile le iau eu asupra mea“, a încheiat Miron.

Cînd a văzut-o Grigore a uitat tot și i-a rămas numai ea. Luna pînă s-a făcut cununia și apoi cele trei luni cît au călătorit împreună, singuri, în Grecia, Italia și Spania, a cunoscut fericirea cea mai mare. Atunci Nadina nevasta lui adevărată, numai și numai a lui. Așa ar fi vrut să fie totdeauna: în sufletul și în gîndurile ei să nu existe nimeni și nimic afară de el. Suferea de o gelozie atît chinuitoare cu atît mai mult că îi era rușine să o mărturisească și izbutea să nu o manifesteze niciodată. A încercat s-o ademenească la țară nu ca să îndrăgească pămîntul ci să-și ferească iubirea de primejdii orașului. Încetul cu încetul a trebuit să se mulțumească tot cu mai puțin. Fiindcă suferea prea rău în București lîngă ea, prefera să stea mai mult la țară fără ea. Patru ani iubirea lui a trecut prin toate zbuciumările pînă ce și-a risipit speranțele. Dacă a ajuns el să consimtă ca Nadina să plece singură în străinătate, a doua oară. În trei luni a primit de la ea exact trei scrisori și în toate trei îi cerea numai bani.

Bătrînul Iuga își făcea imputări că i-a dat de soție pe Nadina în primul rînd [f. 39] pentru că s-a convins repede că prin ea visul lui nu se va împlini niciodată. I-a oferit chiar el, de la început, să exploateze în comun moșia Babaroaga, să renunțe la arendaș, asigurîndu-i același venit. Nadina a refuzat. Ea nu vrea încurcături. Cu arendașul poate face anume aranjamente, la nevoie. Dacă ar găsi o ocazie, cel mai bucuros ar vinde moșia și ar plasa banii în ceva mai rentabil și mai sigur decît pămîntul. Miron nu s-a dat bătut imediat. A mai revenit pînă ce a trebuit să înțeleagă că nu e nimica de făcut și că a greșit cînd a îndemnat pe Grigore să-i dea numele lui. Băiatul ar fi putut lua o fată și cu avere și de neam. Acuma...

Acuma Grigore, cu becul electric aprins pe noptieră, privea mereu fără somn umbrele imobile ce împetritău odaia cu niște amintiri împietrite. Din cînd în cînd însă cu coada ochiului se uita la Nadina care suridea în rama ei, nepăsătoare și încîntată de ea însăși.

6

A doua zi, la trei fix, precum se înțelesese la despărțire cu Iuga, Titu Herdelea sună la casa din Strada Argintari. Era plin de încredere. Așteptă cîteva minute cu răbdare, uitîndu-se mîndru de sus spre stradă, ca și cînd nu numai casa, dar toată lumea ar fi fost a lui. În crăpătura ușii apărură în sfîrșit capul feciorului, boțit de somn și morocănos.

— Domnul Iuga mă așteaptă! zise Titu gata să intre.

— N-a venit încă acasă — răspunse feciorul mai politicos ca altădată, dar totuși cu supărare în glas pentru că a fost sculat din somnșorul ce și-l îngăduia în toate după-amiezile de cînd boierii lipsesc din București.

— Nu se poate! protestă Titu, cu un ac în inimă. Mi-a dat întîlnire chiar domnul aseară, după cină, cînd veneam împreună spre casă...

— Poate să vie mai tîrziu — mormăi feciorul, stringînd din umeri, numai ca să zică și el ceva.

— Bine, atunci voi trece mai tîrziu — spuse tînărul Herdelea mai șovăitor, coborînd încet pe treptele de marmoră roșie.

— Prea bine, domnule! încheie servitorul și închise ușa fără zgomot. [f. 40]

Pînă în stradă Titu își redobîndi încrederea. Cum a fost aseară la Enache, așa va fi și acuma. Pe-aici așa-s oamenii, nu se țin de cuvînt, mai ales cînd dau întîlniri. De altfel nici nu i-a precizat. A spus: trei-patru... Pînă la patru se plimbă pe bulevard, liniștit, șuierînd în surdina melodii someșene. Era îmbrăcat tot în costumul negru; socotise că se cuvine. Și la patru iar sună subit scoica uriașă și iar auzi că Iuga n-a venit acasă. Își pierdu cumpătul și plecă uitînd să lase cel puțin vorba cînd va mai întreba de Grigore. Din bulevard se întoarse înapoi să repare greșeala. Trecu înainte și nu mai intră de rușinea servitorului. Destul a fost o lună batjocura servitorimei tot interesîndu-se de Gogu Ionescu; n-ar mai avea puterea să reînceapă același calvar pentru Iuga. Își va îndrepta nădejdiile în altă parte și dacă, în patru-cinci săptămîni, nu reușește nicidecum, mai bine își va stringe catrafusele și, chiar cu codița între picioare, va șterge-o frumusețea acasă, la Amaradia, unde va lepăda fumurile poeziei, se va apuca de vreo slujbă modestă cu toată inima și va intra în rîndul oamenilor. Dacă nu i-a fost scris și n-are noroc să-și valorifice talentul pe care cu siguranță îl are, se va resemna. Firește după ce va fi încercat tot ce omenește e posibil, ca să n-aibă mai tîrziu regrete.

Amărit, coborî pe bulevard să iasă în centru, să-și uite necazurile căscînd gura la strălucirile străzilor. Dar gîndurile negre îl înconjurau ca niște stoluri dese încît nu putea vedea nimica. Încerca să se mîngăie zicîndu-și că e copilăros să ia în tragic un lucru fără importanță. Iuga n-o fi putut veni sau o fi uitat, că și el trebuie să aibă destule griji. Nu e cuminte să exagereze și să piardă un sprijin sau chiar numai o perspectivă. Viața nu se cucerește de cei ce se dau înfrinți. Victoria e totdeauna a celor ce știu să rabde mai mult, să reziste și să nădăjduiască. Iacă, acuma, în loc să tîndălească plouat pe trottoare, dacă ar fi energic, s-ar duce la avocatul Baloleanu să-i reamintească promisiunea, cum a fost vorba, să-și mai încerce norocul. Te pomenești că de unde nu te aștepti sare iepurele...

Recunoștea că așa ar fi toate, văzute din afară, dar inima lui era atît de grea că nu se putea mîngîia cu raționamente. Cum să bată la poarta lui Baloleanu cînd însuși Iuga, care l-a primit cu atîta bunăvoință și s-a oferit spontan să-l ajute, l-a uitat îndată ce a întors spatele...

Pașii îl duseră spre strada Buzești. Simțea nevoia să vorbească cu cineva, despre altceva, [f. 41] să-și risipească astfel amărăciunea. Știa că Gavrilăș trebuie să fie acasă, dar nu intră. Îi era frică să nu-l întrebe despre Iuga. Proprietăreasa lui lipsea; în toate simbetele după-amiazi se ducea cu Jenică la sindrofii și joc de cărți pe la prietene de-ale ei. În odăița lui era frig și întunec. Se făcuse ceasurile cinci. Întîi să se primenească, să nu-și strice degeaba hainele cele bune. I se părea ridicol că le-a mai îmbrăcat. Își aminti că pingeaua de la gheata de purtare din dreapta s-a descusut puțin. Ia să treacă la cizmar cu ea înainte de-a se strica mai rău, cînd cine știe ce are să-l coste.

Trecu, în capul gol, la cizmarul Mendelson, în fundul curții. Titu Herdelea îl cunoștea, ca de altfel pe toți chiriașii ceilalți care, fiind toți săraci, alcătuiau un fel de familie mare, ce-i drept cam certăreată și zgomotoasă. Cizmarul ocupa două camere, amîndouă spre curte. Una avea fereastră, cealaltă ușa de intrare. Atelierul era în colț, după ușă. Aici ciocănea și cosea și mormăia toată ziua, ghemuit pe scănelul rotund cu trei picioare, bătrînul Mendelson, certîndu-se cu muiera sau dăscălîndu-și ucenicul cînd n-avea alături vreun mușteriu care să aștepte să-i isprăvească ceva și cu care să tăifăsuiască. Deși împlinise cincizeci de ani, nici un fir alb nu i se ivise încă în părul negru stufoș veșnic încilcit ca și barba. Se făcea că a învățat meseria la Rapaport și rîvnea din tot sufletul să-i pice odată o comandă de încălțăminte noi, dar era mulțumit și cu reparațiile, numai să fie de lucru mereu. Titu îl găsi zorind la un toc de damă.

— Numai două secunde să ai răbdare, domnule Herdelea — îi zise cizmarul fără să se oprească din bocănit. Las tot și te servesc pe d-ta, dar trebuie să isprăvesc pantoful d-nei Tănăsescu că se duce diseară la teatru și, uite, domnul Tănăsescu așteaptă... Poftim, stai jos o secundă!... Mișule, dă un scaun!

Mișu era artilerist, feciorul lui Mendelson. Mai avea el și două fete, mai mari, dar măritate de cîțiva ani, una la Iași, alta la Roman. Peste vreo două săptămîni Mișu se libera din armată unde de altfel a dus-o destul de bine.

Titu dădu mîna cu Mișu și cu Tănăsescu și apoi se așeză. În colțul cel mai întunecos mai văzu un militar pe care însă nu-l cunoștea.

După o mică pauză, refăcîndu-se parcă atmosfera, Tănăsescu reluă firul convorbirii întrerupte, zicînd cu glasul bătrînesc potolit: [f. 42]

Titu, cu inima mereu rănită, murmură:

— Uneori și lupta e zadarnică...

— Uite asta e mai rea decît toate, resemnarea asta, domnule! strigă iar Mișu, aprias. Credeam că d-voastră, cei de dincolo, sînteți mai dirzi, mai aprigi pentru triumful dreptății!

— Sînt momente totuși cînd ți se pare că dreptatea, ca și adevărul, e o fantomă care se depărtează cu cît o îndrăgești mai mult! zise tînărul Herdelea gîndindu-se la toate zbuciumările lui proprii.

Lampa de petrol ce atîrna din tavan deasupra meschiei încărcate cu cuie de lemn și calapoade și scule împrăstia un rotogol de lumină galbenă numai în colțul unde lucra bătrînul, lăsînd restul odăiei într-o obscuritate în care înșiși oamenii păreau siluete de umbre. Mișu, subțirel și slăbuț, era în picioare și gesticula mereu violent ca și cînd s-ar fi luptat cu întunecul. Titu mai stătuse de vorbă și cu tînărul și cu bătrînul Mendelson, îi socotea niște revoltați din pricina mizeriei și-i înțelegea cu toate că el, fire potolită și discretă, nu-și cheltuia indignările în cuvinte ci își tortura cu ele sufletul. Știa de la Gavrilăș că Mendelson e deocădat la poliția de siguranță și nu voia să aibă cine știe ce încurcături făcînd cor cu dinșii. Dealtfel odată a surprins un gest al bătrînului către Mișu, parcă i-ar fi spus să se ferească de el, probabil fiindcă lua masa la Gavrilăș, adică la un agent al poliției.

— Mișule, astîmpără-te, că ești militar și ai să dai de dracul! făcu acum cizmarul încercînd să ascundă avertismentul într-un zîmbet puțin reușit.

— Da ce, pentru că-s militar nu mai am dreptul să-mi spun o părere cinstită? se supără Mișu. Lasă că peste zece zile am scăpat de armată, dar ce, am să mă jenez de dumnealui? Parcă dumnealui nu-i proletar ca și noi?

— Ba încă mai proletar, domnule Mendelson, fiindcă numai Dumnezeu știe cum mă lupt să găsesc măcar o asigurare pentru ziua de mîine, cît de modestă! tresări Titu abia stăpînîndu-și emoția. Îmi pare rău, domnule Mendelson, că d-ta poți bănuî...

— Și-apoi ce vorbim adică, de ce să ne fie frică și să ne ferim? îi întrerupse Mișu ca să dreagă efectul vorbelor bătrînului. Poate cineva să afirme că noi trăim într-un regim de dreptate? Îndrăznește cineva să afirme?... Va să zică...

Se făcu o tăcere apăsătoare pe care tot Mișu o curmă, adăogînd: [f. 44]

— Măcar dreptul de-a ne tîngui între noi trebuie să-l păstrăm, că altfel... Ce zici, frate Petre?

Întrebarea o puse militarului care ședea, fără să fi scos un cuvînt, pe patul de scînduri, în colțul cel mai întunecos al odăiei, cu șapca pe genunchi, nemișcat, parc-ar fi fost de piatră. Surprins de întrebarea neaștep-

tată, făcu un început de mișcare să se ridice în picioare, își luă seama, se înțepeni mai tare pe loc și răspunse cu un glas straniu, ca din altă lume:

— De...

Titu Herdelea întoarse capul spre el, mirat. Din întunec se desluși o față osoasă, negricioasă în care scăpărau aspru doi ochi mici negri. Măinile mari, noduroase sprijineau șapca de pe genunchi împreunate într-o crispă stângă, speriate parcă să n-o turtească.

— Dinsul mi-e camarad — explică Mișu. Am început armata la aceeași baterie și am rămas prieteni. A ajuns căprar, căprarul Petre Petre, de-l știe tot regimentul...

— Petre Petre — repetă Titu, zicînd în sine: Ce nume! Nu ești bucu-reștean d-ta, așa-i?

— Nu, nu! făcu căprarul repede și apăsă ca și cînd ar fi vrut să se apere de o jicnire. Sînt de la țară, județul Argeș.

— Așa, da!... Sigur! Mi-am închipuit!

Vorbind, Titu Herdelea, care nu cunoștea încă îndeajuns geografia României, căută să-și rememoreze harta, să vadă unde vine județul Argeș. Adăogă ezitînd:

— De pe lîngă Pitești?

— Aproape de Pitești — aprobă căprarul înviorat. Comuna Amara... De-aici trenul te duce pînă la Costești, la Costești schimbi, iai pe cel de Roși-ori și apoi cobori la gara Burdea, că de-acolo numaidecît ești în Amara.

Titu își aduse aminte de Iuga: moșia lui e tot în Argeș, pe lîngă Pitești, poate că artileristul o fi chiar din satul lui, că l-a auzit parcă pomenind de Amara... Nu era sigur și apoi îi era să nu creadă cizmarul că vrea să se laude cu cunoștințele lui boierești.

— Îți pare bine că scapi de armată? întrebă el mai mult ca să întrebe ceva.

— Ehe, ba bine că nu! rise Mișu.

— Rău nu mi-a fost nici la regiment, n-am ce să mă plîng — zise Petre Petre domol și grav. Dar de, tot mai bine-i acasă că, vezi d-ta, omul cum s-a obișnuit... [f. 45]

Capitolul II

Pămînturile

I

D-na Alexandrescu începu de pe la patru să se gătească pentru sindrofia de la părinții lui Jenică. Își consumă întreaga provizie de pudre și vopseli refăcîndu-și mereu figura. Ținea mult să se facă frumoasă și tînără încît nimeni să nu poată birfi că n-ar fi potrivită cu Jean.

— Să nu uiți, domnu Titu, că diseară mergi la sindrofie! strigă de cîteva ori chiriașului ei care acuma cînta în odaia lui, vesel și fericit, de unde înainte de amiază ieșit plouat și amărît parcă ar fi plecat la înmormîntare.

Jenică însuși se dusesse pe-acasă, să mai dea și el o mîină de ajutor. Cînd veni s-o ia, o găsi pe d-na Alexandrescu în jupon, de se și infurie. Ea îl liniști că în trei minute e gata, fiindcă numai rochița mai are să o puie. Totuși peste o oră fu într-adevăr gata și, pînă ce Jenică stinse lampa și încuie, avu răgaz să intre și în camera lui Titu, sub pretext că-l cheamă, să-l întrebe cum îi vine rochia...

Între Jean și Titu, d-na Alexandrescu pășea legănîndu-se și răs-fă-tîndu-se ca o fetișcană. Cînd Titu spuse pe drum că se simte jenat să meargă la o sindrofie înainte de-a fi făcut vizita de rigoare și Jenică îi asigură că pe-aici oamenii nu umblă cu atîta etichetă, ea adăogă cirpind galeș:

— Noi, în loc de etichetă, punem mai multă inimă...

Căsuța modestă și cu subsol din strada Rațiu avea două ferestre luminate. Curtea numai cît porțița de grilaj de lată. Intrarea în apartament era apărută de o marchiză cu geamlîc, precedată de cîteva trepte. Deși răcoare și cam umed, căci plouase puțin după amiază, ușile erau deschise larg ca să se mai aerisească mirosul de igrasie în așteptarea mosafirilor. Doi ficuși și un lămîi, împodobeau marchiza, împrumutați anume pentru sindrofie de la d-na Alexandrina Niculescu care stătea în vecini. Zgomotul pașilor pe trotoar și scîrțăitul porțiței avură ecou [f. 47] în casă. Titu auzi un glas de bărbat nervos:

— Aideți, unde umblați, c-au început să sosească... Niculino!... N-auzi, fată?

— Stați, frate, nu vă aprindeți că sîntem noi! strigă Jenică rămas în urmă să închidă bine poarta.

În marchiză însă apăruse Niculina, o fată de vreo douăzeci de ani, înălțuță, subțirică, drăguță, într-o rochie albă, cu figura vopsită abondent parc-ar fi vrut să se ia la întrecere cu d-na Alexandrescu cu care se pupă grațios și prudent încît să nu-și strice reciproc picturile.

— La mulți ani, îngerașule! Toate fericirile și împlinirea tuturor visurilor tale de fecioară încîntătoare! strigă d-na Alexandrescu ascuțit și gălăgios, ca s-o audă bine doamna și domnul Ionescu care așteptau în antreu cu mutre zîmbitoare potrivite împrejurărilor, repetînd sărutările cu mai mult elan.

— Stai, Niculino, să cunoști pe mosafirul nostru, domnul Titu Herdelea! Tînărul se apropie și sărută mînușita întinsă, murmurînd foarte galant:

— Sînt fermecat, domnișoară!

Între timp bătrînii fură asaltați pe rînd cu pupăturile și hiritisirile d-nei Alexandrescu. Titu era încurcat, neștiind pentru ce sînt felicitările

atît de zgomotoase. Întrebă în șoaptă pe Jean care-i spuse că soră-sa împlinește donăzeci de ani, dar nu pentru mosafiri, ci numai în familie și deci n-are a face cu sindrofia. Totuși tînărul protestă că n-a fost prevenit, că ar fi putut aduce și el, drept omagiu, măcar o floare. Protestarea destinată anume Niculinei fu auzită cu multă plăcere și fu răsplătită cu un suris drăgălaș:

— Intenția amabilă prețuiește cît un coș de flori, domnule!

Pentru a se lămuri deplin se retraseră în marchiză unde puteau vorbi în tihnă și de unde Niculina veghea și sosirea mosafirilor.

D-na Alexandrescu profită de ocazie să prezinte mai deaproape părinților pe Titu, lăudîndu-l că e foarte cuminte și potolit, că n-are nici un viciu ca alți băieți de seama lui și că e jurnalist. S-a gîndit înadins să-l aducă pentru Niculina, fiindcă nu se știe niciodată de unde răsare norocul fetelor.

— Jurnaliștii sînt oameni cu viitor mare... Ați auzit de Costică Popescu, care-i acum de- [f. 48] putat?... Uite așa era ca dînsul. A fost coleg de bancă la școala militară cu bărbatu-meu, fie iertat, dar nu i-a plăcut milităria și s-a făcut ziarist și acum cine-i mai dihai ca Costică Popescu, de să nu te miri să-l vezi și ministru într-o bună zi... Ei, la fel e și ăsta, mîine-poi-mîine ajunge deputat, dacă nu și mai mare, că-i deștept și învățat cum nu se mai poate!

Bătrînul Ionescu, cu mustața gălbejită de tutun și cu o față roasă de om necăjit, asculta dus parc-ar fi meditat asupra unui referat complicat. D-na Ionescu însă, slabă și cu buze subțiri, speriată să mărite pe Niculina, șopti cu glas muiat de îndoieli și speranțe:

— Of, Lenușo, auzi-te-ar bunul Dumnezeu că vai, dragă, dragă, greu se mai urnește azi o față dacă n-are milioane la spate, că bărbații nu cîntă fete bune, ci întrebă numai de zestre și de bani...

D-na Alexandrescu o asigură că transilvănenii nu se uită la zestre și că sînt niște bărbați ideali, cazanieri și aducători de numai cu ovreii să-i poți compara în privința asta.

Fiindcă sosea cineva și Niculina trebui să facă onorurile primirii, Titu socoti potrivit să schimbe cîteva cuvinte și cu bătrînii. D-na Alexandrescu îl întîmpină triumfătoare:

— Ei, ce-ți spusei, domnu Titu? Ai mai văzut inger ca Niculina noastră?

— E încîntătoare, doamnă! zise tînărul cu o mică plecăciune galantă care înlesni d-nei Alexandrescu o privire semnificativă către d-na Ionescu.

Cu un suris amabil ce-i stătea ca o haină de căpătat, Ionescu întrebă brusc:

— La ce jurnal scrii mata, dacă nu te superi?

— Deocamdată la toate — răspunse Titu cu o obrăznicie trufasă. Sper însă în curînd să mă stabilesc numai la *Adevărul*...

— Bun jurnal — aprobă bătrînul, convins. Și noi îl citim în fiecare zi, și acasă, și la minister. Păcat numai că n-are și mica publicitate ca *Universul*, c-ar fi perfect!

Titu nici nu roșise trîntind minciuna cu *Adevărul*. Își zicea că are dreptul să anticipeze asupra unui lucru sigur. Și, după vorbele de azi ale lui Grigore Iuga, se putea socoti ca și angajat. Acuma nu-i mai era îngăduit să se îndoiască de Iuga. Destul de rău îi părea că și-a făcut singe rău și s-a torturat toată noaptea fără nici un motiv serios, numai pentru că omul n-a putut veni la anume oră acasă. Iacă, azi a trecut prin strada Argintari și l-a întîlnit chiar fără oră [f. 49] fixată mai dinainte. Și cît s-a mai scuzat bietul Iuga, de i-a fost și rușine. Și cît l-a asigurat că nu l-a uitat. Dealtfel ce dovadă mai mare decît că Iuga s-a dus azi la dejun la Baloleanu special ca să-i reamintească pe tînărul poet ardelean și să-i ia promisiunea că nu se va odihni pînă ce nu-i va face un loc la *Adevărul*. Iar pînă atunci, ca să nu-și mai cheltuiască bănișorii cei puțini, l-a poftit stăruitor să meargă la moșia lui, să cunoască și viața de la țară. Ba pe deasupra îl mai introduce și în familia celui mai bun prieten al său, unde mîine chiar vor dejna împreună. Mai multă bunăvoință nici un frate nu i-ar fi putut arăta...

De-acuma începură să curgă oaspeții. Căpitanul Georgescu, din administrație, bondoc, jovial și chefliu, cu consoarta sa Antoaneta, neagră și gălăgioasă ca o țigancă, aduceau cu alai pe d-na Alexandrina Niculescu, invitată și pentru că împrumutase plantele din marchiză, dar și ca să completeze la nevoie o masă de pocher, deși juca foarte cărpănos și era arțăgoasă cînd pierdea ceea ce i se întîmpla mai totdeauna. Bătrînă de vreo șaptezeci de ani, se vopsea tare și purta perucă. Era văduva unui fost senator, ajunsă în mizerie, clienta tuturor fondurilor de mile și ajutoare, pasionată după jocul de cărți din care spera să se procopsească și care-i înghițea deseori gologanii de pîine pentru a doua zi. Aproape în același timp pică și d-na Agripina Busuioc, măritată cu un contabil pe care-l disprețuia și-l ținea strașnic sub papuc fiindcă avea leafă mai puțină ca ea. Deși maestră de rufărie la școala profesională, aflînd că Titu e ziarist, îi luă deoparte, îi mărturisi că și ea cochetează cu muzele și-i recită la repezeală cîteva poezii patriotice de-ale sale cu atîta inimă că tînărul mereu se uita spre soțul ei înfricoșat să nu dea de vreun bocluc.

Nepoftit, dar cel mai bine primit a fost angrosistul Orenstein care a oferit Niculinei, într-o cutiuță elegantă, o pereche de cercei superbi cu peruzele veritabile. Bătrînul Ionescu era mișcat și, cu gura strîmbă de bucurie, spunea cînd unuia, cînd altuia:

— Ai văzut ce-a adus Orenstein?... Bată-l să-l bată, ce om de treabă!... Ce surpriză!...

— Mi se pare că umbli să te iai bine pe lângă nenea Tănăsică, șmechere! zise căpitanul de administrație rîzînd lui Orenstein. Oi fi avînd vreo combinație la Industrie, ai? [f. 50]

— Adică de ce m-aș lua bine cu domnu Ionescu? răspunse angrosistul. De ce nu cu domnișoara Niculina?... Ori vrei să zici că n-am fason?

În mijlocul veseliei generale, stîrnită de replica lui Orenstein, își făcu apariția subdirectorul Gavrilescu cu cele două odrasle Nina și Geta. Ionescu se repezi ceremonios și aflat să întîmpine pe șeful său direct care se arătă excesiv de jovial tocmai pentru a-i face pe toți să înțeleagă superioritatea lui. Era vădov de zece ani, și-a crescut singur fetele, umbla să le mărte și de aceea le purta pe la toate sindrofiile, doar-doar se va nemeri vreun amator. Fetele, drăguțe și vioaie, se plîseră îndată că lipsesc cavalerii. Titu se strădui să le consoleze concentrîndu-și toate talentele. Dealtfel în curînd îi sosi în ajutor un locotenent de administrație, subalternul lui Georgescu, adus cu ordin special ca să aibă fetele cu cine să se distreze. Locotenentul însă nu prea era fermecător, deși își dădea toate silințele. Numai cînd s-a ivit sublocotenentul Solomonescu Virgil, cele două surori au început să se simtă mai bine. Era un prieten al lui Jenică, pudrat, pictat și parfumat, cavalerist, într-o uniformă turnată pe corp, cu cizme de lac și niște pîteni cu care își sublinia toate vorbele cu aluzii amoroase.

De-abia pe la zece veni Simion Modreanu, directorul lui Jenică, fost coleg cu bătrînul Ionescu. Îmbrăcat foarte îngrijit, ca totdeauna, cu dunga pantalonilor impecabilă, pudrat și pomădat, parc-ar fi fost copilul lui Ionescu, deși aveau cam aceeași vîrstă. Era burlac, de douăzeci de ani tot umbla să se însoare și tot nu se încumeta. Trecu îndată la grupul tinerilor să mai ciupească puțină curte fetelor, la întrecere cu cavaleristul.

Niculina începuse să servească bonboane, prăjituri, vin, ajutată de o servitoare mogăită care se împiedica în covoare și în picioarele mosafirilor de era să răstoarne de cîteva ori tăvile încărcate. D-na Ionescu urmărea cu îngrijorare serviciul și, văzînd echilibricele servitoarei, își frîngea mîinile discret:

— Uite toanta ce-mi face... Of, lua-te-ar dracul de nătăfleață că ai să-mi răstorni tava și să mă dai de rîs și de pagubă!

— Lasă, dragă, nu te enerva pentru o imbecilă — o potolea d-na Alexandrescu. Lasă că e foarte bine!... Așa-s toate servitoarele de azi. Numai la leață mare știu să se îmbulzească, încolo nu-s capabile să-ți dea un pahar cu apă...

D-na Ionescu însă nu-și veni de tot în fire pînă cînd văzu că operația s-a terminat spre [f. 51] mulțumirea tuturor și că tortul, de care i-a fost mai frică, a ajuns, ba au rămas cîteva felioare și pentru ai casei care nu se serviseră, întîi fiindcă nu erau destule tacîmuri, farfurioare și pahare, apoi

fiindcă s-ar fi putut întîmpla ca vreun mosafir să se servească de două ori și atunci cu siguranță nu s-ar fi ajuns.

Totuși la sfîrșit de tot, strîngînd tacîmurile, servitoarea a făcut pocinogul și i-au alunecat de pe tavă două pahare și o farfurioară. Din fericire nu s-a spart decît paharul cel gol, iar din cellalt doar că s-a vărsat pe covor puțin vin roșu.

— E noroc, o s-avem nuntă! strigă căpitanul de administrație văzînd mîtra desperată a d-nei Ionescu.

Cu un surîs angelic, Niculina ajută servitoarei să adune cioburile. În bucătărie însă tăbări cu gura, împreună cu maică-sa, asupra servitoarei, iar d-na Ionescu îi șterse și o palmă zdravănă fiindcă ticăloasa, după ce îi face pagubă, mai are tupeul să și răspundă.

— Am să-ți pun la socoteală tot, fire-ai a dracului de neghioabă!

— Apoi că eu nici nu mai stau, conîță — se boci slujnica, amărită — că eu nu m-am băgat să mă bateți, că pe mine nici mama mea nu m-a bătut...

— Zît, scîrbo, că te calc în picioare! se răsti bătrîna indignată.

Peste un minut apoi reveni la mosafiri și zise căpitănesei cu un zîmbet indulgent:

— Ce să faci, dragă, așa-s toate... Trebuie s-o ierți și să rabzi pagubele c-asa-s vremurile cu servitorii...

Lăsînd pe soră-sa Geta să se tachineze cu berbantul Modreanu, Nina se retrase la pianina deschisă, urmată de sublocotenentul Popescu, și începu să-i fredoneze o romanță, acompaniîndu-se singură. Avea o voce simpatcă și dulce și, cîntînd, zvrîlea cîte-o privire romantică ofițerașului care surîdea cuceritor, bătea din pîteni și, răzimat ușor de pianină, o sorbea stăruitor din ochi.

— Ai văzut pe Leonard în *Dragoste de țigan*?... Ah, e adorabil! șopti Nina languros, întrerupînd o clipă melodia.

Cavaleristul nu-l văzuse, dar îl disprețuia profund fiindcă toate fetele îl inbeau și astfel i se părea că actorul încalcă un domeniu rezervat ofițerilor de cavalerie. Vrînd să distrugă definitiv pe Leonard în inima Ninei, zăngăni din pîteni de trei ori, energic, și pe urmă zise încet, cu glas învîlitor: [f. 52]

— Ești superbă, Nina, și-mi vine să te sorb... să te...

— Ba mai pune-ți poftă-n cui! murmură fata, trăgînd cu ochiul ștregărește, încîntată că l-a dat gata și reluînd refrenul mai pasionat: „Sînt țigan și-s plin de foc...”

Cîntecele ei atrase atenția oaspeților care, în așteptarea jocului de cărți, se cam plictiseau. Sfîrșitul cupletului, cadentat patetic la Leonard, fu aplaudat zgomotos de toată lumea, iar sublocotenentul sărută fierbinte

mîna Ninei ca și cînd ar fi vrut să-i mulțumească pentru toți, deși a cîntat numai pentru el și de dragul lui.

D-na Alexandrescu, îngrijorată de succesul Ninei și dorind să se facă plăcută familiei lui Jenică al ei, ceru stăruitor să cînte ceva și Niculina, că doar cîntă admirabil din gură, iar la pian e neîntrecută de ar putea să se producă și la Ateneu. Niculina, intimidată, se roși, se codi și vru să scape prin fugă, pînă ce maică-sa îi suflă printre dinți, să n-o mai audă nimeni:

— Du-te, fată, și cîntă ori te lași să te mănînce friptă Gavrileștile chiar în casa noastră?

Gavrileștile erau firește Geta și Nina care, prin cochetațiile lor îndrăznețe, amenințau să întunece pe Niculina deși ea trebuia să fie eroina serii, că doar din pricina ei s-au băgat în atîtea cheltuieli cu sindrofia.

Titu se grăbi să ofere brațul Niculinei și s-o instaleze la pian. După alt val de insistențe — încît d-nei Ionescu îi venea s-o ocărăască chiar în fața lumii, așa de rău o supăra atîta tembelism — fata îngrozită cîntă, culese aplauzele scontate de maică-sa, ba și o sărutare de mină din partea tinărului Herdelea care nu voia să se lase mai prejos de fercheșul roșior. Dîndu-și seama că aplauzele au fost false ca și cîntecul ei și spre a evita eventuale noi complicații, Niculina zise deodată lui Titu:

— De ce nu ne cînți mai bine d-ta ceva de prin Transilvania?

— Așa-i, așa-i, bravo Niculino! sări d-na Alexandrescu cu gura. Să ne cînți numaidecît niște doine ardelenesti, domnu Titu!... Nici o scuză, ci să te execuți!... Știe niște doine de-ți merg drept la inimă — adăogă falnic către ceilalți. L-am auzit de multe ori — e chiriașul meu — și cînd îl apucă dorul de-acasă cîntă... dar știți cum cîntă?

Titu era să se scufunde de rușine. Schiță o încercare de rezistență, dar mosafirii, neavînd nici o distracție pînă la pocher, cereau în cor doinele ardelenesti. Ca să-și dea și mai mare importanță, d-na Alexandrescu îndemnă pe Niculina, care încă nu se ridicase de pe scaunul rotund, să-l acompanieze ea la pian, spre marea mulțumire a d-nei Ionescu. Titu, pierdut de emoție, [f. 53] coborî ochii la Niculina. Întîlni o privire umedă, caldă și rugătoare, și un suris blînd ce căuta să-i inspire curaj și încredere. Îi pieri îndată sfiala și începu domol, parc-ar fi fost singur, în odaia lui de la d-na Alexandrescu: „Lungu-i drumul Clujului...” Melodia, cu duioșia ei puțin sălbatecă și cu dorul ce se zbuciuma în ritmul șerpuitor, cîntată cu o căldură care sporea cu cît ochii oamenilor îl ținteau mai atent, prinse în vraja ei toate inimile. Niculina încercă să o sublinieze cu niște acorduri, dar atît de false că Titu, fără să-și dea seama, o opri cuprinzîndu-i amîndouă mîinile cu mîna lui tremurătoare. Un ropot violent de aplauze pecetlui sfîrșitul.

— Ce frumos cînți! șopti fata, fermecată, cu o privire supusă de admirație, stringîndu-i ușor mîna uitată între ale ei.

Nu mai scăpă. Trebui să adauge un întreg repertoriu. De-abia cînd declară că nu mai știe altele, fiindcă se așezaseră și mesele de joc, fu lăsat în pace. Niculina îl mîngăia cu niște ochi înlăcrimați de încîntare. El, măgulit, îi sărută mîna încă o dată, iar ea, fericită, se ridică și lipindu-se de dînsul, murmură cu buzele întinse ca pentru mîngăiere:

— Cît ești de drăguț și de...

Toată seara nu s-ar mai fi despărțit de el dacă maică-sa nu i-ar fi amintit că e timpul cafelelor deoarece lumea serioasă s-a așezat la cărți. Plecă. Peste cîteva minute, întorcîndu-se precedată de servitoarea cu ceștile de cafea, văzu cum Nina, care-și părăsise ofițerul, asedia pe Titu sub pretext s-o învețe și pe ea cîteva doine frumoase. Sublocotenentul, ca să se răzbune că i-a fost preferat un civil, trecuse la Geta și începu a-i face o curte atît de vehementă, cu atîtea bătaii din pîteni că Modreanu, care o întreținuse pînă acuma, se retrase prudent și plictisit. Vrînd să fie amabil cu gazdele, întrebă pe Ionescu cine e tinărul care a cîntat? Explicațiile i le dădu firește d-na Alexandrescu care se găsea veșnic la îndemînă cînd era vorba să fie agreabilă Ioneștilor și să-i servească. Spuse deci că chiriașul ei nu e un simplu ziarist, ci un băiat foarte subțire, cu relații grozave — nu mai departe decît alaltăseară a luat masa la Enache cu moșierul Iuga din Argeș... Obişnuit să cultive pe gazetari ca să-și poată vedea numele cît mai deseori în ziare, Modreanu dori să cunoască pe Herdelea, deși pînă aci nici nu condescinsese să-l vadă, necum să-i întindă mîna. Se îndreptă spre tineri tocmai cînd Geta, insensibilă la atacurile cavaléristului, se apropiase de Titu și-i spunea:

— Știi ce? Mai bine învață-mă pe mine, că eu sînt mai tare la pian ca Nina!... Să-mi faci plăcerea să poțesteți la sindrofiile noastre, joia, și să mă înveți! [f. 54]

Nina însă se repezi parc-ar fi fost să scape un tren:

— A, nu, te rog, Geta!... Domnule, să știi că de mine ești invitat, că eu de la început am vrut și am uitat din pricina d-tale, fiindcă ești răutăcios!

Niculina, surizătoare și geloasă, auzi ispitirile Ninei și păli. Lăsa pe d-na Alexandrescu să o înlocuiască la servit, se strecură printre ele și luă pe Titu de braț, căutînd să demonstreze tăcut că îl revendică numai pentru ea. Simțînd tremurarea corpului ei, tinărul îi strînse prelung brațul, încît Niculina se uită triumfătoare mai cu seamă la prietenele ei care nu conteneau cu ademenirile. În cele din urmă Herdelea puse capăt discuției surorilor zicînd emfatic, ca un amarez dintr-o operetă vieneză:

— Sînteți foarte drăgălașe și voi fi fericit să răspund invitației, dar nu știu cînd voi putea, zău, fiindcă, după toate probabilitățile, peste cîteva

zile am să plec la țară, la moșia prietenului meu Iuga unde nu pot ști cât voi sta...

Niculina tresări de bucurie, gândindu-se că Titu numai pentru ea a inventat acest pretext, ca să poată refuza mai delicat insistențele Gavri-leștilor.

— A, cunoști pe domnul Iuga? întrebă Modreanu, socotind momentul potrivit să se amestece în convorbire.

— Negreșit! făcu tânărul apăsător și mândru, dar în inima lui îngrijorat să nu fi făcut o gafă lăudându-se cu invitația lui Grigore și trimbișind-o numaidecât.

— L-am cunoscut și eu deunăzi în tren... Am călătorit împreună — zise Modreanu cu o nepăsare compusă prin care voia să indice că el are relații și prietenii într-o lume mult superioară și că aici se află numai întâmplător și ca un protector. E un om foarte fin și dintr-o familie cu adevărat boierească!

— Mie mi-e foarte drag! mărturisi Titu cu o sinceritate plină de căldură.

După miezul nopții tânărul Herdelea, chibzuind că a doua zi are să meargă cu Iuga și trebuie să fie odihnit și cu mintea limpede, spuse Niculinei că, deși cu mare părere de rău fiindcă s-a simțit minunat, e obligat să se retragă. Ea îl rugă să mai stea puțin, să nu-i strice petrecerea și, când toate acestea nu-l înduplecară, îl privi adînc în ochi și murmură:

— Pentru mine... mai rămii!

— Pentru d-ta și de dragul d-tale voi mai veni și altădată și chiar mai des, firește, [f. 55] dacă-mi vei da voie! făcu Titu aplecîndu-i mîna care era fierbinte și tremura.

D-na Alexandrescu se revoltă că pleacă așa curînd, de asemenea Jenică și bătrînul Ionescu. Ca să nu apară nepoliticos se socoti îndreptățit să mărturisească cu glas tare că e poftit la o familie mare și că... Făcu atîta impresie că nimeni nu mai stăruie, iar Modreanu, cînd își luă rămas bun de la el, se ridică în picioare și, stringîndu-i mîna, îi zise:

— Dacă te abaiți pe la Interne, nu mă ocoli! Cu toată dragostea și la revedere!

Domnișoarele Gavrilescu, înainte de a-i permite să le sărute mîna, voiau să-i ia sub jurămînt promisiunea că va merge la sindrofiile lor, ceea ce pe Niculina o făcu să ridă nervos, iar pe sublocotenentul de reșori să-i întîndă numai două degete și să-i zică în glumă, dar cu ton acru:

— Bine că pleci, onorabile, că nici nu mai poate trăi omul din pricina d-tale!

Niculina îl petrecu pînă în marchiză cu ușa mereu deschisă. Îi ardeau obraji de emoție și de nerăbdare. Pe a treia treaptă ce cobora din mar-

chiză Titu se întoarse să-i mai sărute mîna. Ea făcu un pas și se aplecă spre dînsul, șoptind cu o încăpăținare copilăroasă:

— Nu vreau să te duci la ele...

În aceeași clipă piciorul îi alunecă și ea căzu moale în brațele lui, fără a scoate un glas, ca și cînd căderea i-ar fi făcut bine. Capul ei, încadrat cu bucle blonde, se odihnea pe umărul lui, cu ochii verzi aproape închiși, cu buzele lacome care murmurau stins:

— Nu vreau...

Titu își lipi gura pe buzele ei și îndată îi simți brațele goale și calde încolăcindu-i gîtul. Desmetecîndu-se parcă ea încercă să se ridice și ajunse cu ochii în ochii lui. Gura lui alunecă pe umerii ei, apoi pe pieptul ei pînă la curba sînilor mici strînși în corșajul de mătase ca într-o colivie albă. În sfîrșit fata se smulse din îmbrățișare, își potrive puțin coafura și repetă cu voce mai tare, să fie auzită și în casă:

— La revedere, la revedere!

Totuși îi mai întinse mîna spre gură și-i înfipse degetele între buze parc-ar fi rîvnit să-i fie crîmpoțite...

În stradă Titu își veni în fire. Izbucnirea Niculinei îl uluia măgurilor. Își zicea că e drăguță, proastă și sentimentală, și-i plăcea.

— A, dar nu e acuma vremea încurcăturilor de inimă! [f. 56]

Făcu instinctiv un gest cu mîna parc-ar fi vrut să se ferească de o îmbrățișare...

A doua zi, ieșind din casă, dădu peste d-na Alexandrescu care tocmai directica prin camera ei, cu părul vilvoi și numai în capot.

— Ei, cum ți-a plăcut aseară? îl întîmpină ea. Ce zici de Niculina noastră? Mi se pare, ștîngărușule, că te-ai uitat cam adînc în ochișorii ei cei frumoși?... Dar să știi că și d-ta i-ai fost foarte simpatic, mi-a mărturisit chiar ea. E o fetiță încîntătoare, draga de ea! Și vă potriveți de minune, ce mai ala-bala, ați fi o pereche superbă!

„Apoi că numai asta-mi mai lipsește!” se gîndi Titu scăpînd cu mare greutate din avalanșa ei de vorbe dulci și aluzii prea transparente.

2

Grigore Iuga părea că se simte, de un răstimp, mult mai bine în familia Predeleanu decît acasă la dînsul. Cînd stătea sau venea la București, aproape nu trecea zi fără să se abată măcar să zică bună ziua.

Mai mare cu vreo cîțiva ani, Victor Predeleanu era de mult prietenul cel mai bun al lui Grigore. Avea reședința în Capitală, deși mare proprietar și încă dintre cei puțini care-și iubeau și cultivau pămînturile cu pasiune dar și cu înțelepciunea impusă de vremurile noi. Domeniul Delga din Dolj, cuprinzînd trei sate, era citat ca model de exploatare rațională. Victor

Predeleanu realiza ceea ce Grigore Iuga visa să facă și nu putea din pricina împotrivirii tatălui său.

Bătrînul Predeleanu fusese socotit la Craiova, unde s-a născut, a trăit și a murit, printre moșierii cei mai bogați. Zgîrcenia lui a rămas proverbială. Bătrîna mai trăia și ședea la Craiova împreună cu Elena, sora lui Victor, măritată cu un profesor de liceu, tinerel, frumuseț, inteligent și foarte sărac, pe care l-a luat din dragoste, dar numai după moartea bătrînului fiindcă el n-ar fi consimțit în ruptul capului să-și dea averea pe mîna unui calic.

Dealtfel și Victor, cînd s-a însurat, a trebuit să cam forțeze mîna bătrînului care ar fi dorit să-i aleagă o nevastă după placul lui, adică cu o avere cel puțin egală. Tecla însă, afară de nume și de frumusețe, n-avusese nici o zestre. Era fata președintelui Curții de Apel din Craiova, Nicolae Postelnicu, vîlstarul unei vechi familii boierești, sărăcit de tot [f. 57] și ducînd o viață modestă consacrată aproape exclusiv educației celor două fete Tecla și Puia.

De-abia după moartea tatălui său Victor Predeleanu a început reformele de mult rîvnite pe proprietățile ce-i reveniseră lui. Și-a angajat ca administrator un agronom specialist care să inaugureze o exploatare sistematică, a introdus mașini care să micșoreze mîna de lucru... Deși stabilit în București, petrecea mare parte a anului la țară, iar în timpul muncilor nu se mișca de-acolo săptămîni întregi. Cu țărani se purta corect fără a se amesteca prea stăruitor între ei. Făcea învoieli cum se obișnuiau prin prejur, nici mai grele, dar nici mai ușoare. Le vinduse cîteva sute de pogoane de pămînt, nu din nevoie, căci era dintre cei puțini proprietari care n-avea nici un fel de datorii, ci din dorința de a-i emancipa și în același timp de a se emancipa și el de dîșii. Obișnuia să spună că adevărat mulțumit va fi numai atunci cînd va fi scăpat de țărani și țărani de el.

Cu toate că moștenise virtuțile economice ale tatălui său, inclusiv zgîrcenia, îi plăcea să se mîndrească, mai mult decît cu experiențele agricole, cu biblioteca lui și cu colecția de pictură ce și-o înjghebase de cîteva ani și pentru care nu se codea a cheltui și chiar a risipi. În afară de biblioteca de la București mai avea una la Craiova în casa ce o clădise bătrînul pentru Elena dar care pe urmă i-a rămas lui în schimbul casei părintești în care se instalase Elena cu maică-sa.

Și înainte, mai ales însă după masă Victor Predeleanu a ținut să arate oaspeiului său și prietenului lui Grigore tot ce avea mai de preț în bibliotecă, socotind că pe un poet trebuie să-l intereseze edițiile rare, cărțile românești vechi cu însemnări de demult sau autografele scriitorilor mari români și străini. Se bucura văzînd emoția lui Titu și ar fi vrut să-l dea drept pildă lui Iuga care, deși citea cîteodată, nu era deloc biblioman.

— Lasă, Victore, să mai răsufle omul! zise într-un timp Grigore care se întreținu cu d-na Predeleanu și cu sora ei.

— Iacă, l-am lăsat! răspunse Victor zîmbind puțin ironic. Din ferici-
cure însă am observat că domnul nu s-a plictisit prea tare ca alții în mij-
locul cărților frumoase.

— Ca mine adică! făcu Iuga dînd din cap. Adevărat. Eu, ce-i drept, prefer alte frumuseți, mai ales în casa voastră!

Titu Herdelea încercase să murmure o protestare, dar foarte timid, să nu facă cumva o gafă. Aceeași teamă a avut-o mereu și în vremea mesei, încît d-na Predeleanu a trebuit [f. 58] să-i vie în ajutor cu un suris de aur care să-i stingă emoția.

Înăltuță, zveltă, de o feminitate cuceritoare, d-na Tecla Predeleanu răspîndea atîta blîndețe și seninătate că înfrumuseța și locul pe unde trecea. Ochii ei albaștri-verzui aveau o candoare feciorelnică și totuși maternă. Deși măritată de nouă ani, făcea impresia unei fete cuminți, iar cei doi copii-lăși, Mircea și Ioana, voinici și vioi, ar fi părut frații ei dacă mîndria și dragostea de mamă n-ar fi strălucit atît de fierbinte în privirile ei.

— Mulțumim de compliment dacă ai făcut aluzie la noi — răspunse sora d-nei Predeleanu lui Grigore cu o cochetărie ștrengărească — dar nu primim fiindcă...

— Atunci îl retrag în ce te privește pe d-ta și-l păstrez numai pentru Tecla căci ea cu siguranță îl primește! întrerupse Iuga cu vioiciune.

— Eu primesc orice, chiar complimente — zîmbi d-na Predeleanu.

Sora ei, Puia Postelnicu, avea douăzeci de ani și era zglobie și cochetă ca o porumbiță. Cu un veșnic suris vesel pe buze, care-i ședea foarte bine fiindcă avea o gură superbă și dinții adevărate mărgăritare, cu ochii negri adumbriți de gene lungi în care sclișea curiozitatea, cu nasul mic și obraz-nic, cu niște obrăjori bucălați și fragezi de copil, era răsăfățată și a părinților și a tuturor care o cunoșteau. Puțin mai scundă ca Tecla, avea o suplețe felină pe care o evidenția mai ales cînd dansa. Îi plăcea să danseze mai mult decît orice. Idealul ei ar fi fost să se facă dansatoare. Neputîndu-și realiza visul, se mulțumea să improvizeze uneori pe seama nepoțelilor ei cîte-un dans de caracter spre bucuria lor gălăgioasă.

— Prea ești indulgentă, Tecla — insistă Puia cu o încăpăținare copilărească. N-ai observat că a fost numai un pretext din partea lui ca să poată vorbi cu Victor iarăși despre chestia țărănească?

Toată lumea rise. Într-adevăr Grigore, cît au stat la masă, n-a vorbit decît despre moșii, arendași, țărani și învoieli, din ce în ce mai avîntat, cu toate că nu-l contrazicea nimeni fiindcă lucrurile acestea le mai discuta-se de nenumărate ori cu Victor și erau de acord asupra lor pînă în cele mai mici amănunte. D-na Predeleanu îl conjură acuma rîzînd să nu mai

reinceapă. Chiar și Titu găsi oportun să interviev cerându-i să vorbească despre ceva mai vesel ca veșnica chestie țărănească ce-l urmărea pretutindeni ca o obsesie.

— De dumnealor nu zic să le intereseze, că le-am plictisit de-atâtea ori — zise Grigore [f. 59] resemnat — dar d-ta care ești încă nou pe meleagurile astea?

— Aș prefera să mă inițiez la fața locului! replică Titu profitând de ocazie ca să provoace o nouă confirmare a invitației.

— De asta poți fi sigur că nu scapi! reluă Iuga, adăogind către ceilalți: Îl iau cu mine la Amara să-mi ție de urit și nici nu-i mai dau drumul până ce nu va fi tobă de chestia țărănească!

— Dar bine, d-ta ești răutăcios de tot dacă poștești pe domnul înadins ca să-l plictisești acolo! protestă Puia.

— Așa e dînsul, Puicuță dragă — observă d-na Predeleanu. Îi place să plictisească pe cine iubeste.

— Adevărat! murmură Grigore Iuga cu o undă de tristețe. Poate de-aceia și sint atîta de fericiți!

Predeleanu, care-și așezase la loc comorile, spuse acum că tocmai și ei se pregătesc să plece cu toții la Delga pentru vreo două săptămîni, adăogind cu un suris:

— Cu ocazia asta vom lăsa și pe Puia acasă la ea, să nu se înstrăineze prea tare de Craiova noastră iubită!

— O, parcă eu [o] să rămîn la Craiova exact cînd începe sezonul la București! făcu Puia cu o mutră drăgălașă. Și la urma urmelor, dacă voi nu mă primiți, voi găsi eu unde să mă oploșesc pe-aici...

De vreo doi ani, de cînd era socotită fată mare, Puia mai mult a stat în București, la sora ei, decît pe-acasă. Victor avea ambiția s-o mărite el, cu un bărbat care să-i placă și lui. Fiind cam plin de el însuși, se gîdea negreșit la cineva care să-i semene. De aceea fi și zicea mereu: „Dacă vrei să fii fericită, să aștepți pînă ce voi zice eu: acumă!” Era brun, cu mustața englezească, cu niște ochi vii în care scliffea mai multă bunătațe decît inteligență.

Apoi veni vorba despre Nadina. Întrebarea era convențională căci Nadina n-avea nici o simpatie pentru familia Predeleanu și o frecvență numai la zile mari și din pricina lui Grigore. Dealtfel simțămintele erau reciproce. Dacă Nadina socotea pe Tecla o ipocrită fără gust și fără înțelegere pentru viața mondenă, Tecla o găsea mai mult aventurieră decît mondenă. Ea cunoștea multe din cîte circulau asupra d-nei Grigore Iuga și știa că sint mai multe pe care nu [f. 60] le cunoaște și nici nu vrea să le cunoască. De aceea era bucuroasă să aibă cît mai puțin contact cu ea. Din toată familia, singură Puia admira pe Nadina, dar numai în taină de cînd Tecla

i-a atras atenția că pentru o fată nevasta lui Grigore nu e tocmai-tocmai o pildă bună. În realitate admirația Puiei se adresa dansatoarei Nadina, o dansatoare care găsește prilejul să danseze mereu.

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeț în care însă se simțea amărăciunea. Recunosc că o vede mai rar aproape decît pe Puia și că dealtmînteri mai mult discută împreună de afaceri, ca doi negustori, căci Nadina își administrează singură averea atît de bine că veșnic are deficite pe care el, firește, trebuie să le acopere spre a-i dovedi că e soțul ei și o iubeste. Totuși speră că zilele acestea are să se întoarcă din străinătate, fiindcă începe sezonul și ea nu poate lipsi. Apoi deodată, cu alt glas, parcă și-ar fi despicat inima:

— Cît vă invidiez eu pe voi, dragii mei!... Casa voastră e casa fericiirii... Eu care sint un sentimental, uite-așa ceva am visat și am rîvnit pentru căsnicia mea! Idealul meu de femeie a fost o ființă ca tine, Tecla! În adîncul sufletului meu... Nu te superi, Victore?

— Dimpotrivă, mă măgulești! zise Predeleanu. Adică mai mult pe Tecla. Dar cum Tecla e a mea și noi doi sintem unul...

Tecla surîdea. Și Iuga adăogă:

— Da, așa, cu surîsul cald, cu blîndețea ta, cu bunătatea ta... Și apoi doi îngerași adorabili care-ți dau o aureolă și o nouă frumusețe!... Cum să nu te invidiez, Victore?... Mai ales cînd pe urmă mă vîd pe mine cu casa mea, cu...

Fiindcă Grigore devenise prea sumbru, Predeleanu, ca să întoarcă lucrurile în făgașul lor de glumă, îi zise:

— De, Grigoriță, dacă te-ai pripit cu înșurătoarea?... Cine-i de vină?... Iacă, ți-aș fi dat acumă o nevastă mai strașnică decît Tecla. Uite pe dumneaei!

Puia se roși pînă-n vîrfurile urechilor, dar izbucni totuși într-un rîs prin care căuta să-și ascundă încurcătura. Grigore însă o privi lung și răspunse:

— Evident, evident... Cine-ar fi bănuat că din copila nebunatăcă de-acum cinci ani are să iasă o fată așa de nostimă?... Regrete zadarnice, dragă Victore!

— Nu te grăbi cu regretele, onorate domn! protestă Puia revenindu-și. Înainte de-a regreta, ar trebui să te întrebi dacă te-aș fi luat eu! Și fiindcă m-ați pus în joc, ei bine, pot să vă spun că bărbatul meu va trebui să fie vesel, elegant și mai presus de toate dansator perfect, [f. 61] nu un ursuz ca d-ta!

— Bravo! strigă Predeleanu. Bine că te-ai demască, să știm și noi ce dorești. Va să zică un dansator!... Poate să-ți procurăm pînă una-alta unul de la operetă?

Grigore o privea stăruitor, ca și când gluma i-ar fi răscolit în suflet crîmpele de visuri care s-au înăbușit înainte de a se închega în tipare. Puia era complectarea Teclei. Avea toate calitățile ei, dar colorate mai viu, iar în ochii ei, subțirile șagălnice, palpita o umbră sentimentală. Privind-o acum mai lung, Grigore se vedea în gînd alături de ea și-și simțea inima cuprinsă de moliciune. Clătină din cap, să-și alunge închipuirile și rosti domol:

— Prea tîrziu... Prea tîrziu... [f. 62].

— Bine-ai venit, tinere, și-ți doresc să te simți la noi ca acasă! zise Miron Iuga, întrerupînd prezentarea ceremonioasă ce i-o făcea Grigore și înăbușind în germene răspunsul emfatic pe care și-l pregătise Titu. [f. 69]

Într-un halat de casă lung ca un caftan, bătrînul Iuga strînse bărbătește mîna lui Titu. Îl privi o clipă drept în ochi, adînc, parc-ar fi vrut să-l cîntărească dintr-o dată... Avea niște ochi negri atît de pătrunzători că-ți răscoleau sufletul și-i scormoneau tainele. Era mai înalt și mai chipeș ca Grigore, cu înfățișarea voluntară a omului obișnuit să poruncească și să fie ascultat. Figura încadrată cu o barbă patriarhală puțin căruntă impunea respect, iar glasul metalic, energic și totuși cald îi cîștiga simpatii. Mîinile osoase, puternice păreau în stare să țină coarnele plugului, cu toate că altfel erau fine și mai ales aveau degetele delicate.

Indică mosafirului un scaun aproape de dînsul și apoi se uită la fiul său, întrebător. Grigore înțelese că bătrînul e nerăbdător să afle ce-a făcut la București. Îi povesti cît a fost de desperat din pricina cerealistului și cum pe urmă s-au aranjat neașteptat de bine toate. Cînd s-a dus și i-a spus ce pățește, neîndrăznind să-i ceară ceva, Dumescu s-a oferit spontan să sconteze el polița armeanului... Mai mult: n-a oprit din capetele datoriei decît zece la sută... Și așa, de unde era pe punctul să se întoarcă acasă mai gol de cum plecase, mulțumită culanței excepționale a lui Dumescu a putut veni cu geanta mai plină decît ar fi visat vreodată.

— Va să zică tot Dumescu! murmură Miron Iuga cu un zîmbet de satisfacție. Numai prietenii cei vechi sînt săritori la nevoi... Dar pe armean ai făcut bine că nu l-ai strîns de gît. Foarte bine. [f. 70]

INVĂȚĂTORUL ²⁴⁹

(Din romanul „Răscoala”)

Coti la stînga. Un copil îi arată îndată casa învățătorului, întru mai nimic deosebită de celelalte, doar ograda mai curată, în față cu o grădiniță de flori, iar în ferestre glastrele, despre care îi vorbise fetița și în care rideau mușcatele însingurate... Deschise porțița. Un dulău zbîrlit se repezi la dînsul, furios să-l sfișie. Din cerdacul împodobit cu viță de vie îi coborî în ajutor o țarancă frumușică și foarte sprintenă, care potoli cu o huiduire scurtă înverșunarea ciinelui.

— Aici stă, mă rog, domnul învățător? întrebă tinărul cu un suris nehotărît.

— Aici, aici, poftiți!... N-aveți frică, nu mușcă, dă-l încolo! Face și el gălăgie ca să-și plătească viața! adăogă femeia văzînd că străinul tot trăgea cu coada ochiului spre dulăul care, pînă să-și morfolească minia, mai hămăia ici-colo neîncrezător și răgușit.

În cerdac se ivise un bărbat de vreo treizeci de ani, cu fața osoasă, cu ochii negri aprinși de scăpărări ciudate, cu o mustață mică tunsă, îmbrăcat țărănește și cu un veston negru de subțir care ieșeau jur-împrejur poalele cămășii înflorite.

— Eu sînt învățătorul, domnule!

²⁴⁸ Descoperite între timp la Biblioteca Centrală de Stat unde sînt inventariate cu nr. 10 076 (*Invățătorul*) și 10 077 (*Ancheta*). Ele au fost rescrise de L. R., între 1927 și 1928, cu intenția publicării în presă. La baza lor stă versiunea anului 1927.

²⁴⁹ În colțul din stînga notația: „8 cursiv /Dreptatea/ Pag. 2”. Date bibliografice complete: *Dreptatea*, II (1927), nr. 60 (25 dec.), p. 3.

Titu Herdelea se prezintă ceremonios, îi explică în câteva cuvinte cum a ajuns aci și, stringându-i mîna zdravăn, adăogă cu multă sinceritate:

— Fiindcă sînt și eu fiu de învățător, instinctul m-a adus mai întîi la învățătorul satului!

Întrară în casă. Învățătorul îi recomandă pe nevastă-sa, țărancă de adineaori care acum, cu stingăcia sfiiciunii, părea și mai drăguță. Titu se simți deodată ca acasă. Numai costumul nu-l înțelegea. El, cu mentalitatea-i ardelenescă, își închipuia că învățătorul, reprezentantul intelectualității, în sat, trebuie să fie îmbrăcat orășenește ca să se poată bucura de prestigiul necesar în fața țaranului. Învățătorul observă puțin amar:

— La d-voastră și stăpînirea dorește, probabil, să aibă învățători cu prestigiu, pe cînd la noi...

Sfîrși cu un gest de dezgust. Nevasta sosea cu dulceața.

— Vai, doamnă, nu trebuia! protestă Titu, luînd cu plăcere.

Femeia roși, se scuză, surise, dispăru.

Învățătorul Vasile Dragoș, după o șovăire, se crezu dator să încunoștințe pe Titu, care încă n-avea de unde să știe că domnii de la curte, adică mai ales bătrînul Miron Iuga, nu vor fi prea încîntați dacă vor afla despre vizita lui de azi. Boierul cel mare i-a interzis să se mai arate pe la conac de astă-primăvară cînd a cutezat să ceară, în fruntea citorva țărani mai cuminți, niște învoieli mai omenoase. Dealtfel nici pînă atunci n-a fost bine văzut. E socotit ca un fel de duh al răului pentru că iubește adevărul și dreptatea, și, în fața necazurilor oamenilor, nu-l lasă inima să stea nepăsător, ci caută să mîngăie, unde poate, măcar cu vorba. Țăranii, însă, dintr-un instinct de conservare, văzînd în fiecare surtucar tovarăși de boierie, deși îl cunoșteau de mic copil — că doar aici s-a născut și a crescut — l-au bănuțit totdeauna că e omul boierului. Chiar și azi mai sînt unii care spun că izgonirea învățătorului de la curte s-a făcut numai de ochii lumii și că feciorul lui Dragoș tot la ciocoime trage...

Titu pâlise puțin. În vreme ce învățătorul îi povestea, el se gîndea că nu e nici frumos și nici cuviincios să fii oaspele lui Iuga și să te duci totuși în casa unui om care, pe drept sau pe nedrept, e considerat ca dușmanul lui. Mai pe urmă însă se liniști: nu e oaspele bătrînului Iuga care l-a primit și pe dînsul destul de prost, încît ar fi excesiv să-i răspundă cu prea multă delicatețe. Grigore Iuga nu poate să-i ia în nume de rău...

Chiar atunci, ca și cînd i-ar fi ghicit gîndurile, învățătorul spunea:

— Cuconu Grigoraș, cum îi zicem pe-aici d-lui Iuga cel tînăr, e un suflet foarte bun și ar fi bucuros să facă numai bine. Din păcate n-are nici o putere înaintea bătrînului...

Grigore Iuga stă de vorbă și acum, deseori, cu învățătorul și-i cere mereu să vorbească deschis ca, prin dînsul, să cunoască adevăratele nevoi și dorinți ale țăranilor. Vasile Dragoș nici nu se sfieste să-i spună, deși adevărul îl cam supără și pe cuconu Grigoraș, că doar tot singe de Iuga curge și-n vinele lui:

— Oamenii pămînt doresc, cucoane, sau măcar învoieli mai drepte...

Și vrea să convingă și pe Titu că oamenii nu pot trăi din ceea ce prisosește boierilor. Învoiala, chiar cinstită, impune țăranului să dea jumătate din munca lui boierului. Muncind cît muncește azi, dar pe pămîntul lui, ar avea un trai de două ori mai bun. În realitate însă trei sferturi, dacă nu și mai mult, din truda oamenilor merge să întreție lenea și luxul celor ce stăpînesc pămîntul, încît celor ce-l muncesc nu le rămîne decît viața de robot. Sclavii de odinioară trăiau mai bine, căci erau hrăniți, îmbrăcați, îngrijiți în schimbul robiei, pe cînd țăranul, muncind ca robul, trebuie totuși să cerșească neconținut de la stăpînitorii pămîntului și rămîne veșnic dator.

Vasile Dragoș vorbea din propria-i experiență, căci și el trăia la rînd cu țăranul. Întimplarea l-a împins să ajungă învățător. Înaintașul său, dascăl de modă veche, a văzut că-i place cartea și s-a rugat și a stărunit la boierul Miron să-și facă pomană și să sprijine pe feciorul lui Dragoș ca să poată intra bursier al statului la școala normală din Pitești.

Bătrînul Iuga a intervenit și a reușit. Adevărat că băiatul a fost un elev strălucit și a terminat școala cu distincție. Fiindcă învățătorul cel vechi tocmai murise, Iuga a adus pe Dragoș în locul vacant, ca să aibă un îndrumător bun pentru popor — a spus dînsul, ca să-l aibă slugă credincioasă și recunoscătoare — zice azi învățătorul. Dealtminteri, foarte curînd boierul s-a căit că l-a adus. Tînărul manifesta veleități de independență pe care Miron Iuga nu le admitea nici fiului său, necum unui dascălăș, crescut și făcut din milostivenia lui. Pînă ce deunăzi a cerut revizorului să-i caute un om cu care să se poată înțelege și să nu-i mai vîre zizanie între oameni, ca Dragoș. Revizorul n-ar vrea să-l sacrifice; îl cunoaște, îl apreciază. Mai șovăie, mai încearcă să temporizeze. Dar asta nu mai poate dura. Cînd boierul Miron va înțelege trăgăneala revizorului, se va adresa direct ministrului, care i-e prieten, sau prin cuscruul său deputatul Gogu Ionescu... Încă nu s-a pomenit ca Miron Iuga să dorească ceva și să nu se împlinească.

Nevastă-sa nici nu bănuiește ce primejdie îi paște, și nici ceilalți ai casei. Se zbuciumă singur și așteaptă cu groază ziua de mîine. Șade în casa pămîntescă, împreună cu un frate, scăpat anul trecut din armată, și cu părinții. Din cele câteva petece de pămînt ce le-au avut, au dat jumătate de zestre unei surori, cea mai mare dintre toți copiii, măritată cu un țăran. Iarna ce vine va trebui să se însoare și frate-său. Dacă ar putea merge pe

moșie, ar mai fi ce-ar fi, altfel vor fi siliți să se strângă și mai tare în căsuța asta. El însuși a luat o fată săracă, dintr-o casă cu cinci copii, numai pentru inimă, fără nimica. Muncesc cu toții din greu la boieri. De n-ar fi și salariul, așa puțin cât este, s-ar prăpădi. Dumnezeu poate să-i dăruiască și lui câțiva copilași, deși pînă azi, de doi ani, nu s-au învrednicit, cu toate că au dorit. Ce va mai fi atunci, numai Cel de sus știe. Dar mai cu seamă ce-ar fi dacă boierul Miron îl va zvîrli cine știe prin ce colț uitat de Dumnezeu, unde să se fină numai din leafă! Lasă că nici aici n-are perspective mai bune. I s-a și pus în vedere că el nu va mai primi nici-o palmă de pămînt din moșia bătrînului Iuga. Măsura s-ar putea întinde și asupra părinților lui. Asta ar însemna moartea prin foame. Nicăiri în împrejurime nu va îndrăzni nici-un arendaș sau boiernaș să dea pămînt unui om alungat de Miron Iuga.

— Bine, dar nu există nici-o lege care să... — întrerupse Titu plin de indignare.

— Ce lege? zise învățătorul mohorît. Legile sînt numai pentru noi, cei mici și umili, pentru încătușarea noastră... Miron Iuga e stăpînul nostru, iar noi sîntem robii lui, toți, fără excepție! Robi de fapt, fără să fim și de formă, adică mai rău decît robii de odinioară!...

Titu Herdelea era uluit. Glasul și toată înfățișarea învățătorului inspirau o sinceritate fără umbră. Se întreba mereu în sine, ascultînd, cum se poate să nu se găsească leac pentru niște stări așa de vădit triste și nedrepte, cum de tolerează cei cu puterea în mînă atîta suferință? Chiar dacă învățătorul ar exagera, ca toți cei ce suferă mult, și încă durerile lui trebuie să fie crîncene... Se hotărî în gînd să vorbească tînfărului Iuga despre cazul învățătorului. Cînd se ridică să plece îi strînse mîna frățește, șoptindu-i:

— Domnule învățător, ai răbdare! Dreptatea trebuie să triumfe!

— Cred că va triumfa, dar pînă atunci noi ne prăpădim! răspunse Dragoș cu o tristețe puțin ironică. De sute de ani așteptăm dreptatea, domnule, și nu mai vine!... Poate că nici nu există! Poate că e numai basm pentru alinarea necazurilor celor amărîți!...

ANCHETA ²⁵⁰

Primarul Ion Pravilă ținu sfat lung cu plutonierul Silvestru Boianșiu șeful postului de jandarmi. Era limpede că hoții trebuiau căutați în Amara sau prin cătunele Recea, Vai-de-Ei ori Podeni. Cel mult Gliganii mai putea intra în socoteală, dar acolo, fiind o comună deosebită, asupra căreia Pra-

²⁵⁰ În colțul din stînga: „Dr/Corp 9 cursive/ No de Paști/Pag. literară“. Date bibliografice complete: *Dreptatea*, II (1928), nr. 152 (15 apr.), p. 3-4.

vilă n-are nici o putere, acolo, la nevoie, Boianșiu va opera singur... În fruntea bănușilor puseră pe pîndarii arendașului Buruiană care, precum bine spusese primarului și boierul Miron, trebuie să fie cel puțin complicitii hoților.

Munciră pînă pe înserate, cernînd multe nume de țărani, înlăturînd pe cei cunoscuți mai așezați și reținînd pe cei mai gălăgioși. Apoi plecară împreună de la primărie la postul de jandarmi — unde fură aduși degrabă cei trei pîndari.

Drept introducere, plutonierul cirpi fiecareia cîte două perechi de palme zdravene, iar pe urmă le zise supărat:

— Acu spuneți-mi cine a furat porumbul?

— Spuneți, măi băieți, spuneți, să nu vă zdrobească oasele de pomană! adăogă primarul cu glas părintesc și plîngător. Trebuie să-mi scoateți pe hoți din fundul pămîntului, altfel e foc mare, că voi trebuie să-i știți, dacă cumva nu sînteți chiar voi tîlharii!...

Iacob Codreanu, țaran de vreo cincizeci de ani și puțin gîrbovit, cu urmele degetelor plutonierului pe obraji, se jură că el n-a fost de serviciu noaptea trecută și că a dormit acasă cu copiii, cum poate să mărturisească tot satul. Ceilalți doi se scuzară că au avut poruncă de la boier să păzească hambarul de la curte, cel cu grîu, iar despre hambarul cel nou nici n-a fost vorba și n-avea trebuință de pază căci, porumbul nefiind dijmuit, înșiși sătenii erau interesați să nu se fure, că doar nimeni nu e prost să-și fure căciula. Totuși ei au tras cu urechea și într-acolo, dar n-au auzit nimic; adevărat că hambarul cel nou e cam depărțitor de conac, încît bătrînii au și spus boierului, cînd l-a clădit, că nu-i bine așezat așa stingher...

Scuzele lor fură primite cu dispreț și cu un nou rînd de ghionturi. Toți tîlharii se apără cu nu știu, n-am văzut și n-am auzit. Dar cum s-ar putea să nu simți nimic cînd se fură un vagon de porumb?... Irîmie Popa, voinic și mai îndrăzneț, nu se putu stăpîni să nu răspundă:

— Ce vagon, don plutonier, că boierul se plînge numai de doi-trei saci!...

Deși mîncă două palme pentru obrăznicie, Irîmie puse pe gînduri pe plutonier. Chemă un jandarm odihnit și-i porunci să aplice pîndarilor pentru ținere de mînte, o bătaie mai țeapănă, dar pe urmă le dădu drumul cu condiția ca mîine dimineață să se prezinte la primărie împreună cu hoții de porumb, de-ar fi să-i scoată și din fundul pămîntului. Cuiul îi rămase în inimă; arendașul vorbise boierului Miron de un vagon de porumb și pîndarilor numai de câțiva saci... Chestia trebuie lămurită. Deci primarul să plece pînă-n ziuă la fața locului, să constate cum și cît s-a furat...

Mijlociu de statură, cu înfățișarea blajină țuicagie, primarul Pravilă primise porunca din chiar gura boierului bătrîn pe care niciodată nu-l văzuse atît de mînios: de unde știi să-mi aduci hoții, primare, altfel eu pe tine te iau de guler... De spaimă, primarul a trecut înțîi pe la circiuma lui Busuioac

să prindă curaj cu un sfert de țuică și să meargă apoi mai neted ancheta. Șeful postului s-a făcut Dunăre de necaz când a auzit pozna. Boierul Miron Iuga abia deunăzi spusese comandantului companiei, venit în inspecție și pofit la masă la conac, că jandarmii sînt slabi și șeful cam molcuț încît iar au început să se înmulțească ticăloșiile țăranilor. Căpitanul, firește, a tăbărit asupra lui și l-a amenințat că-l zvîrle în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulțumire d-lui Iuga, care...

Vineți de îngrijorare, amîndoi avură o noapte urîtă, cu visuri chinuitoare.

A doua zi, în zorii zorilor, primarul era pe moșia arendașului. Pîndarul Zamfir Chelaru, slăbănog și jigărit, se învîrtea în jurul hambarului nou ca lupul cînd dă tirocoale unui grajd bine zăvorît. Primarul cercetă hambarul cu luare aminte și, nedescoperind nici urmă de spargere, întrebă:

— Pe unde s-o fi furat, măi creștine, porumbul?

— Da parcă noi știm? zise pîndarul amărît. Boierul să spuie, că uite-l colo...

Buruiană, zgribulit, fiindcă dăduse puțină brumă, venea să vadă dacă nu s-a mai întîmplat ceva. Primarul salută cu o imputare respectuoasă:

— Ce-mi făcurăți, cucoane, păcatele noastre? Nu puteați mai bine să ne spuneți nouă și să nu mai amestecați pe boierul Miron, păcatele noastre?

Arendașul încercă să glumească, dar cînd află despre supărarea cea mare a boierului, îl cuprinse groaza. Pofitim belea pe capul omului din senin. Vin să potolească pe primar spunîndu-i că nu-i nimica, ia cîțiva saci acolo, și-l sfătui să lase baltă toată afacerea, să nu se mai întindă scandalul. Îi venea să-și muște limba că s-a apucat de trîncănit ca să se pomenească acum cu o ură din partea sătenilor de să nu mai aibă liniște pe moșie. Primarul ce să se mulțumească; trebuie să iasă hoții și să fie pedepsiți, fiindcă i-am băgat în cap boierului Miron că s-a cuibărit blestemăția în comună și nu va fi mulțumit pînă nu se vor găsi răufăcătorii. Buruiană se zăpăci de tot. Rugă pe primar să nu se pripească și-i făgădui că-l ajunge și el din urmă să dicteze că n-are nici o pretenție și să lase lumea în pace. Pravilă, convins, porni spre sat. Pe drum însă își zise că degeaba n-are Buruiană nici o pretenție, dacă boierul cel bătrîn a poruncit să-i aducă hoții, trebuie să-i aducă. În același timp și arendașul se gîndi că retragerea plîngerii ar însemna să-și aprindă paie-n cap cu Iuga. Se hotărî s-o lase așa încurcată. Dealtfel bătrînul tot are să tune și să fulgere fiindcă i-a scăpat vorba, ca la supărare, dinspre pagubă de un vagon, iar acum i se pare că nici n-a umblat nimeni la hambar, ci doar i s-a năzărit lui ieri...

Plutonierul Boiangiu, în urma unui vis pe care nevastă-sa, i l-a tălmăcit în rău, era mai dîrz ca aseară. Îi și spuse primarului, care se mai înmuia

cu o jumătate de țuică, încît duhnea ca o damigeană nespălată, că el nu va răbda să fie notat prost din pricina unor tîlhari de topilani. Trimisese să-i aducă cincisprezece bănuți din Vai-de-Ei, iar pînă vor sosi mai adunase și zece indivizi din Amara pe care tocmai se pregătea să-i instruiască. Nu vru să-și schimbe hotărîrea nici cînd auzi că arendașul s-a domolit. Lui nu-i pasă de toanele arendașului. El e militar și-și face datoria. Furtul e furt, indiferent dacă păgubașul are pretenție ori nu.

— Am să-i dibuiesc, să știu de bine că sting în bătăi pe toți oamenii din satele ce țin de postul meu! declară șeful cu o privire cruntă încît și primarul se înfricoșă.

Secretarul Chiriță Dumitrescu, băietan de vreo optsprezece ani, îmbrăcat nemțește cu o cochetărie rurală, cu cămașa murdară și fără manșete, dar gulerul de celuloză șters bine cu guma, absolvent al unei vagi clase de liceu, încăput slujbaş la comună prin stăruința bucătăresei boierului Miron, căreia îi era nepot de frate, se zbuciuma să-și lege mai fercheș cravata verde la gît nepăsător față de tot ce se petrecea, cu gîndurile la fata cea mai mică a arendașului cu care a avut fericirea să vorbească ieri și care i-a și zîmbit.

— Domnule Chiriță, rogu-te, ia să-mi ajuți mătăluță nițel la procesele-verbale! zise plutonierul. Eu dictez și mata doar să scrii, ca să mergem mai repede...

— Parcă n-am eu de lucru de nu-mi vād capul! protestă secretarul. Uite colea cite mă așteaptă! adăogă arătînd spre un teanc de hîrpoage, cu gîtul însă, căci mîinile îi erau ocupate cu cravata.

— Servește-mă, domnule Chiriță, te rog, că nici eu n-am să-ți rămîn dator! stăruia jandarmul cu o amărăciune amicală.

— Dacă-i așa, să las toate și să te servesc, nene Silvestre! zise tînărul slujbaş încîntat că reușise să-și înnoade cravata și admirîndu-se într-o oglinjoară răzimată de călimară. Poți să-i și dai drumul că eu m-am aranjat! urmă dînsul îndată după ce-și mai potrive și frizura încît un colț să-i coboare bîrligat pe frunte.

În pridvor așteptau cei zece amăreni subț paza unui jandarm. În sfîrșit plutonierul se ivi sumbru în prag, îi măsură pe toți tăcut două clipe, apoi întrebă sfredelitor:

— Mă, care ești hoțul de-ai furat porumbul boierului?

— Noi nu sintem, don plotonier — răspunseră citeva glasuri.

— Nu vrei să spui cu binele, ai? făcu șeful cu un suris acru. Bun!...

Aide, vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă? strigă către unul.

— Pe mine, don plotonier? Orbișor Leonte! zise omul intrînd în odaie cu șeful.

Supravegheați de jandarmul cu baioneta la armă, ceilalți țărani auziră vreo zece minute numai plescăituri de palme și răbufniri de ghionturi,

întrerupte de gîfîitul plutonierului: „Spune, mă!... Nu vrei să spui?” și de vaietele omului, din ce în ce mai plîngătoare: „Nu mai da, don plotonier!... Iartă-mă!... Nu știu!... Nu-s eu, don plotonier!”... Țăranii, în pridvor, se uitau unii la alții și, din cînd în cînd, la jandarmul care stătea în ușa dinspre ogradă, nemișcat, par-ar fi fost de lemn. Într-un timp Serafim Mogoș, om cu cinci copii, nins puțin pe tîmple dar zdravăn și cu privirea cuminte, ridică glasul:

— Măi fraților, spune care ai furat, mă, să nu ne omoare pe toți fără vină!

Se jurară care de care că el nu. Și astfel se deschise ușa cancelariei de unde ieși, clătîindu-se ca un beat, cu fața răvășită și cu dire de singe pe bărbie și pe mustăți, Leonte Orbișor, împins de spate de către plutonierul care răcni:

— Să mi-l bagi la arest, jandarm, pînă i-o veni din nou rîndul să stea de vorbă cu mine!

În vreme ce jandarmul dispăru să-l închidă într-o odăiță din fund, servind ca arest comunal, fiindcă la post n-aveau, plutonierul zise mai domol celorlalți:

— Mă, spune care ai furat! Spune, mă, cu frumosul că vă bat pînă storc și sufletul din voi!

Țăranii tăgăduiră cu desperare. Cînd se întoarse jandarmul, șeful, mai aprins, strigă lui Mogoș:

— Hai mă, al mai țațoși! ... Poftim înlăuntru!

— D-apoi că pe mine să mă și omori, don plotonier, că-n mina d-tale mi-e viața, dar dacă n-am furat, cum să zic c-am furat, don plotonier?

Cu o lovitură scurtă în falcă îi curmă vorba și trăgîndu-l în odaie, închise ușa. Și iar începură pleoscăiturile și răbufnirile și gîfîitul și vaietele...

Ancheta urmă vreo două ceasuri. În acest timp sosiră și cei cincisprezece din Vai-de-Ei, tocmai bine, căci amărenii erau pe isprăvite și ședeau în arest ștergîndu-și singele și mîngăindu-și falcile. Plutonierul însă obosise greu de atîta muncă și, după ce sfinși cu ultimul amăran, își permise să facă o pauză de care profită mai ales primarul, căci se și repezi pînă la Busuioc să-și mai întărească sufletul cu o țuică. Trecînd, nu uită, nici la ducere și nici la întoarcere, să îndemne părintește pe țăranii ce așteptau în ogradă:

— Măi oameni, spuneți, nu fiți ai dracului!

Plutonierul nici în timpul pauzei nu stătu cu mîinile în sîn: iscăli procesele-verbale, revizui lista bănuîților din Podeni pe care urma să-i instruiască după prînz...

Cei din Vai-de-Ei, înghesuți acum în fața intrării, aflaseră de la pîndari ce-i paște, iar prin sat, pînă aici, toată lumea le spusese, compăti-

mindu-i, că la primărie e prăpăd. Împreună cu cei bănuîți mai veniseră vreo zece oameni care voiau să mărturisească pe sfînta cruce că tovarășii lor nici nu s-au mișcat de-acasă în noaptea cu năpasta, de asemenea și femeile lor, speriate și nenorocite, cu merinde în traistă ca să nu le moară bărbații de foame dacă s-ar întîmpla să fie opriți la jandarmerie.

Cînd reluă ancheta și fură introduși în pridvor bănuîții, plutonierul Boiangiu văzu nedumerit că au mai rămas țărani în ogradă. Întrebă din ușă:

— Da voi ce poftiți, măi creștini?

Pantelimon Văduva, un flăcău chipeș, luat la oaste și urmînd să se prezinte peste cîteva săptămîni la regiment, la Pitești, aflîndu-se mai în față, răspunse repede:

— Noi venirăm să mărturisim, don plotonier, că dumnealor n-au nici o vină cu porumbul boierului.

— Așa? făcu Boiangiu apropiindu-se de el. Ia vino-ncoace, măi Pantelimoane, că doar tu ești soldat... Care va să zică, umblați și cu rebeliune?... Paștele și arhanghelii și anafura care te-a făcut pe tine, Pantelimoane!

Cu o mișcare fulgerătoare îl înșfăcase de guler și începu să-i care la pumni peste cap, peste obraji, pe unde-l nemerea... Ceilalți, văzînd una ca asta, zbughiră în uliță cu niște risete prostești speriate, căci felul cum plutonierul vorbise flăcăului și cum îl apucase de gît li se păruse caraghios. Pantelimon izbuti să se smulgă din mîinile lui și goni după ceilalți, avînd însă și el pe fața stîlcită de lovituri același ris uluit; numai cînd se șterse cu mîneca, din pricina unei dureri ce-i stăruia în obraz, crezînd că e înșingurat, îi dispăru rîsul. Scuipă cu singe. Își mușcase limba în zăpăceala pumnilor...

În ciuda gravității momentului, plutonierul, văzînd pe țărani rîzînd, fu contaminat și el, încît strigă după dinșii aproape vesel:

— Stai, Pantelimoane! ... Nu fugi, Pantelimoane!

Se mohorî însă mai tare îndată și se întoarse la datorie. Bănuîții, auzînd risetele de-afară și sperînd să fie pe placul lui, își luară și ei niște mutre zîmbitoare spre indignarea șefului însă care crezu că ticăloșii vor să-și bată joc de el. Ca să le taie scurt pofta de veselie, împărți pe dată, la nemereală, o droaie de ghionturi, mormăind disprețuitor:

— Rebeliune, ai, puturoșilor?... Și hoți, și obraznici, ai?

— Peste cîteva clipe, mai răcorit, se înfipse mindru în pragul cancelariei și zise, arătînd pe unul din ei:

— Tu, ăla!... Tu, tu!... Aide, nu te codi, țopirlane!...

CUPRINSUL

RĂSCOALA

Volumul I *Se mișcă țara!*

Capitolul I Răsăritul	9
Capitolul II Pământurile	60
Capitolul III Flăminzii	106
Capitolul IV Luminile	157
Capitolul V Friguri	203
Capitolul VI Vestitorii	245

Volumul II *Focurile*

Capitolul VII Scinteia	287
Capitolul VIII Flăcări	323
Capitolul IX Focul	379
Capitolul X Singele	427
Capitolul XI Petre Petre	467
Capitolul XII Apusul	521

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

Geneza romanului <i>Răscoala</i>	571
Instrumente de lucru	
A. „Oameni și locuri”	658
B. Bibliografia	678
C. Consecte	683
D. Jurnalul romanului	689
Referințe critice	700
Variante	727

Anexe

Varianta 1927	755
Varianta [1931]	847
Alte manuscrise	885

Lector : AURELIA RUSU
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar 24 XI 1975. Tiraj 4 260 ex. legat $\frac{1}{1}$. Coli ed. 49,28
Coli tipar 56.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1037 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti
Republica Socialistă România